๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

วินยปิฏเก

วิมติวิโนทนี-ฎีกา (ปฐโม ภาโค)

คนฺถารมฺภกถา

กรุณาปุณฺณหทยํ , **สุคตํ** หิตทายกํ;
นตฺวา **ธมฺมญฺจ** วิมลํ, **สงฺฆญฺจ** คุณสมฺปทํ๚

วณฺณนา นิปุณาเหสุํ, วินยฏฺฐกถาย ยา;
ปุพฺพเกหิ กตา เนกา, นานานยสมากุลา๚

ตตฺถ กาจิ สุวิตฺถิณฺณา, ทุโกฺขคาหา จ คนฺถโต;
วิรทฺธา อตฺถโต จาปิ, สทฺทโต จาปิ กตฺถจิ๚

กาจิ กตฺถจิ อปุณฺณา, กาจิ สโมฺมหการินี;
ตสฺมา ตาหิ สมาทาย, สารํ สเงฺขปรูปโต๚

ลีนตฺถญฺจ ปกาเสนฺโต, วิรทฺธญฺจ วิโสธยํ;
อุปฏฺฐิตนยญฺจาปิ, ตตฺถ ตตฺถ ปกาสยํ๚

วินเย วิมตึ เฉตฺตุํ, ภิกฺขูนํ ลหุวุตฺตินํ;
สเงฺขเปน ลิขิสฺสามิ, ตสฺสา ลีนตฺถวณฺณนํ๚

คนฺถารมฺภกถาวณฺณนา

วินยสํวณฺณนารมฺภ รตนตฺตยํ นมสฺสิตุกาโม ตสฺส วิสิฏฺฐคุณโยคสนฺทสฺสนตฺถํ **โย กปฺปโกฏีหิปี**ติอาทิมาห๚ วิสิฏฺฐคุณโยเคน หิ วนฺทนารหภาโว, วนฺทนารเห จ กตา วนฺทนา ยถาธิเปฺปตมตฺถํ สาเธติ ๚ เอตฺถ จ สํวณฺณนารมฺภ รตนตฺตยปณามกรณปฺปโยชนํ ตตฺถ ตตฺถ พหุธา ปปเญฺจนฺติ อาจริยา, มยํ ปน อิธาธิเปฺปตเมว ปโยชนํ ทสฺสยิสฺสาม๚ ตสฺมา สํวณฺณนารมฺภ รตนตฺตยปณามกรณํ ยถาปฏิญฺญาตสํวณฺณนาย อนนฺตราเยน ปริสมาปนตฺถนฺติ เวทิตพฺพํ๚ ตถา หิ วุตฺตํ ''ตสฺสานุภาเวน หตนฺตราโย''ติ๚ รตนตฺตยปณามกรเณน หิ ราคาทิโทส วิคมโต ปญฺญาทิคุณปาฏวโต อายุอาทิวฑฺฒนโต ปุญฺญาติสยภาวาทิโต จ โหเตว ยถา ปฏิญฺญาตสํวณฺณนาย อนนฺตราเยน ปริสมาปนํ๚

ตตฺถ ปฐมํ ตาว ภควโต วนฺทนํ กตฺตุกาโม ''โย กปฺปโกฏีหิปี…เป…. ตสฺสา''ติ อาห๚ อิมิสฺสา ปน วินยเทสนาย กรุณาปฺปธานญาณสมุฏฺฐิตตาย กรุณาปฺปธานเมว โถมนํ อารทฺธํ๚ เอสา หิ อาจริยสฺส ปกติ, ยทิทํ อารมฺภานุรูปโถมนา๚ กรุณาคฺคหเณน เจตฺถ อปริเมยฺยปฺป ภาวา สเพฺพปิ พุทฺธคุณา นยโต สงฺคหิตาติ ทฏฺฐพฺพา ตํมูลกตฺตา เสสพุทฺธคุณานํ๚ ตตฺถ **โย**ติ อิมสฺส อนิยมวจนสฺส นาโถติ อิมินา สมฺพนฺโธ๚ **กปฺปโกฏีหิปิ อปฺปเมยฺยํ กาล**นฺติ กปฺปโกฏิคณนาวเสนปิ ''เอตฺตกา กปฺปโกฏิโย''ติ ปเมตุํ อสกฺกุเณยฺยํ กาลํ๚ **อปิ**-สเทฺทน

ปเคว วสฺสคณนายาติ ทเสฺสติฯ อปฺปเมยฺยํ กาลนฺติ จ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํ, เตน กปฺปโกฏิคณนาวเสน ปริจฺฉินฺทิตุมสกฺกุเณยฺยมฺปิ, อสเงฺขฺยยฺยวเสน ปน ปริจฺฉินฺทิตพฺพโต สลกฺขํ จตุรสเงฺขฺยฺยกปฺปกาลํ อจฺจนฺตเมว นิรนฺตรํ ปญฺจมหาปอจฺจาคาที**อติทุกฺกรานิ กโรนฺต เขทํ** กายิกํ ปริสฺสมํ ปโตฺตติ ทเสฺสติฯ

โลกหิตายาติ สตฺตโลกสฺส หิตายฯ นาถตีติ **นาโถ,** เวเนยฺยานํ หิตสุขํ อาสีสตีติ อโตฺถฯ อถ วา นาถติ เวเนยฺยคเต กิเลเส อุปตาเปติ, นาถติ วา ยาจติ เวเนยฺย อตฺตโน หิตกรเณ ยาจิตฺวาปิ นิโยเชตีติ **นาโถ,** โลกปฏิสรโณ โลกสามี โลกนายโกติ วุตฺตํ โหติฯ **มหาการุณิกสฺสา**ติ โย กรุณาย กมฺปิตหทยตฺตา โลกหิตตฺถํ อติทุกฺกรกิริยาย อเนกปฺปการํ ตาทิสํ ทุกฺขํ อนุภวิตฺวา อาคโต, **ตสฺส มหาการุณิกสฺสา**ติ อโตฺถฯ ตตฺถ กิรตีติ **กรุณา,** ปรทุกฺขํ วิกฺขิปติ อปเนตีติ อโตฺถฯ ทุกฺขิเตสุ วา กิริยติ ปสาริยตีติ กรุณาฯ อถ วา กิณาตีติ กรุณา, ปรทุเกฺข สติ การุณิกํ หึสติ วิพาเธติ, วินาเสติ วา ปรสฺส ทุกฺขนฺติ อโตฺถฯ ปรทุเกฺข สติ สาธูนํ กมฺปนํ หทยเขทํ กโรตีติ วา กรุณาฯ อถ วา กมิติ สุขํ, ตํ รุนฺธตีติ กรุณาฯ เอสา หิ ปรทุกฺขาปนยนกามตาลกฺขณา อตฺตสุขนิรเปกฺขตาย การุณิกานํ สุขํ รุนฺธติ วิพาเธติฯ กรุณาย นิยุโตฺต **การุณิโก,** มหนฺโต การุณิโก **มหาการุณิโก, ตสฺส นโม** อตฺถูติ ปาฐเสโสฯ

เอวํ กรุณามุเขน สเงฺขปโต สกลสพฺพญฺญุคุเณหิ ภควนฺตํ โถเมตฺวา อิทานิ สทฺธมฺมํ โถเมตุํ **อสมฺพุธ**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ พุทฺธนิเสวิตํ ยํ อสมฺพุธํ ชีวโลโก ภวา ภวํ คจฺฉติ, ตสฺส ธมฺมวรสฺส นโมติ สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ **อสมฺพุธ**นฺติ อสมฺพุชฺฌโนฺต, ยถาสภาวํ อปฺปฏิวิชฺฌนโตติ วุตฺตํ โหติฯ เหตุอโตฺถ เหตฺถ อนฺตปจฺจโยฯ **ยนฺ**ติ อนิยมโต สปริยตฺติโก นวโลกุตฺตรธโมฺม กมฺมภาเวน นิทฺทิโฏฺฐฯ **พุทฺธนิเสวิต**นฺติ ตเสฺสว วิเสสนํ, สมฺมาสมฺพุเทฺธน, ปเจฺจกพุทฺธสาวกพุเทฺธหิปิ วา โคจราเสวนภาวนาเสวนาหิ ยถารหํ นิเสวิตํ, อชหิตนฺติ อโตฺถฯ ตตฺถ ปริยตฺติผลนิพฺพานานิ โคจราเสวนวเสเนว นิเสวิตานิ, มโคฺค ปน ภาวนาเสวนวเสนาปิ ปจฺจเวกฺขณญาณาทิวเสน โคจราเสวนวเสนาปิ นิเสวิโตฯ ***ภวาภว***นฺติ ภวโต ภวํฯ อถ วา หีนปณีตาทิวเสน ขุทฺทกํ มหนฺตญฺจ ภวนฺติ อโตฺถฯ วุฑฺฒโตฺถปิ หิ **อ**-กาโร ทิสฺสติ อเสกฺขา ธมฺมาติอาทีสุ (ธ. ส. ติกมาติกา ๑๑) วิยฯ อถ วา ภโวติ วุฑฺฒิ, อภโวติ หานิฯ ภโวติ วา สสฺสตทิฏฺฐิ, อภโวติ อุเจฺฉททิฏฺฐิ ฯ วุตฺตปฺปกาโร ภโว จ อภโว จ ภวาภโว, ตํ ภวาภวํฯ **คจฺฉตี**ติ อุปคจฺฉติฯ **ชีวโลโก**ติ สตฺตโลโกฯ **อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสิโน**ติ ธมฺมวิเสสนํฯ ตตฺถ น วิทติ ธมฺมานํ ยถาสภาวํ น วิชานาตีติ อวิชฺชา, อญฺญาณํฯ สา อาทิ เยสํ ตณฺหาทีนํ, เตเยว กิลิสฺสนฺติ เอเตหิ สตฺตาติ กิเลสา, เตเยว จ สตฺตานํ วิพาธนเฏฺฐน ชาลสทิสาติ ชาลํ, ตํ วิทฺธํเสติ สพฺพโส วินาเสติ สีเลนาติ **อวิชฺชาทิกิเลสชาลวิทฺธํสี,** ตสฺสฯ

นนุ เจตฺถ สปริยตฺติโก นวโลกุตฺตรธโมฺม อธิเปฺปโต, ตตฺถ จ มโคฺคเยว กิเลเส วิทฺธํเสติ, เนตเรติ เจ? วุจฺจเต – มคฺคสฺสาปิ นิพฺพานมาคมฺม กิเลสวิทฺธํสนโต นิพฺพานมฺปิ กิเลเส วิทฺธํเสติ นาม, มคฺคสฺส กิเลสวิทฺธํสนกิจฺจํ ผเลน นิฏฺฐิตนฺติ ผลมฺปิ ‘‘กิเลสวิทฺธํสี’’ติ วุจฺจติ, ปริยตฺติธโมฺมปิ กิเลสวิทฺธํสนสฺส อุปนิสฺสยปจฺจยตฺตา ‘‘กิเลสวิทฺธํสี’’ติ วตฺตุํ อรหตีติ น โกจิ โทโสฯ **ธมฺมวรสฺส ตสฺสา**ติ ปุเพฺพ อนิยมิตสฺส นิยามกวจนํฯ ตตฺถ ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน จตูสุ อปาเยสุ สํสารทุเกฺข จ อปตมาเน ธาเรตีติ ธโมฺมฯ วุตฺตปฺปกาโร ธโมฺม เอว อตฺตโน อุตฺตริตราภาเวน วโร ปวโร อนุตฺตโรติ ธมฺมวโร, ตสฺส ธมฺมวรสฺส นโม อตฺถูติ อโตฺถฯ

เอวํ สเงฺขปนเยเนว สพฺพธมฺมคุเณหิ สทฺธมฺมํ โถเมตฺวา อิทานิ อริยสงฺฆํ โถเมตุํ **คุเณหี**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ คุเณหิ โย ยุโตฺต, ตมริยสงฺฆํ นมามีติ สมฺพโนฺธฯ สีลาทโย คุณา เจตฺถ

โลกิยโลกุตฺตรา อธิเปฺปตาฯ ‘‘วิมุตฺติวิมุตฺติญาณ’’นฺติ วตฺตเพฺพ เอกเทสสรูเปกเสสนเยน ‘‘วิมุตฺติญาณ’’นฺติ วุตฺตํ, อาทิสทฺทปริยาเยน ปภุติสเทฺทน วา วิมุตฺติคฺคหณํ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ **วิมุตฺตีติ** ผลํฯ **วิมุตฺติญาณ**นฺติ ปจฺจเวกฺขณญาณํฯ **ปภุติ**-สเทฺทน ฉฬภิญฺญาจตุปฏิสมฺภิทาทโย คุณา สงฺคหิตาติ ทฏฺฐพฺพาฯ กุสลตฺถิกานํ ชนานํ ปุญฺญาติสยวุฑฺฒิยา เขตฺตสทิสตฺตา เขตฺตนฺติ อาห ‘‘เขตฺตํ ชนานํ กุสลตฺถิกาน’’นฺติฯ ขิตฺตํ พีชํ มหปฺผลภาวกรเณน ตายตีติ หิ **เขตฺตํฯ อริยสงฺฆ**นฺติ เอตฺถ อารกตฺตา กิเลเสหิ, อนเย น อิริยนโต, อเย จ อิริยนโต, สเทวเกน โลเกน ‘‘สรณ’’นฺติ อรณียโต อุปคนฺตพฺพโต, อุปคตานญฺจ ตทตฺถสิทฺธิโต อริยา, อฏฺฐ อริยปุคฺคลา, อริยานํ สโงฺฆ สมูโหติ อริยสโงฺฆ, ตํ อริยสงฺฆํฯ

อิทานิ รตนตฺตยปณามชนิตํ กุสลาภิสนฺทํ ยถาธิเปฺปเต ปโยชเน นิโยเชตฺวา อตฺตนา สํวณฺณิยมานสฺส วินยสฺส สกลสาสนมูลภาวทสฺสนมุเขน สํวณฺณนากรณสฺสาปิ สาสนมูลตํ ทเสฺสตุํ **อิเจฺจว**มิจฺจาทิคาถาทฺวยมาหฯ **ปุญฺญาภิสนฺท**นฺติ ปุโญฺญฆํ, ปุญฺญปฺปวาหํ ปุญฺญราสินฺติ อโตฺถฯ **ตสฺสานุภาเวนา**ติ ตสฺส ยถาวุตฺตสฺส ปุญฺญปฺปวาหสฺส อานุภาเวน พเลน หตนฺตราโย วินยํ วณฺณยิสฺสนฺติ สมฺพโนฺธฯ

อฏฺฐิตสฺส สุสณฺฐิตสฺส ภควโต สาสนํ ยสฺมึ ฐิเต ปติฏฺฐิตํ โหตีติ โยเชตพฺพํฯ ตตฺถ **ยสฺมิ**นฺติ ยสฺมึ วินยปิฏเกฯ **ฐิเต**ติ ปาฬิโต จ อตฺถโต จ อนูนํ หุตฺวา ลชฺชีปุคฺคเลสุ ปวตฺตนเฏฺฐน ฐิเตฯ **สาสน**นฺติ สิกฺขตฺตยสงฺคหิตํ สาสนํฯ **อฏฺฐิตสฺสา**ติ กามสุขลฺลิกตฺตกิลมถานุโยคสงฺขาเต อนฺตทฺวเย อฏฺฐิตสฺส, ‘‘ปรินิพฺพุตสฺสปิ ภควโต’’ติปิ วทนฺติฯ **สุสณฺฐิตสฺสา**ติ อนฺตทฺวยวิรหิตาย มชฺฌิมาย ปฏิปทาย สุฏฺฐุ ฐิตสฺสฯ **อมิสฺส**นฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส, นิกายนฺตรลทฺธีหิ อสมฺมิสฺสํ กตฺวา อนากุลํ กตฺวา วณฺณยิสฺสนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **นิสฺสาย ปุพฺพาจริยานุภาว**นฺติ ปุพฺพาจริเยหิ สํวณฺณิตํ อฏฺฐกถํ นิสฺสาย, น อตฺตโน พเลนาติ อธิปฺปาโยฯ

อถ โปราณฏฺฐกถาสุ วิชฺชมานาสุ ปุน วินยสํวณฺณนา กิมฺปโยชนาติ? อาห **กามญฺจา**ติอาทิฯ ตตฺถ **กาม**นฺติ เอกเนฺตน, ยถิจฺฉกํ วา, สพฺพโสติ วุตฺตํ โหติ, ตสฺส สํวณฺณิโตยํ วินโยติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ **ปุพฺพาจริยาสเภหี**ติ มหากสฺสปเตฺถราทโย ปุพฺพาจริยา เอว อกมฺปิยเฏฺฐน อุตฺตมเฏฺฐน จ อาสภา, เตหิ ปุพฺพาจริยวเรหีติ วุตฺตํ โหติฯ กีทิสา ปน เต ปุพฺพาจริยาติ? อาห **ญาณมฺพู**ติอาทิฯ อคฺคมคฺคญาณสงฺขาเตน อมฺพุนา สลิเลน นิโทฺธตานิ นิเสฺสสโต อายตึ อนุปฺปตฺติธมฺมตาปาทเนน โธตานิ วิโสธิตานิ ราคาทีนิ ตีณิ มลานิ กามาสวาทโย จ จตฺตาโร อาสวา เยหิ เต **ญาณมฺพุนิโทฺธตมลาสวา,** เตหิ ขีณาสเวหีติ อโตฺถฯ ขีณาสวภาเวปิ น เอเต สุกฺขวิปสฺสกาติ อาห ‘‘วิสุทฺธวิชฺชาปฏิสมฺภิเทหี’’ติฯ ตตฺถ **วิชฺชา**ติ ติโสฺส วิชฺชา, อฏฺฐ วิชฺชา วาฯ ปฏิสมฺภิทาปฺปเตฺตสุปิ มหากสฺสปเตฺถราทีนํ อุจฺจินิตฺวา คหิตตาย เตสํ สทฺธมฺมสํวณฺณเน สามตฺถิยํ สาติสยนฺติ ทเสฺสโนฺต อาห ‘‘สทฺธมฺมสํวณฺณนโกวิเทหี’’ติฯ

กิเลสชาตํ, ปริกฺขารพาหุลฺลํ วา สลฺลิขติ ตนุํ กโรตีติ สเลฺลโข, อปฺปิจฺฉตาทิคุณสมูโห, อิธ ปน ขีณาสวาธิการตฺตา ปริกฺขารพาหุลฺลสฺส สลฺลิขนวเสเนว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ สเลฺลเขน นิพฺพตฺตํ สเลฺลขิยํ, ตสฺมึ **สเลฺลขิเย,** ธุตงฺคปริหรณาทิสเลฺลขปฺปฏิปตฺติยนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **โนสุลภูปเมหี**ติ สเลฺลขปฏิปตฺติยา ‘‘อสุกสทิสา’’ติ นตฺถิ สุลภา อุปมา เอเตสนฺติ โนสุลภูปมา, เตหิฯ **มหาวิหารสฺสา**ติ อิมินา นิกายนฺตรํ ปฏิกฺขิปติ ฯ วิหารสีเสน เหตฺถ ตตฺถ นิวาสีนเญฺจว เตหิ สมลทฺธิกานญฺจ สเพฺพสํ ภิกฺขูนํ คหณํ ทฏฺฐพฺพํฯ ตสฺมา เตสํ มหาวิหารวาสีนํ ทิฏฺฐิสีลวิสุทฺธิยา ปภาวเตฺตน สณฺญาณภูตตฺตา ธมฺมสงฺคาหกา มหากสฺสปเตฺถราทโย ‘‘มหาวิหารสฺส ธชูปมา’’ติ วุตฺตา, เตหิ **อยํ วินโย สํวณฺณิโต** สมฺมา อนูนํ กตฺวา วณฺณิโตฯ กถนฺติ

อาห ‘‘จิเตฺตหิ นเยหี’’ติฯ **วิจิเตฺตหิ นเยหิ สมฺพุทฺธวรนฺวเยหิ** สพฺพญฺญุพุทฺธวรํ อนุคเตหิ, ภควโต อธิปฺปายานุคเตหิ นเยหีติ วุตฺตํ โหติฯ

เอวํ โปราณฎฺฐกถาย อนูนภาวํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อตฺตโน สํวณฺณนาย ปโยชนวิเสสํ อเชฺฌสกญฺจ ทเสฺสตุํ **สํวณฺณนา**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สงฺขตตฺตา**ติ รจิตตฺตาฯ **น กญฺจิ อตฺถํ อภิสมฺภุณาตี**ติ น กญฺจิ อตฺถํ สาเธติฯ

สํวณฺณนํ ตญฺจาติอาทินา อตฺตโน สํวณฺณนาย กรณปฺปการํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ ตญฺจ อิทานิ วุจฺจมานํ สํวณฺณนํ **สมารภนฺโต** สกลายปิ มหาอฎฺฐกถาย อิธ คเหตพฺพโต มหาอฎฺฐกถํ **ตสฺสา** อิทานิ วุจฺจมานาย สํวณฺณนาย **สรีรํ กตฺวา** มหาปจฺจริยํ โย วินิจฺฉโย วุโตฺต, ตเถว กุรุนฺทีนามาทีสุ **วิสฺสุตาสุ อฎฺฐกถาสุ โย วินิจฺฉโย** วุโตฺต, ตโตปิ วินิจฺฉยโต ยุตฺตมตฺถํ **อปริจฺจชโนฺต** อโนฺตคธเตฺถรวาทํ กตฺวา **สํวณฺณนํ** สมฺมา **สมารภิสฺส**นฺติ ปทตฺถสมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ จ อโตฺถ กถียติ เอตายาติ อฎฺฐกถา ตฺถ-การสฺส ฎฺฐ-การํ กตฺวาฯ **มหาปจฺจริย**นฺติ มหาปจฺจรีนามิกํฯ เอตฺถ จ ปจฺจรีติ อุฬุมฺปํ วุจฺจติ, ตสฺมิํ นิสีทิตฺวา กตตฺตา ตเมว นามํ ชาตํฯ ‘‘กุรุนฺทีวลฺลิวิหาโร นาม อตฺถิ, ตตฺถ กตตฺตา ‘กุรุนฺที’ติ นามํ ชาต’’นฺติ วทนฺติฯ **อาทิ**สเทฺทน อนฺธกฎฺฐกถํ สเงฺขปฎฺฐกถญฺจ สงฺคณฺหาติฯ

ยุตฺตมตฺถนฺติ มหาอฎฺฐกถานเยน, จตุพฺพิธวินยยุตฺติยา วา ยุตฺตมตฺถํฯ ‘‘อฎฺฐกถํเยว คเหตฺวา สํวณฺณนํ กริสฺสามี’’ติ วุเตฺต อฎฺฐกถาสุ วุตฺตเตฺถรวาทานํ พาหิรภาโว สิยาติ เตปิ อโนฺตกตฺตุกาโม ‘‘อโนฺตคธเถรวาท’’นฺติ อาห, เถรวาเทปิ อโนฺตกตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ

ตํ เมติ คาถาย โสตูหิ ปฎิปชฺชิตพฺพวิธิํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ **ธมฺมปฺปทีปสฺสา**ติ ธโมฺม เอว โมหนฺธการวิทฺธํสนโต ปทีปสทิสตฺตา ปทีโป อสฺสาติ ธมฺมปฺปทีโป, ภควา, ตสฺสฯ **ปติมานยนฺตา**ติ ปูเชนฺตา มนสา ครุํ กโรนฺตา **นิสาเมนฺตุ** สุณนฺตุฯ

พุเทฺธนาติอาทินา อตฺตโน สํวณฺณนาย อาคมนสุทฺธิทสฺสนมุเขน ปมาณภาวํ ทเสฺสตฺวา อนุสิกฺขิตพฺพตํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ ยเถว พุเทฺธน โย ธโมฺม วินโย จ วุโตฺต, โส ตสฺส พุทฺธสฺส เยหิ ปุเตฺตหิ มหากสฺสปเตฺถราทีหิ ตเถว ญาโต, เตสํ พุทฺธปุตฺตานํ มติมจฺจชนฺตา สีหฬฎฺฐกถาจริยา ยสฺมา ปุเร อฎฺฐกถา อกํสูติ สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ **ธโมฺม**ติ สุตฺตาภิธเมฺม สงฺคณฺหาติฯ **วินโย**ติ สกลํ วินยปิฎกํฯ **วุโตฺต**ติ ปาฬิโต จ อตฺถโต จ **พุเทฺธน** ภควตา วุโตฺตฯ น หิ ภควตา อพฺยากตํ นาม ตนฺติปทํ อตฺถิ, ตตฺถ ตตฺถ ภควตา ปวตฺติตปกิณฺณกเทสนาเยว หิ อฎฺฐกถาฯ **ตเถว ญาโต**ติ ยเถว พุเทฺธน วุโตฺต, ตเถว เอกปทมฺปิ เอกกฺขรมฺปิ อวินาเสตฺวา อธิปฺปายญฺจ อวิโกเปตฺวา ญาโต วิทิโตติ อโตฺถฯ **เตสํ มติมจฺจชนฺตา**ติ เตสํ พุทฺธปุตฺตานํ มติสงฺขาตํ เถรปรมฺปราย อุคฺคเหตฺวา อาภตํ อโพฺพจฺฉินฺนํ ปาฬิวณฺณนาวเสน เจว ปาฬิมุตฺตกวเสน จ ปวตฺตํ สพฺพํ อฎฺฐกถาวินิจฺฉยํ อปริจฺจชนฺตาฯ **อฎฺฐกถา อกํสู**ติ มหาอฎฺฐกถามหาปจฺจริอาทิกา สีหฬฎฺฐกถาโย อกํสุฯ ‘‘อฎฺฐกถามกํสู’’ติปิ ปาโฐ, ตตฺถาปิ โสเยวโตฺถฯ

ตสฺมาติ ยสฺมา เตสํ พุทฺธปุตฺตานํ อธิปฺปายํ อวิโกเปตฺวา ปุเร อฎฺฐกถา อกํสุ, ตสฺมาฯ **ยํ อฎฺฐกถาสุ วุตฺตํ,** ตํ สพฺพมฺปิ ปมาณนฺติ โยชนาฯ **หี**ติ นิปาตมตฺตํ เหตุอตฺถสฺส ตสฺมาติ อิมินาเยว ปกาสิตตฺตา, อวธารณโตฺถ วา, ปมาณเมวาติฯ ยทิ อฎฺฐกถาสุ วุตฺตํ สพฺพมฺปิ ปมาณํ, เอวํ สติ ตตฺถ ปมาทเลขาปิ ปมาณํ สิยาติ อาห ‘‘วชฺชยิตฺวาน ปมาทเลข’’นฺติ, อปราปรํ ลิขเนฺตหิ ปมาเทน สติํ อปจฺจุปฎฺฐเปตฺวา อญฺญตฺถ ลิขิตพฺพํ อญฺญตฺถ ลิขนาทิวเสน ปวตฺติตา

ปมาทเลขา นาม, สา จ สมนฺตปาสาทิกายํ ตตฺถ ตตฺถ สยเมว อาวิภวิสฺสติฯ ปุน **ยสฺมา**ติ ปทสฺส สมฺพนฺธทสฺสนวเสน อยํ อตฺถโยชนา – ยสฺมา อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํ อิธ อิมสฺมึ สาสเน สิกฺขาสุ สคารวานํ ปณฺฑิตานํ ปมาณเมว, ยสฺมา จ อยํ วณฺณนาปิ ภาสนฺตรปริจฺจาคาทิมตฺตวิสิฏฺฐตาย อตฺถโต อภินฺนา, ตโต เอว ปมาณภูตาว เหสฺสติ, ตสฺมา อนุสิกฺขิตพฺพาติฯ

ตโตติ ตาหิ อฏฺฐกถาหิฯ **ภาสนฺตรเมว หิตฺวา**ติ สีหฬภาสํเยว อปเนตฺวาฯ **วิตฺถารมคฺคญฺจ สมาสยิตฺวา**ติ โปราณฏฺฐกถาสุ ยถาฐาเน วตฺตพฺพมฺปิ ปทตฺถวินิจฺฉยาทิกํ อติวิตฺถิเณฺณน วจนกฺกเมน เจว วุตฺตเมว อตฺถนยํ อปฺปมตฺตกวิเสเสน ปุนปฺปุนํ กถเนน จ ตตฺถ ตตฺถ ปปญฺจิตํ ตาทิสํ วิตฺถารมคฺคํ ปหาย สลฺลหุเกน อตฺถวิญฺญาปเกน ปทกฺกเมน เจว วุตฺตนยสทิสํ วตฺตพฺพํ อติทิสิตฺวา จ สเงฺขปนเยเนว วณฺณยิสฺสามาติ อธิปฺปาโยฯ **สารตฺถทีปนิยํ** ปน วินยฏีกายํ ‘‘โปราณฏฺฐกถาสุ อุปริ วุจฺจมานมฺปิ อาเนตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปปญฺจิตํ ญตฺติจตุตฺเถน กเมฺมน…เป.… อุปสมฺปโนฺนติ ภิกฺขูติ เอตฺถ อปโลกนาทีนํ จตุนฺนมฺปิ กมฺมานํ วิตฺถารกถา วิย ตาทิสํ วิตฺถารมคฺคํ สงฺขิปิตฺวา’’ติ วุตฺตํ, ตํ ตนฺติกฺกมํ กญฺจิ อโวกฺกมิตฺวาติ เอเตฺถว วตฺตุํ ยุตฺตํฯ อญฺญตฺถ ปาฬิยา วตฺตพฺพํ อญฺญตฺถ กถนญฺหิ ตนฺติกฺกมํ โวกฺกมิตฺวา กถนํ นามฯ ตถา หิ วุตฺตํ ‘‘ตเถว วณฺณิตุํ ยุตฺตรูปํ หุตฺวา อนุกฺกเมน อาคตํ ปาฬึ ปริจฺจชิตฺวา สํวณฺณนโต สีหฬฏฺฐกถาสุ อยุตฺตฏฺฐาเน วณฺณิตํ ยถาฐาเนเยว วณฺณนโต จ วุตฺตํ ‘ตนฺติกฺกมํ กญฺจิ อโวกฺกมิตฺวา’’’ติฯ ตสฺมา ยถาวุตฺตนเยเนว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ กถํ ปน วิตฺถารมคฺคสฺส สงฺขิปเน วินิจฺฉโย น หียตีติ? อาห ‘‘วินิจฺฉยํ สพฺพมเสสยิตฺวา’’ติฯ สงฺขิปโนฺตปิ ปุนปฺปุนํ วจนาทิเมว สงฺขิปโนฺต, วินิจฺฉยํ ปน อฏฺฐกถาสุ สพฺพาสุปิ วุตฺตํ สพฺพมฺปิ อเสสยิตฺวา, กิญฺจิมตฺตมฺปิ อปริหาเปตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **ตนฺติกฺกมํ กญฺจิ อโวกฺกมิตฺวา**ติ กญฺจิ ปาฬิกฺกมํ อนติกฺกมิตฺวา, อนุกฺกเมเนว ปาฬึ วณฺณยิสฺสามาติ อโตฺถฯ

สุตฺตนฺติกานํ วจนานมตฺถนฺติ เวรญฺชกณฺฑาทีสุ อาคตานํ ฌานกถาทีนํ สุตฺตนฺตวจนานํ สีหฬฏฺฐกถาสุ ‘‘สุตฺตนฺติกานํ ภาโร’’ติ วตฺวา อวณฺณิตพฺพฏฺฐานํ อตฺถํ ตํตํสุตฺตานุรูปํ สพฺพโส ปริทีปยิสฺสามาติ อธิปฺปาโยฯ **เหสฺสตี**ติ ภวิสฺสติ, กรียิสฺสตีติ วา อโตฺถฯ เอตฺถ จ ปฐมสฺมึ อตฺถวิกเปฺป ‘‘ภาสนฺตรปริจฺจาคาทิกํ จตุพฺพิธํ กิจฺจํ นิปฺผาเทตฺวา สุตฺตนฺติกานํ วจนานมตฺถํ **ปริทีปยนฺตี** อยํ วณฺณนา ภวิสฺสตี’’ติ วณฺณนาวเสน สมานกตฺตุกตา เวทิตพฺพาฯ ปจฺฉิมสฺมึ อตฺถวิกเปฺป ปน ‘‘เหฏฺฐา วุตฺตภาสนฺตรปริจฺจาคาทิกํ กตฺวา สุตฺตนฺติกานํ วจนานมตฺถํ ปริทีปยนฺตี อยํ วณฺณนา อเมฺหหิ กรียิสฺสตี’’ติ เอวํ อาจริยวเสน สมานกตฺตุกตา เวทิตพฺพาฯ

คนฺถารมฺภกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

พาหิรนิทานกถา

อิทานิ สํวรวินยปหานวินยาทีสุ พหูสุ วินเยสุ อตฺตนา ‘‘ตํ วณฺณยิสฺสํ วินย’’นฺติ เอวํ สํวเณฺณตพฺพภาเวน ปฏิญฺญาตํ วินยํ ทเสฺสโนฺต อาห **ตตฺถา**ติอาทิฯ ตตฺถ **ตตฺถา**ติ ยถาวุตฺตาสุ คาถาสุฯ **ตาว**-สโทฺท ปฐมนฺติ อิมสฺมึ อเตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, เตน ปฐมํ วินยํ ววตฺถเปตฺวา ปจฺฉา ตสฺส วณฺณนํ กริสฺสามาติ ทีเปติฯ **ววตฺถเปตโพฺพ**ติ นิยเมตโพฺพฯ **เตเนตํ วุจฺจตี**ติ ยสฺมา ววตฺถเปตโพฺพ, เตน เหตุนา เอตํ วินโย นามาติอาทิกํ นิยามกวจนํ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ **อสฺสา**ติ วินยสฺสฯ **มาติกา**ติ อุเทฺทโสฯ โส หิ นิเทฺทสปทานํ ชนนีฐาเน ฐิตตฺตา มาตา วิยาติ ‘‘มาติกา’’ติ วุจฺจติฯ

อิทานิ สํวเณฺณตพฺพมตฺถํ มาติกํ ปฏฺฐเปตฺวา ทเสฺสนฺโต อาห **วุตฺตํ เยนา**ติอาทิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอตํ เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา เวรญฺชายํ วิหรตีติอาทินิทานวจนปฏิมณฺฑิตํ วินยปิฏกํ เยน ปุคฺคเลน วุตฺตํ, ยสฺมิํ กาเล วุตฺตํ, ยสฺมา การณา วุตฺตํ, เยน ธาริตํ, เยน จ อาภตํ, เยสุ ปติฏฺฐิตํ, เอตํ ยถาวุตฺตวิธานํ วตฺวา ตโต เตน สมเยนาติอาทิปาฐสฺส อตฺถํ อเนกปฺปการโต ทเสฺสนฺโต วินยสฺส อตฺถวณฺณนํ กริสฺสามีติฯ

เอตฺถ จ **วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมา**ติ อิทํ วจนํ เตน สมเยน พุโทฺธ ภควาติอาทินิทานวจนมตฺตํ อเปกฺขิตฺวา วตฺตุกาโมปิ วิสุํ อวตฺวา ‘‘นิทาเนน อาทิกลฺยาณํ, อิทมโวจาติ นิคมเนน ปริโยสานกลฺยาณ’’นฺติ วจนโต นิทานนิคมนานิปิ สตฺถุเทสนาย อนฺวิธานตฺตา ตทโนฺตคธาเนวาติ นิทานสฺสาปิ วินยปาฬิยํเยว อโนฺตคธตฺตา วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมาติ อิทมฺปิ วินยปิฏกสมฺพนฺธํเยว กตฺวา มาติกํ ฐเปติฯ มาติกาย หิ เอตนฺติ วุตฺตํ วินยปิฏกํเยว สามญฺญโต สพฺพตฺถ สมฺพนฺธมุปคจฺฉติฯ

อิทานิ ปน ตํ วิสุํ นีหริตฺวา ทเสฺสนฺโต **ตตฺถ วุตฺตํ เยนา**ติอาทิมาหฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ มาติกาปเทสุฯ **อิท**นฺติ เตน สมเยนาติอาทินิทานวจนํฯ **หิ**-สโทฺท ยสฺมาติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, ยสฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อตฺตปจฺจกฺขวจนํ น โหติ, ตสฺมาติ วุตฺตํ โหติฯ **อตฺตปจฺจกฺขวจนํ น โหตี**ติ อตฺตนา ปจฺจกฺขํ กตฺวา วุตฺตวจนํ น โหติฯ อถ วา อตฺตโน ปจฺจกฺขกาเล ธรมานกาเล วุตฺตวจนํ น โหติฯ ตทุภเยนาปิ ภควโต วุตฺตวจนํ น โหตีติ อโตฺถฯ

ปฐมมหาสงฺคีติกถาวณฺณนา

ปฐมมหาสงฺคีติ นาม เจสาติ เอตฺถ **จ**-สโทฺท วตฺตพฺพสมฺปิณฺฑนโตฺถ, อุปญฺญาสโตฺถ วา, อุปญฺญาโสติ จ วากฺยารโมฺภ วุจฺจติฯ เอสา หิ คนฺถการานํ ปกติ, ยทิทํ กิญฺจิ วตฺวา ปุน อปรํ วตฺตุมารภนฺตานํ จ-สทฺทปฺปโยโคฯ ยถาปจฺจยํ ตตฺถ ตตฺถ เทสิตตฺตา วิปฺปกิณฺณานํ ธมฺมวินยานํ สภาคตฺถวเสน สงฺคเหตฺวา คายนํ กถนํ สงฺคีติ, มหาวิสยตฺตา ปูชนียตฺตา จ มหตี สงฺคีติ มหาสงฺคีติฯ ทุติยาทิํ อุปาทาย เจสา ‘‘ปฐมมหาสงฺคีตี’’ติ วุตฺตาฯ นิททาติ เทสนํ เทสกาลาทิวเสน อวิทิตํ วิทิตํ กตฺวา นิทเสฺสตีติ **นิทานํ,** ตตฺถ **โกสลฺลตฺถํ**ฯ

เวเนยฺยานํ มคฺคผลุปฺปตฺติเหตุภูตาว กิริยา นิปฺปริยาเยน พุทฺธกิจฺจนฺติ อาห ‘‘ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนญฺหิ อาทิํ กตฺวา’’ติฯ ตตฺถ สติปฏฺฐานาทิธโมฺม เอว ปวตฺตนเฏฺฐน จกฺกนฺติ **ธมฺมจกฺกํ,** จกฺกนฺติ วา อาณา, ตํ ธมฺมโต อนเปตตฺตา ธมฺมจกฺกํ, ธเมฺมน ญาเยน จกฺกนฺติปิ ธมฺมจกฺกํฯ **กตพุทฺธกิเจฺจ**ติ นิฎฺฐิตพุทฺธกิเจฺจ ภควติ โลกนาเถติ สมฺพโนฺธฯ **กุสินารายน**ฺติ สมีปเตฺถ เอตํ ภุมฺมวจนํฯ **อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน**ติ ตสฺส นครสฺส อุปวตฺตนภูตํ มลฺลราชูนํ สาลวนุยฺยานํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ นครํ ปวิสนฺตา อุยฺยานโต อุเปจฺจ วตฺตนฺติ คจฺฉนฺติ เอเตนาติ ‘‘อุปวตฺตน’’นฺติ อุยฺยานสฺส จ นครสฺส จ มเชฺฌ สาลวนํ วุจฺจติฯ กุสินาราย หิ ทกฺขิณปจฺฉิมทิสาย ตํ อุยฺยานํ โหติ, ตโต อุยฺยานโต สาลวนราชิวิราชิโต มโคฺค ปาจีนาภิมุโข คนฺตฺวา นครสฺส ทกฺขิณทฺวาราภิมุโข อุตฺตเรน นิวโตฺต, เตน มเคฺคน มนุสฺสา นครํ ปวิสนฺติ, ตสฺมา ตํ ‘‘อุปวตฺตน’’นฺติ วุจฺจติฯ ตตฺถ กิร อุปวตฺตเน อญฺญมญฺญสํสฎฺฐวิฎปานํ สมฺปนฺนฉายานํ สาลปนฺตีนมนฺตเร ภควโต ปรินิพฺพานมโญฺจ ปญฺญโตฺต, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘ยมกสาลานมนฺตเร’’ติฯ อุปาทียติ กมฺมกิเลเสหีติ อุปาทิ, วิปากกฺขนฺธา กฏตฺตา จ รูปํฯ ตเทว กมฺมกิเลเสหิ สมฺมา อปฺปหีนตาย เสโส, นตฺถิ เอตฺถ อุปาทิเสโสติ **อนุปาทิเสสา,** นิพฺพานธาตุ, ตายฯ อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ จายํ กรณนิเทฺทโสฯ **ปรินิพฺพาเน**ติ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมํ, ปรินิพฺพานเหตุ ตสฺมิํ ฐาเน สนฺนิปติตานนฺติ อโตฺถฯ สงฺฆสฺส เถโร เชโฏฺฐ **สงฺฆเตฺถโร**ฯ เอตฺถ จ

สงฺฆสทฺทสฺส ภิกฺขุสตสหสฺสสทฺทสาเปกฺขเตฺตปิ คมกตฺตา เถรสเทฺทน สมาโส ยถา เทว ทตฺตสฺส ครุกุลนฺติฯ อายสฺมา มหากสฺสโป ธมฺมวินยสงฺคายนตฺถํ ภิกฺขูนํ อุสฺสาหํ ชเนสีติ สมฺพโนฺธฯ

ตถา อุสฺสาหํ ชนนสฺส การณมาห **สตฺตาหปรินิพฺพุเต**ติอาทิฯ สตฺต อหานิ สมาหฏานิ สตฺตาหํ, สตฺตาหํ ปรินิพฺพุตสฺส อสฺสาติ สตฺตาหปรินิพฺพุโต, สตฺตาหปรินิพฺพุเต สุภเทฺทน วุฑฺฒปพฺพชิเตน วุตฺตวจนมนุสฺสรโนฺตติ สมฺพโนฺธฯ **อลํ, อาวุโส**ติอาทินา เตน วุตฺตวจนํ ท เสฺสติฯ ตตฺถ **อล**นฺติ ปฏิเกฺขปวจนํฯ **เตน มหาสมเณนา**ติ นิสฺสเกฺก กรณวจนํ, ตโต มหา สมณโต สุฏฺฐุ มุตฺตา มยนฺติ อโตฺถ, อุปทฺทุตา จ โหม ตทาติ อธิปฺปาโย, โหมาติ วา อตีต เตฺถ วตฺตมานวจนํ, อหุมฺหาติ อโตฺถฯ **ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชตี**ติ ติฏฺฐติ เอตฺถ ผลํ ตทาย ตฺตวุตฺติตายาติ **ฐานํ,** เหตุฯ **โข**ติ อวธารเณ, เอตํ การณํ วิชฺชเตว, โน น วิชฺชตีติ อโตฺถฯ กิํ ตํ การณนฺติ? อาห **ยํ ปาปภิกฺขู**ติอาทิฯ เอตฺถ **ย**นฺติ นิปาตมตฺตํ, การณนิเทฺทโส วา, เยน การ เณน อนฺตรธาเปยฺยุํ, ตเทตํ การณํ วิชฺชตีติ อโตฺถฯ อตีโต อติกฺกโนฺต สตฺถา เอตฺถ, เอตสฺสา ติ วา **อตีตสตฺถุกํ,** ปาวจนํฯ ปธานํ วจนํ **ปาวจนํ,** ธมฺมวินยนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ปกฺขํ ลภิตฺวา**ติ อลชฺชีปกฺขํ ลภิตฺวาฯ **น จิรเสฺสวา**ติ น จิเรเนวฯ **ยาว จ ธมฺมวินโย ติฏฺฐตี**ติ ยตฺตกํ กาลํ ธ โมฺม จ วินโย จ ลชฺชีปุคฺคเลสุ ติฏฺฐติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตาติ ปรินิพฺพานมเญฺจ นิปเนฺนน ภควตา วุตฺตนฺติ อโตฺถฯ **เทสิโต ปญฺญโตฺต**ติ สุตฺตาภิธมฺมปิฏกสงฺคหิตสฺส ธมฺมสฺส เจว วินยปิฏกสงฺคหิตสฺส วินยสฺส จ อติ สชฺชนํ ปโพธนํ เทสนาฯ ตเสฺสว ปการโต ญาปนํ อสงฺกรโต ฐปนํ ปญฺญาปนํฯ **โส โว มมจฺจ เยน สตฺถา**ติ โส ธมฺมวินโย ตุมฺหากํ มมจฺจเยน สตฺถา มยิ ปรินิพฺพุเต สตฺถุกิจฺจํ สาเธสฺสติฯ **สาสน**นฺติ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธวเสน ติวิธํ สาสนํ, นิปฺปริยายโต ปน สตฺตตฺติํส โพธิปกฺขิย ธมฺมาฯ **อทฺธนิย**นฺติ อทฺธานกฺขมํ, ตเทว **จิรฏฺฐิติกํ อสฺส** ภเวยฺยาติ สมฺพโนฺธฯ

อิทานิ สมฺมาสมฺพุเทฺธน อตฺตโน กตํ อนุคฺคหวิเสสํ วิภาเวโนฺต อาห **ยญฺจาหํ ภควตา**ติอาทิฯ ตตฺถ **ยญฺจาห**นฺติ เอตสฺส อนุคฺคหิโตติ เอเตน สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ **ย**นฺติ ยสฺมา, เยน การเณนาติ วุตฺตํ โหติฯ กิริยาปรามสนํ วา เอตํ, เตน อนุคฺคหิโตติ เอตฺถ อนุคฺคหณํ ปราม สติฯ **ธาเรสฺสสี**ติอาทิกํ ภควตา มหากสฺสปเตฺถเรน สทฺธิํ จีวรปริวตฺตนํ กาตุกาเมน วุตฺตว จนํฯ **ธาเรสฺสสิ ปน เม ตฺวํ กสฺสปา**ติ ‘‘กสฺสป, ตฺวํ อิมานิ ปริโภคชิณฺณานิ ปํสุกูลานิ ปารุปิตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติ วทติ, ตญฺจ โข น กายพลํ สนฺธาย, ปฏิปตฺติปูรณํ ปน สนฺธาย เอวมาหฯ **สาณา นิ ปํสุกูลานี**ติ มตกเฬวรํ ปลิเวเฐตฺวา ฉฑฺฑิตานิ ตุมฺพมเตฺต กิมโย ปโปฺผเฏตฺวา คหิตานิ สาณวากมยานิ ปํสุกูลจีวรานิฯ รถิกาทีนํ ยตฺถ กตฺถจิ ปํสูนํ อุปริ ฐิตตฺตา อพฺภุคฺคตเฏฺฐน เตสุ กูลมิวาติ ปํสุกูลํฯ อถ วา ปํสุ วิย กุจฺฉิตภาวํ อุลติ คจฺฉตีติ ปํสุกูลนฺติ ปํสุกูลสทฺทสฺส อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **นิพฺพสนานี**ติ นิฏฺฐิตวสนกิจฺจานิ, ปริโภคชิณฺณานีติ อโตฺถฯ เอกเมว ตํ จีวรํ อเนกาวยวตฺตา พหุวจนํ กตํฯ **สาธารณปริโภเคนา**ติ อตฺตนา สมานปริโภเคน, สาธารณปริ โภเคน จ สมสมฏฺฐปเนน จ อนุคฺคหิโตติ สมฺพโนฺธฯ

อิทานิ นวานุปุพฺพวิหารฉฬภิญฺญาปฺปเภเท อุตฺตริมนุสฺสธเมฺม อตฺตนา สมสมฏฺฐปนตฺ ถาย ภควตา วุตฺตํ **กสฺสปสํยุเตฺต** (สํ. นิ. ๒.๑๕๒) อาคตํ ปาฬิํ เปยฺยาลมุเขน อาทิคฺคหเณน จ สงฺขิปิตฺวา ทเสฺสโนฺต อาห **อหํ, ภิกฺขเว**ติอาทิฯ ตตฺถ **ยาวเท อากงฺขามี**ติ ยาวเทว อากงฺ ขามิ, ยตฺตกํ กาลํ อิจฺฉามีติ อโตฺถ, ‘‘ยาวเทวา’’ติปิ ปาโฐฯ **นวานุปุพฺพวิหาร ฉฬภิญฺญาปฺปเภเท**ติ เอตฺถ **นวานุปุพฺพวิหาโร** นาม อนุปฏิปาฏิยา สมาปชฺชิตพฺพภาวโต

เอวํสญฺญิตา นิโรธสมาปตฺติยา สห อฏฺฐ รูปารูปสมาปตฺติโยฯ **ฉฬภิญฺญา** นาม อาสวกฺขยญาเณน สทฺธึ ปญฺจาภิญฺญาโยฯ **อตฺตนา สมสมฏฺฐปเนนา**ติ ''อหํ ยตฺตกํ กาลํ ยตฺตเก สมาปตฺติวิหาเร อภิญฺญาโย จ วฬญฺชมิ, ตถา กสฺสโปปี''ติ เอวํ ยถาวุตฺตอุตฺตริมนุสฺสธมฺม อตฺตนา สมสมํ กตฺวา ฐปเนน, อิทญฺจ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสามญฺญูน เถรสฺส ปสํสามตฺตน วุตฺตํ, น ภควตา สทฺธึ สพฺพถา สมตายฯ ภควโต หิ คุณวิเสสํ อุปาทาย สาวกา ปเจฺจกพุทฺธา จ กลมฺปิ กลภาคมฺปิ น อุเปนฺติ, ตสฺส กิมญฺญํ อาณณฺยํ ภวิสฺสติ อญฺญตฺร ธมฺมวินยสงฺคายนาติ อธิปฺปาโยฯ ตตฺถ **ตสฺสา**ติ ตสฺส อนุคฺคหสฺส, ตสฺส เมติ วา อโตฺถ คเหตโพฺพฯ โปตฺถเกสุ หิ เกสุจิ ''ตสฺส เม''ติ ปาโฐ ทิสฺสติฯ **อาณณฺยํ** อณณภาโวฯ **สกกวจอิสฺสริยานุปฺปทาเนนา**ติ เอตฺถ จีวรสฺส นิทสฺสนวเสน กวจเสฺสว คหณํ กตํ, สมาปตฺติยา นิทสฺสนวเสน อิสฺสริยํ คหิตํฯ

อิทานิ ยถาวุตฺตมตฺถํ ปาฬิยา วิภาเวโนฺต อาห **ยถาหา**ติอาทิฯ ตตฺถ **เอกมิทาหนฺ**ติ เอตฺถ **อิทนฺ**ติ นิปาตมตฺตํฯ **เอกํ สมยนฺ**ติ เอกสฺมึ สมเยติ อโตฺถฯ **ปาวายา**ติ ปาวานครโตฯ **อทฺธานมคฺคปฺปฏิปโนฺน**ติ ทีฆมคฺคปฺปฏิปโนฺนฯ ทีฆปริยาโย เหตฺถ อทฺธานสโทฺทฯ **สพฺพํ สุภทฺทกณฺฑํ วิตฺถารโต เวทิตพฺพนฺ**ติ **ปญฺจสติกกฺขนฺธเก** อาคตํ สุภทฺทกณฺฑํ อิธ อาเนตฺวา วิตฺถาเรตพฺพํฯ

ตโต ปรนฺติ สุภทฺทกณฺฑโต ปรํฯ สพฺพํ **สุภทฺทกณฺฑํ** วิตฺถารโต เวทิตพฺพนฺติ อิมินา ''ยํ น อิจฺฉิสฺสาม, น ตํ กริสฺสามา''ติ เอตํ ปริยนฺตํ สุภทฺทกณฺฑปาฬึ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อวเสสํ อุสฺสาหชนนปฺปการปฺปวตฺตํ ปาฬิเมว ทเสฺสโนฺต **หนฺท มยํ อาวุโส**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปุเร อธโมฺม ทิปฺปตี**ติ เอตฺถ **''อธโมฺม** นาม ทสกุสลกมฺมปถปฏิปกฺขภูโต อธโมฺม''ติ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ๑.ปฐมมหาสงฺคีติกถาวณฺณนา) วุตฺตํฯ ธมฺมสงฺคหณตฺถํ อุสฺสาหชนนปฺปสงฺคตฺตา ปน ธมฺมวินยานํ อสงฺคายนเหตุโทสคโณ สมฺภวติ, โส เอว เอตฺถ อธโมฺม ทิปฺปติ ตปฺปฏิปโกฺข ธโมฺม จ ปฏิพาหียตีติ วตฺตพฺพํฯ อปิ จ ''อธมฺมวาทิโน พลวโนฺต โหนฺติ ธมฺมวาทิโน ทุพฺพลา โหนฺตี''ติ วุจฺจมานตฺตา เยน อธเมฺมน เต สุภทฺทวชฺชิปุตฺตกาทโย อธมฺมวาทิโน, เยน จ ธเมฺมน อิตเร ธมฺมวาทิโนว โหนฺติฯ เตเยว อิธ ''อธโมฺม'' ''ธโมฺม''ติ จ วตฺตพฺพาฯ ตสฺมา สีลวิปตฺติอาทิเหตุโก ปาปิจฺฉตาทิโทสคโณ อธโมฺม, ตปฺปฏิปโกฺข สีลสมฺปทาทิเหตุโก อปฺปิจฺฉตาทิคุณสมูโห ธโมฺมติ จ คเหตพฺพํฯ **ปุเร ทิปฺปตี**ติ อปิ นาม ทิปฺปติฯ อถ วา ยาว อธโมฺม ธมฺมํ ปฏิพาหิตุํ สมโตฺถ โหติ, ตโต ปุเรตรเมวาติ อโตฺถฯ **ทิปฺปตี**ติ ทิปฺปิสฺสติฯ ปุเรสทฺทโยเคน หิ อนาคตเตฺถ อยํ วตฺตมานปฺปโยโค, ยถา ปุรา วสฺสติ เทโวติฯ **อวินโย**ติ ปหานวินยาทีนํ ปฏิปกฺขภูโต อวินโยฯ

เตน หีติ อุโยฺยชนเตฺถ นิปาโตฯ **สกลนวงฺคสตฺถุสาสนปริยตฺติธเร**ติ สกลํ สุตฺตเคยฺยาทินวงฺคํ เอตฺถ, เอตสฺส วา อตฺถีติ สกลนวงฺคํ, สตฺถุสาสนํฯ อตฺถกาเมน ปริยาปุณิตพฺพโต ทิฏฺฐธมฺมิกาทิปุริสตฺถปริยตฺติภาวโต จ ''ปริยตฺตี''ติ ตีณิ ปิฏกานิ วุจฺจนฺติ, ตํ สกลนวงฺคสตฺถุสาสนสงฺขาตํ ปริยตฺตึ ธาเรนฺตีติ สกลนวงฺคสตฺถุสาสนปอยตฺติธรา, ตาทิเสติ อโตฺถฯ สมถภาวนาสิเนหาภาเวน สุกฺขา ลูขา อสินิทฺธา วิปสฺสนา เอเตสนฺติ **สุกฺขวิปสฺสกา**ฯ **ติปิฏกสพฺพปริยตฺติปฺปเภทธเร**ติ ติณฺณํ ปิฏกานํ สมาหาโร ติปิฏกํ, ตเทว นวงฺคาทิวเสน อเนกเภทภินฺนํ สพฺพํ ปริยตฺติปฺปเภทํ ธาเรนฺตีติ ติปิฏกสพฺพปริยตฺติปฺปเภทธราฯ

กิสฺส ปนาติ กสฺมา ปนฯ สิกฺขตีติ **เสโกฺข**ฯ ตเมวาห ''สกรณีโย''ติฯ อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจสฺส อปริโยสิตตฺตา สกิโจฺจติ อโตฺถฯ **อสฺสา**ติ อเนนฯ **พหุการตฺตา**ติ พหุปการตฺตาฯ

อสฺสาติ ภเวยฺยฯ **อติวิย วิสฺสโตฺถ**ติ อติวิย วิสฺสาสิโกฯ **นนฺ**ติ อานนฺทเตฺถรํ **โอวทตี**ติ สมฺพ โนฺธฯ อานนฺทเตฺถรสฺส กทาจิ อสญฺญตาย นวกาย สทฺธิวิหาริกปริสาย ชนปทจาริกาจรณํ, เตสญฺจ สทฺธิวิหาริกานํ เอกกฺขเณ อุปฺปพฺพชฺชนญฺจ ปฏิจฺจ มหากสฺสปเตฺถโร ตํ นิคฺคณฺห โนฺต เอวมาห ‘‘น วายํ กุมารโก มตฺตมญฺญาสี’’ติฯ เอตฺถ จ **วา**-สโทฺท ปทปูรโณ, อยํ กุมาโร อตฺตโน ปมาณํ น ปฏิชานาตีติ เถรํ ตเชฺชโนฺต อาหฯ **ตตฺรา**ติ เอวํ สติฯ

กิญฺจาปิ เสโกฺขติ อิทํ น เสกฺขานํ อคติคมนสพฺภาเวน วุตฺตํ, อเสกฺขานเญฺญว ปน อุจฺ จินิตฺวา คหิตตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ตสฺมา ‘‘กิญฺจาปิ เสโกฺข, ตถาปิ เถโร อายสฺมนฺตมฺปิ อานนฺทํ อุจฺจินตู’’ติ เอวเมตฺถ สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพ, น ปน กิญฺจาปิ เสโกฺข, ตถาปิ อภโพฺพ อคตึ คนฺ ตุนฺติ โยเชตพฺพํฯ **อภโพฺพ**ติอาทิ ปนสฺส สภาวกถนํฯ ตตฺถ **ฉนฺทา**ติ ฉเนฺทน สิเนเหนฯ **อคตึ คนฺตุนฺ**ติ อกตฺตพฺพํ กาตุํฯ **ปริยโตฺต**ติ อธีโต อุคฺคหิโตฯ

ราชคหํ โข มหาโคจรนฺติ เอตฺถ คาโว จรนฺติ เอตฺถาติ โคจโร, คุนฺนํ โคจรฏฺฐานํฯ โคจโร วิยาติ โคจโร, ภิกฺขาจรณฏฺฐานํฯ โส มหโนฺต อสฺสาติ มหาโคจรํ, ราชคหํฯ **อุโกฺกเฏยฺยา**ติ นิวาเรยฺยฯ

สตฺตสุ สาธุกีฬนทิวเสสูติ เอตฺถ สํเวควตฺถุํ กิเตฺตตฺวา กิเตฺตตฺวา สาธุกํ เอว ปูชาวเสน กีฬนโต สาธุกีฬนํฯ **อุปกฏฺฐา**ติ อาสนฺนาฯ วสฺสํ อุปเนติ อุปคจฺฉติ เอตฺถาติ **วสฺสูปนายิกา**ฯ

ตตฺร สุทนฺติ ตสฺสํ สาวตฺถิยํ, **สุทนฺ**ติ นิปาตมตฺตํฯ **อุสฺสนฺนธาตุกนฺ**ติ อุปจิตปิตฺตเสมฺหาทิธาตุกํฯ **สมสฺสาเสตุนฺ**ติ สนฺตเปฺปตุํฯ **ทุติยทิวเส**ติ เชตวนวิหารํ ปวิฏฺฐทิวสโต ทุติยทิวเสติ วทนฺติฯ วิริจฺจติ เอเตนาติ วิเรจนํฯ โอสธปริภาวิตํ ขีรเมว วิเรจนนฺติ **ขีรวิเรจนํฯ ยํ สนฺธายา**ติ ยํ เภสชฺชปานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เภสชฺชมตฺตา**ติ อปฺปมตฺตกํ เภสชฺชํฯ อปฺปโตฺถ หิ อยํ **มตฺตา**-สโทฺท มตฺตา สุขปริจฺจาคาติอาทีสุ (ธ. ป. ๒๙๐) วิยฯ

ขณฺฑผุลฺลปฺปฏิสงฺขรณนฺติ เอตฺถ **ขณฺฑนฺ**ติ ฉินฺนํ, **ผุลฺลนฺ**ติ ภินฺนํ, เตสํ **ปฏิสงฺขรณํ** อภินวกรณํฯ

ปริเจฺฉทวเสน เวทิยติ ทิสฺสตีติ **ปริเวณํฯ ตตฺถา**ติ เตสุ วิหาเรสุ ขณฺฑผุลฺลปฺปฏิสงฺขรณนฺติ สมฺพโนฺธฯ **ปฐมํ มาสนฺ**ติ วสฺสานสฺส ปฐมํ มาสํ, อจฺจนฺตสํโยเค เจตํ อุปโยควจนํฯ เสนาสนวตฺตานํ พหูนํ ปญฺญตฺตตฺตา, **เสนาสนกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๒๙๔ อาทโย) เสนาสนปฏิพทฺธานํ พหูนํ กมฺมานํ วิหิตตฺตา ‘‘ภควตา…เป…. วณฺณิต’’นฺติ วุตฺตํฯ

ทุติยทิวเสติ ‘‘ขณฺฑผุลฺลปฺปฏิสงฺขรณํ กโรมา’’ติ จินฺติตทิวสโต ทุติยทิวเสฯ วสฺสูปนายิกทิวเสเยว เต เอวํ จินฺเตสุํฯ **สิริยา นิเกตนมิวา**ติ สิริยา นิวาสนฏฺฐานํ วิยฯ เอกสฺมึ ปานียติเตฺถ สนฺนิปตนฺตา ปกฺขิโน วิย สเพฺพสํ ชนานํ จกฺขูนิ มณฺฑเปเยว นิปตนฺตีติ วุตฺตํ ‘เอกนิปาตติตฺถมิว จ เทวมนุสฺสนยนวิหงฺคาน’’นฺติฯ **โลกรามเณยฺยกนฺ**ติ โลเก รมณียภาวํ, รมณํ อรหตีติ วา โลกรามเณยฺยกํ ฯ **ทฏฺฐพฺพสารมณฺฑนฺ**ติ ทฏฺฐเพฺพสุ สารํ ทฏฺฐพฺพสารํ, ตโต วิปฺปสนฺนนฺติ ทฏฺฐพฺพสารมณฺฑํฯ อถ วา ทฏฺฐโพฺพ สารภูโต วิสิฏฺฐตโร มโณฺฑ มณฺฑนํ อลงฺกาโร เอตสฺสาติ ทฏฺฐพฺพสารมโณฺฑ, มณฺฑโปฯ มณฺฑํ สูริยรสฺมึ ปาติ นิวาเรตีติ มณฺฑโปฯ วิวิธานิ กุสุมทามานิ เจว มุโตฺตลมฺพกานิ จ วินิคฺคลนฺตํ วเมนฺตํ นิกฺขาเมนฺตมิว จารุ โสภนํ วิตานํ เอตฺถาติ **วิวิธกุสุมทาโมลมฺพกวินิคฺคลนฺตจารุวิตาโน**ฯ นานาปุปฺผูปหารวิจิตฺตสุปริ นิฏฺฐิตภูมิกมฺมตฺตา เอว ‘‘รตนวิจิตฺตมณิโกฏฺฏิมตลมิวา’’ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ จ มณิโย โกเฏฺฏตฺวา

กตตลํ มณิโกฏฺฏิมตลํ นาม, ตมิวาติ วุตฺตํ โหติฯ **อาสนารห**นฺติ นิสีทนารหํฯ **ทนฺตขจิต**นฺติ ทเนฺตหิ ขจิตํฯ

อาวเชฺชสีติ อุปนาเมสิฯ **อนุปาทายา**ติ ตณฺหาทิฏฺฐิวเสน กญฺจิ ธมฺมํ อคฺคเหตฺวาฯ **กถาโทโส**ติ กถาย อสจฺจํ นาม **นตฺถิ**ฯ

ยถาวุฑฺฒนฺติ วุฑฺฒปฏิปาฏึ อนติกฺกมิตฺวาฯ **เอเก**ติ มชฺฌิมภาณกานํเยว เอเกฯ ปุเพฺพ วุตฺตมฺปิ หิ สพฺพํ มชฺฌิมภาณกา วทนฺติเยวาติ เวทิตพฺพํฯ ทีฆภาณกา ปน ‘‘ปทสาว เถโร สนฺนิปาตมาคโต’’ติ วทนฺติฯ เตสุ เกจิ ‘‘อากาเสนา’’ติ, ‘‘เต สเพฺพปิ ตถา ตถา อาคตทิวสา นมฺปิ อตฺถิตาย เอกเมกํ คเหตฺวา ตถา ตถา วทึสู’’ติ วทนฺติฯ

กํ ธุรํ กตฺวาติ กํ เชฏฺฐกํ กตฺวาฯ **พีชนึ คเหตฺวา**ติ เอตฺถ พีชนีคหณํ ปริสาย ธมฺมกถิกานํ หตฺถกุกฺกุจฺจวิโนทนมุขวิการปฏิจฺฉาทนตฺถํ ธมฺมตาวเสน อาจิณฺณนฺติ เวทิตพฺพํฯ เต เนว หิ อจฺจนฺตสญฺญตปฺปตฺตา พุทฺธาปิ สาวกาปิ ธมฺมกถิกานํ ธมฺมตาทสฺสนตฺถเมว จิตฺตพีชนึ คณฺหนฺติฯ **ปฐมํ, อาวุโส อุปาลิ, ปาราชิกํ กตฺถ ปญฺญตฺต**นฺติ เอตฺถ กถํ สงฺคีติยา ปุเพฺพ ปฐมภาโว สิโทฺธติ? ปาติโมกฺขุเทฺทสานุกฺกมาทินา ปุเพฺพ ปฐมภาวสฺส สิทฺธตฺตาฯ เยภุเยฺยน หิ ตีณิ ปิฏกานิ ภควโต ธรมานกาเลเยว อิมินา อนุกฺกเมน สชฺฌายิตานิ, เตเนว กเมน ปจฺฉาปิ สงฺคีตานิ วิเสสโต วินยาภิธมฺมปิฏกานีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **กิสฺมึ วตฺถุสฺมิ**นฺติ นิมิตฺต เตฺถ ภุมฺมํฯ **อนฺตรา จ, ภเนฺต, ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนฺท**นฺติ ราชคหสฺส จ นาฬนฺทาย จ อนฺตรา, วิวเร มเชฺฌติ อโตฺถฯ **อนฺตรา**-สเทฺทน ปน ยุตฺตตฺตา อุปโยควจนํ กตํฯ **ราชาคารเก**ติ รโญฺญ กีฬนตฺถาย กเต อคารเกฯ **อมฺพลฏฺฐิกาย**นฺติ รโญฺญ เอวํนามกํ อุยฺยานํฯ **เกน สทฺธิ**นฺติ อิธ กสฺมา วุตฺตนฺติ? ยสฺมา ปเนตํ น ภควตา เอว วุตฺตํ, รญฺญาปิ กิญฺจิ กิญฺจิ วุตฺตมตฺถิ, ตสฺมา ‘‘กมารพฺภา’’ติ อวตฺวา เอวํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เวเทหิปุเตฺตนา**ติ อยํ โกสลรโญฺญ ธีตาย ปุโตฺต, น วิเทหรโญฺญ ธีตายฯ ยสฺมา มาตา ปนสฺส ปณฺฑิตา, ตสฺมา สา เวเทนญาเณน อีหติ ฆฏติ วายมตีติ ‘‘เวเทหี’’ติ ปากฏนามา ชาตาติ เวทิตพฺพาฯ

เอวํ นิมิตฺตปโยชนกาลเทสเทสกการกกรณปฺปกาเรหิ ปฐมมหาสงฺคีตึ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตตฺถ ววตฺถาปิเตสุ ธมฺมวินเยสุ นานปฺปการโกสลฺลตฺถํ เอกวิธาทิเภเท ทเสฺสตุํ **ตเทตํ สพฺพมฺปี**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิ**นฺติ เอตฺถ อนาวรณญาณปทฏฺฐานํ มคฺคญาณํ, มคฺคญาณปทฏฺฐานญฺจ อนาวรณญาณํ ‘‘สมฺมาสโมฺพธี’’ติ วุจฺจติฯ **ปจฺจเวกฺขเนฺตน วา**ติ อุทานาทิวเสน ปวตฺตธมฺมํ สนฺธายาหฯ **วิมุตฺติรส**นฺติ อรหตฺตผลสฺสาทํ, วิมุตฺติสมฺปตฺติกํ วา อคฺคผลนิปฺผาทนโต, วิมุตฺติกิจฺจํ วา กิเลสานํ อจฺจนฺตวิมุตฺติสมฺปาทนโตฯ **อวเสสํ พุทฺธวจนํ ธโมฺม**ติ เอตฺถ ยทิปิ ธโมฺม เอว วินโยปิ ปริยตฺติยาทิภาวโต, ตถาปิ วินยสทฺทสนฺนิธาเนน ภินฺนาธิกรณภาเวน ปยุโตฺต ธมฺม-สโทฺท วินยตนฺติวิรหิตํ ตนฺตึ ทีเปติ, ยถา ปุญฺญญาณสมฺภาโร โคพลิพทฺทนฺติอาทิฯ

อเนกชาติสํสารนฺติ อิมิสฺสา คาถาย อยํ สเงฺขปโตฺถ – อหํ อิมสฺส อตฺตภาวเคหสฺส การกํ ตณฺหาวฑฺฒกึ **คเวสโนฺต** เยน ญาเณน ตํ ทฏฺฐุํ สกฺกา, ตํ โพธิญาณํ **อนิพฺพิสํ** อลภโนฺต เอว อภินีหารโต ปภุติ เอตฺตกํ กาลํ อเนกชาติสตสหสฺสสงฺขฺยํ อิมํ สํสารวฏฺฏํ **สนฺธาวิสฺสํ** สํสรึ, ยสฺมา ชราพฺยาธิมรณมิสฺสตาย ชาติ นาเมสา ปุนปฺปุนํ อุปคนฺตุํ ทุกฺขา, น จ สา ตสฺมึ อทิเฏฺฐ นิวตฺตติ, ตสฺมา ตํ คเวสโนฺต สนฺธาวิสฺสนฺติ อโตฺถฯ **ทิโฏฺฐสี**ติ อิทานิ มยา สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌเนฺตน ทิโฏฺฐ อสิฯ **ปุน เคห**นฺติ ปุน อิมํ อตฺตภาวสงฺขาตํ มม เคหํฯ **น กาหสี**ติ น กริสฺสสิฯ การณมาห **สพฺพา เต**ติอาทิฯ ตว **สพฺพา** อวเสสกิเลสผาสุกา

มยา **ภคฺคา**ฯ อิมสฺส ตยา กตสฺส อตฺตภาวเคหสฺส อวิชฺชาสงฺขาตํ **กูฏํ** กณฺณิกมณฺฑลํ **วิสงฺขตํ** วิทฺธํสิตํฯ **วิสงฺขารํ** นิพฺพานํ อารมฺมณกรณวเสน คตํ มม **จิตฺตํ**ฯ อหญฺจ **ตณฺหานํ ขย**สงฺขาตํ อรหตฺตมคฺคผลํ **อชฺฌคา** ปโตฺตสฺมีติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ''วิสงฺขารคตํ จิตฺตเมว ตณฺหานํ ขยํ อชฺฌคา''ติ เอวมฺปิ อตฺถํ วทนฺติฯ

เกจีติ ขนฺธกภาณกาฯ **ปาฏิปททิวเส**ติ อิทํ **ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อุปฺปนฺนา**ติ เอเตน สมฺพนฺธิตพฺพํ, น **สพฺพญฺญุภาวปฺปตฺตสฺสา**ติ เอเตนฯ **โสมนสฺสมยญาเณนา**ติ โสมนสฺสสมฺปยุตฺตญาเณนฯ **อามนฺตยามี**ติ นิเวทยามิ, โพเธมีติ อโตฺถฯ **อนฺตเร**ติ อนฺตราเฬ, เวมชฺฌติ อโตฺถฯ

สุตฺตนฺตปิฏกนฺติ ยถา กมฺมเมว กมฺมนฺตํ, เอวํ สุตฺตเมว สุตฺตนฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อสงฺคีต**นฺติ สงฺคีติกฺขนฺธก (จูฬว. ๔๓๗ อาทโย) กถาวตฺถุปฺปกรณาทิกํฯ โสฬสหิ วาเรหิ อุปลกฺขิตตฺตา ''โสฬส ปริวารา''ติ วุตฺตํฯ ตถา หิ **ปริวารปาฬิยํ** (ปริ. ๑ อาทโย) ปฐมํ ปาราชิกํ กตฺถ ปญฺญตฺตนฺติอาทินา วุตฺตํฯ ปญฺญตฺติวาโร กถาปตฺติวาโร วิปตฺติวาโร สงฺคหวาโร สมุฏฺฐานวาโร อธิกรณวาโร สมถวาโร สมุจฺจยวาโรติ อิเม อฏฺฐ วารา, ตทนนฺตรํ ''เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนปจฺจยา ปาราชิกํ กตฺถ ปญฺญตฺต''นฺติ (ปริ. ๑๘๘) เอวํ ปจฺจยมตฺตวิเสเสน ปุน วุตฺตา เตเยว อฏฺฐ วารา จาติ อิเมสํ โสฬสนฺนํ วารานํ วเสน ภิกฺขุวิภงฺคสฺส จ ภิกฺขุนีวิภงฺคสฺส จ ปกาสิตตฺตา โสฬสหิ วาเรหิ อุปลกฺขิโต ปริวาโร ''โสฬสปริวาโร''ติ วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ

ทฬฺหีกมฺมสิถิลกรณปฺปโยชนาติ อิทํ โลกวชฺชปณฺณตฺติวเชฺชสุ ยถากฺกมํ โยเชตพฺพํฯ สญฺญมเวลํ อภิภวิตฺวา ปวโตฺต อาจาโร **อชฺฌาจาโร,** วีติกฺกโมฯ **เตนา**ติ วิวิธนยตฺตาทิเหตุนาฯ **เอตนฺ**ติ **วิวิธวิเสสนยตฺตา**ติอาทิคาถาวจนํฯ **เอตสฺสา**ติ วินยสฺสฯ

อิตรํ ปนาติ สุตฺตํฯ **อตฺตตฺถปรตฺถาทิเภเท**ติ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกเตฺถ โลกิยโลกุตฺตราทิอเตฺถ จ สงฺคณฺหาติฯ **เวเนยชฺฌาสยานุโลเมน วุตฺตตฺตา**ติ วินยํ วิย อิสฺสรภาวโต อาณาปติฏฺฐาปนวเสน อเทเสตฺวา เวเนยฺยานํ อชฺฌาสยานุโลเมน จริตานุรูปํ วุตฺตตฺตาฯ อนุปุพฺพสิกฺขาทิวเสน อเทเสตฺวา เวเนยฺยานํ กาลนฺตเร อภินิพฺพตฺตึ ทเสฺสโนฺต อาห ''สสฺสมิว ผล''นฺติฯ อุปายสมงฺคีนํเยว นิปฺปชฺชนภาวํ ทเสฺสโนฺต ''เธนุ วิย ขีร''นฺติ อาหฯ น หิ เธนุํ วิสาณาทีสุ, อกาเล วา อวิชาตํ วา โทหโนฺต ขีรํ ปฏิลภติฯ

ยนฺติ ยสฺมาฯ **เอตฺถา**ติ อภิธเมฺมฯ **อภิธเมฺม**ติ สุปินเนฺตน สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยา อนาปตฺติภาเวปิ อกุสลเจตนา อุปลพฺภตีติอาทินา วินยปญฺญตฺติยา สงฺกรวิรหิเต ธเมฺม, ''ปุพฺพาปรวิโรธาภาวโต สงฺกรวิรหิเต ธเมฺม''ติปิ วทนฺติฯ **อารมฺมณาทีหี**ติ อารมฺมณสมฺปยุตฺตกมฺมทฺวารปฏิปทาทีหิฯ **ลกฺขณียตฺตา**ติ สญฺชานิตพฺพตฺตาฯ **ยํ ปเนตฺถ อวิสิฏฺฐ**นฺติ เอตฺถ วินยปิฏกนฺติอาทีสุ ตีสุ สเทฺทสุ ยํ อวิสิฏฺฐํ สมานํ, ตํ ปิฏกสทฺทนฺติ อโตฺถฯ **มา ปิฏกสมฺปทาเนนา**ติ ปาฬิสมฺปทานวเสน มา คณฺหิตฺถาติ วุตฺตํ โหติฯ **ยถาวุเตฺตนา**ติ เอวํ ทุวิธเตฺถนาติอาทินา วุตฺตปฺปกาเรนฯ

เทสนาสาสนกถาเภทนฺติ เอตฺถ เทสนาเภทํ สาสนเภทํ กถาเภทนฺติ **เภท**สโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพฯ **เภท**นฺติ จ นานตฺตนฺติ อโตฺถฯ **เตสู**ติ ปิฏเกสุฯ สิกฺขา จ ปหานานิ จ คมฺภีรภาโว จ **สิกฺขาปหานคมฺภีรภาโว,** ตญฺจ ยถารหํ ปริทีปเยติ อโตฺถฯ **ปริยตฺติเภท**นฺติ ปริยาปุณนเภทํ วิภาวเยติ สมฺพโนฺธฯ **ยหิํ** ยสฺมิํ วินยาทิเก ยํ สมฺปตฺติญฺจ วิปตฺติญฺจ ยถา ปาปุณาติ, ตมฺปิ สพฺพํ วิภาวเยติ สมฺพโนฺธฯ อถ วา ยํ ปริยตฺติเภทํ สมฺปตฺติํ วิปตฺติญฺจ ยหิํ ยถา ปา

ปุณาติ, ตมฺปิ สพฺพํ วิภาวเยติ โยเชตพฺพํฯ **ปริทีปนา วิภาวนา จา**ติ เหฏฺฐา คาถาสุ วุตฺตสฺส อนุรูปโต วุตฺตํ, อตฺถโต ปน เอกเมวฯ

อาณารเหนาติ อาณํ ปเณตุํ อรหตีติ อาณารโห, ภควา สมฺมาสมฺพุทฺธตฺตาฯ โส หิ มหาการุณิกตาย จ อวิปรีตโต เทสกภาเวน ปมาณวจนตฺตา จ อาณํ ปเณตุํ อรหติฯ โวหาร ปรมตฺถานมฺปิ สมฺภวโต อาห ‘‘อาณาพาหุลฺลโต’’ติฯ อิโต ปเรสุปิ เอเสว นโยฯ **ปฐม**นฺติ วินยปิฏกํฯ **ปจุราปราธา** เสยฺยสกเตฺถราทโยฯ เต หิ โทสพาหุลฺลโต ‘‘ปจุราปราธา’’ติ วุตฺตา ฯ ปจุโร พหุโก พหุโล อปราโธ โทโส วีติกฺกโม เยสเนฺต ปจุราปราธาฯ **อเนกชฺฌาสยา**ติอาทีสุ อาสโยว อชฺฌาสโย, โส จ อตฺถโต ทิฏฺฐิ ญาณญฺจฯ **จริยา**ติ ราคจริยาทิกา ฉ มูลจริยาฯ อถ วา **จริยา**ติ จริตํ, ตํ สุจริตทุจฺจริตวเสน ทุวิธํฯ **อธิมุตฺติ** นาม สตฺตานํ ปุพฺพปริจยวเสน อภิรุจิ, สา ทุวิธา หีนปณีตเภเทนฯ **ยถานุโลม**นฺติ อชฺฌาสยาทีนํ อนุรูปํฯ **ยถาธมฺม**นฺติ ธมฺมสภาวานุรูปํฯ

สํวราสํวโรติ เอตฺถ ขุทฺทโก มหโนฺต จ สํวโรติ อโตฺถฯ วุฑฺฒิอโตฺถ เหตฺถ **อ**-กาโรฯ **ทิฏฺฐิวินิเวฐนา**ติ ทิฏฺฐิยา วิโมจนํฯ **สุตฺตนฺตปาฬิยํ** วิวิเจฺจว กาเมหีติอาทินา (ที. นิ. ๑.๒๒๖; สํ. นิ. ๒.๑๕๒) สมาธิเทสนาพาหุลฺลโต สุตฺตนฺตปิฏเก ‘‘อธิจิตฺตสิกฺขา’’ติ วุตฺตํฯ **วีติกฺกมปฺปหานํ กิเลสาน**นฺติ สํกิเลสธมฺมานํ, กมฺมกิเลสานํ วา โย กายวจีทฺวาเรหิ วีติกฺกโม, ตสฺส ปหานํฯ อนุสยวเสน สนฺตานมนุวตฺตนฺตา กิเลสา ปริยุฏฺฐิตาปิ สีลเภทวเสน วีติกฺกมิตุํ น ลภนฺตีติ อาห ‘‘วีติกฺกมปฏิปกฺขตฺตา สีลสฺสา’’ติฯ **ปริยุฏฺฐานปฺปหาน**นฺติ โอกาสทานวเสน จิเตฺต กุสลปฺปวตฺติํ ปริยาทิยิตฺวา สมุปฺปตฺติวเสน ฐานํ ปริยุฏฺฐานํ, ตสฺส ปหานํฯ **อนุสยปฺปหาน**นฺติ อริยมเคฺคน อปฺปหีนภาเวน สนฺตาเน การณลาเภ อุปฺปชฺชนารหา ถามคตา กามราคาทโย สตฺต กิเลสา สนฺตาเน อนุ อนุ สยนโต อนุสยา นาม, เตสํ ปหานํฯ

ตทงฺคปฺปหานนฺติ เตน เตน ทานสีลาทิกุสลเงฺคน ตสฺส ตสฺส อกุสลงฺคสฺส ปหานํ ตทงฺคปฺปหานํฯ **ทุจฺจริตสํกิเลสสฺส ปหาน**นฺติ กายวจีทุจฺจริตเมว ยตฺถ อุปฺปชฺชติ, ตํ สนฺตานํ สมฺมา กิเลเสติ อุปตาเปตีติ สํกิเลโส, ตสฺส ตทงฺควเสน ปหานํฯ สมาธิสฺส กามจฺฉนฺทปฏิปกฺขตฺตา **สุตฺตนฺตปิฏเก** ตณฺหาสํกิเลสสฺส ปหานํ วุตฺตํฯ อตฺตาทิสุญฺญสภาวธมฺมปฺปกาสนโต **อภิธมฺมปิฏเก** ทิฏฺฐิสํกิเลสสฺส ปหานํ วุตฺตํฯ

เอกเมกสฺมิเญฺจตฺถาติ เอตฺถ เอเตสุ ตีสุ ปิฏเกสุ เอเกกสฺมิํ ปิฏเกติ อโตฺถฯ **ธโมฺมติ ปาฬี**ติ เอตฺถ ธมฺมสฺส สีลาทิวิสิฏฺฐตฺถโยคโต, พุทฺธานํ สภาวนิรุตฺติภาวโต จ ปกฏฺฐานํ อุกฺกฏฺฐานํ วจนปฺปพนฺธานํ อาฬิ ปนฺตีติ **ปาฬิ,** ปริยตฺติธโมฺมฯ สมฺมุติปรมตฺถเภทสฺส อตฺถสฺส อนุรูปวาจกภาเวน ปรมตฺถสเทฺทสุ เอกเนฺตน ภควตา มนสา ววตฺถาปิโต นามปญฺญตฺติปฺปพโนฺธ ปาฬิธโมฺม นามฯ เทสนาย ธมฺมสฺส จ โก วิเสโสติ เจ? ยถาวุตฺตนเยน มนสา ววตฺถาปิตธมฺมสฺส ปเรสํ โพธนภาเวน อติสชฺชนา วาจาย ปกาสนา ‘‘เทสนา’’ติ เวทิตพฺพาฯ เตนาห – ‘‘เทสนาติ ตสฺสา มนสา ววตฺถาปิตาย ปาฬิยา เทสนา’’ติฯ ตทุภยมฺปิ ปน ปรมตฺถโต สโทฺท เอว ปรมตฺถวินิมุตฺตาย สมฺมุติยา อภาวาฯ อิมเมว นยํ คเหตฺวา เกจิ อาจริยา ‘‘ธโมฺม จ เทสนา จ ปรมตฺถโต สโทฺท เอวา’’ติ โวหรนฺติ, เตปิ อนุปวชฺชาเยวฯ ยถา ‘‘กามาวจรปฏิสนฺธิวิปากา ปริตฺตารมฺมณา’’ติ วุจฺจนฺติ, เอวํสมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํฯ น หิ ‘‘กามาวจรปฏิสนฺธิวิปากานิพฺพตฺติตปรมตฺถวิสยาเยวา’’ติ สกฺกา วตฺตุํ อิตฺถิปุริสาทิอาการปริวิตกฺกปุพฺพกานํ ราคาทิอกุสลานํ เมตฺตาทิกุสลานญฺจ อารมฺมณํ คเหตฺวาปิ สมุปฺปชฺชนโตฯ ปรมตฺถธมฺมมูลกตฺตา ปนสฺส ปริกปฺปสฺส ปรมตฺถวิสยตา สกฺกา ปญฺญเปตุํ, เอวมิธาปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ ตีสุปิ เจเตสุ

เอเต ธมฺมตฺถเทสนาปฏิเวธา คมฺภีราติ สมฺพนฺโธฯ เอตฺถ จ ปิฏกาวยวานํ ธมฺมาทีนํ วุจฺจมาโน คมฺภีรภาโว ตํสมุทายสฺส ปิฏกสฺสาปิ วุโตฺต เยวาติ ทฏฺฐโพฺพฯ ทุเกฺขน โอคยฺหนฺติ, ทุโกฺข วา โอคาโห โอคาหนํ อโนฺตปวิสนเมเตสูติ **ทุโกฺขคาหาฯ เอตฺถา**ติ เอเตสุ ปิฏเกสุ, นิทฺธารเณ เจตํ ภุมฺมวจนํฯ

เหตุโน ผลํ **เหตุผลํฯ ธมฺมาภิลาโป**ติ อตฺถพฺยญฺชนโก อวิปรีตาภิลาโปฯ **วิสยโต อสโมฺมหโต จา**ติ โลกิยโลกุตฺตรานํ ยถากฺกมํ อวโพธปฺปการทสฺสนํ, เอตสฺส อวโพโธติ อิมินา สมฺพนฺโธฯ โลกิโย หิ ธมฺมตฺถาทิํ อาลมฺพิตฺวาว ปวตฺตนโต วิสยโต อวโพโธติ วุจฺจติฯ โลกุตฺตโร ปน นิพฺพานารมฺมณตาย ตํ อนาลมฺพมาโนปิ ตพฺพิสยโมหวิทฺธํสเนน ธมฺมาทีสุ ปวตฺตนโต อสโมฺมหโต อวโพโธติ วุจฺจติฯ **อตฺถานุรูปํ ธเมฺมสู**ติ การิยานุรูปํ การเณสูติ อโตฺถฯ **ปญฺญตฺติปถานุรูปํ ปญฺญตฺตีสู**ติ ฉพฺพิธนามปญฺญตฺติยา ปโถ ปญฺญตฺติปโถ, ตสฺส อนุรูปํ ปญฺญตฺตีสูติ อโตฺถฯ

ธมฺมชาตนฺติ การณปฺปเภโท การณเมว วาฯ **อตฺถชาต**นฺติ การิยปฺปเภโท, การิยเมว วาฯ ยา จายํ เทสนาติ สมฺพนฺโธฯ **โย เจตฺถา**ติ เอตาสุ ธมฺมตฺถเทสนาสุ โย ปฏิเวโธติ อโตฺถฯ **เอตฺถา**ติ เอเตสุ ตีสุ ปิฏเกสุฯ

อลคทฺทูปมาติ เอตฺถ อลคทฺทสเทฺทน อลคทฺทคฺคหณํ วุจฺจติ วีณาวาทนํ วีณาติอาทีสุ วิย, คหณเญฺจตฺถ ยถา ฑํสติ, ตถา ทุคฺคหณํ ทฏฺฐพฺพํ, อิตรคฺคหเณ วิโรธาภาวาฯ ตสฺมา อลคทฺทสฺส คหณํ อุปมา เอติสฺสาติ อลคทฺทูปมาฯ อลคโทฺทติ เจตฺถ อาสิวิโส วุจฺจติฯ โส หิ อลํ ปริยโตฺต, ชีวิตหรณสมโตฺถ วา วิสสงฺขาโต คโท อสฺสาติ ‘‘อลํคโท’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘อลคโทฺท’’ติ วุจฺจติฯ

วฏฺฏโต นิสฺสรณํ อโตฺถ ปโยชนํ เอติสฺสาติ **นิสฺสรณตฺถา**ฯ ภณฺฑาคาริโก วิยาติ **ภณฺฑาคาริโก,** ธมฺมรตนานุปาลโก, ตสฺส อตฺถนิรเปกฺขสฺส ปริยตฺติ **ภณฺฑาคาริกปริยตฺติฯ ทุคฺคหิตานี**ติ ทุฏฺฐุ คหิตานิฯ เตนาห ‘‘อุปารมฺภาทิเหตุ ปริยาปุฏา’’ติฯ เอตฺถ จ อุปารโมฺภ นาม ปริยตฺติํ นิสฺสาย ปรวมฺภนํฯ อาทิ-สเทฺทน อิติวาทปฺปโมกฺขลาภสกฺการาทิํ สงฺคณฺหาติฯ **ยํ สนฺธายา**ติ ยํ ปริยตฺติทุคฺคหณํ สนฺธายฯ **วุตฺต**นฺติ **อลคทฺทูปมสุเตฺต** (ม. นิ. ๑.๒๓๘) วุตฺตํฯ **ตญฺจสฺส อตฺถํ นานุโภนฺตี**ติ ตญฺจ อสฺส ธมฺมสฺส สีลปริปูรณาทิสงฺขาตํ อตฺถํ เอเต ทุคฺคหิตคาหิโน นานุโภนฺติ น วินฺทนฺติฯ **ปฏิวิทฺธากุโปฺป**ติ ปฏิวิทฺธอรหตฺตผโลฯ

อิทานิ ตีสุ ปิฏเกสุ ยถารหํ สมฺปตฺติวิปตฺติโย นิทฺธาเรตฺวา ทเสฺสโนฺต อาห **วินเย ปนา**ติอาทิฯ ตตฺถ **ตาสํเยวา**ติ อวธารณํ ฉฬภิญฺญาจตุปฏิสมฺภิทานํ วินเย ปเภทวจนาภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เวรญฺชกเณฺฑ** (ปารา. ๑๒) หิ ติโสฺส วิชฺชาว วิภตฺตาฯ ทุติเย **ตาสํเยวา**ติ อวธารณํ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา อเปกฺขิตฺวา กตํ ติสฺสนฺนมฺปิ วิชฺชานํ ฉสุ อภิญฺญาสุ อโนฺตปวิฏฺฐตฺตาฯ **ตาสญฺจา**ติ เอตฺถ **จ**-สเทฺทน เสสานมฺปิ ตตฺถ อตฺถิภาวํ ทีเปติฯ **อภิธมฺมปิฏเก** หิ ติโสฺส วิชฺชา ฉ อภิญฺญา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา จ วุตฺตา เอวฯ ปฏิสมฺภิทานํ ตเตฺถว สมฺมา วิภตฺตภาวํ ทีเปตุํ **ตเตฺถวา**ติ อวธารณํ กตํฯ **อุปาทินฺนผโสฺส**ติ มเคฺคน มคฺคปฏิปาทนผโสฺสฯ **เตส**นฺติ เตสํ ปิฏกานํฯ **เอต**นฺติ เอตํ พุทฺธวจนํฯ

จตุตฺติํเสว สุตฺตนฺตาติ คาถาย อยมตฺถโยชนา – ยสฺส นิกายสฺส สุตฺตคณนโต จตุตฺติํเสว สุตฺตนฺตา วคฺคสงฺคหวเสน ตโย วคฺคา ยสฺส สงฺคหสฺสาติ ติวโคฺค สงฺคโห, เอส ปฐโม นิกาโย อิธ ทีฆนิกาโยติฯ **อนุโลมิโก**ติ อปจฺจนีโก, อตฺถานุโลมนโต อนฺวตฺถนาโมติ วุตฺตํ โห

ติฯ **เอกนิกายมฺปี**ติ เอกสมูหมฺปิฯ **เอวํ จิตฺต**นฺติ เอวํ วิจิตฺตํฯ **ยถยิท**นฺติ ยถา อิเมฯ โปณิก จิกฺขลฺลิกา ขตฺติยา, เตสํ นิวาโส ‘‘โปณิกนิกาโย จิกฺขลฺลิกนิกาโย’’ติ วุจฺจติฯ **ปญฺจทสวคฺคปริคฺคโห**ติ ปญฺจทสหิ วเคฺคหิ ปริคฺคหิโตฯ **สุตฺตนฺตานํ สหสฺสานิ สตฺต สุตฺตสตานิ จา**ติ ปาเฐ สุตฺตนฺตานํ สตฺตสหสฺสานิ สตฺต สุตฺตสตานิ จาติ โยเชตพฺพํฯ กตฺถจิ ปน ‘‘สตฺต สุตฺตสหสฺสานิ, สตฺต สุตฺตสตานิ จา’’ติ ปาโฐฯ **ปุเพฺพ นิทสฺสิตา**ติ สุตฺตนฺตปิฏกนิเทฺทเส นิทสฺสิตาฯ

เวทนฺติ ญาณํฯ **ตุฏฺฐิ**นฺติ ปีตึฯ **ธมฺมกฺขนฺธวเสนา**ติ ธมฺมราสิวเสนฯ ทฺวาสีติสหสฺสานิ พุทฺธโต คณฺหินฺติ สมฺพโนฺธฯ **เทฺว สหสฺสานิ *ภิกฺขุโต***ติ ธมฺมเสนาปติอาทีนํ ภิกฺขูนํ สนฺติกา เตหิเยว เทสิตานิ เทฺว สหสฺสานิ คณฺหึฯ **เม**ติ มม หทเย, อิติ อานนฺทเตฺถโร อตฺตานํ นิทฺทิสติฯ **เย ธมฺมา** มม หทเย **ปวตฺติโน,** เต **จตุราสีติสหสฺสานี**ติ โยชนาฯ อิทญฺจ ภควโต ธรมานกาเล อุคฺคหิตธมฺมกฺขนฺธวเสน วุตฺตํ, ปรินิพฺพุเต ปน ภควติ อานนฺทเตฺถเรน เทสิตานํ สุภสุตฺต(ทอี. นิ. ๑.๔๔๔ อาทโย) โคปกโมคฺคลฺลานสุตฺตานํ (ม. นิ. ๓.๗๙ อาทโย), ตติยสงฺคีติยํ โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถเรน กถิตกถาวตฺถุปฺปกรณสฺส จ วเสน ธมฺมกฺขนฺธานํ จตุราสีติสหสฺสโตปิ อธิกตา เวทิตพฺพาฯ

เอกานุสนฺธิกํ สุตฺตนฺติ สติปฏฺฐานาทิ (ที. นิ. ๒.๓๗๒ อาทโย; ม. นิ. ๑.๑๐๕ อาทโย)ฯ **อเนกานุสนฺธิก**นฺติ ปรินิพฺพานสุตฺตาทิ (ที. นิ. ๒.๑๓๔ อาทโย)ฯ ตญฺหิ นานาฐาเนสุ นานาธมฺมเทสนานํ วเสน ปวตฺตํฯ ติกทุกภาชนํ ธมฺมสงฺคณิยํ นิเกฺขปกณฺฑ(ธ. ส. ๙๘๕ อาทโย) อฏฺฐกถากณฺฑวเสน (ธ. ส. ๑๓๘๔ อาทโย) คเหตพฺพํฯ **จิตฺตวารภาชน**นฺติ อิทํ จิตฺตุปฺปาทกณฺฑวเสน (ธ. ส. ๑ อาทโย) วุตฺตํฯ **อตฺถิ วตฺถู**ติอาทีสุ **วตฺถุ** นาม สุทินฺนกณฺฑาทิ (ปารา. ๒๔ อาทโย)ฯ **มาติกา**ติ สิกฺขาปทํฯ **อนฺตราปตฺตี**ติ สิกฺขาปทนฺตเรสุ อญฺญสฺมึ วตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตา อาปตฺติฯ **ติกเจฺฉโท**ติ ติกปาจิตฺติยาทิติกปริเจฺฉโท ฯ พุทฺธวจนํ สงฺคหิตนฺติ สมฺพโนฺธฯ **อสฺสา**ติ พุทฺธวจนสฺสฯ สงฺคีติปริโยสาเน สาธุการํ ททมานา วิยาติ สมฺพโนฺธฯ อจฺฉรํ ปหริตุํ ยุตฺตานิ **อจฺฉริยานิ,** ปุพฺเพ อสฺสเจลุเกฺขปาทีนิฯ ยา ‘‘ปญฺจสตา’’ติ จ ‘‘เถริกา’’ติ จ ปวุจฺจติ, อยํ ปฐมมหาสงฺคีติ นามาติ สมฺพโนฺธฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ปฐมมหาสงฺคีติกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ทุติยสงฺคีติกถาวณฺณนา

เอวํ ปฐมมหาสงฺคีตึ ทเสฺสตฺวา ยทตฺถํ สา อิธ ทสฺสิตา, ตํ นิคมนวเสน ทเสฺสโนฺต **อิมิสฺสา**ติอาทิมาหฯ **ตตฺรายํ อาจริยปรมฺปรา**ติ ตสฺมึ ชมฺพุทีเป อยํ อาจริยานํ ปเวณี ปฏิปาฏิฯ **วิชิตาวิโน**ติ วิชิตสพฺพกิเลสปฏิปกฺขตฺตา วิชิตวโนฺตฯ **ชมฺพุสิริวฺหเย**ติ ชมฺพุสทิโส สิริมโนฺต อวฺหโย นามํ ยสฺส ทีปสฺส, ตสฺมึ ชมฺพุทีเปติ วุตฺตํ โหติฯ มหเนฺตน หิ ชมฺพุรุเกฺขน อภิลกฺขิตตฺตา ทีโปปิ ‘‘ชมฺพู’’ติ วุจฺจติฯ **อจฺฉิชฺชมานํ** อวินสฺสมานํ กตฺวาฯ **วินยวํส**นฺติอาทีหิ ตีหิ วินยปาฬิเยว กถิตา ปริยายวจนตฺตา เตสํฯ **ปกตญฺญุต**นฺติ เวยฺยตฺติยํ, ปฏุภาวนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ธุรคฺคาโห**ติ ปธานคฺคาหี, สเพฺพสํ ปาโมโกฺข หุตฺวา คณฺหีติ วุตฺตํ โหติฯ ภิกฺขูนํ สมุทาโย สมูโห ***ภิกฺขุสมุทาโย***ฯ

ยทาติ นิพฺพายึสูติ สมฺพนฺโธฯ **โชตยิตฺวา จ สพฺพธี**ติ ตเมว สทฺธมฺมํ สพฺพตฺถ ปกาสยิตฺวาฯ **ชุติมนฺโต**ติ ปญฺญาชุติยา ยุตฺตา, เตชวนฺโต วา, มหานุภาวาติ อโตฺถฯ **นิพฺพายึสู**ติ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา นิพฺพายึสุฯ **อนาลยา**ติ อสงฺคาฯ

อถาติ ปจฺฉา, ยทา ปรินิพฺพายึสุ, ตโต ปรนฺติ อโตฺถฯ **กปฺปติ สิงฺคีโลณกโปฺป**ติ เอตฺถ **กปฺป**-สโทฺท วิกปฺปโตฺถ, เตน สิงฺคีโลณวิกโปฺปปิ กปฺปติฯ อิทมฺปิ ปกฺขนฺตรํ กปฺปตีติ อโตฺถ, เอวํ สพฺพตฺถฯ ตตฺถ สิเงฺคน โลณํ ปริหริตฺวา อโลณกปิณฺฑปาเตน สทฺธิํ ภุญฺชิตุํ กปฺปติ , สนฺนิธิํ น กโรตีติ อธิปฺปาโยฯ **กปฺปติ ทฺวงฺคุลกโปฺป**ติ ทฺวงฺคุลํ อติกฺกนฺตาย ฉายาย วิกาเล โภชนํ ภุญฺชิตุํ กปฺปตีติ อโตฺถฯ **กปฺปติ คามนฺตรกโปฺป**ติ ‘‘คามนฺตรํ คมิสฺสามี’’ติ ปวาริเตน อนติริตฺตโภชนํ ภุญฺชิตุํ กปฺปตีติ อโตฺถฯ **กปฺปติ อาวาสกโปฺป**ติ เอกสีมาย นานาเสนาสเนสุ วิสุํ วิสุํ อุโปสถาทีนิ สงฺฆกมฺมานิ กาตุํ วฎฺฎตีติ อโตฺถฯ **กปฺปติ อนุมติกโปฺป**ติ ‘‘อนาคตานํ อาคตกาเล อนุมติํ คเหสฺสามา’’ติ เตสุ อนาคเตสฺเยว วเคฺคน สเงฺฆน กมฺมํ กตฺวา ปจฺฉา อนุมติํ คเหตุํ กปฺปติ, วคฺคกมฺมํ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **กปฺปติ อาจิณฺณกโปฺป**ติ อาจริยุปชฺฌาเยหิ อาจิโณฺณ กปฺปตีติ อโตฺถฯ โส ปน เอกโจฺจ กปฺปติ ธมฺมิโก, เอกโจฺจ น กปฺปติ อธมฺมิโกติ เวทิตโพฺพฯ **กปฺปติ อมถิตกโปฺป**ติ ยํ ขีรํ ขีรภาวํ วิชหิตํ ทธิภาวํ อสมฺปตฺตํ, ตํ ภุตฺตาวินา ปวาริเตน อนติริตฺตํ ภุญฺชิตุํ กปฺปตีติ อโตฺถฯ **กปฺปติ ชโฬคิํ ปาตุ**นฺติ เอตฺถ **ชโฬคี**ติ ตรุณสุรา, ยํ มชฺชสมฺภารํ เอกโต กตํ มชฺชภาวมสมฺปตฺตํ, ตํ ปาตุํ วฎฺฎตีติ อธิปฺปาโยฯ **ชาตรูปรชต**นฺติ เอตฺถ สรสโต วิการํ อนาปชฺชิตฺวา สพฺพทา ชาตรูปเมว โหตีติ ชาตํ รูปํ เอตสฺสาติ **ชาตรูปํ,** สุวณฺณํฯ ธวลสภาวตาย ราชตีติ **รชตํ,** รูปิยํฯ **สุสุนาคปุโตฺต**ติ สุสุนาคสฺส ปุโตฺตฯ **กากณฺฑกปุโตฺต**ติ กากณฺฑกสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุโตฺตฯ **วชฺชีสู**ติ ชนปทนามตฺตา พหุวจนํ กตํฯ

ตทหุโปสเถติ เอตฺถ **ตทหู**ติ ตสฺมิํ อหนิฯ อุปวสนฺติ เอตฺถาติ **อุโปสโถ,** อุปวสนฺตีติ จ สีลสมาทาเนน วา อนสนาทินา วา อุเปตา หุตฺวา วสนฺตีติ อโตฺถฯ **กํสปาติ**นฺติ สุวณฺณปาติํฯ **มาสกรูป**นฺติ มาสโก เอวฯ **สพฺพํ ตาว วตฺถพฺพ**นฺติ อิมินา **สตฺตสติกกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๔๔๖ อาทโย) อาคตา สพฺพาปิ ปาฬิ อิธ อาเนตฺวา วตฺตพฺพาติ ทเสฺสติฯ สงฺคายิตสทิสเมว สงฺคายึสูติ สมฺพนฺโธฯ

สา ปนายํ สงฺคีตีติ สมฺพนฺโธฯ **เตสู**ติ เตสุ สงฺคีติการเกสุ เถเรสุฯ วิสฺสุตา เอเต สทฺธิวิหาริกา เญยฺยาติ สมฺพนฺโธฯ **สาณสมฺภูโต**ติ สาณเทสวาสี สมฺภูตเตฺถโรฯ ทุติโย สงฺคโหติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ **ปนฺนภารา**ติ ปติตกฺขนฺธภาราฯ

อพฺพุทนฺติ อุปทฺทวํ วทนฺติฯ ‘‘ภควโต วจนํ เถเนตฺวา อตฺตโน วจนสฺส ทีปนโต อพฺพุทนฺติ โจรกมฺม’’นฺติ เอเกฯ **อิท**นฺติ วกฺขมานนิทสฺสนํฯ สนฺทิสฺสมานา มุขา **สมฺมุขาฯ ภาวิตมคฺค**นฺติ อุปฺปาทิตชฺฌานํฯ **สาธุ สปฺปุริสา**ติ เอตฺถ **สาธู**ติ อายาจนเตฺถ นิปาโต, ตํ ยาจามีติ อโตฺถฯ **หฎฺฐปหโฎฺฐ**ติ ปุนปฺปุนํ สนฺตุโฎฺฐฯ **อุทคฺคุทโคฺค**ติ สรีรวิการุปฺปาทนปีติวเสน อุทคฺคุทโคฺค, ปีติมา หิ ปุคฺคโล กายจิตฺตานํ อุคฺคตตฺตา ‘‘อุทคฺคุทโคฺค’’ติ วุจฺจติฯ

เตน โข ปน สมเยนาติ ยสฺมิํ สมเย ทุติยํ สงฺคีติํ อกริํสุ, ตสฺมิํ สมเยติ อโตฺถฯ **ตํ อธิกรณํ น สมฺปาปุณิํสู**ติ ตํ วชฺชิปุตฺตเกหิ อุปฺปาทิตํ อธิกรณํ วินิจฺฉินิตุํ น สมฺปาปุณิํสุ นาคมิํสุฯ โน อหุวตฺถาติ สมฺพนฺโธฯ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ปรินิพฺพุตาติ สมฺพนฺโธฯ กิํ ปน กตฺวา เถรา ปรินิพฺพุตาติ? อาห **ทุติยํ สงฺคหํ กตฺวา**ติอาทิฯ **อนิจฺจตาวส**นฺติ อนิจฺจตาธีนตํฯ **ชมฺมิ**นฺติ ลามกํฯ **ทุรภิสมฺภวํ** อนภิภวนียํ อติกฺกมิตุํ อสกฺกุเณยฺยํ อนิจฺจตํ เอวํ ญตฺวาติ สมฺพนฺโธฯ

ทุติยสงฺคีติกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ตติยสงฺคีติกถาวณฺณนา

สตฺต วสฺสานีติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํฯ **อติจฺฉถา**ติ อติกฺกมิตฺวา อิจฺฉถ, อิโต อญฺญตฺถ คนฺตฺวา ภิกฺขํ ปริเยสถาติ อโตฺถฯ **ภตฺตวิสฺสคฺคกรณตฺถายา**ติ ภตฺตสฺส อโชฺฌหรณกิจฺจตฺถาย, ภุญฺชนตฺถายาติ อโตฺถฯ ‘‘โสฬสวโสฺส’’ติ อุเทฺทโส กถนํ อสฺส อตฺถีติ **โสฬสวสฺสุเทฺทสิโก,** ‘‘โสฬสวสฺสิโก’’ติ อโตฺถฯ

ตีสุ เวเทสูติอาทีสุ อิรุเวทยชุเวทสามเวทสงฺขาเตสุ ตีสุ เวเทสุฯ ตโย เอว กิร เวทา อฎฺฐกาทีหิ ธมฺมิเกหิ อิสีหิ โลกสฺส สคฺคมคฺควิภาวนตฺถาย กตาฯ เตเนว หิ เต เตหิ วุจฺจนฺติฯ อาถพฺพณเวโท ปน ปจฺฉา อธมฺมิเกหิ พฺราหฺมเณหิ ปาณวธาทิอตฺถาย กโตฯ ปุริเมสุ จ ตีสุ เวเทสุ เตเหว ธมฺมิกสาขาโย อปเนตฺวา ยาควธาทิทีปิกา อธมฺมิกสาขา ปกฺขิตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ **นิฆณฺฑู**ติ รุกฺขาทีนํ เววจนปฺปกาสกํ ปริยายนามานุรูปํ สตฺถํฯ ตญฺหิ โลเก ‘‘นิฆณฺฑู’’ติ วุจฺจติฯ **เกฎุภ**นฺติ กิฎติ คเมติ กิริยาทิวิภาคนฺติ เกฎุภํ, กิริยากปฺปวิกโปฺป กวีนํ อุปการสตฺถํฯ เอตฺถ จ **กิริยากปฺปวิกโปฺป**ติ วจีเภทาทิลกฺขณา กิริยา กปฺปียติ วิกปฺปียติ เอเตนาติ กิริยากโปฺป, โส ปน วณฺณปทพนฺธปทตฺถาทิวิภาคโต พหุวิกโปฺปติ ‘‘กิริยากปฺปวิกโปฺป’’ติ วุจฺจติฯ อิทญฺจ มูลกิริยากปฺปคนฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สห นิฆณฺฑุนา เกฎุเภน จ **สนิฆณฺฑุเกฎุภา,** ตโย เวทา, เตสุ สนิฆณฺฑุเกฎุเภสุฯ ฐานกรณาทิวิภาคโต จ นิพฺพจนวิภาคโต จ อกฺขรา ปเภทียนฺติ เอเตนาติ **อกฺขรปฺปเภโท,** สิกฺขา จ นิรุตฺติ จฯ สห อกฺขรปฺปเภเทนาติ **สากฺขรปฺปเภทา,** เตสุ สากฺขรปฺปเภเทสุฯ อาถพฺพณเวทํ จตุตฺถํ กตฺวา ‘‘อิติห อาส อิติห อาสา’’ติ อีทิสวจนปฎิสํยุโตฺต โปราณกถาสงฺขาโต อิติหาโส ปญฺจโม เอเตสนฺติ **อิติหาสปญฺจมา,** ตโย เวทา, เตสุ อิติหาสปญฺจเมสุฯ

ยสฺส จิตฺตนฺติอาทิ ปญฺหทฺวยํ ขีณาสวานํ จุติจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตตฺถ ปฐมปเญฺห **อุปฺปชฺชตี**ติ อุปฺปาทกฺขณสมงฺคิตาย อุปฺปชฺชติฯ **น นิรุชฺฌตี**ติ นิโรธกฺขณํ อปฺปตฺตตาย น นิรุชฺฌติฯ **ตสฺส จิตฺต**นฺติ ตสฺส ปุคฺคลสฺส ตํ จิตฺตํ กิํ นิรุชฺฌิสฺสติ อายติญฺจ นุปฺปชฺชิสฺสตีติ ปุจฺฉา, ตสฺสา จ วิภชฺชพฺยากรณียตาย เอวเมตฺถ วิสฺสชฺชนํ เวทิตพฺพํฯ อรหโต ปจฺฉิมจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ ตสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, น นิรุชฺฌติ, อายติญฺจ นุปฺปชฺชิสฺสติ, อวสฺสเมว นิโรธกฺขณํ ปตฺวา นิรุชฺฌิสฺสติ, ตโต อปฺปฎิสนฺธิกตฺตา อญฺญํ นุปฺปชฺชิสฺสติฯ ฐเปตฺวา ปน ปจฺฉิมจิตฺตสมงฺคิํ ขีณาสวํ อิตเรสํ อุปฺปาทกฺขณสมงฺคิจิตฺตํ อุปฺปาทกฺขณสมงฺคิตาย อุปฺปชฺชติ ภงฺคํ อปฺปตฺตตาย น นิรุชฺฌติ, ภงฺคํ ปน ปตฺวา นิรุชฺฌิสฺสเตว, อญฺญํ ปน ตสฺมิํ วา อญฺญสฺมิํ วา อตฺตภาเว อุปฺปชฺชิสฺสติ เจว นิรุชฺฌิสฺสติ จาติฯ **ยสฺส วา ปนา**ติอาทิ ทุติยปเญฺห ปน **นิรุชฺฌิสฺสติ นุปฺปชฺชิสฺสตี**ติ ยสฺส จิตฺตํ อุปฺปาทกฺขณสมงฺคิตาย ภงฺคกฺขณํ ปตฺวา นิรุชฺฌิสฺสติ อปฺปฎิสนฺธิกตาย นุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส ขีณาสวสฺส ตํ จิตฺตํ กิํ อุปฺปชฺชติ น นิรุชฺฌตีติ ปุจฺฉา, ตสฺสา เอกํสพฺยากรณียตาย ‘‘อามนฺตา’’ติ วิสฺสชฺชนํ เวทิตพฺพํฯ **อุทฺธํ วา อโธ วา หริตุํ อสโกฺกนฺต**ติ อุปริมปเท วา เหฎฺฐิมปทํ เหฎฺฐิมปเท วา อุปริมปทํ อตฺถโต สมนฺนาหริตุํ ฆเฎตุํ ปุเพฺพนาปรํ โยเชตฺวา อตฺถํ ปริจฺฉินฺทิตุํ อสโกฺกนฺตติ อโตฺถฯ

โสตาปนฺนานํ สีเลสุ ปริปูรการิตาย สมาทินฺนสีลโต นตฺถิ ปริหานีติ อาห ‘‘อภโพฺพทานิ สาสนโต นิวตฺติตุ’’นฺติฯ **วเฑฺฒตฺวา**ติ อุปริมคฺคตฺถาย กมฺมฎฺฐานํ วเฑฺฒตฺวาฯ ทเนฺต ปุนนฺติ วิโสเธนฺติ เอเตนาติ **ทนฺตโปนํ** วุจฺจติ ทนฺตกฎฺฐํฯ อภินวานํ อาคนฺตุกานํ ลชฺชีสภาวํ ขนฺติเมตฺตาทิคุณสมงฺคิตญฺจ กติปาหํ สุฎฺฐุ วีมํสิตฺวาว หตฺถกมฺมาทิสมฺปฎิจฺฉนํ สงฺคห

กรณญฺจ ยุตฺตนฺติ สามเณรสฺส เจว อเญฺญสญฺจ ภิกฺขูนํ ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชนฺตานํ ญาปนตฺถํ เถโร ตสฺส ภพฺพรูปตํ อภิญฺญาย ญตฺวาปิ ปุน สมฺมชฺชนาทึ อกาสิฯ ''ตสฺส จิตฺตทมนตฺถ''นฺติปิ วทนฺติฯ **พุทฺธวจนํ ปฏฺฐเปสี**ติ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหาเปตุํ อารภิฯ สกลวินยาจารปฏิปตฺติอุปสมฺปนฺนานเมว วิหิตาติ ตปฺปริยาปุณนมฺปิ เตสเญฺญว อนุรูปนฺติ อาห ''ฐเปตฺวา วินยปิฏก''นฺติฯ ตสฺส จิเตฺต ฐปิตมฺปิ พุทฺธวจนํ สโงฺคปนตฺถาย นิยฺยาติตภาวํ ทเสฺสตุํ ''หเตฺถ ปติฏฺฐาเปตฺวา''ติ วุตฺตํฯ

เอกรชฺชาภิเสกนฺติ สกลชมฺพุทีเป เอกาธิปจฺจวเสน กริยมานํ อภิเสกํฯ **ราชิทฺธิโย**ติ ราชานุภาวานุคตปฺปภาวาฯ **ยโต**ติ ยโต โสฬสฆฏโตฯ เทวตา เอว ทิวเส ทิวเส อาหรนฺตีติ สมฺพนฺโธฯ **เทวสิก**นฺติ ทิวเส ทิวเสฯ **อคทามลก**นฺติ อปฺปเกเนว สรีรโสธนาทิสมตฺถํ สพฺพโทสหรํ โอสธามลกํฯ **ฉทฺทนฺตทหโต**ติ ฉทฺทนฺตทหสมีเป ฐิตเทววิมานโต, กปฺปรุกฺขโต วา, ตตฺถ ตาทิสา กปฺปรุกฺขวิเสสา สนฺติ, ตโต วา อาหรนฺตีติ อโตฺถฯ **อสุตฺตมยิก**นฺติ สุเตฺตหิ อพทฺธํ ทิพฺพสุมนปุเปฺผเหว กตํ สุมนปุปฺผปฏํฯ **อุฏฺฐิตสฺส สาลิโน**ติ สยํชาตสาลิโน, สมุทายาเปกฺขเญฺจตฺถ เอกวจนํ, สาลีนนฺติ อโตฺถฯ **นว วาหสหสฺสานี**ติ เอตฺถ จตโสฺส มุฏฺฐิโย เอโก กุฑุโว, จตฺตาโร กุฑุวา เอโก ปโตฺถ, จตฺตาโร ปตฺถา เอโก อาฬฺหโก, จตฺตาโร อาฬฺหกา เอกํ โทณํ, จตฺตาริ โทณานิ เอกา มานิกา , จตโสฺส มานิกา เอกา ขารี, วีสติ ขาริกา เอโก วาโห, ตเทว ''เอกํ สกฏ''นฺติ **สุตฺตนิปาตฏฺฐกถาทีสุ** (สุ. นิ. อฏฺฐ. ๒.โกกาลิกสุตฺตวณฺณนา) วุตฺตํฯ **นิตฺถุสกเณ กโรนฺตี**ติ ถุสกุณฺฑกรหิเต กโรนฺติฯ เตน นิมฺมิตํ พุทฺธรูปํ ปสฺสโนฺตติ สมฺพโนฺธฯ ปุญฺญปฺปภาวนิพฺพตฺตคฺคหณํ นาคราชนิมฺมิตานํ ปุญฺญปฺปภาวนิพฺพเตฺตหิ สทิสตาย กตํฯ **วิมลเกตุมาลา**ติ เอตฺถ **เกตุมาลา** นาม สีสโต นิกฺขมิตฺวา อุปริมุทฺธนิ ปุโญฺช หุตฺวา ทิสฺสมานรสฺมิราสีติ วทนฺติฯ

พาหิรกปาสณฺฑนฺติ พาหิรกปฺปเวทิตํ สมยวาทํฯ **ปริคฺคณฺหี**ติ วีมํสมาโน ปริคฺคเหสิฯ **ภทฺทปีฐเกสู**ติ เวตฺตมยปีเฐสุฯ **สาโร**ติ คุณสาโรฯ **สีหปญฺชเร**ติ มหาวาตปานสมีเปฯ กิเลสวิปฺผนฺทรหิตจิตฺตตาย **ทนฺตํ**ฯ นิจฺจํ ปจฺจุปฏฺฐิตสตารกฺขตาย **คุตฺตํ**ฯ **ขุรเคฺคเยวา**ติ เกโสโรปนาวสาเนฯ อติวิย โสภตีติ สมฺพโนฺธฯ **วาณิชโก อโหสี**ติ มธุวาณิชโก อโหสิฯ

ปุเพฺพ ว สนฺนิวาเสนาติ ปุเพฺพ วา ปุพฺพชาติยํ วา สหวาเสนาติ อโตฺถฯ **ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา**ติ วตฺตมานภเว หิตจรเณน วาฯ **เอวํ** อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ **ตํ** สิเนหสงฺขาตํ **เปมํ ชายเต**ฯ กึ วิยาติ? อาห ''อุปฺปลํ ว ยโถทเก''ติฯ **อุปฺปลํ วา**ติ รสฺสกโต **วา**-สโทฺท อวุตฺตสมฺปิณฺฑนโตฺถฯ **ยถา**-สโทฺท อุปมายํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อุปฺปลญฺจ เสสญฺจ ปทุมาทิ อุทเก ชายมานํ เทฺว การณานิ นิสฺสาย ชายติ อุทกเญฺจว กลลญฺจ, เอวํ เปมมฺปีติ (ชา. อฏฺฐ. ๒.๒.๑๗๔)ฯ

ธุวภตฺตานีติ นิจฺจภตฺตานิฯ **วชฺชาวชฺช**นฺติ ขุทฺทกํ มหนฺตญฺจ วชฺชํฯ **โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเตฺถรสฺส ภารมกาสี**ติ เถรสฺส มหานุภาวตํ, ตทา สาสนกิจฺจสฺส นายกภาเวน สงฺฆปริณายกตญฺจ รโญฺญ ญาเปตุํ สโงฺฆ ตสฺส ภารมกาสีติ เวทิตพฺพํ, น อเญฺญสํ อชานนตายฯ **สาสนสฺส ทายาโท**ติ สาสนสฺส อพฺภนฺตโร ญาตโก โหมิ น โหมีติ อโตฺถฯ เย สาสเน ปพฺพชิตุํ ปุตฺตธีตโร ปริจฺจชนฺติ, เต พุทฺธสาสเน สาโลหิตญาตกา นาม โหนฺติ, สกลสาสนธารเณ สมตฺถานํ อตฺตโน โอรสปุตฺตานํ ปริจฺจตฺตตฺตา น ปจฺจยมตฺตทายกาติ อิมมตฺถํ สนฺธาย เถโร ''น โข, มหาราช, เอตฺตาวตา สาสนสฺส ทายาโท โหตี''ติ อาหฯ **กถญฺจรหี**ติ เอตฺถ **จรหี**ติ นิปาโต อกฺขนฺตึ ทีเปติฯ **ติสฺสกุมารสฺสา**ติ รโญฺญ เอกมาตุกสฺส กนิฏฺฐสฺสฯ **สกฺขสี**ติ

สกฺขิสฺสสิฯ **สิกฺขาย ปติฏฺฐาเปสฺ**นฺติ ปาณาติปาตา เวรมณิอาทีสุ วิกาลโภชนา เวรมณิปริโยสานาสุ ฉสุ สิกฺขาสุ ปาณาติปาตา เวรมณึ เทฺว วสฺสานิ อวีติกฺกมฺม สมาทานํ สมาทิยามีติ อาทินา (ปาจิ. ๑๐๗๙) สมาทานวเสน สิกฺขาสมฺมุติทานานนฺตรํ สิกฺขาย ปติฏฺฐาเปสุํฯ ฉ วสฺสานิ อภิเสกสฺส อสฺสาติ **ฉวสฺสาภิเสโก**ฯ

สพฺพํ เถรวาทนฺติ เทฺว สงฺคีติโย อารุฬฺหา ปาฬิฯ สา หิ มหาสงฺฆิกาทิภินฺนลทฺธิกาหิ วิเวเจตุํ ‘‘เถรวาโท’’ติ วุตฺตาฯ อยญฺหิ วิภชฺชวาโท มหากสฺสปเตฺถราทีหิ อสงฺกรโต รกฺขิโต อานีโต จาติ ‘‘เถรวาโท’’ติ วุจฺจติ, ‘‘สเถรวาท’’นฺติปิ ลิขนฺติฯ ตตฺถ ‘‘อฏฺฐกถาสุ อาคตเถรวาทสหิตํ สาฏฺฐกถํ ติปิฏกสงฺคหิตํ พุทฺธวจน’’นฺติ อาเนตฺวา โยเชตพฺพํฯ **เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา**ติ เตโชกสิณารมฺมณํ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวาฯ

สภายนฺติ นครมชฺเฌ วินิจฺฉยสาลายํฯ **ทิฏฺฐิคตานี**ติ ทิฏฺฐิโยวฯ **น โข ปเนตํ สกฺกา อิเมสํ มชฺเฌ วสเนฺตน วูปสเมตุ**นฺติ เตสญฺหิ มชฺเฌ วสโนฺต เตสฺเยว อโนฺตคธตฺตา อาเทยฺยวจโน น โหติ, ตสฺมา เอวํ จิเนฺตสิฯ **อโหคงฺคปพฺพต**นฺติ เอวํนามกํ ปพฺพตํฯ ‘‘อโธคงฺคาปพฺพต’’นฺติปิ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ **ปญฺจาตเปน ตเปฺปนฺตี**ติ จตูสุ ฐาเนสุ อคฺคึ ชาเลตฺวา มชฺเฌ ฐตฺวา สูริยมณฺฑลํ อุโลฺลเกนฺตา สูริยาตเปน ตเปฺปนฺติฯ **อาทิจฺจํ อนุปริวตฺตนฺตี**ติ อุทยกาลโต ปภุติ สูริยํ โอโลกยมานา ยาว อตฺถงฺคมนา สูริยาภิมุขาว ปริวตฺตนฺติฯ **โวภินฺทิสฺสามาติ ปคฺคณฺหิํสู**ติ วินาเสสฺสามาติ อุสฺสาหมกํสุฯ

วิสฺสโฏฺฐติ มรณสงฺการหิโต, นิพฺภโยติ อโตฺถฯ **มิควํ นิกฺขมิตฺวา**ติ อรเญฺญ วิจริตฺวา มิคมารณกีฬํ มิควํ, ตํ อุทฺทิสฺส นิกฺขมิตฺวา มิควธตฺถํ นิกฺขมิตฺวาติ อโตฺถฯ อหินาคาทิโต วิเสสนตฺถํ ‘‘หตฺถินาเคนา’’ติ วุตฺตํฯ **ตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสวา**ติ อนาทเร สามิวจนํ, ตสฺมิํ ปสฺสเนฺตเยวาติ อโตฺถฯ **อากาเส อุปฺปติตฺวา**ติ เอตฺถ อยํ วิกุพฺพนิทฺธิ น โหตีติ คิหิสฺสาปิ อิมํ อิทฺธิํ ทเสฺสสิ อธิฏฺฐานิทฺธิยา อปฺปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ ปกติวณฺณญฺหิ วิชหิตฺวา นาควณฺณาทิทสฺสนํ วิกุพฺพนิทฺธิฯ **ฉณเวส**นฺติ อุสฺสวเวสํฯ **ปธานฆร**นฺติ ภาวนานุโยควเสน วีริยารมฺภสฺส อนุรูปํ วิวิตฺตเสนาสนํฯ **โสปี**ติ รโญฺญ ภาคิเนยฺยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

กุสลาธิปฺปาโยติ มนาปชฺฌาสโยฯ **เทฺวฬฺหกชาโต**ติ สํสยมาปโนฺนฯ **เอเกกํ ภิกฺขุสหสฺสปริวาร**นฺติ เอตฺถ ‘‘คณฺหิตฺวา อาคจฺฉถา’’ติ อาณากาเรน วุเตฺตปิ เถรา ภิกฺขู สาสนหิตตฺตา คตาฯ กปฺปิยสาสนเญฺหตํ, น คิหีนํ คิหิกมฺมปฏิสํยุตฺตํฯ **เถโร นาคจฺฉี**ติ กิญฺจาปิ ‘‘ราชา ปโกฺกสตี’’ติ วุเตฺตปิ ธมฺมกมฺมตฺถาย อาคนฺตุํ วฏฺฏติ, ทฺวิกฺขตฺตุํ ปน เปสิเตปิ ‘‘อนนุรูปา ยาจนา’’ติ นาคโต, ‘‘มหานุภาโว เถโร ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปตฺติโก ปมาณภูโต’’ติ รโญฺญ เจว อุภยปกฺขิกานญฺจ อตฺตนิ พหุมานุปฺปาทนวเสน อุทฺธํ กตฺตพฺพกมฺมสิทฺธิํ อากงฺขโนฺต อสารุปฺปวจนเลเสน นาคจฺฉิฯ เอกโต สงฺฆฏิตา นาวา **นาวาสงฺฆาฏํ**ฯ สาสนปจฺจตฺถิกานํ พหุภาวโต อาห ‘‘อารกฺขํ สํวิธายา’’ติฯ **ย**นฺติ ยสฺมาฯ **อพฺพาหิํสู**ติ อากฑฺฒิํสุฯ **พาหิรโต**ติ อุยฺยานสฺส พาหิรโตฯ ปสฺสนฺตานํ อติทุกฺกรภาเวน อุปฏฺฐานํ สนฺธาย ‘‘ปเทสปถวีกมฺปนํ ทุกฺกร’’นฺติ อาหฯ อธิฏฺฐาเน ปเนตฺถ วิสุํ ทุกฺกรตา นาม นตฺถิฯ

ทีปกติตฺติโรติ สากุณิเกหิ สมชาติกานํ คหณตฺถาย โปเสตฺวา สิเกฺขตฺวา ปาสฏฺฐาเน ฐปนกติตฺติโรฯ **น ปฏิจฺจ กมฺมํ ผุสตี**ติ คาถาย ยทิ ตว ปาปกิริยาย **มโน นปฺปทุสฺสติ,** ลุเทฺทน ตํ นิสฺสาย กตมฺปิ ปาปกมฺมํ ตํ **น ผุสติ**ฯ ปาปกิริยาย หิ **อโปฺปสฺสุกฺกสฺส** นิราลยสฺส **ภทฺรสฺส** สโต ตว ตํ **ปาปํ น อุปลิมฺปติ,** ตว จิตฺตํ น อลฺลียตีติ อโตฺถฯ

กึ วทติ สีเลนาติ **กึวาที**ฯ อถ วา โก กตโม วาโท กึวาโท, โส เอตสฺส อตฺถีติ **กึวาที**ฯ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ สสฺสโตติ วาโท เอเตสนฺติ **สสฺสตวาทิโน**ฯ สเตฺตสุ สงฺขาเรสุ วา เอกจฺจํ สสฺสตนฺติ ปวโตฺต วาโท เอกจฺจสสฺสโต, ตสฺมึ นิยุตฺตา **เอกจฺจสสฺสติกา**ฯ ''อโนฺต, อโนฺต, อนฺตานโนฺต, เนวโนฺต นานโนฺต''ติ เอวํ อนฺตานนฺตํ อารพฺภ ปวตฺตา จตฺตาโร วาทา อนฺตานนฺตา, เตสุ นิยุตฺตา **อนฺตานนฺติกา**ฯ น มรติ น อุปจฺฉิชฺชตีติ อมรา, เอวนฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โนติอาทินา (ที. นิ. ๑.๖๒) ปวตฺตา ทิฎฺฐิ เจว วาจา จ, ตสฺสา วิเกฺขโป เอเตสนฺติ **อมราวิเกฺขปิกา**ฯ อถ วา อมรา นาม มจฺฉชาติ ทุคฺคหา โหติ, ตสฺสา อมราย วิย วิเกฺขโป เอเตสนฺติ **อมราวิเกฺขปิกา**ฯ อธิจฺจ ยทิจฺฉกํ ยํ กิญฺจิ การณํ อนเปกฺขิตฺวา สมุปฺปโนฺน อตฺตา จ โลโก จาติ วาเท นิยุตฺตา **อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา**ฯ สญฺญี อตฺตาติ วาโท เยสเนฺต **สญฺญีวาทา**ฯ เอวํ **อสญฺญีวาทา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา**ติ เอตฺถาปิฯ ''กายสฺส เภทา สโตฺต อุจฺฉิชฺชตี''ติ (ที. นิ. ๑.๘๕-๘๖) เอวํ อุเจฺฉทํ วทนฺตีติ **อุเจฺฉทวาทาฯ ทิฎฺฐธมฺม**ติ ปจฺจเกฺขยถาสกํ อตฺตภาโว, ตสฺมึเยว ยถากามํ ปญฺจกามคุณปริโภเคน นิพฺพานํ ทุกฺขูปสมํ วทนฺตีติ **ทิฎฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา**ฯ วิภชิตฺวา วาโท เอตสฺสาติ **วิภชฺชวาที,** ภควาฯ สพฺพํ เอกรูเปน อวตฺวา ยถาธมฺมํ วิภชิตฺวา นิชฺชฎํ นิคุมฺพํ กตฺวา ยถา ทิฎฺฐิสเนฺทหาทโย วิคจฺฉนฺติ, สมฺมุติปรมตฺถา จ ธมฺมา อสงฺกรา ปฎิภนฺติ, เอวํ เอกนฺตวิภชนสีโลติ วุตฺตํ โหติฯ **ปรปฺปวาทํ มทฺทมาโน**ติ ตสฺมึ กาเล อุปฺปนฺนํ, อายตึ อุปฺปชฺชนกญฺจ สพฺพํ ปรวาทํ กถาวตฺถุมาติกาวิวรณมุเขน นิมฺมทฺทนํ กโรโนฺตติ อโตฺถฯ

ตติยสงฺคีติกถาวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

อาจริยปรมฺปรกถาวณฺณนา

เกนาภตนฺติ อิมํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชเนฺตน ชมฺพุทีเป ตาว ยาว ตติยสงฺคีติ, ตาว ทเสฺสตฺวา อิทานิ สีหฬทีเป อาจริยปรมฺปรํ ทเสฺสตุํ **ตติยสงฺคหโต ปน อุทฺธ**นฺติอาทิ อารทฺธํฯ **อิมํ ทีป**นฺติ ตมฺพปณฺณิทีปํฯ ตสฺมึ ทีเป นิสีทิตฺวา อาจริเยน อฎฺฐกถาย กตตฺตา ''อิมํ ทีป''นฺติ วุตฺตํฯ **กญฺจิ กาล**นฺติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํ, กิสฺมิญฺจิ กาเลติ อโตฺถฯ **โปราณา**ติ สีหฬทีเป สีหฬฎฺฐกถาการกาฯ **ภทฺทนาโม**ติ ภทฺทสาลเตฺถโรฯ อาคุํ ปาปํ น กโรนฺตีติ **นาคา**ฯ วินยปิฎกํ วาจยึสูติ สมฺพโนฺธฯ **ตมฺพปณฺณิยา**ติ ภุมฺมวจนํฯ **นิกาเย ปญฺจา**ติ วินยาภิธมฺมานํ วิสุํ คหิตตฺตา ตพฺพินิมุตฺตา ปญฺจ นิกายา คเหตพฺพาฯ **ปกรเณ**ติ อภิธมฺมปกรเณ **วาเจสุ**นฺติ โยชนาฯ ตีณิ ปิฎกานิ สฺวาคตานิ อสฺสาติ ''เตปิฎโก''ติ วตฺตเพฺพ ''ติเปฎโก''ติ ฉนฺทานุรกฺขณตฺถํ วุตฺตํฯ **ตารกราชา**ติ จนฺทิมาฯ **ปุปฺผนาโม**ติ เอเตฺถ มหาปทุมเตฺถโร สุมนเตฺถโร จ ญาตโพฺพติ ทฺวิกฺขตฺตุํ ''ปุปฺผนาโม''ติ วุตฺตํฯ

วนวาสินฺติ วนวาสีรฎฺฐํฯ **กรกวสฺส**นฺติ หิมปาตนกวสฺสํ, กรกธาราสทิสํ วา วสฺสํฯ **หราเปตฺวา**ติ อุทโกเฆน หราเปตฺวาฯ **ฉินฺนภินฺนปฎธโร**ติ สตฺถเกน ฉินฺนํ รเงฺคน ภินฺนํ ปฎํ ธารณโกฯ **ภณฺฑุ**ติ มุณฺฑโกฯ **มกฺขํ อสหมาโน**ติ เถรสฺส อานุภาวํ ปฎิจฺจ อตฺตโน อุปฺปนฺนํ ปเรสํ คุณมกฺขนลกฺขณํ มกฺขํ ตถา ปวตฺตํ โกธํ อสหมาโนฯ **อสนิโย ผลนฺตี**ติ คชฺชนฺตา ปตนฺติฯ เม มม ภยเภรวํ ชเนตุํ ปฎิพโล น อสฺส น ภเวยฺยาติ โยชนาฯ **อณฺญฺทตฺถู**ติ เอกํเสนฯ **กสฺมีรคนฺธารา**ติ กสฺมีรคนฺธารรฎฺฐวาสิโนฯ **อิสิวาตปฎิวาตา**ติ ภิกฺขูนํ จีวรจลนกายจลเนหิ สญฺชนิตวาเตหิ ปริโต สมนฺตโต พีชยมานา อเหสุํฯ **ธมฺมจกฺขุ**นฺติ เหฎฺฐามคฺคตฺตเย ญาณํฯ **อนมตคฺคิย**นฺติ อนมตคฺคสํยุตฺตํ (สํ. นิ. ๒.๑๒๔ อาทโย)ฯ **สมธิกานี**ติ สาธิกานิฯ **ปญฺจ รฎฺฐานี**ติ ปญฺจ จินรฎฺฐานิฯ **เวคสา**ติ เวเคนฯ **สมนฺตโต รกฺขํ ฐเปสี**ติ เตสํ อปฺปเวสนตฺถาย

อธิฏฺฐานวเสน รกฺขํ ฐเปสิฯ **อฑฺฒุฑฺฒานิ สหสฺสานี**ติ อเฑฺฒน จตุตฺถานิ อฑฺฒุฑฺฒานิ, อติเรกปญฺจสตานิ ตีณิ สหสฺสานีติ อโตฺถฯ **ทิยฑฺฒสหสฺส**นฺติ อเฑฺฒน ทุติยํ ทิยฑฺฒํ, อติเรกปญฺจสติกํ สหสฺสนฺติ อโตฺถฯ **นิทฺธเมตฺวานา**ติ ปลาเปตฺวาฯ

ราชคหนครปริวตฺตเกนาติ ราชคหนครํ ปริวเตฺตตฺวา ตโต พหิ ตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา คตมเคฺคน, คมเนน วาฯ **อาโรเปสี**ติ ปฎิปาเทสิฯ **ปฬินา**ติ อากาสํ ปกฺขนฺทึสุฯ **นคุตฺตเม**ติ เจติยคิริมาหฯ **ปุรโต**ติ ปาจีนทิสาภาเคฯ **ปุรเสฎฺฐสฺสา**ติ เสฎฺฐสฺส อนุราธปุรสฺสฯ **สิลกูฏมุหี**ติ เอวํนามเก ปพฺพตกูเฏฯ **สีหกุมารสฺส ปุโตฺต**ติ เอตฺถ ‘‘กลิงฺคราชธีตุ กุจฺฉิสฺมึ สีหสฺส ชาโต สีหกุมาโร’’ติ วทนฺติฯ เชฎฺฐมาสสฺส ปุณฺณมิยํ เชฎฺฐนกฺขตฺตํ วา มูลนกฺขตฺตํ วา โหตีติ อาห ‘‘เชฎฺฐมูลนกฺขตฺตํ นาม โหตี’’ติฯ มิคานํ วานโต หึสนโต พาธนโต **มิควํ,** มิควิชฺฌนกีฬาฯ **โรหิตมิครูป**นฺติ โคกณฺณมิคเวสํฯ **รถยฎฺฐิปฺปมาณา**ติ รถปโตทปฺปมาณาฯ **เอกา ลตายฎฺฐิ นามา**ติ เอกา รชตมยา กญฺจนลตาย ปฎิมณฺฑิตตฺตา เอวํ ลทฺธนามาฯ ปุปฺผยฎฺฐิยํ นีลาทีนิ ปุปฺผานิ, สกุณยฎฺฐิยํ นานปฺปการา มิคปกฺขิโน วิจิตฺตกมฺมกตา วิย ขายนฺตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ **ราชกกุธภณฺฑานี**ติ ราชารหอุตฺตมภณฺฑานิฯ **สงฺข**นฺติ ทกฺขิณาวฎฺฎํ อภิเสกสงฺขํฯ **วฑฺฒมาน**นฺติ อลงฺการจุณฺณํ, ‘‘นหานจุณฺณ’’นฺติ เกจิฯ **วฎํสก**นฺติ กณฺณปิฬนฺธนํ วฎํสกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **นนฺทิยาวฎฺฎ**นฺติ นนฺทิยาวฎฺฎปุปฺผากาเรน มงฺคลตฺถํ สุวเณฺณน กตํฯ **กญฺญ**นฺติ ขตฺติยกุมาริํฯ **หตฺถปุญฺฉน**นฺติ ปีตวณฺณํ มหคฺฆหตฺถปุญฺฉนวตฺถํฯ **อรุณวณฺณมตฺติก**นฺติ นาคภวนสมฺภวํฯ **วตฺถโกฎิก**นฺติ วตฺถยุคเมวฯ **นาคมาหฎ**นฺติ นาเคหิ อาหฎํฯ **อมโตสธ**นฺติ เอวํนามิกา คุฬิกชาติฯ อมตสทิสกิจฺจตฺตา เอวํ วุจฺจติฯ **ภูมตฺถรณสเงฺขเปนา**ติ ภูมตฺถรณาการเนฯ **อุปฺปาตปาฐกา**ติ นิมิตฺตปาฐกาฯ **อลํ คจฺฉามา**ติ ‘‘ปุรสฺส อจฺจาสนฺนตฺตา สารุปฺปํ น โหตี’’ติ ปฎิกฺขิปโนฺต อาหฯ **อฑฺฒนวมานํ ปาณสหสฺสาน**นฺติ (อ. นิ. ๖.๕๓) ปญฺจสตาธิกานํ อฎฺฐนฺนํ ปาณสหสฺสานํฯ **อปฺปมาทสุตฺต**นฺติ องฺคุตฺตรนิกาเย มหาอปฺปมาทสุตฺตํ, ราโชวาทสุตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

มหจฺจาติ มหตาฯ **อุปสงฺกมโนฺต**ติ อติวิย กิลนฺตรูโป หุตฺวา อุปสงฺกมีติ อโตฺถฯ ตุเมฺหชานนตฺถนฺติ สมฺพโนฺธฯ **ปญฺจปณฺณาสายา**ติ เอตฺถ ‘‘จตุปญฺญาสายาติ วตฺตพฺพํฯ เอวญฺหิ สติ อุปริ วุจฺจมานํ ทฺวาสฎฺฐิ อรหโนฺตติ วจนํ สเมตี’’ติ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฎี. ๑.อาจริยปรมฺปรกถาวณฺณนา) วุตฺตํฯ **ทสภาติกสมากุล**นฺติ มุฎสิวสฺส ปุเตฺตหิ เทวานํปิยติสฺสาทีหิ ทสหิ ภาติเกหิ สมากิณฺณํฯ **จิรทิโฎฺฐ สมฺมาสมฺพุโทฺธ**ติ ธาตุโย สนฺธายาหฯ **สพฺพตาฬาวจเร**ติ สพฺพานิ ตุริยภณฺฑานิ, ตํสหจริเต วา วาทเกฯ **อุปฎฺฐาเปตฺวา**ติ อุปหารการาปนวเสน สนฺนิปาเตตฺวาฯ **วฑฺฒมานกจฺฉายายา**ติ ปจฺฉาภตฺตํฯ **โปกฺขรวสฺส**นฺติ โปกฺขรปเตฺต วิย อเตมิตุกามานํ อุปริ อเตเมตฺวา ปวตฺตนกวสฺสํฯ **มหาวีโร**ติ สตฺถุโวหาเรน ธาตุ เอว วุตฺตาฯ **ปจฺฉิมทิสาภิมุโขว หุตฺวา อปสกฺกโนฺต**ติ เอตฺถ ปุรตฺถาภิมุโข ฐิโตว ปิฎฺฐิโต อปสกฺกเนน ปจฺฉิมทิสาย คจฺฉโนฺต ตาทิโสปสงฺกมนํ สนฺธาย ‘‘ปจฺฉิมทิสาภิมุโข’’ติ วุโตฺตฯ ‘‘มเหชวตฺถุ นาม เอวํนามกํ เทวฎฺฐาน’’นฺติ วทนฺติฯ

ปชฺชรเกนาติ อมนุสฺสสมุฎฺฐาปิเตน ปชฺชรกโรเคนฯ **เทโว**ติ เมโฆฯ **อนุปฺปเวจฺฉี**ติ วิมุจฺจิฯ **วิวาโท โหตี**ติ เอตฺถ กิริยากาลมเปกฺขิตฺวา วตฺตมานปฺปโยโค ทฎฺฐโพฺพฯ เอวํ อีทิเสสุ สพฺพตฺถฯ **ตเทต**นฺติ ฐานํ ติฎฺฐตีติ สมฺพโนฺธฯ ‘‘ฉนฺนํ วณฺณานํ สมฺพนฺธภูตานํ รํสิโย จา’’ติ อชฺฌาหริตพฺพํ, ‘‘ฉนฺนํ วณฺณานํ อุทกธารา จา’’ติ เอวเมฺปตฺถ สมฺพนฺธํ วทนฺติฯ ปรินิพฺพุเตปิ ภควติ ตสฺสานุภาเวน เอวรูปํ ปาฎิหาริยํ อโหสิ เอวาติ ทเสฺสตุํ **เอวํ อจินฺติยา**ติอาทิคา

ถมาหฯ **รกฺขํ กโรโนฺต**ติ อตฺตนา อุปาเยน ปลาปิตานํ ยกฺขานํ ปุน อปฺปวิสนตฺถาย ปริตฺตานํ กโรโนฺตฯ **อาวิชฺชี**ติ ปริยายิฯ

รโญฺญ ภาตาติ รโญฺญ กนิฏฺฐภาตาฯ **อนุฬาเทวี** นาม รโญฺญ เชฏฺฐภาตุ ชายาฯ **ส รสรํสิชาลวิสุสชฺชนเกนา**ติ สินิทฺธตาย รสวนฺตํ โอชวนฺตํ รํสิชาลํ วิสฺสชฺเชนฺเตนฯ เอกทิวเสน อคมาสีติ สมฺพโนฺธฯ **อเปฺปสี**ติ เลขสาสนํ ปติฏฺฐาเปสิฯ **อุทิกฺขตี**ติ อเปกฺขติ ปเตฺถติฯ **ภาริย**นฺติ ครุกํ, อนติกฺกมนียนฺติ อโตฺถฯ **มํ ปฏิมาเนตี**ติ มํ อุทิกฺขติฯ **กมฺมารวณฺณ**นฺติ รโญฺญ ปกติสุวณฺณการวณฺณํฯ **ติหตฺถวิกฺขมฺภ**นฺติ ติหตฺถวิตฺถารํฯ **สกลชมฺพุทีปรเชฺชนา**ติ เอตฺถ รโญฺญ อิทนฺติ รชฺชํ, สกลชมฺพุทีปโต อุปฺปชฺชนกอาโย เจว อาณาทโย จ, เตน **ปูเชมี**ติ อโตฺถ, น สกลปถวีปาสาทาทิวตฺถุนา ตสฺส สตฺตาหํ เทมีติอาทินา กาลปริเจฺฉทํ กตฺวา ทาตุํ อยุตฺตตฺตาฯ เอวญฺหิ เทโนฺต ตาวกาลิกํ เทติ นาม วตฺถุปริจฺจาคลกฺขณตฺตา ทานสฺส, ปถวาทิวตฺถุปริจฺจาเคน จ ปุน คหณสฺส อยุตฺตตฺตาฯ นิยมิตกาเล ปน อายาทโย ปริจฺจตฺตา เอวาติ ตโต ปรํ อปริจฺจตฺตตฺตา คเหตุํ วฏฺฏติฯ ตสฺมา วุตฺตนเยเนตฺถ อิโต ปรมฺปิ อายาทิทานวเสเนว รชฺชทานํ เวทิตพฺพํฯ **ปุปฺผฬฺกา หุตฺวา**ติ เกตกีปาโรหงฺกุรา วิย อุทกปุปฺผุฬฺกาการา หุตฺวาฯ **ควกฺขชาลสทิส**นฺติ ภาวนปุํสกํ, วาตปาเนสุ ชาลากาเรน ฐปิตทารุปฏสทิสนฺติ อโตฺถ, ควเกฺขน จ สุตฺตาทิมยชาเลน จ สทิสนฺติ วา อโตฺถฯ

เทวทุนฺทุภิโยติ เอตฺถ เทโวติ เมโฆ, ตสฺส อจฺฉสุกฺขตาย อากาสมิว ขายมานสฺส อนิมิตฺตคชฺชิตํ เทวทุนฺทุภิ นาม, ยํ ‘‘อากาสทุนฺทุภี’’ติปิ วทนฺติฯ **ผลิํสู**ติ ถนิํสุฯ **ปพฺพตานํ นเจฺจหี**ติ ปถวีกเมฺปน อิโต จิโต จ ภมนฺตานํ ปพฺพตานํ นเจฺจหิฯ วิมฺหยชาตา ยกฺขา ‘‘หิ’’นฺติ สทฺทํ นิจฺฉาเรนฺตีติ อาห ‘‘ยกฺขานํ หิงฺกาเรหี’’ติฯ **สกสกปฏิภาเนหี**ติ อตฺตโน อตฺตโน สิปฺปโกสเลฺลหิฯ **อภิเสกํ ทตฺวา**ติ อโนตตฺตทโหทเกน อภิเสกํ ทตฺวาฯ

เทวตากุลานีติ มหาโพธิํ ปริวาเรตฺวา ฐิตนาคยกฺขาทิเทวตากุลานิ ทตฺวาติ สมฺพโนฺธฯ โคปกราชกมฺมิโน ตถา ‘‘ตรจฺฉา’’ติ วทนฺติฯ **อิมินา ปริวาเรนา**ติ สหเตฺถ กรณวจนํ, อิมินา ปริวาเรน สหาติ อโตฺถฯ **ตามลิตฺติ**นฺติ เอวํนามกํ สมุทฺทตีเร ปฏฺฏนํฯ **อิทมสฺส ตติย**นฺติ สุวณฺณกฏาเห ปติฏฺฐิตสาขาโพธิยา รชฺชสมฺปทานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตโต ปน ปุเพฺพ เอกวารํ รชฺชสมฺปทานํ อจฺฉินฺนาย สาขาย มหาโพธิยา เอว กตํ, เตน สทฺธิํ จตุกฺขตฺตุํ ราชา รเชฺชน ปูเชสิฯ รเชฺชน ปูชิตทิวเสสุ กิร สกลทีปโต อุปฺปนฺนํ อายํ คเหตฺวา มหาโพธิเมว ปูเชสิฯ

ปฐมปาฏิปททิวเสติ สุกฺกปกฺขปาฏิปททิวเสฯ ตญฺหิ กณฺหปกฺขปาฏิปททิวสํ อเปกฺขิตฺวา ‘‘ปฐมปาฏิปททิวส’’นฺติ วุตฺตํ, อิทญฺจ ตสฺมิํ ตมฺพปณฺณิทีเป โวหารํ คเหตฺวา วุตฺตํ, อิธ ปน ปุณฺณมิโต ปฏฺฐาย ยาว อปรา ปุณฺณมี, ตาว เอโก มาโสติ โวหาโรฯ ตสฺมา อิมินา โวหาเรน ‘‘ทุติยปาฏิปททิวเส’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา กณฺหปกฺขปาฏิปทสฺส อิธ ปฐมปาฏิปทตฺตาฯ **คจฺฉติ วตเร**ติ เอตฺถ **อเร**ติ เขเทฯ **สมนฺตาโยชน**นฺติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํ, โยชนปฺปมาเณ ปเทเส สพฺพตฺถาติ อโตฺถฯ **สุปณฺณรูเปนา**ติ มหาโพธิํ พลกฺกาเรน คเหตฺวา นาคภวนํ เนตุกามานิ นาคราชกุลานิ อิทฺธิยา คหิเตน ครุฬรูเปน **สนฺตาเสติ**ฯ **ตํ วิภูติํ ปสฺสิตฺวา**ติ เทวตาทีหิ กรียมานํ ปูชามหตฺตํ, มหาโพธิยา จ อานุภาวมหตฺตํ ทิสฺวา สยมฺปิ ตถา ปูเชตุกามา เถริํ **ยาจิตฺวา**ติ โยชนาฯ **สมุทฺทสาลวตฺถุสฺมิ**นฺติ ยสฺมิํ ปเทเส ฐตฺวา ราชา สมุเทฺท อาคจฺฉนฺตํ โพธิํ เถรานุภาเวน อทฺทส, ยตฺถ จ ปจฺฉา สมุทฺทสฺส ทิฏฺฐฏฺฐานนฺติ ปกาเสตุํ สมุทฺทสาลํ นาม สาลํ อกํสุ, ตสฺมิํ สมุทฺทสาลาย วตฺถุภูเต ปเทเสฯ **เถรสฺสา**ติ มหามหินฺทเตฺถรสฺสฯ **ปุปฺผอคฺฆิยานี**ติ กูฏาคารสทิสานิ ปุปฺผเจติยานิฯ **อาคโต วตเร**ติ เอตฺถ **อเร**ติ ป

โมเทฯ อฏฺฐหิ อมจฺจกุเลหิ อฏฺฐหิ พฺราหฺมณกุเลหิ จาติ **โสฬสหิ ชาติสมฺปนฺนกุเลหิฯ รชฺชํ วิจาเรสี**ติ รชฺชํ วิจาเรตุํ วิสฺสเชฺชสิฯ **ราชวตฺถุทฺวารโกฏฺฐกฏฺฐาเน**ติ ราชุยฺยานสฺส ทฺวารโกฏฺฐกฏฺฐาเนฯ **อนุปุพฺพวิปสฺสน**นฺติ อุทยพฺพยาทิอนุปุพฺพวิปสฺสนํฯ ‘‘สห โพธิปติฏฺฐาเนนา’’ติ กรณวจเนน วตฺตพฺเพ วิภตฺติปริณาเมน ‘‘สห โพธิปติฏฺฐานา’’ติ นิสฺสกฺกวจนํ กตํฯ สติ หิ สหสทฺทปฺปโยเค กรณวจเนเนว ภวิตพฺพํฯ **ทสฺสิํสู**ติ ปญฺญายิํสุฯ **มหาอาสนฏฺฐาเน**ติ ปุพฺพปเสฺส มหาสิลาสเนน ปติฏฺฐิตฏฺฐาเนฯ **ปูเชตฺวา วนฺที**ติ อาคามินํ มหาเจติยํ วนฺทิฯ ปุริเม ปน มหาวิหารฏฺฐาเน ปูชามตฺตเสฺสว กตตฺตา อนาคเต สงฺฆสฺสปิ นวกตา อวนฺทิตพฺพตา จ ปกาสิตาติ เวทิตพฺพาฯ อนาคเต ปน เมตฺเตยฺยาทิพุทฺธา ปเจฺจกพุทฺธา จ พุทฺธภาวกฺขณํ อุทฺทิสฺส วนฺทิตพฺพาว สภาเวน วิสิฏฺฐปุคฺคลตฺตาติ คเหตพฺพํฯ

มหาอริโฏฺฐติ ปญฺจปญฺญาสาย ภาตุเกหิ สทฺธิํ เจติยคิริมฺหิ ปพฺพชิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เมฆวณฺณาภยอมจฺจสฺส ปริเวณฏฺฐาเน**ติ เมฆวณฺณอภยสฺส รโญฺญ อมเจฺจน กตฺตพฺพสฺส ปริเวณสฺส วตฺถุภูเต ฐาเนฯ มงฺคลนิมิตฺตภาเวน อากาเส สมุปฺปนฺนํ มโนหรสทฺทํ อากาสสฺส รโว วิย โหตีติ วุตฺตํ ‘‘อากาสํ มหาวิรวํ รวี’’ติฯ น หิ อากาโส นาม โกจิ ธโมฺม อตฺถิ, โย สทฺทํ สมุฏฺฐาเปยฺย, อากาสคตอุตุวิเสสสมุฏฺฐิโตว โส สโทฺทติ คเหตโพฺพฯ **ปฐมกตฺติกปวารณทิวเส…เป…. วินยปิฏกํ ปกาเสสี**ติ อิทํ วินยํ วาเจตุํ อารทฺธทิวสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อนุสิฏฺฐิกราน**นฺติ อนุสาสนีกรานํฯ **ราชิโน**ติ อุปโยคเตฺถ สามิวจนํ, เทวานํปิยติสฺสราชานนฺติ อโตฺถฯ **อเญฺญปี**ติ มหินฺทาทีหิ อฏฺฐสฏฺฐิมหาเถเรหิ อเญฺญปิ, เตสํ สรูปํ ทเสฺสโนฺต อาห **เตสํ เถราน**นฺติอาทิฯ ตตฺถ **เตสํ เถรานํ อเนฺตวาสิกา**ติ มหินฺทเตฺถราทีนํ อฏฺฐสฏฺฐิมหาเถรานํ อริฏฺฐาทโย อเนฺตวาสิกา จ มหาอริฏฺฐเตฺถรสฺส อเนฺตวาสิกา ติสฺสทตฺตกาฬสุมนาทโย จาติ โยเชตพฺพํฯ **อเนฺตวาสิกานํ อเนฺตวาสิกา**ติ อุภยตฺถ วุตฺตอเนฺตวาสิกานํ อเนฺตวาสิกปรมฺปรา จาติ อโตฺถฯ **ปุเพฺพ วุตฺตปฺปการา**ติ มหิโนฺท อิฏฺฏิโย อุตฺติโยติอาทิคาถาหิ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.ตติยสงฺคีติกถา) ปกาสิตา อาจริยปรมฺปราฯ

น ปคฺฆรตีติ น คฬติ, น ปมุสฺสตีติ อโตฺถฯ **สติคติธิติมเนฺตสู**ติ เอตฺถ **สตี**ติ อุคฺคหธารเณ สติฯ **คตี**ติ สทฺทตฺถวิภาคคฺคหเณ ญาณํฯ **ธิตี**ติ อุคฺคหปริหรณาทีสุ วีริยํฯ **กุกฺกุจฺจเกสู**ติ ‘‘กปฺปติ น กปฺปตี’’ติ วีมํสกุกฺกุจฺจการีสุฯ **มาตาปิตุฏฺฐานิโย**ติ วตฺวา ตเมวตฺถํ สมเตฺถตุํ อาห **ตทายตฺตาหี**ติอาทิฯ **วินยปริยตฺติํ นิสฺสายา**ติ วินยปิฏกปริยาปุณนํ นิสฺสายฯ **อตฺตโน สีลกฺขโนฺธ สุคุโตฺต**ติ ลชฺชิโน วินยธารณสฺส อลชฺชิอญฺญาณตาทีหิ ฉหิ อากาเรหิ อาปตฺติยา อนาปชฺชนโต อตฺตโน สีลกฺขโนฺธ ขณฺฑาทิโทสวิรหิโต สุคุโตฺต **สุรกฺขิโต** โหติฯ **กุกฺกุจฺจปกตาน**นฺติ กปฺปิยากปฺปิยํ นิสฺสาย อุปฺปเนฺนน กุกฺกุเจฺจน ปกตานํ อุปทฺทุตานํ อภิภูตานํ ยถาวินยํ กุกฺกุจฺจํ วิโนเทตฺวา สุทฺธเนฺต ปติฏฺฐาปเนน **ปฏิสรณํ โหติ**ฯ วิคโต สารโทภยเมตสฺสาติ **วิสารโท**ฯ ‘‘เอวํ กเถนฺตสฺส โทโส เอวํ น โทโส’’ติ ญตฺวาว กถนโต นิพฺภโยว **สงฺฆมเชฺฌ โวหรติ** ฯ **ปจฺจตฺถิเก**ติ อตฺตปจฺจตฺถิเก เจว วชฺชิปุตฺตกาทิสาสนปจฺจตฺถิเก จฯ **สหธเมฺมนา**ติ สการเณน วจเนน สิกฺขาปทํ ทเสฺสตฺวา ยถา เต อสทฺธมฺมํ ปติฏฺฐาเปตุํ น สโกฺกนฺติ, เอวํ **สุนิคฺคหิตํ** กตฺวา **นิคฺคณฺหาติ**ฯ **สทฺธมฺมฏฺฐิติยา**ติ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธสงฺขาตสฺส ติวิธสฺสาปิ สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา, ปวตฺติยาติ อโตฺถฯ

วินโย สํวรตฺถายาติอาทีสุ วินยปริยาปุณนํ **วินโย,** วินยปญฺญตฺติ วา กายวจีทฺวารสํวรตฺถายฯ **อวิปฺปฏิสาโร**ติ กตากเต นิสฺสาย วิปฺปฏิสาราภาโว สนฺตาปาภาโวฯ **ปาโมชฺชํ** ตรุณปีติฯ **ปีติ** นาม พลวปีติฯ **ปสฺสทฺธี**ติ กายจิตฺตปสฺสทฺธิฯ **ยถาภูตญาณทสฺสน**นฺติ สปฺปจฺจยนามรูปปริคฺคโหฯ **นิพฺพิทา**ติ วิปสฺสนาฯ **วิราโค**ติ อริยมโคฺคฯ **วิมุตฺตี**ติ อคฺคผลํฯ

วิมุตฺติญาณทสฺสนนฺติ ปจฺจเวกฺขณญาณํฯ **อนุปาทา**ติ กญฺจิ ธมฺมํ อนุปาทิยิตฺวา ปริจฺจชิตฺวาฯ **ปรินิพฺพานตฺถายา**ติ ปจฺจเวกฺขณญาเณ อนุปฺปเนฺน อนฺตรา ปรินิพฺพานาภาเวน ตํปรินิพฺพานตฺถายาติ ปจฺจยเตฺตน วุตฺตํ อนนฺตราทิปจฺจยตฺตาฯ **เอตทตฺถา กถา**ติ อยํ วินยกถา นาม เอตสฺส อนุปาทาปรินิพฺพานสฺส อตฺถายาติ อโตฺถฯ **มนฺตนา**ติ วินยมนฺตนาเยว, ภิกฺขูนํ ''เอวํ กริสฺสาม, เอวํ น กริสฺสามา''ติ วินยปฏิพทฺธมนฺตนาฯ **อุปนิสา**ติ อุปนิสีทติ เอตฺถ ผลนฺติ อุปนิสา, การณํฯ วินโย สํวรตฺถายาติอาทิการณปรมฺปราปิ เอตทตฺถาติ อโตฺถฯ **โสตาวธาน**นฺติ อิมิสฺสา ปรมฺปรปจฺจยกถาย อตฺตานํ สมนฺตถาย โสตาวธานํ, ตมฺปิ เอตมตฺถํฯ **ยทิท**นฺติ นิปาโตฯ โย อยํ จตูหิ อุปาทาเนหิ อนุปาทิยิตฺวา จิตฺตสฺส อรหตฺตมคฺคสงฺขาโต, ตปฺผลสงฺขาโต วา วิโมโกฺข, โสปิ เอตทตฺถาย อนุปาทาปรินิพฺพานตฺถายฯ อถ วา โย อยํ กญฺจิ ธมฺมํ อนุปาทาจิตฺตสฺส **วิโมโกฺข** วิมุจฺจนํ วิคโม ปรินิพฺพานํ เอตทตฺถา กถาติ เอวํ อุปสํหรณวเสน โยเชตุมฺปิ วฏฺฏติ มคฺคผลวิโมกฺขสฺส ปุเพฺพ วุตฺตตฺตาฯ **อาโยโค**ติ อุคฺคหณาทิวเสน ปุนปฺปุนํ อภิโยโคฯ

อาจริยปรมฺปรกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

พาหิรนิทานกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา

เสยฺยถิทนฺติ ตํ กตมํ, ตํ กถนฺติ วา อโตฺถฯ **อนิยมนิเทฺทสวจนนฺ**ติ อตฺตโน อตฺถํ สรูเปน นิยเมตฺวา นิทฺทิสตีติ นิยมนิเทฺทโส, น นิยมนิเทฺทโส อนิยมนิเทฺทโสฯ โสว วุจฺจเต อเนนาติ วจนนฺติ อนิยมนิเทฺทสวจนํฯ **ตสฺสาติ** เตนาติปทสฺสฯ **ปริวิตโกฺก**ติ ‘‘กตเมสานํ โข พุทฺธานํ ภควนฺตานํ พฺรหฺมจริยํ น จิรฏฺฐิติกํ อโหสี’’ติอาทินา (ปารา. ๑๘) ปวโตฺตฯ **ปุเพฺพ วา ปจฺฉา วา**ติ เตนาติปทโต เหฏฺฐา วุตฺตปาเฐ วา อุปริ วกฺขมานปาเฐ วาติ อโตฺถฯ **อตฺถโต สิเทฺธนา**ติ สามตฺถิยโต สิเทฺธนฯ **ตตฺริทํ มุขมตฺตนิทสฺสนนฺ**ติ ตสฺสา ยถาวุตฺตยุตฺติยา ปริทีปเน อิทํ อุปายมตฺตนิทสฺสนํฯ มุขํ ทฺวารํ อุปาโยติ หิ อตฺถโต เอกํฯ

สมยสโทฺท ทิสฺสตีติ สมฺพโนฺธฯ **อสฺสาติ** สมยสทฺทสฺส สมวาโย อโตฺถติ สมฺพโนฺธฯ **กาลญฺจ สมยญฺจ อุปาทายา**ติ เอตฺถ **กาโล** นาม อุปสงฺกมนสฺส ยุตฺตกาโล, **สมโย** นาม สรีรพลาทิการณสมวาโย, เต อุปาทาย ปฏิจฺจาติ อโตฺถฯ **ขโณ**ติ โอกาโสฯ พุทฺธุปฺปาทาทโย หิ มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส โอกาโสฯ โส เอว สมโยฯ เตเนว ‘‘เอโกวา’’ติ วุตฺตํฯ **มหาสมโย**ติ มหาสมูโหฯ **ปวนสฺมินฺ**ติ วนสเณฺฑฯ **สมโยปิ โข เต ภทฺทาลี**ติ เอตฺถ **สมโย**ติ สิกฺขาปทาวิลงฺฆนสฺส เหตุ, โก โส? อตฺตโน วิปฺปฏิปตฺติยา ภควโต ชานนํ, โส สมยสงฺขาโต เหตุ ตสฺสา **อปฺปฏิวิโทฺธ**ติ อโตฺถฯ **ภควา**ติอาทิ ตสฺส ปฏิวิชฺฌนาการทสฺสนํฯ **อุคฺคหมาโน**ติ กิญฺจิ กิญฺจิ อุคฺคเหตุํ สมตฺถตาย อุคฺคหมาโน, สุมนปริพฺพาชกเสฺสเวตํ นามํฯ สมยํ ทิฏฺฐิํ ปวทนฺติ เอตฺถาติ **สมยปฺปวาทโก,** มลฺลิกาย อาราโมฯ เสฺวว ตินฺทุกาจีรสงฺขาตาย ติมฺพรุรุกฺขปนฺติยา ปริกฺขิตฺตตฺตา ‘‘ตินฺทุกาจีร’’นฺติ จ, เอกาว นิวาสา สาลา เอตฺถาติ ‘‘เอกสาลโก’’ติ จ วุจฺจติฯ **อตฺถาภิสมยา**ติ ยถาวุตฺตสฺส ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกสฺส อตฺถสฺส หิตสฺส ปฏิลาภโตฯ **มานาภิสมยา**ติ มานปฺปหานาฯ **ปีฬนโฏฺฐ**ติ ปีฬนํ ตํสมงฺคิโน หิํสนํ, อวิปฺผาริกตากรณํ, ปีฬนเมว อโตฺถ ปีฬนโฏฺฐ ฯ **สนฺตาโป**ติ ทุกฺขทุกฺขตาทิวเสน สนฺตาปนํฯ **วิปริณาโม**ติ ชราย มรเณน จาติ ทฺวิธา วิปริณาเมตพฺพตา อภิสเมตโพฺพ ปฏิวิชฺฌิตโพฺพติ อภิสมโย, โสว **อภิสมยโฏฺฐ,** ปีฬนาทีนิฯ

เอตฺถ จ อุปสคฺคานํ โชตกมตฺตตฺตา สมยสทฺทสฺส อตฺถุทฺธาเรปิ สอุปสโคฺค อภิสมยสโทฺท อุทฺธโฏฯ ตตฺถ สงฺคมวเสน ปจฺจยานํ ผลุปฺปาทนํ ปฏิ อยนํ เอกโต ปวตฺติ เอตฺถาติ สมโย, **สมวาโย**ฯ วิวฏฺฏูปนิสฺสยสงฺคเม สติ เอนฺติ เอตฺถ สตฺตา ปวตฺตนฺตีติ สมโย, **ขโณ**ฯ สเมติ เอตฺถ สงฺขตธโมฺม, สยํ วา เอติ อาคจฺฉติ วิคจฺฉติ จาติ สมโย, **กาโล**ฯ สเมนฺติ อวยวา เอตสฺมิํ, สยํ วา เตสูติ สมโย, **สมูโห**ฯ ปจฺจยนฺตรสงฺคเม เอติ อาคจฺฉติ เอตสฺมา ผลนฺติ สมโย, **เหตุ**ฯ สญฺญาวเสน วิปลฺลาสโต ธเมฺมสุ เอติ อภินิวิสตีติ สมโย, **ทิฏฺฐิ**ฯ สมีปํ อยนํ อุปคมนํ สมโย, **ปฏิลาโภ**ฯ สมฺมเทว สหิตานํ วาจานํ อยนํ วิคโมติ สมโย, **ปหานํ**ฯ สมฺมเทว, สหิตานํ วา สจฺจานํ อยนํ ชานนนฺติ สมโย, **ปฏิเวโธ**ฯ เอวํ ตสฺมิํ ตสฺมิํ อเตฺถ สมยสทฺทสฺส ปวตฺติ เวทิตพฺพาฯ

เอตฺถ จ สมยสทฺทสฺส สามเญฺญน อเนกตฺถตา วุตฺตาฯ น หิ เอกสฺมิํ อตฺถวิเสเส วตฺตมาโน สโทฺท ตทเญฺญปิ วตฺตติฯ ตสฺมา อตฺถา วิย ตํตํวาจกา สมยสทฺทาปิ ภินฺนา เอวาติ คเหตพฺพาฯ เอวํ สพฺพตฺถ อตฺถุทฺธาเรสุฯ

ตตฺถ ตถาติ เตสุ สุตฺตาภิธเมฺมสุ อุปโยคภุมฺมวจเนหิฯ **อิธา**ติ วินเย, **อญฺญถา**ติ กรณวจเนนฯ **อจฺจนฺตเมวา**ติ นิรนฺตรเมวฯ ภาโว นาม กิริยา, กิริยาย กิริยนฺตรูปลกฺขณํ **ภา**

เวนภาวลกฺขณํ, ยถา อุทเย สติ จเนฺท ชาโต ราชปุโตฺตติฯ **อธิกรณญฺหี**ติอาทิ อภิธเมฺม สมยสโทฺท กาลสมูหขณสมวายเหตุสงฺขาเตสุ ปญฺจสุ อเตฺถสุ วตฺตติ, น วินเย วิย กาเล เอว, เตสุ จ กาลสมูหตฺถา เทฺว ตตฺถ วุตฺตานํ ผสฺสาทิธมฺมานํ อธิกรณภาเวน นิทฺทิสิตุํ ยุตฺตาฯ ขณสมวายเหตุอตฺถา ปน ตโยปิ อตฺตโน ภาเวน ผสฺสาทีนํ ภาวสฺส อุปลกฺขณภาเวน นิทฺทิสิตุํ ยุตฺตาติ วิภาวนมุเขน ยถาวุตฺตมตฺถํ สมเตฺถตุํ วุตฺตํฯ ตตฺถ ยสฺมิญฺหิ กาเล, ธมฺมสมูเห วา สมเย อธิกรณภูเต กุสลํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺมิเญฺญว กาเล, ธมฺมสมูเห วา สมเย ผสฺสาทโย โหนฺตีติ เอวํ อธิกรณตฺถโยชนา, ยสฺมึ ปน ขเณ, สมวาเย เหตุมฺหิ วา สมเย สติ วิชฺชมาเน กุสลํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺมิเญฺญว ขณาทิมฺหิ สมเยปิ วิชฺชมาเน ผสฺสาทโย โหนฺตีติ ภาเวนภาวลกฺขณตฺถโยชนา จ เวทิตพฺพาฯ

โหติ เจตฺถาติ เอตฺถ ยถาวุตฺตอตฺถวิสเย สงฺคหคาถา โหติฯ **อญฺญตฺรา**ติ สุตฺตาภิธเมฺมสุฯ **อภิลาปมตฺตเภโท**ติ เทสนาวิลาสโต สทฺทมเตฺตเนว เภโท, น อตฺถโตฯ

อวิเสเสนาติ สามเญฺญนฯ **อิริยาปโถ**ติอาทีสุ อิริยาย สพฺพทฺวาริกกิริยาย ปโถ ปวตฺตนฎฺฐานํ ตพฺพินิมฺมุตฺตกมฺมสฺส อภาวาติ ฐานาทโย อิริยาปโถ, โสว วิหาโรฯ พฺรหฺมภูตา เสฎฺฐภูตา ปรหิตจิตฺตาทิวสปฺปวตฺติโต เมตฺตาทโย **พฺรหฺมวิหาโร** นามฯ ตทวเสสา ปน มหคฺคตา สพฺพนีวรณวิคมนาทิสิเทฺธน โชตนาทิอเตฺถน **ทิพฺพวิหาโร** นามฯ พฺรหฺมวิหารภาเวน วิสุํ คหิตตฺตา เมตฺตาทโย อิธ อสงฺคหิตาฯ อริยานเมว วิหาโรติ ผลสมาปตฺติโย **อริยวิหาโร** นามฯ

รุกฺขาทิมูเลเยว มูลสทฺทสฺส นิรุฬฺหภาวํ ทเสฺสตุํ อปเรน มูลสเทฺทน วิเสเสตฺวา ‘‘มูลมูเล’’ติ วุตฺตํ, ยถา ทุกฺขทุกฺขนฺติ (วิภ. อฎฺฐ. ๑๙๐)ฯ โลภาทีนํ โทสมูลาทิจิตฺตาสาธารณตฺตา ‘‘อสาธารณเหตุมฺหี’’ติ วุตฺตํฯ

ตตฺถ สิยาติ ตตฺถ เวรญฺชายนฺติอาทีสุ ปเทสุ กสฺสจิ โจทนา สิยาติ อเตฺถฯ อุภยถา นิทานกิตฺตนสฺส ปน กึ ปโยชนนฺติ? อาห **โคจรคามนิทสฺสนตฺถ**นฺติอาทิฯ ตตฺถ **อสฺสา**ติ ภควโตฯ

กิลโมว กิลมโถ, อตฺตโน อตฺตภาวสฺส กิลมโถ อตฺตกิลมโถ, ตสฺส อนุ อนุ โยโค ปุนปฺปุนํ ปวตฺตนํ **อตฺตกิลมถานุโยโค**ฯ วตฺถุกามารมฺมเณ สุเข สมฺปโยควเสน ลีนา ยุตฺตา, กามตณฺหา , ตํสหจริเต กาเม สุเข วา อารมฺมณภูเต อลฺลีนา ปวตฺตตีติ กามสุขลฺลิกา ตณฺหา, ตสฺสา กามสุขลฺลิกาย อนุ อนุ โยโค **กามสุขลฺลิกานุโยโคฯ โลเก สํวฑฺฒภาว**นฺติ อามิโสปโภเคน สํวฑฺฒิตภาวํฯ **อุปฺปชฺชมาโน** พหุชนหิตาทิอตฺถาเยว อุปฺปชฺชตีติ โยชนาฯ

ทิฎฺฐิสีลสามเญฺญน สํหตตฺตา สโงฺฆติ อิมมตฺถํ วิภาเวโนฺต อาห **ทิฎฺฐี**ติอาทิฯ เอตฺถ จ ‘‘ยายํ ทิฎฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฎฺฐิยา ทิฎฺฐิสามญฺญคโต วิหรตี’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๒๔, ๓๕๖; ม. นิ. ๑.๔๙๒; ๓.๕๔; อ. นิ. ๖.๑๒; ปริ. ๒๗๔) เอวํ วุตฺตาย ทิฎฺฐิยาฯ ‘‘ยานิ ตานิ สีลานิ อขณฺฑานิ…เป…. สมาธิสํวตฺตนิกานิ, ตถารูเปสุ สีเลสุ สีลสามญฺญคโต วิหรตี’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๒๔, ๓๕๖; ม. นิ. ๑.๔๙๒; ๓.๕๔; อ. นิ. ๖.๑๒; ปริ. ๒๗๔) เอวํ วุตฺตานญฺจ สีลานํ สามญฺญสงฺขาเตน สงฺฆาโต สงฺฆฎิโต สมณคโณ, เตนาติ อเตฺถฯ ‘‘ทิฎฺฐิสีลสามญฺญสงฺฆาตสงฺฆาเตนา’’ติ วา ปาเฐเนตฺถ ภวิตพฺพํ, ตสฺส ทิฎฺฐิสีลสามญฺญภูเตน สํหนเนน สงฺฆาโต สมณคโณ, เตนาติ อเตฺถฯ เอวญฺหิ ปาเฐ สทฺทโต อเตฺถ ยุตฺตตโร โหติฯ **อสฺสา**ติ มหโต ภิกฺขุสงฺฆสฺสฯ

พฺรหฺมํ อณตีติ เอตฺถ **พฺรหฺม**-สเทฺทน เวโท วุจฺจติ, โส มนฺตพฺรหฺมกปฺปวเสน ติวิโธฯ ตตฺถ อิรุเวทาทโย ตโย เวทา มนฺตา, เต จ ปธานา, อิตเร ปน สนฺนิสฺสิตา, เตน ปธานเสฺสว คหณํฯ **มเนฺต สชฺฌายตี**ติ อิรุเวทาทิเก มนฺตสเตฺถ สชฺฌายตีติ อโตฺถฯ อิรุเวทาทโย หิ คุตฺตภาสิตพฺพตาย ''มนฺตา''ติ วุจฺจนฺติฯ ''พาหิตปาปตฺตา พฺราหฺมโณ, สมิตปาปตฺตา สมโณ''ติ ยถาวุตฺตมตฺถทฺวยํ อุทาหรณทฺวเยน วิภาเวตุํ **วุตฺตเญฺหต**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ''สมิตตฺตา หิ ปาปานํ 'สมโณ'ติ ปวุจฺจตี''ติ หิ อิทํ วจนํ คเหตฺวา ''สมิตปาปตฺตา 'สมโณ'ติ วุจฺจตี''ติ วุตฺตํ, พาหิตปาโปติ อิทํ ปน อญฺญสฺมิํ คาถาพเนฺธ วุตฺตวจนํฯ **ยถาภุจฺจคุณาธิคต**นฺติ ยถาภูตคุณาธิคตํฯ **สกิญฺจโน**ติ สโทโสฯ

โคตฺตวเสนาติ เอตฺถ คํ ตายตีติ โคตฺตํ, โค-สเทฺทน เจตฺถ อภิธานํ พุทฺธิ จ วุจฺจติฯ **เกนจิ ปาริชุเญฺญนา**ติ ญาติปาริชุญฺญาทินา เกนจิ ปาริชุเญฺญน , ปริหานิยาติ อโตฺถฯ **ตโต ปร**นฺติ เวรญฺชายนฺติอาทิวจนํฯ **อิตฺถมฺภูตาขฺยานเตฺถ อุปโยควจน**นฺติ อิตฺถํ อิมํ ปการํ ภูโต อาปโนฺนติ อิตฺถมฺภูโต, ตสฺส อาขฺยานํ อิตฺถมฺภูตาขฺยานํ, โสเยวโตฺถ อิตฺถมฺภูตาขฺยานโตฺถฯ อถ วา ''อิตฺถํ เอวํปกาโร ภูโต ชาโต''ติ เอวํ กถนโตฺถ อิตฺถมฺภูตาขฺยานโตฺถ, ตสฺมิํ อุปโยควจนนฺติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ **อพฺภุคฺคโต**ติ เอตฺถ อภิ-สโทฺท อิตฺถมฺภูตาขฺยานตฺถโชตโก อภิภวิตฺวา อุคฺคมนปฺปการสฺส ทีปนโต, เตน โยคโต ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมนฺติ อิทํ อุปโยควจนํ สามิอเตฺถปิ สมาเน อิตฺถมฺภูตาขฺยานทีปนโต ''อิตฺถมฺภูตาขฺยานเตฺถ''ติ วุตฺตํ, เตเนวาห ''ตสฺส โข ปน โภโต โคตมสฺสาติ อโตฺถ''ติฯ

อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา สาธุ เทวทโตฺต มาตรมภีติ เอตฺถ อภิสทฺทโยคโต อิตฺถมฺภูตาขฺยาเน อุปโยควจนํ กตํ, เอวมิธาปิ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ อภิ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อุคฺคโตติ อภิสทฺทโยคโต อิตฺถมฺภูตาขฺยาเน อุปโยควจนนฺติฯ สาธุ เทวทโตฺต มาตรมภีติ เอตฺถ หิ ''เทวทโตฺต มาตรมภิ มาตริ วิสเย มาตุยา วา สาธู''ติ เอวํ อธิกรณเตฺถ วา สามิอเตฺถ วา ภุมฺมวจนสฺส สามิวจนสฺส วา ปสเงฺค อิตฺถมฺภูตาขฺยานตฺถโชตเกน อภิสเทฺทน โยเค อุปโยควจนํ กตํ, ยถา เจตฺถ เทวทโตฺต มาตุวิสเย มาตุสมฺพนฺธี วา โส วุตฺตปฺปการปฺปโตฺตติ อยมโตฺถ วิญฺญายติ, เอวมิธาปิ โภโต โคตมสฺส สมฺพนฺธี กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต อภิภวิตฺวา อุคฺคมนปการปฺปโตฺตติ อยมโตฺถ วิญฺญายติฯ ตตฺถ หิ เทวทตฺตคฺคหณํ วิย อิธ กิตฺติสทฺทคฺคหณํ, ตตฺถ มาตรนฺติ วจนํ วิย อิธ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมนฺติ วจนํ, ตตฺถ สาธุสทฺทคฺคหณํ วิย อิธ อุคฺคตสทฺทคฺคหณํ เวทิตพฺพํฯ **กิตฺติสโทฺท**ติ กิตฺติภูโต สโทฺท, น เกวโลติ ทสฺสนตฺถํ วิเสสิตนฺติ อาห ''กิตฺติ เอวา''ติฯ ตโต **กิตฺตี**ติ ถุติ, ตสฺสา ปกาสโก **สโทฺท** กิตฺติสโทฺทติ ทเสฺสตุํ ''ถุติโฆโส วา''ติ วุตฺตํฯ

โส ภควาติ เอตฺถ **โส**ติ ปสิทฺธิยํ, โย โส สมตฺติํส ปารมิโย ปูเรตฺวา สพฺพกิเลเส ภญฺชิตฺวา ทสสหสฺสิโลกธาตุํ กเมฺปโนฺต อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธ, โส โลเก อติปากโฏติ ''โส ภควา''ติ วุตฺตํฯ ภควาติ จ อิทํ สตฺถุ นามกิตฺตนํ, น คุณกิตฺตนํฯ ปรโต ปน ภควาติ คุณกิตฺตนเมวฯ **อิมินา จ อิมินา จา**ติ เอเตน อรหนฺติอาทิปทานํ ปเจฺจกํ อเนกคุณคณํ ปฏิจฺจ ปวตฺตภาวํ ทเสฺสติฯ

สุวิทูรวิทูเรติ ทฺวีหิ สเทฺทหิ อติวิย ทูเรติ ทเสฺสติ, สุวิทูรตา เอว หิ วิทูรตาฯ **สวาสนานํ กิเลสานํ วิทฺธํสิตตฺตา**ติ อิมินา ปเจฺจกพุทฺธาทีหิ อสาธารณํ ภควโต อรหตฺตนฺติ ทเสฺสติ เตสํ วาสนาย อปฺปหีนตฺตา, **วาสนา** จ นาม นิกฺกิเลสสฺสาปิ สกลเญฺยฺยานวโพธาทิทฺวาร ตฺตยปฺปโยควิคุณตาเหตุภูโต กิเลสนิหิโต อาการโร จิรนิคฬิตปาทานํ นิคฬโมเกฺขปิ สงฺกุจิต

ตาคมนเหตุโก นิคฺฆนิหิโต อากาโร วิยฯ ยาย ปิลินฺทวจฺฉาทีนํ วสลโวหาราทิวิคฺณตา โหติ, อยํ วาสนาติ คเหตพฺพาฯ **อารกา**ติ เอตฺถ อาการสฺส รสฺสตฺตํ ก-การสฺส จ ห-การํ สานุสฺสรํ กตฺวา นิรุตฺตินเยน ‘‘อรห’’นฺติ ปทสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ เอวํ อุปริปิ ยถารหํ นิรุตฺตินเยน ปทสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ ยเญฺจตํ สํสารจกฺกนฺติ สมฺพนฺธฯ **ปุญฺญาที**ติ **อาทิ**-สเทฺทน อปุญฺญาภิสงฺขา รอาเนญฺชาภิสงฺขาเร สงฺคณฺหาติฯ อาสวา เอว อวิชฺชาทีนํ การณตฺตา สมุทโยติ อาห ‘‘อาสวสมุทยมเยนา’’ติฯ ‘‘อาสวสมุทยา อวิชฺชาสมุทโย’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๐๓) หิ วุตฺตํฯ วิปากกฏตฺตารูปปฺปเภโท ติภโว เอว รโถ, ตสฺมิํ **ติภวรเถฯ สํสารจกฺก**นฺติ ยถาวุตฺตกิเลสกมฺมวิปากสมุทโยฯ

> ‘‘ขนฺธานญฺจ ปฏิปาฏิ, ธาตุอายตนาน จ;
> อโพฺพจฺฉินฺนํ วตฺตมานา, ‘สํสาโร’ติ ปวุจฺจตี’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๒.๖๑๘; ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๙๕ อปสาทนาวณฺณนา; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๖๐; อ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔.๑๙๙; ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา; วิภ. อฏฺฐ. ๒๒๖ สงฺขารปทนิเทฺทส; สุ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๕๒๓; อุทา. อฏฺฐ. ๓๙; อิติวุ. อฏฺฐ. ๑๔, ๕๘; เถรคา. อฏฺฐ. ๑.๖๗, ๙๙; พุ. วํ. อฏฺฐ. ๕๘; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๑๗; จูฬนิ. อฏฺฐ. ๖) –

เอวํ วุโตฺต สํสาโรว จกฺกํ วิย ปริพฺภมนโต จกฺกํ, ตสฺส จกฺกสฺส สเพฺพ อรา หตาติ สมฺพนฺธฯ **อเนนา**ติ ภควตาฯ โพธีติ ญาณํ, ตํ เอตฺถ มณฺฑํ ปสนฺนํ ชาตนฺติ **โพธิมโณฺฑฯ กมฺมกฺขยกรํ ญาณผรสุ**นฺติ อรหตฺตมคฺคญาณํ วุตฺตํ, ตํ ฉินฺทิตพฺพํ อภิสงฺขารสงฺขาตํ กมฺมํ ปริจฺฉินฺทตีติ ทเสฺสตุํ กมฺมกฺขยกรวิเสสนวิสิฏฺฐํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

เอวํ กติปยเงฺคหิ สํสารจกฺกํ ตทวเสสเงฺคหิ ผลภูตนามรูปธเมฺมหิ ติภวรถญฺจ ตสฺมิํ รเถ โยชิตสํสารจกฺการานํ หนนปฺปการญฺจ ทเสฺสตฺวา อิทานิ สเพฺพหิปิ ทฺวาทสหิ ปฏิจฺจสมุปฺปาทเงฺคหิ รถวิรหิตเมว เกวลํ สํสารจกฺกํ, ตสฺส อรฆาตนปฺปการเภทญฺจ ทเสฺสตุํ **อถวา**ติ อาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อนมตคฺค**นฺติ อนุ อนุ อมตคฺคํ, สพฺพถา อนุคจฺฉเนฺตหิปิ อวิญฺญาตโกฏิกนฺติ อโตฺถฯ **อวิชฺชามูลกตฺตา ชรามรณปริโยสานตฺตา**ติ อิทํ สงฺขาราทีนํ ทสนฺนํ อรภาเวน เอกตฺตํ สมาโรเปตฺวาติ วุตฺตํฯ น หิ เตสํ ปเจฺจกํ อวิชฺชามูลกตา ชรามรณปริโยสานตา จ อตฺถิ ตถา **ปฏิจฺจสมุปฺปาทปาฬิยํ** อวุตฺตตฺตาฯ อถ วา เตสมฺปิ ยถารหํ อตฺถโต อวิชฺชามูลกตฺตํ, อตฺตโน อตฺตโน ลกฺขณภูตขณิกชรามรณวเสน ตปฺปริโยสานตญฺจ สนฺธาเยตํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวญฺจ เตสํ ปเจฺจกํ อรภาโว สิโทฺธ โหติฯ

เอวํ สพฺพาการํ สํสารจกฺกเมว ทเสฺสตฺวา อิทานิ เยน ญาเณน อิมสฺส สํสารจกฺกสฺส อรานํ เฉโท ภควโต สิโทฺธ, ตสฺส ธมฺมฏฺฐิติญาณสฺส ‘‘ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณ’’นฺติ (ปฏิ. ม. ๔; ๑.๔๕) มาติกา วุตฺตตฺตา ภวจกฺกาวยเวสุ อวิชฺชาทีสุ ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนตฺตา ปริคฺคหวเสน ปวตฺติอาการํ ทเสฺสตฺวา ปรโต ตสฺส อตฺถสฺส นิคมนวเสน วุเตฺตน **เอวมยํ อวิชฺชาเหตู**ติอาทิเกน **ปฏิสมฺภิทาปาฬิ**สหิเตน (ปฏิ. ม. ๑.๔๕) ปาเฐน สรูปโต ธมฺมฏฺฐิติญาณํ, ตสฺส จ เตสฺเยว อวิชฺชาทีสุ จตุสเงฺขปาทิวเสน ปวตฺติวิภาคญฺจ ทเสฺสตฺวา ตโต ปรํ **อิติ ภควา**ติอาทิปาเฐน ภควโต เตน ธมฺมฏฺฐิติญาเณน ปฏิจฺจสมุปฺปาทสฺส สพฺพาการโต ปฏิวิทฺธภาวํ ทเสฺสตฺวา ปุน **อิมินา ธมฺมฏฺฐิติญาเณนา**ติอาทินา ภควโต เตน ญาเณน สํสารจกฺการานํ วิทฺธํสิตภาวํ ทเสฺสตุํ **ตตฺถ ทุกฺขาทีสุ อญฺญาณํ อวิชฺชา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ติณฺณํ อายตนาน**นฺติ จกฺขุโสตมนายตนานํ ติณฺณํฯ เอส นโย **ติณฺณํ ผสฺสาน**นฺติอาทีสุปิฯ รูปตณฺหาทิวเสน ฉ ตณฺหากายา เอว เวทิตพฺพาฯ

สคฺคสมฺปตฺตินฺติ กามสุคตีสุ สมฺปตฺตึฯ **ตเถวา**ติ กามุปาทานปจฺจยา เอวฯ **พฺรหฺมโลกสมฺปตฺติ**นฺติ รูปีพฺรหฺมโลกสมฺปตฺตึฯ เตภูมกธมฺมวิสยสฺส สพฺพสฺสาปิ ราคสฺส กิเลสกามภาวโต ภวราโคปิ กามุปาทานเมวาติ อาห ‘‘กามุปาทานปจฺจยาเยว เมตฺตํ ภาเวตี’’ติฯ **เสสุปาทานมูลิกาสุปี**ติ ทิฏฺฐุปาทานสีลพฺพตุปาทานอตฺตวาทุปาทานมูลิกาสุปิ โยชนาสุฯ ตตฺรายํ โยชนานโย – อิเธกโจฺจ ‘‘นตฺถิ ปรโลโก อุจฺฉิชฺชติ อตฺตา’’ติ (ที. นิ. ๑.๘๕-๘๖ อตฺถโต สมานํ) ทิฏฺฐึ คณฺหาติ, โส ทิฏฺฐุปาทานปจฺจยา กาเยน ทุจฺจริตํ จรตีติอาทินา, อปโร ‘‘อสุกสฺมึ ภเว อตฺตา อุจฺฉิชฺชตี’’ติ ทิฏฺฐึ คเหตฺวา กามรูปารูปภวูปปตฺติยา ตํ ตํ กุสลํ กโรตีติอาทินา จ ทิฏฺฐุปาทานมูลิกา โยชนา, อิมินาว นเยน อตฺตวาทุปาทานมูลิกา โยชนา เวทิตพฺพาฯ อปโร ‘‘สีเลน สุทฺธิ วเตน สุทฺธี’’ติ อสุทฺธิมคฺคํ ‘‘สุทฺธิมโคฺค’’ติ ปรามสโนฺต สีลพฺพตุปาทานปจฺจยา กาเยน ทุจฺจริตํ จรตีติอาทินา สพฺพภเวสุ สีลพฺพตุปาทานมูลิกา โยชนา เวทิตพฺพาฯ

อิทานิ ยสฺส สํสารจกฺการานํ ฆาตนสมตฺถสฺส ธมฺมฏฺฐิติญาณสฺส อวิชฺชาทิปจฺจยปอคฺคหาการํ ทเสฺสตุํ **กามภเว จ อวิชฺชา กามภเว สงฺขารานํ ปจฺจโย โหตี**ติอาทินา อวิชฺชาทีนํ ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนภาโว ทสฺสิโต, ตเมว ญาณํ อวิชฺชาทีสุ ปวตฺติอากาเรน สทฺธึ **ปฏิสมฺภิทามคฺคปาฬึ** อาเนตฺวา นิคมนวเสน ทเสฺสโนฺต **เอวมย**นฺติอาทิมาหฯ **วิสุทฺธิมคฺคฏีกายํ** ปน ‘‘อิทานิ ยฺวายํ สํสารจกฺกํ ทเสฺสเนฺตน กามภเว อวิชฺชา กามภเว สงฺขารานํ ปจฺจโย โหตีติอาทินา อวิชฺชาทีนํ ปจฺจยภาโว สงฺขาราทีนํ ปจฺจยุปฺปนฺนภาโว ทสฺสิโต, ตเมว **ปฏิสมฺภิทามคฺคปาฬึ** อาเนตฺวา นิคมนวเสน ทเสฺสโนฺต เอวมยนฺติอาทิมาหา’’ติ วุตฺตํฯ **สารตฺถทีปนิยา** วินยฏีกายปิ อยเมว ปาโฐ ลิขิโตฯ ตตฺถ จ **กามภเว จ อวิชฺชา**ติอาทินา อวิชฺชาทีนํ ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนภาโว สํสารจกฺกํ ทเสฺสเนฺตน วุโตฺต น โหติ **ตสฺส จ อวิชฺชา นาภิ, มูลตฺตา**ติอาทินา ปุเพฺพว ทสฺสิตตฺตา อุปริ จกฺกรูปโต ปโยคเตฺตน อุปสํหาราภาวา จฯ ‘‘อปิ จ ตเมว ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนภาวํ นิคมนวเสน ทเสฺสโนฺต’’ติ จ วุตฺตํ, น เจตฺถ ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนภาโว นิคมนวเสน ปธานเตฺตน ทสฺสิโต, อถ โข ปจฺจยปริคฺคหวสปฺปวตฺตํ ธมฺมฏฺฐิติญาณเมว ยถาวุตฺตปจฺจยปริคฺคหาการสฺส นิคมนวเสน ทสฺสิตํฯ ตถา หิ ‘‘เอวมยํ อวิชฺชา เหตุ, สงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนา, อุโภเปเต ธมฺมา เหตุสมุปฺปนฺนาติ ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํฯ อนาคตมฺปิ อทฺธานํ อวิชฺชา เหตุ…เป.… ธมฺมฏฺฐิติญาณ’’นฺติ (ปฏิ. ม. ๑.๔๖) ธมฺมฏฺฐิติญาณเมว ปธานเตฺตน ทสฺสิตํฯ ‘‘อวิชฺชา เหตุ, สงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนา’’ติอาทิ ปน ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณนฺติ (ปฏิ. ม. มาติกา ๔; ๑.๔๕) วุจฺจมานตฺตา ตสฺส ปจฺจยปริคฺคหาการปริทีปนตฺถํ วิสยเตฺตน วุตฺตํ, น ปธานเตฺตนฯ

อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – **เอว**นฺติ อนนฺตเร วุตฺตนเยน **อยํ อวิชฺชา** สงฺขารานํ **เหตุ, สงฺขารา** จ เตน เหตุนา สมุปฺปนฺนาฯ **อุโภเปเต**ติ ยสฺมา อยํ อวิชฺชา ปรปริกปฺปิตปกติอิสฺสราทิ วิย อเหตุกา นิจฺจา ธุวา น โหติ, อถ โข ‘‘อาสวสมุทยา อวิชฺชาสมุทโย’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๐๓) วจนโต สยมฺปิ สเหตุกา สงฺขตา อนิจฺจาเยว โหติ, ตสฺมา อุโภเปเต อวิชฺชาสงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนาเยวฯ **อิตี**ติ เอวํ ยถาวุตฺตนเยน ปจฺจยปริคฺคณฺหเน ยา ปญฺญา, ตํ ธมฺมานํ ฐิติสงฺขาเต การเณ ยาถาวโต ปวตฺตตฺตา ธมฺมฏฺฐิติญาณํ นามาติฯ

เอตฺถ หิ ญาณสฺส วิสยวิภาวนวเสเนว อวิชฺชาทีนํ ปจฺจยาทิภาโว วุโตฺต, น ปธานเตฺตน, ญาณเมว ปเนตฺถ ปธานโต วุตฺตํ, ตสฺมา เอตสฺส ญาณสฺส ปจฺจยปริคฺคหาการทสฺสนตฺถเมว เหฏฺฐาปิ **กามภเว จ อวิชฺชา**ติอาทินา อวิชฺชาทีนํ ปจฺจยาทิภาโว วุโตฺต, อิธาปิ นิคมนวเสน อุปสํหโฏ, น ภวจกฺกทสฺสนตฺถนฺติ อยเมตฺถ อตฺตโน มติฯ

ตตฺถ จ ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺเมสุ อทิฏฺเฐสุ เหตูนํ ปจฺจยภาโวปิ น สกฺกา ทฏฺฐุนฺติ ''สงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนา''ติ **ปจฺจยปริคฺคหญาณนิเทฺทเส** (ปฏิ. ม. ๑.๔๕) ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺมานมฺปิ คหณํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **เอเตน นเยนา**ติ อวิชฺชายํ วุตฺตนเยน สงฺขารา เหตุ, วิญฺญาณํ เหตุสมุปฺปนฺนนฺติอาทินา สพฺพานิ ชาติปริโยสานานิ ปทานิ วิตฺถาเรตพฺพานิฯ

เอวํ **ปฏิสมฺภิทามคฺคปาฬิยา** ธมฺมฏฺฐิติญาณสฺส อวิชฺชาทีสุ ปวตฺติอาการํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตสฺส เตสุ ปจฺจเยสุ อเญฺญหิปิ อากาเรหิ ปวตฺติอาการํ ทเสฺสตุํ **ตตฺถา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ตตฺถา**ติ เตสุ ปฏิจฺจสมุปฺปาทเงฺคสุฯ สงฺขิปฺปนฺติ เอตฺถ อวิชฺชาทโย เหตุสามเญฺญน ผลสามเญฺญน วาติ **สเงฺขโป,** สงฺคโห, โกฏฺฐาโส ราสีติ อโตฺถฯ โส ปน ชาติโต ทุวิโธปิ กาลเภทวเสน จตุพฺพิโธ ชาโตฯ **ปจฺจุปฺปโนฺน อทฺธา**ติ อนุวตฺตติฯ **ตณฺหุปาทานภวา คหิตา** กิเลสกมฺมสามญฺญโต ตทวินาภาวโต จฯ อวิชฺชาทิกิเลสวฏฺฏมฺปิ วิปากธมฺมธมฺมตาสริกฺขตาย อิธ กมฺมวฏฺฏเมวาติ อาห **อิเม ปญฺจ ธมฺมา**ติอาทิฯ วิปากา ธมฺมาติอาทีสุ กมฺมชอรูปกฺขนฺธานเมว วิปากสทฺทวจนียเตฺตปิ นามรูปาทิปเทสุ รูปมิสฺสมฺปิ ผลปญฺจกํ อรูปปฺปธานตาย จ ตพฺพหุลตาย จ ''วิปากวฏฺฏ''นฺติ วุตฺตํฯ วิปากปฺปธานํ วฏฺฏํ, วิปากพหุลํ วา วฏฺฏนฺติ อโตฺถฯ กมฺมชปริยาโย วา เอตฺถ วิปาก-สโทฺท ทฏฺฐโพฺพฯ **ชาติชรามรณาปเทเสนา**ติ ปรมตฺถธมฺมวินิมุตฺตชาติชรามรณํ นาม นตฺถีติ ตทปเทเสน เตสํ กถเนน ตํมุเขนาติ อโตฺถฯ อากิรียนฺติ ปกาสียนฺตีติ **อาการา,** อวิชฺชาทิสรูปา, ตโต ปจฺจยาการโตติ อโตฺถฯ **เอโก สนฺธี**ติ อวิเจฺฉทปฺปวตฺติเหตุภูโต เหตุผลสนฺธิ, ทุติโย ผลเหตุสนฺธิ, ตติโย เหตุผลสนฺธีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

เอวํ ธมฺมฏฺฐิติญาณสฺส อวิชฺชาทีสุ อเนเกหิ ปกาเรหิ ปวตฺติอาการํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ เตหิ, อวุเตฺตหิ จ สเพฺพหิ อากาเรหิ ภควโต ปฏิจฺจสมุปฺปาทสฺส ปฏิวิทฺธภาวํ, ตสฺส จ ญาณสฺส ธมฺมฏฺฐิติญาณสทฺทปฺปวตฺตินิมิตฺตตํ **ปฏิสมฺภิทาปาฬิ**นเยน ทเสฺสตุํ อุปสํหารวเสน **อิติ ภควา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อิตี**ติ วุตฺตปฺปการปรามสนํ, เตนาห **จตุสเงฺขป**นฺติอาทิฯ **สพฺพาการโต**ติ อิธ กามภเว จ อวิชฺชา กามภเว สงฺขารานํ ปจฺจโยติอาทินา อิธ วุเตฺตหิ จ อวุเตฺตหิ จ **ปฏิจฺจสมุปฺปาท**วิภงฺคาทีสุ (วิภ. ๒๒๕ อาทโย) อาคเตหิ สเพฺพหิ ปกาเรหิ ปฏิวิชฺฌติฯ **ต**นฺติ เยน ญาเณน ภควา เอวํ ชานาติ, ตํ ญาณํฯ **ญาตเฏฺฐนา**ติ ชานนเฏฺฐนฯ **ปชานนเฏฺฐนา**ติ ปฏิวิชฺฌนเฏฺฐนฯ

อิทานิ ยมิทํ ธมฺมฏฺฐิติญาณํ ปจฺจยปริคฺคหาการเภเทหิ สทฺธึ ปปญฺจโต ทสฺสิตํ, ตสฺมึ อรฃาเต เอตสฺส อุปโยคิตํ ทเสฺสตุํ **อิมินา ธมฺมฏฺฐิติญาเณนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ธมฺมฏฺฐิติญาเณน อเร หนีติ สมฺพโนฺธฯ กถนฺติ? อาห **''เต ธเมฺม''**ติอาทิฯ เต อวิชฺชาทิเก ธเมฺม มหาวชิรญาณาวุเธน เตน **ธมฺมฏฺฐิติญาเณน ยถาภูตํ** ญตฺวา เตน พลววิปสฺสนาวุเธน **นิพฺพินฺทโนฺต** อริยมคฺคาวุเธน **วิรชฺชโนฺต วิมุจฺจโนฺต อเร หนี**ติ โยชนาฯ อริยมคฺคญาณมฺปิ หิ กิจฺจโต สมุทยสจฺจาทิโพธโต ''ธมฺมฏฺฐิติญาณ''นฺติ วุจฺจติฯ

เอเกกํ ธมฺมกฺขนฺธํ เอเกกวิหาเรน ปูเชมีติ ธมฺมกฺขนฺธํ อารพฺภ ปวตฺตาปิ วิหารกรณปูชา ภควติ เปเมเนว ปวตฺตตฺตา สธาตุกาทิเจติยปฏิมณฺฑิตตฺตา จ ภควโตว ปูชาติ อาห **ภควนฺตํ อุทฺทิสฺสา**ติอาทิฯ **กิเลสารีน โส มุนี**ติ เอตฺถ นิคฺคหีตโลโป, กิเลสารีนํ หตตฺตาติ อโตฺถฯ **ปจฺจยาทีน จารโห**ติ เอตฺถาปิ นิคฺคหีตโลโป ทฏฺฐโพฺพฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธติ เอตฺถ **สํ**-สโทฺท สยนฺติ อเตฺถ ปวตฺตตีติ อาห ''สาม''นฺติ, อปรเนฺยฺย หุตฺวาติ อโตฺถฯ **สพฺพธมฺมาน**นฺติ อิทํ กสฺสจิ วิสยวิเสสสฺส อคฺคหิตตฺตา สิทฺธํฯ ปเทสคฺคหเณ หิ อสติ คเหตพฺพสฺส นิปฺปเทสตาว วิญฺญายติ, ยถา ทิกฺขิโต น ททาตีติฯ เอวญฺจ กตฺ

วา อตฺถวิเสสานเปกฺขา กตฺตริเยว พุทฺธ-สทฺทสิทฺธิ เวทิตพฺพา กมฺมวจนิจฺฉาย อภาวโตฯ “สมฺมา สามํ พุทฺธตฺตา สมฺมาสมฺพุโทฺธ”ติ เอตฺตกเมว หิ อิธ สทฺทโต ลพฺภติฯ **สพฺพธมฺมาน**นฺติ อิทํ ปน อตฺถโต ลพฺภมานํ คเหตฺวา วุตฺตํ, น หิ พุชฺฌนกิริยา อวิสยา ยุชฺชติฯ **อภิเญฺญเยฺย**ติ ลกฺขณาทิโต อนิจฺจาทิโต จ อภิวิสิเฏฺฐน โลกิยโลกุตฺตรญาเณน ชานิตเพฺพ จตุสจฺจธเมฺมฯ **ปริเญฺญเยฺย**ติ อนิจฺจาทิวเสน ปริจฺฉินฺทิตฺวา ชานิตพฺพํ ทุกฺขํ อริยสจฺจมาหฯ **ปหาตเพฺพ**ติ สมุทยสจฺจํฯ **สจฺฉิกาตเพฺพ**ติ นิโรธสจฺจํฯ พหุวจนนิเทฺทโส ปเนตฺถ โสปาทิเสสาทิกํ ปริยายสิทฺธํ เภทํ อเปกฺขิตฺวา กโตฯ

อภิเญฺญยฺยนฺติ คาถาย ปหาตพฺพภาเวตพฺพานํ สมุทยมคฺคสจฺจานํ เหตุธมฺมานํ คหเณเนว ตปฺผลานํ ทุกฺขสจฺจนิโรธสจฺจานมฺปิ สิทฺธิโต ปริญฺญาตพฺพญฺจ ปริญฺญาตํ สจฺฉิกาตพฺพญฺจ สจฺฉิกตนฺติ อิทเมฺปตฺถ สงฺคหิตเมวาติ ทฏฺฐพฺพํ, เตนาห “ตสฺมา พุโทฺธสฺมี”ติฯ ยสฺมา จตฺตาริปิ สจฺจานิ มยา พุทฺธานิ, **ตสฺมา** สพฺพมฺปิ เญยฺยํ **พุโทฺธสฺมิ,** อพฺภญฺญาสินฺติ อโตฺถฯ

วิจิตฺตวิสยปตฺถนาการปฺปวตฺติยา ตณฺหา ทุกฺขวิจิตฺตตาย ปธานการณนฺติ อาห “มูลการณภาเวนา”ติฯ **อุภินฺน**นฺติ จกฺขุสฺส ตํสมุทยสฺส จฯ **อปฺปวตฺตี**ติ อปฺปวตฺตินิมิตฺตํ, น อภาวมตฺตํฯ ตสฺส อวตฺถุตฺตา สปฺปจฺจยตฺตาทิอเนกเภทา สพฺพสงฺคหิตาฯ **นิโรธปฺปชานนา**ติ สจฺฉิกิริยาภิสมยวเสน นิโรธสฺส ปฏิวิชฺฌนาฯ **เอเกกปทุทฺธาเรนาปี**ติ จกฺขุ จกฺขุสมุทโยติ อาทินา เอเกกโกฏฺฐาสนิทฺธารเณนาปิ, น ทุกฺขสจฺจาทิสามญฺญโต เอวาติ อธิปฺปาโยฯ ตณฺหายปิ สงฺขารทุกฺขปริยาปนฺนตาย ปริเญฺญยฺยตฺตา ทุกฺขสจฺจภาวํ ทเสฺสตุํ “ฉ ตณฺหากายา”ติ วุตฺตํฯ ยสฺมึ ปน อตฺตภาเว สา อุปฺปชฺชติ, ตสฺส มูลการณภาเวน สมุฏฺฐาปิกา ปุริมภวสิทฺธา ตณฺหา สมุทยสจฺจนฺติ คเหตพฺพาฯ **กสิณานี**ติ กสิณารมฺมณานิ ฌานานิฯ **ทฺวตฺตึสาการา**ติ เกสาทโย ตทารมฺมณชฺฌานานิ จฯ **นว ภวา**ติ กามภวาทโย ตโย สญฺญีภวาทโย ตโย เอกโวการภวาทโย ตโย จาติ นว ภวาฯ **จตฺตาริ ฌานานี**ติ อารมฺมณวิเสสํ อนเปกฺขิตฺวา สามญฺญโต จตฺตาริ ฌานานิ วุตฺตานิฯ วิปากกิริยานมฺปิ ยถารหํ สพฺพตฺถ สงฺคโห ทฏฺฐโพฺพฯ เอตฺถ จ กุสลธมฺมานํ อุปนิสฺสยภูตา ตณฺหาสมุฏฺฐาปิกาติ เวทิตพฺพา, กิริยธมฺมานํ ปน ตสฺส อตฺตภาวสฺส การณภูตา ตณฺหาฯ **อนุโลมโต**ติ เอตฺถ อวิชฺชา ทุกฺขสจฺจํ, ตํสมุฏฺฐาปิกา ปุริมตณฺหา อาสวา สมุทยสจฺจนฺติ โยเชตพฺพํฯ สงฺขาราทีสุ ปน อวิชฺชาทโยว สมุทยสจฺจภาเวน โยเชตพฺพาฯ **เตนา**ติ ตสฺมาฯ

วิชฺชาติ อตฺตโน วิสยํ วิทิตํ กโรตีติ วิชฺชาฯ **สมฺปนฺนตฺตา**ติ สมนฺนาคตตฺตา, สมฺปุณฺณตฺตา วาฯ **ตตฺรา**ติ อมฺพฏฺฐสุเตฺตฯ **มโนมยิทฺธิยา**ติ เอตฺถ “อิธ ภิกฺขุ อิมมฺหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมฺมินาตี”ติ (ที. นิ. ๑.๒๓๖) วุตฺตตฺตา สรีรพฺภนฺตรฌานมเนน อญฺญสฺส สรีรสฺส นิพฺพตฺติวเสน ปวตฺตา มโนมยิทฺธิ นาม, สา อตฺถโต ฌานสมฺปยุตฺตา ปญฺญาเยวฯ **สตฺต สทฺธมฺมา** นาม สทฺธา หิรี โอตฺตปฺปํ พาหุสจฺจํ วีริยํ สติ ปญฺญา จฯ **คจฺฉติ อมตํ ทิส**นฺติ ทุกฺขนิตฺถรณตฺถิเกหิ ทฏฺฐพฺพโต อมตํ นิพฺพานเมว ทิสํ คจฺฉติ, อิมินา จ จรณานํ สิกฺขตฺตยสงฺคหิตอริยมคฺคภาวโต นิพฺพานตฺถิเกหิ เอกํเสน อิจฺฉิตพฺพตํ ทเสฺสติฯ อิทานิสฺสา วิชฺชาจรณสมฺปทาย สาวกาทิอสาธารณตํ ทเสฺสตุํ **ตตฺถ วิชฺชาสมฺปทา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ อาสวกฺขยวิชฺชาวเสน สพฺพญฺญุตา สิชฺฌติ, จรณธมฺมภูเตสุ ฌาเนสุ อโนฺตคธาย มหากรุณาสมาปตฺติยา วเสน มหาการุณิกตา สิชฺฌตีติ อาห “วิชฺชา…เป…. มหาการุณิกต”นฺติฯ **ยถา ต**นฺติ เอตฺถ **ต**นฺติ นิปาตมตฺตํ, ยถา อโญฺญปิ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน พุโทฺธ นิโยเชติ, ตถา อยมฺปีติ อโตฺถฯ **เตนา**ติ อนตฺถปริวชฺชนอตฺถนิโยชเนนฯ **อตฺตนฺตปาทโย**ติ **อาทิ**-สเทฺทน ปรนฺต

ปอุภยนฺตปา คหิตาฯ **อสชฺชมาโน ภเวสุ อปจฺจาคจฺฉนฺต**ติ ปหีนานํ ปุนานุปฺปตฺติโต น ปุน อุปคจฺฉนฺตฯ

ตตฺราติ ยุตฺตวาจาภาสเน สาเธตพฺพ เจตํ ภุมฺมํฯ **อภูต**นฺติ อภูตตฺถํฯ **อตจฺฉ**นฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ **อนตฺถสํหิต**นฺติ ปิสุณาทิโทสยุตฺตํฯ **สมฺมาคทตฺตา**ติ สุนฺทรวจนตฺตา, คทนํ คโท, กถนนฺติ อโตฺถฯ สุนฺทโร คโท วจนมสฺสาติ ''สุคโท''ติ วตฺตเพฺพ นิรุตฺตินเยน ท-การสฺส ต-การํ กตฺวา ''สุคโต''ติ วุตฺตํฯ

สภาวโตติ ทุกฺขสภาวโตฯ **โลก**นฺติ ขนฺธาทิโลกํฯ ยถาวุตฺตมตฺถํ สุตฺตโต อาห **ยตฺถา**ติ อาทิฯ ตตฺถ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ โลกนฺตสงฺขาเต นิพฺพาเนฯ **ตน**ฺติ โลกสฺสนฺตํ, โอกาสโลเก กายคมเนน ญาตพฺพํ ปตฺตพฺพนฺติ นาหํ วทามีติ โยชนาฯ อิทญฺจ โรหิตเทวปุเตฺตน โลกสฺส กายคติวเสน อนฺตคมนสฺส ปุจฺฉิตตฺตา วุตฺตํฯ **อปฺปตฺวา โลกสฺสนฺต**นฺติ ขนฺธาทิโลกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

กิเนฺต ปทสา โอกาสโลกปริพฺภมเนน, ปริมิตฎฺฐาเน เอว ตํ ญาณคมเนน คจฺฉนฺตานํ ทเสฺสมีติ ทเสฺสโนฺต **อปิ จา**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **พฺยามมเตฺต กเฬวเร**ติ สรีเรฯ เตน รูปกฺขนฺธํ ทเสฺสติฯ **สสญฺญิมฺหี**ติ สญฺญาสีเสน เวทนาทโย ตโย ขเนฺธฯ **สมนเก**ติ วิญฺญาณกฺขนฺธํฯ **โลก**นฺติ ขนฺธาทิโลกํ, ทุกฺขนฺติ อโตฺถฯ **โลกนิโรธ**นฺติ นิพฺพาเนน โลกสฺส นิรุชฺฌนํ, นิพฺพานเมว วาฯ อเทสมฺปิ หิ นิพฺพานํ เยสํ นิโรธาย โหติ, อุปจารโต ตนฺนิสฺสิตํ วิย โหตีติ ''พฺยามมเตฺต กเฬวเร โลกนิโรธมฺปิ ปญฺญเปมี''ติ วุตฺตํ, จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ, สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌตีติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๔๐๑; วิภ. ๒๐๔) วิยฯ **กุทาจน**นฺติ กทาจิปิฯ **อปฺปตฺวา**ติ อคฺคมเคฺคน อนธิคนฺตฺวาฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ตํ คมเนน ปตฺตุํ น สกฺกา, ตสฺมาฯ **หเว**ติ นิปาตมตฺตํ, เอกํสเตฺถ วา ฯ **โลกวิทู**ติ สภาวาทิโต ขนฺธาทิชานนโกฯ จตุสจฺจธมฺมานํ อภิสมิตตฺตา **สมิตาวี,** สมิตกิเลโสติ วา อโตฺถฯ **นาสีสติ** น ปเตฺถติ อปฺปฏิสนฺธิกตฺตาฯ

เอวํ สเงฺขปโต โลกํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ วิตฺถารโต ตํ ทเสฺสตุํ **อปิ จ ตโย โลกา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ อินฺทฺริยพทฺธานํ ขนฺธานํ สมูหสนฺตานภูโต **สตฺตโลโก**ฯ โส หิ รูปาทีสุ สตฺตวิสตฺตตาย ''สโตฺต''ติ จ, โลกิยนฺติ เอตฺถ กมฺมกิเลสา ตพฺพิปากา จาติ ''โลโก''ติ จ วุจฺจติฯ อนินฺทฺริยพทฺธานํ อุตุชรูปานํ สมูหสนฺตานภูโต **โอกาสโลโก**ฯ โส หิ สตฺตสงฺขารานํ อาธารโต ''โอกาโส''ติ จ, โลกิยนฺติ เอตฺถ ตสฺสาธารา จ อาเธยฺยภูตาติ ''โลโก''ติ จ ปวุจฺจติฯ อินฺทฺริยานินฺทฺริยพทฺธา ปน สเพฺพว อุปาทานกฺขนฺธา ปจฺจเยหิ สงฺขตเฏฺฐน ลุชฺชนปลุชฺชนเฏฺฐน จ ''สงฺขารโลโก''ติ จ วุจฺจติฯ อาหรติ อตฺตโน ผลนฺติ อาหาโร, ปจฺจโยฯ เตน ติฎฺฐนสีลา อุปฺปชฺชิตฺวา ยาว ภงฺคา ปวตฺตนสีลาติ **อาหารฎฺฐิติกา,** สเพฺพ สงฺขตธมฺมาฯ **สเพฺพ สตฺตา**ติ จ อิมินาปิ เวเนยฺยานุรูปโต ปุคฺคลาธิฎฺฐานตฺตา เทสนาย สงฺขาราว คหิตาฯ

ยาวตา จนฺทิมสูริยา ปริหรนฺตีติ ยตฺตเก ฐาเน จนฺทิมสูริยา ปริวตฺตนฺติ ปวตฺตนฺติฯ **วิโรจนา**ติ เตสํ วิโรจนเหตุ โอภาสนเหตูติ เหตุมฺหิ นิสฺสกฺกวจนํฯ **ทิสา ภนฺตี**ติ สพฺพา ทิสา ยาวตา วิคตนฺธการา ปญฺญายนฺติฯ อถ วา **ทิสา**ติ อุปโยคพหุวจนํฯ ตสฺมา วิโรจมานา จนฺทิมสูริยา ยตฺตกา ทิสา ภนฺติ โอภาเสนฺตีติ อโตฺถฯ **ตาว สหสฺสธา โลโก**ติ ตตฺตเกน ปมาเณน สหสฺสปฺปกาโร โอกาสโลโก, สหสฺสจกฺกวาฬานีติ อโตฺถฯ **เอตฺถา**ติ สหสฺสจกฺกวาเฬฯ **วโส**ติ อิทฺธิสงฺขาโต วโส วตฺตตีติ อโตฺถฯ

ตมฺปีติ ติวิธมฺปิ โลกํฯ **อสฺสา**ติ อเนน ภควตา สงฺขารโลโกปิ สพฺพถา วิทิโตติ สมฺพ นฺธฯ **เอโก โลโก**ติ ยฺวายํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน สพฺพสงฺขตานํ ปจฺจยายตฺตวุตฺติโต เตน สาม เญฺญน สงฺขารโลโก เอโก เอกวิโธ, เอส นโย เสเสสุปิฯ สพฺพตฺถาปิ โลกิยธมฺมาว โลโกติ อธิเปฺปตา โลกุตฺตรานํ ปริเญฺญยฺยตฺตาภาวาฯ อุปาทานานํ อารมฺมณภูตา ขนฺธา **อุปาทานกฺ ขนฺธาฯ สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย**ติ ตถา ตถา สมฺปฺปนฺนา ปชาเยว วุจฺจนฺติฯ นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เอกตฺตกา ยา เอกตฺตสญฺญิโน, เหฏฺฐิมา จ ตโย อารุปฺปาติ อิมา สตฺตวิธา ปชาเยว วิญฺญาณํ ติฏฺฐติ เอตฺถาติ วิญฺญาณฏฺฐิติโย นามฯ ตตฺถ นานตฺตํ กาโย เอเตสมตฺถีติ นานตฺตกายาฯ นานตฺตํ สญฺญา เอเตสนฺติ นานตฺตสญฺญิโนฯ สญฺญาสีเสเนตฺถ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ คหิตํ, เอส นโย เส เสสุปิฯ

ตตฺถ สพฺพมนุสฺสา จ ฉ กามาวจรเทวา จ **นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน** นามฯ เตสญฺหิ อญฺญมญฺญํ วิสทิสตาย นานา กาโย, ปฏิสนฺธิสญฺญา จ นววิธตาย นานาฯ ตีสุ ปฐม ชฺฌานภูมีสุ พฺรหฺมกายิกา เจว จตูสุ อปาเยสุ สตฺตา จ **นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน** นามฯ เตสุ หิ พฺรหฺมปาริสชฺชาทีนํ ติณฺณมฺปิ สรีรํ อญฺญมญฺญํ วิสทิสํ, ปฏิสนฺธิสญฺญา ปน ปฐมชฺฌานวิปากวเสน เอกาว, ตถา อาปายิกานมฺปิ, เตสํ ปน สเพฺพสํ อกุสลวิปากาเหตุกาว ปฏิสนฺธิสญฺญาฯ ทุติยชฺฌานภูมิกา จ ปริตฺตาภ อปฺปมาณาภ อาภสฺสรา **เอกตฺตกายา นาน ตฺตสญฺญิโน** นามฯ เตสญฺหิ สเพฺพสํ เอกปฺปมาโณว กาโย, ปฏิสนฺธิสญฺญา ปน ทุติยตติยชฺ ฌานวิปากวเสน นานา โหติฯ ตติยชฺฌานภูมิยํ ปริตฺตสุภาทโย ตโย, จตุตฺถชฺฌานภูมิยํ อสญฺญสตฺตวชฺชิตา เวหปฺผลา, ปญฺจ จ สุทฺธาวาสาติ นวสุ ภูมีสุ สตฺตา **เอกตฺตกายา เอก ตฺตสญฺญิโน** นามฯ อาภานานเตฺตน ปน สพฺพตฺถ กายนานตฺตํ น คยฺหติ, สณฺฐานนาน เตฺตเนว คยฺหตีติฯ อสญฺญสตฺตา วิญฺญาณาภาเวน วิญฺญาณฏฺฐิติสงฺขยํ น คจฺฉนฺติฯ เนวสญฺญา นาสญฺญายตนํ ปน ยถา สญฺญาย, เอวํ วิญฺญาณสฺสาปิ สุขุมตฺตา เนววิญฺญาณํ นาวิญฺญาณํ, ตสฺมา ปริพฺยตฺตวิญฺญาณกิจฺจวเนฺตสุ วิญฺญาณฏฺฐิตีสุ น คยฺหติฯ ตสฺมา เสสานิ อากาสานญฺจายตนาทีนิ ตีณิเยว คหิตานิ, เตหิ สทฺธึ อิมา สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโยติ เวทิตพฺ พาฯ

อฏฺฐ โลกธมฺมาติ ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส นินฺทา ปสํสา สุขํ ทุกฺขนฺติ อิเม อฏฺฐ โลก สฺส สภาวตฺตา โลกธมฺมาฯ ลาภาลาภาทิปจฺจยา อุปฺปชฺชนกา ปเนตฺถ อนุโรธวิโรธา วา ลา ภาทิสเทฺทหิ วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ **นว สตฺตาวาสา**ติ เหฏฺฐา วุตฺตา สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย เอว อสญฺญสตฺตจตุตฺถารุเปฺปหิ สทฺธึ ‘‘นว สตฺตาวาสา’’ติ วุจฺจนฺติฯ สตฺตา อาวสนฺติ เอตฺถา ติ สตฺตาวาสา, สตฺตนิกาโย, อตฺถโต ตถา ปวตฺตา ปชา เอว อิธ สงฺขารโลกภาเวน คยฺหนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ **ทสายตนานี**ติ ธมฺมายตนมนายตนวชฺชิตานิ ทสฯ

เอตฺถ จ ตีสุ ภเวสุ อสฺสาททสฺสนวเสน ติโสฺส เวทนาว โลกภาเวน วุตฺตา, ตถา ปจฺจยทสฺสนวเสน จตฺตาโรว อาหาราฯ อตฺตคฺคาหนิมิตฺตทสฺสนวเสน ฉ อชฺฌตฺติกาเนว อายตนานิฯ ถูลสญฺญีภวทสฺสนวเสน สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโยว, อนุโรธวิโรธทสฺสนวเสน อฏฺฐ โลกธมฺมา วา, ถูลายตนทสฺสนวเสน ทสายตนาเนว โลกภาเวน วุตฺตานิฯ เตสํ คหเณเนว ตนฺ นิสฺสยตปฺปฏิพทฺธา ตทารมฺมณา สเพฺพ เตภูมกา นามรูปธมฺมา อตฺถโต คหิตา เอว โหนฺติฯ เสเสหิ ปน เอกวิธาทิโกฏฺฐาเสหิ สรูเปเนว เต คหิตาติ เวทิตพฺพํฯ

อาสยํ ชานาตีติอาทีสุ อาหจฺจ จิตฺตํ เอตฺถ เสตีติ อาสโย, อญฺญสฺมึ วิสเย ปวตฺติตฺวาปิ จิตฺตํ ยตฺถ สรเสน ปวิสิตฺวา ติฏฺฐติ, โส วฏฺฏาสโย วิวฏฺฏาสโยติ ทุวิโธฯ ตตฺถ วฏฺฏาสโยปิ สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิวเสน ทุวิโธฯ วิวฏฺฏาสโย ปน วิปสฺสนาสงฺขาตา อนุโลมิกา ขนฺติ, มคฺคสงฺขาตํ ยถาภูตญาณญฺจาติ ทุวิโธฯ ยถาห –

> ‘‘สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิ จ, ขนฺติ เจวานุโลมิกํ;
> ยถาภูตญฺจ ยํ ญาณํ, เอตํ อาสยสทฺทิต’’นฺติฯ (สารตฺถ. ฏี. ๑.เวรญฺชกณฺฑวณฺณนา);

เอตํ ทุวิธมฺปิ อาสยํ สตฺตานํ อปฺปวตฺติกฺขเณเยว ภควา สพฺพถา ชานาติฯ **อนุสย**นฺติ กามราคานุสยาทิวเสน สตฺตวิธํ อนุสยํฯ **จริต**นฺติ ‘‘สุจริตทุจฺจริต’’นฺติ **นิเทฺทเส** วุตฺตํฯ อถ วา จริตนฺติ จริยา, เต ราคาทโย ฉ มูลจริยา, สํสคฺคสนฺนิปาตวเสน อเนกวิธา โหนฺติฯ **อธิมุตฺติ**นฺติ อชฺฌาสยธาตุํ, ตตฺถ ตตฺถ จิตฺตสฺส อภิรุจิวเสน นินฺนตา, สา ทุวิธา หีนาธิมุตฺติ ปณีตาธิมุตฺตีติฯ ยาย ทุสฺสีลาทิเก หีนาธิมุตฺติเก เสวนฺติ, สา **หีนาธิมุตฺติ**ฯ ยาย ปณีตาธิมุตฺติเก เสวนฺติ, สา **ปณีตาธิมุตฺติ**ฯ ตํ ทุวิธมฺปิ อธิมุตฺตึ ภควา สพฺพาการโต ชานาติฯ อปฺปํ ราคาทิรชํ เอเตสนฺติ **อปฺปรชกฺขา,** อนุสฺสทราคาทิโทสาฯ อุสฺสทราคาทิโทสา **มหารชกฺขา**ฯ อุปนิสฺสยภูเตหิ ติเกฺขหิ สทฺธาทิอินฺทฺริเยหิ มุทุเกหิ จ สมนฺนาคตา **ติกฺขินฺทฺริยา มุทินฺทฺริยา** จฯ เหฏฺฐา วุเตฺตหิ อาสยาทีหิ สุนฺทเรหิ อสุนฺทเรหิ จ สมนฺนาคตา **สฺวาการา ทฺวาการา** จ เวทิตพฺพาฯ สมฺมตฺตนิยามํ วิญฺญาเปตุํ สุกรา **สุวิญฺญาปยา,** วิปรีตา **ทุวิญฺญาปยา**ฯ มคฺคผลปฏิเวธาย อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา **ภพฺพา,** วิปรีตา **อภพฺพา**ฯ เอวํ สตฺตสนฺตานคตธมฺมวิเสสชานเนเนว **สตฺตโลโก**ปิ **วิทิโต** ธมฺมวินิมุตฺตสฺส สตฺตสฺส อภาวาติ เวทิตพฺพํฯ

เอกํ จกฺกวาฬํ…เป…. ปญฺญาสญฺจ โยชนานีติ เอตฺถ โหตีติ เสโสฯ **ปริเกฺขปโต** ปมาณํ วุจฺจตีติ เสโสฯ จกฺกวาฬสฺส สพฺพํ ปริมณฺฑลํ ฉตฺตึส สตสหสฺสานิ…เป…. สตานิ จ โหนฺตีติ โยเชตพฺพํฯ **ตตฺถา**ติ จกฺกวาเฬ, เทฺว สตสหสฺสานิ จตฺตาริ นหุตานิ จ โยชนานิ ยานิ เอตฺตกํ เอตฺตกปฺปมาณํ พหลเตฺตน อยํ วสุนฺธรา สงฺขาตาติ โยชนาฯ ตตฺถ **เอตฺตก**นฺติ กิริยาวิเสสนํ ทฏฺฐพฺพํฯ สนฺธารกํ ชลํ เอตฺตกํ เอตฺตกปฺปมาณํ หุตฺวา ปติฏฺฐิตนฺติ โยชนาฯ **เอตฺถา**ติ จกฺกวาเฬฯ **อโชฺฌคาฬฺหุคฺคตา**ติ อโชฺฌคาฬฺหา จ อุคฺคตา จฯ **พฺรหา**ติ มหนฺตาฯ **โยชนานํ สตานุโจฺจ, หิมวา ปญฺจา**ติ โยชนานํ ปญฺจสตานิ อุโจฺจ อุเพฺพโธฯ **ติปญฺจโยชนกฺขนฺธปริเกฺขปา**ติ ปนฺนรสโยชนปฺปมาณกฺขนฺธปริณาหาฯ **นคฺวฺหยา**ติ รุกฺขาภิธานา ชมฺพูติ โยชนาฯ **สมนฺตโต**ติ สพฺพโสภาเคน, อายามโต จ วิตฺถารโต จ สตโยชนวิตฺถาราติ อโตฺถฯ **ยสฺสานุภาเวนา**ติ ยสฺสา มหนฺตากปฺปฏฺฐายิกาทิปฺปกาเรน ปภาเวนฯ **ปริกฺขิปิตฺวา ตํ สพฺพํ, โลกธาตุมยํ ฐิโต**ติ เหฏฺฐา วุตฺตํ สพฺพมฺปิ ตํ ปริกฺขิปิตฺวา **จกฺกวาฬสิลุจฺจโย** ฐิโต, **อยํ** เอกา **โลกธาตุ** นามาติ อโตฺถ, **ม**-กาโร ปทสนฺธิวเสน วุโตฺตฯ อถ วา ตํ สพฺพํ โลกธาตุํ ปริกฺขิปิตฺวา อยํ จกฺกวาฬสิลุจฺจโย ฐิโตติ โยเชตพฺพํฯ

ตตฺถาติ ตสฺสํ โลกธาตุยํฯ **ตาวตึสภวน**นฺติ ติทสปุรํฯ **อสุรภวน**นฺติ อสุรปุรํฯ อวีจิมหานิรโย จ ตถา ทสสหสฺสโยชโน, โส ปน จตุนฺนํ โลหภิตฺตีนมนฺตรา โยชนสตายามวิตฺถาโรปิ สมนฺตา โสฬสหิ อุสฺสทนิรเยหิ สทฺธึ ทสสหสฺสโยชโน วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ **ตทนนฺตเรสู**ติ เตสํ จกฺกวาฬานํ อนฺตเรสุฯ โลกานํ จกฺกวาฬานํ อนฺตเร วิวเร ภวตฺตา **โลกนฺตริกา**ฯ ติณฺณญฺหิ สกฏจกฺกานํ ปตฺตานํ วา อาสนฺนฏฺฐปิตานํ อนฺตรสทิเส ติณฺณํ ติณฺณํ จกฺกวาฬานํ อนฺตเรสุ เอเกโก โลกนฺตริกนิรโย อฏฺฐโยชนสหสฺสปฺปมาโณ สีตนรโก สตฺตานํ อกุสลวิปา

เกน นิพฺพตฺตติฯ **อนนฺตานี**ติ ติริยํ อฏฺฐสุ ทิสาสุ จกฺกวาฬานิ อากาโส วิย อนนฺตานิฯ อุทฺธํ ปน อโธ จ อนฺตาเนวฯ **อนเนฺตน พุทฺธญาเณนา**ติ เอตฺถ อนนฺตเญยฺยปฏิเวธสามตฺถิยโยคโตว ญาณํ ''อนนฺต''นฺติ เวทิตพฺพํฯ

อตฺตโนติ นิสฺสเกฺก สามิวจนเมตํ, อตฺตโตติ อโตฺถฯ คุเณหิ อตฺตโน วิสิฏฺฐตรสฺสาติ สมฺพโนฺธ, ตรคฺคหณเญฺจตฺถ อนุตฺตโรติ ปทสฺส อตฺถนิเทฺทสวเสน กตํ, น วิสิฏฺฐสฺส กสฺสจิ อตฺถิตายฯ สเทวเก หิ โลเก สทิสกโปฺปปิ นาม โกจิ ตถาคตสฺส นตฺถิ, กุโต สทิโส, เตนาห **สีลคุเณนาปิ อสโม**ติอาทิฯ ตตฺถ อสเมหิ สมฺมาสมฺพุเทฺธหิ สโม **อสมสโม**ฯ นตฺถิ ปฏิมา เอตสฺสาติ **อปฺปฏิโม**ฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ ตตฺถ อุปมามตฺตํ ปฏิมา, สทิสูปมา ปฏิภาโคฯ ยุคคฺคาหวเสน ฐิโต ปฏิโม ปุคฺคโลติ เวทิตโพฺพฯ **อตฺตนา**ติ อตฺตโตฯ **ปุริสทเมฺม**ติอาทีสุ ทมิตพฺพา ทมฺมา, ''ทมฺมปุริสา''ติ วตฺตเพฺพ วิเสสนสฺส ปรนิปาตํ กตฺวา ''ปุริสทมฺมา''ติ วุตฺตํ, ปุริสคฺคหณเญฺจตฺถ อุกฺกฏฺฐวเสน อิตฺถีนมฺปิ ทเมตพฺพโตฯ **นิพฺพิสา กตา** โทสวิสสฺส วิโนทเนนฯ **อตฺถปทนฺ**ติ อตฺถาภิพฺยญฺชนกํ ปทํ, วากฺยนฺติ อโตฺถฯ เอกปทภาเวน จ อนญฺญสาธารโณ สตฺถุ ปุริสทมฺมสารถิภาโว ทสฺสิโต โหติ, เตนาห **ภควา หี**ติอาทิฯ **อฏฺฐ ทิสา**ติ อฏฺฐ สมาปตฺติโยฯ **อสชฺชมานา**ติ วสีภาวปฺปตฺติยา นิสฺสงฺคจาราฯ

ทิฏฺฐธโมฺม วุจฺจติ ปจฺจโกฺข อตฺตภาโว, ตตฺถ นิยุโตฺตติ **ทิฏฺฐธมฺมิโก,** อิธโลกโตฺถฯ กมฺมกิเลสวเสน สมฺปเรตพฺพโต สมาคนฺตพฺพโต สมฺปราโย , ปรโลโก, ตตฺถ นิยุโตฺตติ **สมฺปรายิโก,** ปรโลกโตฺถฯ ปรโม อุตฺตโม อโตฺถ ปรมโตฺถ, นิพฺพานํฯ สห อเตฺถน วตฺตตีติ **สโตฺถ,** ภณฺฑมูเลน วาณิชฺชาย เทสนฺตรํ คจฺฉโนฺต ชนสมูโหฯ โส อสฺส อตฺถีติ สตฺถา, **สตฺถวาโห**ติ นิรุตฺตินเยนฯ โส วิย ภควาติ อาห ''สตฺถา, ภควา สตฺถวาโห''ติฯ อิทานิ ตมตฺถํ นิเทฺทสปาฬินเยน ทเสฺสตุํ **ยถา สตฺถวาโห**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สเตฺถ**ติ สตฺถิเก ชเนฯ กํ อุทกํ ตาเรนฺติ เอตฺถาติ **กนฺตาโร,** นิรุทโก อรญฺญปฺปเทโสฯ โจราทีหิ อธิฏฺฐิตอรญฺญปฺปเทสาปิ ทุคฺคมนเฏฺฐน ตํสทิสตาย กนฺตาราเตฺวว นิรุฬฺหาติ สามญฺญโต ''กนฺตารํ ตาเรตี''ติ วตฺวา ตํ วิวรโนฺต **โจรกนฺตาร**นฺติอาทิมาหฯ

ภควโตติ นิสฺสเกฺก สามิวจนํ, ภควนฺตโต ธมฺมสฺสวเนนาติ อโตฺถฯ ยถา ''อุปชฺฌายโต อเชฺฌตี''ติ, ภควโต สนฺติเกติ วา อโตฺถฯ **สเร นิมิตฺตํ อคฺคเหสี**ติ ปุพฺพพุทฺธุปฺปาเทสุ สทฺธมฺมสฺสวนปริจเยน ''ธโมฺม เอโส วุจฺจตี''ติ สเร อาการํ คณฺหิฯ ปุพฺพาภิโยควเสเนว หิ อีทิสานํ ติรจฺฉานานํ ธมฺมสฺสวนาทีสุ ปสาโท อุปฺปชฺชติ วคฺคุลิอาทีนํ วิยฯ อิตรถา สพฺพติรจฺฉานานมฺปิ ตถา ปสาทุปฺปตฺติปฺปสงฺคโตฯ ยทิ หิ อุปฺปเชฺชยฺย, ภควา อนนฺตจกฺกวาเฬสุ สพฺพสตฺตานมฺปิ เอกกฺขเณ สปฺปาฏิหาริยธมฺมํ สาเวตุํ สโกฺกตีติ สพฺพสตฺตานมฺปิ อิโต ปุเพฺพว วิมุตฺติปฺปสโงฺค สิยาฯ เย ปน เทวมนุสฺสนาคสุปณฺณาทโย ปกติยาว กมฺมสฺสกตญฺญาณาทิยุตฺตา โหนฺติ, เตเยว ปุเพฺพ อนุปนิสฺสยาปิ ภควโต สทฺธมฺมสฺสวนาทินา ปฐมํ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปสาทํ อุปฺปาเทตุํ สโกฺกนฺติ, น อิตเรติ คเหตพฺพํฯ **อเร อหมฺปิ นามา**ติ เอตฺถ ''กุโตหํ อิธ นิพฺพโตฺตติ โอโลเกตฺวา มณฺฑูกภาวโตติ ญตฺวา''ติ อิทํ เอตฺตกมฺปิ อเร อหมฺปิ นามาติ วิมฺหยวจเนเนว สิชฺฌตีติ อวุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ชล**นฺติ ชลโนฺต วิโชฺชตมาโนฯ **มณฺฑูโกหนฺ**ติ คาถาย **อุทเก**ติ สญฺชาตฏฺฐานทสฺสนํ, เตน ถลมณฺฑูกตา นิวตฺตนํ กตํ โหติฯ อุทเก ชาตานมฺปิ กจฺฉปาทีนํ ถลโคจรตาปิ อตฺถีติ ตํ นิวตฺตนตฺถํ ''วาริโคจโร''ติ วุตฺตํ, อุทกสญฺจารีติ อโตฺถฯ

วิโมกฺขนฺติกญาณวเสนาติ เอตฺถ สพฺพโส กิเลเสหิ วิมุจฺจตีติ วิโมโกฺข, อคฺคมโคฺค, ตสฺส อโนฺต, อคฺคผลํ, ตตฺถ ภวํ วิโมกฺขนฺติกํ, สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สทฺธึ สพฺพมฺปิ พุทฺธ ญาณํฯ อิทานิ สมฺมาสมฺพุทฺธปทโต พุทฺธปทสฺส วิเสสํ ทเสฺสตุํ **ยสฺมา วา**ติอาทิ วุตฺตํฯ สมฺมาสมฺพุทฺธปเทน หิ สตฺถุ ปฏิเวธญาณานุภาโว วุโตฺต, อิมินา ปน พุทฺธปเทน เทสนาญาณานุภาโวปิ, เตนาห **อเญฺญปิ สเตฺต โพเธสี**ติอาทิฯ

คุณวิสิฎฺฐสตฺตุตฺตมครุคารวาธิวจนนฺติ สเพฺพหิ สีลาทิคุเณหิ วิสิฎฺฐสฺส ตโต เอว สพฺพสเตฺตหิ อุตฺตมสฺส ครุโน คารววเสน วุจฺจมานวจนมิทํ ***ภควา***ติฯ **เสฎฺฐ**นฺติ เสฎฺฐวาจกํ วจนํ เสฎฺฐคุณสหจรณโตฯ อถ วา วุจฺจตีติ วจนํ, อโตฺถ, โส เสโฎฺฐติ อโตฺถฯ **อุตฺตม**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **ครุคารวยุโตฺต**ติ เอตฺถ ครุภาโว คารวํ, ครุคุณโยคโต ครุกรณํ วา คารวํ, เตน สาวกาทีนํ อสาธารณตาย ครุภูเตน มหเนฺตน คารเวน ยุโตฺตติ ครุคารวยุโตฺตฯ อถ วา ครุ จ สพฺพโลกสฺส สิกฺขกตฺตา เตเนว คารวยุโตฺต จาติปิ โยเชตพฺพํฯ

อวตฺถาย วิทิตํ **อาวตฺถิกํ**ฯ เอวํ **ลิงฺคิกํ**ฯ นิมิตฺตโต อาคตํ **เนมิตฺติกํ**ฯ อธิจฺจ ยํกิญฺจิ นิมิตฺตํ อธิวจนวเสน อนเปกฺขิตฺวา ปวตฺตํ **อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ,** เตนาห ‘‘วจนตฺถมนเปกฺขิตฺวา’’ติฯ ยทิจฺฉาย อาคตํ ยาทิจฺฉกํฯ เอตฺถ จ พาหิรํ ทณฺฑาทิ **ลิงฺคํ,** อพฺภนฺตรํ เตวิชฺชาทิ **นิมิตฺตํ**ฯ ปจฺจุรชนวิสยํ วา ทิสฺสมานํ **ลิงฺคํ,** ตพฺพิปรีตํ **นิมิตฺต**นฺติ เวทิตพฺพํฯ **สจฺฉิกาปญฺญตฺตี**ติ สพฺพธมฺมานํ สจฺฉิกิริยานิมิตฺตา ปญฺญตฺติฯ อถ วา **สจฺฉิกาปญฺญตฺตี**ติ ปจฺจกฺขสิทฺธา ปญฺญตฺติฯ ยํคุณนิมิตฺตา หิ สา, เต คุณา สตฺถุ ปจฺจกฺขภูตาติ คุณา วิย สาปิ สจฺฉิกตา เอว นาม โหติ, น ปเรสํ, โวหารมเตฺตนาติ อธิปฺปาโยฯ **ยํคุณเนมิตฺติก**นฺติ เยหิ คุเณหิ นิมิตฺตภูเตหิ **เอตํ นามํ** เนมิตฺติกญฺจ ชาตํฯ **วทนฺตี**ติ ธมฺมเสนาปติสฺส ครุภาวโต พหุวจเนนาห, สงฺคีติกาเรหิ วา กตมนุวาทํ สนฺธายฯ

อิสฺสริยาทิเภโท ภโค อสฺส อตฺถีติ **ภคี**ฯ มคฺคผลาทิอริยคุณํ อรญฺญาทิวิเวกฎฺฐานญฺจ ภชิ เสวิ สีเลนาติ **ภชี**ฯ จีวราทิปจฺจยานํ อตฺถรสาทีนญฺจ สีลาทิคุณานญฺจ **ภาคี,** ทายาโทติ อโตฺถฯ วิภชิ อุเทฺทสนิเทฺทสาทิปฺปกาเรหิ ธมฺมรตนํ ปวิภชีติ **วิภตฺตวา**ฯ ราคาทิปาปธมฺมํ ***ภคฺคํ อกาสีติ ภควา***ติ วุจฺจตีติ สพฺพตฺถ สมฺพโนฺธฯ ครุปิ โลเก ภควาติ วุจฺจตีติ อาห ‘‘ครู’’ติ, ยสฺมา ครุ, ตสฺมาปิ ภควาติ อโตฺถฯ ปารมิตาสงฺขาตํ ภคฺยมสฺส อตฺถีติ ***ภคฺยวา*ฯ พหูหิ ญาเยหี**ติ กายภาวนาทิเกหิ อเนเกหิ ภาวนากฺกเมหิฯ **สุภาวิตตฺตโน**ติ ปจฺจเตฺต เอตํ สามิวจนํ, เตน สุภาวิตสภาโวติ อโตฺถฯ ภวานํ อนฺตํ นิพฺพานํ คโตติ **ภวนฺตโค**ฯ ตตฺถ ตตฺถ ภควาติ สทฺทสิทฺธิ นิรุตฺตินเยเนว เวทิตพฺพาฯ

อิทานิ ภคี ภชีติ นิเทฺทสคาถาย นวหิ ปเทหิ ทสฺสิตมตฺถํ ภคฺยวาติ คาถาย ฉหิ ปเทหิ สงฺคเหตฺวา ปทสิทฺธึ อตฺถโยชนานยเภเทหิ สทฺธึ ทเสฺสตุํ **อยํ ปน อปโร นโย**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **วณฺณวิปริยโย**ติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท อาทิอโตฺถ, เตเนว วณฺณวิกาโร วณฺณโลโป ธาตุอเตฺถน นิโยชนญฺจาติ อิมํ ติวิธํ ลกฺขณํ สงฺคณฺหาติฯ **สทฺทนเยนา**ติ สทฺทลกฺขณนเยนฯ ปิโสทราทีนํ สทฺทานํ อากติคณภาวโต วุตฺตํ **“ปิโสทราทิปเกฺขปลกฺขณํ คเหตฺวา”**ติฯ ปกฺขิปนเมว ลกฺขณํฯ ตปฺปริยาปนฺนตากรณญฺหิ ปกฺขิปนํฯ ***ภคฺย***นฺติ กุสลํฯ

โลภาทโย จตฺตาโร โทสา เอกกวเสน คหิตาฯ อหิริกาทโย ทุกวเสนฯ อโกฺกจฺฉิมนฺติ อาทินา (ธ. ป. ๓-๔) ปุนปฺปุนํ กุชฺฌนวเสน จิตฺตปริโยนนฺธโน โกโธว **อุปนาโห**ฯ ปเรสํ ปุพฺพการิตาลกฺขณสฺส คุณสฺส นิปฺปุญฺฉโน **มโกฺข** นามฯ พหุสฺสุตาทีหิ สทฺธึ ยุคคฺคาโห อตฺตโน สมกรณํ **ปลาโส**ฯ อตฺตโน วิชฺชมานโทสปฏิจฺฉาทนา **มายา**ฯ อวิชฺชมานคุณปฺปกาสนํ

สาเฐยฺยํฯ ครูสุปิ ถทฺธตา อโนนตตา **ถโมฺภ**ฯ ตทุตฺตริกรณลกฺขโณ **สารโมฺภ**ฯ ชาติอาทึ นิสฺสาย อุนฺนติลกฺขโณ **มาโน**ฯ อพฺภุนฺนติลกฺขโณ **อติมาโน**ฯ ชาติอาทึ นิสฺสาย มชฺชนา การปฺปโตฺต มาโนว **มโท** นามฯ โส สตฺตวีสติวิโธฯ กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสโคฺค **ปมาโท**ฯ กายทุจฺจริตาทีนิ **ติวิธทุจฺจริตานิ**ฯ ตณฺหาทิฏฺฐิทุจฺจริตวเสน **ติวิธสํกิเลสา**ฯ ราคโทสโมหาว **มลานิ**ฯ เตเยว กายทุจฺจริตาทโย จ **ติวิธวิสมานิ**ฯ กามพฺยาปาทวิหึสาสญฺญา **ติวิธสญฺญา** นามฯ เตเยว **วิตกฺกา**ฯ ตณฺหาทิฏฺฐิมานา **ปปญฺจา**ฯ สุภสุขนิจฺจอตฺตวิปริเยสา **จตุพฺพิธวิปริเยสา**ฯ ฉนฺทาทโย **อคติ**ฯ จีวราทีสุ ปจฺจเยสุ โลภา **จตฺตาโร ตณฺหุปาทา**ฯ พุทฺธธมฺมสงฺฆสิกฺขาสุ กงฺขา, สพฺรหฺมจารีสุ โกโป จ **ปญฺจ เจโตขีลา**ฯ กาเม กาเย รูเป จ อวีตราคตา, ยาวทตฺถํ ภุญฺชิตฺวา เสยฺยสุขาทิอนุโยโค, อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยจรณญฺจ **ปญฺจ เจโตวินิพนฺธา**ฯ รูปาภินนฺทนาทโย **ปญฺจ อภินนฺทนา**ฯ โกธมกฺขอิสฺสาสาเฐยฺยปาปิจฺฉตาสนฺทิฏฺฐิปรามาสา **ฉ วิวาทมูลานิ**ฯ รูปตณฺหาทโย **ฉ ตณฺหากายา**ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทโย อฏฺฐมคฺคงฺคปฏิปกฺขา **มิจฺฉตฺตา**ฯ ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา, ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ, ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย, ตํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค, ตํ ปฏิจฺจ อโชฺฌสานํ, ตํ ปฏิจฺจ ปริคฺคโห, ตํ ปฏิจฺจ มจฺฉริยํ, ตํ ปฏิจฺจ อารกฺขา, อารกฺขาธิกรณํ ทณฺฑาทานาทิอเนกากุสลราสีติ **นว ตณฺหามูลกา** ธมฺมาฯ ปาณาติปาตาทโย **ทส อกุสลกมฺมปถา**ฯ จตฺตาโร สสฺสตวาทา ตถา เอกจฺจสสฺสตวาทา อนฺตานนฺติกา อมราวิเกฺขปิกา เทฺว อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา โสฬส สญฺญีวาทา อฏฺฐ อสญฺญีวาทา อฏฺฐ เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา สตฺต อุเจฺฉทวาทา ปญฺจ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทาติ เอตานิ **ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ**ฯ รูปตณฺหาทิฉตณฺหา เอว ปเจฺจกํ กามตณฺหาภวตณฺหาวิภวตณฺหาวเสน อฏฺฐารส โหนฺติ, ตา อชฺฌตฺตพหิทฺธรูปาทีสุ ปวตฺติวเสน ฉตฺตึส, ปุน กาลตฺตยวเสน **อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตานิ** โหนฺติฯ **ปเภท**-สทฺทํ ปเจฺจกํ สมฺพนฺธิตฺวา โลภปฺปเภโทติอาทินา โยเชตพฺพํฯ **สพฺพทรถปริฬาหกิเลสสตสหสฺสานี**ติ สพฺพานิ สตฺตานํ ทรถสงฺขาตปริฬาหกรานิ กิเลสานํ อเนกานิ สตสหสฺสานิ, อารมฺมณาทิวิภาคโต ปวตฺติอาการวิภาคโต จ เนสํ เอวํ ปเภโท เวทิตโพฺพฯ ปญฺจ มาเร อภญฺชีติ สมฺพโนฺธฯ **ปริสฺสยาน**นฺติ อุปทฺทวานํฯ

เอวํ ภคฺยวา ภคฺควาติ ทฺวินฺนํ ปทานํ อตฺถํ วิภชิตฺวา อิทานิ เตหิ ทฺวีหิ คหิตมตฺถํ ทเสฺสตุํ ***ภคฺยวนฺตตาย จสฺสา***ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สตปุญฺญชลกฺขณธรสฺสา**ติ อเนกสตปุญฺญนิพฺพตฺตมหาปุริสลกฺขณธรสฺส ภควโตฯ **สกจิเตฺต อิสฺสริยํ** นาม ปฏิกฺกูลาทีสุ อปฺปฏิกฺกูลสญฺญิตาทิวสปฺปวตฺติยา เจว เจโตสมาธิวเสน จ อตฺตโน จิตฺตสฺส วสีภาวาปาทนเมวฯ **อณิมา ลฆิมาทิก**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน มหิมา ปตฺติ ปากมฺมํ อีสิตา วสิตา ยตฺถกามาวสายิตาติ อิเม ฉปิ สงฺคหิตาฯ ตตฺถ กายสฺส อณุภาวกรณํ **อณิมา**ฯ อากาเส ปทสา คมนาทิอรหภาเวน ลหุภาโว **ลฆิมา**ฯ กายสฺส มหนฺตตาปาทนํ **มหิมา**ฯ อิฏฺฐเทสสฺส ปาปุณนํ **ปตฺติ**ฯ อธิฏฺฐานาทิวเสน อิจฺฉิตตฺถนิปฺผาทนํ **ปากมฺมํ**ฯ สยํวสิตา อิสฺสรภาโว **อีสิตา**ฯ อิทฺธิวิเธ วสีภาโว **วสิตา**ฯ อากาเสน วา คจฺฉโต, อญฺญํ วา กิญฺจิ กโรโต ยตฺถ กตฺถจิ โวสานปฺปตฺติ **ยตฺถกามาวสายิตา,** ''กุมารกรูปาทิทสฺสน''นฺติปิ วทนฺติฯ **สพฺพงฺคปจฺจงฺคสิรี**ติ สเพฺพสํ องฺคปจฺจงฺคานํ โสภาฯ **อตฺถี**ติ อนุวตฺตติฯ ลหุสาธนํ ตํ ตํ กาลิกํ อิจฺฉิตํ, ครุสาธนํ จิรกาลิกํ พุทฺธตฺตาทิปตฺถิตํฯ ***ภคา อสฺส สนฺตีติ ภควา***ติ อิทํ สทฺทสตฺถนเยน สิทฺธํ, เสสํ สพฺพํ นิรุตฺตินเยน สิทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ปีฬนสงฺขตสนฺตาปวิปริณามเฏฺฐนาติอาทีสุ ปีฬนโฏฺฐ สงฺขตโฏฺฐติอาทินา อตฺถ-สโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพฯ ตตฺถ อตฺตโน สภาเวน ปีฬนลกฺขณํ ทุกฺขํฯ ตสฺส โย ปีฬนเมว อโตฺถ ''ปีฬนโฏฺฐ''ติ วุจฺจติ, โส สภาโวฯ ยสฺมา ปน ตํสมุทเยน สงฺขตํ, ตสฺมา **สงฺขตโฏฺฐ**

สมุทยทสฺสเนน อาวิภูโตฯ ยสฺมา จ มคฺโค กิเลสสนฺตาปหรตฺตา สุสีตโล, ตสฺมาสฺส มคฺคทสฺสเนน **สนฺตาปโฏฺฐ** อาวิภูโต ตปฺปฏิโยคตฺตาฯ อวิปริณามธมฺมสฺส ปน นิโรธสฺส ทสฺสเนน **วิปริณามโฏฺฐ** อาวิภูโตติฯ เอกสฺเสว สภาวธมฺมสฺส สกภาวโต อิตรสจฺจตฺตยนิวตฺติโต จ ปริกปฺปิตพฺพตฺตา จตฺตาโร อตฺถา วุตฺตาฯ สมุทยสฺส ปน ราสิกรณโต **อายูหนโฏฺฐ** สภาโว, ตเสฺสว ทุกฺขทสฺสเนน **นิทานโฏฺฐ** อาวิภูโตฯ วิสํโยคภูตสฺส นิโรธสฺส ทสฺสเนน **สํโยคโฏฺฐ**ฯ นิยฺยานภูตสฺส มคฺคสฺส ทสฺสเนน **ปลิโพธโฏฺฐ** อาวิภูโตฯ

นิโรธสฺส ปน **นิสฺสรณโฏฺฐ** สภาโว, ตเสฺสว สมุทยทสฺสเนน **วิเวกโฏฺฐ** อาวิภูโตฯ สงฺขตสฺส มคฺคสฺส ทสฺสเนน **อสงฺขตโฏฺฐ,** วิสยภูตสฺส มรณธมฺมสฺส วา ทุกฺขสฺส ทสฺสเนน **อมตโฏฺฐ**ฯ มคฺคสฺส ปน **นิยฺยานโฏฺฐ** สภาโว, ตเสฺสว สมุทยทสฺสเนน ทุกฺขเสฺสวายํ เหตุ, นิพฺพานปฺปตฺติยา ปน อยเมว เหตูติ **เหตฺวโฏฺฐ,** อติสุขุมนิโรธทสฺสเนน อิธเมว ทสฺสนนฺติ **ทสฺสนโฏฺฐ,** อธิกปณสฺส ทุกฺขสฺส ทสฺสเนน **อธิปเตยฺยโฏฺฐ** อาวิภูโตฯ เอเต เอว จ ปีฬนาทโย โสฬส อาการาติ วุจฺจนฺติฯ

กาเมหิ วิเวกฏฺฐกายตา **กายวิเวโก**ฯ นีวรณาทีหิ วิวิตฺตา อฏฺฐ สมาปตฺติโย **จิตฺตวิเวโก**ฯ อุปธียนฺติ เอตฺถ ยถาสกํ ผลานีติ อุปธโย, ปญฺจกามคุณสงฺขาตกามขนฺธกิเลสอภิสงฺขารา, เตหิ จตูหิ วิวิตฺตํ นิพฺพานํ **อุปธิวิเวโก** นามฯ

อนตฺตานุปสฺสนาย ปฏิลโทฺธ ทุกฺขานิจฺจานุปสฺสนาหิ จ ปฏิลโทฺธ อริยมคฺโค อาคมนวเสน ยถากฺกมํ **สุญฺญตอปฺปณิหิตอนิมิตฺตวิโมกฺข**สญฺญํ ปฏิลภติ, กิเลเสหิ วิมุตฺตตฺตา หิ เอส วิโมโกฺขติฯ

ยถา โลเก เอเกกปทโต เอเกกมกฺขรํ คเหตฺวา ‘‘เมขลา’’ติ วุตฺตํ, เอวมิธาปีติ อโตฺถฯ **เมหนสฺสา**ติ คุยฺหปฺปเทสสฺสฯ **ขสฺสา**ติ โอกาสสฺสฯ

สห เทเวหีติอาทีสุ สห เทเวหิ วตฺตตีติ **สเทวโก** โลโกฯ **ตํ สเทวก**นฺติอาทินา โยชนาเวทิตพฺพาฯ **สเทวกวจเนนา**ติ สเทวก-สเทฺท วิเสสนภาเวน ฐิตเทววจเนนฯ ตสฺสาปิ สเทวกปเท อโนฺตภูตตฺตา อวยเว สมุทาโยปจารวเสน โวหาโร กโตฯ อิตรถา เตน เทววิสิฏฺฐโลกเสฺสว คหณโต ปญฺจกามาวจรเทวคฺคหณํ น สิยา, เอวํ อุปริปิฯ **สมารกวจเนน** มารสเทฺทน เตน สหจริตา สเพฺพ วสวตฺติเทวา จ คหิตาติ อาห ‘‘ฉฏฺฐกามาวจรเทวคฺคหณ’’นฺติฯ พฺรหฺมกายิกา นาม ปฐมชฺฌานภูมิกาฯ เต อาทิ เยสํ อารุปฺปปริยนฺตานํ พฺรหฺมานํ เตสํ พฺรหฺมานํ คหณํ **พฺรหฺมกายิกาทิพฺรหฺมคฺคหณํ**ฯ โลก-สทฺทสฺส โอกาสโลกาทีนมฺปิ สาธารณตฺตา สตฺตโลกาเวณิกเมว ปชาคหณํ กตนฺติ อาห ‘‘ปชาวจเนน สตฺตโลกคฺคหณ’’นฺติฯ สเทวกาทิวจเนน อุปปตฺติเทวานํ, สสฺสมณวจเนน วิสุทฺธิเทวานญฺจ คหิตตฺตา อาห ‘‘สเทวมนุสฺสวจเนน สมฺมุติเทวอวเสสมนุสฺสคฺคหณ’’นฺติฯ ตตฺถ **สมฺมุติเทวา** ราชาโน, **อวเสสมนุสฺสา** สมฺมุติเทวสมณพฺราหฺมเณหิ อวสิฏฺฐาฯ สตฺตโลกาเวณิกสฺส ปชาสทฺทสฺส วิสุํ คหิตตฺตา สเทวกํ โลกนฺติ เอตฺถ โลกสทฺทคฺคหณํ โอกาสโลกเมว นิยเมตีติ อาห ‘‘ตีหิ ปเทหิ โอกาสโลโก’’ติฯ อิทญฺจ สเทวกาทิปทตฺตยวจนียสฺส ปธานตฺถสฺส วเสน วุตฺตํฯ โอกาสโลกวิเสสนสฺส ปเนตฺถ เทวมาราทิสตฺตโลกสฺสาปิ คหณํ เวทิตพฺพํ สามตฺถิยโต คมฺยมานตฺตา สปุโตฺต อาคโตติอาทีสุ ปุตฺตาทีนํ วิยฯ อิมสฺมิญฺจ นเย สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ โอกาสโลกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ สเทวมนุสฺสํ ปชญฺจาติ **จ**-การํ อาเนตฺวา โยเชตพฺพํ, โอกาสสตฺตโลกานํ คหเณน เจตฺถ ตทุภยสมฺมุตินิมิตฺตภูโต สงฺขารโลโกปิ ตทวินาภาวโต คหิโต เอวาติ ทฏฺฐโพฺพฯ อปเร ปน ‘‘สเทวกนฺติอาทีหิ ปญฺจหิ ปเทหิ สตฺตโลโกว อตฺตโน อวยวภูตเทวาทิวิเส

สเนหิ วิเสเสตฺวา คหิโต, ตคฺคหเณน ตทาธาโร โอกาสโลโก, ตทุภยปญฺญตฺติวิสโย สงฺขารโลโก จ คหิตา เอว โหนฺตี’’ติ วทนฺติฯ เตสญฺจ ปชนฺติ อิทํ โลกสทฺทสฺส วิเสสนํ กตฺวา สเทวกํ ปชํ โลกํ…เป…. สเทวมนุสฺสํ ปชํ โลกนฺติ โยเชตพฺพํฯ

อรูปาวจรโลโก คหิโต ปาริเสสญาเยน อิตเรสํ ปทนฺตเรหิ คหิตตฺตาฯ มารคฺคหเณน ตปฺปธานา ตํสหิสา จ อุปปตฺติเทวา สงฺคยฺหนฺตีติ อาห ‘‘ฉกามาวจรเทวโลโก’’ติฯ ขตฺติยปริสา พฺราหฺมณคหปติสมณจาตุมหาราชิกตาวตึสมารพฺรหฺมปริสาติ อิมาสุ อฏฺฐสุ ปริสาสุ จาตุมหาราชิกาทีนํ จตุนฺนํ ปริสานํ สเทวกาทิปเทหิ สงฺคหิตตฺตา อิธ สสฺสมณพฺราหฺมณินฺติ อิมินา สมณปริสา พฺราหฺมณปริสา จ, สเทวมนุสฺสนฺติ อิมินา ขตฺติยปริสา คหปติปริสา จ วุตฺตาติ อาห ‘‘จตุปริสวเสนา’’ติฯ ตสฺส มนุสฺสโลโก คหิโตติ อิมินา สมฺพนฺโธฯ ตตฺถ **มนุสฺสโลโก**ติ มนุสฺสสมูโห, เตนาห ‘‘อวเสสสพฺพสตฺตโลโก วา’’ติฯ

วิกปฺปนฺตรํ ทเสฺสโนฺต อาห ‘‘สมฺมุติเทเวหิ วา สห มนุสฺสโลโก’’ติฯ เทวปเทน สมฺมุติเทวา, สมณพฺราหฺมณมนุสฺสปเทหิ เสสมนุสฺสา จ คหิตาติ เอวํ วิกปฺปทฺวเยปิ มนุสฺสํ ปชํ มนุสฺสึ ปชนฺติ ปชา-สทฺทํ มนุสฺส-สเทฺทน วิเสเสตฺวา ตํ ปุน สห เทเวหิ วตฺตตีติ สเทวา, ปชาฯ สเทวา จ สา มนุสฺสา จาติ สเทวมนุสฺสา, ตํ สเทวมนุสฺสํ ปชํฯ ปุน กึ ภูตํ สสฺสมณพฺราหฺมณินฺติ เอวํ ยถา ปชาสเทฺทน มนุสฺสานเญฺญว คหณํ สิยา, ตถา นิพฺพจนํ กาตพฺพํ, อิตรถา มนุสฺสานเญฺญว คหณํ น สมฺปชฺชติ สพฺพมนุสฺสานํ วิเสสนภาเวน คหิตตฺตา อญฺญปทตฺถภูตสฺส กสฺสจิ มนุสฺสสฺส อภาวาฯ อิทานิ ปชนฺติ อิมินา อวเสสนาคาทิสเตฺตปิ สงฺคเหตฺวา ทเสฺสตุกาโม อาห ‘‘อวเสสสพฺพสตฺตโลโก วา’’ติฯ เอตฺถาปิ จตุปริสวเสน อวเสสสพฺพสตฺตโลโก สมฺมุติเทวมนุเสฺสหิ วา สห อวเสสสพฺพสตฺตโลโกติ โยเชตพฺพํฯ

เอตฺตาวตา ภาคโส โลกํ คเหตฺวา โยชนํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ เอเกกปเทน อภาคโส สพฺพโลกานํ คหณปเกฺขปิ ตสฺส ตสฺส วิเสสนสฺส สปฺผลตํ ทเสฺสตุํ **อปิ เจตฺถา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทโต**ติ อุกฺกฏฺฐานํ เทวคติปริยาปนฺนานํ ปริจฺฉินฺนวเสน ชานนวเสน กิตฺติสโทฺทสยํ อตฺตโน อวยวภูเตน สเทวกวจเนน ตํ สุณนฺตานํ สาเวโนฺต อพฺภุคฺคโตติ โยชนาฯ **อนุสนฺธิกฺกโม**ติ อตฺถานเญฺจว ปทานญฺจ อนุสนฺธานกฺกโม, ชานนกฺกโมติ อโตฺถฯ

อภิญฺญาติ ย-การโลเปน นิเทฺทโสติ อาห ‘‘อภิญฺญายา’’ติฯ **สมนฺตภทฺรกตฺตา**ติ สพฺพภาเคหิ สุนฺทรตฺตาฯ **สาสนธมฺม**ติ ปฏิปตฺติปฏิเวธสาสนสฺส ปกาสโก ปริยตฺติธมฺมฯ **พุทฺธสุโพธิตตายา**ติ อิทํ ติกํ ธมฺมสฺส เหตุสรูปผลวเสน วุตฺตํ, ตถา นาถปภวตฺติกมฺปิฯ มชฺฌ ติกทฺวยํ ผลวเสเนว วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **กิจฺจสุทฺธิยา**ติ ธมฺมํ สุตฺวา ยถาสุตวเสน ปฏิปชฺชนฺตานํ สุปฺปฏิปตฺติสงฺขาตกิจฺจสุทฺธิยาฯ

อิทานิ อาทิกลฺยาณาทิปฺปการเมว ธมฺมํ เทเสโนฺต ภควา โสตูนํ ยํ สาสนพฺรหฺมจริยํ มคฺคพฺรหฺมจริยญฺจ ปกาเสติ, ตปฺปกาสกสฺส พฺรหฺมจริยปทสฺส **สาตฺถ**นฺติอาทีนิ ปทานิ วิเสสนภาเวน วุตฺตานิ, น ธมฺมปทสฺสาติ ทสฺสนมุเขน นานปฺปการโต อตฺถํ วิวริตุกาโม **สาตฺถํ สพฺยญฺชนนฺติ เอวมาทีสุ ปนา**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ติโสฺส สิกฺขา สกโล จ ตนฺติธมฺม **สาสนพฺรหฺมจริยํ** นามฯ ภควา หิ ธมฺมํ เทเสโนฺต สีลาทิเก วิย ตปฺปกาสกํ ตนฺติธมฺมมฺปิ ปกาเสติ เอว สทฺทตฺถสมุทายตฺตา ปริยตฺติธมฺมสฺสฯ **ยถานุรูป**นฺติ ยถารหํฯ สิกฺขตฺตยสงฺคหิตญฺหิ สาสนพฺรหฺมจริยํ มคฺคพฺรหฺมจริยญฺจ อตฺถสมฺปตฺติยา สมฺปนฺนตฺตาย, อุปรูปริ อธิคนฺตพฺพวิเสสสงฺขาตอตฺถสมฺปตฺติยา จ สห อเตฺถน ปโยชเนน วตฺตตีติ สาตฺถเมว, น ตุ สพฺยญฺชนํ, ตนฺติธมฺมสงฺขาตํ สาสนพฺรหฺมจริยํ ยถาวุเตฺตน อเตฺถน สาตฺถํ สพฺยญฺชนญฺจฯ กิราตาทิมิลกฺขว

จนานมฺปิ สาตฺถสพฺยญฺชนเตฺต สมาเนปิ วิสิฏฺฐตฺถพฺยญฺชนโยคํ สนฺธาย สหโตฺถ เทวทโตฺต สวิโตฺตติอาทิ วิย ‘‘สาตฺถํ สพฺยญฺชน’’นฺติ วุตฺตนฺติ อาห ‘‘อตฺถสมฺปตฺติยา สาตฺถํ, พฺยญฺชนสมฺปตฺติยา สพฺยญฺชน’’นฺติฯ ตตฺถ ยํ อตฺถํ สุตฺวา ตถา ปฏิปชฺชนฺตา สพฺพทุกฺขกฺขยํ ปาปุณนฺติ, ตสฺส ตาทิสสมฺปตฺติ **อตฺถสมฺปตฺติ** นาม, สมฺปนฺนตฺถตาติ อโตฺถฯ **พฺยญฺชนสมฺปตฺติ** นาม สิถิลธนิตาทิพฺยญฺชนปริปุณฺณาย มาคธิกาย สภาวนิรุตฺติยา คมฺภีรมฺปิ อตฺถํ อุตฺตานํ กตฺวา ทสฺสนสมตฺถตา สมฺปนฺนพฺยญฺชนตาติ อโตฺถฯ

อิทานิ **เนตฺติปฺปกรณนเยนา**ปิ (เนตฺติ ๔ ทฺวาทสปท) อตฺถํ ทเสฺสตุํ **สงฺกาสนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ สเงฺขปโต กาสียติ ทีปียตีติ **สงฺกาสน**นฺติ กมฺมสาธนวเสน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, เอวํ เสเสสุปิฯ ปฐมํ กาสนํ **ปกาสนํ**ฯ อุภยเมฺปตํ อุเทฺทสตฺถวจนสงฺขาตสฺส วิตฺถารวจนํฯ สกิํ วุตฺตสฺส ปุน วจนญฺจ **วิวรณวิภชนานิ**ฯ อุภยเมฺปตํ นิเทฺทสตฺถวจนํฯ วิวฏสฺส วิตฺถารตราภิธานํ วิภตฺตสฺส จ ปกาเรหิ ญาปนํ **อุตฺตานีกรณปญฺญตฺติโย**ฯ อุภยเมฺปตํ ปฏินิเทฺทสตฺถวจนสงฺขาตสฺส วิตฺถารวจนํฯ **อตฺถปทสมาโยคโต**ติ ยถาวุตฺตานิ เอว ฉ ปทานิ ปริยตฺติยา อตฺถวิภาคตฺตา อตฺถปทานิ, เตหิ สหิตตาย อตฺถโกฏฺฐาสยุตฺตตฺตาติ อโตฺถฯ อปริโยสิเต ปเท อาทิมชฺฌคตวโณฺณ **อกฺขรํ,** เอกกฺขรํ, ปทํ วา อกฺขรํฯ วิภตฺติยนฺตํ **ปทํ**ฯ ปทาภิหิตํ อตฺถํ พฺยเญฺชตีติ **พฺยญฺชนํ,** วากฺยํฯ กถิตเสฺสวตฺถสฺส อเนกวิเธน วิภาคกรณํ **อากาโร** นามฯ อาการาภิหิตสฺส นิพฺพจนํ **นิรุตฺติ**ฯ นิพฺพจนตฺถวิตฺถาโร **นิเทฺทโส**ฯ อถ วา ‘‘อกฺขเรหิ สงฺกาเสติ, ปเทหิ ปกาเสติ, พฺยญฺชเนหิ วิวรติ, อากาเรหิ วิภชติ, นิรุตฺตีหิ อุตฺตานีกโรติ, นิเทฺทเสหิ ปญฺญเปตี’’ติ วจนโต สงฺกาสนปกาสนสงฺขอาตอุเทฺทสตฺถวาจกานิ วจนานิ อกฺขรปทานิ นามฯ วิวรณวิภชนสงฺขาตนิเทฺทสตฺถวาจกานิ วจนานิ พฺยญฺชนาการา นามฯ อุตฺตานีกรณปญฺญตฺติสงฺขาตปฏินิเทฺทสตฺถวาจกานิ วจนานิ นิรุตฺตินิเทฺทสา นาม, เตสํ สมฺปตฺติยา สพฺยญฺชนนฺติ อโตฺถฯ

อตฺถคมฺภีรตาติอาทีสุ **อโตฺถ** นาม ตนฺติอโตฺถ, เหตุผลํ วาฯ **ธโมฺม** นาม ตนฺติ, เหตุ วาฯ **เทสนา** นาม ยถาธมฺมํ ธมฺมาภิลาโปฯ **ปฏิเวโธ** นาม ยถาวุตฺตอตฺถาทีนํ อวิปรีตาวโพโธฯ เต ปเนเต อตฺถาทโย ยสฺมา สสาทีหิ วิย มหาสมุโทฺท มนฺทพุทฺธีหิ ทุโกฺขคาหา อลพฺภเนยฺยปติฏฺฐา จ, ตสฺมา **คมฺภีรา**ฯ เตสุ ปฏิเวธสฺสาปิ อตฺถสนฺนิสฺสิตตฺตา อตฺถสภาคตฺตา จ วุตฺตํ ‘‘อตฺถคมฺภีรตาปฏิเวธคมฺภีรตาหิ สาตฺถ’’นฺติฯ ธมฺมเทสนานํ อตฺถสนฺนิสฺสิตเตฺตปิ สยํ พฺยญฺชนรูปตฺตา วุตฺตํ ‘‘ธมฺมคมฺภีรตาเทสนาคมฺภีรตาหิ สพฺยญฺชน’’นฺติฯ ยถาวุตฺตอตฺถาทีสุ ปเภทคตานิ ญาณานิ **อตฺถปฏิสมฺภิทา**ทโยฯ ตตฺถ **นิรุตฺตี**ติ ตนฺติปทานํ นิทฺธาเรตฺวา วจนํ, นิพฺพจนนฺติ อโตฺถฯ ตีสุ ปฏิสมฺภิทาสุ ญาณํ **ปฏิภานปฏิสมฺภิทา**ฯ โลกิยา สเทฺธยฺยวจนมฺเปเนว อเตฺถสุ ปสีทนฺติ, น อตฺถมุเขนาติ อาห **สเทฺธยฺยโต**ติอาทิฯ **เกวล**สโทฺท สกลาธิวจนนฺติ อาห ‘‘สกลปริปุณฺณภาเวนา’’ติฯ **พฺรหฺมจริย**-สโทฺท อิธ สิกฺขตฺตยสงฺคหํ สกลํ สาสนํ ทีเปตีติ อาห **สิกฺขตฺตยปริคฺคหิตตฺตา**ติอาทิฯ

ยถาวุตฺตเมวตฺถํ อปเรนาปิ ปริยาเยน ทเสฺสตุํ **อปิ จา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สนิทาน**นฺติ เทสกาลาทิทีปเกน นิทานวจเนน สนิทานํฯ **สอุปฺปตฺติก**นฺติ อฏฺฐุปฺปตฺติอาทิยุตฺติยุตฺตํฯ ตตฺรายํ ปาฬิโยชนากฺกโม – ‘‘เวรโญฺช พฺราหฺมโณ สมโณ ขลุ โภ…เป…. วิหรตี’’ติ จ, ‘‘ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ ‘อิติปิ โส…เป…. ปเวเทตี’ติ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต’’ติ จ, ‘‘โส ธมฺมํ เทเสติ…เป…. ปริโยสานกลฺยาณํ, เทเสโนฺต จ สาตฺถสพฺยญฺชนาทิคุณสํยุตฺตํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสตี’’ติ จ, ‘‘สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’ติ จ อโสฺสสิ, สุตฺวา จ อถ โข เวรโญฺช พฺราหฺมโณ เยน ภควา เตนุปสงฺกมีติฯ

อฏฺฐกถายํ ปน กิญฺจาปิ ‘‘ทสฺสนมตฺตมฺปิ สาธุ โหตีติ เอวํ อชฺฌาสยํ กตฺวา อถ โข เวรโญฺช…เป…. อุปสงฺกมี’’ติ เอวํ สาธุ โข ปนาติอาทิปาฐสฺส พฺราหฺมณสฺส ปริวิตกฺกนภาเวน วุตฺตตฺตา พฺรหฺมจริยํ ปกาเสตีติ ปทานนฺตรเมว อโสฺสสีติ ปทํ สมฺพนฺธิตพฺพํ วิย ปญฺญายติ, ตถาปิ ‘‘สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’ติ เอวํ ยถาวุตฺตนิทสฺสนเตฺถน อิติ-สเทฺทน ปริจฺฉินฺทิตฺวา วุตฺตตฺตา ปน อญฺญตฺถ อิติ-สทฺทสฺส อทสฺสนโต จ อถ โข เวรโญฺชติอาทินา กตฺตพฺพนฺตรทสฺสนมุเขน ปาฬิยา ปการนฺตเร ปวตฺติโต จ ยถาวุตฺตวเสเนว ‘‘สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’ติ วจนานนฺตรเมว อโสฺสสีติ ปทํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธนํ ยุตฺตํฯ อฏฺฐกถาจริเยน หิ พฺราหฺมณสฺส อตฺตนา สุตวเสเนว อชฺฌาสโย อุปฺปชฺชตีติ อุปสงฺกมนเหตุทสฺสนมุเขน **ทสฺสนมตฺตมฺปิ สาธุ โหตีติ เอวํ อชฺฌาสยํ กตฺวา**ติอาทิ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

๒. **สีโตทกํ วิย อุโณฺหทเกนา**ติ อิทํ อุกฺกเมน มุขารุฬฺหวเสน วุตฺตํ, อนุปสนฺตสภาวตาย พฺราหฺมณเสฺสว อุโณฺหทกํ วิย สีโตทเกนาติ อโตฺถ คเหตโพฺพ, ญาณเตชยุตฺตตาย วา ภควา อุโณฺหทโกปโมติ กตฺวา ตพฺพิรหิตํ พฺราหฺมณํ สีโตทกํ วิย กตฺวา ตถา วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ **เอกีภาว**นฺติ สโมฺมทนกิริยาย เอกรูปตํฯ **ยายา**ติอาทีสุ ยาย กถาย สโมฺมทิ พฺราหฺมโณ, ตํ สโมฺมทนียํ กถนฺติ โยชนาฯ ตตฺถ **ขมนีย**นฺติ ทุกฺขพหุลํ อิทํ สรีรํ, กจฺจิ ขมิตุํ สกฺกุเณยฺยํฯ **ยาปนีย**นฺติ จิรปฺปพนฺธสงฺขาตาย ยาปนาย ยาเปตุํ สกฺกุเณยฺยํฯ โรคาภาเวน **อปฺปาพาธํ**ฯ ทุกฺขชีวิตาภาเวน **อปฺปาตงฺกํ**ฯ ตํตํกิจฺจกรณตฺถาย ลหุํ อกิเจฺฉน อุฏฺฐาตุํ โยคฺคตาย **ลหุฏฺฐานํ**ฯ **พล**นฺติ สรีรสฺส สพฺพกิจฺจกฺขมํ พลํ กจฺจิ อตฺถีติ ปุจฺฉติฯ **ผาสุวิหาโร**ติ สุขวิหาโรฯ สรณียเมว ทีฆํ กตฺวา ‘‘สารณีย’’นฺติ วุตฺตนฺติ อาห ‘‘สริตพฺพภาวโต จ สารณีย’’นฺติฯ **ปริยาเยหี**ติ การเณหิฯ

ภาโวติ กิริยา, ตสฺมิํ วตฺตมาโน นปุํสก-สโทฺท **ภาวนปุํสกนิเทฺทโส** นาม, กิริยาวิเสสนสโทฺทติ อโตฺถฯ เอกมเนฺต เอกสฺมิํ อเนฺต ยุตฺตปฺปเทเสติ อโตฺถฯ **ขณฺฑิจฺจาทิภาว**นฺติ ขณฺฑิตทนฺตปลิตเกสาทิภาวํฯ **ราชปริวฏฺฏ**ติ ราชูนํ ปริวตฺตนํ, ปฏิปาฏิโยติ อโตฺถฯ ปุราตนุจฺจกุลปฺปสุตตาย ชิณฺณตา, น วยสาติ อาห ‘‘จิรกาลปฺปวตฺตกุลนฺวเย’’ติฯ วิภวานํ มหนฺตตฺตํ ลาติ คณฺหาตีติ มหลฺลโกติ อาห ‘‘วิภวมหตฺตตาย สมนฺนาคเต’’ติฯ **วิภาวเน นาม อเตฺถ**ติ ปกติวิภาวนสงฺขาเต อเตฺถฯ น อภิวาเทติ วาติ อภิวาเทตพฺพนฺติ น สลฺลเกฺขติ, เอวํ อสลฺลกฺขณปกติโกติ วุตฺตํ โหติฯ รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วาติ เอตฺถาปิ นิจฺจปกติกํ อนิจฺจปกติกํ วาติ อโตฺถฯ **อนิจฺจํ วา**ติ เอตฺถ **วา**-สโทฺท อวธารณโตฺถฯ

สมฺปติชาโตติ มุหุตฺตชาโต, ชาตสมนนฺตรเมวาติ อโตฺถฯ **สตฺตปทวีติหาเรน คนฺตฺวา…เป…. โอโลเกสี**ติ เอตฺถ ทฺวารํ ปิธาย นิกฺขโนฺตติอาทีสุ วิย คมนโต ปุเร กตมฺปิ โอโลกนํ ปจฺฉา กตํ วิย วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **โอโลเกสิ**นฺติ จ โลกวิวรณปาฏิหาริเย ชาเต มํสจกฺขุนา โวโลเกสีติ อโตฺถฯ **เสโฏฺฐ**ติ ปสตฺถตโรฯ **ปติมาเนสี**ติ ปูเชสิฯ **อาสภิ**นฺติ อุตฺตมํฯ

๓. **ตํ วจน**นฺติ นาหํ ตํ พฺราหฺมณาติอาทิวจนํฯ **อญฺญาย สณฺฐเหยฺยา**ติ อรหเตฺต ปติฏฺฐเหยฺยฯ **ชาติวเสนา**ติ ขตฺติยาทิชาติวเสนฯ **อุปปตฺติวเสนา**ติ เทเวสุ อุปปตฺติวเสนฯ **อาวิญฺฉนฺตี**ติ อากฑฺฒนฺติฯ ยสฺส อภิวาทาทิกรณสงฺขาตสฺส สามคฺคิรสสฺส ภควติ อภาวํ มญฺญมาโน พฺราหฺมโณ ‘‘อรสรูโป’’ติ อาห, ตพฺพิธุรสฺส รูปตณฺหาทิกเสฺสว สามคฺคิรสสฺส อภาเวน ภควา ‘‘อรสรูโป’’ติ ทเสฺสตุํ สามคฺคิรสสทฺทสฺส รูปรสาทีสุ วตฺตนปฺปการํ ทเสฺสโนฺต อาห **วตฺถารมฺมณาที**ติอาทิฯ

ตาลาวตฺถุกตาติ อุจฺฉินฺนมูลานํ ตาลานํ วตฺถุ วิย เนสํ รูปรสาทีนํ วตฺถุ จิตฺตสนฺตานํ ก ตนฺติ อิมสฺมึ อเตฺถ มชฺฌปทโลปํ ทีฆญฺจ กตฺวา นิเทฺทโสติ อาห **ตาลวตฺถุ วิยา**ติอาทิฯ ตาลวตฺถุ วิย เยสํ วตฺถุ กตํ เต ตาลาวตฺถุกตาติ วิเสสนสฺส ปรนิปาโต ทฏฺฐโพฺพ, กตตาลวตฺถุกาติ อโตฺถฯ มตฺถกจฺฉินฺนตาโลเยว ปตฺตผลาทีนํ อการณตาย อวตฺถูติ ตาลาวตฺถุ, ตํ วิย เยสํ วตฺถุ กตํ เต รูปรสาทโย ตาลาวตฺถุกตา, อยํ อญฺญปทตฺถวเสน อตฺถคฺคาโห เหฏฺฐา วุตฺตนเยน สุคโมติ วิเสสมตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห ‘‘มตฺถกจฺฉินฺนตาโล วิย กตา’’ติฯ เอวญฺจ มตฺถกสทิเสสุ รูปรสาทีสุ ราเคสุ ฉิเนฺนสฺวิปิ ตพฺพตฺถุภูตสฺส ตาลาวตฺถุสทิสสฺส จิตฺตสนฺตานสฺส ยาว ปรินิพฺพานฏฺฐานํ อุปฺปนฺนเมว โหติฯ ยถารุตโต ปน วิเสสนสมาสวเสน อเตฺถ คยฺหมาเน รูปรสาทีนํ ตาลาวตฺถุสทิสตาย ฐานํ อาปชฺชติฯ ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ๑.๓) เอตํ โทสํ ปริหริตุํ รูปรสาทีนํ กุสลากุสลตฺตํ วุตฺตํ, ตํ เต ตถาคตสฺส ปหีนาติอาทิปาฬิยา, กามสุขสฺสาทสงฺขาตา รูปรสาติอาทิอฏฺฐกถาย จ น สเมติ, ขีณาสวานมฺปิ ยาว ปรินิพฺพานา กุสลากุสลานํ ผลุปฺปตฺติโต เตสํ มตฺถกจฺฉินฺนตาลสทิสตาปิ น ยุตฺตาติ คเหตพฺพํฯ อถ วา มตฺถกจฺฉินฺนตาลสฺส ฐิตํ อฏฺฐิตญฺจ อมนสิกตฺวา ปุน อนุปฺปตฺติธมฺมตาสทิสมตฺถํ อุปเมตฺวา ตาลาวตฺถุ วิย กตาติ วิเสสนสมาสวเสน อตฺถคฺคหเณปิ น โกจิ โทโสฯ **อนุ**-สโทฺท ปจฺฉาติ อเตฺถ วตฺตตีติ อาห **ปจฺฉาภาโว น โหตี**ติอาทิฯ **อนุ อภาวํ คตา**ติ ปจฺฉา อนุปฺปตฺติธมฺมตาวเสน อภาวํ คตาฯ **อนจฺฉริยา**ติ อนุ อนุ อุปรูปริ วิมฺหยกตาติ อโตฺถฯ **ยญฺจ โข ตฺวํ วเทสี**ติ ยํ วนฺทนาทิสามคฺคีรสาภาวสงฺขาตํ การณํ อรสรูปตาย วเทสิ, ตํ การณํ น วิชฺชตีติ อโตฺถฯ

๔. **สนฺธาย ภาสิตมตฺถ**นฺติ ยํ อตฺถํ สนฺธาย พฺราหฺมโณ นิโพฺภโค ภวํ โคตโมติอาทิมาห, ภควา จ ยํ สนฺธาย นิโพฺภคตาทึ อตฺตนิ อนุชานาติ, ตํ สนฺธาย ภาสิตมตฺถํฯ

๕. **กุลสมุทาจารกมฺม**นฺติ กุลาจารกมฺมํฯ กายโต กายทฺวารโต ปวตฺตํ ทุจฺจริตํ **กายทุจฺจริตํฯ อเนกวิหิตา**ติ อเนกปฺปการาฯ

๖. **ปญฺจกามคุณิกราคสฺสา**ติ รูปาทีสุ ปญฺจสุ กามโกฏฺฐาเสสุ อติวิย สงฺควเสน นิยุตฺตสฺส กามราคสฺส, เอเตน อนาคามีนํ วตฺถาภรณาทีสุ สงฺคนิกนฺติวเสน อุปฺปชฺชนกามราคสฺส กามราคตาภาวํ ทเสฺสติ ตสฺส รูปราคาทีสุ สงฺคหโตฯ **อวเสสาน**นฺติ เอตฺถ สกฺกายทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉานํ ปฐเมน มเคฺคน, เสสานํ จตูหิปิ อุเจฺฉทํ วทติ, เตนาห ‘‘ยถานุรูป’’นฺติฯ

๗. **ชิคุจฺฉติ มเญฺญ**ติ ชิคุจฺฉติ วิย, ‘‘ชิคุจฺฉตี’’ติ วา สลฺลเกฺขมิฯ **อโกสลฺลสมฺภูตเฏฺฐนา**ติ อญฺญาณสมฺภูตเฏฺฐนฯ

๘-๑๐. **ตตฺรา**ติ ยถาวุเตฺตสุ ทฺวีสุ อตฺถวิกเปฺปสุฯ ปฏิสนฺธิปริยาโยปิ อิธ คพฺภสโทฺทติ อาห ‘‘เทวโลกปฏิสนฺธิปฏิลาภายา’’ติฯ **อปุนพฺภวภูตา**ติ ขเณ ขเณ อุปฺปชฺชมานานํ ธมฺมานํ อภินิพฺพตฺติฯ

๑๑. **ธมฺมธาตุ**นฺติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตญฺหิ ธเมฺม ยาถาวโต ธาเรติ อุปธาเรตีติ ‘‘ธมฺมธาตู’’ติ วุจฺจติฯ **เทสนาวิลาสปฺปโตฺต**ติ อภิรุจิวเสน ปริวเตฺตตฺวา เทเสตุํ สมตฺถตา เทสนาวิลาโส, ตํ ปโตฺตฯ **กรุณาวิปฺผาร**นฺติ สพฺพสเตฺตสุ มหากรุณาย ผรณํฯ ตาทิคุณลกฺขณเมว อุปมาย วิภาเวโนฺต อาห ‘‘ปถวีสมจิตฺตต’’นฺติฯ ตโตเยว อกุชฺฌนสภาวโต **อกุปฺปธมฺมตาฯ ชาติยา อนุคต**นฺติ ชาติยา อนุพทฺธํฯ **ชราย อนุสฏ**นฺติ ชราย ปลิเวฐิตํฯ **วฏฺฏขาณุภูต**นฺติ วฏฺฏโต อุทฺธริตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย วเฏฺฏ นิจฺจลภาเวน ฐิตํ ขาณุ วิย ภูตํฯ ชาตานํ มจฺ

จานํ นิจฺจํ มรณโต ภยนฺติ อาห **อชฺช มริตฺวา**ติอาทิฯ **อปฺปฏิสมํ ปุเรชาตภาว**นฺติ อสทิสํ อริยาย ชาติยา ปฐมชาตภาวํ, สพฺพเชฏฺฐภาวนฺติ อโตฺถฯ

‘‘อปี’’ติ อวตฺวา ‘‘ปี’’ติ วทโนฺต **ปิ**-สโทฺท วิสุํ อตฺถิ นิปาโตติ ทเสฺสติฯ **สมฺมา อธิสยิตานี**ติ ปาทาทีหิ อุปฆาตํ อกโรนฺติยา สมฺมเทว อุปริ สยิตานิ, อกมฺมกสฺสาปิ สยติธาตุโน อธิปุพฺพตาย สกมฺมกตา ทฏฺฐพฺพาฯ **นขสิขา**ติ นขคฺคานิฯ สกุณานํ ปกฺขา หตฺถปาทฏฺฐานิยาติ อาห ‘‘สงฺกุฏิตหตฺถปาทา’’ติฯ **เอตฺถา**ติ อาโลกฏฺฐาเนฯ **นิกฺขมนฺตาน**นฺติ นิกฺขมเนฺตสุ, นิทฺธารเณ เหตํ สามิวจนํฯ **อณฺฑโกส**นฺติ อณฺฑกปาลํฯ

โลโกเยว **โลกสนฺนิวาโส**ฯ อพุชฺฌิ เอตฺถาติ รุโกฺข **โพธิ,** สยํ พุชฺฌติ, พุชฺฌนฺติ วา เตนาติ มโคฺคปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณมฺปิ โพธิฯ พุชฺฌียตีติ นิพฺพานํ โพธิฯ **อนุตฺตรา จ โพธิ**นฺติ ทุติยมุทาหรณํ วินาปิ รุกฺข-สเทฺทน โพธิ-สทฺทสฺส รุกฺขปฺปวตฺติทสฺสนตฺถํฯ **วรภูริเมธโส**ติ มหาปถวี วิย ปตฺถฏปโญฺญติ อโตฺถฯ **ติโสฺส วิชฺชา**ติ อรหตฺตมโคฺค อตฺตนา สห วตฺตมานํ สมฺมาทิฏฺฐิสงฺขาตํ อาสวกฺขยญาณเญฺจว อิตรา เทฺว มหคฺคตวิชฺชา จ ตพฺพินิพนฺธกกิเลสวิทฺธํสนวเสน อุปฺปาทนโต ‘‘ติโสฺส วิชฺชา’’ติ วุจฺจติฯ **ฉ อภิญฺญา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **สาวกปารมีญาณ**นฺติ อคฺคสาวเกหิ ปฏิลภิตพฺพํ สพฺพเมว โลกิยโลกุตฺตรญาณํฯ **ปเจฺจกโพธิญาณ**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ

โอปมฺมสมฺปฏิปาทนนฺติ โอปมฺมตฺถสฺส อุปเมยฺยน สมํ ปฏิปาทนํฯ **อเตฺถนา**ติ อุปเมยฺยเตฺถนฯ **ติกฺขขรวิปฺปสนฺนสูรภาโว**ติ อิมินา สงฺขารุเปกฺขาปตฺตตํ วิปสฺสนาย ทเสฺสติฯ **ปริณามกาโล**ติ อิมินา วุฏฺฐานคามินิภาวาปตฺตึฯ ตทา จ สา มคฺคญาณคพฺภํ ธาเรนฺตี วิย โหตีติ อาห ‘‘คพฺภคฺคหณกาโล’’ติฯ **อนุปุพฺพาธิคเตนา**ติ ปฐมมคฺคาทิปฏิปาฏิยา อธิคเตนฯ **จตุรงฺคสมนฺนาคต**นฺติ ‘‘กามํ ตโจ จ นฺหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ (ม. นิ. ๒.๑๘๔; สํ. นิ. ๒.๒๒; อ. นิ. ๒.๕; มหานิ. ๑๙๖), สรีเร อุปสุสฺสตุ มํสโลหิต’’นฺติ เอวํ วุตฺตจตุรงฺคสมนฺนาคตํ วีริยํฯ

ฉโนฺท กาโมติอาทีสุ ปตฺถนากาเรน ปวโตฺต ทุพฺพโล โลโภ อิจฺฉนเฏฺฐน **ฉโนฺท**ฯ ตโต พลวา รญฺชนเฏฺฐน **ราโค**ฯ ตโตปิ พลวตโร **ฉนฺทราโค**ฯ นิมิตฺตานุพฺยญฺชนสงฺกปฺปวเสน ปวโตฺต **สงฺกโปฺป**ฯ ตโตปิ พลวสงฺกปฺปวเสเนว ปวโตฺต **ราโค**ฯ ตโตปิ พลวตโร **สงฺกปฺปราโค**ฯ สฺวายํ ปเภโท เอกเสฺสว โลภสฺส ปวตฺติอาการเภเทน อวตฺถาเภเทน จ วุโตฺตฯ

ปฐมชฺฌานกถาวณฺณนา

เสยฺยถิทนฺติ ตํ กถนฺติ อโตฺถฯ **เอต**นฺติ ปุพฺพปเทเยว อวธารณกรณํ, เอตํ อตฺถชาตํ วาฯ **ตนฺนิสฺสรณโต**ติ เตสํ กามานํ นิสฺสรณตฺตาฯ **เอสา**ติ เอว-กาโรฯ กามธาตุ นาม กามภโว, **เนกฺขมฺม**นฺติ ปฐมชฺฌานํฯ **เอสา**ติ นิยโมฯ ตทงฺควิกฺขมฺภนสมุเจฺฉทปฏิปฺปสฺสทฺธินิสฺสรณวิเวกา **ตทงฺควิเวกาทโย**ฯ กายจิตฺตอุปธิวิเวกา **กายวิเวกาทโย, ตโย เอว อิธ** ฌานกถาย, สมุเจฺฉทวิเวกาทีนํ อสมฺภวาฯ **นิเทฺทเส**ติ มหานิเทฺทเสฯ **ตเตฺถวา**ติ มหานิเทฺทเส เอวฯ **วิภเงฺค**ติ ฌานวิภเงฺคฯ **เอวญฺหิ สตี**ติ อุภเยสมฺปิ กามานํ สงฺคเห สติฯ

ปุริเมนาติ กายวิเวเกนฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมึ กายจิตฺตวิเวกทฺวเยฯ **ทุติเยนา**ติ จิตฺตวิเวเกนฯ **เอเตส**นฺติ ยถาวุตฺตนเยน วตฺถุกามกิเลสกามวิเวกทฺวยสฺส วาจกภูตานํ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหีติ อิเมสํ ปทานํ, นิทฺธารเณ เจตํ สามิวจนํฯ **พาลภาวสฺส** เหตุปริจฺจาโค

ติ อนุวตฺตติฯ อกุสลธมฺม หิ พาลภาวสฺส เหตุฯ **อาสยโปสน**นฺติ อาสยสฺส วิโสธนํ วฑฺฒนญฺจฯ วิภงฺค นีวรณาเนว วุตฺตานีติ สมฺพนฺโธฯ ตตฺถ การณมาห ''อุปริฌานงฺคปจฺจนีกปฏิปกฺขภาวทสฺสนโต''ติฯ ตตฺถ อุปริ สวิตกฺกนฺติอาทินา วุจฺจมานานิ ฌานงฺคานิ, เตสํ อตฺตโน ปจฺจนีกานํ ปฏิปกฺขภาวทสฺสนโตติ อโตฺถฯ อุปริฌานงฺคานํ ปจฺจนีกปฏิปกฺขภาวสฺส ทสฺสนโตติปิ ปาโฐฯ ตตฺถ ''อุปริ วุจฺจมานฌานงฺคานํ อุชุวิปจฺจนีกวเสน ปฏิปกฺขภาวทสฺสนโต''ติ ''นีวรณานํ ตาเนว วิภงฺค วุตฺตานี''ติปิ อตฺถํ วทนฺติ ฯ **เปฏเก**ติ มหากจฺจายนเตฺถเรน กตํ เนตฺติปฺปกรณนยานุสาริปกรณํ, ตํ ปน ปิฏกานํ วณฺณนาภูตตฺตา ''เปฏก''นฺติ วุตฺตํ, ตสฺมินฺติ อโตฺถฯ

วิตกฺกนํ นาม อารมฺมณปริกปฺปนนฺติ อาห ''อูหน''นฺติฯ รูปํ รูปนฺติอาทินา วิสเย อาโกเฏนฺตสฺส วิสยปฺปวตฺติอาหนนํ อุปริ อาหนนนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อารมฺมเณ จิตฺตสฺส อานยนํ** นาม อารมฺมณาภิมุขกรณํฯ **อนุสญฺจรณ**นฺติ อนุปริพฺภมนํ, ตญฺจ ขณนฺตรสฺส ตถากาเรน อุปฺปาทนเมว, น หิ ปรมตฺถโต เอกสฺส สญฺจรณมตฺถิ, เอวมญฺญตฺถาปิ อีทิเสสุฯ **อนุมชฺชน**นฺติ ปริมชฺชนํฯ **ตตฺถา**ติ อารมฺมเณฯ **สหชาตานุโยชนํ** สกิจฺจานุวตฺติตากรเณนฯ **กตฺถจี**ติ ทุติยชฺฌานวิรหิเตสุ สวิจารจิเตฺตสุ สพฺพตฺถาติ อโตฺถฯ วิจาเรน สห อุปฺปชฺชมาโนปิ วิตโกฺก อารมฺมเณ อภินิโรปนากาเรน ปวตฺติํ สนฺธาย ''ปฐมาภินิปาโต''ติ วุโตฺตฯ **วิปฺผารวา**ติ อวูปสนฺตสภาวตาย เวควา, เตเนเวส ทุติยชฺฌาเน ปหานงฺคํ ชาตํฯ **ปฐมทุติยชฺฌาเนสู**ติ ปญฺจกนยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ องฺควินิมุตฺตสฺส ฌานสฺส อภาวํ ทเสฺสโนฺต **รุโกฺข วิยา**ติอาทิมาหฯ

วิเวก-สทฺทสฺส ภาวสาธนปเกฺข ''ตสฺมา วิเวกา''ติ วุตฺตํ, อิตรปเกฺข ''ตสฺมิํ วิเวเก''ติฯ **ปินยตี**ติ ตเปฺปติ, วเฑฺฒติ วาฯ **ผรณรสา**ติ ปณีตรูเปหิ กาเย พฺยาปนรสาฯ **สาตลกฺขณ**นฺติ อิฏฺฐสภาวํ, มธุรนฺติ อโตฺถฯ สมฺปยุตฺตานํ ปีฬนชฺฌุเปกฺขนํ อกตฺวา อนุ อนุ คณฺหนํ อุปการิตา วา **อนุคฺคโห**ฯ วนเมว **วนนฺตํ**ฯ อุทกเมว **อุทกนฺตํฯ ตสฺมิํ ตสฺมิํ สมเย ปากฏภาวโต**ติ อิมินา อิฏฺฐารมฺมณาทิปฏิลาภสมเยปิ สุขํ วิชฺชมานมฺปิ อปากฏํ, ปีติเยว ตตฺถ ปากฏา, ปฏิลทฺธรสานุภวนสมเย จ วิชฺชมานปีติโตปิ สุขเมว ปากฏตรนฺติ ทเสฺสติฯ เอตฺถ จ เจตสิกสุขวเสเนว ปฏิลทฺธรสานุภวนํ เวทิตพฺพํ, น กายิกสุขวเสน ตสฺส ปีติสมฺปโยคเสฺสว อภาเวน อิธานธิเปฺปตตฺตาฯ **อยญฺจ ปีตี**ติอาทิ อญฺญปทตฺถสมาสทสฺสนํ, อสฺสตฺถิปเกฺข ตทฺธิตปจฺจยทสฺสนํ วาฯ ทุติยวิกเปฺปน อญฺญปทตฺถสมาสวเสเนว ''วิเวกชํ ปีติสุข''นฺติ อิทํ เอกํ ปทนฺติ ทเสฺสติ, วิภตฺติยา จ อโลปํฯ

คณนานุปุพฺพตาติ เทสนากฺกมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปฐมํ สมาปชฺชตี**ติ อิทํ อาทิกมฺมิกวเสน วุตฺตํ, จิณฺณวสีนํ ปน โยคีนํ อุปฺปฏิปาฏิยาปิ ฌานํ อุปฺปชฺชเตวฯ **ฌาเปตี**ติ ทหติฯ อนิจฺจาทิลกฺขณวิสยาย วิปสฺสนาย อุปนิชฺฌายนํ กถํ นิพฺพานาลมฺพนสฺส มคฺคสฺส โหตีติ อาห **วิปสฺสนายา**ติอาทิฯ ตตฺถ **มเคฺคน สิชฺฌตี**ติ นิจฺจาทิวิปลฺลาสปฺปหายเกน สห มเคฺคเนว ตํ ลกฺขณูปนิชฺฌานํ อสโมฺมหโต อตฺตโน สิชฺฌติฯ อถ วา มเคฺคนาติ มคฺคกิเจฺจน, วิปลฺลาสปฺปหาเนนาติ อโตฺถฯ

อโญฺญติ สโตฺตฯ **อวุตฺตตฺตา**ติ ''สจิเตฺตกคฺคต''นฺติ **ฌานปาฬิยํ** (วิภ. ๕๐๘ อาทโย) อวุตฺตตฺตาฯ **วุตฺตตฺตา**ติ ตสฺสา ฌานปาฬิยา **วิภงฺค** วุตฺตตฺตาฯ

ทุติยชฺฌานกถาวณฺณนา

อชฺฌตฺตนฺติ ฌานวิเสสนตฺตา วุตฺตํ ‘‘อิธ นิยกชฺฌตฺตมธิเปฺปต’’นฺติฯ ฌานญฺหิ อชฺฌตฺตชฺฌตฺตํ น โหติ ฉฬินฺทฺริยานเมว ตพฺภาวโตฯ ขุทฺทกา อูมิโย **วีจิโย**ฯ มหติโย **ตรงฺคาฯ สนฺตา โหนฺติ สมิตา**ติอาทีนิ อญฺญมญฺญเววจนานิ, ฌานพเลน สมติกฺกนฺตาติ อธิปฺปาโยฯ **อปฺปิตา**ติ คมิตา วินาสํ ปาปิตาฯ **ปริยาโย**ติ ฌานปริกฺขาเร ฌานโวหารตฺตา อปรมตฺถโตฯ

ตติยชฺฌานกถาวณฺณนา

ตทธิคมายาติ ตติยมคฺคาธิคมายฯ **อุปฺปตฺติโต อิกฺขตี**ติ ปญฺญาย สหจรณปริจเยน ยถา สมวาหิภาโว โหติ, เอวํ ยุตฺติโต ปสฺสติฯ **วิปุลายา**ติ มหคฺคตภาวปฺปตฺตายฯ **ถามคตายา**ติ วิตกฺกวิจารปีติวิคเมน ถิรภาวปฺปตฺติยา, เตเนว วกฺขติ ‘‘วิตกฺกวิจารปีตีหิ อนภิภูตตฺตา’’ติอาทิฯ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๑ ตติยชฺฌานกถา)ฯ อุเปกฺขาเภทํ ทเสฺสตฺวา อิธาธิเปฺปตํ อุเปกฺขํ ปกาเสตุํ **อุเปกฺขา ปนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ตตฺรมชฺฌตฺตตาว ขีณาสวานํ อิฏฺฐานิฏฺฐฉฬารมฺมณาปาเถ ปริสุทฺธปกติภาววาวิชหนาการเรน อชฺฌุเปกฺขนโต ‘‘ฉฬงฺคุเปกฺขา’’ติ จ, สเตฺตสุ มชฺฌตฺตาการปฺปวตฺตตฺตา ‘‘พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา’’ติ จ, สหชาตธมฺมานํ มชฺฌตฺตาการภูตา ‘‘โพชฺฌงฺคุเปกฺขา’’ติ จ, เกวลา ‘‘ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขา’’ติ จ, ตติยชฺฌานสหคตา อคฺคสุเขปิ ตสฺมึ อปกฺขปาตภูตา ‘‘ฌานุเปกฺขา’’ติ จ, จตุตฺถชฺฌานสหคตา สพฺพปจฺจนีกปริสุทฺธิตาย ‘‘ปาริสุทฺธุเปกฺขา’’ติ จ เตน เตน อวตฺถาเภเทน ฉธา วุตฺตาฯ

วีริยเมว ปน อนจฺจารทฺธอนติสิถิเลสุ สหชาเตสุ สงฺขาเรสุ อุเปกฺขนาการเรน ปวตฺตํ ‘‘วีริยุเปกฺขา’’ติ วุตฺตํฯ อฏฺฐนฺนํ รูปารูปชฺฌานานํ ปฏิลาภโต ปุพฺพภาเค เอว นีวรณวิตกฺกวิจาราทีนํ ปหานาภิมุขีภูตตฺตา เตสํ ปหาเนปิ อพฺยาปารภาวูปคมเนน มชฺฌตฺตาการปฺปวตฺตาสมาธิวเสน อุปฺปนฺนา อฏฺฐ ปญฺญา เจว อุปาทานกฺขนฺธภูเตสุ สงฺขาเรสุ อชฺฌุเปกฺขนาการปฺปวตฺตา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปนฺนา จตุนฺนํ มคฺคานํ ปุพฺพภาเค ตสฺส ตสฺส อธิคมาย จตโสฺส จตุนฺนํ ผลสมาปตฺตีนํ ปุพฺพภาเค ตสฺส ตสฺส อธิคมาย อปฺปณิหิตวิโมกฺขวเสน ปวตฺตา จตโสฺส สุญฺญตอนิมิตฺตวิโมกฺขวเสน เทฺวติ ทส ปญฺญา จาติ อิเม อฏฺฐารส ปญฺญา **สงฺขารุเปกฺขา** นามฯ ยถาวุตฺตวิปสฺสนาปญฺญาว ลกฺขณวิจินเนปิ มชฺฌตฺตภูตา **วิปสฺสนุเปกฺขา** นามฯ อทุกฺขมสุขเวทนา **เวทนุเปกฺขา** นามฯ อิมาสํ ปน ทสนฺนมฺปิ อุเปกฺขานํ ‘‘ตตฺถ ตตฺถ อาคตนยโต วิภาโค **ธมฺมสงฺคหฎฺฐกถายํ** วุตฺตนเยน เวทิตพฺพ’’ติ ทเสฺสนฺต อาห **เอวมยํ ทสวิธาปี**ติอาทิฯ ตตฺถ ตตฺถ อาคตนยโตติ อิทมฺปิ หิ ตาสํ วิภาคทสฺสนสฺส ภูมิปุคฺคลาทิปทํ วิย วิสุํ มาติกาปทวเสน วุตฺตํ, น ปน ภูมิปุคฺคลาทิวเสน วิภาคทสฺสนสฺส อาคตฎฺฐานปรามสนํ อาคตฎฺฐานสฺส อฏฺฐสาลินิยาติอาทินา วุตฺตตฺตา, ตสฺมา **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ๑.๑๑ ตติยชฺฌานกถา) ยํ วุตฺตํ ‘‘อิมาสํ ปน ทสนฺนมฺปิ อุเปกฺขานํ ภูมิปุคฺคลาทิวเสน วิภาโค ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพติ ทเสฺสนฺต อาห เอวมยํ ทสวิธาติอาที’’ติ, ตํ อมนสิกตฺวา วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ **ตตฺถ ตตฺถ อาคตนยโต**ติ ‘‘อิธ (ขีณาสโว) ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ, น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน’’ติอาทินา (ที. นิ. ๓.๓๔๘; อ. นิ. ๖.๑) ฉฬงฺคุเปกฺขา อาคตา, ‘‘อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรตี’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๐๘; ม. นิ. ๑.๗๗; ๒.๓๐๙; ๓.๒๓๐) เอวํ พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา อาคตาติ อิมินา นเยน ทสนฺนมฺปิ อุเปกฺขานํ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตปเทเสสุ อาคตนยทสฺสนโต จ อยํ ทสวิธาปิ อุเปกฺขา ธมฺมสงฺคหฎฺฐกถายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาติ สมฺพนฺโธฯ

ภูมีติอาทีสุ ปน ฉฬงฺคุเปกฺขา กามาวจรา, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา รูปาวจราติอาทินา **ภูมิโต** จ, ฉฬงฺคุเปกฺขา อเสกฺขานเมว, พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา ปุถุชฺชนาทีนํ ติณฺณมฺปิ ปุคฺคลานนฺติ อาทินา **ปุคฺคลโต** จ, ฉฬงฺคุเปกฺขา โสมนสฺสุเปกฺขาสหคตจิตฺตสมฺปยุตฺตาติอาทินา **จิตฺตโต** จ, ฉฬงฺคุเปกฺขา ฉฬารมฺมณาติอาทินา **อารมฺมณโต** จ, ‘‘เวทนุเปกฺขา เวทนากฺขนฺเธน สงฺคหิตา, อิตรา นว สงฺขารกฺขนฺเธนา’’ติ **ขนฺธสงฺคหวเสน** จ, ‘‘ฉฬงฺคุเปกฺขา พฺรหฺมวิหารโพชฺฌงฺคฌาน ปาริสุทฺธิตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขา จ อตฺถโต เอกาฯ ตสฺมา เอกกฺขเณ จ ตาสุ เอกาย สติ อิตรา น อุปฺปชฺชนฺติ, ตถา สงฺขารุเปกฺขา วิปสฺสนุเปกฺขาปิ เวทิตพฺพาฯ เวทนาวีริยุเปกฺขานเมกกฺขเณ สิยา อุปฺปตฺตี’’ติ **เอกกฺขณวเสน** จ, ‘‘ฉฬงฺคุเปกฺขา อพฺยากตา พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา กุสลาพฺยากตา, ตถา เสสาฯ เวทนุเปกฺขา ปน สิยา อกุสลาปี’’ติ เอวํ **กุสลตฺติกวเสน** จ, ‘‘สเงฺขปโต จตฺตาโร จ ธมฺมา วีริยเวทนาตตฺรมชฺฌตฺตตาญาณวเสนา’’ติ เอวํ **สเงฺขปวเสน** จ อยํ ทสวิธาปิ อุเปกฺขา **ธมฺมสงฺคหฏฺฐกถายํ** วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาติ โยชนาฯ

เอตฺถ เจตา กิญฺจาปิ **อฏฺฐสาลินิยํ** ภูมิปุคฺคลาทิวเสน สรูปโต อุทฺธริตฺวา น วุตฺตา, ตถาปิ ตตฺถ วุตฺตปฺปกาเรเหว ตาสํ ภูมิปุคฺคลาทิวิภาโค นยโต อุทฺธริตฺวา สกฺกา ญาตุนฺติ ตตฺถ สรูปโต วุตฺตญฺจ อวุตฺตญฺจ เอกโต สงฺคเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ อาคตนยโตติอาทีหิ นวหิ ปกาเรหิ อติเทโส กโต, เตเนว ‘‘ธมฺมสงฺคหฏฺฐกถายํ วุตฺตวเสนา’’ติ อวตฺวา **‘‘วุตฺตนเยเนวา’’**ติ วุตฺตํฯ ตถาหิ ขีณาสโว ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวาติ อาทิมฺหิ วุเตฺต ฉฬงฺคุเปกฺขา รูปาทิอารมฺมณาย ภูมิโต กามาวจรา จ ปุคฺคลโต อเสกฺขานเมว จ อุปฺปชฺชติ, จิตฺตโต โสมนสฺสุเปกฺขาจิตฺตสมฺปยุตฺตา, อารมฺมณโต ฉฬารมฺมณา, กุสลตฺติกโต อพฺยากตา จาติ ปณฺฑิเตหิ สกฺกา ญาตุํ, ตถา ฉฬงฺคุเปกฺขา จ พฺรหฺมวิหารุเปกฺขา จ ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขา จ ฌานุเปกฺขา จ ปาริสุทฺธุเปกฺขา จ อตฺถโต เอกาติอาทิมฺหิ วุเตฺต ปนสฺส สงฺขารกฺขนฺธสงฺคหิตตฺตา พฺรหฺมวิหารุเปกฺขาทีหิ สห เอกกฺขเณ อนุปฺปตฺติอาทโย จ สกฺกา ญาตุํ, ยถา จ ฉฬงฺคุเปกฺขา, เอวํ เสสานมฺปิ ยถารหํ อฏฺฐสาลินิยํ วุตฺตนยโต ภูมิอาทิวิภาคุทฺธารนโย ญาตโพฺพฯ **อนาโภครสา**ติ ปณีตสุเขปิ ตสฺมึ อวนติปฏิปกฺขกิจฺจาติ อโตฺถฯ

ปุคฺคเลนาติ ปุคฺคลาธิฏฺฐาเนนฯ กิเลเสหิ สมฺปยุตฺตานํ **อารกฺขาฯ ตีรณํ** กิจฺจสฺส ปารคมนํฯ **ปวิจโย** วีมํสาฯ **อิทนฺ**ติ สติสมฺปชญฺญํฯ ยสฺมา ตสฺส นามกาเยน สมฺปยุตฺตํ สุขนฺติ อิมสฺส ตสฺมา เอตมตฺถนฺติอาทินา สมฺพโนฺธฯ **ตสฺสา**ติ ฌานสมงฺคิโนฯ **ตํสมุฏฺฐาเนนา**ติ ตํ ยถาวุตฺตนามกายสมฺปยุตฺตํ สุขํ สมุฏฺฐานํ การณํ ยสฺส รูปสฺส เตน ตํสมุฏฺฐาเนน รูเปนฯ **อสฺสา**ติ โยคิโนฯ **ยสฺสา**ติ รูปกายสฺสฯ **ผุฏฺตฺตา**ติ อติปณีเตน รูเปน ผุฏฺตฺตาฯ **เอตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต**ติ กายิกสุขเหตุภูตรูปสมุฏฺฐาปกนามกายสุขํ ปฏิสํเวทิยมาโน เอว ฌานสมงฺคิตากรเณ การิโยปจารโต ‘‘สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทตี’’ติ วุจฺจตีติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺตติ อโตฺถฯ **ยนฺ**ติ เหตุอเตฺถ นิปาโตติ อาห **‘‘ยํฌานเหตู’’**ติฯ **สุขปารมิปฺปเตฺต**ติ สุขสฺส อุกฺกํสปริยนฺตํ ปเตฺตฯ เอวเมเตสํ ปหานํ เวทิตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ อถ กสฺมา ฌาเนเสฺวว นิโรโธ วุโตฺตติ สมฺพโนฺธฯ

จตุตฺถชฺฌานกถาวณฺณนา

กตฺถ จุปฺปนฺนนฺติ เอตฺถ **กตฺถา**ติ เหตุมฺหิ ภุมฺมํ, กสฺมึ เหตุมฺหิ สตีติ อโตฺถฯ **นานาวชฺชเน**ติ อปฺปนาวีถิอาวชฺชนโต นานา ภินฺนํ ปุริมวีถีสุ อาวชฺชนํ ยสฺส อุปจารสฺส, ตสฺมึ นานาวชฺชเนฯ วิสมนิสชฺชาย อุปฺปนฺนกิลมโถ วิสมาสนุปตาโปฯ **อุปจาเร วา**ติอาทิ ปกฺ

ขนฺตรทสฺสนํ เอกาวชฺชนูปจาเรปิ วาติ อโตฺถฯ **ปีติผรเณนา**ติ อิมินา อปฺปนาวีถิยา วิย เอกวีถิยมฺปิ กามาวจรปีติยา ผรณมตฺตสฺส อภาวํ ทเสฺสติฯ โทมนสฺสินฺทฺริยสฺส อสฺส สิยา อุปฺปตฺตีติ สมฺพโนฺธฯ **เอต**นฺติ โทมนสฺสินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชตีติ สมฺพโนฺธฯ **วิตกฺกวิจารปฺปจฺจเยปี**ติ **ปิ**-สโทฺท อฏฺฐานปฺปยุโตฺตฯ โส ‘‘ปหีนสฺสา’’ติ เหฏฺฐา วุตฺตปทานนฺตรํ โยเชตโพฺพ ‘‘ปหีนสฺสาปิ โทมนสฺสินฺทฺริยสฺสา’’ติฯ **วิตกฺกวิจารภาเว**ติ เอตฺถ ‘‘อุปฺปชฺชติ โทมนสฺสินฺทฺริย’’นฺติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ นิมิตฺตเตฺถ เจตํ ภุมฺมํ, วิตกฺกวิจารภาวเหตูติ อโตฺถฯ **วิตกฺกวิจารา**ติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท ตสฺมาติ เอตสฺมึ อเตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, เตน ยสฺมา เอตํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ วิตกฺกวิจารปจฺจเย…เป.… เนว อุปฺปชฺชติ, ยตฺถ ปน อุปฺปชฺชติ, ตตฺถ วิตกฺกวิจารภาเวเยว อุปฺปชฺชติฯ ยสฺมา จ อปฺปหีนาเยว ทุติยชฺฌานูปจาเร วิตกฺกวิจารา, ตสฺมา ตตฺถสฺส สิยา อุปฺปตฺตีติ เอวเมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

ตตฺถาติ ทุติยชฺฌานูปจาเรฯ **อสฺสา**ติ โทมนสฺสินฺทฺริยสฺสฯ **สิยา อุปฺปตฺตี**ติ อิทญฺจ ปจฺจยมตฺตทสฺสเนน สมฺภาวนมตฺตโต วุตฺตํฯ โทมนสฺสุปฺปตฺติสมฺภาวนาปิ หิ อุปจารกฺขเณเยว กาตุํ ยุตฺตา, วิตกฺกวิจารรหิเต ปน ทุติยชฺฌานกฺขเณ ตทุปฺปตฺติสมฺภาวนาปิ น ยุตฺตา กาตุนฺติฯ อิตรถา กุสลจิตฺตกฺขเณ อกุสลโทมนสฺสุปฺปตฺติยา อสมฺภวโต ‘‘ตตฺถสฺส สิยา อุปฺปตฺตี’’ติ น วตฺตพฺพํ สิยาฯ สมีปเตฺถ วา เอตํ ภุมฺมํ, อุปจารชฺฌานานนฺตรวีถีสูติ อโตฺถฯ **ทุติยชฺฌาเน**ติ เอตฺถาปิ อนนฺตรวีถีสุปิ น เตฺวว อุปฺปชฺชตีติ อโตฺถ, เอวํ อุปริ สุขินฺทฺริเยปิฯ โสมนสฺสินฺทฺริยสฺส อุปฺปตฺตีติ สมฺพโนฺธฯ **ปหีนาติ วุตฺตา**ติ อิทํ ‘‘ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา’’ติ วุตฺตตฺตา วุตฺตํฯ **ทุกฺขาภาเวนา**ติ ทุกฺขตาภาเวนฯ เอวํ **สุขาภาเวนา**ติ เอตฺถาปิฯ **เอเตนา**ติ ทุกฺขสุขปฏิเกฺขปวจเนนฯ **อิฏฺฐานิฏฺฐวิปรีตานุภวนลกฺขณา**ติ อติอิฏฺฐอติอนิฏฺฐานํ วิปรีตสฺส มชฺฌตฺตารมฺมณสฺส อนุภวนลกฺขณา, มชฺฌตฺตารมฺมณมฺปิ หิ อิฏฺฐานิเฏฺฐสุ เอว ปวิฏฺฐํ ตพฺพินิมุตฺตสฺส อภาวาฯ

ฌานจตุกฺกกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ปุเพฺพนิวาสกถาวณฺณนา

๑๒. อรูปชฺฌานานมฺปิ องฺคสมตาย จตุตฺถชฺฌาเน สงฺคโหติ อาห **เกสญฺจิ อภิญฺญาปาทกานี**ติอาทิ, เตเนว วกฺขติ ‘‘อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา’’ติอาทิ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๒)ฯ เตสุ จ จตุตฺถชฺฌานเมว อภิญฺญาปาทกํ นิโรธปาทกํ โหติ, น อิตรานิฯ ทูรการณตํ ปน สนฺธาย ‘‘จตฺตาริ ฌานานี’’ติ เนสมฺปิ เอกโต คหณํ กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **จิเตฺตกคฺคตตฺถานี**ติ อิทํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **ขีณาสวาน**นฺติอาทิฯ **สพฺพกิจฺจสาธก**นฺติ ทิพฺพวิหาราทิสพฺพพุทฺธกิจฺจสาธกํฯ **สพฺพโลกิยโลกุตฺตรคุณทายก**นฺติ อิมินา ยถาวุตฺตํ วิปสฺสนาปาทกตฺตาทิสพฺพํ สมฺปิเณฺฑติฯ อิทญฺหิ ฌานํ ภควโต สพฺพพุทฺธคุณทายกสฺส มคฺคญาณสฺส ปทฏฺฐานตฺตา เอวํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ยถยิท**นฺติ ยถา อิทํฯ **อภินีหารกฺขม**นฺติ อิทฺธิวิธาทิอตฺถํ ตทภิมุขํ นีหรณโยคฺคํฯ

ฌานปฺปฏิลาภปจฺจยานนฺติ ฌานปฺปฏิลาภเหตุกานํ ฌานปฺปฏิลาภํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกานํฯ **ปาปกาน**นฺติ ลามกานํฯ **อิจฺฉาวจราน**นฺติ อิจฺฉาย วเสน โอติณฺณานํ นีวรณภาวํ ตเทกฏฺฐตญฺจ อปฺปตฺตานํ อตฺตุกฺกํสนาทิวสปฺปวตฺตานํ อโห วต มเมว สตฺถา ปฏิปุจฺฉิตฺวา ภิกฺขูนํ เอวรูปํ ธมฺมํ เทเสยฺยาติอาทินยปฺปวตฺตานํ มานาทีนํฯ โปตฺถเกสุ ปน ‘‘ฌานปฺปฏิลาภปจฺจนีกาน’’นฺติปิ ปาฐํ ลิขนฺติ, โส ปมาทปาโฐติ คเหตโพฺพ ‘‘ฌานปฺปฏิลาภปจฺจนีกานํ นีวรณานํ อภาวสฺส นีวรณทูรีภาเวน ปริสุโทฺธ’’ติ เอวํ ปุเพฺพ ปริสุทฺธปเทเยว วุตฺตตฺตาฯ **สาร**

ตฺถทีปนิยํ (สารตฺถ. ฏี. ๑.๑๒) ปน ‘‘อิจฺฉาวจรานนฺติ อิจฺฉาย อวจรานํ อิจฺฉาวเสน โอติณฺณานํ ปวตฺตานํ นานปฺปการานํ โกปอปฺปจฺจยานนฺติ อโตฺถติ อยมฺปิ ปาโฐ อยุโตฺต เอวาติ คเหตพฺพํฯ ตโต เอว จ **วิสุทฺธิมเคฺค** อยํ ปาโฐ สเพฺพน สพฺพํ น ทสฺสิโต’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ จ นานปฺปการานํ โกปอปฺปจฺจยานนฺติ เอวํ นีวรณภาวปฺปตฺตโทสานํ ปรามฏฺฐตฺตา อยํ ปาโฐ ปฏิกฺขิโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ

อภิชฺฌาทีนนฺติ เอตฺถ อภิชฺฌา-สเทฺทน จ อนีวรณสภาวเสฺสว โลภสฺส มานาทีนญฺจ คหณํ ฌานปฺปฏิลาภปจฺจยานนฺติ อนุวตฺตมานตฺตาฯ **อุภยมฺปี**ติ อนงฺคณตฺตํ วิคตูปกฺกิเลสตฺตญฺจาติ เอตํ อุภยมฺปิ ยถากฺกมํ **อนงฺคณสุตฺตวตฺถสุตฺตา**นุสาเรเนว เวทิตพฺพํฯ เตสุ จ สุเตฺตสุ กิญฺจาปิ นีวรณสภาวปฺปตฺตา ถูลโทสาปิ วุตฺตา, ตถาปิ อธิคตจตุตฺถชฺฌานสฺส วเสน วุตฺตตฺตา อิธ สุขุมา เอว เต คหิตาฯ องฺคณุปกฺกิเลสสามเญฺญน ปเนตฺถ สุตฺตานํ อปทิสนํฯ ตถา หิ ‘‘สุตฺตานุสาเรนา’’ติ วุตฺตํ, น ปน สุตฺตวเสนาติฯ

ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติยํ ญาณํ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณนฺติ นิพฺพจนํ ทเสฺสโนฺต อาห **ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติมฺหี**ติอาทิฯ อิทานิ ปุเพฺพนิวาสํ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติํ ตตฺถ ญาณญฺจ วิภาคโต ทเสฺสตุํ **ตตฺถา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปุพฺพ**-สโทฺท อตีตภววิสโย, **นิวาส**-สโทฺท จ กมฺมสาธโนติ อาห ‘‘ปุเพฺพ อตีตชาตีสุ นิวุตฺถกฺขนฺธา’’ติฯ นิวุตฺถตา เจตฺถ สกสนฺตาเน ปวตฺตตา, เตนาห **อนุภูตา**ติอาทิฯ อิทานิ สปรสนฺตานสาธนวเสน นิวาส-สทฺทสฺส อตฺถํ ทเสฺสตุํ ‘‘นิวุตฺถธมฺมา วา นิวุตฺถา’’ติ วตฺวา ตํ วิวริตุํ **โคจรนิวาเสนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ โคจรภูตาปิ หิ ธมฺมา ญาเณน นิวุตฺถา นาม โหนฺติ, เต ปน สปรวิญฺญาณโคจรตาย ทุวิธาติ ทเสฺสตุํ **อตฺตโน**ติอาทิ วุตฺตํฯ ปรวิญฺญาณวิญฺญาตาปิ วา นิวุตฺถาติ สมฺพโนฺธฯ อิธาปิ ปริจฺฉินฺนาติ ปทํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ อนมตเคฺคปิ หิ สํสาเร อตฺตนา อวิญฺญาตปุพฺพานํ สตฺตานํ ขนฺธา ปเรเหว เกหิจิ วิญฺญาตตฺตา ปรวิญฺญาณวิญฺญาตา นาม วุตฺตา, เตสํ อนุสฺสรณํ ปุริมโต ทุกฺกรํ เยหิ ปเรหิ วิญฺญาตตาย เต ปรวิญฺญาณวิญฺญาตา นาม ชาตา, เตสํ วตฺตมานสนฺตานานุสาเรน วิญฺญาตพฺพโตฯ เต จ ปรวิญฺญาณวิญฺญาตา ทุวิธา ปรินิพฺพุตา อปรินิพฺพุตาติฯ เตสุ จ ปรินิพฺพุตานุสฺสรณํ ทุกฺกรํ สพฺพโส สุสมุจฺฉินฺนสนฺตานตฺตาฯ ตํ ปน สิขาปฺปตฺตปรวิญฺญาตํ ปุเพฺพนิวาสํ ทเสฺสตุํ ‘‘ฉินฺนวฏุมกานุสฺสรณาทีสู’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ฉินฺนวฏุมกา** อตีเต ปรินิพฺพุตา ขีณาสวา ฉินฺนสํสารมคฺคตฺตา ฯ **อาทิ**-สเทฺทน อปรินิพฺพุตานํ ปรวิญฺญาณวิญฺญาตานมฺปิ สีโหกฺกนฺติกวสเอน อนุสฺสรณํ คหิตํฯ ยาย สติยา ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, สา ปุเพฺพนิวาสานุสฺสตีติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ

วิหิต-สโทฺท วิธ-สทฺทปริยาโยติ อาห ‘‘อเนกวิธ’’นฺติ, ภวโยนิอาทิวเสน พหุวิธนฺติ อโตฺถฯ **วิหิต**นฺติ วา ปยุตฺตํ วณฺณิตนฺติ อตฺถํ คเหตฺวา ‘‘อเนเกหิ ปกาเรหิ วิหิต’’นฺติ วตฺตเพฺพมเชฺฌปทโลปํ กตฺวา นิทฺทิฏฺฐนฺติ อาห ‘‘อเนเกหิ…เป…. สํวณฺณิต’’นฺติฯ **ปกาเรหี**ติ นามโคตฺตาทิปกาเรหิฯ **สํวณฺณิต**นฺติ พุทฺธาทีหิ กถิตํฯ อนุ-สโทฺท อนนฺตรตฺถทีปโกติ อาห ‘‘อภินินฺนามิตมเตฺต เอวา’’ติ, เอเตน จ ปริกมฺมสฺส อารทฺธตํ ทเสฺสติฯ **ปูริตปารมีนญฺหี**ติอาทินา ปริกมฺมํ วินาปิ สิทฺธิํ ทเสฺสติฯ

อารทฺธปฺปการทสฺสนเตฺถติ อนุสฺสริตุํ อารทฺธานํ ปุเพฺพ นิวุตฺถกฺขนฺธานํ ทสฺสนเตฺถฯ ชายตีติ ชาติ, ภโวฯ โส เอกกมฺมมูลโก อาทานนิเกฺขปปริจฺฉิโนฺน ขนฺธปฺปพโนฺธ อิธ ‘‘ชาตี’’ติ อธิเปฺปโตติ อาห **เอกมฺปี**ติอาทิฯ **กปฺปุ**ติ อสเงฺขฺยยฺยกโปฺป, โส ปน อตฺถโต กาโล ตถาปวตฺตธมฺมมุปาทาย ปญฺญโตฺต, เตสํ วเสนสฺส ปริหานิ จ วฑฺฒิ จ เวทิตพฺพาฯ

สํวโฏฺฏ สํวฏฺฏนํ วินาโส อสฺส อตฺถีติ สํวโฏฺฏ, อสเงฺขยฺยกโปฺปฯ สํวเฏฺฏน วินาเสน สห ติฏฺฐ ติ สีเลนาติ **สํวฏฺฏฏฺฐายี**ฯ เอวํ **วิวโฏฺฏ**ติอาทีสุปิฯ ตตฺถ วิวฏฺฏนํ วิวโฏฺฏ, อุปฺปตฺติ, วฑฺฒิ วาฯ เตเชน วินาโส **เตโชสํวโฏฺฏฯ วิตฺถารโต ปนา**ติ ปุถุลโต ปน สํวฏฺฏสีมาเภโท นตฺถิ, เตนาห ‘‘สหาปี’’ติฯ เอกนคริยา วิย อสฺส ชาตกฺขเณ วิการาปชฺชนโต ชาติเกฺขตฺตโวหาโรติ ทเสฺสตุํ ‘‘ปฏิสนฺธิอาทีสุ กมฺปตี’’ติ วุตฺตํฯ **อานุภาโว ปวตฺตตี**ติ ตทโนฺตคธานํ สเพฺพสํ สตฺตานํ โรคาทิอุปทฺทโว วูปสมฺมตีติ อธิปฺปาโยฯ **ยํ ยาวตา วา ปน อากเงฺขยฺยาติ วุตฺต**นฺติ ยํ วิสยเกฺขตฺตํ สนฺธาย เอกสฺมิํ เอว ขเณ สพฺพตฺถ สเรน อภิวิญฺญาปนํ, อตฺตโน รูปกายทสฺสนญฺจ ปฏิชานเนฺตน ภควตา ‘‘ยาวตา วา ปน อากเงฺขยฺยา’’ติ วุตฺตํฯ

เอเตสูติ นิทฺธารเณ ภุมฺมํฯ **ปวตฺตผลโภชโน**ติ สยํปติตผลาหาโร, อิทญฺจ ตาปสกาลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อิธูปปตฺติยา**ติ อิธ จริมภเว อุปปตฺติยาฯ **เอกโคโตฺต**ติ ตุสิตโคเตฺตน เอกโค โตฺตฯ **อิตเร**ติ วณฺณาทโยฯ **ติตฺถิยา**ติ กมฺมผลวาทิโนฯ **อภินีหาโร**ติ อภินีหาโรปลกฺขิโต ปุญฺญญาณสมฺภรณกาโล วุโตฺตฯ **จุติปฏิสนฺธิวเสนา**ติ อตฺตโน ปรสฺส วา ตสฺมิํ ตสฺมิํ อตฺต ภาเว จุติํ ทิสฺวา อนฺตรา กิญฺจิ อนามสิตฺวา ปฏิสนฺธิยา เอว คหณวเสน เอวํ ชานนํ อิจฺฉิตปฺป เทโสกฺกมนนฺติ อาห **เตสญฺหี**ติอาทิฯ **อุภยถาปี**ติ ขนฺธปฏิปาฏิยาปิ จุติปฏิสนฺธิวเสนปิฯ **สีโหกฺกนฺตวเสนปี**ติ สีหนิปาตวเสนปิฯ กิเลสานํ อาตาปนปริตาปนเฏฺฐน วีริยํ อาตาโปติ อาห ‘‘วีริยาตาเปนา’’ติฯ

ทิพฺพจกฺขุญาณกถาวณฺณนา

๑๓. ทิวิ ภวตฺตา ทิพฺพนฺติ เทวานํ ปสาทจกฺขุ วุจฺจตีติ อาห ‘‘ทิพฺพสทิสตฺตา’’ติฯ **ทูเรปี**ติ **ปิ**-สเทฺทน สุขุมสฺสาปิ อารมฺมณสฺส คหณํฯ วีริยารมฺภวเสน อิชฺฌนโต สพฺพาปิ ภาวนา, ปธานสงฺขารสมนฺนาคโต วา อิทฺธิปาทภาวนาวิเสสโต วีริยภาวนาติ อาห ‘‘วีริยภาวนาพล นิพฺพตฺต’’นฺติฯ **ทิพฺพวิหารวเสนา**ติ กสิณาทิชฺฌานจตุกฺกวเสนฯ อิมินา ทูรการณเตฺถ อสฺส ทิพฺพภาวมาหฯ **ทิพฺพวิหารสนฺนิสฺสิตตฺตา**ติ อิมินา อาสนฺนการณภูตปาทกชฺฌานโต นิพฺพตฺตนฺติ ทิพฺพวิหารสนฺนิสฺสิตตฺตาติ อิมสฺส ทิพฺพวิหารปอยาปนฺนํ อตฺตนา สมฺปยุตฺตํ รูปาวจรจตุตฺถชฺฌานํ นิสฺสยปจฺจยภูตํ นิสฺสาย ทิพฺพจกฺขุญาณสฺส ปวตฺตตฺตาติปิ อโตฺถฯ ทิวุธาตุสฺส ชุติคติโยคํ สนฺธาย **อาโลกปอคฺคเหนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อาโลกปริคฺคเหนา**ติ กสิณาโลกปริคฺคหวเสนฯ **ทสฺสนเฏฺฐนา**ติ รูปทสฺสนภาเวน, อิมินา ‘‘จกฺขติ รูปํ วิภาเวตี’’ติ นิพฺพจนโต จกฺขุตฺตํ ทเสฺสติฯ **จกฺขุกิจฺจกรเณนา**ติ อิทํ จกฺขุมิว จกฺขูติ อุปมาย สทิสนิมิตฺตทสฺสนํ, สมวิสมาทิทสฺสนสงฺขาตสฺส จกฺขุกิจฺจสฺส กรณโตติ อโตฺถฯ

ยถาหาติ **อุปกฺกิเลสสุตฺต**ปฺปเทสํ (ม. นิ. ๓.๒๔๒) นิทเสฺสติฯ ตตฺถ **วิจิกิจฺฉา**ติอาทีสุ ภควโต โพธิมูเล อนภิสมฺพุทฺธเสฺสว ทิพฺพจกฺขุนา นานาวิธานิ รูปานิ ปสฺสนฺตสฺส ‘‘อิทํ นุ โข กิํ, อิทํ นุ โข กิ’’นฺติ วิจิกิจฺฉา อุปฺปนฺนา, ตโต ปน วิจิกิจฺฉานิวตฺตนตฺถํ ตานิ รูปานิ **อมนสิกโรโต** อมนสิกโรนฺตสฺส ถินมิทฺธํ อุปฺปนฺนํ, ตโต นิวตฺตนตฺถํ ปุน สพฺพรูปานิ มนสิกโรโต รกฺขสาทีสุ ฉมฺภิตตฺตํ อุปฺปนฺนํ, ‘‘กิเมตฺถ ภายิตพฺพ’’นฺติ ภยวิโนทนวเสน มนสิกโรโต อตฺตโน มนสิการโกสลฺลํ ปฏิจฺจ อุปฺปิลสงฺขาตา สมาธิทูสิกา เคหสิตปีติ อุปฺปนฺนา, ตนฺนิเสธาย มนสิการวีริยํ สิถิลํ กโรนฺตสฺส กายาลสิยสงฺขาตํ ทุฏฺฐุลฺลํ, ตนฺนิเสธาย ปุน วีริยํ ปคฺคณฺหโต อจฺจารทฺธวีริยํ, ปุน ตนฺนิเสธาย วีริยํ สิถิลยโต อติลีนวีริยํ อุปฺปนฺนํ, ตนฺนิเสเธตฺวา ทิพฺพรูปานิ ปสฺสโต อภิชปฺปาสงฺขาตา ตณฺหา อุปฺปนฺนา, ตนฺนิเสธาย หีนาทินานารูปานิ มนสิกโรโต นานารมฺมณวิเกฺขปสงฺขาตา นานตฺตสญฺญา อุปฺปนฺนาฯ ปุน ตํ วิหาย เอกเมว มนสิกโรโต อติ

นิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ อติวิย จินฺตนํ อุปฺปนฺนํฯ **โอภาส**นฺติ ปริกมฺมสมุฏฺฐิตํ โอภาสํ ฯ **น จ รูปานิ ปสฺสามี**ติ ‘‘ปริกโมฺมภาสมนสิการปสุตตาย ทิพฺพจกฺขุนา รูปานิ น ปสฺสามี’’ติ เอวํ อุปฺปตฺติกฺกมสหิโต อโตฺถ เวทิตโพฺพ, มนุสฺสานํ อิทนฺติ มานุสกํ มานุสกจกฺขุโคจรํ ถูลรูปํ วุจฺจติฯ ตเทว มนุสฺสานํ ทสฺสนูปจารตฺตา มนุสฺสูปจาโรติ อาห ‘‘มนุสฺสูปจารํ อติกฺกมิตฺวา’’ติฯ **รูปทสฺสเนนา**ติ ทูรสุขุมาทิรูปทสฺสเนนฯ

ยสฺมา นิยเมน ปฺเรชาตฏฺฐิตรูปารมฺมณํ ทิพฺพจกฺขุญาณํ อาวชฺชนปริกเมฺมหิ วินา น อุปฺปชฺชติ, น จ อุปฺปชฺชมานํ ภิชฺชมานํ รูปมสฺส อารมฺมณํ โหติ ทุพฺพลตฺตา, จุติจิตฺตญฺจ กมฺมชรูปสฺส ภงฺคกฺขเณ เอว อุปฺปชฺชติ, ปฏิสนฺธิจิตฺตญฺจ อุปฺปตฺติกฺขเณ, ตสฺมา อาห **จุติกฺขเณ**ติ อาทิฯ รูปทสฺสนเมเวตฺถ สตฺตทสฺสนนฺติ **จวมาเน**ติอาทินา ปุคฺคลาธิฏฺฐาเนน วุตฺตํฯ **อภิรูเปวิรูเปติปี**ติ อิทํ วณฺณ-สทฺทสฺส สณฺฐานวาจกตํ สนฺธาย วุตฺตํ มหนฺตํ หตฺถิราชวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวาติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑๓๘) วิยฯ สุนฺทรํ คติํ คตา สุคตาติ อาห ‘‘สุคติคเต’’ติฯ **อิมินา ปน ปเทนา**ติ ยถากมฺมุปเคติ อิมินา ปเทนฯ

เนรยิกานํ อคฺคิชาลสตฺถนิปาตาทีหิ วิภินฺนสรีรวณฺณํ ทิสฺวา ตทนนฺตเรหิ กามาวจรชวเนเหว ญาตํ เตสํ ทุกฺขานุภวนมฺปิ ทสฺสนผลายตฺตตาย ‘‘ทิพฺพจกฺขุกิจฺจเมวา’’ติ วุตฺตํฯ **เอวํมนสิกโรตี**ติ เตสํ กมฺมสฺส ญาตุกามตาวเสน ปาทกชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ปริกมฺมวเสน กินฺนุ โขติอาทินา มนสิกโรติฯ อถสฺส ตํ กมฺมํ อารมฺมณํ กตฺวา อาวชฺชนปริกมฺมาทีนํ อุปริ อุปฺปเนฺนน รูปาวจรจตุตฺถชฺฌาเนน สมฺปยุตฺตํ ยํ ญาณํ อุปฺปชฺชติ, อิทํ ยถากมฺมุปคญาณํ นามาติ โยชนาฯ เทวานํ ทสฺสเนปิ เอเสว นโยฯ **วิสุํ ปริกมฺม**นฺติ ปุเพฺพนิวาสาทีนํ วิย ทิพฺพจกฺขุญาณปริกมฺมํ วินา วิสุํ ปริกมฺมํ นตฺถิฯ เกจิ ปเนตฺถ ‘‘ปาทกชฺฌานสมาปชฺชนปริกเมฺมหิ กิจฺจํ นตฺถิ, กินฺนุ โข กมฺมนฺติอาทิมนสิการานนฺตรเมว กมฺมํฯ กมฺมสีเสน ตํสมฺปยุเตฺต จ ธเมฺม อารมฺมณํ กตฺวา อปฺปนาวีถิ อุปฺปชฺชติฯ เอวมนาคตํสญาเณปิ, เตเนว วิสุํ ปริกมฺมํ นาม นตฺถิ…เป…. ทิพฺพจกฺขุนา สเหว อิชฺฌนฺตีติ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ ตํ น คเหตพฺพํ วสีภูตานมฺปิ อภิญฺญานํ ปาทกชฺฌานาทิปริกมฺมํ วินา อนุปฺปตฺติโตฯ ปาทกชฺฌานาทิมเตฺตน จ วิสุํ ปริกมฺมํ นาม น โหตีติ ทิพฺพจกฺขุนาว เอตานิ ญาณานิ สิทฺธานีติ คเหตพฺพํฯ **เอวํ อนาคตํสญาณสฺสาปี**ติ ทิพฺพจกฺขุนา ทิฏฺฐสฺส สตฺตสฺส อนาคเต ปวตฺติํ ญาตุกามตาย ปาทกชฺฌานาทีนมนนฺตรํ ญาณพลานุรูปํ อนาคเตสุ อเนกกเปฺปสุ อุปฺปชฺชนารเห ปุเพฺพ อตฺตภาวปริยาปเนฺน ปญฺจกฺขเนฺธ ตปฺปฏิพเทฺธ ตทารมฺมเณ จ สเพฺพ โลกิยโลกุตฺตรธเมฺม สมฺมุติญฺจ เอกกฺขเณ อาลมฺพิตฺวา อุปฺปชฺชนกสฺส จตุตฺถชฺฌานสมฺปยุตฺตสฺส อนาคตํสญฺอาณสฺสาปิ วิสุํ ปริกมฺมํ นาม นตฺถีติ โยชนาฯ

เกจิ ปเนตฺถ ‘‘ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติยํ วิย นามโคตฺตาทิคหณมฺปิ อเตฺถว, ตญฺจ น อภิญฺญากฺขเณ, อถ โข ตทนนฺตเรสุ กามาวจรชวนกฺขเณสุ เอว โหติ นามปริกปฺปกาเล อิตรปริกปฺปาสมฺภวา กเมฺมนุปฺปตฺติยญฺจ ปริยนฺตาภาวาฯ สพฺพปริกมฺมนิมิเตฺตสุ ปน ธเมฺมสุ อเตฺถสุปิ เอกกฺขเณ อภิญฺญาย ทิเฏฺฐสุ ยถารุจิวเสน ปจฺฉา เอวํนาโมติอาทินา กามาวจรจิเตฺตน วิกโปฺป อุปฺปชฺชติ จกฺขุนา ทิเฏฺฐสุ พหูสุ รูเปสุ ถมฺภกุมฺภาทิวิกโปฺป วิยฯ ยญฺจ กตฺถ อวิกปฺปิตํ, ตมฺปิ วิกปฺปนารหนฺติ สพฺพํ นามโคตฺตาทิโต วิกปฺปิตเมว โหติฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติยมฺปิ ปริกปฺปารหตมฺปิ สนฺธาย **ปาฬิยํ** เอวํนาโมติอาทินา อปเทสสหิตเมว วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ อเญฺญ ปน ‘‘นามโคตฺตาทิกํ สพฺพมฺปิ เอกกฺขเณ ปญฺญายติ, อภิรุจิตํ ปน วจสา โวหรนฺตี’’ติ วทนฺติ, เตปิ อตฺถโต ปุริเมหิ สทิสา เอว, ปุเพฺพ ทิฏฺฐสฺส ปุน โวหารกาเลปิ ปริกเปฺปตพฺพโต ปริกปฺปารหธมฺมทสฺสนเมว เตหิปิ อตฺถโต อุปคตํฯ เอเก ปน ‘‘โส

ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทินฺติอาทิวจนโต กเมเนว อตีตานาคตธมฺมชานเนน นามโคตฺตาทีหิ สทฺธึ คหณํ สุกร’’นฺติ วทนฺติ, ตํ อยุตฺตเมว พุทฺธานมฺปิ สพฺพํ ญาตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย สพฺพญฺญุตาหานิปฺปสงฺคโตฯ **ปาฬิยํ** อิเม วต โภโนฺตติอาทิ ยถากมฺมุปคญาณสฺส ปวตฺติอาการทสฺสนํฯ กายวาจาทิ เจตฺถ กายวจีวิญฺญตฺติโยฯ

ภาริยนฺติ อานนฺตริยสทิสตฺตา วุตฺตํฯ ขมาปเน หิ อสติ อานนฺตริยเมวฯ **ตสฺสา**ติ ภาริยสภาวสฺส อุปวาทสฺสฯ **มหลฺลโก**ติ เกวลํ วยสาว มหลฺลโก, น ญาเณน, ‘‘นายํ กิญฺจิ โลกโวหารมตฺตมฺปิ ชานาติ, ปริสทูสโก เอว อมฺหากํ ลชฺชิตพฺพสฺส กรณโต’’ติ อธิปฺปาเยน หีเฬตฺวา วุตฺตตฺตา คุณปริธํสเนน อุปวทตีติ เวทิตพฺพํฯ **อาวุโส**ติอาทินา เถโร อุปริมคฺคุปฺปตฺติมสฺส อากงฺขโนฺต กรุณาย อตฺตานมาวิกาสิฯ **ปากติกํ อโหสี**ติ มคฺคาวรณํ นาโหสีติ อธิปฺปาโยฯ **อตฺตนา วุฑฺฒตโร**ติ สยมฺปิ วุโฑฺฒฯ เอตฺถาปิ ‘‘อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา’’ติ **วิสุทฺธิมเคฺค** วุตฺตํฯ อนาคามี อรหา จ อายตึ สํวรตฺถาย น ขเมยฺยุํ, เสสา โทเสนปีติ อาห ‘‘สเจ โส น ขมตี’’ติฯ

เย จ…เป…. สมาทเปนฺติ, เตปิ มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานาติ โยเชตพฺพํฯ **สีลสมฺปโนฺน**ติอาทีสุ นิปฺปริยายโต อคฺคมคฺคโฎฺฐ อธิเปฺปโต ตเสฺสว อญฺญาราธนา นิยมโต, เสสาปิ วา ปจฺฉิมภวิกา สีลาทีสุ ฐิตา เตสมฺปิ อญฺญุปฺปตฺตินิยมโตฯ **อญฺญ**นฺติ อรหตฺตผลํฯ **เอวํ สมฺปท**นฺติ เอวํ นิพฺพตฺติกํฯ ยถา ตํ อวิรชฺฌนกนิพฺพตฺติกํ, เอวมิทมฺปิ เอตสฺส นิรเย นิพฺพตฺตนนฺติ อโตฺถฯ ยํ สนฺธาย ‘‘เอวํสมฺปทมิท’’นฺติ นิทฺทิฎฺฐํ, ตํ ทเสฺสตุํ **ตํ วาจ**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ตํ วาจ**นฺติ อริยูปวาทํฯ **จิตฺต**นฺติ อริยูปวาทกจิตฺตํฯ **ทิฎฺฐิ**นฺติ อริยูปวาเท โทสาภาวทสฺสนทิฎฺฐิํฯ ‘‘สพฺพเมตํ ปชหิสฺสามี’’ติ จิเตฺตน อจฺจยํ เทเสตฺวา ขมาปนวเสน อปฺปหาย อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวาฯ **ยถาภตํ นิกฺขิโตฺต เอวํ นิรเย**ติ ยถา นิรยปาเลหิ อาหริตฺวา นิรเย ฐปิโต, เอวํ นิรเย ฐปิโต เอว, อริยูปวาเทเนวสฺส อิทํ นิยเมน นิรเย นิพฺพตฺตนํ ยถา มเคฺคน ผลํ สมฺปชฺชติ, เอวํ สมฺปชฺชนกนฺติ อธิปฺปาโยฯ

มิจฺฉาทิฎฺฐิ สพฺพปาปมูลตฺตา ปรมา ปธานา เยสํ วชฺชานํ ตานิ มิจฺฉาทิฎฺฐิปรมานิ วชฺชานิ, สพฺพวเชฺชหิ มิจฺฉาทิฎฺฐิเยว ปรมํ วชฺชนฺติ อโตฺถฯ อวีตราคสฺส มรณโต ปรํ นาม ภวนฺตรุปาทานเมวาติ อาห ‘‘ปรํ มรณาติ ตทนนฺตรํ อภินิพฺพตฺตกฺขนฺธคฺคหเณ’’ติฯ เยน ติฎฺฐติ, ตสฺส อุปเจฺฉเทเนว กาโย ภิชฺชตีติ อาห ‘‘กายสฺส เภทาติ ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปเจฺฉทา’’ติฯ เอติ เอตสฺมา สุขนฺติ อโย, ปุญฺญํฯ **อายสฺสา**ติ อาคมนสฺส, เหตุสฺส วาฯ อยติ อิฎฺฐารมฺมณาทีหิ ปวตฺตตีติ อาโย, อสฺสาโทฯ **อสุรสทิส**นฺติ เปตาสุรสทิสํฯ

อาสวกฺขยญาณกถาวณฺณนา

๑๔. **สรสลกฺขณปฎิเวธนา**ติ สภาวสงฺขาตสฺส ลกฺขณสฺส อสโมฺมหโต ปฎิวิชฺฌเนนฯ **นิพฺพตฺติก**นฺติ นิปฺผาทนํฯ **ยํ ฐานํ ปตฺวา**ติ ยํ นิพฺพานํ มคฺคสฺส อารมฺมณปจฺจยเฎฺฐน ฐานํ การณภูตํ อาคมฺมฯ **อปฺปวตฺติ**นฺติ อปฺปวตฺติเหตุํฯ **กิเลสวเสนา**ติ เยสํ อาสวานํ เขปเนน อิทํ ญาณํ อาสวกฺขยญาณํ ชาตํ, เตสํ กิเลสานํ วเสน, เตสํ อาสวานํ วเสน สพฺพกิเลสานํ สงฺคหณโต **ปริยายโต** ปการนฺตรโตติ อโตฺถฯ **ปาฬิยํ** อตีตกาลวเสน ‘‘อพฺภญฺญาสิ’’นฺติ วตฺวาปิ อภิสมยกาเล ตสฺส ตสฺส ชานนสฺส ปจฺจุปฺปนฺนตํ อุปาทาย ‘‘เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต’’ติ วตฺตมานกาเลน นิเทฺทโส กโตฯ กามาสวาทีนํ วิมุจฺจเนเนว ตทวินาภาวโต ทิฎฺฐาสวสฺสาปิ วิมุตฺติ เวทิตพฺพาฯ

‘‘ขีณา ชาตี’’ติ ชานนํ กิเลสกฺขยปจฺจเวกฺขณวเสน, วุสิตํ พฺรหฺมจริยนฺติอาทิชานนํ มคฺคผลนิพฺพานปจฺจเวกฺขณวเสน โหตีติ อาห ‘‘ขีณา ชาตีติอาทีหิ ตสฺส ภูมิ’’นฺติฯ ตตฺถ **ภูมินฺติ** วิสยํ, ตีสุ กาเลสฺปิ ชาติกฺขยํ ปติ อุชุกเมว วายามาสมฺภเวปิ ตํ ปติ วายามกรณสฺส สาตฺถกตํ, ตสฺส อนาคตกฺขนฺธานุปฺปตฺติผลตญฺจ ทเสฺสตุํ **ยา ปนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ยา ปน มคฺคสฺส อภาวิตตฺตา**ติอาทินา หิ มเคฺคนาวิหตกิเลเสเหว อายตึ ขนฺธานํ ชาติ เหสฺสติ, เตสญฺจ กิเลสานํ มเคฺคน วินาเส สติ ขนฺธา น ชายิสฺสนฺติ, กิเลสานญฺจ เตกาลิกตาย ชาติยํ วุตฺตนเยน เกนจิ ปจฺจเยน วินาสโยเคปิ จิตฺตสนฺตาเน กิเลสวิรุทฺธอริยมคฺคกฺขณุปฺปาทนเมว ตพฺพินาโส วิรุทฺธปจฺจโยปนิปาเตน อายตึ อนุปฺปชฺชนโต พีชสนฺตาเน อคฺคิกฺขโนฺธปนิปาเตน อายตึ พีชตฺตานุปฺปตฺติ วิย, อิติ มคฺคกฺขณุปฺปตฺติสงฺขาตกิเลสาภาเวน กิเลสผลานํ ขนฺธานํ อายตึ อนุปฺปตฺติเยว ชาติกฺขโยติ อยมโตฺถ วิภาวียติ, เตนาห ‘‘มคฺคสฺส ภาวิตตฺตา อนุปฺปาทธมฺมตํ อาปชฺชเนน ขีณา’’ติฯ เอตฺถ จายมโตฺถ กิเลสาภาวสงฺขาตสฺส มคฺคสฺส ภาวิตตฺตา อุปฺปาทิตตฺตา ปจฺจยาภาเวน อนุปฺปชฺชนฺตี ขนฺธานํ ชาติ เตน อายตึ อนุปฺปชฺชนสงฺขาเตน อนุปฺปาทธมฺมตํ อาปชฺชเนน โวหารโต ขีณา เม ชาตีติฯ น หิ สงฺขตธมฺมานํ ปจฺจยนฺตเรน วินาโส สมฺภวติ, สมฺภเว จ ตสฺส ปจฺจยนฺตรตาทิปฺปสงฺคโตฯ ตพฺพิรุทฺธกฺขณุปฺปาทนเมว ตพฺพินาสุปฺปาทนํฯ **ตนฺติ** ขีณชาตึ อพฺภญฺญาสินฺติ สมฺพโนฺธฯ **อิตฺถตฺตายา**ติ อิเม ปการา อิตฺถํ, ตพฺภาโว อิตฺถตฺตํ, ตทตฺถายฯ **ทเสฺสโนฺต**ติ นิคมนวเสน ทเสฺสโนฺตติฯ

วิชฺชาตฺตยกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

อุปาสกตฺตปฏิเวทนากถาวณฺณนา

๑๕. **อญฺญาณ**นฺติ **ธิ**-สทฺทโยเคน สามิอเตฺถ อุปโยควจนํฯ **ปาทานี**ติ ปาเทฯ **ยสสา**ติ ปริวาเรนฯ **โกตูหลจฺฉเร**ติ โกตูหเล อจฺฉเร จฯ **อย**นฺติ อภิกฺกนฺต-สโทฺทฯ นยิทํ อาเมฑิตวเสน ทฺวิกฺขตฺตุํ, อถ โข อตฺถทฺวยวเสนาติ ทเสฺสโนฺต **อถ วา**ติอาทิมาหฯ อวิเสเสน อตฺถสามเญฺญน นิปฺผโนฺน อภิกฺกนฺตนฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส, เทสนาปสาทาทิวิเสสาเปกฺขายปิ ตเถว ติฏฺฐติ ปุเพฺพ นิปฺผนฺนตฺตาติ อาห ‘‘อภิกฺกนฺตํ…เป…. ปสาโท’’ติฯ **อโธมุขฐปิตํ** เกนจิฯ **เหฏฺฐามุขชาตํ** สยเมวฯ **ปริยาเยหี**ติ ปกาเรหิ, อรสรูปตฺตาทิปฏิปาทกการเณหิ วาฯ

คมฺธาตุสฺส ทฺวิกมฺมกตฺตาภาวา โคตมํ สรณนฺติ อิทํ ปททฺวยมฺปิ น อุปโยควจนํฯ อปิ จ โข ปุริมเมว, ปจฺฉิมํ ปน ปจฺจตฺตวจนนฺติ ทเสฺสตุํ ‘‘โคตมํ สรณนฺติ คจฺฉามี’’ติ วุตฺตํฯ เตน จ อิติ-สโทฺท ลุตฺตนิทฺทิโฏฺฐติ ทเสฺสติฯ **อฆสฺสา**ติ อฆโต ปาปโตฯ **ตาตา**ติ หิ ปทํ อเปกฺขิตฺวา นิสฺสกฺกเสฺสว ยุตฺตตฺตาฯ **อธิคตมเคฺค สจฺฉิกตนิโรเธ**ติ ปททฺวเยนาปิ ผลฏฺฐา เอว ทสฺสิตา, น มคฺคฏฺฐาติ ทเสฺสโนฺต ‘‘ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน จา’’ติ อาหฯ **วิตฺถาโร**ติ อิมินา ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, ธมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา, วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติ (อิติวุ. ๙๐; อ. นิ. ๔.๓๔) วุตฺตปทํ สงฺคณฺหาติฯ **อเนช**นฺติ นิตฺตณฺหํฯ **อปฺปฏิกูล**นฺติ อวิโรธตฺถทีปนโต อวิรุทฺธสุจึ ปณีตํ วาฯ วาจาย ปคุณีกตตฺตพฺพโต, ปกเฏฺฐหิ สทฺทตฺถคุเณหิ โยคโต วา **ปคุณํฯ สํหโต**ติ ฆฏิโต สเมโต ฯ **ยตฺถา**ติ เยสุ ปุริสยุเคสูติ สมฺพโนฺธฯ **อฏฺฐ จ ปุคฺคลธมฺมทสา เต**ติ เต อฏฺฐ ปุคฺคลา อริยธมฺมสฺส ทิฏฺฐตฺตา ธมฺมทสาฯ

สรณนฺติอาทีสุ อยํ สเงฺขปโตฺถ – ภยหึสนาทิอเตฺถน รตนตฺตยํ **สรณํ** นาม, ตเทว เม รตนตฺตยํ ตาณํ เลณํ ปรายณนฺติ พุทฺธสุพุทฺธตาทิคุณวเสน ตปฺปรายณตาการปฺปวโตฺต จิตฺตุปฺปาโท **สรณคมนํ** นามฯ ยถาวุเตฺตน อิมินา จิตฺตุปฺปาเทน สมนฺนาคโต **สรณํ คจฺฉติ** นามฯ เอตสฺส จ สรณคมนสฺส โลกิยโลกุตฺตรวเสน ทุวิโธ ปเภโทฯ ตตฺถ โลกุตฺตรํ สรณคมนู

ปกฺกิเลสสมุจฺฉเทน มคฺคกฺขเณเยว สิชฺฌติฯ โลกิยสรณคมนํ จตุธา ปวตฺตติ อหํ อตฺตานํ พุทฺธสฺส ปริจฺจชามีติอาทินา อตฺตนิยฺยาตเนน, ยถาวุตฺตตปฺปรายณตาย, สิสฺสภาวูปคมเนน, ปณิปาเตน จาติฯ สพฺพตฺถาปิ เจตฺถ เสฏฺฐทกฺขิเณยฺยภาววเสเนว สรณคมนํ โหติ, น ญาติภยาจริยาทิวเสนาติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ ญาติอาทิวเสน ติตฺถิยํ วนฺทโต สรณํ น ภิชฺชติ, ทกฺขิเณยฺยภาเวน อญฺญํ วนฺทโต สรณํ ภิชฺชติฯ โลกิยสฺส สรณคมนสฺส นิพฺพานปฺปตฺตินิยมํ สทิสผลํ สรณคตสฺส อนาคเต นิพฺพานปฺปตฺตินิยมโตฯ สพฺพโลกิยสมฺปตฺติสมธิคโม ปน อปายทุกฺขาทิสมติกฺกโม จ อานิสํสผลํฯ ตีสุ วตฺถูสุ จสฺส สํสยมิจฺฉาญาณาทิ สํกิเลโสฯ เภโท ปิสฺส สาวชฺชานวชฺชวเสน ทุวิโธฯ ตตฺถ ปฐโม มิจฺฉาทิฏฺฐิปุพฺพเกหิ ติตฺถิยปณิปาตาทีหิ โหติ, โส จ อนิฏฺฐผลตฺตา สาวโชฺชฯ อนวโชฺช ปน กาลกิริยาย โหติฯ โลกุตฺตรสรณคมนสฺส สพฺพถา สํกิเลโส วา เภโท วา นตฺถีติ เวทิตพฺพํฯ

โก อุปาสโกติอาทิ อุปาสกตฺตสรูปการณาทิปุจฺฉาฯ ตตฺถ โย คหโฏฺฐ มนุโสฺส วา อมนุโสฺส วา วุตฺตนเยน ติสรณํ คโต, อยํ **อุปาสโก**ฯ โย จ สรณคมนาทิกิริยาย รตนตฺตยํ อุปาสนโต ‘‘อุปาสโก’’ติ วุจฺจติฯ ปญฺจ เวรมณิโย จสฺส **สีลํ**ฯ ปญฺจมิจฺฉาวาณิชฺชาทิปาปาชีวํ ปหาย ธเมฺมน สเมน ชีวิตกปฺปนมสฺส **อาชีโว**ฯ อสฺสทฺธิยทุสฺสีลตาทโย อุปาสกตฺตสฺส **วิปตฺติ,** ตทภาโว **สมฺปตฺตี**ติ เวทิตพฺพาฯ

วิหารเคฺคนาติ โอวรกาทิวสนฏฺฐานโกฏฺฐาเสนฯ **อชฺชภาว**นฺติ อสฺมิํ อหนิ ปวตฺตํ ปสาทาทิํฯ กายวิญฺญตฺติเหตุโก สรีราวยโว **กายงฺคํ**ฯ วจีวิญฺญตฺติเหตุกํ โอฏฺฐชิวฺหาทิ **วาจงฺคํ**ฯ **อโจเปตฺวา**ติ อจาเลตฺวาฯ เอเตน จ วจีปวตฺติยา ปุพฺพภาเค ฐานกรณานํ จลนปจฺจโย วาโยธาตุยา วิการากาโร วิสุํ กายวิญฺญตฺติ น โหติ, เตน วิสุํ วิญฺญาเปตพฺพสฺส อธิปฺปายสฺส อภาวา วจีวิญฺญตฺติยเมว สงฺคยฺหติ ตทุปการตฺตาฯ ยถา กาเยน กายกณฺฑุยนาทีสุ สทฺทุปฺปตฺติเหตุภูโต ปถวีธาตุยา อาการวิกาโร วิสุํ อธิปฺปายสฺส อวิญฺญาปนโต วจีวิญฺญตฺติ น โหติ, เอวมยมฺปีติ ทเสฺสติฯ อธิปฺปายวิญฺญาปนโต เหตา วิญฺญตฺติโย นาม ชาตา, น เกวลํ วายุปถวีนํ จลนสทฺทุปฺปตฺติปจฺจยภูตวิการาการมตฺตตายฯ เอวญฺจ พหิทฺธา รุกฺขาทีสุ จลนสทฺทุปฺปตฺติปจฺจยานํ ยถาวุตฺตปฺปการานํ วิการาการานํ อวิญฺญตฺติตา สมตฺถิตา โหตีติ เวทิตพฺพาฯ เกจิ **วาจงฺค**นฺติ ‘‘โหตุ สาธู’’ติ เอวมาทิวาจาย อวยวนฺติอาทิํ วทนฺติ, ตํ อโจเปตฺวาติ อิมินา น สเมติฯ **ขนฺติํ จาเรตฺวา**ติ อนุมติํ ปวเตฺตตฺวาฯ ‘‘ขนฺติํ ธาเรตฺวา’’ติปิ ปาโฐ, พหิ อนิกฺขมนวเสน คณฺหิตฺวาติ อโตฺถฯ **ปฏิมุโข**ติ ภควติ ปฏินิวตฺตมุโข, เตนาห ‘‘อปกฺกมิตฺวา’’ติฯ

๑๖. ยาจธาตุสฺส ทฺวิกมฺมกตฺตา ‘‘ภควา วสฺสาวาสํ ยาจิโต’’ติ วุตฺตํฯ **สุสฺสสฺสกาเลปี**ติ วุตฺตเมวตฺถํ ปากฏํ กาตุํ ‘‘อติสมเคฺฆปี’’ติ วุตฺตํฯ อติวิย อปฺปเคฺฆปิ ยทา กิญฺจิเทว ทตฺวา พหุํ ปุพฺพณฺณาปรณฺณํ คณฺหนฺติ, ตาทิเส กาเลปีติ อโตฺถฯ **ภิกฺขมานา**ติ ยาจมานาฯ **วุตฺตสฺส**นฺติ วปิตสสฺสํฯ **ตตฺถา**ติ เวรญฺชายํ, เอเตน ‘‘วุตฺตํ สลากา เอว โหติ เอตฺถาติ สลากาวุตฺตา’’ติ วิเสสนสฺส ปรนิปาเตน นิพฺพจนํ ทเสฺสติฯ อถ วา ‘‘สพฺพํ สสฺสํ สลากามตฺตเมว วุตฺตํ นิพฺพตฺตํ สมฺปนฺนํ เอตฺถาติ สลากาวุตฺตา’’ติปิ นิพฺพจนํ ทฏฺฐพฺพํ, เตนาห ‘‘สลากา เอว สมฺปชฺชตี’’ติฯ ‘‘สลากาย วุตฺตํ ชีวิกา เอติสฺสนฺติ สลากาวุตฺตา’’ติปิ นิพฺพจนํ ทเสฺสตุํ **สลากาย วา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ธญฺญกรณฏฺฐาเน**ติ ธญฺญมินนฏฺฐาเนฯ **วณฺณชฺฌกฺข**นฺติ กหาปณปริกฺขกํฯ

อุเณฺณน ปคฺคเหนาติ เอตฺถ **ปคฺคเหนา**ติ ปเตฺตน, ตํ คเหตฺวาติ อโตฺถฯ ปคฺคยฺหติ เอเตน ภิกฺขาติ หิ ปคฺคโห, ปโตฺตฯ เตนาห **ปคฺคเหน โย อุโญฺฉ**ติอาทิฯ อถ วา **ปคฺคเหนา**ติ คหเณน, อุญฺฉตฺถาย คเหตโพฺพ ปโตฺตติ สิชฺฌตีติ อาห ‘‘ปตฺตํ คเหตฺวา’’ติฯ

คงฺคาย อุตฺตรทิสาปเทโส อุตฺตราปโถ, โส นิวาโส เอเตสํ, ตโต วา อาคตาติ อุตฺตราปถกา, เตนาห **อุตฺตราปถวาสิกา**ติอาทิฯ ‘‘อุตฺตราหกา’’ติปิ ปาโฐ, โส เอว อโตฺถ นิรุตฺตินเยนฯ **มนฺทิรนฺ**ติ อสฺสสาลํฯ ‘‘มนฺทร’’นฺติปิ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ สา จ มนฺทิรา ยสฺมา ปริมณฺฑลากาเรน พหุวิธา จ กตา, ตสฺมา ‘‘อสฺสมณฺฑลิกาโย’’ติ วุตฺตาฯ

คงฺคาย ทกฺขิณาย ทิสาย เทโส ทกฺขิณาปโถ, ตตฺถ ชาตา มนุสฺสา **ทกฺขิณาปถมนุสฺสา**ฯ พุทฺธํ มมายนฺติ มเมวายนฺติ คณฺหนสีลา **พุทฺธมามกา,** เอวํ เสเสสุปิฯ **เอวนฺ**ติ ปจฺฉา วุตฺตนเยน อเตฺถ คยฺหมาเนฯ **ปฏิวีส**นฺติ โกฏฺฐาสํฯ **ตทุปิยนฺ**ติ ตทนุรูปํ ตปฺปโหนกํฯ **ลทฺธา**ติ ลภิตฺวา โน โหตีติ สมฺพโนฺธฯ ‘‘ลโทฺธ’’ติ วา ปาโฐ, อุปฏฺฐากฏฺฐานํ เนว ลภินฺติ อโตฺถฯ ญาติ จ ปสตฺถตมคุณโยคโต เสโฏฺฐ จาติ **ญาติเสโฏฺฐฯ เอวรูเปสุ ฐาเนสุ อยเมว ปติรูโป**ติ อามิสสฺส ทุลฺลภกาเลสุ ปริกโถภาสาทึ อกตฺวา ปรมสเลฺลขวุตฺติยา อาชีวสุทฺธิยํ ฐตฺวา ภควโต อธิปฺปายานุคุณํ อามิสํ วิจาเรนฺเตน นาม ญาติสิเนหยุเตฺตน อริยสาวเกเนว กาตุํ ยุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ

มาราวฏฺฏนายาติ มาเรน กตจิตฺตปริวฏฺฏเนน, จิตฺตสโมฺมหเนนาติ อโตฺถฯ **ตมฺปี**ติ อุตฺตรกุรุํ วา ติทสปุรํ วา อาวเฏฺฏยฺยฯ

> ‘‘ผุสฺสสฺสาหํ ปาวจเน, สาวเก ปริภาสยึ;
> ยวํ ขาทถ ภุญฺชถ, มา จ ภุญฺชถ สาลโย’’ติฯ (อป. เถร ๑.๓๙.๘๘) –

อปทาเน วุตฺตสฺส อกุสลสฺส ตทา โอกาสกตตฺตาฯ **นิพทฺธทานสฺสา**ติ ‘‘ทสฺสามา’’ติ วาจาย นิยมิตทานสฺสฯ **อปฺปิตวตฺตสฺสา**ติ กาเยน อติหริตฺวา ทินฺนวตฺถุโนปิฯ **วิสหตี**ติ สโกฺกติฯ **สเงฺขเปนา**ติ นีหาเรนฯ **พฺยามปฺปภายา**ติ สมนฺตโต เหฏฺฐา จ อุปริ จ อสีติหตฺถมเตฺต ฐาเน ฆนีภูตาย ฉพฺพณฺณาย ปภาย, ยโต ฉพฺพณฺณรํสิโย ตฬากโต มาติกาโย วิย นิกฺขมิตฺวา ทสสุ ทิสาสุ ธาวนฺติ, สา ยสฺมา พฺยามมตฺตา วิย ขายติ, ตสฺมา ‘‘พฺยามปฺปภา’’ติ วุจฺจติฯ ยสฺมา อนุพฺยญฺชนานิ จ ปเจฺจกํ ภควโต สรีเร ปภาสมฺปตฺติยุตฺตา อากาเส จนฺทสูริยาทโย วิย วิภาตา วิโรจนฺติ, ตสฺมา ตานิ พฺยามปฺปภาย สห เกนจิ อนภิภวนียานิ วุตฺตานิฯ

อนตฺถสญฺหิเตติ ฆาตาเปกฺขํ สามิอเตฺถ ภุมฺมวจนํ, เตนาห ‘‘ตาทิสสฺส วจนสฺส ฆาโต’’ติฯ อโตฺถ ธมฺมเทสนาย เหตุ อุปฺปชฺชติ เอตฺถ, ธมฺมเทสนาทิโก วา อโตฺถ อุปฺปชฺชติ เอตายาติ **อฏฺฐุปฺปตฺติ,** ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุฯ

เอกํ คเหตฺวาติ ธมฺมเทสนาสิกฺขาปทปญฺญตฺติสงฺขาเตสุ ทฺวีสุ ธมฺมเทสนาการณํ คเหตฺวาฯ **รตฺติเจฺฉโท วา**ติ สตฺตาหกรณียวเสน คนฺตฺวา พหิ อรุณุฏฺฐาปนวเสน วุโตฺต, น วสฺสเจฺฉทวเสน ตสฺส วิสุํ วุจฺจมานตฺตาฯ เอเตน จ วสฺสเจฺฉทปจฺจเย สตฺตาหกรณีเยน คมนํ อนุญฺญาตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **น กิสฺมิญฺจี**ติ กิสฺมิญฺจิ คุเณ สมฺภาวนาวเสน น มญฺญนฺติฯ **ปจฺฉา สีลํ อธิฏฺฐเหยฺยามา**ติ อาชีวเหตุ สนฺตคุณปฺปกาสเนน อาชีววิปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อติมญฺญิสฺสตี**ติ อวมญฺญิสฺสติฯ

๑๗. ‘‘อายสฺมาติ ปิยวจนเมต’’นฺติ อุจฺจนีจชนสามญฺญวเสน วตฺวา ปุน อุจฺจชนาเวณิกวเสเนว ทเสฺสโนฺต ‘‘ครุคารวสปฺปติสฺสาธิวจน’’นฺติ อาหฯ ตตฺถ สห ปติสฺสเยน นิสฺสเยนาติ **สปฺปติโสฺส,** สนิสฺสโย, ตสฺส ครุคุณยุเตฺตสุ คารววจนนฺติ อโตฺถฯ อิธ ปน วจนเมว อธิวจนํฯ **ปปฺปฏโกช**นฺติ อาทิกเปฺป อุทกูปริ ปฐมํ ปถวีภาเวน สณฺชาตํ นวนีตปิณฺฑสทิสํ อุทเกปิ อุปฺปิลนสภาวํ อวิลียนกํ อติสินิทฺธมธุรํ อเนกโยชนสหสฺสพหลํ รสาตลสงฺขาตํ ปถโวชํฯ ยํ อาทิกปฺปิเกหิ มนุเสฺสหิ รสตณฺหาย คเหตฺวา ภุญฺชมานํ เตสํ กมฺมพเลน อุปริภาเค กกฺขฬภาวํ อาปชฺชิตฺวา เหฎฺฐา ปุริมากาเรเนว ฐิตํ, ยสฺส จ พเลน อยํ มหาปถวี สปพฺพตสมุทฺทกานนา เหฎฺฐาอุทเก อนิมุชฺชมานา อวิกิริยมานา กุลฺลุปริ วิย นิจฺจลา ติฎฺฐติ, ตํ ปถวีสารมณฺฑนฺติ อโตฺถ, เตนาห **ปถวีมโณฺฑ**ติอาทิฯ **สมฺปนฺน**นฺติ มธุรรเสน อุเปตํ, เตนาห ‘‘สาทุรส’’นฺติฯ **อุปปนฺนผโล**ติ พหุผโลฯ ‘‘นิมฺมกฺขิก’’นฺติ วตฺวา ปุน ‘‘นิมฺมกฺขิกณฺฑ’’นฺติ มกฺขิกณฺฑานมฺปิ อภาวํ ทเสฺสติฯ **เย ปถวีนิสฺสิตา ปาณา, เต ตตฺถ สงฺกาเมสฺสามี**ติ เอตฺถ มนุสฺสามนุสฺสติรจฺฉานคติตฺถีนมฺปิ หตฺถสงฺกามเน กิํ อนามาสโทโส น โหตีติ? น โหติ, กสฺมา? ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, อิทฺธิมสฺส อิทฺธิวิสเย’’ติ (ปารา. ๑๕๙) วจนโต, เตเนว ภควาปิ อนามาสโทสํ อทเสฺสตฺวา ‘‘วิปลฺลาสมฺปิ สตฺตา ปฎิลเภยฺยุ’’นฺติ อาห, ขุทฺทโก **คาโม**ฯ มหโนฺต สาปโณ **นิคโม**ฯ **ปทวีติหาเรนา**ติ ปทนิเกฺขเปนฯ

วินยปญฺญตฺติยาจนกถาวณฺณนา

๑๘. **วินยปญฺญตฺติยา มูลโต ปภุตี**ติ ปาราชิกาทิครุกานํ, ตทเญฺญสญฺจ สิกฺขาปทานํ ปาติโมกฺขุเทฺทสกฺกเมน เยภุเยฺยน อปญฺญตฺตตํ สนฺธาย วุตฺตํ, น สเพฺพน สพฺพํ อปญฺญตฺตตายฯ เตเนว เถโร ภควนฺตํ ‘‘สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺย อุทฺทิเสยฺย ปาติโมกฺข’’นฺติ ปาติโมกฺขุเทฺทเสน สห สิกฺขาปทปญฺญตฺติํ ยาจิฯ **ขนฺธเก** หิ อานนฺทเตฺถราทีนํ ปพฺพชฺชโต ปุเรตรเมว ราหุลภทฺทสฺส ปพฺพชฺชาย ‘‘น, ภิกฺขเว, อนนุญฺญาโต มาตาปิตูหิ ปุโตฺต ปพฺพาเชตโพฺพ, โย ปพฺพาเชยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ (มหาว. ๑๐๕) ปญฺญตฺตสิกฺขาปทํ ทิสฺสติฯ อิเธว อฎฺฐกถายมฺปิ ‘‘สามมฺปิ ปจนํ…เป…. น วฎฺฏตี’’ติ จ, ‘‘รตฺติเจฺฉโท วสฺสเจฺฉโท วา น กโต’’ติ จ วุตฺตตฺตา ปุเพฺพว สามปากาทิปฎิเกฺขโป อตฺถีติ ปญฺญายติฯ เอวํ กติปยสิกฺขาปทานํ ปญฺญตฺติสพฺภาเวปิ อปญฺญตฺตปาราชิกาทิเก สนฺธาย ‘‘น ตาว, สาริปุตฺต, สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตี’’ติ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ ปุถุตฺตารมฺมณโต ปฎินิวตฺติตฺวา สมฺมเทว เอการมฺมเณ จิเตฺตน ลีโน ปฎิสลฺลีโน นามาติ อาห ‘‘เอกีภาวํ คตสฺสา’’ติ, จิตฺตวิเวกํ คตสฺสาติ อโตฺถฯ **จิร**นฺติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํฯ

โสฬสวิธาย ปญฺญายาติ มชฺฌิมนิกาเย **อนุปทสุตฺตนฺตเทสนายํ** ‘‘มหาปโญฺญ, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต ปุถุปโญฺญ หาสปโญฺญ ชวนปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญ’’ติ อาคตา ฉ ปญฺญา จ นวานุปุพฺพวิหารสมาปตฺติปญฺญา จ อรหตฺตมคฺคปญฺญา จาติ เอวํ โสฬสวิเธน อาคตาย ปญฺญายฯ เยสํ พุทฺธานํ สาวกา สุทฺธาวาเสสุ สนฺทิสฺสนฺติ, เตเยว โลเก ปากฎาติ วิปสฺสีอาทโยว อิธ อุทฺธฎา, น อิตเร ปุพฺพพุทฺธาฯ เตเนว **อาฎานาฎิยสุเตฺต** (ที. นิ. ๓.๒๗๕ อาทโย) เทวาปิ อตฺตโน ปากฎานํ เตสเญฺญว คหณํ อกํสุ, นาเญฺญสนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๑๙. **กิลาสุโน**ติ อโปฺปสฺสุกฺกา ปโยชนาภาเวน นิรุสฺสาหา อเหสุํ, น อาลสิเยน, เตนาห **น อาลสิยกิลาสุโน**ติอาทิฯ **นิโทฺทสตายา**ติ กายวจีวีติกฺกมสมุฎฺฐาปกโทสาภาวาฯ ปาณํ น หเน น จาทินฺนมาทิเยติอาทินา (สุ. นิ. ๔๐๒) โอวาทสิกฺขาปทานํ วิชฺชมานตฺตา วุตฺตํ **สตฺถาปตฺติกฺขนฺธวเสนา**ติอาทิฯ ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺสานํ โอสานทิวสํ อเปกฺขิตฺวา ‘‘สกิํ สกิ’’นฺติ

วุตฺตตฺตา ตทเปกฺขเมตฺถ สามิวจนํฯ สกลชมฺพุทีเป สโพฺพปิ ภิกฺขุสโงฺฆ อุโปสถํ อกาสีติ สมฺพโนฺธฯ

ขนฺตี ปรมนฺติอาทีสุ ติติกฺขาสงฺขาตา ขนฺติ สตฺตสงฺขาเรหิ นิพฺพตฺตานิฏฺฐาขมนกิเลสต ปนโต **ปรมํ ตโป** นามฯ วานสงฺขาตาย ตณฺหาย นิกฺขนฺตตฺตา **นิพฺพานํ** สพฺพธเมฺมหิ **ปรมํ** อุตฺตมนฺติ พุทฺธา วทนฺติฯ ยถาวุตฺตขนฺติยา อภาเวน ปาณวธํ วา เฉทนตาฬนาทิํ วา กโรโนฺต **ปรูปฆาตี** ปรสฺสหรณปรทาราติกฺกมนาทีหิ มุสาเปสุญฺญผรุสาทีหิ จ ปรํ **วิเหฐยโนฺต** จ พาหิตปาปตาย อภาเวน ปพฺพชิโต วา สมิตปาปตาย อภาเวน สมโณ วา น โหตีติ อโตฺถฯ สีลสํวเรน สพฺพปาปสฺส อนุปฺปาทนํ โลกิยสมาธิวิปสฺสนาหิ กุสลสฺส อุปสมฺปาทนํ นิปฺผาทนํ สเพฺพหิ มคฺคผเลหิ อตฺตโน จิตฺตสฺส ปริโสธนํ ปภสฺสรภาวกรณํ ยํ, ตเมตํ พุทฺธานํ **สาสนํ** อนุสิฏฺฐิฯ **อนุปวาโท**ติ วาจาย กสฺสจิ อนุปวทนํฯ **อนุปฆาโต**ติ กาเยน กสฺสจิ อุปฆาตากรณํ วุตฺตาวเสเส จ ปาติโมกฺขสงฺขาเต สีเล อตฺตานํ สํวรณํฯ ภตฺตสฺมิํ มตฺตญฺญุตาสงฺขาตอาชีวปาริสุทฺธิปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลสมาโยโค ตมฺมุเขน อินฺทฺริยสํวโร ปนฺตเสนาสนสงฺขาตํ อรญฺญวาสํ ตมฺมุเขน ปกาสิเต จตุปจฺจยสโนฺตสภาวนารามตาสงฺขาตมหาอริยวํเส ปติฏฺฐานญฺจ อธิจิตฺตสงฺขาเต โลกิยโลกุตฺตรสมาธิมฺหิ ตทุปฺปาทนวเสน **อาโยโค** อนุโยโค จ ยํ, ตเมตํ พุทฺธานํ อนุสิฏฺฐีติ โยชนาฯ

‘‘ยาว สาสนปริยนฺตา’’ติ อาณาปาติโมกฺขสฺส อภาวโต วุตฺตํฯ ปรินิพฺพานโต ปน อุทฺธํ โอวาทปาติโมกฺขุเทฺทโสปิ นเตฺถว, พุทฺธา เอว หิ ตํ อุทฺทิสนฺติ, น สาวกาฯ **ปฐมโพธิย**นฺติ โพธิโต วีสติวสฺสปริจฺฉิเนฺน กาเล, **อาจริยธมฺมปาลเตฺถเรน** ปน ‘‘ปญฺจจตฺตาลีสาย วเสฺสสุ อาทิโต ปนฺนรส วสฺสานิ ปฐมโพธี’’ติ วุตฺตํ, **สิกฺขาปทปญฺญตฺติกอาลโต ปน ปภุติ อาณาปาติโมกฺขเมว อุทฺทิสนฺตี**ติ อิทํ ปาติโมกฺขุเทฺทสกฺกเมเนว ปริปุณฺณํ กตฺวา สิกฺขาปทปญฺญตฺติกาลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อฏฺฐานํ อนวกาโส**ติ ยถากฺกมํ เหตุปจฺจยปฏิเกฺขปวเสน การณปฏิเกฺขโปฯ **ยน**ฺติ เยน การเณนฯ **อปริสุทฺธาย ปริสายา**ติ อลชฺชีปุคฺคเลหิ โวมิสฺสตาย อสุทฺธาย ปริสาย, น เกวลํ พุทฺธานเญฺญว อปริสุทฺธาย ปริสาย ปาติโมกฺขุเทฺทโส อยุโตฺต, อถ โข สาวกานมฺปิฯ โจทนาสารณาทิวเสน ปน โสเธตฺวา สํวาสกรณํ สาวกานเญฺญว ภาโร, พุทฺธา ปน สิกฺขาปทานิ ปญฺญเปตฺวา อุโปสถาทิกรณวิธานํ สิกฺขาเปตฺวา วิสฺสเชฺชนฺติ, โจทนาสารณาทีนิ น กโรนฺติ, เตเนว ภควา อสุทฺธาย ปริสาย ปาติโมกฺขํ อนุทฺทิสิตฺวา สกลรตฺติํ ตุณฺหีภูโต นิสีทิฯ ภิกฺขู จ ภควโต อธิปฺปายํ ญตฺวา อสุทฺธปุคฺคลํ พหิ นีหริํสุฯ ตสฺมา สาวกานมฺปิ อสุทฺธาย ปริสาย ญตฺวา อุโปสถาทิสงฺฆกมฺมกรณํ พฺรหฺมจริยนฺตรายกรณํ วินา น วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ

สมฺมุขสาวกานนฺติ พุทฺธานํ สมฺมุเข ธรมานกาเล ปพฺพชิตานํ สพฺพนฺติมานํ สาวกานํฯ อุฬาราติสยโชตนตฺถํ ‘‘อุฬารุฬารโภคาทิกุลวเสน วา’’ติ ปุน อุฬารสทฺทคฺคหณํ กตํฯ อาทิ-สเทฺทน อุฬารมชฺฌตฺตอนุฬาราทีนํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ เต ปจฺฉิมา สาวกา อนฺตรธาเปสุนฺติ สมฺพโนฺธฯ

อปญฺญเตฺตปิ สิกฺขาปเท ยทิ สาวกา สมานชาติอาทิกา สิยุํ, อตฺตโน กุลานุคตคนฺถํ วิย ภควโต วจนํ น นาเสยฺยุํฯ ยสฺมา ปน สิกฺขาปทญฺจ น ปญฺญตฺตํ, อิเม จ ภิกฺขู น สมานชาติอาทิกา, ตสฺมา วินาเสสุนฺติ อิมมตฺถํ ทเสฺสตุํ **ยสฺมา เอกนามา...เป.... ตสฺมา อญฺญมญฺญํ วิเหเฐนฺตา**ติอาทิ วุตฺตํฯ จิรฏฺฐิติกวาเร ปน สาวกานํ นานาชจฺจาทิภาเว สมาเนปิ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา ปริปุณฺณตาย สาสนสฺส จิรปฺปวตฺติ เวทิตพฺพาฯ ยทิ เอวํ กสฺมา ส

เพฺพปิ พุทฺธา สิกฺขาปทานิ น ปญฺญเปนฺตีติ? ยสฺมา จ สาสนสฺส จิรปฺปวตฺติยา น เกวลํ สิกฺขาปทปญฺญตฺติเยว เหตุ, อถ โข อายตึ ธมฺมวินยํ คเหตฺวา สาวเกหิ วิเนตพฺพปุคฺคลานํ สมฺภโวปิ, ตสฺมา เตสํ สมฺภเว สติ พุทฺธา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปนฺติ, นาสตีติ ปริปุณฺณาปญฺญตฺติเยว เวเนยฺยสมฺภวสฺสาปิ สูจนโต สาสนสฺส จิรปฺปวตฺติยา เหตุ วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ ปาฬิยํ **สหสฺสํ ภิกฺขุสงฺฆํ...เป.... โอวทตี**ติ เอตฺถ สหสฺสสงฺขฺยาปริจฺฉินฺโนน สโงฺฆ สหโสฺส สหสฺสิโลกธาตูติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๑๘) วิยฯ ตํ สหสฺสํ ภิกฺขุสงฺฆนฺติ โยชนาฯ สหสฺสสทฺทสฺส เอกวจนนฺตตาย ‘‘ภิกฺขุสหสฺสสฺสา’’ติ วตฺวา อวยวาเปกฺขาย ‘‘โอวทิยมานาน’’นฺติ พหุวจนนิเทฺทโส กโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิํสูติ เอตฺถ **อาสเวหี**ติ กตฺตุอเตฺถ กรณวจนํฯ **จิตฺตานี**ติ ปจฺจตฺตพหุวจนํฯ **วิมุจฺจิํสู**ติ กมฺมสาธนํฯ ตสฺมา อาสเวหิ กตฺตุภูเตหิ อนุปาทาย อารมฺมณกรณวเสน อคฺคเหตฺวา จิตฺตานิ วิโมจิตานีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ คเหตโพฺพติ อาห **เตสญฺหิ จิตฺตานี**ติอาทิฯ **เยหิ อาสเวหี**ติ เอตฺถาปิ กตฺตุอเตฺถ เอว กรณวจนํฯ **วิมุจฺจิํสู**ติ กมฺมสาธนํฯ **เต**ติ อาสวาฯ **ตานี**ติ จิตฺตานิ, อุปโยคพหุวจนเญฺจตํฯ **วิมุจฺจิํสู**ติ กตฺตุสาธนํ, วิโมเจสุนฺติ อโตฺถฯ **อคฺคเหตฺวา วิมุจฺจิํสู**ติ อารมฺมณวเสน ตานิ จิตฺตานิ อคฺคเหตฺวา อาสวา เตหิ จิเตฺตหิ มุตฺตวโนฺต อเหสุนฺติ อโตฺถฯ อถ วา **อาสเวหี**ติ นิสฺสกฺกวจนํ, **วิมุจฺจิํสู**ติ กตฺตุสาธนํฯ ตสฺมา กญฺจิ สงฺขตธมฺมํ ตณฺหาทิวเสน อนุปาทิยิตฺวา จิตฺตานิ วิมุตฺตวนฺตานิ อเหสุนฺติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **ปุริมวจนาเปกฺข**นฺติ อญฺญตรสฺมิํ ภิํสนเก วนสเณฺฑติ วุตฺตวจนสฺส อเปกฺขนํ ตสฺมิํ ปุริมวจเนติ เอวํ อเปกฺขนนฺติ อโตฺถ, เตนาห **ยํ วุตฺต**นฺติอาทิฯ ภิํสนสฺส ภยสฺส กตํ กรณํ กิริยา ภิํสนกตํ, ตสฺมิํ ภิํสนกิริยายาติ อตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห ‘‘ภิํสนกิริยายา’’ติฯ ภิํสยตีติ ภิํสโน, โสว ภิํสนโก, ตสฺส ภาโว ‘‘ภิํสนกตฺต’’นฺติ วตฺตเพฺพ ต-การสฺส โลปํ กตฺวา วุตฺตนฺติ ปการนฺตเรน อตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘อถ วา’’**ติอาทิฯ **พหุตรานํ สตฺตานํ วา**ติ เยภุเยฺยนาติ ปทสฺส อตฺถทสฺสนํฯ เตน จ โย โกจีติ ปทสฺสาปิ โย โย ปวิสตีติ วิจฺฉาวเสน นานเตฺถน อโตฺถ คเหตโพฺพติ ทเสฺสติ, โย โย ปวิสติ, เตสุ พหุตรานนฺติ อตฺถสมฺภวโตฯ

นิคมนนฺติ ปกเต อเตฺถ ยถาวุตฺตสฺส อตฺถสฺส อุปสํหาโรฯ อยเญฺหตฺถ นิคมนกฺกโม – ยาหิ, สาริปุตฺต, วิปสฺสีอาทีนํ ติณฺณํ พุทฺธานํ อตฺตโน ปรินิพฺพานโต อุปริ ปริยตฺติวเสน วิเนตพฺพานํ ปุคฺคลานํ อภาเวน เตสํ อตฺถาย วิตฺถารโต สิกฺขาปทปญฺญตฺติยํ กิลาสุตา อโปฺปสฺสุกฺกตา, ยา จ อุปนิสฺสยสมฺปนฺนานํ เวเนยฺยานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ภิํสนกวนสเณฺฑปิ คนฺตฺวา โอวทนฺตานํ เตสํ มคฺคผลุปฺปาทนตฺถาย ธมฺมเทสนาย เอว อกิลาสุตา สอุสฺสาหตา, น วิตฺถารโต ธมฺมวินยเทสนาย, อยํ โข, สาริปุตฺต, เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยน วิปสฺสีอาทีนํ ติณฺณํ พุทฺธานํ พฺรหฺมจริยํ น จิรฏฺฐิติกํ อโหสีติฯ **ปุริสยุควเสนา**ติ ปุริสานํ ยุคํ ปวตฺติกาโล, ตสฺส วเสน, ปุริสวเสนาติ อโตฺถฯ **สพฺพปจฺฉิมโก**ติ ปรินิพฺพานทิวเส ปพฺพชิโต **สุภทฺท**สทิโสฯ **สตสหสฺสํ สฏฺฐิมตฺตานิ จ วสฺสสหสฺสานี**ติ อิทํ ภควโต ชาติโต ปฏฺฐาย วุตฺตํ, โพธิโต ปฏฺฐาย ปน คณิยมานํ อูนํ โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เทฺวเยวา**ติ ธรมาเน ภควติ เอกํ, ปรินิพฺพุเต เอกนฺติ เทฺว เอว ปุริสยุคานิฯ

๒๐-๑. **อสมฺภุณเนฺตนา**ติ อปาปุณเนฺตนฯ **โก อนุสนฺธี**ติ ปุริมกถาย อิมสฺส โก สมฺพโนฺธติ อโตฺถฯ **ยํ วุตฺต**นฺติ ยํ ยาจิตนฺติ อโตฺถฯ **เยสู**ติ วีติกฺกมธเมฺมสุฯ **เนส**นฺติ ทิฏฺฐธมฺมิกาทิอาสวานํฯ **เต**ติ วีติกฺกมธมฺมาฯ ญาติเยว ปิตามหปิตุปุตฺตาทิวเสน ปริวฏฺฏนโต ปริวโฏฺฏติ **ญาติปริวโฏฺฏฯ โลกามิสภูต**นฺติ โลกปริยาปนฺนํ หุตฺวา กิเลเสหิ อามสิตพฺพโต โลกามิสภูตํฯ **ปพฺพชฺชาสเงฺขปเนวา**ติ ทสสิกฺขาปททานาทิปพฺพชฺชามุเขนฯ **เอต**นฺติ เมถุนาทีนํ

อกรณํฯ **ถาม**นฺติ สิกฺขาปทปญฺญาปนสามตฺถิยํฯ **สญฺฉวิ**นฺติ สุกฺกจฺฉวึ ปกติจฺฉวึ, สุนฺทรจฺฉวึ วาฯ **เสส**นฺติ เสสปทโยชนทสฺสนํฯ อิทานิ อตฺถโยชนํ ทเสฺสโนฺต อาห **อยํ วา เหตฺถา**ติ อาทิฯ ตตฺถ **วา**-สโทฺท อวธารเณฯ **หิ**-สโทฺท ปสิทฺธิยํ, อยเมว เหตฺถาติ อโตฺถฯ อถ สตฺถาติ ปทสฺส อตฺถํ ทเสฺสติ ''ตทา สตฺถา''ติฯ **โรเปตฺวา**ติ ผาลิตฎฺฐาเน นินฺนํ มํสํ สมํ วเฑฺฒตฺวาฯ **สเก อาจริยเก**ติ อตฺตโน อาจริยภาเว, อาจริยกเมฺม วาฯ

วิปุลภาเวนาติ พหุภาเวนฯ **อโยนิโส อุมฺมุชฺชมานา**ติ อนุปาเยน อภินิวิสมานา, วิปรีตโต ชานมานาติ อโตฺถฯ **รเสน รสํ สํสนฺทิตฺวา**ติ อนวชฺชสภาเวน สาวชฺชสภาวํ สมฺมิเสฺสตฺวาฯ **อุทฺธมฺมํ อุพฺพินย**นฺติ อุคฺคตธมฺมํ อุคฺคตวินยญฺจ, ยถา ธโมฺม จ วินโย จ วินสฺสิสฺสติ, เอวํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **อิมสฺมึ อเตฺถ**ติ อิมสฺมึ สงฺฆาทิกาเรฯ **ปภสฺสโร**ติ ปภาสนสีโลฯ **เอวํนาโม เอวํโคโตฺต**ติ โสยมายสฺมา โสตาปโนฺนตินามโคเตฺตน สมนฺนาคโต, อยํ วุจฺจติ โสตาปโนฺนติ ปกเตน สมฺพโนฺธฯ **อวินิปาตธโมฺม**ติ เอตฺถ **ธมฺม**-สโทฺท สภาววาจี, โส จ อตฺถโต อปาเยสุ ขิปนโก ทิฎฺฐิอาทิอกุสลธโมฺม เอวาติ อาห **''เย ธมฺมา''**ติอาทิฯ อิทานิ สภาววเสเนว อตฺถํ ทเสฺสตุํ **วินิปตนํ วา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **นิยโต**ติ สตฺตภวพฺภนฺตเร นิยตกฺขนฺธปรินิพฺพาโนฯ ตสฺส การณมาห ''สโมฺพธิปรายโณ''ติฯ

๒๒. **อนุธมฺมตา**ติ โลกุตฺตรธมฺมานุคโต สภาโวฯ **ปวารณาสงฺคหํ ทตฺวา**ติ ''อาคามินิยา ปุณฺณมิยา ปวาเรสฺสามา''ติ อนุมติทานวเสน ทตฺวา, ปวารณํ อุกฺกฑฺฒิตฺวาติ อโตฺถ, เอเตน นเยน เกนจิ ปจฺจเยน ปวารณุกฺกฑฺฒนํ กาตุํ วฎฺฎตีติ ทีปิตํ โหติฯ **มาคสิรสฺส ปฐมทิวเส**ติ จนฺทมาสวเสน วุตฺตํ, อปรกตฺติกปุณฺณมาย อนนฺตเร ปาฎิปททิวเสติ อโตฺถฯ **ผุสฺสมาสสฺส ปฐมทิวเส**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ อิทญฺจ นิทสฺสนมตฺตํ เวเนยฺยานํ อปริปากํ ปฎิจฺจ ผุสฺสมาสโต ปรญฺจ เอกทฺวิติจตุมาสมฺปิ ตเตฺถว วสิตฺวา เสสมาเสหิ จาริกาย ปริโยสาปนโตฯ **ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ**ติ อิทํ เทวพฺรหฺมานํ วเสน วุตฺตํฯ มนุสฺสา ปน อิมสฺมึเยว จกฺกวาเฬ โพธเนยฺยา โหนฺติฯ อิตรจกฺกวาเฬสุ ปน มนุสฺสานํ อิมสฺมึ จกฺกวาเฬ อุปฺปตฺติยา ฉนฺทุปฺปาทนตฺถํ อนนฺตมฺปิ จกฺกวาฬํ โอโลเกตฺวา ตทนุคุณานุสาสนี ปาฎิหาริยํ กโรนฺติเยวฯ

อายามาติ เอตฺถ **อา**-สโทฺท อาคจฺฉาติ อิมินา สมานโตฺถติ อาห ''อาคจฺฉ ยามา''ติ, เอหิ คจฺฉามาติ อโตฺถฯ **สุวณฺณรสปิญฺชราหี**ติ วิลีนสุวณฺณชลํ วิย ปิญฺชราหิ สุวณฺณวณฺณาหีติ อโตฺถฯ **ปาฬิยํ** นิมนฺติตมฺหาติอาทีสุ ''นิมนฺติตา วสฺสํวุตฺถา อมฺหา''ติ จ, ''นิมนฺติตา วสฺสํวุตฺถา อตฺถา''ติ จ สมฺพโนฺธฯ

ยนฺติ เทยฺยธมฺมชาตํ, ยํ กิญฺจีติ อโตฺถฯ **โน นตฺถี**ติ อมฺหากํ นตฺถิ, โนติ วา เอตสฺส วิวรณํ นตฺถีติฯ **เอตฺถา**ติ ฆราวาเสฯ **ต**นฺติ ตํ การณํ, กิจฺจํ วาฯ **กุโต**ติ กตรเหตุโตฯ **ย**นฺติ เยน การเณน, กิเจฺจน วาฯ ทุติเย อตฺถวิกเปฺป เอตฺถาติ อิมสฺส วิวรณํ **อิมสฺมึ เตมาสพฺภนฺตเร**ติฯ **ต**นฺติ ตํ เทยฺยธมฺมํฯ

ตตฺถ จาติ กุสเลฯ ติกฺขวิสทภาวาปาทเนน **สมุเตฺตเชตฺวาฯ วเสฺสตฺวา**ติ อายตึ วาสนาภาคิยํ ธมฺมรตนวสฺสํ โอตาเรตฺวาฯ **ยํ ทิวส**นฺติ ยสฺมึ ทิวเสฯ

๒๓. **ปตฺตุณฺณปตฺตปเฎ จา**ติ ปตฺตุณฺณปเฎ จีนปเฎ จฯ **ตุมฺพานี**ติ จมฺมมยเตลภาชนานิฯ **อนุพนฺธิตฺวา**ติ อนุปคมนํ กตฺวาฯ **อภิรนฺต**-สโทฺท อิธ อภิรุจิปริยาโยติ อาห **''ยถาชฺฌาสย''**นฺติอาทิฯ **โสเรยฺยาทีนิ** มหามณฺฑลจาริกาย มคฺคภูตานิ โสเรยฺยนคราทีนิฯ **ป**

ยาคปติฎฺฐานนฺติ คงฺคาย เอกสฺส ติตฺถวิเสสสฺสาปิ, ตํสมีเป คามสฺสาปิ นามํฯ **สมนฺตปาสา ทิกายา**ติ สมนฺตโต สพฺพโส ปสาทํ ชเนตีติ สมนฺตปาสาทิกา, ตสฺสาฯ

เย ปน ปกาเร สนฺธาย ''สมนฺตโต''ติ วุจฺจติ, เต ปกาเร วิตฺถาเรตฺวา ทเสฺสตุํ **ตตฺริท**นฺติ อาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ''สมนฺตปาสาทิกา''ติ ยา สํวณฺณนา วุตฺตา, ตตฺร ตสฺสํ สมนฺตปาสาทิกายํ สมนฺตปสาทิกภาเว อิทํ วกฺขมานคาถาวจนํ โหตีติ โยชนาฯ พาหิรนิทานอพฺภนฺตรนิทานสิกฺขาปทนิทานานํ วเสน **นิทานปฺปเภททีปนํ** เวทิตพฺพํฯ ''เถรวาทปฺปกาสนํ วตฺถุปฺปเภททีปน''นฺติปิ วทนฺติฯ ''สิกฺขาปทานํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุปฺปเภททีปน''นฺติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ สิกฺขาปทนิทานนฺติ ปน เวสาลีอาทิ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา การณภูตเทสวิเสโส เวทิตโพฺพฯ **เอตฺถา**ติ สมนฺตปาสาทิกายฯ สมฺปสฺสตํ วิญฺญูนนฺติ สมฺพนฺโธ, ตสฺมา อยํ สมนฺตปาสาทิกาเตฺวว ปวตฺตาติ โยเชตพฺพาฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

เวรญฺชกณฺฑวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๑. ปาราชิกกโณฺฑ

๑. ปฐมปาราชิกํ

สุทินฺนภาณวารวณฺณนา

๒๔. วิกฺกายิกภณฺฑสฺส วิกฺกิณนํ อิณทานญฺจ **ภณฺฑปฺปโยชนํ** นามฯ เอวํ ปโยชิตสฺส มูลสฺส สห วฑฺฒิยา คหณวายาโม **อุทฺธาโร** นามฯ **อสุกทิวเส ทินฺนนฺ**ติอาทินา ปมุฏฺฐสฺส ส ตุปฺปาทนาทิ **สารณํ** นามฯ **จตุพฺพิธายา**ติ ขตฺติยพฺราหฺมณคหปติสมณานํ วเสน, ภิกฺขุอา ทีนํ วา วเสน จตุพฺพิธายฯ **ทิสฺวานสฺส เอตทโหสี**ติ เหตุอเตฺถ อยํ ทิสฺวาน-สโทฺท อสมา นกตฺตุกตฺตา, ยถา ฆตํ ปิวิตฺวา พลํ โหตีติ, เอวมญฺญตฺถาปิ เอวรูเปสุฯ **ภพฺพกุลปุโตฺต**ติ อุ ปนิสฺสยมตฺตสภาเวน วุตฺตํ, น ปจฺฉิมภวิกตายฯ เตเนวสฺส มาตาทิอกลฺยาณมิตฺตสมาโยเคน กตวีติกฺกมนํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาเรน อธิคมนฺตราโย ชาโตฯ ปจฺฉิมภวิกานํ ปุพฺพ พุทฺธุปฺปาเทสุ ลทฺธพฺยากรณานํ น สกฺกา เกนจิ อนฺตรายํ กาตุํฯ เตเนว **องฺคุลิมาล**เตฺถราท โย อกุสลํ กตฺวาปิ อธิคมสมฺปนฺนา เอว อเหสุนฺติฯ **จริมกจิตฺตนฺ**ติ จุติจิตฺตํฯ สงฺขํ วิย ลิขิตํ ฆํ สิตฺวา โธวิตํ สงฺขลิขิตนฺติ อาห **โธตอิ**จฺจาทิฯ **อชฺฌาวสตา**ติ อธิ-สทฺทโยเคน อคารนฺติ ภุมฺ มเตฺถ อุปโยควจนนฺติ อาห ‘‘อคารมเชฺฌ’’ติฯ กสายรสรตฺตานิ กาสายานีติ อาห ‘‘กสายรส ปีตตายา’’ติฯ กสายโต นิพฺพตฺตตาย จ หิ รโสปิ ‘‘กสายรโส’’ติ วุจฺจติฯ

๒๖. ยทา ชานาติ-สโทฺท โพธนโตฺถ น โหติ, ตทา ตสฺส ปโยเค สปฺปิโน ชานาติ มธุโน ชานาตีติอาทีสุ วิย กรณเตฺถ สามิวจนํ สทฺทสตฺถวิทู อิจฺฉนฺตีติ อาห ‘‘กิญฺจิ ทุเกฺขน นานุโภ สี’’ติฯ เกนจิ ทุเกฺขน นานุโภสีติ อโตฺถ, กิญฺจีติ เอตฺถาปิ หิ กรณเตฺถ สามิวจนสฺส โลโป กโต, เตเนว วกฺขติ ‘‘วิกปฺปทฺวเยปิ ปุริมปทสฺส อุตฺตรปเทน สมานวิภตฺติโลโป ทฏฺฐ โพฺพ’’ติฯ ยทา ปน ชานาติ-สโทฺท สรณโตฺถ โหติ, ตทา มาตุ สรตีติอาทีสุ วิย อุปโยคเตฺถ สามิวจนํ สทฺทสตฺถวิทู วทนฺตีติ อาห ‘‘อถ วา กิญฺจิ ทุกฺขํ นสฺสรตีติ อโตฺถ’’ติ, กสฺสจิ ทุกฺ ขสฺส อนนุภูตตาย นสฺสรตีติ อโตฺถฯ **วิกปฺปทฺวเยปี**ติ อนุภวนสรณตฺถวเสน วุเตฺต ทุติยตติย วิกปฺปทฺวเยฯ **ปุริมปทสฺสา**ติ กิญฺจีติ ปทสฺสฯ **อุตฺตรปเทนา**ติ ทุกฺขสฺสาติปเทนฯ สมานาย สามิวจนภูตาย วิภตฺติยา ‘‘กสฺสจิ ทุกฺขสฺสา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘กิญฺจิ ทุกฺขสฺสา’’ติ โลโปติ ทฏฺฐ โพฺพฯ **มรเณนปิ มยํ เต**ติ เอตฺถ **เต**ติ ปทสฺส สหเตฺถ กรณวเสนปิ อตฺถํ ทเสฺสตุํ **ตยา วิโยคํ วา ปาปุณิสฺสามา**ติ อตฺถนฺตรํ วุตฺตํฯ

๒๘. **คนฺธพฺพา** นาม คายนกาฯ **นฏา** นาม รงฺคนฏาฯ **นาฏกา** ลงฺฆนกาทโยฯ สุขูปก รเณหิ อตฺตโน ปริจรณํ กโรโนฺต ยสฺมา ลโฬฺต กีโฬฺต นาม โหติ, ตสฺมา ทุติเย อตฺถวิก เปฺป **ลฬา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ทานปฺปทานาทีนี**ติ เอตฺถ นิจฺจทานํ **ทานํ** นาม, วิเสสทานํ **ปทานํ** นาม, **อาทิ**-สเทฺทน สีลาทีนิ สงฺคณฺหาติฯ

๓๐. **จุทฺทส ภตฺตานี**ติ สงฺฆภตฺตํ อุเทฺทสภตฺตํ นิมนฺตนํ สลากํ ปกฺขิกํ อุโปสถิกํ ปาฏิปทิกํ อาคนฺตุกํ คมิกํ คิลานํ คิลานุปฏฺฐากํ วิหาร-ธุร-วารภตฺตนฺติ อิมานิ จุทฺทส ภตฺตา นิฯ เอตฺถ จ เสนาสนาทิปจฺจยตฺตยนิสฺสิเตสุ อารญฺญกงฺคาทิปธานงฺคานํ คหณวเสน เสสธุต งฺคานิปิ คหิตาเนว โหนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **วชฺชีนนฺ**ติ วชฺชีราชูนํฯ **วชฺชีสู**ติ ชนปทาเปกฺขํ พหุว จนํ, วชฺชีนามเก ชนปเทติ อโตฺถฯ ปญฺจกามคุณาเยว อุปภุญฺชิตพฺพโต ปริภุญฺชิตพฺพโต จ **อุปโภคปริโภคา**, อิตฺถิวตฺถาทีนิ จ ตทุปกรณานีติ อาห **‘‘เยหิ เตส’’**นฺติอาทิฯ **อุกฺ**

กฎฺฐปิณฺฑปาติกตฺตาติ เสสธุตงฺคปริวาริเตน อุกฺกฏฺฐปิณฺฑปาติกธุตเงฺคน สมนฺนาคตตฺตา, เตนาห ‘‘สปทานจารํ จริตุกาโม’’ติฯ

๓๑. **โทสา**ติ รตฺติฯ ตตฺถ อภิวุตฺถํ ปริวุสิตํ **อาภิโทสิกํ,** อภิโทสํ วา ปจฺจูสกาลํ คโต ปโตฺต อติกฺกโนฺต อาภิโทสิโก, เตนาห **เอกรตฺตาติกฺกนฺตสฺส วา**ติอาทิฯ

๓๒. **อุทกกญฺชิย**นฺติ ปานียปริโภชนียอุทกญฺจ ยาคุ จฯ **ตถา**ติ สมุจฺจยเตฺถฯ**อโนกปฺปนํ** อสทฺทหนํ, **อมริสนํ** อสหนํฯ

๓๔. **ตทฺธิตโลป**นฺติ ปิตามหโต อาคตํ ‘‘เปตามห’’นฺติ วตฺตเพฺพ ตทฺธิตปจฺจยนิมิตฺตสฺส เอ-การสฺส โลปํ กตฺวาติ อโตฺถฯ เยสํ สนฺตกํ ธนํ คหิตํ, เต **อิณายิกาฯ ปลิพุทฺธ**ติ ‘มา คจฺฉ มา ภุญฺชา’ติอาทินา กตาวรโณ, ปีฬิโตติ อโตฺถฯ

๓๕. **อตฺตนา**ติ สยํฯ สปติโน ธนสามิโน อิทํ **สาปเตยฺยํ,** ธนํฯ ตเทว **วิภโว**ฯ

๓๖. ***ภิชฺชนฺตี***ติ อคหิตปุพฺพา เอว ภิชฺชนฺติฯ **ทินฺนาปิ ปฏิสนฺธี**ติ ปิตรา ทินฺนํ สุกฺกํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนสฺส สตฺตสฺส ปฏิสนฺธิปิ เตน ทินฺนา นาม โหตีติ วุตฺตํฯ สุกฺกเมว วา อิธ ปฏิสนฺธินิสฺสยตฺตา ‘‘ปฏิสนฺธี’’ติ วุตฺตํ, เตนาห ‘‘ขิปฺปํ ปติฏฺฐาตี’’ติฯ น หิ ปิตุ สํโยคกฺขเณเยว สตฺตสฺส อุปฺปตฺตินิยโม อตฺถิ สุกฺกเมว ตถา ปติฏฺฐานนิยมโตฯ สุเกฺก ปน ปติฏฺฐิเต ยาว สตฺตทิวสานิ, อฑฺฒมาสมตฺตํ วา, ตํ คพฺภสณฺฐานสฺส เขตฺตเมว โหติ มาตุ มํสสฺส โลหิตเลสสฺส สพฺพทาปิ วิชฺชมานตฺตาฯ ปุเพฺพปิ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานํ สพฺภาวโต **อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท**ติ อิมสฺส ปฐมปาราชิกสิกฺขาปเท อฏฺฐปิเตติ อโตฺถ วุโตฺตฯ **เอวรูป**นฺติ เอวํ ครุกสภาวํ, ปาราชิกสงฺฆาทิเสสวตฺถุภูตนฺติ อโตฺถ, เตนาห ‘‘อวเสเส ปญฺจขุทฺทกาปตฺติกฺขเนฺธ เอว ปญฺญเปสี’’ติฯ ยํ อาทีนวนฺติ สมฺพโนฺธฯ **กายวิญฺญตฺติโจปนโต**ติ กายวิญฺญตฺติยา นิพฺพตฺตจลนโตฯ

เตเนวาติ อวธารเณน ยานิ คพฺภคฺคหณการณานิ นิวตฺติตานิ, ตานิปิ ทเสฺสตุํ **กิํ ปนา**ติ อาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ อุภเยสํ ฉนฺทราคเวเสน กายสํสโคฺค วุโตฺตฯ อิตฺถิยา เอว ฉนฺทราคเวเสน นาภิปรามสนํ วิสุํ วุตฺตํฯ **สามปณฺฑิตสฺส** หิ มาตา ปุตฺตุปฺปตฺติยา สญฺชาตาทรา นาภิปรามสนกาเล กามราคสมากุลจิตฺตา อโหสิ, อิตรถา ปุตฺตุปฺปตฺติยา เอว อสมฺภวโตฯ ‘‘สโกฺก จสฺสา กามราคสมุปฺปตฺตินิมิตฺตานิ อกาสี’’ติปิ วทนฺติ, วตฺถุวเสน วา เอตํ นาภิปรามสนํ กายสํสคฺคโต วิสุํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **มาตงฺคปณฺฑิตสฺส** ทิฏฺฐมงฺคลิกาย นาภิปรามสเนน มณฺฑพฺยสฺส นิพฺพตฺติ อโหสิฯ **จณฺฑปโชฺชตมาตุ** นาภิยํ วิจฺฉิกา ผริตฺวา คตา, เตน จณฺฑปโชฺชตสฺส นิพฺพตฺติ อโหสีติ อาห **เอเตเนว นเยนา**ติอาทิฯ

อยนฺติ สุทินฺนสฺส ปุราณทุติยิกาฯ **ยํ สนฺธายา**ติ ยํ อชฺฌาจารํ สนฺธายฯ **มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺตี**ติ อิมินา สุกฺกสฺส สมฺภวํ ทีเปติ, **มาตา จ อุตุนี โหตี**ติ อิมินา โสณิตสฺสฯ **คนฺธโพฺพ**ติ ตตฺรุปโค สโตฺต อธิเปฺปโต, คนฺตโพฺพติ วุตฺตํ โหติ, ต-การสฺส เจตฺถ ธ-กาโร กโตฯ อถ วา คนฺธพฺพา นาม รงฺคนฏา, เต วิย ตตฺร ตตฺร ภเวสุ นานาเวสคฺคหณโต อยมฺปิ ‘‘คนฺธโพฺพ’’ติ วุโตฺต, โส มาตาปิตูนํ สนฺนิปาตกฺขณโต ปจฺฉาปิ สตฺตาหพฺภนฺตเร ตตฺร อุปฺปโนฺน ‘‘ปจฺจุปฏฺฐิโต’’ติ วุโตฺตฯ **คพฺภสฺสา**ติ กลลรูปสหิตสฺส ปฏิสนฺธิวิญฺญาณสฺสฯ ตญฺหิ อิธ ‘‘คโพฺภ’’ติ อธิเปฺปตํ สา เตน คพฺภํ คณฺหีติอาทีสุ (ปารา. ๓๖) วิยฯ อสฺส ตํ อชฺฌาจารนฺติ สมฺพโนฺธฯ **ปาฬิยํ** นิรพฺพุโท วต โภ ภิกฺขุสโงฺฆ นิราทีนโวติ อิมสฺส อนนฺตรํ ตสฺมิํ ภิกฺขุสเงฺฆ

ติ อชฺฌาหริตฺวา สุทินฺเนน…เป…. อาทีนโว อุปฺปาทิโตติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ **อิติหา**ติ นิปาตสมุทายสฺส **เอวนฺ**ติ อิทํ อตฺถภวนํฯ **มุหุตฺเตนา**ติ อิทํ **ขเณนา**ติ ปทสฺส เววจนํฯ ยาว พฺรหฺมโลกา อพฺภุคฺคโตปิ เทวานํ ตาวมหโนฺต สโทฺท เตสํ รูปํ วิย มนุสฺสานํ โคจโร น โหติฯ ตสฺมา ปจฺฉา สุทินฺเนน วุเตฺต เอว ชานิํสูติ ทฎฺฐพฺพํฯ

๓๗. **มคฺคพฺรหฺมจริย**นฺติ มคฺคปทฎฺฐานํ สิกฺขตฺตยเมว อุปจารโต วุตฺตํ ตเสฺสว ยาวชีวํ จริตพฺพตฺตาฯ **อวิปฺผาริโก**ติ อุเทฺทสาทีสุ อพฺยาวโฎฯ **วหจฺฉิโนฺน**ติ ฉินฺนปาโท, ฉินฺนขโนฺธ วาฯ **จินฺตยี**ติ อิมินา **ปชฺฌายี**ติ ปทสฺส กิริยาปทตฺตํ ทเสฺสติฯ เตน ‘‘กิโส อโหสิ…เป…. ปชฺฌายิ จา’’ติ จ-การํ อาเนตฺวา ปาฬิโยชนา กาตพฺพาฯ

๓๘. คเณ ชนสมาคเม สนฺนิปาตนํ คณสงฺคณิกา, สาว ปปญฺจา, เตน **คณสงฺคณิกาปปเญฺจนฯ ยสฺสา**ติ เย อสฺสฯ **กถาผาสุกา**ติ วิสฺสาสิกภาเวน ผาสุกกถา, สุขสมฺภาสาติ อโตฺถฯ อุปาทารูปํ ภูตรูปมุเขเนว มนฺทนํ ปีนนญฺจ โหตีติ อาห **ปสาท**อิจฺจาทิฯ **ทานี**ติ นิปาโต อิธ ปน-สทฺทเตฺถ วตฺตตีติ ตกฺกาลวาจิโน เอตรหิ-ปทสฺส วิสุํ วุจฺจมานตฺตาติ อาห ‘‘โส ปน ตฺว’’นฺติฯ โน-สโทฺทปิ นุ-สโทฺท วิย ปุจฺฉนโตฺถติ อาห ‘‘กจฺจิ นุ ตฺว’’นฺติฯ **ตเมวา**ติ คิหิภาวปตฺถนาลกฺขณเมวฯ อนภิรติเมวาติ เอว-กาเรน นิวตฺติตาย ปน ตทญฺญาย อนภิรติยา วิชฺชมานตฺตํ ทเสฺสตุํ **อธิกุสลาน**นฺติอาทิ วุตฺตํ, สมถวิปสฺสนา **อธิกุสลา** นามฯ **อิทํ ปนา**ติอาทิ อุปริ วตฺตพฺพวิเสสทสฺสนํฯ **ปริยายวจนมตฺต**นฺติ สทฺทตฺถกถนมตฺตํฯ

ตสฺมินฺติ ธเมฺม, เอวํ วิราคาย เทสิเต สตีติ อโตฺถฯ **นามา**ติ ครหายํฯ **โลกุตฺตรนิพฺพาน**นฺติ วิราคายาติอาทินา วุตฺตกิเลสกฺขยนิพฺพานโต วิเสเสติฯ ชาติํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกมาโน เอว มทชนนเฎฺฐน มโทติ **มานมโท**ฯ ‘‘อหํ ปุริโส’’ติ ปวโตฺต มาโน **ปุริสมโท**ฯ ‘‘อสทฺธมฺมเสวนาสมตฺถตํ นิสฺสาย มาโน, ราโค เอว วา **ปุริสมโท’’**ติ เกจิฯ **อาทิ**-สเทฺทน พลมทาทิํ สงฺคณฺหาติฯ **เตภูมกวฎฺฎ**นฺติ ตีสุ ภูมีสุ กมฺมกิเลสวิปากา ปวตฺตนเฎฺฐน วฎฺฎํฯ **วิรชฺชตี**ติ วิคจฺฉติฯ **โยนิโย**ติ อณฺฑชาทโย, ตา ปน ยวนฺติ ตาหิ สตฺตา อมิสฺสิตาปิ สมานชาติตาย มิสฺสิตา โหนฺตีติ ‘‘โยนิโย’’ติ วุตฺตาฯ

ญาตตีรณปหานวเสนาติ เอตฺถ ลกฺขณาทิวเสน สปฺปจฺจยนามรูปปริคฺคโห **ญาตปริญฺญา** นามฯ กลาปสมฺมสนาทิวเสน ปวตฺตา โลกิยวิปสฺสนา **ตีรณปริญฺญา** นามฯ อริยมโคฺค **ปหานปริญฺญา** นามฯ อิธ ปน ญาตตีรณกิจฺจานมฺปิ อสโมฺมหโต มคฺคกฺขเณ สิชฺฌนโต อริยมคฺคเมว สนฺธาย ติวิธาปิ ปริญฺญา วุตฺตา, เตเนว ‘‘โลกุตฺตรมโคฺคว กถิโต’’ติ วุตฺตํฯ **กาเมสุ ปาตพฺยตาน**นฺติ วตฺถุกาเมสุ ปาตพฺยตาสงฺขาตานํ สุภาทิอาการานํ ตทาการคาหิกานํ ตณฺหานนฺติ อโตฺถฯ วิสยมุเขน เหตฺถ วิสยิโน คหิตาฯ **ตีสุ ฐาเนสู**ติ ‘‘วิราคาย ธโมฺม เทสิโต…เป…. โน สอุปาทานายา’’ติ เอวํ วุเตฺตสุฯ

๓๙. **กลิสาสนาโรปนตฺถายา**ติ โทสาโรปนตฺถายฯ กลีติ โกธสฺส นามํ, ตสฺส สาสนํ กลิสาสนํ, โกธวเสน วุจฺจมานา ครหาฯ อชฺฌาจาโรว วีติกฺกโมฯ **สมณกรณานํ ธมฺมาน**นฺติ สมณภาวกรานํ หิโรตฺตปฺปาทิธมฺมานํฯ **ปาฬิยํ** กถํ-สทฺทโยเคน น สกฺขิสฺสสีติ อนาคตวจนํ กตํ, ‘‘นาม-สทฺทโยเคนา’’ติปิ วทนฺติฯ **อติวิย ทุกฺขวิปาก**นฺติ คหฎฺฐานํ นาติสาวชฺชมฺปิ กมฺมํ ปพฺพชิตานํ ภควโต อาณาวีติกฺกมโต เจว สมาทินฺนสิกฺขตฺตยวินาสนโต จ มหาสาวชฺชํ โหตีติ วุตฺตํฯ อุทเก ภวํ โอทกํ, โธวนกิจฺจนฺติ อาห **อุทกกิจฺจ**นฺติอาทิฯ สมาปชฺชิสฺสสีติ อนาคตวจนํ นาม-สทฺทโยเคน กตนฺติ อาห ‘‘นาม-สเทฺทน โยเชตพฺพ’’นฺติฯ ทุพฺภรตาทีนํ เหตุภูโต อสํวโร อิธ ทุพฺภรตาทิ-สเทฺทน วุโตฺต การเณ การิโยปจาเรนาติ อาห ‘‘ทุพฺภรตา

ทีนํ วตฺถุภูตสฺส อสํวรสฺสา’’ติฯ **อตฺตา**ติ อตฺตภาโวฯ **ทุพฺภรต**นฺติ อตฺตนา อุปฏฺฐาเกหิ จ ทุเกฺขน ภริตพฺพตํฯ สเตฺตหิ กิเลเสหิ จ สงฺคณนํ สโมธานํ สงฺคณิกาติ อาห **คณสงฺคณิกายา**ติอาทิฯ **อฏฺฐกุสีตวตฺถุปาริปูริยา**ติ เอตฺถ กมฺมํ กาตพฺพนฺติ เอกํ, ตถา อกาสินฺติ, มโคฺคคนฺตโพฺพติ อคมาสินฺติ, นาลตฺถํ โภชนสฺส ปาริปูรินฺติ, อลตฺถนฺติ, อุปฺปโนฺน เม อาพาโธติ, อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญาติ เอกนฺติ อิมานิ อฏฺฐ กุสีตวตฺถูนิ นามฯ เอตฺถ จ โกสชฺชํ กุสีต-สเทฺทน วุตฺตํฯ วินาปิ หิ ภาวโชตนปจฺจยํ ภาวโตฺถ วิญฺญายติ ยถา ปฏสฺส สุกฺกนฺติฯ **สพฺพกิเลสาปจยภูตาย วิวฏฺฏายา**ติ ราคาทิสพฺพกิเลสานํ อปจยเหตุภูตาย นิพฺพานาย, นิพฺพานตฺถนฺติ อโตฺถฯ **สํวรปฺปหานปฏิสํยุตฺต**นฺติ สีลสํวราทีหิ ปญฺจหิ สํวเรหิ เจว ตทงฺคปฺปหานาทีหิ ปญฺจหิ ปหาเนหิ จ อุเปตํฯ **อสุตฺตนฺต วินิพทฺธ**นฺติ ตีสุ ปิฏเกสุ ปาฬิสงฺขาตสุตฺตนฺตวเสน อรจิตํ, สงฺคีติกาเรหิ จ อนาโรปิตํ, เตนาห ‘‘ปาฬิวินิมุตฺต’’นฺติฯ เตน จ อฏฺฐกถาสุ ยถานุรูปํ สงฺคหิตนฺติ ทเสฺสติฯ เอวรูปา หิ ปกิณฺณกเทสนา อฏฺฐกถาย มูลํฯ **โอกฺกนฺติกธมฺมเทสนา** นาม ตสฺมึ ตสฺมึ ปสเงฺค โอตาเรตฺวา โอตาเรตฺวา นานานเยหิ กถิยมานา ธมฺมเทสนา, เตนาห **ภควา กิรา**ติอาทิฯ **ปฏิกฺขิปนาธิปฺปายา**ติ ปญฺญตฺตมฺปิ สิกฺขาปทํ ‘‘กิเมเตนา’’ติ มทฺทนจิตฺตาฯ

วุตฺตตฺถวเสนาติ ปติฏฺฐาอธิคมุปายวเสนฯ **สิกฺขาปทวิภเงฺค** ยา ตสฺมึ สมเย กาเมสุมิจฺฉาจารา อารติ วิรตีติอาทินา (วิภ. ๗๐๖) นิทฺทิฏฺฐวิรติโย เจว, ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สเญฺจตนาติอาทินา (วิภ. ๗๐๔) นิทฺทิฏฺฐเจตนา จ, กาเมสุมิจฺฉาจารา วิรมนฺตสฺส ผโสฺส…เป…. อวิเกฺขโปติอาทินา (วิภ. ๗๐๕) นิทฺทิฏฺฐผสฺสาทิธมฺมา จ สิกฺขาปทนฺติ ทเสฺสตุํ ‘‘อยญฺจ อโตฺถ สิกฺขาปทวิภเงฺค วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘โย ตตฺถ นามกาโย ปทกาโยติ อิทํ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **นามกาโย**ติ นามสมูโห นามปญฺญตฺติเยว, เสสานิปิ ตเสฺสว เววจนานิฯ **สิกฺขาโกฏฺฐาโส**ติ วิรติอาทโย วุตฺตา ตปฺปกาสกญฺจ วจนํฯ

อตฺถวเสติ หิตวิเสเส อานิสํสวิเสเส, เต จ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา เหตูติ อาห ‘‘การณวเส’’ติฯ สุขวิหาราภาเว สหชีวนสฺส อภาวโต **สหชีวิตา**ติ สุขวิหาโรว วุโตฺตฯ **ทุสฺสีลปุคฺคลา**ติ นิสฺสีลา ทูสิตสีลา จฯ ปาราชิกสิกฺขาปทปฺปสเงฺค หิ นิสฺสีลา อธิเปฺปตา, เสสสิกฺขาปทปสเงฺค เตหิ เตหิ วีติกฺกเมหิ ขณฺฑฉิทฺทาทิภาวปฺปตฺติยา ทูสิตสีลา อธิเปฺปตาฯ อุภเยนปิ อลชฺชิโนว อิธ ‘‘ทุสฺสีลา’’ติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ สพฺพสิกฺขาปทานมฺปิ ทส อตฺถวเส ปฏิเจฺจว ปญฺญตฺตตฺตา อุปริ ทุสฺสีลปุคฺคเล นิสฺสายาติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย, เตเนว ‘‘เย มงฺกุตํ…เป…. นิคฺคเหสฺสตี’’ติ สพฺพสิกฺขาปทสาธารณวเสน อโตฺถ วุโตฺตฯ ตตฺถ **มงฺกุต**นฺติ นิเตฺตชตํ อโธมุขตํฯ **ธเมฺมนา**ติอาทีสุ **ธโมฺม**ติ ภูตํ วตฺถุฯ **วินโย**ติ โจทนา เจว สารณา จฯ **สตฺถุสาสน**นฺติ ญตฺติสมฺปทา เจว อนุสาวนสมฺปทา จฯ **สนฺทิฏฺฐมานา**ติ สํสยํ อาปชฺชมานาฯ **อุพฺพาฬฺหา**ติ ปีฬิตาฯ **ทุสฺสีลปุคฺคเล นิสฺสาย หิ อุโปสโถ น ติฏฺฐติ, ปวารณา น ติฏฺฐติ, สงฺฆกมฺมานิ นปฺปวตฺตนฺติ, สามคฺคี น โหตี**ติ อิมินา อลชฺชีหิ สทฺธึ อุโปสถาทิสกลสงฺฆกมฺมํ กาตุํ น วฏฺฏติ ธมฺมปริโภคตฺตาติ ทเสฺสติฯ อุโปสถปวารณานํ นิยตกาลิกตาย จ อวสฺสํ กตฺตพฺพตฺตา สงฺฆกมฺมโต วิสุํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ **อกิตฺติ** ครหาฯ **อยโส** ปริวารหานิฯ

จุทฺทส ขนฺธกวตฺตานิ นาม **วตฺตกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๓๕๖ อาทโย) วุตฺตานิ อาคนฺตุกวตฺตํ อาวาสิกคมิกอนุโมทนภตฺตคฺคปิณฺฑจาริกอารญฺญกเสนาสนชนฺตาฆรวจฺจกุฏิอุปชฺฌายสทฺธิวิหาริกอาจริยอเนฺตวาสิกวตฺตนฺติ อิมานิ จุทฺทส วตฺตานิ, เอตานิ จ สเพฺพสํ ภิกฺขูนํ สพฺพทา จ ยถารหํ จริตพฺพานิฯ **เทฺว อสีติ มหาวตฺตานิ** ปน ตชฺชนียกมฺมกตาทิกาเลเยว จริตพฺพานิ, น สพฺพทาฯ ตสฺมา วิสุํ คณิตานิฯ ตานิ ปน ‘‘ปาริวาสิกานํ ภิกฺขูนํ วตฺตํ

ปญฺญเปสฺสามี’’ติ (จูฬว. ๗๕) อารภิตฺวา ‘‘น อุปสมฺปาเทตพฺพํ…เป…. น ฉมาย จงฺกมนฺเต จงฺกเม จงฺกมิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตาวสานานิ ฉสฏฺฐิ, ตโต ปรํ ‘‘น, ภิกฺขเว, ปาริวาสิเกน ภิกฺขุนา ปาริวาสิเกน วุฑฺฒตเรน ภิกฺขุนา สทฺธิํ, มูลายปฏิกสฺสนารเหน, มานตฺตจาริเกน, มานตฺตารเหน, อพฺภานารเหน ภิกฺขุนา สทฺธิํ เอกจฺฉนฺเน อาวาเส วตฺถพฺพ’’นฺติอาทินา (จูฬว. ๘๒) วุตฺตวตฺตานิ ปกตเตฺตน จริตเพฺพหิ อนญฺญตฺตา วิสุํ อคเณตฺวา ปาริวาสิกวุฑฺฒตราทีสุ ปุคฺคลนฺตเรสุ จริตพฺพตฺตา เตสํ วเสน สมฺปิเณฺฑตฺวา เอเกกํ กตฺวา คณิตานิ ปญฺจาติ เอกสตฺตติวตฺตานิ จ อุเกฺขปนียกมฺมกตวเตฺตสุ จ วุตฺตํ ‘‘น ปกตตฺตสฺส ภิกฺขุโน อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ…เป…. นหาเน ปิฏฺฐิปริกมฺมํ สาทิตพฺพ’’นฺติ (จูฬว. ๘๖) อิทํ อภิวาทนาทีนํ อสาทิยนํ เอกํ, ‘‘น ปกตโตฺต ภิกฺขุ สีลวิปตฺติยา อนุทฺธํเสตโพฺพ’’ติอาทีนิ (จูฬว. ๕๑) จ ทสาติ เอวํ ทฺวาสีติ วตฺตานิ โหนฺติ, เอเตเสฺวว ปน กานิจิ ตชฺชนียกมฺมาทิวตฺตานิ กานิจิ ปาริวาสิกาทิวตฺตานีติ อคฺคหิตคฺคหเณน ทฺวาสีติเยวฯ อญฺญตฺถ ปน อฏฺฐกถาปเทเส อปฺปกํ อูนมธิกํ วา คณนูปคํ น โหตีติ อสีติขนฺธกวตฺตานีติ อาคตํฯ อถ วา ปุริเมหิ จุทฺทสวเตฺตหิ อสงฺคหิตานิ วินยาคตานิ สพฺพานิ วตฺตานิ ยถา ทฺวาสีติ วตฺตานิ, อสีติ วตฺตานิ เอว วา โหนฺติ, ตถา สงฺคเหตฺวา ญาตพฺพานิฯ

สํวรวินโยติ สีลสํวโร สติสํวโร ญาณสํวโร ขนฺติสํวโร วีริยสํวโรติ ปญฺจวิโธปิ สํวโร ยถาสกํ สํวริตพฺพานํ วิเนตพฺพานญฺจ กายทุจฺจริตาทีนํ สํวรณโต สํวโร, วินยนโต วินโยติ วุจฺจติฯ **ปหานวินโย**ติ ตทงฺคปฺปหานํ วิกฺขมฺภนปฺปหานํ สมุเจฺฉทปฺปหานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานํ นิสฺสรณปฺปหานนฺติ ปญฺจวิธมฺปิ ปหานํ, ยสฺมา จาคเฏฺฐน ปหานํ, วินยนเฏฺฐน วินโย, ตสฺมา ‘‘ปหานวินโย’’ติ วุจฺจติฯ **สมถวินโย**ติ สตฺต อธิกรณสมถาฯ **ปญฺญตฺติวินโย**ติ สิกฺขาปทเมวฯ ตมฺปิ หิ ภควโต สิกฺขาปทปญฺญตฺติยาว อนุคฺคหิตํ โหติ ตพฺภาเว เอว ภาวโตฯ สงฺขลิกนยํ กตฺวา ทสกฺขตฺตุํ โยชนญฺจ กตฺวา ยํ วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ ปุริมปุริมปทสฺส อนนฺตรปเทเนว โยชิตตฺตา อโยสงฺขลิกสทิสนฺติ ‘‘สงฺขลิกนย’’นฺติ วุตฺตํฯ ทสสุ ปเทสุ เอกเมกํ ปทํ ตทวเสเสหิ นวนวปเทหิ โยชิตตฺตา ‘‘เอเกกปทมูลิก’’นฺติ วุตฺตํฯ

อตฺถสตํ ธมฺมสตนฺติ เอตฺถ โย หิ โส **ปริวาเร** (ปริ. ๓๓๔) ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสูติ อาทิํ กตฺวา ยํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา, ตํ วินยานุคฺคหายาติ ปริโยสานํ ขณฺฑจกฺกวเสเนว สงฺขลิกนโย วุโตฺต, ตสฺมิํ เอกมูลกนเย อาคตพทฺธจกฺกนเยน ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ สงฺฆสุฏฺฐูติ อิทมฺปิ โยเชตฺวา พทฺธจเกฺก กเต ปุริมปุริมานิ ทส ธมฺมปทานิ, ปจฺฉิมปจฺฉิมานิ ทส อตฺถปทานิ จาติ วีสติ ปทานิ โหนฺติฯ เอกมูลกนเย ปน เอกสฺมิํ วาเร นเวว อตฺถปทานิ ลพฺภนฺติฯ เอวํ ทสหิ วาเรหิ นวุติ อตฺถปทานิ นวุติ ธมฺมปทานิ จ โหนฺติ, ตานิ สงฺขลิกนเย วุเตฺตหิ ทสหิ อตฺถปเทหิ ทสหิ ธมฺมปเทหิ จ สทฺธิํ โยชิตานิ ยถาวุตฺตํ อตฺถสตํ ธมฺมสตญฺจ โหนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ ยํ ปเนตฺถ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๓๙) สงฺขลิกนเยปิ เอกมูลกนเยปิ ปเจฺจกํ อตฺถสตสฺส ธมฺมสตสฺส โยชนามุขํ วุตฺตํ, ตํ ตถา สิเทฺธปิ อตฺถสตํ ธมฺมสตนฺติ (ปริ. ๓๓๔) คาถาย น สเมติ เทฺว อตฺถสตานิ เทฺว ธมฺมสตานิ จตฺตาริ นิรุตฺติสตานิ อฏฺฐ ญาณสตานีติ วตฺตพฺพโตฯ ตสฺมา อิธ วุตฺตนเยเนว อตฺถสตํ ธมฺมสตนฺติ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ **เทฺว จ นิรุตฺติสตานี**ติ อตฺถโชติกานํ นิรุตฺตีนํ วเสน นิรุตฺติสตํ, ธมฺมภูตานํ นิรุตฺตีนญฺจ วเสน นิรุตฺติสตนฺติ เทฺว นิรุตฺติสตานิฯ **จตฺตาริ จ ญาณสตานี**ติ อตฺถสเต ญาณสตํ, ธมฺมสเต ญาณสตํ, ทฺวีสุ นิรุตฺติสเตสุ เทฺว ญาณสตานีติ จตฺตาริ ญาณสตานิฯ **อติเรกานยนโตฺถ**ติ อวุตฺตสมุจฺจยโตฺถฯ

ปฐมปญฺญตฺติกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

มกฺกฏีวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๐. ปจุรเตฺถ หิ วตฺตมานวจนนฺติ เอกทา ปฏิเสวิตฺวา ปจฺฉา อโนรมิตฺวา ทิวเส ทิวเส เสวนิจฺฉาย วตฺตมานตฺตา เสวนาย อภาวกฺขเณปิ อิห มลฺลา ยุชฺฌนฺตีติอาทีสุ วิย อโพฺพจฺฉินฺนตํ พาหุลฺลวุตฺติตญฺจ อุปาทาย ปฏิเสวตีติ วตฺตมานวจนํ กตนฺติ อโตฺถฯ **อาหิณฺฑนฺตา**ติ วิจรนฺตาฯ

๔๑. สโหฑฺฒคฺคหิโตติ สภณฺฑคฺคหิโต, อยเมว วา ปาโฐฯ **ตํ สิกฺขาปทํ ตเถว โหตี**ติ มนุสฺสามนุสฺสาทิปุคฺคลวิเสสํ กิญฺจิ อนุปาทิยิตฺวา สามญฺญโต ''โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยา''ติ (ปารา. ๓๙) วุตฺตตฺตา มนุสฺสามนุสฺสติรจฺฉานคตานํ อิตฺถิปุริสปณฺฑกอุภโตพฺยญฺชนานํ ตีสฺวิเธปิ มเคฺค เมถุนํ เสวนฺตสฺส ตํ สิกฺขาปทํ มูลเจฺฉชฺชกรํ โหติ เอวาติ อธิปฺปาโยฯ เอเตน ยํ อนุปญฺญตฺติมูลปญฺญตฺติยา เอว อธิปฺปายปฺปกาสนวเสน สุโพธตฺถาย วตฺถุวเสน ปวตฺตานํ วิเสสตฺถโชตกวเสนาติ ทสฺสิตํ โหติฯ **อามสนํ** อามฏฺฐมตฺตํฯ ตโต ทฬฺหตรํ **ผุสนํฯ ฆฏฺฏนํ** ปน ตโต ทฬฺหตรํ กตฺวา สรีเรน สรีรสฺส สงฺฆฏฺฏนํฯ **ตํ สพฺพมฺปี**ติ อนุราเคน ปวตฺติตํ ทสฺสนาทิสพฺพมฺปิฯ

๔๒. ปาณาติปาตาทิสจิตฺตกสิกฺขาปทานํ **สุราปานา**ทิอจิตฺตกสิกฺขาปทานญฺจ (ปาจิ. ๓๒๖ อาทโย) เอเกเนว ลกฺขณวจเนน โลกวชฺชตํ ทเสฺสตุํ ''ยสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺชํ นามา''ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สจิตฺตกปเกฺข**ติ อิทํ กิญฺจาปิ อจิตฺตกสิกฺขาปทํ สนฺธาเยว วตฺตุํ ยุตฺตํ ตเสฺสว สจิตฺตกปกฺขสมฺภวโต, ตถาปิ สจิตฺตกสิกฺขาปทานมฺปิ อสญฺจิจฺจ จงฺกมนาทีสุ โลเก ปาณฆาตโวหารสมฺภเวน อจิตฺตกปกฺขํ ปริกเปฺปตฺวา อุภินฺนมฺปิ สจิตฺตกาจิตฺตกสิกฺขาปทานํ สาธารณวเสน ''สจิตฺตกปเกฺข''ติ วุตฺตํฯ อิตรถา สจิตฺตกสิกฺขาปทานํ อิมสฺมึ วาเกฺย โลกวชฺชตาลกฺขณํ น วุตฺตํ สิยาฯ ''สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวา''ติ วุเตฺต ปน สจิตฺตกสิกฺขาปทานํ จิตฺตํ อกุสลเมว, อิตเรสํ สจิตฺตกปเกฺขเยว อกุสลนิยโม, น อจิตฺตกปเกฺขฯ ตตฺถ ปน ยถาสมฺภวํ กุสลํ วา สิยา, อกุสลํ วา, อพฺยากตํ วาติ อยมโตฺถ สามตฺถิยโต สิชฺฌตีติ เวทิตพฺพํฯ **สจิตฺตกปเกฺข**ติ วตฺถุวีติกฺกมวิชานนจิเตฺตน สจิตฺตกปเกฺขติ คเหตพฺพํ, น ปณฺณตฺติวิชานนจิเตฺตน ตถา สติ สพฺพสิกฺขาปทานมฺปิ โลกวชฺชตาปสงฺคโตฯ ''ปฏิกฺขิตฺตมิทํ กาตุํ น วฏฺฏตี''ติ ชานนฺตสฺส หิ ปณฺณตฺติวเชฺชปิ อนาทริยวเสน ปฏิฆจิตฺตเมว อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา อิทํ วากฺยํ นิรตฺถกเมว สิยา สพฺพสิกฺขาปทานิปิ โลกวชฺชานีติ เอตฺตกมตฺตเสฺสว วตฺตพฺพตาปสงฺคโตฯ

เอตฺถ จ สจิตฺตกปเกฺขเยว จิตฺตํ อกุสลนฺติ นิยมสฺส อกตตฺตา สุราปานาทีสุ อจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลํ น โหเตวาติ น สกฺกา นิยเมตุํ, เกวลํ ปน สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว, น กุสลาทีติ เอวเมตฺถ นิยโม สิชฺฌติ, เอวญฺจ สุราติ อชานิตฺวา ปิวนฺตานมฺปิ อกุสลจิเตฺตเนว ปานํ คนฺธวณฺณกาทิภาวํ อชานิตฺวา ลิมฺปนฺตีนํ ภิกฺขุนีนํ วินาปิ อกุสลจิเตฺตน ลิมฺปนญฺจ, อุภยตฺถาปิ อาปตฺติสมฺภโว จ สมตฺถิโต โหติฯ ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๔๒) ''สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวาติ วจนโต อจิตฺตกสฺส วตฺถุอชานนวเสน อจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวาติ อยํ นิยโม นตฺถีติ วิญฺญายตี''ติ วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํ ฯ อจิตฺตเกสุ หิ เตรสสุ โลกวเชฺชสุ สุราปานเสฺสว อจิตฺตกปเกฺขปิ อกุสลจิตฺตนิยโม, น อิตเรสํ ทฺวาทสนฺนํ อกุสลาทิจิเตฺตนาปิ อาปชฺชิตพฺพโตฯ ยํ ปน เอวํ เกนจิ อนิจฺฉมานํ สทฺทโตปิ อปตียมานมิมํ นิยมํ ปราธิปฺปายํ กตฺวา ทเสฺสตุํ ''ยทิ หิ อจิตฺตกสฺส อจิตฺตกปเกฺขปิ จิตฺตํ อกุสลเมว สิยา, ส

จิตฺตกปเกฺขติ อิทํ วิเสสนํ นิรตฺถกํ สิยา’’ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ นิรตฺถกเมว เอวํ นิยมสฺส เกนจิ อนธิเปฺปตตฺตาฯ น หิ โกจิ สทฺทสตฺถวิทู นิยมํ อิจฺฉติ, เยน สจิตฺตกปเกฺขติ อิทํ วิเสสนํ นิรตฺถกํ สิยาติอาทิ วุตฺตํ ภเวยฺย, กินฺตุ สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว, อจิตฺตกปเกฺข ปน จิตฺตํ อนิยตํ อกุสลเมว วา สิยา, กุสลาทีสุ วา อญฺญตรนฺติ เอวเมว อิจฺฉติฯ เตน **สจิตฺตกปเกฺข**ติ วิเสสนมฺปิ สาตฺถกํ สิยาฯ อจิตฺตกสิกฺขาปทานํ สจิตฺตกปเกฺขสุ อกุสลนิยเมน โลกวชฺชตา จ สิชฺฌติฯ เตสุ จ สุราปานเสฺสว อจิตฺตกปเกฺขปิ โลกวชฺชตา อกุสลจิตฺตตา จ, อิตเรสํ ปน ส จิตฺตกปเกฺข เอวาติ วาโทปิ น วิรุชฺฌตีติ น กิเญฺจตฺถ อนุปปนฺนํ นามฯ

ยํ ปเนตฺถ ‘‘สุราติ อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺส…เป…. วินาปิ อกุสลจิเตฺตน อาปตฺติสมฺภว โต…เป…. สุราปานาทิอจิตฺตกสิกฺขาปทานํ โลกวชฺชตา น สิยา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ยญฺจ ตมตฺถํ สาเธตุํ **คณฺฐิปเทสุ** อาคตวจนํ ทเสฺสตฺวา พหุํ ปปญฺจิตํ, ตํ น สารโต ปเจฺจตพฺพํ อฎฺฐกถาหิ วิรุทฺธตฺตาฯ ตถา หิ ‘‘วตฺถุอชานนตาย เจตฺถ อจิตฺตกตา เวทิตพฺพา อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตา’’ติ วุตฺตํฯ ยเญฺจตสฺส ‘‘สจิตฺตกปเกฺข อกุสเลเนว ปาตพฺพโต โลกวชฺชตา’’ติ วุตฺตํ อฎฺฐกถาวจนํ, ตํ น สุนฺทรํฯ ‘‘สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวา’’ติ สเพฺพสํ โลกวชฺชานํ อิเธว ปาราชิกฎฺฐกถาย สามญฺญโต วตฺวา สุราปานสิกฺขาปทฎฺฐกถายํ ‘‘อกุสเลเนว ปาตพฺพตายา’’ติ เอวํ อจิตฺตกปเกฺขปิ อกุสลจิตฺตตาย วิเสเสตฺวา วุตฺตตฺตาฯ น หิ ‘‘สามญฺญโต อิธ วุโตฺตว อโตฺถ ปุน **สุราปานฎฺฐกถายมฺปิ** วุโตฺต’’ติ สกฺกา วตฺตุํ วุตฺตเสฺสว ปุน วจเน ปโยชนาภาวา, ตทเญฺญสุปิ อจิตฺตกโลกวเชฺชสุ วตฺตพฺพตาปสงฺคโต จ, นาปิ เอกตฺถ วุโตฺต นโย ตทเญฺญสุปิ เอกลกฺขณตาย วุโตฺต เอว โหตีติ ‘‘สุราปานสิกฺขาปเทเยว (ปาจิ. ๓๒๖ อาท โย) วุโตฺต’’ติ สกฺกา วตฺตุํ อจิตฺตกโลกวชฺชานํ สพฺพปฐเม อุยฺยุตฺตสิกฺขาปเทเยว (ปาจิ. ๓๑๑ อาทโย) วตฺตพฺพโต, สุราปานสิกฺขาปเทเยว วา วตฺวา เอเสว นโย เสเสสุ อจิตฺตกโลกวเชฺช สุปีติ อติทิสิตพฺพโต จฯ

อปิจ วุตฺตเมวตฺถํ วทเนฺตน ‘‘สจิตฺตกปเกฺข อกุสเลเนว ปาตพฺพตายา’’ติ ปุเพฺพ วุตฺตกฺกเมเนว วตฺตพฺพํ สเนฺทหาทิวิคมตฺถตฺตา ปุน วจนสฺสฯ สิกฺขาปทวิสเย จ วิเสสิตพฺพํ วิเสเสตฺวาว วุจฺจติ, อิตรถา อาปตฺตานาปตฺตาทิเภทสฺส ทุวิเญฺญยฺยตฺตาฯ ตถา หิ ***ภิกฺขุนีวิภงฺคฎฺฐกถายํ*** ‘‘วินาปิ จิเตฺตน อาปชฺชิตพฺพตฺตา อจิตฺตกานิ, จิเตฺต ปน สติ อกุสเลเนว อาปชฺชิต พฺพตฺตา โลกวชฺชานิ เจว อกุสลจิตฺตานิ จา’’ติ คิรคฺคสมชฺชาทีนํ สจิตฺตกปเกฺข เอว โลก วชฺชตา อกุสลจิตฺตตา จ วิเสเสตฺวา วุตฺตา, น เอวํ สุราปานสฺสฯ ตสฺส ปน ปกฺขทฺวยสฺสาปิ สา ธารณวเสน ‘‘อกุสเลเนว ปาตพฺพตายา’’ติ วุตฺตํ, น ปน ‘‘สจิตฺตกปเกฺข’’ติ วิเสเสตฺวาฯ ตสฺมา อิทํ สุราปานํ สจิตฺตกาจิตฺตกปกฺขทฺวเยปิ โลกวชฺชํ อกุสลจิตฺตญฺจาติ ทเสฺสตุเมว ‘‘อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตา’’ติ วิสุํ วุตฺตนฺติ สุฎฺฐุ สิชฺฌติฯ เอเตเนว ยํ **สารตฺถทีปนิยํ** ‘‘สจิตฺตกปเกฺข อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตา’’ติ วุตฺตสฺส อิมเสฺสว อธิปฺปายสฺส ปฎิปาทกเมตนฺติ สญฺญาย อิมินา เอว หิ อธิปฺปาเยน อเญฺญสุปิ โลกวเชฺชสุ อจิตฺตกสิกฺขาปเทสุ อกุสลจิตฺตตา เอว วุตฺตา, น ปน ติจิตฺตตาฯ เตเนว ***ภิกฺขุนีวิภงฺคฎฺฐกถายํ*** วุตฺตํ ‘‘คิรคฺคสมชฺชํ จิตฺตาคารสิกฺขาปทํ สงฺฆาณิ อิตฺถาลงฺกาโร คนฺธวณฺณโก วาสิตกปิญฺญาโก ภิกฺขุนีอาทีหิ อุมฺมทฺทนปริมทฺทนานีติ อิมานิ ทส สิกฺขาปทานิ อจิตฺตกานิ อกุสลจิตฺตานิ, อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย วินาปิ จิเตฺตน อาปชฺชิตพฺพตฺตา อจิตฺตกานิ, จิเตฺต ปน สติ อกุสเลเนว อาปชฺชิตพฺพตฺตา โลกวชฺชานิ เจว อกุสลจิตฺตานิ จา’’ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ ปฎิสิทฺธํ โหติ ตพฺพิปรีตเสฺสว อตฺถสฺส ยถาวุตฺตนเยน สาธนโตฯ ตสฺมา สุราปานสฺส อจิตฺตกปเกฺขปิ จิตฺตํ อกุสลเมวาติ อิมํ วิเสสํ ทเสฺสตุเมว อิทํ วจนํ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ วตฺถุอชานนตาย เจตฺถาติ เอตฺถ จ-กาโร วิเสสตฺถโชตโก อปิจาติ อิมินา สมานโตฺถฯ ตสฺมา

ยทิทํ อเญฺญสุ อจิตฺตกโลกวชฺเชสุ วินาปิ จิเตฺตน อาปชฺชิตพฺพตฺตา อจิตฺตกานิ, จิเตฺต ปน สติ อกุสเลเนว อาปชฺชิตพฺพตฺตา โลกวชฺชานิ เจว อกุสลจิตฺตานิ จาติ โลกวชฺชตาย อกุสลจิตฺตตาย จ ลกฺขณํ วุจฺจติ, ตํ เอตฺถ สุราปานสิกฺขาปเท นาคจฺฉติ, อิธ ปน วิเสโส อตฺถีติ วุตฺตํ โหติฯ โส กตโรติ เจ? วตฺถุอชานนตาย เอว วตฺถุชานนจิเตฺตน วินาปิ อาปชฺชิตพฺพตาย เอว อจิตฺตกตา เวทิตพฺพา, นเตฺถตฺถ อจิตฺตกตาย วิเสโสฯ กินฺตุ วตฺถุอชานนสงฺขาตอจิตฺตกปกฺเขปิ อกุสลจิเตฺตเนว สุราเมรยสฺส อโชฺฌหริตพฺพตายาติ อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส สจิตฺตกปกฺเขปิ อจิตฺตกปกฺเขปิ โลกวชฺชตา อกุสลจิตฺตตา จ เวทิตพฺพาติ อยเมตฺถ วิเสโสฯ อิธ หิ ‘‘จิเตฺต ปน สตี’’ติ อวิเสเสตฺวา ‘‘อกุสเลเนวา’’ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา อุภยปกฺเขปิ โลกวชฺชตา อกุสลจิตฺตตา จ สิทฺธาติ เวทิตพฺพาฯ เตเนว **ปรมตฺถโชติกาย** (ขุ. ปา. อฏฺฐ. ๒.ปจฺฉิมปญฺจสิกฺขาปทวณฺณนา) ขุทฺทกฏฺฐกถาย สิกฺขาปทวณฺณนาย ‘‘สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานํ กายโต จ กายจิตฺตโต จาติ ทฺวิสมุฏฺฐาน’’นฺติ วุตฺตํฯ สุราติ ชานนจิตฺตาภาเวเนว เหตฺถ จิตฺตงฺควิรหิโต เกวโลปิ กาโย เอกสมุฏฺฐานํ วุโตฺต, ตสฺมิญฺจ เอกสมุฏฺฐานกฺขเณปิ ยาย เจตนาย ปิวติ, สา เอกนฺตอกุสลา เอว โหติฯ เตเนว ตเตฺถว อฏฺฐกถายํ ‘‘ปฐมา เจตฺถ ปญฺจ เอกนฺตอกุสลจิตฺตสมุฏฺฐานตฺตา ปาณาติปาตาทีนํ ปกติวชฺชโต เวรมณิโย, เสสา ปณฺณตฺติวชฺชโต’’ติ เอวํ ปญฺจนฺนมฺปิ สามญฺญโต อกุสลจิตฺตตา โลกวชฺชตาสงฺขาตา ปกติวชฺชตา จ วุตฺตาฯ อเงฺคสุ จ ชานนงฺคํ น วุตฺตํฯ ตถา หิ ‘‘สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานสฺส ปน สุราทีนํ อญฺญตรํ โหติ มทนียํ, ปาตุกามตาจิตฺตญฺจ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, ตชฺชญฺจ วายามํ อาปชฺชติ, ปีเต จ ปวิสตีติ อิมานิ จตฺตาริ องฺคานี’’ติ วุตฺตํ, น ปน สุราติ ชานนเงฺคน สทฺธึ ปญฺจาติฯ ยทิ หิ สุราติ ชานนมฺปิ องฺคํ สิยา, อวสฺสเมว ตํ วตฺตพฺพํ สิยา, น จ วุตฺตํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อญฺญาสุปิ **สุตฺตปิฏกาทิอฏฺฐกถาสุ** กตฺถจิ ชานนงฺคํ น วุตฺตํฯ ตสฺมา ‘‘อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตา’’ติ อิมสฺส อฏฺฐกถาปาฐสฺส อจิตฺตกปกฺเขปิ ‘‘อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตา’’ติ เอวเมว อโตฺถติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ

อปิจ ยํ **คณฺฐิปเทสุ** ‘‘เอตํ สตฺตํ มาเรสฺสามีติ ตสฺมึเยว ปเทเส นิปนฺนํ อญฺญํ มาเรนฺตสฺส ปาณสามญฺญสฺส อตฺถิตาย ยถา ปาณาติปาโต โหติ, เอวํ เอตํ มชฺชํ ปิวิสฺสามีติ อญฺญํ มชฺชํ ปิวนฺตสฺส มชฺชสามญฺญสฺส อตฺถิตาย อกุสลเมว โหติ, ยถา ปน กฏฺฐสญฺญาย สปฺปํ ฆาเตนฺตสฺส ปาณาติปาโต น โหติ, เอวํ นาฬิเกรปานสญฺญาย มชฺชํ ปิวนฺตสฺส อกุสลํ น โหตี’’ติ ปาณาติปาเตน สทฺธึ สพฺพถา สมานเตฺตน อุปเมตฺวา วุตฺตํ, ตํ อติวิย อยุตฺตํ สเพฺพสํ สิกฺขาปทานํ ปาณาติปาตาทิอกุสลานญฺจ อญฺญมญฺญํ สมานตาย นิยมาภาวาฯ ปาณาติปาโต หิ ปริยาเยนาปิ สิชฺฌติ, น ตถา อทินฺนาทานํฯ ตํ ปน อาณตฺติยาปิ สิชฺฌติ, น จ เมถุนาทีสุฯ ตสฺมา ปโยคงฺคาทีหิปิ ภินฺนานเมว สํสฏฺฐํ สพฺพถา สมีกรณํ อยุตฺตเมวฯ ‘‘ปาณาติปาโต วิย อทินฺนาทานเมถุนาทีนิปิ ปริยายกถาทีหิ สิชฺฌนฺตี’’ติ เกนจิ วุเตฺต ตํ กินฺติ น คยฺหติ ตถา วจนาภาวาติ เจ? อิธาปิ ‘‘ตถา ปาณาติปาตสทิสํ สุราปาน’’นฺติ วจนาภาวา อิทมฺปิ น คเหตพฺพเมวฯ กิญฺจิ อฏฺฐกถาวจเนเนว สิทฺธเมวตฺถํ ปฏิพาหเนฺตน วินยญฺญุนา สุตฺตสุตฺตานุโลมาทีหิ ตสฺส วิโรธํ ทเสฺสตฺวา ปฏิพาเหตพฺพํ, น ปน ปโยคงฺคาทีหิ อจฺจนฺตวิภิเนฺนน สิกฺขาปทนฺตเรน สห สมีกรณมเตฺตนฯ น หิ ‘‘สุราติ อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺสาปิ อกุสลเมวา’’ติ เอตฺถ สุตฺตาทิวิโรโธ อตฺถิ, วินยปิฏเก ตาว เอตสฺส อตฺถสฺส วิรุทฺธํ สุตฺตาทิกํ น ทิสฺสติ, นาปิ สุตฺตปิฏกาทีสุฯ

ยํ ปเนตฺถ เกจิ วทนฺติ ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมาติ (ธ. ป. ๑, ๒) วุตฺตตฺตา สพฺพานิ อกุสลานิ ปุเพฺพ วีติกฺกมวตฺถุํ ชานนฺตเสฺสว โหนฺตี’’ติฯ ตํ เตสํ สุตฺตาธิปฺปายานภิญฺญาตเมว ปกาเสติฯ น หิ ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา’’ติ อิทํ วจนํ ปุเพฺพ วีติกฺกมวตฺถุํ ชานนฺตเสฺสว อกุสลา ธมฺ

มา อุปฺปชฺชนฺตีติ อิมมตฺถํ ทีเปติ, อถ โข กุสลากุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปาทป จฺจยเฏฺฐน ปุพฺพงฺคมภูตํ สหชาตจิตฺตํ นิสฺสาเยว อุปฺปชฺชนฺติ, น วินา จิเตฺตนาติ อิมมตฺถํ ทีเปติฯ น เหตฺถ “สุราติ อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺส อกุสลเมวา”ติ วุเตฺต สหชาตจิตฺตํ วินาปิ โลภ าทิอกุสลเจตสิกา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺตีติ อยมโตฺถ อาปชฺชติฯ เยน ตํ นิเสธาย อิทํ สุตฺตํ อา หรณียํ สิยา, อภิธมฺมวิโรโธเปตฺถ นตฺถิ ปุเพฺพ นามชาติอาทิวเสน อชานนฺตเสฺสว ปญฺจวิญฺ ญาณวีถิยํ กุสลากุสลชวนุปฺปตฺติวจนโตฯ

อปิจ พาลปุถุชฺชนานํ ฉสุ ทฺวาเรสุ อุปฺปชฺชมานานิ ชวนานิ เยภุเยฺยน อกุสลาเนว อุปฺ ปชฺชนฺติฯ กุสลานิ ปน เตสํ กลฺยาณมิตฺตาทิอุปนิสฺสยพเลน อปฺปกาเนว อุปฺปชฺชนฺติ, ตุณฺหีภู ตานมฺปิ นิทฺทายิตฺวา สุปินํ ปสฺสนฺตานมฺปิ อุทฺธจฺจาทิอกุสลชวนเสฺสว เยภุยฺยปฺปวตฺติโต กุ สลากุสลวิรหิตสฺส ชวนสฺส เตสํ อภาวาฯ อกุสลา หิ วิสยานุคุณํ วาสนานุคุณญฺจ ยถาปจฺจยํ สมุปฺปชฺชนฺติ, ตตฺถ กึ ปุเพฺพ ชานนาชานนนิพเทฺธนฯ เย ปน ชานนาทิองฺคสมฺปนฺนา ปาณา ติปาตาทโย, เย จ ชานนาทึ วินาปิ สิชฺฌมานา สุราปานมิจฺฉาทิฏฺฐิอาทโย, เต เต ตถา ตถา ยาถาวโต ญตฺวา สมฺมาสมฺพุเทฺธน นิทฺทิฏฺฐา, เตสญฺจ ยถานิทฺทิฏฺฐวเสน คหเณ โก นาม อภิธมฺมวิโรโธฯ เอวํ สุตฺตาทิวิโรธาภาวโต, อฎฺฐกถาย จ วุตฺตตฺตา ยถาวุตฺตวเสเนเวตฺถ อ โตฺถ คเหตโพฺพฯ ยทิ เอวํ กสฺมา “สามเณโร ชานิตฺวา ปิวโนฺต สีลเภทํ อาปชฺชติ, น อชานิตฺ วา”ติ อฎฺฐกถายํ วุตฺตนฺติ? นายํ โทโส สีลเภทสฺส ภควโต อาณายตฺตตฺตา อุกฺขิตฺตานุวตฺติ กาทีนํ สีลเภโท วิยฯ น หิ ตาสํ อกุสลุปฺปตฺติยา เอว สีลเภโท โหติ สงฺฆายตฺตสมนุภาสนาน นฺตเรเยว วิหิตตฺตาฯ เอวมิธาปิ ชานิตฺวา ปิวเน เอว วิหิโต, น อชานิตฺวา ปิวเนฯ อโญฺญ หิ สิกฺขาปทวิสโย, อโญฺญ อกุสลวิสโยฯ เตเนว สามเณรานํ ปุริเมสุ ปญฺจสุ สิกฺขาปเทสุ เอกสฺ มึ ภิเนฺน สพฺพานิปิ สิกฺขาปทานิ ภิชฺชนฺติฯ อกุสลํ ปน ยํ ภินฺนํ, เตน เอเกเนว โหติ, นาเญฺญหิฯ ตสฺมา สามเณรสฺส อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺส สีลเภทาภาเวปิ กมฺมปถปฺปตฺตํ อกุสล เมวาติ คเหตพฺพํฯ

ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฎี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๔๒) “สามเณรสฺส สุราติ อชานิตฺ วา ปิวนฺตสฺส ปาราชิกํ นตฺถิ, อกุสลํ ปน โหตี”ติ เกหิจิ วุตฺตวจนํ “ตํ เตสํ มติมตฺต”นฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวา “ภิกฺขุโน อชานิตฺวาปิ พีชโต ปฏฺฐาย มชฺชํ ปิวนฺตสฺส ปาจิตฺติยํฯ สามเณโร ชา นิตฺวา ปิวโนฺต สีลเภทํ อาปชฺชติ, น อชานิตฺวาติ เอตฺตกเมว หิ อฎฺฐกถายํ วุตฺตํ, อกุสลํ ปน โหตีติ น วุตฺต”นฺติ ตตฺถ การณํ วุตฺตํ, ตํ อการณํฯ น หิ อฎฺฐกถายํ สามเณรานํ ชานิตฺวา ปิวเน เอว สีลเภโท, น อชานิตฺวาติ สีลเภทกถนฏฺฐาเน อกุสลํ ปน โหตีติ อวจนํ อชานนป เกฺข อกุสลาภาวสฺส การณํ โหติ, ตตฺถ ปสงฺคาภาวา, วตฺตพฺพฏฺฐาเน เอว “อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตา”ติ วุตฺตตฺตา จฯ น จ เต “อกุสลํ ปน โหตี”ติ วทนฺตา อาจริยา อิมํ สามเณรานํ สีลเภทปฺปกาสกํ ขนฺธกฎฺฐกถาปาฐเมว คเหตฺวา อโวจุํ, เยน “เอตฺตกเมว อฎฺฐ กถายํ วุตฺต”นฺติ วตฺตพฺพํ สิยา, อถ โข สุราปานฎฺฐกถาคตํ สุตฺตปิฎกฎฺฐกถาคตญฺจ อเนกวิธํ วจนํ, มหาวิหารวาสีนํ ปรมฺปโรปเทสญฺจ คเหตฺวา อโวจุํฯ ภินฺนลทฺธิกานํ อภยคิริกาทีนํ มตเญฺหตํ, ยทิทํ ชานิตฺวา ปิวนฺตเสฺสว อกุสลนฺติ คหณํฯ ตสฺมา ยํ วุตฺตํ เกหิจิ “สามเณรสฺส สุราติ อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺส ปาราชิกํ นตฺถิ, อกุสลํ ปน โหตี”ติ, ตํ สุวุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

ยญฺจ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฎี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๔๒) “อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺสาปิ โสต าปนฺนสฺส มุขํ สุรา น ปวิสติ กมฺมปถปฺปตฺตอกุสลจิเตฺตเนว ปาตพฺพโต”ติ เกหิจิ วุตฺตวจนํ “น สุนฺทร”นฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวา “โพธิสเตฺต กุจฺฉิคเต โพธิสตฺตมาตุ สีลํ วิย หิ อิทมฺปิ อริยสา วกานํ ธมฺมตาสิทฺธนฺติ เวทิตพฺพ”นฺติ วตฺวา ธมฺมตาสิทฺธตฺตํเยว สมเตฺถตุํ “ภวนฺตเรปิ หิ อริย

สาวโก ชีวิตเหตุปิ เนว ปาณํ หนติ, น สุรํ ปิวติฯ สเจ ปิสฺส สุรญฺจ ขีรญฺจ มิเสฺสตฺวา มุเข ปกฺขิปนฺติ, ขีรเมว ปวิสติ, น สุราฯ ยถา กึ? ยถา โกญฺจสกุณานํ ขีรมิสฺสเก อุทเก ขีรเมว ปวิสติ, น อุทกํฯ อิทํ โยนิสิทฺธนฺติ เจ, อิทมฺปิ ธมฺมตาสิทฺธนฺติ เวทิตพฺพ''นฺติ อิทํ อฏฺฐกถาวจนํ ทสฺสิตํ, ตมฺปิ น ยุตฺตเมวฯ ยถา หิ โพธิสตฺตมาตุ สีลํ วิย อริยสาวกานํ ธมฺมตาสิทฺธนฺติ เอตฺถ โพธิสตฺตมาตุ ธมฺมตา นาม โพธิสตฺตสฺส จ อตฺตโน จ ปารมิตานุภาเวน อกุสลานุปฺปตฺตินิยโม เอวฯ ตถา อริยสาวกานมฺปิ ภวนฺตเร ปาณาติปาตาทีนํ ทสนฺนํ กมฺมปถานํ อเญฺญสญฺจ อปายเหตุกานํ อกุสลานํ อจฺจนฺตปฺปหายกสฺส มคฺคสฺส อานุภาเวน ตํตํสีลวีติกฺกมเหตุกสฺส อกุสลสฺส อนุปฺปตฺตินิยโม เอว ธมฺมตาฯ น หิ สภาววาทีนํ ธมฺมตา วิย อเหตุกตา อิธ ธมฺมตา นามฯ ยถา วา เอวํธมฺมตานเย การณสฺส ภาเว อภาเว จ การิยสฺส ภาโว อภาโว จ ธมฺมตา, น อเหตุอปฺปจฺจยาภาวาภาโว, เอวมิธาปิ ปาณาติปาตาทิกมฺมปถานํ เหตุภูตสฺส กิเลสสฺส อจฺจนฺตาภาเวน เตสํ อภาโว, ตทวเสสานํ อกุสลานํ เหตุโน ภาเวน ภาโว จ ธมฺมตา , น อเหตุกตาฯ ตสฺมา อปายเหตุโน ราคสฺส อภาเวเนว อริยานํ อชานิตฺวาปิ สุราย อนโชฺฌหรณนฺติ สุวุตฺตเมวิทํ เกหิจิ ''อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺสาปิ โสตาปนฺนสฺส มุขํ สุรา น ปวิสติ กมฺมปถปฺปตฺตอกุสลจิเตฺตเนว ปาตพฺพโต''ติ, ตํ เกน เหตุนา น สุนฺทรํ ชาตนฺติ น ญายติ, ธมฺมตาสิทฺธนฺติ วา กถเนน กถํ ตํ ปฏิกฺขิตฺตนฺติฯ

ยมฺปิ **ทีฆนิกายฎฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๕๒) ''สุรญฺจ ขีรญฺจ มิเสฺสตฺวา…เป.… อิทํ ธมฺมตาสิทฺธ''นฺติ วจนํ, ตมฺปิ สุราปานสฺส อจิตฺตกปเกฺขปิ อกุสลจิตฺตเญฺญว สาเธติฯ ตถา หิ ''ภวนฺตเรปิ หิ อริยสาวโก ชีวิตเหตุปิ ปาณํ น หนติ, นาทินฺนํ อาทิยติ…เป.… น สุรํ ปิวตี''ติ วุเตฺต ''ปุริมานํ ตาว จตุนฺนํ กมฺมปถานํ สจิตฺตกตฺตา วิรมณํ สุกรํ, ปจฺฉิมสฺส ปน สุราปานสฺส อจิตฺตกตฺตา กถํ วิรมณํ ภเวยฺยา''ติ โจทนาสมฺภวํ มนสิกตฺวา วตฺถุอชานนวเสน อจิตฺตกเตฺตปิ ยสฺมา กมฺมปถปฺปตฺตอกุสเลเนว สุรา อโชฺฌหริตพฺพา, ตาทิสี จ อกุสลปฺปวตฺติ อริยสาวกสฺส มเคฺคเนว หตา, ตสฺมาสฺส ปรคลํ สุราย ปวิสนํ นตฺถีติ อตฺถโต คมฺยมานตฺถํ ปริหารวจนํ วทตา ''สเจ ปิสฺส สุรญฺจ ขีรญฺจา''ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ขีรเมว ปวิสติ, น สุราติ อิทํ สุราย สพฺพถาปิ ปรคลปฺปเวสาภาวทสฺสนปรํ, น ปน สุรามิสฺสขีรสฺส สุราย วิโยชนสามตฺถิยทสฺสนปรํฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – ยทิ หิ สุรามิเสฺส ขีเร กิญฺจิ ปวิเสยฺย, ขีรเมว ปวิเสยฺย, น สุราฯ ขีเร ปน สุราย อวิยุเตฺต น กิญฺจิ ปวิสตีติ ฯ **อิทํ โยนิสิทฺธ**นฺติ อุทกสฺส มุเข อปฺปวิสนํ โยนิสิทฺธํฯ โยนีติ เจตฺถ ชาติ อธิเปฺปตาฯ ตสฺมา โกญฺจชาติกานํ มุขตุณฺฑสงฺขาตานํ รูปธมฺมานํ ขีรมิสฺสอุทกโชฺฌหรณเหตุตฺตาภาเวน ตํ อปฺปวิสนํ สิทฺธนฺติ อโตฺถฯ อิทมฺปิ หิ ขีรมิสฺสาย สุราย ขีเร ปวิสเนฺตปิ ปรคลาปวิสนนฺติฯ **ธมฺมตาสิทฺธ**นฺติ อริยสาวกสฺส อรูปธมฺมานํ สุราปิวนเหตุภูตกิเลสสหิตตฺตาภาวสงฺขาตาย ธมฺมตาย สิทฺธํฯ เอวเมตฺถ อจิตฺตกปเกฺขปิ สุราย อกุสลจิเตฺตเนว ปาตพฺพโต อริยสาวกานํ อปิวนํ สมตฺถิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อถาปิ สิยา อชานนปเกฺข อกุสลจิเตฺตน วินาว ปาตพฺพเตฺตปิ สุราย อปิวนํ อริยานํ ธมฺมตาติ สมตฺถนปรเมตนฺติ, ตํ น, อฏฺฐกถาวจนนฺตเรหิ วิรุชฺฌนโตฯ ยถา หิ วจนนฺตเรหิ น วิรุชฺฌติ, ตถาเยว อโตฺถ คเหตพฺโพฯ

อปิจ ปาณาติปาตาทีนํ ปญฺจนฺนํ กมฺมปถานํ ภวนฺตเรปิ อกรณํ อริยานํ ธมฺมตาสีลเมว, เตสญฺจ ยทิ สจิตฺตกตํ สมานํฯ สุราปานํ วิย อิตรานิปิ จตฺตาริ อชานเนฺตนาปิ อริยสาวเกน น กตฺตพฺพานิ สิยุํ, ตถา จ อชานนฺตานํ อริยานํ กุสลาพฺยากตจิเตฺตหิปิ วิรมณปรมารณปรสนฺตกคหณาทีสุ กายวจีปวตฺติ น สมฺปเชฺชยฺย, โน เจ สมฺปชฺชติ, จกฺขุปาลเตฺถรสฺส จงฺกมเนน ปาณวิโยคสฺส, อุปฺปลวณฺณเตฺถริยา พลกฺกาเรน มเคฺคนมคฺคผุสนสฺส จ ปวตฺตตฺตาฯ ตสฺมา

สุราปานสฺส อจิตฺตกปเกฺขปิ อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย สุรา อริยานํ ปรคลํ น ปวิสตีติ วิเสเสตฺวา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

นนุ วตฺถุํ ชานนฺตเสฺสว สเพฺพ กมฺมปถา วุตฺตาติ? น, มิจฺฉาทิฏฺฐิยา วิปรีตคฺคหเณเนว ปวตฺตตฺตาฯ กถญฺหิ นาม อสพฺพญฺญุํ สพฺพญฺญุโต, อนิจฺจาทิํ นิจฺจาทิโต จ คหณนฺตี ทิฏฺฐิ วตฺถุํ วิชานาติฯ ยทิ หิ ชาเนยฺย, มิจฺฉาทิฏฺฐิเยว น สิยาฯ สา จ กมฺมปเถสุ คณิตาติ กุโต ชานนฺตเสฺสว กมฺมปถปฺปวตฺตินิยโมฯ อถ สพฺพญฺญุํ สพฺพญฺญูติ คณฺหนฺตีปิ ‘‘อยํ สโตฺต’’ติ ตสฺส สรูปคฺคหณโต ทิฏฺฐิปิ วตฺถุํ วิชานาตีติ เจ? น, สุราปานสฺสปิ ‘‘อยํ น สุรา’’ติ สรูปคฺคหณสฺส สมานตฺตาฯ ‘‘อย’’นฺติ จ วตฺถุปรามสเนปิ ‘‘สุรา’’ติ วิเสสวิชานนาภาวา น ชานาตีติ เจ? ‘‘อย’’นฺติ ปุคฺคลตฺตํ ชานนฺตีปิ ‘‘อสพฺพญฺญู’’ติปิ วิเสสชานนาภาวา ทิฏฺฐิปิ วตฺถุํ น ชานาตีติ สมานเมวฯ เอวญฺหิ เตสํ พุทฺธาติ อหิโตติ อหิตํ วา ปูรณกสฺสปาทิํ หิโต ปฏิฆสฺส วา อนุนยสฺส วา อุปฺปาทเนปิ เอเสว นโยฯ วิปลฺลาสปุพฺพกญฺหิ สพฺพํ อกุสลํฯ

อปิจ สุราย ปียมานาย นิยเมน อกุสลุปฺปาทนํ สภาโว ปีตาย วิยฯ ขีราทิสญฺญาย ปีตสุรสฺส ปุคฺคลสฺส มาตุภคินิอาทีสุปิ ราคโทสาทิอกุสลปฺปพโนฺธ วตฺถุสภาเวเนว อุปฺปชฺชติ, เอวํ ปียมานกฺขเณปิ ติขิโณ ราโค อุปฺปชฺชเตว, เตเนว สาคตเตฺถรสฺส อชานิตฺวา ปิวนกาเล ปญฺจาภิญฺญาทิฌานปริหานิ, ปจฺฉา จ พุทฺธาทีสุ อคารวาทิอกุสลปฺปพโนฺธ ยาว สุราวิคมา ปวตฺติตฺถฯ เตเนว ภควาปิ ตสฺส อคารวาทิอกอุสลปฺปวตฺติทสฺสนมุเขน สุราโทสํ ปกาเสตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสิฯ น หิ ปญฺจนีวรณุปฺปตฺติํ วินา ฌานปริหานิ โหติฯ ตสฺมา อชานนฺตสฺสาปิ สุรา ปียมานา ปีตา จ อตฺตโน สภาเวเนว อกุสลุปฺปาทิกาติ อยมโตฺถ สาคตเตฺถรสฺส ฌานปริหานิยา อนฺวยโตปิ, อริยานํ กิเลสาภาเวน มุเขน สุราย อปฺปเวสสงฺขาตพฺยติเรกโตปิ สิชฺฌตีติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ, เอวํ คหณเมว หิ วิภชฺชวาทีมตานุสารํฯ

ยํ ปน ‘‘ชานิตฺวา ปิวนฺตเสฺสว อกุสล’’นฺติ คหณํ, ตํ ภินฺนลทฺธิกานํ อภยคิริกาทีนเมว มตํ, ตํ ปน คณฺฐิปทการกาทีหิ ‘‘ปรวาโท’’ติ อชานเนฺตหิ อตฺตโน มติยา สํสนฺทิตฺวา ลิขิตํ วิภชฺชวาทีมณฺฑลมฺปิ ปวิสิตฺวา ยาวชฺชตนา สาสนํ ทูเสติ, ปุราปิ กิร **อิมสฺมิมฺปิ ทมิฬรฏฺเฐ** โกจิ ภินฺนลทฺธิโก นาคเสโน นาม เถโร กุณฺฑลเกสีวตฺถุํ ปรวาทมถนนยทสฺสนตฺถํ ทมิฬกพฺพรูเปน กาเรโนฺต ‘‘อิมํ สุราปานสฺส ชานิตฺวาว ปิวเน อกุสลนยํ, อญฺญญฺจ เทสกาลาทิเภเทน อนนฺตมฺปิ เญยฺยํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ สลกฺขณวเสเนว ญาตุํ น สโกฺกติ ญาเณน ปริจฺฉินฺนเตฺตน เญยฺยสฺส อนนฺตตฺตหานิปฺปสงฺคโตฯ อนิจฺจาทิสามญฺญลกฺขณวเสเนว ปน ญาตุํ สโกฺกตี’’ติ จ, ‘‘ปรมตฺถธเมฺมสุ นามรูปนฺติอาทิเภโท วิย ปุคฺคลาทิสมฺมุติปิ วิสุํ วตฺถุเภโท เอวา’’ติ จ เอวมาทิกํ พหุํ วิปรีตตฺถนยํ กพฺพาการสฺส กวิโน อุปทิสิตฺวา ตสฺมิํ ปพเนฺธ การณาภาเสหิ สติํ สโมฺมเหตฺวา ปพนฺธาเปสิ, ตญฺจ กพฺพํ นิสฺสาย อิมํ ภินฺนลทฺธิกมตํ อิธ วิภชฺชวาทีมเต สมฺมิสฺสํ จิรํ ปวตฺติตฺถฯ ตํ ปน ปจฺฉา อาจริยพุทฺธปฺปิยมหาเถเรน พาหิรพฺภริกํ ทิฏฺฐิชาลํ วิฆาเฏตฺวา อิธ ปริสุทฺธํ สาสนํ ปติฏฺฐาเปเนฺตน โสธิตมฺปิ **สารตฺถทีปนิยา** (สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๔๒) วินยฏีกาย สุราปานสฺส สจิตฺตกปเกฺขเยว จิตฺตํ อกุสลนฺติ สมตฺถนวจนํ นิสฺสาย เกหิจิ วิปลฺลตฺตจิเตฺตหิ ปุน อุกฺขิตฺตสิรํ ชาตํ, ตญฺจ มหาเถเรหิ วินิจฺฉินิตฺวา คารยฺหวาทํ กตฺวา มทฺทิตฺวา ลทฺธิคาหเก จ ภิกฺขู วิโยเชตฺวา ธเมฺมน วินเยน สตฺถุสาสเนน จิเรเนว วูปสมิตํฯ เตเนวเตฺถ มยํ เอวํ วิตฺถารโต อิทํ ปฏิกฺขิปิมฺห ‘‘มา อเญฺญปิ วิภชฺชวาทิโน อยํ ลทฺธิ ทูเสสี’’ติฯ ตสฺมา อิธ วุตฺตานิ อวุตฺตานิ จ การณานิ สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวา ยถา อาคมวิโรโธ น โหติ, ตถา อโตฺถ คเหตโพฺพฯ

เสสนฺติ ยสฺส วตฺถุวิชานนจิตฺเตน สจิตฺตกปเกฺขปิ จิตฺตํ อกุสลเมวาติ นิยโม นตฺถิ, ตํ สพฺพนฺติ อโตฺถฯ **รุนฺธนฺตี**ติ ''ติรจฺฉานคติตฺถิยา โทโส นตฺถี''ติอาทินา อนาปตฺติยา เลสคฺคหณํ นิวาเรนฺตีฯ **ทฺวารํ ปิทหนฺตี**ติ ''ตญฺจ โข มนุสฺสิตฺถิยา''ติอาทินา (ปารา. ๔๑) เลสคฺคหณสฺส การณสงฺขาตํ ทฺวารํ ปิทหนฺตีฯ **โสตํ ปจฺฉินฺทมานา**ติ ตทฺภยเลสคฺคหณทฺวารานํ วเสน อวิจฺฉินฺนํ วีติกฺกมโสตํ ปจฺฉินฺทมานาฯ **คาฬฺหตรํ กโรนฺตี**ติ ยถาวุเตฺตหิ การเณหิ ปฐมปญฺญตฺติสิทฺธํ อาปตฺติเญฺญว ทฬฺหํ กโรนฺตี, อนาปตฺติยา โอกาสํ อททมานาติ อโตฺถฯ สา จ ยสฺมา วีติกฺกมาภาเว, อวิสยตาย อโพฺพหาริเก วีติกฺกเม จ โลกวเชฺชปิ สิถิลํ กโรนฺตี อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา ตถา อุปฺปตฺติํ อุปฺปตฺติการณญฺจ ทเสฺสโนฺต อาห **อญฺญตฺร อธิมานา**ติอาทิฯ อญฺญตฺร อธิมานาติ อิมิสฺสา อนุปญฺญตฺติยา ''วีติกฺกมาภาวา''ติ การณํ วุตฺตํฯ อญฺญตฺร สุปินนฺตาติ อิมิสฺสา ''อโพฺพหาริกตฺตา''ติ การณํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **วีติกฺกมาภาวา**ติ ปาปิจฺฉาย อวิชฺชมานสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส วิชฺชมานโต ปกาสนวสปฺปวตฺตวิสํวาทนาธิปฺปายสงฺขาตสฺส วีติกฺกมสฺส อภาวโตฯ อธิมานิกสฺส หิ อนธิคเต อธิคตสญฺญิตาย ยถาวุตฺตวีติกฺกโม นตฺถิฯ **อโพฺพหาริกตฺตา**ติ ''อเตฺถสา, ภิกฺขเว, เจตนา, สา จ โข อโพฺพหาริกา''ติ (ปารา. ๒๓๕) วจนโต โมจนสฺสาทเจตนาย อุปกฺกมนสฺส จ วิชฺชมานเตฺตปิ ถินมิเทฺธน อภิภูตตาย อวสเตฺตน อโพฺพหาริกตฺตา, อาปตฺติการณโวหาราภาวาติ อโตฺถฯ **วา**-สโทฺท เจตฺถ สมุจฺจยโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, ''อโพฺพหาริกตฺตา จา''ติ วา ปาโฐฯ **วุตฺตา**ติ ทุวิธาปิ เจสา อนุปญฺญตฺติ อนาปตฺติกรา วุตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ

อกเต วีติกฺกเมติ อาปทาสุปิ ภิกฺขูหิ สิกฺขาปทวีติกฺกเม อกเต, กุกฺกุจฺจา น ภุญฺชิํสูติอาทีสุ วิย วีติกฺกมํ อกตฺวา ภิกฺขูหิ อตฺตโน ทุกฺขุปฺปตฺติยา อาโรจิตายาติ อโตฺถฯ **สิถิลํ กโรนฺตี**ติ ปฐมํ สามญฺญโต พทฺธสิกฺขาปทํ โมเจตฺวา อตฺตโน วิสเย อนาปตฺติกรณวเสน สิถิลํ กโรนฺตีฯ **ทฺวารํ ททมานา**ติ อนาปตฺติยา ทฺวารํ ททมานาฯ **อปราปรมฺปิ อนาปตฺติํ กุรุมานา**ติ ทิเนฺนน เตน ทฺวาเรน อุปรูปริ อนาปตฺติภาวํ ทีเปนฺตีฯ ปญฺญเตฺตปิ สิกฺขาปเท อุทายินา ''มุหุตฺติกาย เวสิยา น โทโส''ติ เลเสน วีติกฺกมิตฺวา **สญฺจริตฺตาปชฺชนวตฺถุสฺมิํ** (ปารา. ๒๙๖ อาทโย) ปญฺญตฺตตฺตา ''กเต วีติกฺกเม''ติ วุตฺตํฯ **ปญฺญตฺติคติกา**ติ อตฺถโต มูลปญฺญตฺติเยวาติ อธิปฺปาโยฯ

มกฺกฏีวตฺถุกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

สนฺถตภาณวาโร

วชฺชิปุตฺตกวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๓-๔๔. วชฺชิปุตฺตกวตฺถุกถาย **ปาฬิยํ** ''เวสาลิกา…เป…. เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิํสู''ติ เอตฺถ เต ญาติกุลํ คนฺตฺวา คิหิลิงฺคํ คเหตฺวา ''คิหิภูตา มย''นฺติ สญฺญาย เมถุนํ ปฏิเสวิํสูติ คเหตพฺพํ, เตนาห **ญาติพฺยสเนนปิ ผุฏฺฐา**ติอาทิฯ ญาตีนํ วินาโส ราชทณฺฑาทิการเณน โหตีติ อาห **ราชทณฺฑ**อิจฺจาทิฯ ธญฺญหิรญฺญทาสิทาสโคมหิํสาทิธนานิ **โภคา** นาม, เตสมฺปิ ราชทณฺฑาทินาว วินาโสติ อาห ''เอส นโย ทุติยปเทปี''ติฯ น สพฺพญฺญุพุโทฺธติอาทินา ตีสุ วตฺถูสุ อปฺปสนฺนาว สาสเน อภพฺพาติ สญฺญาย อตฺตโน ภพฺพตํ ปกาเสนฺตา **น มยน**ฺติอาทิมาหํสูติ เวทิตพฺพํฯ ''อฏฺฐตฺติํสารมฺมเณสู''ติ **ปาฬิยํ** อนาคเต อาโลกากาสกสิเณ วเชฺชตฺวา วุตฺตํ, เตหิ ปน สทฺธิํ จตฺตาลีส โหนฺติฯ **วิภตฺตา กุสลา ธมฺมา**ติ ''อิมสฺมิํ อารมฺมเณ อิทํ โหตี''ติ วิภาคโส ทสฺสิตา สอุปจารชฺฌานา มหคฺคตกุสลา ธมฺมาฯ **คิหิปลิโพธ**นฺติ สหโสกิตาทิวเสน คิหีสุ พฺยาวฏตํฯ **อาวาสปลิโพธ**นฺติ เสนาสเนสุ นวกมฺมาทิวเสน นิจฺจพฺยาวฏตํฯ

ทุปฺปริจฺจาคานํ อิเมสํ ทฺวินฺนํ ปลิโพธานํ วเสน สเพฺพปิ ปลิโพธา สงฺคหิตา เอวาติ เวทิตพฺพํฯ

เยนาติ การเณนฯ **อสํวาโส**ติ อิทํ ตสฺมึ อตฺตภาเว เกนจิปิ ปริยาเยน ภิกฺขุ หุตฺวา ภิกฺขูหิ สทฺธึ สํวาสํ นารหตีติ อิมมตฺถํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห ‘‘อสํวาโส’’ติฯ **ปญฺญตฺตํ สมูหเนยฺยา**ติ ‘‘โส อาคโต น ปพฺพาเชตโพฺพ’’ติ อวตฺวา ‘‘น อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติ เอตฺตกเสฺสว วุตฺตตฺตา ปาราชิกสฺส สามเณรภูมิ อนุญฺญาตาติ วิญฺญายติ, เตนาห **สามเณรภูมิยํ ปน ฐิโต**ติอาทิฯ ‘‘โย ปน ภิกฺขู’’ติ วุตฺตตฺตา (ปารา. ๓๙) ปจฺจกฺขาตสิโกฺข ยสฺมา ภิกฺขุ น โหติ, เมถุนเสวเน จ ปาราชิกํ นาปชฺชติ, ตสฺมาสฺส ‘‘อาคโต อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติ อุปสมฺปทํ อนุชานโนฺต ปาราชิกํ น สมูหนติ นาม, เตนาห ‘‘ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา อวิปนฺนสีลตายา’’ติฯ **อุตฺตมตฺถํ** อรหตฺตํ, นิพฺพานเมว วาฯ

จตุพฺพิธวินยาทิกถาวณฺณนา

๔๕. **นีหริตฺวา**ติ ปาฬิโต อุทฺธริตฺวา, ตถา หิ ‘‘ปญฺจหุปาลิ, อเงฺคหิ สมนฺนาคเตน ภิกฺขุนา นานุยุญฺชิตพฺพํฯ กตเมหิ ปญฺจหิ? สุตฺตํ น ชานาติ, สุตฺตานุโลมํ น ชานาตี’’ติอาทิปาฬิโต สุตฺตํ สุตฺตานุโลมญฺจ นีหรึสุฯ ‘‘อนาปตฺติ เอวํ อมฺหากํ อาจริยานํ อุคฺคโห ปริปุจฺฉาติ ภณตี’’ติ เอวมาทิโต อาจริยวาทํฯ ‘‘อายสฺมา อุปาลิ เอวมาห – ‘อนาปตฺติ, อาวุโส, สุปินเนฺตนา’ติ’’ เอวมาทิโต อตฺตโน มตึ นีหรึสุ, สา จ เถรสฺส อตฺตโนมติ สุเตฺตน สงฺคหิตตฺตา สุตฺตํ ชาตํ, เอวมญฺญาปิ สุตฺตาทีหิ สงฺคหิตาว คเหตพฺพา, เนตราติ เวทิตพฺพํฯ อถ วา **นีหริตฺวา**ติ วิภชิตฺวา สาฏฺฐกถํ สกลํ วินยปิฏกํ สุตฺตาทีสุ จตูสุ ปเทเสสุ ปกฺขิปิตฺวา จตุธา วิภชิตฺวา วินยํ ปกาเสสุํ ตพฺพินิมุตฺตสฺส อภาวาติ อธิปฺปาโยฯ **วุตฺต**นฺติ นาคเสนเตฺถเรน **มิลินฺทปเญฺห** วุตฺตํฯ กณฺฐาทิวณฺณุปฺปตฺติฏฺฐานกรณาทีหิ อาหริตฺวา อตฺตโน วจีวิญฺญตฺติยาว ภาสิตวจนํ **อาหจฺจปทํ**ฯ **รโส**ติ สาโร ‘‘ปตฺตรโส’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ๖๒๘-๖๓๐) วิย, ปฏิกฺขิตฺตอนุญฺญาตสุตฺตสาโรติ อโตฺถ, **รโส**ติ วา ลกฺขณํ ปฏิวตฺถุกํ อนุทฺธริตฺวา ลกฺขณานุโลเมน วุตฺตตฺตาฯ ธมฺมสงฺคาหกาทิอาจริยวํเสน อาภตา อฏฺฐกถา อาจริยวํโสติ อาห ‘‘อาจริยวํโสติ อาจริยวาโท’’ติฯ

วินยปิฏเก ปาฬีติ อิธ อธิการวเสน วุตฺตํฯ เสสปิฏเกสุปิ สุตฺตาทิจตุนยา ยถานุรูปํ ลพฺภเนฺตวฯ **มหาปเทสา**ติ มหาโอกาสา มหาวิสยา, เต อตฺถโต ‘‘ยํ, ภิกฺขเว’’ติอาทิปาฬิวเสน อกปฺปิยานุโลมโต กปฺปิยานุโลมโต จ ปุคฺคเลหิ นยโต ตถา ตถา คยฺหมานา อตฺถนยา เอวฯ เต หิ ภควตา สรูปโต อวุเตฺตสุปิ ปฏิกฺขิตฺตานุโลเมสุ, อนุญฺญาตานุโลเมสุ จ เสเสสุ กิเจฺจสุ นิวตฺติปวตฺติเหตุตาย มหาโคจราติ ‘‘มหาปเทสา’’ติ วุตฺตา, น ปน ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, มยา อิทํ น กปฺปตี’’ติอาทินา วุตฺตา สาธิปฺปายา ปาฬิเยว ตสฺสา สุเตฺต ปวิฏฺฐตฺตาฯ ‘‘สุตฺตานุโลมมฺปิ สุเตฺต โอตาเรตพฺพํ…เป…. สุตฺตเมว พลวตร’’นฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๔๕) หิ วุตฺตํ, น เหสา สาธิปฺปายา ปาฬิ สุเตฺต โอตาเรตพฺพา, น คเหตพฺพา วา โหติ, เยนายํ สุตฺตานุโลมํ สิยาฯ ตสฺมา อิมํ ปาฬิอธิปฺปายํ นิสฺสาย ปุคฺคเลหิ คหิตา ยถาวุตฺตอตฺถาว สุตฺตานุโลมํฯ ตปฺปกาสกตฺตา ปน อยํ ปาฬิปิ สุตฺตานุโลมนฺติ คเหตพฺพํ, เตนาห **เย ภควตา เอวํ วุตฺตา**ติอาทิฯ ยํ ภิกฺขเวติอาทิปาฬิินเยน หิ ปุคฺคเลหิ คเหตพฺพา เย อกปฺปิยานุโลมาทโย อตฺถา วุตฺตา, เต มหาปเทสาติ อโตฺถฯ

ภควโต ปกิณฺณกเทสนาภูตา จ สุตฺตานุโลมภูตา จ อฏฺฐกถาฯ ยสฺมา ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิ ปาฬิวณฺณนากฺกเมน สงฺคเหตฺวา วุตฺตา, ตสฺมา ‘‘อาจริยวาโท’’ติ วุตฺตา, เอเตน จ

อฏฺฐกถา สุตฺตสุตฺตานุโลเมสุ อตฺถโต สงฺคยฺหตีติ เวทิตพฺพาฯ ยถา จ เอสา, เอวํ อตฺตโนมติปิ ปมาณภูตาฯ น หิ ภควโต วจนํ วจนานุโลมญฺจ อนิสฺสาย อคฺคสาวกาทโยปิ อตฺตโน ญาณพเลน สุตฺตาภิธมฺมวินเยสุ กญฺจิ สมฺมุติปรมตฺถเภทํ อตฺถํ วตฺตุํ สโกฺกนฺติ, ตสฺมา สพฺพมฺปิ วจนํ สุเตฺต สุตฺตานุโลเม จ สงฺคยฺหติฯ วิสุํ ปน อฏฺฐกถาทีนํ สงฺคหิตตฺตา ตทวเสสํ สุตฺตสุตฺตานุโลมโต คเหตฺวา จตุธา วินโย นิทฺทิโฎฺฐฯ สุตฺตาทโย นิสฺสาเยว ปวตฺตาปิ อตฺตโนมติเตสุ สรูเปน อนาคตตฺตา วุตฺตํ ‘‘สุตฺตสุตฺตานุโลมอาจริยวาเท มุญฺจิตฺวา’’ติ, เตนาห ‘‘อนุพุทฺธิยา นยคฺคาเหนา’’ติฯ ตตฺถ สุตฺตาทีนิ อนุคตาย เอว พุทฺธิยา เตหิ ลทฺธนยคฺคาเหนจาติ อโตฺถฯ

เถรวาโทติ มหาสุมเตฺถราทีนํ คาโหฯ สุตฺตาทิํ นิสฺสาเยว วิปรีตโตปิ อตฺตโนมติ อุปฺปชฺชตีติ อาห **ตํ ปนา**ติอาทิฯ **อเตฺถนา**ติ อตฺตนา นยคฺคหิเตน อเตฺถนฯ **ปาฬิ**นฺติ อตฺตโนคาหสฺส นิสฺสยภูตํ สาฎฺฐกถํ ปาฬิํฯ **ปาฬิยา**ติ ตปฺปฏิเกฺขปตฺถํ ปเรนาหฎาย สาฎฺฐกถายปาฬิยา, อตฺตนา คหิตํ อตฺถํ นิสฺสาย ปาฬิญฺจ สํสนฺทิตฺวาติ อโตฺถฯ **อาจริยวาเท**ติ อตฺตนาปเรน จ สมุทฺธฎอฎฺฐกถายฯ **โอตรติ เจว สเมติ จา**ติ อตฺตนา อุทฺธเฎหิ สํสนฺทนวเสน โอตรติ, ปเรน อุทฺธเฎน สเมติฯ **สพฺพทุพฺพลา**ติ อสพฺพญฺญุปุคฺคลสฺส โทสวาสนาย ยาถาวโตอตฺถสมฺปฏิปตฺติอภาวโต วุตฺตํฯ ปมาทปาฐวเสน อาจริยวาทสฺส สุตฺตานุโลเมน อสํสนฺทนาปิสิยาติ อาห ‘‘อิตโร น คเหตโพฺพ’’ติฯ

สเมนฺตเมว คเหตพฺพนฺติ เย สุเตฺตน สํสนฺทนฺติ, เอวรูปาว อตฺถา มหาปเทสโต อุทฺธริตพฺพาติ ทเสฺสติ ตถา ตถา อุทฺธฎอตฺถานเมว สุตฺตานุโลมตฺตา, เตนาห ‘‘สุตฺตานุโลมโตหิ สุตฺตเมว พลวตร’’นฺติฯ **อปฺปฎิวตฺติย**นฺติ อปฺปฏิพาหิยํฯ **การกสงฺฆสทิส**นฺติ ปมาณตฺตาสงฺคีติการกสงฺฆสทิสํฯ **พุทฺธานํ ฐิตกาลสทิส**นฺติ ธรมานกพุทฺธสทิสนฺติ อโตฺถฯ **สกวาที สุตฺตํ คเหตฺวา กเถตี**ติอาทีสุ โย ยถาภูตมตฺถํ คเหตฺวา กถนสีโล, โส **สกวาทีฯ สุตฺต**นฺติสงฺคีติตฺตยารุฬฺหํ ปาฬิวจนํฯ **ปรวาที**ติ มหาวิหารวาสี วา โหตุ อญฺญนิกายวาสี วา, โย วิปรีตโต อตฺถํ คเหตฺวา กถนสีโล, โสว อิธ ‘‘ปรวาที’’ติ วุโตฺตฯ **สุตฺตานุโลม**นฺติ สงฺคีติตฺตยารุฬฺหํวา อนารุฬฺหํ วา ยํกิญฺจิ วิปลฺลาสโต วา วญฺจนาย วา ‘‘สงฺคีติตฺตยาคตมิท’’นฺติ ทสฺสิยมานํสุตฺตานุโลมํฯ เกจิ ‘‘อญฺญนิกาเย สุตฺตานุโลม’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ สกวาทีปรวาทีนํ อุภินฺนมฺปิ สงฺคีติตฺตยารุฬฺหสุตฺตาทีนํ เอว คเหตพฺพโตฯ ตถา หิ วกฺขติ ‘‘ติโสฺส สงฺคีติโย อารุฬฺหํปาฬิอาคตํ ปญฺญายติ, คเหตพฺพ’’นฺติอาทิฯ น หิ สกวาที อญฺญนิกายสุตฺตาทิํ ปมาณโต คณฺหาติ, เยน เตสุ สุตฺตาทีสุ ทสฺสิเตสุ ตตฺถ ฐาตพฺพํ ภเวยฺย, วกฺขติ จ ‘‘ปโร ตสฺส อกปฺปิยภาวสาธกํ สุตฺตโต พหุํ การณญฺจ วินิจฺฉยญฺจ ทเสฺสติ…เป…. ‘สาธู’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวาอกปฺปิเยเยว ฐาตพฺพ’’นฺติ (ปารา. อฎฺฐ. ๑.๔๕)ฯ ตสฺมา ปรวาทินาปิ สงฺคีติตฺตเย อนารุฬฺหมฺปิ อนารุฬฺหมิเจฺจว ทสฺสียติ, เกวลํ ตสฺส ตสฺส สุตฺตาทิโน สงฺคีติตฺตเย อนาคตสฺส กูฏตา, อาคตสฺส จ พฺยญฺชนจฺฉายาย อญฺญถา อธิปฺปายโยชนา จ วิเสโสฯ ตตฺถ จ ยํ กูฏํ, ตํ อปนียติฯ ยํ อญฺญถา โยชิตํ, ตสฺส วิปรีตตาสนฺทสฺสนตฺถํ ตทเญฺญน สุตฺตาทินา สํสนฺทนา กรียติฯ โย ปน ปรวาทินา คหิโต อธิปฺปาโย สุตฺตนฺตาทินา สํสนฺทติ, โส สกวาทินาปิ อตฺตโนคาหํ วิสฺสเชฺชตฺวา คเหตโพฺพติ อุภินฺนมฺปิ สงฺคีติตฺตยาคตเมว สุตฺตาทิปมาณนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **กถาวตฺถุ**ปฺปกรเณ สกวาเท ปญฺจ สุตฺตสตานิ ปรวาเท ปญฺจาติ (ธ. ส. อฎฺฐ. นิทานกถา; กถา. อฎฺฐ. นิทานกถา) สุตฺตสหสฺสมฺปิ อธิปฺปายคฺคหณนานเตฺตน สงฺคีติตฺตยาคตเมวคหิตํ, น นิกายนฺตเร กิญฺจีติฯ

เขปนฺติ ‘‘กึ อิมินา’’ติ ปฏิเกฺขปํ ฉฑฺฑนํฯ **ครห**นฺติ ‘‘กิเมส พาโล ชานาตี’’ติ นินฺทนํฯ **สุเตฺต โอตาเรตพฺพ**นฺติ ยสฺส สุตฺตสฺส อนุโลมนโต อิทํ สุตฺตานุโลมํ อกาสิ, ตสฺมึ, ตทนุรูเป วา อญฺญตรสฺมึ สุเตฺต อตฺตนา คหิตํ สุตฺตานุโลมํ อตฺถโต สํสนฺทนวเสน โอตาเรตพฺพํ, ‘‘อิมินา จ อิมินา จ การเณน อิมสฺมึ สุเตฺต สํสนฺทตี’’ติ สํสนฺทิตฺวา ทเสฺสตพฺพนฺติ อโตฺถฯ **อย**นฺติ สกวาทีฯ **ปโร**ติ ปรวาทีฯ **อาจริยวาโท สุเตฺต โอตาเรตโพฺพ**ติ ยสฺส สุตฺตสฺส วณฺณนาวเสน อยํ อาจริยวาโท ปวโตฺต, ตสฺมึ, ตาทิเส จ อญฺญตรสฺมึ สุเตฺต ปุพฺพาปรอตฺถสํสนฺทนวเสน โอตาเรตพฺพํฯ **คารยฺหาจริยวาโท**ติ ปมาทลิขิโต, ภินฺนลทฺธิเกหิ วา ฐปิโต, เอส นโย สพฺพตฺถฯ

ยํ กิญฺจิ กูฏสุตฺตํ พาหิรกสุตฺตาทิวจนํ น คเหตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ **สุตฺตํ สุตฺตานุโลเม โอตาเรตพฺพ**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ คุฬฺหเวสฺสนฺตราทีนิ มหาสงฺฆิกาทิภินฺนลทฺธิกานํ ปกรณานิฯ **อาทิ**-สเทฺทน คุฬฺหอุมฺมคฺคาทีนํ คหณํ ฯ สกวาที สุตฺตํ คเหตฺวา กเถติ, ปรวาทีปิ สุตฺตนฺติ อาทินา อเญฺญปิ วาทาลมฺพนา วุตฺตนเยน สกฺกา ญาตุนฺติ อิธ น วุตฺตาฯ

เอวํ สุตฺตสุตฺตานุโลมาทิมุเขน สามญฺญโต วิวาทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ วิเสสโต วิวาทวตฺถุํ ตพฺพินิจฺฉยมุเขน สุตฺตาทีนญฺจ ทเสฺสตุํ **อถ ปนายํ กปฺปิย**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **สุเตฺต จ สุตฺตานุโลเม จา**ติ เอตฺถ **จ**-กาโร วิกปฺปโตฺถ, เตน อาจริยวาทาทีนมฺปิ สงฺคโห, เตนาห ‘‘การณญฺจ วินิจฺฉยญฺจ ทเสฺสตี’’ติฯ ตตฺถ **การณ**นฺติ สุตฺตาทินยํ นิสฺสาย อตฺตโนมติยา อุทฺธฏํ เหตุํฯ **วินิจฺฉย**นฺติ อฏฺฐกถาวินิจฺฉยํฯ **การณจฺฉายา**ติ สุตฺตาทีสุ ‘‘กปฺปิย’’นฺติ คาหสฺส, ‘‘อกปฺปิย’’นฺติ คาหสฺส จ นิมิตฺตภูตํ กิเจฺฉน ปฏิปาทนียํ อวิภูตการณํ การณจฺฉายา, การณปติรูปกนฺติ อโตฺถฯ **วินยญฺหิ ปตฺวา**ติ อิมสฺส วิวรณํ **กปฺปิยากปฺปิยวิจารณมาคมฺมา**ติฯ **รุนฺธิตพฺพ**นฺติ กปฺปิยสญฺญาย วีติกฺกมกรณํ รุนฺธิตพฺพํ, ตํนิวารณจิตฺตํ ทฬฺหตรํ กาตพฺพํฯ **โสตํ ปจฺฉินฺทิตพฺพ**นฺติ ตตฺถ วีติกฺกมปฺปวตฺติ ปจฺฉินฺทิตพฺพาฯ **ครุกภาเว**ติ อกปฺปิยภาเวฯ **สุตฺตวินิจฺฉยการเณหี**ติ สุเตฺตน อฏฺฐกถาวินิจฺฉเยน จ ลทฺธการเณหิฯ **เอวนฺ**ติอาทิ ยถาวุตฺตสฺส อตฺถสฺส นิคมนวจนํฯ **อติเรกการณ**นฺติ สุตฺตาทีสุ ปุริมํ ปุริมํ อติเรกการณํ นาม, พหุการณํ วาฯ

วาจุคฺคตนฺติ วาจาย อุคฺคตํ, ตตฺถ นิรนฺตรํ ฐิตนฺติ อโตฺถฯ ‘‘สุตฺตํ นาม สกลํ วินยปิฏก’’นฺติ วุตฺตตฺตา ปุน **สุตฺตโตติ** ตทตฺถปฏิปาทกํ สุตฺตาภิธมฺมปาฬิวจนํ อธิเปฺปตํฯ **อนุพฺยญฺชนโตติ** อิมสฺส วิวรณํ **ปริปุจฺฉโต จ อฏฺฐกถาโต จา**ติฯ ตตฺถ **ปริปุจฺฉา**ติ อาจริยสฺส สนฺติกา ปาฬิยา อตฺถสวนํฯ **อฏฺฐกถา**ติ ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโยฯ ตทุภยมฺปิ หิ ปาฬึ อนุคนฺตฺวา อตฺถสฺส พฺยญฺชนโต ‘‘อนุพฺยญฺชน’’นฺติ วุตฺตํฯ **วินเย**ติ วินยาจาเร, เตเนว วกฺขติ **วินยํ อวิชหโนฺต อโวกฺกมโนฺต**ติอาทิฯ ตตฺถ ปติฏฺฐานํ นาม สญฺจิจฺจ อาปตฺติยา อนาปชฺชนาทิ โหตีติ อาห ‘‘ลชฺชีภาเวน ปติฏฺฐิโต’’ติ, เตน ลชฺชี โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ วินยธรสฺส ลกฺขเณ วตฺตพฺพ กึ อิมินา ลชฺชีภาเวนาติ อาห **อลชฺชี หี**ติอาทิฯ ตตฺถ **พหุสฺสุโตปี**ติ อิมินา ปฐมลกฺขณสมนฺนาคมํ ทเสฺสติฯ **ลาภครุตายา**ติอาทินา วินเย ฐิตตาย อภาเว ปฐมลกฺขณโยโค กิจฺจกโร น โหติ, อถ โข อกิจฺจกโร อนตฺถกโร เอวาติ ทเสฺสติฯ สงฺฆเภทสฺส ปุพฺพภาโค กลโห **สงฺฆราชิ**ฯ

วิตฺถุนตีติ วิตฺถมฺภติ, นิตฺถุนติ วา สนฺติฏฺฐิตุํ น สโกฺกติ, เตนาห **ยํ ยนฺ**ติอาทิฯ **อาจริยปรมฺปรา**ติ อาจริยานํ วินิจฺฉยปรมฺปรา, เตเนว วกฺขติ ‘‘อตฺตโน มตึ ปหาย…เป.… ยถา อาจริโย จ อาจริยาจริโย จ ปาฬิญฺจ ปริปุจฺฉญฺจ วทนฺติ, ตถา ญาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ น หิ อาจริยานํ

นามมตฺตโต ปรมฺปราชานเน ปโยชนมตฺถิฯ **ปุพฺพาปรานุสนฺธิโต**ติ ปุพฺพวจนสฺส อปร วจเนน สห อตฺถสมฺพนฺธชานนโตฯ **อตฺถโต**ติ ปทตฺถปิณฺฑตฺถอธิเปฺปตตฺถาทิโตฯ **การณ โต**ติ ตทตฺถุปปตฺติโตฯ **เถรวาทงฺค**นฺติ เถรวาทปฏิปาฏึ, เตสํ วินิจฺฉยปฏิปาฏินฺติ อโตฺถฯ

อิเมหิ จ ปน ตีหิ ลกฺขเณหีติ เอตฺถ ปฐเมน ลกฺขเณน วินยสฺส สุฏฺฐุ อุคฺคหิตภาโว วุโตฺตฯ ทุติเยนสฺส ลชฺชีภาเวน เจว อจลตาย จ ปติฏฺฐิตตาฯ ตติเยน ปาฬิอฏฺฐกถาสุ อนุรูเปน อนาคตมฺปิ ตทนุโลมโต อาจริเยหิ ทินฺนนยโต วินิจฺฉินิตุํ สมตฺถตาฯ **โอติเณฺณ วตฺถุสฺมิ**นฺติ โจทนาวเสน วีติกฺกมวตฺถุสฺมึ สงฺฆมเชฺฌ โอติเณฺณฯ **โจทเกน จุทิตเกน จ วุเตฺต วตฺตเพฺพ**ติ เอวํ โอติเณฺณ วตฺถุํ นิสฺสาย โจทเกน ‘‘ทิฏฺฐํ สุต’’นฺติอาทินา จุทิตเกน ‘‘อตฺถิ นตฺถี’’ติอาทินา จ ยํ วตฺตพฺพํ, ตสฺมึ วตฺตเพฺพ วุเตฺตติ อโตฺถฯ ถุลฺลจฺจยทุพฺภาสิตานํ มาติกาย อนาคตตฺตา ‘‘ปญฺจนฺนํ อาปตฺตีน’’นฺติ วุตฺตํฯ **ติกทุกฺกฏ**นฺติ ‘‘อนุปสมฺปเนฺน อุปสมฺปนฺนสญฺญี อุชฺฌายติ วา ขียติ วา อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติอาทินา (ปาจิ. ๑๐๖ โถกํ วิสทิสํ) อาคตํ ติกทุกฺกฏํฯ **อญฺญตรํ วา อาปตฺติ**นฺติ ‘‘กาเล วิกาลสญฺญี อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส, กาเล เวมติโก อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติอาทิกํ (ปาจิ. ๒๕๐) ทุกทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อนฺตราปตฺติ**นฺติ ตสฺมึ ตสฺมึ สิกฺขาปเท อาคตวตฺถุวีติกฺกมํ วินา อญฺญสฺมึ วตฺถุวีติกฺกเม นิทานโต ปภุติ วินีตวตฺถุปริโยสานา อนฺตรนฺตรา วุตฺตํ อาปตฺตึฯ อิธ ปน ‘‘วตฺถุํ โอโลเกตี’’ติ วิสุํ คหิตตฺตา ตทวเสสา อนฺตราปตฺตีติ คหิตาฯ **ปฏิลาตํ อุกฺขิปตี**ติ อิทํ วิสิพฺพนสิกฺขาปเท (ปาจิ. ๓๕๐-๓๕๑) อาคตํฯ ตตฺถ ฑยฺหมานํ อลาตํ อคฺคิกปาลาทิโต พหิ ปติตํ อวิชฺฌาตเมว ปฏิอุกฺขิปติ , ปุน ยถาฐาเน ฐเปตีติ อโตฺถฯ วิชฺฌาตํ ปน ปกฺขิปนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมวฯ **อนาปตฺติ**นฺติ เอตฺถ อนฺตรนฺตรา วุตฺตา อนาปตฺติปิ อตฺถิ, ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, อิทฺธิมสฺส อิทฺธิวิสเย’’ติอาทิ (ปารา. ๑๕๙) วิย สาปิ สงฺคยฺหติฯ

ปาราชิกาปตฺตีติ น ตาว วตฺตพฺพนฺติ อิทํ อาปนฺนปุคฺคเลน ลชฺชีธเมฺม ฐตฺวา ยถาภูตํ อาวิกรเณปิ ทุพฺพินิจฺฉยํ อทินฺนาทานาทึ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยํ ปน เมถุนาทีสุ วิชานนํ, ตํ วตฺตพฺพเมว, เตนาห **เมถุนธมฺมวีติกฺกโม หี**ติอาทิฯ โย ปน อลชฺชิตาย ปฏิญฺญํ อทตฺวา วิเกฺขปํ กโรติ, ตสฺส อาปตฺติ น สกฺกา โอฬาริกาปิ วินิจฺฉินิตุํ, ยาว โส ยถาภูตํ นาวิ กโรติ, สงฺฆสฺส จ อาปตฺติสเนฺทโห น วิคจฺฉติ, ตาว นาสิตโกว ภวิสฺสติฯ **สุขุมา**ติ จิตฺตปริวตฺติยา สุขุมตาย สุขุมาฯ เตนาห ‘‘จิตฺตลหุกา’’ติ, จิตฺตํ ตสฺส ลหุกนฺติ อโตฺถฯ **เต**ติ วีติกฺกเมฯ **ตํวตฺถุก**นฺติ อทินฺนาทานาทิมูลกํฯ **ยํ อาจริโย ภณติ, ตํ กโรหี**ติอาทิ สพฺพํ ลชฺชีเปสลํ กุกฺกุจฺจกเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ โย ยาถาวโต ปกาเสตฺวา สุทฺธิเมว คเวสติ, **เตนาปิ, ปาราชิโกสีติ น วตฺตโพฺพ**ติ อนาปตฺติโกฏิยาปิ สงฺกิยมานตฺตา วุตฺตํ, เตเนว ‘‘ปาราชิกจฺฉายา’’ติ วุตฺตํฯ **สีลานิ โสเธตฺวา**ติ ยสฺมึ วีติกฺกเม ปาราชิกาสงฺกา วตฺตติ, ตตฺถ ปาราชิกาภาวปกฺขํ คเหตฺวา เทสนาวุฏฺฐานคามินีนํ อาปตฺตีนํ โสธนวเสน สีลานิ โสเธตฺวาฯ **ทฺวตฺตึสาการ**นฺติ ปากฏภาวโต อุปลกฺขณวเสน วุตฺตํ, ยํ กิญฺจิ อภิรุจิตํ มนสิกาตุํ วฏฺฏเตวฯ **กมฺมฏฺฐานํ ฆฏิยตี**ติ วิปฺปฏิสารมูลเกน วิเกฺขเปน อนฺตรนฺตรา ขณฺฑํ อทเสฺสตฺวา ปพนฺธวเสน จิเตฺตน สงฺฆฏิยติฯ **สงฺขารา**ติ วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานวเสน วุตฺตํฯ สาปตฺติกสฺส หิ ปคุณมฺปิ กมฺมฏฺฐานํ น สุฏฺฐุ อุปฏฺฐาติ, ปเคว ปาราชิกสฺสฯ ตสฺส หิ วิปฺปฏิสารนินฺนตาย จิตฺตํ เอกคฺคํ น โหติฯ เอกสฺส ปน วิตกฺกวิเกฺขปาทิพหุลสฺส สุทฺธสีลสฺสปิ จิตฺตํ น สมาธิยติ, ตํ อิธ ปาราชิกมูลกนฺติ น คเหตพฺพํฯ กตปาปมูลเกน วิปฺปฏิสาเรเนเวตฺถ จิตฺตสฺส อสมาธิยนํ สนฺธาย ‘‘กมฺมฏฺฐานํ น ฆฏิยตี’’ติ วุตฺตํ, เตนาห **วิปฺปฏิสารคฺคินา**ติอาทิฯ **อตฺตนา**ติ จิเตฺตน กรณภูเตน ปุคฺคโล กตฺตา ชานาติ, ปจฺจเตฺต วา กรณวจนํ, อตฺตา สยํ ปชานาตีติ อโตฺถฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

โย วิย ทิสฺสตีติ **ยาทิโส,** ยํ-สทฺทเตฺถ ยถา-สโทฺท วตฺตตีติ อาห ‘‘เยน วา เตน วา ยุโตฺต’’ติฯ เยน เตนาติ หิ ปททฺวเยน อนิยมโต ยํ-สทฺทโตฺถว ทสฺสิโตฯ **วาสธุรยุโตฺต**ติ วิปสฺสนาธุรยุโตฺตฯ ยา ชาติ อสฺสาติ ยํชาติ, ปุคฺคโล, โสว **ยํชโจฺจ** สกเตฺถ ยปจฺจยํ กตฺวาฯ โคตฺตวเสน เยน วา เตน วา โคเตฺตน ยถาโคโตฺต วา ตถาโคโตฺต วา โหตูติ สมฺพโนฺธฯ **สีเลสู**ติ ปกตีสุฯ **อถ โข**ติ อิทํ กินฺตูติ อิมสฺมึ อเตฺถฯ กึ วุตฺตํ โหตีติ อโตฺถฯ **อิมสฺมึ อเตฺถ**ติ อิมสฺมึ ปาราชิกวิสเยฯ **เอโส**ติ ยถาวุเตฺตหิ ปกาเรหิ ยุโตฺตฯ **อริยายา**ติ ‘‘อุทฺทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺติ, เอสา อริยานํ ยาจนา’’ติ เอวํ วุตฺตาย, น, ‘‘เทหิ เม’’ติ กปณายฯ **ลิงฺคสมฺปฏิจฺฉเนนา**ติ ‘‘ภิกฺขํ จริสฺสามี’’ติ จิตฺตาภาเวปิ ภิกฺขาหารนิสฺสิตปพฺพชฺชาลิงฺคสฺส สมฺปฏิจฺฉเนนฯ **กาชภตฺตน**ฺติ กาเชหิ อานีตภตฺตํฯ **อธมฺมิกายา**ติ อธิสีลสิกฺขาทิภิกฺขุคุณาภาวโต วุตฺตํ, เตนาห ‘‘อภูตายา’’ติฯ ‘‘มยํ ภิกฺขู’’ติ วทนฺตา ปฏิญฺญามเตฺตเนว ภิกฺขู, น อตฺถโตติ อโตฺถฯ อิทญฺจ ‘‘มยํ ภิกฺขู’’ติ ปฏิชานนสฺสาปิ สมฺภวโต วุตฺตํฯ ‘‘มยํ ภิกฺขู’’ติ อปฺปฏิชานนฺตาปิ หิ ภิกฺขุโวหารนิมิตฺตสฺส ลิงฺคสฺส คหเณน เจว ภิกฺขูนํ ทินฺนปจฺจยภาคคฺคหณาทินา จ ภิกฺขุปฏิญฺญา เอว นาม โหนฺติฯ ตถา หิ วุตฺตํ **ปุคฺคลปญฺญตฺติอฏฺฐกถายํ** –

> ‘‘‘อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิโญฺญ’ติ อเญฺญ พฺรหฺมจาริโน สุนิวเตฺถ สุปารุเต สุมฺภกปตฺตธเร คามนิคมชนปทราชธานีสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิกํ กเปฺปเนฺต ทิสฺวา สยมฺปิ ตาทิเสน อากาเรน ตถา ปฏิปชฺชนโต ‘อหํ พฺรหฺมจารี’ติ ปฏิญฺญํ เทเนฺต วิย โหติฯ ‘อหํ ภิกฺขู’ติ วตฺวา อุโปสถคฺคาทีนิ ปวิสเนฺต ปน พฺรหฺมจาริปฏิโญฺญ โหติ เยว, ตถา สงฺฆิกํ ลาภํ คณฺหเนฺต’’ติ (ปุ. ป. อฏฺฐ. ๙๑)ฯ

ตสฺมา เอวรูเปหิ ปฏิญฺญาย ภิกฺขูหิ โคตฺรภุปริโยสาเนหิ สทฺธึ สโมฺภคปริโภโค น วฏฺฏติ, อลชฺชีปริโภโคว โหติฯ สญฺจิจฺจ อาปตฺติอาปชฺชนาทิอลชฺชีลกฺขณํ ปน อุกฺกฏฺฐานํ ภิกฺขูนํ วเสน วุตฺตํ สามเณราทีนมฺปิ อลชฺชีโวหารทสฺสนโตฯ ‘‘อลชฺชีสามเณเรหิ หตฺถกมฺมมฺปิ น กาเรตพฺพ’’นฺติ หิ วุตฺตํฯ ยถาวิหิตปฏิปตฺติยํ อติฏฺฐนญฺหิ สพฺพสาธารณํ อลชฺชีลกฺขณํฯ ทุสฺสีลา ลิงฺคคฺคหณโต ปฏฺฐาย ยถาวิหิตปฏิปตฺติยา อภาวโต เอกนฺตา ลชฺชิโนว มหาสงฺฆิกาทินิกายนฺตริกา วิย, ลิงฺคเตฺถนกาทโย วิย, จฯ ยาว ๑๑ จ เตสํ ภิกฺขุปฏิญฺญา อนุวตฺตติ, ตาว ภิกฺขุ เอว, เตหิ จ ปริโภโค อลชฺชิปอโภโคว, เตสญฺจ ภิกฺขุสงฺฆสญฺญาย ทินฺนํ สเงฺฆ ทินฺนํ นาม โหติฯ วุตฺตญฺหิ ภควตา –

> ‘‘ภวิสฺสนฺติ โข ปนานนฺท, อนาคตมทฺธานํ โคตฺรภุโน กาสาวกณฺฐา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา, เตสุ ทุสฺสีเลสุ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ ทสฺสนฺติ, ตทาปาหํ, อานนฺท, สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ อสเงฺขฺยยฺยํ อปฺปเมยฺยํ วทามี’’ติ (ม. นิ. ๓.๓๘๐)ฯ

ภควโต สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทินฺนตฺตา ทกฺขิณา อสเงฺขฺยยฺยา อปฺปเมยฺยา ชาตาฯ ทุสฺสีลานํ ทินฺนตฺตา นาติ เจ? น, เตสุ สงฺฆํ อุทฺทิสฺสาติ โคตฺรภูนํ ปฏิคฺคาหกเตฺตน ปรามฏฺฐตฺตา, อิตรถา ‘‘เยสุ เกสฺจิ คหเฏฺฐสุ วา ปพฺพชิเตสุ วา สงฺฆํ อุทฺทิสฺสา’’ติ วตฺตพฺพตาปสงฺคโต, ตถา จ ‘‘ตทาปาหํ, อานนฺทา’’ติ เหฏฺฐิมโกฏิทสฺสนสฺส ปโยชนํ น สิยาฯ ตสฺมา โคตฺรภูนมฺปิ อภาเว สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ นตฺถิ, เหฏฺฐิมโกฏิยา เตสฺปิ ทินฺนา สงฺฆคตา ทกฺขิณา อสเงฺขฺยยฺยา, น ตโต ปรํ สิชฺฌตีติ เตปิ ปฏิญฺญาย ภิกฺขุ เอวาติ คเหตพฺพํฯ

พฺรหฺมโฆสนฺติ อุตฺตมโฆสํ, พฺรหฺมุโน โฆสสทิสํ วา โฆสํฯ **เอหิ ภิกฺขู**ติ ‘‘ภิกฺขู’’ติส โมฺพธนํฯ สํสาเร ภยอิกฺขก ตสฺส ภยสฺส สพฺพโส วินาสนตฺถํ ติสรณํ, สาสนํ วา **เอหิ** มนสา ‘‘ตาณํ เลณ’’นฺติ ปวิส อุปคจฺฉฯ อุปคนฺตฺวาปิ **จร พฺรหฺมจริย**นฺติ สาสนพฺรหฺมจริยํ มคฺคพฺรหฺมจริยญฺจ จรสฺสุฯ **ภณฺฑู**ติ มุณฺฑิตเกโสฯ **วาสี**ติ ทนฺตกฏฺฐาทิเจฺฉทนวาสิฯ **พนฺธน**นฺติ กายพนฺธนํฯ ยุโตฺต โยโค สมาธิปญฺญาวเสน โส **ยุตฺตโยโค,** ตสฺส อเฏฺฐเต ปริกฺขาราติ เสโสฯ สรีเร ปฏิมุเกฺกหิเยว อุปลกฺขิโตติ เสโสฯ ‘‘ตีณิ สตานี’’ติ วตฺตเพฺพ คาถาพนฺธสุขตฺถํ ‘‘ตีณิ สต’’นฺติ วุตฺตํฯ

ตสฺมาติ ภควา เหฏฺฐา วุตฺตํ ปรามสติฯ เหฏฺฐา หิ ‘‘อหํ โข ปน, กสฺสป, ชานเญฺญว วทามิ ‘ชานามี’ติ, ปสฺสเญฺญว วทามิ ‘ปสฺสามี’’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๕๔) วุตฺตํ, ตํ ปรามสติ, ยสฺมา อหํ ชานํ วทามิ, ตสฺมาติ อโตฺถฯ **อิหา**ติ อิมสฺมิํ สาสเนฯ **ติพฺพ**นฺติ มหนฺตํฯ **ปจฺจุปฏฺฐิตํ ภวิสฺสตี**ติ เถราทิอุปสงฺกมนโต ปุเรตรเมว เตสุ ยํนูน เม หิโรตฺตปฺปํ อุปฏฺฐิตํ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ **กุสลูปสํหิต**นฺติ อนวชฺชธมฺมนิสฺสิตํฯ **อฏฺฐิํ กตฺวา**ติ อตฺตานํ เตน ธเมฺมน อฏฺฐิกํ กตฺวา, ตํ วา ธมฺมํ ‘‘เอส เม อโตฺถ’’ติ อตฺถํ กตฺวาฯ **โอหิตโสโต**ติ ธเมฺม นิหิตโสโตฯ **เอวญฺหิ เต, กสฺสป, สิกฺขิตพฺพ**นฺติ ญาณโสตญฺจ ปสาทโสตญฺจ โอทหิตฺวา ‘‘ธมฺมํ สกฺกจฺจเมว สุณิสฺสามี’’ติ เอวเมว ตยา สิกฺขิตพฺพํฯ **สาตสหคตา จ เม กายคตาสตี**ติ อสุเภสุ เจว อานาปาเน จ ปฐมชฺฌานวเสน สุขสมฺปยุตฺตกายคตาสติฯ ยํ ปเนตสฺส โอวาทสฺส สกฺกจฺจปฏิคฺคหณํ, อยเมว เถรสฺส ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ อโหสิ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๑๕๔)ฯ

อุทฺธุมาตกปฏิภาคารมฺมณํ ฌานํ **อุทฺธุมาตกสญฺญา**ฯ กสิณารมฺมณํ รูปาวจรชฺฌานํ **รูปสญฺญาฯ อิเม**ติ สญฺญาสีเสน นิทฺทิฏฺฐา อิเม เทฺว ฌานธมฺมาฯ โสปาโก จ ภควตา ปุโฏฺฐ ‘‘รูปาวจรภาเวน เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นาน’’นฺติ อาหฯ **อารทฺธจิโตฺต**ติ อาราธิตจิโตฺตฯ ครุธมฺมปฏิคฺคหณาทิอุปสมฺปทา อุปริ สยเมว อาวิ ภวิสฺสติฯ

สพฺพนฺติเมน ปริยาเยนาติ สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทนฯ ญตฺติจตุตฺถา กมฺมวาจา อุปสมฺปทากมฺมสฺส การณตฺตา ฐานํ, ตสฺส ฐานสฺส อรหํ อนุจฺฉวิกนฺติ วตฺถุโทสาทิวินิมุตฺตกมฺมํ ‘‘ฐานารห’’นฺติ วุตฺตํ วตฺถาทิโทสยุตฺตสฺส กมฺมสฺส สภาวโต กมฺมวาจารหตฺตาภาวาฯ อถ วา ฐานนฺติ นิพฺพานปฺปตฺติเหตุโต สิกฺขตฺตยสงฺคหํ สาสนํ วุจฺจติ, ตสฺส อนุจฺฉวิกํ กมฺมํ ฐานารหํฯ ยถาวิหิตลกฺขเณน หิ กเมฺมน อุปสมฺปโนฺนว สกลํ สาสนํ สมาทาย ปริปูเรตุมรหติฯ ตสฺมา ปริสุทฺธกมฺมวาจาปริโยสานํ สพฺพํ สงฺฆกิจฺจํ ฐานารหํ นาม, เตนาห ‘‘สตฺถุสาสนารเหนา’’ติ, สีลาทิสกลสาสนปริปุณฺณสฺส อนุจฺฉวิเกนาติ อโตฺถฯ **อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ**ติ ญตฺติจตุตฺถกเมฺมน อุปสมฺปนฺนเสฺสว สพฺพสิกฺขาปเทสุ วุตฺตตฺตา กิญฺจาปิ เอหิภิกฺขูปสมฺปทาทีหิ อุปสมฺปนฺนานํ สุทฺธสตฺตานํ ปณฺณตฺติวชฺชสิกฺขาปทวีติกฺกเมปิ อภพฺพตา วา โทสาภาโว วา สทฺทโต ปญฺญายติ, ตถาปิ อตฺถโต เตสมฺปิ ปณฺณตฺติวเชฺชสุ, โลกวเชฺชสุปิ วา สุราปานาทิลหุเกสุ มคฺคุปฺปตฺติโต ปุเพฺพ อสญฺจิจฺจาทินา อาปตฺติอาปชฺชนํ สิชฺฌติเยวฯ ตถา หิ ‘‘เทฺว ปุคฺคลา อภพฺพา อาปตฺติํ อาปชฺชิตุํ พุทฺธา จ ปเจฺจกพุทฺธา จฯ เทฺว ปุคฺคลา ภพฺพา อาปตฺติํ อาปชฺชิตุํ ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จา’’ติ (ปริ. ๓๒๒) วุตฺตํฯ **ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อุปสมฺปโนฺน**ติ อิทํ ปน สพฺพสิกฺขาปทวีติกฺกมารเห สพฺพกาลิเก จ ภิกฺขู คเหตฺวา เยภุยฺยวเสน วุตฺตํฯ **นิรุตฺติวเสนา**ติ นิพฺพจนวเสนฯ **อภิลาปวเสนา**ติ โวหารวเสนฯ **คุณวเสนา**ติ ภิกฺขุโวหารนิมิตฺตานํ คุณานํ วเสนฯ

สาชีวปทภาชนียวณฺณนา

วิวฏฺฏูปนิสฺสยา สีลาทโย โลกิเยหิ อภิวิสิฏฺฐตฺตา อธิสีลาทิโวหาเรน วุตฺตาติ ทเสฺสตุํ **กตมํ ปนา**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **ปญฺจงฺคทสงฺคสีล**นฺติ อพุทฺธุปฺปาทกาเล สีลํ สนฺธาย วุตฺตํ ตสฺส วิวฏฺฏูปนิสฺสยตฺตาภาวาฯ ยํ ปน พุทฺธุปฺปาเท รตนตฺตยคุณํ ตถโต ญตฺวา สาสเน สุนิวิฏฺฐสทฺธาหิ อุปาสโกปาสิกาหิ เจว สามเณรสิกฺขมานาหิ จ รกฺขิยมานํ ปญฺจงฺคอฏฺฐงฺคทสงฺคสีลํ, ตมฺปิ อธิสีลเมว มคฺคุปฺปตฺติเหตุโตฯ วิปสฺสนามคฺคุปฺปตฺตินิมิตฺตตาย หิ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ โลกิยานํ สีเลหิ อธิสีลํ ชาตํ อธิจิตฺตํ วิยฯ น หิ วิปสฺสนามคฺคนิมิตฺตตํ มุญฺจิตฺวา โลกิยจิตฺตโต อธิจิตฺตสฺส อโญฺญ โกจิ วิเสโส อุปลพฺภติ, ตทฺภยญฺจ อนาทิมโต สํสารวฏฺฏสฺส อตฺตาทิสารวิรหิตตาย ติลกฺขณพฺภาหตตฺตํ, ‘‘อหํ มมา’’ติ อากาเรน ปวตฺตอวิชฺชาตณฺหาทิโทสมูลกตฺตญฺจ, ตํโทสมูลวิทฺธํสนสมตฺถาย สีลจิตฺตพโลปตฺถทฺธาย วิปสฺสนาย อุกฺกํเสเนว ตสฺส สํสารวฏฺฏสฺส วิคมญฺจ, ตทุปเทสกสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สพฺพญฺญุตาทิอปริมิตคุณคณโยเคน อวิปรีตสทฺธมฺมเทสกตฺตญฺจ ยาถาวโต ญตฺวา ปฏิปเนฺนน สมาทาย สิกฺขิตพฺพตาย วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ชาตํ, น อเญฺญน การเณน, ตญฺจ วิวฏฺฏูปนิสฺสยตฺตํ ยทิ สาสเน ปญฺจสีลาทิสฺสาปิ สมานํ, กิมิทํ อธิสีลํ น สิยาฯ ปญฺจสีลาทิมเตฺต ฐิตานญฺหิ อนาถปิณฺฑิกาทีนํ คหฏฺฐานมฺปิ มโคฺค อุปฺปชฺชติฯ น หิ อธิสีลาธิจิตฺตํ วินา มคฺคุปฺปตฺติ โหติ, ตญฺจ กิญฺจาปิ เกสญฺจิ อนุปนิสฺสยตาย ตสฺมิํ อตฺตภาเว มคฺคุปฺปตฺติยา เหตุ น โหติ, ตถาปิ ภวนฺตเร อวสฺสํ โหเตวาติ อธิสีลเมว กาลํ กโรนฺตานํ กลฺยาณปุถุชฺชนานํ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ วิย, เตนาห **พุทฺธุปฺปาเทเยว จ ปวตฺตตี**ติอาทิฯ วิวฏฺฏํ ปเตฺถตฺวา รกฺขิยมานมฺปิ ปญฺจสีลาทิ พุทฺธุปฺปาเทเยว ปวตฺตติฯ **น หิ ตํ ปญฺญตฺติ**นฺติอาทิ ปน อุกฺกฏฺฐวเสน สพฺพํ ปาติโมกฺขํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตเทกเทสภูตมฺปิ หิ ปาณาติปาตาทินฺนาทานาทิคหฏฺฐสีลมฺปิฯ พุทฺธาเยว วินเย ปาราชิกสุตฺตวิภงฺคาทีสุ อาคตวเสน สพฺพโส กายวจีทฺวาเรสุ มคฺคุปฺปตฺติยา วิพนฺธกอชฺฌาจารโสตํ วิจฺฉินฺทิตฺวา มคฺคุปฺปตฺติยา ปทฏฺฐานภาเวน ปญฺญเปตุํ สโกฺกนฺติ, น อเญฺญฯ มคฺคุปฺปตฺติํ สนฺธาย หิสฺส อธิสีลตา วุตฺตาฯ เตนาห ‘‘ปาติโมกฺขสํวรโตปิ จ มคฺคผลสมฺปยุตฺตเมว สีลํ อธิสีล’’นฺติฯ ตเสฺสว หิ อธิสีลนฺติ อพฺยวธาเนน มคฺคาธิฏฺฐานาติฯ **อิธ อนธิเปฺปต**นฺติ อิมสฺมิํ ปฐมปาราชิกวิสเย ‘‘สิกฺขา’’ติ อนธิเปฺปตํฯ

โลกิยอฏฺฐสมาปตฺติจิตฺตานีติ สาสนสภาวํ อชานเนฺตหิ โลกิยชเนหิ สมาปชฺชิตพฺพานิ อฏฺฐ รูปารูปชฺฌานสมฺปยุตฺตจิตฺตานิ สนฺธาย วุตฺตํฯ น หิ มหคฺคเตสุ โลกิยโลกุตฺตรเภโท อตฺถิ, เยน โลกิยวิเสสนํ โลกุตฺตรนิวตฺตนํ สิยาฯ ตสฺมา สาสนิเกหิ สมาปชฺชิตพฺพมหคฺคตชฺฌานนิวตฺตนเมว โลกิยวิเสสนํ กตํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ **กามาวจรานิ ปน อฏฺฐ กุสลจิตฺตานี**ติ เอตฺถาปิ โลกิยวิเสสนํ กาตพฺพเมวฯ อยเมว หิ อธิจิตฺตโต จิตฺตสฺส เภโท, ยํ สาสนํ อชานนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส สมุปฺปชฺชนํฯ เอวญฺจ อพุทฺธุปฺปาเทปิ สาสนสภาวํ ชานนฺตานํ ปเจฺจกพุทฺธาทีนมฺปิ สีลจิตฺตานํ อธิสีลาธิจิตฺตตา สมตฺถิตา โหติฯ **น วินา พุทฺธุปฺปาทา**ติ อิทํ ปน อเญฺญสํ อภิสมยเหตุภาเวน ปเจฺจกพุทฺธโพธิสตฺตาทีนํ เทสนาสามตฺถิยาภาวโต วุตฺตํฯ อายติํ วาสนาเหตุํ ปน สีลจิตฺตํ เตปิ เทเสนฺติเยว, ตญฺจ มคฺคเหตุตาย อธิสีลาธิจิตฺตมฺปิ โหนฺตํ อปฺปกตาย วิปฺผาริกตาพาหุชญฺญตฺตาภาเวน อโพฺพหาริกนฺติ ‘‘พุทฺธุปฺปาเทเยวา’’ติ อวธารณํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **น หิ ตํสมาปโนฺน**ติอาทิอฏฺฐกถาวจเนหิ อิธ อธิจิตฺตนิเทฺทเส, อุปริ อธิปญฺญานิเทฺทเส จ มคฺคผลสมฺปยุตฺตอธิจิตฺตอธิปญฺญานเมว ปฏิเกฺขปโต โลกิยาธิจิตฺตาธิปญฺญานํ อิธ อธิเปฺปตตา, ตํ ทฺวยํ สมาปนฺนสฺสาปิ เมถุนธมฺมสมาปชฺชนสภาโว จ วิญฺญายติ, **ปาฬิยํ** ปน ‘‘ยายํ อธิสีลสิกฺขา, อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปตา สิกฺขา’’ติ วุตฺตตฺตา โลกิยาปิ อธิจิตฺตาธิปญฺญา อนธิเปฺปตาติ วิญฺญายติฯ ตสฺมา **ปาฬิยํ** อฏฺฐกถายญฺจ เอวมธิปฺปาโย เวทิตโพฺพ – ‘‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิสฺสามี’’ติ จิเตฺต อุปฺปนฺนมเตฺต โลกิยํ อธิจิตฺตํ อธิปญฺญา จ ปริหายติ, อธิสีลํ ปน จิตฺตุปฺปาทมเตฺตน น ปริหายตีติ **ปาฬิยํ** อธิสีลสิกฺขาว วุตฺตาฯ

อฏฺฐกถายํ ปน ปฏิลทฺธโลกุตฺตรมคฺคสฺส ภิกฺขุโน ‘‘เมถุนํ ปฏิเสวิสฺสามี’’ติ จิตฺตมฺปิ น อุปฺปชฺชติ สพฺพโส อกุปฺปธมฺมตฺตา, ปุถุชฺชนานํ สมาปตฺติลาภีนมฺปิ เกนจิ การเณน อุปฺปชฺชติ กุปฺปธมฺมตฺตาติ อิมํ วิเสสํ ทเสฺสตุํ ‘‘น หิ ตํสมาปนฺนฺน’’ติ โลกุตฺตราว ปฏิกฺขิตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ

อตฺถิ ทินฺนนฺติ เอตฺถ **ทินฺนนฺ**ติ ทานเจตนา อธิเปฺปตา, ตสฺส ทินฺนสฺส ผลํ อตฺถีติ อโตฺถฯ เอส นโย **อตฺถิ ยิฏฺฐนฺ**ติ เอตฺถาปิฯ **อาทิ**-สเทฺทน หุตาทีนํ สงฺคโหฯ ตตฺถ **ยิฏฺฐนฺ**ติ มหายาโค สพฺพสาธารณํ มหาทานเมวฯ **หุตนฺ**ติ ปโหนกสกฺกาโร, อตฺตโน วา โหตุ, ปเรสํ วา ทส อกุสลกมฺมปถา, สเพฺพปิ วา อกุสลา ธมฺมา อนตฺถุปฺปาทนโต น สกํ กมฺมํ นาม, ตพฺพิปรีตา กุสลา ธมฺมา สกํ นาม, ตทุภยมฺปิ วา กุสลากุสลํ กมฺมสฺสโกมฺหีติอาทิวจนโต สติ สํสารปฺปวตฺติยํ อธิมุจฺจนเฏฺฐน สตฺตานํ สกนฺติ เอวํ กมฺมสฺสกตาย สกภาเว อตฺตโน สนฺตกตาย อุปฺปชฺชนกญาณํ **กมฺมสฺสกตญฺญาณํ,** อุปลกฺขณมตฺตเญฺจตํฯ สาสนนิสฺสิตา ปน สพฺพาปิ วฏฺฏคามินิกุสลปญฺญา กมฺมสฺสกตญฺญาเณ ปวิฏฺฐาฯ สาสนนิสฺสิตา หิ วิวฏฺฏคามินี สพฺพาปิ ปญฺญา ‘‘สจฺจานุโลมิกญาณ’’นฺติ วุจฺจติฯ สา เอว จ อธิปญฺญา ตทวเสสํ สพฺพํ กมฺมสฺสกตญฺญาณนฺติ เวทิตพฺพํ, เตเนว ภควา ‘‘กมฺมสฺสกตญฺญาณํ สจฺจานุโลมิกญาณํ มคฺคสมงฺคิสฺส ญาณํ ผลสมงฺคิสฺส ญาณ’’นฺติ สพฺพมฺปิ ญาณจตุเกฺกเยว สงฺคเหสิฯ **ติลกฺขณาการปริเจฺฉทกํ ปน วิปสฺสนาญาณ**นฺติ อิทํ ปน มคฺคสฺส อาสนฺนปจฺจยตาย อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํฯ ตทิตราสญฺหิ รตนตฺตยานุสฺสรณาทิปญฺญานมฺปิ มคฺคเหตุตาย อธิปญฺญตา สมานาวาติ คเหตพฺพํฯ

สาชีวปทภาชนียวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ปจฺจกฺขานวิภงฺควณฺณนา

ทุพฺพเลฺย อาวิกเตติ ยํนูนาหํ พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺยนฺติอาทินา ทุพฺพลภาเว ปกาสิเตฯ **มุขารุฬฺหตา**ติ โลกชนานํ สตฺตฏฺฐาติอาทีสุ มุขารุฬฺหญาเยนาติ อธิปฺปาโยฯ **ทิรตฺตติรตฺตนฺ**ติ (ปาจิ. ๕๒) เอตฺถ ยถา อนฺตรนฺตรา สหเสยฺยาวเสน ติรตฺตํ อคฺคเหตฺวา นิรนฺตรเมว ติโสฺสรตฺติโย อนุปสมฺปเนฺนน สทฺธึ สหเสยฺยาย อรุณุฏฺฐาปนวเสน ติรตฺตคฺคหณตฺถํ ‘‘ทิรตฺตติรตฺต’’นฺติ อพฺยวธาเนน วุตฺตนฺติ ทิรตฺตคฺคหณสฺส ปโยชนมฺปิ สกฺกา คเหตุํ, เอวมิธาปิ **ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา**ติ อิมสฺสาปิ คหณสฺส ปโยชนมเตฺถวาติ ทเสฺสตุํ **ยสฺมา วา สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺสา**ติอาทิ วุตฺตํฯ

อิทานิ ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวาติ อิมสฺส ปุริมปทเสฺสว วิวรณภาวํ วินาปิ วิสุํ อตฺถสพฺภาวํ ทเสฺสตุํ **อปิจา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **วิเสสาวิเสสนฺ**ติ เอตฺถ เยน วาเกฺยน ทุพฺพลฺยาวิกมฺมเมว โหติ, น สิกฺขาปจฺจกฺขานํ, ตตฺถ สิกฺขาปจฺจกฺขานทุพฺพลฺยาวิกมฺมานํ อญฺญมญฺญํ วิเสโส โหติฯ เยน ปน วจเนน ตทุภยมฺปิ โหติ, ตตฺถ เนวตฺถิ วิเสโส อวิเสโสปิ, ตํ วิเสสาวิเสสํฯ ‘‘กฐ กิจฺฉชีวเน’’ติ ธาตูสุ ปฐิตตฺตา วุตฺตํ ‘‘กิจฺฉชีวิกปฺปโตฺต’’ติฯ อุกฺกณฺฐนญฺหิ อุกฺกณฺฐา, ตํ อิโต คโตติ อุกฺกณฺฐิโต, กิจฺฉชีวิกํ ปโตฺตติ อโตฺถฯ อุทฺธํ คโต กโณฺฐ เอติสฺสาติ อุกฺกณฺฐา, อนภิรติยา วเช นิรุทฺธโคคโณ วิย คมนมคฺคํ คเวสโนฺต ปุคฺคโล อุกฺกโณฺฐ โหติ, ตํ อุกฺกณฺฐํฯ อนภิรตึ อิโตติปิ อุกฺกณฺฐิโตติ อตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห – ‘‘อุทฺธํ กณฺฐํ กตฺวา วิหรมาโน’’ติฯ สา จ อุกฺกณฺฐตา วิเกฺขเปเนวาติ **วิกฺขิโตฺต**ติอาทิ วุตฺตํฯ

สมณภาวโตติ อุปสมฺปทโตฯ **ภาววิกปฺปากาเรนา**ติ ภิกฺขุภาวโต จวิตฺวา ยํ ยํ คิหิอาทิภาวํ ปตฺตุกาโม ‘‘อหํ อสฺส’’นฺติ อตฺตโน ภวนํ วิกเปฺปติ, เตน เตน คิหิอาทิอากาเรน, อตฺตโน ภวนสฺส วิกปฺปนากาเรนาติ อธิปฺปาโยฯ

๔๖. **ปาฬิยํ ยทิ ปนาห**นฺติ อหํ ยทิ พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺยํ, สาธุ วตสฺสาติ อโตฺถฯ **อปาหํ, หนฺทาห**นฺติ เอตฺถาปิ วุตฺตนเยเนว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ‘‘โหติ เม พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติ มม จิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ วทติฯ

๕๐. **น รมามี**ติ ปพฺพชฺชาย ทุกฺขพหุลตาย สุขาภาวํ ทเสฺสติฯ **นาภิรมามี**ติ ปพฺพชฺชาย วิชฺชมาเนปิ อนวชฺชสุเข อตฺตโน อภิรติอภาวํ ทเสฺสติฯ

๕๑. **เตเนว วจีเภเทนา**ติ วจีเภทํ กตฺวาปิ อเญฺญน กายปฺปโยเคน วิญฺญาปนํ นิวเตฺตติฯ **อยํ สาสนํ ชหิตุกาโม**ติอาทินา ภาสาโกสลฺลาภาเวน สพฺพโส ปทตฺถาวโพธาภาเวปิ ‘‘อยํ อตฺตโน ปพฺพชิตภาวํ ชหิตุกาโม อิมํ วากฺยเภทํ กโรตี’’ติ เอตฺตกํ อธิเปฺปตตฺถมตฺตํ เจปิ โส ตาว ชานาติ, ปจฺจกฺขานเมว โหตีติ ทเสฺสติฯ เตนาห ‘‘เอตฺตกมตฺตมฺปิ ชานาตี’’ติฯ **ปทปจฺฉาภฏฺฐ**นฺติ ปทปราวตฺติ, มาคธภาสโต อวสิฏฺฐา สพฺพาปิ ภาสา ‘‘มิลกฺขภาสา’’ติ เวทิตพฺพาฯ **เขตฺตเมว โอติณฺณ**นฺติ สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส รุหนฏฺฐานภูตํ เขตฺตเมว โอติณฺณํฯ

ทูตนฺติ มุขสาสนํฯ **สาสน**นฺติ ปณฺณสาสนํ, ภิตฺติถมฺภาทีสุ อกฺขรํ วา ฉินฺทิตฺวา ทเสฺสติฯ ปจฺจกฺขาตุกามตาจิเตฺต ธรเนฺตเยว วจีเภทสมุปฺปตฺติํ สนฺธาย ‘‘จิตฺตสมฺปยุตฺต’’นฺติ วุตฺตํ, จิตฺตสมุฏฺฐานนฺติ อโตฺถฯ นิยมิตานิยมิตวเสน วิชานนเภทํ ทเสฺสตุมาห **ยทิ อยเมว ชานาตู**ติ อาทิฯ อยญฺจ วิภาโค วทติ **วิญฺญาเปตี**ติ เอตฺถ ยสฺส วทติ, ตเสฺสว วิชานนํ อธิเปฺปตนฺติ อิมินา วุตฺตนเยน ลโทฺธติ ทฏฺฐพฺพํ, น เหตฺถ เอกสฺส วทติ อญฺญสฺส วิญฺญาเปตีติ อยมโตฺถ สมฺภวติฯ ‘‘เตสุ เอกสฺมิํ ชานเนฺตปี’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘เทฺวเยว ชานนฺตุ เอโก มา ชานาตู’’ติ เอวํ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ นิยเมตฺวา อาโรจิเตปิ เตสุ เอกสฺมิมฺปิ ชานเนฺต ปจฺจกฺขานํ โหติเยวาติ คเหตพฺพํฯ **ปริสงฺกมาโน**ติ ‘‘วาเรสฺสนฺตี’’ติ อาสงฺกมาโนฯ **สมยญฺญู**ติ สาสนสเงฺกตญฺญู, อิธ ปน อธิปฺปายมตฺตชานเนนาปิ สมยญฺญู นาม โหติ, เตนาห **อุกฺกณฺฐิโต**ติอาทิฯ ตสฺมา พุทฺธํ ปจฺจกฺขามีติอาทิเขตฺตปทานํ สพฺพโส อตฺถํ ญตฺวาปิ สเจ ‘‘ภิกฺขุภาวโต จวิตุกามตาย เอส วทตี’’ติ อธิปฺปายํ น ชานาติ, อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ อตฺถํ ปน อชานิตฺวาปิ ‘‘อุกฺกณฺฐิโต วทตี’’ติ ตํ ชานาติ, ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ โสตวิญฺญาณวีถิยา สทฺทมตฺตคฺคหณเมว, อตฺถคฺคหณํ ปน มโนวิญฺญาณวีถิปรมฺปรายาติ อาห **ตงฺขณเญฺญวา**ติอาทิฯ

๕๓. **วณฺณปฏฺฐาน**นฺติ สตฺถุคุณวณฺณปฺปกาสกํ ปกรณํฯ **อุปาลิคาถาสู**ติ อุปาลิสุเตฺต อุปาลิคหปตินา ธีรสฺส วิคตโมหสฺสาติอาทินา วุตฺตคาถาสุฯ **ยถารุต**นฺติ ปาฬิยํ วุตฺตเมวาติ อโตฺถฯ **อนนฺตพุทฺธี**ติอาทีนิ วณฺณปฏฺฐาเน อาคตนามานิฯ **ธีร**นฺติอาทีนิ (ม. นิ. ๒.๗๖) ปน อุปาลิคาถาสุฯ ตตฺถ โพธิ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ, สา ชานนเหตุตฺตา ปญฺญาณํ เอตสฺสาติ **โพธิปญฺญาโณฯ สฺวากฺขาตํ ธมฺม**นฺติอาทีสุ **ธมฺม**-สโทฺท สฺวากฺขาตาทิปทานํ ธมฺมเววจนภาวํ ทเสฺสตุํ วุโตฺตฯ ตสฺมา สฺวากฺขาตํ ปจฺจกฺขามีติอาทินา วุเตฺตเยว เววจเนน ปจฺจกฺขานํ นาม โหติฯ ธมฺม-สเทฺทน สห โยเชตฺวา วุเตฺต ปน ยถารุตวเสน ปจฺจกฺขานนฺติ เวทิตพฺพํฯ **สุปฺปฏิปนฺนํ สงฺฆ**นฺติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **กุสลํ ธมฺม**นฺติอาทีนิปิ กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมาติอาทิธมฺมเมว (ธ. ส. ติกมาติกา ๑) สนฺธาย วุตฺตนามานิ, อิตรถา อกุสลธมฺมปจฺจกฺขาเน

โทสาภาวปฺปสงฺคโตติ, เตนาห **จตุราสีติธมฺมกฺขนฺธสหเสฺสสู**ติอาทิฯ **ปฐมปาราชิกนฺ**ติ อาทินา สิกฺขาปทานํเยว คหณํ เวทิตพฺพํ, น อาปตฺตีนํฯ

ยสฺส มูเลนาติ ยสฺส สนฺติเกฯ อาจริยเววจเนสุ โย อุปชฺฌํ อทตฺวา อาจริโยว หุตฺวา ปพฺพาเชสิ, ตํ สนฺธาย ‘‘โย มํ ปพฺพาเชสี’’ติ วุตฺตํฯ **ตสฺส มูเลนา**ติ ตสฺส สนฺติเกฯ **โอกลฺลโก**ติ ขุปฺปิปาสาทิทุกฺขาตุรานํ กิสลูขสรีรเวสานํ คหฏฺฐมนุสฺสานํ อธิวจนํฯ **โมฬิพโทฺธ**ติ พทฺธเกสกลาโป คหโฏฺฐฯ **กุมารโก**ติ กุมาราวโตฺถ อติวิย ทหโร สามเณโรฯ **เจลฺลโก**ติ ตโต กิญฺจิ มหโนฺตฯ **เจฏโก**ติ มชฺฌิโมฯ **โมฬิคโลฺล**ติ มหาสามเณโรฯ **สมณุเทฺทโส**ติ อวิเสสโต สามเณราธิวจนํฯ **อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร**ติ อสุจิ หุตฺวา ‘‘มยา กตํ ปเร ชานนฺติ นุ โข, น นุ โข’’ติ อตฺตนา, ‘‘อสุเกน นุ โข อิทํ กต’’นฺติ ปเรหิ จ สงฺกาย สริตเพฺพน อนุสฺสริตเพฺพน สมาจาเรน ยุโตฺตฯ สญฺชาตราคาทิกจวรตฺตา **กสมฺพุชาโต**ฯ **โกโณฺฐ**ติ ทุสฺสีลาธิวจนเมตํฯ

๕๔. **ติเหตุกปฏิสนฺธิกา**ติ อติขิปฺปํ ชานนสมเตฺถ สนฺธาย วุตฺตํ, น ทุเหตุกานํ ตตฺถ อสมฺภวโตฯ **สภาคสฺสา**ติ ปุริสสฺสฯ **วิสภาคสฺสา**ติ มาตุคามสฺสฯ **โปตฺถกรูปสทิสสฺสา**ติ มตฺติกาทีหิ กตรูปสทิสสฺส ฯ **ครุเมธสฺสา**ติ อารมฺมเณสุ ลหุปฺปวตฺติยา อภาวโต ทนฺธคติกตาย ครุปญฺญสฺส, มนฺทปญฺญสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทาเนตฺถ สิกฺขาปจฺจกฺขานวารสฺส **ปาฬิยํ** อฏฺฐกถายญฺจ วุตฺตนยานํ สมฺปิณฺฑนตฺถวเสน เอวํ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพ – ตตฺถ หิ สามญฺญา จวิตุกาโมติอาทีหิ ปเทหิ จิตฺตนิยมํ ทเสฺสติฯ พุทฺธนฺติอาทีหิ ปเทหิ เขตฺตนิยมํ, ปจฺจกฺขามิ ธาเรตีติ เอเตน กาลนิยมํ, วทตีติ อิมินา ปโยคนิยมํ, อลํ เม พุเทฺธน, กึ นุ เม, น มมโตฺถ, สุมุตฺตาหนฺติอาทีหิ อนามฏฺฐกาลวเสนปิ ปจฺจกฺขานํ โหตีติ ทเสฺสติ, วิญฺญาเปตีติ อิมินา วิชานนนิยมํ, อุมฺมตฺตโก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ อุมฺมตฺตกสฺส สนฺติเกติอาทีหิ ปุคฺคลนิยมํ, โส จ นปฺปฏิวิชานาตีติอาทีหิ วิชานนนิยมาภาเวน ปจฺจกฺขานาภาวํ ทเสฺสติ, ทวายาติอาทีหิ จิตฺตนิยมาภาเวน, สาเวตุกาโม น สาเวตีติ อิมินา ปโยคนิยมาภาเวน, อวิญฺญุสฺส สาเวติ วิญฺญุสฺส น สาเวตีติ เอเตหิ ยํ ปุคฺคลํ อุทฺทิสฺส สาเวติ, ตเสฺสว สวเน สีสํ เอติ, นาญฺญสฺสาติฯ สพฺพโส วา ปน น สาเวติ อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาติ อิทํ ปน จิตฺตาทินิยเมเนว สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น อญฺญถาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตสฺมา จิตฺตเขตฺตกาลปโยคปุคฺคลวิชานนวเสน สิกฺขาย ปจฺจกฺขานํ ญตฺวา ตทภาเวน อปฺปจฺจกฺขานํ เวทิตพฺพํฯ

กถํ? อุปสมฺปนฺนภาวโต จวิตุกามตาจิเตฺตเนว หิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ทวา วา รวา วา ภณนฺตสฺสฯ เอวํ จิตฺตวเสน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ ตถา พุทฺธํ ปจฺจกฺขามีติ อาทินา วุตฺตานํ พุทฺธาทีนํ สพฺรหฺมจาริปริโยสานานํ จตุทฺทสนฺนํเญฺจว คิหีติ มํ ธาเรหีติอาทินา วุตฺตานํ คิหิอาทีนํ อสกฺยปุตฺติยปริโยสานานํ อฏฺฐนฺนญฺจาติ อิเมสํ ทฺวาวีสติยา เขตฺตปทานํ ยสฺส กสฺสจิ สเววจนสฺส วเสน เตสุ ยํ กิญฺจิ วตฺตุกามสฺส ยํ กิญฺจิ วทโตปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ เอวํ เขตฺตวเสน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ ตตฺถ ยเทตํ ‘‘ปจฺจกฺขามีติ จ มํ ธาเรหีติ จา’’ติ วุตฺตํ วตฺตมานกาลวจนํ, ยานิ จ ‘‘อลํ เม พุเทฺธน, กึ นุ เม พุเทฺธน, น มมโตฺถ พุเทฺธน, สุมุตฺตาหํ พุเทฺธนา’’ติอาทินา นเยน อาขฺยาตวเสน กาลํ อนามสิตฺวา ปุริเมหิ จุทฺทสหิ ปเทหิ สทฺธึ โยเชตฺวา วุตฺตานิ อลํ เมติอาทีนิ จตฺตาริ ปทานิ, เตสํเยว จ สเววจนานํ วเสน ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ปน ‘‘ปจฺจกฺขาสิ’’นฺติ วา, ‘‘ปจฺจกฺขิสฺส’’นฺติ วา, ‘‘มํ ธาเรสี’’ติ วา, ‘‘มํ ธาเรสฺสสี’’ติ วา, ‘‘ยํนูน ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติ วาติอาทีนิ อตีตานาคตปริกปฺปวจนานิ ภณนฺตสฺสฯ เอวํ วตฺตมานกาลวเสน เจว อนามฏฺฐกาลวเสน จ ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภา

เวนฯ ปโยโค ปน ทุวิโธ กายิโก วาจสิโก, ตตฺถ พุทฺธํ ปจฺจกฺขามีติอาทินา นเยน ยาย กายจิ ภาสาย วจีเภทํ กตฺวา วาจสิกปโยเคเนว ปจฺจกฺขานํ โหติ, น อกฺขรลิขนํ วา หตฺถมุทฺทาทิทสฺสนํ วา กายปโยคํ กโรนฺตสฺสฯ เอวํ วาจสิกปโยเคเนว ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ

ปุคฺคโล ปน ทุวิโธ โย จ ปจฺจกฺขาติ, ยสฺส จ ปจฺจกฺขาติ, ตตฺถ โย ปจฺจกฺขาติ, โส สเจ อุมฺมตฺตกขิตฺตจิตฺตเวทนฏฺฏานํ อญฺญตโร น โหติ, ยสฺส ปน ปจฺจกฺขาติ, โส สเจ มนุสฺสชาติโก โหติ, น จ อุมฺมตฺตกาทีนํ อญฺญตโร สมฺมุขีภูโต จ, สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ น หิ อสมฺมุขีภูตสฺส ทูเตน วา ปณฺณน วา อาโรจนํ รุหติฯ เอวํ ยถาวุตฺตปุคฺคลวเสน ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ วิชานนมฺปิ นิยมิตานิยมิตวเสน ทุวิธํฯ ตตฺถ ยสฺส เยสํ วา นิยเมตฺวา อิมสฺส อิเมสํ วา อาโรเจมีติ วทติ, สเจ เต ยถา ปกติยา โลเก มนุสฺสา วจนํ สุตฺวา อาวชฺชนสมเย ชานนฺติ, เอวํ ตสฺส วจนานนฺตรเมว ''อยํ อุกฺกณฺฐิโต''ติ วา, ''คิหิภาวํ ปตฺถยตี''ติ วา เยน เกนจิ อาการเรน มนุสฺสชาติโก วจนตฺถํ ชานาติ, ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ อถ อปรภาเค ''กึ อิมินา วุตฺต''นฺติ จินฺเตตฺวา ชานนฺติ, อญฺญ วา ชานนฺติ, อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติฯ อนิยเมตฺวา อาโรเจนฺตสฺส ปน สเจ วุตฺตนเยน โย โกจิ มนุสฺสชาติโก วจนตฺถํ ชานาติ, ปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา, เอวํ ชานนวเสน ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ อิติ อิเมสํ วุตฺตปฺปการานํ จิตฺตาทีนํ วเสเนว สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น อญฺญถาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

มูลปญฺญตฺติวณฺณนา

๕๕. **อิโต ปฏฺฐายา**ติ ทุฏฺฐุลฺลปทโต ปฏฺฐายฯ เมถุนธมฺม ยถา สรูเปเนว ทุฏฺฐุลฺลํ, เอวํ ทสฺสนาทิทุฏฺฐุลฺลธมฺมปริวารตฺตาปิ ทุฏฺฐุลฺลนฺติ ทเสฺสตุํ **ยสฺมา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อวสฺสุตาน**นฺติ เมถุนราเคน ตินฺตานํฯ **ปริยุฏฺฐิตาน**นฺติ เมถุนราเคน อภิภูตจิตฺตานํฯ เมถุน-สทฺทสฺส สทิสสทฺทปอยายตฺตา วุตฺตํ ''สทิสาน''นฺติ, รตฺตตาทีหิ สทิสานนฺติ อโตฺถฯ อิทญฺจ เยภุยฺยโต วุตฺตํ อุโภสุ อญฺญตรสฺส ราคาภาเวปิ อิตรสฺส เมถุนเสวนสํสิทฺธิโตฯ เมถุน-สโทฺท วา อุภยสทฺทปอยาโย, เมถุนํ ยุคฬํ ยมกํ อุภยนฺติ หิ อตฺถโต เอกํ, เตนาห ''อุภินฺนํ รตฺตาน''นฺติฯ ''ทฺวยํทฺวยสมาปตฺตี''ติ หิ **ปาฬิยมฺปิ** วุตฺตํฯ **นิมิเตฺตนา**ติ ภุมฺมเตฺถ กรณวจนํ, อิตฺถินิมิเตฺต อตฺตโน นิมิตฺตํ ปเวเสตีติ อโตฺถฯ นิมิตฺตํ องฺคชาตนฺติ อตฺถโต เอกํฯ ติลผลนฺติ สาสปมตฺตํ ติลพีชํ อธิเปฺปตํ, น โกสสหิตํ ผลนฺติ อาห ''ติลพีชมตฺตมฺปี''ติฯ **อโลฺลกาเส**ติ สภาเวน ปิหิตสฺส นิมิตฺตสฺส ปกติวาเตน อสมฺผุเฏฺฐ ตินฺตปฺปเทเสฯ ตาทิโส ปเทโส สเจปิ เกนจิ วาตาทิวิกาเรน สุกฺขติ, ตถาปิ อนโลฺลกาโสติ อุปกฺกมโต ปาราชิกเมวฯ

เวมชฺฌนฺติ ยถา จตฺตาริ ปสฺสานิ อผุสโนฺต ปเวเสติ, เอวํ กตวิวรสฺส อิตฺถินิมิตฺตสฺส อพฺภนฺตรตลํ วุจฺจติฯ ปุริสนิมิเตฺต ปน **มชฺฌ**นฺติ อคฺคโกฏึ สนฺธาย วทติฯ **อุปรี**ติ มชฺฌิมปเพฺพน สมิญฺชิตฺวา ปเวสิยมานสฺส องฺคชาตสฺส สมิญฺชิตงฺคุลิยา มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิสทิสอคฺคโกฏิเยวฯ **เหฏฺฐา ปเวเสโนฺต**ติ อิตฺถินิมิตฺตสฺส เหฏฺฐาภาเคน ฉุปิยมานํ ปเวเสโนฺต, ยถา อิตฺถินิมิตฺตสฺส อโลฺลกาสํ เหฏฺฐิมตลํ ติลพีชมตฺตมฺปิ อตฺตโน นิมิเตฺตน ฉุปติ, เอวํ ปเวเสโนฺตติ อโตฺถฯ ฉุปนเมว เหตฺถ ปเวสนํ, เอวํ เสเสสุปิฯ **มเชฺฌน ปเวเสโนฺต**ติ อพฺภนฺตรตเลน ฉุปิยมานํ ปเวเสโนฺต, ยถา อพฺภนฺตรตลํ ฉุปติ, เอวํ ปเวเสโนฺตติ อโตฺถฯ กตฺถจิ อจฺฉุปนฺตํ ปเวเสตฺวา อากาสคตเมว นีหรนฺตสฺส นตฺถิ ปาราชิกํ, ทุกฺกฏํ ปน โหติ **ฉินฺนสีสวตฺถุสฺมึ** (ปารา. ๗๓) วิยฯ **มเชฺฌเนว ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺต**ติ อคฺคโกฏิยา ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตฯ **มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิยา สโงฺกเจตฺวา**ติ นิมิตฺตํ อตฺตโน มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิยา สมิญฺชิตฺวา อุปริ

ภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสนฺโตปิฯ กึ วิย? สมิญฺชิตงฺคุลิ วิยาติ โยชนาฯ อถ วา มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิยา สมิญฺชิตงฺคุลิ วิยาติ สมฺพนฺโธ, สมิญฺชิตงฺคุลึ วา มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิยา ปเวเสนฺโต วิยาติปิ โยเชตพฺพํฯ **อุปริภาเคนา**ติ สโงฺกจิตสฺส นิมิตฺตสฺส อุปริโกฏิยาฯ

อิทานิ ปุริสนิมิตฺตสฺส เหฏฺฐา วุตฺตสฺ ฉสฺ ''อุปรี''ติ วุตฺตสฺส ฉฏฺฐสฺส ฐานสฺส วเสน วิสุํ จตฺตาริ ปสฺสานิ คเหตฺวา ปุริสนิมิตฺเต ทสฏฺฐานเภทํ ทเสฺสนฺโต **ตตฺถา**ติอาทิมาหฯ เหฏฺฐา ปน อคหิตคฺคหณวเสน ฉ ฐานานิ วุตฺตานิฯ **ตุลาทณฺฑสทิสํ ปเวเสนฺตสฺสาปี**ติ อสมิญฺชิตฺวา อุชุกํ ปเวเสนฺตสฺสฯ **จมฺมขีล**นฺติ เอฬกาทีนํ คีวาย วิย นิมิตฺเต ชาตํ จมฺมงฺกุรํ, ''อุณฺณิคโณฺฑ''ติปิ วทนฺติฯ ''อุปหตกายปฺปสาท''นฺติ อวตฺวา **นฏฺฐกายปฺปสาท**นฺติ วจเนน อุปาทินฺนภาเว สติ เกนจิ ปจฺจเยน อุปหเตปิ กายปฺปสาเท **อุปหตินฺทฺริยวตฺถุสฺมึ** (ปารา. ๗๓) วิย ปาราชิกเมวาติ ทเสฺสติฯ อิตฺถินิมิตฺตสฺส ปน นเฏฺฐปิ อุปาทินฺนภาเว สติ มตสรีเร วิย ปาราชิกเกฺขตฺตตา น วิชหตีติ เวทิตพฺพาฯ **เมถุนสฺสาเทนา**ติ อิทํ กายสํสคฺคราเค สติ สงฺฆาทิเสโส โหตีติ วุตฺตํฯ **พีชานี**ติ อณฺฑานิฯ

มุขํ อปิธายาติ ปมาเทน สมุปฺปนฺนมฺปิ หาสํ พีชนิยา ปฏิจฺฉาทนมฺปิ อกตฺวา นิสีทนํ อคารวนฺติ วุตฺตํฯ อถ วา **อปิธายา**ติ ปิทหิตฺวา, พีชนิยา มุขํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา หสมาเนน น นิสีทิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ **ทนฺตวิทํสก**นฺติ ทเนฺต ทเสฺสตฺวาฯ **คพฺภิเตนา**ติ ''อยุตฺตกถา''ติ สโงฺกจํ อนาปชฺชเนฺตน, นิรวเสสาธิปฺปายกถเน สญฺชาตุสฺสาเหนาติ อโตฺถฯ

อนุปญฺญตฺติวณฺณนา

ปาราชิกวตฺถุภูตาติ เยสํ ตีสุ มเคฺคสุ ติลพีชมตฺตมฺปิ นิมิตฺตสฺส ปเวโสกาโส โหติ, เต อิตฺถิปุริสาทิเภทา สเพฺพ สงฺคยฺหนฺติ, น อิตเรฯ อิธ ปน ติรจฺฉานคตายาติ-ปาฬิปทานุรูปโต น สพฺพาติอาทินา อิตฺถิลิงฺควเสน วุตฺตํฯ **โคนสา**ติ สปฺปวิเสสา, เยสํ ปิฏฺฐีสุ มหนฺตมหนฺตานิ มณฺฑลานิ โหนฺติฯ กจฺฉปมณฺฑูกานํ จตุปฺปทเตฺตปิ โอทกตาสามเญฺญน อปเทหิ สห คหณํฯ **มุขสณฺฐาน**นฺติ โอฏฺฐจมฺมสณฺฐานํฯ **วณสเงฺขป**นฺติ วณสงฺคหํฯ วเณ ถุลฺลจฺจยญฺจ ''อมเคฺคน อมคฺคํ ปเวเสติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา''ติ (ปารา. ๖๖) อิมสฺส สุตฺตสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ **มงฺคุสา**ติ นกุลาฯ **เอตเมว หิ อตฺถ**นฺติ โย นํ อชฺฌาปชฺชติ, ตํ ปราเชตีติ อิมมตฺถํ วุตฺตานํเยว ปาราชิกาทิสทฺทานํ นิพฺพจนปฺปสเงฺค อิมิสฺสา ปริวารคาถาย ปวตฺตตฺตาฯ **ภโฏฺฐ**ติ สาสนโต ปริหีโนฯ **นิรงฺกโต**ติ นิรากโตฯ **เอต**นฺติ อาปตฺติรูปํ ปาราชิกํฯ **ฉิโนฺน**ติ อนฺตราขณฺฑิโตฯ

ปกตเตฺตหิ ภิกฺขูหีติ เอตฺถ **ปกตตฺตา** นาม ปาราชิกํ อนาปนฺนา อนุกฺขิตฺตา จฯ เกจิ ปน ''ปกตเตฺตหิ ภิกฺขูหิ เอกโต กตฺตพฺพตฺตาติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตตฺตา ปกตตฺตภูเตหิ อลชฺชีหิปิ สทฺธึ อุโปสถาทิสงฺฆกมฺมกรเณ โทโส นตฺถี''ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, อิมินา วจเนน ตสฺส อตฺถสฺส อสิชฺฌนโตฯ ยทิ หิ สงฺฆกมฺมํ กรียติ, ปกตเตฺตเหว กรียติ, น อปกตเตฺตหีติ เอวํ อปกตเตฺตหิ สหสํวาสปฏิเกฺขปปรํ อิทํ วจนํ, น ปน ปกตเตฺตหิ สเพฺพหิ อลชฺชีอาทีหิ เอกโต สงฺฆกมฺมํ กตฺตพฺพเมวาติฯ เอวํ สํวาสวิธานปรํ ปกตเตฺตสุปิ สภาคาปตฺตึ อาปเนฺนหิ อญฺญมญฺญญฺจ อลชฺชีหิ จ สทฺธึ เอกโต กมฺมกรณสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ วุตฺตญฺหิ ''สเจ สโพฺพ สโงฺฆ สภาคาปตฺติยา สติ วุตฺตวิธึ อกตฺวา อุโปสถํ กโรติ, วุตฺตนเยเนว สโพฺพ สโงฺฆ อาปตฺตึ อาปชฺชตี''ติอาทิ (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา)ฯ ''ยตฺถ อามิสปริโภโค วฏฺฏติ, ธมฺมปริโภโคปิ ตตฺถ วฏฺฏตี''ติ อลชฺชีหิ สห ปริโภโค จ อฏฺฐกถายํ ปฏิกฺขิโตฺต เอกโต กมฺมกรณสฺสาปิ ธมฺมปริโภคตฺตาฯ ตสฺมา ยถา หิ **ปาฬิยํ** ปาราชิกาปตฺติอาปชฺชนกปุคฺคลนิยมตฺถํ ยวายํ ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน…เป…. อุปสมฺปโนฺน, อยํ อิมสฺมึ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขูติ อิมสฺมึ วจเน ส

เพฺพปิ ญตฺติจตุตฺถกเมฺมน อุปสมฺปนฺนา ปาราชิกาปชฺชนกปุคฺคลาเยวาติ นิยโม น สิชฺฌติ ปาราชิกานาปชฺชนกานมฺปิ เสกฺขาทีนํ สมฺภวา, อถ โข ญตฺติจตุตฺถกเมฺมน อุปสมฺปเนฺนสฺเยว ปาราชิกาปตฺติอาปชฺชนกา อลชฺชี พาลปุถุชฺชนา ลพฺภนฺติ, น ปน เอหิภิกฺขุอาทีสูติ เอวํ นิยโม สิชฺฌติ, เอวมิธาปิ ปกตเตฺตสฺเยว เอกโต กมฺมกรณารหา อนาปตฺติกา ลชฺชี กุกฺกุจฺจกา สิกฺขากามา อุปลพฺภนฺติ , น อปกตเตฺตสูติ เอวเมว นิยโม สิชฺฌติ อปกตตฺตานํ คณปูรณตฺตาภาเวน อสํวาสิกตฺตนิยมโตฯ อลชฺชิโน ปน คณปูรกา หุตฺวา กมฺมสฺส สาธนโต อสํวาสิเกสุ น คหิตา กตฺตพฺพวิธึ อกตฺวา เตหิ สห มทฺทิตฺวา กมฺมํ กโรนฺตานํ อาปตฺติ อลชฺชิตา จ น วิคจฺฉตีติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘เอโก อลชฺชี อลชฺชีสตมฺปิ กโรตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๘๕) หิ วุตฺตํ, เตเนว วกฺขติ ‘‘สเพฺพปิ ลชฺชิโน เอเตสุ กมฺมาทีสุ สห วสนฺตี’’ติอาทิฯ อยเญฺจตฺถ อุปริ วิตฺถารโต อาวิ ภวิสฺสติฯ

ตถาติ สีมาปริจฺฉินฺนหีติอาทึ ปรามสติฯ เอกโต วนฺทนภุญฺชนคามปฺปเวสนวตฺตาปฏิวตฺตกรณอุคฺคหปริปุจฺฉาสชฺฌายกรณาทิสามคฺคิกิริยาวเสน ภควตา ปญฺญตฺตสิกฺขาปทสิกฺขนํ สมสิกฺขตา นาม, ตญฺจ ลชฺชีเหว สมํ สิกฺขิตพฺพํ, น อลชฺชีหีติ ทเสฺสตุํ ‘‘ปญฺญตฺตํ ปน…เป…. สมสิกฺขตา นามา’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ อนติกฺกมนวเสน อุคฺคหปริปุจฺฉาทิวเสน จ ลชฺชีปุคฺคเลหิ สมํ เอกโต สิกฺขิตพฺพา สมสิกฺขาติ สิกฺขาปทานิ วุตฺตานิ, ตาสํ สมสิกฺขนํ ยถาวุตฺตนเยน ลชฺชีหิ สิกฺขิตพฺพภาโว สมสิกฺขตา นามาติ อธิปฺปาโยฯ ยถาวุเตฺตสุ เอกกมฺมาทีสุ อลชฺชีนํ ลชฺชิธเมฺม อโนกฺกเนฺต ลชฺชีหิ สห สํวาโส นตฺถิ, ตโต พหิเยว เต สนฺทิสฺสนฺตีติ อาห **สเพฺพปิ ลชฺชิโน**ติอาทิฯ

๕๖. ยํ ตํ วุตฺตนฺติ สมฺพนฺโธฯ **วตฺถุเมว น โหตี**ติ สุวณฺณาทีหิ กตอิตฺถิรูปานํ องฺคชาเตสุปิ นิมิตฺตโวหารทสฺสนโต ตตฺถ ปาราชิกาสงฺกานิวตฺตนตฺถํ วุตฺตํฯ เตเนว วินีตวตฺถูสุ เลปจิตฺตาทิวตฺถูสุ สญฺชาตกุกฺกุจฺจสฺส ปาราชิเกน อนาปตฺติ วุตฺตาฯ

ปฐมจตุกฺกวณฺณนา

๕๗. **อสฺสา**ติ อาขฺยาตปทนฺติ ตสฺส อตฺถํ ทเสฺสโนฺต ‘‘โหตี’’ติ อาห, ภเวยฺยาติ อโตฺถ, โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ ทุติเย อตฺถวิกเปฺป ‘‘โหตี’’ติ อิทํ วจนเสโสฯ

๕๘. **สาทิยนฺตเสฺสวาติ เอตฺถ สาทิยนํ นาม เสเวตุกามตาจิตฺตสฺส อุปฺปาทนเมวาติ อาห ‘‘ปฏิเสวนจิตฺตสมงฺคิสฺสา’’**ติฯ **ปฏิปกฺขน**ฺติ อนิฏฺฐํ อหิตํฯ ‘‘ภิกฺขูนํ ปจฺจตฺถิกา ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา’’ติ วุเตฺต อุปริ วุจฺจมานา ราชปจฺจตฺถิกาทโยปิ อิเธว ปวิสนฺตีติ ตํ นิวตฺตนตฺถํ **ภิกฺขู เอว ปจฺจตฺถิกา**ติ ราชปจฺจตฺถิกานุรูเปน อโตฺถ ทสฺสิโตฯ **ตสฺมึ ขเณ**ติ ปเวสนกฺขเณฯ อคฺคโต หิ ยาว มูลา ปเวสนกิริยาย วตฺตมานกาโล ปเวสนกฺขโณ นามฯ **ปวิฏฺฐกาเล**ติ องฺคชาตสฺส ยตฺตกํ ฐานํ ปเวสนารหํ, ตตฺตกํ อนวเสสโต ปวิฏฺฐกาเล, ปเวสนกิริยาย นิฏฺฐิตกฺขเณติ อโตฺถฯ เอวํ ปวิฏฺฐสฺส อุทฺธรณารมฺภโต อนฺตรา ฐิตกาเล ฐิตํ องฺคชาตํ, ตสฺส ฐิติ วา **ฐิตํ** นาม, **อฏฺฐกถายํ** ปน มาตุคามสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ ปตฺวา สพฺพถา วายามโต โอรมิตฺวา ฐิตกาลํ สนฺธาย ‘‘สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสมเย’’ติ วุตฺตํ, ตทุภยมฺปิ ฐิตเมวาติ คเหตพฺพํฯ **อุทฺธรณํ** นาม ยาว อคฺคา นีหรณกิริยาย วตฺตมานกาโลติ อาห ‘‘นีหรณกาเล ปฏิเสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปตี’’ติฯ

เอตฺถ จ ยสฺมา ปเรหิ อุปกฺกมิยมานสฺส องฺคชาตาทิกายจลนสฺส วิชฺชมานตฺตา เสวนจิเตฺต อุปฏฺฐิตมเตฺต ตสฺมึ ขเณ จิตฺตชรูเปน สญฺชายมานํ องฺคชาตาทิจลนํ อิมินา เสวนจิเตฺ

ตน อุปฺปาทิตเมว โหติฯ อปิจ เสวนจิตฺต อุปฺปเนฺน ปเรหิ อนุปกฺกมิยมานสฺสาปิ องฺคชาเต จลนํ โหเตว, ตญฺจ เตน กตํ นาม โหติ, ตสฺมา กายจิตฺตโต สมุฏฺฐิตํ ปาราชิกาปตฺตึ โส อาปชฺชติเยว **อุพฺภชาณุมณฺฑลิกา** (ปาจิ. ๖๕๗-๖๕๘) วิยฯ ตตฺถาปิ หิ ‘‘อธกฺขกํ อุพฺภชาณุมณฺฑลํ อามสนํ วา…เป…. ปฏิปีฬนํ วา สาทิเยยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๖๕๗) สาทิยนมเตฺตเยว อาปตฺติ วุตฺตา, ภิกฺขุโน กายสํสเคฺค ปน ‘‘กายสํสคฺคํ สมาปเชฺชยฺยา’’ติ (ปารา. ๒๗๐) อตฺตโน อุปกฺกมสฺส อาปตฺตินิมิตฺตภาเวน วุตฺตตฺตา อิตฺถิยา ผุสิยมานสฺส กายสํสคฺคราเค จ อิตฺถิยา สญฺชนิตกายจลเน จ วิชฺชมาเนปิ อตฺตโน ปโยคาภาเวน อนาปตฺติเยว วุตฺตาติ คเหตพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘ปฐมสงฺฆาทิเสสวิสเยปิ ปเรหิ พลกฺกาเรน หตฺถาทีหิ อุปกฺกมิยมานสฺส โมจนสฺสาโท จ อุปฺปชฺชติ, เตน จ อสุจิมฺหิ มุเตฺต สงฺฆาทิเสโส, อมุเตฺต ถุลฺลจฺจยํ เอวา’’ติ วทนฺติฯ **องฺคารกาสุ**นฺติ องฺคารราสึ, องฺคารปุณฺณาวาฏํ วาฯ อิตฺถิยา อุปกฺกมิยมาเน อสาทิยนํ นาม น สเพฺพสํ วิสโยติ อาห **อิมญฺหี**ติอาทิฯ **เอกาทสหิ อคฺคีหี**ติ ราคโทสโมหชาติชรามรณโสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสสงฺขาเตหิ เอกาทสคฺคีหิฯ **อสฺสา**ติ อสาทิยนฺตสฺสฯ **จตุกฺกํ นีหริตฺวา ฐเปสี**ติ เอตฺถ เอกปุคฺคลวิสยตาย เอโกปิ อนาปตฺติวาโร ปเวสนปวิฏฺฐฐิตอุทฺธรณสงฺขาตานํ จตุนฺนํ ปทานํ วเสน ‘‘จตุกฺก’’นฺติ วุโตฺตฯ **ปฐมจตุกฺกกถา**ติ เอตฺถ ปน อนาปตฺติวาเรน สทฺธึ ปญฺจนฺนํ วารานํ วุตฺตนเยน ‘‘ปญฺจ จตุกฺกา’’ติ วตฺตเพฺพปิ เอกมคฺควิสยตาย เตสํ เอกตฺตํ อาโรเปตฺวา ปฐมจตุกฺกตา วุตฺตาฯ เตเนว วกฺขติ **ติณฺณํ มคฺคานํ วเสน ตีณิ สุทฺธิกจตุกฺกานี**ติอาทิฯ

เอกูนสตฺตติทฺวิสตจตุกฺกกถาวณฺณนา

๕๙-๖๐. **มตฺต**นฺติ สุราทีหิ มตฺตํฯ อกฺขายิตนิมิตฺตา อิธ อุตฺตรปทโลเปน อกฺขายิตสเทฺทน วุตฺตาติ อาห ‘‘อกฺขายิตนิมิตฺต’’นฺติฯ **ชาครนฺติ**นฺติอาทิ วิเสสนรหิตตฺตา ‘‘สุทฺธิกจตุกฺกานี’’ติ วุตฺตํฯ **สมานาจริยกาเถรา**ติ เอกาจริยสฺส อุเทฺทสเนฺตวาสิกาฯ คงฺคาย อปรภาโค **อปรคงฺคํ**ฯ **วตเร**ติ ครหเตฺถ นิปาโตฯ **เอวํ วินยครุกาน**นฺติ อิมินา อุปริ อุปติสฺสเตฺถเรน วุจฺจมานวินิจฺฉยสฺส ครุกรณียตาย การณํ วุตฺตํฯ **สพฺพํ ปริยาทิยิตฺวา**ติ สพฺพํ ปาราชิกเขตฺตํ อนวเสสโต คเหตฺวาฯ ยทิ หิ สาวเสสํ กตฺวา ปญฺญเปยฺย, อลชฺชีนํ ตตฺถ เลเสน อชฺฌาจารโสโต ปวตฺตตีติ อาห ‘‘โสตํ ฉินฺทิตฺวา’’ติฯ สหเสยฺยาทิปณฺณตฺติวชฺชสิกฺขาปเทสุเยว (ปาจิ. ๔๙-๕๑) สาวเสสํ กตฺวาปิ ปญฺญาปนํ สมฺภวติ, น โลกวเชฺชสูติ อาห **อิทญฺหี**ติอาทิฯ **สหเสยฺยสิกฺขาปเท** หิ (ปาจิ. ๔๙ อาทโย) กิญฺจาปิ เยภุยฺยจฺฉเนฺน เยภุยฺยปริจฺฉเนฺน เหฏฺฐิมปริเจฺฉทโต ปาจิตฺติยํ ทสฺสิตํ, อุปฑฺฒจฺฉเนฺน อุปฑฺฒปริจฺฉเนฺน ทุกฺกฏํ, ตถาปิ สาวเสสตฺตา ปญฺญตฺติยา เยภุยฺยจฺฉนฺนอุปฑฺฒปริจฺฉนฺนาทีสุปิ **อฏฺฐกถายํ** ปาจิตฺติยเมว ทสฺสิตํฯ อิธ ปน นิรวเสสตฺตา ปญฺญตฺติยา ภควตา ทสฺสิตํ เยภุเยฺยน อกฺขายิตนิมิตฺตโต เหฏฺฐา ปาราชิกเกฺขตฺตํ นตฺถิ, ถุลฺลจฺจยาทิเมว ตตฺถ ลพฺภติฯ

อุปติสฺสเตฺถเรน วุตฺตเสฺสว วินิจฺฉยสฺส อญฺญมฺปิ อุปตฺถมฺภการณํ ทเสฺสโนฺต **อปิจา**ติอาทิมาหฯ นิมิเตฺต อปฺปมตฺติกาปิ มํสราชิ สเจ อวสิฏฺฐา โหติ, ตํ เยภุยฺยกฺขายิตเมว โหติ, ตโต ปรํ ปน สพฺพโส ขายิเต นิมิเตฺต ทุกฺกฏเมวาติ ทเสฺสโนฺต อาห ‘‘ตโต ปรํ ถุลฺลจฺจยํ นตฺถี’’ติฯ เกจิ ปเนตฺถ วจฺจมคฺคาทึ จตฺตาโร โกฏฺฐาเส กตฺวา ‘‘เตสุ เทฺว โกฏฺฐาเส อติกฺกมฺม ยาว ตติยโกฏฺฐาสสฺส ปริโยสานา ขายิตํ เยภุยฺยกฺขายิตํ นาม, ตโต ปรํ ถุลฺลจฺจยํ นตฺถิ, ยาว จตุตฺถโกฏฺฐาสสฺส ปริโยสานา ขายิตํ, ตมฺปิ ทุกฺกฏวตฺถุเยวา’’ติ จ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ **มตสรีรสฺมึเยว เวทิตพฺพ**นฺติ มตํ เยภุเยฺยน อกฺขายิตนฺติอาทิวจนโต วุตฺตํฯ **ยทิปิ นิมิตฺต**นฺติอาทิ ชีวมานกสรีรเมว สนฺธาย วุตฺตํ ตเสฺสว อธิกตตฺตาฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ.

ปฐมปาราชิกวณฺณนา) ‘‘ชีวมานกสรีรสฺส วุตฺตปฺปกาเร มคฺเค สเจปิ ตจาทีนิ อนวเสเสตฺวา สพฺพโส ฉินฺน’’ติอาทิ วุตฺตํฯ **สพฺพโส ขายิต**นฺติ นิมิตฺตมํสํ สพฺพํ ฉินฺนนฺติ อโตฺถฯ **นิมิตฺตสณฺฐาน**นฺติ ฉินฺนมํสสฺส อโนฺต ยาว มุตฺตวตฺถิโกสา ฉิทฺทากาโร อพฺภนฺตรฉวิจมฺมมโตฺต อิตฺถินิมิตฺตากาโร, เตนาห ‘‘ปเวสนํ ชายตี’’ติฯ **นิมิตฺตสณฺฐานํ ปน อนวเสเสตฺวา**ติ ปเวสนารหฉิทฺทากาเรน ฐิตอพฺภนฺตรมํสาทิํ อนวเสเสตฺวาฯ เอเตน ยาว ปเวโส ลพฺภติ, ตาว มโคฺคเยวาติ ทเสฺสติฯ **นิมิตฺตโต ปติตาย มํสเปสิยา**ติ อิทํ นิมิตฺตสณฺฐานวิรหิตํ อพฺภนฺตรมํสขณฺฑํ สนฺธาย วุตฺตํฯ นิมิตฺตสณฺฐานํ อโกเปตฺวา สมนฺตโต ฉินฺทิตฺวา อุทฺธฏมํสเปสิยา ปน มตสรีเร เยภุเยฺยน อกฺขายิตนิมิเตฺต วิย อุปกฺกมนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ

เอวํ ชีวมานกมนุสฺสสรีเร ลพฺภมานวิเสสํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ มตสรีเร ทเสฺสตุํ **มตสรีเร ปนา**ติอาทิมาหฯ **วตฺถิโกเสสู**ติ ปุริสานํ องฺคชาตโกสจเมฺมสุฯ ‘‘นวทฺวาโร มหาวโณ’’ติ อาทิ (มิ. ป. ๒.๖.๑) วจนโต มนุสฺสานํ อกฺขินาสาทีนิ วณสเงฺขเปน ถุลฺลจฺจยเกฺขตฺตานีติ เตสุปิ ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, เอวํ มนุสฺสานํ มตสรีเรปิ, เตนาห **มเต อลฺลสรีเร**ติอาทิฯ ตตฺถ **อลฺลสรีเร**ติ อกุถิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปาราชิกเกฺขเตฺต**ติ เยภุเยฺยน อกฺขายิตมฺปิ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ถุลฺลจฺจยเกฺขเตฺต**ติ อุปฑฺฒกฺขายิตาทิมฺปิ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอตฺถ จ อกฺขินาสาทิถุลฺลจฺจยเกฺขเตฺตสุ เยภุเยฺยน อกฺขายิเตสุปิ ถุลฺลจฺจยํ, อุปฑฺฒกฺขายิตาทีสุ ทุกฺกฏนฺติ เวทิตพฺพํฯ **สเพฺพสมฺปี**ติ ยถาวุตฺตหตฺถิอาทีหิ อเญฺญสํ ติรจฺฉานานํ สงฺคณฺหนตฺถํ วุตฺตํฯ ติรจฺฉานคตานํ อกฺขิกณฺณวเณสุ ทุกฺกฏํ ปน อฏฺฐกถาปฺปมาเณน คเหตพฺพํ, ‘‘อมเคฺคน อมคฺคํ ปเวเสติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (ปารา. ๖๖) หิ สามญฺญโต วุตฺตํ, น ปน มนุสฺสานนฺติ วิเสเสตฺวาฯ ยทิ หิ มนุสฺสานเญฺญว วเณสุ ถุลฺลจฺจยํ สิยา, หตฺถิอสฺสาทีนํ นาสวตฺถิโกเสสุปิ ปฏงฺคมุขมณฺฑูกสฺส มุขสณฺฐาเนปิ จ วณสเงฺขปโต ถุลฺลจฺจยํ น วตฺตพฺพํ สิยา, วุตฺตญฺจฯ ตสฺมา อฏฺฐกถาจริยา เอเวตฺถ ปมาณํฯ มตานํ ติรจฺฉานคตานนฺติ มตเกน สมฺพโนฺธฯ

เมถุนราเคน วตฺถิโกสํ ปเวเสนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตนฺติ อาห ‘‘วตฺถิโกสํ อปฺปเวเสโนฺต’’ติฯ **เมถุนราโค** จ นาม กายสํสคฺคราคํ โมจนสฺสาทญฺจ มุญฺจิตฺวา วิสุํ ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติยา ราโค, โส จ ปุริสาทีสุปิ อุปฺปชฺชติ, เตน จ อปาราชิกเกฺขเตฺต อิตฺถิสรีเรปิ อุปกฺกมนฺตสฺส อสุจิมฺหิ มุเตฺตปิ สงฺฆาทิเสโส น โหติ, เขตฺตานุรูปํ ถุลฺลจฺจยทุกฺกฏเมว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ **อปฺปเวเสโนฺต**ติ อิมินา ตีสุ มเคฺคสุ ปเวสนาธิปฺปาเย อสติปิ เมถุนราเคน พหิฆฏฺฏนํ สมฺภวตีติ ทเสฺสติ, เตเนว ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, อิตรถา ปเวสนาธิปฺปาเยน พหิ ฉุปนฺตสฺส เมถุนสฺส ปุพฺพปโยคตฺตา ทุกฺกฏเมว วตฺตพฺพํ สิยาฯ **นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ ฉุปติ ถุลฺลจฺจย**นฺติ อิทญฺจ ‘‘น จ, ภิกฺขเว, รตฺตจิเตฺตน องฺคชาตํ ฉุปิตพฺพํ, โย ฉุเปยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๕๒) อิมสฺส จมฺมกฺขนฺธเก อาคตสฺส สุตฺตสฺส วเสน วุตฺตํฯ ตตฺถ จ เกสญฺจิ อญฺญถาปิ อตฺถวิกปฺปสฺส พีชํ ทเสฺสโนฺต **มหาอฏฺฐกถายํ ปนา**ติอาทิมาหฯ **มุเขเนว ฉุปนํ สนฺธายา**ติ โอฏฺฐชิวฺหาทิมุขาวยเวน ฉุปนํ สนฺธายฯ **โอฬาริกตฺตา**ติ อชฺฌาจารสฺส ถุลฺลตฺตาฯ **ตํ สนฺธายภาสิต**นฺติ ตํ ยถาวุตฺตสุตฺตํฯ สุตฺตญฺหิ อชฺฌาจารํ สนฺธาย ปฏิจฺจ วุตฺตตฺตา ‘‘สนฺธายภาสิต’’นฺติ วุจฺจติฯ **สุฏฺฐุสลฺลเกฺขตฺวา**ติ ปิฏฺฐิํ อภิรุหนฺตานํ องฺคชาตมุเขเนว นิมิตฺตฉุปนสฺส สมฺภวํ เมถุนราคีนญฺจ องฺคชาเตน ฉุปนเสฺสว อนุรูปตญฺจ สุเตฺต จ ‘‘มุเขนา’’ติ อวุตฺตตญฺจ อญฺญญฺจ นยํ ยถาพลํ สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขตฺวาติ อโตฺถฯ **สงฺฆาทิเสโส**ติ มนุสฺสิตฺถิํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปสฺสาวมคฺค**นฺติ อิทํ **จมฺมกฺขนฺธเก** นิทานวเสน วุตฺตํฯ อิตรมคฺคทฺวยํ ปน นิมิตฺตมุเขน ฉุปนฺตสฺส วณสเงฺขเปน ถุลฺลจฺจยเมวฯ **วุตฺตนเยเนวา**ติ เมถุนราเคเนวฯ นิมิตฺตมุเขน ปน วินา เมถุนราเคน มนุสฺสิตฺถิยา วา ติรจฺฉานคติตฺถิยา วา ปสฺสาวมคฺคํ ปกติมุเขน ฉุปนฺตสฺส ทุกฺกฏเมว ปกติมุเขน ปกติมุขฉุปเน วิย, อิตรถา ตตฺถาปิ ถุลฺลจฺจเยน ภวิตพฺพํ,

ตญฺจ น ยุตฺตํ ขนฺธกสุเตฺตปิ ตถา อวุตฺตตฺตาฯ **กายสํสคฺคราเคน ทุกฺกฏ**นฺติ นิมิตฺตมุเขน วา ปกติมุขาทึ อิตรกาเยน วา กายสํสคฺคราเคน ฉุปนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวฯ

เอตฺถ จ กายสํสคฺคราเคน พหินิมิเตฺต อุปกฺกมโต อชานนฺตเสฺสว องฺคชาตํ ยทิ ปาราชิกเกฺขตฺตํ ฉุปติ, ตตฺถ กึ โหตีติ? เกจิ ตาว ‘‘เมถุนราคสฺส อภาวา มนุสฺสิตฺถิยา สงฺฆาทิเสโส, เสเสสุ วตฺถุวเสน ถุลฺลจฺจยทุกฺกฏานี’’ติ วทนฺติฯ อเญฺญ ปน ‘‘ปเวสนกฺขเณ ผสฺสสฺส สาทิยนสมฺภวโต พลกฺกาเรน อุปกฺกมนกฺขเณ วิย ปาราชิกเมวา’’ติ วทนฺติ, อิทเมว ยุตฺตตรํฯ มคฺคตฺตยโต หิ อญฺญสฺมึ ปเทเสเยว กายสํสคฺคาทิราคเภทโต อาปตฺติเภโท ลพฺภติ, น มคฺคตฺตเยฯ ตตฺถ ปน เยน เกนจิ อากาเรน ผสฺสสฺส สาทิยนกฺขเณ ปาราชิกเมว, เตเนว ปโรปกฺกเมน ปเวสนาทีสุ ราคเภทํ อนุทฺธริตฺวา สาทิยนมเตฺตน ปาราชิกํ วุตฺตํฯ

สนฺถตจตุกฺกเภทกถาวณฺณนา

๖๑-๒. **ปฎิปนฺนกสฺสา**ติ อารทฺธวิปสฺสกสฺสฯ **อุปาทินฺนก**นฺติ กายินฺทฺริยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อุปาทินฺนเกน ผุสตี**ติ อุปาทินฺนกสรีเรน ผุสียตีติ กมฺมสาธเนน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ อถ วา เอวํ กโรนฺต ภิกฺขุ กิญฺจิ อุปาทินฺนกํ อุปาทินฺนเกน น ผุสตีติ อโตฺถฯ **เลสํ โอเฑฺฑสฺสนฺตี**ติ เลสํ ฐเปสฺสนฺติ, ปริกเปฺปสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ **สนฺถตาทิเภเทหิ ภินฺทิตฺวา**ติ สนฺถตาทิวิเสสเนหิ วิเสเสตฺวาฯ **สนฺถตายา**ติ สมุทาเย เอกเทสโวหาโร ทฑฺฒสฺส ปฎสฺส ฉิทฺทนฺติอาทีสุ วิยฯ ยถา หิ ปฎสฺส เอกเทโสว วตฺถโต ทโฑฺฒติ วุจฺจติ, ตํ เอกเทสโวหารํ สมุทาเย ปเฎ อุปจารโต อาโรเปตฺวา ปุน ตํ สมุทายํ ทฑฺฒปฺปเทสสงฺขาตฉิทฺทสมฺพนฺธีภาเวน ‘‘ทฑฺฒสฺส ปฎสฺส ฉิทฺท’’นฺติ โวหรนฺติ, เอวมิธาปิ อิตฺถิยา มคฺคปฺปเทสโวหารํ สมุทายภูตาย อิตฺถิยา อาโรเปตฺวา ปุน ตํ อิตฺถึ สนฺถตมคฺคสมฺพนฺธินึ กตฺวา **สนฺถตาย อิตฺถิยา วจฺจมเคฺคนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ สารตฺถทีปนิยํ (สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๖๑-๖๒) ปเนตฺถ ‘‘เอกเทเส สมุทายโวหาโร’’ติ วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํ อวยวโวหาเรน สมุทายเสฺสว ปตียมานตฺตาฯ อิตรถา หิ สนฺถตาย วจฺจมเคฺคนาติ อิตฺถิลิงฺคตา มคฺคสมฺพนฺธิตา จ น สิยา, เอกเทเส สมุทาโยปจารสฺส ปน เอกเทโสว อโตฺถ สาขาย ฉิชฺชมานาย รุโกฺข ฉิชฺชตีติอาทีสุ วิยฯ

วตฺถาทีนิ มคฺคสฺส อโนฺต อปฺปเวเสตฺวา พหิเยว เวฐนํ สนฺธาย ‘‘ปลิเวเฐตฺวา’’ติ วุตฺตํฯ สมุทาเย อวยวูปจาเรเนว ภิกฺขุปิ **สนฺถโต นามา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ยตฺตเก ปวิเฎฺฐ**ติ ติลพีชมเตฺต ปวิเฎฺฐฯ อกฺขินาสาทีนํ สนฺถตเตฺตปิ ยถาวตฺถุกเมวาติ อาห **ถุลฺลจฺจยเกฺขเตฺต ถุลฺลจฺจย**นฺติอาทิฯ **ขาณุํ ฆเฎฺฎนฺตสฺส ทุกฺกฏ**นฺติ อิตฺถินิมิตฺตสฺส อโนฺต ขาณุํ ปเวเสตฺวา สมตลํ, อติริตฺตํ วา ฐิตํ ขาณุํ สเจ ฆเฎฺฎติ, ฆเฎฺฎนฺตสฺส ทุกฺกฏํ ปเวสาภาวโตฯ สเจ ปน อีสกํ อโนฺต อโลฺลกาเส ปเวเสตฺวา ฐิตํ อนุปาทินฺนเมว ขาณุสีสํ องฺคชาเตน ฉุปติ, ปาราชิกเมวฯ **ตสฺส ตล**นฺติ เวฬุนฬาทิกสฺส อโนฺตตลํฯ **พหิทฺธา ขาณุเก**ติ อโนฺต ปเวสิตเวฬุปพฺพาทิกสฺส พหิ นิกฺขนฺตสีสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ยถา จ อิตฺถินิมิเตฺต**ติอาทีสุ ยถา อิตฺถิยา ปสฺสาวมเคฺค ขาณุํ กตฺวา ฆฎฺฎนาทิกํ วุตฺตํ, เอวํ สพฺพตฺถ วจฺจมคฺคาทีสุปิ ลกฺขณํ เวทิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

ราชปจฺจตฺถิกาทิจตุกฺกเภทกถาวณฺณนา

๖๕. **เกราฎิกา**ติ วญฺจกาฯ ปฐมํ อิตฺถิธุตฺตเมว ทเสฺสตฺวา อิทานิ อิตรธุเตฺตปิ สงฺคเหตฺวา ทเสฺสตุํ ‘‘อิตฺถิธุตฺตสุราธุตฺตาทโย วา’’ติ วุตฺตํฯ

อาปตฺตานาปตฺติวารวณฺณนา

๖๖. ปฏิญฺญาตกรณํ นตฺถิ เสเวตุกามตา มเคฺคน มคฺคปฺปฏิปตฺตีติ ทฺวินฺนํ องฺคานํ สิทฺธตฺตาฯ ทูสิตสฺส ปน มเคฺคน มคฺคปฺปฏิปตฺติ เอวเมกํ องฺคํ สิทฺธํ, เสเวตุกามตาสงฺขาตํ สาทิยนํ อสิทฺธํฯ ตสฺมา โส ปุจฺฉิตฺวา ''สาทิยิ''นฺติ วุตฺตปฏิญฺญาย นาเสตพฺโพฯ **ตเตฺถวา**ติ เวสาลิยํ มหาวเน เอวฯ **สพฺพงฺคคต**นฺติ สพฺพกายคตํฯ ''โลหิตํ วิยา''ติ วุตฺตตฺตา เกสาทีนํ วินิมุตฺตฏฺฐาเน สพฺพตฺถาติ คเหตพฺพํฯ **นิจฺจเมว อุมฺมตฺตโก โหตี**ติ ยสฺส ปิตฺตโกสโต ปิตฺตํ จลิตฺวา สพฺพทา พหิ นิกฺขนฺตํ โหติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยสฺส ปน ปิตฺตํ จลิตฺวา ปิตฺตโกเสเยว ฐิตํ โหติ, กทาจิ วา นิกฺขนฺตํ ปุน นิกฺขมติ, โสปิ อนฺตรนฺตรา สญฺญํ ปฏิลภติ เภสเชฺชน จ ปกติอาโรคฺยํ ปฏิลภตีติ เวทิตพฺพํฯ

ปทภาชนียวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา

ปกิณฺณกนฺติ โวมิสฺสกนยํฯ **สมุฏฺฐาน**นฺติ อุปฺปตฺติการณํฯ **กิริยา**ติอาทิ นิทสฺสนมตฺตํ อกิริยาทีนมฺปิ สงฺคหโตฯ เวทนาย สห กุสลญฺจ เวทิตพฺพนฺติ โยเชตพฺพํฯ **สพฺพสงฺคาหกวเสนา**ติ สเพฺพสํ สิกฺขาปทานํ สงฺคาหกวเสน ''กาโย วาจา กายวาจา กายจิตฺตํ วาจาจิตฺตํ กายวาจาจิตฺต''นฺติ เอวํ วุตฺตานิ ฉ อาปตฺติสมุฏฺฐานานิฯ สมุฏฺฐานาทโย หิ อาปตฺติยา เอว โหนฺติ, น สิกฺขาปทสฺสฯ ตํตํสิกฺขาปทสฺส นิยตอาปตฺติยา เอว คหณตฺถํ ปน สิกฺขาปทสีเสน สมุฏฺฐานาทีนํ กถนํฯ เอวญฺหิ อาปตฺติวิเสโส ปญฺญายติ อาปตฺติ-สทฺทสฺส สพฺพาปตฺติสาธารณตฺตา, อิเมสุ ปน ฉสุ สมุฏฺฐาเนสุ ปุริมานิ ตีณิ อจิตฺตกานิ, ปจฺฉิมานิ สจิตฺตกานิฯ สมาสโต ตํ อิมํ ปกิณฺณกํ วิทิตฺวา เวทิตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ ฉ สมุฏฺฐานานิ เอตสฺสาติ **ฉสมุฏฺฐานํ**ฯ เอวํ เสเสสุปิฯ

อตฺถิ กถินสมุฏฺฐานนฺติอาทิ สมุฏฺฐานสีสวเสน ทฺวิสมุฏฺฐานเอกสมุฏฺฐานานํ ทสฺสนํฯ เตรส หิ สมุฏฺฐานสีสานิ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานํ อทินฺนาทานสมุฏฺฐานํ สญฺจริตฺตสมุฏฺฐานํ สมนุภาสนสมุฏฺฐานํ กถินสมุฏฺฐานํ เอฬกโลมสมุฏฺฐานํ ปทโสธมฺมสมุฏฺฐานํ อทฺธานสมุฏฺฐานํ เถยฺยสตฺถสมุฏฺฐานํ ธมฺมเทสนาสมุฏฺฐานํ ภูตาโรจนสมุฏฺฐานํ โจรีวุฏฺฐาปนสมุฏฺฐานํ อนนุญฺญาตสมอุฏฺฐานนฺติฯ ตตฺถ **อตฺถิ ฉสมุฏฺฐาน**นฺติ อิมินา สญฺจริตฺตสมุฏฺฐานํ วุตฺตํ, ปญฺจสมุฏฺฐานสฺส อภาวโต ''อตฺถิ ปญฺจสมุฏฺฐาน''นฺติ อวตฺวา ''อตฺถิ จตุสมุฏฺฐาน''นฺติ วุตฺตํ, อิมินา จ อทฺธานสมุฏฺฐานํ อนนุญฺญาตสมุฏฺฐานญฺจ สงฺคหิตํฯ ยญฺหิ ปฐมตติยจตุตฺถฉเฏฺฐหิ สมุฏฺฐาเนหิ สมุฏฺฐาติ , อิทํ อทฺธานสมุฏฺฐานํฯ ยํ ปน ทุติยตติยปญฺจมฉเฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ อนนุญฺญาตสมุฏฺฐานํฯ **อตฺถิ ติสมุฏฺฐาน**นฺติ อิมินา อทินฺนาทานสมุฏฺฐานํ ภูตาโรจนสมุฏฺฐานญฺจ สงฺคหิตํฯ ยญฺหิ สจิตฺตเกหิ ตีหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ อทินฺนาทานสมุฏฺฐานํฯ ยํ ปน อจิตฺตเกหิ ตีหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ ภูตาโรจนสมุฏฺฐานํฯ **อตฺถิ กถินสมุฏฺฐาน**นฺติอาทินา ปน อวเสสสมอุฏฺฐานสีสวเสน ทฺวิสมุฏฺฐานํ เอกสมุฏฺฐานญฺจ สงฺคณฺหาติฯ ตตฺถ หิ ยํ ตติยฉเฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ กถินสมุฏฺฐานํ นามฯ ยํ ปน ปฐมจตุเตฺถหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ เอฬกโลมสมุฏฺฐานํฯ ยํ ฉเฏฺฐเนว สมุฏฺฐาติ, อิทํ ธุรนิเกฺขปสมุฏฺฐานํ, ''สมนุภาสนสมอุฏฺฐาน''นฺติปิ ตเสฺสว นามํฯ อิติ สรูเปน อฏฺฐ อาปตฺติสีสานิ ทสฺสิตานิฯ อาทิสเทฺทน ปเนตฺถ อวเสสานิ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานปทโสธมฺมเถยฺยสตฺถธมฺมเทสนาโจรีวุฏฺฐาปนสมุฏฺฐานานิ ปญฺจปิ สมุฏฺฐานสีสานิ สงฺคหิตานิฯ ตตฺถ ยํ กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาติ, อิทํ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานํฯ ยํ ทุติยปญฺจเมหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ ปทโสธมฺมสมุฏฺฐานํฯ ยํ จตุตฺถฉเฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ เถยฺยสตฺถสมุฏฺฐานํฯ ยํ

ปญฺจเมเนว สมุฏฺฐาติ, อิทํ ธมฺมเทสนาสมอุฏฺฐานํฯ ยํ ปญฺจมฉฏฺเฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ โจรีวุฏฺฐาปนสมุฏฺฐานํฯ เอตฺถ จ ปจฺฉิเมสุ ตีสุ สจิตฺตกสมุฏฺฐาเนสุ เอเกกสมุฏฺฐานวเสน เอกสมุฏฺฐานานิ ติวิธานิฯ ทฺวิสมุฏฺฐานานิ ปน ปฐมจตุตฺเถหิ วา ทุติยปญฺจเมหิ วา ตติยฉฏฺเฐหิ วา จตุตฺถฉฏฺเฐหิ วา ปญฺจมฉฏฺเฐหิ วา สมุฏฺฐานวเสน ปญฺจวิธานีติ เวทิตพฺพานิฯ

เอวํ สมุฏฺฐานวเสน สพฺพสิกฺขาปทานิ เตรสธา ทเสฺสตฺวา อิทานิ กิริยาวเสน ปญฺจธา ทเสฺสตุํ **ตตฺราปี**ติอาทิ วุตฺตํฯ **กิญฺจี**ติ สิกฺขาปทํฯ **กิริยโต**ติ ปถวีขณนาทิ (ปาจิ. ๘๔-๘๕) วิย กายวจีวิญฺญตฺติชนิตกมฺมโตฯ **อกิริยโต**ติ ปฐมกถินาทิ (ปารา. ๔๕๙ อาทโย) วิย กตฺตพฺพสฺส อกรเณเนวฯ **กิริยากิริยโต**ติ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา หตฺถโต จีวรปฏิคฺคหณาทิ (ปารา. ๕๐๘ อาทโย) วิยฯ **สิยา กิริยโต, สิยา อกิริยโต** รูปิยปฏิคฺคหณาทิ (ปารา. ๕๘๒ อาทโย) วิย, **สิยา กิริยโต, สิยา กิริยากิริยโต** กุฏิการาทิ (ปารา. ๓๔๒) วิยฯ วีติกฺกมสญฺญาย อภาเวน วิโมกฺข อสฺสาติ **สญฺญาวิโมกฺข**นฺติ มเชฺฌปทโลปีสมาโส ทฏฺฐพฺโพฯ **จิตฺตงฺคํ ลภติ** สจิตฺตกสมุฏฺฐาเนเหว สมุฏฺฐหนโตฯ **อิตร**นฺติ ยสฺส จิตฺตงฺคนิยโม นตฺถิ, ตํ, อนาปตฺติมุเขน เจตํ สญฺญาทุกํ วุตฺตํ, อาปตฺติมุเขน สจิตฺตกทุกนฺติ เอตฺตกเมว วิเสโส, อตฺถโต สมานาวฯ

กายวจีทฺวาเรหิ อาปชฺชิตพฺพมฺปิ กายกเมฺม วา วจีกเมฺม วา สงฺคยฺหติฯ ตตฺถ พาหุลฺลวุตฺติโต อทินฺนาทานมุสาวาทาทโย วิยาติ **อตฺถิ สิกฺขาปทํ กายกมฺม**นฺติอาทินา กายกมฺมํ วจีกมฺมญฺจาติ ทุกเมว วุตฺตํ, วิภาคโต ปน กายวจีกเมฺมน สทฺธึ ติกเมว โหติฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘สพฺพา จ กายกมฺมวจีกมฺมตทุภยวเสน ติวิธา โหนฺตี’’ติฯ ตโตเยว อิธาปิ อทินฺนาทานาทีสุ (ปารา. ๘๙) กายกมฺมวจีกมฺมนฺติ ตทุภยวเสน ทสฺสิตํฯ **อตฺถิ ปน สิกฺขาปทํ กุสล**นฺติอาทิ อาปตฺติสมุฏฺฐาปกจิตฺตวเสน การิเย การโณปจาเรน วุตฺตํ, น ปน อาปตฺติยา กุสลาทิปรมตฺถธมฺมตาวเสน อาปตฺติยา สมฺมุติสภาวตฺตาฯ กุสลากุสลาทิปรมตฺถเมฺม อุปาทาย หิ ภควตา อาปตฺติสมฺมุติ ปญฺญตฺตาฯ วกฺขติ หิ ‘‘ยํ กุสลจิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ กุสล’’นฺติอาทิ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๖๖ ปกณฺณกกถา)ฯ น หิ ภควโต อาณายตฺตา อาปตฺติ กุสลาทิปรมตฺถสภาวา โหติ อนุปสมฺปนฺนานํ อาทิกมฺมิกานญฺจ อาปตฺติปฺปสงฺคโต, ตสฺสา เทสนาทีหิ วิสุทฺธิอภาวปฺปสงฺคโต จฯ น หิ การณพเลน อุปฺปชฺชมานา กุสลาทิสภาวา อาปตฺติ อนุปสมฺปนฺนาทีสุ นิวตฺตติ, อุปฺปนฺนาย จ ตสฺสา เกนจิ วินาโส น สมฺภวติฯ สรสวินาสโต เทสนาทินา จ อาปตฺติ วิคจฺฉตีติ วจนมตฺถิ, น ปน เตน อกุสลาทิ วิคจฺฉติฯ ปิตุฆาตาทิกเมฺมน หิ ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส ภิกฺขุโน คิหิลิงฺคํ คเหตฺวา ภิกฺขุภาวปริจฺจาเคน ปาราชิกาปตฺติ วิคจฺฉติ, น ปาณาติปาตาทิอกุสลํ อานนฺตริยาทิภาวโตฯ ตสฺมา ทฺวมฺมงฺกูนํ นิคฺคหาทิทสอตฺถวเส (ปารา. ๓๙; ปริ. ๒) ปฏิจฺจ ภควตา ยถาปจฺจยํ สมุปฺปชฺชมาเน กุสลากุสลาทินามรูปธเมฺม อุปาทาย ปญฺญตฺตา สมฺมุติเยว อาปตฺติ, สา จ ยถาวิธิปฏิกมฺมกรเณน วิคตา นาม โหตีติ เวทิตพฺพํ, เตนาห **ทฺวตฺตึเสว หิ อาปตฺติสมุฏฺฐาปกจิตฺตานี**ติอาทิฯ อาปตฺติสมุฏฺฐาปกเตฺตเนว เหตฺถ กุสลาทีนํ อาปตฺติโต เภโท สิโทฺธฯ น หิ ตํสมุฏฺฐิตสฺส ตโต อเภโท ยุตฺโต สมุฏฺฐานสมุฏฺฐิตเภทพฺยวหารุปเจฺฉทปฺปสงฺคโตฯ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๖๖ ปกิณฺณกกถาวณฺณนา) ปน อาปตฺติยา ปรมตฺถโต กุสลตฺตเมว น สมฺภวติ ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากตํ, นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ วจนโต, ‘‘อกุสลตฺตํ ปน อพฺยากตตฺตญฺจ อาปตฺติยา สมฺภวตี’’ติ สญฺญาย กุสลจิตฺตสมุฏฺฐานกฺขเณปิ รูปาพฺยากตตฺตํ อาปตฺติยา สมเตฺถตุํ ยํ กุสลจิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ กุสลํ, อิตเรหิ อิตรนฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๖๖ ปกิณฺณกกถา) อิมํ อฏฺฐกถาวจนํ นิสฺสาย วุตฺตํ ‘‘ยํ กุสลจิเตฺตน อาปชฺชตีติ ยํ สิกฺขาปทสีเส คหิตํ อาปตฺตึ กุสลจิตฺตสมงฺคี อาปชฺชติ, อิมินา ปน วจเนน ตํ กุ

สลนฺติ อาปตฺติยา วุจฺจมาโน กุสลภาโว ปริยายโต, น ปรมตฺถโตติ ทเสฺสติฯ กุสลจิเตฺตน หิ อาปตฺตึ อาปชฺชโนฺต สวิญฺญตฺติกํ อวิญฺญตฺติกํ วา สิกฺขาปทวีติกฺกมาการปฺปวตฺตํ รูปกฺขนฺธสงฺขาตํ อพฺยากตาปตฺตึ อาปชฺชตี''ติฯ ตตฺถ ยํ กุสลจิเตฺตน อาปชฺชตีติ อิมํ วจนํ อุทฺทิสฺส ''อิมินา ปน วจเนน ตํ กุสลนฺติ อาปตฺติยา วุจฺจมาโน กุสลภาโว ปริยายโต, น ปรมตฺถโตติ ทเสฺสตี''ติ วุตฺตํ, เอวํ อิตเรหิ อิตรนฺติ วจเนน ''ยํ อกุสลจิเตฺตน อาปชฺชหิ, ตํ อกุสลํ, ยํ อพฺยากตจิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ อพฺยากต''นฺติ อิมสฺส อตฺถสฺส วุตฺตตฺตา อิตเรหีติ วจนํ อุทฺทิสฺส ''อิมินาปิ วจเนน อิตรนฺติ อาปตฺติยา วุจฺจมาโน อกุสลภาโว อพฺยากตภาโว จ ปริยายโต ทเสฺสตี''ติ วตฺตพฺพํฯ เอวํ อวตฺวา กุสลปเกฺข เอว กถนสฺส การณํ น ปสฺสามฯ ยํ ปน อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลนฺติอาทิวจนํ การณเตฺตน วุตฺตํ, ตมฺปิ อการณํ ยํ อกุสลจิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ อกุสลนฺติอาทินา เหฏฺฐา วุตฺตนเยน อกุสลาทิภาวสฺส ปริยายเทสิตตฺตา, อาปตฺติยา กุสลโวหารสฺส อยุตฺตตาย นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสลนฺติ วุตฺตตฺตา จฯ อาปตฺติยา หิ กุสลจิตฺตสมุฏฺฐิตเตฺตปิ ภควตา ปฏิกฺขิตฺตภาเวน สาวชฺชธมฺมตฺตา การณูปจาเรนาปิ อนวชฺชกุสลโวหาโรน ยุโตฺต สาวชฺชานวชฺชานํ อญฺญมญฺญวิรุทฺธตฺตาฯ ยถา อากาสาทิสมฺมุติสจฺจานํ อุปฺปนฺนตาทิโวหาโร วิย ชาติชราภงฺคานํ อุปฺปนฺนตาทิโวหาโร อนวฏฺฐานาทิเทสโต อยุโตฺต, เอวมิธาปิ กุสลโวหาโร อยุโตฺต วิรุทฺธตฺตาฯ อกุสลาทิโวหาโร ปน ยุโตฺต , การณูปจาเรน ปน อกุสลาทิสภาวตา ยถาวุตฺตโทสานติวตฺตนโตฯ สุตฺตสฺสาปิ หิ ยถา สุตฺตสุตฺตานุโลมาทีหิ วิโรโธ น โหติ, ตเถว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ

ยํ ปน วุตฺตํ ''กุสลจิเตฺตน หิ อาปตฺตึ อาปชฺชโนฺต…เป.… รูปกฺขนฺธสงฺขาตํ อพฺยากตาปตฺตึ อาปชฺชตี''ติ, ตํ อยุตฺตเมว รูปกฺขนฺธสฺส ขณิกตาย อาปตฺติยาปิ เทสนาทิปฏิกมฺมํ วินาว ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปสงฺคโตฯ รูปปรมฺปรา อาปตฺตีติ เจ? ตนฺน, ปฏิกเมฺมนาปิ อวิคมปฺปสงฺคโตฯ น หิ รูปสนฺตติเทสนาทีหิ วิคจฺฉติ สการณายตฺตตฺตา, อิติ สพฺพถา อาปตฺติยา ปรมตฺถตา อยุตฺตา, เอเตเนว ยํ วุตฺตํ ''นิปชฺชิตฺวา นิโรธสมาปนฺนสฺส สหเสยฺยวเสน ตถาการปฺปวตฺตรูปธมฺมเสฺสว อาปตฺติภาวโต''ติอาทิ, ตมฺปิ ปฏิสิทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน นิโรธสมาปนฺนานํ รูปธมฺมเมว ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนตฺตา อาปตฺติ อจิตฺตา อเวทนา, อญฺญตฺถ ปน สจิตฺตา สเวทนาว, สพฺพตฺถาปิ ปณฺณตฺติสภาวาติ เวทิตพฺพาฯ เตเนว **ทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** อาปตฺติยา อกุสลาทิสภาวํ ปรปริกปฺปิตํ นิเสเธตุํ ''อาทิกมฺมิกสฺส อนาปตฺติวจนโต…เป.… ปณฺณตฺติมตฺตเมว อาปตฺตาธิกรณนฺติ เวทิตพฺพ''นฺติ สยเมว วกฺขติ, ตสฺมา ''ตํตํกุสลาทิธมฺมสมุปฺปตฺติยา ภควตา ปญฺญตฺตา อาปตฺติสมฺมุติ สมุฏฺฐิตา''ติ จ, ''ยาว ปฏิปฺปสฺสทฺธิการณา ติฏฺฐตี''ติ จ, ''ปฏิปฺปสฺสทฺธิการเณหิ วินสฺสตี''ติ จ โวหรียติฯ อาปตฺติยา จ สมฺมุติสภาวเตฺตปิ หิ สญฺจิจฺจ ตํ อาปชฺชนฺตสฺส, ปฏิกิริยํ อกโรนฺตสฺส จ อนาทเร อกุสลราสิ เจว สคฺคมคฺคนฺตราโย จ โหตีติ ลชฺชิโน ยถาวิธึ นาติกฺกมนฺติ, อนติกฺกมนปฺปจฺจยา จ เตสํ อนนฺตปฺปเภทา สีลาทโย ธมฺมา ปริวฑฺฒนฺตีติ คเหตพฺพํฯ ทฺวตฺตึเสวาติ นิยโม อาปตฺตินิมิตฺตานํ กายวจีวิญฺญตฺตีนํ เอเตเหว สมุปฺปชฺชนโต กโต, น ปน สพฺพาปตฺตีนมฺปิ เอเตเหว สมุปฺปชฺชนโตฯ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺตานญฺหิ ฌานนิโรธสมาปนฺนานญฺจ อวิญฺญตฺติชนเกหิ วิปากอปฺปนาจิเตฺตหิ เจว รูปธเมฺมหิ จ สหเสยฺยาทิอาปตฺติ สมฺภวติฯ

ทสาติ กิริยาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุทฺวเยน สห อฏฺฐ มหากิริยจิตฺตานิฯ ปณฺณตฺตึ อชานิตฺวา อิทฺธิวิกุพฺพนาทีสุ อภิญฺญานํ อาปตฺติสมุฏฺฐาปกตฺตํ เวทิตพฺพํฯ เอตฺถ จ กิญฺจิ สิกฺขาปทํ อกุสลจิตฺตเมว, กิญฺจิ กุสลาพฺยากตวเสน ทฺวิจิตฺตํ, กิญฺจิ ติจิตฺตนฺติ อยเมว เภโท ลพฺภติ, นาโญฺญติ เวทิตพฺพํฯ **กิริยาสมุฏฺฐาน**นฺติ ปรูปกฺกเมน ชายมานํ องฺคชาตาทิจลนํ สา

ทิยนจิตฺตสงฺขาเต เสวนจิเตฺต อุปฺปเนฺน เตน จิเตฺตน สมุปฺปาทิตเมว โหตีติ วุตฺตํ อิตรถา ‘‘สิยา กิริยสมุฏฺฐานํ, สิยา อกิริยสมุฏฺฐาน’’นฺติ วตฺตพฺพโตฯ

ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๖๖ ปกิณฺณกกถาวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘กิริยสมุฏฺฐานนฺติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํ ปรูปกฺกเม สติ สาทิยนฺตสฺส อกิริยสมุฏฺฐานภาวโต’’ติอาทิ, ตํ น คเหตพฺพํ ปฐมปาราชิกสฺส อกิริยสมุฏฺฐานตาย ปาฬิอฏฺฐกถาสุ อวุตฺตตฺตาฯ ‘‘มโนทฺวาเร อาปตฺติ นาม นตฺถี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา; ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๘๓-๔) หิ วุตฺตํฯ กถญฺหิ นาม ปรูปกฺกเมน เมถุนํ สาทิยโนฺต อตฺตโน องฺคชาตาทิกายจลนํ น สาทิเยยฺย, สาทิยนจิตฺตานุคุณเมว ปน สกลสรีเร จิตฺตชรูปสมุปฺปตฺติยา วิญฺญตฺติปิ สุขุมา สมุปฺปนฺนา เอว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ, เตนาห **กายทฺวาเรเนว สมุฏฺฐานโต กายกมฺม**นฺติ อาทิฯ **จิตฺตํ ปเนตฺถ องฺคมตฺตํ โหตี**ติ กายวิญฺญตฺติ เอว กายกมฺมภาเว การณํ, น จิตฺตํฯ ตํ ปเนตฺถ กายสงฺขาตาย วิญฺญตฺติยาเยว องฺคมตฺตํ, น กายกมฺมภาวสฺส, อิตรถา เมถุนสฺส ‘‘มโนกมฺม’’นฺติ วตฺตพฺพโต, เตนาห ‘‘น ตสฺส วเสน กมฺมภาโว ลพฺภตี’’ติฯ **กมฺมภาโว**ติ กายกมฺมภาโวฯ **สพฺพเญฺจต**นฺติ เอตํ สมุฏฺฐานาทิกํฯ **สิกฺขาปทสีเสนา**ติ ตํตํสิกฺขาปทนิยตอาปตฺติยา เอว คหณตฺถํ สิกฺขาปทมุเขนฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

อิทํ กินฺติ กเถตุกามตาปุจฺฉาฯ **อิมา**ติอาทิ วิสฺสชฺชนํฯ วินีตานิ อาปตฺติํ ตฺวํ ภิกฺขุ อาปโนฺนติอาทินา (ปารา. ๖๗) ภควตา วินิจฺฉินิตานิ วตฺถูนิ **วินีตวตฺถูนิ**ฯ ตํ ตํ วตฺถุํ อุทฺธริตฺวา ทานโต ทสฺสนโต อุทฺทานภูตา คาถา **อุทฺทานคาถา,** สงฺคหคาถา, อุเทฺทสคาถาติ วุตฺตํ โหติฯ **วตฺถุ คาถา**ติ เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขูติอาทิกา วินีตวตฺถุปาฬิเยว เตสํ เตสํ วินีตวตฺถูนํ คนฺถนโต ‘‘วตฺถุคาถา’’ติ วุตฺตา , น ฉโนฺทวิจิติลกฺขเณนฯ อุทฺทานคาถานํ วตฺถุ วตฺถุคาถาติ เอวํ วา เอตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **เอตฺถา**ติ วินีตวตฺถูสุฯ **ทุติยาทีน**นฺติ ทุติยปาราชิกาทีนํฯ ยํ ปสฺสิตฺวา จิตฺตการาทโย สิปฺปิกา จิตฺตกมฺมาทีนิ สิกฺขนฺติ, ตํ **ปฏิจฺฉนฺนกรูปํ,** ปฏิมารูปนฺติ อโตฺถฯ

๖๗. **ปุริมานิ เทฺว**ติ มกฺกฏิวชฺชิปุตฺตกวตฺถูนิ เทฺวฯ ตานิปิ ภควตา วินีตภาเวน ปุน วินีตวตฺถูสุ ปกฺขิตฺตานิฯ ตตฺถ ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อโหสีติอาทิ ปน กิญฺจาปิ เตสํ ปฐมํ กุกฺกุจฺจํ น อุปฺปนฺนํ, ภิกฺขูหิ ปน ภควตา จ ครหิตฺวา วุตฺตวจนํ สนฺธาย ปจฺฉา อุปฺปนฺนตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสฺุนฺติอาทิ จ ภิกฺขูหิ อานนฺทเตฺถเรน จ ปฐมํ ภควโต อาโรจิเต, ภควตา จ เตสํ ปาราชิกเตฺต ปกาสิเต ภีตา เต สยมฺปิ คนฺตฺวา อตฺตโน กุกฺกุจฺจํ ปจฺฉา อาโรเจนฺติ เอวฯ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺว’’นฺติอาทินา ภควตา ปุฏฺฐา ปน ‘‘สจฺจํ ภควา’’ติ ปฏิชานนวเสนาปิ อาโรเจนฺติฯ ภควาปิ อาปตฺติํ ตฺวนฺติอาทินา เตสํ ปาราชิกตฺตํ วินิจฺฉิโนติ เอวฯ อนุปญฺญตฺติกถายํ ปน ตํ สพฺพํ อวตฺวา อนุปญฺญตฺติยา อนุคุณเมว กิญฺจิมตฺตํ วุตฺตํ, อิธาปิ เตสํ วตฺถูนํ ภควตา วินีตภาวทสฺสนตฺถํ เอวํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ อิมํ อธิปฺปายํ อมนสิกตฺวา ‘‘อญฺญาเนเวตานิ วตฺถูนี’’ติ วทนฺติฯ **กุเส**ติ กุสติณานิฯ **เกเสหี**ติ มนุสฺสเกเสหิฯ

๖๘. **วณฺณโปกฺขรตายา**ติ เอตฺถ โปกฺขลํ นาม สมิทฺธํ สุนฺทรญฺจ, ตสฺส ภาโว ‘‘โปกฺขรตา’’ติ ร-การํ กตฺวา วุโตฺต, สมิทฺธตา สุนฺทรตาติ อโตฺถฯ **ปธํเสสี**ติ อภิภวิฯ **น ลิมฺปตี**ติ น อลฺลียติฯ

๖๙. เอวรูปา ปริวตฺตลิงฺคา ภิกฺขุนิโย อตฺถโต เอกโต อุปสมฺปนฺนาปิ อุภโตสงฺเฆ อุปสมฺปนฺนาสุเยว สงฺคยฺหนฺติ ภิกฺขูปสมฺปทาย ภิกฺขุนีอุปสมฺปทโตปิ อุกฺกฏฺฐตฺตาฯ **ปาฬิยํ** ‘‘ตาหิ อาปตฺตีหิ อนาปตฺตี’’นฺติ อุปโยควจนํ กตฺวา อนุชานามีติ ปเทน สมฺพนฺธิตพฺพํฯ อิตฺถิลิงฺคนฺติ ถนาทิกํ อิตฺถิสณฺฐานํ วุตฺตนฺติ อาห – ‘‘ปุริส…เป…. อิตฺถิสณฺฐานํ อุปฺปนฺน’’นฺติฯ ตํ นานนฺตริกโต ปน ‘‘ปุริสินฺทฺริยมฺปิ อนฺตรหิตํ, อิตฺถินฺทฺริยญฺจ อุปฺปนฺน’’นฺติ วุตฺตเมว โหติ, เอวํ อุปริปิ ลิงฺคคฺคหเณเนว อิตฺถินฺทฺริยาทิคฺคหณํ เวทิตพฺพํฯ **ตา**ติ อาปตฺติโย, ตสฺส วุฏฺฐาตุนฺติ อิมินา สมฺพนฺโธ, ตาหิ อาปตฺตีหิ วุฏฺฐาเปตุนฺติ อโตฺถฯ กถนฺติ อาห **ตา สพฺพาปิ ภิกฺขุนีหิ กาตพฺพ**นฺติอาทิฯ เตน ปฏิจฺฉนฺนายปิ อปฺปฏิจฺฉนฺนายปิ ครุกาปตฺติยา ปกฺขมานตฺตจรณาทิกํ วิธิํ ทเสฺสติฯ

โอกฺกนฺติกวินิจฺฉโยติ ปสงฺคานุคฺคํ โอตรณกวินิจฺฉโยฯ **พลวอกุสเลนา**ติ ปรทาริกกมฺมาทินาฯ **ทุพฺพลกุสเลนา**ติ ยถาวุตฺตพลวากุสโลปหตสตฺตินา ตโต เอว ทุพฺพลภูเตน กุสเลนฯ **ทุพฺพลอกุสเลนา**ติ ปุริสภาวุปฺปาทกพฺรหฺมจริยาทิพลวกุสโลปหตสตฺตินา ตโต เอว ทุพฺพลภูเตน ปรทาริกาทิอกุสเลนฯ สุคติยํ ภาวทฺวยสฺส กุสลกมฺมชตฺตา อกุสเลเนว วินาโส กุสเลเนว อุปฺปตฺตีติ อาห **อุภยมฺปี**ติอาทิฯ ทุคฺคติยํ ปน อกุสเลเนว อุภินฺนมฺปิ อุปฺปตฺติ จ วินาโส จ, ตตฺถ ทุพฺพลพลวภาโวว วิเสโสฯ

‘‘เอหิ มยํ คมิสฺสามา’’ติ ภิกฺขุนิยา สทฺธิํ สํวิธาย เอกทฺธานคมเน ปาจิตฺติยาปตฺติปริหารตฺถํ วุตฺตํ ‘‘สํวิทหนํ ปริโมเจตฺวา’’ติฯ เตน เอกคามเกฺขเตฺตปิ พหิคามโต อนฺตรฆรํ สํวิธาย คมนมฺปิ อาปตฺติกรเมวาติ ทเสฺสติฯ ปริโมจนวิธิํ ทเสฺสโนฺต อาห **มยนฺ**ติอาทิฯ **พหิคาเม**ติ คามนฺตเรฯ ทุติยิกา ภิกฺขุนี ปกฺกนฺตา วา โหตีติอาทินา (ปาจิ. ๖๙๓) วุตฺตอนาปตฺติลกฺขณํ อนุโลเมตีติ วุตฺตํ ‘‘คามนฺตร…เป…. อนาปตฺตี’’ติฯ **โกเปตฺวา**ติ ปริจฺจชิตฺวาฯ **ลชฺชินิโย…เป…. ลพฺภตี**ติ ลิงฺคปริวตฺตนทุกฺขปีฬิตสฺส สงฺคเหปิ อสติ หีนายาวตฺตนมฺปิ ภเวยฺยาติ ‘‘อาปทาสู’’ติ วุตฺตอนาปตฺติอนุโลเมน วุตฺตํฯ ตาย ทุติยิกํ คเหตฺวาว คนฺตพฺพํฯ **อลชฺชินิโย…เป…. ลพฺภตี**ติ อลชฺชินีหิ สทฺธิํ เอกกมฺมาทิสํวาเส อาปตฺติสมฺภวโต ตา อสนฺตปกฺขํ ภชนฺตีติ วุตฺตํ, อิมินาเปตํ เวทิตพฺพํ ‘‘อลชฺชินีหิ สทฺธิํ ปริโภโค น วฏฺฏตี’’ติฯ ยทิ หิ วเฏฺฏยฺย, ตโตปิ ทุติยิกํ วินา คามนฺตรคมนาทีสุ อาปตฺติ เอว สิยา สงฺคาหิกตฺตา ตาสํ สงฺคาหิกลชฺชินิคณโต วิยฯ **ญาติกา น โหนฺติ…เป…. วฏฺฏตีติ วทนฺตี**ติ อิมินา อฏฺฐกถาสุ อนาคตภาวํ ทีเปติฯ ตตฺถาปิ วิสฺสาสิกญาติกภิกฺขุนิโย วินา ภิกฺขุนิภาเว อรมนฺตสฺส มานปกติกสฺส อาปทาฏฺฐานสมฺภเวน ตํ วจนํ อปฺปฏิกฺขิตฺตมฺปิ ตทเญฺญสํ น วฏฺฏติเยวาติ คเหตพฺพํฯ **ภิกฺขุภาเวปี**ติ ภิกฺขุกาเลปิ ฯ **ตํ นิสฺสายา**ติ ตํ นิสฺสยาจริยํ กตฺวาฯ **อุปชฺฌา คเหตพฺพา**ติ อุปสมฺปทาคหณตฺถํ อุปชฺฌา คเหตพฺพาฯ

วินยกมฺมนฺติ วิกปฺปนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปุน กาตพฺพ**นฺติ ปุน วิกเปฺปตพฺพํฯ **ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา สตฺตาหํ วฏฺฏตี**ติ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนีนํ สนฺนิธิํ ภิกฺขูหิ, ภิกฺขูนํ สนฺนิธิํ ภิกฺขุนีหิ จ ปฏิคฺคาหาเปตฺวา ปริภุญฺชิตุ’’นฺติ (จูฬว. ๔๒๑) วจนโต ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **สตฺตเม ทิวเส**ติ อิทญฺจ นิสฺสคฺคิยํ อนาปชฺชิตฺวาว ปุนปิ สตฺตาหํ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ปกตโตฺต**ติ อปริวตฺตลิโงฺคฯ **รกฺขตี**ติ ตํ ปฏิคฺคหณวิชหนโต รกฺขติ, อวิภตฺตตาย ปฏิคฺคหณํ น วิชหตีติ อธิปฺปาโยฯ

สามํ คเหตฺวาน นิกฺขิเปยฺยาติ สหเตฺถน ปฏิคฺคเหตฺวาน นิกฺขิเปยฺยฯ **ปริภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺตี**ติ ลิงฺคปริวเตฺต ชาเต ปุน อปฺปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺติฯ

หีนายาวตฺตเนนาติ เอตฺถ เกจิ ‘‘ปกตตฺตสฺส ภิกฺขุโน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ‘คิหี ภวิสฺสามี’ติ คิหิลิงฺคคฺคหณํ หีนายาวตฺตน’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ตตฺตเกน ภิกฺขุภาวสฺส อวิชหนโตฯ อเญฺญ ปน ‘‘ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส ภิกฺขุปฏิญฺญํ ปหาย คิหิลิงฺคภาวูปคมนมฺปิ หีนายาวตฺตน’’นฺติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตเมวฯ ปาราชิกํ อาปโนฺน หิ ตํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ยาว ภิกฺขุปฏิโญฺญ โหติ, ตาว ภิกฺขุ เอว โหติ ภิกฺขูนเมว ปาราชิกสฺส ปญฺญตฺตตฺตาฯ ‘‘โย ปน ภิกฺขู’’ติ หิ วุตฺตํฯ ตถา หิ โส สํวาสํ สาทิยโนฺตปิ เถยฺยสํวาสโก น โหติ, สหเสยฺยาทิอาปตฺติญฺจ น ชเนติ, อตฺตานํ โอมสนฺตสฺส ปาจิตฺติยญฺจ ชเนติฯ วุตฺตญฺหิ –

> ‘‘อสุโทฺธ โหติ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺน, ตเญฺจ สุทฺธทิฎฺฐิ สมาโน โอกาสํ การาเปตฺวา อโกฺกสาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ โอมสวาทสฺสา’’ติ (ปารา. ๓๘๙)ฯ

เอเก ปน ‘‘ปาราชิกํ อาปนฺนานํ โทสํ ปฏิชานิตฺวา คิหิลิงฺคคฺคหณํ นาม สิกฺขาปจฺจกฺขาเน สโมธานํ คจฺฉติ เตนาปิ ปฏิญฺญาย ภิกฺขุภาวสฺส วิชหนโตฯ เตเนว วินยวินิจฺฉยาทีสุ หีนายาวตฺตนํ สิกฺขาปจฺจกฺขาเน สโมธาเนตฺวา วิสุํ ตํ น วุตฺตํฯ ตสฺมา ภิกฺขุนีนํ วิพฺภมิตุกามตาย คิหิลิงฺคคฺคหณํ อิธ หีนายาวตฺตนํ ตาสํ สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส อภาวโตฯ ตาสํ ปฏิคฺคหณวิชหนสฺสาปิ สพฺพโส วตฺตพฺพตฺตา’’ติ วทนฺติ, ตมฺปิ อปฺปฏิพาหิยเมวฯ ตสฺมา ปาราชิกานํ ภิกฺขุนีนญฺจ ‘‘อุปฺปพฺพชิสฺสามี’’ติ คิหิลิงฺคคฺคหณํ หีนายาวตฺตนนฺติ คเหตพฺพํฯ วิพฺภโมติปิ เอตเสฺสว นามํ, เตเนว ตํ **ขุทฺทสิกฺขายํ** ‘‘อเจฺฉทวิสฺสชฺชนคาหวิพฺภมา’’ติ อธิฎฺฐานวิชหเน วิพฺภมนาเมน วุตฺตํฯ

อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนนาติ อญฺญสฺส อทตฺวาว อนตฺถิกเสฺสว ปฏิคฺคหิตวตฺถูนํ พหิ ฉฑฺฑเนนฯ เกจิ ‘‘ปฏิคฺคหิตวตฺถูสุ สาเปกฺขสฺส ปุเร ปฏิคฺคหิตภาวโต ปริโมจนตฺถํ ตตฺถ ปฏิคฺคหมตฺตสฺส วิสฺสชฺชนมฺปิ อนเปกฺขวิสฺสชฺชนเมว จีวราทิอธิฎฺฐานปจฺจุทฺธาโร วิยา’’ติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ ตถาวจนาภาวาฯ ยเถว หิ จีวราทีสุ อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนน อธิฎฺฐานวิชหนํ วตฺวาปิ วิสุํ ปจฺจุทฺธาโร จ วุโตฺต, เอวมิธาปิ วตฺตพฺพํ, ยถา จ จีวราทีสุ กายปฏิพเทฺธสุปิ ปจฺจุทฺธาเรน อธิฎฺฐานํ วิคจฺฉติ, น เอวมิธฯ อิธ ปน ปฏิคฺคหิตวตฺถุสฺมึ อนเปกฺขสฺสาปิ กายโต มุเตฺตเยว ตสฺมึ ปฏิคฺคหณํ วิชหติฯ ตถา หิ วุตฺตํ ‘‘สตกฺขตฺตุมฺปิ ปริจฺจชตุ, ยาว อตฺตโน หตฺถคตํ ปฏิคฺคหิตเมวา’’ติฯ อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนนาติ เอตฺถ จ ‘‘อนเปกฺขายา’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ อนเปกฺขตํ มุญฺจิตฺวา อิธ วิสุํ วิสฺสชฺชนสฺส อภาวาฯ น เหตฺถ ปจฺจุทฺธาเร วิย วิสฺสชฺชนวิธานมตฺถิฯ อปิจ ปฏิคฺคหณมตฺตวิสฺสชฺชเน สติ ปุเร ปฏิคฺคหิโตปิ อาหาโร ภุญฺชิตุกมฺยตาย อุปฺปนฺนาย ปฏิคฺคหณมตฺตํ วิสฺสเชฺชตฺวา ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ยถาสุขํ ภุญฺชิตโพฺพ สิยาติ, ตถา จ **สนฺนิธิการกสิกฺขาปเท** วุตฺตา สพฺพาปิ วินิจฺฉยเภทา นิรตฺถกา เอว สิยุํฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ –

> ‘‘คณฺฐิกปตฺตสฺส วา คณฺฐิกนฺตเร เสฺนโห ปวิโฎฺฐ โหติ…เป.… ตาทิเส ปเตฺตปิ ปุนทิวเส ภุญฺชนฺตสฺส ปาจิตฺติย’’นฺติอาทิ (ปาจิ. อฎฺฐ. ๒๕๓)ฯ

ตตฺถ ปน ‘‘ปฏิคฺคหณํ อนเปกฺขจิเตฺตน วิสฺสเชฺชตฺวา ภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ, น จ วุตฺตํฯ กตฺถจิ อีทิเสสุ จ คณฺฐิกปตฺตาทีสุ ปฏิคฺคหเณ อเปกฺขา กสฺสจิปิ นเตฺถว ตปฺปหานาย วายามโต, ตถาปิ ตตฺถคตอามิเส ปฏิคฺคหณํ น วิคจฺฉติฯ กสฺมา? ภิกฺขุสฺส ปเตฺต ปุน ภุญฺชิตุกามตาเปกฺขาย วิชฺชมานตฺตา ปตฺตคติเก อาหาเรปิ ตสฺสา วตฺตนโตฯ น หิ ปตฺตํ อวิสฺสเชฺชตฺวา ตคฺคติกํ อาหารํ วิสฺสเชฺชตุํ สกฺกา, นาปิ อาหารํ อวิสฺสเชฺชตฺวา ตคฺคติกํ ปฏิคฺ

คหณํ วิสฺสเชฺชตุํฯ ตสฺมา วตฺถุโน วิสฺสชฺชนเมว อนเปกฺขวิสฺสชฺชนํ, น ปฏิคฺคหณสฺสาติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ เตเนว สนฺนิธิสิกฺขาปทสฺส **อนาปตฺติวาเร** –

> ‘‘อโนฺตสตฺตาหํ อธิเฏฺฐติ, วิสฺสเชฺชติ, นสฺสติ, วินสฺสติ, ฑยฺหติ, อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหนฺติ, วิสฺสาสํ คณฺหนฺติ, อนุปสมฺปนฺนสฺส จเตฺตน วเนฺตน มุเตฺตน อนเปโกฺข ทตฺวา ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชตี’’ติ –

เอวํ สพฺพตฺถ วตฺถุวิสฺสชฺชนเมว วุตฺตํฯ เอตฺถ จ ‘‘อโนฺตสตฺตาหํ อธิเฏฺฐตี’’ติ พาหิรปริโภคาย อธิฎฺฐานวจนโต วตฺถุํ อวิสฺสเชฺชตฺวาปิ เกวลํ อนโชฺฌหริตุกามตาย สุทฺธจิเตฺตน พาหิรปริโภคตฺถาย นิยมนมฺปิ วิสุํ เอกํ ปฏิคฺคหณวิชหนการณเมว, อิทญฺจ สนฺธาย ปฏิคฺคหณมตฺตวิสฺสชฺชนํ วุตฺตํ สิยา, สุวุตฺตเมว สิยา, ตถา จ ‘‘ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามี’’ติ ปฏิคฺคหณวิสฺสชฺชนํ น วตฺตพฺพํ สิยา พาหิรปริโภคาธิฎฺฐานสฺส อิธาธิเปฺปตตฺตาฯ

สารตฺถทีปนิยญฺหิ (สารตฺถ. ที. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๖๙) ‘‘อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนนาติ เอตฺถ อญฺญสฺส อทตฺวาว อนตฺถิกตาย ‘นตฺถิ อิมินา กมฺมํ น ทานิ นํ ปริภุญฺชิสฺสามี’ติ วตฺถูสุ วา, ‘ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ปฏิภุญฺชิสฺสามี’ติ ปฏิคฺคหเณ วา อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนนา’’ติ เอวํ ปริภุญฺชิตุกามเสฺสว ปฏิคฺคหณมตฺตวิสฺสชฺชนมฺปิ ปฏิคฺคหณวิชหนการณํ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ ปุริมเมว ปน พาหิรปริโภคาธิฏฺฐานํ คเหตพฺพํฯ อิทํ ปน **อฎฺฐกถาสุ** ‘‘อนเปกฺขวิสฺสชฺชนสงฺขาเต วิสฺสเชฺชตี’’ติ วุตฺตปาฬิปทเตฺถ สงฺคเหตฺวา วิสุํ น วุตฺตํฯ นสฺสติ, วินสฺสติ, ฑยฺหติ, วิสฺสาสํ วา คณฺหนฺตีติ อิมานิ ปน ปทานิ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหนฺตีติ อิมสฺมิํ ปเท สงฺคหิตานีติ เวทิตพฺพํฯ

อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณนาติ อนุปสมฺปนฺนานํ พลกฺการาทินา อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณนฯ อุปสมฺปนฺนานญฺหิ อจฺฉินฺทนวิสฺสาสคฺคาเหสุ ปฏิคฺคหณํ น วิชหติฯ **เอตฺถา**ติ ภิกฺขุวิหาเรฯ **อุปโรปกา**ติ เตน โรปิตา รุกฺขคจฺฉาฯ **เตรสสุ สมฺมุตีสู**ติ ภตฺตุเทฺทสกเสนาสนปญฺญาปกภณฺฑาคาริกจีวรปฏิคฺคาหกจีวรภาชกยาคุภาชกผลภาชกขชฺชภาชกอปฺปมตฺตกวิสฺสชฺชกสาทิยคาหาปกปตฺตคาหาปกอารามิกเปสกสามเณรเปสกสมฺมุติสงฺขาตาสุ เตรสสุ สมฺมุตีสุฯ

ปจฺฉิมิกาย เสนาสนคฺคาเห ปฏิปฺปสฺสเทฺธปิ อปฺปฏิปฺปสฺสเทฺธปิ กถินตฺถารสฺส, ตมฺมูลกานํ ปญฺจานิสํสานญฺจ อภาวสฺส สมานตฺตา ตตฺถ วิชฺชมานมฺปิ เสนาสนคฺคาหปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อทเสฺสตฺวา ตตฺถ ภิกฺขูหิ กตฺตพฺพํ สงฺคหเมว ทเสฺสตุํ **สเจ ปจฺฉิมิกายา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **สเจ อกุสลวิปาเก ...เป.... ฉารตฺตํ มานตฺตเมว ทาตพฺพ**นฺติ อิทํ ปฏิจฺฉนฺนาย สาธารณาปตฺติยา ปริวสนฺตสฺส อสมาทินฺนปริวาสสฺส วา ลิเงฺค ปริวเตฺต ปกฺขมานตฺตํ จรนฺตสฺส วเสน วุตฺตํฯ สเจ ปนสฺส ปกฺขมานเตฺต อสมาทิเนฺน เอว ปุน ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, ปริวาสํ ทตฺวา ปริวุตฺถปริวาสเสฺสว ฉารตฺตํ มานตฺตํ ทาตพฺพํฯ **ปริวาสทานํ นตฺถิ** ภิกฺขุกาเล อปฺปฏิจฺฉนฺนภาวโตฯ สเจ ปน ภิกฺขุกาเลปิ สญฺจิจฺจ นาโรเจติ, อาปตฺติ ปฏิจฺฉนฺนาว โหติ, อาปตฺติปฏิจฺฉนฺนภาวโต ปริวาโส จ ทาตโพฺพติ วทนฺติฯ ปาราชิกํ อาปนฺนานํ อิตฺถิปุริสานํ ลิเงฺค ปริวเตฺตปิ ปาราชิกตฺตสฺส เอกสฺมิํ อตฺตภาเว อวิชหนโต ปุน อุปสมฺปทา น ทาตพฺพาติ คเหตพฺพํฯ เตเนว เตสํ สีสจฺฉินฺนปุริสาทโย นิทสฺสิตาฯ

๗๑. **ตเถวา**ติ มุจฺจตุ วา มา วาติ อิมมตฺถํ อติทิสติฯ **อเญฺญสนฺ**ติ ปุถุชฺชเน สนฺธาย วุตฺตํฯ เตสญฺหิ อีทิเส ฐาเน อสาทิยนํ ทุกฺกรํ โสตาปนฺนาทิอริยานํ ตตฺถ ทุกฺกรตฺตาภาวาฯ น หิ อริยา ปาราชิกาทิโลกวชฺชาปตฺติํ อาปชฺชนฺติฯ

๗๓. **สุผุสิตา**ติ อุปริมาย ทนฺตปนฺติยา เหฏฺฐิมา ทนฺตปนฺติ อาหจฺจ ฐิตา, อวิวฏาติ อ โตฺถฯ เตนาห ‘‘อโนฺตมุเข โอกาโส นตฺถี’’ติฯ **อุปฺปาฏิเต ปน โอฏฺฐมํเส ทเนฺต สุเยว อุปกฺกมนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยน**ฺติ นิมิเตฺตน พหินิมิเตฺต ฉุปนตฺตา วุตฺตํฯ พหินิกฺขนฺตทนฺตชิวฺหาสุปิ เอเสว นโยฯ **นิชฺฌามตณฺหิกา** นาม โลมกูเปหิ สมุฏฺฐิตอคฺคิชาลาหิ ทฑฺฒสรีรตาย อติวิย ตสิตรูปาฯ **อาทิ**-สเทฺทน ขุปฺปิปาสาสุรา อฏฺฐิจมฺมาวสิฏฺฐา ภยานกสรีรา เปติโย สงฺคหิตาฯ **วิสญฺญํ กตฺวา**ติ ยถา โส กตมฺปิ อุปกฺกมํ น ชานาติ, เอวํ กตฺวาฯ เตน จ วิสญฺญี อหุตฺวา สาทิยนฺตสฺส ปาราชิกเมวาติ ทเสฺสติฯ **อุปหตกายปฺปสาโท**ติ วาตปิตฺตาทิโทเสหิ กายวิญฺญาณานุปฺปาทกภาเวน ทูสิตกายปฺปสาโท, น ปน วินฏฺฐกายปฺปสาโทฯ **สีเส ปเตฺต**ติ มเคฺคน มคฺคปฺปฏิปาทเน ชาเตฯ อปฺปเวเสตุกามตาย เอว นิมิเตฺตน นิมิตฺตฉุปเน ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, เสเวตุกามสฺส ปน ตตฺถาปิ ทุกฺกฏเมวาติ อาห ‘‘ทุกฺขฏเมว สามเนฺต’’นฺติฯ

๗๔. ชาติ-สเทฺทน สุมนปุปฺผปริยาเยน ตนฺนิสฺสโย คุโมฺพ อธิเปฺปโตติ อาห ‘‘ชาติปุปฺผคุมฺพาน’’นฺติฯ เตน จ ชาติยา อุปลกฺขิตํ วนํ ชาติยาวนนฺติ อลุตฺตสมาโสติ ทเสฺสติฯ **เอกรส**นฺติ วีถิจิเตฺตหิ อสมฺมิสฺสํฯ

๗๗. **อุปฺปเนฺน วตฺถุมฺหี**ติ อิตฺถีหิ กตอชฺฌาจารวตฺถุสฺมิํฯ **รุกฺขสูจิกณฺฏกทฺวาร**นฺติ รุกฺขสูจิทฺวารํ กณฺฏกทฺวารํ, เอวเมว วา ปาโฐฯ ตตฺถ ยํ อุโภสุ ปเสฺสสุ รุกฺขเมฺภ นิขนิตฺวา ตตฺถ มเชฺฌ วิชฺฌิตฺวา เทฺว ติโสฺส รุกฺขสูจิโย ปเวเสตฺวา กโรนฺติ, ตํ **รุกฺขสูจิทฺวารํ** นามฯ ปเวสนนิกฺขมนกาเล ปน อปเนตฺวา ถกนกโยเคฺคน กณฺฏกสาขาปฏเลน ยุตฺตํ ทฺวารํ **กณฺฏกทฺวารํ** นามฯ คามทฺวารสฺส ปิธานตฺถํ ปทเรน กณฺฏกสาขาทีหิ วา กตสฺส กวาฏสฺส อุทุกฺขลปาสรหิตตาย เอเกน สํวริตุํ วิวริตุญฺจ อสกฺกุเณยฺยสฺส เหฏฺฐา เอกํ จกฺกํ โยเชนฺติ, เยน ปริวตฺตมาเนน ตํ กวาฏํ สุขถกนํ โหติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘จกฺกลกยุตฺตทฺวาร’’นฺติฯ จกฺกเมว หิ ลาตพฺพเฏฺฐน สํวรณวิวรณตฺถาย คเหตพฺพเฏฺฐน จกฺกลกํ, เตน ยุตฺตมฺปิ กวาฏํ จกฺกลกํ นาม, เตน ยุตฺตํ ทฺวารํ จกฺกลกยุตฺตทฺวารํฯ มหาทฺวาเรสุ ปน เทฺว ตีณิปิ จกฺกลกานิ โยเชนฺตีติ อาห **ผลเกสู**ติอาทิฯ **กิฏิกาสู**ติ เวฬุเปสิกาหิ กณฺฏกสาขาทีหิ จ กตถกนเกสุฯ **สํสรณกิฏิกทฺวาร**นฺติ จกฺกลกยเนฺตน สํสรณกิฏิกายุตฺตมหาทฺวารํฯ **โคเปฺผตฺวา**ติ อาวุณิตฺวา, รชฺชูหิ คเนฺถตฺวา วาฯ **เอกํ ทุสฺสสาณิทฺวารเมวา**ติ เอตฺถ กิลญฺชสาณิทฺวารมฺปิ สงฺคหํ คจฺฉติ ตคฺคติกตฺตาฯ **อถ ภิกฺขู...เป.... นิสินฺนา โหนฺตี**ติ อิทํ ภิกฺขูนํ สนฺนิหิตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ นิปเนฺนนปิ อาโภคํ กาตุํ วฏฺฏติ, นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายเนฺต ปน อาโภคํ กาตุํ น วฏฺฏติ อสนฺตปเกฺขฐิตตฺตาฯ รโห นิสชฺชาย วิย ทฺวารสํวรณํ นาม มาตุคามานํ ปเวสนนิวารณตฺถํ อนุญฺญาตนฺติ อาห **ภิกฺขุนิํ วา**ติอาทิฯ **นิเสฺสณิํ อาโรเปตฺวา**ติ อิทํ เหฏฺฐิมตลสฺส สทฺวารพนฺธตาย วุตฺตํฯ จตูสุ ทิสาสุ ปริกฺขิตฺตสฺส กุฏฺฏสฺส เอกาพทฺธตาย ‘‘เอกกุฏฺฏเก’’ติ วุตฺตํฯ **ปจฺฉิมานํ ภาโร**ติ ปาฬิยา อาคจฺฉเนฺต สนฺธาย วุตฺตํฯ **เยน เกนจิ ปริกฺขิเตฺต**ติ เอตฺถ ปริเกฺขปสฺส อุเพฺพธโต ปมาณํ สหเสยฺยปฺปโหนเก วุตฺตสทิสเมวฯ

มหาปริเวณนฺติ มหนฺตํ องฺคณํ, เตน จ พหุชนสญฺจารํ ทเสฺสติ, เตนาห **มหาโพธี**ติอาทิฯ **อรุเณ อุคฺคเต วุฏฺฐหติ, อนาปตฺติ** อนาปตฺติเขตฺตภูตาย รตฺติยา สุทฺธจิเตฺตน นิปนฺนตฺตาฯ **ปพุชฺฌิตฺวา ปุน สุปติ อาปตฺตี**ติ อรุเณ อุคฺคเต ปพุชฺฌิตฺวา อรุณุคฺคมนํ ญตฺวา วา อญตฺวา วา อนุฏฺฐหิตฺวา สยิตสนฺตาเนน สุปติ อุฏฺฐหิตฺวา กตฺตพฺพสฺส ทฺวารสํวรณาทิโน อกตตฺตา อกิริยสมุฏฺฐานา อาปตฺติ โหติ อนาปตฺติเขเตฺต กตนิปชฺชนกิริยาย อนงฺคตฺตาฯ อยญฺหิ อาปตฺติ อีทิเส ฐาเน อกิริยา, ทิวา อสํวริตฺวา นิปชฺชนกฺขเณ กิริยา จ อจิตฺตกา จาติ เวทิตพฺพาฯ ปุรารุณา ปพุชฺฌิตฺวาปิ ยาว อรุณุคฺคมนา สยนฺตสฺสาปิ ปุริมนเยน อาปตฺติเยวฯ

อรุเณ อุคฺคเต วุฏฺฐหิสฺสามีติ...เป.... อาปตฺติเยวาติ เอตฺถ กทา ตสฺส อาปตฺตีติ? วุจฺจเต – น ตาว รตฺติยํ ‘‘ทิวา อาปชฺชติ โน รตฺติ’’นฺติ (ปริ. ๓๒๓) วุตฺตตฺตาฯ ‘‘อนาทริยทุกฺกฏา น มุจฺจตี’’ติ วุตฺตทุกฺกฏํ ปน ทิวาสยนทุกฺกฏเมว น โหติ อนาทริยทุกฺกฏตฺตาฯ เอวํ อรุณุคฺคมเน ปน อจิตฺตกํ อกิริยสมุฏฺฐานํ อาปตฺตึ อาปชฺชตีติ เวทิตพฺพํฯ โส สเจ ทฺวารํ สํวริตฺวา ‘‘อรุเณ อุคฺคเต วุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ นิปชฺชติ, ทฺวาเร จ อเญฺญหิ อรุณุคฺคมนกาเล วิวเฏปิ ตสฺส อนาปตฺติเยว ทฺวารปิทหนสฺส รตฺติทิวาภาเคสุ วิเสสาภาวาฯ อาปตฺติอาปชฺชนเสฺสว กาลวิเสโส อิจฺฉิตโพฺพ, น ตปฺปริหารสฺสาติ คเหตพฺพํ, ‘‘ทฺวารํ อสํวริตฺวา รตฺตึ นิปชฺชตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๗๗) หิ วุตฺตํฯ ทิวา สํวริตฺวา นิปนฺนสฺส เกนจิ วิวเฏปิ ทฺวาเร อนาปตฺติเยวฯ อตฺตนาปิ อนุฏฺฐหิตฺวาว สติ ปจฺจเย วิวเฏปิ อนาปตฺตีติ วทนฺติฯ **ยถาปริเจฺฉทเมว จ น วุฏฺฐาตี**ติ อรุเณ อุคฺคเตเยว อุฏฺฐาติฯ **อาปตฺติเยวา**ติ มูลาปตฺติํเยว สนฺธาย วุตฺตํ, อนาทริยอาปตฺติ ปน ปุรารุณา อุฏฺฐิตสฺสาปิ ตสฺส โหเตว ‘‘ทุกฺกฏา น มุจฺจตี’’ติ วุตฺตตฺตา, ทุกฺกฏา น มุจฺจตีติ จ ปุรารุณา อุฏฺฐหิตฺวา มูลาปตฺติยา มุตฺตสฺสาปิ อนาทริยทุกฺกฏา น มุจฺจตีติ อธิปฺปาโยฯ

นิทฺทาวเสน นิปชฺชตีติ โวหารวเสน วุตฺตํ, ปาทานํ ปน ภูมิโต อโมจิตตฺตา อยํ นิปโนฺน นาม น โหติ, เตเนว อนาปตฺติ วุตฺตาฯ **อปสฺสาย สุปนฺตสฺสา**ติ กฏิฏฺฐิโต อุทฺธํ ปิฏฺฐิกณฺฏเก อปฺปมตฺตกมฺปิ ปเทสํ ภูมึ อผุสาเปตฺวา ถมฺภาทึ อปสฺสาย สุปนฺตสฺสฯ กฏิฏฺฐึ ปน ภูมึ ผุสาเปนฺตสฺส สยนํ นาม โหติฯ ปิฏฺฐิปสารณลกฺขณา หิ เสยฺยาฯ ทีฆวนฺทนาทีสุปิ ติริยํ ปิฏฺฐิกณฺฏกานํ ปสาริตตฺตา นิปชฺชนเมวาติ อาปตฺติ ปริหริตพฺพาว ‘‘วนฺทามีติ ปาทมูเล นิปชฺชี’’ติอาทีสุ นิปชฺชนเสฺสว วุตฺตตฺตาฯ **ตสฺสาปิ อนาปตฺติ** ปตนกฺขเณ อวิสยตฺตา, วิสเย ชาเต สหสา วุฏฺฐิตตฺตา จฯ ยสฺส ปน วิสญฺญิตาย ปจฺฉาปิ อวิสโย, เอตสฺส อนาปตฺติเยว ปติตกฺขเณ วิยฯ **ตเตฺถว สยติ น วุฏฺฐาตี**ติ อิมินา วิสเยปิ อกรณํ ทเสฺสติ, เตเนว ‘‘ตสฺส อาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

เอกภเงฺคนาติ อุโภ ปาเท ภูมิโต อโมเจตฺวาว เอกปเสฺสน สรีรํ ภญฺชิตฺวา นิปโนฺนฯ มหาอฏฺฐกถายํ ปน มหาปทุมเตฺถเรน วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธ, เตน ‘‘มหาอฏฺฐกถาย ลิขิตมหาปทุมเตฺถรวาโท อย’’นฺติ ทเสฺสติฯ ตตฺถ สุปนฺตสฺสาปิ อวิสยตฺตมตฺถีติ มหาปทุมเตฺถเรน ‘‘อวิสยตฺตา ปน อาปตฺติ น ทิสฺสตี’’ติ วุตฺตํฯ อาจริยา ปน สุปนฺตสฺส วิสญฺญตฺตาภาเวน วิสยตฺตา อนาปตฺตึ น กถยนฺติฯ วิสญฺญเตฺต สติ อนาปตฺติเยวฯ **เทฺว ปน ชนา**ติอาทิปิ มหาอฏฺฐกถายเมว วจนํ, ตเทว ปจฺฉา วุตฺตตฺตา ปมาณํฯ ยกฺขคหิตคฺคหเณเนว เจตฺถ วิสญฺญีภูโตปิ สงฺคหิโตฯ เอกภเงฺคน นิปโนฺน ปน อนิปนฺนตฺตา อาปตฺติโต มุจฺจติเยวาติ คเหตพฺพํฯ

๗๘. **อปเท**ติ อากาเสฯ **ปทนฺ**ติ ปทวฬญฺชํ, เตนาห ‘‘อากาเส ปท’’นฺติฯ **เอตทคฺคนฺ**ติ เอโส อโคฺคฯ **ยทิทนฺ**ติ โย อยํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ปฐมปาราชิกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๒. ทุติยปาราชิกํ

อทุติเยนาติ อสทิเสน ชิเนน ยํ ทุติยํ ปาราชิกํ ปกาสิตํ, ตสฺส อิทานิ ยสฺมา สํวณฺณนากฺกโม ปเตฺต, ตสฺมา อสฺส ทุติยสฺส อยํ สํวณฺณนา โหตีติ โยชนาฯ

ธนิยวตฺถุวณฺณนา

๘๔. ราชูหิ คหิตนฺติ ราชคหนฺติ อาห ‘‘มนฺธาตู’’ติฯ ราชปุโรหิเตน ปริคฺคหิตมฺปิ ราชปริคฺคหิตเมวาติ **มหาโควินฺท**คฺคหณํ, นครสทฺทาเปกฺขาย เจตฺถ ‘‘ราชคห’’นฺติ นปุํสกนิเทฺทโสฯ **อเญฺญเปตฺถ ปการเร**ติ สุสํวิหิตารกฺขตฺตา ราชูนํ คหํ เคหภูตนฺติ ราชคหนฺติอาทิเกปการเรฯ **วสนฺตวน**นฺติ กีฬาวนํ, วสนฺตกาเล กีฬาย เยภุยฺยตฺตา ปน วสนฺตวนนฺติ วุตฺตํฯ

สทฺวารพนฺธาติ วสฺสูปคมนโยคฺคตาทสฺสนํฯ **นาลกปฏิปทนฺติ สุตฺตนิปาเต** (สุ. นิ. ๖๘๔ อาทโย) นาลกเตฺถรสฺส เทสิตํ โมเนยฺยปฏิปทํฯ **ปญฺจนฺนํ ฉทนาน**นฺติ ติณปณฺณอิฏฺฐกสิลาสุธาสงฺขาตานํ ปญฺจนฺนํฯ **โน เจ ลภติ...เป.... สามมฺปิ กาตพฺพ**นฺติ อิมินา นาวาสตฺถวเช ฐเปตฺวา อญฺญตฺถ ‘‘อเสนาสนิโก อห’’นฺติ อาลยกรณมเตฺตน อุปคมนํ น วฏฺฏติฯ เสนาสนํ ปริเยสิตฺวา วจีเภทํ กตฺวา วสฺสํ อุปคนฺตพฺพเมวาติ ทเสฺสติฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกนา’’ติอาทินา (มหาว. ๒๐๔) หิ **ปาฬิยํ** ‘‘นาลกปฏิปทํ ปฏิปเนฺนนาปี’’ติ อฏฺฐกถายญฺจ อวิเสเสน ทฬฺหํ กตฺวา วุตฺตํ, นาวาสตฺถวเชสุเยว จ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, นาวาย วสฺสํ อุปคนฺตุ’’นฺติอาทินา (มหาว. ๒๐๓) อสติปิ เสนาสเน อาลยกรณวเสน วสฺสูปคมนํ อนุญฺญาตํ, นาญฺญตฺถาติ คเหตพฺพํฯ **อยมนฺธมฺมตา**ติ สามีจิวตฺตํฯ **กติกวตฺตานี**ติ ภสฺสารามตาทิํ วิหาย สพฺพทา อปฺปมเตฺตหิ ภวิตพฺพนฺติอาทิกติกวตฺตานิฯ **ขนฺธกวตฺตานี**ติ ‘‘อาคนฺตุกาทิขนฺธกวตฺตํ ปูเรตพฺพ’’นฺติ เอวํ ขนฺธกวตฺตานิ จ อธิฏฺฐหิตฺวาฯ

วสฺสํวุตฺถาติ ปทสฺส อฏฺฐกถายํ ‘‘ปุริมิกาย อุปคตา มหาปวารณาย ปวาริตา ปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย ‘วุตฺถวสฺสา’ติ วุจฺจนฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา มหาปวารณาทิวเส ปวาเรตฺวา วา อปฺปวาเรตฺวา วา อญฺญตฺถ คจฺฉเนฺตหิ สตฺตาหกรณียนิมิเตฺต สติ เอว คนฺตพฺพํ, นาสติ, อิตรถา วสฺสเจฺฉโท ทุกฺกฏญฺจ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อิมํ เตมาสํ วสฺสํ อุเปมี’’ติ หิ ‘‘น, ภิกฺขเว, วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปุริมํ วา เตมาสํ ปจฺฉิมํ วา เตมาสํ อวสิตฺวา จาริกา ปกฺกมิตพฺพา’’ติ (มหาว. ๑๘๕) จ วุตฺตํฯ อิเธว จ วสฺสํวุตฺถา เตมาสจฺจเยน…เป…. ปกฺกมิํสูติ วุตฺตํฯ ปวารณาทิวโสปิ เตมาสปริยาปโนฺนวฯ เกจิ ปน ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสฺสํวุตฺถานํ ภิกฺขูนํ ตีหิ ฐาเนหิ ปวาเรตุนฺติ (มหาว. ๒๐๙) ปวารณากมฺมสฺส ปุเพฺพเยว วสฺสํวุตฺถานนฺติ วุตฺถวสฺสตาย วุตฺตตฺตา มหาปวารณาทิวเส สตฺตาหกรณียนิมิตฺตํ วินาปิ ยถาสุขํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ, วุตฺถวสฺสานญฺหิ ปวารณานุชานนํ อนุปคตฉินฺนวสฺสาทีนํ นิวตฺตนตฺถํ กตํ, น ปน ปวารณาทิวเส อวสิตฺวา ปกฺกมิตพฺพนฺติ ทสฺสนตฺถํ ตทตฺถสฺส อิธ ปสงฺคาภาวา, ปวารณํ กาตุํ อนุจฺฉวิกานํ ปวารณา อิธ วิธียติ, เย จ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา วสฺสเจฺฉทญฺจ อกตฺวา ยาว ปวารณาทิวสา วสิํสุ, เต ตตฺตเกน ปวารณากมฺมํ ปติ ปริยายโต วุตฺถวสฺสาติ วุจฺจนฺติ, อปฺปกํ อูนมธิกํ วา คณนูปคํ น โหตีติ ญายโต, น กถินกมฺมํ ปติ เตมาสสฺส อปริปุณฺณตฺตา, อิตรถา ตสฺมิํ มหาปวารณาทิวเสปิ กถินตฺถารปฺปสงฺคโตฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสฺสํวุตฺถานํ ภิกฺขูนํ กถินํ อตฺถริตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๐๖) อิทํ ปน ‘‘น, ภิกฺขเว, วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปุริมํ วา เตมาสํ ปจฺฉิมํ วา เตมาสํ อวสิตฺวา จาริกา ปกฺกมิตพฺพา’’ติอาทิ (มหาว. ๑๘๕) จ นิปฺปริยายโต มหาปวารณาย อนนฺตรปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย กถินตฺถารํ ปกฺกมนญฺจ สนฺธาย วุตฺตํ, **ปริวาเร** จ ‘‘กถินสฺส อตฺถารมาโส ชานิตโพฺพ’’ติ (ปริ. ๔๑๒) วตฺวา ‘‘วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส ชานิตโพฺพ’’ติ (ปริ. ๔๑๒) วุตฺตํฯ โย หิ กถินตฺถารสฺส กาโล, ตโต ปฏฺฐาเยว จาริกาปกฺกมนสฺสาปิ กาโล, น ตโต ปุเร วสฺสํวุตฺถานํเยว กถินตฺถาราารหตฺตาฯ ยทเคฺคน หิ ปวารณาทิวเส กถินตฺถาโร น วฏฺฏติ, ตทเคฺคน ภิกฺขูปิ วุตฺถวสฺสา น โหนฺติ ปวารณาทิวสสฺส อวุตฺถตฺตาฯ

ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๘๔) ‘‘เอกเทเสน อวุตฺถมฺปิ ตํ ทิวสํ วุตฺถภาคาเปกฺขาย วุตฺถเมว โหตี’’ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํ, ตํทิวสปริโยสาเน อรุณุคฺคม

นกาเล วสโนฺตว หิ ตํ ทิวสํ วุโตฺถ นาม โหติ ปริวาสอรญฺญวาสาทีสุ วิย, อยญฺจ วิจารณา อุปริ วสฺสูปนายิกกฺขนฺธเก อาวิ ภวิสฺสตีติ ตเตฺถว ตํ ปากฏํ กริสฺสามฯ

มหาปวารณาย ปวาริตาติ ปุริมิกาย วสฺสํ อุปคนฺตฺวา อจฺฉินฺนวสฺสตาทสฺสนปรํ เอตํ เกนจิ อนฺตราเยน อปฺปวาริตานมฺปิ วุตฺถวสฺสตฺตาฯ น โอวสฺสิยตีติ **อโนวสฺสกนฺ**ติ กมฺมสาธนํ ทฏฺฐพฺพํ, ยถา น เตมิยติ, ตถา กตฺวาติ อโตฺถฯ **อนวโย**ติ เอตฺถ อนุสโทฺท วิจฺฉายํ วตฺตตีติ อาห **อนุ อนุ อวโย**ติอาทิฯ อาจริยสฺส กมฺมํ อาจริยกนฺติ อาห ‘‘อาจริยกเมฺม’’ติฯ กฏฺฐกมฺมํ **ถมฺภาทิฯ เตลตมฺพมตฺติกายา**ติ เตลมิสฺสาย ตมฺพมตฺติกายฯ

๘๕. **กุฏิกาย กรณภาวนฺ**ติ กุฏิยา กตภาวํฯ กิํ-สทฺทปฺปโยเค อนาคตปฺปจฺจยวิธานํ สนฺธาย **ตสฺส ลกฺขณนฺ**ติอาทิ วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ เถรสฺส ปาณฆาตาธิปฺปาโย นตฺถิ, อนุปปริกฺขิตฺวา กรเณน ปน พหูนํ ปาณานํ มรณตฺตา **ปาเณ พฺยาพาเธนฺตสฺสา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปาตพฺยภาวนฺ**ติ วินาเสตพฺพตํฯ **ปาณาติปาตํ กโรนฺตานนฺ**ติ เถเรน อกเตปิ ปาณาติปาเต ปาณกานํ มรณมเตฺตน ปจฺฉิมานํ เลเสน คหณาการํ ทเสฺสติ, เตน จ ‘‘มม ตาทิสํ อกุสลํ นตฺถี’’ติ ปจฺฉิมานํ วิปลฺลาสเลสคฺคหณนิมิตฺตกิจฺจํ น กตฺตพฺพนฺติ ทีปิตํ โหติฯ **ทิฏฺฐานุคตินฺ**ติ ทิฏฺฐสฺส กมฺมสฺส อนุปคมนํ อนุกิริยํ, ทิฏฺฐิยา วา ลทฺธิยา อนุคมนํ คาหํฯ **ฆํสิตเพฺพ**ติ มทฺทิตเพฺพ, วินาสิตเพฺพติ อโตฺถฯ **กตํ ลภิตฺวา ตตฺถ วสนฺตานมฺปิ ทุกฺกฏเมวา**ติ อิทํ ภควตา กุฏิยา เภทาปนวจเนน สิทฺธํ, สาปิ ติณทพฺพสมฺภาเรหิ ตุลาถมฺภาทีหิ อมิสฺสา สุทฺธมตฺติกามยาปิ อิฏฺฐกาหิ กตา วฏฺฏติฯ เกจิ หิ อิฏฺฐกาหิเยว ถเมฺภ จินิตฺวา ตทุปริ อิฏฺฐกาหิเยว วิตานาทิสณฺฐาเนน ตุลาทิทารุสมฺภารวิรหิตํ ฉทนมฺปิ พนฺธิตฺวา อิฏฺฐกามยเมว อาวสถํ กโรนฺติ, ตาทิสํ วฏฺฏติฯ **กิญฺชกาวสถสเงฺขเปน กตา**ติ เอตฺถ กิญฺชกา วุจฺจนฺติ อิฏฺฐกา, ตาหิเยว กโต อาวสโถ กิญฺชกาวสโถฯ **วยกมฺมมฺปี**ติ มตฺติกุทฺธารณอิฏฺฐกทารุเจฺฉทนาทิการกานํ ทินฺนภตฺตเวตฺตนาทิวตฺถุพฺพเยน นิปฺผนฺนกมฺมมฺปิ อตฺถิ, เอเตน กุฏิเภทกานํ คีวาทิภาวํ ปริสงฺกติฯ **ติตฺถิยธโช**ติ ติตฺถิยานเมว สญฺญาณภูตตฺตา วุตฺตํฯ เต หิ อีทิเสสุ จาฏิอาทีสุ วสนฺติฯ **อญฺญานิปี**ติ ปิ-สเทฺทน อตฺตนา วุตฺตการณทฺวยมฺปิ **มหาอฏฺฐกถายเมว** วุตฺตนฺติ ทเสฺสติฯ ยสฺมา สพฺพมตฺติกามยา กุฏิ สีตกาเล อติสีตา อุณฺหกาเล จ อุณฺหา สุกรา จ โหติ โจเรหิ ภินฺทิตุํ, ตสฺมา ตตฺถ ฐปิตปตฺตจีวราทิกํ สีตุณฺหโจราทีหิ วินสฺสตีติ วุตฺตํ ‘‘ปตฺตจีวรคุตฺตตฺถายา’’ติฯ ฉินฺทาเปยฺย วา ภินฺทาเปยฺย วา อนุปวโชฺชติ อิทํ อยํ กุฏิ วิย สพฺพถา อนุปโยคารหํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยํ ปน ปญฺจวณฺณสุเตฺตหิ วินทฺธฉตฺตาทิกํ, ตตฺถ อกปฺปิยภาโคว ฉินฺทิตโพฺพ, น ตทวเสโส ตสฺส กปฺปิยตฺตา, ตํ ฉินฺทโนฺต อุปวโชฺชว โหติฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘ฆฏกมฺปิ วาฬรูปมฺปิ ภินฺทิตฺวา ธาเรตพฺพ’’นฺติอาทิฯ

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉยวณฺณนา

ฉตฺตทณฺฑคฺคาหกํ สลากปญฺชรนฺติ เอตฺถ โย ปญฺชรสลากานํ มชฺฌโฏฺฐ พุเนฺท ปุถุโล อหิจฺฉตฺตกสทิโส อเคฺค สฉิโทฺท ยตฺถ ทณฺฑนฺตรํ ปเวเสตฺวา ฉตฺตํ คณฺหนฺติ, โย วา สยเมว ทีฆตาย คหณทโณฺฑ โหติ, อยํ ฉตฺตทโณฺฑ นาม, ตสฺส อปริคฬนตฺถาย ฉตฺตสลากานํ มูลปฺปเทสทณฺฑสฺส สมนฺตโต ทฬฺหปญฺชรํ กตฺวา สุเตฺตหิ วินนฺธนฺติ, โส ปเทโส ฉตฺตทณฺฑคาหกสลากปญฺชรํ นาม, ตํ วินนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ **น วณฺณมฏฺฐตฺถายา**ติ อิมินา ถิรกรณตฺถเมว เอกวณฺณสุเตฺตน วินนฺธิยมานํ ยทิ วณฺณมฏฺฐํ โหติ, น ตตฺถ โทโสติ ทเสฺสติฯ **อารเคฺคนา**ติ นิขาทนมุเขนฯ **ทณฺฑพุเนฺท**ติ ทณฺฑมูเล โกฏิยํฯ **ฉตฺตมณฺฑลิกนฺ**ติ ฉตฺตปญฺชเร มณฺฑลาการเรน พทฺธทณฺฑวลยํฯ **อุกฺกิริตฺวา**ติ นินฺนํ, อุนฺนตํ วา กตฺวาฯ

นานาสุตฺตเกหีติ นานาวเณฺณหิ สุเตฺตหิฯ อิทญฺจ ตถา กโรนฺตานํ วเสน วุตฺตํ, เอกวณฺณสุตฺตเกนาปิ น วฏฺฏติเยว, ‘‘ปกติสูจิกมฺมเมว วฏฺฏตี’’ติ หิ วุตฺตํฯ **ปฏฺฏมุเข**ติ ทฺวินฺนํ ปฏฺฏานํ สงฺฆฏิตฏฺฐานํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ปริยเนฺต**ติ จีวรปริยเนฺต, อนุวาตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **เวณิ**นฺติ วรกสีสากาเรน สิพฺพนํฯ **สงฺขลิก**นฺติ ทิคุณสงฺขลิกากาเรน สิพฺพนํ, เวณึ วา สงฺขลิกํ วา กโรนฺตีติ ปกเตน สมฺพโนฺธฯ **อคฺฆิยํ** นาม เจติยสณฺฐานํ, ยํ อคฺฆิยตฺถโมฺภติ วทนฺติฯ **อุกฺกิรนฺตี**ติ อุฎฺฐเปนฺติฯ **จตุโกณเมว วฏฺฏตี**ติ คณฺฐิกปาสกปฏฺฏานิ สนฺธาย วุตฺตํฯ **โกณสุตฺตปิฬกา**ติ คณฺฐิกปาสกปฏฺฏานํ โกเณหิ พหิ นิคฺคตสุตฺตานํ ปิฬกากาเรน ฐปิตโกฏิโยติ เกจิ วทนฺติ, เต ปิฬเก ฉินฺทิตฺวา ทุวิเญฺญยฺยา กาตพฺพาติ เตสํ อธิปฺปาโยฯ เกจิ ปน ‘‘โกณสุตฺตา จ ปิฬกาติ เทฺวเยวา’’ติ วทนฺติ, เตสํ มเตน คณฺฐิกปาสกปฏฺฏานํ โกณโต โกเณหิ นีหตสุตฺตา โกณสุตฺตา นามฯ สมนฺตโต ปน ปริยเนฺตน กตา จตุรสฺสสุตฺตา ปิฬกา นามฯ ตํ ทุวิธมฺปิ เกจิ จีวรโต วิสุํ ปญฺญายนตฺถาย วิการยุตฺตํ กโรนฺติ, ตํ นิเสธาย ‘‘ทุวิเญฺญยฺยรูปา วฏฺฏนฺตี’’ติ วุตฺตํ, น ปน สพฺพถา อจกฺขุโคจรภาเวน สิพฺพนตฺถาย ตถาสิพฺพนสฺส อสกฺกุเณยฺยตฺตาฯ ยถา ปกติจีวรโต วิกาโร น ปญฺญายติ, เอวํ สิพฺพิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ รชนกมฺมโต ปุเพฺพ ปญฺญายมาโนปิ วิเสโส จีวเร รเตฺต เอกวณฺณตาย น ปญฺญายตีติ อาห ‘‘จีวเร รเตฺต’’ติฯ **มณินา**ติ นีลมณิอาทิมฏฺฐปาสาเณน, อํสวทฺธกกายพนฺธนาทิกํ ปน อจีวรตฺตา สงฺขาทีหิ ฆํสิตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ **กณฺณสุตฺตก**นฺติ จีวรสฺส ทีฆโต ติริยญฺจ สิพฺพิตานํ จตูสุ กเณฺณสุ โกเณสุ จ นิกฺขนฺตานํ สุตฺตสีสานเมตํ นามํ, ตํ ฉินฺทิตฺวาว ปารุปิตพฺพํ, เตนาห ‘‘รชิตกาเล ฉินฺทิตพฺพ’’นฺติฯ ภควตา อนุญฺญาตํ เอกํ กณฺณสุตฺตมฺปิ อตฺถิ, ตํ ปน นาเมน สทิสมฺปิ อิโต อญฺญเมวาติ ทเสฺสตุํ **ยํ ปนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ลคฺคนตฺถายา**ติ จีวรรชฺชุยํ จีวรพนฺธนตฺถายฯ **คณฺฐิเก**ติ ทนฺตาทิมเยฯ **ปีฬกา**ติ พินฺทุํ พินฺทุํ กตฺวา อุฎฺฐาเปตพฺพปีฬกาฯ

ถาลเก วาติ ตมฺพาทิมเย ปุคฺคลิเก ติวิเธปิ กปฺปิยถาลเกฯ **น วฏฺฏตี**ติ มณิวณฺณกรณปฺปโยโค น วฏฺฏติ, เตลวณฺณกรณตฺถํ ปน วฏฺฏติฯ **ปตฺตมณฺฑเล**ติ ติปุสีสาทิมเยฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, จิตฺตานิ ปตฺตมณฺฑลานิ ธาเรตพฺพานิ รูปกากิณฺณานิ ภิตฺติกมฺมกตานี’’ติ (จูฬว. ๒๕๓) วุตฺตตฺตา ‘‘ภิตฺติกมฺมํ น วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, มกรทนฺตกํ ฉินฺทิตุ’’นฺติ (จูฬว. ๒๕๓) วุตฺตตฺตา ‘‘มกรทนฺตกํ ปน วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํ, อิทํ ปน ปาฬิยา ลทฺธมฺปิ อิธ ปาฬิยา มุตฺตตฺตา ปาฬิมุตฺตกนเย วุตฺตํฯ เอวมญฺญมฺปิ อีทิสํฯ

เลขา น วฏฺฏตีติ อารเคฺคน ทินฺนเลขาว น วฏฺฏติ, ชาติหิงฺคุลิกาทิวเณฺณหิ กตเลขา วฏฺฏติฯ **ฉตฺตมุขวฏฺฏิย**นฺติ ธมกรณสฺส หเตฺถน คหณฉตฺตาการสฺส มุขวฏฺฏิยํ, ‘‘ปริสฺสาวนโจฬพนฺธนฏฺฐาเน’’ติ เกจิฯ

เทฺวฑฺฒภสีสนฺติ อุทกสปฺปสีสํฯ **อจฺฉีนี**ติ กุญฺชรจฺฉิสณฺฐานานิฯ **เอกเมว วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ เอกรชฺชุกํ ทิคุณํ ติคุณํ กตฺวาปิ พนฺธิตุํ น วฏฺฏติ, เอกเมว ปน สตวารมฺปิ สรีรํ ปริกฺขิปิตฺวา พนฺธิตุํ วฏฺฏติ, พหุรชฺชุเก เอกโต กตฺวา เอเกน นิรนฺตรํ เวเฐตฺวา กตํ ‘‘พหุรชฺชุก’’นฺติ น วตฺตพฺพํ ‘‘วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตตฺตา, ตํ มุรชสงฺขํ น คจฺฉตีติ เวทิตพฺพํฯ มุรชญฺหิ นานาวเณฺณหิ สุเตฺตหิ มุรชวฏฺฏิสณฺฐานํ เวเฐตฺวา กตํ, อิทํ ปน มุรชํ มทฺทวีณสงฺขาตํ ปามงฺคสณฺฐานญฺจ ทสาสุ วฏฺฏติ ‘‘กายพนฺธนสฺส ทสา ชีรนฺติ; อนุชานามิ, ภิกฺขเว, มุรชํ มทฺทวีณ’’นฺติ (จูฬว. ๒๗๘) วุตฺตตฺตาฯ

วิเธติ ทสาปริโยสาเน ถิรภาวาย ทนฺตวิสาณสุตฺตาทีหิ กตฺตเพฺพ วิเธฯ **อฎฺฐ มงฺคลานิ** นาม สโงฺข จกฺกํ ปุณฺณกุโมฺภ คยา สิรีวโจฺฉ องฺกุโส ธชํ โสวตฺติกนฺติ วทนฺติฯ มจฺฉยุคฬฉตฺ

ตนนฺทิยาวฏฺฏาทิวเสนปิ วทนฺติฯ **ปริเจฺฉทเลขามตฺต**นฺติ ทนฺตาทีหิ กตวิธสฺส อุโภสุ โกฏีสุ กตปริเจฺฉทราชิมตฺตํฯ

‘‘อุชุกเมวา’’ติ วุตฺตตฺตา จตุรสฺสาทิสณฺฐานาปิ อญฺชนี วงฺกคติกา น วฏฺฏติฯ **สิปาฏิกา ยา**ติ วาสิอาทิภณฺฑนิกฺขิปนปสิพฺพเกฯ **อารกณฺฏกํ** นาม โปตฺถกาทิออสงฺขารณตฺถํ กตทีฆ มุขสตฺถกนฺติ วทนฺติฯ ‘‘ภมการานํ ทารุอาทิลิขนสตฺถก’’นฺติ เกจิฯ **วฏฺฏมณิก**นฺติ วฏฺฏํ กตฺวา อุฏฺฐเปตพฺพํ ปุปฺผุฬกํฯ **อญฺญ**นฺติ อิมินา ปิฬกาทึ สงฺคณฺหาติฯ **ปิปฺผลิเก**ติ ยํ กิญฺจิ เฉทนเก ขุทฺทกสเตฺถฯ **วลิตก**นฺติ นขเจฺฉทนกาเล ทฬฺหคฺคหณตฺถํ วลีหิ ยุตฺตเมว กโรนฺติฯ **ตสฺมา ตํ วฏฺฏตี**ติ อิมินา ยํ อญฺญมฺปิ วิการํ ทฬฺหีกมฺมาทิอตฺถาย กโรนฺติ, น วณฺณมฏฺฐตฺถาย, ตํ วฏฺฏตีติ ทีปิตํ, เตน จ กตฺตรทณฺฑโกฏิยํ อญฺญมญฺญมฺปิ ฆฏฺฏเนน สทฺทนิจฺฉรณตฺถาย กตํ อโย วลยาทิกํ สํยุตฺตมฺปิ กปฺปิยโต อุปปนฺนํ โหติฯ **มณฺฑล**นฺติ อุตฺตรารณิยา ปเวสนตฺถํ อาวาฏมณฺฑลํ โหติฯ อุชุกเมว พนฺธิตุนฺติ สมฺพโนฺธ, อุโภสุ วา ปเสฺสสุ เอกปเสฺส วาติ วจนเสโสฯ วาสิทณฺฑสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ ทณฺฑโกฏีนํ อจลนตฺถํ พนฺธิตุนฺติ อโตฺถฯ

อามณฺฑสารเกติ อามลกผลานิ ปิสิตฺวา เตน กเกฺกน กตเตลภาชเนฯ ตตฺถ กิร ปกฺขิตฺตํ เตลํ สีตลํ โหติฯ **ภูมตฺถรเณ**ติ กฏสาราทิมเย ปริกมฺมกตาย ภูมิยา อตฺถริตพฺพอตฺถรเณฯ **ปานียฆเฏ**ติ สพฺพํ ภาชนวิกตึ สงฺคณฺหาติฯ **สพฺพํ...เป.... วฏฺฏตี**ติ ยถาวุเตฺตสุ มญฺจาทีสุ อิตฺถิปุริสรูปมฺปิ วฏฺฏติ เตลภาชเนสุเยว อิตฺถิปุริสรูปานํ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา, เตลภาชเนน สห อคเณตฺวา วิสุํ มญฺจาทีนํ คหิตตฺตา จาติ วทนฺติ, กิญฺจาปิ วทนฺติ, เอเตสํ ปน มญฺจาทีนํ หเตฺถน อามสิตพฺพภณฺฑตฺตา อิตฺถิรูปเมเวตฺถ น วฏฺฏตีติ คเหตพฺพํฯ **อเญฺญส**นฺติ สีมสามิกานํฯ **ราชวลฺลเภหี**ติ ลชฺชีเปสลาทีนํ อุโปสถาทิอนฺตรายกรา อลชฺชิโน ภินฺนลทฺธิกา จ ภิกฺขู อธิเปฺปตา เตหิ สห อุโปสถาทิกรณาโยคา, เตเนว ‘‘สีมายา’’ติ วุตฺตํฯ **เตสํ ลชฺชีปริสา**ติ เตสํ สีมาสามิกานํ อนุพลํ ทาตุํ สมตฺถา ลชฺชีปริสาฯ **ภิกฺขูหิ กต**นฺติ ยํ อลชฺชีนํ เสนาสนเภทนาทิกํ ลชฺชีภิกฺขูหิ กตํ, สพฺพเญฺจตํ สุกตเมว อลชฺชีนิคฺคหตฺถาย ปวตฺติตพฺพโตฯ

๘๘. **อวชฺฌายนฺตี**ติ นีจโต จิเนฺตนฺติฯ **อุชฺฌายนโตฺถ**ติ ภิกฺขุโน เถยฺยกมฺมนินฺทนโตฺถ ‘‘กถญฺหิ นาม อทินฺนํ อาทิยิสฺสตี’’ติ, น ปน ทารุ-สทฺทวิเสสนโตฺถ ตสฺส พหุวจนตฺตาฯ **วจนเภเท**ติ เอกวจนพหุวจนานํ เภเทฯ **สพฺพาวนฺต**นฺติ ภิกฺขุภิกฺขุนีอาทิสพฺพาวยววนฺตํฯ **พิมฺพิสาโรติ ตสฺส นาม**นฺติ เอตฺถ **พิมฺพี**ติ สุวณฺณํฯ ตสฺมา สารสุวณฺณสทิสวณฺณตาย ‘‘พิมฺพิสาโร’’ติ วุจฺจตีติ เวทิตพฺพํฯ โปราณสตฺถานุรูปํ อุปฺปาทิโต วีสติมาสปฺปมาณอุตฺตมสุวณฺณคฺฆนโก ลกฺขณสมฺปโนฺน **นีลกหาปโณ**ติ เวทิตโพฺพฯ รุทฺรทาเมน นาม เกนจิ อุปฺปาทิโต **รุทฺรทามโก**ฯ โส กิร นีลกหาปณสฺส ติภาคํ อคฺฆติฯ ยสฺมึ ปน เทเส นีลกหาปณา น สนฺติ, ตตฺถาปิ กาฬกวิรหิตสฺส นิทฺธนฺตสุวณฺณสฺส ปญฺจมาสคฺฆนเกน ภเณฺฑน ปาทปริเจฺฉโท กาตโพฺพฯ **เตนา**ติ นีลกหาปณสฺส จตุตฺถภาคภูเตนฯ **ปาราชิกวตฺถุมฺหิ วา**ติอาทิ ปาราชิกานํ สพฺพพุเทฺธหิ ปญฺญตฺตภาเวน วุตฺตํ, สงฺฆาทิเสสาทีสุ ปน อิตราปตฺตีสุปิ ตพฺพตฺถูสุ จ นานตฺตํ นเตฺถว, เกวลํ เกจิ สพฺพากาเรน ปญฺญเปนฺติ, เกจิ เอกเทเสนาติ เอตฺตกเมว วิเสโสฯ น หิ กทาจิปิ สมฺมาสมฺพุทฺธา ยถาปราธํ อติกฺกมฺม อูนมธิกํ วา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปนฺติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๙๒. **ปุนปิ** ‘‘อาคนฺตุกามา’’ติ วุตฺตตฺตา จ สพฺพถา มนุเสฺสหิ อนิวุตฺถปุเพฺพ อภินวมาปิ เต, ‘‘ปุน น ปวิสิสฺสามา’’ติ นิราลเยหิ ปริจฺจเตฺต จ คาเม คามโวหาราภาวา คามปฺปเวสนาปุจฺฉนาทิกิจฺจํ นตฺถีติ เวทิตพฺพํฯ **อรญฺญปริเจฺฉททสฺสนตฺถ**นฺติ คามคามูปจาเรสุ ทสฺสิเตสุ

ตทญฺญํ อรญฺญนฺติ อรญฺญปริเจฺฉโท สกฺกา ญาตุนฺติ วุตฺตํฯ **มาติกายํ** ปน คามคฺคหเณเนว คามูปจาโรปิ คหิโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อินฺทขีเล**ติ อุมฺมาเรฯ **อรญฺญสงฺขปํ คจฺฉติ** ตถา **อภิธมฺเม** วุตฺตตฺตาฯ อสติปิ อินฺทขีเล อินฺทขีลฏฺฐานิยตฺตา ''เวมชฺฌเมว อินฺทขีโลติ วุจฺจตี''ติ วุตฺตํฯ ยตฺถ ปน ทฺวารพาหาปิ นตฺถิ, ตตฺถ ปาการเวมชฺฌเมว อินฺทขีโลติ คเหตพฺพํฯ **ลุฐิตฺวา**ติ ปวฏฺฏิตฺวาฯ

มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส สุปฺปปาโต วาติอาทิ มาตุคามสฺส กากุฏฺฐาปนวเสน คเหตพฺพํ, น พลทสฺสนวเสน ''มาตุคาโม ภาชนโธวนอุทกํ ฉเฑฺฑตี''ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๙๒) อุปริ วุจฺจมานตฺตา, เตเนว ''เลฑฺฑุปาโต''ติ อวตฺวา **สุปฺปปาโต**ติอาทิ วุตฺตํฯ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ มหาปจฺจริยญฺจ** ฆรูปจาโรว คาโมติ อธิปฺปาเยน ''ฆรูปจาเร ฐิตสฺส เลฑฺฑุปาโต คามูปจาโร''ติ วุตฺตํฯ **กตปริเกฺขโป**ติ อิมินา ปริเกฺขปโต พหิ อุปจาโร น คเหตพฺโพติ ทเสฺสติฯ สุปฺปมุสลปาโตปิ อปริกฺขิตฺตเคหเสฺสว, โส จ ยโต ปโหติ, ตเตฺถว คเหตโพฺพ, อปฺปโหนฏฺฐาเน ปน วิชฺชมานฏฺฐานเมว คเหตพฺพํฯ ยสฺส ปน ฆรสฺส สมนฺตโต ปาการาทีหิ ปริเกฺขโป กโต โหติ, ตตฺถ โสว ปริเกฺขโป ฆรูปจาโรติ คเหตพฺพํฯ

ปุเพฺพ วุตฺตนเยนาติ ปริกฺขิตฺตคาเม วุตฺตนเยนฯ **สงฺกรียตี**ติ มิสฺสียติฯ วิกาเล คามปฺปเวสเน ''ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสฯ อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา''ติ (ปาจิ. ๕๑๓) วุตฺตตฺตา คามคามูปจารานํ อสงฺกรตา อิจฺฉิตพฺพาติ อาห **อสงฺกรโต จา**ติอาทิฯ เกจิ ปเนตฺถ **ปาฬิยํ** ''อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺสาติ อิทํ ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ตโต ปรํ เอกเลฑฺฑุปาตปริจฺฉินฺนํ อุปจารํ ฯ ตสฺมา ปริเกฺขปารหฏฺฐานสงฺขาตํ คามํ โอกฺกมนฺตเสฺสว อาปตฺติ, น อุปจาร''นฺติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ ''ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาตพฺภนฺตรํ คาโม นามฯ ตโต อญฺญสฺส เลฑฺฑุปาตสฺส อพฺภนฺตรํ คามูปจาโร นามา''ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๙๒) อิเธว **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตาฯ วิกาเล คามปฺปเวสนสิกฺขาปทฏฺฐกถายญฺหิ อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจาโร อทินฺนาทาเน วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพติ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๕๑๒) อยเมว นโย อติทิสิโตฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ ''ยฺวายํ อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจาโร ทสฺสิโต, ตสฺส วเสน วิกาเล คามปฺปเวสนาทีสุ อาปตฺติ ปริจฺฉินฺทิตพฺพา''ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตํ, ตสฺมา ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกมนฺตสฺส, อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ฆรูปจารโต ปฏฺฐาย ทุติยเลฑฺฑุปาตสงฺขาตํ คามูปจารํ โอกฺกมนฺตสฺส วิกาเล คามปฺปเวสนาปตฺติ โหติ, **มาติกาย**ญฺจ วิกาเล คามํ ปวิเสยฺยาติ คามคฺคหเณเนว คามูปจาโรปิ คหิโตติ เวทิตพฺพํฯ **วิกาเล คามปฺปเวสนาทีสู**ติ **อาทิ**-สเทฺทน ฆรฆรูปจาราทีสุ ฐิตานํ อุปฺปนฺนลาภภาชนาทึ สงฺคณฺหาติฯ

นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทขีลาติ อินฺทขีลโต พหิ นิกฺขมิตฺวา ฐิตํ ยํ ฐานํ สพฺพเมตํ อรญฺญนฺติ โยชนาฯ **อาจริยธนุ** นาม ปกติหเตฺถน นววิทตฺถิปมาณํ, ชิยาย ปน อาโรปิตาย สตฺตฏฺฐวิทตฺถิมตฺตนฺติ วทนฺติฯ

กปฺปิยนฺติ อนุรูปวเสน วุตฺตํ อกปฺปิยสฺสาปิ อปฺปฏิคฺคหิตสฺส ปริโภเค ปาจิตฺติยตฺตาฯ ปริจฺจาคาทิมฺหิ อกเต ''อิทํ มยฺหํ สนฺตก''นฺติ วตฺถุสามินา อวิทิตมฺปิ ปริคฺคหิตเมว พาลุมฺมตฺตาทีนํ สนฺตกํ วิย, ตาทิสํ อวหรโนฺตปิ ญาตกาทีหิ ปจฺฉา ญตฺวา วตฺถุสามินา จ อนุพนฺธิตพฺพโต ปาราชิโกว โหติฯ ยสฺส วเสน ปุริโส เถโน โหติ, ตํ เถยฺยนฺติ อาห ''อวหรณจิตฺตเสฺสตํ

อธิวจน’’นฺติฯ **ปปญฺจสงฺขา**ติ ตณฺหามานทิฏฺฐิสงฺขาตา ปปญฺจโกฏฺฐาสาฯ **เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโส**ติ ฐานาจาวนปโยคสมุฏฺฐาปโก เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโสติ อโตฺถฯ

อภิโยควเสนาติ อฏฺฏกรณวเสนฯ **สวิญฺญาณเกเนวา**ติ อิทํ สวิญฺญาณกานเญฺญว อาเวณิกวินิจฺฉยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปาโณ อปทนฺติอาทีสุ หิ ‘‘ปทสา เนสฺสามี’’ติ ปฐมํ ปาทํ สงฺกาเมติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสาติอาทินา **ปาฬิยํ** (ปารา. ๑๑๑), ภิกฺขุ ทาสํ ทิสฺวา สุขทุกฺขํ ปุจฺฉิตฺวา วา อปุจฺฉิตฺวา วา ‘‘คจฺฉ, ปลายิตฺวา สุขํ ชีวา’’ติ วทติ, โส เจ ปลายติ, ทุติยปทวาเร ปาราชิกนฺติอาทินา (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๑๔) **อฏฺฐกถายญฺจ** โย สวิญฺญาณกานเญฺญว อาเวณิโก วินิจฺฉโย วุโตฺต, โส อารามาทิอวิญฺญาณเกสุ น ลพฺภตีติ ตาทิสํ สนฺธาย ‘‘สวิญฺญาณเกเนวา’’ติ วุตฺตํฯ โย ปน วินิจฺฉโย อารามาทิอวิญฺญาณเกสุ ลพฺภติ, โส ยสฺมา สวิญฺญาณเกสุ อลพฺภนโก นาม นตฺถิ, ตสฺมา วุตฺตํ ‘‘นานาภณฺฑวเสน สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกมิสฺสเกนา’’ติฯ สวิญฺญาณเกน จ อวิญฺญาณเกน จาติ อโตฺถฯ ยสฺมา เจตฺถ อวิญฺญาณเกเนว อาทิยนาทีนิ ฉปิ ปทานิ น สกฺกา โยเชตุํ อิริยาปถวิโกปนสฺส สวิญฺญาณกวเสเนว โยเชตพฺพโต, ตสฺมา ‘‘อวิญฺญาณเกเนวา’’ติ ตติยํ ปการํ น วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อารามนฺติ อิทํ อุปลกฺขณมตฺตํ ทาสาทิสวิญฺญาณกสฺสาปิ อิธ สงฺคเหตพฺพโต, นานาภณฺฑวเสน เหตฺถ โยชนา ทสฺสิยติฯ **ปริกปฺปิตฏฺฐาน**นฺติ ปริกปฺปิโตกาสํฯ **สุงฺกฆาต**นฺติ เอตฺถ มคฺคํ คจฺฉเนฺตหิ สตฺถิเกหิ อตฺตนา นียมานภณฺฑโต รโญฺญ ทาตพฺพภาโค สุโงฺก นาม, โส เอตฺถ หญฺญติ อทตฺวา คจฺฉเนฺตหิ อวหรียติ, ตํ วา หนฺติ เอตฺถ ราชปุริสา อททนฺตานํ สนฺตกํ พลกฺกาเรนาติ สุงฺกฆาโต, ‘‘เอตฺถ ปวิเฏฺฐหิ สุโงฺก ทาตโพฺพ’’ติ รุกฺขปพฺพตาทิสญฺญาเณน นิยมิตปฺปเทสเสฺสตํ อธิวจนํฯ

ปญฺจวีสติอวหารกถาวณฺณนา

กตฺถจีติ เอกิสฺสา อฏฺฐกถายํฯ **เอกํ ปญฺจกํ ทสฺสิต**นฺติ ‘‘ปรปริคฺคหิตญฺจ โหติ, ปรปริคฺคหิตสญฺญี จ, ครุโก จ โหติ ปริกฺขาโร ปญฺจมาสโก วา อติเรกปญฺจมาสโก วา, เถยฺยจิตฺตญฺจ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, ฐานา จาเวตี’’ติ (ปารา. ๑๒๒) วุตฺตปญฺจอวหารงฺคานิ เอกํ ปญฺจกนฺติ ทสฺสิตํฯ **เทฺว ปญฺจกานิ ทสฺสิตานี**ติ ‘‘ฉหิ อากาเรหิ อทินฺนํ อาทิยนฺตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ น จ สกสญฺญี, น จ วิสฺสาสคฺคาหี, น จ ตาวกาลิกํ, ครุโก จ โหติ ปริกฺขาโร ปญฺจมาสโก วา อติเรกปญฺจมาสโก วา, เถยฺยจิตฺตญฺจ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, ฐานา จาเวติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ (ปารา. ๑๒๕) เอวํ วุเตฺตสุ ฉสุ ปเทสุ เอกํ อปเนตฺวา เสสานิ ปญฺจ ปทานิ เอกํ ปญฺจกํ กตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตปญฺจกญฺจ คเหตฺวา เทฺว ปญฺจกานิ ทสฺสิตานิฯ **เอตฺถ ปนา**ติ ปญฺจหากาเรหีติอาทีสุฯ **สเพฺพหิปิ ปเทหี**ติ ปรปริคฺคหิตญฺจ โหตีติอาทีหิ สเพฺพหิ ปญฺจหิ ปเทหิฯ

ปญฺจนฺนํ อวหารานํ สมูโห **ปญฺจกํ**ฯ สโก หโตฺถ สหโตฺถ, เตน นิพฺพโตฺต, ตสฺส วา สมฺพนฺธีติ สาหตฺถิโก, อวหาโรฯ สาหตฺถิกาทิ ปญฺจกํ **สาหตฺถิกปญฺจก**นฺติอาทิปทวเสน นามลาโภ ทฏฺฐโพฺพฯ เอวํ เสเสสุปิฯ **ตติยปญฺจเมสุ ปญฺจเกสู**ติ สาหตฺถิกปญฺจกเถยฺยาวหารปญฺจเกสุฯ **ลพฺภมานปทวเสนา**ติ สาหตฺถิกปญฺจเก ลพฺภมานสฺส นิสฺสคฺคิยาวหารปทสฺส วเสน, เถยฺยาวหารปญฺจเก ลพฺภมานสฺส ปริกปฺปาวหารปทสฺส จ วเสน โยเชตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

นิสฺสคฺคิโย นาม…เป…. ปาราชิกสฺสาติ อิมินา พหิสุงฺกฆาตปาตนํ นิสฺสคฺคิยปโยโคติ ทเสฺสติฯ ‘‘หเตฺถ ภารํ เถยฺยจิโตฺต ภูมิยํ นิกฺขิปติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ (ปารา. ๑๐๑)

วุตฺตตฺตา ปน สุทฺธจิเตฺตน คหิตปรภณฺฑสฺส เถยฺยจิเตฺตน คุมฺพาทิปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ขิปนมฺปิ อิมสฺมึ นิสฺสคฺคิยปโยเค สงฺคยฺหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ กิริยาสิทฺธิโต ปุเรตรเมว ปาราชิกาปตฺติสงฺขาตํ อตฺถํ สาเธตีติ **อตฺถสาธโก**ฯ อถ วา อตฺตโน วตฺตมานกฺขเณ อวิชฺชมานมฺปิ กิริยาสิทฺธิสงฺขาตํ อตฺถํ อวสฺสํ อาปตฺตึ สาเธตีติปิ **อตฺถสาธโก**ฯ **อสุกํ นาม ภณฺฑํ ยทา สโกฺกสีติ** อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ ปรสฺส เตลกุมฺภิยา อุปาหนาทีนํ นิเกฺขปปโยคสฺสาปิ อตฺถสาธกตฺตาฯ ตถา หิ วุตฺตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** –

> “**อตฺถสาธโก** นาม ‘อสุกสฺส ภณฺฑํ ยทา สโกฺกติ, ตทา ตํ อวหรา’ติ อญฺญํ อาณาเปติฯ ตตฺถ สเจ ปโร อนนฺตรายิโก หุตฺวา ตํ อวหรติ, อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิกํฯ ปรสฺส วา ปน เตลกุมฺภิยา ปาทคฺฆนกเตลํ อวสฺสํ ปิวนกานิ อุปาหนาทีนิ ปกฺขิปติ, หตฺถโต มุตฺตมเตฺตเยว ปาราชิก”นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา)ฯ

อิมสฺส อตฺถสาธกสฺส อาณตฺติยา จ โก วิเสโสติ? ตงฺขณเญฺญว คหเณ นิยุญฺชนํ **อาณตฺติกปโยโค,** กาลนฺตเรน คหณตฺถํ นิโยโค **อตฺถสาธโก**ติ อยํ เนสํ วิเสโสฯ เตนวาห “อสุกํ นาม ภณฺฑํ ยทา สโกฺกสี”ติอาทิฯ **ธุรนิเกฺขโป ปน อุปนิกฺขิตฺตภณฺฑวเสน เวทิตโพฺพ**ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ, อารามาภิยุญฺชนาทีสุปิ ตาวกาลิกภณฺฑเทยฺยานํ อทาเนปิ เอเสว นโยฯ ภณฺฑคฺคหณปฺปโยคโต อาณตฺติยา ปุพฺพตฺตา อาห “อาณตฺติวเสน ปุพฺพปโยโค เวทิตโพฺพ”ติฯ ปโยเคน สห วตฺตมาโน อวหาโร สหปโยโคติ อาห “ฐานาจาวนวเสนา”ติ, อิทญฺจ นิทสฺสนมตฺตํ ขีลสงฺกมนาทีสุปิ อสติ ฐานาจาวเน สหปโยคตฺตาฯ วุตฺตญฺหิ **มาติกาฏฺฐกถายํ** “ฐานาจาวนวเสน ขีลาทีนิ สงฺกาเมตฺวา เขตฺตาทิคฺคหณวเสน จ **สหปโยโค** เวทิตโพฺพ”ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา)ฯ

ตุลยิตฺวาติ อุปปริกฺขิตฺวาฯ **สามีจี**ติ วตฺตํฯ สกสญฺญาย อเทนฺตสฺส อาปตฺติ นตฺถีติ วทนฺติฯ **สมฺมโทฺท**ติ นิวิทฺธตาสโงฺขโภฯ **ภเฎฺฐ ชนกาเย**ติ อปคเต ชนสมูเหฯ **อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา เอตเสฺสว ภิกฺขุโน เทหี**ติ อิทํ อุภินฺนมฺปิ กุกฺกุจฺจวิโนทนตฺถํ วุตฺตํฯ อวหารกสฺส หิ “มยา สหเตฺถน น ทินฺนํ, ภณฺฑเทยฺยํ เอต”นฺติ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปเชฺชยฺย, อิตรสฺส จ “มยา ปฐมํ ธุรนิเกฺขปํ กตฺวา ปจฺฉา อทินฺนํ คหิต”นฺติ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปเชฺชยฺยาติฯ

สมคฺฆนฺติ อปฺปคฺฆํฯ **ทารุอตฺถํ ผรตี**ติ ทารูหิ กตฺตพฺพกิจฺจํ สาเธติฯ เอกทิวสํ ทนฺตกฏฺฐเจฺฉทนาทินา ยา อยํ อคฺฆหานิ วุตฺตา, สา สพฺพา ภณฺฑสามินา กิณิตฺวา คหิตเมว สนฺธาย วุตฺตาฯ สพฺพํ ปเนตํ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน เวทิตพฺพํฯ ปาสาณญฺจ สกฺขรญฺจ **ปาสาณสกฺขรํ**ฯ

อกฺขทสฺสาติ เอตฺถ อกฺข-สเทฺทน กิร วินิจฺฉยสาลา วุจฺจติ, ตตฺถ นิสีทิตฺวา วชฺชาวชฺชํ นิรูปยนฺตีติ “อกฺขทสฺสา”ติ วุจฺจนฺติ ธมฺมวินิจฺฉนกาฯ หนนํ นาม หตฺถปาทาทีหิ โปถนเญฺจว หตฺถนาสาทิเจฺฉทนญฺจ โหตีติ อาห “หเนยฺยุนฺติ โปเถยฺยุเญฺจว ฉิเนฺทยฺยุญฺจา”ติฯ

ปทภาชนียญฺจ “หเตฺถน วา ปาเทน วา กสาย วา เวเตฺตน วา อฑฺฒทณฺฑเกน วา ฉชฺชาย วา หเนยฺยุ”นฺติ (ปารา. ๙๒) วุตฺตํฯ ตตฺถ **อฑฺฒทณฺฑเกนา**ติ ทฺวิหตฺถปฺปมาเณน รสฺสมุคฺคเรน, เวฬุเปสิกาย วาฯ **เฉชฺชาย วา**ติ หตฺถาทีนํ เฉทเนนฯ ฉินฺทนฺติ เอตาย หตฺถปาทาทีนีติ เฉชฺชา, สตฺถํ, เตน สเตฺถนาติปิ อโตฺถฯ **นีหเรยฺยุ**นฺติ รฏฺฐโต นีหเรยฺยุํฯ “โจโรสิ…

เป.... เถโนสี’’ติ เอตฺถ ปริภาเสยฺยุนฺติ ปทํ อชฺฌาหริตฺวา อโตฺถ เวทิตโพฺพติ อาห ‘‘โจโร สิ...เป.... ปริภาเสยฺยุ’’นฺติฯ ยํ ตํ ภณฺฑํ ทสฺสิตนฺติ สมฺพโนฺธฯ

๙๓. **ยตฺถ ยตฺถ ฐิต**นฺติ ภูมิยาทีสุ ยตฺถ ยตฺถ ฐิตํฯ **ยถา ยถา อาทานํ คจฺฉตี**ติ เยน เยน อากาเรน คหณํ อุปคจฺฉติฯ

ภูมฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๔. **วาจาย วาจายา**ติ เอเกกตฺถทีปิกาย วาจาย วาจายฯ **อุปลโทฺธ**ติ ญาโตฯ **ปาฬิยํ** เสสอฏฺฐกถาสุ จ กุทาลํ วา ปิฏกํ วาติ อิทเมว ทฺวยํ วตฺวา วาสิผรสูนํ อวุตฺตตฺตา เต สมฺปิ สเงฺขปฏฺฐกถาทีสุ อาคตภาวํ ทเสฺสตุํ **สเงฺขปฏฺฐกถาย**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ เถยฺยจิเตฺตน กตตฺตา ‘‘ทุกฺกเฏหิ สทฺธึ ปาจิตฺติยานี’’ติ วุตฺตํฯ

อฏฺฐวิธํ เหตนฺติอาทีสุ เอตํ ทุกฺกฏํ นาม เถเรหิ ธมฺมสงฺคาหเกหิ อิมสฺมึ ฐาเน สโมธาเนตฺวา อฏฺฐวิธนฺติ ทสฺสิตนฺติ โยชนาฯ สเพฺพสมฺปิ ทุกฺกฏานํ อิเมสฺเยว อฏฺฐสุ สงฺคเหตพฺพภาวโต ปน อิตเรหิ สตฺตหิ ทุกฺกเฏหิ วินิมุตฺตํ วินยทุกฺกเฏเยว สงฺคเหตพฺพํฯ **ทสวิธํ รตน**นฺติ ‘‘มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สโงฺข สิลา ปวาฬํ รชตํ ชาตรูปํ โลหิตโก มสารคลฺล’’นฺติ เอวมาคตํ ทสวิธํ รตนํฯ

> ‘‘มุตฺตา มณิ เวฬุริโย จ สโงฺข,
> สิลา ปวาฬํ รชตญฺจ เหมํ;
> โลหิตกญฺจ มสารคลฺลํ,
> ทเสเต ธีโร รตนานิ ชญฺญา’’ติฯ –

หิ วุตฺตํฯ **สตฺตวิธํ ธญฺญ**นฺติ สาลิ วีหิ ยโว กงฺคุ กุทฺรูสํ วรโก โคธุโมติ อิมํ สตฺตวิธํ ธญฺญํฯ **อาวุธภณฺฑาที**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน ตุริยภณฺฑอิตฺถิรูปาทึ สงฺคณฺหาติฯ อนามสิตเพฺพ วตฺถุมฺหิ ทุกฺกฏํ **อนามาสทุกฺกฏํฯ ทุรูปจิณฺณทุกฺกฏ**นฺติ ‘‘อกตฺตพฺพ’’นฺติ วาริตสฺส กตฺตา ทุฏฺฐุ อุปจิณฺณํ จริตนฺติ ทุรูปจิณฺณํ, ตสฺมึ ทุกฺกฏํ ทุรูปจิณฺณทุกฺกฏํฯ วินเย ปญฺญตฺตํ อวเสสํ ทุกฺกฏํ **วินยทุกฺกฏํฯ เอกาทส สมนุภาสนา** นาม ภิกฺขุปาติโมเกฺข จตฺตาโร ยาวตติยกา สงฺฆาทิเสสา อริฏฺฐสิกฺขาปทนฺติ ปญฺจ, ภิกฺขุนิปาติโมเกฺข เอกํ ยาวตติยกปาราชิกํ จตฺตาโร สงฺฆาทิเสสา จณฺฑกาฬีสิกฺขาปทนฺติ ฉฯ

สหปโยคโต ปฏฺฐาย เจตฺถ ปุริมปุริมา อาปตฺติโย ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ อาห **อถ ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา**ติอาทิฯ ‘‘ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา ธุรนิเกฺขปํ กตฺวา ปุน ขณนฺตสฺส ปุริมาปตฺติโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ วทนฺติฯ ‘‘เฉทนปจฺจยา ทุกฺกฏํ เทเสตฺวา มุจฺจตี’’ติ วตฺวา ปุพฺพปโยเค อาปตฺตีนํ เทเสตพฺพตาย อวุตฺตตฺตา สหปโยเค ปเตฺต ปุพฺพปโยเค อาปตฺติโย ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ

อปรทฺธํ วิรทฺธํ ขลิตนฺติ สพฺพเมตํ **ยญฺจ ทุกฺกฏ**นฺติ เอตฺถ วุตฺตสฺส ทุกฺกฏสฺส ปริยายวจนํ, **ยํ มนุเสฺส กเร**ติอาทิ ปเนตฺถ โอปมฺมนิทสฺสนํฯ **สํโยคภาโว**ติ ทุวิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, เตน รสฺสตฺตสฺสาปิ นิมิตฺตํ ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **เอกสฺส มูเล**ติ เอกสฺส สนฺติเกฯ สพฺพตฺถาปิ อามสเน ทุกฺกฏํ, ผนฺทาปเน ถุลฺลจฺจยญฺจ วิสุํ วิสุํ อามสนผนฺทาปนปโยคํ กโรนฺตเสฺสว โหติ, เอกปโยเคน คณฺหนฺตสฺส ปน อุทฺธาเร ปาราชิกเมว, น ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยานีติ วทนฺติ, เอกปโย

เคน คณฺหนฺตสฺสาปิ อามสนผนฺทาปนานมฺปิ ลพฺภมานตฺตา ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ สกฺกา อนามสิตฺวา อผนฺทาเปตฺวา จ กิญฺจิ คเหตุํฯ ‘‘เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตี’’ติ ปํสุขณนาทิสมานปโยเคปิ ปุริมา อาปตฺติ อุตฺตรมุตฺตรํ อาปตฺตึ ปตฺวา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ สญฺญาย **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ, **อิตรฏฺฐกถาสุ** ปน ขณนปโยคเภเทหิ ปโยเค ปโยเค อาปนฺนา อาปตฺติโย อุตฺตรมุตฺตรํ ปตฺวา น ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ อญฺญมญฺญํ สทิสตฺตา วิยูหนํ ปตฺวา ตา สพฺพาปิ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ วิสทิสปโยคตฺตาติ อิมินา อธิปฺปาเยน ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิธานํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิมินา หิ อวหารกสฺส อาสนฺนํ โอริมนฺตํ ปรามสติฯ

ตเตฺถวาติ มุขวฏฺฏิยเมวฯ **พุเนฺทนา**ติ กุมฺภิยา เหฏฺฐิมตเลนฯ เอกฏฺฐาเน ฐิตาย กุมฺภิยา ฐานา จาวนํ ฉหิ อากาเรหิ เวทิตพฺพนฺติ สมฺพนฺโธฯ **เอกฏฺฐาเน**ติ จ สงฺขลิกพทฺธภาเวน เอกสฺมึ ปติฏฺฐิโตกาสฏฺฐาเนติ อโตฺถฯ **ขาณุกํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ฐานา จาเวตี**ติ ขาณุกํ อตฺตโน ปติฏฺฐิตฏฺฐานโต ปญฺจหิ อากาเรหิ ฐานา จาเวติฯ **ฉินฺนมเตฺต ปาราชิกนฺ**ติ อวสฺสํ เจ ปตติ, ฉินฺนมเตฺต ปาราชิกํฯ **ปริเจฺฉโท**ติ ปญฺจมาสกาทิครุภาวปริเจฺฉโทฯ **อปพฺยูหโนฺต**ติ ฐิตฏฺฐานโต อปนยนวเสน วิยูหโนฺต ราสึ กโรโนฺตฯ **เอวํ กตฺวา**ติ ภาชนมุขวฏฺฏิยา กุมฺภิคเตน ภาชนคตสฺส เอกาพทฺธภาวํ วิโยเชตฺวาติ อโตฺถฯ **อุปฑฺฒกุมฺภียนฺ**ติ อุปฑฺฒปุณฺณาย กุมฺภิยาฯ **วินยธมฺมตา**ติ อธิกการณาลาเภ วินยวินิจฺฉยธมฺมตาติ อธิปฺปาโยฯ น เกวลเญฺจตฺถ ครุกตาว, สุตฺตานุคมนมฺปิ อตฺถีติ ทเสฺสโนฺต **อปิจา**ติอาทิมาหฯ **กเณฺฐน ปน ปริจฺฉินฺนกาเล**ติ มุขคตํ อโชฺฌหฏกาเลติ อโตฺถฯ อโชฺฌหรณเมว เหตฺถ ปริจฺฉินฺทนํ, น กณฺฐปิทหนํฯ **จิกฺกนนฺ**ติ ถทฺธํ, พหลํ ฆนนฺติ อโตฺถฯ

โยปิ เถยฺยจิเตฺตน ปรสฺส กุมฺภิยา ปาทคฺฆนกํ สปฺปึ วา เตลํ วา อวสฺสํ ปิวนกํ ยํ กิญฺจิ ทุกูลสาฏกํ วา จมฺมขณฺฑาทีนํ วา อญฺญตรํ ปกฺขิปติ, หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกนฺติ เอตฺถ อวหาโร วีมํสิตโพฺพฯ ยทิ จ ทุกูลาทีสุ สปฺปิเตลานํ ปวิสนํ สนฺธาย ปาราชิกํ ภเวยฺย, ตตฺถ ปวิฏฺฐเตลาทิโน กุมฺภิคเตน เอกาพทฺธตาย น ตาว อวหาโร ภาชนนฺตรํ ปเวเสตฺวา คหณกาเล วิยฯ ตถา หิ วุตฺตํ – ‘‘ภาชนํ ปน นิมุชฺชาเปตฺวา คณฺหนฺตสฺส ยาว เอกาพทฺธํ โหติ, ตาว รกฺขตี’’ติอาทิฯ อถ เตลาทิวินาเสน ปาราชิกํ ภเวยฺย, ตทาปิ ติณชฺฌาปนาทีสุ วิย อวหาโร นตฺถิ, ทุกฺกเฏฺฐน สทฺธึ ภณฺฑเทยฺยเมว โหติ, ตถา จ ปาทคฺฆนกํ เตลาทึ ปีตํ ทุกูลาทึ อุทฺธรนฺตสฺสาปิ ปาราชิกํ น สิยา ตตฺถ ปวิฏฺฐสฺส เตลาทิโน วินฏฺฐเฏฺฐน คหณกฺขเณ อวิชฺชมานตฺตา, วิชฺชมานเตฺตน จ อุทฺธาเรเยว ปาราชิกํ วตฺตพฺพํ, น หตฺถโต มุตฺตมเตฺตติฯ **สพฺพอฏฺฐกถาสุ** จ ทุกูลาทีนํ ปกฺขิปเน หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิกสฺส วุตฺตตฺตา น ตํ ปฏิกฺขิปิตุํ สกฺกาฯ อฏฺฐกถาปฺปมาเณน ปเนตํ คเหตพฺพํ, ยุตฺติ ปเนตฺถ ปณฺฑิเตหิ ปุพฺพาปรํ สํสนฺทิตฺวา อุทฺธาเรตพฺพาฯ

ปลิพุชฺฌิสฺสตีติ นิวาเรสฺสติฯ **วุตฺตนเยน ปาราชิกนฺ**ติ หตฺถโต มุตฺตมเตฺตเยว ปาราชิกํฯ **เนว อวหาโร, น คีวา**ติ อตฺตโน ภาชนตฺตา วุตฺตํ, อนาปตฺติมตฺตเมว วุตฺตํ, น ปน เอวํ วิจาริตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **พหิคตํ นาม โหตี**ติ ตโต ปฏฺฐาย เตลสฺส อฏฺฐานโต อโธมุขภาวโต จ พหิคตํ นาม โหติฯ อโนฺต ปฏฺฐาย ฉิเทฺท กริยมาเน เตลสฺส นิกฺขมิตฺวา คตคตฏฺฐานํ ภาชนสงฺขฺยเมว คจฺฉตีติ อาห ‘‘พาหิรนฺตโต ปาทคฺฆนเก คฬิเต ปาราชิก’’นฺติฯ **ยถา ตถา วา กตสฺสา**ติ พาหิรนฺตโต วา อพฺภนฺตรนฺตโต วา ปฏฺฐาย กตสฺสฯ **มเชฺฌ ฐเปตฺวา กตฉิเทฺท**ติ มเชฺฌ โถกํ กปาลํ ฐเปตฺวา ปจฺฉา ตํ ฉินฺทเนฺตน กตฉิเทฺทฯ

ปตฺถีนสฺส ขาทนํ อิตรสฺส ปานญฺจ สปฺปิอาทีนํ ปริโภโคติ อาห ‘‘อขาทิตพฺพํ วา อปาตพฺพํ วา กโรตี’’ติฯ กสฺมา ปเนตฺถ ทุกฺกฏํ วุตฺตนฺติ อาห ‘‘ฐานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกฏ’’นฺติฯ **ปุริมทฺวย**นฺติ เภทนํ ฉฑฺฑนญฺจฯ **กุมฺภิชชฺชรกรเณนา**ติ ปุณฺณกุมฺภิยา ชชฺชรกรเณนฯ **มาติกาอุชุกรเณนา**ติ อุทกปุณฺณาย มาติกาย อุชุกรเณนฯ **เอกลกฺขณ**นฺติ เภทนํ กุมฺภิยา ชชฺชรกรเณน, ฉฑฺฑนํ มาติกาย อุชุกรเณน จ สทฺธึ เอกสภาวํฯ **ปจฺฉิมํ ปน ทฺวย**นฺติ ฌาปนํ อปริโภคกรณญฺจฯ **เอตฺถ เอวํ วินิจฺฉยํ วทนฺตี**ติ เอตสฺมึ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺต อตฺถ เอเก อาจริยา เอวํ วินิจฺฉยํ วทนฺติฯ **ปจฺฉิมทฺวยํ สนฺธาย วุตฺต**นฺติ เอตฺถ ปุริมปททฺวเย วินิจฺฉโย เหฏฺฐา วุตฺตานุสาเรน สกฺกา วิญฺญาตุนฺติ ตตฺถ กิญฺจิ อวตฺวา ปจฺฉิมปททฺวยํ สนฺธาย ‘‘ฐานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกฏ’’นฺติ อิทํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโย ฯ **เถยฺยจิตฺตนา**ติ อตฺตโน วา ปรสฺส วา กาตุกามตาวเสน อุปฺปนฺนเถยฺยจิตฺตนฯ **วินาเสตุกามตายา**ติ หตฺถปาทาทีนิ ฉินฺทโนฺต วิย เกวลํ วินาเสตุกามตายฯ **วุตฺตนเยน ภินฺทนฺตสฺส วา ฉฑฺฑนฺตสฺส วา**ติ มุคฺคเรน โปเถตฺวา ภินฺทนฺตสฺส วา อุทกํ วา วาลิกํ วา อากิริตฺวา อุตฺตราเปนฺตสฺส วาติ อตฺโถฯ **อยุตฺตนฺติ เจ**ติ ปาฬิยํ ปุริมทฺวเยปิ ทุกฺกฏเสฺสว วุตฺตตฺตา ‘‘ปุริมทฺวเย ปาราชิก’’นฺติ อิทํ อยุตฺตนฺติ ยทิ ตุมฺหากํ สิยาติ อโตฺถฯ **นา**ติ อยุตฺตภาวํ นิเสเธตฺวา ตตฺถ การณมาห ‘‘อญฺญถา คเหตพฺพตฺถโต’’ติฯ

เอวเมเก วทนฺตีติ เหฏฺฐา วุตฺตสฺส อตฺถนยสฺส อตฺตนา อนภิมตภาวํ ทเสฺสตฺวา สยํ อญฺญถาปิ ปาฬึ อฏฺฐกถญฺจ สํสนฺทิตฺวา อตฺถํ ทเสฺสตุกาโม **อยํ ปเนตฺถ สาโร**ติอาทิมาหฯ **อจาเวตุกาโมวา**ติ เถยฺยจิตฺตน ฐานา อจาเวตุกาโมวฯ **อฉฑฺฑตุกาโมเยวา**ติ เอตฺถาปิ เถยฺยจิตฺตนาติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ อิทญฺหิ เถยฺยจิตฺตปกฺขํ สนฺธาย วุตฺตํ นาเสตุกามตาปกฺขสฺส วกฺขมานตฺตาฯ เตเนวาห **นาเสตุกามตาปเกฺข ปนา**ติอาทิฯ **อิตรถาปิ ยุชฺชตี**ติ เถยฺยจิตฺตาภาวา ฐานา จาเวตุกามสฺสาปิ ทุกฺกฏํ ยุชฺชตีติ วุตฺตํ โหติฯ

ภูมฏฺฐกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

อากาสฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๖. อากาสฏฺฐกถายํ **อโนฺตวตฺถุมฺหี**ติ ปริกฺขิตฺตสฺส วตฺถุสฺส อโนฺตฯ **อโนฺตคาเม**ติ ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อโนฺตฯ อปริกฺขิเตฺต ปน วตฺถุมฺหิ คาเม วา ฐิตฏฺฐานเมว ฐานํฯ **อฏวิมุขํ กโรติ...เป.... รกฺขตี**ติ เตน ปโยเคน ตสฺส อิจฺฉิตฏฺฐานํ อาคตตฺตา รกฺขติฯ **คามโต นิกฺขนฺตสฺสา**ติ ปริกฺขิตฺตคามโต นิกฺขนฺตสฺสฯ **กปิญฺชโร** นาม อญฺญมญฺญํ ยุชฺฌาปนตฺถาย พาลชเนหิ โปสาวนิยปกฺขิชาติฯ

เวหาสฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๗. เวหาสฏฺฐกถายํ **ฉินฺนมเตฺต มุตฺตมเตฺต**ติ ยถา ฉินฺนํ มุตฺตญฺจ ปกติฏฺฐาเน น ติฏฺฐติ, ตถา เฉทนํ โมจนญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ

อุทกฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๘. อุทกฏฺฐกถายํ สนฺทมานอุทเก นิกฺขิตฺตํ น ติฏฺฐตีติ อาห ‘‘อสนฺทนเก อุทเก’’ติฯ **อนาปตฺตี**ติ หตฺถวารปทวาเรสุ ทุกฺกฏาปตฺติยา อภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **กฑฺฒตี**ติ เหฏฺฐโต โอสาเรติฯ **สกลมุทก**นฺติ ทเณฺฑน ผุโฏฺฐกาสคตํ สกลมุทกํฯ **น อุทกํ ฐาน**นฺติ อตฺตนา กตฏฺ

ฐานสฺส อฏฺฐานตฺตาฯ **ปทุมินิย**นฺติ ปทุมคเจฺฉฯ **กลาปพนฺธ**นฺติ หตฺถกวเสน ขุทฺทกํ กตฺวา พทฺธํ กลาปพทฺธํฯ **ภารพทฺธํ** นาม สีสภาราทิวเสน พทฺธํฯ **มุฬาล**นฺติ กนฺทํฯ **ปตฺตํ วา ปุปฺผํ วา**ติ อิทํ กทฺทมสฺส อโนฺต ปวิสิตฺวา ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **นิทฺธมนตุมฺพ**นฺติ วาปิยา อุทกสฺส นิกฺขมนนาฬํฯ **อุทกวาหก**นฺติ มหามาติกํฯ **อวหาเรน โส น กาเรตโพฺพ**ติ อิมินา ปาณํ ชีวิตา โวโรปเน อาปตฺติยา สพฺพตฺถ น มุจฺจตีติ ทีเปติฯ **มาติกํ อาโรเปตฺวา**ติ ขุทฺทกมาติกํ อาโรเปตฺวาฯ **มริตฺวา...เป.... ติฏฺฐนฺตี**ติ เอตฺถ มตมจฺฉานํเยว เตสํ สนฺตกตฺตา อมเต คณฺหนฺตสฺส นตฺถิ อวหาโรฯ

นาวฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๙. นาวฏฺฐกถายํ **ถุลฺลจฺจยมฺปิ ปาราชิกมฺปิ โหตี**ติ เอตฺถ ปฐมํ ฐานา อจาเวตฺวา มุเตฺต ถุลฺลจฺจยํ, ปฐมํ ปน ฐานา จาเวตฺวา มุเตฺต ปาราชิกนฺติ เวทิตพฺพํฯ ปาเส พทฺธสูกโร วิยาติอาทินา วุตฺตํ สนฺธายาห ''ตตฺถ ยุตฺติ ปุเพฺพ วุตฺตาเอวา''ติฯ **วิปฺปนฏฺฐนาวา**ติ วิสมวาเตหิ เทสนฺตรํ ปลาตา, ภิชฺชิตฺวา วา วินาสํ ปตฺวา อุทเก นิมุชฺชิตฺวา เหฏฺฐา ภูมิตลํ อปฺปตฺวา สามิเกหิ จ อปริจฺจตฺตาลยา วุจฺจติฯ **พลวา จ วาโต อาคมฺมา**ติ อิมินา อสติ วาเต อยํ ปโยโค กโตติ ทเสฺสติฯ **ปุคฺคลสฺส นตฺถิ อวหาโร**ติ สุกฺขมาติกายํ อุชุกรณนเยน วุตฺตํฯ ตํ อตฺตโน ปาเทน อนกฺกมิตฺวา หเตฺถน จ อนุกฺขิปิตฺวา อญฺญสฺมิํ ทณฺฑาทีสุ พนฺธิตฺวา ฐปิเต ยุชฺชติ, อตฺตโน ปาเทน อกฺกมิตฺวา หเตฺถน จ อุกฺขิปิตฺวา ฐิตสฺส ปน พลววาเตน ฉตฺตจีวราทีสุ ปหเฏสุ ปกติํ วิชหิตฺวา ทฬฺหตรํ อกฺกมนคหณาทิปโยโค อภินโว กาตโพฺพ สิยาฯ อิตรถา ฉตฺตจีวราทีนิ วา วิคจฺฉนฺติ, อวหารโก วา สยํ ปติสฺสติ, นาวา จ ตทา น คมิสฺสติฯ ตสฺมา อีทิเส อภินวปฺปโยเค สติ อวหาเรน ภวิตพฺพํฯ สุกฺขมาติกายํ อุชุกตาย อุทกาคมนกาเล กาตพฺพกิจฺจํ นตฺถีติ ตํ อิธ นิทสฺสนํ น โหติฯ ทาสํ ปน ปกติยา ปลายนฺตํ ''สีฆํ ยาหี''ติ วตฺวา ปกติคมนโตตุริตคมนุปฺปาทนาทินา อิธ นิทสฺสเนน ภวิตพฺพนฺติ อมฺหากํ ขนฺติ , วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ วาเต อาคเตปิ ยตฺถ อติลหุกตฺตา นาวาย กญฺจิ ปโยคํ อกตฺวา ปกติยา อวหารโก ติฏฺฐติ, ตตฺถิทํ อฏฺฐกถายํ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

ยานฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๐. ยานฏฺฐกถายํ **อุโภสุ ปเสฺสสู**ติ จตุนฺนํ ถมฺภานํ อุปริ จตุรสฺสํ ทารุสงฺฆาฏํ อาโรเปตฺวา ตสฺส วามทกฺขิณปเสฺสสุ อุโภสุ วาตาตปาทิปริสฺสยวิโนทนตฺถํ ครุฬปกฺขิโน อุโภ ปกฺขา วิย กตา **สนฺทมานิกาฯ ทุกยุตฺตสฺสา**ติ ทฺวีหิ โคเณหิ ยุตฺตสฺสฯ **อยุตฺตก**นฺติ โคเณหิ อยุตฺตํฯ **กปฺปกตา**ติ ทฺวินฺนํ สิขานํ สนฺธิฏฺฐาเน โคสิงฺคานิ วิย เทฺว โกฏิโย ฐเปตฺวา อุปตฺถมฺภนี กปฺปกตา นาม, สา ทฺวีหิปิ โกฏีหิ ภูมิยํ ปติฏฺฐาติ, เตนาห ''ฉ ฐานานี''ติฯ **ตีณิ วา จตฺตาริ วา ฐานานี**ติ อกปฺปกตาย อุปตฺถมฺภนิยา จ ทฺวินฺนํ จกฺกานญฺจ วเสน ตีณิ ฐานานิ, กปฺปกตาย วเสน จตฺตาริ ฐานานิ, ตถา ปถวิยํ ฐปิตสฺส ตีณิ ฐานานีติ สมฺพโนฺธฯ **อกฺขสีเสหี**ติ อกฺขทารุโน ทฺวีหิ โกฏีหิฯ **อกฺขุทฺธีหี**ติ อกฺขทารุนา สมฺปฏิจฺฉกา เหฏฺฐิมภาเค กปฺปกตา เทฺว ทารุขณฺฑา อกฺขุทฺธิโย นาม, ตาสํ กปฺปกตานํ ทฺวินฺนํ กปฺปสีสานิ จตฺตาริ อิธ ''อกฺขุทฺธิโย''ติ วุจฺจนฺติ, เตนาห ''จตูหิ จ อกฺขุทฺธีหี''ติฯ ตาหิ ปติฏฺฐิตาหิ ปติฏฺฐิตฏฺฐานานิ จตฺตาริ ธุเรน ปติฏฺฐิตฏฺฐานํ เอกนฺติ **ปญฺจ ฐานานิ** โหนฺติฯ อุทฺธิโยว ''อุทฺธิขาณุกา''ติ วุตฺตา, อุทฺธิขาณุกานํ อภาเว อกฺขสีสานํ ปติฏฺฐาโนกาสํ ทเสฺสโนฺต อาห **สมเมว พาหํ กตฺวา**ติอาทิฯ ตตฺถ **สมเมวา**ติ อุทฺธิโย เหฏฺฐา อโนลเมฺพตฺวา พาหุโน เหฏฺฐิมภาคํ สมํ กตฺวา ทฺวินฺนํ พาหุทารูนํ มเชฺฌ อกฺขสีสปฺปมาเณน ฉิทฺทํ กตฺวา ตตฺถ อกฺขสีสานิ ปเวสิตานิ โหนฺติ, เตน พาหานํ

เหฎฺฐาภาคํ สพฺพํ ภูมึ ผุสิตฺวา ติฏฺฐติ, เตนาห ‘‘สพฺพํ ปถวึ ผุสิตฺวา ติฏฺฐตี’’ติฯ เสสํ นาวายํ **วุตฺตสทิส**นฺติ อิมินา ยทิ ปน ตํ เอวํ คจฺฉนฺตํ ปกติคมนํ ปจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญํ ทิสาภาคํ เนติ, ปาราชิกํฯ สยเมว ยํ กิญฺจิ ฐานํ สมฺปตฺตํ ฐานา อจาเลนฺตฺว วิกฺกิณิตฺวา คจฺฉติ, เนวตฺถิ อวหาโร, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหตีติ อิมํ นยํ อติทิสติฯ

ภารฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๑. ภารฏฺฐกถายํ ภารฏฺฐนฺติ มาติกาปทสฺส ภาโร นามาติ อิทํ อตฺถทสฺสนนฺติ อาห ‘‘ภาโรเยว ภารฏฺฐ’’นฺติฯ **ปุริมคเล**ติ คลสฺส ปุริมภาเคฯ **คลวาฏโก**ติ คีวาย อุปริมคลวาฏโกฯ **อุรปริเจฺฉทมเชฺฌ**ติ อุรปริยนฺตสฺส มเชฺฌฯ **สามิเกหิ อนาณโตฺต**ติ อิทํ ยทิ สามิเกหิ ‘‘อิมํ ภารํ เนตฺวา อสุกฏฺฐาเน เทหี’’ติ อาณโตฺต ภเวยฺย, ตทา เตน คหิตภณฺฑํ อุปนิกฺขิตฺตํ สิยา, ตญฺจ เถยฺยจิเตฺตน สีสาทิโต โอโรเปนฺตสฺสาปิ อวหาโร น สิยา, สามิกานํ ปน ธุรนิเกฺขเป เอว สิยาติ ตโต อุปนิกฺขิตฺตภณฺฑภาวโต วิโยเชตุํ วุตฺตํ, เตเนว วกฺขติ ‘‘เตหิ ปน อนาณตฺตตฺตา ปาราชิก’’นฺติฯ **ฆํสโนฺต**ติ สีสโต อนุกฺขิปโนฺต, ยทิ อุกฺขิเปยฺย, อุกฺขิตฺตมเตฺต ปาราชิกํ, เตนาห **สีสโต เกสคฺคมตฺตมฺปี**ติอาทิฯ **โย จาย**นฺติ โย อยํ วินิจฺฉโยฯ

อารามฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๒. อารามฏฺฐกถายํ **อารามํ อภิยุญฺชตี**ติ อิทํ อภิโยคกรณํ ปเรสํ ภูมฏฺฐภณฺฑาทีสุปิ กาตุํ วฏฺฏติเยวฯ อารามาทิถาวเรสุ ปน เยภุเยฺยน อภิโยควเสเนว คหณสมฺภวโต เอเตฺถว **ปาฬิยํ** อภิโยโค วุโตฺต, อิติ อิมินา นเยน สพฺพตฺถาปิ สกฺกา ญาตุนฺติ คเหตพฺพํฯ **อทินฺนาทานสฺส ปโยคตฺตา**ติ สหปโยคมาหฯ วตฺถุมฺหิเยว กตปโยคตฺตา สหปโยควเสน เหตํ ทุกฺกฏํฯ **สยมฺปี**ติ อภิยุญฺชโกปิฯ ‘‘กึ กโรมิ กึ กโรมี’’ติ เอวํ กิงฺการเมว ปฏิสฺสุณโนฺต วิย จรตีติ กิงฺการปฏิสฺสาวี, ตสฺส ภาโว **กิงฺการปฏิสฺสาวิภาโว,** ตสฺมึ, อตฺตโน วสวตฺติภาเวติ วุตฺตํ โหติฯ **อุโกฺกจ**นฺติ ลญฺชํฯ **สเพฺพสํ ปาราชิก**นฺติ กูฏวินิจฺฉยิกาทีนํฯ อยํ วตฺถุสามีติอาทิกสฺส อุภินฺนํ ธุรนิเกฺขปกรณเหตุโน ปโยคสฺส กรณกฺขเณว ปาราชิกํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ สเจ ปน สามิกสฺส วิมติ จ ธุรนิเกฺขโป จ กเมน อุปฺปชฺชนฺติ, ปโยคสมุฏฺฐาปกจิตฺตกฺขเณ ปาราชิกเมว โหติ, น ถุลฺลจฺจยํฯ ยทิ วิมติเยว อุปฺปชฺชติ, ตทา ถุลฺลจฺจยเมวาติ เวทิตพฺพํ, อยํ นโย สพฺพตฺถ ยถานุรูปํ คเหตโพฺพฯ **ธุรนิเกฺขปวเสเนว ปราชโย**ติ สามิโก ‘‘อหํ น มุจฺจามี’’ติ ธุรํ อนิกฺขิปโนฺต อโฏฺฏ ปราชิโต นาม น โหตีติ ทเสฺสติฯ

วิหารฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๓. วิหารฏฺฐกถายํ **วิหาร**นฺติ อุปจารสีมาสงฺขาตํ สกลํ วิหารํฯ **ปริเวณ**นฺติ ตสฺส วิหารสฺส อพฺภนฺตเร วิสุํ วิสุํ ปาการาทิปริจฺฉินฺนฏฺฐานํฯ **อาวาส**นฺติ เอกํ อาวสถมตฺตํฯ คณสนฺตเกปริจฺฉินฺนสามิกตฺตา สกฺกา ธุรํ นิกฺขิปาเปตุนฺติ อาห ‘‘ทีฆภาณกาทิเภทสฺส ปน คณสฺสา’’ติฯ อิธาปิ สเจ เอโกปิ ธุรํ น นิกฺขิปติ, รกฺขติเยวฯ เอส นโย พหูนํ สนฺตเก สพฺพตฺถฯ

เขตฺตฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๔. เขตฺตฏฺฐกถายํ **นิรุมฺภิตฺวา วา**ติอาทีสุ คณฺหนฺตสฺสาติ ปเจฺจกํ โยเชตพฺพํ, ตตฺถ นิรุมฺภิตฺวา คหณํ นาม วีหิสีสํ อจฺฉินฺทิตฺวา ยถาฐิตเมว หเตฺถน คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา พีชมตฺตเสฺสว คหณํฯ **เอกเมก**นฺติ เอกํ วีหิสีสํฯ **ยสฺมึ พีเช วา**ติอาทิ นิรุมฺภิตฺวา คหณาทีสุ

ยถากฺกมํ โยเชตพฺพํฯ ‘‘ตสฺมึ พนฺธนา โมจิตมตฺเต’’ติ วจนโต ตสฺมึ พีชาทิมฺหิ พนฺธนา มุตฺตมตฺเต สติ ตโต อนปนีเตปิ ฐานนฺตรสฺส อภาวา ปาราชิกเมวฯ ยสฺส ปน สีสาทิกสฺส สนฺตราทินา สหสํสิพฺพนํ วา เอกาพทฺธตา วา โหติ, ตสฺส พนฺธนา โมจิเต ถุลฺลจฺจยํ, อิตรฏฺฐานโต โมจิเต ปาราชิกนฺติ คเหตพฺพํ, เตนาห **วีหินาฬนฺ**ติอาทิฯ **สภุสน**ฺติ ปลาลสหิตํฯ **ขีเลนา**ติ ขาณุเกนฯ เอตฺถ จ ขีลสงฺกมนาทีสุ สหปโยโค ธุรนิกฺเขโป จาติ อุภยํ สมฺภวติฯ **ขีลสงฺกมนาทิ** เอตฺถ สหปโยโคฯ ตสฺมิญฺจ กเต ยทิ สามิกา ธุรํ น นิกฺขิปนฺติ ปุน คณฺหิตุกามาว โหนฺติ, น ตาว อวหาโร, ‘‘ขีลํ สงฺกาเมตฺวา เขตฺตาทึ อสฺโก ราชวลฺลโภ ภิกฺขุ คณฺหิตุกาโม’’ติ ญตฺวา ตสฺส พลํ กกฺขฬาทิภาวญฺจ นิสฺสาย ขีลสงฺกมนาทิกิริยานิฏฺฐานโต ปฐมเมว สามิกา ธุรํ นิกฺขิปนฺติ, น อวหาโร เอตสฺส ปโยคนิฏฺฐานโต ปุเรตรเมว ธุรสฺส นิกฺขิตฺตตฺตาฯ ยทา ปน ขีลสงฺกมนาทิปโยเคเนว ธุรนิกฺเขโป โหติ, ตทาเยว อวหาโร, เตเนวตฺถ ‘‘ตญฺจ โข สามิกานํ ธุรนิกฺเขเปนา’’ติ วุตฺตํฯ ขีลาทีนํ สงฺกมิตภาวํ อชานิตฺวา สามิกานํ สมฺปฏิจฺฉนเมฺปตฺถ ธุรนิกฺเขโปติ เวทิตพฺพํฯ **เอวํ สพฺพตฺถา**ติ ยถาวุตฺตมตฺถํ รชฺชุสงฺกมนาทีสุปิ อติทิสติฯ **ยฏฺฐิน**ฺติ มานทณฺฑํฯ **เอกสฺมึ อนาคเต ถุลฺลจฺจยํ, ตสฺมึ อาคเต ปาราชิก**นฺติ สเจ ทารูนิ นิขณิตฺวา ตตฺตเกเนว คณฺหิตุกาโม โหติ, อวสาเน ทารุมฺหิ ปาราชิกํฯ สเจ ตตฺถ กณฺฏกสาขาทีหิ ปาทานํ อนฺตรํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา กสฺสจิ อปฺปเวสารหํ กตฺวา คเหตุกาโม โหติ, อวสานสาขาย ปาราชิกํ, เตนาห ‘‘สาขาปริวาเรเนว อตฺตโน กาตุํ สโกฺกตี’’ติ, ทารูนิ จ นิขณิตฺวา สาขาปริวารญฺจ กตฺวา เอว อตฺตโน สนฺตกํ กาตุํ สโกฺกตีติ อโตฺถฯ เขตฺตมริยาทนฺติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุํ ‘‘เกทารปาฬิ’’นฺติ วุตฺตํฯ อิทญฺจ ขีลสงฺกมนาทินา คหณํ อารามาทีสุปิ ลพฺภเตวฯ

วตฺถุฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๕. วตฺถุฏฺฐกถายํ **ติณฺณํ ปาการาน**นฺติ อิฏฺฐกสิลาทารูนํ วเสน ติณฺณํ ปาการานํฯ

๑๐๖. คามฏฺฐกถายํ ‘‘คาโม นามา’’ติ **ปาฬิยํ** น วุตฺตํ สพฺพโส คามลกฺขณสฺส ปุเพฺพ วุตฺตตฺตาฯ

อรญฺญฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๗. อรญฺญฏฺฐกถายํ **วินิวิชฺฌิตฺวา**ติ อุชุกเมว วินิวิชฺฌิตฺวาฯ **ลกฺขณจฺฉินฺนสฺสา**ติ อรญฺญสามิกานํ หตฺถโต กิณิตฺวา คณฺหเนฺตหิ กตอกฺขราทิสญฺญาณสฺสฯ **ฉลฺลิยา ปริโยนทฺธ**นฺติ อิมินา สามิกานํ นิราเปกฺขตาย จิรฉฑฺฑิตภาวํ ทีเปติ, เตนาห ‘‘คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ยทิ สามิกานํ สาเปกฺขตา อตฺถิ, น วฏฺฏติฯ **ตานิ กตานิ อชฺฌาวุตฺถานิ จ โหนฺตี**ติ ตานิ เคหาทีนิ กตานิ ปรินิฏฺฐิตานิ มนุเสฺสหิ จ อชฺฌาวุตฺถานิ จ โหนฺติฯ **ทารูนี**ติ เคหาทีนํ กตตฺตา อวสิฏฺฐทารูนิฯ **คเหตุํ วฏฺฏตี**ติ สามิกานํ อนาลยตฺตา วุตฺตํ, เต จ ยทิ คหณกาเล ทิสฺวา สาลยา หุตฺวา วาเรนฺติ, คเหตุํ น วฏฺฏติเยวฯ **‘‘เทหี’’ติ วุเตฺต ทาตพฺพเมวาติ** ‘‘เทหี’’ติ วุเตฺต ‘‘ทสฺสามี’’ติ อาโภคํ กตฺวา คจฺฉนฺตสฺส ‘‘เทหี’’ติ อวุเตฺต อทตฺวา คมเน อาปตฺติ นตฺถิฯ ปจฺฉาปิ เตหิ โจทิเต ทาตพฺพเมวฯ

อทิสฺวา คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺยนฺติ สุทฺธจิเตฺตน คตสฺส ภณฺฑเทยฺยํฯ อารกฺขฏฺฐานมฺปิ สุทฺธจิเตฺตน อติกฺกมิตฺวา เถยฺยจิเตฺต อุปฺปเนฺนปิ อวหาโร นตฺถิ อารกฺขฏฺฐานสฺส อติกฺกนฺตตฺตาฯ เกจิ ปน ‘‘ยตฺถ กตฺถจิ นีตานมฺปิ ทารูนํ อรญฺญสามิกานเญฺญว สนฺตกตฺตา ปุน เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา คจฺฉติ, ปาราชิกเมวา’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ‘‘อารกฺขฏฺฐานํ ปตฺวา…เป.… อสฺสติยา อติกฺกมตี’’ติ, สหสา ตํ ฐานํ อติกฺกมตีติอาทินา (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๐๗) จ อารกฺขฏฺฐาน

าติกฺกเมเยว อาปตฺติยา วุจฺจมานตฺตา, อารกฺขฏฺฐานาติกฺกมเมว สนฺธาย “อิทํ ปน เถยฺยจิตฺเตน ปริหรนฺตสฺส อากาเสน คจฺฉโตปิ ปาราชิกเมวา”ติ วุตฺตํฯ ยญฺจ “ยตฺถ กตฺถจิ นีตานมฺปิ ทารูนํ อรญฺญสามิกานเญฺญว สนฺตกตฺตา”ติ การณํ วุตฺตํ, ตมฺปิ อารกฺขฏฺฐานโต พหิ ปาราชิกาปชฺชนสฺส การณํ น โหติ ภณฺฑเทยฺยภาวเสฺสว การณตฺตาฯ เตสํ สนฺตกเตฺตเนว หิ พหิ กตสฺสาปิ ภณฺฑเทยฺยํ ชาตํ, อิตรถา จ ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น สิยา สุงฺกฆาตาติกฺกเม วิยฯ อทฺธิเกหิ ทินฺนเมว สุงฺกิกานํ สนฺตกํ โหติ, นาทินฺนํ, เตน ตํ ฐานํ ยโต กุโตจิ ปจฺจยโต สุทฺธจิตฺเตน อติกฺกนฺตสฺส ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหติฯ อิธ ปน อรญฺญสามิกานํ สนฺตกตฺตา สพฺพตฺถาปิ ภณฺฑเทยฺยเมว โหติ, เตเนเวตํ อรเญฺญ อารกฺขฏฺฐานํ สุงฺกฆาตโตปิ ครุตรํ ชาตํฯ ยทิ หิ อารกฺขฏฺฐานโต พหิปิ เถยฺยจิตฺเต สติ อวหาโร ภเวยฺย, อารกฺขฏฺฐานํ ปตฺวาติอาทินา ฐานนิยโม นิรตฺถโก สิยา ยตฺถ กตฺถจิ เถยฺยจิตฺต อุปฺปเนฺน ปาราชิกนฺติ วตฺตพฺพโตฯ ตสฺมา อารกฺขฏฺฐานโต พหิ เถยฺยจิเตฺตน คจฺฉนฺตสฺส อวหาโร น ภวติ เอวาติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ **อิทํ ปน เถยฺยจิเตฺตน ปริหรนฺตสฺสา**ติ ยสฺมิํ ปเทเส อติกฺกเนฺต เตสํ อรญฺญํ อารกฺขฏฺฐานญฺจ อติกฺกโนฺต นาม โหติ, ตํ ปเทสํ อากาเสนาปิ อติกฺกมนวเสน คจฺฉนฺตสฺสาปีติ อโตฺถฯ

อุทกกถาวณฺณนา

๑๐๘. อุทกกถายํ มหากุจฺฉิกา อุทกจาฏิ **อุทกมณิโก,** “สเมขลา จาฏิ อุทกมณิโก”ติปิ วทนฺติฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ ภาชเนสุฯ **ภูตคาเมน สทฺธิมฺปี**ติ **ปิ**-สเทฺทน อกปฺปิยปถวิมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ **ตฬากรกฺขณตฺถายา**ติ “มโหทกํ อาคนฺตฺวา ตฬากมริยาทํ มา ฉินฺที”ติ ตฬากรกฺขณตฺถํฯ **นิพฺพหนอุทก**นฺติ เอตฺถ ตฬากสฺส เอเกน อุนฺนเตน ปเสฺสน อธิกชลํ นิพฺพหติ นิคจฺฉติ เอเตนาติ “นิพฺพหน”นฺติ อธิกชลนิกฺขมนมาติกา วุจฺจติฯ ตตฺถ คจฺฉมานํ อุทกํ นิพฺพหนอุทกํ นามฯ **นิทฺธมนตุมฺพ**นฺติ สสฺสาทีนํ อตฺถาย อิฏฺฐกาทีหิ กตํ อุทกนิกฺขมนปนาฬิฯ **มริยาทํ ทุพฺพลํ กตฺวา**ติ เอตฺถ ทุพฺพลํ อกตฺวาปิ ยถาวุตฺตปฺปโยเค กเต มริยาทํ ฉินฺทิตฺวา นิกฺขนฺตอุทกคฺฆานุรูเปน อวหาเรน กตฺตพฺพเมวฯ **ยตฺตกํ ตปฺปจฺจยา สสฺสํ อุปฺปชฺชตี**ติ พีชกสิกมฺมาทิพฺพยํ ฐเปตฺวา ยํ อธิกลาภํ อุปฺปชฺชติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ น หิ เตหิ กาตพฺพํ วยกรณมฺปิ เอตสฺส ทาตพฺพํฯ อิทญฺจ ตรุณสเสฺส ชาเต อุทกํ วินาเสนฺตสฺส ยุชฺชติ, สเสฺส ปน สพฺพถา อกเตเยว อุทกํ วินาเสเนฺตน จ อุทกคฺฆเมว ทาตพฺพํ, น ตปฺปจฺจยา สกลํ สสฺสํ เตน วินาสิตภณฺฑเสฺสว ภณฺฑเทยฺยตฺตา, อิตรถา วาณิชฺชาทิอตฺถาย ปเรหิ ฐปิตภณฺฑํ อวหรนฺตสฺส ตทุภยมฺปิ คเหตฺวา ภณฺฑคฺฆํ กาตพฺพํ สิยา, ตญฺจ น ยุตฺตนฺติ อมฺหากํ ขนฺติฯ **สามิกานํ ธุรนิเกฺขเปนา**ติ เอตฺถ เอกสฺส สนฺตเก ตฬาเก เขเตฺต จ ชาเต ตเสฺสว ธุรนิเกฺขเปน ปาราชิกํ, ยทิ ปน ตํ ตฬากํ สพฺพสาธารณํ, เขตฺตานิ ปาฏิปุคฺคลิกานิ, ตสฺส ตสฺส ปุคฺคลเสฺสว ธุรนิเกฺขเป อวหาโร, อถ เขตฺตานิปิ สพฺพสาธารณานิ, สเพฺพสํ ธุรนิเกฺขเปเยว ปาราชิกํ, นาสตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อนิคฺคเตติ อนิกฺขเนฺต, ตฬาเกเยว ฐิเตติ อโตฺถฯ **ปเรสํ มาติกามุข**นฺติ ขุทฺทกมาติกามุขํฯ **อสมฺปเตฺตวา**ติ ตฬากโต นิกฺขมิตฺวา มหามาติกายํ เอว ฐิเตฯ **อนิกฺขเนฺต พทฺธา สุพทฺธา**ติ ตฬากโต อนิกฺขเนฺต ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหติ สพฺพสาธารณตฺตา อุทกสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ นิกฺขเนฺต ปน ปาฏิปุคฺคลิกํ โหตีติ อาห “นิกฺขเนฺต พทฺธา ภณฺฑเทยฺย”นฺติฯ อิธ ปน ขุทฺทกมาติกายํ อปฺปวิฏฺฐตฺตา อวหาโร น ชาโต, “ตฬากโต อนิคฺคเต ปเรสํ มาติกามุขํ อสมฺปเตฺตวา”ติ เหฏฺฐา วุตฺตสฺส วิกปฺปทฺวยสฺส “อนิกฺขเนฺต พทฺธา สุพทฺธา, นิกฺขเนฺต พทฺธา ภณฺฑเทยฺย”นฺติ อิทํ ทฺวยํ ยถากฺกเมน โยชนตฺถํ วุตฺตํฯ **นตฺถิ อวหาโร**ติ เอตฺถ “อวหาโร

นตฺถิ, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหตี’’ติ เกจิ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ **วตฺถุํ...เป.... น สเมตี**ติ เอตฺถ ตฬากคตอุทกสฺส สพฺพสาธารณตฺตา ปรสนฺตกวตฺถุ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

ทนฺตโปนกถาวณฺณนา

๑๐๙. ทนฺตกฏฺฐกถายํ **ตโต ปฏฺฐาย อวหาโร นตฺถี**ติ ‘‘ยถาสุขํ ภิกฺขุสโงฺฆ ปริภุญฺชตู’’ติ อภาเชตฺวาว ยาวทิจฺฉกํ คหณตฺถเมว ฐปิตตฺตา อรกฺขิตตฺตา สพฺพสาธารณตฺตา จ อญฺญํ สงฺฆิกํ วิย น โหตีติ เถยฺยจิตฺเตน คณฺหนฺตสฺสาปิ นตฺถิ อวหาโรฯ **ขาทนฺตุ, ปุน สามเณรา อาหริสฺสนฺตีติ เกจิ** เถรา วเทยฺยุนฺติ โยเชตพฺพํฯ

วนปฺปติกถาวณฺณนา

๑๑๐. วนปฺปติกถายํ **สนฺธาริตตฺตา**ติ ฉินฺนสฺส รุกฺขสฺส ปติตุํ อารทฺธสฺส สนฺธารณมตฺเตน วุตฺตํ, น ปน มริจวลฺลิอาทีหิ ปุเพฺพ เวเฐตฺวา ฐิตภาเวนฯ ตาทิเส หิ ฉินฺเนปิ อวหาโร นตฺถิ อรญฺญฏฺฐกถายํ เวฐิตวลฺลิยํ วิยฯ **อุชุกเมว ติฏฺฐตี**ติ อิมินา สพฺพโส ฉินฺทนเมว วลฺลิอาทีหิ อสมฺพทฺธสฺส รุกฺขสฺส ฐานาจาวนํ ปุเพฺพ วิย อากาสาทีสุ ผุฏฺฐสกลปเทสโต โมจนนฺติ อาเวณิกมิธ ฐานาจาวนํ ทเสฺสติฯ เกจิ ปน ‘‘รุกฺขภาเรน กิญฺจิเทว ภสฺสิตฺวา ฐิตตฺตา โหติเยว ฐานาจาวน’’นฺติ วทนฺติ, ตนฺน, รุเกฺขน ผุฏฺฐสฺส สกลสฺส อากาสปเทสสฺส ปญฺจหิ ฉหิ วา อากาเรหิ อนติกฺกมิตตฺตาฯ **วาตมุขํ โสเธตี**ติ ยถา วาโต อาคนฺตฺวา รุกฺขํ ปาเตติ, เอวํ วาตสฺส อาคมนมคฺคํ รุนฺธิตฺวา ฐิตานิ สาขาคุมฺพาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อปเนโนฺต โสเธติฯ **มณฺฑูกกณฺฏกํ วา**ติ มณฺฑูกานํ นงฺคุเฏฺฐ อคฺคโกฏิยํ ฐิตกณฺฏกนฺติ วทนฺติ, เอเก ‘‘วิสมจฺฉกณฺฏก’’นฺติปิ วทนฺติฯ

หรณกถาวณฺณนา

๑๑๑. หรณกถายํ **หรณก**นฺติ วตฺถุสามินา หริยมานํฯ **โส จ ปาทํ อคฺฆติ, ปาราชิกเมวาติ** ‘‘อนฺตํ น คณฺหิสฺสามี’’ติ อสลฺลกฺขิตตฺตา สามญฺญโต ‘‘คณฺหิสฺสามิ เอต’’นฺติ สลฺลกฺขิตเสฺสว ปฏสฺส เอกเทสตาย ตมฺปิ คณฺหิตุกาโมวาติ ปาราชิกํ วุตฺตํฯ **สภณฺฑหารก**นฺติ สหภณฺฑหารกํ, สการาเทสสฺส วิกปฺปตฺตา สห สโทฺทว ฐิโต, ภณฺฑหารเกน สห ตํ ภณฺฑนฺติ อโตฺถฯ **สาสโงฺก**ติ ‘‘ยทิ อุปสงฺกมิตฺวา ภณฺฑํ คณฺหิสฺสามิ, อาวุเธน มํ ปหเรยฺยา’’ติ ภเยน สญฺชาตาสโงฺกฯ **เอกมนฺตํ ปฏิกฺกมฺมา**ติ ภเยเนว อนุปคนฺตฺวา มคฺคโต สยํ ปฏิกฺกมฺมฯ **สนฺตเชฺชตฺวา**ติ ผรุสวาจาย เจว อาวุธปริวตฺตนาทิกายวิกาเรน จ สนฺตเชฺชตฺวาฯ **อนชฺฌาวุตฺถก**นฺติ อปริคฺคหิตกํฯ อาลเยน อนธิมุตฺตมฺปิ ภณฺฑํ อนชฺฌาวุตฺถกํ นาม โหตีติ อาห ‘‘อาหราเปเนฺต ทาตพฺพ’’นฺติ, อิมินา ปฐมํ ปริจฺจตฺตาลยานมฺปิ ยทิ ปจฺฉาปิ สกสญฺญา อุปฺปชฺชติ, เตสเญฺญว ตํ ภณฺฑํ โหติ, พลกฺกาเรนาปิ สกสญฺญาย ตสฺส คหเณ โทโส นตฺถิ, อททนฺตเสฺสว อวหาโรติ ทเสฺสติฯ ยทิ ปน สามิโน ‘‘ปริจฺจตฺตํ มยา ปฐมํ, อิทานิ มม สนฺตกํ วา เอตํ, โน’’ติ อาสงฺกา โหติ, พลกฺกาเรน คเหตุํ น วฏฺฏติ สกสญฺญาพเลเนว ปุน คเหตพฺพภาวสฺส อาปนฺนตฺตาฯ ‘‘อเทนฺตสฺส ปาราชิก’’นฺติ วจนโต โจรสฺส สกสญฺญาย วิชฺชมานายปิ สามิเกสุ สาลเยสุ อทาตุํ น วฏฺฏตีติ ทีปิตํ โหติฯ **อเญฺญสู**ติ มหาปจฺจริยาทีสุฯ **วิจารณาเยว นตฺถี**ติ อิมินา ตตฺถาปิ ปฏิเกฺขปาภาวโต อยเมว อโตฺถติ ทเสฺสติฯ

อุปนิธิกถาวณฺณนา

๑๑๒. อุปนิธิกถายํ สโงฺคปนตฺถาย อตฺตโน หเตฺถ นิกฺขิตฺตสฺส ภณฺฑสฺส คุตฺตฏฺฐาเน ปฏิสามนปฺปโยคํ วินา นาหํ คณฺหามีติอาทินา อญฺญสฺมึ ปโยเค อกเต รชฺชสโงฺขภาทิกาเล “น ทานิ ตสฺส ทสฺสามิ, น มยฺหํ ทานิ ทสฺสตี”ติ อุโภหิปิ สกสกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ธุรนิเกฺขเป กเตปิ อวหาโร นตฺถิฯ เกจิ ปเนตฺถ “ปาราชิกเมว ปฏิสามนปฺปโยคสฺส กตตฺตา”ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ, น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ ปฏิสามนกาเล หิสฺส เถยฺยจิตฺตํ นตฺถิ, “น ทานิ ตสฺส ทสฺสามี”ติ เถยฺยจิตฺตุปฺปตฺติกฺขเณ ปน สามิโน ธุรนิเกฺขปจิตฺตุปฺปตฺติยา เหตุภูโต กายวจีปโยโค นตฺถิ, เยน โส อาปตฺตึ อาปเชฺชยฺยฯ น หิ อกิริยสมุฏฺฐานายํ อาปตฺตีติฯ **ทาเน สอุสฺสาโห, รกฺขติ ตาวา**ติ อวหารํ สนฺธาย อวุตฺตตฺตา นาหํ คณฺหามีติอาทินา มุสาวาทกรเณ ปาจิตฺติยเมว โหติ, น ทุกฺกฏํ เถยฺยจิตฺตาภาเวน สหปโยคสฺสาปิ อภาวโตติ คเหตพฺพํฯ **ยทิปิ มุเขน ทสฺสามีติ วทติ…เป.… ปาราชิก**นฺติ เอตฺถ กตรปโยเคน อาปตฺติ, น ตาว ปฐเมน ภณฺฑปฏิสามนปฺปโยเคน ตทา เถยฺยจิตฺตาภาวา, นาปิ “ทสฺสามี”ติ กถนปฺปโยเคน ตทา เถยฺยจิเตฺต วิชฺชมาเนปิ ปโยคสฺส กปฺปิยตฺตาติ? วุจฺจเต – สามินา “เทหี”ติ พหุโส ยาจิยมาโนปิ อทตฺวา เยน ปโยเคน อตฺตโน อทาตุกามตํ สามิกสฺส ญาเปติ, เยน จ โส “อทาตุกาโม อยํ วิกฺขิปตี”ติ ญตฺวา ธุรํ นิกฺขิปติ, เตเนว ปโยเคนสฺส อาปตฺติฯ น เหตฺถ อุปนิกฺขิตฺตภเณฺฑ ปริยาเยน มุตฺติ อตฺถิฯ อทาตุกามตาย หิ กทา เต ทินฺนํ, กตฺถ เต ทินฺนนฺติอาทิปริยายวจเนนาปิ สามิกสฺส ธุเร นิกฺขิปาปิเต อาปตฺติเยวฯ เตเนว **อฏฺฐกถายํ** วุตฺตํ – “กึ ตุเมฺห ภณถ…เป.… เอวํ อุภินฺนํ ธุรนิเกฺขเปน ภิกฺขุโน ปาราชิก”นฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๑๑)ฯ ปรสนฺตกสฺส ปเรหิ คณฺหาปเน เอว ปริยายโต มุตฺติ, น สพฺพตฺถาติ คเหตพฺพํฯ **อตฺตโน หเตฺถ นิกฺขิตฺตตฺตา**ติ เอตฺถ อตฺตโน หเตฺถ สามินา ทินฺนตาย ภณฺฑาคาริกฏฺฐาเน ฐิตตฺตา จ ฐานาจาวเนปิ นตฺถิ อวหาโร, เถยฺยจิเตฺตน ปน คหเณ ทุกฺกฏโต น มุจฺจตีติ เวทิตพฺพํฯ

เอเสว นโยติ อุทฺธาเรเยว โจรสฺส ปาราชิกํ, กสฺมา? อเญฺญหิ สาธารณสฺส อภิญฺญาณสฺส วุตฺตตฺตาฯ **อญฺญํ ตาทิสเมว คณฺหเนฺต ยุชฺชตี**ติ สญฺญาณโต โอกาสโต จ เตน สทิสเมว อญฺญํ คณฺหเนฺต ยุชฺชติ, โจเรน สลฺลกฺขิตปฺปเทสโต ตํ อปเนตฺวา เกหิจิ ตตฺถ ตาทิเส อญฺญสฺมึ ปเตฺต ฐปิเต ตํ คณฺหเนฺตเยว ยุชฺชตีติ อธิปฺปาโย, เตน โจเรน ทิวา สลฺลกฺขิตปตฺตํ อญฺญตฺถ อปเนตฺวา ตทเญฺญ ตาทิเส ปเตฺต ตตฺถ ฐปิเตปิ โจรสฺส ปจฺฉา รตฺติภาเค อุปฺปชฺชมานํ เถยฺยจิตฺตํ ทิวา สลฺลกฺขิตปฺปเทเส ฐปิตํ อญฺญํ ตาทิสํ ปตฺตเมว อาลมฺพิตฺวา อุปฺปชฺชตีติ ทสฺสิตํ โหติฯ **ปทวาเรนา**ติ เถเรน นีหริตฺวา ทินฺนํ ปตฺตํ คเหตฺวา คจฺฉโต โจรสฺส ปทวาเรนฯ **อตาทิสเมว คณฺหเนฺต ยุชฺชตี**ติ อตาทิสสฺส เถเรน คหณกฺขเณ อวหาราภาวโต ปจฺฉา หตฺถปตฺตํ “ต”นฺติ วา “อญฺญ”นฺติ วา สญฺญาย “อิทํ คเหตฺวา คจฺฉามี”ติ คมเน ปทวาเรเนว อวหาโร ยุชฺชตีติ อธิปฺปาโยฯ

ปาราชิกํ นตฺถีติ ปทวาเรปิ ปาราชิกํ นตฺถิ อุปนิธิภเณฺฑ วิยาติ คเหตพฺพํฯ **คามทฺวาร**นฺติ พหิคาเม วิหารสฺส ปติฏฺฐิตตฺตา คามปฺปเวสสฺส อารมฺภปฺปเทสทสฺสนวเสน วุตฺตํ, อโนฺตคามนฺติ อโตฺถฯ **ทฺวินฺนมฺปิ อุทฺธาเรเยว ปาราชิก**นฺติ เถรสฺส อภณฺฑาคาริกตฺตา วุตฺตํฯ ยทิ หิ โส ภณฺฑาคาริโก ภเวยฺย, สพฺพมฺปิ อุปนิกฺขิตฺตเมว สิยา, อุปนิกฺขิตฺตภเณฺฑ จ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโตปิ น ตาว เถรสฺส อวหาโร โหติ, โจรเสฺสว อวหาโรฯ **อุภินฺนมฺปิ ทุกฺกฏ**นฺติ เถรสฺส อตฺตโน สนฺตกตาย โจรสฺส สามิเกน ทินฺนตฺตา อวหาโร น ชาโต, อุภินฺนมฺปิ อสุทฺธจิเตฺตน คหิตตฺตา ทุกฺกฏนฺติ อโตฺถฯ

อาณตฺติยา คหิตตฺตาติ “ปตฺตจีวรํ คณฺหา”ติ เอวํ เถเรน กตอาณตฺติยา คหิตตฺตาฯ **อฏวึ ปวิสติ, ปทวาเรน กาเรตโพฺพ**ติ “ปตฺตจีวรํ คณฺห, อสุกํ นาม คามํ คนฺตฺวา ปิณฺฑาย

จริสฺสามา’’ติ เถเรน วิหารโต ปฏฺฐาย คามมคฺคปิ สกเลปิ คาเม วิจรณสฺส นิยมิตตฺตา มคฺคโต โอกฺกมฺม คจฺฉนฺตเสฺสว ปทวาเรน อาปตฺติ วุตฺตาฯ วิหารสฺส หิ ปรภาเค อุปจารโต ปฏฺฐาย ยาว ตสฺส คามสฺส ปรโต อุปจาโร, ตาว สพฺพํ ทหรสฺส เถราณตฺติยา สญฺจรณูปจาโรว โหติ, น ปน ตโต ปรํฯ เตเนว ‘‘อุปจาราติกฺกเม ปาราชิกํฯ คามูปจาราติกฺกเม ปาราชิก’’นฺติ จ วุตฺตํฯ ปฏินิวตฺตเน จีวรโธวนาทิอตฺถาย เปสเนปิ เอเสว นโยฯ **อฏฺฐตฺวา อนิสีทิตฺวา**ติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา สีสาทีสุ ภารํ ภูมิยํ อนิกฺขิปิตฺวา ติฏฺฐนฺโต วา นิสีทนฺโต วา วิสฺสมิตฺวา เถยฺยจิเตฺต วูปสเนฺต ปุน เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา คจฺฉติ เจ, ปาทุทฺธาเรน กาเรตโพฺพฯ สเจ ภูมิยํ นิกฺขิปิตฺวา ปุน ตํ คเหตฺวา คจฺฉติ, อุทฺธาเรน กาเรตโพฺพฯ กสฺมา? อาณาปกสฺส อาณตฺติยา ยํ กตฺตพฺพํ, ตสฺส ตาวตา ปรินิฏฺฐิตตฺตาฯ ‘‘อสุกํ นาม คาม’’นฺติ อนิยเมตฺวา ‘‘อโนฺตคามํ คมิสฺสามา’’ติ อวิเสเสน วุเตฺต วิหารสามนฺตา ปุเพฺพ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐปุพฺพาสเพฺพ โคจรคามาปิ เขตฺตเมวาติ วทนฺติฯ **เสส**นฺติ มคฺคุกฺกมนวิหาราภิมุขคมนาทิ สพฺพํฯ **ปุริมสทิสเมวา**ติ อนาณตฺติยา คหิเตปิ สามิกสฺส กเถตฺวา คหิตตฺตา เหฏฺฐา วุตฺตวิหารูปจาราทิ สพฺพํ เขตฺตเมวาติ กตฺวา วุตฺตํฯ **เอเสว นโย**ติ อนฺตรามคฺค เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาติ อาทินา (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๑๒) วุตฺตํ นยํ อติทิสติฯ

นิมิเตฺต วา กเตติ จีวรํ เม กิลิฏฺฐํ, โก นุ โข รชิตฺวา ทสฺสตีติอาทินา นิมิเตฺต กเตฯ **วุตฺตนเยเนวา**ติ อนาณตฺตสฺส เถเรน สทฺธิํ ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา คมนวาเร วุตฺตนเยเนวฯ **เอกปเสฺส**ติ วิหารสฺส มหนฺตตาย อตฺตานํ อทเสฺสตฺวา เอกสฺมิํ ปเสฺสฯ **เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโนฺต ชีราเปตี**ติ เถยฺยจิเตฺต อุปฺปเนฺน ฐานาจาวนํ อกตฺวา นิวตฺถปารุตนีหาเรเนว ปริภุญฺชโนฺต ชีราเปติ, ฐานา จาเวนฺตสฺส ปน เถยฺยจิเตฺต สติ ปาราชิกเมว สีเส ภารํ ขเนฺธ กรณาทีสุ วิย (ปารา. ๑๐๑)ฯ **ยถา วา ตถา วา นสฺสตี**ติ อคฺคิอาทินา นสฺสติ, **อโญฺญ วา โกจี**ติ อิมินา เยน ฐปิตํ, โสปิ สงฺคหิโตติ เวทิตพฺพํฯ

อิตรสฺสาติ โจรสฺสฯ **อิตรํ คณฺหโต อุทฺธาเร ปาราชิก**นฺติ เอตฺถ ‘‘ปวิสิตฺวา ตว สาฏกํ คณฺหาหี’’ติ อิมินาว อุปนิธิภาวโต โมจิตตฺตา, สามิกสฺส อิตรํ คณฺหโต อตฺตโน สาฏเก อาลยสฺส สพฺภาวโต จ ‘‘อุทฺธาเร ปาราชิก’’นฺติ วุตฺตํฯ สามิโก เจ ‘‘มม สนฺตกํ อิทํ วา โหตุ, อญฺญํ วา, กิํ เตน, อลํ มยฺหํ อิมินา’’ติ เอวํ สุฏฺฐุ นิราลโย โหติ, โจรสฺส ปาราชิกํ นตฺถีติ คเหตพฺพํฯ **น ชานนฺตี**ติ เตน วุตฺตวจนํ อสุณนฺตา น ชานนฺติฯ **เอเสว นโย**ติ เอตฺถ สเจ ชานิตฺวาปิ จิเตฺตน น สมฺปฏิจฺฉนฺติ, เอเสว นโยติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปฏิกฺขิปนฺตี**ติ เอตฺถ จิเตฺตน ปฏิเกฺขโปปิ สงฺคหิโตวาติ เวทิตพฺพํฯ **อุปจาเร วิชฺชมาเน**ติ ภณฺฑาคารสฺส สมีเป อุจฺจารปสฺสาวฏฺฐาเน วิชฺชมาเนฯ **มยิ จ มเต สงฺฆสฺส จ เสนาสเน วินเฏฺฐ**ติ เอตฺถ ‘‘ตํ มาเรสฺสามา’’ติ เอตฺตเก วุเตฺตปิ วิวริตุํ วฏฺฏติ คิลานปเกฺข ฐิตตฺตา อวิสโยติ วุตฺตตฺตาฯ มรณโต หิ ปรํ เคลญฺญํ อวิสยตฺตญฺจ นตฺถิฯ ‘‘ทฺวารํ ฉินฺทิตฺวา ปริกฺขารํ หริสฺสามา’’ติ เอตฺตเก วุเตฺตปิ วิวริตุํ วฏฺฏติเยวฯ **สหาเยหิ ภวิตพฺพ**นฺติ เตหิปิ ภิกฺขาจาราทีหิ ปริเยสิตฺวา อตฺตโน สนฺตเกปิ กิญฺจิ กิญฺจิ ทาตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อยํ สามีจี**ติ ภณฺฑาคาเร วสนฺตานํ อิทํ วตฺตํฯ

โลลมหาเถโรติ มโนฺท โมมูโห อากิณฺณวิหารีฯ **อิตเรหี**ติ ตสฺมิํเยว คเพฺภ วสเนฺตหิ อิตรภิกฺขูหิฯ วิหารรกฺขณวาเร นิยุโตฺต **วิหารวาริโก,** วุฑฺฒปฏิปาฏิยา อตฺตโน วาเร วิหารรกฺขณโกฯ **นิวาป**นฺติ ภตฺตเวตนํฯ **โจรานํ ปฏิปถํ คเตสู**ติ โจรานํ อาคมนํ ญตฺวา ‘‘ปฐมตรเญฺญว คนฺตฺวา สทฺทํ กริสฺสามา’’ติ โจรานํ อภิมุขํ คเตสุ, ‘‘โจเรหิ หฏภณฺฑํ อาหริสฺสามา’’ติ ตทนุปถํ คเตสุปิ เอเสว นโยฯ **นิพทฺธํ กตฺวา**ติ ‘‘อสุกกุเล ยาคุภตฺตํ วิหารวาริกานเญฺญวา’’ติ เอวํ นิยมนํ กตฺวาฯ **เทฺว ติโสฺส ยาคุสลากา จตฺตาริ ปญฺจ สลากภตฺตานิ จ**

ลภมาโนวาติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ, ตโต อูนํ วา โหตุ อธิกํ วา อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกรสฺส จ ยาปนมตฺตํ ลภนเมว ปมาณนฺติ คเหตพฺพํฯ **นิสฺสิตเก ชเคคนฺตี**ติ เตหิ วิหารํ ชคฺคาเปนฺตีติ อโตฺถฯ **อสหายกสฺสา**ติ สหายรหิตสฺสฯ **อตฺตทุติยสฺสา**ติ อปฺปิจฺฉสฺส อตฺตา สรีรเมว ทุติโย อสฺส นาโญฺญติ อตฺตทุติโยฯ ตทุภยสฺสาปิ อตฺถสฺส วิภาวนํ **ยสฺสา**ติอาทิ, เอเตน สเพฺพน เอเกกสฺส วาโร น ปาเปตโพฺพติ ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ปากวตฺตตฺถายา**ติ นิจฺจํ ปจิตพฺพยาคุภตฺตสงฺขาตวตฺตตฺถายฯ **ฐเปนฺตี**ติ ทายกา ฐเปนฺติฯ **ตํ คเหตฺวา**ติ ตํ อารามิกาทีหิ ทิยฺยมานํ ภาคํ คเหตฺวาฯ **น คาหาเปตโพฺพ**ติ เอตฺถ อโพฺภกาสิกสฺสาปิ อตฺตโน อธิกปริกฺขาโร วา ฐปิโต อตฺถิ, จีวราทิสงฺฆิกภาเคปิ อาลโย วา อตฺถิ, โสปิ คาหาเปตโพฺพวฯ **ทิคุณ**นฺติ อเญฺญหิ ลพฺภมานโต ทิคุณํฯ **ปกฺขวาเรนา**ติ อฑฺฒมาสวาเรนฯ

สุงฺกฆาตกถาวณฺณนา

๑๑๓. สุงฺกฆาตกถายํ สุงฺกํ ยตฺถ ราชปุริสา หนนฺติ อททนฺตานํ สนฺตกํ อจฺฉินฺทิตฺวาปิ คณฺหนฺติ, ตํ ฐานํ **สุงฺกฆาต**นฺติ เอวมฺปิ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ วุตฺตเมวตฺถํ ปากฏํ กาตุํ **ตณฺหี**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ทุติยํ ปาทํ อติกฺกาเมตี**ติ เอตฺถ ปฐมปาทํ ปริเจฺฉทโต พหิ ฐเปตฺวา ทุติยปาเทอุทฺธฏมเตฺต **ปาราชิกํ**ฯ อุทฺธริตฺวา พหิ อฐเปฺตฺวาปิ พหิ ฐิโต เอว นาม โหตีติ กตฺวา เอวํ สพฺพตฺถ ปทวาเรสุปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปริวตฺติตฺวา อพฺภนฺตริมํ พหิ ฐเปติ, ปาราชิก**นฺติ อิทํ สยํ พหิ ฐตฺวา ปฐมํ อพฺภนฺตริมํ อุกฺขิปิตฺวา วา สมกํ อุกฺขิปิตฺวา วา ปริวตฺตนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ พหิ ฐตฺวา อุกฺขิตฺตมเตฺต หิ สพฺพํ พหิคตเมว โหตีติฯ สเจ ปน โส พหิ ฐตฺวาปิ พาหิรปุฏกํ ปฐมํ อโนฺต ฐเปตฺวา ปจฺฉา อพฺภนฺตริมํ อุกฺขิปิตฺวา พหิ ฐเปติ, ตทาปิ เอกาพทฺธตาย อวิชหิตตฺตา อวหาโร น ทิสฺสติฯ เกจิ ปน ''ภูมิยํ ปติตฺวา วตฺตนฺตํ ปุน อโนฺต ปวิสติ, ปาราชิกเมวาติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๑๓) วุตฺตตฺตา พาหิรปุฏเก อโนฺตปวิเฏฺฐปิ พหิคตภาวโต น มุจฺจติ, อโนฺตคตํ ปน ปุฏกํ ปฐมํ, ปจฺฉา เอว วา พหิ ฐปิตมเตฺต วา ปาราชิกเมวา''ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ พหิ ภูมิยํ ปาติตสฺส เกนจิ สทฺธึ เอกาพทฺธตาย อภาเวน อโนฺตปวิเฏฺฐปิ ปาราชิกเมวาติ วตฺตุํ ยุตฺตํ, อิทํ ปน เอกาพทฺธตฺตา เตน สทฺธึ น สเมติฯ ตสฺมา ยถา อโนฺตภูมิคเตน เอกาพทฺธตา น โหติ, เอวํ อุภยสฺสาปิ พหิคตภาเว สาธิเตเยว อวหาโรติ วิญฺญายติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ เย ปน ปริวตฺติตฺวาติ อิมสฺส นิวตฺติตฺวาติ อตฺถํ วทนฺติ, เตหิ ปน อพฺภนฺตริมํ พหิ ฐเปตีติ อยมโตฺถ คหิโต โหตีติ ตตฺถ สงฺกาเยว นตฺถิฯ **เอกาพทฺธ**นฺติ กาชโกฏิยํ รชฺชุยา พนฺธนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อพนฺธิตฺวา กาชโกฏิยํ ฐปิตมตฺตเมว โหติ, ปาราชิก**นฺติ พหิ คหิตกาชโกฏิยํ ฐปิตํ ยทิ ปาทํ อคฺฆติ, ปาราชิกเมว, อโนฺตฐปิเตน เอกาพทฺธตาย อภาวาติ อธิปฺปาโยฯ **คจฺฉเนฺต ยาเน วา...เป.... ฐเปตี**ติ สุงฺกฆาตํ ปวิสิตฺวา อปฺปวิสิตฺวา วา ฐเปติฯ **สุงฺกฏฺฐานสฺส พหิ ฐิต**นฺติ ยานาทีหิ นีหฏตฺตา พหิ ฐิตํฯ เกจิ ปน ''พหิ ฐปิต''นฺติ ปาฐํ วิกเปฺปตฺวา สุงฺกฏฺฐานโต ปุเพฺพว พหิ ฐปิตนฺติ อตฺถํ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ; สุงฺกฏฺฐาเน ปวิสิตฺวา ยาเน ฐปิเตปิ ปวตฺติตฺวา คเต วิย โทสาภาวโตฯ โย ปน สุงฺกฏฺฐานสฺส อโนฺตว ปวิสิตฺวา ''สุงฺกฏฺฐาน''นฺติ ญตฺวา เถยฺยจิเตฺตน อาคตมเคฺคน ปฏินิวตฺติตฺวา คจฺฉติ, ตสฺสาปิ ยทิ เตน ทิสาภาเคน คจฺฉนฺตานมฺปิ หตฺถโต สุงฺกํ คณฺหนฺติ, ปาราชิกเมวฯ **อิมสฺมึ ฐาเน**ติ ยานาทีหิ นีหรเณฯ **ตตฺรา**ติ ตสฺมึ เอฬกโลมสิกฺขาปเท (ปารา. ๕๗๑ อาทโย)ฯ

ปาณกถาวณฺณนา

๑๑๔. ปาณกถายํ **อาฐปิโต**ติ มาตาปิตูหิ อิณํ คณฺหเนฺตหิ ''ยาว อิณทานา อยํ ตุมฺหากํ สนฺติเก โหตู''ติ อิณทายกานํ นิยฺยาติโตฯ **อวหาโร นตฺถี**ติ มาตาปิตูหิ ปุตฺตสฺส อปริ

จฺจตฺตตฺตา มาตาปิตูนญฺจ อสนฺตกตฺตา อวหาโร นตฺถิฯ **ธนํ ปน คตฏฺฐาเน วฑฺฒตีติ** อิมินา อาฐเปตฺวา คหิตธนํ วฑฺฒิยา สห อาฐปิตปุตฺตหารกสฺส คีวาติ ทสฺสิตนฺติ วทนฺติฯ **ทาสสฺส ชาโตติ** อุกฺกฏฺฐลกฺขณํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ทาสิกุจฺฉิยํ ปน อทาสสฺส ชาโตปิ เอเตฺถว สงฺคหิโตฯ **ปรเทสโต ปหริตฺวาติ** ปรเทสวิลุมฺปเกหิ ราชโจราทีหิ ปหริตฺวาฯ **สุขํ ชีวาติ วทตีติ** เถยฺยจิเตฺตน สามิกานํ สนฺติกโต ปลาเปตุกามตาย วทติ, ตถา ปน อจิเนฺตตฺวา การุเญฺญน "สุขํ คนฺตฺวา ชีวา"ติ วทนฺตสฺส นตฺถิ อวหาโร, คีวา ปน โหติฯ **ทุติยปทวาเรติ** ยทิ ทุติยปทํ อวสฺสํ อุทฺธริสฺสติ, ภิกฺขุสฺส "ปลายิตฺวา สุขํ ชีวา"ติ วจนกฺขเณเยว ปาราชิกํฯ **อนาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ** ตสฺส วจเนน เวควฑฺฒเน อกเตปิ ทุกฺกฏา น มุจฺจตีติ ทเสฺสติฯ "อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิเยยฺยา"ติ (ปารา. ๘๙, ๙๑) อาทานเสฺสว วุตฺตตฺตา วุตฺตปริยาเยน มุจฺจตีติฯ

จตุปฺปทกถาวณฺณนา

๑๑๗. จตุปฺปทกถายํ **ปาฬิยํ อาคตาวเสสาติ** ปาฬิยํ อาคเตหิ หตฺถิ อาทีหิ อเญฺญ ปสุ-สทฺทสฺส สพฺพสาธารณตฺตาฯ **ภิงฺกจฺฉาปนฺติ** "ภิงฺกา ภิงฺกา"ติ สทฺทายนโต เอวํ ลทฺธนามํ หตฺถิโปตกํฯ **อโนฺตวตฺถุมฺหีติ** ปริกฺขิเตฺตฯ **พหินคเร ฐิตสฺสาติ** ปริกฺขิตฺตนครํ สนฺธาย วุตฺตํ, อปริกฺขิตฺตนคเร ปน อโนฺตนคเร ฐิตสฺสาปิ ฐิตฏฺฐานเมว ฐานํฯ **ขณฺฑทฺวารนฺติ** อตฺตนา ขณฺฑิตทฺวารํฯ **เอโก นิปโนฺนติ** เอตฺถาปิ พโนฺธติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํ, เตนาห "นิปนฺนสฺส เทฺว"ติฯ **ฆาเตตีติ** เอตฺถ เถยฺยจิเตฺตน วินาเสนฺตสฺส สหปโยคตฺตา ทุกฺกฏเมวาติ วทนฺติฯ

โอจรกกถาวณฺณนา

๑๑๘. โอจรกกถายํ **ปริยาเยน หิ อทินฺนาทานโต มุจฺจตีติ** อิทํ อาณตฺติกปโยคํ สนฺธาย วุตฺตํ, สยเมว ปน อภิยุญฺชนาทีสุ ปริยาเยนปิ โมโกฺข นตฺถิฯ

โอณิรกฺขกถาวณฺณนา

โอณิรกฺขกถายํ **โอณินฺติ** โอณีตํ, อานีตนฺติ อโตฺถฯ โอณิรกฺขสฺส สนฺติเก ฐปิตภณฺฑํ **อุปนิธิ** (ปารา. ๑๑๒) วิย คุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา สโงฺคปนตฺถาย อนิกฺขิปิตฺวา ยถาฐปิตฏฺฐาเนเอว มุหุตฺตมตฺตํ โอโลกนตฺถาย ฐปิตตฺตา ตสฺส ภณฺฑสฺส ฐานาจาวนมเตฺตน โอณิรกฺขกสฺส ปาราชิกํ โหติฯ

สํวิทาวหารกถาวณฺณนา

สํวิทาวหารกถายํ **สํวิธายาติ** สํวิทหิตฺวาฯ **เตน เนสํ ทุกฺกฏาปตฺติโยติ** อาณตฺติวเสน ปาราชิกาปตฺติยา อสมฺภเว สตีติ วุตฺตํฯ ยทิ หิ เตน อาณตฺตา ยถาณตฺติวเสน หรนฺติ, อาณตฺติกฺขเณ เอว ปาราชิกาปตฺตึ อาปชฺชนฺติฯ **ปาฬิยํ** "สมฺพหุลา สํวิทหิตฺวา เอโก ภณฺฑํ อวหรติ, อาปตฺติ สเพฺพสํ ปาราชิกสฺสา"ติ (ปารา. ๑๑๘) เอตฺถาปิ อาณาปกานํ อาณตฺติกฺขเณเยว อาปตฺติ, อวหารกสฺส อุทฺธาเรติ คเหตพฺพฯ **สมฺพหุลา ภิกฺขู เอกํ อาณาเปนฺติ 'คเจฺฉตํ อาหรา'ติ, ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิกนฺติ**อาทีสุปิ เอวเมว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **สาหตฺถิกํ วา อาณตฺติกสฺส อาณตฺติกํ วา สาหตฺถิกสฺส องฺคํ น โหตีติ** ภินฺนกาลิกตฺตา อญฺญมญฺญสฺส องฺคํ น โหติฯ ตถา หิ สหตฺถา อวหรนฺตสฺส ฐานาจาวนกฺขเณ อาปตฺติ, อาณตฺติยา ปน อาณตฺติกฺขเณเยวาติ ภินฺนกาลิกตฺตา อาปตฺติโยติฯ

สเงฺกตกมฺมกถาวณฺณนา

๑๑๙. สเงฺกตกมฺมกถายํ **โอจรเก วุตฺตนเยเนวา**ติ เอตฺถ อวสฺสํ หาริเย ภเณฺฑติอาทินา (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๑๘) วุตฺตนเยเนวฯ **ปาฬิยํ** ‘‘ตํ สเงฺกตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา’’ติ ตสฺส สเงฺกตสฺส ปุเร วา ปจฺฉา วาติ อโตฺถฯ ‘‘ตํ นิมิตฺตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา’’ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ

นิมิตฺตกมฺมกถาวณฺณนา

๑๒๐. นิมิตฺตกมฺมกถายํ อกฺขินิขณนาทินิมิตฺตกมฺมํ ปน ลหุกํ อิตฺตรกาลํ, ตสฺมา ตงฺขเณเยว ตํ ภณฺฑํ อวหริตุํ น สกฺกาฯ นิมิตฺตกมฺมานนฺตรเมว คณฺหิตุํ อารทฺธตฺตา เตเนว นิมิเตฺตน อวหรตีติ วุจฺจติฯ ยทิ เอวํ ปุเรภตฺตปฺปโยโคว เอโสติ วาโท ปมาณภาวํ อาปชฺชตีติ? นาปชฺชติฯ น หิ **สเงฺกตกมฺมํ** (ปารา. ๑๑๙) วิย นิมิตฺตกมฺมํ กาลปริเจฺฉทยุตฺตํฯ กาลวเสน หิ สเงฺกตกมฺมํ วุตฺตํ, กิริยาวเสน นิมิตฺตกมฺมนฺติ อยเมว เตสํ วิเสโสฯ ‘‘ตํ นิมิตฺตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺตี’’ติ อิทํ ปน นิมิตฺตกรณโต ปุเร คณฺหนฺตสฺส เจว นิมิตฺตกเมฺม จ กเตปิ คณฺหิตุํ อนารภิตฺวา ปจฺฉา สยเมว คณฺหนฺตสฺส จ วเสน วุตฺตํฯ

อาณตฺติกถาวณฺณนา

๑๒๑. อาณตฺติกถายํ **อสโมฺมหตฺถ**นฺติ ยสฺมา สเงฺกตกมฺมนิมิตฺตกมฺมานิ กโรโนฺต น เกวลํ ปุเรภตฺตาทิกาลสเงฺกตกมฺมํ อกฺขินิขณนาทินิมิตฺตกมฺมเมว วา กโรติ, อถ โข เอวํ วณฺณสณฺฐานภณฺฑํ คณฺหาติ, ภณฺฑนิยมมฺปิ กโรติ, ตฺวํ อิตฺถนฺนามสฺส ปาวท, โส อญฺญสฺส ปาวทตูติอาทินา ปุคฺคลปฏิปาฏิยา จ อาณาเปติ, ตสฺมา ปุพฺพณฺหาทิกาลวเสน อกฺขินิขณนาทิกิริยาวเสน ภณฺฑปุคฺคลปฏิปาฏิวเสน จ อาณเตฺต เอเตสุ สเงฺกตกมฺมนิมิตฺตกเมฺมสุ วิสเงฺกตา วิสเงฺกตภาเว สโมฺมโห ชายติ, ตทปคเมน อสโมฺมหตฺถํฯ **ยํ อาณาปเกน นิมิตฺตสญฺญํ กตฺวา วุตฺต**นฺติ ปุพฺพณฺหาทีสุ อกฺขินิขณนาทีสุ วา คหณตฺถํ อาณาเปเนฺตน อีทิสวณฺณสณฺฐานาทิยุตฺตํ คณฺหาติ เอวํ คหณสฺส นิมิตฺตภูตสญฺญาณํ กตฺวา ยํ ภณฺฑํ วุตฺตํฯ **อยํ ยุตฺติ สพฺพตฺถา**ติ เหฏฺฐา วุเตฺตสุ อุปริ วกฺขมาเนสุ จ สพฺพตฺถ อาณตฺติปฺปสเงฺคสุ อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิกาทีนํ ภาวสงฺขาตา วินยยุตฺติ, สา จ อาณตฺตสฺส กิริยานิฏฺฐาปนกฺขเณ อาณาปกสฺส ปโยเค เถยฺยจิตฺตานํ อภาวา อาณตฺติกฺขเณ เอกา เอว อาปตฺติ โหตีติ เอวํ อุปปตฺติยา ปวตฺตตฺตา ยุตฺตีติ วุตฺตาฯ ‘‘มูลฏฺฐสฺส ถุลฺลจฺจย’’นฺติ วุตฺตตฺตา สงฺฆรกฺขิเตน ปฏิคฺคหิเตปิ พุทฺธรกฺขิตธมฺมรกฺขิตานํ ทุกฺกฏเมว, กสฺมา ปเนตฺถ อาจริยสฺส ถุลฺลจฺจยนฺติ อาห **‘‘มหาชโน หี’’**ติอาทิฯ มหาชโนติ จ พุทฺธรกฺขิตธมฺมรกฺขิตสงฺฆรกฺขิเต สนฺธาย วุตฺตํฯ **มูลฏฺฐเสฺสว ทุกฺกฏ**นฺติ พุทฺธรกฺขิตสฺส ทุกฺกฏํฯ อิทญฺจ มูลฏฺฐสฺส ถุลฺลจฺจยาภาวทสฺสนตฺถํ ปฐมํ อาณตฺติกฺขเณ ทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน สงฺฆรกฺขิตสฺส ปฏิคฺคหณปจฺจยา ปุน ทุกฺกฏสมฺภวํ สนฺธายฯ น หิ โส เอกปโยเคน ทุกฺกฏทฺวยํ อาปชฺชติฯ เกจิ ปน ‘‘วิสเงฺกตตฺตา **ปาฬิยํ** ‘มูลฏฺฐสฺสา’ติ อวตฺวา ‘ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’ติ สามญฺญน วุตฺตตฺตา อิทํ สงฺฆรกฺขิตสฺส ทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ กิญฺจาปิ อฏฺฐกถาย น สเมติ, ปาฬิโต ปน ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ น หิ ตสฺส ปฏิคฺคหณปฺปโยเค อนาปตฺติ โหตีติฯ อิมินาว เหฏฺฐา อาคตวาเรสุปิ ปฏิคฺคณฺหนฺตานํ ทุกฺกฏํ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ปเณฺณ วา สิลาทีสุ วา ‘โจริยํ กาตพฺพ’นฺติ ลิขิตฺวา ฐปิเต ปาราชิกเมวา’’ติ เกจิ วทนฺติ, ตํ ปน ‘‘อสุกสฺส เคเห ภณฺฑ’’นฺติ เอวํ นิยเมตฺวา ลิขิเต ยุชฺชติ, น อนิยเมตฺวา ลิขิเตติ วีมํสิตพฺพํฯ **มคฺคานนฺตรผลสทิสา**ติ อิมินา ยถา อริยปุคฺคลานํ มคฺคานนฺตเร ผเล อุปฺปเนฺน กิเลสปฏิปฺปสฺสทฺธิปริโยสานํ ภาวนากิจฺจํ นิปฺผนฺนํ นาม โหติ, เอวเมติสฺสา อตฺถสาธกเจตนาย อุปฺปนฺนาย อาณตฺติกิจฺจํ นิปฺผนฺนเมวาติ ทเสฺสติ, เต

นาห ‘‘ตสฺมา อยํ อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิโก’’ติ, อาณตฺติวจีปโยคสมุฏฺฐาปกเจตนากฺขเณเยว ปาราชิโก โหตีติ อโตฺถฯ

อาณตฺติกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

อาปตฺติเภทวณฺณนา

๑๒๒. **ตตฺถ ตตฺถาติ** ภูมฏฺฐถลฏฺฐาทีสุฯ **ปาฬิยํ** มนุสฺสปริคฺคหิตํ สนฺธาย ‘‘ปรปริคฺคหิต’’นฺติ วุตฺตํฯ อามสติ ผนฺทาเปติ ฐานา จาเวตีติ อิเมหิ ตีหิ ปเทหิ ปุพฺพปโยคสหิตํ ปญฺจมํ อวหารงฺคํ วุตฺตํ, ฐานา จาเวตีติ จ อิทํ อุปลกฺขณมตฺตํฯ อาณตฺติกาทโย สเพฺพปิ ปโยคา ธุรนิเกฺขโป จ อิธ สงฺคเหตพฺพาวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๑๒๕. **ฐานาจาวน**นฺติ อิทํ ปาฬิอนุสารโต วุตฺตํ ธุรนิเกฺขปสฺสาปิ สงฺคเหตพฺพโตฯ เอส นโย อุปริปิ สพฺพตฺถฯ ตตฺถ หิ น จ สกสญฺญีติ อิมินา ปรปริคฺคหิตตา วุตฺตา, น จ วิสฺสาสคฺคาหี น จ ตาวกาลิกนฺติ อิเมหิ ปรปริคฺคหิตสญฺญิตา, ตีหิ วา เอเตหิ ปรปริคฺคหิตตา ปรปริคฺคหิตสญฺญิตา จ วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ **อนชฺฌาวุตฺถก**นฺติ ‘‘มเมท’’นฺติ ปริคฺคหวเสน อนชฺฌาวุตฺถกํ อรเญฺญ ทารุติณปณฺณาทิฯ **ฉฑฺฑิต**นฺติ ปฐมํ ปริคฺคเหตฺวา ปจฺฉา อนตฺถิกตาย ฉฑฺฑิตํ ยํ กิญฺจิฯ **ฉินฺนมูลก**นฺติ นฏฺฐํ ปริเยสิตฺวา อาลยสงฺขาตสฺส มูลสฺส ฉินฺนตฺตา ฉินฺนมูลกํฯ **อสฺสามิก**นฺติ อนชฺฌาวุตฺถกาทีหิ ตีหิ อากาเรหิ ทสฺสิตํ อสฺสามิกวตฺถุฯ **อุภยมฺปีติ** อสฺสามิกํ อตฺตโน สนฺตกญฺจฯ

อนาปตฺติเภทวณฺณนา

๑๓๑. **ตสฺมึเยว อตฺตภาเว นิพฺพตฺตาติ** ตสฺมึเยว มตสรีเร เปตตฺตภาเวน นิพฺพตฺตาฯ **รุกฺขาทีสุ ลคฺคิตสาฏเก วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ** มนุเสฺสหิ อโคปิตํ สนฺธาย วุตฺตํ, สเจ ปเนตํ เทวาลยเจติยรุกฺขาทีสุ นิยุเตฺตหิ ปุริเสหิ รกฺขิตโคปิตํ โหติ, คเหตุํ น วฎฺฎติฯ **โถเก ขายิเต…เป…. คเหตุํ วฎฺฎตีติ** อิทํ อทินฺนาทานาภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ชิฆจฺฉิตปาณินา ขาทิยมานมํสสฺส อจฺฉินฺทิตฺวา ขาทนํ นาม การุญฺญหานิโต โลลภาวโต จ อสารุปฺปเมวฯ เตเนว หิ อริยวํสิกา อตฺตโน ปเตฺต ภตฺตํ ขาทนฺตมฺปิ สุนขาทึ ตเชฺชตฺวา น วาเรนฺติ, ติรจฺฉานานํ อามิสทาเน กุสลํ วิย เตสํ อามิสสฺส อจฺฉินฺทเนปิ อกุสลเมวาติ คเหตพฺพํ, เตเนว วกฺขติ ‘‘ปรานุทฺทยตาย จ น คเหตพฺพ’’นฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๔๐)ฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา

พหุ เอกโต ทารุอาทิภาริยสฺส เอกสฺส ภณฺฑสฺส อุกฺขิปนกาเล ‘‘คณฺหถ อุกฺขิปถา’’ติ วจีปโยเคน สทฺธึ กายปโยคสพฺภาวฏฺฐานํ สนฺธาย ‘‘สาหตฺถิกาณตฺติก’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘ตฺวํ เอตํ วตฺถุํ คณฺห, อหํ อญฺญ’’นฺติ เอวํ ปวเตฺต ปน อวหาเร อตฺตนา คหิตํ สาหตฺถิกเมว, ปเรน คาหาปิตํ อาณตฺติกเมว, เตเนว ตทุภยเคฺฆน ปญฺจมาเสปิ ปาราชิกํ น โหติ, เอเกกภณฺฑคฺฆวเสน ถุลฺลจฺจยาทิเมว โหติฯ วุตฺตญฺหิ ‘‘สาหตฺถิกํ วา อาณตฺติกสฺส องฺคํ น โหตี’’ติอาทิฯ อุปนิกฺขิตฺตภณฺฑํ ภณฺฑเทยฺยญฺจ อทาตุกามตาย ‘‘เทมิ ทมฺมี’’ติ วิกฺขิปโนฺต ตุณฺหีภาเวน วิเหเฐโนฺตปิ เตน เตน กายวิการาทิกิริยาย ปรสฺส ธุรํ นิกฺขิปาเปสีติ ‘‘กิริยาสมุฏฺฐานญฺจา’’ติ วุตฺตํฯ

ปทภาชนียวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๓๕. วินีตวตฺถูสุ นิรุตฺติเยว ตํตํอตฺถคฺคหณสฺส อุปายตาย ปโถติ นิรุตฺติปโถ, เตเนวาห ''โวหารวจนมเตฺต''ติฯ **ยถากมฺมํ คโต**ติ ตโต เปตตฺตภาวโต มตภาวํ ทเสฺสติฯ **อพฺภุเณฺห**ติ อาสนฺนมรณตาย สรีรสฺส อุณฺหสมงฺคิตํ ทเสฺสติ, เตเนวาห ''อลฺลสรีเร''ติฯ กุณปภาวํ อุปคตมฺปิ ภินฺนเมว อลฺลภาวโต ภินฺนตฺตาฯ **วิสภาคสรีเร**ติ อิตฺถิสรีเรฯ **สีเส วา**ติ อาทิ อธกฺขเก อุพฺภชาณุมณฺฑเล ปเทเส จิตฺตวิการปฺปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํ, ยตฺถ กตฺถจิ อนาม สเนฺตน กตํ สุกตเมวฯ มตสรีรมฺปิ หิ เยน เกนจิ อากาเรน สญฺจิจฺจ ผุสนฺตสฺส อนามาสทุกฺกฏ เมวาติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตเมวฯ น หิ อปาราชิกวตฺถุเกปิ จิตฺตาทิอิตฺถิรูเป ภวนฺตํ ทุกฺกฏํ ปาราชิ กวตฺถุภูเต มติตฺถิสรีเร นิวตฺตติฯ

กุสสงฺกามนวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๓๘. **พลสา**ติ พเลนฯ **สาฏโก ภวิสฺสติ, คณฺหิสฺสามี**ติ อนาคตวจนํ ปสิพฺพกคฺคหณ โต ปุเรตรํ สมุปฺปนฺนปริกปฺปทสฺสนวเสน วุตฺตํฯ คหณกฺขเณ ปน ''สาฏโก เจ, คณฺหามี''ติ ป สิพฺพกํ คณฺหาตีติ เอวเมตฺถ อธิปฺปาโย คเหตโพฺพ, น ปน พหิ นีหริตฺวา สาฏกภาวํ ญตฺวา ค เหสฺสามีติ, เตนาห ''อุทฺธาเรเยว ปาราชิก''นฺติฯ อิตรถา ''อิทานิ น คณฺหามิ, ปจฺฉา อนฺธ กาเร ชาเต วิชานนกาเล วา คณฺหิสฺสามิ, อิทานิ โอโลเกนฺโต วิย หตฺถคตํ กโรมี''ติ คณฺ หนฺตสฺสาปิ คหณกฺขเณ อวหาโร ภเวยฺย, น จ ตํ ยุตฺตํ ตทา คหเณ สนฺนิฏฺฐานาภาวาฯ สนฺ นิฏฺฐาปกเจตนาย เอว หิ ปาณาติปาตาทิอกุสลํ วิยฯ น หิ ''ปจฺฉา วธิสฺสามี''ติ ปาณํ คณฺ หนฺตสฺส ตเทว ตสฺมึ มเตปิ ปาณาติปาโต โหติ วธกเจตนาย ปโยคสฺส อกตตฺตา, เอวมิธาปิ อตฺถงฺคเต สูริเย อวหริสฺสามีติอาทินา กาลปริกปฺปนวเสน ฐานา จาวิเตปิ ตทาปิ อวหาโร น โหติ **โอกาสปริกเปฺป** (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๓๘) วิย, ตสฺมึ ปน ยถาปริกปฺปิตฏฺฐาเน กาเล อาค เต ภณฺฑํ ภูมิยํ อนิกฺขิปิตฺวาปิ เถยฺยจิเตฺตน คจฺฉโต ปทวาเรน อวหาโรติ ขายติฯ ตสฺมา ภณฺฑปริกโปฺป โอกาสปริกโปฺป กาลปริกโปฺปติ ติวิโธปิ ปริกโปฺป คเหตโพฺพฯ **อฏฺฐกถายํ** ปน โอกาสปริกเปฺป สโมธาเนตฺวา กาลปริกโปฺป วิสุํ น วุโตฺตติ อมฺหากํ ขนฺติ, วีมํสิตฺวา ค เหตพฺพํฯ **ปทวาเรน กาเรตโพฺพ**ติ ภูมิยํ อนิกฺขิปิตฺวา วีมํสิตตฺตา วุตฺตํฯ **ปริยุฏฺฐิโต**ติ อนุพ โทฺธฯ

ปริกโปฺป ทิสฺสตีติ คหณกฺขเณ ปริกโปฺป ทิสฺสติ, น ตทา เตสํ มเตน อวหาโรติ ทเสฺ สติฯ **ทิสฺวา หฏตฺตา ปริกปฺปาวหาโร น ทิสฺสตี**ติ ปจฺฉา ปน พหิ วีมํสิตฺวา สาฏกภาวํ ญตฺ วา ตโต ปจฺฉา เถยฺยจิเตฺตน หฏตฺตา ปุเพฺพ กตสฺส ปริกปฺปสฺส อวหารานงฺคตฺตา ''สุตฺต''นฺติ ญตฺวา หรเณ วิย เถยฺยาวหาโร เอว สิยาฯ ตสฺมา ปริกปฺปาวหาโร น ทิสฺสติฯ สาฏโก เจ ภวิสฺ สตีติอาทิกสฺส ปริกปฺปสฺส ตทา อวิชฺชมานตฺตา เกวลํ อวหาโร เอว, น ปริกปฺปาวหาโรติ อธิปฺปาโย, เตน ภณฺฑปริกปฺปาวหารสฺส ''สาฏโก เจ ภวิสฺสติ, คเหสฺสามี''ติ เอวํ ภณฺฑสนฺ นิฏฺฐานาภาวกฺขเณเยว ปวตฺตึ ทเสฺสติ, เตนาห ''ยํ ปริกปฺปิตํ, ตํ อทิฏฺฐํ ปริกปฺปิตภาเว ฐิตํ เยว อุทฺธรนฺตสฺส อวหาโร''ติฯ ยทิ เอวํ กสฺมา โอกาสปอปฺปาวหาโร ภณฺฑํ ทิสฺวา อวห รนฺตสฺส ปริกปฺปาวหาโร สิยาติ? นายํ โทโส อภณฺฑวิสยตฺตา ตสฺส ปริกปฺปสฺส, ปุเพฺพว ทิสฺ วา ญาตภณฺฑเสฺสว หิ โอกาสปริกโปฺป วุโตฺตฯ **ตํ มญฺญมาโน ตํ อวหรี**ติ อิทํ สุตฺตํ กิญฺ จาปิ ''ตเณฺฑุเวต''นฺติ นิยเมตฺวา คณฺหนฺตสฺส วเสน วุตฺตํ, ตถาปิ ''ตเณฺจ คณฺหิสฺสามี''ติ เอวํ ปวเตฺต อิมสฺมึ ปริกเปฺปปิ ''คณฺหิสฺสามี''ติ คหเณ นิยมสพฺภาวา อวหารตฺถสาธกํ โหตีติ อุทฺ ธฏํ, เตเนว ''สเมตี''ติ วุตฺตํฯ

เกจีติ มหาอฏฺฐกถายเมว เอกเจฺจ อาจริยาฯ **มหาปจฺจริยํ ปนา**ติอาทินาปิ เกจิวาโท คารยฺโห, มหาอฏฺฐกถาวาโทว ยุตฺตตโรติ ทเสฺสติฯ

อลงฺการภณฺฑนฺติ องฺคุลิมุทฺทิกาทิฯ **กุสํ ปาเตตฺวา**ติ วิลีวมยํ วา ตาลปณฺณาทิมยํ วา กตสญฺญาณํ ปาเตตฺวาฯ ปรโกฏฺฐาสโต กุเส อุทฺธเฏปิ น ตาว กุสสฺส ปริวตฺตนํ ชาตนฺติ วุตฺตํ ''อุทฺธาเร รกฺขตี''ติฯ **หตฺถโต มุตฺตมตฺเต ปาราชิก**นฺติ อิมินา ฐานาจาวนํ ธุรนิเกฺขปญฺจ วินา กุสสงฺกามนํ นาม วิสุํ เอโกยํ อวหาโรติ ทเสฺสติฯ สเพฺพปิ หิ อวหารา สาหตฺถิกาณตฺติกาธิปฺปายโยเคหิ นิปฺผาทิยมานา อตฺถโต ฐานาจาวนธุรนิเกฺขปกุสสงฺกามเนสุ ตีสุ สโมสรนฺตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อิตโร ตสฺส ภาคํ อุทฺธรติ, อุทฺธาเร ปาราชิก**นฺติ ปุริมสฺส อตฺตโน โกฏฺฐาเส อาลยสฺส อวิคตตฺตา วุตฺตํ, อาลเย ปน สพฺพถา อสติ อวหาโร น โหติ, เตนาห ''วิจินิตาวเสสํ คณฺหนฺตสฺสาปิ อวหาโร นเตฺถวา''ติฯ

นายํ มมาติ ชานโนฺตปีติ เอตฺถ **ปิ**-สเทฺทน ตตฺถ เวมติโกปิ หุตฺวา เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโนฺตปิ สงฺคยฺหติฯ **สิเวยฺยก**นฺติ สิวิรเฏฺฐ ชาตํฯ

๑๔๐-๑. **กปฺปิยํ การาเปตฺวา**ติ ปจาเปตฺวาฯ **ตสฺมิํ ปาจิตฺติย**นฺติ อทินฺนาทานภาเวน สหปโยคสฺสาปิ อภาวา ทุกฺกฏํ น วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อาณเตฺตหี**ติ สมฺมเตน อาณเตฺตหิฯ **อาณเตฺตนา**ติ สามิเกหิ อาณเตฺตนฯ **ภณฺฑเทยฺย**นฺติ สมฺมตาทีหิ ทินฺนตฺตา น ปราชิกํ ชาตํ, อสนฺตํ ปุคฺคลํ วตฺวา คหิตตฺตา ปน ภณฺฑเทยฺยํ วุตฺตํฯ **อเญฺญน ทิยฺยมาน**นฺติ สมฺมตาทีหิ จตูหิ อเญฺญน ทิยฺยมานํฯ **คณฺหโนฺต**ติ ''อปรสฺส ภาคํ เทหี''ติ วตฺวา คณฺหโนฺตฯ **อปรสฺสา**ติ อสนฺตํ ปุคฺคลํ อทเสฺสตฺวา ปน ''อปรํ ภาคํ เทหี''ติ วา กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา วา คณฺหโต คิหิสนฺตเก สามินา จ ''อิมสฺส เทหี''ติ เอวํ อาณเตฺตน จ ทิเนฺน ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหติ, สงฺฆสนฺตเก ปน โหตีติ อิมํ วิเสสํ ทเสฺสตุํ **อสมฺมเตน วา อนาณเตฺตน วา**ติอาทิ ปุน วุตฺตํฯ **อิตเรหิ ทิยฺยมาน**นฺติ สมฺมเตน อาณเตฺตน วา ทิยฺยมานํฯ **เอวํ คณฺหโต**ติ ''อปรมฺปิ ภาคํ เทหี''ติ วตฺวา กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา วา คณฺหโตฯ **สามิเกน ปนา**ติ เอตฺถ **ปน**-สโทฺท วิเสสตฺถโชตโก, เตน ''อปรมฺปิ ภาคํ เทหี''ติ วา กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา วา คณฺหเนฺต สามิเกน สยํ เทเนฺต วา ทาเปเนฺต วา วิเสโส อตฺถีติ วุตฺตํ โหติฯ **สุทินฺน**นฺติ ภณฺฑเทยฺยํ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ เหฏฺฐา ปน สามิเกน เตน อาณเตฺตน วา ทิยฺยมานํ คิหิสนฺตกํ ''อปรสฺส ภาคํ เทหี''ติ วตฺวา คณฺหโต อปรสฺส อภาวโต สามิสนฺตกเมว โหตีติ ภณฺฑเทยฺยํ ชาตํ, อิธ ปน เตหิเยว ทิยฺยมานํ ''อปรมฺปิ ภาคํ เทหี''ติ วตฺวา วา กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา วา คณฺหโต ''เทหี''ติ วุตฺตตฺตา อญฺญาตกวิญฺญตฺติมตฺตํ ฐเปตฺวา ภณฺฑเทยฺยํ น โหตีติ สุทินฺนเมวาติ วุตฺตํฯ อสฺสามิเกน ปน อาณเตฺตน ทินฺนํ ภณฺฑํ คณฺหโต ภณฺฑเทยฺยเมวาติ วทนฺติ, ปตฺตจตุเกฺก วิย อวหารตาเวตฺถ ยุตฺตา, สงฺฆสนฺตเก ปน ''เทหี''ติ วุเตฺตปิ สามิกสฺส กสฺสจิ อภาวา สมฺมเตน ทิเนฺนปิ ภณฺฑเทยฺยํ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

๑๔๖-๙. **อาหราเปเนฺตสุ ภณฺฑเทยฺย**นฺติ ''คหิเต อตฺตมโน โหตี''ติ วจนโต อนตฺตมนสฺส สนฺตกํ คหิตมฺปิ ปุน ทาตพฺพเมวาติ วุตฺตํฯ ''สมฺมุขีภูเตหิ ภาเชตพฺพ''นฺติ วจนโต ภาชนียภณฺฑํ อุปจารสีมฏฺฐานเมว ปาปุณาตีติ อาห ''อโนฺตอุปจารสีมายํ ฐิตเสฺสว คเหตุํ วฏฺฏตี''ติฯ **ภณฺฑเทยฺย**นฺติ อุภินฺนํ สาลยภาเวปิ โจรสฺส อทตฺวา สามิกเสฺสว ทาตพฺพํ โจเรนาปิ สามิกเสฺสว ทาตพฺพโตฯ **เอเสว นโย**ติ ปํสุกูลสญฺญาย คหิเต ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิเตฺตน ปาราชิกนฺติ อโตฺถฯ

วุฏฺฐหเนฺตสูติ คามํ ฉฑฺฑตฺวา ปลายเนฺตสุฯ **อวิเสเสนา**ติ สอุสฺสาหตาทิวิเสสํ อปรามสิตฺวา สามญฺญโตฯ สอุสฺสาหมตฺตเมว อาปตฺติภาวสฺส ปมาณํ สามิกานํ ปริจฺฉินฺนภาวโตฯ **ตโต**ติ คณสนฺตกาทิโตฯ **กุลสงฺคหณตฺถาย เทตี**ติ ปํสุกูลวิสฺสาสิกาทิสญฺญาย คเหตฺวา เทติ, ตทา กุลสงฺคหปจฺจยา จ ทุกฺกฏํ ภณฺฑเทยฺยญฺจ, เถยฺยจิตฺเต ปน สติ กุลสงฺคหณตฺถาย คณฺหโตปิ ปาราชิกเมวฯ อูนปญฺจมาสกาทีสุ กุลทูสกทุกฺกเฏน สทฺธึ ถุลฺลจฺจยทุกฺกฏานิฯ **เสนาสนตฺถาย นิยมิต**นฺติ อิทํ อิสฺสรวตาย ททโต ถุลฺลจฺจยทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อิตรปจฺจยตฺถาย ทินฺนมฺปิ อเถยฺยจิตฺเตน อิสฺสรวตาย กุลสงฺคหณตฺถาย วา ญาตกาทีนํ วา ททโต ทุกฺกฏํ ภณฺฑเทยฺยญฺจ โหเตวฯ **อิสฺสรวตายา**ติ ''มยิ เทเนฺต โก นิวาเรสฺสติ, อหเมเวตฺถ ปมาณ''นฺติ เอวํ อตฺตโน อิสฺสริยภาเวนฯ **ถุลฺลจฺจย**นฺติ กุลสงฺคหณตฺถาย วา อญฺญถา วา การเณน ททโต เสนาสนตฺถาย นิยมิตสฺส ครุภณฺฑตาย ถุลฺลจฺจยํ ภณฺฑเทยฺยญฺจฯ **คีวา**ติ เอตฺถ เสนาสนตฺถาย นิยมิเต ถุลฺลจฺจเยน สทฺธึ คีวา, อิตรสฺมึ ทุกฺกเฏน สทฺธินฺติ เวทิตพฺพํฯ **สุขาทิตเมวา**ติ อโนฺตอุปจารสีมาย ฐตฺวา ภาเชตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ขาทิตตฺตา วุตฺตํฯ สงฺฆิกญฺหิ วิหารปฏิพทฺธํ เวภงฺคิยํ พหิอุปจารสีมฏฺฐํ ภณฺฑํ อโนฺตอุปจารเฏฺฐหิ ภิกฺขูหิ เอว ภาเชตพฺพํ, น พหิ ฐิเตหิ อุปจารสีมาย ภาเชตพฺพนฺติฯ

๑๕๐. ''วุโตฺต วเชฺชมี''ติ วุตฺตภิกฺขุสฺมึ ''วุโตฺต วเชฺชหี''ติ วุตฺตสฺส ปจฺฉา อุปฺปชฺชนกปาราชิกาทิโทสาโรปนโต, คหฏฺฐานํ วา ''ภทนฺตา อปริเจฺฉทํ กตฺวา วทนฺตี''ติ เอวํ โทสาโรปนโตฯ

๑๕๓-๕. **ฉาตชฺฌตฺต**นฺติ เตน ฉาเตน ชิฆจฺฉาย อุทรคฺคินา ฌตฺตํ, ทฑฺฒํ ปีฬิตนฺติ อโตฺถฯ **ธนุก**นฺติ ขุทฺทกธนุสณฺฐานํ ลคฺคนกทณฺฑํฯ **มทฺทโนฺต คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺย**นฺติ เอตฺถ เอกสูกรคฺฆนกภณฺฑํ ทาตพฺพํ เอกสฺมึ พเนฺธ อเญฺญสํ ตตฺถ อพชฺฌนโตฯ **อทูหล**นฺติ ยนฺตปาสาโณ, เยน อโชฺฌตฺถฏตฺตา มิคา ปลายิตุํ น สโกฺกนฺติฯ **ปจฺฉา คจฺฉตี**ติ เตน กตปโยเคน อคนฺตฺวา ปจฺฉา สยเมว คจฺฉติ, เหฏฺฐา วุเตฺตสุปิ อีทิเสสุ ฐาเนสุ เอเสว นโยฯ **รกฺขํ ยาจิตฺวา**ติ ราชปุริสานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อนุทฺทิสฺส รกฺขํ ยาจิตฺวาฯ **กุมีนมุข**นฺติ กุมีนสฺส อโนฺต มจฺฉานํ ปวิสนมุขํฯ

๑๕๖. **เถราน**นฺติ อาคนฺตุกเตฺถรานํฯ **เตสมฺปี**ติ อาวาสิกภิกฺขูนมฺปิฯ **ปริโภคตฺถายา**ติ สงฺฆิเก กตฺตพฺพวิธึ กตฺวา ปริภุญฺชนตฺถายฯ คหเณติ ปาฐเสโส ทฏฺฐโพฺพฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมึ อาวาเสฯ **อเญฺญส**นฺติ อเญฺญสํ อาคนฺตุกานํฯ **เตสุปิ อาคนฺตุกา อนิสฺสรา**ติ เสนาสเน นิรนฺตรํ วสนฺตานํ จีวรตฺถาย ทายเกหิ ภิกฺขูหิ วา นิยเมตฺวา ทินฺนตฺตา ภาเชตฺวา ขาทิตุํ อนิสฺสรา, อาคนฺตุเกหิปิ อิจฺฉเนฺตหิ ตสฺมึ วิหาเร วสฺสานาทีสุ ปวิสิตฺวา จีวรตฺถาย คเหตพฺพํฯ **เตสํ กติกาย ฐาตพฺพ**นฺติ สพฺพานิ ผลาผลานิ อภาเชตฺวา ''เอตฺตเกสุ รุเกฺขสุ ผลานิ ภาเชตฺวา ปริภุญฺชิสฺสาม, อเญฺญสุ ผลาผเลหิ เสนาสนานิ ปฏิชคฺคิสฺสามา''ติ วา, ''ปิณฺฑปาตาทิปจฺจยํ สมฺปาเทสฺสามา''ติ วา, ''กิญฺจิปิ อภาเชตฺวา จตุปจฺจยตฺถาเยว อุปเนมา''ติ วา เอวํ สมฺมา อุปเนนฺตานํ อาวาสิกานํ กติกาย อาคนฺตุเกหิ ฐาตพฺพํฯ **มหาอฏฺฐกถายํ** ''อนิสฺสรา''ติ วจเนน ทีปิโต เอว อโตฺถ, **มหาปจฺจริยํ** จตุนฺนํ ปจฺจยานนฺติอาทินา วิตฺถาเรตฺวา ทสฺสิโตฯ **ปริโภควเสเนวา**ติ เอตฺถ **เอว**-สโทฺท อฏฺฐานปฺปยุโตฺต, ปริโภควเสน ตเมว ภาเชตฺวาติ โยเชตพฺพํฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมึ วิหาเร, รเฏฺฐ วาฯ

เสนาสนปจฺจยนฺติ เสนาสนญฺจ ตทตฺถาย นิยเมตฺวา ฐปิตญฺจฯ **เอกํ วา เทฺว วา วรเสนาสนานิ ฐเปตฺวา**ติ วุตฺตเมวตฺถํ ปุน พฺยติเรกมุเขน ทเสฺสตุํ ''มูลวตฺถุเจฺฉทํ ปน กตฺวา น

อุปเนตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, เสนาสนสงฺขาตวตฺถุโน มูลเจฺฉทํ กตฺวา สพฺพานิ เสนาสนานิ น วิสฺสเชฺชตพฺพานีติ อโตฺถฯ เกจิ ปเนตฺถ ‘‘เอกํ วา เทฺว วา วรเสนาสนานิ ฐเปตฺวา ลามกโต ปฏฺฐาย วิสฺสเชฺชเนฺตหิปิ เสนาสนภูมิโย น วิสฺสเชฺชตพฺพาติ อยมโตฺถ วุโตฺต’’ติ วทนฺติ, ตมฺปิ ยุตฺตเมว อิมสฺสาปิ อตฺถสฺส อวสฺสํ วตฺตพฺพโต, อิตรถา เกจิ สห วตฺถุนาปิ วิสฺสเชฺชตพฺพํ มเญฺญยฺยุํฯ

ปณฺณํ อาโรเปตฺวาติ ‘‘เอตฺตเก รุเกฺข รกฺขิตฺวา ตโต เอตฺตกํ คเหตพฺพ’’นฺติ ปณฺณํ อาโรเปตฺวาฯ **นิมิตฺตสญฺญํ กตฺวา**ติ สเงฺกตํ กตฺวาฯ **ทารกา**ติ เตสํ ปุตฺตนตฺตาทโย เย เกจิ โคเปนฺติ, เต สเพฺพปิ อิธ ‘‘ทารกา’’ติ วุตฺตาฯ **ตโต**ติ ยถาวุตฺตทารุสมฺภารโตฯ **อาปุจฺฉิตฺวา**ติ การกสงฺฆํ อาปุจฺฉิตฺวาฯ **ตํ สพฺพมฺปิ อาหริตฺวา**ติ อนาปุจฺฉิตฺวาปิ ตาวกาลิกํ อาหริตฺวาฯ **อยเมว ภิกฺขุ อิสฺสโร**ติอาทิโต ปฏฺฐาย อตฺตโน สนฺตเกหิ ทารุสมฺภาราทีหิ จ การาปิตตฺตา ปฏิชคฺคิตตฺตา จ สงฺฆิกเสนาสเน ภาคิตาย จ อยเมว อิสฺสโร, น จ โส ตโต วุฏฺฐาเปตโพฺพติ วุตฺตํ โหติฯ **อุทกปูช**นฺติ เจติยงฺคเณ สิญฺจนาทิปูชํฯ **วตฺตสีเสนา**ติ เกวลํ สทฺธาย, น เวตนาทิอตฺถายฯ **สวตฺถุก**นฺติ สห ภูมิยาฯ **กุฏฺฏ**นฺติ เคหภิตฺติํฯ **ปาการ**นฺติ ปริเกฺขปปาการํฯ **ตโต**ติ ฉฑฺฑิตวิหารโตฯ **ตโต อาหริตฺวา เสนาสนํ กตํ โหตี**ติ สามนฺตคามวาสีหิ ภิกฺขูหิ ฉฑฺฑิตวิหารโต ทารุสมฺภาราทิํ อาหริตฺวา เสนาสนํ กตํ โหติฯ

๑๕๗. ‘‘ปุคฺคลิกปริโภเคน ปริภุญฺชตี’’ติ วุตฺตมตฺถํเยว ปากฏํ กาตุํ ‘‘อาคตาคตานํ วุฑฺฒตรานํ น เทตี’’ติ วุตฺตํฯ **จตุภาคอุทกสมฺภินฺน**นฺติ จตุตฺถภาเคน สมฺภินฺนํฯ **ปาฬิยํ** ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, ปาราชิกสฺสา’’ติ (ปารา. ๑๕๗) สามิเกหิ ถุลฺลนนฺทํ อุทฺทิสฺส เอติสฺสา หเตฺถ ทินฺนตฺตา, อเถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชิตตฺตา จ วุตฺตํฯ เถยฺยจิเตฺตน ปริภุเตฺตปิ จสฺสา ภณฺฑเทยฺยเมว อุปนิกฺขิตฺตภณฺฑฏฺฐานิยตฺตาฯ **โอทนภาชนียวตฺถุสฺมิ**นฺติ ‘‘อปรสฺส ภาคํ เทหี’’ติ อาคตวตฺถุสฺมิํ (ปารา. ๑๔๑)ฯ

๑๕๙. **ตสฺส กุลสฺส อนุกมฺปาย ปสาทานุรกฺขณตฺถายา**ติอาทินา กุลสงฺคหตฺถํ นากาสีติ ทเสฺสติฯ ‘‘ยาว ทารกา ปาสาทํ อาโรหนฺติ, ตาว ปาสาโท เตสํ สนฺติเก โหตู’’ติ ปุเพฺพ กาลปริเจฺฉทํ กตฺวา อธิฏฺฐิตตฺตา เอว ยถากาลปริเจฺฉทเมว ตตฺถ ติฏฺฐติ, ตโต ปรํ ปาสาโท สยเมว ยถาฐานํ คจฺฉติ, ตถาคมนญฺจ อิทฺธิวิสฺสชฺชเนน สญฺชาตํ วิย โหตีติ วุตฺตํ ‘‘เถโร อิทฺธิํ ปฏิสํหรี’’ติฯ ยสฺมา เอวํ อิทฺธิวิธญาเณน กโรนฺตสฺส กายวจีปโยคา น สนฺติ เถยฺยจิตฺตญฺจ นตฺถิ ปาสาทเสฺสว วิจาริตตฺตา, ตสฺมา ‘‘เอตฺถ อวหาโร นตฺถี’’ติ เถโร เอวมกาสีติ ทฏฺฐพฺพํฯ อถ วา ทารเกสุ อนุกมฺปาย อานยนตฺถเมว ปาสาเท อุปนีเต ปาเส พทฺธสูกราทีนํ อามิสํ ทเสฺสตฺวา ฐานาจาวนํ วิย กรมรานีเตสุ ทารเกสุ ปาสาทํ อารุเฬฺหสุปิ ปุน ปฏิสํหรเณ จ อิธ อวหาโร นตฺถิ การุญฺญาธิปฺปายตฺตา, ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหติ กายวจีปโยคาภาวาฯ กายวจีปโยเค สติเยว หิ อาปตฺติ ภณฺฑเทยฺยํ วา โหติ, เตเนว ภควา ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, อเถยฺยจิตฺตสฺสา’’ติอาทิํ อวตฺวา ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, อิทฺธิมสฺส อิทฺธิวิสเย’’ติ (ปารา. ๑๕๙) เอตฺตกเมว อโวจฯ **อิทฺธิวิสเย**ติ เจตฺถ ปรภณฺฑาทายกกายวจีปโยคาสมุฏฺฐาปกสฺส เกวลํ มโนทฺวาริกสฺส อเถยฺยจิตฺตภูตสฺส อิทฺธิจิตฺตสฺส วิสเย อาปตฺติ นาม นตฺถีติ อธิปฺปาโย คเหตโพฺพฯ กิํ ปน ปฏิกฺขิตฺตํ อิทฺธิปาฏิหาริยํ กาตุํ วฏฺฏตีติ โจทนํ สนฺธายาห ‘‘อีทิสาย อธิฏฺฐานิทฺธิยา อนาปตฺตี’’ติฯ ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, อิทฺธิมสฺส อิทฺธิวิสเย’’ติ หิ อิมินาเยว สุเตฺตน อธิฏฺฐานิทฺธิยา อปฺปฏิกฺขิตฺตภาโว สิชฺฌติฯ อตฺตโน ปกติวณฺณํ อวิชหิตฺวา พหิทฺธา หตฺถิอาทิทสฺสนํ, ‘‘เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหตี’’ติ (ที. นิ. ๑.๒๓๘, ๒๓๙; ม. นิ. ๑.๑๔๗; ปฏิ. ม. ๑.๑๐๒) อาคตญฺจ อธิฏฺฐานวเสน นิปฺผนฺนตฺตา **อธิฏฺฐานิทฺธิ** นาม, ‘‘โส ปกติวณฺณํ วิชหิตฺวา กุมารก

วณฺณํ วา ทเสฺสติ, นาควณฺณํ…เป…. วิวิธมฺปิ เสนาพฺยูหํ ทเสฺสตี’’ติ (ปฏิ. ม. ๓.๑๓) เอวํ อาคตา อิทฺธิ ปกติวณฺณวิชหนวิการวเสน ปวตฺตตฺตา **วิกุพฺพนิทฺธิ** นามฯ อตฺตโน ปน ปกติรูปํ ยถาสภาเวน ฐเปตฺวาว พหิ หตฺถิอาทิทสฺสนํ วิกุพฺพนิทฺธิ นาม น โหติ, อตฺตโน รูปเมว หตฺถิอาทิรูเปน นิมฺมานํ วิกุพฺพนิทฺธีติ เวทิตพฺพํฯ

ปราชิตกิเลเสนาติ วิชิตกิเลเสน, นิกฺกิเลเสนาติ อโตฺถฯ **อิธา**ติ อิมสฺมิํ สาสเน, เตน ทุติยปาราชิกสิกฺขาปเทน สมํ อญฺญํ อเนกนยโวกิณฺณํ คมฺภีรตฺถวินิจฺฉยํ กิญฺจิ สิกฺขาปทํ น วิชฺชตีติ โยชนาฯ ตตฺถ อโตฺถ นาม ปาฬิอโตฺถ, วินิจฺฉโย ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโย, เต คมฺภีรา ยสฺมิํ, ตํ **คมฺภีรตฺถวินิจฺฉยํฯ วตฺถุมฺหิ โอติเณฺณ**ติ โจทนาวเสน วา อตฺตนาว อตฺตโน วีติกฺกมาโรจนวเสน วา สงฺฆมเชฺฌ อทินฺนาทานวตฺถุสฺมิํ โอติเณฺณฯ **เอตฺถา**ติ โอติณฺณวตฺถุมฺหิฯ **วินิจฺฉโย**ติ อาปตฺตานาปตฺตินิยมนํฯ **กปฺปิเยปิ จ วตฺถุสฺมิ**นฺติ อตฺตนา คเหตุํ ยุเตฺต มาตาปิตาทีนํ สนฺตเกปิฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ทุติยปาราชิกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

๓. ตติยปาราชิกํ

ตีหีติ กายวจีมโนทฺวาเรหิฯ

ปฐมปญฺญตฺตินิทานวณฺณนา

๑๖๒. ยา อยํ เหฎฺฐา ตํ ปเนตํ พุทฺธกาเล จ จกฺกวตฺติกาเล จ นครํ โหตีติอาทินา (ปารา. อฎฺฐ. ๑.๘๔) ราชคหสฺส พุทฺธุปฺปาเทเยว เวปุลฺลปฺปตฺติ วุตฺตา, สา เอตฺถาปิ สมานาติ ทเสฺสตุํ ‘‘อิทมฺปิ จ นคร’’นฺติ วุตฺตํ, เตน จ น เกวลํ ราชคหาทโย เอวาติ ทเสฺสติฯ **มหาวนํ นามา**ติอาทิ มชฺฌิมภาณกสํยุตฺตภาณกานํ มเตน วุตฺตํ, ทีฆภาณกา ปน ‘‘หิมวเนฺตน สทฺธิํ เอกาพทฺธํ หุตฺวา ฐิตํ มหาวน’’นฺติ วทนฺติฯ **หํสวฎฺฎกจฺฉทเนนา**ติ หํสวฎฺฎกปฎิจฺฉเนฺนน, หํสมณฺฑลาการเนาติ อโตฺถฯ **กายวิจฺฉนฺทนิยกถ**นฺติ กรชกาเย วิราคุปฺปาทนกถํฯ **ฉโนฺท**ติ ทุพฺพลราโคฯ **ราโค**ติ พลวราโคฯ ‘‘เกสโลมาทิ’’นฺติ สเงฺขปโต วุตฺตมตฺถํ วิภาเคน ทเสฺสตุํ **เยปิ หี**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปญฺจปญฺจปฺปเภเทนา**ติ เอตฺถ ปญฺจ ปญฺจ ปเภทา เอตสฺส ปริยายสฺสาติ ปญฺจปญฺจปฺปเภโท , เตน ปญฺจปญฺจปฺปเภเทนาติ เอวํ พาหิรตฺถสมาสวเสน ปริยายวิเสสนตา ทฎฺฐพฺพาฯ

อสุภายาติ อสุภมาติกายฯ วเณฺณตพฺพมาติกญฺหิ อเปกฺขิตฺวา อิตฺถิลิเงฺค สามิวจนํ, เตนาห **มาติกํ นิกฺขิปิตฺวา**ติอาทิฯ **ตํ วิภชโนฺต**ติ มาติกํ วิภชโนฺตฯ **ผาติกมฺม**นฺติ นิปฺผตฺติกรณํฯ **ปญฺจงฺควิปฺปหีน**นฺติ กามจฺฉนฺทาทิปญฺจนีวรณงฺควิคเมน ปญฺจงฺควิปฺปหีนตา, อปฺปนาปฺปตฺตวิตกฺกาทิชฺฌานงฺคานํ อุปฺปตฺติวเสน ปญฺจงฺคสมนฺนาคตตา จ เวทิตพฺพาฯ **ติวิธกลฺยาณํ ทสลกฺขณสมฺปนฺน**นฺติ เอตฺถ ปน ฌานสฺส อาทิมชฺฌปริโยสานานํ วเสน ติวิธกลฺยาณตา, เตสํเยว อาทิมชฺฌปริโยสานานํ ลกฺขณวเสน ทสลกฺขณสมฺปนฺนตา จ เวทิตพฺพาฯ **อฎฺฐกถายํ** ปน ‘‘ทสลกฺขณวิภาวเนเนว ตนฺนิสฺสยภูตา ติวิธกลฺยาณตาปิ ฌานสฺส ปากฎา โหตีติ **ตตฺริมานี**ติอาทิ วุตฺตํฯ

ตตฺรายํ ปาฬีติ ตสฺมึ ทสลกฺขณวิภาวนวิสเย อยํ ปาฬิฯ **ปฏิปทาวิสุทฺธี**ติ โคตฺรภุปริโยสานาย ปุพฺพภาคปฏิปทาย ฌานสฺส นีวรณาทิปริพนฺธโต วิสุทฺธิ, สายํ ยสฺมา อุเปกฺขานุพฺรูหนาทีนมฺปิ ปจฺจยเตฺตน ปธานา ปุริมการณสิทฺธา จ, ตสฺมา วุตฺตํ ‘‘ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาที’’ติฯ **อุเปกฺขานุพฺรูหนา**ติ วิโสเธตพฺพตาทีนํ อภาวโต ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาย กิจฺจนิปฺผตฺติยา อนุพฺรูหนา, สา ปน ปริพนฺธวิสุทฺธิสมกาลวิภาวินีปิ ตพฺพิสุทฺธิยาว นิปฺผนฺนาติ ทีปนตฺถมาห ‘‘อุเปกฺขานุพฺรูหนา มชฺฌ’’ติฯ **สมฺปหํสนา**ติ วตฺถุธมฺมาทีนํ อนติวตฺตนาทิสาธกสฺส ญาณสฺส กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน ปริโยทปนา, สา ปน ยสฺมา กตฺตพฺพสฺส สพฺพกิจฺจสฺส นิปฺผตฺติยาว สิทฺธา นาม โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ ‘‘สมฺปหํสนา ปริโยสาน’’นฺติฯ ตีณิปิ เจตานิ กลฺยาณานิ เอกกฺขเณลพฺภมานานิปิ ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนตาทิวเสน ปวตฺตนฺตีติ ทสฺสนตฺถํ อาทิมชฺฌปริโยสานภาเวน วุตฺตานิ, น ปน ฌานสฺส อุปฺปาทาทิกฺขณตฺตเย ยถากฺกมํ ลพฺภมานตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **มชฺฌิมํ สมาธินิมิตฺตํ ปฏิปชฺชตี**ติอาทีสุ มชฺฌิมํ สมาธินิมิตฺตํ นาม สมปฺปวตฺโต อปฺปนาสมาธิเยวฯ โส หิ ลีนุทฺธจฺจสงฺขาตานํ อุภินฺนํ อนฺตานํ อนุปคมเนน มชฺฌิโม, สวิเสสํ จิตฺตสฺส เอกตฺตารมฺมเณ ฐปนโต สมาธิเยว อุปริวิเสสานํ การณภาวโต ‘‘สมาธินิมิตฺต’’นฺติ วุจฺจติ, ตํ ปฏิปชฺชติ ปฏิลพฺภตีติ อโตฺถฯ เอวํ ปฏิปนฺนตฺตา มชฺฌิเมน สมาธินิมิเตฺตน ตตฺถ เอกตฺตารมฺมเณ อปฺปนาโคจเร ปกฺขนฺทติ อุปติฏฺฐติ, เอวํ วิสุทฺธสฺส ปน ตสฺส จิตฺตสฺส ปุน วิโสเธตพฺพาภาวโต วิโสธเน พฺยาปารํ อกโรเนฺต ปุคฺคโล วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ นามฯ สมถภาวูปคมเนน สมถปฏิปนฺนสฺส ปุน สมาธาเน พฺยาปารํ อกโรเนฺต สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ, สมถปฏิปนฺนภาวโต เอวมสฺส กิเลสสํสคฺคํ ปหาย เอกเตฺตน อุปฏฺฐิตสฺส ปุน เอกตฺตุปฏฺฐาเน พฺยาปารํ อกโรเนฺต เอกตฺตุปฏฺฐานํ อชฺฌุเปกฺขติ นามฯ

ตตฺถ ชาตานนฺติอาทีสุ เย ปน เต เอวํ อุเปกฺขานุพฺรูหิเต ตสฺมึ ฌานจิเตฺต ชาตา สมาธิปญฺญาสงฺขาตา ยุคนทฺธธมฺมา, เตสํ อญฺญมญฺญํ อนติวตฺตนสภาเวน สมฺปหํสนา วิโสธนา ปริโยทปนา จ, สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ กิเลเสหิ วิมุตฺตตฺตา วิมุตฺติรเสน เอกรสตาย สมฺปหํสนา จ, ยเญฺจตํ ตทุปคํ เตสํ อนติวตฺตนเอกรสภาวานํ อนุจฺฉวิกํ วีริยํ, ตสฺส ตทุปควีริยสฺส วาหนเฏฺฐน ปวตฺตนเฏฺฐน สมฺปหํสนา จ, ตสฺมึ ขเณ ยถาวุตฺตธมฺมานํ อาเสวนเฏฺฐน สมฺปหํสนา จ, ปริโยทปนา จ ปริโยทปนกสฺส ญาณสฺส กิจฺจนิปฺผตฺติวเสเนว อิชฺฌตีติ เวทิตพฺพํฯ **เอวํ ติวิธตฺตคตํ จิตฺต**นฺติอาทีนิ ตเสฺสว จิตฺตสฺส โถมนวจนานิฯ **วิตกฺกสมฺปนฺน**นฺติ วิตกฺกเงฺคน สุนฺทรภาวมุปคตํฯ **จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺน**นฺติ ตสฺมิเญฺญว อารมฺมเณ จิตฺตสฺส นิรนฺตรปฺปวตฺติสงฺขาเตน สมาธินา สมฺปนฺนํ, อิทํ ฌานงฺควเสน วุตฺตํฯ **สมาธิสมฺปนฺน**นฺติ อิทํ ปน อินฺทฺริยวเสนาติ เวทิตพฺพํฯ

ปฏิกุฏฺตีติ สงฺกุจติฯ **ปฏิวฏฺฏตี**ติ ปฏินิวฏฺฏติฯ **นฺหารุททฺทุล**นฺติ นฺหารุขณฺฑํฯ **ปยุตฺตวาจ**นฺติ ปจฺจยปริเยสเน นิยุตฺตวาจํฯ **ทณฺฑวาคุราหี**ติ ทณฺฑปฏิพทฺธาหิ ทีฆชาลสงฺขาตาหิ วาคุราหิฯ

สมณกุตฺตโกติ กาสายนิวาสนาทิสมณกิจฺจโกฯ **วคฺคุมุทา**ติ เอตฺถ ‘‘วคฺคุมตา’’ติ วตฺตเพฺพ โลกิกา ‘‘มุทา’’ติ โวหริํสูติ ทเสฺสโนฺต อาห ‘‘วคฺคุมตา’’ติฯ ‘‘วคฺคู’’ติ มตา, สุทฺธสมฺมตาติ อโตฺถ, เตนาห ‘‘ปุญฺญสมฺมตา’’ติฯ สตฺตานํ ปาปุนเนน โสธเนน สา ปุญฺญสมฺมตาฯ

๑๖๓. มารสฺส เธยฺยํ ฐานํ, วตฺถุ วา นิวาโส มารเธยฺยํ, โส อตฺถโต เตภูมกธมฺมา เอว, อิธ ปน ปญฺจ กามคุณา อธิเปฺปตา, ตํ **มารเธยฺยํ** ฯ ‘‘อยํ สมณกุตฺตโก ยถาสมุปฺปนฺนสํเวคมูล

เกน สมณภาวูปคมเนน อติกฺกมิตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา อโวจ, น ปน ‘‘อรหตฺตปฺปตฺติยา ตีสุ ภเวสุ อปฺปฏิสนฺธิกตาย ตํ อติกฺกมิตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ มรเณเนว สตฺตานํ สํสารโมจนลทฺธิกตฺตา เทวตายฯ น หิ มตานํ กตฺถจิ ปฏิสนฺธิ คจฺฉติฯ **อิมินา อเตฺถน เอวเมว ภวิตพฺพนฺ**ติ อิมินา ปเรสํ ชีวิตา โวโรปนเตฺถน เอวเมว สํสารโมจนสภาเวเนว ภวิตพฺพํฯ ‘‘อตฺตนาปิ อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปนฺติ, อญฺญมญฺญมฺปิ ชีวิตา โวโรเปนฺตี’’ติ (ปารา. ๑๖๒) วุตฺตตฺตา **สพฺพานิปิ ตานิ ปญฺจภิกฺขุสตานิ ชีวิตา โวโรเปสี**ติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ ตสฺมา เย อตฺตนาปิ อตฺตานํ อญฺญมญฺญญฺจ ชีวิตา โวโรเปสุํ, เต ปุถุชฺชนภิกฺขู ฐเปตฺวา ตทวเสเส จ ปุถุชฺชนภิกฺขู, สเพฺพ จ อริเย อยํ ชีวิตา โวโรเปสีติ เวทิตพฺพํฯ

๑๖๔. **เอกีภาวโต**ติ ปวิเวกโตฯ **อุเทฺทสํ ปริปุจฺฉํ คณฺหนฺตี**ติ อตฺตโน อตฺตโน อาจริยานํ สนฺติเก คณฺหนฺติ, คเหตฺวา จ อาจริเยหิ สทฺธิํ ภควนฺตํ อุปฏฺฐหนฺติฯ ตทา ปน อุเทฺทสาทิทายกา ตนฺภูเตหิ ภิกฺขูหิ ภควนฺตํ อุปคตา, ตํ สนฺธาย ภควา ปุจฺฉติฯ

อานาปานสฺสติสมาธิกถาวณฺณนา

๑๖๕. ทสานุสฺสตีสุ อโนฺตคธาปิ อานาปานสฺสติ ตทา ภิกฺขูนํ พหูนํ สปฺปายตํ ทเสฺสตุํ ปุน คหิตาฯ ตถา หิ ตํ ภควา เตสํ เทเสสิฯ อาหาเร ปฏิกฺกูลสญฺญา อสุภกมฺมฏฺฐานสทิสา, จตุตาโร ปน อารุปฺปา อาทิกมฺมิกานํ อนนุรูปาติ เตสํ อิธ อคฺคหณํ ทฏฺฐพฺพํฯ **อญฺญํ ปริยายนฺ**ติ อรหตฺตาธิคมตฺถาย อญฺญํ การณํฯ **อตฺถโยชนากฺกมนฺ**ติ อตฺถญฺจ โยชนากฺกมญฺจฯ **อสฺสาสวเสนา**ติ อสฺสาสํ อารมฺมณํ กตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **อุปฏฺฐานํ สตี**ติ อปฺปมุสฺสนตาย ตเมว อสฺสาสํ ปสฺสาสญฺจ อุปคนฺตฺวา ฐานํ, ตถา ติฏฺฐนกธมฺโม สติ นามาติ อโตฺถฯ อิทานิ สติวเสเนว ปุคฺคลํ นิทฺทิสิตุกาเมน **โย อสฺสสตี**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ โย อสฺสสติ, ตสฺส สติ อสฺสาสํ อุปคนฺตฺวา ติฏฺฐตีติอาทินา อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **อโกสลฺลสมฺภูเต**ติ อวิชฺชาสมฺภูเต ฯ **ขเณเนวา**ติ อตฺตโน ปวตฺติกฺขเณเนวฯ อริยมคฺคสฺส ปาทกภูโต อยํ สมาธิ อนุกฺกเมน วฑฺฒิตฺวา อริยมคฺคภาวํ อุปคโต วิย โหตีติ อาห ‘‘อริยมคฺควุฑฺฒิปฺปโตฺต’’ติฯ **โอปมฺมนิทสฺสนนฺ**ติ เอตฺถ อุปมาว โอปมฺมํ, ตสฺส นิทสฺสนํฯ

พาหิรกา อานาปานสฺสติํ ชานนฺตา อาทิโต จตุปฺปการเมว ชานนฺติ, น สพฺพํ โสฬสปฺปการนฺติ อาห **สพฺพปฺปการ**อิจฺจาทิฯ **เอวมเสฺสตํ เสนาสนนฺ**ติ เอตฺถ **เอวนฺ**ติ ภาวนาสติยา ยถาวุตฺตนเยน อารมฺมเณ จิตฺตสฺส นิพนฺธเน สติเยว, นาสตีติ อโตฺถ, เตน มุฏฺฐสฺสติสฺส อรญฺญวาโส นิรตฺถโก อนนุรูโปติ ทเสฺสติฯ **อวเสสสตฺตวิธเสนาสนนฺ**ติ ‘‘ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺช’’นฺติ (วิภ. ๕๐๘) เอวํ วุตฺตํฯ **อุตุตฺตยานุกูลํ ธาตุจริยานุกูลนฺ**ติ คิมฺหานาทิอุตุตฺตยสฺส เสมฺหาทิธาตุตฺตยสฺส โมหาทิจริยตฺตยสฺส จ อนุกูลํฯ นิสชฺชาย ทฬฺหภาวํ ปลฺลงฺกาภุชเนน, อสฺสาสปสฺสาสานํ ปวตฺตนสุขตํ อุปริมกายสฺส อุชุกํ ฐปเนน, อารมฺมณปริคฺคหูปายํ ปริมุขํ สติยา ฐปเนน **อุปทิสโนฺตฯ น ปณมนฺตี**ติ น โอณมนฺติฯ **ปริคฺคหิตนิยฺยานํ สตินฺ**ติ สพฺพถา คหิตํ สโมฺมสปฏิปกฺขโต นิคฺคมนสงฺขาตํ สติํ กตฺวา, ปรมํ สตินេปกฺกํ อุปฏฺฐเปตฺวาติ อโตฺถฯ

สโตวาติ สติยา สมนฺนาคโต เอวฯ **พาตฺติํสาย อาการเรหี**ติ จตูสุ จตุเกฺกสุ อาคตานิ ทีฆรสฺสาทีนิ โสฬส ปทานิ อสฺสาสปสฺสาสวเสน ทฺวิธา วิภชิตฺวา วุเตฺตหิ ทฺวตฺติํสากาเรหิฯ **ทีฆํอสฺสาสวเสนา**ติ ทีฆอสฺสาสวเสน, วิภตฺติอโลปํ กตฺวา นิเทฺทโส, ทีฆนฺติ วา ภควตา วุตฺตอสฺสาสวเสนฯ **จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปนฺ**ติ วิเกฺขปปฏิปกฺขภาวโต ‘‘อวิเกฺขโป’’ติ ลทฺธนามํ จิตฺตสฺส เอกคฺคภาวํ **ปชานโตฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสนา**ติ ปฏินิสฺสคฺคา

นุปสฺสี หุตฺวา อสฺสาสวเสน, ‘‘ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิอสฺสาสนวเสนา’’ติ วา ปาโฐ, ตสฺส ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิโน อสฺสาสวเสนาติ อโตฺถฯ อา ปฐมํ พหิมุขํ สสนํ อสฺสาโส, ตโต อโนฺตมุขํ ปฏิสสนํ ปสฺสาโสติ อาห **อสฺสาโสติ พหินิกฺขมนวาโต**ติอาทิ, **สุตฺตนฺตฏฺฐกถาสุ** ปน อากฑฺฒนวเสน อโนฺต สสนํ อสฺสาโส, พหิ ปฏิสสนํ ปสฺสาโสติ กตฺวา อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตํฯ

ตตฺถาติ พหินิกฺขมนอโนฺตปวิสนวาเตสุ, ตสฺส จ ปฐมํ อพฺภนฺตรวาโต นิกฺขมตีติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ **‘‘สเพฺพสมฺปิ คพฺภเสยฺยกาน**นฺติอาทินา ทารกานํ ปวตฺติกฺกเมน อสฺสาโส พหินิกฺขมนวาโตติ คเหตพฺพนฺติ ทีเปติ’’ติ เกจิ วทนฺติฯ สุตฺตนโย เอว เจตฺถ ‘‘อสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต อชฺฌตฺตํ วิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จ ปสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต พหิทฺธา วิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จา’’ติ อิมาย ปาฬิยา สเมตีติ คเหตพฺพํฯ **อทฺธานวเสนา**ติ กาลทฺธานวเสนฯ อยญฺหิ อทฺธาน-สโทฺท กาลสฺส เทสสฺส จ วาจโกฯ ตตฺถ **ยถา หี**ติอาทินา เทสทฺธานํ อุปมาวเสน ทสฺสิตํฯ อิทานิ ตพฺพิสิฏฺฐกาลทฺธานวเสน อสฺสาสปสฺสาสานํ ทีฆรสฺสตํ อุปเมยฺยวเสน วิภาเวตุํ **เอวน**ฺติอาทิ วุตฺตํฯ **จุณฺณวิจุณฺณา** อเนกกลาปภาเวนฯ เอตฺถ จ หตฺถิอาทิสรีเร สุนขาทิสรีเร จ อสฺสาสปสฺสาสานํ เทสทฺธานวิสิฏฺฐกาลทฺธานวเสเนว ทีฆรสฺสตา วุตฺตาติ เวทิตพฺพา อตฺตภาวสงฺขาตํ ทีฆํ อทฺธานํ สณิกํ ปูเรตฺวาติอาทิวจนโตฯ **เตสน**ฺติ สตฺตานํฯ **เต**ติ อสฺสาสปสฺสาสาฯ **อิตฺตรมทฺธาน**นฺติ อปฺปกํ กาลํฯ **นวหากาเรหี**ติ ภาวนมนุยุญฺชนฺตสฺส ปุเพฺพนาปรํ อลทฺธวิเสสสฺส เกวลํ อทฺธานวเสน อาทิโต วุตฺตา ตโย อาการา, เต จ กสฺสจิ อสฺสาโสว, กสฺสจิ ปสฺสาโสว, กสฺสจิ ตทุภยมฺปิ อุปฏฺฐาตีติ ติณฺณํ ปุคฺคลานํ วเสน วุตฺตา, ตถา ฉนฺทวเสน ตโย, ตถา ปาโมชฺชวเสนาติ อิเมหิ นวหิ อากาเรหิฯ **เอเกนากาเรนา**ติ ทีฆํ อสฺสาสาทีสุ เอเกนากาเรนฯ

อทฺธานสงฺขาเตติ ทีเฆ โอกาสทฺธานสงฺขาเต อตฺตภาเว กาลทฺธาเนปิ วา, เอวํ อุปริ **อิตฺตรสงฺขาเต**ติ เอตฺถาปิฯ **ฉโนฺท อุปฺปชฺชตี**ติ ภาวนาย ปุเพฺพนาปรํ วิเสสํ อาวหนฺติยา ลทฺธสฺสาทตฺตา ตตฺถ สาติสโย กตฺตุกามตาลกฺขโณ กุสลจฺฉโนฺท อุปฺปชฺชติฯ **ฉนฺทวเสนา**ติ ตถาปวตฺตฉนฺทสฺส วเสนฯ **ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชตี**ติ อสฺสาสปสฺสาสานํ สุขุมตรภาเว อารมฺมณสฺส สนฺตตรตาย, กมฺมฏฺฐานสฺส จ วีถิปฏิปนฺนตาย ภาวนาจิตฺตสหคโต ปโมโท ขุทฺทกาทิเภทา ตรุณา ปีติ อุปฺปชฺชติฯ **จิตฺตํ วิวตฺตตี**ติ ปฏิภาคนิมิเตฺต อุปฺปเนฺน ปกติอสฺสาสปสฺสาสโต จิตฺตํ นิวตฺตติฯ **อุเปกฺขา สณฺฐาตี**ติ ตสฺมิํ ปฏิภาคนิมิเตฺต อุปจารปฺปนาเภเท สมาธิมฺหิ อุปฺปเนฺน ปุน ฌานนิพฺพตฺตนตฺถํ พฺยาปาราภาวโต อชฺฌุเปกฺขนํ โหติ, สา ปนายํ อุเปกฺขา ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาติ เวทิตพฺพาฯ **อนุปสฺสนาญาณ**นฺติ สมถวเสน นิมิตฺตสฺส อนุปสฺสนา, วิปสฺสนาวเสน อสฺสาสปสฺสาสมุเขน ตนฺนิสฺสยนามรูปสฺส อนุปสฺสนา จ ญาณํฯ **กาโย อุปฏฺฐาน**นฺติ อสฺสาสปสฺสาสสงฺขาโต กาโย อุปคนฺตฺวา ติฏฺฐติ เอตฺถ สตีติ อุปฏฺฐานํ, โน สติ, สติ ปน สรสโต อุปติฏฺฐนเฏฺฐน สรณเฏฺฐน จ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ **เตน วุจฺจตี**ติอาทีสุ ยา อยํ ยถาวุตฺตอสฺสาสปสฺสาสกาเย, ตนฺนิสฺสยภูเต กรชกาเย จ กายเสฺสว อนุปสฺสนา นิจฺจาทิภาวํ วา อิตฺถิปุริสสตฺตชีวาทิภาวํ วา อนนุปสฺสิตฺวา อสฺสาสปสฺสาสกายมตฺตเสฺสว อนิจฺจาทิภาวสฺส จ อนุปสฺสนา, ตาย กายานุปสฺสนาย สติสงฺขาตสฺส ปฏฺฐานสฺส ภาวนา วฑฺฒนา **กาเย กายานุปสฺสนา สติปฏฺฐานภาวนา**ติ อยํ สเงฺขปโตฺถฯ

อิตฺตรวเสนาติ ปริตฺตกาลวเสนฯ **ตาทิโส**ติ ทีโฆ รโสฺส จฯ **วณฺณา**ติ ทีฆาทิอาการาฯ **นาสิกเคฺคว ภิกฺขุโน**ติ นาสิกเคฺค วา, **วา**-สเทฺทน อุตฺตโรเฏฺฐ วาติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ‘‘อาทิมชฺฌปริโยสานวเสน สพฺพํ อสฺสาสปสฺสาสกายํ วิทิตํ ปากฏํ กริสฺสามี’’ติ ปุเพฺพ ปวตฺ

ตอาโภควเสน ปจฺฉา ตถา สมุปฺปเนฺนน ญาณสมฺปยุตฺตจิเตฺตน ตํ อสฺสาสปสฺสาสกายํ เอวํ วิทิตํ ปากฏํ กโรเนฺต อสฺสสติ เจว ปสฺสสติ จ, ตสฺมา เอวํภูโต สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ นาม, น ปน ''อนาคเต เอวํ กริสฺสามี''ติ จิเนฺตนมเตฺตน โส เอวํ วุจฺจตีติ อธิปฺปาโยฯ **ตถาภูตสฺสา**ติ อาทิมชฺฌปริโยสานํ วิทิตํ กโรนฺตสฺสฯ **สํวโร**ติ สติ วีริยมฺปิ วาฯ **น อญฺญํ กิญฺจี**ติ สพฺพกายํ วิทิตํ กริสฺสามีติอาทิกํ ปุพฺพาโภคํ สนฺธาย วทติฯ **ญาณุปฺปาทนาทีสู**ติ **อาทิ**-สเทฺทน กายสงฺขารปสฺสมฺภนปีติปฏิสํเวทนาทีนํ สงฺคณฺหาติฯ **กายสงฺขาร**นฺติ อสฺสาสปสฺสาสํฯ โส หิ จิตฺตสมุฏฺฐาโนปิ สมาโน กรชกายปฏิพทฺธวุตฺติตาย เตน สงฺขรียตีติ กายสงฺขาโรติ วุจฺจติฯ **อปริคฺคหิตกาเล**ติ กมฺมฏฺฐานสฺส อนารทฺธกาเล, ตทารมฺภตฺถาย กายจิตฺตานมฺปิ อปริคฺคหิตกาเลติ อโตฺถฯ นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธายาติ หิ อิมินา กายปริคฺคโห, ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาติ อิมินา จิตฺตปริคฺคโห วุโตฺตฯ **อธิมตฺต**นฺติ พลวํ โอฬาริกํ, ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํฯ กายสงฺขาโร หิ อธิเปฺปโตฯ อธิมตฺตํ หุตฺวา ปวตฺตตีติ กิริยาวิเสสนํ วา เอตํฯ **สเพฺพสํเยวา**ติ อุภเยสมฺปิฯ

มหาภูตปริคฺคเห สุขุโมติ จตุธาตุมุเขน วิปสฺสนาภินิเวสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ลกฺขณารมฺมณิกวิปสฺสนายา**ติ กลาปสมฺมสนมาหฯ นิพฺพิทานุปสฺสนโต ปฏฺฐาย พลววิปสฺสนา, ตโต โอรํ ทุพฺพลวิปสฺสนาฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนเยนา**ติ อปริคฺคหิตกาเลติอาทินา สมถนเย วุตฺตนเยนฯ

โจทนาโสธนาหีติ อนุโยคปริหาเรหิฯ **กถ**นฺติอาทิ ปฏิสมฺภิทาปาฬิ, ตตฺถ กถํ สิกฺขตีติ สมฺพโนฺธฯ **อิติ กิรา**ติอาทิ โจทกวจนํฯ **อิติ กิรา**ติ เอวเญฺจติ อโตฺถฯ อสฺสาสปสฺสาโส สพฺพถา อภาวํ อุปเนติ เจติ โจทกสฺส อธิปฺปาโยฯ **วาตูปลทฺธิยา**ติ อสฺสาสปสฺสาสวาตสฺส อภาเวน ตพฺพิสยาย อุปลทฺธิยา ภาวนาจิตฺตสฺส อุปฺปาโท วฑฺฒิ จ น โหตีติ อโตฺถฯ **น จ น**นฺติ เอตฺถ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ **ปุน อิติ กิรา**ติอาทิ ยถาวุตฺตาย โจทนาย วิสฺสชฺชนา, ตตฺถ **อิติ กิร สิกฺขตี**ติ มยา วุตฺตากาเรน ยทิ สิกฺขตีติ อโตฺถฯ **ปภาวนา โหตี**ติ ยทิปิ โอฬาริกา กายสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ, สุขุมา ปน อเตฺถวาติ ภาวนายปิ วฑฺฒิ โหเตวาติ อธิปฺปาโยฯ **กํเส**ติ กํสภาชเนฯ **นิมิตฺต**นฺติ นิมิตฺตสฺส, เตสํ สทฺทานํ ปวตฺติอาการสฺสาติ อโตฺถฯ **สุขุมกา สทฺทา**ติ อนุรเว อาหฯ **สุขุมสทฺทนิมิตฺตารมฺมณตาปี**ติ สุขุโม สโทฺทว นิมิตฺตํ ตทารมฺมณตายปิฯ

อาภิสมาจาริกสีลนฺติ เอตฺถ อภิสมาจาโรติ อุตฺตมสมาจาโร, ตเทว อาภิสมาจาริกํ สีลํ, ขนฺธกวตฺตปริยาปนฺนสฺส สีลเสฺสตํ อธิวจนํฯ **อหํ สีลํ รกฺขามี**ติ อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนํ สีลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อาวาโส**ติ อาวาสปลิโพโธฯ **กุล**นฺติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **กมฺม**นฺติ นวกมฺมํฯ **อิทฺธี**ติ โปถุชฺชนิกา อิทฺธิ, สา วิปสฺสนาย ปลิโพโธฯ **โส อุปจฺฉินฺทิตโพฺพ**ติ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๔๑) วุเตฺตน ตสฺส ตสฺส ปลิโพธสฺส อุปเจฺฉทปฺปกาเรน อุปจฺฉินฺทิตโพฺพฯ **โยคานุโยโค**ติ โยคสฺส ภาวนาย อนุยุญฺชนํฯ **อฏฺฐตึสารมฺมเณสู**ติ อาโลกากาสกสิณทฺวยํ วเชฺชตฺวา **ปาฬิยํ** อาคตานํ อฏฺฐนฺนํ กสิณานํ วเสน วุตฺตํ, จตฺตารีสเญฺญว ปน กมฺมฏฺฐานานิฯ **ยถาวุเตฺตเนว นเยนา**ติ โยคานุโยคกมฺมสฺส ปทฏฺฐานตฺตาติ อิมมตฺถํ อติทิสติฯ **อิมินาว กมฺมฏฺฐาเนนา**ติ อิมินา อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐาเนนฯ **มหาหตฺถิปถํ นีหรโนฺต วิยา**ติ กมฺมฏฺฐานวีถึ มหาหตฺถิมคฺคํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต วิยฯ

วุตฺตปฺปการมาจริยนฺติ ''อิมินาว กมฺมฏฺฐาเนน จตุตฺถชฺฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตสฺสา''ติอาทินา เหฏฺฐา วุตฺตปฺปการํ อาจริยํฯ ''ปิโย ครุ ภาวนีโย''ติ อาทินา (อ. นิ. ๗.๓๗; เนตฺติ. ๑๑๓; มิ. ป. ๖.๑.๑๐) **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๔๒) วุตฺตปฺ

ปการมาจริยนฺติปิ วทนฺติฯ **ปญฺจสนฺธิก**นฺติ ปญฺจปพฺพํ, ปญฺจภาคนฺติ อโตฺถฯ **กมฺมฏฺฐานสฺส อุคฺคณฺหน**นฺติ กมฺมฏฺฐานคนฺถสฺส อุคฺคณฺหนํฯ ตทตฺถปริปุจฺฉา **กมฺมฏฺฐานสฺส ปริปุจฺฉา,** ตตฺถ สํสยปริปุจฺฉา วาฯ **กมฺมฏฺฐานสฺส อุปฏฺฐาน**นฺติ เอวํ ภาวนมนุยุญฺชนฺตสฺส เอวมิธ นิมิตฺตํ อุปติฏฺฐตีติ อุปธารณํฯ ตถา **กมฺมฏฺฐานปฺปนา** เอวํ ฌานมเปฺปตีติฯ **กมฺมฏฺฐานสฺส ลกฺขณ**นฺติ คณนานุพนฺธนาผุสนานํ วเสน ภาวนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา ฐปนาวเสน มตฺถกปฺปตฺติ อิธ ภาวนาติ กมฺมฏฺฐานสภาวสฺส สลฺลกฺขณํ, เตนาห ''กมฺมฏฺฐานสภาวูปธารณนฺติ วุตฺตํ โหตี''ติฯ

อฏฺฐารสเสนาสนโทสวิวชฺชิตนฺติ มหตฺตํ นวตฺตํ ชิณฺณตฺตํ ปนฺถนิสฺสิตตฺตํ โสณฺฑิปณฺณปุปฺผผลยุตฺตตา ปตฺถนียตา นครทารุเขตฺตสนฺนิสฺสิตตา วิสภาคานํ ปุคฺคลานํ อตฺถิตา ปฏฺฏนสนฺนิสฺสิตตา ปจฺจนฺตสนฺนิสฺสิตตา รชฺชสีมสนฺนิสฺสิตตา อสปฺปายตา กลฺยาณมิตฺตานํ อลาโภติ อิเมหิ อฏฺฐารสหิ เสนาสนโทเสหิ วิวชฺชิตํฯ **ปญฺจเสนาสนงฺคสมนฺนาคต**นฺติ –

> ''อิธ, ภิกฺขเว, เสนาสนํ นาติทูรํ โหติ นาจฺจาสนฺนํ คมนาคมนสมฺปนฺนํ ทิวา อปฺปากิณฺณํ รตฺตึ อปฺปสทฺทํ อปฺปนิโคฺฆสํ อปฺปฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสํ, ตสฺมึ โข ปน เสนาสเน วิหรนฺตสฺส อปฺปกสิเรน อุปฺปชฺชนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารา, ตสฺมึ โข ปน เสนาสเน เถรา ภิกฺขู วิหรนฺติ ...เป.... เอวํ โข, ภิกฺขเว, เสนาสนํ ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ โหตี''ติ (อ. นิ. ๑๐.๑๑) –

เอวํ ภควตา วุเตฺตหิ ปญฺจหิ เสนาสนเงฺคหิ สมนฺนาคตํ, เอตฺถ จ นาติทูรตาทิ เอกํ, ทิวา อปฺปากิณฺณตาทิ เอกํ, อปฺปฑํสาทิตา เอกํ, จีวราทิลาโภ เอกํ, เถรานํ ภิกฺขูนํ นิวาโส เอกนฺติ เอวํ ปญฺจงฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ

อุปจฺฉินฺนขุทฺทกปลิโพเธนาติ ทีฆานํ เกสาทีนํ หรเณน ปตฺตจีวราทีนํ ปจนตุนฺนกรณรชนาทิกรเณหิ จ อุปจฺฉินฺนา ขุทฺทกา ปลิโพธา เยน, เตนฯ **ภตฺตสมฺมท**นฺติ โภชนนิมิตฺตํ ปริสฺสมํฯ อาจริยโต อุคฺคโห **อาจริยุคฺคโห,** สโพฺพปิ กมฺมฏฺฐานวิธิ, น ปุเพฺพ วุตฺตอุคฺคหมตฺตํ, ตโตฯ **เอกปทมฺปี**ติ เอกโกฏฺฐาสมฺปิฯ

อนุวหนาติ อสฺสาสปสฺสาสานํ อนุคมนวเสน สติยา นิรนฺตรํ อนุปฺปวตฺตนาฯ ยสฺมา ปน คณนาทิวเสน วิย ผุสนาวเสน วิสุํ มนสิกาโร นตฺถิ, ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเน เอว คณนาทิ กาตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ อิธ ผุสนาคหณนฺติ ทีเปนฺต ''ผุสนาติ ผุฏฺฐฏฺฐาน''นฺติ อาหฯ ฐปนาติ สมาธานํ, สมาธิปฺปธานา ปน อปฺปนาติ อาห ''ฐปนาติ อปฺปนา''ติฯ อนิจฺจตาทีนํ ลกฺขณโต **สลฺลกฺขณา วิปสฺสนา**ฯ ปวตฺตโต นิมิตฺตโต จ วินิวฏฺฏนโต **วินิวฏฺฏนา มโคฺค**ฯ กิเลสปฏิปฺปสฺสทฺธิภาวโต **ปาริสุทฺธิ ผลํฯ เตส**นฺติ วินิวฏฺฏนาปาริสุทฺธีนํฯ **ขณฺฑน**นฺติ ''เอกํ ตีณิ ปญฺจา''ติ เอกนฺตริกาทิภาเวน คณนาย ขณฺฑนํฯ อถ วา ขณฺฑนฺติ อนฺตรนฺตรา กติปยกาลํ อคเณตฺวา ปุน คณนวเสน อนฺตรา โอธิปริเจฺฉโท น ทเสฺสตโพฺพฯ ตถา ขณฺฑํ ทเสฺสนฺตสฺส หิ ''กมฺมฏฺฐานนินฺนํ ปวตฺตติ นุ โข เม จิตฺตํ, โน''ติ วีมํสุปฺปตฺติยา วิเกฺขโป โหติ, เตนาห **สิขาปฺปตฺตํ นุ โข เม**ติอาทิ, อิทญฺจ เอวํ ขณฺฑํ ทเสฺสตฺวา จิรตรํ คณนาย มนสิกโรนฺตสฺส วเสน วุตฺตํฯ โส หิ ตถา ลทฺธํ อวิเกฺขปมตฺตํ นิสฺสาย เอวํ มเญฺญยฺยฯ **โย อุปฏฺฐาติ, ตํ คเหตฺวา**ติ อิทํ อสฺสาสปสฺสาเสสุ ยสฺส เอโกว ปฐมํ อุปฏฺฐาติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ, ยสฺส ปน อุโภปิ อุปฏฺฐหนฺติ, เตน อุภยมฺปิ คเหตฺวา คณิตพฺพํฯ โย อุปฏฺฐาตีติ อิมินาว ทฺวีสุ นาสาปุฏวาเตสุ โย ปากโฏ โหติ, โส คเหตโพฺพติ อยมฺปิ อโตฺถ ทีปิโตติ คเหตพฺพํฯ ปฐมํ เอเกกสฺมึ อุปฏฺฐิเตปิ

อุปลเกฺขตฺวา คณนฺตเสฺสว กเมน อุโภปิ ปากฏา โหนฺตีติ อาห ‘‘อสฺสาสปสฺสาสา ปากฏา โหนฺตี’’ติฯ เอวํ สีฆํ สีฆํ คเณตพฺพเมวาติ สมฺพนฺโธฯ เอวํ สีฆคณนารมฺภสฺส โอกาสํ ทเสฺสตุํ **อิมสฺสาปิ ปุริมนเยน คณยโต**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ปุริมนเยนา**ติ ทนฺธคณนาย, **ปากฏา หุตฺวา**ติ อิมินา ทนฺธคณนาย อารทฺธกาเล จิตฺตสฺส อวิสทตาย สุขุมสฺสาสาทีนํ อปากฏตํ, ปจฺฉา วิสทกาเล ปากฏตญฺจ เตสุ จ ปากเฏสุ ทนฺธคณนํ ปหาย สีฆคณนา กาตพฺพาติ ทเสฺสติฯ สีฆคณนาย นิปฺปริยายโต นิรนฺตรปฺปวตฺติ อปฺปนาวีถิยเมว, น กามาวจเร ภวงฺคนฺตริกตฺตาติ อาห ‘‘นิรนฺตรปฺปวตฺตํ วิยา’’ติฯ **ปุริมนเยเนวา**ติ สีฆคณนายฯ อโนฺต ปวิสนฺตํ วาตํ มนสิกโรโนฺต อโนฺต จิตฺตํ ปเวเสติ นามฯ

เอตนฺติ เอตํ อสฺสาสปสฺสาสชาตํฯ **อนุคมน**นฺติ ผุฏฺฐฏฺฐาเน มนสิกรณเมว, น อสฺสาสปสฺสาสานํ อนุวตฺตนํ, เตนาห – ‘‘ตญฺจ โข น อาทิมชฺฌปริโยสานานุคมนวเสนา’’ติฯ **ผุสนาฐปนาวเสน วิสุํ มนสิกาโร นตฺถี**ติ อิมินา ยถา คณนาย ผุสนาย จ มนสิกโรติ, เอวํ อนุพนฺธนํ วินา เกวลํ ฐปนาย จ ผุสนาย จ มนสิกาโรปิ นตฺถีติ ทเสฺสเนฺตน คณนํ ปฏิสํหริตฺวา ยาว อปฺปนา อุปฺปชฺชติ, ตาว อนุพนฺธนาย จ ผุสนาย จ มนสิกโรติ, อปฺปนาย ปน อุปฺปนฺนาย อนุพนฺธนาย ฐปนาย จ มนสิกโรติ นามาติ ทีปิตํ โหติ, **อฏฺฐกถายํ** ปน อนุพนฺธนาย วินา ฐปนาย มนสิกาโร นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘อนุพนฺธนาย จ ผุสนาย จ ฐปนาย จ มนสิกโรตีติ วุจฺจตี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํ ฯ ยา อจฺจนฺตาย น มิโนติ น วินิจฺฉนติ, สา มานสฺส สมีเปติ อุปมานํ สิทฺธสาทิเสน สาธฺยสาธนํ ยถา โค วิย ควโยติฯ **ปงฺคุโฬ**ติ ปีฐสปฺปีฯ **โทลา**ติ เปโงฺขโลฯ **กีฬต**นฺติ กีฬนฺตานํฯ **อุปนิพนฺธนตฺถมฺภมูเล**ติ นาสิกคฺคํ มุขนิมิตฺตญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อาทิโต ปภุตี**ติ อุปเมยฺยตฺถทสฺสนโต ปฏฺฐายฯ **นิมิตฺต**นฺติ อุปนิพนฺธนนิมิตฺตํ นาสิกคฺคํ, มุขนิมิตฺตํ วาฯ **อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺสา**ติ อสฺสาสปสฺสาสานํ เอกกฺขเณ อปฺปวตฺตนโต เอกสฺส จิตฺตสฺส ตโยปิ อารมฺมณํ น โหนฺติ, นิมิเตฺตน สห อสฺสาโส ปสฺสาโส วาติ เทฺวเยว เอกกฺขเณ อารมฺมณํ โหนฺตีติ อโตฺถฯ **อชานโต จ ตโย ธมฺม**ติ นิมิตฺตํ อสฺสาโส ปสฺสาโสติ อิเม ตโย ธมฺม อารมฺมณกรณวเสน อวินฺทนฺตสฺส, **จ**-สโทฺท พฺยติเรโก, เตน เอวญฺจ สติ อยํ อนิฏฺฐปฺปสโงฺคติ พฺยติเรกํ ทเสฺสติฯ **ภาวนา**ติ อานาปานสฺสติภาวนาฯ

กถํ อิเม…เป…. วิเสสมธิคจฺฉตีติ อิทํ ปริหารคาถาย วุตฺตเมวตฺถํ **กกโจปมาย** (ม. นิ. ๑.๒๒๒ อาทโย) วิวริตุํ ปุจฺฉาฐปนํฯ ตตฺถ กถํ-สโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพ ‘‘กถมิเม อวิทิตา…เป…. กถํ วิเสสมธิคจฺฉตี’’ติฯ **ปธาน**นฺติ ภาวนานิปฺผาทกํ วีริยํฯ **ปโยค**นฺติ นีวรณวิกฺขมฺภกํ ภาวนานุโยคํฯ **วิเสส**นฺติ อรหตฺตปริโยสานวิเสสํฯ **ปธาน**นฺติ รุกฺขสฺส เฉทนวีริยํฯ **ปโยค**นฺติ ตเสฺสว เฉทนกกิริยํฯ กิญฺจาเปตฺถ ‘‘วิเสสมธิคจฺฉตี’’ติ อุปมายํ น วุตฺตํ, ตถาปิ อตฺถโต โยเชตพฺพเมวฯ **ยถา รุโกฺข**ติอาทิ อุปมาสํสนฺทนํฯ **นาสิกเคฺค วา มุขนิมิเตฺต วา**ติ ทีฆนาสิโก นาสิกเคฺค, อิตโร มุขํ นิมิยติ ฉาทิยติ เอเตนาติ มุขนิมิตฺตนฺติ ลทฺธนาเม อุตฺตโรเฏฺฐฯ

อิทํ ปธานนฺติ เยน วีริยารเมฺภน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ภาวนากมฺมสฺส อรหํ อิธ ปธานนฺติ ผเลน เหตุํ ทเสฺสติฯ **อุปกฺกิเลสา**ติ นีวรณาฯ **วิตกฺกา**ติ กามวิตกฺกาทิมิจฺฉาวิตกฺกา, นีวรณปฺปหาเนน วา ปฐมชฺฌานาธิคมํ ทเสฺสตฺวา วิตกฺกูปสมาปเทเสน ทุติยชฺฌานาทีนมธิคมาหฯ **อยํ ปโยโค**ติ อยํ ฌานาธิคมสฺส เหตุภูโต กมฺมฏฺฐานานุโยคสงฺขาโต ปโยโคฯ **สํโยชนา ปหียนฺตี**ติ ทสปิ สํโยชนานิ มคฺคปฺปฏิปาฏิยา สมุเจฺฉทวเสน ปหียนฺติฯ **พฺยนฺตี โหนฺตี**ติ ตถา สตฺตปิ อนุสยา ภงฺคมตฺตสฺสปิ อนวเสสโต วิคตนฺตา โหนฺติฯ **อยํ วิเสโส**ติ อิมํ สมาธึ นิสฺสาย อนุกฺกเมน ลพฺภมาโน อยํ สํโยชนปฺปหานาทิโก อิมสฺส สมาธิสฺส วิเสโสติ อ

โตฺถฯ **เอวํ อิเม ตโย ธมฺมา**ติอาทิ นิคมนวจนํฯ **ปริปุณฺณา**ติ โสฬสนฺนํ วตฺถูนํ ปาริปูริยา สพฺพโส ปุณฺณาฯ **อนุปุพฺพ**นฺติ อนุกฺกเมนฯ **ปริจิตา**ติ ปริจิณฺณาฯ **อิมํ โลก**นฺติ ขนฺธาทิโลกํ ปญฺญาปภาเสน ปภาเสติฯ

อิธาติ อิมสฺมึ ฐาเนฯ **อสฺสา**ติ อุปมาภูตสฺส กกจสฺสฯ อานยเน ปโยชนนฺติ โยเชตพฺพํฯ **นิมิตฺต**นฺติ ปฏิภาคนิมิตฺตํฯ **อวเสสฌานงฺคปฏิมณฺฑิตา**ติ วิตกฺกาทิอวเสสฌานงฺคปฏิมณฺฑิตาติ วทนฺติฯ วิจาราทีหีติ ปน วตฺตพฺพํ นิปฺปริยาเยน วิตกฺกสฺส อปฺปนาภาวโตฯ โส หิ ‘‘อปฺปนา พฺยปฺปนา’’ติ นิทฺทิฏฺโฐฯ เอวญฺหิ สติ อวเสส-สโทฺท อุปปโนฺน โหติ, วิตกฺกสมฺปโยคโต วา ฌานเงฺคสุ ปธานภูโต สมาธิ อปฺปนาติ กตฺวา ‘‘อวเสสฌานงฺคปฏิมณฺฑิตา อปฺปนาสงฺขาตา ฐปนา จ สมฺปชฺชตี’’ติ วุตฺตํฯ **กสฺสจิ ปน คณนาวเสเนว มนสิการกาลโต ปภุตี**ติ เอตฺถ ‘‘อนุกฺกมโต…เป…. ปตฺตํ วิย โหตี’’ติ อุปริ วกฺขมาโน คโนฺถ ปุราณโปตฺถเกสุ ทิสฺสติ, ตสฺมา อยํ ปาโฐ เอตฺถาปิ ลิขิตโพฺพ, เลขกานํ ปน โทเสน คฬิโตติ เวทิตโพฺพฯ

โอฬาริเก อสฺสาสปสฺสาเส นิรุเทฺธติอาทิ เหฏฺฐา วุตฺตนยมฺปิ วิเจตพฺพาการปฺปตฺตสฺส กายสงฺขารสฺส วิจยนวิธึ ทเสฺสตุํ อานีตํฯ **เทสโต**ติ ปุเพฺพ ผุสนวเสน คหิตฏฺฐานโตฯ **นิมิตฺตํ ปฏฺฐเปตพฺพ**นฺติ ปุเพฺพ คหิตาการนิมิตฺตคฺคาหิกา สญฺญา ผุสนฏฺฐาเน ปฏฺฐเปตพฺพาฯ **อิมเมว หิ อตฺถวส**นฺติ อิมํ อนุปฏฺฐหนฺตสฺส อารมฺมณสฺส อุปฏฺฐานวิธิสงฺขาตํ การณํ ปฏิจฺจฯ **อิโต**ติ อานาปานกมฺมฏฺฐานโตฯ ครุกตา จ ภาวนาทุกฺกรตายาติ อาห ‘‘ครุกภาวน’’นฺติฯ **จริตฺวา**ติ โคจรํ คเหตฺวาฯ **นิมิตฺต**นฺติ อุคฺคหนิมิตฺตํ, ปฏิภาคนิมิตฺตํ วาฯ อุภยมฺปิ หิ อิธ เอกชฺฌํ วุตฺตํฯ ตถา หิ ตูลปิจุอาทิอุปมตฺตยํ อุคฺคเห ยุชฺชติ, เสสํ อุภยตฺถฯ

ตารกรูปํ วิยาติ ตารกาย สรูปํ วิยฯ **สญฺญานานตายา**ติ นิมิตฺตุปฏฺฐานโต ปุเพฺพ ปวตฺตสญฺญานํ นานตายฯ **สญฺญช**นฺติ ภาวนาสญฺญาย ปริกปฺปิตํ, น อุปฺปาทิตํ อวิชฺชมานตฺตา, เตนาห ‘‘นานโต อุปฏฺฐาตี’’ติฯ **เอวํ โหตี**ติ ภาวนมนุยุตฺตสฺส เอวํ อุปฏฺฐาติฯ **เอว**นฺติ เอวํ สติ, ยถาวุตฺตนเยน นิมิเตฺต เอว จิตฺตสฺส ฐปเน สตีติ อโตฺถฯ **อิโต ปภุตี**ติ อิโต ปฏิภาคนิมิตฺตุปฺปตฺติโต ปฏฺฐายฯ **นิมิเตฺต**ติ ปฏิภาคนิมิเตฺตฯ **ฐปย**นฺติ ฐปนาวเสน จิตฺตํ ฐปโนฺตฯ **นานาการ**นฺติ ‘‘จตฺตาโร วณฺณา’’ติ เอวํ วุตฺตํ นานาการํฯ **วิภาวย**นฺติ วิภาเวโนฺต อนฺตรธาเปโนฺตฯ นิมิตฺตุปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย หิ เต อาการา อมนสิกโรโต อนฺตรหิตา วิย โหนฺติฯ **อสฺสาสปสฺสาเส**ติ อสฺสาเส ปสฺสาเส จ โย นานากาโร, ตํ วิภาวยํ อสฺสาสปสฺสาสสมฺภูเต วา นิมิเตฺต จิตฺตํ ฐปยํ สกํ จิตฺตํ นิพนฺธติ นามาติ โยชนาฯ เกจิ ปน วิภาวยนฺติ เอตสฺส วิภาเวโนฺต วิทิตํ ปากฏํ กโรโนฺตติ อตฺถํ วทนฺติ, ตํ ปุพฺพภาควเสน ยุเชฺชยฺยฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – อสฺสาสปสฺสาเส นานาการํ วิภาเวโนฺต ปชาโนฺต ตตฺถ ยํ ลทฺธํ นิมิตฺตํ, ตสฺมึ จิตฺตํ ฐเปโนฺต อนุกฺกเมน สกํ จิตฺตํ นิพนฺธติ อเปฺปตีติฯ

กิเลสาติ อวเสสกิเลสาฯ **สนฺนิสินฺนาเยวา**ติ อลทฺธนีวรณสหายา โอลีนาเยวฯ **อุปจารภูมิย**นฺติ อุปจาราวตฺถายํฯ **ลกฺขณโต**ติ วิกฺขมฺภนาทิสภาวโต วา อนิจฺจาทิสภาวโต วาฯ **โคจโร**ติ ภิกฺขาจารคาโมฯ ยตฺถ ทุลฺลภา สปฺปายภิกฺขา, โส อสปฺปาโย, อิตโร สปฺปาโยฯ **ภสฺส**นฺติ ทสกถาวตฺถุนิสฺสิตํ ภสฺสํ, ตํ สปฺปายํ, อิตรมสปฺปายํฯ เสเสสุ อาวาสาทีสุ ยตฺถ ยตฺถ อสมาหิตํ จิตฺตํ สมาธิยติ, ตํ ตํ สปฺปายํ, อิตรมสปฺปายนฺติ คเหตพฺพํฯ ยสฺส ปน เอวํ สตฺตวิธํ อสปฺปายํ วเชฺชตฺวา สปฺปายเมว เสวนฺตสฺสปิ อปฺปนา น โหติ, เตน สมฺปาเทตพฺพํ ทสวิธํ อปฺปนาโกสลฺลํ ทเสฺสโนฺต **วตฺถุวิสทกิริยา**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วตฺถุวิสทกิริยา** นาม เกสนขเจฺฉทนาทีหิ อชฺฌตฺติกสฺส สรีรวตฺถุสฺส, จีวรเสนาสนาทิโธวนปริกมฺมาทีหิ พาหิ

รวตฺถุสฺส จ วิสทภาวกรณํฯ เอวญฺหิ ญาณมฺปิ วิสทกิจฺจนิปฺผตฺติกรํ โหติฯ **อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนตา** นาม สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ สมภาวกรณํฯ **นิมิตฺตกุสลตา** นาม ภาวนาย ลทฺธนิมิตฺตสฺส รกฺขณโกสลฺลํฯ **ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ นิคฺคเหตพฺพนฺ**ติอาทีสุ ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ อจฺจารทฺธตาทีหิ การเณหิ อุทฺธตตาย นิคฺคเหตพฺพํ, ตทา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ตโย อภาเวตฺวา ปสฺสทฺธาทีนํ ติณฺณํ ภาวเนน จิตฺตสฺส นิคฺคณฺหนา โหติฯ ยทาสฺส จิตฺตํ อติสิถิลวีริยตาทีหิ ลีนตาย ปคฺคเหตพฺพํ, ตทา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ตโย อภาเวตฺวา ธมฺมวิจยาทีนํ ติณฺณํ ภาวเนน จิตฺตสฺส ปคฺคณฺหนํ โหติฯ ยทาสฺส ปญฺญาปโยคมนฺทตาทีหิ นิรสฺสาทํ จิตฺตํ โหติ, ตทา ตสฺส จิตฺตสฺส อฏฺฐสํเวควตฺถุปจฺจเวกฺขณาทินา (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๔๑๘) สมฺปหํสนสงฺขาตา สํเวชนา โหติฯ ยทา ปนสฺส เอวํ ปฏิปชฺชนโต อลีนํ อนุทฺธตํ อนิรสฺสาทํ อารมฺมเณ สมปฺปวตฺตํ สมถวีถิปฏิปนฺนญฺจ จิตฺตํ โหติ, ตทา ตสฺส ปคฺคหนิคฺคหสมฺปหํสเนสุ อพฺยาปารตาสมาปชฺชเนน อชฺฌุเปกฺขนา โหติฯ

ตทธิมุตฺตตา นาม สมาธิอธิมุตฺตตา, สมาธินินฺนโปณปพฺภารตาติ อโตฺถฯ **เอตฺถา**ติ เอติสฺสํ กายานุปสฺสนายํฯ

ปาริสุทฺธิํ ปตฺตุกาโมติ ผลํ อธิคนฺตุกาโม สมาปชฺชิตุกาโม จฯ ตตฺถ สลฺลกฺขณาวิวฏฺฏนาวเสน ปฐมํ มคฺคานนฺตรผลํ อธิคนฺตุกาโมฯ ตโต ปรํ สลฺลกฺขณวเสน ผลสมาปตฺติํ สมาปชฺชิตุกาโมปีติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ **อาวชฺชนสมาปชฺชน…เป…. วสิปฺปตฺต**นฺติ เอตฺถ ปฏิลทฺธฌานโต วุฏฺฐาย วิตกฺกาทีสุ ฌานเงฺคสุ เอเกกํ อาวชฺชยโต ภวงฺคํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อุปฺปนฺนาวชฺชนานนฺตรํ วิตกฺกาทีสุ ยถาวชฺชิตฌานงฺคารมฺมณานิ กามาวจรชวนานิ ภวงฺคนฺตริตานิ ยทา นิรนฺตรํ ปวตฺตนฺติ, อถสฺส **อาวชฺชนวสี** สิทฺธา โหติฯ ตํ ปน ฌานํ สมาปชฺชิตุกามตานนฺตรํ สีฆํ สมาปชฺชนสมตฺถตา **สมาปชฺชนวสี** นามฯ อจฺฉรามตฺตํ วา ทสจฺฉรามตฺตํ วา ขณํ ฌานํ ฐเปตุํ สมตฺถตา **อธิฏฺฐานวสี** นามฯ ตเถว ลหุํ ขณํ ฌานสมงฺคี หุตฺวา ฌานโต ภวงฺคุปฺปตฺติวเสน วุฏฺฐาตุํ สมตฺถตา **วุฏฺฐานวสี** นามฯ ‘‘เอตฺตกเมว ขณํ สมาปชฺชิสฺสามี’’ติ, ‘‘เอตฺตกเมว ขณํ ฌานสมงฺคี หุตฺวา ฌานโต วุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ จ ปวตฺตปุพฺพปริกมฺมเภเทเนตฺถ อธิฏฺฐานวุฏฺฐานวสิโย ภินฺนา, น สรูปเภเทน, ยา ‘‘สมาปตฺติกุสลตา, วุฏฺฐานกุสลตา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **ปจฺจเวกฺขณวสี** ปน อาวชฺชนวสิยา เอว วุตฺตาฯ ปจฺจเวกฺขณวีถิยญฺหิ สีฆํ อาวชฺชนุปฺปตฺติยา อาวชฺชนวสี ตทนนฺตรานํ ชวนานํ สมุปฺปตฺติยา ปจฺจเวกฺขณวสีติ อาวชฺชนวสีสิทฺธิยาว ปจฺจเวกฺขณวสี สิทฺธา เอว โหตีติ เวทิตพฺพาฯ **ฌานงฺคานิ ปริคฺคเหตฺวา**ติ ฌานจิตฺตสมฺปยุตฺตานิ ฌานงฺคานิ ลกฺขณาทิวเสน ปริคฺคเหตฺวาฯ **เตสญฺจ นิสฺสย**นฺติ เตสํ วตฺถุนิสฺสยานํ ภูตานํ นิสฺสยํฯ อิทญฺจ กรชกายสฺส วตฺถุทสกสฺส ภูตนิสฺสยตฺตา สุตฺตนฺตนเยน วุตฺตํ, น ปฏฺฐานนเยนฯ น หิ กลาปนฺตรคตานิ ภูตานิ กลาปนฺตรคตานํ ภูตานํ นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สุตฺตนฺตนเยน ปน อุปนิสฺสยปจฺจโยติ เวทิตพฺพานิฯ ปฏฺฐาเน หิ อสงฺคหิตา สเพฺพ ปจฺจยา สุตฺตนฺติกนเยน อุปนิสฺสยปจฺจเย สงฺคยฺหนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **ตํนิสฺสิตรูปานี**ติ อุปาทารูปานิฯ **ยถาปริคฺคหิตรูปวตฺถุทฺวารารมฺมณํ วา**ติ เอตฺถ ยถาปริคฺคหิตเกสาทิรูปารมฺมณํ ตโต ปุเพฺพ วุตฺตนยวตฺถารมฺมณญฺจ ตนฺนิสฺสยกรชกายปอคฺคหมุเขน อุปฏฺฐิตจกฺขาทิทฺวารญฺจ สสมฺปยุตฺตธมฺมวิญฺญาณํ วาติ โยเชตพฺพํฯ **กมฺมารคคฺครี**ติ กมฺมารานํ อคฺคิธมนภสฺตาฯ **ตชฺช**นฺติ ตทนุรูปํฯ **ตสฺสา**ติ นามรูปสฺสฯ **ตํ ทิสฺวา**ติ อวิชฺชาตณฺหาทิปจฺจยํ ทิสฺวาฯ **กงฺขํ วิตรตี**ติ อโหสิํ นุ โข อหํ อตีตมทฺธานนฺติอาทินยปฺปวตฺตํ (ม. นิ. ๑.๑๘; สํ. นิ. ๒.๒๐) โสฬสวตฺถุกํ วิจิกิจฺฉํ อติกฺกมติฯ **กลาปสมฺมสนวเสนา**ติ ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนนฺติอาทินา (ม. นิ. ๑.๓๖๑; ๓.๘๖, ๘๙; อ. นิ. ๔.๑๘๑) ปญฺจสุ ขเนฺธสุ อตีตาทิโกฏฺฐาสํ เอเกกกลาปโต คเหตฺวา อนิจฺจาทิวเสน สมฺมสนํ กลาปสมฺมสนํ, ตสฺส วเสนฯ **ปุพฺพภาเค**ติ ปฏิป

ทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิปริยาปนฺนาย อุทยพฺพยานุปสฺสนาย ปุพฺพภาเคฯ **โอภาสาทโย**ติ โอภาโส ญาณํ ปีติ ปสฺสทฺธิ สุขํ อธิโมโกฺข ปคฺคโห อุเปกฺขา อุปฏฺฐานํ นิกนฺติ จฯ ตตฺถ **อธิโมโกฺข**ติ สทฺธาฯ **อุปฏฺฐานนฺ**ติ สติฯ **อุเปกฺขา**ติ ตตฺรมชฺฌตฺตตาฯ เอตฺถ จ โอภาสาทโย นว นิกนฺติสงฺขาตตณฺหุปกฺกิเลสวตฺถุตาย อุปกฺกิเลสา วุตฺตา , นิกนฺติ ปน อุปกฺกิเลสตาย ตพฺพตฺถุตาย จฯ **นิพฺพินฺทโนฺต** อาทีนวานุปสฺสนาปุพฺพงฺคมาย นิพฺพิทานุปสฺสนาย นิพฺพินฺทโนฺตฯ มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขานุปสฺสนาสงฺขารุเปกฺขานุโลมญาณานํ จิณฺณปริยเนฺต อุปฺปนฺน โคตฺรภุญาณานนฺตรํ อุปฺปเนฺนน มคฺคญาเณน สพฺพสงฺขาเรสุ **วิรชฺชโนฺต วิมุจฺจโนฺต**ฯ ผลกฺขเณ หิ วิมุโตฺต นาม วุจฺจติ, มคฺคกฺขเณ วิมุจฺจโนฺตติฯ **เอกูนวีสติเภทสฺสา**ติ จตุนฺนํ มคฺควีถีนํ อนนฺตรํ ปเจฺจกํ อุปฺปชฺชนฺตสฺส มคฺคผลนิพฺพานปหีนาวสิฏฺฐกิเลสานํ ปญฺจนฺนํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพานํ วเสน เอกูนวีสติเภทสฺสฯ อรหโต หิ อวสิฏฺฐกิเลสาภาเวน เอกูนวีสติตาฯ **อสฺสา**ติ อานาปานกมฺมฏฺฐานิกสฺสฯ

สปฺปีติเก เทฺว ฌาเนติ ปีติสหคตานิ จตุกฺกนเย เทฺว ปฐมทุติยชฺฌานานิฯ **ตสฺสา**ติ เตน โยคินาฯ **สมาปตฺติกฺขเณ**ติ สมาปนฺนกฺขเณฯ **อารมฺมณโต**ติ ปฏิภาคารมฺมณคฺคหณมุเขน **ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ, อารมฺมณสฺส ปฏิสํวิทิตตฺตา**ฯ อารมฺมเณ หิ วิทิเต ตพฺพิสยา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา สยํ อตฺตโน ปฏิสํวิทิตา นาม โหติ สลกฺขณโต สามญฺญลกฺขณโต จ ปจฺฉา คหเณ สเนฺทหาภาวโตฯ **วิปสฺสนากฺขเณ**ติ วิปสฺสนาปญฺญาย วิสยโต ทสฺสนกฺขเณฯ เอวํ ปีตึ อนิจฺจาทิวเสน คหณเมว **อสโมฺมหโต** ปีติปฏิสํเวทนํ นามฯ

ทีฆํ อสฺสาสวเสนาติ ทีฆสฺส อสฺสาสสฺส อารมฺมณภูตสฺส วเสน, ปชานโต สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตีติ สมฺพโนฺธฯ **จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต**ติ ฌานปริยาปนฺนํ อวิเกฺขปาปนฺนํ นาม จิตฺตเสฺสกคฺคตํ ตํสมฺปยุตฺตาย ปญฺญาย ปชานโตฯ ยเถว หิ อารมฺมณมุเขน ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ, เอวํ ตํสมฺปยุตฺตธมฺมาปิ ปฏิสํวิทิตา เอว โหนฺตีติฯ **สติ อุปฏฺฐิตา โหตี**ติ ทีฆํ อสฺสาสวเสน ฌานสมฺปยุตฺตา สติ ตสฺส อารมฺมเณ อุปฏฺฐิตา ตทารมฺมณชฺฌาเนปิ อุปฏฺฐิตา นาม โหตีติฯ **ทีฆํ ปสฺสาสวเสนา**ติอาทีสุปิ อิมินาว นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เอวํ ทสฺสิตํ ปีติปฏิสํเวทนํ อารมฺมณโต อสโมฺมหโต จ วิภาคโต ทเสฺสตุํ **อาวชฺชโต**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อาวชฺชโต**ติ ฌานํ อาวชฺชนฺตสฺสฯ **สา ปีตี**ติ สา ฌานปริยาปนฺนา ปีติฯ **ชานโต**ติ สมาปนฺนกฺขเณ อารมฺมณมุเขน ชานโต, ตสฺส สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตีติ สมฺพโนฺธฯ **ปสฺสโต**ติ ทสฺสนภูเตน ญาเณน ฌานโต วุฏฺฐาย ปสฺสนฺตสฺสฯ **ปจฺจเวกฺขโต**ติ ฌานํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสฯ **จิตฺตํ อธิฏฺฐหโต**ติ ‘‘เอตฺตกํ เวลํ ฌานสมงฺคี ภวิสฺสามี’’ติ ฌานจิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺตสฺสฯ เอวํ ปญฺจนฺนํ วสีภาวานํ วเสน ฌานสฺส ปชานนมุเขน อารมฺมณโต ปีติยา ปฏิสํเวทนา ทสฺสิตาฯ **อธิมุจฺจโต**ติ สทฺทหนฺตสฺส, สมถวิปสฺสนาวเสนาติ อธิปฺปาโยฯ **วีริยํ ปคฺคณฺหโต**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **อภิเญฺญยฺยนฺ**ติ วิสิฏฺฐาย ปญฺญาย ชานิตพฺพํ จตุสจฺจํ วิปสฺสนาปญฺญาปุพฺพงฺคมาย มคฺคปญฺญาย อภิชานโตติอาทิ โยชนาฯ เอวํ **ปริเญฺญยฺยนฺ**ติอาทีสุปิ ปริชานโตติ อาทินา โยชนา เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ **ปริเญฺญยฺยนฺ**ติ ทุกฺขสจฺจํฯ **อวเสสปทานี**ติ สุขปฏิสํเวที จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวทีติ ปทานิฯ

เวทนาทโยติ **อาทิ**-สเทฺทน สญฺญา คหิตา, เตนาห ‘‘เทฺว ขนฺธา’’ติฯ **วิปสฺสนาภูมิทสฺสนตฺถนฺ**ติ กายิกสุขาทิสีเสน ปกิณฺณกสงฺขารทสฺสนโต วุตฺตํ สมเถ กายิกสุขาภาวโตฯ **โส**ติ ปสฺสมฺภนปริยาเยน วุโตฺต นิโรโธฯ **วุตฺตนเยนา**ติ อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน ปุเพฺพ อปริคฺคหิตกาเลติอาทินา (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๑๖๕) กายสงฺขาเร วุตฺตนเยนฯ **ปีติสีเสน เวทนา วุตฺตา**ติ ปีติ อปเทเสน เวทนา วุตฺตา, สุขคฺคหณโต เวทนานุปสฺสนาปสงฺคโตติ อธิปฺปาโยฯ **ทฺวีสุ จิตฺต**

สงฺขารปเทสูติ ‘‘จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขาร’’นฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ โกฏฺฐาเสสุฯ **สญฺญาสมฺปยุตฺตา เวทนา**ติ เวทนานุปสฺสนาภาวโต วุตฺตํฯ **จิตฺตปฏิสํเวทิตา เวทิตพฺพา**ติ อารมฺมณโต อสโมฺมหโตติอาทินา วุตฺตนยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **จิตฺต**นฺติ ฌานสมฺปยุตฺตํ วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตญฺจ จิตฺตํฯ **อาโมเทตี**ติ สมฺปยุตฺตาย ปีติยา ฌานวิสยาย โมเทติฯ **วิปสฺสนากฺขเณ**ติอาทินา วุตฺตภงฺคานุปสฺสนกฺขเณฯ

อานาปานสฺสติสมาธิกถาวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๑๖๗. ยทิปิ อริยา เนว อตฺตนาว อตฺตานํ อญฺญมญฺญํ วา ชีวิตา โวโรเปนฺติ, นาปิ ปเรหิ สมาทเปนฺติ, ตถาปิ ยถาวุเตฺตหิ ตีหิ ปกาเรหิ มตานํ ปุถุชฺชนานํ อนฺตเร มิคลณฺฑิเกน มาริตานํ อริยปุคฺคลานมฺปิ อตฺถิตาย ‘‘อริยปุคฺคลมิสฺสกตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ อถ วา ปุถุชฺชนกาเล อตฺตนาว อตฺตานํ ฆาเตตฺวา มรณสมเย วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อริยมคฺคํ ปฏิลภิตฺวา มตานมฺปิ สพฺภาวโต เอวํ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๗๒. **พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา**ติ ชานิตฺวา สญฺชานิตฺวาติอาทินา พฺยญฺชนานุรูปํ อวุตฺตตฺตา วุตฺตํฯ **ปาโณติ ชานนฺต**ติ อิทํ มนุสฺสติ อชานิตฺวาปิ เกวลํ สตฺตสญฺญาย เอว ปาราชิกภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **วธกเจตนาวเสน เจเตตฺวา**ติ ‘‘อิมํ มาเรมี’’ติ วธกเจตนาย จินฺเตตฺวาฯ **ปกปฺเปตฺวา**ติ ‘‘วธามิ น’’นฺติ เอวํ จิเตฺตน ปริจฺฉินฺทิตฺวาฯ **อภิวิตริตฺวา**ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา, เตนาห ‘‘นิราสงฺกจิตฺตํ เปเสตฺวา’’ติฯ **สิขาปฺปโตฺต อโตฺถ**ติ สญฺจิจฺจาติ ปุพฺพกาลกิริยาวเสน วุตฺตสฺสปิ วีติกฺกมภูตสฺส อปรกาลกิริยายุตฺตทสฺสเนน โกฏิปฺปโตฺต อโตฺถฯ **ชาติอุณฺณา** นาม ตทหุชาตเอฬกสฺส โลมํฯ **เอวํ วณฺณปฺปฏิภาค**นฺติ เอวํ วณฺณสณฺฐานํฯ **ตโต วา อุทฺธ**นฺติ ทุติยสตฺตาหาทีสุ อพฺพุทาทิภาวปฺปตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปริหีนเวคสฺส สนฺตานสฺส ปจฺจโย โหตี**ติ สหการีปจฺจโย โหติ, น ชนโกฯ กมฺมเมว หิ ขเณ ขเณ อุปฺปชฺชมานานํ กมฺมชรูปานํ ชนกปจฺจโย, ตญฺจ ปวตฺติยํ ปุเพฺพ อุปฺปชฺชิตฺวา ฐิตํ อนุปหตํ จตฺสนฺตติรูปํ สหการีปจฺจยํ ลภิตฺวาว กาตุํ สโกฺกติ, น อญฺญถา, เยน เกนจิ วิโรธิปจฺจเยน นิรุทฺธจกฺขาทิปฺปสาทานํ ปุคฺคลานํ วิชฺชมานมฺปิ กมฺมํ จกฺขาทิกํ ชเนตุํ น สโกฺกตีติ สิทฺธเมว โหติฯ

อติปาเตนฺตติ อติปาเตนฺต วินาเสนฺตฯ **วุตฺตปการเมวา**ติ ชีวิตินฺทฺริยาติปาตนวิธานํ วุตฺตปฺปการเมวฯ สรเสเนว ปตนสภาวสฺส สณิกํ ปติตุํ อทตฺวา อตีว ปาตนํ สีฆปาตนํ อติปาโต, ปาณสฺส อติปาโต ปาณาติปาโตฯ **อาถพฺพณิกา**ติ อถพฺพณเวทิโนฯ **อถพฺพณ**นฺติ อถพฺพณเวทวิหิตํฯ **มนฺตํ ปโยเชนฺตี**ติ อโลณโภชนทพฺพสยนสุสานคมนาทีหิ ปโยเคหิ มนฺตํ ปริวเตฺตนฺติ, เตน ยถิจฺฉิตปาณวธาทิผลํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา ตํ กายวจีกเมฺมสุ ปวิฏฺฐํฯ **อีติ**นฺติ ปีฬํฯ **อุปทฺทว**นฺติ ตโต อธิกตรํ ปีฬํฯ **ปชฺชรก**นฺติ วิสมชฺชรํฯ **สูจิก**นฺติ สูจีหิ วิย วิชฺฌมานํ สูลํฯ **วิสูจิก**นฺติ สสูลํ อามาติสารํฯ **ปกฺขนฺทิย**นฺติ รตฺตาติสารํฯ **วิชฺชํ ปริวเตฺตตฺวา**ติ คนฺธารวิชฺชาทิกํ อตฺตโน วิชฺชํ กตูปจารํ มนฺตปฐนกฺกเมน ปริชปฺปิตฺวาฯ **เตหี**ติ เตหิ วตฺถูหิฯ **ปโยชน**นฺติ ปวตฺตนํฯ **อโห วตาย**นฺติ อยํ ตํ กุจฺฉิคตํฯ **คพฺภ**นฺติ อิทํ กุจฺฉิคตํ คพฺภํฯ **กุลุมฺพสฺสา**ติ คพฺภสฺส, กุลเสฺสว วา, กุฏุมฺพสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ **ภาวนามยิทฺธิยา**ติ อธิฏฺฐานิทฺธึ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตํ เตสํ อิจฺฉามตฺต**นฺติ สุตฺตตฺถโต น สเมตีติ อธิปฺปาโยฯ อถพฺพณิทฺธิวเสเนว หิ สุเตฺต ‘‘อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต’’ติ วุตฺตํ, น ภาวนามยิทฺธิวเสนาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อิตรถาติ ปริเยเสยฺยาติ ปทสฺส คเวสนมตฺตเมว ยถารุตวเสน อโตฺถ สิยา, ตทา ปริยิฏฺฐมเตฺตน ปริเยสิตฺวา สตฺถาทีนํ ลทฺธมเตฺตนาติ อโตฺถฯ สสนฺติ หึสนฺติ เอเตนาติ สตฺถนฺติ วโธปกรณสฺส ปาสาณรชฺชุอาทิโน สพฺพสฺสาปิ นามนฺติ อาห **ลคุฬาทิ**ติอาทิฯ **ลคุฬนฺ**ติ มุคฺครเสฺสตํ อธิวจนํฯ **สตฺถสงฺคโห**ติ มาติกายํ **สตฺถหารกนฺ**ติ เอตฺถ วุตฺตสตฺถสงฺคโหฯ **ปรโต วุตฺตนยตฺตา**ติ ปรโต นิคมนวเสน วุตฺตสฺส ทุติยปทสฺส ปทภาชเน วุตฺตนยตฺตาฯ **จิตฺตสทฺทสฺส อตฺถทีปนตฺถํ วุโตฺต**ติ จิตฺต-สทฺทสฺส วิจิตฺตาทิอเนกตฺถวิสยตฺตา อิตเรหิ นิวเตฺตตฺวา วิญฺญาณตฺถํ นิยเมตุํ วุโตฺตฯ

๑๗๔. **กมฺมุนา พชฺฌตี**ติ ปาณาติปาตกมฺมุนา พชฺฌติ, ตํ กมฺมมสฺส สิทฺธนฺติ อโตฺถฯ **อุภยถาปี**ติ อุทฺทิสกานุทฺทิสกวเสนฯ **ปจฺฉา วา เตน โรเคนา**ติ เอเตน อนาคตมฺปิ ชีวิตินฺทฺริยํ อารพฺภ ปาณาติปาตสฺส ปวตฺติํ ทเสฺสติฯ เอวญฺจ ‘‘ยทา สโกฺกติ, ตทา ตํ ชีวิตา โวโรเปหี’’ติ อาณตฺติยา จิเรน สมิทฺธิยมฺปิ อาณตฺติกฺขเณเยว ปาณาติปาโตฯ โอปาตขณนาทิถาวรปโยเคสุ ปโยคกรณโต ปจฺฉา คหิตปฏิสนฺธิกสฺสาปิ สตฺตสฺส มรเณ ปาณาติปาโต จ อนาคตารมฺมโณ อุปฺปโนฺน โหติฯ ยํ ปน **สิกฺขาปทวิภเงฺค** ‘‘ปญฺจ สิกฺขาปทานิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณาเยวา’’ติ วุตฺตํ, ตํ ปาณาติปาตาทิโต วิรติํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปาณาติปาตาทินฺติ คเหตพฺพํฯ **อญฺญจิเตฺตนา**ติ อมาเรตุกามตาจิเตฺตนฯ **ทุติยปฺปหาเรน มรตี**ติ ปฐมปฺปหารํ วินา ทุติเยเนว มรตีติ อโตฺถฯ **ปฐมปฺปหาเรเนวา**ติ ปฐมปฺปหารสมุฏฺฐาปกเจตนากฺขเณเยวาติ อโตฺถฯ กิญฺจาปิ ปฐมปฺปหาโร สยเมว น สโกฺกติ มาเรตุํ, ทุติยํ ปน ลภิตฺวา สโกฺกโนฺต ชีวิตวินาสเหตุ โหติ, ตสฺมา ปฐมปฺปหารํ วินา มรณสฺส อสิทฺธตฺตา ‘‘ปโยโค เตน จ มรณ’’นฺติ อิมินา สํสนฺทนโต ปฐมปฺปหาเรเนว กมฺมพโทฺธ ยุโตฺต, น ทุติเยน ตสฺส อญฺญจิเตฺตน ทินฺนตฺตาฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อเญฺญน ปุคฺคเลน ทุติยปฺปหารทานาทีสุ วิยฯ ยทิ ปน ทุติยปฺปหารทายกสฺสาปิ ปุคฺคลสฺส วธกเจตนา อตฺถิ, ตสฺสาปิ อตฺตโน ปโยเคนาปิ มตตฺตา ปโยคกฺขเณ ปาณาติปาโตติ เวทิตพฺพํฯ

กมฺมาปตฺติพฺยตฺติภาวตฺถนฺติ อานนฺตริยาทิกมฺมวิภาคสฺส ปาราชิกาทิอาปตฺติวิภาคสฺส จ ปากฏภาวตฺถํฯ ‘‘เอฬกํ มาเรมี’’ติ วิปรีตคฺคหเณปิ ‘‘อิม’’นฺติ ยถานิปฺปนฺนเสฺสว ปรมตฺถโต คหิตตฺตา ยถาวตฺถุกํ กมฺมพโทฺธ โหติเยวาติ อาห **อิมํ วตฺถุนฺ**ติอาทิฯ **ฆาตโก จ โหตี**ติ ปาณาติปาตกเมฺมน พโทฺธติ อโตฺถฯ มาตาทิคุณมหนฺต อารพฺภ ปวตฺตวธกเจตนาย มหาสาวชฺชตาย วุตฺตํ ‘‘อิธ ปน เจตนา ทารุณา โหตี’’ติฯ

โลหิตกนฺติ โลหิตมกฺขิตํฯ **กมฺมํ กโรเนฺต**ติ ยุทฺธกมฺมํ กโรเนฺตฯ **ยถาธิปฺปายํ คเต**ติ โยธํ วิชฺฌิตฺวา ปิตริ วิเทฺธ, โยธํ ปน อวิชฺฌิตฺวา เกวลํ ปิตริ วิเทฺธปิ วิสเงฺกโต นตฺถิเยว ปิตริปิ วธกจิตฺตสฺส อตฺถิตาย, เกวลํ โยเธ วิเทฺธปิ เอเสว นโยฯ **อานนฺตริยํ ปน นตฺถี**ติ ปิตุวิสยํ ปาณาติปาตกมฺมํ นตฺถีติ อโตฺถฯ

เอวํ วิชฺฌาติ เอวํ ปาเทหิ ภูมิยํ ฐตฺวา เอวํ ธนุํ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวาติอาทินา วิชฺฌนปฺปการสิกฺขาปนมุเขน อาณาเปตีติ อโตฺถฯ **เอวํ ปหรา**ติ ทฬฺหํ อสิํ คเหตฺวา เอวํ ปหรฯ **เอวํ ฆาเตหี**ติ เอวํ กมฺมการณํ กตฺวา มาเรหิฯ **ตตฺตกา อุภินฺนํ ปาณาติปาตา**ติ อนุทฺทิสิตฺวา เยสํ เกสญฺจิ มารณตฺถาย อุโภหิ ปโยคสฺส กตตฺตา วุตฺตํฯ สเจ หิ อาณาปโก ‘‘เอวํ วิเทฺธ อสุโก เอวํ มรตี’’ติ สญฺญาย ‘‘เอวํ วิชฺฌา’’ติ อาณาเปติ, นิยมิตเสฺสว มรเณ อาณาปกสฺส กมฺมพโทฺธติ วทนฺติฯ สเจ อาณโตฺต ‘‘อสุก’’นฺติ นิยเมตฺวา อุทฺทิสฺส สรํ ขิปติ, อาณาปโก อนิยเมตฺวา อาณาเปติ, อาณาปกสฺส เยสํ เกสญฺจิ มรเณปิ กมฺมพโทฺธ, อาณตฺตสฺส ปน นิยมิ

ตมรเณเยวาติ เวทิตพฺพํฯ **มเชฺฌ**ติ หตฺถิโน ปิฏฺฐิโน มเชฺฌฯ **เอเตนา**ติ อธิฏฺฐหิตฺวา อาณาเปตีติอาทิปาฬิวจเนนฯ **ตตฺถา**ติ อาณตฺติกปโยเคฯ

กิญฺจาปิ กิริยาวิเสโส อฏฺฐกถาสุ อนาคโต, **ปาฬิยํ** ปน ''เอวํ วิชฺฌ, เอวํ ปหร, เอวํ ฆาเตหี''ติ (ปารา. ๑๗๔) กิริยาวิเสสสฺส ปรามฏฺฐตฺตา อาจริยปรมฺปรา อาคตํ กิริยาวิเสสมฺปิ ปาฬิสํสนฺทนโต คเหตฺวา ทเสฺสโนฺต **อปโร นโย**ติอาทิมาหฯ **วิชฺฌน**นฺติ อุสฺสตฺติอาทีหิ วิชฺฌนํฯ **เฉทน**นฺติ อสิอาทีหิ หตฺถปาทาทิเจฺฉทนํฯ **เภทน**นฺติ มุคฺคราทีหิ สีสาทิเภทนํ ทฺวิธากรณํฯ **สงฺขมุณฺฑก**นฺติ สีสกฏาเห จมฺมํ สห เกเสหิ อุปฺปาเฏตฺวา ถูลสกฺขราหิ สีสกฏาหํ ฆํสิตฺวา สงฺขวณฺณกรณวเสน สงฺขมุณฺฑกมฺมกรณํฯ **เอวมาที**ติ **อาทิ**-สเทฺทน พิฬงฺคถาลิกาทึ สงฺคณฺหาติฯ อุเร ปหริตฺวา ปิฏฺฐิยํ ปหริตฺวา คีวายํ ปหริตฺวาติอาทินา สรีราวยวปฺปเทเสสุ ปหรณวิชฺฌนาทินิยโมปิ กิริยาวิเสเสเยว สงฺคยฺหติ อฏฺฐกถาสุ สงฺขมุณฺฑกาทิสรีรปฺปเทสวิสยายปิ ฆาตนาย ตตฺถ ปเวสิตตฺตา, ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ ๒.๑๗๔ ปโยคกถาวณฺณนา) ปุรโต ปหริตฺวา มาเรหีติอาทิกสฺส อฏฺฐกถาปาฐสฺส ''ปุริมปสฺสาทีนมฺปิ วตฺถุสภาคโต วตฺถุคฺคหเณเนว คหณนฺติ อาห ปุรโต ปหริตฺวาติอาที''ติ เอวมธิปฺปายกถนํ, ตํ สงฺขมุณฺฑกาทิกสฺส สรีรปฺปเทเส กมฺมการณากรณสฺส อฏฺฐกถาย กิริยาวิเสสวิสเย วุตฺตตฺตา น ยุชฺชติฯ ยถาณตฺตํ มุญฺจิตฺวา ปุคฺคลนฺตรมารณเมว หิ วตฺถุวิสํวาโท, น ปหริตุํ อาณตฺตํ สรีรปฺปเทสวิสํวาทนํ, เตนาห ''วตฺถุํ วิสํ วาเทตฺวา…เป…. ตโต อญฺญํ มาเรติฯ ปุรโต ปหริตฺวา มาเรหีติ วา…เป…. นตฺถิ กมฺมพโทฺธ''ติ, อิทํ ปน ยถาณตฺตวตฺถุสฺมิมฺปิ กิริยาวิเสสวิสเงฺกเตน กมฺมพทฺธาภาวํ ทเสฺสตุํ วุตฺตนฺติ ปญฺญายติฯ เตน ''วตฺถุํ อวิสํวาเทตฺวา มาเรนฺตี''ติ เอตฺตกเมว อวตฺวา ''ยถาณตฺติยา''ติ กิริยาวิเสสนิยโมปิ ทสฺสิโต, อิตรถา ยถาณตฺติยาติ วจนสฺส นิรตฺถกตาปตฺติโตฯ **วตฺถุนิเทฺทเส** จ ''วตฺถูติ มาเรตโพฺพ สโตฺต''ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๑๗๔) เอตฺตกเมว วุตฺตํ, น ปน ''ยถาณตฺตสฺส ปหริตพฺพสรีรปฺปเทโสปี''ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา ปุรโต ปหรณาทิปิ กิริยาวิเสเส เอว สงฺคยฺหตีติ อมฺหากํ ขนฺติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **วตฺถุวิเสเสนา**ติ มาตุอาทิมตสตฺตวิเสเสนฯ **กมฺมวิเสโส**ติ อานนฺตริยาทิกมฺมวิเสโสฯ **อาปตฺติวิเสโส**ติ ปาราชิกาทิอาปตฺติวิเสโสฯ

ยทา กทาจิ ปุพฺพเณฺหติ อาณตฺตทิวสโต อญฺญสฺสปิ ยสฺส กสฺสจิ ทิวสสฺส ปุพฺพเณฺหฯ **เอตํ คาเม ฐิต**นฺติ คาโม ปุคฺคลนิยมนตฺถํ วุโตฺต, น โอกาสนิยมนตฺถํ, ตสฺมา ''ยตฺถ กตฺถจิ มาเรติ, นตฺถิ วิสเงฺกโต''ติ วุตฺตํ, เอเตน กาโลกาสอาวุธอิริยาปถกิริยาวิเสสานํ นิยมิจฺฉาย อสติ เยน เกนจิ ปกาเรน มรณเมว อิจฺฉนฺตสฺส อาณาปกสฺส มุขารุฬฺหวเสน วุตฺตสฺส เทสกาลาทินิยมสฺส วิสเงฺกเตปิ กมฺมพโทฺธเยวาติ ญาปิตํ โหติฯ โย ปน จิเตฺตน ยตฺถ กตฺถจิ ยทา กทาจิ เยน เกนจิ ปกาเรน มรณเมว อิจฺฉโนฺตปิ กาลาทิวิสเงฺกเตน อกุสลโต โจทนโต วา มุจฺจิตุกาโม เลเสน กาลาทินิยมํ กโรติ, ตสฺส มนุสฺสวิคฺคหปาราชิกโต ปริยาเยน อมุจฺจนโต กาลาทิวิสเงฺกเตปิ กมฺมพโทฺธวาติ คเหตฺวา วิจารณโต คเหตพฺพํ, เกจิ ปเนตํ น อิจฺฉนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ **ตุเณฺฑนา**ติ อคฺคโกฏิยาฯ **ถรุนา**ติ ขคฺคมุฏฺฐินาฯ **เอตํ คจฺฉนฺต**นฺติ คมเนน ปุคฺคโลว นิยมิโต, น อิริยาปโถ, เตนาห ''นตฺถิ วิสเงฺกต''นฺติฯ

''ทีฆํ มาเรหี''ติ วุเตฺตปิ ทีฆสณฺฐานานํ พหุภาวโต ''อิตฺถนฺนามํ เอวรูปญฺจ ทีฆ''นฺติ อเญฺญสํ อสาธารณลกฺขเณน อนิทฺทิฏฺฐตฺตา ''อนิยเมตฺวา อาณาเปตี''ติ วุตฺตํ, เตเนวาห ''ยํ กิญฺจิ ตาทิสํ มาเรมี''ติฯ เอตฺถ จ จิเตฺตน พหูสุ ทีฆสณฺฐาเนสุ เอกํ นิยเมตฺวา วุเตฺตปิ วาจาย อนิยมิตตฺตา อญฺญสฺมึ ตาทิเส มาริเต นตฺถิ วิสเงฺกโตติ วทนฺติฯ อตฺตานํ มุญฺจิตฺวา ปรปาณิมฺหิ ปาณสญฺญิตาลกฺขณสฺส องฺคสฺส อภาวโต เนวตฺถิ ปาณาติปาโตติ อาห ''อาณาปโก

มุจฺจตี’’ติฯ อตฺตานํ อุทฺทิสฺส ‘‘อสุกฎฺฐาเน นิสินฺน’’นฺติ โอกาสนิยเม ตสฺมึ ปเทเส นิสินฺนสฺส ยสฺส กสฺสจิ ชีวิตินฺทฺริยํ อารพฺภ วธกจิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ วุตฺตํ ‘‘เนว วธโก มุจฺจติ น อาณาปโก’’ติฯ โอกาสญฺหิ นิยเมตฺวา นิทฺทิสนฺโต ตสฺมึ โอกาเส นิสินฺนํ มาเรตุกาโม โหติ, สยํ ปน ตทา ตตฺถ นตฺถิ, ตสฺมา โอกาเสน สห ตตฺถ นิสินฺนเสฺสว ชีวิตินฺทฺริยํ อารมฺมณํ โหติ, น อตฺตโนติ คเหตพฺพํฯ สเจ ปน สยํ ตเตฺถว นิสีทิตฺวา อตฺตโน นิสินฺนฎฺฐานเมว นิยเมตฺวา ‘‘มาเรหี’’ติ วุเตฺตปิ อโญฺญ ตตฺถ นิสิโนฺน มาริยติ, ตสฺสาปิ อตฺตโนปิ ชีวิตํ อารพฺภ วธกเจตนา ปวตฺตติ, ปรสฺมึ ตตฺถ มาริเต อาณาปกสฺส กมฺมพโทฺธติ คเหตพฺพํฯ เอวรูเป ฐาเน จิตฺตปฺปวตฺตินิยโม พุทฺธวิสโย, น อเญฺญสํ วิสโยติ อาห ‘‘ตสฺมา เอตฺถ น อนาทริยํ กาตพฺพ’’นฺติฯ

เอวํ อาณาเปนฺตสฺส อาจริยสฺส ตาว ทุกฺกฎนฺติ สเจ อาณตฺติโก ยถาธิปฺปายํ น คจฺฉติ, อาจริยสฺส อาณตฺติกฺขเณ ทุกฺกฎํฯ สเจ ปน โส ยถาธิปฺปายํ คจฺฉติ, ยํ ปรโต ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, อาณตฺติกฺขเณ ตเทว โหติฯ อถ โส อวสฺสํ ฆาเตติ, ยํ ปรโต ‘‘อาปตฺติ สเพฺพสํ ปาราชิกสฺสา’’ติ (ปารา. ๑๗๔) วุตฺตํ, ตโต อิมสฺส อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิกํ โหติ, น ทุกฺกฎถุลฺลจฺจยานีติ คเหตพฺพํฯ **เตสมฺปิ ทุกฺกฎ**นฺติ พุทฺธรกฺขิตาทีนมฺปิ อาโรจนปจฺจยา ทุกฺกฎํ, อิทญฺจ ยถาณตฺติวเสน สงฺฆรกฺขิตสฺส ชีวิตา โวโรปเน อสติ ยุชฺชติ, โวโรปเน สติ เตสมฺปิ อาโรจนกฺขเณเยว ปาราชิกํฯ **ปฎิคฺคหิตมเตฺต**ติ อิทํ อวสฺสํ ปฎิคฺคหณสภาวทีปนตฺถํ วุตฺตํ, น ปฎิคฺคหิตกฺขเณเยว ถุลฺลจฺจยนฺติ ทสฺสนตฺถํฯ สเจ หิ โส อวสฺสํ ปฎิคฺคเหสฺสติ, กมฺมํ ปน น นิปฺผาเทสฺสติ, ตทา อาจริยสฺส อาณตฺติกฺขเณเยว ถุลฺลจฺจยํ โหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ

มูลฎฺฐเสฺสว ทุกฺกฎนฺติ อิทํ มหาอฎฺฐกถายํ อาคตนยทสฺสนมตฺตํ, น ปเนตํ อตฺตนา อธิเปฺปตํ, เตนาห **เอวํ สเนฺต**ติอาทิ, เอวํ มหาอฎฺฐกถายํ วุตฺตนเยน อเตฺถ สตีติ อโตฺถฯ **ปฎิคฺคหเณ อาปตฺติเยว น สิยา**ติ วธกสฺส ‘‘สาธุ สุฎฺฐู’’ติ มรณปฎิคฺคหเณ ทุกฺกฎาปตฺติ เนว สิยา, เอวํ อโนฬาริกวิสเยปิ ตาว ทุกฺกฎํ, กิมงฺคํ ปน มรณปฎิคฺคหเณติ ทสฺสนตฺถํ สญฺจริตฺตปฎิคฺคหณาทิ นิทสฺสิตํฯ ‘‘อโห วต อิตฺถนฺนาโม หโต อสฺสา’’ติ เอวํ มรณาภินนฺทนทสฺสนตฺถํ สญฺจริตฺตปฎิคฺคหณาทิภินนฺทเน ทุกฺกเฎ สติ ปเคว ‘‘อหํ ตํ มาเรสฺสามี’’ติ มรณปฎิคฺคหเณติ อธิปฺปาโยฯ **ปฎิคฺคณฺหนฺตเสฺสเวตํ ทุกฺกฎ**นฺติ อวธารเณน สงฺฆรกฺขิตสฺส ปฎิคฺคหณปจฺจยา มูลฎฺฐสฺส นเตฺถว อาปตฺตีติ ทเสฺสติ, วิสเงฺกตตฺตา ปฐมํ อาณตฺตทุกฺกฎเมวสฺส โหติฯ เกจิ ปน ‘‘มูลฎฺฐสฺสาปิ ทุกฺกฎเมวา’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ เอเกน ปโยเคน ทฺวินฺนํ ทุกฺกฎานํ อสมฺภวาฯ **ปุริมนเย**ติ สมนนฺตราตีเต อวิสกฺกิยทูตนิเทฺทเสฯ **เอต**นฺติ ทุกฺกฎํฯ **โอกาสาภาเวนา**ติ มูลฎฺฐสฺส ถุลฺลจฺจยสฺส วุจฺจมานตฺตา ปฎิคฺคณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฎํ น วุตฺตํ โอกาสาภาเวน, น ปน อาปตฺติอภาวโตติ อธิปฺปาโยฯ

๑๗๕. สยํ สงฺฆเตฺถรตฺตา ‘‘อุปฎฺฐานกาเล’’ติ วุตฺตํฯ **วาจาย วาจาย ทุกฺกฎ**นฺติ ‘‘โย โกจิ มม วจนํ สุตฺวา อิมํ มาเรตู’’ติ อิมินา อธิปฺปาเยน อวตฺวา เกวลํ มรณาภินนฺทนวเสเนว วุตฺตตฺตา **โจราปิ นาม ตํ น หนนฺตี**ติอาทิวาจายปิ ทุกฺกฎเมว วุตฺตํฯ **ทฺวินฺนํ อุทฺทิสฺสา**ติ เทฺว อุทฺทิสฺส, ทฺวินฺนํ วา มรณํ อุทฺทิสฺสฯ อุโภ อุทฺทิสฺส มรณํ สํวเณฺณนฺตสฺส ปโยคสมุฎฺฐาปิกาย เจตนาย เอกเตฺตปิ ‘‘เทฺว ปาณาติปาตา’’ติ วตฺตพฺพตาสงฺขาตํ พลวภาวํ อาปชฺชิตฺวา ปฎิสนฺธิปวตฺตีสุ มหาวิปากตฺตา ‘‘อกุสลราสี’’ติ วุตฺตํ, พหู อุทฺทิสฺส มรณสํวณฺณเนปิ เอเสว นโยฯ **ตตฺตกา ปาณาติปาตา**ติ ยตฺตกา สํวณฺณนํ สุตฺวา มริสฺสนฺติ, ตตฺตกานมฺปิ วตฺตมานํ อนาคตญฺจ ชีวิตินฺทฺริยํ สพฺพํ อาลมฺพิตฺวาว เจตนาย ปวตฺตนโต ตตฺตกา ปาณาติปาตา โหนฺติ, ตตฺตกาหิ เจตนาหิ ทาตพฺพํ ปวตฺติวิปากํ เอกาว สา เจตนา ทาตุํ สโกฺกตีติ อโตฺถ, ปฎิสนฺธิวิปากํ ปน สยญฺจ ปุพฺพาปรเจตนา จ เอเกกเมว ทาตุํ สโกฺกตีติ คเหตพฺพํฯ

๑๗๖. เยสํ หตฺถโตติ เยสํ ญาตกปวาริตาทีนํ หตฺถโต, อิทญฺจ ภิกฺขุโน รูปิยมูลสฺส อภาวํ สนฺธาย วุตฺตํ, อตฺตโนว ธนเญฺจ, สยเมว มูลํ คเหตฺวา มุญฺจติ, มูลํ ปน อคฺคเหตฺวาปิ โปตฺถกสฺส โปตฺถกสามิโน สนฺตกตฺตาปาทนเมเวตฺถ ปมาณนฺติ คเหตพฺพํฯ **เลขาทสฺสนโกตูหลกา**ติ สุนฺทรกฺขรํ ทิสฺวา วา ‘‘กีทิสํ นุ โข โปตฺถก’’นฺติ วา โอโลเกตุกามาฯ

ปาณาติปาตสฺส ปโยคตฺตาติ สรีรโต ปาณวิโยชนสฺส นิฎฺฐาปกปโยคตฺตาฯ โอปาตขณนตฺถํ ปน กุทาลาทิอตฺถาย อโยพีชสมุฎฺฐาปนตฺถํ อกปฺปิยปถวิํ วา กุทาลทณฺฑาทีนํ อตฺถาย ภูตคามํ วิโกเปนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมวฯ ปาณาติปาตปโยคตฺตาภาวา อทินฺนาทาน ปุพฺพปยโอเค วิย ทุติยปริเยสนาทีสุปิ เอตฺถ ทุกฺกฎฎฺฐาเน ทุกฺกฎํ, มุสาวาทาทิปาจิตฺติยฎฺฐาเน ปาจิตฺติยเมวาติ คเหตพฺพํฯ **ปมาเณ**ติ อตฺตนา สลฺลกฺขิเต ปมาเณฯ **ตเจฺฉตฺวา**ติ อุนฺนตปฺปเทสํ ตเจฺฉตฺวาฯ **ปํสุปจฺฉิ**นฺติ สพฺพนฺติมํ ปํสุปจฺฉิํฯ **เอตฺตกํ อล**นฺติ นิฎฺฐาเปตุกามตาย สพฺพนฺติมปยโอคสาธิกา เจตนา สนฺนิฎฺฐาปกเจตนา, **มหาอฎฺฐกถายํ** ‘‘เอกสฺมิํ ทิวเส อวูปสเนฺตเนว ปโยเคน ขณิตฺวา นิฎฺฐาเปนฺตํ สนฺธาย สพฺพนฺติมา สนฺนิฎฺฐาปกเจตนา วุตฺตา, อิตราสุ ปน **อฎฺฐกถาสุ** ‘‘อิมสฺมิํ ปติตฺวา มรนฺตู’’ติ อธิปฺปาเยน เอกสฺมิํ ทิวเส กิญฺจิ ขณิตฺวา อปรสฺมิมฺปิ ทิวเส ตโต กิญฺจิ กิญฺจิ ขณิตฺวา นิฎฺฐาเปนฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เอวํ อฎฺฐกถานํ อญฺญมญฺญวิโรโธ ญาตโพฺพฯ **อตฺตโน ธมฺมตายา**ติ อชานิตฺวา, ปกฺขลิตฺวา วาฯ **อรหนฺตาปิ สงฺคหํ คจฺฉนฺตี**ติ อเญฺญหิ ปาติยมานานํ อมริตุกามานมฺปิ อรหนฺตานํ มรณํ สมฺภวตีติ วุตฺตํฯ **ปุริมนเย**ติ ‘‘มริตุกามา อิธ มริสฺสนฺตี’’ติ วุตฺตนเยฯ **วิสเงฺกโต**ติ มริตุกามานํ มาเรตุกามานญฺจ อุทฺทิสฺส ขตตฺตา อมริตุกามานํ มรเณ กมฺมพโทฺธ นตฺถีติ อโตฺถฯ

ตตฺถ ปติตํ พหิ นีหริตฺวาติ อิทํ ตตฺถ ปตนปจฺจยา มรณสฺส ปวตฺตตฺตา วุตฺตํฯ อาวาเฎ ปติตฺวา โถกํ จิรายิตฺวา คจฺฉนฺตํ คเหตฺวา มาริเต ตตฺถ ปติตโรเคน ปีฬิตสฺส คจฺฉโต ปกฺขลิตฺวา ปาสาณาทีสุ ปตเนนาปิ มรเณปิ โอปาตขณโก น มุจฺจตีติ เวทิตพฺพํฯ อมริตุกามา วาติ อธิปฺปายสฺส สมฺภวโต โอปปาติเก อุตฺตริตฺํ อสกฺกุณิตฺวา มเตปิ ปาราชิกํ วุตฺตํฯ ‘‘นิพฺพตฺติตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา ปตนํ น ทิสฺสตีติ เจ? ตตฺถสฺส นิพฺพตฺติเยว ปตนนฺติ นตฺถิ วิโรโธฯ ยสฺมา มาตุยา ปติตฺวา ปริวตฺติตลิงฺคาย มตาย โส มาตุฆาตโก โหติ, น เกวลํ มนุสฺสปุริสฆาตโก, ตสฺมา ปติตเสฺสว วเสน อาปตฺตีติ อธิปฺปาเยน ‘‘ปตนรูปํ ปมาณ’’นฺติ วุตฺตํ, อิทํ ปน อการณํ ‘‘ลิเงฺค ปริวเตฺตปิ เอกสนฺตานตฺตสฺส อวิคตตฺตาฯ มนุสฺสภูตํ มาตรํ วา ปิตรํ วา อปิ ปริวตฺตลิงฺคํ ชีวิตา โวโรเปนฺตสฺส กมฺมํ อานนฺตริย’’นฺติ หิ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ เยน ปน สภาเวน สตฺตา ชายนฺติ, เตเนว มรนฺติ, โสว เตสํ รูปนฺตรคฺคหเณปิ สภาโวติ ‘‘มรณรูปเมว ปมาณํ, ตสฺมา ปาจิตฺติย’’นฺติ วุโตฺตฯ ปจฺฉิโม วาโท ปมาณํ, เอวํ สเนฺต **ปาฬิยํ** ‘‘ยโกฺข วา เปโต วา ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคโห วา ตสฺมิํ ปตติ, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสฯ ปติเต ทุกฺขา เวทนา อุปฺปชฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสฯ มรติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ เจ? นายํ โทโสฯ ‘‘ยโกฺข วา เปโต วา’’ติ หิ ปฐมํ สกรูปํ ทเสฺสตฺวา รูปนฺตรํ คเหตฺวาปิ ฐิเตเยว ยกฺขเปเต ทเสฺสตุํ ‘‘ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคโห วา’’ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา ติรจฺฉานคตวิคฺคโห มนุสฺสวิคฺคโห วา ยโกฺข วา เปโต วาติ เอวเมตฺถ โยชนา กาตพฺพาฯ เกจิ ปน ‘‘มนุสฺสวิคฺคเหน ฐิตติรจฺฉานคตานํ อาเวณิกํ กตฺวา ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ วิย ทิสฺสตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ติรจฺฉาโน วา มนุสฺสวิคฺคโหติ วตฺตพฺพโต, อฎฺฐกถาสุ จ อิมสฺส วิเสสสฺส อวุตฺตตฺตาฯ **ยกฺขเปตรูเปน มเตปิ เอเสว นโย**ติ อิมินา มรณรูปเสฺสว ปมาณตฺตา ถุลฺลจฺจยํ อติทิสติฯ

มุธาติ อมูเลนฯ **โส นิโทฺทโส**ติ เตน ตตฺถ กตปโยคสฺส อภาวโต, ยทิ ปน โสปิ ตตฺถ กิญฺจิ กโรติ, น มุจฺจติ เอวาติ ทเสฺสโนฺต **เอวํ ปติตา**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **เอว**นฺติ เอวํ มยา กเต

ติ อโตฺถ ฯ **น นสฺสิสฺสนฺตี**ติ อทสฺสนํ น คมิสฺสนฺติ, น ปลายิสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **สุอุทฺธรา วา ภวิสฺสนฺตี**ติ อิทํ คมฺภีรสฺส โอปาตสฺส ปูรเณ ปโยชนทสฺสนํฯ อุตฺตาเน กเต โอปาเต สีฆํ อเมฺหหิ คเหตฺวา มาเรตุํ สุอุทฺธรา ภวิสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน**ติ มูลฏฺฐํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยทิ ปน ปจฺฉิโมปิ ลภิตฺวา ตตฺถ วุตฺตปฺปการํ กิญฺจิ กตฺวา ปุน วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน เอวํ กโรติ, ตสฺสาปิ เอเสว นโยฯ **ชาตปถวี ชาตา**ติ อีทิเส ปุน อเญฺญน โอปาเต ขเตตทา มุจฺจตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, ชาตปถวีสทิสํ กตฺวา ปุน สุฏฺฐุ โกเฏฺฏตฺวา ทฬฺหตรํ ปูริเตปิ มุจฺจติเยวาติ คเหตพฺพํฯ

ถทฺธตรนฺติ ถิรกรณตฺถํ อปราปราย ปาสยฏฺฐิยา สทฺธิํ พนฺธิตฺวา วา ตเมว วา สิถิลภูตปาสํ ถทฺธตรํ พนฺธิตฺวา ฐเปติฯ **ขาณุก**นฺติ ปาสยฏฺฐิพนฺธนขาณุกํฯ **ตตฺถชาตกยฏฺฐิํ ฉินฺทิตฺวา มุจฺจตี**ติ อิทํ อรเญฺญ ยถาฐิตเมว ทณฺฑํ มูเล อจฺฉินฺทิตฺวา ปาสพนฺธนโยคฺคํ กตฺวา ฐปิตตฺตา ตตฺถ อโญฺญปิ โกจิ ปาสํ พเนฺธยฺย, มูลโฏฺฐ น มุจฺจติ, ตํ ปน มูเลปิ ฉินฺทิตฺวา ขณฺฑาขณฺฑํ กตฺวา มุจฺจตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **รชฺชุเก**ติ วาเกหิ เอกวารํ วฏฺฏิตรชฺชุเกฯ **สยํ วฏฺฏิต**นฺติ ตนุกวฏฺฏิตํ ทิคุณติคุณตาปาทเนน อตฺตนา วฏฺฏิตํฯ **อุพฺพเฏฺฏตฺวา**ติ ปากติกํ กตฺวาฯ **โคเปโนฺตปี**ติ หีรํ หีรํ กตฺวา โคเปโนฺตปิฯ

๑๗๗. **อาลมฺพนรุโกฺข วา**ติ ตตฺถชาตกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตทตฺถเมว กตฺวา**ติ มารณตฺถเมว อโยพีชสมฺฏฺฐาปนาทินา วาสิอาทิํ สตฺถํ กาเรตฺวาฯ **ปากติก**นฺติ อเญฺญหิ กตํ ปกติสตฺถเมว ลภิตฺวา มูลเฏฺฐน ฐปิตํ โหตีติ อโตฺถฯ **มุจฺจตี**ติ มูลโฏฺฐ มุจฺจติฯ **วิสมณฺฑล**นฺติ มญฺจปีฐาทีสุ อาลิตฺตํ วิสมณฺฑลํฯ

วตฺวา อสิํ อุปนิกฺขิปตีติ เอตฺถ มุเขน อวตฺวา มนสาว จิเนฺตตฺวา อุปนิกฺขิปเนปิ เอเสว นโยฯ **ปุริมนเยนา**ติ เยสํ หตฺถโต มูลํ คหิตนฺติอาทินาฯ **วิสภาคโรโค** นาม กุฏฺฐาทิวิรูปภาวโต, คณฺฑปีฬกาทิ วา ชีวิตปฺปวตฺติยา ปจฺจนีกตฺตาฯ

๑๗๘. **มนาปิเยปิ เอเสว นโย**ติ เอเตน มนาปิยํ รูปํ อุปสํหรตีติ เอตฺถ ยํ วา มนาปรูปํ, ตสฺส สมีเป ฐเปติ, อตฺตนา วา มนาปิเยน รูเปน สมนฺนาคโต ติฏฺฐตีติอาทิ โยเชตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ **อลงฺกริตฺวา อุปสํหรตี**ติ ‘‘อลาภเกน สุสฺสิตฺวา มรตู’’ติ อิมินา อธิปฺปาเยน อุปสํหรติ, เตเนว ‘‘สเจ อุตฺตสิตฺวา มรติ, วิสเงฺกโต’’ติ วุตฺตํฯ **อลาภเกน สุสฺสิตฺวา มรตี**ติ เอตฺถ ปาราชิโกติ ปาฐเสโส ทฏฺฐโพฺพฯ **มหากจฺฉุ** นาม วลฺลิผลวิเสโส, ยสฺส มชฺชารปาทเสฺสว สณฺฐานํ ทุกฺขสมฺผสฺสานิ สุขุมโลมานิ จ โหนฺติฯ **หํสปุปฺผ**นฺติ หํสาทีนํ ปกฺขโลมํ สนฺธาย วทนฺติฯ **อตฺตโน ธมฺมตาย มรติ, อนาปตฺตี**ติ ปาราชิกํ สนฺธาย วุตฺตํ ทุกฺกฏา น มุจฺจนโตฯ

๑๗๙. อสญฺจิจฺจาติ อิทํ มรณสํวตฺตนิกอุปกฺกมสฺส อสลฺลกฺขณํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **อิมินา อุปกฺกเมนา**ติอาทิฯ อชานนฺตสฺสาติ อิทํ ปน มรณสํวตฺตนิกวิสาทิอุปกฺกมกรณสฺส อชานนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **อิมินา อยํ มริสฺสตี**ติอาทิฯ น มรณาธิปฺปายสฺสาติ อิทํ ทุกฺขุปฺปาทกํ อุปกฺกมนฺติ ชานนฺตสฺสาปิ มรณาธิปฺปายสฺส อภาวํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **มรณํ อนิจฺฉนฺตสฺสา**ติอาทิฯ **อนุปฺปพนฺธาภาวา**ติ โทมนสฺสวีถีนํ นิรนฺตรปฺปวตฺติอภาวาฯ

ปทภาชนียวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๘๐. **โวหารวเสนา**ติ ปุพฺพภาคโวหารวเสน, มรณาธิปฺปายสฺส สนฺนิฏฺฐาปกเจตนากฺขเณ กรุณาย อภาวโต การุเณฺญน ปาเส พทฺธสูกรโมจนํ (ปารา. ๑๕๓) วิย น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘ยถายุนา’’ติ วุตฺตเมวตฺถํ ‘‘ยถานุสนฺธินา’’ติ ปริยายนฺตเรน วุตฺตํฯ เหฏฺฐา กิสฺมิญฺจิ วิชฺชมาเน สาฏกํ วลิํ คณฺหาตีติ อาห ‘‘ยสฺมิํ วลิ น ปญฺญายตี’’ติฯ ปฏิเวกฺขณเญฺจตํ คิหีนํ สนฺตเก เอวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปาฬิยํ **มุสเล อุสฺสิเต**ติ อญฺญมญฺญํ อุปตฺถเมฺภตฺวา ทฺวีสุ มุสเลสุ ภิตฺติํ อปสฺสาย ฐปิเตสูติ อโตฺถฯ **อุทุกฺขลภณฺฑิก**นฺติ อุทุกฺขลตฺถาย อานีตํ ทารุภณฺฑํฯ **ปริพนฺธ**นฺติ โภชนปริพนฺธํ, โภชนนฺตรายนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๑๘๑. อคฺคการิกนฺติ เอตฺถ การิก-สทฺทสฺส ภาววจนตฺตา ‘‘อคฺคกิริย’’นฺติ อตฺถํ วตฺวาปิ ยสฺมา กิริยํ ทาตุํ น สกฺกา, ตสฺมา ทานสงฺขาตาย อคฺคกิริยาย ยุตฺตปิณฺฑปาตเมว อิธ อุปจารยุตฺติยา อคฺคกิริยาติ คเหตพฺพนฺติ อาห **ปฐมํ ลทฺธปิณฺฑปาต**นฺติอาทิฯ

๑๘๒-๓. **ทณฺฑมุคฺครนิขาทนเวมาทีนํ วเสนา**ติ เอตฺถ **ทโณฺฑ** นาม ทีฆทโณฺฑฯ **มุคฺคโร** นาม รโสฺสฯ **เวมํ** นาม ตนฺตวายานํ วตฺถวายนอุปกรณํ, เยน วีตํ ตนฺตํ ฆเฏฺฏนฺติฯ **วิภตฺติพฺยตฺตเยนา**ติ วิภตฺติวิปริณาเมนฯ **วิเสสาธิคโม**ติ สมาธิ วิปสฺสนา จฯ **วิเสสาธิคม**นฺติ โลกุตฺตรธมฺมปฏิลาภํฯ **พฺยากริตฺวา**ติ อาโรเจตฺวา, อิทญฺจ วิเสสสฺส อธิคตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อธิคตวิเสสา หิ ทิฏฺฐานุคติอาปชฺชนตฺถํ ลชฺชีภิกฺขูนํ อวสฺสํ อธิคมํ พฺยากโรนฺติ, อธิคตวิเสเสน ปน อพฺยากริตฺวาปิ อาหารํ อุปจฺฉินฺทิตุํ น วฏฺฏติ, อธิคมนฺตรายวิโนทนตฺถเมว อาหารูปเจฺฉทสฺส อนุญฺญาตตฺตา ตทธิคเม โส น กาตโพฺพฯ กิํ ปนาธิคมํ อาโรเจตุํ วฏฺฏตีติ อาห **สภาคาน**นฺติอาทิฯ **ภณฺฑกํ วา โธวนฺตา**ติ จีวรํ วา โธวนฺตาฯ **โธวนทณฺฑก**นฺติ จีวรโธวนทณฺฑํฯ

๑๘๕. **มทฺทาเปตฺวา ปาเตติ, วิสเงฺกโต**ติ ยถาณตฺติยา อกตตฺตา วุตฺตํ, ยทิ ปน อาณาปโก มทฺทนมฺปิ มทฺทาปนมฺปิ สนฺธาย โวหารวเสน ‘‘มทฺทิตฺวา ปาเตหี’’ติ วทติ, วิสเงฺกโต นตฺถีติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘มรณวณฺณํ วา สํวเณฺณยฺยา’’ติ (ปารา. ๑๗๑) วุตฺตตฺตา อาห ‘‘ปริยาโย นาม นตฺถี’’ติ, ปริยาเยน อาปตฺติโมโกฺข น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ อวิชายนตฺถาย คพฺภคฺคหณโต ปุเรตรเมว เภสชฺชํ เทนฺตสฺส กุจฺฉิยํ อุปฺปชฺชิตฺวา คโพฺภ วินสฺสตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน ทิเนฺน ตถามรนฺตานํ วเสน กมฺมพโทฺธ, กุจฺฉิยํ น อุปฺปชฺชิสฺสตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน ทิเนฺน อุปฺปชฺชิตฺวา มรตุ วา มา วา, เนวตฺถิ กมฺมพโทฺธฯ

สหธมฺมิกานนฺติ เอกสฺส สตฺถุ สาสเน สหสิกฺขมานธมฺมานํ, สหธเมฺม วา สิกฺขาปเท สิกฺขนภาเวน นิยุตฺตานํฯ **สมสีลสทฺธาน**นฺติอาทินา ทุสฺสีลานํ ภินฺนลทฺธิกานญฺจ อกาตุมฺปิ ลพฺภตีติ ทเสฺสติฯ **ญาตกปวาริตฏฺฐานโต**ติ อตฺตโน เตสํ วา ญาตกปวาริตฏฺฐานโตฯ อริเยหิ อกตา อยุตฺตวเสน อกตปุพฺพา วิญฺญตฺติ **อกตวิญฺญตฺติ**ฯ

ปฏิยาทิยตีติ สมฺปาทิยติฯ **อกาตุํ น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ ทุกฺกฏํ วทนฺติ, อยุตฺตตาวเสเนว ปเนตฺถ อกรณปฏิเกฺขโป ยุโตฺต, น อาปตฺติวเสนาติ คเหตพฺพํฯ **ยาว ญาตกา ปสฺสนฺตี**ติ ยาว ตสฺส ญาตกา ปสฺสนฺติฯ

ปิตุภคินี **ปิตุจฺฉา**ฯ มาตุภาตา **มาตุโลฯ นปฺปโหนฺตี**ติ กาตุํ น สโกฺกนฺติฯ **น ยาจนฺตี**ติ ลชฺชาย น ยาจนฺติฯ ‘‘อาโภคํ กตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา อญฺญถา เทนฺตสฺส อาปตฺติเยวฯ เกจิ ปน ‘‘อาโภคํ อกตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ เภสชฺชกรณสฺส **ปาฬิยํ** ‘‘อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (ปารา. ๑๘๗) เอวํ อนฺตราปตฺติทสฺสนวเสน สาม

ญฺญโต ปฏิกฺขิตฺตตฺตา, อฏฺฐกถายํ อวุตฺตปฺปกาเรน กโรนฺตสฺส สุเตฺตเนว อาปตฺติ สิทฺธาติ ทฏฺฐพฺพา, เตเนว อฏฺฐกถายมฺปิ ‘‘เตสเญฺญว สนฺตก’’นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **อเญฺญส**นฺติ อสาโลหิตานํ, เตนาห **เอเตสํ ปุตฺตปรมฺปรายา**ติอาทิฯ **กุลปริวฏฺฏ**ฺติ กุลสฺมิํ ญาติปรมฺปราฯ **เภสชฺชํ กโรนฺตสฺสา**ติ ยถาวุตฺตวิธินา กโรนฺตสฺส, ‘‘ตาวกาลิกํ ทสฺสามี’’ติ อาโภคํ อกตฺวา เทนฺตสฺสาปิ ปน อนฺตราปตฺติ ทุกฺกฏํ วินา มิจฺฉาชีวํ วา กุลทูสนํ วา น โหติเยว, เตนาห – ‘‘เวชฺชกมฺมํ วา กุลทูสกาปตฺติ วา น โหตี’’ติฯ ญาตกานญฺหิ สนฺตกํ ยาจิตฺวาปิ คเหตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา ตตฺถ กุลทูสนาทิ น สิยาฯ **สพฺพปเทสู**ติ ‘‘จูฬมาตุยา’’ติอาทีสุ สพฺพปเทสุฯ

อุปชฺฌายสฺส อาหรามาติ อิทํ อุปชฺฌาเยน ‘‘มม ญาตกานํ เภสชฺชํ อาหรถา’’ติ อาณเตฺตหิ กตฺตพฺพวิธิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, อิมินา จ สามเณราทีนํ อปจฺจาสายปิ ปรชนสฺส เภสชฺชกรณํ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **วุตฺตนเยน ปริเยสิตฺวา**ติ อิมินา ‘‘ภิกฺขาจารวเตฺตน วา’’ติ อิมินา, ‘‘ญาติสามเณเรหี’’ติ อิมินา จ วุตฺตมตฺถํ อติทิสติฯ **อปจฺจาสีสเนฺตนา**ติ อาคนฺตุกโจราทีนํ กโรเนฺตนาปิ ‘‘มนุสฺสา นาม อุปการกา โหนฺตี’’ติ อตฺตโน เตหิ ลาภํ อปตฺถยเนฺตนฯ ปจฺจาสาย กโรนฺตสฺส ปน เวชฺชกมฺมกุลทูสนาทิโทโส โหตีติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘เอวํ อุปกาเร กเต สาสนคุณํ ญตฺวา ปสีทนฺติ, สงฺฆสฺส วา อุปการกา โหนฺตี’’ติ กรเณ ปน โทโส นตฺถิฯ เกจิ ปน ‘‘อปจฺจาสีสเนฺตน อาคนฺตุกาทีนํ ปฏิกฺขิตฺตปุคฺคลาทีนมฺปิ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ กตฺตพฺพากตฺตพฺพฏฺฐานวิภาคสฺสนิรตฺถกตฺตปฺปสงฺคโต ‘‘อปจฺจาสีสเนฺตน สเพฺพสํ ทาตุํ กาตุญฺจ วฏฺฏตี’’ติ เอตฺตกมตฺตเสฺสว วตฺตพฺพโตฯ อปจฺจาสีสนญฺจ มิจฺฉาชีวกุลทูสนาทิโทสนิเสธนตฺถเมว วุตฺตํ เภสชฺชกรณสงฺขตาย อิมิสฺสา อนฺตราปตฺติยา มุจฺจนตฺถํ อาคนฺตุกโจราทีนํ อนุญฺญาตานํ ทาเนเนว ตาย อาปตฺติยา มุจฺจนโตติ คเหตพฺพํฯ เตเนว อปจฺจาสีสเนฺตนาปิ อกาตพฺพฏฺฐานํ ทเสฺสตุํ **สทฺธํ กุล**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ปุจฺฉนฺตี**ติ อิมินา ทิฏฺฐทิฏฺฐโรคีนํ ปริยาเยนาปิ วตฺวา วิจรณํ อยุตฺตนฺติ ทเสฺสติฯ ปุจฺฉิตสฺสาปิ ปน ปจฺจาสีสนฺตสฺส ปริยายกถาปิ น วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ

สมุลฺลเปสีติ อปจฺจาสีสโนฺต เอวํ อญฺญมญฺญํ กถํ สมุฏฺฐาเปสิฯ **อาจริยภาโค**ติ วินยาจารํ อโกเปตฺวา เภสชฺชาจิกฺขเณน เวชฺชาจริยภาโคติ อโตฺถฯ ปุปฺผปูชนตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิยมานํ รูปิยํ อตฺตโน สนฺตกตฺตภชเนน นิสฺสคฺคิยเมวาติ อาห ‘‘กปฺปิยวเสน คาหาเปตฺวา’’ติ, ‘‘อมฺหากํ รูปิยํ น วฏฺฏติ, ปุปฺผปูชนตฺถํ ปุปฺผํ วฏฺฏตี’’ติอาทินา ปฏิกฺขิปิตฺวา กปฺปิเยน กเมฺมน คาหาเปตฺวาติ อโตฺถฯ

ยทิ ‘‘ปริตฺตํ กโรถา’’ติ วุเตฺต กโรนฺติ, เภสชฺชกรณํ วิย คิหิกมฺมํ วิย โหตีติ ‘‘น กาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ‘‘ปริตฺตํ ภณถา’’ติ วุเตฺต ปน ธมฺมเชฺฌสนตฺตา อนชฺฌิเฏฺฐนปิ ภณิตโพฺพ ธโมฺม, ปเคว อชฺฌิเฏฺฐนาปีติ ‘‘กาตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **จาเลตฺวา สุตฺตํ ปริมชฺชิตฺวา**ติ อิทํ ‘‘ปริตฺตาณํ เอตฺถ ปเวเสมี’’ติ จิเตฺตน เอวํ กเต ปริตฺตาณา ตตฺถ ปเวสิตา นาม โหตีติ วุตฺตํฯ **วิหารโต...เป.... ทุกฺกฏ**นฺติ อิทํ อญฺญาตกคหเฏฺฐ สนฺธาย วุตฺตนฺติ วทนฺติฯ **ปาเทสุ อุทกํ อากิริตฺวา**ติ อิทํ ตสฺมิํ เทเส จาริตฺตวเสน วุตฺตํฯ วุตฺตญฺหิ ‘‘ตตฺถ ปาฬิยา นิสินฺนานํ ภิกฺขูนํ ปาเทสุ โรควูปสมนาทิอตฺถาย อุทกํ สิญฺจิตฺวา ปริตฺตํ กาตุํ สุตฺตญฺจ ฐเปตฺวา ‘ปริตฺตํ ภณถา’ติ วตฺวา คจฺฉนฺติฯ เอวญฺหิ กริยมาเน ยทิ ปาเท อปเนนฺติ, มนุสฺสา ตํ อวมงฺคลนฺติ มญฺญนฺติ, โรโค วา น วูปสมิสฺสตี’’ติฯ เตนาห ‘‘น ปาทา อปเนตพฺพา’’ติฯ มตสรีรทสฺสเน วิย เกวลํ สุสานทสฺสเนปิ ‘‘อิทํ ชาตานํ สตฺตานํ ขยคมนฏฺฐาน’’นฺติ มรณสญฺญา อุปฺปชฺชตีติ อาห ‘‘สีวถิกทสฺสเน...เป.... ‘มรณสฺสติํ ปฏิลภิสฺสามา’ติ กมฺมฏฺฐานสีเสน คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เลสกปฺปํ อกตฺวา สมุปฺปนฺนสุทฺธจิเตฺตน ‘‘ปริวารตฺถาย อาคจฺฉนฺตู’’ติ วุเตฺตปิ คนฺตุํ วฏฺฏติฯ

อนามฏฺฐปิณฺฑปาโตติ อคฺคหิตอโคฺค, อปริภุโตฺตติ อโตฺถฯ **กหาปณคฺฆนโก โหตี**ติ อิมินา ทายเกหิ พหุพฺยญฺชเนน สมฺปาเทตฺวา สกฺกจฺจํ ทินฺนภาวํ ทีเปติฯ **ถาลเก**ติ สงฺฆิเก กํสาทิมเย ถาลเก, ปโตฺตปิ เอตฺถ สงฺคยฺหติฯ **น วฏฺฏตี**ติ อิมินา ทุกฺกฏนฺติ ทเสฺสติฯ **ทามริกโจรสฺสา**ติ รชฺชํ ปเตฺถนฺตสฺส ปากฏโจรสฺสฯ อทียมาเนปิ ''น เทนฺตี''ติ กุชฺฌนฺตีติ สมฺพโนฺธฯ อามิสสฺส ธมฺมสฺส จ อลาเภน อตฺตโน ปรสฺส จ อนฺตเร สมฺภวนฺตสฺส ฉิทฺทสฺส จ วิวรสฺส ปฏิสนฺถรณํ ปิทหนํ **ปฏิสนฺถาโร,** โส ปน ธมฺมามิสวเสน ทุวิโธฯ ตตฺถ อามิสปฏิสนฺถารํ สนฺธาย ''กสฺส กาตโพฺพ, กสฺส น กาตโพฺพ''ติ วุตฺตํฯ ''อาคนฺตุกสฺส วา…เป…. กตฺตโพฺพ เยวา''ติ สเงฺขปโต วุตฺตมตฺถํ ปากฏํ กาตุํ **อาคนฺตุกํ ตาวา**ติอาทิมาหฯ **ขีณปริพฺพยนฺ**ติ อิมินา อคติภาวํ การุญฺญภาชนตญฺจ ทเสฺสติ, เตน จ ตพฺพิธุรานํ สมิทฺธานํ ทายกาทีนํ อาคนฺตุกเตฺตปิ ทาตุํ น วฏฺฏตีติ สิทฺธํ โหติฯ ตณฺฑุลาทิมฺหิ ทาตเพฺพ สติ ''อเวลายํ…เป…. น วตฺตโพฺพ''ติ วุตฺตํฯ ''อปจฺจาสีสเนฺตนา''ติ วตฺวา ปจฺจาสีสนปฺปการํ ทเสฺสตุํ **มนุสฺสา นามา**ติอาทิ วุตฺตํฯ อนนุญฺญาตานํ ปน อปจฺจาสีสเนฺตนาปิ ทาตุํ น วฏฺฏติ สทฺธาเทยฺยวินิปาตตฺตา, ปจฺจาสีสาย ปน สติ กุลทูสนมฺปิ โหติฯ

อุพฺพาเสตฺวาติ สมนฺตโต ติโยชนํ วิลุมฺปเนฺต มนุเสฺส ปลาเปตฺวาฯ **วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรณ**นฺติ อเนกปฺปการอิตฺถิปุริสาทิอุตฺตมรูปวิจิตฺตํ อตฺถรณํฯ

๑๘๗. สตฺตรสวคฺคิเยสุ ปุเพฺพ เอกสฺส องฺคุลิปโตทเกน มาริตตฺตา เสเสสุ โสฬสชเนสุ อุทรํ อารุหิตฺวา นิสินฺนเมกํ ฐเปตฺวา ''เสสาปิ ปนฺนรส ชนา''ติ วุตฺตํฯ **อทูหลปาสาณา วิยา**ติ อทูหเล อาโรปิตปาสาณา วิยฯ **กมฺมาธิปฺปายา**ติ ตชฺชนียาทิกมฺมกรณาธิปฺปายาฯ

อาวาเหตฺวาติ อาวิสาเปตฺวาฯ **รูปํ กตฺวา หตฺถปาทาทีนิ ฉินฺทนฺตี**ติ ตสฺมิํ ปิฏฺฐาทิมเย รูเป อมนุสฺสํ อาวาเหตฺวา ตสฺส หตฺถปาทาทีนิ ฉินฺทนฺติฯ **สกฺกํ เทวราชานํ มาเรยฺยา**ติ อิทํ สมฺภาวนวเสน วุตฺตํฯ น หิ ตาทิสา มหานุภาวา ยกฺขา สตฺถฆาตารหา โหนฺติ เทวาสุรยุเทฺธปิ เตสํ สตฺถปฺปหาเรน มรณาภาวาฯ

๑๘๘. ปหาโร น ทาตโพฺพติ สมฺพโนฺธฯ อมนุสฺสํ โกธจิเตฺตน ปหรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวฯ จิกิจฺฉาธิปฺปาเยน ปหรนฺตสฺส อนาจาโรติ คเหตโพฺพฯ **ตาลปณฺณํ…เป…. พนฺธิตพฺพ**นฺติ อมนุสฺสา ตาลปณฺณพนฺธเนน ปลายนฺตีติ กตฺวา วุตฺตํ, อิทญฺจ คิหีนํ เวชฺชกมฺมวเสน กาตุํ น วฏฺฏติฯ

๑๘๙. **โย รุเกฺขน โอตฺถโตปิ น มรตี**ติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ภูตคามสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ สยเมว วกฺขติ, ตํ ตเตฺถว คเหตพฺพํฯ

๑๙๐. **ทพฺพูปกรณานี**ติ เกหิจิ ฉินฺทิตฺวา ฐปิตานิ สปริคฺคหิตานิ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตตฺถ หิ ฐานาจาวนาภาเวน วินาสาธิปฺปายสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ **ขิฑฺฑาธิปฺปาเยนาปิ ทุกฺกฏ**นฺติ สุกฺขติณาทีสุ อคฺคิกรณํ สนฺธาย วุตฺตํ, อเลฺลสุ ปน กีฬาธิปฺปาเยนปิ กโรนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมวฯ ปฏิปกฺขภูโต, ปฏิมุขํ คจฺฉโนฺต วา อคฺคิ **ปฏคฺคิ,** ตสฺส อลฺลติณาทีสุปิ ทานํ อนุญฺญาตํ, ตํ เทเนฺตน ทูรโต อาคจฺฉนฺตํ ทาวคฺคิํ ทิสฺวา วิหารสฺส สมนฺตโต เอกกฺขเณ อทตฺวา เอกเทสโต ปฏฺฐาย วิหารสฺส สมนฺตโต สณิกํ ฌาเปตฺวา ยถา มหโนฺตปิ อคฺคิ วิหารํ ปาปุณิตุํ น สโกฺกติ, เอวํ วิหารสฺส สมนฺตา อโพฺภกาสํ กตฺวา ปฏคฺคิ ทาตโพฺพ, โส ทาวคฺคิโน ปฏิปถํ คนฺตฺวา เอกโต หุตฺวา เตน สห นิพฺพาติฯ **ปริตฺตกรณ**นฺติ สมนฺตา รุกฺขติณาทิเจฺฉทนปริขาขณนาทิอารกฺขกรณํ, เตนาห **ติณกุฏิกานํ สมนฺตา ภูมิตจฺฉน**นฺติอาทิฯ

๑๙๑. เขตฺตเมว โอติณฺณตฺตา ปาราชิกนฺติ ทฺวีสุ เอกสฺสาปิ อโนฺตคธตฺตา ‘‘ทฺวีหี’’ติ วุตฺตเขเตฺต เอกสฺสาปิ โอติณฺณตฺตา ปาราชิกํ, ‘‘ทฺวีหิ เอว มาเรหิ น เอเกนา’’ติ นิยมิเต ปน เอเกเนว มาริเต นตฺถิ ปาราชิกนฺติ วทนฺติ, เอวํ เทฺว เอว ปุริสาติอาทีสุปิฯ ปุเพฺพ กตสีสเจฺฉทปโยคโต อโญฺญ ปโยโค ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทโก น อุปลพฺภติ, ปฐเมน ปโยเคนสฺส ชีวิตินฺทฺริยํ อุปจฺฉิชฺชตีติ ‘‘สีสเจฺฉทกสฺสา’’ติ วุตฺตํ, ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** ‘‘ชีวิตินฺทฺริยสฺส อวิชฺชมานตฺตา’’ติ การณํ วุตฺตํ, ตํ อการณํ ชีวิตินฺทฺริยสนฺนิสฺสิตจิตฺตสนฺตติํ วินา อุกฺขิปนสนฺนิรุชฺฌนาทิวสปฺปวตฺตสฺส คมนสฺส อสมฺภวโตฯ น หิ วายุเวเคน ปณฺณปฏาทโย วิย กาโย คจฺฉติ, น จ อุกฺขิปเน ปวตฺตาว จิตฺตชวิญฺญตฺติอาทโยว นิกฺขิปนาทิโนปิ เหตุภูตาติ สกฺกา วตฺตุํ วิจฺฉินฺทิตฺวา ปวตฺตนโตฯ ปุเพฺพ อนาหิตเวคาปิ หิ กาจิ สรีสปชาติ ทฺวิธา ฉินฺนา เฉทนมตฺตา ทฺวีหิ วิภาเคหิ กติปยกฺขณํ ทฺวีสุ ทิสาสุ คจฺฉติ, ตตฺถ จ ยสฺมิํ ภาเค หทยวตฺถุ ติฎฺฐติ, ตตฺรฎฺฐํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนจิตฺตํ ทฺวีสุปิ ภาเคสุ กายปฺปสาเท ฆฎฺฎิตํ โผฎฺฐพฺพํ อาลมฺพิตฺวา อุปฺปชฺชติ, ตโต ตทารมฺมณเมว ยถารหเมกสฺมิํ ภาเค เอกทา อญฺญสฺมิํ อญฺญทาติ เอวํ ปริยาเยน กายวิญฺญาณํ อุปฺปชฺชติ, ตโต หทยวตฺถุสฺมิํเยว สมฺปฎิจฺฉนาทิวีถิจิตฺตานิ ภวงฺคนฺตริตานิ มโนทฺวารวีถิวิญฺญาณานิ จ วิญฺญตฺติชนกานิ อุปฺปชฺชนฺติ, เย หิ อุภยภาคา คจฺฉนฺติ วา จลนฺติ วา ผนฺทนฺติ วาฯ จิตฺตสฺส ปน ลหุปริวตฺติยา เอกกฺขเณ อุภยภาคาปิ จลนฺตา วิย อุปฏฺฐหนฺติ, เสยฺยถาปิ นาม กุกฺกุฬาทินรเกสุ นิมฺคฺคสกลสรีรสฺส สตฺตสฺส เอกสฺมิํ ขเณ สกลสรีเรปิ กายวิญฺญาณทุกฺขํ อุปฺปชฺชมานํ วิย อุปฎฺฐาติ, เอวํสมฺปทมิทํ ทฎฺฐพฺพํ, ตโต ปน ยสฺมิํ ภาเค ชีวิตินฺทฺริยํ สเสสกมฺมชรูปํ นิรุชฺฌติ, ตตฺถ กายวิญฺญาณํ นปฺปวตฺตติ, หทยวตฺถุสหิตภาเคเยว ยาว ชีวิตินฺทฺริยนิโรธา ปวตฺตติฯ

นนุ นรกาทีสุ เอกาพเทฺธ สรีเร สพฺพตฺถ ปริยาเยน กายวิญฺญาณสมฺปฺปตฺติ ยุตฺตา โหตุ, ทฺวิธา หุตฺวา วิจฺฉิเนฺน ปน ภาคทฺวเย กถนฺติ? นายํ โทโสฯ สรีเร หิ เอกาพทฺธตา นาม ปรมตฺถธมฺมพฺยติริตฺตา กาจิ นตฺถิ ปรวาทีนํ อวยวีอาทิ วิย, กมฺมาทิเอกการณปฺปุญฺชายตฺตตาย พหูนํ สหุปฺปตฺติเยว เอกาพทฺธตาฯ ตตฺถ จ สตฺถปฺปหาราทิวิรุทฺธปจฺจโยปนิปาเตน วิภิน्นานมฺปิ กมฺมาทิเอกการณานํ ปุญฺชายตฺตตา น วิคจฺฉติ, ยาว สา น วิคจฺฉติ, ตาว อวิจฺฉิน्नาว ตตฺถ วิญฺญาณปฺปวตฺติฯ วิภินฺนานํ ปน กมฺมชรูปานํ อเญฺญสญฺจ เสสติสนฺตติรูปานญฺจ อุปตฺถมฺภนภาเวน จิรํ ปวตฺติตุํ น สโกฺกนฺติ, ยาว จ ธรนฺติ, ตาว วิญฺญาณปจฺจยา โหนฺติ, วิญฺญาเณน จ เตสํ จลนคมนาทิเทสนฺตรุปฺปตฺติฯ ตสฺมา กพนฺธสฺสปิ ธาวกฺขเณ สวิญฺญาณชีวิตินฺทฺริยํ อเตฺถว, ตญฺจ สีสเจฺฉทกปฺปโยเคเนว สีฆํ ปตติ, ตโต อญฺญปฺปโยคสฺส สรีเร วิเสสุปฺปาทนโต ปุเรตรเมว ปฐเมเนว กิจฺจนิปฺผตฺติโต สีสเจฺฉทกเสฺสว กมฺมพโทฺธติ คเหตโพฺพฯ **เอวรูปานี**ติ กพนฺธวตฺถุสทิสานิฯ **อิมสฺส วตฺถุสฺสา**ติ อาฆาตนวตฺถุสฺสฯ **อตฺถทีปเน**ติ เอเกน ปุริเสน ปโยเคน วา มาริตตาสงฺขาตสฺส อตฺถสฺส ทีปเนฯ

๑๙๒. ปานปริโภเคน วฎฺฎตีติ สมฺพโนฺธฯ เอวํ ปน วุตฺตตฺตา ‘‘โลณโสวีรกํ ยามกาลิก’’นฺติ เกจิ วทนฺติ, เกจิ ปน ‘‘คิลานานํ ปากติกเมว, อคิลานานํ ปน อุทกสมฺภินฺน’’นฺติ วุตฺตตฺตา ‘‘คุฬํ วิย สตฺตาหกาลิก’’นฺติฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ตติยปาราชิกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

๔. จตุตฺถปาราชิกํ

วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุวณฺณนา

๑๙๓. **อธิเฏฺฐมาติ** สํวิทหามฯ **อิริยาปถํ สณฺฐเปตฺวาติ** ปธานานุรูปํ กตฺวาฯ **อนาคตสมฺพเนฺธ ปน อสตีติ** ภาสิโต ภวิสฺสตีติ ปาฐเสสํ กตฺวา อนาคตสมฺพเนฺธ อสติฯ ภาสิโตติ อตีตวจนํ กถํ อนาคตวจเนน สมฺพนฺธมุปคจฺฉตีติ อาห **ลกฺขณํ ปนา**ติอาทิฯ อีทิเส หิ ฐาเน ธาตุสมฺพเนฺธ ปจฺจยาติ อิมินา ลกฺขเณน ธาตฺวตฺถสมฺพเนฺธ สติ อยถากาลวิหิตาปิ ปจฺจยา สาธโว ภวนฺตีติ สทฺทสตฺถวิทู วทนฺติฯ

๑๙๔. **วณฺณวาติ** อิมินา อภินวุปฺปนฺนวณฺณตา วุตฺตาฯ **ปสนฺนมุขวณฺณาติ** อิมินา มุขวณฺณสฺส อติปณีตตา วุตฺตาฯ **วิปฺปสนฺนจฺฉวิวณฺณาติ** อิมินา ปกติสรีรวณฺณเสฺสว ยถาวุตฺตนเยน วิปฺปสนฺนตา วุตฺตาฯ ยสฺมา อินฺทฺริยานํ อุปาทารูปตฺตา นิสฺสยวเสเนว ปีณนนฺติ อาห ‘‘อภินิวิโฏฺฐกาสสฺส ปริปุณฺณตฺตา’’ติฯ ปญฺจปฺปสาทานํ วิย หทยรูปสฺสาปิ ปริปุณฺณตา วุตฺตาเยวาติ อาห ‘‘มนจฺฉฎฺฐานํ อินฺทฺริยาน’’นฺติฯ อุเทฺทสํ ปริปุจฺฉํ อนุยุญฺชนฺตา อิมํ สรีรโสภํ เนว ปาปุณิํสูติ สมฺพโนฺธฯ **ยถา ตนฺติ** เอตฺถ **ตนฺติ** นิปาตมตฺตํฯ **จตุจกฺกนฺติ** เอตฺถ ปวตฺตนเฏฺฐน อิริยาปโถว จกฺกนฺติ วุโตฺตฯ

๑๙๕. **อุปลพฺภนฺตีติ** ทิสฺสนฺติ, ญายนฺตีติ อโตฺถฯ **ปจโนฺตติ** ปีเฬโนฺต, เคหาทีนิ วา สยํ ฌาโนฺต, อเญฺญหิ วา ปาเจโนฺตฯ **อุทฺธเตติ** อุทฺธจฺจปกติเกฯ **อุนฺนเฬติ** อุคฺคตนฬสทิเสน อุคฺคตตุจฺฉมาเนน สหิเตฯ **จปเลติ** ปตฺตจีวรมณฺฑนาทินา จาปเลฺลน ยุเตฺตฯ **มุขเรติ** ขรวจเนฯ **ปากตินฺทฺริเยติ** อสํวุตตฺตา คิหิกาเล วิย ปกติยํ ฐิตินฺทฺริเยฯ **อิริยาปถสณฺฐปนาทีนีติ** **อาทิ**-สเทฺทน ปจฺจยปฏิเสวนสามนฺตชปฺปานํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ ปรมสเลฺลขวุตฺตีหิ มหาอริยวํเสหิ ภิกฺขูหิ นิวุตฺถเสนาสนานิ **โลกสมฺมตเสนาสนานิ** นามฯ **ปริปาเจตฺนฺติ** วิมฺหาปนวเสน ปริณาเมตฺํฯ **ภิกฺขาจาเร อสมฺปชฺชมาเนติ** อิทํ **ชนปทจาริกํ จรนฺตีติ** อิมินา สมฺพนฺธิตพฺพํ, น ปน **ปาฬิํ วาเจโนฺตติ**อาทีหิ, ตานิ ปน ปทานิ อตฺตโน นิรนฺตรวาสฎฺฐาเนปิ ชนปเทสุปิ กตฺตพฺพกิจฺจทสฺสนวเสน วุตฺตานิ, ตานิ จ เต วตฺตสีเสน กโรนฺติ, น ลาภนิมิตฺตํ, เตนาห **ตนฺตีติ**อาทิฯ **กิเจฺฉนาติ** อิมเสฺสว เววจนํ **กสิเรนาติ**ฯ ตทุภยมฺปิ ปารมีปูรณวายามํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **สาธารณปริกฺขารภาเวนาติ** สงฺฆิกปริกฺขารภาเวนฯ **ตถาภาวโต เถเนตฺวาติ** อวิสฺสชฺชิยอเวภงฺคิยภาวโต เถเนตฺวา, น ฐานาจาวนวเสนาติ อธิปฺปาโย, เตนาห ‘‘กุลทูสกทุกฺกฏํ อาปชฺชตี’’ติฯ **อสนฺตนฺติ** อิมสฺส **อภูตนฺติ** อิทํ การณวจนํ, อนุปฺปนฺนตฺตา อวิชฺชมานนฺติ อโตฺถฯ **กิตวเสฺสวาติ** กิตวสฺส สกุณคหณมิวฯ **เกราฏิกสฺสาติ** สฐสฺสฯ สมโณติ โคตฺตมตฺตํ อนุโภนฺติ ธาเรนฺตีติ **โคตฺรภุโน,** นามมตฺตสมณาติ อโตฺถฯ **ทุชฺชานปริเจฺฉทนฺติ** อนนฺตทุกฺขตฺตา ‘‘เอตฺตกํ ทุกฺข’’นฺติ สงฺขฺยาวเสน ปริจฺฉินฺทิตฺวา ญาตุํ สพฺพญฺญุตญฺญาเณนาปิ ทุกฺกรํ, น ปน สรูปวเสน ญาตุํ พุทฺธญาณสฺส อวิสยภาวาฯ

อธิมานวตฺถุวณฺณนา

๑๙๖. **อรหเตฺตติ** อคฺคผเลฯ **ญาณจกฺขุนาติ** ปจฺจเวกฺขณญาณสงฺขาเตน จกฺขุนา, อถ วา ผลจิตฺตสมฺปยุเตฺตเนว ญาณจกฺขุนาฯ อตฺตนา สมฺปยุเตฺตนาปิ หิ ญาเณน อสโมฺมหโต สยํ ทิฎฺฐํ นาม โหติ, ตถา ตสฺมิํ อทิเฏฺฐติ อโตฺถฯ สเพฺพสํ กิเลสานํ ปหายกวเสน อาชานาติ, สมนฺตโต สเพฺพน วา ปการเรน ชานาตีติ ‘‘อญฺญา’’ติ อคฺคมโคฺค วุจฺจติ, ตทุปจาเรน ปน ตปฺผลมฺปีติ อาห ‘‘อญฺญํ พฺยากริํสูติ อรหตฺตํ พฺยากริํสู’’ติฯ **อนุตฺตรา ฐเปตีติ** เสขภูมิยํ อธิมาโน ฐเปติฯ **กิเลสสมุทาจารํ อปสฺสโนฺตติ** ปุริมมคฺคตฺตยวชฺฌานํเยว กิเลสานํ วเสน วุตฺตํ, น ภวราคาทีนํฯ

สวิภงฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๗. ปกติมนุเสฺสหิ อุตฺตริตรานํ พุทฺธาทิอุตฺตมปุริสานํ อธิคมธมฺมํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมนฺติ อาห **อุตฺตริมนุสฺสานนฺ**ติอาทิฯ **ปาฬิยํ** (ปารา. ๑๙๘) ‘‘อตฺถิ จ เม เอเต ธมฺมา มยี’’ติ เอตฺถ **เม**ติ อิทํ ปทปูรณมตฺตํฯ อธิคนฺตพฺพโต อธิคมสงฺขาตสฺส ฌานาทิโน ปุจฺฉา **อธิคมปุจฺฉา,** สา จ ฌานาทีสุ สามญฺญโต ปวตฺตาติ อิทานิ ตตฺถ ปฐมชฺฌานํ วา ทุติยาทีสุ อญฺญตรํ วา ตตฺถาปิ กสิณาทิอารมฺมเณสุ กตรมารมฺมณํ ฌานํ วา โลกุตฺตเรสุ จ โสตาปตฺติมคฺคํ วา สกทาคามิมคฺคาทีสุ อญฺญตรํ วา ตตฺถาปิ สุญฺญตวิโมกฺขํ วา อปฺปณิหิตวิโมกฺขาทีสุ อญฺญตรํ วาติ เอวํ ปเจฺจกํ เภทนิทฺธารณวเสน ปุจฺฉนาการํ ทเสฺสตุํ **ปาฬิยํ** (ปารา. ๑๙๘) ‘‘ปุน กตเมสํ ตฺวํ ธมฺมานํ ลาภี’’ติ อยํ ปุจฺฉา ทสฺสิตาติ ทฏฺฐพฺพา, เตนาห **ปฐมมคฺคาทีสู**ติอาทิฯ ยาย อนุกฺกมปฏิปตฺติยา โลกุตฺตโร อธิคโม อาคจฺฉติ, สา ปุพฺพภาคปฏิปตฺติ **อาคมนปฏิปทาฯ น สุชฺฌตี**ติ ปุจฺฉิยมาโน ปฏิปตฺติกฺกมํ อุลฺลงฺฆิตฺวา กเถติฯ **อปเนตพฺโพ**ติ ตยา วุตฺตกฺกเมนายํ น สกฺกา อธิคนฺตุนฺติ อธิคตมานโต อปเนตพฺโพฯ สนฺนิหิเตสุ กปฺปิเยสุปิ จตูสุ ปจฺจเยสุ อลคฺคตฺตา ‘‘อากาเส ปาณิสเมน เจตสา’’ติ วุตฺตํฯ วุตฺตสทิสํ พฺยากรณํ โหตีติ โยชนาฯ **ขีณาสวปฏิปตฺติสทิสา ปฏิปทา โหติ** สุวิกฺขมฺภิตกิเลสตฺตาฯ อิทญฺจ อรหตฺตํ ปฏิชานนฺตสฺส วเสน วุตฺตํ, เตนาห **ขีณาสวสฺส นามา**ติอาทิฯ เอวํ สุวิกฺขมฺภิตกิเลสสฺส วตฺตนเสกฺขธมฺมปฏิชานนํ อิมินา ภยุปฺปาทเนน, อมฺพิลาทิทสฺสเน เขฬุปฺปาทาทินา จ น สกฺกา วีมํสิตุํ, ตสฺมา ตสฺส วจเนเนว ตํ สทฺธาตพฺพํฯ **อยํ ภิกฺขุ สมฺปนฺนพฺยากรโณ**ติ อิทํ น เกวลํ อภายนกเมว สนฺธาย วุตฺตํ เอกจฺจสฺส สูรชาติกสฺส ปุถุชฺชนสฺสาปิ อภายนโต, รชฺชนียารมฺมณานํ พทรสาฬวาทิอมฺพิลมทฺทนาทีนํ อุปนยเนปิ เขฬุปฺปาทาทิตณฺหาปวตฺตรหิตํ สพฺพถา สุโสธิตเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

อสนฺตคุณสมฺภาวนลกฺขณา ปาปิจฺฉาติ อาห **ยา สา อิเธกโจฺจ**ติอาทิฯ **อาทิ**-สเทฺทน อสฺสโทฺธติอาทิปาฬึ สงฺคณฺหาติฯ **สามญฺญํ ทุปฺปรามฏฺฐนฺ**ติ สมณธมฺมสงฺขาตํ สามญฺญํ ขณฺฑสีลาทิตาย ทุปฺปรามฏฺฐํ ทุฏฺฐุ คหิตํ นิรยาย นิรยทุกฺขาย ตํ ปุคฺคลํ ตตฺถ นิรเย อุปกฑฺฒติ นิพฺพตฺตาเปตีติ อโตฺถฯ **สิถิโล**ติ โอลียิตฺวา กรเณน สิถิลคาเหน กโต, สเถน วา สาเฐยฺเยน อาทิโณฺณ สิถิโลฯ **ปริพฺพโช**ติ สมณภาโวฯ **ภิโยฺย**ติ ปุเพฺพ วิชฺชมานานํ ราครชาทีนํ อุปริ อปรมฺปิ รชํ อากิรตีติ อโตฺถฯ **ภิกฺขุภาโว**ติ อธมฺมิกปฏิญฺญามตฺตสิโทฺธ ภิกฺขุภาโวฯ **อชานเมวา**ติ เอตฺถ เอว-สโทฺท อวธารเณ อชานโนฺต เอวาติ, ‘‘อชานเมว’’นฺติปิ ปาโฐ, ตตฺถ ปน เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามีติ โยเชตพฺพํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๙๙. **เอว**นฺติ จ ปฐมชฺฌานาทิปรามสนํ ปฐมชฺฌานํ ชานามิ ทุติยาทิฌานนฺติฯ **อสุภชฺฌานาทีนี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน กายคตาสติชฺฌานํ กสิณชฺฌานํ กสิณมูลกานิ อารุปฺปชฺฌานานิ จ สงฺคณฺหาติฯ **วิโมโกฺข**ติ จตุพฺพิโธ มโคฺค, ตสฺส สคุณโต สุญฺญตาทินามํ ทเสฺสโนฺต อาห **โส ปนายนฺ**ติอาทิฯ มโคฺค หิ นาม ปญฺจหิ การเณหิ นามํ ลภติ สรเสน วา ปจฺจนีเกน วา สคุเณน วา อารมฺมเณน วา อาคมเนน วาฯ สเจ หิ สงฺขารุเปกฺขา อนิจฺจโต สงฺขาเร สมฺมสิตฺวา วุฏฺฐาติ, มโคฺค อนิมิตฺตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติฯ สเจ ทุกฺขโต สมฺมสิตฺวา วุฏฺฐาติ, อปฺปณิหิตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติฯ สเจ อนตฺตโต สมฺมสิตฺวา วุฏฺฐาติ, สุญฺญตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติ, อิทํ **สรสโต** นามํ นามฯ ยสฺมา ปเนส สงฺขาเรสุ อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจนิมิตฺตํ ปชหโนฺต อาคโต, ตสฺมา อนิมิโตฺตฯ ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสญฺญํ ปณิธึ ปตฺถนํ ปหาย อาคตตฺตา อปฺปณิหิโตฯ อนตฺตา

นุปสฺสนาย อตฺตสญฺญํ ปหาย อตฺตสุญฺญตาทสฺสนวเสน สุญฺญตา โหติ, อิทํ **ปจฺจนีกโต** นามํ นามฯ ราคาทีหิ ปเนส สุญฺญตตฺตา สุญฺญโต, รูปนิมิตฺตาทีนํ, ราคนิมิตฺตาทีนํ เอว วา อ ภาเวน อนิมิโตฺต, ราคปณิธิอาทีนํ อภาวโต อปฺปณิหิโตติ วุจฺจติ, อิทํ อสฺส **สคุณโต** นามํฯ ราคาทิสุญฺญํ อนิมิตฺตํ อปฺปณิหิตญฺจ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กโรตีติ สุญฺญโต อนิมิโตฺต อปฺปณิหิโตติ วุจฺจติ, อิทมสฺส **อารมฺมณโต** นามํฯ อาคมนํ ปน ทุวิธํ วิปสฺสนาคมนํ มคฺคา คมนญฺจฯ ตตฺถ มเคฺค วิปสฺสนาคมนเมว, ผเล ปน มคฺคานนฺตเร มคฺคาคมนํ, ผลสมาปตฺติยํ วิ ปสฺสนาคมนมฺปิฯ อนตฺตานุปสฺสนาวเสน มโคฺค สุญฺญโต อนิจฺจทุกฺขานุปสฺสนาหิ อนิมิโตฺต อปฺปณิหิโตติ เอวํ วิปสฺสนา อตฺตโน นามํ มคฺคสฺส เทติ, มโคฺค ผลสฺสาติ อิทํ **อาคมนโต** นามํฯ

สุญฺญตฺตาติ วิวิตฺตตฺตาฯ ราคาทโยว ปติฏฺฐานเฏฺฐน ปณิธีติ อาห ''ราคโทสโมหปณิธีน''นฺติฯ **อิมิสฺสา วิชฺชายาติ ทิพฺพจกฺขุวิชฺชายา**ติอาทินา เอเกกวิชฺชํ สนฺธาย วทนฺติฯ เอวํ เอกิสฺสาปิ นามํ อคฺคเหตฺวาปิ ตา เอว สนฺธาย ''วิชฺชานํ ลาภิมฺหี''ติ ภณโนฺตปิ ปาราชิโก โหตีติ สเงฺขปฏฺฐกถายํ อธิปฺปาโยฯ วตฺถุวิชฺชาทีนิ ปน สนฺธาย วทโนฺต น โหติฯ **เอเกกโกฏฺฐาสวเสนา**ติ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตนเยน โลกุตฺตรวิเสสํ อกตฺวา เกวลํ ''สติปฏฺฐานานํ ลาภี''ติ เอเกกโกฏฺฐาสวเสนาติ อธิปฺปาโยฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ โกฏฺฐาเสสุฯ กิเลสานํ ปหานํ นาม อภาวมตฺตมฺปิ โลกุตฺตรกิจฺจตฺตา โลกุตฺตรนฺติ สมเตฺถตุํ **ตํ ปนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ราคา จิตฺตํ วินีวรณตา**ติ ราคโต จิตฺตสฺส วินีวรณตา, ตโต ราคโต วิมุตฺตตฺตา เอว วีตราคนีวรณตาติ อโตฺถ, ยา จ ปญฺจ วิชฺชาติ โยเชตพฺพํฯ **น อาคตา**ติ อิธ ปทภาชเน ''ญาณนฺติ ติโสฺส วิชฺชา''ติ (ปารา. ๑๙๙) วุตฺตตฺตา เสสา ปญฺจ วิชฺชา น อาคตาติ อโตฺถฯ **นิพฺพตฺติต โลกุตฺตรตฺตา**ติ โลกิยธมฺมสาธารณสงฺขตสฺสาปิ อภาวา โลกิเยหิ สพฺพถา อสมฺมิสฺสโลกุตฺตรตฺตาฯ **อญฺญ**นฺติ สเงฺขปฏฺฐกถาทิํ วทนฺติ, ตมฺปิ ตเตฺถว ปฏิกฺขิตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ

๒๐๐. ปุน อาเนตฺวา ปฐมชฺฌานาทีหิ น โยชิตนฺติ เอตฺถ ''ปฐมชฺฌาเนนาติ ปาโฐ''ติ เกจิ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตเมว อาทิ-สเทฺทน คเหตพฺพสฺส ฌานสฺส อภาวาฯ ปฐมชฺฌาน มูลกญฺหิ เอกเมว ขณฺฑจกฺกํฯ กตฺตุสาธโนปิ ภณิต-สโทฺท โหตีติ อาห **อถ วา**ติอาทิฯ เยน จิเตฺตน มุสา ภณติ, เตเนว จิเตฺตน น สกฺกา ''มุสา ภณามี''ติ ชานิตุํ, อนฺตรนฺตรา ปน อญฺญาหิ มโนทฺวารวีถีหิ ''มุสา ภณามี''ติ ชานาตีติ วุตฺตํ ''ภณนฺตสฺส โหติ มุสา ภณามี''ติฯ **อยเมตฺถ อโตฺถ ทสฺสิโต**ติ ตีหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคโต มุสาวาโทติ อยมโตฺถ ทสฺสิโตฯ **ทวา**ติ สหสาฯ **รวา**ติ อญฺญํ วตฺตุกามสฺส ขลิตฺวา อญฺญภณนํฯ ตํ ชานาตีติ ตํญาณํ, ตสฺส ภาโว **ตํญาณตา,** ญาณสฺส วิสยวิสยีภาเวน อตฺตสํเวทนนฺติ อโตฺถฯ **ญาณสโมธาน**นฺติ พหูนํ ญาณานํ เอกสฺมิํ ขเณ สโมธานํ, สหุปฺปตฺตีติ อโตฺถฯ **เยน จิเตฺตน ''มุสา ภณิสฺส''นฺติ ชานาตี**ติ อิทํ ปุพฺพภาคเจตนญฺจ สนฺนิฏฺฐานเจตนญฺจ เอกโต กตฺวา วุตฺตํฯ เยน จิเตฺตน ปุพฺพภาคเจตนาภูเตน สนฺนิฏฺฐานเจตนาภูเตน จ วิสํวาทิตพฺพสตฺตสงฺขาเร ชานาติ, เยน จิเตฺตน มุสา ภณิสฺสนฺติ อโตฺถฯ **เตเนว...เป.... ปริจฺจชิตพฺพา**ติ เตเนว จิเตฺตน ''เอวํ อหํ มุสา ภณามี''ติ วา ''ภณิต''นฺติ วา ตเทว มุสาวาทจิตฺตมารมฺมณํ กตฺวา ภิกฺขุ ชานาตีติ เอวํ ปุพฺพาปรสนฺนิฏฺฐาน เจตนากฺขเณสุ ตีสุ เอเกเนว จิเตฺตน ญาณวิสยญฺจ ญาณญฺจาติ อุภยมฺปิ เอกกฺขเณ ปุคฺคโล ชานาตีติ อยํ ตํญาณตา ปริจฺจชิตพฺพา วิสยเสฺสว ตทา ปกาสนโตติ อธิปฺปาโย, เตนาห **น หี**ติอาทิฯ ยทิ ญาณสฺส อตฺตโน สรูปํ น ญายติ, กถํ ปจฺฉิมํ จิตฺตํ ชานาตีติ อาห **ปุริมํ ปุริม**นฺติ อาทิฯ ตตฺถ **ภณิสฺสามี**ติอาทินา ตีสุ กาเลสุ อุปฺปนฺนํ ปุริมปุริมจิตฺตํ อตฺตานํ วิสยํ กตฺวา อุปฺปชฺชมานสฺส ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส จิตฺตสฺส ตถา อุปฺปตฺติยา ปจฺจโย โหตีติ อโตฺถฯ **เตนา**ติ เยน การเณน ตีสุ ขเณสุ จิตฺตานิ ตทเญฺญเหว จิเตฺตหิ ชานิตพฺพานิ, ตานิ จ ปุริมปุริมจิ

เตฺตเนว อวสฺสํ อุปฺปชฺชนฺติ, เตน การเณนาติ อโตฺถฯ **ตสฺมิํ สตี**ติ ภณิสฺสามีติ ปุพฺพภาเค สติฯ **เสสทฺวย**นฺติ ภณามิ, ภณิตนฺติ อิทํ ทฺวยํ น เหสฺสตีติ เอตํ นตฺถีติ โยชนา โหติเยวาติ อโตฺถฯ **เอกํ วิย ปกาสตี**ติ ภินฺนกฺขณานมฺปิ นิรนฺตรุปฺปตฺติยา ‘‘ตเทเวท’’นฺติ คเหตพฺพตํ สนฺธาย วทติฯ

พลวธมฺมวินิธานวเสนาติ พลวคาหสฺส วินิธานวเสนฯ **ทุพฺพลทุพฺพลาน**นฺติ ทุพฺพลทุพฺพลานํ คาหานํฯ **สกภาวปริจฺจชนวเสนา**ติ อตฺตโน สนฺตกภาวสฺส ปริจฺจชนวเสนฯ

๒๐๗. **อุตฺตาสิตตฺตา**ติ ภยํ ชเนตฺวา วิย ปลาปิตตฺตาฯ เอวํ ปลาปิโต น ปุน ตํ ฐานํ อาคจฺฉตีติ อาห ‘‘ปุน อนลฺลียนภาวทสฺสนวเสนา’’ติฯ เขฬ-สทฺทํ สทฺทตฺถวิทู อุตฺตาสเตฺถ ปฐนฺตีติ อาห **สฺวายมโตฺถ**ติอาทิฯ อณุ เอว อณุสหคตํ, อณุเตฺตน วา ยุตฺตนฺติ อโตฺถฯ

วตฺถุกามวารกถาวณฺณนา

๒๑๕. **เกวลญฺหิย**นฺติ เกวลญฺหิ อยํ วาโรติ อชฺฌาหริตพฺพํฯ **ตงฺขณเญฺญว ชานาตี**ติ ปกติยา วจนานนฺตรํ วิชานนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอวํ ปน วจีเภทํ อกตฺวา ‘‘โย อิมมฺหา อาวาสา ปฐมํ ปกฺกมิสฺสติ, นํ มยํ ‘อรหา’ติ ชานิสฺสามา’’ติ เอวํ กตสเงฺกตา วิหารา ปฐมํ ปกฺกมเนน ตสฺมิํ ขเณ อวีติวเตฺตปิ นิกฺขนฺตมเตฺตปิ ปาราชิกํ อญฺญตโร ภิกฺขุ ‘‘มํ ‘อรหา’ติ ชานนฺตู’’ติ ตมฺหา อาวาสา ปฐมํ ปกฺกามีติ อาคตวตฺถุมฺหิ (ปารา. ๒๒๗) วิยฯ **วิญฺญตฺติปเถ**ติ กายวจีวิญฺญตฺตีนํ คหณโยเคฺค ปเทเส, เตน วิญฺญตฺติปถํ อติกฺกมิตฺวา ฐิโต โกจิ ทิเพฺพน จกฺขุนา กายวิการํ ทิสฺวา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วจีเภทญฺจ สุตฺวา ชานาติ, น ปาราชิกนฺติ ทีเปติฯ **ปาฬิยํ** ‘‘ปฏิวิชานนฺตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ (ปารา. ๒๑๕) อิมสฺมิํ ปฏิวิชานนวาเร ยสฺมิํ อกฺขเร วา อุจฺจาริเต กายปฺปโยเค วา กเตเยว อยํ ปฐมชฺฌานํ สมาปโนฺนติอาทิอตฺถํ ปโร วิชานาติ, ตโต ปุริเมสุ อกฺขรุจฺจารณาทิปฺปโยเคสุ ถุลฺลจฺจยํ อาปชฺชิตฺวา ปจฺฉิเมว ปฏิวิชานนปโยคกฺขเณ ปาราชิกํ อาปชฺชตีติ เวทิตพฺพํ ถุลฺลจฺจยเสฺสเวตฺถ สามนฺตตฺตา, เตเนว **พุทฺธทตฺตาจริเยน** –

> ‘‘ทุกฺกฏํ ปฐมเสฺสว, สามนฺตมิติ วณฺณิตํ;
> เสสานํ ปน ติณฺณมฺปิ, ถุลฺลจฺจยมุทีริต’’นฺติ –

วุตฺตํ , อยญฺจโตฺถ ‘‘น ปฏิวิชานนฺตสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ อิมินา สุเตฺตน สงฺคหิโตติ ทฏฺฐโพฺพฯ **อุคฺคหปริปุจฺฉาทิวเสนา**ติอาทินา ฌานสมาธิอาทิสทฺทานมเตฺถสุ ปุเพฺพ อกตปริจยตฺตา สุตฺวา ‘‘อตฺถํ อีทิส’’นฺติ อชานิตฺวา เกวลํ ‘‘วิสิโฏฺฐ โกจิ สมณคุโณ อเนน ลโทฺธ’’ติ ปเรน ญาเตปิ ปาราชิกเมวาติ ทเสฺสติฯ

อนาปตฺติเภทกถาวณฺณนา

๒๒๐. **อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺสา**ติ ‘‘เอวํ วุเตฺต อุตฺตริมนุสฺสธโมฺม มยา ปกาสิโต โหตี’’ติ อมนสิกตฺวา ‘‘นาหํ, อาวุโส, มจฺจุโน ภายามี’’ติอาทิกํ กเถนฺตสฺสฯ เอวํ กเถโนฺต จ โวหารโต อญฺญํ พฺยากโรโนฺต นาม โหตีติ วุตฺตํ ‘‘อญฺญํ พฺยากโรนฺตสฺสา’’ติฯ **ภายโนฺต**ติ ‘‘ญตฺวา ครหนฺติ นุ โข’’ติ ภายโนฺตฯ

ปทภาชนียวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๒๒๓. **เสกฺขภูมิย**นฺติ อิมินา ฌานภูมิมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ **ติณฺณํ วิเวกาน**นฺติ กายจิตฺตอุปธิวิเวกานํฯ ปิณฺฑาย จรณสฺส โภชนปริโยสานตาย วุตฺตํ ‘‘ยาว โภชนปอโยสาน’’นฺติฯ อนฺตรฆเร ภุตฺวา อาคจฺฉนฺตสฺสาปิ วุตฺตนเยเนว สมฺภาวนิจฺฉาย จีวรสณฺฐาปนาทีนิ กโรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมว, **ปาฬิยํ** ปน ทุกฺกราทิวตฺถูสุ ‘‘อนาปตฺติ อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺสา’’ติ อิทํ ถุลฺลจฺจเยนาปิ อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อุลฺลปนาธิปฺปายสฺสาปิ หิ ‘‘นาวุโส, ทุกฺกรํ อญฺญํ พฺยากาตุ’’นฺติ วุเตฺต ถุลฺลจฺจยเมว อตฺตุปนายิกตฺตาภาวโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๒๒๗. **น ทานาหํ ตตฺถ คมิสฺสามี**ติ ปุน ตตฺถ วสิตฏฺฐาเน น คมิสฺสามิ, เอวํ สติ ปฐมํ คโต อยํ ปุน จ นาคโต, ตสฺมา อรหาติ มญฺญิสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **ตํ ฐาน**นฺติ อาวาสํ วาติ อาทินา ปุเพฺพ ปริจฺฉินฺนฏฺฐานํฯ ปทสา คมนํ สนฺธาย กติกาย กตตฺตา **ยาเนนา**ติอาทิ วุตฺตํฯ วิชฺชามยิทฺธึ สนฺธาย ‘‘อิทฺธิยา’’ติ วุตฺตํ อุลฺลปนาธิปฺปายสฺส อภิญฺญิทฺธิยา อสมฺภวโตฯ **อญฺญมญฺญํ รกฺขนฺตี**ติ อุลฺลปนาธิปฺปาเย สติปิ เอกสฺสาปิ ปฐมคมนาภาวา รกฺขนฺติฯ สเจ ปน กติกํ กตฺวา นิสิเนฺนสุ เอกํ เทว ฐเปตฺวา อวเสสา อุลฺลปนาธิปฺปาเยน เอกโต คจฺฉนฺติ, คตานํ สเพฺพสํ ปาราชิกเมวฯ เตสุ ยสฺส อุลฺลปนาธิปฺปาโย นตฺถิ, ตสฺส อนาปตฺติฯ **เอต**นฺติ เหฏฺฐา วุตฺตํ สพฺพํ กติกวตฺตํฯ **นานาเวรชฺชกา**ติ นานาชนปทวาสิโนฯ **สงฺฆลาโภ**ติ ยถาวุฑฺฒํ ปาปุณนกโกฏฺฐาโสฯ อยญฺจ ปฏิเกฺขโป อวิเสเสตฺวา กรณํ สนฺธาย กโต, วิเสเสตฺวา ปน ‘‘เอตฺตโก อสุกสฺสา’’ติ ปริจฺฉินฺทิตฺวา อปโลเกตฺวา ทาตุํ วฏฺฏติฯ

๒๒๘. **ธมฺมธาตู**ติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ, ธมฺมานํ สภาโว วาฯ **อุปฺปตฺตี**ติ อตฺตภาวํ สนฺธาย วทติฯ **ทุสฺสทฺธาปยา โหนฺตี**ติ ปุถุชฺชเน สนฺธาย วุตฺตํ, น ลกฺขณเตฺถราทิเก อริยปุคฺคเล ฯ **วิตุเทนฺตี**ติ วินิวิชฺฌิตฺวา เทนฺติ คจฺฉนฺติ, ผาสุฬนฺตริกาโย ฉิทฺทาวฉิทฺทํ กตฺวา ตาหิ คจฺฉนฺตีติ นิสฺสกฺกวเสน อโตฺถฯ วิตุเทนฺตีติ ปาเฐ ผาสุฬนฺตริกาหีติ อาธารเตฺถ นิสฺสกฺกวจนํฯ **โลหตุเณฺฑหี**ติ กาฬโลหมเยหิ ตุเณฺฑหิฯ **อจฺฉริยํ วตา**ติ ครหิตพฺพตาย อจฺฉรํ ปหริตุํ ยุตฺตรูปํฯ **จกฺขุภูตา**ติ โลกสฺส จกฺขุ วิย ภูตา สญฺชาตา, จกฺขุสทิสาติปิ อโตฺถฯ **ตเสฺสว กมฺมสฺสา**ติ เยน โคฆาตกกเมฺมเนว นิรเย นิพฺพโตฺต, ตเสฺสวาติ อเตฺถ คยฺหมาเน เอกาย เจตนาย พหุปฏิสนฺธิโย โหนฺตีติ อาปชฺชติ, น เจตํ ยุตฺตํ เอกสฺส อมฺพาทิพีชสฺส อเนกงฺกุรุปฺปตฺติ วิยาติ ตํ ปริหรโนฺต อาห **ตสฺส นานาเจตนาหิ อายูหิตสฺสา**ติอาทิ, เตน โคฆาตกกมฺมกฺขเณ ปุพฺพเจตนา อปรเจตนา สนฺนิฏฺฐาปกเจตนาติ เอกสฺมิมฺปิ ปาณาติปาเต พหูเจตนา โหนฺติ, นานาปาณาติปาเตสุ วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ ตตฺถ เอกาย เจตนาย นรเก ปจิตฺวา ตทญฺญเจตนาสุ เอกาย อปราปริยเจตนาย อิมสฺมึ เปตตฺตภาเว นิพฺพโตฺตติ ทเสฺสติ, เตนาห ‘‘อวเสสกมฺมํ วา กมฺมนิมิตฺตํ วา’’ติฯ เอตฺถ จ กมฺมสริกฺขวิปากุปฺปตฺตึ สนฺธาย กมฺมกมฺมนิมิตฺตานเมว คหณํ กตํ, น คตินิมิตฺตสฺส, เตนาห ‘‘อฏฺฐิราสิเยว นิมิตฺตํ อโหสี’’ติฯ **ปาฬิยํ** วิตเจฺฉนฺตีติ ตุเณฺฑหิ ตเจฺฉโนฺต วิย ลุญฺจนฺติฯ **วิราเชนฺตี**ติ วิลิขนฺติฯ

๒๒๙. **วลฺลูรวิกฺกเยนา**ติ สุกฺขาปิตมํสวิกฺกเยนฯ **นิปฺปกฺขจเมฺม**ติ วิคตปกฺขโลมจเมฺมฯ **เอกํ มิค**นฺติ ทีปกมิคํฯ **การณาหี**ติ ฆาตนาหิฯ **ญตฺวา**ติ กมฺมฏฺฐานํ ญตฺวาฯ

๒๓๐. มงฺคนวเสน อุลตีติ **มงฺคุลิ,** วิรูปพีภจฺฉภาเวน ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ **จิตฺตเกฬิ**นฺติ จิตฺตรุจิยํ อนาจารกีฬํฯ

๒๓๑. **นิเสฺสวาลปณกกทฺทโม**ติ ติลพีชกาทิเสวาเลน นีลมณฺฑูกปิฏฺฐิวณฺเณน อุทก ปิเฏฺฐ อุทกํ นีลวณฺณํ กุรุมาเนน ปณเกน กทฺทเมน จ วิรหิโตฯ อุณฺหภาเวน ตปนโต ตปํ อุทกํ อสฺสาติ ตโปทกาติ วตฺตพฺเพ ก-การโลปํ กตฺวา ‘‘ตโปทา’’ติ วุจฺจติฯ **เปตโลโก**ติ ปกเฏฺฐน อกุสลกมฺมุนา สุคติโต ทุคฺคตึ อิตานํ คตานํ โลโก สมูโห, นิวาสฏฺฐานํ วาฯ **กตหตฺถา**ติ ธนุสิ เปฺป สุฏฺฐุ สิกฺขิตหตฺถา, อวิรชฺฌนลกฺขเวธาติ อโตฺถฯ สิปฺปทสฺสนวเสน ราชกุลาทีสุ ราช สมูหํ อุเปจฺจ กตํ อสนํ สรเกฺขโป เอเตสนฺติ **กตุปาสนา,** สพฺพตฺถ ทสฺสิตสิปฺปาติ อโตฺถฯ **ปภโคฺค**ติ ปภญฺชิโต, ปราชิโตติ อโตฺถฯ

๒๓๒. **อาเนญฺชสมาธิ**นฺติ อรูปสมาปตฺติยํ นิรุเทฺธ สติปิ สทฺทกณฺฏเกน อุฏฺฐานารโห รูปาวจรสมาธิเยว อิธ วตฺตโพฺพติ อาห **อเนชํ อจลนฺ**ติอาทิฯ **สมาธิปริปนฺถเก**ติ วิตกฺกาทิ เก สนฺธาย วทติ, อิทํ ปน ปฐมโพธิยํ อุปฺปนฺนมฺปิ วตฺถุํ อนาจารมตฺตวเสน ภิกฺขูหิ โจทิเตปิ ภควตา ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, โมคฺคลฺลานสฺสา’’ติ (ปารา. ๒๒๘) เอวํ อายตึ อตฺตนา ปญฺญ ปิยมานปาราชิกานุคุณํ ตทา เอว วินีตนฺติ ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิ ปจฺฉา ปญฺญตฺตสฺส อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส วินีตวตฺถุภาเวน สงฺคหมาโรปิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ สาวกานํ อุปฺปฏิปาฏิยา อนุสฺ สรณาภาวํ ทเสฺสตุํ ‘‘น อุปฺปฏิปาฏิยา’’ติ วุตฺตํฯ **ทุกฺกรํ กต**นฺติ อนนฺตเร ปญฺจกปฺปสติเก กาเล วิญฺญาณสนฺตตึ อทิสฺวาปิ อสมฺมุยฺหิตฺวา ปรโต ตติยตฺตภาเว ทิฏฺฐจุติจิเตฺตน สทฺธึ วตฺ ตมานภวปฏิสนฺธิยา อนุมาเนนาปิ การิยการณาภาวคหณํ นาม สาวกานํ ทุกฺกรตฺตา วุตฺตํฯ **ปฏิวิทฺธา**ติ ปฏิวิทฺธสทิสาฯ ยถา นาม สตฺตธา ผาลิตสฺส จามรวาลโลมสฺส เอกาย อคฺคโกฏิ ยา อปรสฺส วาลโลมํสฺโน โกฏึ ทูเร ฐตฺวา วิเชฺฌยฺย อาวุนโนฺต วิย ปฏิปาเทยฺย, เอวเมว อิมิ นาปิ ทุกฺกรํ กตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **เอตทคฺค**นฺติ เอโส อโคฺคฯ **ยทิท**นฺติ โย อยํฯ

นิคมนวณฺณนา

๒๓๓. **อิธา**ติ ภิกฺขุวิภเงฺคฯ **อุทฺทิฏฺฐปาราชิกปริทีปน**นฺติ สิกฺขาปเทสุ ปาติโมกฺขุ เทฺทสวเสน อุทฺทิฏฺฐปาราชิกปริทีปนํ, น ปน สพฺพสฺมึ ปาราชิกวิภเงฺค อาคตอาปตฺติปริทีปนํ ตตฺถ ถุลฺลจฺจยาทีนมฺปิ อาคตตฺตา เตเนว อุทฺทิฏฺฐ-สเทฺทน วุตฺตวิภงฺคสฺส นิเทฺทสตฺตาฯ **ภิกฺ ขุนีนํ อสาธารณานิ จตฺตารี**ติ อุพฺภชาณุมณฺฑลิกา (ปาจิ. ๖๕๘) วชฺชปฺปฏิจฺฉาทิกา (ปาจิ. ๖๖๕) อุกฺขิตฺตานุวตฺติกา (ปาจิ. ๖๖๙) อฏฺฐวตฺถุกาติ (ปาจิ. ๖๗๕) อิมานิ ภิกฺขูหิ อสา ธารณานิ ภิกฺขุนีนํ เอว ปญฺญตฺตานิ ปาราชิกานีติ อโตฺถฯ **วตฺถุวิปนฺนา**ติ ปพฺพชฺชุปสมฺป ทานํ วตฺถุภาโว วตฺถุ นาม, เตน วตฺถุมเตฺตน วิปนฺนา, วิปนฺนวตฺถุกาติ อโตฺถฯ **อเหตุกปฏิ สนฺธิกา**ติ มคฺคานุปฺปตฺติการณมาหฯ กิญฺจาปิ ทุเหตุกานมฺปิ มโคฺค นุปฺปชฺชติ, เต ปน ปพฺพชฺชุปสมฺปทาสุ ฐตฺวา อายตึ มคฺคเหตุํ สมฺปาเทตุํ สโกฺกนฺติ, อเหตุกา ปน ปริสุเทฺธ จตุ ปาริสุทฺธิสีเล ฐตฺวา สมฺปาเทตุํ น สโกฺกนฺติ, ตสฺมา เต ตมฺปิ ปฏิจฺจ วตฺถุวิปนฺนาวาติ เวทิตพฺ พาฯ **ปาราชิกา**ติ กมฺมวิปตฺติยา ปฏิสนฺธิกฺขเณเยว ปราชยํ อาปนฺนาฯ เถยฺยสํวาสกาทีนํ คิหิ ภาเว ฐตฺวา วิปสฺสนาย วายมนฺตานมฺปิ ตสฺมึ อตฺตภาเว มคฺคุปฺปตฺติอภาวโต ‘‘มโคฺค ปน วาริ โต’’ติ วุตฺตํฯ ทีฆตาย ลมฺพมานํ องฺคชาตํ ลมฺพํ นาม, ตํ ยสฺส อตฺถิ โส **ลมฺพี**ฯ โส เอตฺตาว ตา น ปาราชิโก, ตํ ปน ทีฆํ องฺคชาตํ อตฺตโน มุเข วา วจฺจมเคฺค วา เสวนาธิปฺปาเยน ปเวเส โนฺตว ปาราชิโก, อิธ ปน วจฺจมเคฺค ปเวเสโนฺตว อธิเปฺปโต มุทุปิฏฺฐิเกเนว มุเข ปเวสนสฺส วุตฺตตฺตาฯ โสปิ หิ กตปริกมฺมตาย มุทุภูตาย ปิฏฺฐิยา โอนมิตฺวา อตฺตโน องฺคชาตํ มุเขน คณฺหโนฺตว ปาราชิโก โหติ, น เกวโลฯ โย ปน มุเขน อตฺตโน วจฺจมคฺคํ วา ปเรสํ วจฺจมคฺ คมุขํ วา อิตฺถีนํ ปสฺสาวมคฺคํ วา คณฺหาติ, ตสฺส จ ปุริสนิมิเตฺตน ปุริสนิมิตฺตํ ฉุปนฺตสฺส จ มเคฺ คน มคฺคปฏิปาทเนปิ ปาราชิกํ น โหติ ปุริสนิมิเตฺตน ตทิตรมคฺคสมฺปฏิปาทเนเนว เมถุนธมฺม

โวหารโต ฯ **ปรสฺส องฺคชาเต อภินิสีทตี**ติ ปรสฺส อุตฺตานํ สยนฺตสฺส กมฺมนิเย องฺคชาเต อตฺตโน วจฺจมคฺคํ ปเวเสนฺต ตสฺสูปริ นิสีทติ, อิทญฺจ อุปลกฺขณมตฺตํ ปเรสํ องฺคชาตํ วจฺจมเคฺค ปเวเสนฺต สาทิยนฺตปิ ปาราชิโกว, พลกฺกาเรน ปน วจฺจมเคฺค วา มุเข วา ปเรน ปเวสิยมาโน ยทิ น สาทิยติ, อนาปตฺติโกวฯ เอตฺถ อสาทิยนํ นาม ทุกฺกรํ วิรชฺชิตพฺพโตฯ เอตฺถ จ อนุปสมฺปนฺนภาเว ฐตฺวา มาตุปิตุอรหเนฺตสุ อญฺญตรํ ฆาเตนฺต ภิกฺขุนิํ ทูเสนฺต จ สามเณรปพฺพชฺชมฺปิ น ลภตีติ ทสฺสนตฺถํ วิสุํ คหิตตฺตา มาตุฆาตกาทีนํ จตุนฺนํ ตติยปฐมปาราชิเกสุ อโนฺตคธตา เวทิตพฺพาฯ ยถา เอตฺถ, เอวํ คิหิภาเว ฐตฺวา โลหิตุปฺปาทํ กโรนฺต โลหิตุปฺปาทโกวาติ คเหตพฺพํฯ **เอเตน ปริยาเยนา**ติ อฺภินฺนํ ราคปริยุฏฺฐานสงฺขาเตน ปริยาเยนฯ ทุติยวิกเปฺป กจฺจิ อตฺถาติ ปทเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

จตุตฺถปาราชิกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

นิฏฺฐิโต จ ปาราชิกกณฺฑวณฺณนานโยฯ

๒. สงฺฆาทิเสสกโณฺฑ

๑. สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๓๔. **เตรสกสฺสา**ติ เตรส สิกฺขาปทานิ ปริมาณานิ อสฺสาติ เตรสโก, กโณฺฑ, ตสฺสฯ สมเถ วิปสฺสนาย วา อภิรติรหิโต อิธ **อนภิรโต,** น ปพฺพชฺชายาติ อาห ‘‘วิกฺขิตฺตจิโตฺต’’ติฯ วิกฺขิตฺตตาย การณมาห **กามราคา**อิจฺจาทิฯ

๒๓๕. **อโพฺพหาริกา**ติ สีลวิปตฺติโวหารํ นารหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ อกุสลภาเว ปนสฺสา อโพฺพหารตา นตฺถิฯ

๒๓๖-๗. เจตนา-สทฺทโต วิสุํ สํ-สทฺทสฺส อตฺถาภาวํ อิก-ปจฺจยสฺส จ อตฺถวนฺตตํ ทเสฺสตุํ **สเญฺจตนา วา**ติอาทิ ทุติยวิกโปฺป วุโตฺตฯ **สิขาปฺปโตฺต อโตฺถ**ติ อธิเปฺปตตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อาสยเภทโต**ติ ปิตฺตเสมฺหปุพฺพโลหิตานํ จตุนฺนํ อาสยานํ เภเทนฯ **ธาตุนานตฺตโต**ติ รสรุหิราทีนํ สตฺตนฺนํ, ปถวาทีนํ วา จตุนฺนํ ธาตูนํ นานเตฺตนฯ **วตฺถิสีส**นฺติ มุตฺตวตฺถิโต มตฺถกปสฺสํฯ หตฺถิมทจลนํ นามญฺจ สมฺภโวติ อาห ‘‘สมฺภโว นิกฺขมตี’’ติฯ **สมฺภวเวค**นฺติ สมฺภวสฺส ฐานโต จวิตฺวา ทกโสตาภิมุขํ โอตรเณน สญฺชาตสรีรโกฺขภเวคํฯ **พาหุสีส**นฺติ ขนฺธปฺปเทสํฯ **ทเสฺสสี**ติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท เหตุโตฺถ, เตน ยสฺมา กณฺณจูฬิกาหิ สมฺภโว นิกฺขมติ…เป.… สมฺภวญฺจ ทเสฺสสิ, ตสฺมา ตติยสฺส ภาสิตํ สุภาสิตนฺติ เอวํ โยชนา เวทิตพฺพาฯ **ทกโสต**นฺติ มุตฺตสฺส วตฺถิโต นิกฺขมนมคฺคํ, องฺคชาตปฺปเทสนฺติ วุตฺตํ โหติฯ สุกฺกญฺจ นาเมตํ รสรุหิราทิสตฺตเทหธาตูสุ มชฺฌิมธาตุจตุชํ อฏฺฐิมิญฺชาทิ วิย ปถวีธาตุสงฺคหิตํ อาหารูปชีวินํ สกลกายคตํ อติทหรทารกานมฺปิ อเตฺถว, ตํ ปน ปนฺนรสโสฬสวสฺสุเทฺทสโต ปฏฺฐาย สตฺตานํ สมฺปฺปชฺชนกกามราเคเหว ฐานโต จลติ, จลิตญฺจ อาโปธาตุภาเวน จิตฺตชเมว หุตฺวา ทกโสตํ โอตรติ, ทกโสตโต ปน ปฏฺฐาย จิตฺตปจฺจยอุตุชํ โหติ มตฺถลุงฺคโต จลิตสิงฺฆาณิกา วิยฯ เยสํ ปน สมุเจฺฉทนวิกฺขมฺภนาทีหิ ราคปริยุฏฺฐานํ นตฺถิ , เตสํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ น สิยาฯ อิติ ยถาฐานโต สุกฺกสฺส วิสฺสฏฺฐิเยว ราคจิตฺตสมุฏฺฐานา, น ปกติรูปํ, เตเนว **กถาวตฺถุอฏฺฐกถายํ** (กถา. อฏฺฐ. ๓๐๗) ‘‘สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ นาม ราคสมุฏฺฐานา โหตี’’ติ สุกฺกสฺส วิสฺสฏฺฐิ เอว ราคสมุฏฺฐานา วุตฺตา, น ปกติรูปํฯ ฉนฺนํ ปน กามาวจรเทวานํ วิชฺชมานาปิ สุกฺกธาตุ ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติวเสน ปริยุฏฺฐิตราเคนาปิ ฐานโต น คฬติ, ยถาฐาเน เอว ฐตฺวา กิญฺจิ วิการํ อาปชฺชมานา ตงฺขณิกปริฬาหวูปสมาวหา เมถุนกิจฺจนิฏฺฐาปิตา โหตีติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘กายสมฺผสฺสสุขเมว เตสํ กามกิจฺจ’’นฺติ วทนฺติฯ ขีณาสวานํ ปน อนาคามีนญฺจ สพฺพโส กามราคาภาเวน สุกฺกธาตุวิการมฺปิ นาปชฺชตีติ เวทิตพฺพํฯ รูปีพฺรหฺมานํ ปน วิกฺขมฺภิตกามราเคนชนิตตฺตา อนาหารูปชีวิตตฺตา จ สพฺพถา สุกฺกธาตุปิ นเตฺถวฯ **ตเถวา**ติ โมจนสฺสาเทน นิมิเตฺต อุปกฺกมโตติอาทึ อติทิสติฯ ‘‘วิสฺสฏฺฐีติ ฐานาจาวนา วุจฺจตี’’ติ ปทภาชเน (ปารา. ๒๓๗) วุตฺตตฺตา ‘‘ทกโสตํ โอติณฺณมเตฺต’’ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห **ทกโสโตโรหณเญฺจตฺถา**ติอาทิฯ **เอตฺถา**ติ ตีสุปิ วาเทสุฯ **อธิวาเสตฺวา**ติ นิมิเตฺต อุปกฺกมิตฺวา ปุน วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน โมจนสฺสาทํ วิโนเทตฺวาฯ **อนฺตรา นิวาเรตุ**นฺติ อตฺตโน นิมิเตฺต กตูปกฺกเมน ฐานา จุตํ ทกโสตํ โอตริตุํ อทตฺวา อนฺตรา นิวาเรตุํฯ โมจนสฺสาเทน หตฺถปริกมฺมาทึ กโรนฺตสฺส มุเตฺตปิ ทุกฺกฏเมว, นิมิเตฺต อุปกฺกมาภาวโต ปน สงฺฆาทิเสโส น โหตีติ อาห ‘‘หตฺถ…เป.… อนาปตฺตี’’ติฯ ทกโสโตโรหณเญฺจตฺถาติอาทินา วุตฺตวินิจฺฉยํ สนฺธาย ‘‘อยํ สพฺพาจริยสาธารณวินิจฺฉโย’’ติ วุตฺตํฯ

โขภกรณปจฺจโย นาม วิสภาคเภสชฺชเสนาสนาหาราทิปจฺจโยฯ **นานาวิธํ สุปินนฺ**ติ ขุภิตวาตาทิธาตูนํ อนุคุณํฯ **อนุภูตปุพฺพนฺ**ติ ปุเพฺพ ภูตปุพฺพํ มนสา ปริกปฺปิตปุพฺพญฺจฯ สคฺคนรกเทสนฺตราทีนมฺปิ หิ สงฺคเหตฺวา วุตฺตํฯ **อตฺถกามตาย วา อนตฺถกามตาย วา**ติ อิทํ เทวตานํ หิตาหิตาธิปฺปายตํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ **อตฺถาย วา อนตฺถาย วา**ติ สภาวโต ภวิตพฺพํ หิตาหิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ นนุ เทวตาหิ อุปสํหริยมานานิ อารมฺมณานิ ปรมตฺถโต นตฺถิ, กถํ ตานิ ปุริโส ปสฺสติ, เทวตา วา ตานิ อวิชฺชมานานิ อุปสํหรนฺตีติ โจทนํ มนสิ กตฺวา อาห **โส ตาส**นฺติอาทิฯ เตน ‘‘เอวเมโส ปริกปฺปตู’’ติ เทวตาหิ จินฺติตมเตฺตน สุปนฺตสฺส จิตฺตํ ภวงฺคสนฺตติโต นิปฺปติตฺวา เทวตาหิ จินฺติตนิยาเมเนว ปริกปฺปมานํ ปวตฺตติ, เอวํ เตน ปริกปฺปมานานิ อารมฺมณานิ เทวตาหิ อุปสํหฏานิ นาม โหนฺติ, ตานิ จ โส เทวตานุภาเวน ปสฺสติ นามาติ ทเสฺสติฯ **โพธิสตฺตมาตา วิย ปุตฺตปฏิลาภนิมิตฺต**นฺติอาทีสุ โพธิสตฺตสฺส คโพฺภกฺกนฺติทิวเส มหามายาเทวิยา อตฺตโน ทกฺขิณปเสฺสน เอกสฺส เสตวรวารณสฺส อโนฺตกุจฺฉิปวิฏฺฐภาวทสฺสนํ ปุตฺตปฏิลาภนิมิตฺตํ สุปินํ นามฯ อมฺหากํ ปน โพธิสตฺตสฺส ‘‘เสฺว พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ จาตุทฺทสิยํ ปกฺขสฺส รตฺติวิภายนกาเล หิมวนฺตํ พิโพฺพหนํ กตฺวา ปุรตฺถิมปจฺฉิมสมุเทฺทสุ วามทกฺขิณหเตฺถ ทกฺขิณสมุเทฺท ปาเท จ โอทหิตฺวา มหาปถวิยา สยนํ เอโก, ทพฺพติณสงฺขาตาย ติริยา นาม ติณชาติยา นงฺคลมตฺตรตฺตทณฺฑาย นาภิโต อุคฺคตาย ขเณน อเนกโยชนสหสฺสํ นภํ อาหจฺจ ฐานํ เอโก, เสตานํ กณฺหสีสานํ กิมีนํ ปาเทหิ อุสฺสกฺกิตฺวา ยาวชาณุมณฺฑลํ อาหจฺจ ฐานํ เอโก, นานาวณฺณานํ จตุนฺนํ สกุณานํ จตูหิ ทิสาหิ อาคนฺตฺวา ปาทมูเล เสตวณฺณตาปชฺชนํ เอโก, โพธิสตฺตสฺส มหโต มีฬฺหปพฺพตสฺส อุปริ อลิมฺปมานสฺส จงฺกมนํ เอโกติ อิเม ปญฺจ มหาสุปินา นาม, อิเม จ ยถากฺกมํ สโมฺพธิยา, เทวมนุเสฺสสุ อริยมคฺคปฺปกาสนสฺส, คิหีนญฺจ สรณูปคมนสฺส, ขตฺติยาทิจตุวณฺณานํ ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตปฏิลาภสฺส, จตุนฺนํ ปจฺจยานํ ลาเภ อลิตฺตภาวสฺส จ ปุพฺพนิมิตฺตานีติ เวทิตพฺพํฯ โสฬส สุปินา ปากฏา เอวฯ **เอกนฺตสจฺจเมวา**ติ ผลนิยมุปฺปตฺติโต วุตฺตํฯ ทสฺสนํ ปน สพฺพตฺถ วิปลฺลตฺถเมวฯ ธาตุโกฺขภาทีสุ จตูสุ มูลการเณสุ ทฺวีหิ ตีหิปิ การเณหิ กทาจิ สุปินํ ปสฺสนฺตีติ อาห ‘‘สํสคฺคเภทโต’’ติฯ **สุปินเภโท**ติ สจฺจาสจฺจตฺถตาเภโทฯ

รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณนฺติ เอตฺถ กมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตโต อญฺญรูปเมว วิญฺญาณสฺส นิมิตฺตนฺติ รูปนิมิตฺตํ, ตํ อาทิ เยสํ สตฺตนิมิตฺตาทีนํ ตานิ รูปนิมิตฺตาทีนิ อารมฺมณานิ ยสฺส ภวงฺคจิตฺตสฺส ตํ รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณํฯ **อีทิสานี**ติ รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณานิ ราคาทิสมฺปยุตฺตานิ จฯ **สโพฺพหาริกจิเตฺตนา**ติ ปฏิพุทฺธสฺส ปกติวีถิจิเตฺตนฯ **โก นาม ปสฺสตี**ติ สุตฺตปฏิพุทฺธภาววิยุตฺตาย จิตฺตปฺปวตฺติยา อภาวโต สุปินํ ปสฺสโนฺต นาม น สิยาติ อธิปฺปาโย, เตนาห ‘‘สุปินสฺส อภาโวว อาปชฺชตี’’ติฯ **กปิมิทฺธปเรโต**ติ อิมินา นิทฺทาวเสน ปวตฺตมานภวงฺคสนฺตติพฺยวหิตาย กุสลากุสลาย มโนทฺวารวีถิยา จ ปสฺสตีติ ทเสฺสติ, เตนาห **ยา นิทฺทา**ติอาทิฯ **ทฺวีหิ อเนฺตหิ มุโตฺต**ติ กุสลากุสลสงฺขาเตหิ ทฺวีหิ อเนฺตหิ มุโตฺตฯ **อาวชฺชนตทารมฺมณกฺขเณ**ติ สุปิเน ปญฺจทฺวารวีถิยา อภาวโต มโนทฺวาเร อุปฺปชฺชนารหํ คเหตฺวา วุตฺตํฯ

เอตฺถ จ สุปินเนฺตปิ ตทารมฺมณวจนโต อนุภูเตสุ สุตปุเพฺพสุ วา รูปาทีสุ ปุราปตฺติภาเวน ปริกเปฺปตฺวา วิปลฺลาสโต ปวตฺตมานาปิ กามาวจรวิปากธมฺมา ปริตฺตธเมฺม นิสฺสาย ปริกเปฺปตฺวา ปวตฺตตฺตา ปริตฺตารมฺมณา วุตฺตา, น ปน สรูปโต ปริตฺตธเมฺม คเหตฺวา ปวตฺตตฺตา เอวาติ คเหตพฺพํฯ เอวญฺจ อิตฺถิปุริสาทิอาการํ อาโรเปตฺวา ปวตฺตมานานํ ราคาทิสวิปากธมฺมานมฺปิ เตสํ อารมฺมณํ คเหตฺวา อุปฺปนฺนานํ ปฏิสนฺธาทิวิปากานมฺปิ ปริตฺตารมฺมณตา กมฺมนิมิตฺตารมฺมณตา จ อุปปนฺนา เอว โหติฯ วตฺถุธมฺมวินิมุตฺตํ ปน สมฺมุติภูตํ กสิณาทิปฏิภาคา

รมฺมณํ คเหตฺวา อุปฺปนฺนา อุปจารปฺปนาทิวสปฺปวตฺตา จิตฺตเจตสิกธมฺมา เอว ปริตฺตตฺติเก (ธ. ส. ติกมาติกา ๑๒) น วตฺตพฺพารมฺมณาติ คเหตพฺพาฯ

สฺวายนฺติ สุปิโนฯ วิปลฺลาเสน ปริกปฺปิตปริตฺตารมฺมณตฺตา ‘‘ทุพฺพลวตฺถุกตฺตา’’ติ วุตฺตํ, อวิชฺชมานารมฺมเณ อวสวตฺติโตติ อธิปฺปาโย, เตนาห **อวิสเย อุปฺปนฺนตฺตา**ติอาทิฯ

อาปตฺตินิกายสฺสาติ อิทํ สงฺฆาทิเสโสติ ปุลฺลิงฺค-สทฺทสฺส อนุรูปวเสน วุตฺตํฯ **อสฺสา**ติ อสฺส อาปตฺตินิกายสฺส, วุฏฺฐาเปตุํ อิจฺฉิตสฺสาติ อโตฺถ, เตนาห **กิํ วุตฺตน**ฺติอาทิฯ **รุฬฺหิสเทฺทนา**ติ เอตฺถ สมุทาเย นิปฺผนฺนสฺสาปิ สทฺทสฺส ตเทกเทเสปิ ปสิทฺธิ อิธ รุฬฺหี นาม, ตาย รุฬฺหิยา ยุโตฺต สโทฺท รุฬฺหีสโทฺท, เตนฯ รุฬฺหิยา การณมาห **อวยเว**อิจฺจาทินาฯ

กาลญฺจาติ ‘‘ราคูปตฺถเมฺภ’’ติอาทินา ทสฺสิตกาลญฺจ, ‘‘ราคูปตฺถเมฺภ’’ติ วุเตฺต ราคูปตฺถเมฺภ ชาเต ตสฺมิํ กาเล โมเจตีติ อตฺถโต กาโล คมฺมติฯ **นวมสฺส อธิปฺปายสฺสา**ติ วีมํสาธิปฺปายสฺสฯ **วตฺถู**ติ วิสยํฯ

๒๓๘. โลมา เอเตสํ สนฺตีติ **โลมสา,** พหุโลมปาณกาฯ

๒๓๙. **โมจเนนา**ติ โมจนปฺปโยเคนฯ **โมจนสฺสาทสมฺปยุตฺตายา**ติ เอตฺถ โมจนิจฺฉาว โมจนสฺสาโท, เตน สมฺปยุตฺตา เจตนา โมจนสฺสาทเจตนาติ อโตฺถ, น ปน โมจเน อสฺสาทํ สุขํ ปเตฺถนฺติยา เจตนายาติ เอวํ อโตฺถ คเหตโพฺพ, อิตรถา สุขตฺถาย โมเจนฺตเสฺสว อาปตฺติ, น อาโรคฺยาทิอตฺถายาติ อาปชฺชติฯ ตสฺมา อาโรคฺยาทีสุ เยน เกนจิ อธิปฺปาเยน โมจนิจฺฉาย เจตนายาติ อโตฺถว คเหตโพฺพฯ

๒๔๐. **วายมโต**ติ องฺคชาเต กาเยน อุปกฺกมโตฯ **เทฺว อาปตฺติสหสฺสานี**ติ ขณฺฑจกฺกาทีนิ อนามสิตฺวาว วุตฺตํ, อิจฺฉเนฺตน ปน ขณฺฑจกฺกาทิเภเทนาปิ คณนา กาตพฺพาฯ **เอเกน ปเทนา**ติ เคหสิตเปมปเทนฯ **ตเถวา**ติ โมจนสฺสาทเจตนาย เอว คาฬฺหํ ปีฬนาทิปฺปโยคํ อวิชหิตฺวา สุปเนน สงฺฆาทิเสโสติ วุตฺตํฯ **สุทฺธจิโตฺต**ติ โมจนสฺสาทสฺส นิมิเตฺต อูรุอาทีหิ กตอุปกฺกมสฺส วิชหนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตน อสุภมนสิการาภาเวปิ ปโยคาภาเวเนว โมจเนปิ อนาปตฺติ ทีปิตาติ เวทิตพฺพาฯ

เตน อุปกฺกเมน มุเตฺตติ มุจฺจมานํ วินา อญฺญสฺมิมฺปิ สฺเกฺก ฐานโต มุเตฺตฯ ยทิ ปน อุปกฺกเม กเตปิ มุจฺจมานเมว ทกโสตํ โอตรติ, ถุลฺลจฺจยเมว ปโยเคน มุตฺตสฺส อภาวาฯ **ชคฺคนตฺถายา**ติ จีวราทีสุ ลิมฺปนปริหาราย หเตฺถน องฺคชาตคฺคหณํ วฏฺฏติ, ตปฺปโยโค น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **อโนกาส**นฺติ องฺคชาตปฺปเทสํฯ

๒๖๒. **สุปินเนฺตน การเณนา**ติ สุปินเนฺต ปวตฺตอุปกฺกมเหตุนาฯ อาปตฺติฏฺฐาเนเยว หิ อยํ อนาปตฺติ อวิสยตฺตา วุตฺตาฯ เตนาห **‘‘สจสฺส วิสโย โหติ นิจฺจเลน ภวิตพฺพ’’**นฺติอาทิฯ

๒๖๓. วินีตวตฺถุปาฬิยํ **อณฺฑกณฺฑุวนวตฺถุสฺมิํ** โมจนาธิปฺปาเยน อณฺฑจลเนน องฺคชาตสฺสาปิ จลนโต นิมิเตฺต อุปกฺกโม โหตีติ สงฺฆาทิเสโส วุโตฺตฯ ยถา ปน องฺคชาตํ น จลติ, เอวํ อณฺฑเมว กณฺฑุวเนน ผุสนฺตสฺส มุเตฺตปิ อนาปตฺติ อณฺฑสฺส อนงฺคชาตตฺตาฯ

๒๖๔. **วตฺถิ**นฺติ องฺคชาตสีสจฺฉาทกจมฺมํฯ **อุทรํ ตาเปนฺตสฺส...เป.... อนาปตฺติเยวา**ติ อุทรตาปเนน องฺคชาเตปิ ตเตฺต ตาวตฺตเกน นิมิเตฺต อุปกฺกโม กโต นาม น โหตีติ

วุตฺตํฯ

๒๖๕. **เอหิ เม ตฺวํ, อาวุโส, สามเณราติ วตฺถุสฺมิํ** อญฺญํ อาณาเปตุํ, เตน กริยมานสฺส องฺคชาตจลนสฺส โมจนสฺสาเทน สาทิยนฺโต ตํ จลนํ ภิกฺขุสฺส สาทิยนจิตฺตสมุฏฺฐิตมฺปิ โหตีติ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิปจฺจยสฺส องฺคชาตจลนสฺส เหตุภูตา อสฺสาทเจตนาว อาปตฺติยา องฺคํ โหติ, น อาณาปนวาจา ตสฺสา ปวตฺติกฺขเณ สงฺฆาทิเสสสฺส อสิชฺฌนโตฯ เอวํ อาณาเปตฺวาปิ โยนิโส มนสิกาเรน โมจนสฺสาทํ ปฏิวิโนเทนฺตสฺส อาปตฺติอสมฺภวโต อิทํ สิกฺขาปทํ อนาณตฺติกํ, กายกมฺมํ, กิริยสมุฏฺฐานญฺจ ชาตนฺติ คเหตพฺพํ, อาณาปนวาจาย ปน ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ โย ปน ปเรน อนาณตฺเตน พลกฺกาเรนาปิ กริยมานปฺปโยคํ โมจนสฺสาเทน สาทิยติ, ตสฺสาปิ มุตฺเต **ปฐมปาราชิเก** วิย สงฺฆาทิเสโสว, อมุตฺเต ถุลฺลจฺจยํฯ โมจนสฺสาเท เจตนาย ปน อสติ กายสํสคฺคราเคน สาทิยนฺตสฺสาปิ มุตฺเตปิ สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺตีติ อาจริยา วทนฺติ, ตญฺจ ยุตฺตเมวฯ

๒๖๖. **กายตฺถมฺภนวตฺถุสฺมิํ** จลนวเสน ยถา องฺคชาเต อุปกฺกโม สมฺภวติ, ตถา วิชมฺภิตตฺตา อาปตฺติ วุตฺตาฯ

อุปนิชฺฌายนวตฺถุสฺมิํ องฺคชาตนฺติ ชีวมานอิตฺถีนํ ปสฺสาวมโคฺคว อธิปฺเปโต, เนตโรฯ

๒๖๗. **ปุปฺผาวลี**ติ กีฬาวิเสโสฯ ตํ กิร กีฬนฺตา นทีอาทีสุ ฉินฺนตฏํ อุทเกน จิกฺขลฺลํ กตฺวา ตตฺถ อุโภ ปาเท ปสาเรตฺวา นิสินฺนา ปตนฺติ , ‘‘ปุปฺผาวลิย’’นฺติปิ ปาโฐฯ **ปเวเสนฺตสฺสา**ติ ปโยชกเตฺตน ทฺวิกมฺมิกตฺตา ‘‘วาลิกํ องฺคชาต’’นฺติ อุภยตฺถาปิ อุปโยควจนํ กตํฯ เจตนา, อุปกฺกโม, มุจฺจนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ

สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๖๙. ทุติเย เกสุจิ วาตปาเนสุ วิวเฏสุ พหิปิ อนฺธการตฺตา อาโลโก น ปวิสติ, วิวฏกวาเฏน อญฺญโต อาคจฺฉนฺตสฺส อาโลกสฺส นิวารณโต กวาฏสฺส ปิฏฺฐิปเสฺส ฆนนฺธกาโรว โหติ, ตาทิสานิ สนฺธาย **‘‘เยสุ วิวเฏสุ อนฺธกาโร โหตี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ

พฺราหฺมณี อตฺตโน องฺคมงฺคานํ ปรามสนกฺขเณ อนาจารานุกูลา หุตฺวา น กิญฺจิ วตฺวา ภิกฺขุโน วณฺณภณนกฺขเณ วุตฺตตฺตา อาห **‘‘ปพฺพชิตุกาโม มเญฺญติ สลฺลเกฺขตฺวา’’**ติ, ปพฺพชิตุกาโม วิยาติ สลฺลเกฺขตฺวาติ อโตฺถฯ กุลิตฺถีนํ เอวํ ปเรหิ อภิภวนํ นาม อจฺจนฺตาวมาโนติ อาห **‘‘อตฺตโน วิปฺปการ’’**นฺติฯ

๒๗๐. โอติณฺณสทฺทสฺส กมฺมสาธนปกฺขํ สนฺธาย **‘‘ยกฺขาทีหี’’**ติอาทิ วุตฺตํ, กตฺตุสาธนปกฺขํ สนฺธาย **‘‘กูปาทีนี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ตสฺมิํ วตฺถุสฺมิ**นฺติ อิตฺถิสรีรสงฺขาเต วตฺถุสฺมิํฯ

๒๗๑. **อสฺสา**ติ หตฺถคฺคาหาทิกสฺส สพฺพสฺสฯ

๒๗๓. **เอเตสํ ปทาน**นฺติ อามสนาทิปทานํฯ **อิตฺถิสญฺญี**ติ มนุสฺสิตฺถิสญฺญีฯ **นํ**-สทฺทสฺส กายวิเสสนภาเวน เอตํ กายนฺติ อตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘อถ วา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **โอมสโนฺต... เป.... เอกาว อาปตฺตี**ติ อนิวตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, น นิวตฺตํฯ สนิวตฺตาย ปน มตฺถกโต ปฏฺฐาย

หตฺถํ โอตาเรนฺตสฺส นิวตฺถสาฏโกปริ หเตฺถ อารุเฬฺห ถุลฺลจฺจยํฯ สาฏกโต หตฺถํ โอตาราเปตฺวา ชงฺฆโต ปฏฺฐาย โอมสนฺตสฺส ปุน สงฺฆาทิเสโสฯ

ยถานิทฺทิฏฺฐนิเทฺทเสติ ยถาวุตฺตกายสํสคฺคนิเทฺทเสฯ **เตนา**ติ เยน การเณน วตฺถุสญฺญาทโย โหนฺติ, เตน การเณนฯ ยถาวุตฺตสิกฺขาปทนิเทฺทเส วุตฺตํ ครุกํ ภิกฺขุโน กเรยฺย ปกาเสยฺยาติ โยชนาฯ

สญฺญาย วิราคิตมฺหีติ สญฺญาย วิรทฺธายฯ **อิทํ นาม วตฺถุ**นฺติ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท อาคตํ, อนาคตญฺจ ยํ กิญฺจิ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกํ ผุสนฺตสฺส อนาปตฺติอภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

สารตฺตนฺติ กายสํสคฺคราเคเนว สารตฺตํฯ **วิรตฺต**นฺติ กายสํสคฺคราครหิตํ มาตุอาทึ สนฺธาย วทติฯ **ทุกฺกฏ**นฺติ มาตุเปมาทิวเสน คณฺหนฺตสฺส วเสน วุตฺตํ, วิรตฺตมฺปิ อิตฺถึ กายสํสคฺคราเคน คณฺหนฺตสฺส ปน สงฺฆาทิเสโส เอวฯ อิมาย ปาฬิยา สเมตีติ สมฺพนฺโธฯ กถํ สเมตีติ เจ? ยทิ หิ ‘‘อิตฺถิยา กายปฺปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน อิตฺถิสญฺญา วิราคิตา ภเวยฺยฯ กายปฺปฏิพทฺธคฺคหเณปิ ถุลฺลจฺจเยนาปิ น ภวิตพฺพํ อิตฺถิสญฺญาย เอว **ปาฬิยํ** (ปารา. ๒๗๖) ถุลฺลจฺจยสฺส วุตฺตตฺตา, ตสฺมา ‘‘อิตฺถิยา กายปฺปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามีติ กายํ คณฺหนฺตสฺส อิตฺถิสญฺญา วิราคิตา นาม น โหตีติ กายปฺปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามีติ กายํ คณฺหโต อิตฺถิสญฺญาย เจว กายสํสคฺคราคสฺส จ กายคฺคหณสฺส จ สมฺภวา ยถาวตฺถุกํ สงฺฆาทิเสสเมว อาปชฺชตี’’ติ **มหาสุมเตฺถเรน** วุตฺตวาโทว อิมาย ปาฬิยา สเมติฯ อฏฺฐกถายญฺหิ ‘‘สมฺพหุลา อิตฺถิโย พาหาหิ ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหามี’’ติ สญฺญาย ปริกฺขิปโต มชฺฌคตานํ วเสน ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ น หิ ตสฺส ‘‘มชฺฌคตา อิตฺถิโย กายปฺปฏิพเทฺธน คณฺหามี’’ติ สญฺญา อตฺถิ, ตสฺมา อฏฺฐกถายปิ สเมตีติ คเหตพฺพํฯ นีเลน ทฺวิเณฺณยฺยภาวโต **กาฬิตฺถี** วุตฺตาฯ

๒๗๙. **เสวนาธิปฺปาโย**ติ ผสฺสสุขเสวนาธิปฺปาโยฯ กายปฺปฏิพทฺธามสนวาเร กายปฺปฏิพทฺธวเสน ผสฺสปฏิวิชานนํ เวทิตพฺพํฯ **จิตฺตุปฺปาทมเตฺต อาปตฺติยาภาวโต อนาปตฺตี**ติ อิทํ กายสํสคฺคราคมเตฺตน กายจลนสฺส อนุปฺปตฺติโต อิตฺถิยา กริยมานกายจลนํ สาทิยโตปิ ปโยคาภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปฐมปาราชิเก ปน ปเรหิ อุปกฺกมิยมานสฺส อภาวโต เสวนาธิปฺปาเย อุปฺปเนฺน เตน อธิปฺปาเยน องฺคชาตโกฺขโภ สยเมว อวสฺสํ สญฺชายติ, โส จ เตน กโต นาม โหตีติ ปาราชิกํ วุตฺตํ, เตเนว นเยน ปฐมสงฺฆาทิเสเสปิ ปเรน กริยมานปโยคสาทิยมาเนปิ องฺคชาตโกฺขภสมฺภเวน อาปตฺติ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ **จตุเตฺถ**ติ ‘‘น จ กาเยน วายมติ, น จ ผสฺสํ ปฏิวิชานาตี’’ติ อิมสฺมึ วาเรฯ **ผสฺสปฏิวิชานนมฺปีติ อปิ**-สเทฺทน ตติยวาเร วิย วายาโมปิ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ **นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยามสเน วิยา**ติ อิทํ ปน ผสฺสปฏิวิชานนาภาวมตฺตเสฺสว นิทสฺสนํ, น ปโยคาภาวสฺสาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **โมกฺขาธิปฺปาโย**ติ เอตฺถ จิตฺตสฺส ลหุปริวตฺติตาย อนฺตรนฺตรา กายสํสคฺคราเค สมุปฺปเนฺนปิ โมกฺขาธิปฺปายสฺส อวิจฺฉินฺนตาย อนาปตฺติเยว, วิจฺฉิเนฺน ปน ตสฺมึ อาปตฺติ เอวฯ

ปทภาชนียวณฺณนานโยฯ

๒๘๑. **เอตฺถ คณฺหาหีติ น วตฺตพฺพา**ติ เคหสิตเปเมน กายปฺปฏิพเทฺธน ผุสเน ทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺตํ, การุเญฺญน ปน วตฺถาทึ คเหตุํ อสโกฺกนฺตึ ‘‘คณฺหา’’ติ วทนฺตสฺสาปิ อวสสภาวปฺปตฺตํ อุทเก นิมุชฺชนฺตึ การุเญฺญน สหสา อนามาสนฺติ อจิเนฺตตฺวา เกสาทีสุ คเหตฺวา โมกฺขาธิปฺปาเยน อากฑฺฒโตปิ อนาปตฺติเยวฯ น หิ มียมานํ มาตรํ อุกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติฯ อญฺญาติกาย อิตฺถิยาปิ เอเสว นโยฯ อุกฺกฏฺฐาย มาตุยาปิ อามาโส น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘มาตร’’**นฺติ

วุตฺตํฯ ตสฺสา กาตพฺพํ ปน อญฺญาสมฺปิ อิตฺถีนํ กโรนฺตสฺสาปิ อนาปตฺติเยว อนามาสเตฺต วิเส สาภาวาฯ

ติณณฺฑุปกนฺติ หิริเวราทิมูเลหิ เกสาลงฺการตฺถาย กตจุมฺพฏกํฯ **ปริวเตฺตตฺวา**ติ อตฺต โน นิวาสนาทิภาวโต อปเนตฺวาฯ ปูชาทิอตฺถํ ปน ตาวกาลิกมฺปิ อามสิตุํ วฏฺฏติฯ **สีสปสาธน กทนฺตสูจิอาที**ติ อิทํ สีสาลงฺการตฺถาย ปฏิปิโลติกาทีหิ กตํ สีสปสาธนกเณฺจว ทนฺตสูจิอาทิ จาติ ทฺวิธา โยเชตฺวา สีสปสาธนํ สิปาฏิโกปกรณตฺถาย เจว ทนฺตสูจิอุปกรณตฺถาย จ ค เหตพฺพนฺติ ยถากฺกมํ อตฺถํ ทเสฺสติฯ เกสกลาปํ พนฺธิตฺวา ตตฺถ ติริยํ ปเวสนตฺถาย กตา ทนฺต สูจิ เอว สีสปสาธนกทนฺตสูจีติ เอกเมว กตฺวา สิปาฏิกาย ปกฺขิปิตฺวา ปริหริตพฺพสูจิเยว ตสฺส ตสฺส กิจฺจสฺส อุปกรณนฺติ สิปาฏิกาสูจิอุปกรณนฺติ เอวํ วา โยชนา กาตพฺพา ฯ **โปตฺถกรูป**นฺ ติ สุธาทีหิ กตํ, ปาราชิกวตฺถุภูตานํ ติรจฺฉานคติตฺถีนํ สณฺฐาเนน กตมฺปิ อนามาสเมวฯ อิตฺถิรู ปาทีนิ ทเสฺสตฺวา กตํ, วตฺถภิตฺติอาทิญฺจ อิตฺถิรูปํ อนามสิตฺวา วฬเญฺชตุํ วฏฺฏติฯ เอวรูเปหิ อ นามาเส กายสํสคฺคราเค อสติ กายปฺปฏิพเทฺธน อามสโต โทโส นตฺถิฯ **ภินฺทิตฺวา**ติ เอตฺถ อ นามาสมฺปิ ทณฺฑปาสาณาทีหิ เภทนสฺส อฏฺฐกถายํ วุตฺตตฺตา, ปาฬิยมฺปิ อาปทาสุ โมกฺขา ธิปฺปายสฺส อามสเนปิ อนาปตฺติยา วุตฺตตฺตา จฯ สปฺปินีอาทีหิ วาฬมิคีหิ จ คหิตปาณกานํ โม จนตฺถาย ตํ สปฺปินีอาทิํ วตฺถทณฺฑาทีหิ ปริกฺขิปิตฺวา คเหตุํ, มาตุอาทิํ อุทเก มียมานํ วตฺถา ทีหิ คเหตุํ, อสโกฺกนฺติํ เกสาทีสุ คเหตฺวา การุเญฺญน อุกฺขิปิตุํ วฏฺฏตีติ อยมโตฺถ คเหต โพฺพวฯ อฏฺฐกถายํ ''น เตฺวว อามสิตพฺพา''ติ อิทํ ปน วจนํ อมียมานวตฺถุํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อยํ อมฺหากํ ขนฺติฯ

มคฺคํ อธิฏฺฐายาติ ''มโคฺค อยํ''นฺติ มคฺคสญฺญํ อุปฺปาเทตฺวาติ อโตฺถฯ **ปญฺญเปตฺวา เทนฺตี**ติ อิทํ สามีจิวเสน วุตฺตํ, เตหิ ปน อาสนํ อปญฺญเปตฺวาว นิสีทถาติ วุเตฺต สยเมว ปญฺญ เปตฺวา นิสีทิตุมฺปิ วฏฺฏติฯ **ตตฺถชาตกานี**ติ อจฺฉินฺทิตฺวา ภูตคามภาเวเนว ฐิตานิฯ **กีฬเนฺตนา**ติ วุตฺตตฺตา สติ ปจฺจเย อามสนฺตสฺส อนาปตฺติฯ ภิกฺขุสนฺตกํ ปน ปริโภคารหํ สพฺพถา อามสิตุํ น วฏฺฏติ ทุรุปจิณฺณตฺตาฯ **อนุปสมฺปนฺนานํ ทสฺสามี**ติ อิทํ อปฺปฏิคฺคเหตฺวา คหณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อตฺตโนปิ อตฺถาย ปฏิคฺคเหตฺวา คหเณ โทโส นตฺถิ อนามาสตฺตาภาวาฯ

มณีติ เวฬุริยาทิโต อโญฺญ โชติรสาทิเภโท สโพฺพปิ มณิฯ **เวฬุริโย**ติ อลฺลเวฬุ วโณฺณมณิ, ''มชฺชารกฺขิ มณฺฑลวโณฺณ''ติปิ วทนฺติฯ **สิลา**ติ มุคฺคมาสวณฺณา อติสินิทฺธา กาฬสิลา, มณิโวหารํ อาคตา รตฺตเสตาทิวณฺณา สุมฏฺฐาปิ สิลา อนามาสา เอวาติ วทนฺติฯ **รชต**นฺติ กหาปณมาสาทิเภทํ ชตุมาสาทิํ อุปาทาย สพฺพํ วุตฺตาวเสสํ รูปิยํ คหิตํฯ **โลหิต โงฺก**ติ รตฺตมณิฯ **มสารคลฺล**นฺติ กพรวโณฺณ มณิ, ''มรกต''นฺติปิ วทนฺติฯ เภสชฺชตฺถาย ปิสิตฺ วา โยชิตานํ มุตฺตานํ รตนภาววิรหโต คหณกฺขเณปิ รตนาการาเรน อเปกฺขิตาภาวา **''เภสชฺชตฺถาย ปน วฏฺฏตี''**ติ วุตฺตํฯ ยาว ปน ตา มุตฺตา รตนรูเปน ติฏฺฐนฺติ, ตาว อามสิตุํ น วฏฺฏติ เอวฯ เอวํ อญฺญมฺปิ รตนปาสาณํ ปิสิตฺวา เภสเชฺช โยชนตฺถาย คเหตุํ วฏฺฏติ เอว, ชาตรูปรชตํ ปน ปิสิตฺวา โยชนเภสชฺชตฺถายปิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติ, คหเฏฺฐหิ โยเชตฺวา ทินฺ นมฺปิ ยทิ เภสเชฺช สุวณฺณาทิรูเปน ติฏฺฐติ, วิโยเชตุญฺจ สกฺกา, ตาทิสํ เภสชฺชมฺปิ น วฏฺฏติฯ ตํ อโพฺพหาริกตฺตํ คตํ เจ, วฏฺฏติฯ **''ชาติผลิกํ อุปาทายา''**ติ วุตฺตตฺตา, สูริยกนฺตจนฺทกนฺ ตาทิกํ ชาติปาสาณํ มณิมฺหิ เอว สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ธมนสโงฺข จ โธตวิโทฺธ จ รตนมิโสฺส จาติ โยเชตพฺพํฯ **วิโทฺธ**ติ มณิอาทิภาเวน กตฉิโทฺทฯ

รตนมิโสฺสติ กญฺจนลตาทิวิจิโตฺต, มุตฺตาทิรตนขจิโต จ, เอเตน ธมนสงฺขโต อโญฺญ รตนมิโสฺสว อนามาโสติ ทเสฺสติฯ สิลายมฺปิ เอเสว นโยฯ **ปานียสโงฺข**ติ อิมินาว ถาลกาทิ อากาเรน กตสงฺขมยภาชนานิ ภิกฺขูนํ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ **เสสา**ติ รตนสํยุตฺตํ ฐเปตฺวา อวเสสาฯ

พีชโต ปฏฺฐายาติ ธาตุปาสาณโต ปฏฺฐายฯ **ปฏิกฺขิปี**ติ สุวณฺณมยธาตุกรณฺฑกสฺส, พุทฺธรูปาทิสฺส จ อตฺตโน สนฺตกกรเณ นิสฺสคฺคิยตฺตา วุตฺตํฯ **“รูปิยฉฑฺฑกฏฺฐาเน”**ติ วุตฺตตฺตา รูปิยฉฑฺฑกสฺส ชาตรูปรชตํ อามสิตฺวา ฉเฑฺฑตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ **เกฬาปยิตุ**นฺติ อามสิตฺวา อิโต จิโต จ สญฺจาเรตุํฯ **วุตฺต**นฺติ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตํฯ **กจวรเมว หริตุํ วฏฺฏตี**ติ โคปกา วา โหนฺตุ อเญฺญ วา, หเตฺถน ปุญฺฉิตฺวา กจวรํ อปเนตุํ วฏฺฏติ, มลมฺปิ ปมชฺชิตุํ วฏฺฏติ เอวาติ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถาย น สเมติ เกฬายนสทิสตฺตาฯ **อารกูฏโลห**นฺติ สุวณฺณวโณฺณ กิตฺติมโลหวิเสโสฯ ติวิธญฺหิ กิตฺติมโลหํ กํสโลหํ วฏฺฏโลหํ หารกูฏโลหนฺติฯ ตตฺถ ติปุตเมฺพ มิเสฺสตฺวา กตํ **กํสโลหํ** นามฯ สีสตเมฺพ มิเสฺสตฺวา กตํ **วฏฺฏโลหํ**ฯ รสตเมฺพ มิเสฺสตฺวา กตํ **หารกูฏโลหํ** นามฯ ตํ ปน **“ชาตรูปคติก”**นฺติ วุตฺตตฺตา อุคฺคณฺหโต นิสฺสคฺคิยมฺปิ โหตีติ เกจิ วทนฺติฯ รูปิเยสุ ปน อคณิตตฺตา นิสฺสคฺคิยํ น โหติ, อามสเน, สมฺปฏิจฺฉเน จ ทุกฺกฏเมวาติ เวทิตพฺพํฯ **สพฺพกปฺปิโย**ติ ยถาวุตฺตสุวณฺณาทิมยานํ เสนาสนปริกฺขารานํ อามสนโคปนาทิวเสน ปริโภโค สพฺพถา กปฺปิโยติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **“ตสฺมา”**ติอาทิฯ **“ภิกฺขูนํ ธมฺมวินยวณฺณนฏฺฐาเน”**ติ วุตฺตตฺตา สงฺฆิกเมว สุวณฺณาทิมยํ เสนาสนํ, เสนาสนปริกฺขารา จ วฏฺฏนฺติ, น ปุคฺคลิกานีติ คเหตพฺพํฯ

ภินฺทิตฺวาติ ปฐมเมว อนามสิตฺวา ปาสาณาทินา กิญฺจิมตฺตํ เภทํ กตฺวา ปจฺฉา กปฺปิยภณฺฑตฺถาย อธิฏฺฐหิตฺวา หเตฺถน คเหตุํ วฏฺฏติฯ เตนาห **“กปฺปิยภณฺฑํ กริสฺสามีติ สพฺพมฺปิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี”**ติฯ เอตฺถาปิ กิญฺจิ ภินฺทิตฺวา, วิโยเชตฺวา วา อามสิตพฺพํฯ

ผลกชาลิกาทีนีติ เอตฺถ สรปริตฺตาณาย หเตฺถน คเหตพฺพํ กิฏิกาผลกํ อกฺขิรกฺขณตฺถาย อยโลหาทีหิ ชาลากาเรน กตฺวา สีสาทีสุ ปฏิมุญฺจิตพฺพํ ชาลิกํ นาม ฯ **อาทิ**-สเทฺทน กวจาทึ สงฺคณฺหาติฯ **อนามาสานี**ติ มจฺฉชาลาทิปรูปโรธกํ สนฺธาย วุตฺตํ, น สรปริตฺตาณํ ตสฺส อาวุธภณฺฑตฺตาภาวาฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘ปรูปโรธนิวารณํ หี’’ติอาทิฯ **อาสนสฺสา**ติ เจติยสฺส สมนฺตา กตปริภณฺฑสฺสฯ **พนฺธิสฺสามี**ติ กากาทีหิ อทูสนตฺถาย พนฺธิสฺสามิฯ

“เภริสงฺฆาโฏติ สงฺฆฏิตจมฺมเภรีฯ **วีณาสงฺฆาโฏ**ติ สงฺฆฏิตจมฺมวีณา’’ติ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ๒.๒๘๑) วุตฺตํฯ ‘‘จมฺมวินทฺธานิ วีณาเภริอาทีนี’’ติ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตวจนโต วิเสสาภาวา, **“กุรุนฺทิยํ ปนา”**ติอาทินา ตโต วิเสสสฺส วตฺตุมารทฺธตฺตา จ เภริอาทีนํ วินทฺธโนปกรณสมูโห เภริวีณาสงฺฆาโฏติ เวทิตพฺพํ สงฺฆฏิตโพฺพติ สงฺฆาโฏติ กตฺวาฯ **ตุจฺฉโปกฺขร**นฺติ อวินทฺธจมฺมเภริวีณานํ โปกฺขรํฯ **อาโรปิตจมฺม**นฺติ ปุเพฺพ อาโรปิตํ หุตฺวา ปจฺฉา ตโต อปเนตฺวา วิสุํ ฐปิตมุขจมฺมมตฺตํ, น เสโสปกรณสหิตํฯ สหิตํ ปน สงฺฆาโฏติ อยํ วิเสโสฯ **โอนหิตุ**นฺติ เภริโปกฺขราทีนิ จมฺมํ อาโรเปตฺวา จมฺมวฏฺฏิอาทีหิ สเพฺพหิ อุปกรเณหิ วินนฺธิตุํฯ

ปาฬิยํ **ปณฺฑกสฺสา**ติ ปณฺฑเกนฯ **ปาราชิกปฺปโหนกกาเล**ติ อกฺถิตกาเลฯ กายสํสคฺคราคาทิภาเว สพฺพาวตฺถายปิ อิตฺถิยา สณฺฐาเน ปญฺญายมาเน อนามาสทุกฺกฏํ น วิคจฺฉตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ สงฺกมาทีนํ ฐานาจาวนวเสน อจาเลตพฺพตาย น กายปฺปฏิพทฺธโวหาโรติ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ

๒๘๒. **เอกปทิกสงฺกโม**ติ ตนุกเสตุฯ “**อาวิญฺฉนฺต**”ติ วุตฺตตฺตา จาเลตุํ ยุตฺตาย เอว รชฺชุยา ถุลฺลจฺจยํ, น อิตราย ภิตฺติถมฺภาทิคติกตฺตาติ อาห “**ยา มหารชฺชุ โหตี**”ติอาทิฯ เตน จาเลตุํ ยุตฺเต ตนุกรชฺชุทณฺฑเก อจาเลตฺวา ผุสนฺตสฺสาปิ ถุลฺลจฺจยเมวาติ ทีปิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ปฏิจฺฉาเทตพฺพา**ติ ฉาทนาทิวเสน คูหิตพฺพาฯ มนุสฺสิตฺถี, มนุสฺสิตฺถิสญฺญิตา, กาย สํสคฺคราโค, วายาโม, เตน หตฺถาทีสุ ผุสนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๕. ตติเย **อสทฺธมฺมปฏิสญฺญุตฺต**นฺติ เมถุนธมฺมปฏิสํยุตฺตํฯ **พาลา**ติ สุภาสิตทุพฺภาสิตํ อชานนฺตี , สุรามทมตฺตตาย อุมฺมตฺตกาทิภาเวน จ อชานนฺตีปิ เอเตฺถว สงฺคยฺหติฯ **น ตาว สีสํ เอตี**ติ สงฺฆาทิเสสปจฺจยตฺตสงฺขาตํ มตฺถกํ ปาริปูรึ น โหติ, มคฺคเมถุเนหิ อฆฏิตตฺตา ทุกฺกฏํ ปน โหติ เอวฯ

อปสาเทตีติ อปสาทกรวจนํ กโรติฯ **โทสํ เทตี**ติ โทสํ ปติฏฺฐาเปติฯ **ตีหี**ติ อนิมิตฺตาสีติ อาทีนํ ปทานํ อทุฏฺฐุลฺลภาเวนาปิ อตฺถโยชนารหตฺตา ปสฺสาวมคฺคาทิปฏิสญฺญุตฺตตานิยโมนตฺถีติ วุตฺตํ, เตหิ ปน อฏฺฐหิ ปเทหิ **ปริพฺพาชิกาวตฺถุสฺมึ** (ปารา. ๒๘๙) วิย ถุลฺลจฺจยนฺติ เวทิตพฺพํฯ

กุญฺจิกปนาฬิมตฺตนฺติ กุญฺจิกาฉิทฺทมตฺตํฯ **สุกฺขโสตา**ติ ทกโสตสฺส สุกฺขตาย โลหิตวณฺณวิคโม โหตีติ วุตฺตํฯ

สุทฺธานีติ เมถุนาทิปเทหิ อโยชิตานิปิฯ **เมถุนธมฺมน ฆฏิตาเนวา**ติ อิทํ อุปลกฺขณมตฺตํ, วจฺจมคฺคปสฺสาวมเคฺคหิปิ อนิมิเตฺต ‘‘ตว วจฺจมโคฺค, ปสฺสาวมโคฺค วา อีทิโส’’ติ อาทินา ฆฏิเตปิ อาปตฺติกราเนวฯ

๒๘๖. **ครุกาปตฺติ**นฺติ ภิกฺขุนิยา อุพฺภชาณุมณฺฑลิกาย ปาราชิกาปตฺตึ สนฺธาย วทติฯ

๒๘๗. **หสโนฺต หสโนฺต**ติ อุปลกฺขณมตฺตํ, อหสโนฺตปิ เยน เกนจิ อากาเรน อตฺตโน วิปริณตจิตฺตตํ อิตฺถิยา ปกาเสโนฺต วทติ, อาปตฺติเยวฯ

กายจิตฺตโตติ หตฺถมุทฺทาย โอภาเสนฺตสฺส กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาติฯ

๒๘๘. **ตสฺมา ทุกฺกฏ**นฺติ อปฺปฏิวิชานนโต ทุกฺกฏํ, ปฏิวิชานเน ปน สติ ถุลฺลจฺจยเมว **ปริพฺพาชิกาวตฺถุสฺมึ** (ปารา. ๒๘๙) วิย อเขตฺตปทตฺตาฯ เขตฺตปเท หิ ปฏิวิชานนฺติยา สงฺฆาทิเสโสว สิยา **เมถุนธมฺมยาจนวตฺถุทฺวเย** (ปารา. ๒๘๙) วิย, ตํ ปน วตฺถุทฺวยํ เมถุนยาจนโต จตุตฺถสงฺฆาทิเสเส วตฺตพฺพมฺปิ ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทมเตฺตน ปวตฺตตฺตา อิธ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ เขตฺตปเทน วทนฺตสฺส อิตฺถิยา อปฺปฏิวิชานนฺติยา กึ โหตีติ? กิญฺจาปิ อยํ นาม อาปตฺตีติ ปาฬิอฏฺฐกถาสุ น วุตฺตํ, อถ โข ถุลฺลจฺจเยเนเวตฺถ ภวิตพฺพํ ฯ ตถา หิ อเขตฺตปเท อปฺปฏิวิชานนฺติยา ทุกฺกฏํ, ปฏิวิชานนฺติยา ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ เขตฺตปเท ปน ปฏิวิชานเน สงฺฆาทิเสโสว วุโตฺต, อปฺปฏิวิชานเน ถุลฺลจฺจยเมว ภวิตุํ ยุตฺตํ, น ทุกฺกฏํ, อเขตฺตปทโต วิเสสาภาวปฺปสโงฺคติ คเหตพฺพํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ จตุตฺถสิกฺขาปเทปิ อเขตฺตปเท ปฏิวิชานนฺติ

ยา ถุลฺลจฺจยํ, อปฺปฏิวิชานนฺติยา ทุกฺกฏํ, เขตฺตปเท ปน อปฺปฏิวิชานนฺติยา ถุลฺลจฺจยนฺติ เวทิตพฺพํฯ ปาฬิยํ **นวาวุต**นฺติ นววีตํฯ

๒๘๘. **อสทฺธมฺมํ สนฺธายา**ติ เมถุนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ ปุตฺตสมุปฺปตฺติยา พีชนิเกฺขป โต วปฺปปริยายํ ลภตีติฯ

สํสีทตีติ วหติ, สํสรียตีติ วา อโตฺถฯ มนุสฺสิตฺถี, ตถาสญฺญิตา, ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทราโค, เตน โอภาสนํ, ตงฺขณวิชานนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๐. จตฺเตฺถ ปเรหิ ปเตฺต ปาติยมานานํ ภิกฺขาปิณฺฑานํ ปาโต สนฺนิปาโตติ ปิณฺฑปาโตติ ภิกฺขาหาโร วุจฺจติ, ตํสทิสตาย อโญฺญปิ โย โกจิ ภิกฺขาจริยํ วินา ภิกฺขูหิ ลโทฺธ ปิณฺฑปาโตเตฺวว วุจฺจติฯ ปติ เอติ เอตสฺมาติ ปจฺจโยติ อาห “**ปติกรณเฏฺฐน ปจฺจโย**”ติฯ โรคทุกฺขานํ วา ปฏิปกฺขภาเวน อยติ ปวตฺตตีติ ปจฺจโยฯ **สปฺปายสฺสา**ติ หิตสฺสฯ **นครปริกฺขาเรหี**ติ นครํ ปริวาเรตฺวา รกฺขณเกหิฯ ราชูนํ เคหปริเกฺขโป ปริขา อุทฺทาโป ปากาโร เอสิกา ปลิโฆ อโฏฺฏฺต อิเม สตฺต นครปริกฺขาราติ วทนฺติฯ **เสตปริกฺขาโร**ติ วิสุทฺธิสีลาลงฺกาโรฯ อริยมโคฺค หิ อิธ ‘‘รโถ’’ติ อธิเปฺปโต, ตสฺส จ สมฺมาวาจาทโย อลงฺการเฏฺฐน ‘‘ปริกฺขารา’’ติ วุตฺตาฯ **จกฺกวีริโย**ติ วีริยจโกฺกฯ **ชีวิตปริกฺขารา**ติ ชีวิตสฺส ปวตฺติการณานิฯ **สมุทาเนตพฺพา**ติ สมฺมา อุทฺธํ อาเนตพฺพา ปริเยสิตพฺพาฯ

๒๙๑. **อุปจาเร**ติ ยตฺถ ฐิโต วิญฺญาเปตุํ สโกฺกติ, ตาทิเส ฐาเนฯ **กาโม เจว เหตุ จ ปาริจริยา จ อโตฺถ**ติ ปาฬิยํ ‘‘อตฺตโน กามํ, อตฺตโน เหตุํ, อตฺตโน อธิปฺปายํ, อตฺตโน ปาริจริย’’นฺติ (ปารา. ๒๙๒) วุเตฺตสฺ อิเมสฺ จตูสฺ ปเทสฺ กาโม, เหตุ, ปาริจริยา จ **อฏฺฐกถายํ** วุเตฺต ปฐเม อตฺถวิกเปฺป วิคฺคหวากฺยาธิปฺปายสูจนโต อโตฺถฯ **เสส**นฺติ อธิปฺปายปทเมกํฯ **พฺยญฺชน**นฺติ พฺยญฺชนมตฺตํ, ปฐมวิกปฺปานุปโยคิตาย วจนมตฺตนฺติ อโตฺถฯ ทุติเย อตฺถวิกเปฺปปิ เอเสว นโยฯ

ยถาวุตฺตเมว อตฺถํ ปทภาชเนน สํสนฺทิตฺวา ทเสฺสตุํ “**อตฺตโน กามํ อตฺตโน เหตุํ อตฺตโน ปาริจริยนฺติ หิ วุเตฺต ชานิสฺสนฺติ ปณฺฑิตา**”ติอาทิ อารทฺธํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘อตฺตโน เหตุ’’นฺติ วุเตฺต อตฺตโน อตฺถายาติ อยมโตฺถ วิญฺญายติ, ‘‘อตฺตโน กามํ อตฺตโน ปาริจริย’’นฺติ วุเตฺต กาเมน ปาริจริยาติ อยมโตฺถ วิญฺญายติฯ ตสฺมา อิเมหิ ตีหิ ปเทหิ อตฺตโน อตฺถาย กาเมน ปาริจริยา อตฺตกามปาริจริยาติ อิมํ อตฺถวิกปฺปํ วิญฺญู ชานิสฺสนฺติฯ ‘‘อตฺตโน อธิปฺปาย’’นฺติ วุเตฺต ปน อธิปฺปาย-สทฺทสฺส กามิต-สเทฺทน สมานตฺถภาวโต อตฺตนา อธิเปฺปตกามิตเฏฺฐน อตฺตกามปาริจริยาติ อิมมตฺถํ วิกปฺปํ วิญฺญู ชานิสฺสนฺติฯ

เอตทคฺคนฺติ เอสา อคฺคาฯ **ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปเท**ปิ (ปารา. ๒๘๕) กามํ ‘‘ยาจติปิ อายาจติปี’’ติ เอวํ เมถุนยาจนํ อาคตํ, ตํ ปน ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทราควเสน วุตฺตํ, อิธ ปน อตฺตโน เมถุนสฺสาทราควเสนาติ อยํ วิเสโสฯ

วินีตวตฺถูสฺ “**อคฺคทานํ เทหี**”ติ อิทํ อตฺตโน อตฺถาย วุตฺตํ, ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปเท ปน ปรตฺถายปิ วุเตฺต สีสํ เอตีติ เวทิตพฺพํฯ **สุภคา**ติ อิสฺสริยาทีหิ สุนฺทเรหิ ภเคหิ สมนฺนาคตาฯ

มนุสฺสิตฺถี, ตถาสญฺญิตา, อตฺตกามปาริจริยาย ราโค, เตน กามปาริจริยยาจนํ, ตงฺขณวิชานนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๖. ปญฺจเม **ปณฺฑิเจฺจนา**ติ สภาวญาเณนฯ **คติมนฺตา**ติ สภาวญาณคติยุตฺตาฯ **เวยฺยตฺติเยนา**ติ อิตฺถิกตฺตเพฺพสุ สิกฺขิตญาเณนฯ **เมธายา**ติ อสิกฺขิเตสุปิ ตํอิตฺถิกตฺตเพฺพสุ ฐานุปฺปตฺติยา ปญฺญายฯ **เฉกา**ติ กาเยน ปจนาทิกุสลาฯ

อาวหนํ **อาวาโห,** ทาริกาย คหณํฯ วิธินา ปรกุเล วหนํ เปสนํ **วิวาโห,** ทาริกาย ทานํฯ

๒๙๗. **รนฺธาปนํ** ภตฺตปจาปนํฯ พฺยญฺชนาทิสมฺปาทนํ **ปจาปนํฯ น อุปาหฏนฺ**ติ น ทินฺนํฯ **กโย** นาม คหณํฯ **วิกฺกโย** นาม ทานํฯ ตทุภยํ สงฺคเหตฺวา **“โวหาโร”**ติ วุตฺตํฯ

๓๐๐. **“อพฺภุตํ กาตุํ น วฏฺฏตี”**ติ อิมินา ทุกฺกฏํ โหตีติ ทีเปติฯ **“ปราชิเตน ทาตพฺพ”**นฺติ วุตฺตตฺตา อเทโนฺต ธุรนิเกฺขเปน กาเรตโพฺพฯ อจิรกาเล อธิกาโร เอตสฺส อตฺถีติ **อจิรกาลาธิการิกํ,** สญฺจริตฺตํฯ ‘‘อจิรกาลาจาริก’’นฺติ วา ปาโฐฯ อจิรกาเล อาจาโร อชฺฌาจาโร เอตสฺสาติ โยชนาฯ

๓๐๑. กิญฺจาปิ เอหิภิกฺขุอาทิกาปิ สญฺจริตฺตาทิปณฺณตฺติวชฺชํ อาปตฺตึ อาปชฺชนฺติ, เตสํ ปน อสพฺพกาลิกตฺตา, อปฺปกตฺตา จ อิธาปิ ญตฺติจตุเตฺถเนว กเมฺมน อุปสมฺปนฺนํ สนฺธาย **“ยฺวาย”**นฺติอาทิปทภาชนมาหฯ สญฺจรณํ สญฺจโร, โส เอตสฺส อตฺถีติ สญฺจรี, ตสฺส ภาโว สญฺจริตฺตํฯ เตนาห **“สญฺจรณภาว”**นฺติฯ สญฺจรตีติ สญฺจรโณ, ปุคฺคโล, ตสฺส ภาโว **สญฺจรณภาโว,** ตํ อิตฺถิปุริสานํ อนฺตเร สญฺจรณภาวนฺติ อโตฺถฯ

ชายาภาเวติ ภริยภาวายฯ **ชารภาเว**ติ สามิภาวาย, ตํนิมิตฺตนฺติ อโตฺถฯ นิมิตฺตเตฺถ หิ เอตํ ภุมฺมวจนํฯ กิญฺจาปิ ‘‘ชารตฺตเน’’ติ ปทสฺส ปทภาชเน ‘‘ชารี ภวิสฺสสี’’ติ (ปารา. ๓๐๒) อิตฺถิลิงฺควเสน ปทภาชนํ วุตฺตํ, ‘‘สญฺจริตฺตํ สมาปเชฺชยฺยา’’ติ ปทสฺส ปน นิเทฺทเส ‘‘อิตฺถิยา วา ปหิโต ปุริสสฺส สนฺติเก คจฺฉติ, ปุริเสน วา ปหิโต อิตฺถิยา สนฺติเก คจฺฉตี’’ติ วุตฺตตฺตา ปุริสสฺสาปิ สนฺติเก วตฺตพฺพาการํ ทเสฺสตุํ ‘‘ชารตฺตเน’’ติ นิเทฺทสสฺส อิตฺถิปุริสสาธารณตฺตา **“อิตฺถิยา มตึ ปุริสสฺส อาโรเจโนฺต ชารตฺตเน อาโรเจตี”**ติ วุตฺตํฯ **ปาฬิยํ** ปน ปุริสสฺส มตึ อิตฺถิยา อาโรจนวเสเนว ปททฺวเยปิ โยชนา กตา, ตทนุสาเรน อิตฺถิยา มตึ ปุริสสฺส อาโรจนากาโรปิ สกฺกา วิญฺญาตุนฺติฯ

อิทานิ **ปาฬิยํ** วุตฺตนเยนาปิ อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **“อปิจา”**ติอาทิมาหฯ **“ปติ ภวิสฺสสี”**ติ อิทํ ชายาสทฺทสฺส อิตฺถิลิงฺคนิยมโต ปุริสปริยาเยน วุตฺตํ, นิพทฺธสามิโก ภวิสฺสสีติ อโตฺถฯ **ชาโร ภวิสฺสสี**ติ มิจฺฉาจารภาเวน อุปคจฺฉนโก ภวิสฺสสีติ อธิปฺปาโยฯ

๓๐๓. **เสริวิหาร**นฺติ สจฺฉนฺทจารํฯ **อตฺตโน วส**นฺติ อตฺตโน อาณํฯ โคตฺตวเนฺตสุ โคตฺต-สโทฺท, ธมฺมจารีสุ จ ธมฺม-สโทฺท วตฺตตีติ อาห **“สโคเตฺตหี”**ติอาทิฯ ตตฺถ **สโคเตฺตหี**ติ สมานโคเตฺตหิฯ **สหธมฺมิเกหี**ติ เอกสฺส สตฺถุ สาสเน สหจริตพฺพธเมฺมหิ, สมานกุลธมฺ

มหิ วาฯ เตเนวาห **“เอกํ สตฺถาร”**นฺติอาทิฯ **เอกคณปริยาปเนฺนหี**ติ มาลาการาทิเอกคณปริยาปเนฺนหิฯ

สสฺสามิกา **สารกฺขา**ฯ ยสฺสา คมเน รญฺญา ทโณฺฑ ฐปิโต, สา **สปริทณฺฑาฯ ปจฺฉิมานํ ทฺวินฺนนฺ**ติ สารกฺขสปริทณฺฑานํฯ **มิจฺฉาจาโร โหตี**ติ ตาสุ คตปุริสานํ วิย ตาสมฺปิ มิจฺฉาจาโร โหติ สสฺสามิกภาวโตฯ **น อิตราส**นฺติ มาตุรกฺขิตาทีนํ อฏฺฐนฺนํ มิจฺฉาจาโร นตฺถิ อสฺสามิกตฺตา, ตาสุ คตานํ ปุริสานเมว มิจฺฉาจาโร โหติ มาตาทีหิ รกฺขิตตฺตาฯ ปุริสา หิ ปเรหิ เยหิ เกหิจิ โคปิตํ อิตฺถึ คนฺตุํ น ลภนฺติ, อิตฺถิโย ปน เกนจิ ปุริเสน ภริยาภาเวน คหิตาว ปุริสนฺตรํ คนฺตุํ น ลภนฺติ, น อิตรา อตฺตโน ผสฺสสฺส สยํ สามิกตฺตาฯ น หิ มาตาทโย สยํ ตาสํ ผสฺสานุภวนตฺถํ ตา รกฺขนฺติ, เกวลํ ปุริสคมนเมว ตาสํ วาเรนฺติฯ ตสฺมา เกนจิ อปริคฺคหิตผสฺสตฺตา, อตฺตโน ผสฺสตฺตา จ อิตฺถีนํ น มิจฺฉาจาโร, ปุริสานํ ปน ปเรหิ วาริเต อตฺตโน อสนฺตกฏฺฐาเน ปวิฏฺฐตฺตา มิจฺฉาจาโรติ เวทิตพฺพํฯ

โภเคนาติ โภคเหตุฯ อุทปตฺตํ อามสิตฺวา คหิตา **โอทปตฺตกินี**ฯ ธช-สเทฺทน เสนา เอว อุปลกฺขิตาติ อาห **“อุสฺสิตทฺธชายา”**ติอาทิฯ

๓๐๕. **พหิทฺธา วิมฏฺฐ**นฺติ อญฺญตฺถ อาโรจิตํฯ **ตํ กิริยํ สมฺปาเทสฺสตี**ติ ตสฺสา อาโรเจตฺวา ตํ กิจฺจํ สมฺปาเทตุ วา มา วา, ตํ กิริยํ สมฺปาทเน สามตฺถิยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ทารกํ, ทาริกญฺจ อชานาเปตฺวา มาตาปิตุอาทีหิ มาตาปิตุอาทีนเญฺญว สนฺติกํ สาสเน เปสิเตปิ ปฏิคฺคณฺหนวีมํสนปจฺจาหรณสงฺขาตาย ติวงฺคสมฺปตฺติยา สงฺฆาทิเสโส โหติ เอวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ยํ อุทฺทิสฺส สาสนํ เปสิตํ, ตํ เอว สนฺธาย ตสฺสา มาตุอาทีนํ อาโรจิเตปิ เขตฺตเมว โอติณฺณภาวํ ทเสฺสตุํ **“พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี”**ติอาทิ อุทาหฏํ, อิทญฺจ วจนพฺยตฺตยเหตุพฺยตฺตยานํ เภเทปิ พฺยตฺตยสามญฺญโต อุทาหฏนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ตมฺปิ อุทาหรณโทสํ ปริหริตฺวา สุตฺตานุโลมํ ทเสฺสตุํ **“ตํ ปนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อิมินา สเมตี**ติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – ยถา สยํ อนาโรเจตฺวา อเญฺญสํ อเนฺตวาสิกาทีนํ วตฺวา วีมํสาเปตฺวา ปจฺจาหรนฺตสฺส นตฺถิ วิสเงฺกโต, เอวํ ตสฺสา สยํ อนาโรเจตฺวา อาโรจนตฺถํ มาตุอาทีนํ วทนฺตสฺสาปิ มาตุอาทโย ตํ กิริยํ สมฺปาเทนฺตุ วา มา วาฯ ยทิ หิ เตสํ มาตุอาทีนํ ตุณฺหีภูตภาวมฺปิ ปจฺจาหรติ, วิสเงฺกโต นตฺถีติฯ

ฆรกิจฺจํ เนตีติ **ฆรณี**ฯ อญฺญตรํ วทนฺตสฺส วิสเงฺกตํ อทินฺนาทานาทีสุ อาณตฺติยํ วตฺถุสเงฺกโต วิยาติ อธิปฺปาโยฯ **มูลฏฺฐานญฺจ วเสนา**ติ เอตฺถ ปุริสสฺส มาตุอาทโย สาสนเปสเน มูลภูตตฺตา ‘‘มูลฏฺฐา’’ติ วุตฺตาฯ

๓๒๒. ปาฬิยํ **มาตุรกฺขิตาย มาตา ภิกฺขุํ ปหิณตี**ติ เอตฺถ อตฺตโน วา ธีตุ สนฺติกํ ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา โหตู’’ติ ภิกฺขุํ ปหิณติ, ปุริสสฺส วา ตสฺส ญาตกานํ วา สนฺติกํ ‘‘มม ธีตา อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา โหตู’’ติ ปหิณตีติ คเหตพฺพํฯ เอเสว นโย เสเสสุปิฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนยตฺตา**ติ **ปฐมสงฺฆาทิเสเส** วุตฺตนยตฺตาฯ

๓๓๘. **อเนฺต เอเกนา**ติ เอเกน ปเทนฯ **เอโตฺตว ปกฺกมตี**ติ อปจฺจาหริตฺวา ตโตว ปกฺกมติฯ **“อนภินนฺทิตฺวา”**ติ อิทํ ตถา ปฏิปชฺชมานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สติปิ อภินนฺทเน สาสนํ อนาโรเจโนฺต ปน **น วีมํสติ** นามฯ **ตติยปเท วุตฺตนเยนา**ติ ‘‘โส ตสฺสา วจนํ อนภินนฺทิตฺวา’’ติอาทินา วุตฺตนเยนฯ ปาฬิยํ **อเนฺตวาสึ วีมํสาเปตฺวา**ติ ‘‘อยํ เตสํ วตฺตุํ สมโตฺถ’’ติ อเนฺตวาสินา วีมํสาเปตฺวาฯ สเจ ปน โส อเนฺตวาสิโก ตํ วจนํ อาทิยิตฺวา ตุณฺหี โหติ, ตสฺสาปิ

ตํ ปวตฺติํ ปจฺจาหรนฺตสฺส อาจริยสฺส สงฺฆาทิเสโสว มาตุอาทีสุ ตุณฺหีภูเตสุ เตสํ ตุณฺหิภาวํ ปจฺจาหรนฺตสฺส วิยาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปาฬิยํ จตุตฺถวาเร อสติปิ คจฺฉโนฺต สมฺปาเทติ, อาคจฺฉโนฺต วิสํวาเทติ อนาปตฺตีติ อตฺถโต อาปนฺนเมวาติกตฺวา วุตฺตํ **“จตุเตฺถ อนาปตฺตี”**ติฯ

๓๔๐. **การุกานนฺ**ติ วฑฺฒกีอาทีนํ ตจฺฉกอโยการตนฺตวายรชกนฺหาปิตกา ปญฺจ การโว ‘‘การุกา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **เอวรูเปน...เป.... อนาปตฺตี**ติ ตาทิสํ คิหิเวยฺยาวจฺจมฺปิ น โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ

กายโต สมุฏฺฐาตีติ ปณฺณตฺติํ วา อลํวจนียภาวํ วา ตทุภยํ วา อชานนฺตสฺส กายโต สมุฏฺฐาติฯ เอส นโย อิตรทฺวเยปิฯ **อลํวจนียา โหนฺตี**ติ อิตฺถี วา ปุริโส วา อุโภปิ วา ชายาภาเว, สามิกภาเว จ นิกฺขิตฺตฉนฺทตาย อจฺจนฺตวิยุตฺตตฺตา ปุน อญฺญมญฺญํ สมาคมตฺถํ ‘‘มา เอวํ อกริตฺถา’’ติอาทินา วจนียตาย วตฺตพฺพตาย อลํ อรหาติ อลํวจนียา, อลํ วา กตฺตุํ อรหํ สนฺธานวจนเมเตสุ อิตฺถิปุริเสสูติ อลํวจนียา, สนฺธานการสฺส วจนํ วินา อสงฺคจฺฉนกา ปริจฺจตฺตาเยวาติ อธิปฺปาโยฯ

ปณฺณตฺติํ ปน ชานิตฺวาติ เอตฺถ อลํวจนียภาวํ วาติ วตฺตพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายญฺ**จ ‘‘ตทุภยํ ปน ชานิตฺวา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ภิกฺขุํ อชานาเปตฺวา อตฺตโน อธิปฺปายํ ปณฺณลิขิตฺวา ‘‘อิมํ ปณฺณํ อสุกสฺส เทหี’’ติ ทินฺนํ หรนฺตสฺส สญฺจริตฺตํ น โหติฯ ปณฺณตฺติอลํวจนียภาวอชานนวเสเนว หิ อิมํ สิกฺขาปทํ อจิตฺตกํ, น สเพฺพน สพฺพํ สญฺจรณภาวมฺปิ อชานนวเสน, ปาฬิยญฺจ อฏฺฐกถายญฺจ อาโรจนเมว ทสฺสิตํฯ ตสฺมา สนฺทสฺสนตฺถํ ญตฺวา ปณฺณสนฺทสฺสนวเสนาปิ กาเยน วา วาจาย วา อาโรเจนฺตเสฺสว อาปตฺติ โหตีติ คเหตพฺพํฯ

๓๔๑. **ยถา ยถา เยสุ เยสุ ชนปเทสู**ติ ปริจฺจตฺตภาวปฺปกาสนตฺถํ กตฺตพฺพํ ปณฺณทานญาติชนิสฺสราทิชานาปนาทิตํตํเทสนิยตํ ปการํ ทเสฺสติ, อิทญฺจ นิพทฺธภริยาภาเวน คหิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อตฺตโน รุจิยา สงฺคตานํ ปน อิตฺถีนํ, มุหุตฺติกาย จ ปุริเส จิตฺตสฺส วิรชฺชเนเมว อลํวจนียภาเว การณนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ทุฏฺฐุลฺลาทีสุปี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน อตฺตกามสญฺจริตฺตานิ สงฺคณฺหาติ, เอตฺถ ปน ปาฬิยํ กิญฺจาปิ ‘‘อิตฺถี นาม มนุสฺสิตฺถี น ยกฺขี’’ติอาทินา มนุสฺสิตฺถิปุริสา น ทสฺสิตา, ตถาปิ ‘‘ทส อิตฺถิโย มาตุรกฺขิตา’’ติอาทินา มนุสฺสิตฺถีนเญฺญว ทสฺสิตตฺตา ปุริสานมฺปิ ตทนุคุณานเมว คเหตพฺพโต มนุสฺสชาติกาว อิตฺถิปุริสา อิธาธิเปฺปตาฯ ตสฺมา เยสุ สญฺจริตฺตํ สมาปชฺชติ, เตสํ มนุสฺสชาติกตา, น นาลํวจนียตา, ปฏิคฺคณฺหน, วีมํสน, ปจฺจาหรณานีติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๒. ฉฏฺเฐ **เอตฺตเกนา**ติ เอตฺตเกน ทารุอาทินาฯ **อปริจฺฉินฺนปฺปมาณาโย**ติ อปริจฺฉินฺนทารุอาทิปมาณาโยฯ **มูลเจฺฉชฺชายา**ติ ปรสนฺตกภาวโต โมเจตฺวา อตฺตโน เอว สนฺตกกรณวเสนาติ อโตฺถฯ เอวํ ยาจโต อญฺญาตกวิญฺญตฺติทุกฺกฏเญฺจว ทาสปฏิคฺคหณทุกฺกฏญฺจ โหติ ‘‘ทาสิทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี’’ติ (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) วจนํ นิสฺสาย อฏฺฐกถาสุ ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ **สกกมฺมนฺ**ติ ปาณวธกมฺมํฯ อิทญฺจ ปาณาติปาตโทสปริหาราย ทุกฺกฏํ วุตฺตํ,

น วิญฺญตฺติปริหารายฯ **อนิยเมตฺวาปิ น ยาจิตพฺพา**ติ สามีจิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, สุทฺธจิเตฺตน ปน หตฺถกมฺมํ ยาจนฺตสฺส อาปตฺติ นาม นตฺถิฯ **ยทิจฺฉกํ การาเปตุํ วฏฺฏตี**ติ ‘‘หตฺถกมฺมํ ยาจามิ, เทถา’’ติอาทินา อยาจิตฺวาปิ วฏฺฏติฯ สกิจฺจปสุตมฺปิ เอวํ การาเปนฺตสฺส วิญฺญตฺติ นตฺถิ เอว, สามีจิทสฺสนตฺถํ ปน วิภชิตฺวา วุตฺตํฯ

สพฺพกปฺปิยภาวทีปนตฺถนฺติ สพฺพโส กปฺปิยภาวทีปนตฺถํฯ **มูลํ เทถาติ วตฺตุํ วฏฺฏตี**ติ ‘‘มูลํ ทสฺสามา’’ติ ปฐมํ วุตฺตตฺตา วิญฺญตฺติ วา มูลนฺติ วจนสฺส กปฺปิยากปฺปิยวตฺถุสามญฺญวจนเตฺตปิ นิฎฺฐิตภติกิจฺจานํ ทาปนโต อกปฺปิยวตฺถุสาทิยนํ วา น โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ **อนชฺฌาวุตฺถก**นฺติ อปริคฺคหิตํฯ

มญฺจ…เป…. จีวราทีนิ การาเปตุกาเมนาปีติอาทีสุ จีวรํ การาเปตุกามสฺส อญฺญาตกอปฺปวาริตตนฺตวาเยหิ หตฺถกมฺมยาจนวเสน วายาปเน วิญฺญตฺติปจฺจยา ทุกฺกฏาภาเวปิ **จีวรวายาปนสิกฺขาปเทน** ยถารหํ ปาจิตฺติยทุกฺกฏานิ โหนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **อกปฺปิยกหาปณาทิ น ทาตพฺพ**นฺติ กปฺปิยมุเขน ลทฺธมฺปิ หตฺถกมฺมกรณตฺถาย อิมสฺส กหาปณํ เทหีติ วตฺวา ทานํ น วฏฺฏตีติ วุตฺตํฯ ปุเพฺพ กตกมฺมสฺส ทาปเน กิญฺจาปิ โทโส น ทิสฺสติ, ตถาปิ อสารุปฺปเมวาติ วทนฺติฯ กตกมฺมตฺถายปิ กาตพฺพกมฺมตฺถายปิ กปฺปิยโวหาเรน ปริยายโต ภตึ ทาเปนฺตสฺส นตฺถิ โทโสฯ **วตฺตน**ฺติ จาริตฺตํ, อาปตฺติ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

กปฺปิยํ การาเปตฺวา ปฏิคฺคเหตพฺพานีติ สาขาย มกฺขิกพีชเนน ปณฺณาทิเจฺฉเท พีชคามโกปนสฺส เจว ตตฺถ ลคฺครชาทิอปฺปฏิคฺคหิตสฺส จ ปริหารตฺถาย วุตฺตํฯ ตทุภยาสงฺกาย อสติ ตถา อกรเณ โทโส นตฺถิฯ นทียาทีสุ อุทกสฺส อปริคฺคหิตตาย **‘‘อาหราติ วตฺตุํ วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตํฯ **‘‘น อาหฎํ ปริภุญฺชิตุ’’**นฺติ วจนโต วิญฺญตฺติยา อาปนฺนํ ทุกฺกฏํ เทเสตฺวาปิ ตํ วตฺถุํ ปริภุญฺชนฺตสฺส ปุน ปริโภเค ทุกฺกฏเมว, ปญฺจนฺนมฺปิ สหธมฺมิกานํ น วฏฺฏติฯ **‘‘อลชฺชีหิ ปน ภิกฺขูหิ วา สามเณเรหิ วา หตฺถกมฺมํ น กาเรตพฺพ’’**นฺติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา อตฺตโน อตฺถาย ยํกิญฺจิ หตฺถกมฺมํ กาเรตุํ น วฏฺฏติฯ ยํ ปน อลชฺชี นิวาริยมาโนปิ พีชนาทึ กโรติ, ตตฺถ โทโส นตฺถิฯ เจติยกมฺมาทีนิ ปน เตหิ การาเปตุํ วฏฺฏติฯ เอตฺถ จ ‘‘อลชฺชีหิ สามเณเรหี’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ อาปชฺชตี’’ติอาทิ (ปริ. ๓๕๙) อลชฺชีลกฺขณํ อุกฺกฎฺฐวเสน อุปสมฺปเนฺน ปฏิจฺจ อุปลกฺขณโต วุตฺตนฺติ ตํลกฺขณวิรหิตานํ สามเณราทีนํ ลิงฺคเตฺถนกโคตฺรภุปริโยสานานํ ภิกฺขุปฏิญฺญานํ ทุสฺสีลานมฺปิ สาธารณวเสน อลชฺชิตาลกฺขณํ ยถาวิหิตปฏิปตฺติยํ สญฺจิจฺจ อติฎฺฐนเมวาติ คเหตพฺพํฯ

อาหราเปนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ วิญฺญตฺติกฺขเณ วิญฺญตฺติปจฺจยา, ปฏิลาภกฺขเณ โคณานํ สาทิยนปจฺจยา จ ทุกฺกฏํฯ โคณญฺหิ อตฺตโน อตฺถาย อวิญฺญตฺติยา ลทฺธมฺปิ สาทิตุํ น วฏฺฏติ ‘‘หตฺถิควสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี’’ติ (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) วุตฺตตฺตาฯ เตเนวาห **‘‘ญาติปวาริตฎฺฐานโตปิ มูลเจฺฉชฺชาย ยาจิตุํ น วฏฺฏตี’’**ติฯ เอตฺถ จ วิญฺญตฺติทุกฺกฏาภาเวปิ อกปฺปิยวตฺถุยาจเนปิ ปฏิคฺคหเณปิ ทุกฺกฏเมวฯ **รกฺขิตฺวา**ติ โจราทิอุปทฺทวโต รกฺขิตฺวาฯ **ชคฺคิตฺวา**ติ ติณทานาทีหิ โปเสตฺวาฯ

ญาติปวาริตฎฺฐาเน ปน วฏฺฏตีติ สกฏสฺส สมฺปฏิจฺฉิตพฺพตฺตา มูลเจฺฉชฺชวเสน ยาจิตุํ วฏฺฏติฯ **ตาวกาลิกํ วฏฺฏตี**ติ อุภยตฺถาปิ วฏฺฏตีติ อโตฺถ ฯ วาสิอาทีนิ ปุคฺคลิกานิปิ วฏฺฏนฺตีติ อาห **‘‘เอส นโย วาสี’’**ติอาทิฯ วลฺลิอาทีสุ จ ปรปริคฺคหิเตสุ จ เอเสว นโยติ โยเชตพฺพํฯ **‘‘ครุภณฺฑปฺปโหนเกสุเยวา’’**ติ อิทํ วิญฺญตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ อทินฺนาทาเน ปน ติณสลากํ อุปาทาย ปรปริคฺคหิตํ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโต อวหาโร เอว, ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพฯ **วลฺลิ**

อาทีสูติ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน ปาฬิอาคตานํ (ปารา. ๓๔๙) เวฬุอาทีนํ สงฺคโหฯ ตตฺถ ยสฺมึ ปเทเส หริตาลชาติหิงฺคุลาทิ อปฺปกมฺปิ มหคฺฆํ โหติ, ตตฺถ ตํ ตาลปกฺกปมาณโต อูนมฺปิ ครุภณฺฑเมว, วิญฺญาเปตฺุญฺจ น วฏฺฏติฯ

สาติ วิญฺญตฺติฯ ปริกถาทีสุ ''เสนาสนํ สมฺพาธ''นฺติอาทินา (วิสุทฺธิ. ๑.๑๙) ปริยาเยน กถนํ **ปริกถา** นามฯ อุชุกเมว อกเถตฺวา ''ภิกฺขูนํ กึ ปาสาโท น วฏฺฏตี''ติอาทินา (วิสุทฺธิ. ๑.๑๙) อธิปฺปาโย ยถาวิภูโต โหติ, เอวํ ภาสนํ **โอภาโส** นามฯ เสนาสนาทิอตฺถํ ภูมิปริกมฺมาทิกรณวเสน ปจฺจยุปฺปาทาย นิมิตฺตกรณํ **นิมิตฺตกมฺมํ** นามฯ **อุกฺกมนฺตี**ติ อปคจฺฉนฺติฯ

๓๔๔. มณิ กเณฺฐ อสฺสาติ **มณิกโณฺฐฯ เทววณฺณ**นฺติ เทวตฺตภาวํฯ

๓๔๕. ปาฬิยํ **ปเตฺตน เม อโตฺถ**ติ (ปารา. ๓๔๕) อนตฺถิกมฺปิ ปเตฺตน ภิกฺขุํ เอวํ วทาเปโนฺต ภควา โสตฺถิยา มนฺตปทวเสน วทาเปสิฯ โสปิ ภิกฺขุ ภควตา อาณตฺตวจนํ วเทมีติ อโวจ, เตนสฺส มุสา น โหติฯ อถ วา **''ปเตฺตน เม อโตฺถ''**ติ อิทํ **''ปตฺตํ ททนฺตู''**ติ อิมินา สมานตฺถนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เอส นโย **มณินา เม อโตฺถ**ติ เอตฺถาปิฯ ตสฺมา อเญฺญสมฺปิ เอวรูปํ กเถนฺตสฺส, กถาเปนฺตสฺส จ วจนโทโส นตฺถีติ คเหตพฺพํฯ

๓๔๙. อุทฺธํมุขํ ลิตฺตา อุลฺลิตฺตา, ฉทนสฺส อโนฺต ลิมฺปนฺตา หิ เยภุเยฺยน อุทฺธํมุขา ลิมฺปนฺติฯ เตนาห **''อโนฺตลิตฺตา''**ติฯ อโธมุขํ ลิตฺตา อวลิตฺตาฯ พหิ ลิมฺปนฺตา หิ เยภุเยฺยน อโธมุขา ลิมฺปนฺติฯ เตนาห **''พหิลิตฺตา''**ติฯ

พฺยญฺชนํ วิโลมิตํ ภเวยฺยาติ ยสฺมา ''การยมาเนนา''ติ อิมสฺส เหตุกตฺตุวจนสฺส ''กโรเนฺตนา''ติ อิทํ สุทฺธกตฺตุวจนํ ปริยายวจนํ น โหติ, ตสฺมา ''กโรเนฺตน วา การาเปเนฺตน วา''ติ การยมาเนนาติ พหุอุเทฺทสปทานุคุณํ กรณวจเนเนว ปทตฺถํ กตฺวา นิเทฺทเส กเต พฺยญฺชนํ วิรุทฺธํ ภเวยฺย, ตถา ปน ปทตฺถวเสน อทเสฺสตฺวา สามตฺถิยโต สิทฺธเมวตฺถํ ทเสฺสตุํ ปจฺจตฺตวเสน ''กโรโนฺต วา การาเปโนฺต วา''ติ ปทภาชนํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **''อตฺถมตฺตเมว วา''**ติอาทิฯ ปทตฺถโต, สามตฺถิยโต จ ลพฺภมานํ อตฺถมตฺตเมวาติ อโตฺถฯ ยญฺหิ การยมาเนน ปฏิปชฺชิตพฺพํ, ตํ กโรเนฺตนาปิ ปฏิปชฺชิตพฺพเมวาติ อิทเมตฺถ สามตฺถิยํ ทฏฺฐพฺพํฯ

อุเทฺทโสติ สามิภาเวน อุทฺทิสิตโพฺพฯ **เสตกมฺม**นฺติ เสตวณฺณกรณตฺถํ เสตวณฺณมตฺติกาย วา สุธาย วา กตตนุกเลโป, เตน ปน สห มินิยมาเน ปมาณาติกฺกนฺตํ โหตีติ สงฺกานิวารณตฺถํ อาห **''อโพฺพหาริก''**นฺติฯ เตน ปมาณาติกฺกนฺตโวหารํ น คจฺฉติ กุฏิยา อนงฺคตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ

ยถาวุตฺตสฺส อตฺถสฺส วุตฺตนยํ ทเสฺสเนฺตน **''วุตฺตเญฺหต''**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ''อายามโต จ วิตฺถารโต จา''ติ อวตฺวา ''อายามโต วา วิตฺถารโต วา''ติ วิกปฺปตฺถสฺส วา-สทฺทสฺส วุตฺตตฺตา เอกโตภาเค วฑฺฒิเตปิ อาปตฺตีติ ปกาสิตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ติหตฺถา**ติ ปกติหเตฺถน ติหตฺถา, ''วฑฺฒกีหเตฺถนา''ติปิ (สารตฺถ. ฏี. ๒.๓๔๘-๓๔๙) วทนฺติ, ตํ ''ยตฺถ…เป.… อยํ กุฎีติ สงฺขฺยํ น คจฺฉตี''ติ อิมินา วิรุชฺฌติ วฑฺฒกีหเตฺถน ติหตฺถายปิ กุฎิยา ปมาณยุตฺตสฺส มญฺจสฺส สุเขน ปริวตฺตนโตฯ **''อูนกจตุหตฺถา วา''**ติ อิทญฺจ ปจฺฉิมปฺปมาณยุตฺตสฺส มญฺจสฺส อปริวตฺตนารหํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยทิ หิ ปกติหเตฺถน จตุหตฺถายปิ กุฎิยา ปมาณยุโตฺต มโญฺจ น ปริวตฺตติ, สา อกุฎีเยว, ตสฺมา มญฺจปริวตฺตนมเตฺตเนว ปมาณนฺติ คเหตพฺพํฯ **ปมาณยุโตฺต มโญฺจ**ติ สพฺพปจฺฉิมปฺปมาณยุโตฺต มโญฺจฯ โส หิ ปกติวิทตฺถิยา นววิทตฺถิ

โก, อฏฺฐวิทตฺถิโก วา โหติ, ตโต ขุทฺทโก มโญฺจ สีสูปธานํ ฐเปตฺวา ปาทํ ปสาเรตฺวา นิปชฺชิตุํ น ปโหติฯ **ปมาณโต อูนตรมฺปี**ติ อุกฺกฏฺฐปฺปมาณโต อูนตรมฺปิ, อิทญฺจ เหฏฺฐิมปฺปมาณยุตฺตายปิ วตฺถุเทสนา กาตพฺพา, น วาติ สเนฺทหนิวตฺตนตฺถํ วุตฺตํฯ

กลลเลโปติ เกนจิ สิเลเสน กตเลโป, เสตรตฺตาทิวณฺณกรณตฺถํ กตตมฺพมตฺติกาทิกลลเลโป วาฯ เตนาห **“อเลโป เอวา”**ติฯ เตน ตฬากาทีสุ ฆเนน กลเลน กตพหลเลโป มตฺติกาเลปเน เอว ปวิสติ เลปโวหารคมนโตติ ทเสฺสติฯ **ปิฏฺฐสงฺฆาโฏ** นาม ทฺวารพาหสงฺขาโต จตุรสฺสทารุสงฺฆาโฏ, ยตฺถ สอุตฺตรปาสํ กวาฏํ อปสฺสาย ทฺวารํ ปิทหนฺติฯ

โอโลเกตฺวาปีติ อปโลเกตฺวาปิ, อปโลกนกมฺมวเสนาปีติ อโตฺถ, อปสทฺทสฺสาปิ โออาเทโส กโตติ ทฏฺฐโพฺพฯ

๓๕๓. **นิพทฺธโคจรฏฺฐานมฺปี**ติ เอตฺถ โคจราย ปกฺกมนฺตานํ หตฺถีนํ นิพทฺธคมนมโคฺคปิ สงฺคยฺหติฯ **เอเตส**นฺติ สีหาทีนํฯ **โคจรภูมี**ติ อามิสคฺคหณฏฺฐานํฯ **น คหิตา**ติ ปฏิกฺขิปิตพฺพภาเวน น คหิตา, น วาริตาติ อโตฺถฯ สีหาทีนญฺหิ โคจรคฺคหณฏฺฐานํ หตฺถีนํ วิย นิพทฺธํ น โหติ, ยตฺถ ปน โคมหิํสาทิปาณกา สนฺติ, ทูรมฺปิ ตํ ฐานํ สีฆํ คนฺตฺวา โคจรํ คณฺหนฺติฯ ตสฺมา เตสํ ตํ น วาริตํ, นิพทฺธคมนมโคฺคว วาริโต อาสยโต คมนมคฺคสฺส นิพทฺธตฺตาฯ **อเญฺญสมฺปิ วาฬาน**นฺติ อรญฺญมหิํสาทีนํฯ **อาโรคฺยตฺถายา**ติ นิรุปทฺทวายฯ **เสสานี**ติ ปุพฺพณฺณนิสฺสิตาทีนิ โสฬสฯ ตานิ จ ชนสมฺมทฺทมหาสมฺมทฺทกฺกฏิวิโลปสรีรปีฬาทิอุปทฺทเวหิ **สอุปทฺทวานี**ติ เวทิตพฺพานิฯ อภิหนนฺติ เอตฺถาติ **อพฺภาฆาตํ**ฯ ‘‘เวริฆร’’นฺติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุํ **“โจรานํ มารณตฺถาย กต”**นฺติ วุตฺตํฯ

ธมฺมคนฺธิกาติ ธเมฺมน ทณฺฑนีติยา หตฺถปาทาทิจฺฉินฺทนคนฺธิกาฯ คนฺธิกาติ จ ยสฺส อุปริ หตฺถาทิํ ฐเปตฺวา ฉินฺทนฺติ, ตาทิสํ ทารุขณฺฑผลกาติ วุจฺจติ, เตน จ อุปลกฺขิตํ ฐานํฯ ปาฬิยํ **รจฺฉานิสฺสิต**นฺติ รถิกานิสฺสิตํฯ **จจฺจรนิสฺสิต**นฺติ จตุนฺนํ รถิกานํ สนฺธินิสฺสิตํฯ **สกเฏนา**ติ อิฏฺฐกสุธาทิภณฺฑาหรณสกเฏนฯ

ปาจินนฺติ เสนาสนสฺส ภูมิโต ปฏฺฐาย ยาว ตลาวสานํ จินิตพฺพวตฺถุกํ อธิฏฺฐานํ, ยสฺส อุปริ ภิตฺติถมฺภาทีนิ จ ปติฏฺฐเปนฺติฯ เตนาห **“ตโต ปฏฺฐายา”**ติอาทิฯ กิญฺจาปิ อิธ ปุพฺพปโยคสหปโยคานํ อทินฺนาทาเน วิย วิเสโส นตฺถิ, ตถาปิ เตสํ วิภาเคน ทสฺสนํ ภินฺทิตฺวา วา ปุน กาตพฺพาติ เอตฺถ กุฏิยา เภเทน ปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ กตํฯ **ตทตฺถายา**ติ ตจฺฉนตฺถายฯ **เอวํ กต**นฺติ อเทสิตวตฺถุกํ ปมาณาติกฺกนฺตํ วา กตํฯ **ปณฺณสาล**นฺติ ปณฺณกุฏิยา ติณปณฺณจุณฺณสฺส อปริปตนตฺถาย อโนฺต จ พหิ จ ลิมฺปนฺติ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘ปณฺณสาลํ ลิมฺปตี’’ติฯ

อโนฺตเลเปเนว นิฏฺฐาเปตุกามํ สนฺธาย **“อโนฺตเลเป วา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **พหิเลเป วา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **ตสฺมิ**นฺติ ทฺวารพเนฺธ วา วาตปาเน วา ฐปิเตติ โยเชตพฺพํฯ **ตโสฺสกาส**นฺติ ตสฺส ทฺวารพนฺธาทิสฺส โอกาสภูตํ ฉิทฺทํฯ **ปุน วเฑฺฒตฺวา**ติ ปุเพฺพ ฐปิโตกาสํ ขุทฺทกํ เจ, ตํ ทฺวารวาตปานจฺฉิทฺทเภทเนน ปุน วเฑฺฒตฺวาฯ **ฐปิเต**ติ ทฺวารพเนฺธ วา ควกฺขสงฺฆาเฏ วา อาเนตฺวา ตสฺมิํ วฑฺฒิเต วา อวฑฺฒิเต วา ฉิเทฺท ปติฏฺฐาปิเตฯ **เลโป น ฆฏียตี**ติ สมนฺตโต ทิโนฺน เลโป ตถา ฐปิเตน ทฺวารพนฺธเนน วา วาตปาเนน วา สทฺธิํ น ฆฏียติ, เอกาพทฺธํ น โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ **ต**นฺติ ทฺวารพนฺธํ วา วาตปานํ วาฯ **ปฐมเมว สงฺฆาทิเสโส**ติ เตสํ สมนฺต

โต ปุเพฺพว เลปสฺส ฆเฏตฺวา นิฏฺฐาปิตตฺตา ทฺวารพนฺธวาตปานานํ ฐปนโต ปุเพฺพ เอว สงฺฆาทิเสโสฯ

เลปฆฏเนเนวาติ อิฏฺฐกาหิ กตวาตปานาทีนิ วินา สมนฺตา เลปฆฏเนเนว อาปตฺติ วาตปานาทีนํ อเลโปกาสตฺตา, อิฏฺฐกาหิ กตตฺตา วา, วาตปานาทีสุปิ เลปสฺส ภิตฺติเลเปน สทฺธึ ฆฏเนเนวาติปิ อตฺถํ วทนฺติฯ **ตตฺถา**ติ ปณฺณสาลายํฯ **อาโลกตฺถาย อฏฺฐงฺคุลมตฺตํ ฐเปตฺวา ลิมฺปตี**ติ ทารุกุฏฺฏสฺส ทารูนมนฺตรา อฏฺฐงฺคุลมตฺตํ วิวรํ ยาว ลิมฺปติ, ตาว อาโลกตฺถาย ฐเปตฺวา อวเสสํ สกุฏฺฏจฺฉทนํ ลิมฺปติ, ปจฺฉา เอตํ วิวรํ ลิมฺปิสฺสามีติ เอวํ ฐปเน อนาปตฺตีติ อธิปฺปาโยฯ สเจ ปน เอวํ อกตฺวา สพฺพทาปิ อาโลกตฺถาย วาตปานวเสน ฐเปติ, วาตปานทฺวารสงฺฆาเฏ ฆฏิเต เลโป จ ฆฏียติ, ปฐมเมว สงฺฆาทิเสโสติ ทเสฺสโนฺต อาห **“สเจ”**ติอาทิฯ มตฺติกากุฏฺฏเมว มตฺติกาเลปสงฺขฺยํ คจฺฉตีติ อาห **“สเจ มตฺติกาย กุฏฺฏํ กโรติ, ฉทนเลเปน สทฺธึ ฆฏเน อาปตฺตี”**ติฯ **อุภินฺนํ อนาปตฺตี**ติ ปุริมสฺส เลปสฺส อฆฏิตตฺตา ทุติยสฺส อตฺตุเทฺทสิกตาย อสมฺภวโตฯ

๓๕๔. **อาปตฺติเภททสฺสนตฺถ**นฺติ ตตฺถ ‘‘สารเมฺภ จ อปริกฺกมเน จ ทุกฺกฏํ อเทสิตวตฺถุกตาย , ปมาณาติกฺกนฺตตาย จ สงฺฆาทิเสโส’’ติ เอวํ อาปตฺติเยว วิภาคทสฺสนตฺถํฯ

๓๖๑. **อนิฏฺฐิเต กุฏิกเมฺม**ติ เลปปริโยสาเน กุฏิกเมฺม เอกปิณฺฑมตฺตเนปิ อนิฏฺฐิเตฯ **“อญฺญสฺส ปุคฺคลสฺส วา”**ติ อิทํ มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เยน ปน ลทฺธํ, ตสฺสาปิ ตํ นิฏฺฐาเปนฺตสฺส ‘‘ปเรหิ วิปฺปกตํ อตฺตนา ปริโยสาเปติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติอาทิวจนโต (ปารา. ๓๖๓) อาปตฺติเยวฯ ปุเพฺพ กตกมฺมมฺปิ ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย อตฺตโน อตฺถาเยว กตํ นาม โหติ, ตสฺมา เตนาปิ สงฺฆสฺส วา สามเณราทีนํ วา ทตฺวา นิฏฺฐาเปตพฺพํฯ **“อญฺญสฺส วา”**ติ อิทํ อนุปสมฺปนฺนํเยว สนฺธาย วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํ, เกจิ ปน ‘‘ปรโต ลทฺธาย กุฏิยา นิฏฺฐาปเน อนาปตฺติอาทิโต ปฏฺฐาย อตฺตโน อตฺถาย อกตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **อปจินิตพฺพา**ติ ยาว ปาจินา วิทฺธํเสตพฺพาฯ **ภูมิสมํ กตฺวา**ติ ปาจินตลาวสานํ กตฺวาฯ

๓๖๔. **เลณ**นฺติ ปพฺพตเลณํฯ **น เหตฺถ เลโป ฆฏียตี**ติ ฉทนเลปสฺส อภาวโต วุตฺตํ, วิสุํ เอว วา อนุญฺญาตตฺตาฯ สเจ เลณสฺส อโนฺต อุปริภาเค จิตฺตกมฺมาทิกรณตฺถํ เลปํ เทนฺติ, อุลฺลิตฺตกุฏิสงฺขฺยํ น คจฺฉติ, วฏฺฏติ เอวฯ อิฏฺฐกาทีหิ กตํ จตุรสฺสกูฏาคารสณฺฐานํ เอกกณฺณิกาพทฺธํ นาติอุจฺจํ ปฏิสฺสยวิเสสํ **“คุหา”**ติ วทนฺติ, ตาทิสํ มหนฺตมฺปิ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตํ กโรนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **ภูมิคุห**นฺติ อุมงฺคคุหํฯ

อฏฺฐกถาสูติ กุกฺกุฏจฺฉิกเคหนฺติอาทีสุ อฏฺฐกถาสุ ติณกุฏิกา กุกฺกุฏจฺฉิกเคหนฺติ วตฺวา ปุน ตํ วิวรเนฺตหิ อฏฺฐกถาจริเยหิ ฉทนํ ทณฺฑเกหิ…เป…. วุตฺตาติ โยชนา ทฏฺฐพฺพาฯ ตตฺถ **ทณฺฑเกหิ ชาลพทฺธํ กตฺวา**ติ ทีฆโต, ติริยโต จ ฐเปตฺวา วลฺลิยาทีหิ พทฺธทณฺฑเกหิ ชาลํ วิย กตฺวาฯ **โส จา**ติ อุลฺลิตฺตาทิภาโวฯ **ฉทนเมว สนฺธาย วุโตฺต**ติ ฉทนสฺส อโนฺต จ พหิ จ ลิมฺปนเมว สนฺธาย วุโตฺตฯ มตฺติกากุเฏฺฏ ภิตฺติเลปํ วินาปิ ภิตฺติยา สทฺธึ ฉทนเลปสฺส ฆฏนมตฺตนาปิ อาปตฺติสมฺภวโต ฉทนเลโปว ปธานนฺติ เวทิตพฺพํฯ กิญฺจาปิ เอวํ, อถ โข ‘‘อุปจิกาโมจนตฺถเมว เหฏฺฐา ปาสาณกุฏฺฏํ กตฺวา ตํ อลิมฺปิตฺวา อุปริ ลิมฺปติ, เลโป น ฆฏียติ นาม, อนาปตฺติเยวา’’ติอาทิวจนโต ปน ฉทนเลปฆฏนตฺถํ สกลายปิ ภิตฺติยา เลโป อวสฺสํ อิจฺฉิตโพฺพ ตสฺสา เอกเทสสฺส อเลเปปิ ฉทนเลปสฺส อฆฏนโตฯ เตนาห **“เลโป น ฆฏียตี”**ติฯ **เอตฺถา**ติ ติณกุฏิกายํฯ น เกวลญฺจ ติณกุฏิกายํ เอว, เลณคุหาทีสุปิ สารมฺภาปริกฺกมนปจฺจ

ยาปิ อนาปตฺติ เอว, อิมินา ปน นเยน อญฺญสฺสตฺถาย กุฏึ กโรนฺตสฺสาปิ สารมฺภาทิปจฺจยาปิ อนาปตฺติภาโว อตฺถโต ทสฺสิโต เอว โหตีติฯ

ตตฺถ ปาฬิวิโรธํ ปริหริตุํ **“ยํ ปนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – อญฺญสฺส อุปชฺฌายาทิโน อตฺถาย กโรนฺตสฺส สารมฺภาทิปจฺจยาปิ อนาปตฺติ เอว, ยํ ปน ปาฬิยํ ‘‘อาปตฺติ การุกานํ ติณฺณํ ทุกฺกฏาน’’นฺติอาทิวจนํ, ตํ อญฺญสฺสตฺถาย กโรนฺตสฺส, น สารมฺภาทิปจฺจยา อาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, กิญฺจรหิ ยถาสมาทิฏฺฐาย กุฏิยา อกรณปจฺจยา อาปตฺติทสฺสนตฺถนฺติฯ ตตฺถ **ยถาสมาทิฏฺฐายา**ติ ‘‘ภิกฺขุ สมาทิสิตฺวา ปกฺกมติ, ‘กุฏึ เม กโรถา’ติ สมาทิสติ จ, เทสิตวตฺถุกา จ โหตุ อนารมฺภา จ สปริกฺกมนา จา’’ติ เอวํ การาปเกน อาณตฺติกฺกมํ มุญฺจิตฺวา กรณปจฺจยาติ อธิปฺปาโยฯ กตฺถจิ ปน โปตฺถเก ‘‘กุฏิลกฺขณปฺปตฺตมฺปิ กุฏึ อญฺญสฺส…เป.… กโรนฺตสฺส อนาปตฺตี’’ติ อิมสฺส ปาฐสฺส อนนฺตรํ ‘‘ยํ ปน อาปตฺติ การุกาน’’นฺติอาทิปาโฐ ทิสฺสติ, โสว ยุตฺตตโรฯ เอวญฺหิ สติ ตตฺถ อธิปฺปาโย ปากโฏ โหติฯ

อนาปตฺตีติ วตฺวาติ วาสาคารตฺถาย เอว อนิยมิตตฺตา อนาปตฺตีติ วตฺวาฯ **อเทสาเปตฺวา กโรโต**ติ ปมาณยุตฺตมฺปิ กโรโตฯ **อจิตฺตก**นฺติ ปณฺณตฺติอชานนจิเตฺตน อจิตฺตกํฯ อุลฺลิตฺตาทีนํ อญฺญตรตา, เหฎฺฐิมปฺปมาณสมฺภโว, อเทสิตวตฺถุกตา, ปมาณาติกฺกนฺตตา, อตฺตุเทฺทสิกตา, วาสาคารตา, เลปฆฏนาติ สตฺต วา ปมาณยุตฺตงฺคาทีสุ ฉ วา องฺคานิฯ

กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๕. สตฺตเม ปูชาวจนปฺปโยเค กตฺตริ สามิวจนสฺสปิ อิจฺฉิตตฺตา **“คามสฺส วา ปูชิต”**นฺติ วุตฺตํฯ รูปินฺทฺริเยสุ วิชฺชมานํ สนฺธาย เอกินฺทฺริยตา วุจฺจตีติ อาห **“กายินฺทฺริยํ สนฺธายา”**ติฯ เต หิ มนินฺทฺริยมฺปิ ภูตคามานํ อิจฺฉนฺติฯ

๓๖๖. **กิริยโต สมุฏฺฐานาภาโว**ติ วตฺถุโน อเทสนาสงฺขาตํ อกิริยํ วินา น เกวลํ กิริยาย สมุฏฺฐานภาโวฯ กิริยากิริยโต หิ อิทํ สมุฏฺฐาติฯ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท **ภิกฺขู วา อนภิเนยฺยา**ติ เอตฺถ **วา**-สโทฺท สมุจฺจยโตฺถ, เตน ‘‘มหลฺลกญฺจ วิหารํ กเรยฺย, ภิกฺขู จ อนภิเนยฺยา’’ติ กิริยญฺจ อกิริยญฺจ สมุจฺจิโนติฯ

วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ปฐมทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๐. อฏฺฐเม ปาการาเรน จ ปริกฺขิตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ **โคปุรฏฺฏาลกยุตฺต**นฺติ เอตฺถ ปาการสุ ยุทฺธตฺถาย กโต วงฺกสณฺฐาโน สรเกฺขปฉิทฺทสหิโต ปติสฺสยวิเสโส **อฏฺฏาลโก** นามฯ

โสฬสวิธสฺสาติ จตูหิ มเคฺคหิ ปเจฺจกํ จตูสุ สเจฺจสุ กตฺตพฺพสฺส ปริญฺญาปหานสจฺฉิกิริยาภาวนาสงฺขาตสฺส โสฬสวิธสฺสฯ **เต คารเวนา**ติ เต กิลนฺตรูปา ภิกฺขู ภตฺตุเทฺทสกฏฺฐาเน สนฺนิปติตานํ ภิกฺขูนํ ปุรโต อตฺตโน กิลนฺตสรีรํ ทเสฺสตฺวา อุทฺทิสาปเน คารเวน, ลชฺชายาติ อโตฺถฯ **เตรสปี**ติ ภตฺตุเทฺทสกเสนาสนคาหาปกภณฺฑาคาริกจีวรปฏิคฺคาหกจีวรภาชกยาคุภาชกผลภาชกขชฺชภาชกอปฺปมตฺตกวิสฺสชฺชกสาฎิยคาหาปกปตฺตคาหาปกอารามิกเปสกสามเณรเปสกสมฺมุตีนํ วเสน เตรสปิฯ

ปาฬิยํ **“อปิสู”**ติ อิทํ ‘‘อปิจา’’ติ อิมินา สมานโตฺถ นิปาโตฯ **เอวํ สพฺพปเทสูติ** ปีฐาทีสุ เสนาสนสาธารเณสุ, กติกสณฺฐานปเวสนิกฺขมนกาลาทีสุ ปน วิสุํ วิสุํ อธิฏฺฐหิตฺวา กถาเปตีติ เวทิตพฺพํ ฯ **อยญฺหิ นิมฺมิตานํ ธมฺมตาติ** อนิยเมตฺวา นิมฺมิตานํ วเสน วุตฺตํ, นิยเมตฺวา ปน ‘‘เอตฺตกา อิทญฺจิทญฺจ กเถนฺตุ, เอตฺตกา ตุณฺหี ภวนฺตุ, นานาปฺปการํ อิริยาปถํ, กิริยญฺจ กเปฺปนฺตุ, นานาวณฺณสณฺฐานวโยนิยมา จ โหนฺตู’’ติ ปริกมฺมํ กตฺวา สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย อธิฏฺฐิเต อิจฺฉิติจฺฉิตปฺปการา อญฺญมญฺญมฺปิ วิสทิสาว โหนฺติฯ **อวตฺถุกวจนนฺติ** นิรตฺถกวจนํฯ

๓๘๓. เอกจาริกภตฺตนฺติ อติมนาปตฺตา สเพฺพสมฺปิ ปฏิลาภตฺถาย วิสุํ ฐิติกาย ปาเปตพฺพภตฺตํฯ **ตทฺธิตโวหาเรนาติ** จตฺตาริ ปมาณมสฺส จตุกฺกนฺติ เอวํ ตทฺธิตโวหาเรนฯ **ภโวติ** ภวิตโพฺพฯ **อตีตํ ทิวสภาคนฺติ** ตสฺมิเญฺญว ทิวเส สลากทานกฺขณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **หิโยฺยติ** อิมสฺส อชฺช อิเจฺจว อโตฺถฯ เตเนวาหํสุ ‘‘เสฺว อเมฺห’’ติอาทิฯ **ปรฺปายนฺตาติ** ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชนโกธวเสน ปรฺปายนฺตาฯ ปาฬิยํ **กิสฺส มนฺติ** เกน การเณน มยาติ อโตฺถฯ

๓๘๔. ‘‘สรสิ ตฺว’’นฺติ อิทํ เอกํ วากฺยํ กตฺวา, ‘‘กตฺตา’’ติ อิทญฺจ กตฺตริ ริตฺปจฺจยนฺตํ กตฺวา, ‘‘อสี’’ติ อชฺฌาหารปเทน สห เอกวากฺยํ กตฺวา, ‘‘เอวรูป’’นฺติ อิทํ, ‘‘ยถายํ ภิกฺขุนี อาหา’’ติ อิทญฺจ ทฺวีสุ วาเกฺยสุ ปเจฺจกํ โยเชตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ **“อถ วา”**ติอาทิมาหฯ **อุชุกเมวาติ** ตฺวา-ปจฺจยนฺตวเสน ปฐมํ อตฺถคฺคหณํ อุชุกนฺติ อธิปฺปาโยฯ

ทุติโย ทพฺพ-สโทฺท ปณฺฑิตาทิวจโนติ อาห **“น โข ทพฺพ ทพฺพา ปณฺฑิตา”**ติฯ **นิเพฺพเฐนฺตีติ** โทสโต โมเจนฺติฯ **วินยลกฺขเณ ตนฺติ**นฺติ วินยวินิจฺฉยลกฺขณวิสเย อาคมํ ฐเปนฺโตฯ ปาฬิยํ **ยโต อหนฺติ**อาทีสุ ยสฺมิํ กาเล อหํ ชาโต, ตโต ปภุติ สุปินเนฺตนปิ เมถุนํ ธมฺมํ นาภิชานามิ, น จ ตสฺส เมถุนธมฺมสฺส ปฏิเสวิตา อโหสินฺติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ เตนาห **“สุปินเนฺตนปี”**ติอาทิฯ อิทานิ เอกวากฺยวเสน โยชนํ ทเสฺสตุํ **“อถ วา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **น ฆฏตีติ** ยสฺมา ขีณาสวสฺส วจเนน เอติสฺสา วจนํ น สเมติ, ตญฺจ น ฆฏนํ ยสฺมา ปุเพฺพ ภิกฺขูสุ ปสิทฺธาย เอว อจฺจนฺตทุสฺสีลตาย เอว อโหสิ, ตสฺมา เมตฺติยํ ภิกฺขุนิํ นาเสถาติ อธิปฺปาโยฯ

จร ปิเรติ จร คจฺฉ ปิเร ปร อมามก ตฺวํฯ **วินสฺสาติ** อทสฺสนํ คจฺฉฯ **อการิกาติ** อมูลเกน โจทนาย น การิกาฯ **การโก โหตีติ** ‘‘อเยฺยนมฺหิ ทูสิตา’’ติ อิมาย ปฏิญฺญาย ยทิ นาสิตา, ตทา เถโร ภิกฺขุนีทูสกตฺตสิทฺธิโต ตสฺส โทสสฺส การโก โหติฯ **อการโก โหตีติ** ตาย กตปฏิญฺญํ อนเปกฺขิตฺวา สามญฺญโต ‘‘เมตฺติยํ ภิกฺขุนิํ นาเสถา’’ติ ภควตา วุตฺตตฺตา อการโก โหติฯ ยทิ หิ เถโร การโก ภเวยฺย, อวสฺสํ ตเมว โทสํ อปทิสิตฺวา อิมินา นาม การเณน ‘‘เมตฺติยํ ภิกฺขุนิํ นาเสถา’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา, ตถา อวุตฺตตฺตา, ‘‘ทพฺพญฺจ อนุยุญฺชถา’’ติ อวตฺวา ‘‘อิเม จ ภิกฺขู อนุยุญฺชถา’’ติ วุตฺตตฺตา จ สามตฺถิยโต เมตฺติยาย ภิกฺขุนิยา อเญฺญน โทเสน นาสนารหตา, วตฺถุสฺส จ อมูลกภาโว, เถรสฺส อการกภาโว จ สิโทฺธ โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

อตฺตโน สุตฺตนฺติ ‘‘สกาย ปฏิญฺญายา’’ติ อิมินา ปเกฺขปวจเนน สหิตํ กูฏสุตฺตํฯ **เถโร การโก โหตีติ** เอตฺถ อยมธิปฺปาโย – ‘‘สกาย ปฏิญฺญายา’’ติ อวตฺวา สามญฺญโต ‘‘เมตฺติยํ ภิกฺขุนิํ นาเสถา’’ติ โอติณฺณวตฺถุสฺมิํเยว ตสฺสา นาสนา วิหิตาติ ตุมฺหากํ วาเท เถโร การโก โหติ, ‘‘สกาย ปฏิญฺญายา’’ติ ปน วุเตฺต ปุเพฺพเยว สิทฺธสฺส ปาราชิกสฺส สฺจิกาย อสฺสา สกาย ปฏิญฺญาย นาเสถาติ สิชฺฌนโต อมฺหากํ วาเท เถโร อการโก โหตีติฯ มหาวิหารวาสีนมฺปิ ปน ‘‘สกาย ปฏิญฺญายา’’ติ วุเตฺต โอติณฺณวตฺถุสฺมิํเยว ตสฺสา นาสนา วิหิตา โหติ, น สามญฺญโตติ อธิปฺปาโยฯ **เอตฺถาติ** อิเมสุ ทฺวีสุ วาเทสุ, สุเตฺตสุ วาฯ **ยํ ปจฺฉา วุตฺตนฺติ** มหาวิหารวาสีหิ ยํ วุตฺตํ, ตํ ยุตฺตนฺติ อโตฺถฯ **วิจาริตํ เหตนฺติ** เอตํ ปจฺฉิมสฺส ยุตฺตตฺตํ วิจาริตํ,

‘‘ตตฺร สงฺฆาทิเสโส วุฏฺฐานคามินี…เป…. อสุทฺธตาเยว นาเสสี’’ติ วกฺขมานนเยน วินิจฺฉิตนฺติ อโตฺถฯ **“ภิกฺขุนึ อนุทฺธํเสติ ทุกฺกฏ”**นฺติ อิมินา มหาอฏฺฐกถาวาโท ทสฺสิโตฯ

ตตฺราติ เตสุ ทุกฺกฏปาจิตฺติเยสุฯ **ทุกฺกฏ**นฺติ วุตฺตมหาอฏฺฐกถาวาทสฺส อธิปฺปายํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ปาจิตฺติย’’นฺติ ปวตฺตสฺส กุรุนฺทิวาทสฺส อธิปฺปายํ ทเสฺสตุํ **“ปจฺฉิมนเยปี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **วจนปฺปมาณโต**ติ วิสํวาทนาธิปฺปาเย สมาเนปิ อนุทฺธํสนาทิวิเสเส สงฺฆาทิเสสาทิโน วิธายกวจนพเลนาติ อโตฺถฯ ***ภิกฺขุสฺส ปน ภิกฺขุนิยา ทุกฺกฏ***นฺติ ภิกฺขุนึ อนุทฺธํเสนฺตสฺส ภิกฺขุสฺส ทุกฺกฏํฯ

เอวํ ทฺวีสุปิ อฏฺฐกถาวจเนสุ อธิปฺปายํ วิภาเวตฺวา อิทานิ ปจฺฉิเม ปาจิตฺติยวาเท โทสํ ทเสฺสตฺวา ปุริมทุกฺกฏวาทเมว ปติฏฺฐาเปตุํ **“ตตฺร ปนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **วิสุ**นฺติ **สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยโต** (ปาจิ. ๑) วิสุํ ปาจิตฺติยํ วุตฺตํ, ตตฺถ อนโนฺตคธภาวาติ อธิปฺปาโยฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา อมูลกานุทฺธํสเน วิสุเญฺญว ปาจิตฺติยํ ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา ปุริมนโยติ ทุกฺกฏวาโทฯ เอวํ อนฺตรา ปวิฏฺฐํ ทุกฺกฏปาจิตฺติยวาทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ปากฏเมว อตฺถํ วิภาเวตุํ **“ตถา *ภิกฺขุนี*”**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **ตถา**ติ ยถา ภิกฺขุสฺส ภิกฺขุํ, ภิกฺขุนิญฺจ อนุทฺธํเสนฺตสฺส สงฺฆาทิเสสทุกฺกฏานิ วุตฺตานิ, ตถาติ อโตฺถฯ **เอเตหิ นาสนา นตฺถี**ติ สามญฺญโต วุตฺตํ, ทุกฺกเฏน อิมิสฺสา ปน นาสนา นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ **ทุสฺสีลา**ติ ปาราชิกาฯ

๓๘๖. **อาการนานเตฺตนา**ติ ทูสิตาการสฺส, ทูสกาการสฺส จ นานเตฺตนฯ **อนภิรโทฺธ**ติ อตุโฏฺฐฯ เตนาห **“น สุขิโต”**ติฯ **น ปสาทิโต**ติ อนุปฺปาทิตปฺปสาโทฯ ขีล-สโทฺท ถทฺธภาววจโน , กจวรปริยาโย จ โหตีติ อาห **“จิตฺต…เป…. ขีล”**นฺติฯ **นปฺปตีโต**ติ ปีติสุขาทีหิ น อภิคโต น อุปคโตฯ เตนาห **“น อภิสโฏ”**ติฯ

เยน ทุโฏฺฐติ จ กุปิโตติ จ วุโตฺตติ เอตฺถ เยน ทุโฏฺฐติ จ วุโตฺต เยน กุปิโตติ จ วุโตฺต, ตํ **มาติกายญฺจ ปทภาชเน** (ปารา. ๓๘๖) จ วุตฺตํ อุภยเมฺปตนฺติ โยเชตพฺพํฯ **ทฺวีหี**ติ ‘‘เตน จ โกเปน, เตน จ โทเสนา’’ติ วุตฺตโกปโทสปเทหิ ทฺวีหิ, อตฺถโต ปน ทฺวีหิปิ โทโสว ทสฺสิโตติ อาห **“สงฺขารกฺขนฺธเมว ทเสฺสตี”**ติฯ **ยายา**ติ อนตฺตมนตายฯ

น จุทิตกวเสนาติ ยทิ จุทิตกวเสนาปิ อมูลกํ อธิเปฺปตํ สิยา, อมูลกํ นาม อนชฺฌาปนฺนนฺติ ปทภาชนํ วเทยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ **ยํ ปาราชิก**นฺติ ภิกฺขุโน อนุรูเปสุ เอกูนวีสติยา ปาราชิเกสุ อญฺญตรํฯ **ปทภาชเน** (ปารา. ๓๘๖) ปน ***ภิกฺขุวิภเงฺค*** อาคตาเนว คเหตฺวา ‘‘จตุนฺนํ อญฺญตเรนา’’ติ วุตฺตํฯ **เอตํ อิธ อปฺปมาณ**นฺติ เอตํ อาปนฺนานาปนฺนตํ อิธานุทฺธํสเน อาปตฺติยา อนงฺคํ, อาปตฺตึ ปน อาปเนฺน วา อนาปเนฺน วา ปุคฺคเล ‘‘อนาปโนฺน เอโส สุโทฺธ’’ติ สุทฺธสญฺญาย วา วิมติยา วา จาวนาธิปฺปาโยว อิธ องฺคนฺติ อธิปฺปาโยฯ

ตเถวาติ ปสาทโสเตน, ทิพฺพโสเตน วาติ อิมมตฺถํ อติทิสติฯ ทิฏฺฐานุสาเรเนว สมุปฺปนฺนา ปริสงฺกาว **ทิฏฺฐปริสงฺกิตํ** นามฯ เอวํ เสเสสุปิฯ **“อทิสฺวา วา”**ติ อิทํ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํ, ทิสฺวา ปกฺกเนฺตสุปิ โทโส นตฺถิเยวฯ **อิเมส**นฺติ อิเมหิฯ **กริสฺสนฺตี**ติ ตสฺมึ ขเณ อุปฺปชฺชนาการทสฺสนํ, ปจฺฉา ปน เอตฺตเกน กาเลน กตํ วาติ สงฺกาย โจเทติฯ น หิ กริสฺสนฺตีติ โจทนา อตฺถิฯ **“อริฏฺฐํ ปีต”**นฺติ อิทํ มุเข สุราคนฺธวายนนิมิตฺตทสฺสนํฯ อริฏฺฐญฺหิ สุราสทิสวณฺณคนฺธํ กปฺปิยเภสชฺชํฯ

ทิฏฺฐํ อตฺถิ สมูลกนฺติอาทีสุ อชฺฌาจารสฺส สมฺภวาสมฺภวานํ มูลามูลภาวทสฺสนํฯ **อตฺถิ สญฺญาสมูลก**นฺติอาทิ ปน ทิฏฺฐสญฺญาย สมฺภวาสมฺภวานํ มูลามูลภาวทสฺสนํฯ **ทิสฺวาว ทิฏฺฐสญฺญี หุตฺวา โจเทตี**ติ เอตฺถ ยํ โจเทติ, ตโต อญฺญํ ปุคฺคลํ วีติกฺกมนฺตํ, ปฏิจฺฉนฺนกาสโต นิกฺขมนฺตํ วา ทิสฺวา ''อยํ โส''ติ สญฺญาย โจเทนฺโตปิ สงฺคยฺหติฯ เอส นโย สุตาทีสุปิฯ **สมูลเกน วา สญฺญาสมูลเกน วา**ติ เอตฺถ ปาราชิกมาปนฺนํ ทิฏฺฐาทิมูลเกน จ ''อยํ อาปนฺนุ''ติ อสุทฺธสญฺญาย โจเทนฺโต สมูลเกน โจเทติ นามฯ สญฺญาสมูลกเตฺต เอว อนาปตฺติสมฺภวโต อาปเนฺน วา อนาปเนฺน วา ปุคฺคเล อาปนฺนสญฺญี ทิฏฺฐาทีสุ , อทิฏฺฐาทีสุ วา มูเลสุ ทิฏฺฐสุตาทิสญฺญี เตน ทิฏฺฐาทิมูลเกน ตํ ปุคฺคลํ โจเทนฺโต สญฺญาสมูลเกน โจเทติ นามฯ อิเมสํ อนาปตฺติ, วุตฺตวิปริยาเยน อาปตฺติวาเร อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

สมีเป ฐตฺวาติ หตฺถวิการวจีโฆสานํ โจทนาวเสน ปวตฺติยมานานํ ทสฺสนสวนูปจาเร ฐตฺวาติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ''ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตเร ฐตฺวา''ติ (สารตฺถ. ฏี. ๒.๓๘๕-๓๘๖) วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ ปรโต พฺยติเรกโต อนาปตฺติํ ทเสฺสเนฺตน ''ทูตํ วา ปณฺณํ วา สาสนํ วา เปเสตฺวา''ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, น ปน ''ทฺวาทสหตฺถํ มุญฺจิตฺวา โจเทนฺตสฺส สีสํ น เอตี''ติ วุตฺตํฯ **วาจาย วาจายา**ติ สกิํ อาณตฺตสฺส สกลมฺปิ ทิวสํ วทโต วาจาย วาจาย โจทาปกเสฺสว อาปตฺติฯ **โสปี**ติ อาณโตฺตปิฯ ตสฺส จ ''มยาปิ ทิฏฺฐ''นฺติอาทิํ อวตฺวาปิ ''อมูลก''นฺติ สญฺญาย จาวนาธิปฺปาเยน ''ตฺวํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปนฺนสี''ติ อิทเมว วาจํ ปรสฺส วจนํ วิย อกตฺวา สามญฺญโต วทนฺตสฺสาปิ สงฺฆาทิเสโส เอวฯ สติปิ ปน อนุทฺธํสนาธิปฺปาเย ''อสุเกน เอวํ วุตฺต''นฺติ ปเรน วุตฺตเมว วทนฺตสฺส นตฺถิ สงฺฆาทิเสโสฯ สเจ ปน ปเรน อวุตฺตมฺปิ วุตฺตนฺติ วทติ, อาปตฺติ เอวฯ

สมฺพหุลา สมฺพหุเล สมฺพหุเลหิ วตฺถูหีติ เอตฺถ **สมฺพหุเล**ติ จุทิตกพหุตฺตนิเทฺทเสน ปุริเมสุ ตีสุ วาเรสุ จุทิตกพหุเตฺตนาปิ วารเภทสพฺภาวํ ญาเปติฯ เอกสฺมิญฺหิ จุทิตกวตฺถุโจทกเภเทน อิทํ จตุกฺกํ วุตฺตํ, จุทิตกพหุเตฺตนาปิ จตุกฺกนฺตรํ ลพฺภตีติ อฏฺฐกํ โหติ เอวฯ

อมูลกโจทนาปสเงฺคน สมูลกโจทนาลกฺขณาทิํ ทเสฺสตุํ **''โจเทตุํ ปน โก ลภตี''**ติ อาทิ อารทฺธํฯ **ภิกฺขุสฺส สุตฺวา โจเทตี**ติอาทิ สุตฺตํ ยสฺมา เย โจทกสฺส อเญฺญสํ วิปตฺติํ ปกาเสนฺติ, เตปิ ตสฺมิํ ขเณ โจทกภาเว ฐตฺวาว ปกาเสนฺติ, เตสญฺจ วจนํ คเหตฺวา อิตโรปิ ยสฺมา โจเทตุญฺจ อสมฺปฏิจฺฉนฺตํ เตหิ ติตฺถิยสาวกปริโยสาเนหิ ปฐมโจทเกหิ สมฺปฏิจฺฉาเปตุญฺจ ลภติ, ตสฺมา อิธ สาวกภาเวน อุทฺธฏนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ทูตํ วาติอาทีสุ ''ตฺวํ เอวํ คนฺตฺวา โจเทหี''ติ ทูตํ วา เปเสตฺวา โย โจเทตุํ สโกฺกติ, ตสฺส ปณฺณํ, มูลสาสนํ วา เปเสตฺวาฯ **สมเยนา**ติ ปกติยา ชานนกฺขเณฯ

ครุกานํ ทฺวินฺนนฺติ ปาราชิกสงฺฆาทิเสสานํฯ **มิจฺฉาทิฏฺฐิ** นาม ''นตฺถิ ทินฺน''นฺติอาทินยปฺปวตฺตา (ม. นิ. ๑.๔๔๕; ๒.๙๔, ๙๕, ๒๒๕; ๓.๙๑, ๑๑๖, ๑๓๖; สํ. นิ. ๓.๒๑๐) ทสวตฺถุกา ทิฏฺฐิ, สสฺสตุเจฺฉทสงฺขาตํ อนฺตํ คณฺหาปกทิฏฺฐิ **อนฺตคฺคาหิกา** นามฯ **อาชีวเหตุ ปญฺญตฺตานํ ฉนฺน**นฺติ อาชีวเหตุปิ อาปชฺชิตพฺพานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปาราชิกํ (ปารา. ๑๙๕), สญฺจริเตฺต (ปารา. ๓๐๑, ๓๐๒) สงฺฆาทิเสโส, ''โย เต วิหาเร วสติ, โส อรหา''ติ (ปารา. ๒๒๐) ปริยาเยน ถุลฺลจฺจยํ, ภิกฺขุสฺส ปณีตโภชนวิญฺญตฺติยา ปาจิตฺติยํ (ปาจิ. ๒๕๗), ภิกฺขุนิยาปณีตโภชนวิญฺญตฺติยา ปาฏิเทสนียํ (ปาจิ. ๑๒๓๖), สูโปทนวิญฺญตฺติยา (ปาจิ. ๖๑๒-๖๑๓) ทุกฺกฏนฺติ อิเมสํ **ปริวาเร** (ปริ. ๒๘๗) วุตฺตานํ ฉนฺนํฯ น เหตา อาปตฺติโย อาชีวเหตุ เอว ปญฺญตฺตา สญฺจริตฺตาทีนํ อญฺญถาปิ อาปชฺชิตพฺพโตฯ อาชีวเหตุปิ เอตาสํ อาปชฺ

ชนํ สนฺธาย เอวํ วุตฺตํ, อาชีวเหตุปิ ปญฺญตฺตานนฺติ อโตฺถฯ น เกวลญฺจ เอตา เอว, อญฺญาปิ อทินฺนาทานกุลทูสนปาณวธเวชฺชกมฺมาทิวเสน อาชีวเหตุ อาปชฺชิตพฺพาปิ สนฺติ, ตา ปน อาปตฺติสภาคตาย ปาราชิกาทีสุ ฉสุ เอว สงฺคยฺหนฺตีติ วิสุํ น วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ

เอตฺตาวตา ปน สีสํ น เอตีติ สงฺฆาทิเสสํ สนฺธาย วุตฺตํ, โจทนา ปน กตา เอว โหติฯ **ติํสานี**ติ ติํสํ เอเตสมตฺถีติ ติํสานิ, ติํสาธิกานีติ วุตฺตํ โหติฯ **นวุตานี**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ

อตฺตาทานํ อาทาตุกาเมนาติ เอตฺถ อตฺตนา อาทาตพฺพโต ทิฏฺฐาทิมูลเกหิ คเหตพฺพโต ปรสฺส วิปฺผนฺทิตุํ อทตฺวา ปคฺคณฺหนโต อตฺตาทานนฺติ โจทนา วุจฺจติ, ตํ อาทาตุกาเมน, โจทนํ กตฺตุกาเมนาติ อโตฺถฯ

อุพฺพาหิกายาติ อุพฺพหนฺติ วิโยเชนฺติ เอตาย อลชฺชีนํ ตชฺชนิํ วา กลหํ วาติ อุพฺพาหิกา, สงฺฆสมฺมุติ, ตายฯ วินิจฺฉินนํ นาม ตาย สมฺมตภิกฺขูหิ วินิจฺฉนนเมวฯ อลชฺชุสฺสนฺนาย หิ ปริสาย **สมถกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๒๒๗) อาคเตหิ ทสเงฺคหิ สมนฺนาคตา เทฺว ตโย ภิกฺขู ตเตฺถว วุตฺตาย ญตฺติทุติยกมฺมวาจาย สมฺมนฺนิตพฺพา, เตหิ จ สมฺมเตหิ วิสุํ วา นิสีทิตฺวา, ตสฺสา เอว วา ปริสาย ''อเญฺญหิ น กิญฺจิ กเถตพฺพ''นฺติ สาเวตฺวา ตํ อธิกรณํ วินิจฺฉิตพฺพํฯ

กิมฺหีติ กิสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ, กตรวิปตฺติยนฺติ อโตฺถฯ **''กิมฺหิ นํ นามา''**ติ อิทํ ''กตราย วิปตฺติยา เอตํ โจเทสี''ติ ยาย กายจิ วิญฺญายมานาย ภาสาย วุเตฺตปิ โจทกสฺส วินเย อปกตญฺญุตาย ''สีลาจารทิฏฺฐิอาชีววิปตฺตีสุ กตรายาติ มํ ปุจฺฉตี''ติ ญาตุํ อสโกฺกนฺตสฺส ปุจฺฉา, น ปน กิมฺหีติอาทิปทตฺถมตฺตํ อชานนฺตสฺสฯ น หิ อนุวิชฺชโก โจทกํ พาลํ อปริจิตภาสาย ''กิมฺหิ น''นฺติ ปุจฺฉติฯ **''กิมฺหิ นมฺปิ น ชานาสี''**ติ อิทมฺปิ วจนมตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ น โหติ, ''กตรวิปตฺติยา''ติ วุเตฺต ''อสุกาย วิปตฺติยา''ติ วตฺตุมฺปิ น ชานาสีติ วจนสฺส อธิปฺปายเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ เตเนว วกฺขติ ''พาลสฺส ลชฺชิสฺส นโย ทาตโพฺพ''ติ วตฺวา จ ''กิมฺหิ นํ โจเทสีติ สีลวิปตฺติยา''ติอาทิ อธิปฺปายปฺปกาสนเมว นยทานํ วุตฺตํ, น ปน กิมฺหิ-นํ-ปทานํ ปริยายมตฺตทสฺสนํฯ น หิ พาโล ''กตรวิปตฺติยํ นํ โจเทสี''ติ อิมสฺส วจนสฺส อเตฺถ ญาเตปิ วิปตฺติปฺปเภทนํ, อตฺตนา โจทิยมานํ วิปตฺติสรูปญฺจ ชานิตุํ สโกฺกติ, ตสฺมา เตเนว อชานเนน อลชฺชี อปสาเทตโพฺพฯ ''กิมฺหิ น''นฺติ อิทมฺปิ อุปลกฺขณมตฺตํ, อเญฺญน วา เยน เกนจิ อากาเรน อวิญฺญุตํ ปกาเสตฺวา วิสฺสเชฺชตโพฺพวฯ

''ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายา''ติอาทิวจนโต (ปารา. ๓๙; ปริ. ๒) **''อลชฺชีนิคฺคหตฺถาย...เป.... ปญฺญตฺต''**นฺติ วุตฺตํฯ **เอหิตีติ หิ**-กาโร เอตฺถ อาคโม ทฏฺฐโพฺพ, อาคมิสฺสตีติ อโตฺถฯ **ทิฏฺฐสนฺตาเนนา**ติ ทิฏฺฐนิยาเมนฯ **อลชฺชิสฺส ปฏิญฺญาย เอว กาตพฺพ**นฺติ วจนปฏิวจนกฺกเมเนว โทเส อาวิภูเตปิ อลชฺชิสฺส ''อสุโทฺธห''นฺติ โทสสมฺปฏิจฺฉนปฏิญฺญาย เอว อาปตฺติยา กาตพฺพนฺติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ''อลชฺชิสฺส เอตํ นตฺถีติ สุทฺธปฏิญฺญาย เอว อนาปตฺติยา กาตพฺพนฺติ อยเมตฺถ อโตฺถ สงฺคหิโต''ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ อนุวิชฺชกเสฺสว นิรตฺถกตฺตาปตฺติโต โจทเกเนว อลชฺชิปฏิญฺญาย ฐาตพฺพโตฯ โทสาปคมปฏิญฺญา เอว หิ อิธ ปฏิญฺญาติ อธิเปฺปตาฯ เตเนว วกฺขติ ''เอตมฺปิ นตฺถีติ ปฏิญฺญํ น เทตี''ติอาทิ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๓๘๕-๓๘๖)ฯ

ตทตฺถทีปนตฺถนฺติ อลชฺชิสฺส โทเส อาวิภูเตปิ ตสฺส โทสาปคมปฏิญฺญาย เอว กาตพฺพตาทีปนตฺถํฯ วิวาทวตฺถุสงฺขาเต อเตฺถ ปจฺจตฺถิกา **อตฺถปจฺจตฺถิกาฯ สญฺญํ ทตฺวา**ติ เนสํ กถาปเจฺฉทตฺถํ, อภิมุขกรณตฺถญฺจ สทฺทํ กตฺวาฯ **วินิจฺฉินิตุํ อนนุจฺฉวิโก**ติ ''อสฺ

โทฺธ’’ติ สญฺญาย โจทกปเกฺข ปวิฏฺฐตฺตา อนุวิชฺชกภาวโต พหิภูตตฺตา อนุวิชฺชิตุํ อสกฺกุเณยฺยตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สเนฺทเห เอว หิ สติ อนุวิชฺชิตุํ สกฺกา, อสุทฺธทิฏฺฐิยา ปน สติ จุทิตเกน วุตฺตํ สพฺพํ อสจฺจโตปิ ปฏิภาติ, กถํ ตตฺถ อนุวิชฺชนา สิยาติฯ

“ตถา นาสิตโกว ภวิสฺสตี”ติ อิมินา วินิจฺฉยํ อทตฺวา สงฺฆโต วิโยชนํ นาม ลิงฺคนาสนา วิย อยมฺปิ เอโก นาสนปฺปกาโรติ ทเสฺสติฯ **วิรทฺธํ โหตี**ติ สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ สหสา อาปนฺนํ โหติฯ **“อาทิโต ปฏฺฐาย อลชฺชี นาม นตฺถี”**ติ อิทํ ‘‘ปกฺขานุรกฺขณตฺถาย ปฏิญฺญํ น เทตี’’ติ อิมสฺส อลชฺชิลกฺขณสมฺภวสฺส การณวจนํฯ ปฏิจฺฉาทิตกาลโต ปฏฺฐาย อลชฺชี นาม เอว, ปุริโม ลชฺชิภาโว น รกฺขตีติ อโตฺถฯ **ปฏิญฺญํ น เทตี**ติ สเจ มยา กตโทสํ วกฺขามิ, มยฺหํ อนุวตฺตกา ภิชฺชิสฺสนฺตีติ ปฏิญฺญํ น เทติฯ **ฐาเน น ติฏฺฐตี**ติ ลชฺชิฏฺฐาเน น ติฏฺฐติ, กายวาจาสุ วีติกฺกโม โหติ เอวาติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **“วินิจฺฉโย น ทาตโพฺพ”**ติ, ปุเพฺพ ปกฺขิกานํ ปฏิญฺญาย วูปสมิตสฺสาปิ อธิกรณสฺส ทุวูปสนฺตตาย อยมฺปิ ตถา นาสิตโกว ภวิสฺสตีติ อธิปฺปาโยฯ

จุทิตกโจทเกสุ ปฏิปตฺตึ ญตฺวาติ ‘‘ตุเมฺห อมฺหากํ วินิจฺฉเยน ตุฏฺฐา ภวิสฺสถา’’ติอาทินา วุตฺตํ จุทิตกโจทเกสุ อนุวิชฺชเกน ปฏิปชฺชิตพฺพกมฺมํ ญตฺวาฯ **วินิจฺฉโย มเชฺฌ**ติ อาปตฺตีติ วา อนาปตฺตีติ วา วินิจฺฉยปริโยสานอนุวิชฺชนานํ มชฺฌํ นามาติ อโตฺถฯ

อมูลกมฺปิ สมูลกํ กตฺวา วทนฺตีติ อาห **“เทฺว มูลานี”**ติฯ **กาเลน วกฺขามี**ติอาทีสุ โอกาสํ การาเปตฺวา วทโนฺต **กาเลน วทติ** นามฯ สลากคฺคยาคุอคฺคภิกฺขาจารฏฺฐานาทีสุ โจเทโนฺต **อกาเลน วทติ** นามฯ โทสโต วุฏฺฐาเปตุกามตาย วทโนฺต **อตฺถสํหิเตน วทติ** นามฯ **โทสนฺตโร**ติ โทสจิโตฺตฯ **ปนฺนรสสุ ธเมฺมสู**ติ ‘‘ปริสุทฺธกายสมอาจารตา, ตถา วจีสมาจารตา, สพฺรหฺมจารีสุ เมตฺตจิตฺตตา, พหุสฺสุตตา, อุภินฺนํ ปาติโมกฺขานํ สฺวาคตาทิตา, กาเลน วกฺขามี’’ติอาทินา (ปริ. ๓๖๒) วุตฺตปญฺจธมฺมา จ การุญฺญตา, หิเตสิตา, อนุกมฺปตา, อาปตฺติวุฏฺฐานตา, วินยปุเรกฺขารตาติ (จูฬว. ๔๐๑) อิเมสุ ปนฺนรสสุฯ ตตฺถ **“การุญฺญตา”**ติ อิมินา กรุณา ทสฺสิตาฯ **หิเตสิตา**ติ หิตคเวสนตาฯ **อนุกมฺปตา**ติ เตน หิเตน สํโยชนตา, อิเมหิ ทฺวีหิปิ เมตฺตา ทสฺสิตาฯ **อาปตฺติวุฏฺฐานตา**ติ สุทฺธเนฺต ปติฏฺฐาปนตาฯ วตฺถุํ โจเทตฺวา สาเรตฺวา ปฏิญฺญํ อาโรเปตฺวา ยถาปฏิญฺญาย กมฺมกรณํ **วินยปุเรกฺขารตา** นามฯ

อธิกรณเฏฺฐนาติ อธิกาตพฺพเฏฺฐน, สมเถหิ วูปสเมตพฺพเฏฺฐนาติ อโตฺถฯ **ตํ นานตฺตํ ทเสฺสตุ**นฺติ อิธ อนธิเปฺปตมฺปิ อตฺถุทฺธารวเสน ตํ นานตฺตํ ทเสฺสตุนฺติ อธิปฺปาโยฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘เสสานิ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตานี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๓๘๕-๓๘๖)ฯ **ยํ อธิกิจฺจา**ติอาทินา อธิกรณสทฺทสฺส กมฺมสาธนตา วุตฺตาฯ

คาหนฺติ ‘‘อสุกํ โจเทสฺสามี’’ติ มนสา โจทนาการสฺส คหณํฯ **เจตน**นฺติ ‘‘โจเทสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนจิตฺตพฺยาปารสงฺขาตํ จิตฺตกมฺมํฯ **อกฺขนฺติ**นฺติ จุทิตกสฺส วิปตฺตึ ทิสฺวา อุปฺปนฺนํ โกธํ อสหนํ, ตถา ปวตฺตํ วา ยํ กิญฺจิ จิตฺตเจตสิกราสึฯ **โวหาร**นฺติ โจทนาวสปฺปวตฺตวจนํฯ **ปณฺณตฺติ**นฺติ โจทนาวสปฺปวตฺตํ มนสา ปริกปฺปิตํ นามปณฺณตฺตึฯ **อตฺตาทานํ คเหตฺวา**ติ โจทนํ มนสา คเหตฺวาฯ **ตํ อธิกรณ**นฺติ ตํ คาหลกฺขณํ อธิกรณํฯ **นิรุชฺฌติ** เจตนายขณิกตฺตา, สา จ สมถปฺปตฺตา โหตีติ เอวเมตฺถ อนิฏฺฐปฺปสงฺโค เวทิตโพฺพฯ เอวํ อุปริปิ **“ตุณฺหี โหตี”**ติ อิมินา โวหารวจนสฺส นิโรธํ ทเสฺสติฯ เตนาห **“ตํ อธิกรณํ สมถปฺปตฺตํ ภวิสฺสตี”**ติฯ ‘‘ตสฺมา ปณฺณตฺติ อธิกรณ’’นฺติ อฏฺฐกถาสุ กตสนฺนิฏฺฐานํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตสฺสาปิ เอกเจฺจหิ ปฏิกฺขิตฺตภาวํ ทเสฺสตฺวา ปุน ตมฺปิ ปฏิเสเธตฺวา อฏฺฐกถาสุ วุตฺตปณฺณตฺติยา

เอว อธิกรณตํ สมเตฺถตุํ **“ตํ ปเนต”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ตํ ปเนต**นฺติ ปณฺณตฺติ อธิกรณนฺติ เอตํ คหณํ วิรุชฺฌตีติ สมฺพนฺโธฯ ปาราชิกาทิอาปตฺติ เอกนฺตอกุสลสภาวา วา อพฺยากตสภาวา วา โหตีติ สญฺญาย **“เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺตี”**ติอาทิกํ สุตฺตํ ปณฺณตฺติอธิกรณวาเทน วิรุชฺฌตีติ ทเสฺสตุํ อุทฺธฏํฯ เตนาห **“น หิ เต...เป.... อจฺจนฺตอกุสลตฺตา”**ติอาทิฯ **เตติ** อฏฺฐกถาจริยาฯ

อมูลกเญฺจว ตํ อธิกรณนฺติ เอตฺถ อมูลกปาราชิกเมว อธิกรณ-สเทฺทน อธิเปฺปตนฺติ ทเสฺสตุํ **“ยเญฺจต”**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ยสฺมา ปนา**ติอาทิ ปน อิธาธิเปฺปตาย อมูลกปาราชิกาปตฺติยา เอว ปณฺณตฺติภาโว ยุชฺชตีติ ทเสฺสตุํ อารทฺธํฯ ตตฺถ **ยาย ปณฺณตฺติยา**ติ สภาวโต ปริสุเทฺธปิ ปุคฺคเล ‘‘ปาราชิโก’’ติอาทินา โจทเกน ปวตฺติตํ นามปณฺณตฺตึ สนฺธาย วทติฯ **ปญฺญโตฺต**ติ กถิโตฯ **อธิกรเณ ปวตฺตตฺตา**ติ อวิชฺชมาเนปิ มนสา อาโรปิตมเตฺต อาปตฺตาธิกรเณ วาจกภาเวน ปวตฺตตฺตาฯ

เอวํ นามปณฺณตฺติวเสน อิมสฺมึ สิกฺขาปเท อาปตฺตาธิกรณสฺส ปญฺญตฺติภาวํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อตฺถปณฺณตฺติวเสนาปิ ทเสฺสตุํ **“ยสฺมา วาย”**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ปญฺญตฺติมตฺตเมวา**ติ อวิชฺชมานสฺส วิชฺชมานาการเรน มนสา อาโรปิตอตฺถปณฺณตฺติมตฺตเมวาติ อโตฺถฯ **ตญฺจ โข อิเธวา**ติ ตญฺจ ยถาวุตฺตปริยาเยน ปณฺณตฺติยา อธิกรณตฺตํ อิเธว อิมสฺมึ เอว สิกฺขาปเทฯ **เอเก**ติ เกจิฯ **ตํ น ยุตฺต**นฺติ ยํ เอกเจฺจหิ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํ, อธิกรณสฺส ปณฺณตฺติภาวํ นิเสเธตฺวา กุสลาทิปรมตฺถภาวํ สาเธตุํ ‘‘ตํ ปเนตํ เมถุนธมฺมปาราชิกาปตฺตี’’ติอาทินา ปปญฺจโต ทสฺสิโต, ตํ น ยุตฺตนฺติ อโตฺถฯ ตตฺถ การณมาห **“อาทิกมฺมิกสฺสา”**ติอาทินา, เตน จ ตสฺมึ วาเทยทิ อาปตฺติ นาม อกุสลา วา อพฺยากตา วา ภเวยฺย, กถํ อาทิกมฺมิกสฺส อนาปตฺติ ภเวยฺย? ตสฺสาปิ อกุสลาทีนํ อุปฺปนฺนตฺตา ภควโต สิกฺขาปทปญฺญตฺติโต ปฏฺฐาย ยาว อาปตฺตีติปิ น สกฺกา วตฺตุํ, เมถุนาทีสุ อกุสลาทีนํ สิกฺขาปทปญฺญตฺติโต ปุเพฺพปิ สมุปฺปตฺติโตฯ ตโต เอว อนุปสมฺปนฺนานมฺปิ อาปตฺติปฺปสโงฺค, คิลานาทีนํ อุปฺปนฺนตฺตา อนุปญฺญตฺติยาปิ อนาปตฺติอภาวปฺปสโงฺค จ สิยาฯ อถ มตํ ‘‘น เกวลํ อกุสลาทิ เอว, อถ โข ภควตา ปฏิกฺขิตฺตภาวํ ชานนฺตสฺส สมุปฺปชฺชมานา เอว อกุสลาทโย อาปตฺตี’’ติ, ตมฺปิ อสารํ, สิกฺขาปทปญฺญตฺตึ อชานิตฺวา วีติกฺกมนฺตสฺส เมถุนาทีสุ อนาปตฺติปฺปสงฺคโต, อกุสลาทิสภาวาย จ อาปตฺติยา เอกปโยคาทีสุ เอกตฺตาทิปิ น สิยาฯ น หิ สกลมฺปิ ทิวสํ อิตฺถึ กายโต อโมเจตฺวา ผุสนฺตสฺส เอกเมวากุสลํ อุปฺปชฺชติ, พหู วา อิตฺถิโย ผุสิตฺวา อปคจฺฉนฺตสฺส พหูนิ, เยนาปตฺติยา เอกตฺตํ, พหุตฺตํ วา สิยาติ เอวมาทิกํ อยุตฺตึ สงฺคเหตฺวา ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ตตฺถ **วตฺถุญฺจา**ติ วีติกฺกโมฯ ตญฺหิ อาปตฺติสมฺมุติปญฺญาปนสฺส โอกาสเฏฺฐน ‘‘วตฺถู’’ติ วุจฺจติฯ **โคตฺต**นฺติ อทินฺนาทานาทิโต พุทฺธิสทฺทนิวตฺตนเฏฺฐน ปริกปฺปิตสามญฺญากาโร โคตฺตํฯ **นาม**นฺติ อวิชฺชมานนามปญฺญตฺติฯ **ตสฺส ปน ปาราชิก**นฺติ นามสฺส อตฺถภูตา อาปตฺติ อตฺถปญฺญตฺติ เอวาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ยํ ปน ‘‘วิวาทาธิกรณํ สิยา กุสล’’นฺติอาทิ (จูฬว. ๒๒๐; ปริ. ๓๐๓), ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสล’’นฺติอาทิ (จูฬว. ๒๒๒) จ สุตฺตํ เตหิ สมุทฺธฏํ, ตมฺปิ น วิวาทาทีนํ กุสลาทิภาวสฺส ปริยายเทสิตตฺตาติ ยํ เอตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานาทิวณฺณนาย **สารตฺถทีปนิยํ** วิรทฺธฏฺฐานโสธนตฺถํ วิตฺถารโต วุตฺตนฺติ ตเตฺถว ตํ คเหตพฺพํ, สารตฺถทีปนีการกสฺส อกุสลาทิรูปาว อาปตฺตีติ ลทฺธิ, เตเนว โส อิธาปิ ‘‘ตสฺมา ปณฺณตฺติอธิกรณนฺติ อฏฺฐกถาสุ กตสนฺนิฏฺฐานํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตมฺปิ น ยุตฺตนฺติ ทเสฺสตุํ ‘ตํ ปเนต’นฺติอาทิมาหา’’ติ (สารตฺถ. ฏี. ๒.๓๘๕-๓๘๖) เอวํ อตฺตโน ลทฺธึ อฏฺฐกถาจริยสฺสปิ ลทฺธึ กตฺวา คนฺถวิโรธมฺปิ อโนโลเกตฺวา ทเสฺสสิฯ น เหตฺถ พุทฺธโฆสาจริโย อฏฺฐกถาวาทํ อ

ยุตฺตนฺติ ทเสฺสตุํ ‘‘ตํ ปเนต’’นฺติอาทิมารภิ ‘‘ปณฺณตฺติมตฺตเมว อาปตฺตาธิกรณนฺติ เวทิตพฺพ’’นฺติ สยเมว อุปริ กถนโต, อถ โข ทุลฺลทฺธิกานํ เอกจฺจานํ ตตฺถ วิปฺปฏิปตฺตึ ทเสฺสตฺวา ปุน ตํ ปฏิเสเธตุกาโม อารภิ, เตเนว อเนฺต ‘‘เอเก’’ติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ วิวาทาทีนํ กุสลาทิกเตฺต ตํสมถานมฺปิ ตพฺภาโว อาปชฺชติ ปรมเตฺถสุ ปณฺณตฺติยา สมถาโยคาติ อาห **‘‘กุสลาทิสมเถหี’’**ติฯ ปญฺญตฺติสภาวานเมว จตุนฺนํ อธิกรณานํ สมเถหิ อธิกรณียตา, น ปน กุสลาทิปรมตฺถรูปานํ เตสํ เตสํ ขณิกตาย สยเมว สมถปฺปตฺติโตติ เหฏฺฐา สมตฺถิตมตฺถํ นิคมนวเสน ทเสฺสเนฺตน **‘‘อิติ อิมินา อธิกรณเฏฺฐนา’’**ติ วุตฺตํ, ตสฺส ยถาวุตฺตนเยน สมเถหิ อธิกรณียตายาติ อโตฺถฯ **‘‘อิเธกโจฺจ’’**ติ อิมินา อิธาธิเปฺปตํ วิวาทํ นิวเตฺตติฯ

อนุวาโทติ วิปตฺตีหิ อุปวทนา เจว โจทนา จฯ ตตฺถ อุปวทนา นาม ครหา, อโกฺกโส จฯ **ปญฺจปี**ติ มาติกาปริยาปเนฺนาปตฺติโย สนฺธาย วุตฺตํฯ **กิจฺจยตา**ติ กตฺตพฺพตาฯ **สปทานุกฺกมนิเทฺทสสฺสา**ติ เอตฺถ **ปทานุกฺกมนิเทฺทโส**ติ ปทภาชนํ วุจฺจติ, เตน สหิตสฺส สิกฺขาปทสฺสาติ อโตฺถฯ

๓๘๗. **อสฺสา**ติ กตฺตุอเตฺถ สามิวจนนฺติ อาห **‘‘เอเตน โจทเกนา’’**ติอาทิฯ **ทิฏฺฐมูลเกปนา**ติ ‘‘ทิฏฺฐสฺส โหติ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺต’’ติอาทิ (ปารา. ๓๘๗) ปาฬิวารํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตตฺถ อิตฺถิยา สทฺธึ รโหนิสชฺชาทิทสฺสนมตฺตวเสน ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺต ปุคฺคโล เตน ทิโฏฺฐ, น ปน มเคฺคน มคฺคปฺปฏิปาทนาทิทสฺสนวเสนฯ ยทิ หิ เตน โส ตถา ทิโฏฺฐ ภเวยฺย, อสุทฺธสญฺญี เอวายํ ตสฺมึ ปุคฺคเล สิยา, อสุทฺธสญฺญาย จ สุทฺธํ วา อสุทฺธํ วา โจเทนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโส น สิยา ‘‘อนาปตฺติ สุเทฺธ อสุทฺธทิฏฺฐิสฺส, อสุเทฺธ อสุทฺธทิฏฺฐิสฺสา’’ติอาทิวจนโต (ปารา. ๓๙๐)ฯ ตสฺมา อิตฺถิยา สทฺธึ รโหนิสชฺชาทิมตฺตเมว ทิสฺวาปิ ‘‘สโทฺธ กุลปุโตฺต, นายํ ปาราชิกํ อาปชฺชตี’’ติ ตสฺมึ สุทฺธสญฺญิสฺส วา เวมติกสฺส วา ‘‘สุโต มยา ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชโนฺต’’ติอาทินา นิยเมตฺวา โจเทนฺตเสฺสว สงฺฆาทิเสโส, น อสุทฺธสญฺญิสฺส, ตสฺส ปน ทิฏฺฐํ สุตนฺติ มุสาวาทาทิปจฺจยา ลหุกาปตฺติ เอวาติ เวทิตพฺพํฯ ยทิ ปน โส ตสฺมึ สุทฺธทิฏฺฐิจาวนาธิปฺปาโยปิ ทิฏฺฐํ รโหนิสชฺชาทิมตฺตเมว วทติ, อทิฏฺฐํ ปน มเคฺคนมคฺคปฺปฏิปาทนาทิปาราชิกวตฺถุํ วา ‘‘อสฺสมโณสี’’ติอาทิกํ วา น วทติ, ตสฺส อนาปตฺติฯ อธิกํ วทนฺตสฺส ปน อาปตฺติเยว ‘‘อทิฏฺฐํ ทิฏฺฐ’’นฺติ (ปารา. ๓๘๖-๓๘๗) วุตฺตตฺตาฯ โย ปน ทิเฏฺฐน รโหนิสชฺชาทินา ปฐมปาราชิเกน อสุทฺธสญฺญี หุตฺวา จาวนาธิปฺปาโย อทินฺนาทานํ อชฺฌาปชฺชโนฺต ‘‘ทิโฏฺฐ’’ติ วา ‘‘สุโต’’ติ วา อาทึ วทติ, ตสฺสาปิ น สงฺฆาทิเสโส อสุเทฺธ อสุทฺธทิฏฺฐิตายาติ เกจิ วทนฺติฯ อเญฺญ ปน ‘‘เยน ปาราชิเกน โจเทติ, เตน สุทฺธสญฺญาภาวา อาปตฺติเยวา’’ติ วทนฺติ, อิทํ ยุตฺตํฯ ตถา หิ วุตฺตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘เยน ปาราชิเกน โจเทติ, ตํ ‘อยํ อนชฺฌาปโนฺน’ติ ญตฺวา จาวนาธิปฺปาเยน…เป…. สงฺฆาทิเสโส’’ติฯ อิมินา นเยน สุตาทิมูลเกสุปิ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ **อญฺญตฺร อาคเตสู**ติ โอมสวาทาทีสุ อาคเตสุฯ **อวสฺสุโต**ติ ตีหิปิ ทฺวาเรหิ ปาราชิกวตฺถุภูตทุจฺจริตานุวสฺสเนน ติโนฺตฯ **กสมฺพุชาโต**ติ กจวรภูโต, นิสฺสาโรติ อโตฺถฯ

โกโณฺฐติ โจโร, ทุสฺสีโลติ อโตฺถฯ **เชฏฺฐพฺพติโก**ติ กาฬกณฺณิเทวีวเต นิยุโตฺต ติตฺถิโยติ วทติ, สา กิร กาฬกณฺณิสิริเทวิยา เชฏฺฐาติ วุตฺตาฯ **ยทเคฺคนา**ติ เยน การเณน, ยตฺเตนาติ อโตฺถ ฯ **ตทเคฺคนา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **โน กเปฺปตี**ติอาทิ เวมติกภาวทีปนตฺถเมว วุตฺตนฺติ มหาปทุมเตฺถรสฺส อธิปฺปาโยฯ

๓๘๙. **เอตฺถา**ติ โจทนายํฯ ตชฺชนียาทิกมฺมํ กริสฺสามีติอาปตฺติยา โจเทนฺตสฺส อธิปฺปาโย **กมฺมาธิปฺปาโย** นามฯ ปริวาสทานาทิกฺกเมน อาปตฺติโต วุฏฺฐาเปตุํ อาปตฺติยา โจเทนฺตสฺส อธิปฺปาโย **วุฏฺฐานาธิปฺปาโย**ฯ อุโปสถํ, ปวารณํ วา สเจฺฆ กาตุํ อทานตฺถาย อาปตฺติยา โจทยโต อธิปฺปาโย **อุโปสถปวารณฏฺฐปนาธิปฺปาโยฯ อสมฺมุขา...เป.... ทุกฺกฏนฺ**ติ อนุทฺธํเสนฺตสฺสปิ อโกฺกสนฺตสฺสปิ ทุกฺกฏํฯ

สพฺพเตฺถวาติ สพฺพาสุ อฏฺฐกถาสุฯ อุโปสถปวารณานํ ญตฺติกมฺมภาวโต ญตฺติยา วตฺตมานาย เอว อุโปสถปวารณฏฺฐปนํ โหติ, น นิฏฺฐิตาย, สา จ ยฺย-กาเร ปเตฺต นิฏฺฐิตา นาม โหตีติ อาห **“ยฺย-กาเร ปเตฺต น ลพฺภตี”**ติฯ

อนุปาสโกติ อุปาสโกปิ โส ภิกฺขุ น โหติ สรณคมนสฺสาปิ ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตาติ วทนฺติฯ **“อโนทิสฺส ธมฺมํ กเถนฺตสฺสา”**ติ อิมินา โอทิสฺส กเถเนฺตน โอกาสํ กาเรตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ **อาปตฺตึ เทเสตฺวา**ติ โอกาสาการาปนาปตฺตึ เทเสตฺวาฯ ยํ โจเทติ, ตสฺส อุปสมฺปโนฺนติ สงฺขฺยุปคมนํ, ตสฺมึ สุทฺธสญฺญิตา เวมติกตา วา, เยน ปาราชิเกน โจเทติ, ตสฺส ทิฏฺฐาทิวเสน อมูลกตา, จาวนาธิปฺปาเยน ‘‘ตฺวํ ปาราชิโก’’ติอาทินา นิยเมตฺวา สมฺมุขา โจทนา โจทาปนา, ตสฺส ตงฺขณวิชานนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ปฐมทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๑. นวเม **เมตฺติยํ ภิกฺขุนิ**นฺติ ลิงฺคนาสนาย นาสิตายปิ ตสฺสา ภูตปุพฺพโวหารํ คเหตฺวา วุตฺตํฯ **อญฺญภาคสฺสา**ติ เถรสฺส มนุสฺสชาติภิกฺขุภาวโต อญฺญสฺส ติรจฺฉานชาติฉคลกภาวสงฺขาตสฺส โกฏฺฐาสสฺสฯ **อิทนฺ**ติ สามญฺญโต นปุํสกลิเงฺคน วุตฺตํ, อยํ ฉคลโกติ อเตฺถฯ **อญฺญภาโค**ติ ยถาวุตฺตติรจฺฉานชาติฉคลกภาวสงฺขาโต อโญฺญ โกฏฺฐาโส, อญฺญภาคสฺส อิทนฺติ อญฺญภาคิยนฺติ ปฐมวิคฺคหสฺส อเตฺถ, อญฺญภาคมตฺถีติ ทุติยวิคฺคหสฺส, ทฺวีหิปิ ฉคลโกว วุโตฺตฯ อิทานิ ทฺวีหิปิ วิคฺคเหหิ วุตฺตเมวตฺถํ วิตฺถารโต ทเสฺสโนฺต **“โย หิ โส”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ โย หิ โส ฉคลโก วุโตฺต, โส อญฺญสฺส ภาคสฺส โหตีติ จ อญฺญภาคิยสงฺขฺยํ ลภตีติ จ โยชนาฯ ทุติยวิคฺคหสฺส อตฺถํ ทเสฺสตุํ **“โส วา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อธิกรณนฺติ เวทิตโพฺพ**ติ เอตฺถาปิ โย หิ โส ‘‘ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต นามา’’ติ ฉคลโก วุโตฺต, โสติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ **ตญฺหิ สนฺธายา**ติ ‘‘ทโพฺพ’’ติ นามกรณสฺส อธิฏฺฐานภูตํ ฉคลกํ สนฺธายฯ **เต ภิกฺขู**ติ เต อนุยุญฺชนฺตา ภิกฺขูฯ อาปตฺติยาปิ ปุคฺคลาธิฏฺฐานตฺตา **“ปุคฺคลานํเยว เลสา”**ติ วุตฺตํฯ

๓๙๓. **ยา จ สา อวสาเน...เป.... โจทนา วุตฺตา**ติ ‘‘ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ อชฺฌาปชฺชโนฺต ทิโฏฺฐ โหติ สงฺฆาทิเสเส สงฺฆาทิเสสทิฏฺฐิ โหติ, ตเญฺจ ปาราชิเกน โจเทตี’’ติอาทึ (ปารา. ๔๐๗) โจทนาเภทํ สนฺธาย วทติฯ สตฺตนฺนมฺปิ อาปตฺตีนํ ปเจฺจกํ ปาราชิกตฺตาทิสามเญฺญปิ เมถุนาทินฺนาทานาทิวตฺถุโต, ราคโทสตฺตาทิสภาวโต จ วิสภาคตาปิ อตฺถีติ อาห **“ยสฺมา ปน...เป.... น โหตี”**ติฯ

วุตฺตนเยเนวาติ ‘‘สภาควิสภาควตฺถุโต’’ติอาทินา (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๓๙๓) วุตฺตนเยนฯ กมฺมลกฺขณํ, ตํมนสิกาโร จ อวิปนฺนกมฺมสฺส นิมิตฺตโต ผลูปจาเรน กมฺมนฺติ วุจฺจตีติ อาห **“ตํ**

นิสฺสาย อุปฺปชฺชนโต”ติฯ ปริวาสาทึ นิสฺสาย มานตฺตาทีนํ อุปฺปชฺชนโต **“ปุริมํ ปุริม”**นฺติ อาทิ วุตฺตํฯ

๓๙๕. **สวตฺถุกํ กตฺวา**ติ ปุคฺคลาธิฏฺฐานํ กตฺวาฯ **ทีฆาทิโน**ติ ทีฆรสฺสาทิลิงฺคสฺสฯ **ทิฏฺฐาทิโน**ติ ทิฏฺฐปุพฺพาทิโนฯ

๔๐๘. **เอวํ ตถาสญฺญี**ติ อญฺญสฺส เมถุนาทิกิริยํ ทิสฺวา ‘‘อยํ โส’’ติ เอวํ ตถาสญฺญีฯ องฺคานิ ปฐมทุฏฺฐโทเส วุตฺตสทิสานิ, อิธ ปน กิญฺจิเทสํ เลสมตฺตํ อุปาทิยนา อธิกาฯ

ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๐. ทสเม **พหูน**นฺติ ทุพฺพลตาย อรญฺญาทิเสวาย จิตฺตํ สมาหิตํ กาตุํ อสโกฺกนฺตานํฯ ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย ตสฺมึ อตฺตภาเว พุทฺธวจนคฺคหณธารณาทิสงฺขาตํ พฺยญฺชนปทเมว ปรมํ อสฺส, น มคฺคลาโภติ **ปทปรโม**ฯ **อภิสมฺภุณิตฺวา**ติ นิปฺผาเทตฺวาฯ ธมฺมโต อเปตํ **อุทฺธมฺมํ**ฯ **ปฏิกฺขิตฺตเมวา**ติ ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ (มหาว. ๒๐๔) วจนโต วุตฺตํ, อิทเมว วจนํ สนฺธาย ปาฬิยมฺปิ **“อฏฺฐ มาเส”**ติอาทิ (ปารา. ๔๐๙) วุตฺตํฯ

ตีหิ โกฏีหีติ อสุทฺธมูเลหิฯ เอตฺถ จ ภิกฺขูนํ จตูสุ กุเลสุ ปกฺกปิณฺฑิยาโลปโภชนนิสฺสิตตาย, มจฺฉมํสโภชนวิรหิตสฺส จ กุลสฺส ทุลฺลภตาย ตตฺถ ลเทฺธสุ ภตฺตพฺยญฺชเนสุ มจฺฉมํสสํสคฺคสงฺกาย, ทุนฺนิวารณตาย จ ภิกฺขูนํ สรีรยาปนมฺปิ น สิยาติ ภควตา มจฺฉมํสํ สพฺพถา อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา ตีหิ โกฏีหิ อปริสุทฺธเมว ปฏิกฺขิตฺตํฯ ยทิ หิ ตํ ภควา สพฺพถา ปฏิกฺขิเปยฺย, ภิกฺขู มรมานาปิ มจฺฉาทิสํสคฺคสงฺกิตํ ภตฺตํ น ภุเญฺชยฺยุํ, ตโต ตณฺฑุลธญฺญาทึ ปฏิคฺคเหตฺวา นิทหิตฺวา สยํ ปจิตฺวา ภุญฺชิตุํ ตทุปกรณภูตํ ทาสิทาสํ, อุทุกฺขลมุสลาทิกญฺจ ภิกฺขูนํ ปตฺตาทิ วิย อวสฺสํ คเหตุํ อนุชานิตพฺพํ สิยาติ ติตฺถิยานํ วิย คหฏฺฐาวาโส เอว สิยา, น ภิกฺขุอาวาโสติ เวทิตพฺพํฯ **ชาลํ** มจฺฉพนฺธนํฯ **วาคุรา** มิคพนฺธนีฯ **กปฺปตี**ติ ยทิ เตสํ วจเนน สงฺกา น วตฺตติ, วฏฺฏติ, น ตํ วจนํ เลสกปฺปํ กาตุํ วฏฺฏติฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘ยตฺถ จ นิเพฺพมติโก โหติ, ตํ สพฺพํ กปฺปตี’’ติฯ

ปวตฺตมํสนฺติ อาปณาทีสุ ปวตฺตํ วิกฺกายิกํ มตมํสํฯ ***ภิกฺขูนํเยว อตฺถาย อกต***นฺติ เอตฺถ อฏฺฐานปฺปยุโตฺต เอว-สโทฺท, ภิกฺขูนํ อตฺถาย อกตเมวาติ สมฺพนฺธิตพฺพํ, ตสฺมา ภิกฺขูนญฺจ มงฺคลาทีนญฺจาติ มิเสฺสตฺวา กตมฺปิ น วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ ปน ยถาฐิตวเสน อวธารณํ คเหตฺวา ‘‘วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ **“วตฺต”**นฺติ อิมินา อาปตฺติ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ

กปฺปนฺติ อสเงฺขยฺยกปฺปํ, ‘‘อายุกปฺป’’นฺติปิ (สารตฺถ. ฏี. ๒.๔๑๐) เกจิฯ มหากปฺปสฺส หิ จตุตฺถภาโค อสเงฺขยฺยโกปฺป, ตโต วีสติโม ภาโค สงฺฆเภทกสฺส อายุกปฺปนฺติ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถาสุ กปฺปฏฺฐกถาย น สเมติ ‘‘กปฺปวินาเส เอว มุจฺจตี’’ติอาทิ (วิภ. อฏฺฐ. ๘๐๙) วจนโตฯ **พฺรหฺมํ ปุญฺญ**นฺติ เสฏฺฐํ ปุญฺญํฯ **กปฺปํ สคฺคมฺหี**ติ เอตฺถ ปฏิสนฺธิปรมฺปราย กปฺปฏฺฐตา เวทิตพฺพาฯ

๔๑๑. **ลทฺธินานาสํวาสเกนา**ติ อุกฺขิตฺตานุวตฺตกภาเวน ภาวปฺปธานตฺตา นิเทฺทสสฺสฯ **กมฺมนานาสํวาสเกนา**ติ อุกฺขิตฺตภาเวนฯ ‘‘เภทาย ปรกฺกเมยฺยา’’ติ วิสุํ วุตฺตตฺตา เภทนสํวตฺตนิกสฺส อธิกรณสฺส สมาทาย ปคฺคณฺหนโต ปุเพฺพปิ ปกฺขปริเยสนาทิวเสน สงฺฆเภท

าย ปรกฺกมนฺตสฺส สมนุภาสนกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ โยปิ จายํ สงฺฆเภโท โหตีติ สมฺพนฺโธฯ

กเมฺมนาติ อปโลกนาทินาฯ **อุเทฺทเสนาติ** ปาติโมกฺขุเทฺทเสนฯ **โวหาเรนาติ** ตาหิ ตาหิ อุปปตฺตีหิ ‘‘อธมฺมํ ธโมฺม’’ติอาทินา (อ. นิ. ๓.๑๐-๓๙, ๔๒; จูฬว. ๓๕๒) โวหาเรน, ปเรสํ ปญฺญาปเนนาติ อโตฺถฯ **อนุสาวนายาติ** อตฺตโน ลทฺธิยา คหณตฺถเมว อนุ ปุนปฺปุนํ กณฺณมูเล มนฺตสาวนาย, กถเนนาติ อโตฺถฯ **สลากคฺคาเหนาติ** เอวํ อนุสาวนาย เตสํ จิตฺตํ อุปตฺถเมฺภตฺวา อตฺตโน ปเกฺข ปวิฏฺฐภาวสฺส สญฺญาณตฺถํ ‘‘คณฺหถ อิมํ สลาก’’นฺติ สลากคฺคาเหนฯ เอตฺถ จ กมฺมเมว, อุเทฺทโส วา สงฺฆเภเท ปธานํ การณํ, โวหาราทโย ปน สงฺฆเภทสฺส ปุพฺพภาคาติ เวทิตพฺพาฯ **อพฺภุสฺสิตนฺติ** อพฺภุคฺคตํฯ **อเจฺฉยฺยาติ** วิหเรยฺยฯ

‘‘ลชฺชี รกฺขิสฺสตี’’ติ (วิสุทฺธิ. ๑.๔๒; ปารา. อฏฺฐ. ๑.๔๕) วจนโต อาปตฺติภเยน อาโรจนํ ลชฺชีนํ เอว ภาโรติ อาห **‘‘ลชฺชีหิ ภิกฺขูหี’’ติ**, อลชฺชิสฺสปิ อนาโรเจนฺตสฺส อาปตฺติเยวฯ **อปฺปฏินิสฺสชฺชโต ทุกฺกฏนฺติ** วิสุํ วิสุํ วทนฺตานํ คณนาย ทุกฺกฏํฯ **ปโหเนฺตนาติ** คนฺตุํ สมเตฺถน, อิจฺฉเนฺตนาติ อโตฺถฯ อาปตฺติ ปน อฑฺฒโยชนพฺภนฺตเรเนว อคิลานสฺส วเสน เวทิตพฺพาฯ

๔๑๖. ญตฺติยาทีหิ ทุกฺกฏาทิสพฺภาวํ สนฺธาย **‘‘สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺตี’’ติ** วุตฺตํฯ **อสฺสาติ** เทวทตฺตสฺสฯ อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท สมนุภาสนกมฺมเสฺสว อภาวโต **‘‘น หิ ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมนฺตสฺสา’’ติ** วุตฺตํฯ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปเนฺตเนว หิ สมนุภาสนกมฺมํ อนุญฺญาตํฯ **อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตโตติ** ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, โรมนฺถกสฺส โรมนฺถน’’นฺติอาทึ (จูฬว. ๒๗๓) อุทฺทิสฺสานุญฺญาตํ สนฺธาย วทติฯ **อนาปตฺติยนฺติ** อนาปตฺติวาเรฯ **อาปตฺตึ โรเปตโพฺพติ** สมนุภาสนาย ปาจิตฺติยอาปตฺตึ โรเปตโพฺพฯ **อาปตฺติเยว น ชาตาติ** สงฺฆาทิเสสาปตฺติ น ชาตา เอวฯ

‘‘น ปฏินิสฺสชฺชามี’’ติ สญฺญาย อภาเวน มุจฺจนโต **สญฺญาวิโมกฺขํฯ สจิตฺตกนฺติ** ‘‘น ปฏินิสฺสชฺชามี’’ติ ชานนจิเตฺตน สจิตฺตกํฯ โย วิสญฺญี วา ภีโต วา วิกฺขิโตฺต วา ‘‘ปฏินิสฺสชฺชิตพฺพ’’นฺติปิ, ‘‘กมฺมํ กริสฺสตี’’ติ วา น ชานาติ, ตสฺส อนาปตฺติฯ เภทาย ปรกฺกมนํ, ธมฺมกเมฺมน สมนุภาสนํ, กมฺมวาจาปริโยสานํ, น ปฏินิสฺสชฺชามีติ จิเตฺตน อปฺปฏินิสฺสชฺชนนฺติ อิมานิ เจตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๘. เอกาทสเม ยสฺมา อุพฺพาหิกาทิสมฺมุติกมฺมํ พหูนมฺปิ กาตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา **‘‘น หิ สโงฺฆ สงฺฆสฺส กมฺมํ กโรตี’’ติ** อิทํ นิคฺคหวเสน กตฺตพฺพกมฺมํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ องฺคานิ ปเนตฺถ เภทาย ปรกฺกมนํ ปหาย อนุวตฺตนํ ปกฺขิปิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตสทิสาเนว คเหตพฺพานิฯ

ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๔. ทฺวาทสเม **วมฺภนวจน**นฺติ ครหวจนํฯ สฎ-สโทฺท ปติตสเทฺทน สมานโตฺถ, ตสฺส จ วิเสสนสฺส ปรนิปาโตติ อาห **“ตตฺถ ตตฺถ ปติตํ ติณกฏฺฐปณฺณ”**นฺติฯ **เกนาปี**ติ วาตา ทิสทิเสน อุปชฺฌายาทินาฯ

๔๒๖. จิตฺตปริโยนาโห ทพฺพหโกโธว **อุปนาโห**ฯ ตโตปิ พลวตโร ทุโมฺมจนีโย **โกธาภิสโงฺค**ฯ **โจทกํ ปฎิปฺผรณตา**ติ โจทกสฺส ปฎิวิรุโทฺธ หุตฺวา อวฏฺฐานํฯ **โจทกํ อปสาทนา**ติ วาจาย ฆฏฺฎนาฯ **ปจฺจาโรปนา**ติ ‘‘ตฺวมฺปิ สาปตฺติโก’’ติ โจทกสฺส อาปตฺติอาโรปนาฯ **ปฎิจรณตา**ติ ปฎิจฺฉาทนตาฯ **อปทาเนนา**ติ อตฺตโน จริยายฯ **น สมฺปายนตา**ติ ‘‘ยํ ตฺวํ โจทโก วเทสิ ‘มยา เอส อาปตฺตึ อาปโนฺน ทิโฎฺฐ’ติ, ตฺวํ ตสฺมึ สมเย กึ กโรสิ, อยํ กึ กโรติ, กตฺถ จ ตฺวํ อโหสิ, กตฺถ อย’’นฺติอาทินา นเยน จริยํ ปุเฏฺฐน สมฺปาเทตฺวา อกถนํฯ

‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺตี’’ติ (มหาว. ๑๓๔) อิมินา นิทานวจเนน สพฺพาปิ อาปตฺติโย สงฺคหิตาติ อาห **“ยสฺส สิยา”**ติอาทิฯ องฺคานิ เจตฺถ ปฐมสงฺฆเภทสทิสานิ, อยํ ปน วิเสโส ยถาตตฺถ เภทาย ปรกฺกมนํ, อิธ อวจนียกรณตา ทฎฺฐพฺพาฯ

ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๓. กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๑. เตรสเม **กีฎาคิรี**ติ ตสฺส นิคมสฺส นามํฯ ตญฺหิ สนฺธาย ปรโต ‘‘น อสฺสชิปุนพฺพสุเกหิ ภิกฺขูหิ กีฎาคิริสฺมึ วตฺถพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, คามนิคมโต จ ปพฺพาชนํ, น ชนปทโตฯ เตน ปน โยคโต ชนปโทปิ ‘‘กีฎาคิริ’’อิเจฺจว สงฺขฺยํ คโตติ อาห **“เอวํนามเก ชนปเท”**ติฯ

ตตฺราติ สาวตฺถิยํฯ **ธุรฎฺฐาเน**ติ อภิมุขฎฺฐาเน, เชตวนทฺวารสมีเปติ อโตฺถฯ **ทฺวีหิ เมเฆหี**ติ วสฺสิเกน, เหมนฺติเกน จาติ ทฺวีหิ เมเฆหิฯ คณาจริเยหิ ฉหิ อธิกตาย **“สมธิก”**นฺติ วุตฺตํฯ

อุทกสฺสาติ อกปฺปิยอุทกสฺส ‘‘กปฺปิยอุทกสิญฺจน’’นฺติ วิสุํ วกฺขมานตฺตา, ตญฺจ ‘‘อารามาทิอตฺถาย รุกฺขโรปเน อกปฺปิยโวหาเรสุปิ กปฺปิยอุทกสิญฺจนาทิ วฎฺฎตี’’ติ วกฺขมานตฺตา อิธาปิ วิภาคํ กตฺวา กปฺปิยอุทกสิญฺจนาทิ วิสุํ ทสฺสิตํฯ ยถา โกฎฺฎนขณนาทิกายิกกิริยาปิ อกปฺปิยโวหาเร สงฺคหิตา, เอวํ มาติกาอุชุกรณาทิกปฺปิยโวหาเรปีติ อาห **“สุกฺขมาติกาย อุชุกรณ”**นฺติฯ เอตฺถ ปุราณปณฺณาทิหรณมฺปิ สงฺคยฺหติฯ มหาปจฺจริยวาโทว ปมาณตฺตา ปจฺฉา วุโตฺตฯ อกปฺปิยโวหาเรปิ เอกจฺจํ วฎฺฎตีติ ทเสฺสตุํ **“น เกวลญฺจ เสส”**นฺติอาทิมาหฯ **ยํกิญฺจิ มาติก**นฺติ สุกฺขํ วา อสุกฺขํ วาฯ **ตตฺถา**ติ อารามาทิอตฺถาย รุกฺขโรปเนฯ **ตถา**ติ กปฺปิยโวหารปริยายาทีหิ คนฺถาปนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อิมินา จ กุลสงฺคหตฺถาย คนฺถาปนาทิปิ น วฎฺฎตีติ ทเสฺสติฯ

วตฺถุปูชนตฺถาย สยํ คนฺถนํ กสฺมา น วฎฺฎตีติ โจเทโนฺต **“นนุ จา”**ติอาทิมาหฯ ยถา อารามาทิอตฺถํ กปฺปิยปถวิยํ สยํ โรเปตุมฺปิ วฎฺฎติ, ตถา วตฺถุปูชนตฺถาย สยํ คนฺถนมฺปิ กสฺมา น วฎฺฎตีติ โจทกสฺส อธิปฺปาโยฯ **วุตฺต**นฺติอาทิ ปริหาโรฯ อถ **“น ปน มหาอฎฺฐกถาย”**นฺติ กสฺมา วทติ? มหาปจฺจริอาทีสุ วุตฺตมฺปิ หิ ปมาณเมวาติ นายํ วิโรโธ, มหาอฎฺฐกถายํ อวุตฺตสฺส สยํ โรปนสฺส ตเตฺถว วุเตฺตน อุทกสิญฺจเนน สห สํสนฺทนนยทสฺสนมุเขน ปมาณเมวาติ ปติฎฺฐาเปตุํ วุตฺตตฺตาฯ ‘‘มเญฺญยฺยาสี’’ติ ปทํ ‘‘ตํ กถ’’นฺติ อิมินา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ ตตฺถายํ อธิปฺปาโย – กิญฺจาปิ มหาอฎฺฐกถายํ สยํ โรปนํ น วุตฺตํ, กปฺปิยอุทกสฺส สยํ อาสิญฺจนํ

วุตฺตเมว, ตสฺมา ยถา อารามาทิอตฺถาย กปฺปิยอุทกํ สยํ สิญฺจิตุมฺปิ วฏฺฏติ, ตถา วตฺถุปูชนตฺถาย คนฺถนมฺปิ กสฺมา น วฏฺฏตีติฯ **ตมฺปิ น วิรุชฺฌตี**ติ ยเทตํ วตฺถุปูชนตฺถายปิ คนฺถนาทึ ปฏิกฺขิปิตฺวา อารามาทิอตฺถาย สยํ โรปนสิญฺจนํ วุตฺตํ, ตมฺปิ ปาฬิยา สํสนฺทนโต ปุพฺพาปรํ น วิรุชฺฌติฯ

ตํ กถํ น วิรุชฺฌตีติ อาห **“ตตฺร หี”**ติอาทิฯ **ตตฺรา**ติ โรปนสิญฺจนวิสเยฯ ปุปฺผาทีหิ กุลสงฺคหปฺปสงฺเค ‘‘มาลาวจฺฉ’’นฺติ วิเสสิตตฺตา กุลสงฺคหตฺถเมว โรปนํ อธิเปฺปตนฺติ วิญฺญายตีติ อาห **“มาลาวจฺฉนฺติ วทนฺเต”**ติอาทิฯ **เอตํ วุตฺต**นฺติ ‘‘มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปิ, สิญฺจนฺติปิ สิญฺจาเปนฺติปี’’ติ เอตํ วุตฺตํฯ **อญฺญตฺร ปนา**ติ อารามาทิอตฺถาย มาลาวจฺฉาทีนํ โรปเน ปนฯ **ปริยาโย**ติ สยํกรณการาปนสงฺขาโต ปริยาโย โวหาโร อตฺถวิเสโสติ อโตฺถ **อตฺถิ** อุปลพฺภติ , กุลสงฺคหตฺถตฺตาภาวาติ อธิปฺปาโยฯ เอวเมตฺถ ปริยายสทฺทสฺส กรณการาปนวเสน อเตฺถ คยฺหมาเน ‘‘คเนฺถนฺติปิ คนฺถาเปนฺติปี’’ติ ปาฬิยํ ปฏิกฺขิตฺตคนฺถนคนฺถาปนํ ฐเปตฺวา ยํ ปรโต ‘‘เอวํ ชาน, เอวํ กเต โสเภยฺยา’’ติอาทิกปฺปิยวจเนหิ คนฺถาปนํ วุตฺตํ, ตตฺถ โทสาภาโว สมตฺถิโต โหติ, ‘‘คเนฺถหี’’ติ อาณตฺติยา การาปนเสฺสว คนฺถาปนนฺติ อธิเปฺปตตฺตาฯ **ตตฺถ ปริยายํ อิธ จ ปริยายาภาวํ ญตฺวา**ติ ตตฺถ ‘‘มาลาวจฺฉํ โรเปนฺตี’’ติอาทีสุ ‘‘มาลาวจฺฉ’’นฺติ กุลสงฺคหตฺถตาสูจนกสฺส วิเสสนสฺส สพฺภาวโต กรณการาปนสงฺขาตปริยายสพฺภาวํฯ อิธ ‘‘คเนฺถนฺตี’’ติอาทีสุ ตถาวิธวิเสสวจนาภาวโต ตสฺส ปริยายสฺส อภาวญฺจ ญตฺวาฯ ตํ สุวุตฺตเมวาติ เวทิตพฺพนฺติ โยชนาฯ

สพฺพํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพนฺติ อฏฺฐกถาสุ อาคตนเยเนว โรปนาทิ, คนฺถาปนาทิ จ สพฺพํ เวทิตพฺพํฯ น เหตฺถ สเนฺทโห กาตโพฺพติ นิคเมติฯ

หรณาทีสูติ วตฺถุปูชนตฺถาย หรณาทีสุฯ **กุลิตฺถิอาทีนํ อตฺถาย หรณโต**ติ กุลิตฺถิอาทีนํ หรณเสฺสว วิเสเสตฺวา ปฏิกฺขิตฺตตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **“หรณาธิกาเร หี”**ติอาทิฯ **มญฺชรี**ติ ปุปฺผโคจฺฉํฯ **วฏํสโก**ติ กณฺณสฺส อุปริ ปิฬนฺธนตฺถํ กตปุปฺผวิกติ , โส จ ‘‘วฏํโส’’ติ วุจฺจติฯ **กณฺณิกา**ติ พหูนํ ปุปฺผานํ วา มาลานํ วา เอกโต พนฺธิตสฺส นามํ, ‘‘กณฺณาภรณ’’นฺติปิ วทนฺติฯ **หารสทิส**นฺติ มุตฺตาหารสทิสํฯ

กปฺปิเยนาติ กปฺปิยอุทเกนฯ **เตสํเยว ทุวินฺน**นฺติ กุลทูสนปริโภคานํ ทุวินฺนํฯ **ทุกฺกฏ**นฺติ กุลสงฺคหตฺถาย สยํ สิญฺจเน, กปฺปิยโวหาเรน วา อกปฺปิยโวหาเรน วา สิญฺจาปเน จ ทุกฺกฏํ, ปริโภคตฺถาย ปน สยํ สิญฺจเน, อกปฺปิยโวหาเรน สิญฺจาปเน จ ทุกฺกฏํฯ **ปโยคพหุลตายา**ติ สยํ กรเณ, กายปโยคสฺส การาปเน จ วจีปโยคสฺส จ พหุเตฺตนฯ

คเนฺถน นิพฺพตฺตํ ทามํ **คนฺถิมํ**ฯ เอเสว นโย เสเสสุปิฯ **น วฏฺฏตี**ติ วตฺถุปูชนตฺถายปิ น วฏฺฏติ, ทุกฺกฏนฺติ อโตฺถฯ **วฏฺฏตี**ติ วตฺถุปูชนตฺถาย วฏฺฏติ, กุลสงฺคหตฺถาย ปน กปฺปิยโวหาเรน การาเปนฺตสฺสาปิ ทุกฺกฏเมวฯ

นีปปุปฺผํ นาม กทมฺพปุปฺผํฯ **ปุริมนเยเนวา**ติ ‘‘ภิกฺขุสฺส วา’’ติอาทินา วุตฺตนเยนฯ

กทลิกฺขนฺธมฺหีติอาทินา วุตฺตํ สพฺพเมว สนฺธาย **“ตํ อติโอฬาริกเมวา”**ติ วุตฺตํ, สพฺพตฺถ กรเณ, อกปฺปิยวจเนน การาปเน จ ทุกฺกฏเมวาติ อโตฺถฯ **“ปุปฺผวิชฺฌนตฺถํ กณฺฏกํ พนฺธิตุมฺปิ น วฏฺฏตี”**ติ อิมสฺส อุปลกฺขณตฺตา ปุปฺผทาโมลมฺพนาทิอตฺถาย รชฺชุพนฺธนาทิปิ น วฏฺฏตีติ เกจิ วทนฺติ, อเญฺญ ปน ‘‘ปุปฺผวิชฺฌนตฺถํ กณฺฏกนฺติ วิเสสิตตฺตา

ตทตฺถํ กณฺฎกเมว พนฺธิตุํ น วฏฺฏติ, ตญฺจ อฏฺฐกถาปมาเณนา’’ติ วทนฺติ, วีมํสิตฺวา ค เหตพฺพํฯ **ปุปฺผปฏิจฺฉกํ** นาม ทณฺฑาทีหิ กตํ ปุปฺผาธานํ, เอตมฺปิ นาคทนฺตกมฺปิ สฉิทฺทก เมว คเหตพฺพํฯ **อโสกปิณฺฑิยา**ติ อโสกสาขานํ, ปุปฺผานํ วา สมูเหฯ **ธมฺมรชฺชุ** นาม เจติยา ทีนิ ปริกฺขิปิตฺวา เตสญฺจ รชฺชุยา จ อนฺตรา ปุปฺผปฺปเวสนตฺถาย พนฺธรชฺชุฯ ‘‘สิถิลวฏฺฏิตา วา รชฺชุวฏฺฏิอนฺตเร ปุปฺผปฺปเวสนตฺถาย เอวํ พนฺธา’’ติปิ วทนฺติฯ

มตฺถกทามนฺติ ธมฺมาสนาทิมตฺถกลมฺพกทามํฯ **เตสํเยวา**ติ อุปฺปลาทีนํ เอวฯ **วาเกน วา ทณฺฑเกน วา**ติ ปุปฺผนาฬํ ผาเลตฺวา ปุปฺเผน เอกาพทฺธํ ฐิตวาเกน, ทณฺฑเกน จ เอก พนฺธเนเนว, เอเตน ปุปฺผํ พีชคาเม สงฺคหํ น คจฺฉติ ปญฺจสุ พีเชสุ อปฺปวิฏฺฐตฺตา ปณฺณํ วิย, ตสฺมา กปฺปิยํ อการาเปตฺวาปิ โกปเน โทโส นตฺถิฯ ยญฺจ ฉินฺนสฺสาปิ มกุฬสฺส วิกสนํ, ตมฺปิ อติตรุณสฺส อภาวา วุฑฺฒิลกฺขณํ น โหติ, ปริณตสฺส ปน มกุฬสฺส ปตฺตานํ สิเนเห ปริยาทานํ คเต วิสํภาโว เอว วิกาโส, เตเนว ฉินฺนมกุฬวิกาโส อจฺฉินฺนมกุฬวิกาสโต ปริหีโน , มิลาตยุ โตฺต วา ทิสฺสติฯ ยญฺจ มิลาตสฺส อุทกสโญฺญเค อมิลานตาปชฺชนํ, ตมฺปิ ตมฺพุลปณฺณาทีสุ สมานนฺติ วุฑฺฒิลกฺขณํ น โหติ, ปาฬิอฏฺฐกถาทีสุ จ น กตฺถจิ ปุปฺผานํ กปฺปิยกรณํ อาคตํ, ตสฺมา ปุปฺผํ สพฺพถา อพีชเมวาติ วิญฺญายติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **‘‘ปสิพฺพเก วิยา’’**ติ วุตฺตตฺตา ปุปฺผปสิพฺพเก วา ปสิพฺพกสทิสพเนฺธ วา ยตฺถ กตฺถจิ จีวเร วา ปกฺขิปิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ **พนฺธิตุํ น วฏฺฏตี**ติ รชฺชุอาทีหิ พนฺธนํ สนฺธาย วุตฺตํ, ปุปฺผเสฺสว ปน อจฺฉินฺนทณฺฑวาเกหิ พนฺธิตุํ วฏฺฏติ เอวฯ

ปุปฺผปเฏ จ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปุปฺผปฏํ กโรนฺตสฺส ทีฆโต ปุปฺผทามสฺส หรณปจฺจาหรณว เสน ปูรณํ สนฺธาย วุตฺตํ, ติริยโต หรณํ ปน วายิมํ นาม โหติ, น ปูริมํฯ **‘‘ปุริมฏฺฐานํ อติกฺกา เมตี’’**ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา ปุริมํ ปุปฺผโกฏิํ ผุสาเปตฺวา วา อผุสาเปตฺวา วา ปริกฺขิปนวเสน ปน อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติเยวฯ **พนฺธิตุํ วฏฺฏตี**ติ ปุปฺผรหิตาย สุตฺตวากโกฏิยา พนฺธิตุํ วฏฺฏ ติฯ **‘‘เอกวารํ หริตฺวา วา ปริกฺขิปิตฺวา วา’’**ติ อิทํ ปุเพฺพ วุตฺตเจติยาทิปริเกฺขปํ, ปุปฺผปฏ กรณญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ

ปเรหิ ปูริตนฺติ ทีฆโต ปสาริตํฯ **วายิตุ**นฺติ ติริยโต หริตุํ, ตํ ปน เอกวารมฺปิ น ลพฺภติฯ **ปุปฺผานิ ฐเปเนฺตนา**ติ อคณฺฐิตปุปฺผานิ อญฺญมญฺญํ ผุสาเปตฺวาปิ ฐเปเนฺตนฯ **ฆฏิกทามโอ ลมฺพโก**ติ เหฏฺฐาภาเค ฆฏิกาการยุโตฺต, ทารุฆฏิกากาโร วา โอลมฺพโกฯ สุตฺตมยํ **เคณฺฑุกํ** นามฯ **สพฺพตฺถา**ติ คนฺถิมาทีสุ สพฺพตฺถฯ

เรจกนฺติ อภินยํ, ‘‘เอวํ นจฺจาหี’’ติ นฏนาการทสฺสนนฺติ อโตฺถ, ‘‘จกฺกํ วิย อตฺตานํ ภมา ปน’’นฺติปิ เกจิฯ **อากาเสเยว กีฬนฺตี**ติ ‘‘อยํ สารี อสุกปทํ มยา นีตา’’ติ เอวํ มุเขเนว อุโภปิ วทนฺตา กีฬนฺติฯ **ชูตผลเก**ติ ชูตมณฺฑเลฯ **ปาสกกีฬายา**ติ ทฺวินฺนํ ติวงฺคุลปฺปมาณานํ ทารุ ทนฺตาทิมยานํ ปาสกานํ จตูสุ ปเสฺสสุ เอกกาทิวเสน พินฺทูนิ กตฺวา ผลเก ขิปิตฺวา อุปริภาเค ทิฏฺฐพินฺทูนํ วเสน สาริโย อปเนตฺวา กีฬนกชูตกีฬายฯ

มณฺชฏฺฐิ นาม มณฺชฏฺฐรุกฺขสารกสาวํฯ **สลากหตฺถ**นฺติ นาฬิเกรหีราทีนํ กลาปเสฺสตํ นามํฯ ปาฬิยํ **ถรุสฺมิ**นฺติ ขเคฺคฯ **อุเสฺสเฬนฺตี**ติ มุเขน อุเสฺสฬนสทฺทํ ปมุญฺจนฺติ, มหนฺตํ อพฺยตฺตสทฺทํ ปวเตฺตนฺตีติ อโตฺถฯ **อโปฺผเฏนฺตี**ติ ทฺวิคุณิตวามหเตฺถ ทกฺขิณหเตฺถน ตาเฬตฺวา สทฺทํ กโรนฺติฯ **มุขฑิณฺฑิม**นฺติ มุขเภรีฯ

๔๓๒. **เตส**นฺติ สมาเส คุณีภูตานิ ปพฺพานิปิ ปรามสติฯ **โพโนฺท**ติ โลโล, มนฺทธาตุโกติ อโตฺถฯ ***ภกุฏึ กตฺวา***ติ ภมุกเภทํ กตฺวาฯ **เนลา**ติ นิโทฺทสาฯ

๔๓๓. ปาฬิยํ **"สาริปุตฺตา"**ติ อิทํ เอกเสสนเยน สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานานํ อุภินฺนํ อาลปนํ, เตเนว พหุวจนนิเทฺทโส กโตฯ

๔๓๕. **อฎฺฐารส วตฺตานี**ติ ''น อุปสมฺปาเทตพฺพ''นฺติอาทีนิ ''น ภิกฺขูหิ สมฺปโยเชตพฺพ''นฺติ ปริโยสานานิ **กมฺมกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๗) อาคตานิ อฎฺฐารส วตฺตานิฯ **น ปนฺนโลมา**ติ น ปติตมานโลมา, อนนุกูลวตฺติโนติ อโตฺถฯ

๔๓๗. **ปรสนฺตกํ เทติ ทุกฺกฎเมวา**ติ วิสฺสาสคาเหน ทานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ถุลฺลจฺจย**นฺติ เอตฺถ ภณฺฑเทยฺยมฺปิ โหติ เอวฯ

ตญฺจ โข วตฺถุปูชนตฺถายาติ มาตาปิตูนมฺปิ ปุปฺผํ เทเนฺตน วตฺถุปูชนตฺถาเยว ทาตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ **มณฺฑนตฺถาย ปน สิวลิงฺคาทิปูชนตฺถายา**ติ เอตฺตกเมว วุตฺตตฺตา ''อิมํ วิกฺกิณิตฺวา ชีวิสฺสนฺตี''ติ มาตาปิตูนํ ทาตุํ วฎฺฎติ, เสสญาตีนํ ปน ตาวกาลิกเมว ทาตุํ วฎฺฎติฯ **ญาติสามเณเรเหวา**ติ เตสํ คิหิกมฺมปริโมจนตฺถํ วุตฺตํฯ **อิตเร**ติ อญฺญาตกา, เตหิปิ สามเณเรหิ อาจริยุปชฺฌายานํ วตฺตสีเสน หริตพฺพํฯ **จูฬก**นฺติ อุปฑฺฒภาคโตปิ อุปฑฺฒํฯ

สามเณรา...เป.... ฐเปนฺตีติ อรกฺขิตาโคปิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตตฺถ ตตฺถา**ติ มเคฺค วา เจติยงฺคเณ วาฯ **"สามเณเรหิ ทาเปตุํ น ลภนฺตี"**ติ อิทํ สามเณเรหิ คิหีนํ กมฺมํ การิตํ วิย โหตีติ วุตฺตํ, น ปน ปุปฺผทานํ โหตีติ สามเณรานมฺปิ น วฎฺฎนโตฯ วุตฺตญฺจ **"สยเมวา"**ติ อาทิฯ **"อวิเสเสน วุตฺต"**นฺติ อิมินา สเพฺพสมฺปิ น วฎฺฎตีติ ทเสฺสติฯ

ขีณปริพฺพยานนฺติ อาคนฺตุเก สนฺธาย วุตฺตํฯ ปริจฺฉิเนฺนสุปิ รุเกฺขสุ **"อิธ ผลานิ สุนฺทรานี"**ติอาทึ วทเนฺตน กุลสงฺคโห กโต นาม โหตีติ อาห **"เอวํ ปน น วตฺตพฺพ"**นฺติฯ

รุกฺขจฺฉลฺลีติ รุกฺขตฺตโจฯ อภาชนียตฺตา **ครุภณฺฑํ** วุตฺตํฯ **วุตฺตนเยนา**ติ ปณฺณทานมฺปิ **ปุปฺผผลาทีสุ** วุตฺตนเยน กุลสงฺคโห โหตีติ ทเสฺสติฯ

ปุเพฺพ วุตฺตปฺปการนฺติ มม วจเนน ภควโต ปาเท วนฺทถาติอาทินา **วุตฺตปฺปการสิกฺขาปเท** ปฐมํ วุตฺตํฯ ''ปกฺกมตายสฺมา''ติ อิทํ ปพฺพาชนียกมฺมวเสน วุตฺตํฯ ปุน ''ปกฺกมตายสฺมา''ติ อิทมฺปิ ปพฺพาชนียกมฺมกตสฺส วตฺตวเสน วุตฺตํฯ เอตฺถ จ อสฺสชิปุนพฺพสุเกหิ อาจริเยสุ อเนกวิเธสุ อนาจาเรสุ ปญฺญเปตพฺพา อาปตฺติโย สิกฺขาปทนฺตเรสุ ปญฺญตฺตา เอวาติ ตา อิธ อปญฺญเปตฺวา กุลทูสกานํ ปพฺพาชนียกมฺมวเสน นิคฺคหํ กาตุํ ตเตฺถว สมฺมา อวตฺติตฺวา การกสงฺฆํ ฉนฺทคามิตาทีหิ ปาเปนฺตานํ สมนุภาสนาย สงฺฆาทิเสสํ อาโรปิตญฺจ อิทํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ปฐมสงฺฆเภทสทิสาเนวา**ติ เอตฺถ อเงฺคสุปิ ยถา ตตฺถ ปรกฺกมนํ, เอวมิธ ฉนฺทาทีหิ ปาปนํ ทฎฺฐพฺพํฯ เสสํ ตาทิสเมวาติฯ

กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นิคมนวณฺณนา

๔๔๒. อิตเร ปน ยาวตติยกาติ เวทิตพฺพาติ สมฺพนฺโธฯ โย หิ ชโร เอกสฺมึ ทิวเส อาคนฺตฺวาปิ คโต อนนฺตเรสุ ทฺวีสุ ทิวเสสุ อนุปฺปชฺชิตฺวา ตติเย ทิวเส อุปฺปชฺชติ, โส **ตติยโก**ฯ โย ปน ตติเยปิ อนุปฺปชฺชิตฺวา จตุตฺเถ เอว ทิวเส อุปฺปชฺชติ, โส **จตุตฺถโก** จาติ วุจฺจติฯ ตํ สนฺธายาห **''ยถา ตติเย''**ติอาทิฯ **''อกาเมน อวเสนา''**ติ อิมินา อปฺปฏิกมฺมกรณํ นาม ยสฺมา อลชฺชิลกฺขณํ, สคฺคโมกฺขาวรณญฺจ, ตสฺมา อาปนฺเนน ปุคฺคโล ''ปจฺฉา ปริวสิสฺสามี''ติ วิกฺขิปิตุํ น ลภติ, สเงฺฆน จ อนิจฺฉนฺตเสฺสว ปริวาโส ทาตโพฺพติ ทเสฺสติฯ ปาฬิยํ **จิณฺณมานตฺต ภิกฺขุ...เป.... อเพฺภตโพฺพ**ติ เอตฺถ โย ภิกฺขุ จิณฺณมานตฺโต, โส ภิกฺขุ อเพฺภตโพฺพติ เอวํ ภิกฺขุสทฺททฺวยสฺส โยชนา เวทิตพฺพาฯ **เต จ ภิกฺขู คารยฺหา**ติ อูนภาวํ ญตฺวา อเพฺภนฺติ, ทุกฺกฏาปชฺชเนน ครหิตพฺพาฯ **สามีจี**ติ วตฺตํฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

เตรสกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๓. อนิยตกโณฺฑ

๑. ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๔๓. ปุตฺตสเทฺทน สามญฺญนิเทฺทสโต, เอกเสสนเยน วา ปุตฺตีปิ คหิตาติ อาห **“พหู ธีตโร จา”**ติฯ **ตทนนฺตร**นฺติ ภิกฺขูนํ โภชนานนฺตรํฯ

๔๔๔-๕. **ตํ กมฺม**นฺติ ตํ เมถุนาทิอชฺฌาจารกมฺมํฯ ปาฬิยํ **“โสตสฺส รโห”**ติ อิทํ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ, อุปริ สิกฺขาปเท ‘‘น เหว โข ปน ปฏิจฺฉนฺน’’นฺติอาทินา (ปารา. ๔๕๔) เอตสฺส สิกฺขาปทสฺส วิสยํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘อลญฺจ โข โหติ มาตุคามํ ทุฏฺฐุลฺลาหิ วาจาหิ โอภาสิตุ’’นฺติ วิสยนฺตรภูตโสตรหสฺส วิสุํ วกฺขมานตฺตา, อิธ ปน จกฺขุรโหว อธิเปฺปโต ‘‘ปฏิจฺฉเนฺน อาสเน’’ติอาทิวจนโต, ‘‘สกฺกา โหติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุ’’นฺติ วุตฺตตฺตา จฯ เตนาห **“กิญฺจาปี”**ติอาทิฯ **ปริเจฺฉโท**ติ รโหนิสชฺชาปตฺติยา ววตฺถานํฯ

อิทานิ จกฺขุรเหเนว อาปตฺติํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทเสฺสเนฺต **“สเจปิ หี”**ติอาทิมาหฯ **“ปิหิตกวาฏสฺสา”**ติ อิมินา ปฏิจฺฉนฺนภาวโต จกฺขุสฺส รโหว อธิเปฺปโต, น โสตสฺส รโหติ ทเสฺสติฯ เตนาห **“อปิหิตกวาฏสฺส...เป.... อนาปตฺตี”**นฺติฯ น หิ กวาฏปิทหเนน โสตสฺส รโห วิคจฺฉติ, จกฺขุสฺส รโห เอว ปน วิคจฺฉติฯ **“อเนฺตทฺวาทสหเตฺถปี”**ติ อิทํ ทุติยสิกฺขาปเท อาคตโสตสฺส รเหน อาปชฺชิตพฺพทุฏฺฐุลฺลวาจาปตฺติยา สพฺพถา อนาปตฺติภาวํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ทฺวาทสหตฺถโต พหิ นิสิเนฺน หิ ตตฺถ โสตสฺส รหสพฺภาวโต ทุฏฺฐุลฺลวาจาปตฺติยา อนาปตฺติํ น กโรติ, ตถา จ ‘‘อนาปตฺติํ น กโรตี’’ติ สามญฺญโต น วตฺตพฺพํ สิยา, ‘‘เมถุนกายสํสคฺคาปตฺตีหิ อนาปตฺติํ กโรตี’’ติ วิเสเสตฺวา วตฺตพฺพํ ภเวยฺยฯ ตสฺมา ตถา ตํ อวตฺวา สพฺพถา อนาปตฺติํ ทเสฺสตุเมว ‘‘ทฺวาทสหเตฺถ’’ติ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ ยทิ หิ จกฺขุเสฺสว รหภาวํ สนฺธาย วเทยฺย, ‘‘อเนฺตทฺวาทสหเตฺถ’’ติ น วเทยฺย อปฺปฏิจฺฉเนฺน ตโต ทูเร นิสิเนฺนปิ จกฺขุสฺส รหาสมฺภวโตฯ ยสฺมา นิสีทิตฺวา นิทฺทายเนฺต กปิมิทฺธปเรโต กิญฺจิ กาลํ จกฺขูนิ อุมฺมีเลติ, กิญฺจิ กาลํ นิมฺมีเลติฯ ตสฺมา **“นิทฺทายเนฺตปิ อนาปตฺติํ กโรตี”**ติ วุตฺตํฯ

ปฏิลทฺธโสตาปตฺติผลาติ อนฺติมปริเจฺฉทโต วุตฺตํฯ **นิสชฺชํ ปฏิชานมาโน**ติ เมถุนกายสํสคฺคาทิวเสน รโห นิสชฺชํ ปฏิชานมาโนติ อโตฺถฯ เตนาห **“ปาราชิเกน วา”**ติอาทิฯ **น อปฺปฏิชานมาโน**ติ อลชฺชีปิ อปฺปฏิชานมาโน อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพวฯ โส หิ ยาว โทสํ น ปฏิชานาติ, ตาว ‘‘เนว สุโทฺธ, นาสุโทฺธ’’ติ วา วตฺตโพฺพ, วตฺตานุสนฺธินา ปน กาเรตโพฺพฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘ปฏิญฺญา ลชฺชีสุ กตา, อลชฺชีสุ เอวํ น วิชฺชติ;
> พหุมฺปิ อลชฺชี ภาเสยฺย, วตฺตานุสนฺธิเตน การเย’’ติฯ (ปริ. ๓๕๙);

นิสชฺชาทีสุ...เป.... ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตโพฺพติ เอตฺถ **ปฏิชานมาโน**ติ ปาฬิยํ อนาคตมฺปิ อธิการโต อาคตเมวาติ กตฺวา วุตฺตํฯ

วทาเปถาติ ตสฺส อิทฺธิยา วิคตาสโงฺกปิ ตํ โอวทโนฺต อาห, อนุปปริกฺขิตฺวา อเทเส นิสินฺนา ‘‘มาตุคาเมน สทฺธิํ เอกาสเน เถโร รโห นิสิโนฺน’’ติ เอวํ มาทิเสหิปิ ตุเมฺห ตุมฺหากํ อวณฺณํ วทาเปถ กถาปยิตฺถ, มา ปุน เอวํ กริตฺถาติ อธิปฺปาโยฯ **เอวมกาสิ**นฺติ นิคูหิตพฺพมฺปิ

อิมํ วิเสสาธิคมํ ปกาเสนฺต ตํ สทฺธาเปตุเมว เอวมกาสินฺติ อโตฺถ ฯ **รเกฺขยฺยาสิม**นฺติ อิมํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อเญฺญสํ มา ปกาสยิ ฯ

๔๕๑. **นิสชฺชาย ปาจิตฺติย**นฺติ รโหนิสชฺชสฺสาเท วตฺตมาเน ปาจิตฺติยํ ฯ สเจ ปน โส รโหนิสชฺชสฺสาทํ ปฏิวิโนเทตฺวา กมฺมฏฺฐานมนสิการาทินา อญฺญวิหิโต, นิทฺทูปคโต วา อนาปตฺติ เอว ฯ เตนาห **“อสฺสาเท อุปฺปเนฺน”**ติ ฯ **“นิสินฺนาย อิตฺถิยา”**ติ อิมินา นิสีทนกฺขเณ อสฺสาทาภาวํ ทเสฺสติ ฯ ยทิ หิ นิสีทนกฺขเณ อสฺสาโท อุปฺปเชฺชยฺย, เตน อุฏฺฐาตพฺพํ ฯ อิตรถา อาปตฺติ เอว อิตฺถิยา อุฏฺฐายุฏฺฐาย ปุนปฺปุนํ นิสีทเน วิย, ตตฺถาปิ ภิกฺขุสฺส อุฏฺฐหโต อนาปตฺติ, เตน รโหนิสชฺชาปตฺติ อกิริยสมุฏฺฐานาปิ โหตีติ วทนฺติ ฯ อิทํ ปน อนิยตสิกฺขาปทํ, อนนฺตรญฺจาติ เทฺวปิ วิสุํ อาปตฺติปญฺญาปนวเสน ปญฺญตฺตานิ น โหนฺติ รโหนิสชฺชาทีสุ อาปตฺติยา สิกฺขาปทนฺตเรสุ ปญฺญตฺตตฺตา ฯ ปาราชิกาทิอาปตฺตีหิ ปน เกนจิ โจทิตสฺส อนุวิชฺชเกหิ วินิจฺฉยการณนยทสฺสนตฺถํ เอวํ วตฺถุวเสน ทฺวิธา วิภชิตฺวา ปญฺญตฺตานิ, อิมาเนว จ ยสฺมา ภิกฺขุนีนมฺปิ วินิจฺฉยนยคฺคหณาย อลํ, ตสฺมา ตาสํ วิสุํ น วุตฺตานีติ เวทิตพฺพํ ฯ ยํ ปน อาปตฺตึ ปฏิชานาติ, ตสฺส วเสเนตฺถ องฺคเภโท เวทิตโพฺพ ฯ เตเนว ‘‘อยํ ธโมฺม อนิยโต’’ติ วุตฺตํ ฯ

อิธ อนิยตวเสน วุตฺตานํ ปาราชิกสงฺฆาทิเสสปาจิตฺติยานํ ติณฺณมฺปิ อญฺญมญฺญํ สทิสสมุฏฺฐานาทิตาย วุตฺตํ **“สมุฏฺฐานาทีนิ ปฐมปาราชิกสทิสาเนวา”**ติ ฯ

ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

๒. ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๒. ‘‘น ลภติ มาตุคาเมน สทฺธึ เอโก เอกาย…เป.… นิสชฺชํ กเปฺปตุ’’นฺติ อวตฺวา ‘‘ปฏิกฺขิตฺตํ มาตุคาเมนา’’ติอาทินา วุตฺตตฺตา ‘‘เอโก’’ติ ปจฺจตฺตปทํ ปฏิกฺขิตฺตปเทน น สเมติ, ‘‘เอกสฺสา’’ติ วตฺตโพฺพติ สาเธนฺต อาห **“อิตรถา หี”**ติอาทิ ฯ

๔๕๓. **ปริเวณงฺคณาที**ติ ปริเวณสฺส มาฬกํ ฯ **อาทิ**-สเทฺทน ปาการาทิปริกฺขิตฺตํ เจติยมาฬกาทึ สงฺคณฺหาติ ฯ **อโนฺตคธ**นฺติ อปฺปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน เอว ปริยาปนฺนํ ฯ อิธ อิตฺถีปิ อนาปตฺตึ กโรตีติ สมฺพโนฺธ ฯ กสฺมา ปน อิตฺถี อิเธว อนาปตฺตึ กโรติ, น ปุริมสิกฺขาปเทติ? อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส เมถุนํ วินา ทุฏฺฐุลฺลวาจาย วเสน อาคตตฺตา ฯ เมถุนเมว หิ อิตฺถิโย อญฺญมญฺญํ ปฏิจฺฉาเทนฺติ มหาวเน ทฺวารํ วิวริตฺวา **นิทฺทูปคตมฺหิ ภิกฺขุมฺหิ** วิย ฯ ทุฏฺฐุลฺลํ ปน น ปฏิจฺฉาเทนฺติ, เตเนว ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปเท ‘‘ยา ตา อิตฺถิโย หิริมนา, ตา นิกฺขมิตฺวา ภิกฺขู อุชฺฌาเปสุ’’นฺติ (ปารา. ๒๘๓) วุตฺตํ, ตสฺมา **“อิตฺถีปิ อนาปตฺตึ กโรตี”**ติ วุตฺตํ, ‘‘อปฺปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานตฺตา’’ติปิ การณํ วทนฺติ ฯ

กาเยนาปิ ทุฏฺฐุโลฺลภาสสมฺภวโต อิมสฺมึ สิกฺขาปเท จกฺขุสฺส รโห, โสตสฺส รโห จ อธิเปฺปโตติ อาห **“อนโนฺธ อพธิโร”**ติอาทิ ฯ เกจิ ปน **วิภเงฺค** ‘‘นาลํ กมฺมนิยนฺติ น สกฺกา โหติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุ’นฺติ (ปารา. ๔๕๔) เอตฺตกเมว วตฺวา ‘น สกฺกา โหติ กายสํสคฺคํ สมาปชฺชิตุ’นฺติ อวุตฺตตฺตา อปฺปฏิจฺฉเนฺนปิ ฐาเน รโห อเญฺญสํ อภาวํ ทิสฺวา เอกาย อิตฺถิยา กายสํสคฺคปิ สกฺกา อาปชฺชิตุนฺติ อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ สวนูปจาเร ฐิโต อพธิโรปิ อโนฺธ กายสํสคฺคสฺสาปิ สพฺภาวาภาวํ น ชานาตีติ กาเยน ทุฏฺฐุโลฺลภาสนสพฺภาวํ อมนสิกตฺวาปิ กายสํสคฺคาปตฺติยาปิ ปริหาราย อนโนฺธ อพธิโรติอาทิ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ ฯ ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ**

‘‘กายสํสคฺควเสน อนโนฺธ วุโตฺต’’ติ (สารตฺถ. ฏี. ๒.๔๕๓) วุตฺตํ, ตํ ปน กาเยน ทุฏฺฐุโลฺลภาสนสมฺภวํ อมนสิกตฺวา วุตฺตํ, กายสํสคฺควเสนาปีติ คเหตพฺพํฯ เตเนว ‘‘อิมสฺมึ สิกฺขาปเท โสตสฺส รโห เอว อธิเปฺปโต…เป…. เกนจิ ปน ‘เทฺวปิ รหา อิธ อธิเปฺปตา’ติ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ ยํ ปน จกฺขุสฺส รหาภาวสาธนตฺถํ ‘‘น หิ อปฺปฏิจฺฉเนฺน โอกาเส จกฺขุสฺส รโห สมฺภวตี’’ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํ อติทูรตเร ฐิตสฺส กาเยน โอภาสนมฺปิ หตฺถคฺคาหาทินิปิ สลฺลเกฺขตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตาฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘จกฺขุสฺส รโห’’ติ วุตฺตํ, อฏฺฐกถายํ อปฺปฏิกฺขิตฺตํฯ น เกวลญฺจ อปฺปฏิกฺขิตฺตํ, อถ โข ‘‘อนโนฺธ พธิโรติ จ อโนฺธ วา อพธิโรปิ น กโรตี’’ติ จ วุตฺตํ, ตสฺมา เทฺวปิ รหา อิธ คเหตพฺพาฯ **‘‘อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ’’**ติอิมินา โสตสฺส รโห ทฺวาทสหเตฺถน ปริจฺฉินฺโนนฺติ อิทํ ทเสฺสติฯ จกฺขุสฺส รโห ปน ยตฺถ ฐิตสฺส กายวิการาทโย น ปญฺญายนฺติ, เตน ปริจฺฉินฺทิตโพฺพติ ทฏฺฐพฺพํฯ **พธิโร ปน จกฺขุมาปี**ติ ทุฏฺฐุลฺลวาจาสงฺฆาทิเสสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ทุฏฺฐุลฺลาปตฺติ วุตฺตา**ติ ปุริมสิกฺขาปเท วุเตฺตหิ อธิกวเสน ทุฏฺฐุลฺลาปตฺติ จ วุตฺตาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพ, น ปน ทุฏฺฐุลฺลาปตฺติ เอวาติ กายสํสคฺคสฺสาปิ อิธ คเหตพฺพโตฯ เตเนว **‘‘ปาราชิกาปตฺติญฺจ ปริหาเปตฺวา’’**ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, อิตรถา ‘‘กายสํสคฺคญฺจา’’ติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺยฯ

ติสมุฏฺฐานนฺติอาทิ ปน ปุริมสิกฺขาปเท อาคเตหิ อธิกสฺส ทุฏฺฐุลฺลวาจาสงฺฆาทิเสสสฺส วเสน วุตฺตํ กายสํสคฺคาทีนมฺปิ ปุริมสิกฺขาปเท เอว วุตฺตตฺตา, อิธ ปน น วุตฺตนฺติปิ วทนฺติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต อนิยตวณฺณนานโยฯ

๔. นิสฺสคฺคิยกโณฺฑ

๑. จีวรวโคฺค

๑. ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๙. **สมิตาวินา**ติ สมิตปาเปนฯ **โคตมกเจติยํ** นาม โคตมยกฺขสฺส เจติยฏฺฐาเน กต วิหาโร วุจฺจติฯ

๔๖๑. **นวมํ วา ทสมํ วา**ติ ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนํฯ **สเจ ภเวยฺยา**ติ สเจ กสฺสจิ กงฺขา ภเวยฺยฯ **วุตฺตสทิสนฺ**ติ ทสมํ วาติ วุตฺตสทิสํ ปริเจฺฉทสทิสํ, ‘‘วุตฺตสทิสเมวา’’ติปิ ลิขนฺติฯ **ธาเรตุ**นฺติ เอตฺถ อาหาติ ปาฐเสโส ทฏฺฐโพฺพฯ

๔๖๓. **สูจิยา ปฏิสามน**นฺติ สูจิฆเร สํโคปนํ, อิทญฺจ สูจิกมฺมสฺส สพฺพสฺส ปรินิฏฺฐิตภาว ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **เอตน**ฺติ นฏฺฐจีวรํฯ **เอเตสมฺปี**ติ นฏฺฐจีวราทีนิ ปรามสติ, เตน จีวรปลิโพธา ภาวํ ทเสฺสติฯ **ทุติยสฺส ปลิโพธสฺสา**ติ อาวาสปลิโพธสฺสฯ เอตฺถ จ นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ, อุพฺภตสฺมิํ กถิเนติ ทฺวีหิ ปเทหิ ทฺวินฺนํ ปลิโพธานํ อภาวทสฺสเนน อตฺถตกถินสฺส ปญฺจมาสพฺภนฺตเร ยาว จีวรปลิโพธอาวาสปลิโพเธสุ อญฺญตรํ น อุปจฺฉิชฺชติ, ตาว อติเรกจีวรํ ธาเรตุํ วฏฺฏตีติ ที เปติฯ ปกฺกมนํ อโนฺต อสฺสาติ **ปกฺกมนนฺติกา,** เอวํ เสสาปิ เวทิตพฺพาฯ วิตฺถาโร ปเนตฺถ อา คตฏฺฐาเน อาวิ ภวิสฺสติฯ

ทสาหปรมํ กาลนฺติ อจฺจนฺตสํโยควจนํฯ **อิทญฺหิ วุตฺตํ โหติ...เป.... ทสาหปรมภา โว**ติ อิทํ ทสาหปรมตาปทสฺส อตฺถมตฺตทสฺสนํ, ทสาหปรมภาโวติ อิทญฺหิ วุตฺตํ โหตีติ เอว เมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ อยมเตฺถติอาทิ ทสาหปรมปทเสฺสว อธิเปฺปตตฺถทสฺสนวเสน วุตฺตํฯ ตตฺถ **เอตฺตโก กาโล**ติ ‘‘ทสาหปรมตา’’ติ วุโตฺต โย กาโล, โส เอตฺตโก กาโลติ อ โตฺถฯ

โขมนฺติ โขมสุเตฺตหิ วายิตํ โขมปฏจีวรํ, ตํ วากมยนฺติ วทนฺติฯ กปฺปาสสุเตฺตหิ วายิตํ **กปฺปาสิกํ,** เอวํ เสสานิปิฯ **กมฺพล**นฺติ เอฬกาทีนํ โลมมยสุเตฺตน วายิตปฏํฯ **ภงฺค**นฺติ โขม สุตฺตาทีนิ สพฺพานิ, เอกจฺจานิ วา มิเสฺสตฺวา วายิตํ จีวรํฯ ภงฺคมฺปิ วากมยเมวาติ เกจิฯ ทุกูลํ ปตฺตุณฺณํ โสมารปฏํ จีนปฏํ อิทฺธิชํ เทวทินฺนนฺติ อิมานิ ปน ฉ จีวรานิ เอเตสเญฺญว อนุโลมา นีติ วิสุํ น วุตฺตานิฯ **ทุกูล**ญฺหิ สาณสฺส อนุโลมํ วากมยตฺตาฯ **‘‘ปตฺตุณฺณํ** โกเสยฺยวิเสโส’’ติ **อภิธานโกเส** วุตฺตํฯ โสมารเทเส, จีนเทเส จ ชาตวตฺถานิ **โสมารจีนปฏานิ**ฯ ปตฺตุณฺณาทีนิ ตีณิ โกเสยฺยสฺส อนุโลมานิ ปาณเกหิ กตสุตฺตมยตฺตาฯ **อิทฺธิช**นฺติ เอหิภิกฺขูนํ ปุญฺญิทฺธิยา นิพฺพตฺตจีวรํฯ กปฺปรุเกฺข นิพฺพตฺตํ, **เทวทินฺน**ญฺจ โขมาทีนํ อญฺญตรํ โหตีติ เตสํ สเพฺพสํ อนุ โลมานิฯ มนุสฺสานํ ปกติวิทตฺถิํ สนฺธาย **‘‘เทฺว วิทตฺถิโย’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ อิมินา ทีฆโต วฑฺฒกีหตฺถปฺปมาณํ วิตฺถารโต ตโต อุปฑฺฒปฺปมาณํ วิกปฺปนุปคนฺติ ทเสฺสติฯ ตถา หิ ‘‘สุคต วิทตฺถิ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ติโสฺส วิทตฺถิโย, วฑฺฒกีหเตฺถน ทิยโฑฺฒ หโตฺถ โหตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๓๔๘-๓๔๙) **กงฺขาวิตรณิยํ** วุตฺตํ, ตสฺมา สุคตงฺคุเลน ทฺวาทสงฺคุลา สุคตวิทตฺถิ วฑฺฒกีหเตฺถน ทิยโฑฺฒ หโตฺถติ สิทฺธํฯ เอวญฺจ กตฺวา ‘‘สุคตงฺคุเลน อฏฺฐงฺคุลํ วฑฺฒกีหตฺถปฺปมาณ’’นฺติ อาคตฏฺฐาเนหิ จ สเมติฯ

ตํ อติกฺกามยโตติ เอตฺถ **ตนฺ**ติ จีวรํ, กาลํ วา ปรามสติฯ **ตสฺส โย อรุโณ**ติ จีวรุปฺปาททิวสสฺส โย อติกฺกโนฺต อรุโณฯ **จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธิ**นฺติ จีวรุปฺปาททิวสสฺส อาทิภูเตน อติกฺกนฺตอรุเณน สทฺธินฺติ อโตฺถ, อิทญฺจ ภควตา ''ทสาหปรม''นฺติ วตฺวา ปุน ''เอกาทเส อรุณุคฺคมเน''ติ วุตฺตตฺตา ปุพฺพาปรสํสนฺทนตฺถํ สทฺทโต คมฺมมานมฺปิ ''จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธิ''นฺติ เอวํ วุตฺตํฯ ''ทสเม อรุเณ''ติ วุเตฺต เอว หิ ทสาหปรเมน สทฺธึ สเมติฯ ทิวสปริโยสานสฺส อวธิภูตอนาคตารุณวเสน หิ ทิวสํ อติกฺกนฺตํ นาม โหติ, น ปน ทิวสสฺส อาทิภูตารุณวเสน ปริวาสาทีสุ ตถา อคฺคหณโต, อิธ ปน ภควตา ทิวสสฺส อาทิอนฺตปริเจฺฉททสฺสนวเสน **''เอกาทเส อรุณุคฺคมเน''**ติ วุตฺตํ, ตสฺมา **อฎฺฐกถายํ** ทิวสสฺส อาทิภูตํ ตํทิวสนิสฺสิตมฺปิ อรุณํ คเหตฺวา ''เอกาทเส อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํ โหตี''ติ วุตฺตํฯ **อรุโณ**ติ เจตฺถ สูริยุคฺคมนสฺส ปุเรจโร วฑฺฒมนฆนรโตฺต ปภาวิเสโสติ ทฎฺฐโพฺพฯ

วจนีโยติ สงฺฆาเปโกฺขฯ **วจนเภโท**ติ ''ญตฺติยํ เทฺว อาปตฺติโย สรตี''ติอาทินา วตฺตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ

๔๖๘. **''น อิธ สญฺญา รกฺขตี''**ติ อิทํ เวมติกญฺจ อนติกฺกนฺตสญฺญญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ **โยปิ เอวํสญฺญี ตสฺสปี**ติ โย อนติกฺกนฺตสญฺญี, เวมติโก วา, ตสฺสปีติ อโตฺถฯ อนฎฺฐโต อวิลุตฺตสฺส วิเสสมาห **''ปสยฺหาวหารวเสนา''**ติฯ เถยฺยาวหารวเสน คหิตมฺปิ อิธ นฎฺฐํฯ

อนาปตฺติ อเญฺญน กตํ ปฎิลภิตฺวาติอาทิ นิสีทนสนฺถตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เยน หิ ปุราณสนฺถตสฺส สามนฺตา สุคตวิทตฺถึ อนาทิยิตฺวา นวํ นิสีทนสนฺถตํ กตํ, ตสฺส ตํ นิสฺสคฺคิยมฺปิ ตโต อญฺญสฺส ปฎิลภิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺติกรนฺติ สิชฺฌนโต อยมโตฺถ สพฺพนิสฺสคฺคิเยสุปิ สิชฺฌติฯ

๔๖๙. **ติจีวรํ อธิฎฺฐาตุ**นฺติ สงฺฆาฎิอาทินาเมน อธิฎฺฐาตุํฯ **''น วิกเปฺปตุ''**นฺติ อิมินา นาเมน น วิกเปฺปตุํ, เอเตน วิกปฺปิตติจีวโร เตจีวริโก น โหติฯ ตสฺส ตสฺมึ อธิฎฺฐิตติจีวเร วิย อวิปฺปวาสาทินา กตฺตพฺพวิธิ น กาตโพฺพติ ทเสฺสติ, น ปน วิกปฺปเน โทโสติฯ **ตโต ปร**นฺติ จตุมาสโต ปรํ วิกเปฺปตฺวา ปริภุญฺชิตุํ อนุญฺญาตนฺติ เกจิ วทนฺติ, อเญฺญ ปน ''วิกเปฺปตฺวา ยาว อาคามิวสฺสานํ, ตาว ฐเปตุเมว วฎฺฎตี''ติ วทนฺติ, อปเร ปน ''วิกปฺปเน น โทโส, ตถา วิกปฺปิตํ ปริกฺขาราทินาเมน อธิฎฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพ''นฺติ วทนฺติฯ

มุฎฺฐิปญฺจกนฺติ มุฎฺฐิยา อุปลกฺขิตํ ปญฺจกํ, จตุหเตฺถ มินิตฺวา ปญฺจมํ หตฺถํ มุฎฺฐึ กตฺวา มินิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ เกจิ ปน ''มุฎฺฐิหตฺถานํ ปญฺจกํ มุฎฺฐิปญฺจกํ, ตสฺมา ปญฺจปิ หเตฺถ มุฎฺฐึ กตฺวาว มินิตพฺพา''ติ วทนฺติฯ **มุฎฺฐิตฺติก**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ ทฺวิหเตฺถน อนฺตรวาสเกน ติมณฺฑลํ ปฎิจฺฉาเทตุํ สกฺกาติ อาห **''ปารุปเนนา''**ติอาทิฯ **อติเรก**นฺติ สุคตจีวรปฺปมาณโต อธิกํฯ **อูนก**นฺติ มุฎฺฐิปญฺจกาทิโต อูนกํ, เตน จ เตสุ ติจีวราธิฎฺฐานํ น รุหตีติ ทเสฺสติฯ

อิมํ สงฺฆาฎึ ปจฺจุทฺธรามีติ อิมํ สงฺฆาฎิอธิฎฺฐานํ อุกฺขิปามิ ปริจฺจชามีติ อโตฺถฯ **กายวิการํ กโรเนฺตนา**ติ หเตฺถน จีวรํ ปรามสเนฺตน, จาเลเนฺตน วาฯ **วาจาย อธิฎฺฐาตพฺพา**ติ เอตฺถ กาเยนปิ จาเลตฺวา วาจมฺปิ ภินฺทิตฺวา กายวาจาหิ อธิฎฺฐานมฺปิ สงฺคหิตนฺติ เวทิตพฺพํ ''กาเยน อผุสิตฺวา''ติ วุตฺตตฺตาฯ **ทฺวิธ**นฺติ อหตฺถปาสหตฺถปาสวเสน ทฺวิธํฯ ตตฺถ **หตฺถปาโส** นาม อฑฺฒเตยฺยหโตฺถ วุจฺจติฯ ทฺวาทสหตฺถนฺติ เกจิ วทนฺติ , ตํ อิธ น สเมติฯ **''สามนฺตวิหาเร''**ติ อิทํ ฐปิตฎฺฐานสลฺลกฺขณโยเคฺค ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตโต ทูเร ฐิตมฺปิ ฐปิตฎฺฐานํ

สลฺลกฺขเณฺตน อธิฏฺฐาตพฺพเมวฯ ตตฺถปิ จีวรสฺส ฐปิตภาวสลฺลกฺขณเมว ปมาณํฯ น หิ สกฺกา สพฺพถา ฐานํ สลฺลกฺเขตุํฯ เอกสฺมึ วิหาเร ฐเปตฺวา ตโต อญฺญสฺมึ ฐปิตนฺติ อธิฏฺฐาตุํ น วฏฺฏติฯ เกจิ ปน ''ตถาปิ อธิฏฺฐิเต น โทโส''ติ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถาย น สเมติ, วีมํสิตพฺพํฯ **อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวเตฺถหี**ติ ปริกฺขารโจฬนาเมน อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวเตฺถหิ, เตเนว ''อิมํ ปจฺจุทฺธรามี''ติ ปริกฺขารโจฬสฺส ปจฺจุทฺธารํ ทเสฺสติฯ เอเตน จ เตจีวรธุตงฺคํ ปริหรเนฺตน ปํสุกูลาทิวเสน ลทฺธํ วตฺถํ ทสาหพฺภนฺตเร กตฺวา รชิตฺวา ปารุปิตุํ อสโกฺกเนฺตน ปริกฺขารโจฬวเสน อธิฏฺฐหิตฺวาว ทสาหํ อติกฺกเมตพฺพํ, อิตรถา นิสฺสคฺคิยํ โหตีติ ทเสฺสติฯ เตเนว ''รชิตกาลโต ปน ปฏฺฐาย นิกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติ, ธุตงฺคโจโร นาม โหตี''ติ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๕) **วิสุทฺธิมเคฺค** วุตฺตํฯ **''ปุน อธิฏฺฐาตพฺพานี''**ติ อิทญฺจ สงฺฆาฏิอาทิติจีวรนาเมน อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตุกามสฺส วเสน วุตฺตํ, อิตรสฺส ปน ปุริมาธิฏฺฐานเมว อลนฺติ เวทิตพฺพํฯ **''ปุน อธิฏฺฐาตพฺพ''**นฺติ อิมินา กปฺปพินฺทุปิ ทาตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ

พทฺธสีมาย อวิปฺปวาสสีมาสมฺมุติสมฺภวโต น ตตฺถ ทุปฺปริหารตาติ อาห **''อพทฺธสีมายํ ทุปฺปริหาร''**นฺติฯ

อติริตฺตปฺปมาณาย เฉทนกํ ปาจิตฺติยนฺติ อาห **''อนติริตฺตปฺปมาณา''**ติฯ **ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพา**ติ วสฺสิกมาสโต ปรํ อธิฏฺฐานํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพา, อิมินา จตุนฺนํ วสฺสิกมาสานํ อุปริ อธิฏฺฐานํ ติฏฺฐตีติ วิญฺญายติ ตโต ปจฺจุทฺธราโยคาฯ ยญฺจ **มาติกาฏฺฐกถายํ** ''วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนาปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนาปิ อธิฏฺฐานํ วิชหตี''ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. กถินสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ, ตํ **สมนฺตปาสาทิกายํ** นตฺถิฯ **ปริวารฏฺฐกถายญฺจ** ''อตฺถาปตฺติ เหมเนฺต อาปชฺชติ, โน คิมฺเห''ติ เอตฺถ อิทํ วุตฺตํ ''กตฺติกปุณฺณมาสิยา ปจฺฉิเม ปาฏิปททิวเส วิกเปฺปตฺวา ฐปิตํ วสฺสิกสาฏิกํ นิวาเสโนฺต เหมเนฺต อาปชฺชติ, กุรุนฺทิยํ ปน 'กตฺติกปุณฺณมทิวเส อปจฺจุทฺธริตฺวา เหมเนฺต อาปชฺชตี'ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ สุวุตฺตํ, 'จตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ'นฺติ หิ วุตฺต''นฺติ (ปริ. อฏฺฐ. ๓๒๓)ฯ ตตฺถ **มหาอฏฺฐกถายํ** นิวาสนปจฺจยา ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** ปน อปจฺจุทฺธารปจฺจยา, ตสฺมา กุรุนฺทิยํ วุตฺตนเยนาปิ วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมปิ อธิฏฺฐานํ น วิชหตีติ ปญฺญายติฯ อธิฏฺฐานวิชหเนสุ จ วสฺสานมาสอาพาธานํ วิคเมน วิชหนํ **มาติกาฏฺฐกถายมฺปิ** น อุทฺธฏํ, ตสฺมา **สมนฺตปาสาทิกายํ** อาคตนเยน ยาว ปจฺจุทฺธารา อธิฏฺฐานํ ติฏฺฐตีติ คเหตพฺพํฯ นหานตฺถาย อนุญฺญาตตฺตา **''วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏตี''**ติ วุตฺตํฯ **''เทฺว ปน น วฏฺฏนฺตี''**ติ อิมินา สงฺฆาฏิอาทีสุ วิย ทุติเย อธิฏฺฐานํ น รุหติ, อติเรกจีวรํ โหตีติ ทเสฺสติฯ **มหาปจฺจริยํ** จีวรวเสน ปริโภคกิจฺจสฺส อภาวํ สนฺธาย อนาปตฺติ วุตฺตา เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรเณ วิยฯ ยํ ปน ''ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพ''นฺติ วุตฺตํ, ตํ เสนาสนตฺถาเยวาติ นิยมิตํ น โหติ นวสุ จีวเรสุ คหิตตฺตา, ตสฺมา อตฺตโน นาเมน อธิฏฺฐหิตฺวา นิทหิตฺวา ปริกฺขารโจฬํ วิย ยถา ตถา วินิยุชฺชิตพฺพเมวาติ คเหตพฺพํฯ **ปาวาโร โกชโว**ติ อิเมสมฺปิ ปจฺจตฺถรณาทีนํ โลเกปิ โวหรณโต เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรณโต วิสุํ คหณํ กตํฯ

''หีนายาวตฺตเนนา''ติ อิทํ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปชฺชิตฺวา ภิกฺขุปฏิญฺญาย ฐิตสฺส เจว ติตฺถิยปกฺกนฺตสฺส จ ภิกฺขุนิยา จ ภิกฺขุนิภาเว นิรเปกฺขตาย คิหิลิงฺคติตฺถิยลิงฺคคฺคหณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สิกฺขํ อปจฺจกฺขาย คิหิภาวูปคมนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เกจิ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ตทาปิสฺส อุปสมฺปนฺนตฺตา, จีวรสฺส จ ตสฺส สนฺตกตฺตาวิชหนโตฯ **ปมาณจีวรสฺสา**ติ ปจฺฉิมปฺปมาณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เทฺว จีวรานิ ปารุปนฺตสฺสา**ติ คามปฺปเวเส ทิคุณํ กตฺวา สงฺฆาฏิโย ปารุปนํ

สนฺธาย วุตฺตํฯ **“เอส นโย”**ติ อิมินา ปมาณยุตฺเตสุ ยตฺถ กตฺถจิ ฉินฺทํ อธิฏฺฐานํ วิชหตีติอาทิ อตฺถํ สงฺคณฺหาติฯ

อญฺญํ ปจฺฉิมปฺปมาณํ นาม นตฺถีติ สุเตฺต อาคตํ นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ อิทานิ ตเมว วิภาเวตุํ **“ยญฺหี”**ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ น สเมติ, สงฺฆาฏิอาทีนํ มุฏฺฐิปญฺจกาทิเหฏฺฐิมปฺปมาณสฺส สุเตฺต อนาคตตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ

มหนฺตํ วา ขุทฺทกํ กโรตีติ เอตฺถ อติมหนฺตํ จีวรํ มุฏฺฐิปญฺจกาทิปจฺฉิมปฺปมาณยุตฺตํ กตฺวา สมนฺตโต ฉินฺทเนนาปิ วิจฺฉินฺทนกาเล ฉิชฺชมานฏฺฐานํ ฉิทฺทสงฺขฺยํ น คจฺฉติ อธิฏฺฐานํ น วิชหติ เอวาติ สิชฺฌติ, ‘‘ฆเฏตฺวา ฉินฺทติ, น ภิชฺชตี’’ติ วจเนน จ สเมติฯ ปริกฺขารโจฬํ ปน วิกปฺปนุปคปจฺฉิมปฺปมาณโต อูนํ กตฺวา ฉินฺนํ อธิฏฺฐานํ วิชหติ อธิฏฺฐานสฺส อนิสฺสยตฺตาฯ ตานิ ปุน พทฺธานิ ฆฏิตานิ อธิฏฺฐาตพฺพเมวาติ เวทิตพฺพํ ฯ เกจิ ปน ‘‘วสฺสิกสาฏิกจีวเร ทฺวิธา ฉิเนฺน ยทิปิ เอเกกํ ขณฺฑํ ปจฺฉิมปจฺฉิมปฺปมาณํ ปโหติ, เอกสฺมึเยว ขเณฺฑ อธิฏฺฐานํ ติฏฺฐติ, น อิตเร, ‘‘เทฺว ปน น วฏฺฏนฺตี’’ติ วุตฺตตฺตาฯ นิสีทนกณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทีสุปิ เอเสว นโยติ วทนฺติฯ

สมฺมุเข ปวตฺตา **สมฺมุขา**ติ ปจฺจตฺตวจนํ, ตญฺจ วิกปฺปนวิเสสนํ, ตสฺมา ‘‘สมฺมุเข’’ติ ภุมฺมเตฺถ นิสฺสกฺกวจนํ กตฺวาปิ อตฺถํ วทนฺติ, อภิมุเขติ อโตฺถฯ อถ วา สมฺมุเขน อตฺตโน วาจาย เอว วิกปฺปนา **สมฺมุขาวิกปฺปนา**ฯ ปรมฺมุเขน วิกปฺปนา **ปรมฺมุขาวิกปฺปนา**ติ กรณเตฺถนาปิ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, อยเมว ปาฬิยา สเมติฯ **สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาว**นฺติ อาสนฺนทูรภาวํฯ **เอตฺตาวตา นิเธตุํ วฏฺฏตี**ติ เอตฺตเกเนว วิกปฺปนากิจฺจสฺส นิฏฺฐิตตฺตา, อติเรกจีวรํ น โหตีติ ทสาหาติกฺกเม น นิสฺสคฺคิยํ ชเนตีติ อธิปฺปาโยฯ **ปริภุญฺชิตุํ...เป.... น วฏฺฏตี**ติ สยํ อปจฺจุทฺธรณํ ปริภุญฺชเน ปาจิตฺติยํ, อธิฏฺฐาเน ปเรสํ วิสฺสชฺชเน ทุกฺกฏญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ

ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺตีติ ปริโภควิสฺสชฺชนอธิฏฺฐานานิปิฯ **อปิ**-สเทฺทน นิเธตุมฺปิ วฏฺฏตีติ อโตฺถ, เอเตน จ ปจฺจุทฺธาเรปิ กเต จีวรมฺปิ วิกปฺปิตจีวรเมว โหติ, น อติเรกจีวรํฯ ตํ ปน ติจีวราทินาเมน อธิฏฺฐาตุกาเมน อธิฏฺฐหิตพฺพํ, อิตเรน วิกปฺปิตจีวรเมว กตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ เกจิ ปน ‘‘ยํ วิกปฺปิตจีวรํ, ตํ ยาว อปริโภคกาลา อปจฺจุทฺธราเปตฺวาว นิทหิตพฺพํ, ปริโภคกาเล ปน สมฺปเตฺต ปจฺจุทฺธราเปตฺวา อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ ยทิ หิ ตโต ปุเรปิ ปจฺจุทฺธราเปยฺย, ปจฺจุทฺธาเรเนว วิกปฺปนาย วิคตตฺตา อติเรกจีวรํ นาม โหติ, ทสาหาติกฺกเม จ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํฯ ตสฺมา ยํ อปริภุญฺชิตฺวาว ฐเปตพฺพํ, ตเทว วิกเปฺปตพฺพํ, ปจฺจุทฺธาเร จ กเต อโนฺตทสาเหเยว อธิฏฺฐาตพฺพํฯ ยญฺจ อฏฺฐกถายํ ‘ตโต ปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺตี’ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ ปาฬิยา วิรุชฺฌตี’’ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตเมวฯ ปาฬิยญฺหิ ‘‘อโนฺตทสาหํ อธิเฏฺฐติ, วิกเปฺปตี’’ติ (ปารา. ๔๖๙) จ ‘‘สามํ จีวรํ วิกเปฺปตฺวา อปจฺจุทฺธารณํ ปริภุเญฺชยฺย ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๓๗๓) จ ‘‘อนาปตฺติ โส วา เทติ, ตสฺส วา วิสฺสาสโนฺต ปริภุญฺชตี’’ติ (ปาจิ. ๓๗๔) จ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา, อฏฺฐกถายญฺจ ‘‘อิมํ จีวรํ วา วิกปฺปนํ วา ปจฺจุทฺธรามี’’ติอาทินา ปจฺจุทฺธารํ อทเสฺสตฺวา ‘‘มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสเชฺชหิ วา’’ติ เอวํ อตฺตโน สนฺตกตฺตํ อโมเจตฺวาว ปริโภคาทิวเสเนว ปจฺจุทฺธารสฺส วุตฺตตฺตา, ‘‘ตโต ปภุติ ปริโภคาทโยปิ วฏฺฏนฺตี’’ติ อธิฏฺฐานํ วินาปิ วิสุํ ปริโภคสฺส, นิทหนสฺส จ วุตฺตตฺตา วิกปฺปนานนฺตรเมว ปจฺจุทฺธราเปตฺวา อนธิฏฺฐหิตฺวา เอว ติจีวรวิรหิตํ วิกปฺปนารหํ จีวรํ ปริภุญฺชิตุํ, นิทหิตุญฺจ อิทํ ปาเฏกฺกํ วินยกมฺมนฺติ ขายติฯ อปิจ พหูนํ ปตฺตานํ วิกเปฺปตุํ, ปจฺจุทฺธาเรตุญฺจ วุตฺตตฺตา ปจฺ

จุทฺธาเรน เตสํ อติเรกปตฺตตา ทสฺสิตาติ สิชฺฌติ เตสุ เอกเสฺสว อธิฏฺฐาตพฺพโตฯ ตสฺมา อฏฺฐกถายํ อาคตนเยเนว คเหตพฺพํฯ

ปญฺญตฺติโกวิโท น โหตีติ เอวํ วิกปฺปิเต ‘‘อนนฺตรเมว เอวํ ปจฺจุทฺธริตพฺพ’’นฺติ วินยกมฺมํ น ชานาติฯ เตนาห **‘‘น ชานาติ ปจฺจุทฺธริตุ’’**นฺติ, อิมินาปิ เจตํ เวทิตพฺพํ ‘‘วิกปฺปนานนฺตรเมว ปจฺจุทฺธาโร กาตโพฺพ’’ติฯ

อวิเสเสน วุตฺตวจนนฺติ ติจีวราทีนํ สาธารณวจเนน วุตฺตวจนํฯ ยํ ปเนตฺถ ‘‘วิรุทฺธํ วิย ทิสฺสตี’’ติ วตฺวา ตํ วิโรธาสงฺกํ นิวเตฺตตุํ **‘‘ติจีวรสเงฺขเปน...เป.... วิกปฺปนาย โอกาโส ทินฺนฺน โหตี’’**ติ วุตฺตํ, ตํ ‘‘อธิเฏฺฐติ วิกเปฺปตี’’ติ สามญฺญโต วุเตฺตปิ ติจีวรมฺปิ วิกเปฺปตีติ อยมโตฺถ น สิชฺฌติ, ‘‘ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘) วิเสเสตฺวา วุตฺตตฺตาฯ ยํ ปน อธิฏฺฐาตพฺพํ, ตํ อธิฏฺฐาติฯ ยํ ติจีวรวิรหิตํ, ตํ วิกเปฺปตพฺพํ, ตํ วิกเปฺปตีติ เอวมโตฺถ สิชฺฌตีติฯ ตสฺมา เอตฺถ ปุพฺพาปรวิโรโธ น ทิสฺสติ สามญฺญวจนสฺส วุตฺตาวเสเสเยว อวติฏฺฐนโตฯ ยํ ปเนตฺถ ติจีวรสฺสาปิ วิกปฺปนวิธึ ทเสฺสตุํ **‘‘ติจีวรํ ติจีวรสเงฺขเปนา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ติจีวรสเงฺขเปน ปริหริยมาเนสุ เอกมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตุํ น วฏฺฏติ, ติจีวรโต ปน เอกํ วา สกลเมว วา อปเนตฺวา อปรํ ติจีวรํ ติจีวรสเงฺขเปน ปริหริตุกามสฺส วา ติจีวราธิฏฺฐานํ มุญฺจิตฺวา ปริกฺขารโจฬ์วเสเนว สพฺพจีวรํ ปริภุญฺชิตุกามสฺส วา ปุริมํ อธิฏฺฐิตจีวรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตุํ วฏฺฏตีติ เอวมธิปฺปาเยน **‘‘ติจีวเร เอเกน จีวเรน วิปฺปวสิตุกาโม โหตี’’**ติอาทิ วุตฺตํ สิยา, อิเจฺจตํ ปาฬิยา สทฺธึ สเมติฯ อถ ปุนปิ ตเทว ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐาตุกาโม หุตฺวา วิปฺปวาสสุขตฺถํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน วุตฺตํ สิยา, ตํ ‘‘ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘) อิมินา วจเนน น สเมติฯ ยทิ หิ เสสจีวรานิ วิย ติจีวรมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกเปฺปตพฺพํ สิยา, ‘‘ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกเปฺปตุ’’นฺติ อิทํ วจนเมว นิรตฺถกํ สิยา เสสจีวเรหิ ติจีวรสฺส วิเสสาภาวาฯ ตสฺมา ‘‘วิกเปฺปตี’’ติ อิทํ ติจีวรวิรหิตเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ ติจีวรํ ปน วิกเปฺปตุํ น วฏฺฏตีติ วิญฺญายติ, เตเนว ทุติยกถินสิกฺขาปทสฺส อนาปตฺติวาเร ‘‘วิกเปฺปตี’’ติ อิทํ น วุตฺตํ, วีมํสิตฺวา ยถา ปาฬิยา สทฺธึ น วิรุชฺฌติ, ตถา เอตฺถ อธิปฺปาโย คเหตโพฺพฯ

ตุยฺหํ เทมีติอาทีสุ ปริจฺจตฺตตฺตา มนสา อสมฺปฏิจฺฉเนฺตปิ สมฺปทานภูตเสฺสว สนฺตกํ โหติ, โส อิจฺฉิตกฺขเณ คเหตุํ ลภติฯ **อิตฺถนฺนามสฺสา**ติ ปรมฺมุเข ฐิตํ สนฺธาย วทติฯ **ยสฺส ปน รุจฺจตี**ติอาทิ อุโภหิปิ ปริจฺจตฺตตาย อสฺสามิกตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘ตํ น ยุชฺชตี’’ติ อิทํ อโนฺตทสาเห เอว วิสฺสาสคฺคหณํ สนฺธาย อนาปตฺติวารสฺส อาคตตฺตา, อิธ นิสฺสคฺคิยจีวรสฺส กปฺปิยภาวกรณตฺถํ เลเสน คหิตตฺตา จ วุตฺตํ, เกจิ ปน ‘‘ปเรหิ สภาเคน อจฺฉินฺนฺน, วิสฺสาสคฺคหิเต จ ปุน ลเทฺธ โทโส น ทิสฺสตี’’ติ วทนฺติฯ **อนธิฏฺฐาเนนา**ติ กายวาจาหิ กตฺตพฺพสฺส อกรเณนาติ อธิปฺปาโยฯ จีวรสฺส อตฺตโน สนฺตกตา, ชาติปมาณยุตฺตตา, ฉินฺนปลิโพธภาโว, อติเรกจีวรตา, ทสาหาติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๓. ทุติเย **อวิปฺปวาเส**ติ อวิปฺปวาเส นิปฺผาเทตเพฺพ, วิปฺปวาสโทสาภาเว สาเธตเพฺพ กตฺตพฺพา สมฺมุตีติ อโตฺถฯ

๔๗๕. **ปฏิสิทฺธปริยาปเนฺนนา**ติ วิปฺปวสิตุํ ปฏิสิเทฺธสุ ตีสุ จีวเรสุ อโนฺตคเธน, เอเกน จ อวยเว สมุทาโยปจารํ ทเสฺสติฯ

๔๗๘-๙. **เอตฺตาวตา**ติ ''ปริกฺขิโตฺต''ติ อิมินาฯ ''สภาเยติ ลิงฺคพฺยตฺตเยน สภา วุตฺตา''ติ วตฺวา ปุน สยมฺปิ **''สภาเย''**ติ อิมินา โวหรโนฺต สภา-สทฺทสฺส ปริยาโย สภาย-สโทฺท นปุํสกลิงฺคยุโตฺต อตฺถีติ ทเสฺสติฯ ''สภายนฺติ ลิงฺคพฺยตฺตเยน สภา วุตฺตา''ติ วา ปาโฐฯ ลิงฺคพฺยตฺตเยน สภาติ จ ลิงฺคนฺตรยุโตฺต สภาสทฺทปริยาโย สภายสโทฺทติ อโตฺถฯ

สภายํ คจฺฉตีติ สภํ คจฺฉติฯ **วสิตพฺพํ นตฺถี**ติ จีวรหตฺถปาเสเยว วสิตพฺพํ นตฺถีติ อโตฺถฯ **ตสฺสา**ติ วีถิยาฯ **สภายสฺส จ ทฺวารสฺส จ หตฺถปาสา น วิชหิตพฺพ**นฺติ เอตฺถ สภายทฺวารานมนฺตเร วีถิ เคหาปิ คหิตา เอว โหนฺติ อาทิปริโยสานานํ คหิตตฺตาฯ เอตฺถ จ ทฺวารวีถิฆเรสุ วสเนฺตน คามปฺปเวสนสหเสยฺยาทิโทสํ ปริหริตฺวา สุปฏิจฺฉนฺนตาทิยุเตฺตเนว ภวิตพฺพํ , สภา ปน ยทิ สเพฺพสํ วสนตฺถาย สาลาสทิสา กตา, อนฺตราราเม วิย ยถาสุขํ วสิตุํ วฎฺฎตีติ เวทิตพฺพํฯ ปริกฺขิตฺตตาย จ เอกูปจารตํ, อปริกฺขิตฺตตาย นานูปจารตญฺจ นิเวสนาทีสุปิ อติทิสโนฺต อาห **''เอเตเนวูปาเยนา''**ติอาทิฯ นิเวสนาทีนิ พหิคามโต สนฺนิวิฏฺฐานิ คหิตานิ อโนฺตคาเม ฐิตานํ คามคฺคหเณเนว คหิตตฺตาฯ **สพฺพตฺถา**ติ คามนิคมนิเวสนาทีสุ ปนฺนรสสุฯ **ปริเกฺขปาทีติ อาทิ**-สเทฺทน อปริเกฺขปเสฺสว คหณํ, น เอกกุลาทีนมฺปิ เตสํ เอกูปจารตานานูปจารตานิมิตฺตตาภาวาฯ เอตฺถ จ สตฺถสฺส กติปาหํ กตฺถจิ นิวิฏฺฐเสฺสว ปริเกฺขโปโหติ, น คจฺฉนฺตสฺสฯ

๔๘๒-๗. คามโต พหิ อิสฺสรานํ สมุทฺทตีราทีสุ กตภณฺฑสาลา อุโทสิโตติ อาห **''ยานาทีน''**นฺติอาทิฯ **มุณฺฑจฺฉทนปาสาโท**ติ นาติอุโจฺจ จนฺทิกงฺคณยุโตฺต สิขรกูฏมาลาทิวิรหิโต ปาสาโทฯ

๔๘๙. **ปริยาทิยิตฺวา**ติ อโชฺฌตฺถริตฺวาฯ **นทีปริหาโร**ติ วิสุํคามาทีนํ วิย นทีปริหารสฺส อวุตฺตตฺตา จีวรหตฺถปาโส เอวาติ วทนฺติ, อเญฺญ ปน ''อิมินา อฏฺฐกถาวจเนน นทีปริหาโรปิ วิสุํ สิโทฺธ, นทิยา หตฺถปาโส น วิชหิตโพฺพ''ติ วทนฺติฯ **วิหารสีม**นฺติ อวิปฺปวาสสีมํ สนฺธายาหฯ เอตฺถ จ วิหารสฺส นานากุลสนฺตกภาเวปิ อวิปฺปวาสสีมาปริเจฺฉทพฺภนฺตเร สพฺพตฺถ จีวรอวิปฺปวาสสมฺภวโต ตสฺสา ปธานตฺตา ตตฺถ สตฺถปริหาโร น ลพฺภตีติ **''วิหารํ คนฺตฺวา วสิตพฺพ''**นฺติ วุตฺตํฯ **''สตฺถสมีเป''**ติ อิทํ ยถาวุตฺตํ อพฺภนฺตรปริเจฺฉทวเสน วุตฺตํฯ ปาฬิยํ **นานากุลสฺส สโตฺถ โหติ, สเตฺถ จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา หตฺถปาสา น วิชหิตพฺพ**นฺติ เอตฺถ สตฺถหตฺถปาโส คหิโตฯ

๔๙๐. **เอกกุลสฺส เขเตฺต**ติ อปริกฺขิตฺตํ สนฺธาย วทติฯ

๔๙๑-๔. **วิหาโร** นาม อุปจารสีมาฯ ตตฺถ **ยสฺมิํ วิหาเร**ติ ตสฺส อโนฺตปริเวณาทิํ สนฺธาย วุตฺตํ, เอกกุลาทิสนฺตกตา เจตฺถ การาปกานํ วเสนฯ **ฉายาย ผุฏฺฐกาสสฺสา**ติ อุชุกํ อวกฺขิตฺตเลฑฺฑุปาตพฺภนฺตรํ สนฺธาย วทติฯ

อคมนปเถติ ตทเหว คนฺตฺวา นิวเตฺตตุํ น สกฺกุเณยฺยเก สมุทฺทมเชฺฌ เย ทีปกา, เตสูติ โยชนาฯ **อิตรสฺมิ**นฺติ ปุรตฺถิมทิสาย จีวเรฯ **''อุโปสถกาเล...เป.... วฑฺฒตี''**ติ อิมินา จีวรวิปฺปวาสสตฺตพฺภนฺตรโต สมานสํวาสาย สตฺตพฺภนฺตรสีมาย อจฺจนฺตวิสทิสตํ ทเสฺสติ ฯ ตถาหิ พหูสุ ภิกฺขูสุ เอกโต นิสีทิตฺวา สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรปริเจฺฉเทสุ ยถาสกํ จีวรํ ฐเปตฺวา ปริ

หรเนฺตสุ เอเกกสฺส ภิกฺขุโน นิสิโนฺนกาสโต ปฏฺฐาย ปเจฺจกํ สตฺตพฺภนฺตรสฺส ปริเจฺฉโท อญฺญมญฺญวิสทิโส อเนกวิโธ โหติ, น เอโก ปริสปริยนฺตโต ปฏฺฐาย อนิมิตพฺพตฺตาฯ เตเนว ตตฺถ ปริสวเสน วุฑฺฒิ, หานิ วา น โหติ, น เอวํ สตฺตพฺภนฺตรสีมายฯ สา หิ โยชนิกายปิ ปริสปริยนฺตโตว ปฏฺฐาย สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรปอจฺฉินฺนา เอกาว โหติฯ เตเนว สา ปริสวเสน วฑฺฒติ, หายติ จ, ตสฺมา อญฺญาว สตฺตพฺภนฺตรสีมา อโญฺญ สตฺตพฺภนฺตรโต ปริจฺฉิโนฺน จีวรวิปฺปวาสปริหาโร อโพฺภกาโสติ เวทิตพฺพํฯ ยเญฺจตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ **ขนฺธเก สีมากถาย**เมว (มหาว. ๑๔๓) วกฺขามฯ

๔๙๕. **นทิํ โอตรตี**ติ หตฺถปาสํ มุญฺจิตฺวา โอตรติฯ **พหิคาเม ฐเปตฺวา**ติ อปารุปิตพฺพตาย วุตฺตํฯ **วินยกมฺมํ กาตพฺพ**นฺติ อุตฺตราสเงฺค จ พหิคาเม ฐปิตสงฺฆาฏิยญฺจ ปฐมํ วินยกมฺมํ กตฺวา ปจฺฉา อุตฺตราสงฺคํ นิวาเสตฺวา อนฺตรวาสเก กาตพฺพํฯ เอตฺถ จ พหิคาเม ฐปิตสฺสาปิ วินยกมฺมวจนโต ปรมฺมุขาปิ ฐิตํ วิสฺสชฺชิตุํ, นิสฺสฏฺฐํ ทาตุญฺจ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ ทหรานํ คมเน สอุสฺสาหตฺตา **“นิสฺสโย ปน น ปฏิปฺปสฺสมฺภตี”**ติ วุตฺตํฯ **มุหุตฺตํ…เป…. ปฏิปฺปสฺสมฺภตี**ติ สอุสฺสาหเตฺต คมนสฺส อุปจฺฉินฺนตฺตา วุตฺตํฯ เตสํ ปน ปุรารุณาว อุฏฺฐหิตฺวา สอุสฺสาเหน คจฺฉนฺตานํ อรุเณ อนฺตรา อุฏฺฐิเตปิ น ปฏิปฺปสฺสมฺภติ **“ยาว อรุณุคฺคมนา สยนฺตี”**ติ วุตฺตตฺตาฯ เตเนว **“คามํ ปวิสิตฺวา…เป…. น ปฏิปฺปสฺสมฺภตี”**ติ วุตฺตํฯ **อญฺญมญฺญสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวา**ติอาทิมฺหิ สอุสฺสาหตฺตา คมนกฺขเณ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ น วุตฺตาฯ **เธนุภเยนา**ติ ตรุณวจฺฉคาวีนํ อภิธาวิตฺวา สิเงฺคน ปหรณภเยนฯ **นิสฺสโย จ ปฏิปฺปสฺสมฺภตี**ติ เอตฺถ เธนุภยาทีหิ ฐิตานํ ยาว ภยวูปสมา ฐาตพฺพโต ‘‘อโนฺตอรุเณเยว คมิสฺสามี’’ติ นิยเมตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา วุตฺตํฯ ยตฺถ ปน เอวํ นิยเมตุํ สกฺกา, ตตฺถ อนฺตรารุเณ อุคฺคเตปิ นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภติ เภสชฺชตฺถาย คามปฺปวิฏฺฐทหรานํ วิยฯ **อโนฺตสีมายํ คาม**นฺติ อวิปฺปวาสสีมาสมฺมุติโต ปจฺฉา ปติฏฺฐาปิตคามํ สนฺธาย วทติ คามญฺจ คามูปจารญฺจ ฐเปตฺวา สมฺมนฺนิตพฺพโตฯ **ปวิฏฺฐาน**นฺติ อาจริยเนฺตวาสิกานํ วิสุํ วิสุํ คตานํ อวิปฺปวาสสีมตฺตา เนว จีวรานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, สอุสฺสาหตาย นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ **อนฺตรามเคฺค**ติ ธมฺมํ สุตฺวา อาคจฺฉนฺตานํ อนฺตรามเคฺคฯ

“อิธ อปจฺจุทฺธรณ”นฺติ อิมินา อธิฏฺฐานวิกปฺปนานิ วิย ปจฺจุทฺธรณมฺปิ กาเยน วา วาจาย วา กตฺตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ กายวาจาหิ กตฺตพฺพสฺส อกรณโตติ อิทํ กายวาจาสมุฏฺฐานํ วุตฺตํฯ อธิฏฺฐิตตีจีวรตา, อนตฺถตกถินตา, อลทฺธสมฺมุติตา, รตฺติวิปฺปวาโสติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๗. ตติเย ปาฬิยํ **จีวรปจฺจาสา นิกฺขิปิตุ**นฺติ จีวรปจฺจาสาย สติยา นิกฺขิปิตุนฺติ อโตฺถฯ **นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา**ติ เอตฺถ ทุติยกถิเน วิย สามิวเสเนว กรณวจนสฺส อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๔๙๙-๕๐๐. **ตุยฺหํ ทมฺมีติ ทินฺน**นฺติ ‘‘ตุยฺหํ, ภเนฺต, อกาลจีวรํ ทมฺมี’’ติ เอวํ ทินฺนํ, เอตมฺปิ กาเล อาทิสฺส ทินฺนํ นาม โหตีติ อธิปฺปาโยฯ อิทํ ปน อฏฺฐกถาวจนํ, ปาฬิยํ ‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺน’’นฺติ อิทญฺจ ‘‘อกาลจีวร’’นฺติ วจนสามญฺญโต ลพฺภมานํ สพฺพมฺปิ ทเสฺสตุํ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ ปฐมอนิยเต โสตสฺส รโห วิยฯ สงฺฆสฺส หิ กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ อกาเล

อุปฺปนฺนจีวรํ วิย สมฺมุขีภูเตหิ วุตฺถวเสฺสหิ, อวุตฺถวเสฺสหิ จ สเพฺพหิปิ ภาเชตพฺพตาสาม เญฺญน อกาลจีวรํ นาม โหตีติ ทสฺสนตฺถํ อตฺถุทฺธารวเสน ปาฬิยํ ‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺน’’นฺติ วุตฺตํ, น ปน ‘‘ตโต ภาเชตฺวา ลทฺธจีวรมฺปิ อกาเล ลทฺธจีวรมฺปิ วุตฺถวสฺสานํ เอกมาสปริหารํ, ปญฺจมาสปริหารํ วา น ลภติ, ปจฺจาสาจีวเร อสติ ทสาหปริหารเมว ลภตี’’ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, อฎฺฐกถายมฺปิ ‘‘อาทิสฺส ทินฺน’’นฺติ วจนสามญฺญโต ลพฺภมานํ สพฺพํ อตฺถุทฺธารวเสน ทเสฺสตุํ ‘‘เอกปุคฺคลสฺส วา อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมีติ ทินฺน’’นฺติ วุตฺตํ, น ปน ตถาลทฺธํ วา อกาเล ลทฺธํ วา อนตฺถตกฐินานํ ทสาหพฺภนฺตเร อธิฎฺฐาตพฺพนฺติ ทเสฺสตุนฺติ เวทิตพฺพํ อิตรถา ปาฬิอฎฺฐกถา หิ วิรุชฺฌนโตฯ ตถา หิ **อเจฺจกจีวรสิกฺขาปเท** อกาเล อุปฺปนฺนมฺปิ อเจฺจกจีวรํ ‘‘ยาวจีวรกาล สมยํ นิกฺขิปิตพฺพ’’นฺติ (ปารา. ๖๔๘) วุตฺตํ, ตสฺส อฎฺฐกถายญฺจ ‘‘ปวารณมาสสฺส ชุณฺห ปกฺขปญฺจมิยํ อุปฺปนฺนสฺส อเจฺจกจีวรสฺส อนตฺถเต กฐิเน เอกาทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กฐิเน เอกาทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสา จ ปริหาโร วุโตฺต, ตเมว ปริหารํ สนฺธาย ‘ฉฎฺฐิโต ปฎฺฐาย ปน อุปฺปนฺนํ อนเจฺจกจีวรมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา ฐปิตจีวรมฺปิ เอตํ ปริหารํ ลภติเยวา’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๖๔๖-๖๔๙) วุตฺตํฯ ตสฺมา กาเลปิ อกาเลปิ จ ยถาตถา ลทฺธํ อติเรกจีวรํ วุตฺถวสฺสานํ เอกมาสํ, ปญฺจมาสํ วา ยถารหํ ปริหารํ ลภติ เอวาติ คเหตพฺพํฯ

เอวํ ปน อวตฺวา ปทภาชนํ วุตฺตนฺติ สมฺพนฺโธฯ ตตฺถ **เอวนฺ**ติ ยํ อฎฺฐกถายํ ‘‘ตโต เจ อุตฺตรี’’ติ อิมสฺส มาสปรมโต อุตฺตรีติ อโตฺถ วุโตฺต, ตํ ปรามสติฯ ปทภาชนิยํ เอวมตฺถํ อวตฺวา อญฺญถา อโตฺถ วุโตฺตติ อธิปฺปาโยฯ **ตาว อุปฺปนฺนํ ปจฺจาสาจีวรนฺ**ติ ปจฺจตฺตวจนํฯ **‘‘มูล จีวร’’นฺ**ติ อิทํ อุปโยควจนํฯ **อตฺตโน คติกํ กโรตี**ติ อนนฺตรา ทุติยทิวสาทีสุ อุปฺปนฺนํ ปจฺจา สาจีวรํ มาสปรมํ มูลจีวรํ ฐเปตุํ อทตฺวา อตฺตโน ทสาหปรมตาย เอว ปติฎฺฐาเปตีติ อตฺตโน คติกํ กโรตีติฯ **ตโต อุทฺธํ มูลจีวรนฺ**ติ เอตฺถ ปน **มูลจีวรนฺ**ติ ปจฺจตฺตวจนํฯ ตญฺหิ วีสติมทิวส โต อุทฺธํ ทุวาวีสติมทิวสาทีสุ อุปฺปนฺนํ ปจฺจาสาจีวรํ อตฺตนา สทฺธิํ เอกโต สิเพฺพตฺวา ฆฎิตํ ทสาหปรมํ คนฺตุํ อทตฺวา นวาหปรมตาทิวเสน อตฺตโน คติกํ กโรติ, เอกโต อสิเพฺพตฺวา วิสุํ ฐปิตํ ปน ปจฺจาสาจีวรํ ทสาหปรมเมวฯ

ปาฬิยํ **ทสาหา**ติ ทสาเหนฯ **เอกาทเส อุปฺปเนฺน**ติอาทีสุ เอกาทสาเห อุปฺปเนฺนติอาทินา อโตฺถ, อยเมว วา ปาโฐ คเหตโพฺพฯ **เอกวีเส อุปฺปเนฺน…เป.… นวาหา กาเรตพฺพนฺ**ติ อาทิ ปจฺจาสาจีวรสฺส อุปฺปนฺนทิวสํ ฐเปตฺวา วุตฺตํฯ เตเนว **‘‘ติํเส…เป.… ตทเหว อธิ ฎฺฐาตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตํฯ **‘‘อญฺญํ ปจฺจาสาจีวรํ…เป.… กาเรตพฺพ’’**นฺติ อิทํ สติยา เอว ปจฺจาสาย วุตฺตํฯ สเจ ปน ‘‘อิโต ปฎฺฐาย จีวรํ น ลภิสฺสามี’’ติ อิจฺฉิตฎฺฐานโต ปจฺจาสาย อุปจฺฉินฺนาย อญฺญตฺถาปิ เยน เกนจิ อุปาเยน ปจฺจาสํ อุปฺปาเทติ, มูลจีวรํ น อธิฎฺฐาตพฺพํ, สพฺพ ถา ปจฺจาสาย อุปจฺฉินฺนาย ทสาหาติกฺกนฺตํ มูลจีวรํ ตทเหว อธิฎฺฐาตพฺพํฯ **ปจฺจาสาจีวรมฺปิ ปริกฺขารโจฬํ อธิฎฺฐาตพฺพนฺ**ติ ปฐมตรํ อุปฺปนฺนํ วิสภาคํ สนฺธาย วทติฯ **อญฺญมญฺญนฺ**ติ อญฺญํ อญฺญํ, อยเมว วา ปาโฐฯ องฺคํ ปเนตฺถ ปฐมกฐิเน วุตฺตสทิสเมวฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ ทสา หาติกฺกโม, อิธ มาสาติกฺกโมติ อยํ วิเสโสฯ

ตติยกฐินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๓-๕. จตุเตฺถ ปาฬิยํ **ภตฺตวิสฺสคฺคนฺ**ติ ภตฺตสฺส อุทเร วิสฺสชฺชนํ, ปเวสนํ อโชฺฌ หรณํ ภตฺตกิจฺจนฺติ อโตฺถ, โภชนปริโยสาเนน ภตฺตสฺส วิสฺสชฺชนนฺติปิ วทนฺติฯ **ตตฺถ นาม ตุวนฺ**ติ โส นาม ตฺวํ, ตาย นาม ตุวนฺติ วา อโตฺถฯ ปิตา จ มาตา จ ปิตโร, ปิตูนํ ปิตา จ มาตา จ

ปิตามหา, เต เอว ยุคฬฺเฐน **ยุโค,** ตสฺมา ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา ปิตามหาวฏฺฏาติ เอว เมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพฯ เอวญฺหิ ปิตามหคฺคหเณน มาตามโห จ ปิตามหี มาตามหี จ คหิตาว โหนฺติฯ สตฺตมยุคโต ปรํ ''อญฺญาตกา''ติ เวทิตพฺพํฯ **ยา**ติ ภิกฺขุนีฯ ปิตุ มาตา **ปิตามหี,** มาตุ ปิตา **มาตามโห**ฯ

ปโยเค ปโยเค *ภิกฺขุสฺส* ทุกฺกฏนฺติ ''โธวา''ติ อาณาปนวาจาย เอกาย เอว ตทนุคุณสฺส สพฺพสฺสาปิ ปโยคสฺส อาณตฺตตฺตา วุตฺตํฯ

๕๐๖. ตทวินาภาวโต โธวนสฺส **"กายวิการํ กตฺวา"**ติ จ **"อโนฺตทฺวาทสหตฺถ"**ติ จ วุตฺตตฺตา กาเยน โธวาเปตุกามตํ อปฺปกาเสตฺวา ทานขิปนเปสนาทึ กโรนฺตสฺส จ ทฺวาทสหตฺถํ อุปจารํ มุญฺจิตฺวา พหิ ฐตฺวา กายวาจาหิ อาณาเปตฺวา ขิปนเปสนาทึ กโรนฺตสฺส จ อนาปตฺติ เอวฯ

เอเกน วตฺถุนาติ ปฐมกเตนฯ ปญฺจสตานิ ปมาณํ เอตาสนฺติ **ปญฺจสตา**ฯ ภิกฺขุภาวโต ปริวตฺตลิงฺคาปิ ภิกฺขุนี ภิกฺขูนํ สนฺติเก เอกโตอุปสมฺปนฺนา เอวฯ

๕๐๗. **ตาวกาลิกํ คเหตฺวา**ติ อตฺตนา กติปาหํ ปารุปนาทิอตฺถาย ตาวกาลิกํ ยาจิตฺวาฯ ปุราณจีวรตา, อุปจาเร ฐตฺวา อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา อาณาปนํ, ตสฺสา โธวาปนาทีนิ จาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๘. ปญฺจเม **อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเทติ คณมฺหา โอหียนสิกฺขาปเท** (ปาจิ. ๖๙๑-๖๙๒) อปญฺญเตฺตฯ **โกฏฺฐาสสมฺปตฺตี**ติ เกสาทิปญฺจโกฏฺฐาสานํ กลฺยาณตาฯ **หตฺถตเลเยว ทเสฺสตฺวา**ติ หตฺถตลโต เสสกายสฺส อทสฺสนํ ทีเปติฯ

๕๑๐. **วิหตฺถตายา**ติ วิหตตาย, อมิสฺสิตตาย อปฏิสรณตายาติ อตฺโถฯ เตนาห **"สมภิตุนฺนตฺตา"**ติ, พฺยธิตตฺตาติ อตฺโถฯ ปริวเตฺตตพฺพํ ปริวตฺตํ, ตเทว **ปาริวตฺตกํ,** ปริวเตฺตตฺวา ทิยฺยมานนฺติ อตฺโถฯ

ปุริมสิกฺขาปเท วิย อิธ ทฺวาทสหโตฺถ อุปจารนิยโม นตฺถีติ อาห **"อุปจารํ มุญฺจิตฺวา"**ติฯ **อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา**ติ ยํ อนฺตมโส หรีฏกขณฺฑมฺปิ ทตฺวา วา ''ทสฺสามี''ติ อาโภคํ กตฺวา วา ปริวตฺตกํ คณฺหาติ, ตํ ฐเปตฺวาฯ **"ตํ อจิตฺตกภาเวน น สเมตี"**ติ อิมินา ญาติภาวาชานนาทีสุ วิย ภิกฺขุนีภาวาชานนาทิวเสนาปิ อจิตฺตกตํ ปกาเสติฯ

๕๑๓-๔. ติกญฺจ ตํ ปาจิตฺติยญฺจาติ **ติกปาจิตฺติยํ,** ปาจิตฺติยติกนฺติ อตฺโถฯ **ปตฺตตฺถวิกาที**ติ อนธิฏฺฐานุปคํ สนฺธาย วทติฯ **โก ปน วาโท ปตฺตตฺถวิกาทีสู**ติ มหติยาปิ ตาว ภิสิจฺฉวิยา อนธิฏฺฐานุปคตฺตา อนาปตฺติ, วิกปฺปนุปคปจฺฉิมปฺปมาณวิรหิตตาย อนธิฏฺฐาตเพฺพสุ กิเมว วตฺตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ ปตฺตตฺถวิกาทีนิ ปน วิกปฺปนุปคปจฺฉิมานิ คณฺหิตุํ น วฏฺฏติ เอวฯ ปฏิคฺคหณํ **กิริยา,** อปริวตฺตนํ **อกิริยา**ฯ วิกปฺปนุปคจีวรตา, ปาริวตฺตกาภาโว, อญฺญาติกาย หตฺถโต คหณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๑๕. ฉฏฺเฐ ปฐฺ เอว **ปโฏฺฐ**ฯ ปาฬิยํ **ธมฺมนิมนฺตนา**ติ สมเณสุ วตฺตพฺพาจาร ธมฺมมตฺตวเสน นิมนฺตนา, ทาตุกามตาย กตนิมนฺตนา น โหตีติ อโตฺถฯ เตเนว **“วิญฺญาเปสฺสตี”**ติ วุตฺตํฯ อญฺญาตกอปฺปวาริตโต หิ วิญฺญตฺติ นาม โหติฯ

๕๑๗. ‘‘ติเณน วา ปเณฺณน วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา อาคนฺตพฺพ’’นฺติ อิมินา ภูตคามวิโกปนํ อนุญฺญาตนฺติ อาห **“เนว ภูตคามปาตพฺยตายา”**ติอาทิฯ ปฐมํ สุทฺธจิเตฺตน ลิงฺคํ คเหตฺวา ปจฺฉา ลทฺธึ คณฺหโนฺตปิ ติตฺถิยปกฺกนฺตโก เอวาติ อาห **“นิวาเสตฺวาปิ ลทฺธิ น คเหตพฺพา”**ติฯ

ยํ อาวาสํ ปฐมํ อุปคจฺฉตีติ เอตฺถาปิ วิหารจีวราทิอตฺถาย ปวิสเนฺตนปิ ติณาทีหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวาว คนฺตพฺพํ, น เตฺวว นเคฺคน อาคนฺตพฺพนฺติ สามญฺญโต ทุกฺกฏฺสฺส วุตฺตตฺตาฯ **จิมิลิกาหี**ติ ปฏปิโลติกาหิฯ **ปริโภเคเนวา**ติ อญฺญํ จีวรํ อลภิตฺวา ปริภุญฺชเนนฯ **ปริโภคชิณฺณ**นฺติ ยถา ตํ จีวรํ ปริภุญฺชิยมานํ โอภคฺควิภคฺคตาย อสารุปฺปํ โหติ, เอวํ ชิณฺณํฯ

๕๒๑. **อญฺญสฺสตฺถายา**ติ เอตฺถาปิ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ อิทํ อนุวตฺตติ เอวาติ อาห **“อตฺตโน ญาตกปวาริเต”**ติอาทิฯ อิธ ปน อญฺญสฺส อจฺฉินฺนนฏฺฐจีวรสฺส อตฺถาย อญฺญาตกอปฺปวาริเต วิญฺญาเปนฺตสฺส นิสฺสคฺคิเยน อนาปตฺตีติ อโตฺถ คเหตโพฺพ, อิตรถา ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ อิมินา วิเสโส น ภเวยฺยฯ เตเนว อนนฺตรสิกฺขาปเท วกฺขติ ‘‘อฏฺฐกถาสุ ปน ญาตกปริวาตฏฺฐาเน…เป.… ปมาณเมว วฏฺฏตีติ วุตฺตํ, ตํ ปาฬิยา น สเมตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๒๖) จ ‘‘ยสฺมา ปนิทํ สิกฺขาปทํ อญฺญสฺสตฺถาย วิญฺญาปนวตฺถุสฺมึเยว ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา อิธ ‘อญฺญสฺสตฺถายา’ติ น วุตฺต’’นฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๒๖) จฯ วิกปฺปนุปคจีวรตา, สมยาภาโว, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ตตุตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๒-๕๒๔. สตฺตเม ปาฬิยํ **ปคฺคาหิกสาล**นฺติ ทุสฺสาปณํฯ ตญฺหิ วาณิชเกหิ ทุสฺสานิ ปคฺคเหตฺวา ทสฺสนฏฺฐานตาย ‘‘ปคฺคาหิกสาลา’’ติ วุจฺจติฯ **อสฺส จีวรสฺสา**ติ สาทิตพฺพจีวรสฺสฯ **“ติจีวริเกนา”**ติ อิมินา อจฺฉินฺนติจีวรโต อญฺญสฺส วิหาราทีสุ นิหิตสฺส จีวรสฺส อภาวํ ทเสฺสติฯ ยทิ ภเวยฺย, วิญฺญาเปตุํ น วเฏฺฏยฺยฯ ตาวกาลิกํ นิวาเสตฺวา อตฺตโน จีวรํ คาเหตพฺพํ, ตาวกาลิกมฺปิ อลภนฺตสฺส ภูตคามวิโกปนํ กตฺวา ติณปเณฺณหิ ฉทนํ วิย วิญฺญาปนมฺปิ วฏฺฏติ เอวฯ **อเณฺญนา**ติ อจฺฉินฺนอสพฺพจีวเรนฯ **เทฺว นฏฺฐานี**ติ อธิการโต วุตฺตํ **“เทฺว สาทิตพฺพานี”**ติฯ

๕๒๖. **ปาฬิยา น สเมตี**ติ ‘‘อนาปตฺติ ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ อิมาย ปาฬิยา น สเมติ ตตุตฺตริวิญฺญาปนอาปตฺติปฺปสเงฺค เอว วุตฺตตฺตาฯ **“อญฺญสฺสตฺถายาติ น วุตฺต”**นฺติ อิทํ อญฺญสฺสตฺถาย ตตุตฺตริ วิญฺญาปเน นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ โหตีติ อิมมตฺถํ ทีเปติ, ตญฺจ ปาจิตฺติยํ เยสํ อตฺถาย วิญฺญาเปติ, เตสํ วา สิยา, วิญฺญาปกเสฺสว วา, น ตาว เตสํ เตหิ อวิญฺญาปิตตฺตา, นาปิ วิญฺญาปกสฺส อตฺตานํ อุทฺทิสฺส อวิญฺญาปิตตฺตาฯ ตสฺมา อญฺญสฺสตฺ

ถาย วิญฺญาเปนฺตสฺสาปิ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ น ทิสฺสติฯ ปาฬิยํ ปน อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส อตฺตโน สาทิยนปฏิพทฺธตาวเสน ปวตฺตตฺตา ''อญฺญสฺสตฺถายา''ติ อนาปตฺติวาเร น วุตฺตนฺติ วทนฺติ, ตญฺจ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ ตตฺตฺตริจีวรตา, อจฺฉินฺนาทิการณตา, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ตตฺตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ปฐมอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๘-๕๓๑. อฏฺฐเม **โย กตฺตา**ติ ทายกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปโฐ เอว **ปฏโกฯ ''อปฺปคฺฆํ เจตาเปตี''**ติ อิทํ นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยา อนาปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํ, วิญฺญตฺติปจฺจยา ปน ทุกฺกฏเมวฯ ''ปุเพฺพ อปฺปวาริโต''ติ หิ สุเตฺต วิญฺญตฺติการณํ วุตฺตํฯ **มาติกาฏฺฐกถายมฺปิ** ''จีวเร ภิโยฺยกมฺยตา, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานี''ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. อุปกฺขฏสิกฺขาปท) อญฺญาตกวิญฺญตฺติตา ปกาสิตา, เกจิ ปน ''ทายเกน ทาตุกาโมมฺหีติ อตฺตโน สนฺติเก อวุเตฺตปิ ยทคฺฆนกํ โส ทาตุกาโม, ตทคฺฆนกํ อาหราเปตุํ วฏฺฏตี เอวา''ติ วทนฺติ, ตํ **ราชสิกฺขาปทฏฺฐกถายปิ** น สเมติ, ทูเตน วา ทายเกน วา ''อายสฺมนฺตํ อุทฺทิสฺส จีวรเจตาปนฺนํ อาภต''นฺติ อาโรจิเตปิ มุขเววฏิยกปฺปิยการกาทีนํ สนฺติกา อาหราปนสฺส ตตฺถ ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ''อิเม เทฺว อนิทฺทิฏฺฐกปฺปิยการกา นาม, เอเตสุ อญฺญาตกอปฺปวาริเตสุ วิย ปฏิปชฺชิตพฺพํ…เป.… น กิญฺจิ วตฺตพฺพาฯ เทสนามตฺตเมว เจตํ 'ทูเตน จีวรเจตาปนฺนํ ปหิเณยฺยา'ติ สยํ อาหริตฺวาปิ ปิณฺฑปาตาทีนํ อตฺถาย ททเนฺตสุปิ เอเสว นโย''ติฯ มุขเววฏิยกปฺปิยการกาทโย หิ ทายเกน ปริจฺจเตฺตปิ วตฺถุมฺหิ ''อสุกสฺส สนฺติเก จีวรปิณฺฑปาตาทึ คณฺหถา''ติ อนิทฺทิฏฺฐตฺตา เอว ''น กิญฺจิ วตฺตพฺพา''ติ วุตฺตํ, น ปน ตสฺส วตฺถุโน มุขเววฏิยาทีนํ สนฺตกตฺตา, ตสฺมา อิธาปิ ทายเกน วา ทูเตน วา ''ยํ อิจฺฉถ, ตํ วทถา''ติ อปฺปวาริตสฺส วทโต ทุกฺกฏเมวฯ **อคฺฆวฑฺฒนก**นฺติ จีวเร อคฺฆวฑฺฒนกํ นิสฺสาย ปวตฺตํ อิทํ สิกฺขาปทํ, น ปิณฺฑปาตาทีสุ เตสุ อคฺฆวฑฺฒนสฺส ทุกฺกฏมตฺตตฺตา, ปณีตปิณฺฑปาเต สุทฺธิกปาจิตฺติยตฺตา จาติ คเหตพฺพํฯ เตเนว ''จีวเร ภิโยฺยกมฺยตา''ติ องฺคํ วุตฺตํฯ

ปฐมอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุติยอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๓. นวเม ปาฬิยํ **ปเจฺจกจีวรเจตาปนฺนา**ติ ปเจฺจกํ นิยเมตฺวา จีวรเจตาปนฺนา, เอเกเกน วิสุํ วิสุํ นิยมิตา จีวรเจตาปนฺนาติ อโตฺถฯ **อุโภว สนฺตา เอเกนา**ติ อุโภ เอกโตว สนฺตา, อุโภ เอกโต หุตฺวาติ อโตฺถฯ

ทุติยอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ราชสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๗. ทสเม ''อชฺชโณฺห''ติ ''อชฺช โน''ติ วตฺตเพฺพ ห-การาคมํ, น-การสฺส จ ณ-การํ กตฺวา วุโตฺตติ อาห **''อชฺช เอกทิวสํ อมฺหาก''**นฺติฯ

๕๓๘-๙. ยํ วุตฺตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ราชสิกฺขาปทวณฺณนา) ''อิมินา จีวรเจตาปเนฺนน จีวรํ เจตาเปตฺวา อิตฺถนฺนามํ ภิกฺขุํ จีวเรน อจฺฉาเทหีติ อิทํ อาคมนสุทฺธึ ทเสฺสตุํ

วุตฺตํ, สเจ หิ ‘อิทํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหี’ติ เปเสยฺย, อาคมนสฺส อสุทฺธตฺตา อกปฺปิย วตฺถุํ อารพฺภ ภิกฺขุนา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตโพฺพ น ภเวยฺยา’’ติ, ตํ นิสฺสคฺคิยวตฺถุทุกฺกฏ วตฺถุภูตํ อกปฺปิยจีวรเจตาปนฺนํ ‘‘อสุกสฺส ภิกฺขุโน เทหี’’ติ เอวํ อาคมนสุทฺธิยา อสติ, สิกฺขาป เท อาคตนเยน ทูตวจเน จ อสุเทฺธ สพฺพถา ปฏิเกฺขโป เอว กาตุํ วฏฺฏติ, น ปน ‘‘จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหามา’’ติ วตฺตุํ, ตทนุสาเรน น เวยฺยาวจฺจกรญฺจ นิทฺทิสิตุํ อาคมนทูตวจนานํ อุ ภินฺนํ อสุทฺธตฺตาฯ ปาฬิยํ อาคตนเยน ปน อาคมนสุทฺธิยา สติ ทูตวจเน อสุเทฺธปิ สิกฺขาปเท อาคตนเยน สพฺพํ กาตุํ วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เตน จ ยถา ทูตวจนาสุทฺธิยมฺปิ อาคมเน สุ เทฺธ เวยฺยาวจฺจกรมฺปิ นิทฺทิสิตุํ วฏฺฏติ, เอวํ อาคมนาสุทฺธิยมฺปิ ทูตวจเน สุเทฺธ วฏฺฏติ เอวาติ อยมโตฺถ อตฺถโต สิโทฺธว โหติ, อุภยสุทฺธิยํ วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ อุภยาสุทฺธิปกฺขเมว สนฺธาย **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ราชสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตโพฺพ น ภเวยฺยา’’ติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ยํ ปเนตฺถ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. ๒.๕๓๗-๕๓๙) ‘‘อาคมนสฺส สุทฺธิยา วา อสุทฺธิ ยา วา วิเสสปฺปโยชนํ น ทิสฺสตี’’ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ มาติกาฏฺฐกถาวจนสฺส อธิปฺปายํ อสลฺล เกฺขตฺวา วุตฺตํ ยถาวุตฺตนเยน อาคมนสุทฺธิอาทินา สปฺปโยชนตฺตาฯ โย ปเนตฺถ ‘‘มูลสามิ เกน กปฺปิยโวหารวเสน, เปสิตสฺส ทูตสฺส อกปฺปิยโวหารวเสน จ วทโตปิ กปฺปิยการโก นิทฺทิ สิตโพฺพ ภเวยฺยา’’ติ อนิฏฺฐปฺปสโงฺค วุโตฺต, โส อนิฏฺฐปฺปสโงฺค เอว น โหติ อภิมตตฺตาฯ ตถา หิ **สิกฺขาปเท** เอว ‘‘ปฏิคฺคณฺหาตุ อายสฺมา จีวรเจตาปนฺน’’นฺติ อกปฺปิยโวหาเรน วทโต ทูตสฺส กปฺปิเยน กเมฺมน เวยฺยาวจฺจกโร นิทฺทิสิตโพฺพ วุโตฺต อาคมนสฺส สุทฺธตฺตา, อาคมนสฺสาปิ อสุทฺธิยํ ปน กปฺปิเยนาปิ กเมฺมน เวยฺยาวจฺจกโร น นิทฺทิสิตโพฺพติ อเตฺถว อา คมนสฺส สุทฺธิอสุทฺธีสุ ปโยชนํฯ กถํ ปน ทูตวจเนน อาคมนสุทฺธิ วิญฺญายตีติ? นายํ ภาโรฯ ทู เตน หิ อกปฺปิยโวหาเรเนว วุเตฺต เอว อาคมนสุทฺธิ คเวสิตพฺพา, น อิตรถา, ตตฺถ จ ตสฺส ว จนกฺกเมน ปุจฺฉิตฺวา จ ยุตฺติอาทีหิ จ สกฺกา วิญฺญาตุํฯ อิธาปิ หิ **สิกฺขาปเท** ‘‘จีวรเจตาปนฺนํ อาภต’’นฺติ ทูตวจเนเนว จีวรํ กิณิตฺวา ทาตุํ เปสิตภาโว วิญฺญายติฯ ยทิ หิ สพฺพถา อาคมน สุทฺธิ น วิญฺญายติ, ปฏิเกฺขโป เอว กตฺตโพฺพติฯ

ปาฬิยญฺจ ‘‘จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหามา’’ติอาทิ ทูตวจนสฺส อกปฺปิยเตฺตปิ อาคมน สุทฺธิยา สติ ปฏิปชฺชนวิธิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘เอโส โข…เป.… น วตฺตโพฺพ ‘ตสฺส เทหี’’’ติ อาทิ อกปฺปิยวตฺถุสาทิยนปริโมจนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘สญฺญโตฺต’’ติอาทิ ‘‘เอวํ ทูเตน ปุน วุเตฺต เอว โจเทตุํ วฏฺฏติ, น อิตรถา’’ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘น วตฺตโพฺพ ‘เทหิ เม จีวรํ…เป.… เจตาเปหิ เม จีวร’’’นฺติ อิทํ ทูเตนาภตรูปิยํ ปฏิคฺคเหตุํ อตฺตนา นิทฺทิฏฺฐกปฺปิยการกตฺตาว ‘‘เทหิ เม จีวรํ…เป.… เจตาเปหิ เม จีวร’’นฺติ วทโนฺต รูปิยสฺส ปกตตฺตา เตน รูปิเยน ปริวเตฺตตฺวา ‘‘เทหิ เจตาเปหี’’ติ รูปิยสํโวหารํ สมาปชฺชโนฺต นาม โหตีติ ตํ โทสํ ทูรโต ปริวเชฺชตุํ วุตฺตํ รู ปิยปฏิคฺคหเณน สงฺฆมเชฺฌ นิสฺสฏฺฐรูปิเย วิยฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ‘‘น วตฺตโพฺพ อิมํ วา อิมํ วา อาหรา’’ติฯ ตสฺมา น อิทํ วิญฺญตฺติโทสํ ปริวเชฺชตุํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ, ‘‘อโตฺถ เม, อาวุโส, จี วเรนา’’ติปิ อวตฺตพฺพตาปสงฺคโต, เตเนว ทูตนิทฺทิเฏฺฐสุ รูปิยสํโวหารสงฺกาภาวโต อญฺญํ กปฺปิยการกํ ฐเปตฺวาปิ อาหราเปตพฺพนฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถาปิ ‘‘ทูเตน ฐปิตรูปิเยน เจตาเปตฺวา จีวรํ อาหราเปหี’’ติ อวตฺวา เกวลํ ‘‘จีวรํ อาหราเปหี’’ติ เอวํ อาหราเปตพฺพนฺติ อธิปฺปาโย ค เหตโพฺพฯ **ฐานํ ภญฺชตี**ติ เอตฺถ **ฐาน**นฺติ ฐิติยา จ การณสฺส จ นามํ, ตสฺมา อาสเน นิสีทเนน ฐานมฺปิ กุปฺปติ, อาคตการณมฺปิ เตสํ น วิญฺญายติฯ ฐิตํ ปน อโกเปตฺวา อามิสปฏิคฺคหณาทีสุ อาคตการณเมว ภญฺชติ, น ฐานํฯ เตนาห **‘‘อาคตการณํ ภญฺชตี’’**ติ ฯ เกจิ ปน ‘‘อามิส ปฏิคฺคหณาทินา ฐานมฺปิ ภญฺชตี’’ติ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถาย น สเมติฯ

ยตสฺส จีวรเจตาปนฺนนฺติอาทิ เยน อตฺตนา เวยฺยาวจฺจกโร นิทฺทิโฏฺฐ, จีวรญฺจ อนิปฺผาทิตํ, ตสฺส กตฺตพฺพวิธิทสฺสนํฯ เอวํ ภิกฺขุนา วตฺถุสามิกานํ วุเตฺต เต โจเทตฺวา เทนฺติ, วฏฺฏติ ''สามิกา โจเทตฺวา เทนฺตี''ติ อนาปตฺติยํ วุตฺตตฺตาฯ เตน จ โย สยํ อโจเทตฺวา อุปาสกาทีหิ ปริยาเยน วตฺวา โจทาเปติ, เตสุ สตฺตกฺขตฺตุมฺปิ โจเทตฺวา จีวรํ ทาเปเนฺตสุ ตสฺส อนาปตฺติ สิทฺธา โหติ สิกฺขาปทสฺส อนาณตฺติกตฺตาฯ

เกนจิ อนิทฺทิโฏฺฐ อตฺตโน มุเขเนว พฺยาวฏภาวํ เวยฺยาวจฺจกรตฺตํ ปโตฺต **มุขเววฏิโก**ฯ **''อวิจาเรตุกามตายา''**ติ อิมินา วิชฺชมานมฺปิ ทาตุํ อนิจฺฉนฺตา อริยาปิ วญฺจนาธิปฺปายํ วินา โวหารโต นตฺถีติ วทนฺตีติ ทเสฺสติฯ **เภสชฺชกฺขนฺธเก** เมณฺฑกเสฏฺฐิวตฺถุมฺหิ (มหาว. ๒๙๙) วุตฺตํ ''สนฺติ, ภิกฺขเว''ติอาทิวจนเมว (มหาว. ๒๙๙) **เมณฺฑกสิกฺขาปทํ** นามฯ **กปฺปิยการกานํ หเตฺถ**ติ ทูเตน นิทฺทิฏฺฐกปฺปิยการเก สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน ภิกฺขุนา นิทฺทิเฏฺฐ, อนิทฺทิเฏฺฐ วาติฯ เตนาห **''เอตฺถ จ โจทนาย ปมาณํ นตฺถี''**ติอาทิฯ

สยํ อาหริตฺวา ททเนฺตสูติ สมฺพโนฺธฯ **''ปิณฺฑปาตาทีนํ อตฺถายา''**ติ อิมินา จีวรตฺถาเยว น โหตีติ ทเสฺสติฯ **''เอเสว นโย''**ติ อิมินา วตฺถุสามินา นิทฺทิฏฺฐกปฺปิยการกเภเทสุปิ ปิณฺฑปาตาทีนมฺปิ อตฺถาย ทิเนฺน จ ฐานโจทนาทิ สพฺพํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว กาตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ

''สงฺฆํ วา...เป.... อนามสิตฺวา''ติ วุตฺตตฺตา ''สงฺฆสฺส วิหารตฺถาย เทมา''ติอาทินา อามสิตฺวา วทเนฺตสุ ปฏิกฺขิปิตพฺพเมวฯ **''สโงฺฆ สมฺปฏิจฺฉตี''**ติ อิทํ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํ, คณาทีสุปิ สงฺฆสฺสตฺถาย สมฺปฏิจฺฉเนฺตสุปิ ปฏิคฺคหเณปิ ปริโภเคปิ ทุกฺกฏเมวฯ **สารตฺถทีปนิยํ** ''ปฏิคฺคหเณ ปาจิตฺติย''นฺติ (สารตฺถ. ฏี. ๒.๕๓๗-๕๓๙) วุตฺตํ, ตํ น ยุตฺตํ สงฺฆเจติยาทีนํ อตฺถาย ทุกฺกฏสฺส วุตฺตตฺตาฯ **โจเทตี**ติ ตสฺส โทสาภาวํ ญตฺวาปิ โกเธน วา โลเภน วา ภณฺฑเทยฺยนฺติ โจเทติฯ โส เอว หิ มุสาวาทาทิปจฺจยา ปาจิตฺติยทุกฺกฏาทิอาปตฺตีหิ สาปตฺติโก โหติ, คีวาติสญฺญาย ปน วตฺวา นิโทฺทสภาวํ ญตฺวา วิรมนฺตสฺส นตฺถิ อาปตฺติฯ

ตฬากํ เขเตฺต ปวิฏฺฐตฺตา ''น สมฺปฏิจฺฉิตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ **จตฺตาโร ปจฺจเย สโงฺฆ ปริภุญฺชตูติ เทติ, วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ ''ภิกฺขุสงฺฆสฺส จตุปจฺจยปริโภคตฺถาย ตฬากํ ทมฺมี''ติ วา ''ภิกฺขุสโงฺฆ จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชิตุํ ตฬากํ ทมฺมี''ติ วา ''อิโต ตฬากโต อุปฺปเนฺน จตฺตาโร ปจฺจเย ทมฺมี''ติ วา วตฺตุมฺปิ วฏฺฏติ, อิทญฺจ สงฺฆสฺส ปริโภคตฺถาย ทิยฺยมานเญฺญว สนฺธาย วุตฺตํ, ปุคฺคลสฺส ปน เอวมฺปิ ทินฺนํ ตฬากเขตฺตาทิ น วฏฺฏติฯ สุทฺธจิตฺตสฺส ปน อุทกปริโภคตฺถํ กูปโปกฺขรณีอาทโย วฏฺฏนฺติฯ ''สงฺฆสฺส ตฬากํ อตฺถิ, ตํ กถ''นฺติ หิ อาทินา สพฺพตฺถ สงฺฆวเสเนว วุตฺตํฯ **หเตฺถ**ติ วเสฯ

''ฐเปถาติ วุเตฺต''ติ อิทํ สามีจิวเสน วุตฺตํ, อวุเตฺตปิ ฐเปนฺตสฺส โทโส นตฺถิฯ เตนาห **''อุทกํ วาเรตุํ ลพฺภตี''**ติฯ สสฺสกาเลปิ ตาเสตฺวา มุญฺจิตุํ วฏฺฏติ, อมุญฺจโต ปน ภณฺฑเทยฺยํฯ **ปุน เทตี**ติ อจฺฉินฺทิตฺวา ปุน เทติ, เอวมฺปิ วฏฺฏตีติ สมฺพโนฺธฯ อิมินา ''เยน เกนจิ อิสฺสเรน 'ปริจฺจตฺตมิทํ ภิกฺขูหิ, อสฺสามิก'นฺติสญฺญาย อตฺตนา คเหตฺวา ทินฺนํ วฏฺฏตี''ติ ทเสฺสติฯ กปฺปิยโวหาเรปิ วินิจฺฉยํ วกฺขามาติ ปาฐเสโสฯ

อุทกวเสนาติ อุทกปริโภคตฺถํฯ **''สุทฺธจิตฺตาน''**นฺติ อิทํ สหเตฺถน จ อกปฺปิยโวหาเรน จ กโรเนฺต สนฺธาย วุตฺตํฯ สสฺสสมฺปาทนตฺถนฺติ เอวํ อสุทฺธจิตฺตานมฺปิ ปน สยํ อกตฺวา กปฺปิยโวหาเรน อาณาเปตุํ วฏฺฏติ เอวฯ **''กปฺปิยการกํ ฐเปตุํ น วฏฺฏตี''**ติ อิทํ สหตฺถาทินา

กตฺตฟากตฺตา ‘‘อสารุปฺป’’นฺติ วุตฺตํ, ฐเปนฺตสฺส, ปน ตํ ปจฺจยํ ปริภุญฺชนฺตสฺสปิ วา สงฺฆสฺส อาปตฺติ น วิญฺญายติ, อฏฺฐกถาปมาเณน วา เอตฺถ อาปตฺติ คเหตพฺพาฯ **ลชฺชิภิกฺขุนา**ติ ลชฺชินาปิ, ปเคว อลชฺชินา มตฺติกุทฺธรณาทีสุ การาปิเตสูติ อธิปฺปาโยฯ **นวสเสสฺส**ติ อกตปุเพฺพ เกทาเรฯ **‘‘กหาปเณ’’**ติ อิมินา ธญฺญุฏฺฐาปเน ตเสฺสว อกปฺปิยนฺติ ทเสฺสติ, ธญฺญุฏฺฐาปเน จสฺส ปโยเคปิ ทุกฺกฏเมว, น กหาปณุฏฺฐาปเน วิยฯ

‘‘กสถ วปถา’’ติ วจเน สเพฺพสมฺปิ อกปฺปิยํ สิยาติ อาห **‘‘อวตฺวา’’**ติฯ **เอตฺตโก นาม ภาโค**ติ เอตฺถ เอตฺตโก กหาปโณติ อิทมฺปิ สนฺธาย วทติฯ ตถา วุเตฺตปิ หิ ตทา กหาปณานํ อวิชฺชมานตฺตา อายติํ อุปฺปนฺนํ อเญฺญสํ วฏฺฏติ เอวฯ เตนาห **‘‘ตเสฺสว ตํ อกปฺปิย’’**นฺติฯ ตสฺส ปน สพฺพปโยเคสุ, ปริโภเคสุปิ ทุกฺกฏํฯ เกจิ ปน ‘‘ธญฺญปริโภเค เอว อาปตฺติ, น ปุพฺพปโยเค’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, เยน มินนรกฺขณาทิปโยเคน ปจฺฉา ธญฺญปริโภเค อาปตฺติ โหติ, ตสฺส ปโยคสฺส กรเณ อนาปตฺติยา อยุตฺตตฺตาฯ ปริยายกถาย ปน สพฺพตฺถ อนาปตฺติฯ เตเนว **‘‘เอตฺตเกหิ วีหีหิ อิทญฺจิทญฺจ อาหรถา’’**ติ นิยมวจเน อกปฺปิยํ วุตฺตํ, กหาปณวิจารเณปิ เอเสว นโยฯ วตฺถุ จ เอวรูปํ นาม สํวิชฺชติ, กปฺปิยการโก นตฺถีติ วตฺตพฺพนฺติอาทิว จนเญฺจตฺถ สาธกํฯ

วนํ ทมฺมิ...เป.... วฏฺฏตีติ เอตฺถ นิวาสฏฺฐานตฺตา ปุคฺคลสฺสาปิ สุทฺธจิเตฺตน คเหตุํ วฏฺฏติฯ **สีมํ เทมา**ติ วิหารสีมาทิสาธารณวจเนน วุตฺตตฺตา **‘‘วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตํฯ

‘‘เวยฺยาวจฺจกร’’นฺติอาทินา วุเตฺตปิ ปุคฺคลสฺสปิ ทาสํ คเหตุํ วฏฺฏติ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อารามิก’’นฺติ (ปารา. ๖๑๙; มหาว. ๒๗๐) วิเสเสตฺวา อนุญฺญาตตฺตา, ตญฺจ โข ปิ ลินฺทวเจฺฉน คหิตปริภุตฺตกฺกเมน, น คหฏฺฐานํ ทาสปริโภคกฺกเมนฯ เขตฺตาทโย ปน สเพฺพ สงฺฆเสฺสว วฏฺฏนฺติ **ปาฬิยํ** ปุคฺคลิกวเสน คเหตุํ อนนุญฺญาตตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **วิหารสฺส เทมา**ติ สงฺฆิกวิหารํ สนฺธาย วุตฺตํ, ‘‘เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี’’ติอาทินา (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) สุตฺตเนฺตสุ อาคตปฏิเกฺขโป ภควตา อาปตฺติยาปิ เหตุภาเวน กโตติ ภควโต อธิปฺปายํ ชานเนฺตหิ สงฺคีติมหาเถเรหิ เขตฺตปฏิคฺคหณาทินิสฺสิโต อยํ สโพฺพปิ ปาฬิมุตฺตวินิจฺฉโย วุโตฺตติ คเหตโพฺพฯ กปฺปิยการกสฺส นิทฺทิฏฺฐภาโว, ทูเตน อปฺปิตตา, ตตฺุตริ วายาโม, เตน ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ราชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต จีวรวโคฺค ปฐโมฯ

๒. โกสิยวโคฺค

๑. โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๔๒. ทุติยสฺส ปฐเม ปาฬิยํ **โกสิยการเก**ติ โกสการกปาณานํ โกสโต นิพฺพตฺตตฺตา โกสิเยน สุเตฺตน วตฺถาทิํ กโรเนฺตฯ **สงฺฆาต**นฺติ วินาสํฯ

๕๔๔. **‘‘อวายิม’’**นฺติ วุตฺตตฺตา วายิตฺวา กรเณ อนาปตฺติฯ **มิเสฺสตฺวา**ติ เอฬกโลเมหิ มิเสฺสตฺวาฯ **ปฏิลาเภนา**ติ ปรินิฏฺฐาเนน ‘‘ปริโยสาเปติ, นิสฺสคฺคิย’’นฺติ (ปารา. ๕๔๕) วุตฺตตฺตา, โกสิยมิสฺสกตา, อตฺตโน อตฺถาย สนฺถตสฺส กรณการาปนํ, ปฏิลาโภ จาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕๔๗-๕๕๒. ทุติยญฺจ ตติยญฺจ อุตฺตานเมวฯ ตตฺถ ปน โอทาตาทิมิสฺสกสญฺญาย สุทฺธกาฬกานเญฺญว สนฺถตสฺส กรณวเสน เจตฺถ เทฺวภาคโต อธิเกสุ สุทฺธกาฬเกสุ อนธิกสญฺญาย สนฺถตสฺส กรณวเสน จ อจิตฺตกตา เวทิตพฺพาฯ

๔. ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๗. จตุเตฺถ **หท** กรีสุสฺสเคฺค, **มิห** เสจเนติ ธาตุอตฺถํ สนฺธายาห **''วจฺจมฺปิ ปสฺสาวมฺปิ กโรนฺตี''**ติฯ อูนกฉพฺพเสฺสสุ อติเรกฉพฺพสฺสสงฺกิตาทิวเสเนตฺถ อจิตฺตกตา เวทิตพฺพาฯ

ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๖๕. ปญฺจเม **ตตฺถ สนฺทิสฺสิสฺสตี**ติ สกาย กติกาย อยุตฺตการิตาวเสน วิญฺญูหิ สนฺทิสฺสิสฺสตีติ อโตฺถฯ อรญฺญกงฺคาทีนิ ตีณิ ปาฬิยํ เสนาสนาทิปจฺจยตฺตยสฺส อาทิองฺควเสน วุตฺตานิ, เสสานิปิ เต สมาทิยึสุ เอวาติ เวทิตพฺพํฯ

๕๖๖. **ปิหยนฺตา**ติ ปตฺถยนฺตาฯ สนฺถตสฺส อวายิมตฺตา, เสนาสนปริกฺขารตฺตา จ จีวรตา, อธิฏฺฐาตพฺพตา จ นตฺถีติ อาห **''จตฺตุถจีวรสญฺญิตายา''**ติ, วิปลฺลาสสญฺญายาติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ''อิทํ นิสีทนสนฺถตํ นาม นวสุ จีวเรสุ นิสีทนจีวรเมว, นาญฺญํฯ **นิสีทนสิกฺขาปเทปิ** (ปาจิ. ๕๓๑ อาทโย) อิมสฺมึ สิกฺขาปเท วิย 'นิสีทนํ นาม สทสํ วุจฺจตี'ติ จ อฏฺฐกถายญฺจสฺส 'สนฺถตสทิสํ สนฺถริตฺวา เอกสฺมึ อเนฺต สุคตวิทตฺถิยา วิทตฺถิมเตฺต ปเทเส ทฺวีสุ ฐาเนสุ ผาเลตฺวา ติโสฺส ทสา กรียนฺติ, ตาหิ ทสาหิ สทสํ นาม วุจฺจตี'ติ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๕๓๑) จ วุตฺตตฺตา'' ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ อิธ ปมาณนิยมสฺส อวุตฺตตฺตา, สนฺถตสฺส จ อวายิมจีวรตฺตา, อธิฏฺฐานุปคตฺตาภาวา อฏฺฐกถายํ อวุตฺตตฺตา จฯ นิสีทนจีวรํ ปน ฉนฺนํ จีวรานํ ขณฺฑขณฺฑปิโลติกานิ ปมาณยุตฺตเมว สนฺถริตฺวา สนฺถตํ วิย กโรนฺติฯ เตเนว ''สนฺถตสทิส''นฺติ สทิสคฺคหณํ กตํ, ตสฺมา ตเทว จีวรํ อธิฏฺฐานุปคญฺจ, น อิทนฺติ คเหตพฺพํฯ

๕๖๗. สุคตวิทตฺถิกํ อนาทาย อาทิยนฺติสญฺญาย, สุคตวิทตฺถิอูเน อนูนนฺติสญฺญาย จ วเสเนตฺถ อจิตฺตกตา เวทิตพฺพาฯ วิตานาทีนเญฺญว อตฺถาย กรเณ อนาปตฺติวจนโต นิปชฺชนตฺถาย กโรโตปิ อาปตฺติ เอวฯ **ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี**ติ โกสิเยสุ สุทฺธกาฬกานญฺจ วตฺถูนํ อกปฺปิยตฺตา วุตฺตํฯ เตเนว **ปาฬิยํ** ''อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ (ปารา. ๕๔๕, ๕๕๐) ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตํ, อิตเรสุ ปน ทฺวีสุ ''อนาปตฺตี''ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ จตุเตฺถ อญฺญสฺสตฺถาย กรเณปิ อนาปตฺติ, ปญฺจเม ตตฺถ ทุกฺกฏนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ นิสฺสฏฺฐทานวจนโต ปน คหเณ โทโส นตฺถิ, ปริภุญฺชเน จ วิชเฏตฺวา กปฺปิยวเสน กเต น โทโสฯ

นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๗๒. ฉเฏฺฐ ปาฬิยํ **''อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺนสฺสา''**ติ อิทํ วตฺถุวเสน วุตฺตํฯ นิวาสฏฺฐาเน ลทฺธานิปิ ติโยชนโต ปรํ หริตุํ น วฏฺฏติ เอวฯ **อสเนฺต หารเก**ติ อนุรูปโต วุตฺตํฯ

สเนฺตปิ หารเก หรโต นตฺถิ โทโสฯ **อาปตฺติเยวา**ติ อนาณเตฺตน หฏฺตาฯ ปกฺขทฺวยสฺสปิ การณมาห **“สอุสฺสาหตฺตา”**ติ, อนุปรตคมนิจฺฉตฺตาติ อโตฺถฯ สุทฺธจิตฺตปกฺขเสฺสว การณมาห **“อจิตฺตกตฺตา”**ติฯ **น สเมตี**ติ “อนาปตฺติ, อญฺญํ หราเปตี”ติ เอตฺตกเสฺสว ปริหรเณ วุตฺตตฺตาฯ **อคจฺฉเนฺต**ติ ฐิเตฯ **เหฏฺฐา**ติ ภูมิยาฯ

๕๗๕. **ตํ หรนฺตสฺสา**ติ ปฐมํ ปฏิลาภฏฺฐานโต ปฏฺฐาย ติโยชนโต อุทฺธํ หรนฺตสฺสาติ อโตฺถฯ ตถา หรนฺตสฺส หิ โจเรหิ อจฺฉินฺทิตฺวา ปุน ทินฺนฏฺฐานโต ติโยชนํ หริตุํ วฏฺฏติฯ เกจิ ปน **“มาติกาฏฺฐกถายํ** อเงฺคสุ ‘ปฐมปฺปฏิลาโภ’ติ วุตฺตตฺตา ทุติยปฏิลาภฏฺฐานโต ติโยชนาติกฺกเมปิ อนาปตฺตี”ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, ทุติยปฏิลาภสฺสาปิ ปฏิลาภฏฺฐาเน ปวิสนโต วาสตฺถาย คมนฏฺฐานโต ปุน คมเน วิยฯ **กายพนฺธนาทีน**นฺติ ทฺวิปฏลกายพนฺธนาทีนํ อนฺตเร ปกฺขิตฺตํ ปสิพฺพเก ปกฺขิตฺตสทิสํ, น กตภณฺฑนฺติ วุตฺตํ, ตถา **นิธานมุข**นฺติฯ อกตภณฺฑตา, ปฐมปฺปฏิลาโภ, ติโยชนาติกฺกมนํ, อาหรณปจฺจาหรณํ, อวาสาธิปฺปายตาติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๑. สตฺตเม ปาฬิยํ อนาปตฺติวาเร **อปริภุตฺตํ กตภณฺฑํ โธวาเปตี**ติ เอตฺถ ปริภุตฺตสฺส กมฺพลาทิกตภณฺฑสฺส โธวาปนํ ปุราณจีวรโธวาปนสิกฺขาปเทน อาปตฺติกรนฺติ ตนฺนิวตฺตนตฺถํ **“อปริภุตฺตํ กตภณฺฑ”**นฺติ วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๓-๔. อฏฺฐเม สุวณฺณมยกหาปเณน กหาปโณปิ รชเต เอว สงฺคยฺหตีติ อาห **“โสวณฺณมโย วา”**ติฯ **รูปิยมโย วา**ติ รชเตน รูปํ สมุฏฺฐเปตฺวา กตกหาปโณฯ **ปากติโก** นาม เอตรหิ ปกติกหาปโณฯ

อิเจฺจตํ สพฺพมฺปีติ สิกฺขาปเทน, วิภเงฺคน จ วุตฺตํ สพฺพมฺปิ นิทเสฺสติฯ ตสฺส จตุพฺพิธํ นิสฺสคฺคิยวตฺถูติ อิมินาว สมฺพโนฺธ, น ปน อนนฺตเรน “รชต”นฺติ ปเทนฯ อิทานิ ตํ จตุพฺพิธํ นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ สรูปโต ทเสฺสโนฺต **“รชต”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ เหฏฺฐา รชตมาสโกว วุโตฺต, น เกวลํ รชตํ, ตถาปิ สิกฺขาปเท “ชาตรูปรชต”นฺติ ปเทเนว วุตฺตนฺติ ตมฺปิ ทเสฺสตุํ “รชต”นฺติ อิทํ วิสุํ วุตฺตํฯ ปทภาชเน ปน มาติกาปเทเนว สิทฺธตฺตา ตํ อวตฺวา เตน สห สงฺคยฺหมานเมว ทเสฺสตุํ “รชตํ นาม กหาปโณ”ติอาทิ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ชาตรูปมาสโก**ติ สุวณฺณมยกหาปโณฯ **วุตฺตปฺปเภโท**ติ “รูปิยมโย วา ปากติโก วา”ติอาทินา วุตฺตปฺปเภโทฯ ปโฏว **ปฏโก**, วตฺถํฯ **ทุกฺกฏเมวา**ติ ปฏิคฺคาหกเสฺสว ปฏิคฺคหณปจฺจยา ทุกฺกฏํ, ปริโภเค ปน ปญฺจสหธมฺมิเกหิ ปฏิคฺคหิตานํ ธญฺญวิรหิตมุตฺตาทีนํ การณา อุปฺปนฺนปจฺจยํ ปริภุญฺชนฺตานํ สเพฺพสมฺปิ ทุกฺกฏเมวฯ เกจิ ปน “ธญฺญมฺปิ ปญฺจสหธมฺมิเกหิ ปฏิคฺคหิตํ มุตฺตาทิเขตฺตาทิ วิย สเพฺพสมฺปิ ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ, เกวลํ สงฺฆิกภูมิยํ กปฺปิยโวหาเรน จ อุปฺปนฺนสฺส ธญฺญสฺส วิจารณเมว สนฺธาย ‘ตเสฺสเวตํ อกปฺปิย’นฺติ วุตฺต”นฺติ วทนฺติฯ

เอโก สตํ วา สหสฺสํ วาติอาทิ รูปิเย เหฏฺฐิมโกฏิยา ปวตฺตนาการํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํ, น ปน ‘‘เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพเมวา’’ติ ทเสฺสตุํฯ ‘‘อิธ นิกฺขิปาหี’’ติ วุเตฺต อุคฺคณฺหาปนํ โหตีติ อาห **‘‘อิธ นิกฺขิปาหีติ น วตฺตพฺพ’’**นฺติฯ **กปฺปิยญฺจ...เป.... โหตี**ติ ยสฺมา อสาทิตตฺตา ตโต อุปฺปนฺนปจฺจยา วฏฺฏนฺติ, ตสฺมา กปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตํฯ ยสฺมา ปน ทุพฺพิจารณาย สติ ตโต อุปฺปนฺนมฺปิ น กปฺปติ, ตสฺมา อกปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

‘‘น เตน กิญฺจิ กปฺปิยภณฺฑํ เจตาปิต’’นฺติ อิมินา เจตาปิตํ เจ, นตฺถิ ปริโภคูปาโย อุคฺคเหตฺวา อนิสฺสฏฺฐรูปิเยน เจตาปิตตฺตาฯ อีทิสญฺหิ สงฺฆมเชฺฌ นิสฺสชฺชนํ กตฺวาว ฉเฑฺฑตฺวา ปาจิตฺติยํ เทเสตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ เกจิ ปน ‘‘ยสฺมา นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ ปฏิคฺคเหตฺวาปิ เจตาปิตํ กปฺปิยภณฺฑํ สเงฺฆ นิสฺสฏฺฐํ กปฺปิยการเกหิ นิสฺสฏฺฐรูปิยํ ปริวเตฺตตฺวา อานีตกปฺปิยภณฺฑสทิสํ โหติ, ตสฺมา วินาว อุปายํ ภาเชตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ **ปตฺตจตุกฺกาทิกถาย** (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๘๙) น สเมติฯ ตตฺถ รูปิเยน ปริวตฺติตปตฺตสฺส อปริโภโคว ทสฺสิโต, น นิสฺสชฺชนวิธานนฺติฯ **อุปนิเกฺขปํ ฐเปตฺวา**ติ กปฺปิยการเกหิ วฑฺฒิยา ปโยชนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อกปฺปิย**นฺติ เตน วตฺถุนา คหิตตฺตา วุตฺตํฯ

๕๘๕. **‘‘ปติโตกาสํ อสมนฺนาหรเนฺตนา’’**ติ อิทํ นิรเปกฺขภาวทสฺสนปรนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อสนฺตสมฺภาวนายา**ติ ปริยายาทินา อภูตาโรจนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เถยฺยปริโภโค**ติ ปจฺจยสามินา ภควตา อนนุญฺญาตตฺตา วุตฺตํฯ **อิณปริโภโค**ติ ภควตา อนุญฺญาตมฺปิ กตฺตพฺพํ อกตฺวา ปริภุญฺชนโต วุตฺตํ, เตน จ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ วิปชฺชตีติ ทเสฺสติฯ **ปริโภเค ปริโภเค**ติ กายโต โมเจตฺวา โมเจตฺวา ปริโภเคฯ ปจฺฉิมยาเมสุ ปจฺจเวกฺขิตพฺพนฺติ โยชนาฯ **อิณปริโภคฏฺฐาเน ติฏฺฐตี**ติ เอตฺถ ‘‘หิโยฺย ยํ มยา จีวรํ ปริภุตฺต’’นฺติอาทินาปิ อตีตปจฺจเวกฺขณา วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ **ปริโภเค ปริโภเค**ติ อุทกปตนฏฺฐานโต อโนฺตปเวสเนสุ, นิสีทนสยเนสุ จฯ **สติปจฺจยตา วฏฺฏตี**ติ ปจฺจเวกฺขณสติยา ปจฺจยตฺตํ ลทฺธุํ วฏฺฏติฯ ปฏิคฺคหเณ จ ปริโภเค จ ปจฺจเวกฺขณาสติ อวสฺสํ ลทฺธพฺพาติ ทเสฺสติฯ เตนาห **‘‘สตึ กตฺวา’’**ติอาทิฯ เกจิ ปน ‘‘สติปจฺจยตา ปจฺจเย สติ เภสชฺชปริโภคสฺส การเณ สตี’’ติ เอวมฺปิ อตฺถํ วทนฺติ, เตสมฺปิ ปจฺจเย สตีติ ปจฺจยสพฺภาวสลฺลกฺขเณ สตีติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพ ปจฺจยสพฺภาวมเตฺตน สีลสฺส อสุชฺฌนโตฯ **‘‘ปริโภเค อกโรนฺตเสฺสว อาปตฺตี’’**ติ อิมินา ปาติโมกฺขสํวรสีลสฺส เภโท ทสฺสิโต, น ปจฺจยสนฺนิสฺสิสีลสฺส, ตสฺส อตีตปจฺจเวกฺขณาย วิสุชฺฌนโตฯ เอตสฺมึ, ปน เสสปจฺจเยสุ จ อิณปริโภคาทิวจเนน ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลเสฺสว เภโทติ เอวมิเมสํ นานากรณํ เวทิตพฺพํฯ

เอวํ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺส วิสุทฺธึ ทเสฺสตฺวา เตเนว ปสเงฺคน สพฺพาปิ วิสุทฺธิโย ทเสฺสตุํ **‘‘จตุพฺพิธา หิ สุทฺธี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ สุชฺฌติ เทสนาทีหิ, โสธียตีติ วา สุทฺธิ, จตุพฺพิธสีลํฯ เตนาห **‘‘เทสนาย สุชฺฌนโต’’**ติอาทิฯ เอตฺถ เทสนาคฺคหเณน วุฏฺฐานมฺปิ ฉินฺนมูลานํ อภิกฺขุตาปฏิญฺญาปิ สงฺคหิตาฯ ฉินฺนมูลานมฺปิ หิ ปาราชิกาปตฺติวุฏฺฐาเนน เหฏฺฐา ปริรกฺขิตํ ภิกฺขุสีลํ วิสุทฺธํ นาม โหติ, เตน เตสํ มคฺคปฏิลาโภปิ สมฺปชฺชติฯ

ทาตพฺพเฏฺฐน ทายํ, ตํ อาทิยนฺตีติ **ทายาทา**ฯ **สตฺตนฺนํ เสกฺขาน**นฺติ เอตฺถ กลฺยาณปุถุชฺชนาปิ สงฺคหิตา เตสํ อาณณฺยปริโภคสฺส ทายชฺชปริโภเค สงฺคหิตตฺตาติ เวทิตพฺพํ ฯ **ธมฺมทายาทสุตฺต**นฺติ ‘‘ธมฺมทายาทา เม, ภิกฺขเว, ภวถ, มา อามิสทายาทา’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๒๙) ปวตฺตํ สุตฺตํฯ ตตฺถ มา เม อามิสทายาทาติ เอวํ เม-สทฺทํ อาเนตฺวา อโตฺถ คเหตโพฺพฯ เอวญฺหิ ตถา วุตฺตตฺถสาธกํ โหติฯ

ลชฺชินา สทฺธึ ปริโภโคติ ธมฺมามิสวเสน มิสฺสภาโวฯ **อลชฺชินา สทฺธิ**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **“อาทิโต ปฏฺฐาย หิ อลชฺชี นาม นตฺถี”**ติ อิมินา ทิฏฺฐทิเฏฺฐสุ อาสงฺกา นาม น กาตพฺพา, ทิฏฺฐสุตาทิการเณ สติ เอว กาตพฺพาติ ทเสฺสติฯ **อตฺตโน ภารภูตา** สทฺธิวิหาริกาทโยฯ **สเจ น โอรมตี**ติ อคติคมเนน ธมฺมามิสปริโภคโต น โอรมติฯ **“อาปตฺติ นาม นตฺถี”**ติ อิทํ อลชฺชีนํ ธเมฺมน อุปฺปนฺนปจฺจยํ, ธมฺมกมฺมญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตสมฺปิ หิ กุลทูสนาทิสมฺปฺปนฺนปจฺจยํ ปริภุญฺชนฺตานํ, วคฺคกมฺมาทึ กโรนฺตานญฺจ อาปตฺติ เอวฯ

“ธมฺมิยาธมฺมิยปริโภโค ปจฺจยวเสน เวทิตโพฺพ”ติ วุตฺตตฺตา เหฏฺฐา ลชฺชิปริโภโค ปจฺจยวเสน จ เอกกมฺมาทิวเสน จ วุโตฺต เอวาติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **ทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** โจทกจุทิตกภาเว ฐิตา เทฺว อลชฺชิโน ธมฺมปริโภคมฺปิ สนฺธาย ‘‘เอกสโมฺภคปริโภคา หุตฺวา ชีวถา’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๓๘๕-๓๘๖) วุตฺตา เตสํ อญฺญมญฺญํ ธมฺมามิสปริโภเค วิโรธาภาวาฯ ลชฺชีนเมว หิ อลชฺชินา สห ตทุภยปริโภคา น วฏฺฏนฺตีติฯ

ธมฺมปริโภโคติ ‘‘เอกกมฺมํ เอกุเทฺทโส’’ติอาทินา (ปารา. ๕๕, ๙๒, ๑๗๒) วุตฺตสํวาโส เจว นิสฺสยคฺคหณทานาทิโก สโพฺพ นิรามิสปริโภโค จ เวทิตโพฺพ ฯ **“น โส อาปตฺติยา กาเรตโพฺพ”**ติ วุตฺตตฺตา ลชฺชิโน อลชฺชิปคฺคเห อาปตฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **อิตโรปี**ติ ลชฺชีปิฯ ตสฺสาปิ อตฺตานํ ปคฺคณฺหนฺตสฺส อลชฺชิโน, อิมินา จ ลชฺชิโน วณฺณภณนาทิลาภํ ปฏิจฺจ อามิสครุกตาย วา เคหสิตเปเมน วา ตํ อลชฺชึ ปคฺคณฺหโนฺต ลชฺชี สาสนํ อนฺตรธาเปติ นามาติ ทเสฺสติฯ เอวํ คหฏฺฐาทีสุ อุปตฺถมฺภิโต อลชฺชี พลํ ลภิตฺวา เปสเล อภิภวิตฺวา นจิรเสฺสว สาสนํ อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ กโรตีติฯ

“ธมฺมปริโภโคปิ ตตฺถ วฏฺฏตี”ติ อิมินา อามิสปริโภคโต ธมฺมปริโภโคว ครุโก, ตสฺมา อติวิย อลชฺชิวิเวเกน กาตโพฺพติ ทเสฺสติฯ **“ธมฺมานุคฺคเหน อุคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏตี”**ติ วุตฺตตฺตา อลชฺชุสฺสนฺนตาย สาสเน โอสกฺกเนฺต, ลชฺชีสุ จ อปฺปโหเนฺตสุ อลชฺชิมฺปิ ปกตตฺตํ คณปูรกํ คเหตฺวา อุปสมฺปทาทิกรเณน เจว เกจิ อลชฺชิโน ธมฺมามิสปริโภเคน สงฺคเหตฺวา เสสาลชฺชิคณสฺส นิคฺคเหน จ สาสนํ ปคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏติ เอวฯ

เกจิ ปน ‘‘โกฏิยํ ฐิโต คโนฺถติ วุตฺตตฺตา คนฺถปริยาปุณนเมว ธมฺมปริโภโค, น เอกกมฺมาทิฯ ตสฺมา อลชฺชีหิปิ สทฺธึ อุโปสถาทิกํ กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติ, อาปตฺติ นตฺถี’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, เอกกมฺมาทีสุ พหูสุ ธมฺมปริโภเคสุ อลชฺชินาปิ สทฺธึ กตฺตพฺพาวตฺถายุตฺตํ ธมฺมปริโภคํ ทเสฺสตุํ อิธ นิทสฺสนวเสน คนฺถเสฺสว สมุทฺธฏตฺตาฯ น หิ เอกกมฺมาทิโก วิธิ ธมฺมปริโภโค น โหตีติ สกฺกา วตฺตุํ อนามิสตฺตา ธมฺมามิเสสุ อปริยาปนฺนสฺส กสฺสจิ อภาวาฯ เตเนว **อฏฺฐสาลินิยํ** ธมฺมปฏิสนฺธารกถายํ (ธ. ส. อฏฺฐ. ๑๓๕๑)‘‘กมฺมฏฺฐานํ กเถตพฺพํ, ธโมฺม วาเจตโพฺพ… เป.… อพฺภานวุฏฺฐานมานตฺตปริวาสา ทาตพฺพา, ปพฺพชฺชารโห ปพฺพาเชตโพฺพ, อุปสมฺปทารโห อุปสมฺปาเทตโพฺพ…เป.… อยํ ธมฺมปฏิสนฺธาโร นามา’’ติ เอวํ สงฺฆกมฺมาทิปิ ธมฺมโกฏฺฐาเส ทสฺสิตํฯ เตสุ ปน ธมฺมโกฏฺฐาเสสุ ยํ คณปูรณาทิวเสน อลชฺชิโน อเปกฺขิตฺวา อุโปสถาทิ วา เตสํ สนฺติกา ธมฺมุคฺคหณนิสฺสยคฺคหณาทิ วา กรียติ, ตํ ธโมฺม เจว ปริโภโค จาติ ธมฺมปริโภโคติ วุจฺจติ, เอตํ ตถารูปปจฺจยํ วินา กาตุํ น วฏฺฏติ, กโรนฺตสฺส อลชฺชิปริโภโค จ โหติ ทุกฺกฏญฺจฯ ยํ ปน อลชฺชิสตํ อนเปกฺขิตฺวา ตชฺชนียาทินิคฺคหกมฺมํ วา ปริวาสาทิอุปการกมฺมํ วา อุคฺคหปริปุจฺฉาทานาทิ วา กรียติ, ตํ ธโมฺม เอว, โน ปริโภโคฯ เอตํ อนุรูปานํ กาตุํ วฏฺฏติ, อามิสทานํ วิย อาปตฺติ นตฺถิฯ นิสฺสยทานมฺปิ เตรสสมฺมุติทานาทิ จ วตฺตปฏิวตฺตสาทิยนาทิปริโภคสฺสาปิ เหตุตฺตา น วฏฺฏติฯ

โย ปน มหาอลชฺชี อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ สตฺถุ สาสนํ กโรติ, ตสฺส สทฺธิวิหาริกาทีนํ อุปสมฺปทาทิอุปการกมฺมมฺปิ อุคฺคหปริปุจฺฉาทานาทิ จ กาตุํ น วฏฺฏติ, อาปตฺติ เอว โหติ, นิคฺคหกมฺมเมว กาตพฺพํฯ เตเนว อลชฺชิปคฺคโหปิ ปฏิกฺขิตฺโตฯ ธมฺมามิสปริโภควิวชฺชเนนาปิ หิ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคโห อธิเปฺปโต, โส จ เปสลานํ ผาสุวิหารสทฺธมฺมฏฺฐิติวินยานุคฺคหาทิอตฺถาย เอตทตฺถตฺตา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยาฯ ตสฺมา ยํ ยํ ทุมฺมงฺกูนํ อุปตฺถมฺภาย เปสลานํ อผาสุวิหาราย สทฺธมฺมปริหานาทิอตฺถาย โหติ, ตํ สพฺพมฺปิ ปริโภโค วา โหตุ อปริโภโค วา กาตุํ น วฏฺฏติ, เอวํ กโรนฺตา สาสนํ อนฺตรธาเปนฺติ, อาปตฺติญฺจ อาปชฺชนฺติฯ ธมฺมามิสปริโภเคสุ เจตฺถ อลชฺชีหิ เอกกมฺมาทิธมฺมปริโภโค เอว เปสลานํ อผาสุวิหารสทฺธมฺมปริหานาทิอตฺถาย โหติ, น ตถา อามิสปริโภโคฯ น หิ อลชฺชีนํ ปจฺจยปริโภคมเตฺตน เปสลานํ อผาสุวิหาราทิ โหติ, ยถาวุตฺตธมฺมปริโภเคน ปน โหติ , ตปฺปริวชฺชเนน จ ผาสุวิหาราทโยฯ ตถา หิ กตสิกฺขาปทวีติกฺกมา อลชฺชิปุคฺคลา อุโปสถาทีสุ ปวิฏฺฐา ‘‘ตุเมฺห กายทฺวาเร, วจีทฺวาเร จ วีติกฺกมํ กโรถา’’ติอาทินา ภิกฺขูหิ วตฺตพฺพา โหนฺติ, ยถา วินยญฺจ อติฏฺฐนฺตา สงฺฆโต พหิกรณาทิวเสน สุฏฺฐุ นิคฺคเหตพฺพา, ตถา อกตฺวา เตหิ สห สํวสนฺตาปิ อลชฺชิโนว โหนฺติ ‘‘เอโกปิ อลชฺชี อลชฺชิสตมฺปิ กโรตี’’ติอาทิวจนโต (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๘๕)ฯ ยทิ หิ เต เอวํ น นิคฺคหิตา สิยุํ, สเงฺฆ กลหาทึ วเฑฺฒตฺวา อุโปสถาทิสามคฺคีกมฺมปฏิพาหนาทินา เปสลานํ อผาสุํ กตฺวา กเมน เต เทวทตฺตวชฺชิปุตฺตกาทโย วิย ปริสํ วเฑฺฒตฺวา อตฺตโน วิปฺปฏิปตฺตึ ธมฺมโต วินยโต ทีเปนฺตา สงฺฆเภทาทิมฺปิ กตฺวา นจิรเสฺสว สาสนํ อนฺตรธาเปยฺยุํ, เตสุ ปน สงฺฆโต พหิกรณาทิวเสน นิคฺคหิเตสุ สโพฺพปายํ อุปทฺทโว น โหติฯ วุตฺตญฺหิ –

> ‘‘ทุสฺสีลปุคฺคเล นิสฺสาย อุโปสโถ น ติฏฺฐติ, ปวารณา น ติฏฺฐติ, สงฺฆกมฺมานิ นปฺปวตฺตนฺติ, สามคฺคี น โหติ…เป.… ทุสฺสีเลสุ ปน นิคฺคหิเตสุ สโพฺพปิ อยํ อุปทฺทโว น โหติ, ตโต เปสลา ภิกฺขู ผาสุ วิหรนฺตี’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๓๙)ฯ

ตสฺมา เอกกมฺมาทิธมฺมปริโภโคว อามิสปริโภคโตปิ อติวิย อลชฺชิวิเวเกน กาตโพฺพ, อาปตฺติกโร จ สทฺธมฺมปริหานิเหตุตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ

อปิจ อุโปสโถ น ติฏฺฐติ, ปวารณา น ติฏฺฐติ, สงฺฆกมฺมานิ นปฺปวตฺตนฺตีติ เอวํ อลชฺชีหิ สทฺธึ สงฺฆกมฺมากรณสฺส อฏฺฐกถายํ ปกาสิตตฺตาปิ เจตํ สิชฺฌติ, ตถา ปริวตฺตลิงฺคสฺส ภิกฺขุโน ภิกฺขุนุปสฺสยํ คจฺฉนฺตสฺส **ปฏิปตฺติกถายํ** ‘‘อาราธิกา จ โหนฺติ สงฺคาหิกา ลชฺชินิโย, ตา โกเปตฺวา อญฺญตฺถ น คนฺตพฺพํฯ คจฺฉติ เจ, คามนฺตรนทีปารรตฺติวิปฺปวาสคณโอหียนาปตฺตีหิ น มุจฺจติ…เป.… อลชฺชินิโย โหนฺติ, สงฺคหํ ปน กโรนฺติ, ตาปิ ปริจฺจชิตฺวา อญฺญตฺถ คนฺตุํ ลพฺภตี’’ติ เอวํ อลชฺชินีสุ ทุติยิกาคหณาทีสุ สํวาสาปตฺติปริหาราย นทีปารคมนาทิครุกาปตฺติฏฺฐานานํ อนุญฺญาตตฺตา ตโตปิ อลชฺชิสํวาสาปตฺติ เอว สทฺธมฺมปริหานิเหตุโต ครุกตราติ วิญฺญายติฯ น หิ ลหุกาปตฺติฏฺฐานํ, อนาปตฺติฏฺฐานํ วา ปริหริตุํ ครุกาปตฺติฏฺฐานวีติกฺกมํ อาจริยา อนุชานนฺติ, ตถา **อสํวาสปทสฺส อฏฺฐกถายํ** ‘‘สเพฺพหิปิ ลชฺชิปุคฺคเลหิ สมํ สิกฺขิตพฺพภาวโต สมสิกฺขาตา นามฯ เอตฺถ ยสฺมา สเพฺพปิ ลชฺชิโน เอเตสุ กมฺมาทีสุ สห วสนฺติ, น เอโกปิ ตโต พหิทฺธา สนฺทิสฺสติ, ตสฺมา ตานิ สพฺพานิปิ คเหตฺวา เอโส สํวาโส นามา’’ติ เอวํ ลชฺชีเหว เอกกมฺมาทิสํวาโส วฏฺฏตีติ ปกาสิโตฯ

ยทิ เอวํ, กสฺมา อสํวาสิเกสุ อลชฺชี น คณิโตติ? นายํ วิโรโธ, เย คณปูรเก กตฺวา กตํ กมฺมํ กุปฺปติ, เตสํ ปาราชิกาทิอปกตตฺตานเญฺญว อสํวาสิกเตฺต คหิตตฺตาฯ อลชฺชิโน ปน ปกตตฺตภูตาปิ สนฺติ, เต เจ คณปูรณา หุตฺวา กมฺมํ สาเธนฺติ, เกวลํ กตฺวา อคติคมเนน กโรนฺตานํ

อาปตฺติกรา โหนฺติ สภาคาปตฺติอาปนฺนา วิย อญฺญมญฺญํฯ ยสฺมา อลชฺชิตญฺจ ลชฺชิตญฺจ ปุถุชฺชนานํ จิตฺตกฺขณปฏิพทฺธํ, น สพฺพกาลิกํฯ สญฺจิจฺจ หิ วีติกฺกมจิเตฺต อุปฺปเนฺน อลชฺชิโน “น ปุน อีทิสํ กริสฺสามี”ติ จิเตฺตน ลชฺชิโน จ โหนฺติ, เตสุ จ เย เปสเลหิ โอวทิยมานาปิ น โอรมนฺติ, ปุนปฺปุนํ วีติกฺกมนฺติ, เต เอว อสํวาสิตพฺพา, น อิตเร ลชฺชิธเมฺม โอกฺกนฺตตฺตาฯ ตสฺมาปิ อลชฺชิโน อสํวาสิเกสุ อคเณตฺวา ตปฺปริวชฺชนตฺถํ โสเธตฺวาว อุโปสถาทิกรณํ อนุญฺญาตํฯ ตถา หิ “ปาริสุทฺธึ อายสฺมโนฺต อาโรเจถ, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามี”ติอาทินา (มหาว. ๑๓๔) อปริสุทฺธาย ปริสาย อุโปสถกรณสฺส อยุตฺตตา ปกาสิตา, “ยสฺส สิยา อาปตฺติ โส อาวิกเรยฺย…เป.… ผาสุ โหตี”ติ (มหาว. ๑๓๔) เอวํ อลชฺชิมฺปิ ลชฺชิธเมฺม ปติฎฺฐาเปตฺวา อุโปสถกรณปฺปกาโร จ วุโตฺต, “กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา…เป.… ปริสุเทฺธตฺถายสฺมโนฺต”ติ (ปารา. ๔๔๒, ๔๕๘, ๖๖๒; ปาจิ. ๕๕๑, ๕๗๕, ๖๕๕) จ ปาริสุทฺธิอุโปสเถ “ปริสุโทฺธ อหํ ภเนฺต, ปริสุโทฺธติ มํ ธาเรถา”ติ (มหาว. ๑๖๘) จ เอวํ อุโปสถํ กโรนฺตานํ ปริสุทฺธตา จ ปกาสิตา, วจนมเตฺตน อโนรมนฺตานญฺจ อุโปสถปวอารณฎฺฐปนวิธิ จ วุตฺตา, สพฺพถา ลชฺชิธมฺมํ อโนกฺกมเนฺตหิ สํวาสสฺส อยุตฺตตาย นิสฺสยทานคฺคหณปฎิเกฺขโป, ตชฺชนียาทินิคฺคหกมฺมกรณญฺจ อุเกฺขปนียกมฺมกรเณน สานุวตฺตกปริสสฺส อลชฺชิสฺส อสํวาสิกตฺตปาปนวิธิ จ วุตฺตาฯ ตสฺมา ยถาวุเตฺตหิ สุตฺตนเยหิ, อฎฺฐกถาวจเนหิ จ ปกตเตฺตหิปิ อปกตเตฺตหิปิ สเพฺพหิ อลชฺชีหิ เอกกมฺมาทิสํวาโส น วฎฺฎติ, กโรนฺตานํ อาปตฺติ เอว ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหตฺถาเยว สพฺพสิกฺขาปทานํ ปญฺญตฺตตฺตาติ นิฎฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ เตเนว ทุติยสงฺคีติยํ ปกตตฺตาปิ อลชฺชิโน วชฺชิปุตฺตกา ยสเตฺถราทีหิ มหเนฺตน วายาเมน สงฺฆโต วิโยชิตาฯ น หิ เตสุ ปาราชิกาทิอสํวาสิกา อตฺถิ เตหิ ทีปิตานํ **ทสนฺนํ วตฺถูนํ** (จูฬว. ๔๕๒) ลหุกาปตฺติวิสยตฺตาฯ

ตสฺส ปน สนฺติเกติ มหารกฺขิตเตฺถรสฺส สนฺติเกฯ **ขรปตฺต**นฺติ ขรสงฺขาตํ สุวณฺณปติรูปกํ วตฺถุฯ ทายเกหิ อสติยา ทินฺนํ รูปิยํ เตหิ ปุน สกสญฺญาย คณฺหเนฺต อทาตุํ, นิสฺสคฺคิยวตฺถุํ คณฺหาหีติ ทาตุญฺจ น วฎฺฎตีติ อาห **“ตว โจฬกํ ปสฺสาหี”**ติฯ เอวํ วตฺวาปิ ปน นฎฺฐวตฺถุสฺมิํ วิย นิสฺสชฺชิตพฺพาภาเวปิ อาปตฺติ เทเสตพฺพาวฯ อสติยาปิ หิ ตํ วตฺถุํ วตฺถาทินา สหเตฺถน คเหตฺวา “อิทํ เทมี”ติ ทินฺนํ, ตทา ปริจฺจาคสพฺภาวโต ทานเมว โหติ “อปฺปคฺฆํ ทสฺสามี”ติ มหคฺฆสฺส ทาเน วิยฯ ปฎิคฺคณฺหนฺตสฺส จ อสติยา ทิยฺยมานเตฺต ญาเตปิ อทินฺนาทานํ น โหติ ทายเกหิ ทินฺนตฺตา, ตสฺมา รูปิยํ นิสฺสคฺคิยเมว โหติฯ เกจิ ปน “อีทิสํ นาม น โหติ, เตเนว เจตฺถ ‘ตว โจฬกํ ปสฺสา’ติ วุตฺต”นฺติ วทนฺติ, ตํ โน นกฺขมติ, วีมํสิตพฺพํฯ

๕๘๖. **เอกปริเจฺฉทานี**ติ สิยา กิริยตฺตํ, สิยา อกิริยตฺตญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ ชาตรูปรชตภาโว, อตฺตุเทฺทสิกตา, คหณาทีสุ อญฺญตรภาโวติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๗. นวเม ชาตรูปาทิจตุพฺพิธนิสฺสคฺคิยวตฺถุ อิธ รูปิยคฺคหเณเนว คหิตนฺติ อาห **“ชาตรูปรชตปริวตฺตน”**นฺติฯ **ปฎิคฺคหิตปริวตฺตเน**ติ กปฺปิยโวหาเรน, อกปฺปิยโวหาเรน วา ปฎิคฺคหิตสฺส รูปิยสฺส ปริวตฺตเนฯ

๕๘๙. ปาฬิยํ **ฆนกต**นฺติ อิฎฺฐกาทิฯ **รูปิยํ นาม สตฺถุวโณฺณ**ติอาทีสุ กิญฺจาปิ เกวลํ รชตํ น คหิตํ, ตถาปิ รูปิยปเทเนว ตํ คหิตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ สุโทฺธ รูปิยสํโวหาโร เอว วุโตฺตติ

อชฺฌาหริตพฺพํฯ **รูปิเย รูปิยสญฺญี**ติอาทิมฺหิ วินิจฺฉยํ วกฺขามาติ ปาฐเสโสฯ

๕๙๑. ปาฬิยํ **รูปิเย รูปิยสญฺญี**ติ อตฺตนา ทิยฺยมานํ สกสนฺตกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **รูปิยํ เจตาเปตี**ติ ปรสนฺตกํฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ ตตฺถ อรูปิย-สเทฺทน ทุกฺกฏวตฺถุมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ ปจฺฉิเม ปน ติเก ''อรูปิเย รูปิยสญฺญี อรูปิยํ เจตาเปติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ อิมินา นเยน สพฺพตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ อิมสฺมิญฺจ ติเก อรูปิย-สเทฺทน กปฺปิยวตฺถุเยว คหิตํ, น มุตฺตาทิทุกฺกฏวตฺถุ อเนฺต ''ปญฺจนฺนํ สห อนาปตฺตี''ติ วุตฺตตฺตาฯ กิญฺจาปิ ทุกฺกฏวตฺถุ น คหิตํ, ตถาปิ ทุกฺกฏวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุํ, กปฺปิยวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุญฺจ ปริวตฺตยโต ทุกฺกฏํ, นยโต สิทฺธเมว โหติฯ ตญฺจ ทุกฺกฏวตฺถุมฺหิ ตถสญฺญาย วา อตถสญฺญาย วา วิมติยา วา ปริวเตฺตนฺตสฺสปิ โหติเยว อจิตฺตกตฺตา อิมสฺส สิกฺขาปทสฺสฯ **ปญฺจนฺนํ สหา**ติ ปญฺจหิ สหธมฺมิเกหิ สหฯ

อิทานิ ''นิสฺสคฺคิยวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุํ วา''ติอาทินา วุตฺตสฺส อตฺถสฺส ปาฬิยํ สรูเปน อนาคตเตฺตปิ นยโต ลพฺภมานตํ ทเสฺสตุํ **''โย หิ อยํ''**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ เอตฺถ จ ยสฺมา รูปิเยน ปริวตฺติตํ อรูปิยํ นิสฺสฏฺฐมฺปิ สเพฺพสมฺปิ อกปฺปิยตฺตา นิสฺสคฺคิยเมว น โหติ นิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพเสฺสว นิสฺสชฺชิตพฺพโต, เกวลํ ปน อิทํ ฉเฑฺฑตฺวา ปาจิตฺติยเมว ปริวตฺตเกน เทเสตพฺพํ, ตสฺมา ''รูปิเย รูปิยสญฺญี อรูปิยํ เจตาเปติ, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย''นฺติอาทิ ติโก ภควตา น วุโตฺต, ตีสุปิ ปเทสุ ปริวตฺติยมานสฺส อรูปิยเตฺตน นิสฺสคฺคิยวจนาโยคา รูปิยเสฺสว นิสฺสชฺชิตพฺพโตฯ รูปิยเสฺสว หิ นิสฺสฏฺฐสฺส อารามิกาทีหิ ปฏิปชฺชนวิธิ ปาฬิยํ ทสฺสิโต, น อรูปิยสฺสฯ ตสฺมา ปาจิตฺติยมตฺตสมฺภวทสฺสนตฺถเมว ปเนตฺถ อฏฺฐกถายํ ''อวุโตฺตปิ อยํ…เป.… ติโก เวทิตโพฺพ''ติ วุตฺตํ, น ปน ตสฺส วตฺถุโน นิสฺสคฺคิยตาทสฺสนตฺถํฯ เตเนว ปตฺตจตุเกฺก ''น สกฺกา เกนจิ อุปาเยน กปฺปิยํ กาตุ''นฺติอาทิ วุตฺตํฯ อยํ อมฺหากํ ขนฺติฯ **อตฺตโน วา หี**ติอาทิ ทุติยติกานุโลเมเนว ตติยตฺติกสฺส สิชฺฌนปฺปการํ สมเตฺถตุํ วุตฺตํฯ ตตฺรายํ อธิปฺปาโย – ยสฺมา หิ ยถา อตฺตโน อรูปิเยน ปรสฺส รูปิยํ เจตาเปนฺตสฺส เอกสฺมิํ อเนฺต รูปิยสมฺภวโต ''รูปิยสํโวหาโร กโต เอว โหตี''ติ ทุติยตฺติโก วุโตฺต, เอวํ อตฺตโน รูปิเยน ปรสฺส อรูปิยํ เจตาเปนฺตสฺสาปิ โหตีติ ตติโย ติโก วตฺตโพฺพ ภเวยฺย, โส ปน ทุติยตฺติเกเนว เอกโต รูปิยปกฺขสามเญฺญน สิชฺฌตีติ ปาฬิยํ น วุโตฺตติฯ ตตฺถ **เอกเนฺตน รูปิยปเกฺข**ติ เอเกน อเนฺตน รูปิยปเกฺข, ''เอกโต รูปิยปเกฺข''ติ วา ปาโฐฯ

อิทานิ ทุติยตฺติเก อรูปิยปทสฺส อตฺถภูเตสุ ทุกฺกฏวตฺถุกปฺปิยวตฺถูสุ ทุกฺกฏวตฺถุนา รูปิยาทิปริวตฺตเน อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตุํ **''ทุกฺกฏวตฺถุนา''**ติอาทิ อารทฺธํฯ **ทุกฺกฏวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุ**นฺติอาทิ ปน ทุกฺกฏวตฺถุนา ปริวตฺตนปฺปสเงฺค ปาฬิยํ อวุตฺตสฺสาปิ อตฺถสฺส นยโต ลพฺภมานตํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อิมินา**ติ รูปิยสํโวหารสิกฺขาปเทน, เตน จ ทุกฺกฏสฺส อจิตฺตกตมฺปิ ทเสฺสติฯ **อญฺญตฺร สหธมฺมิเกหี**ติ ''ปญฺจนฺนํ สห อนาปตฺตี''ติ วจนโต วุตฺตํ, เตนาปิ กยวิกฺกยสิกฺขาปทสฺส กปฺปิยวตฺถุนิสฺสิตตํ เอว สาเธติฯ อิมํ…เป.… รูปิยเจตาปนญฺจ สนฺธาย วุตฺตนฺติ ปกเตน สมฺพโนฺธฯ **อิธา**ติ อิมสฺมิํ สิกฺขาปเทฯ **ตตฺถา**ติ กยวิกฺกยสิกฺขาปเท (ปารา. ๕๙๓)ฯ

เอวํ ทุกฺกฏวตฺถุนา รูปิยาทิปริวตฺตเน อาปตฺติเภทํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ กปฺปิยวตฺถุนาปิ ทเสฺสตุํ **''กปฺปิยวตฺถุนา ปนา''**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **เตเนวา**ติ กปฺปิยวตฺถุนา เอวฯ **''รูปิยํ อุคฺคณฺหิตฺวา''**ติ อิทํ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํฯ มุตฺตาทิทุกฺกฏวตฺถุมฺปิ อุคฺคเหตฺวา การิตมฺปิ ปญฺจนฺนมฺปิ น วฏฺฏติ เอวฯ **สมุฏฺฐาเปตี**ติ สยํ คนฺตฺวา, ''อิมํ กหาปณาทิํ กมฺมการานํ ทตฺวา พีชํ

สมุฏฺฐาเปหี’’ติ เอวํ อญฺญํ อาณาเปตฺวา วา สมุฏฺฐาเปติฯ **มหาอกปฺปิโย**ติ อตฺตนาว พีชโต ปฏฺฐาย ทูสิตตฺตา อญฺญสฺส มูลสามิกสฺส อภาวโต วุตฺตํฯ โส หิ โจเรหิ อจฺฉินฺโนนฺปิ ปุน ลโทฺธ ชานนฺตสฺส กสฺสจิปิ น วฏฺฏติฯ ยทิ หิ วเฏฺฏยฺย, ตฟากาทีสุ วิย อจฺฉิโนฺน วฏฺฏตีติ อาจริยา ว เทยฺยุํฯ **น สกฺกา เกนจิ อุปาเยนา**ติ สเงฺฆ นิสฺสชฺชเนน, โจราทิอจฺฉินฺทนาทินา จ กปฺปิยํ กาตุํ น สกฺกา, อิทญฺจ เตน รูเปน ฐิตํ, ตมฺมูลิเกน วตฺถุมุตฺตาทิรูเปน ฐิตญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ ทุกฺกฏวตฺถุมฺปิ หิ ตมฺมูลิกกปฺปิยวตฺถุญฺจ น สกฺกา เกนจิ อุปาเยน เตน รูเปน กปฺปิยํ กาตุํฯ ยทิ ปน โส ภิกฺขุ เตน กปฺปิยวตฺถุทุกฺกฏวตฺถุนา ปุน รูปิยํ เจตาเปยฺย, ตํ รูปิยํ นิสฺสชฺชาเปตฺวา อเญฺญสํ กปฺปิยํ กาตุมฺปิ สกฺกา ภเวยฺยาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปตฺตํ กิณาตีติ เอตฺถ ‘‘อิมินา กหาปณาทินา กมฺมารกุลโต ปตฺตํ กิณิตฺวา เอหี’’ติ อารามิกาทีหิ กิณาปนมฺปิ สงฺคหิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **ราชสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** ‘‘เอตฺตเกหิ กหาปเณหิ สาฏเก อาหร, เอตฺตเกหิ ยาคุอาทีนิ สมฺปาเทหีติ วทติ, ยํ เต อาหรนฺติ, สเพฺพสํ อกปฺปิยํฯ กสฺมา? กหาปณานํ วิจาริตตฺตา’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๓๘-๕๓๙) วุตฺตํ ฯ อิมินา ปน วจเนน ยํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทํ ‘‘อนาณตฺติก’’นฺติ วุตฺตํ, ตํ น สเมติฯ น เกวลญฺจ อิมินา, ปาฟิยาปิ ตํ น สเมติฯ ปาฟิยญฺหิ นิสฺสฏฺฐรูปิเยน อารามิกาทีหิ สปฺปิยาทิํ ปริวตฺตาเปตุํ ‘‘โส วตฺตโพฺพ ‘อาวุโส, อิมํ ชานาหี’ติฯ สเจ โส ภณติ ‘อิมินา กิํ อาหรียตู’ติ, น วตฺตโพฺพ ‘อิมํ วา อิมํ วา อาหรา’ติฯ กปฺปิยํ อาจิกฺขิตพฺพํ ‘สปฺปิ วา’’’ติอาทินา รูปิยสํโวหารํ ปริโมเจตฺวาว วุตฺตํฯ ‘‘อิมินา รูปิเยน กิํ อาหรียตู’’ติ ปุจฺฉโนฺต ‘‘อิมํ อาหรา’’ติ วุเตฺตปิ อธิการโต ‘‘อิมินา รูปิเยน อิมํ อาหรา’’ติ ภิกฺขูหิ อาณโตฺต เอว โหตีติ ตํ รูปิยสํโวหารํ ปริวเชฺชตุํ ‘‘น วตฺตโพฺพ ‘อิมํ วา อิมํ วา อาหรา’’’ติ ปฏิเกฺขโป กโต, อนาปตฺติวาเรปิ ‘‘กปฺปิยการกสฺส อาจิกฺขตี’’ติ น วุตฺตํฯ **กยวิกฺกยสิกฺขาปเท** (ปารา. ๕๙๕) ปน ตถา วุตฺตํ, ตสฺมา อิทํ สาณตฺติกํ กยวิกฺกยเมว อนาณตฺติกนฺติ คเหตพฺพํฯ

มูลสฺส อนิสฺสฏฺฐตฺตาติ เยน อุคฺคหิตมูเลน ปโตฺต กีโต, ตสฺส มูลสฺส สงฺฆมเชฺฌ อนิสฺสฏฺฐตฺตา, เอเตน รูปิยเมว นิสฺสชฺชิตพฺพํ, น ตมฺมูลิกํ อรูปิยนฺติ ทเสฺสติฯ ยทิ หิ เตน รูปิเยน อญฺญํ รูปิยํ เจตาเปยฺย, ตํ รูปิยสํโวหารสิกฺขาปเท อาคตนเยเนว นิสฺสชฺชาเปตฺวา เสเสหิ ปริภุญฺชิตพฺพํ ภเวยฺยาติฯ **‘‘มูลสฺส อสมฺปฏิจฺฉิตตฺตา’’**ติ อิมินา มูลสฺส คิหิสนฺตกตฺตํ, เตเนว ปตฺตสฺส รูปิยสํโวหารานุปฺปนฺนตญฺจ ทเสฺสติฯ ปญฺจสหธมฺมิกสนฺตเกเนว หิ รูปิยสํโวหารโทโสฯ ตตฺถ จ อตฺตโน สนฺตเก ปาจิตฺติยํ, อิตรตฺถ ทุกฺกฏํฯ

นิสฺสชฺชีติ ทานวเสน วุตฺตํ, น วินยกมฺมวเสนฯ เตเนว **‘‘สปฺปิสฺส ปูเรตฺวา’’**ติ วุตฺตํฯ ยํ อตฺตโน ธเนน ปริวเตฺตติ, ตสฺส วา ธนสฺส รูปิยภาโว, ปริวตฺตนปริวตฺตาปเนสุ อญฺญตรภาโว จาติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๙๓-๕. ทสเม ปาฟิยํ **ชานาหี**ติ อิทาเนว อุปธาเรหิ, อิทํ ปจฺฉา ฉเฑฺฑตุํ น สกฺกาติ อธิปฺปาโยฯ **อิมินา**ติ ภิกฺขุนา ทิยฺยมานํ วุตฺตํฯ **อิม**นฺติ ปเรน ปฏิทิยฺยมานํฯ เสสญาตเกสุ สทฺธาเทยฺยวินิปาตสมฺภวโต ตทภาวฏฺฐานมฺปิ ทเสฺสตุํ **‘‘มาตรํ ปน ปิตรํ วา’’**ติ วุตฺตํฯ **น สกฺกา ตํ ปฏิกฺขิปิตุ**นฺติ เอตฺถ ยถา รูปิยํ ภตกานํ ทตฺวา อสฺสามิกภูมิยํ อโยพีชสมุฏฺฐาปเน ภติยา ขณนฺตานํ สนฺติกา คหิตภณฺฑกภาเวปิ ปาจิตฺติยํ โหติ, เอวมิธาปีติ เกจิ วทนฺติ, ตํ น

ยุตฺตํฯ ยญฺหิ อสฺสามิกภูมึ ขณิตฺวา สมุฏฺฐาปิตํ อโยพีชํ, ตํ ภตกานํ สนฺตกํ นาม โหติ, ตทตฺถญฺจ เตสํ รูปิยํ เทนฺตสฺส รูปิยสํโวหาโรว โหติ อกปฺปิยโวหาเรน รชนจุณฺณลิอาทีนํ อาหราปเน กยวิกฺกโย วิย, ตาทิสมฺปิ ปรภณฺฑํ อิธ วตฺถโธวนาทีสุ นตฺถิ, ตสฺมา อฏฺฐกถาปมาเณเนเวตฺถ ปาจิตฺติยํ คเหตพฺพํฯ

๕๙๗. **ปุญฺญํ ภวิสฺสตีติ เทตี**ติ เอตฺถ สเจ ภิกฺขุ อตฺตโน ภณฺฑสฺส อปฺปคฺฆตํ ญตฺวาปิ อกเถตฺวา ‘‘อิทาเนว อุปปริกฺขิตฺวา คณฺห, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสารี โหหี’’ติ วทติ, อิตโร จ อตฺตโน ทิยฺยมานสฺส มหคฺฆตํ อชานนฺโต ‘‘อูนํ วา อธิกํ วา ตุมฺหากเมวา’’ติ ทตฺวา คจฺฉติ, ภิกฺขุสฺส อนาปตฺติ อุปนนฺทสฺส วิย ปริพฺพาชกวตฺถุคฺคหเณฯ วิปฺปฏิสาริสฺส ปุน สกสญฺญาย อาคตสฺส ยํ อธิกํ คหิตํ, ตํ ทาตพฺพํฯ เยน ยํ ปริวตฺเตติ, เตสํ อุภินฺนํ กปฺปิยวตฺถุตา, อสหธมฺมิกตา, กยวิกฺกยาปชฺชนญฺจาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต โกสิยวโคฺค ทุติโยฯ

๓. ปตฺตวโคฺค

๑. ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๐๒. ตติยวคฺคสฺส ปฐเม **อฑฺฒเตรสปลา**ติ มาคธิกาย มานตุลาย อฑฺฒเตรสปลปริมิตํ อุทกํ คณฺหนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตถา ปริมิตํ ยวมาสาทึ คณฺหนฺตํ สนฺธายาติ เกจิฯ **อาจริยธมฺมปาลตฺเถเรน** ปน ‘‘ปกติจตุมฺฏฺฐิกํ กุฑุวํ, จตุกุฑุวํ นาฬิ, ตาย นาฬิยา โสฬส นาฬิโย โทณํ, ตํ ปน มคธนาฬิยา ทฺวาทส นาฬิโย โหนฺตีติ วทนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ **ทมิฬนาฬี**ติ ปุราณนาฬึ สนฺธาย วุตฺตํฯ สา จ จตุมุฏฺฐิเกหิ กุฑุเวหิ อฏฺฐ กุฑุวา, ตาย นาฬิยา เทฺว นาฬิโย มคธนาฬิ คณฺหาติฯ ปุราณา ปน ‘‘สีหฬนาฬิ ติโสฺส นาฬิโย คณฺหาตี’’ติ วทนฺติ, เตสํ มเตน มคธนาฬิ อิทานิ ปวตฺตมานาย จตุกุฑุวาย ทมิฬนาฬิยา จตุนาฬิกา โหติ, ตโต มคธนาฬิโต อุปฑฺฒญฺจ ปุราณทมิฬนาฬิสงฺขาตํ ปตฺถํ นาม โหติ, เอเตน จ ‘‘โอมโก นาม ปโตฺต ปโตฺถทนํ คณฺหาตี’’ติ ปาฬิวจนญฺจ สเมติ, โลกิเยหิปิ –

> ‘‘โลกิยํ มคธเญฺจติ, ปตฺถทฺวยมุทาหฏํ;
> โลกิยํ โสฬสปลํ, มาคธํ ทิคุณํ มต’’นฺติฯ –

เอวํ โลเก นาฬิยา มคธนาฬิ ทิคุณาติ ทสฺสิตา, เอวญฺจ คยฺหมาเน โอมกปตฺตสฺส จ ยาปนมโตฺตทนคาหิกา จ สิทฺธา โหติฯ น หิ สกฺกา อฏฺฐกุฑุวโต อูโนทนคาหินา ปเตฺตน อญฺญปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปริเยสิตฺวา ยาเปตุํฯ เตเนว **เวรญฺชกณฺฑฏฺฐกถายํ** ‘‘ปโตฺถ นาม นาฬิมตฺตํ โหติ เอกสฺส ปุริสสฺส อลํ ยาปนายฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ ‘ปโตฺถทโน นาลมยํ ทุวินฺน’’’นฺติ (ชา. ๒.๒๑.๑๙๒) วุตฺตํ, ‘‘เอเกกสฺส ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ปโหตี’’ติ จ อาคหํ, ตสฺมา อิธ วุตฺตนยานุสาเรเนว คเหตพฺพํฯ

อาโลปสฺส อนุรูปนฺติ เอตฺถ ‘‘พฺยญฺชนสฺส มตฺตา นาม โอทนโต จตุตฺถภาโค’’ติ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๘๗) **พฺรหฺมายุสุตฺตฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตา อาโลปสฺส จตุตฺถภาคเมว พฺยญฺชนํ อนุรูปนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **โอทนคติกาเนวา**ติ โอทนสฺส อโนฺต เอว ปวิสนสีลานิ สิยุํ, อตฺตโน โอกาสํ น คเวสนฺตีติ อโตฺถฯ **นามมเตฺต**ติ ‘‘มชฺฌิโม ปโตฺต มชฺฌิโมมโก’’ติอาทินามมเตฺตฯ

๖๐๗-๘. **เอวํ ปโยเค ปโยเค**ติ ปริโยสานาโลปโชฺฌหรณปโยเค ปโยเค, อาโลเป อาโลเปติ อโตฺถฯ **กตฺวา**ติ ปากปริโยสานํ กตฺวาฯ **ปจิตฺวา ฐเปสฺสามี**ติ กาฬวณฺณปากํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ฉิทฺทน**ฺติ มุขวฏฺฏิโต ทฺวงฺคุลสฺส เหฏฺฐาฉิทฺทํ วุตฺตํฯ เสสํ ปฐมกถิเน วุตฺตนยเมวฯ

ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๐๙-๖๑๓. ทุติเย ปาฬิยํ อหํ ปเตฺตน เต ภิกฺขู สนฺตเปสฺสามีติ เสโสฯ **"อปโตฺต"**ติ อิมินา อธิฏฺฐานวิชหนมฺปิ ทเสฺสติฯ ปญฺจพนฺธเนปิ ปเตฺต อปริปุณฺณปาเก ปเตฺต วิย อธิฏฺฐานํ น รุหติฯ **"ติปุปฏฺฏเกน วา"**ติ วุตฺตตฺตา ตมฺพโลหาทีหิ กปฺปิยโลเหหิ อโยปตฺตสฺส ฉิทฺทํ ฉาเทตุํ วฏฺฏติฯ เตเนว **"โลหมณฺฑลเกนา"**ติ วุตฺตํฯ อิมสฺมิํ สิกฺขาปเท อกาฬวณฺณมฺปิ กปฺปิยปตฺตํ วิญฺญาเปนฺตสฺส อาปตฺติ เอวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ อธิฏฺฐานุปคปตฺตสฺส อูนปญฺจพนฺธนตา, อตฺตุเทฺทสิกตา, อกตวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๑๘-๖๒๑. ตติเย ปาฬิยํ ปิลินฺทวจฺฉเตฺถเรน ''น โข, มหาราช, ภควตา อารามิโก อนุญฺญาโต''ติ ปฐมํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อารามิก''นฺติ ปุคฺคลานมฺปิ อารามิกนาเมน ทาสคฺคหเณ อนุญฺญาเต เอว อารามิกานํ คหิตตฺตา เขตฺตวตฺถาทีนิ กปฺปิยโวหาเรนปิ ปุคฺคลานํ คเหตุํ น วฏฺฏติ, ตถา อนนุญฺญาตตฺตาติ วิญฺญายติฯ ''เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี''ติอาทินา (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) หิ ปฏิกฺขิเตฺตสุ เอกเสฺสว ปุคฺคลิกวเสน คหเณ อนุญฺญาเต อิตรีตรานํ ตถา น คเหตพฺพตา สิทฺธาว โหติฯ ยญฺจ ปิลินฺทวจฺฉเตฺถเรน ทายกกุลสฺส ทาริกาย สุวณฺณมาลาวเสน ติณณฺฑุปกสฺส นิมฺมานํ, ตํ ''อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, อิทฺธิมสฺส อิทฺธิวิสเย''ติ (ปารา. ๑๕๙) วจนโต กุลสงฺคหาทิ น โหตีติ กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ, เกจิ ปน ''ขีณาสวานํ ลาภิจฺฉาย อภาวโต กุลสงฺคเหปิ อาชีวโกโป นตฺถี''ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ขีณาสวานมฺปิ อาชีววิปตฺติเหตูนํ ปิณฺฑปาตาทีนํ ปริวเชฺชตพฺพโตฯ วุตฺตญฺหิ ธมฺมเสนาปตินา ''เนว ภิเนฺทยฺยมาชีวํ, จชมาโนปิ ชีวิต''นฺติ (มิ. ป. ๖.๑.๕)ฯ ภควตา จ ''คาถาภิคีตํ เม อโภชนีย''นฺติอาทิ วุตฺตํ (สุ. นิ. ๘๑, ๔๘๔; มิ. ป. ๔.๕.๙; สํ. นิ. ๑.๑๙๗)ฯ

๖๒๒. **อุคฺคหิตก**นฺติ ปริโภคตฺถาย สยํ คหิตํฯ **สยํ กโรตี**ติ ปจิตฺวา กโรติฯ **ปุเรภตฺต**นฺติ ตทหุปุเรภตฺตเมว วฏฺฏติ สวตฺถุกปฏิคฺคหิตตฺตาฯ **สยํกต**นฺติ ขีรนวนีตํ ปจิตฺวา กตํฯ **นิรามิสเมวา**ติ ตทหุปุเรภตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อชฺช สยํกตํ นิรามิสเมว ภุญฺชนฺตสฺส กสฺมา สามปาโก น โหตีติ อาห **"นวนีตํ ตาเปนฺตสฺสา"**ติอาทิฯ **ปฏิคฺคหิเตหี**ติ ขีรทธีนิ สนฺธาย วุตฺตํฯ อุคฺคหิตเกหิ กตํ อพฺภญฺชนาทีสุ อุปเนตพฺพนฺติ โยชนาฯ **เอเสว นโย**ติ นิสฺสคฺคิยาปตฺติํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อกปฺปิยมํสสปฺปิมฺหี**ติ หตฺถิอาทีนํ สปฺปิมฺหิฯ

เอตฺถ ปนาติ นวนีเต วิเสโส อตฺถีติ อโตฺถฯ **โธตํ วฏฺฏตี**ติ โธตเมว ปฏิคฺคหิตุมฺปิ น วฏฺฏติ, อิตรถา สวตฺถุกปฏิคฺคหิตํ โหตีติ เถรานํ อธิปฺปาโยฯ

มหาสิวเตฺถรสฺส ปน วตฺถุโน วิโยชิตตฺตา ทธิคุฬิกาทีหิ ยุตฺตตามตฺเตน สวตฺถุกปฏิคฺคหิตํ นาม น โหติ, ตสฺมา ตกฺกโต อุทฺธฏมตฺตเมว ปฏิคฺคเหตฺวา โธวิตฺวา, ปจิตฺวา วา นิรามิสเมว กตฺวา ปริภุญฺชิํสูติ อธิปฺปาโย, น ปน ทธิคุฬิกาทีหิ สห วิกาเล ภุญฺชิํสุฯ เตนาห **“ตสฺมา นวนีตํ ปริภุญฺชเนฺตน…เป…. สวตฺถุกปฏิคฺคหิตํ นาม น โหตี**”ติฯ ตตฺถ อโธตํ ปฏิคฺคเหตฺวาปิ ตํ นวนีตํ ปริภุญฺชเนฺตน ทธิอาทีนิ อปเนตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ **ขยํ คมิสฺสตี**ติ นิรามิสํ โหติ, ตสฺมา วิกาเลปิ วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ **เอตฺตาวตา**ติ นวนีเต ลคฺคมเตฺตน วิสุํ ทธิอาทิโวหารํ อลเทฺธน อปฺปมเตฺตน ทธิอาทินาติ อโตฺถ, เอเตน วิสุํ ปฏิคฺคหิตทธิอาทีหิ สห ปกฺกํ สวตฺถุกปฏิคฺคหิตสงฺขฺยเมว คจฺฉตีติ ทเสฺสติฯ **ตสฺมิมฺปิ**ติ นิรามิสภูเตปิฯ กุกฺกุจฺจกานํ ปน อยํ อธิปฺปาโย – ปฏิคฺคหเณ ตาว ทธิอาทีหิ อสมฺภินฺนรสตฺตา ภเตฺตน สหิเตน คุฬปิณฺฑาทิ วิย สวตฺถุกปฏิคฺคหิตํ นาม น โหติ, ตํ ปน ปจเนฺตน โธวิตฺวาว ปจิตพฺพํ, อิตรถา ปจนกฺขเณ ปจฺจมานทธิคุฬิกาทีหิ สมฺภินฺนรสตาย สามํปกฺกํ ชาตํ, เตสุ ขีเณสุ สามํปกฺกเมว โหติ, ตสฺมา นิรามิสเมว ปจิตพฺพนฺติฯ เตเนว **“อามิเสน สห ปกฺกตฺตา**”ติ การณํ วุตฺตํฯ

เอตฺถ จายํ วิจารณา – สวตฺถุกปฏิคฺคหิตตฺตาภาเว อามิเสน สห ภิกฺขุนา ปกฺกสฺส สยํปากโทโส วา ปริสงฺกียติ ยาวกาลิกตา วา, ตตฺถ น ตาว สยํปากโทโส เอตฺถ สมฺภวติ สตฺตาหกาลิกตฺตาฯ ยญฺหิ ตตฺถ ทธิอาทิ อามิสคตํ, ตํ ปริกฺขีณนฺติฯ อถ ปฏิคฺคหิตทธิคุฬิกาทินา สห อตฺตนา ปกฺกตฺตา สวตฺถุกปกฺกํ วิย ภเวยฺยาติ ปริสงฺกียติ, ตทา อามิเสน สห ปฏิคฺคหิตตฺตาติ การณํ วตฺตพฺพํ, น ปน ปกฺกตฺตาติฯ ตถา จ อุปฺปฏฺฐเตฺถรานํ มตเมว องฺคี กตํ สิยาฯ ตตฺถ จ สามเณราทีหิ ปกฺกมฺปิ ยาวกาลิกเมว สิยา ปฏิคฺคหิตขีราทิํ ปจิตฺวา อนุปสมฺปเนฺนหิ กตสปฺปิอาทิ วิย จ, น จ ตํ ยุตฺตํ, ภิกฺขาจาเรน ลทฺธนวนีตาทีนํ ตกฺกาทิอามิสสํสคฺคสมฺภเวน อปริภุญฺชิตพฺพตาปสงฺคโตฯ น หิ คหฏฺฐา โธวิตฺวา, โสเธตฺวา วา ปเตฺต อากิรนฺตีติ นิยโม อตฺถิ, อฏฺฐกถายญฺจ ‘‘ยถา ตตฺถ ปติตตณฺฑุลกณาทโย น ปจฺจนฺติ, เอวํ…เป…. ปุน ปจิตฺวา เทติ, ปุริมนเยเนว สตฺตาหํ วฏฺฏตี’’ติ อิมินา วจเนนเปตํ วิรุชฺฌติ, ตสฺมา อิธ กุกฺกุจฺจกานํ กุกฺกุจฺจุปฺปตฺติยา นิมิตฺตเมว น ทิสฺสติฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ ‘‘ลชฺชี สามเณโร ยถา ตตฺถ ปติตตณฺฑุลกณาทโย น ปจฺจนฺติ, เอวํ สามิสปากํ โมเจโนฺต อคฺคิมฺหิ วิลียาเปตฺวา…เป…. วฏฺฏตี’’ติ วจนสฺสาปิ นิมิตฺตํ น ทิสฺสติฯ ยทิ หิ เอตํ ยาวกาลิกสํสคฺคปริหาราย วุตฺตํ สิยา, อตฺตนาปิ ตถา กาตพฺพํ ภเวยฺยฯ คหเฏฺฐหิ ทินฺนสปฺปิอาทีสุ จ อามิสสํสคฺคสงฺกา น วิคเจฺฉยฺยฯ น หิ คหฏฺฐา เอวํ วิลียาเปตฺวา ปน ตณฺฑุลาทิํ อปเนตฺวา ปุน ปจนฺติ, อปิจ เภสเชฺชหิ สทฺธิํ ขีราทิํ ปกฺขิปิตฺวา ยถา ขีราทิ ขยํ คจฺฉติ, เอวํ ปเรหิ ปกฺกเภสชฺชเตลาทิปิ ยาวกาลิกเมว สิยา, น จ ตมฺปิ ยุตฺตํ ทธิอาทิขยกรณตฺถํ ‘‘ปุน ปจิตฺวา เทตี’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ตสฺมา มหาสิวเตฺถรวาเท กุกฺกุจฺจํ อกตฺวา อโธตมฺปิ นวนีตํ ตทหุปิ ปุนทิวสาทีสุปิ ปจิตุํ, ตณฺฑุลาทิมิสฺสํ สปฺปิอาทิํ อตฺตนาปิ อคฺคิมฺหิ วิลียาเปตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา ปุน ตกฺกาทิขยตฺถํ ปจิตุญฺจ วฏฺฏติฯ

ตตฺถ วิชฺชมานสฺสปิ ปจฺจมานกฺขเณ สมฺภินฺนรสสฺส ยาวกาลิกสฺส อโพฺพหาริกเตฺตน สวตฺถุกปฏิคฺคหิตปุเรปฏิคฺคหิตานมฺปิ อโพฺพหาริกโตติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพนฺติฯ เตเนว **“เอตฺตาวตา สวตฺถุกปฏิคฺคหิตํ นาม น โหตี**”ติ วุตฺตํฯ วิสุํ ปฏิคฺคหิเตน ปน ขีราทิอามิเสน นวนีตาทิํ มิเสฺสตฺวา ภิกฺขุนา วา อเญฺญหิ วา ปกฺกเตลาทิเภสชฺชํ สวตฺถุกปฏิคฺคหิตสงฺขฺยเมว คจฺฉติ, ตตฺถ ปวิฏฺฐยาวกาลิกสฺส อโพฺพหาริกตฺตาภาวาฯ ยํ ปน ปุเรปริคฺคหิตเภสเชฺชหิ อปฺปฏิคฺคหิตํ ขีราทิํ ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกเตลาทิกํ อนุปสมฺปเนฺนเหว ปกฺกมฺปิ สวตฺถุกปฏิคฺคหิตมฺปิ สนฺนิธิปิ น โหติ, ตตฺถ ปกฺขิตฺตขีราทิกสฺสปิ ตสฺมิํ ขเณ สมฺภินฺนรสตาย ปุเรปฏิคฺคหิตตฺตาปตฺติโตฯ สเจ ปน อปฺปฏิคฺคหิเตเหว, อเญฺญหิ วา ปกฺกเตลาทีสุปิ สเจ อามิสรโส ปญฺญายติ, ตํ ยาวกาลิกเมว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ **อุคฺคเหตฺวา**ติ สยเมว คเหตฺวาฯ

ปริสฺสาเวตฺวา คหิตนฺติ ตณฺฑุลาทิวิคมตฺถํ ปริสฺสาเวตฺวา, ตกฺกาทิวิคมตฺถํ ปุน ปจิตฺวา คหิตนฺติ อโตฺถฯ **ปฏิคฺคเหตฺวา ฐปิตเภสชฺชหี**ติ อติเรกสตฺตาหปฏิคฺคหิเตหิ, เอเตน เตหิ ยุตฺตมฺปิ สปฺปิอาทิ อติเรกสตฺตาหปฏิคฺคหิตํ น โหตีติ ทเสฺสติฯ **วทฺทลิสมเย**ติ วสฺสกาลสมเย, อนาตปกาเลติ อโตฺถฯ

นิพฺพฏฺฏิตตฺตาติ ยาวกาลิกวตฺถุโต วิเวจิตตฺตา, เอเตน เตเล สภาวโต ยาวกาลิกตฺตาภาวํ, ภิกฺขุโน สวตฺถุกปฏิคฺคหเณน ยาวกาลิกตฺตุปคมนญฺจ ทเสฺสติฯ **อุภยมฺปี**ติ อตฺตนา, อเญฺญหิ จ กตํฯ

๖๒๓. **อจฺฉวส**นฺติ ทุกฺกฏวตฺถูนเญฺญว อุปลกฺขณนฺติ อาห **“ฐเปตฺวา มนุสฺสวส”**นฺติฯ **สํสฏฺฐ**นฺติ ปริสฺสาวิตํฯ **ติณฺณํ ทุกฺกฏาน**นฺติ อโชฺฌหาเร อโชฺฌหาเร ตีณิ ทุกฺกฏานิ สนฺธาย วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ ปริโภคตฺถาย วิกาเล ปฏิคฺคหณปจนปริสฺสาวนาทีสุ ปุพฺพปโยเคสุ ปาฬิยํ, อฏฺฐกถายญฺจ อาปตฺติ น วุตฺตา, ตถาปิ เอตฺถ อาปตฺติยา เอว ภวิตพฺพํ ปฏิกฺขิตฺตสฺส กรณโต อาหารตฺถาย วิกาเล ยามกาลิกาทีนํ ปฏิคฺคหเณ วิยฯ ยสฺมา ขีราทึ ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกเภสชฺชเตเล กสฏํ อามิสคติกํ, เตน สห เตลํ ปฏิคฺคเหตุํ, ปจิตุํ วา ภิกฺขุโน น วฏฺฏติฯ ตสฺมา วุตฺตํ **“ปกฺกเตลกสเฏ วิย กุกฺกุจฺจายตี”**ติฯ สเจ วสาย สห ปกฺกตฺตา น วฏฺฏติ, อิทํ กสฺมา น วฏฺฏตีติ ปุจฺฉนฺตา **“ภเนฺต ...เป.... วฏฺฏตี”**ติ อาหํสุฯ เถโร อติกุกฺกุจฺจตาย จ **“เอตมฺปิ, อาวุโส, น วฏฺฏตี”**ติ อาหฯ โรคนิคฺคหตฺถาย เอว วสาย อนุญฺญาตตฺตํ สลฺลเกฺขตฺวา ปจฺฉา **“สาธู”**ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

“มธุกรีหิ นาม มธุมกฺขิกาหี”ติ อิทํ ขุทฺทกภมรานํ ทุวินฺนํ เอว วิเสสนนฺติ เกจิ วทนฺติ, อเญฺญ ปน ‘‘ทณฺฑเกสุ มธุการิกา มธุกรีมกฺขิกา นาม, ตาหิ สห ติโสฺส มธุมกฺขิกาชาติโย’’ติ วทนฺติฯ **ภมรมกฺขิกา**ติ มหาปฏลการิกาฯ **สิเลสสทิส**นฺติ สุกฺขตาย วา ปกฺกตาย วา ฆนีภูตํฯ **อิตร**นฺติ ตนุกมธุฯ

อุจฺฉุรสํ อุปาทายาติ นิกฺกสฏรสสฺสปิ สตฺตาหกาลิกตํ ทเสฺสติ ‘‘อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺต’’นฺติ ปาฬิยํ สามญฺญโต วุตฺตตฺตาฯ ยํ ปน **สุตฺตนฺตฏฺฐกถายํ** ‘‘อุจฺฉุ เจ, ยาวกาลิโกฯ อุจฺฉุรโส เจ, ยามกาลิโกฯ ผาณิตํ เจ, สตฺตาหกาลิกํฯ ตโจ เจ, ยาวชีวิโก’’ติ วุตฺตํ, ตํ อมฺพผลรสาทิมิสฺสตาย ยามกาลิกตฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํ, อวินยวจนตฺตา ตํ อปฺปมาณนฺติฯ เตเนว **“ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิเตน อปริสฺสาวิตอุจฺฉุรเสนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **นิรามิสเมว วฏฺฏติ** ตตฺถ ปวิฏฺฐยาวกาลิกสฺส อโพฺพหาริกตฺตาติ อิทํ คุเฬ กเต ตตฺถ วิชฺชมานมฺปิ กสฏํ ปาเกน สุกฺขตาย ยาวชีวิกตฺตํ ภชตีติ วุตฺตํฯ ตสฺส ยาวกาลิกเตฺต หิ สามํปาเกน ปุเรภเตฺตปิ อนโชฺฌหรณียํ สิยาติฯ **“สวตฺถุกปฏิคฺคหิตตฺตา”**ติ อิทํ อุจฺฉุรเส จุณฺณวิจุณฺณํ หุตฺวา ฐิตกสฏํ สนฺธาย วุตฺตํ, เตน จ อปริสฺสาวิเตน อปฺปฏิคฺคหิเตน อนุปสมฺปเนฺนหิ กตํ สตฺตาหํ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **ฌามอุจฺฉุผาณิต**นฺติ อคฺคิมฺหิ อุจฺฉุํ ตาเปตฺวา กตํฯ **โกฏฺฏิตอุจฺฉุผาณิต**นฺติ ขุทฺทานุขุทฺทกํ ฉินฺทิตฺวา โกเฏฺฏตฺวา นิปฺปีเฬตฺวา ปกฺกํฯ

ตํ ตตฺถ วิชฺชมานมฺปิ กสฏํ ปกฺกกาเล ยาวกาลิกตฺตํ วิชหตีติ อาห **“ตํ ยุตฺต”**นฺติฯ **สีโตทเกน กต**นฺติ มธุกปุปฺผานิ สีโตทเกน มทฺทิตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา ปจิตฺวา กตํ, อมทฺทิตฺวา กตนฺติ เกจิ, ตตฺถ การณํ น ทิสฺสติฯ **ขีรชลฺลิก**นฺติ ขีรเผณํฯ **มธุกปุปฺผํ ปนา**ติอาทิ ยาวกาลิกรูเปน ฐิตสฺสปิ อวฏฺฏนกเมรยพีชวตฺถุํ ทเสฺสตุํ อารทฺธํฯ

สพฺพานิปีติ สปฺปิอาทีนิ ปญฺจปิฯ อาหารกิจฺจํ กโรนฺตานิ เอตานิ กสฺมา เอวํ ปริภุญฺชิต พฺพานีติ โจทนาปริหาราย เภสชฺชทิสฺสํ ทเสฺสเนฺตน ตปฺปสเงฺคน สพฺพานิปิ โอทิสฺสกานิ เอกโต ทเสฺสตุํ **"สตฺตวิธํ หี"**ติอาทิ วุตฺตํฯ อปกติเภสชฺชตฺตา วิกฏานิ วิรูปานิ วิสหรณโต มหาวิสยตฺตา มหนฺตานิ จาติ **มหาวิกฏานิฯ อุปสมฺปทาทีนีติ อาทิ**-สเทฺทน คณงฺคณูปาหนาทึ สงฺคณฺหาติฯ

อธิเฏฺฐตีติ พาหิรปริโภคตฺถเมตนฺติ จิตฺตํ อุปฺปาเทติ, เอวํ ปริโภเค อนเปกฺขตาย ปฏิคฺคหณํ วิชหตีติ อธิปฺปาโยฯ เอวํ อเญฺญสุปิ กาลิเกสุ อนโชฺฌหริตุกามตาย สุทฺธจิเตฺตน พาหิรปริโภคตฺถาย นิยเมปิ ปฏิคฺคหณํ วิชหตีติ อิทมฺปิ วิสุํ เอกํ ปฏิคฺคหณวิชหนการณนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ

๖๒๕. สเจ ทฺวินฺนํ...เป.... น วฎฺฎตีติ เอตฺถ ปาโฐ คฬิโต, เอวํ ปเนตฺถ ปาโฐ เวทิต โพฺพ "สเจ ทฺวินฺนํ สนฺตกํ เอเกน ปฏิคฺคหิตํ อวิภตฺตํ โหติ, สตฺตาหาติกฺกเม ทฺวินฺนมฺปิ อนาปตฺติ, ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฎฺฎตี"ติฯ อญฺญถา หิ สทฺทปฺปโยโคปิ น สงฺคหํ คจฺฉติฯ **"คณฺฐิปเท**ปิ จ อยเมว ปาโฐ ทสฺสิโต"ติ (สารตฺถ. ฏี. ๒.๖๒๕) **สารตฺถทีปนิยํ** วุตฺตํฯ **ทฺวินฺนมฺปิ อนาปตฺตี**ติ อวิภตฺตตฺตา วุตฺตํฯ **"ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฎฺฎตี"**ติ อิทํ "สตฺตาหปรมํ สนฺนิธิการกํ ปริภุญฺชิตพฺพ"นฺติ วจนโต วุตฺตํฯ **"เยน ปฏิคฺคหิตํ, เตน วิสฺสชฺชิตตฺตา"**ติ อิมินา อุปสมฺปนฺนสฺส ทานมฺปิ สนฺธาย "วิสฺสเชฺชตี"ติ อิทํ วุตฺตนฺติ ทเสฺสติฯ อุปสมฺปนฺนสฺส นิรเปกฺขทินฺนวตฺถุมฺหิ ปฏิคฺคหณสฺส อวิคตเตฺตปิ สกสนฺตกตา วิคตาว โหติ, เตน นิสฺสคฺคิยํ น โหติฯ อตฺตนาว ปฏิคฺคหิตตฺตํ, สกสนฺตกตฺตญฺจาติ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ นิสฺสคฺคิยํ โหติ, น เอเกนฯ อนุปสมฺปนฺนสฺส นิรเปกฺขทาเน ปน ตทุภยมฺปิ วิชหติ, ปริโภโคเปตฺถ วฎฺฎติ, น สาเปกฺขทาเน ทานลกฺขณาภาวโตฯ "วิสฺสเชฺชตี"ติ เอตสฺมิญฺจ ปาฬิปเท กสฺสจิ อทตฺวา อนเปกฺขตาย ฉฑฺฑนมฺปิ สงฺคหิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **"อนเปโกฺข ทตฺวา"**ติ อิทญฺจ ปฏิคฺคหณวิชหนวิธิทสฺสนตฺถเมว วุตฺตํฯ ปฏิคฺคหเณ หิ วิชหิเต ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ปริโภโค สยเมว วฎฺฎิสฺสติ, ตพฺพิชหนญฺจ วตฺถุโน สกสนฺตกตาปริจฺจาเคน โหตีติ, เอเตน จ วตฺถุมฺหิ อโชฺฌหรณาเปกฺขาย สติ ปฏิคฺคหณวิสฺสชฺชนํ นาม วิสุํ น ลพฺภตีติ สิชฺฌติฯ อิตรถา หิ "ปฏิคฺคหเณ อนเปโกฺขว ปฏิคฺคหณํ วิสฺสเชฺชตฺวา ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ภุญฺชตี"ติ วตฺตพฺพํ สิยาฯ **"อปฺปฏิคฺคหิตตฺตา"**ติ อิมินา เอกสฺส สนฺตกํ อเญฺญน ปฏิคฺคหิตมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ โหตีติ ทเสฺสติฯ

เอวนฺติ "ปุน คเหสฺสามี"ติ อเปกฺขํ อกตฺวา สุทฺธจิเตฺตน ปริจฺจตฺตตํ ปรามสติฯ **ปริภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺติทสฺสนตฺถ**นฺติ นิสฺสคฺคิยมูลิกาหิ ปาจิตฺติยาทิอาปตฺตีหิ อนาปตฺติทสฺสนตฺถนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ปริโภเค อนาปตฺติทสฺสนตฺถ**นฺติ เอตฺถ ปน นิสฺสฎฺฐปฏิลทฺธสฺส กายิกปริโภคาทีสุ ยา ทุกฺกฎาปตฺติ วุตฺตา, ตาย อนาปตฺติทสฺสนตฺถนฺติ อธิปฺปาโยฯ สปฺปิอาทีนํ ปฏิคฺคหิตภาโว, อตฺตโน สนฺตกตา, สตฺตาหาติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. วสฺสิกสาฎิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๒๘. จตุเตฺถ **เชฎฺฐมูลปุณฺณมาสิยา...เป.... กรณเกฺขตฺตญฺจา**ติ ปฐมทฺธมาสมฺปิ กรณเกฺขตฺตํ วุตฺตํฯ ตํ "กตฺวา นิวาเสตพฺพ"นฺติ อิมสฺส ปุริมทฺธมาเส วา ปจฺฉิมทฺธมาเส วา กตฺวา ปจฺฉิมมาเสว นิวาเสตพฺพนฺติ เอวมตฺถํ คเหตฺวา วุตฺตํ นิวาสเนเยว อาปตฺติยา วุตฺตตฺตาติฯ ยํ ปน **มาติกาฎฺฐกถายํ** "คิมฺหานํ ปจฺฉิโม มาโส ปริเยสนเกฺขตฺตํ, ปจฺฉิโม อทฺธมาโส

กรณนิวาสนเกฺขตฺตมฺปี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ, ตํ ตสฺมิํเยว อทฺธมาเส กตฺวา นิวาเสตพฺพนฺติ เอวมตฺถํ คเหตฺวา วุตฺตํฯ อิธ วุตฺตนเยเนว อเตฺถ คหิเต วิโรโธ นตฺถิฯ

“วตฺตเภเท ทุกฺกฏ”นฺติ อิทํ วสฺสิกสาฏิกอทินฺนปุเพฺพ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตนาห **“เย มนุสฺสา”**ติอาทิฯ **ปกติยา วสฺสิกสาฏิกทายกา** นาม สงฺฆํ วา อตฺตานํ วา อปฺปวาเรตฺวาว อนุสํวจฺฉรํ ทายกาฯ

๖๓๐. **“ฉ มาเส ปริหารํ ลภตี”**ติ เอเตน อโนฺตวเสฺสปิ ยาว วสฺสานสฺส ปจฺฉิมทิวสา อกตา ปริหารํ ลภตีติ ทีปิตํ โหติฯ **เอกมาส**นฺติ เหมนฺตสฺส ปจฺฉิมุโปสเถน สห คเณตฺวา วุตฺตํฯ ตสฺมิํ อุโปสถทิวเส เอว หิ ตํ มูลจีวรํ กาตพฺพํ, อิตรถา หิ นิสฺสคฺคิยโตฯ **เอกาหทฺวีหาทิวเสน…เป…. ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จา**ติ เอตฺถ เอกาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ ทฺวีหานาคตาย…เป…. ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ, อโนฺตวเสฺส วา ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จาติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ตตฺถ อาสฬฺหีมาสสฺส ชุณฺหปกฺขปุณฺณมิยํ ลทฺธา, ตทเหว รชนกปฺปปริโยสาเนหิ นิฏฺฐิตา จ วสฺสิกสาฏิกา ‘‘เอกาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จา’’ติ วุจฺจติฯ เอเตเนว นเยน ชุณฺหปกฺขสฺส ฉฏฺฐิยํ ลทฺธา, นิฏฺฐิตา จ ‘‘ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จา’’ติ วุจฺจติฯ ยาว ปฐมกตฺติกเตมาสิปุณฺณมา, ตาว ลทฺธา, นิฏฺฐิตา จ ‘‘อโนฺตวเสฺส ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จา’’ติ วุจฺจติฯ ปฐมกตฺติกเตมาสิปุณฺณมิโต ปรํ ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ ยาว จีวรกาโล นาติกฺกมติ, ตาว อนธิฏฺฐหิตฺวาปิ ฐเปตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ

เอตฺถ จ ‘‘ตสฺมิํเยว อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพา’’ติ อวิเสเสน วุเตฺตปิ วสฺสานโต ปุเพฺพ เอกาหทฺวีหาทิวเสน อนาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เตหิ ทิวเสหิ ทสาหํ อนติกฺกมเนฺตน วสฺสูปนายิกทิวสโต ปฏฺฐาย อธิฏฺฐานเกฺขตฺตํ สมฺปตฺตา เอว อธิฏฺฐาตพฺพา, ตโต ปน ปุเพฺพ ทสาหาติกฺกเมน นิฏฺฐิตาปิ น อธิฏฺฐาตพฺพา อธิฏฺฐานสฺส อเขตฺตตฺตาฯ ตาทิสา ปน วสฺสูปนายิกทิวเส เอว อธิฏฺฐาตพฺพา, อนธิฏฺฐหโต อรุณุคฺคมเนน นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ ยทิ เอวํ ‘‘ทสาหานาคตายา’’ติ อิมินา กิํ ปโยชนนฺติ เจ? วสฺสานโต ปุเพฺพ เอว ทสาเห อติกฺกเนฺต นิฏฺฐิตา วสฺสูปนายิกทิวเส เอว อธิฏฺฐาตพฺพาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เตเนวาห **“ทสาหาติกฺกเม นิฏฺฐิตา ตทเหว อธิฏฺฐาตพฺพา”**ติฯ

ทสาเห อปฺปโหเนฺต จีวรกาลํ นาติกฺกเมตพฺพาติ เตมาสพฺภนฺตเร ทสาเห อปฺปโหเนฺต นวาหานาคตาย กตฺติกเตมาสิปุณฺณมาย สตฺตมิโต ปฏฺฐาย ลทฺธา, นิฏฺฐิตา จ จีวรกาลํ นาติกฺกเมตพฺพาติ อโตฺถฯ ตถา หิ ‘‘มาโส เสโส คิมฺหานนฺติ ภิกฺขุนา วสฺสิกสาฏิกจีวรํ ปริเยสิตพฺพ’’นฺติ ปริเยสนเกฺขตฺตํ วตฺวา ‘‘วสฺสิกสาฏิกํ วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุ’’นฺติ (มหาว. ๓๕๘) วุตฺตตฺตา กตายปิ อกตายปิ มาสมตฺตํ อนธิฏฺฐาตพฺพตา สิทฺธาฯ ยสฺมา จ อกตา วสฺสิกสาฏิกสงฺขฺยํ น คจฺฉติ, อกรณญฺจ เกนจิ เวกเลฺลน, น อนาทเรน, ตสฺมา จาตุมาสํ อกตตฺตา เอว ปริหารํ ลภติ, กตา ปน อธิฏฺฐานเกฺขเตฺต, อกตา จ จีวรกาเล ทสาหปรมสิกฺขาปเทเนว ปริหารํ ลภตีติ อยมโตฺถ ลพฺภติฯ **กสฺมา**ติ อตฺตโน มติยา การณปุจฺฉาฯ **ตสฺมา**ติ วสฺสาเนเยว วสฺสิกสาฏิกาย อธิฏฺฐาตพฺพตาวจนโตฯ **“ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุ”**นฺติ สุตฺตํ ปเนตฺถ เสสจีวรานํ เอวํ กาลนิยมาภาวํ สาเธตุํ อุทฺธฏํฯ น หิ เตเนตฺถ อญฺญํ ปโยชนํ อตฺถิฯ

กทา อธิฏฺฐาตพฺพาติอาทิกุรุนฺทิวจเนนาปิ ‘‘ยทา วา ตทา วา อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิทํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ทสาหพฺภนฺตเร เอว กตาย อธิฏฺฐาตพฺพตํ ทเสฺสติฯ

ปาฬิยํ **อจฺฉินฺนจีวรสฺสา**ติอาทีสุ อจฺฉินฺนเสสจีวรสฺส นฏฺฐเสสจีวรสฺสฯ เอเตสญฺหิ อสมเย ปริเยสนนิวาสนาปตฺติยา เอว อนาปตฺติ วุตฺตาฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘อจฺฉินฺนจีวรสฺส วา นฏฺฐจีวรสฺส วา อนิวตฺถํ โจรา หรนฺตีติ เอวํ อาปทาสุ วา นิวาสยโต อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺตี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ, อิธ ปน สมนฺตปาสาทิกายํ อยํ นิสฺสคฺคิยา อนาปตฺติ ปาฬิโต สยเมว สิชฺฌตีติ อิมํ อทเสฺสตฺวา อสิชฺฌมานํ นคฺคสฺส นฺหายโต ทุกฺกฏาปตฺติยา เอว อนาปตฺตึ ทเสฺสตุํ **‘‘อจฺฉินฺนจีวรสฺสา’’**ติอาทิ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ น หิ เอสา อนาปตฺติ อวุเตฺต สิชฺฌตีติฯ วสฺสิกสาฏิกาย อตฺตุเทฺทสิกตา, อสมเย ปริเยสนตา, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมานิ ตาว ปริเยสนาปตฺติยา ตีณิ องฺคานิฯ นิวาสนาปตฺติยา ปน สจีวรตา, อาปทาภาโว, วสฺสิกสาฏิกาย สกภาโว, อสมเย นิวาสนนฺติ จตฺตาริ องฺคานิฯ

วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๑. ปญฺจเม **ยมฺปิ...เป.... อจฺฉินฺที**ติ เอตฺถ ยํ เต อหํ จีวรํ อทาสึ, ตํ ‘‘มยา สทฺธึ ปกฺกมิสฺสตี’’ติ สญฺญาย อทาสึ, น อญฺญถาติ กุปิโต อจฺฉินฺทีติ เอวํ อชฺฌาหริตฺวา โยเชตพฺพํฯ

๖๓๓. **เอกํ ทุกฺกฏ**นฺติ ยทิ อาณโตฺต อวสฺสํ อจฺฉินฺทติ, อาณตฺติกฺขเณ ปาจิตฺติยเมวฯ ยทิ น อจฺฉินฺทติ, ตทา เอว ทุกฺกฏนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เอกวาจาย สมฺพหุลา อาปตฺติโย**ติ ยทิ อาณโตฺต อนนฺตราเยน อจฺฉินฺทติ, อาณตฺติกฺขเณเยว วตฺถุคณนาย ปาจิตฺติยอาปตฺติโย ปโยคกรณกฺขเณเยว อาปตฺติยา อาปชฺชิตพฺพโต, จีวรํ ปน อจฺฉิเนฺนเยว นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ ยทิ โส น อจฺฉินฺทติ, อาณตฺติกฺขเณ เอกเมว ทุกฺกฏนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ อญฺญตฺถาปิ อีทิเสสุ นโยญาตโพฺพฯ

๖๓๕. **อุปชฺฌํ คณฺหิสฺสตี**ติ สามเณรสฺส ทานํ ทีเปติ, เตน จ สามเณรกาเล ทตฺวา อุปสมฺปนฺนกาเล อจฺฉินฺทโตปิ ปาจิตฺติยํ ทีเปติฯ ‘‘ภิกฺขุสฺส สามํ จีวรํ ทตฺวา’’ติ อิทํ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํฯ **อาหราเปตุํ ปน วฏฺฏตี**ติ กเมฺม อกเต ภติสทิสตฺตา วุตฺตํฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมจีวรตา, สามํ ทินฺนตา, สกสญฺญิตา, อุปสมฺปนฺนตา, โกธวเสน อจฺฉินฺทนํ วา อจฺฉินฺทาปนํ วาติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๖. ฉเฏฺฐ วีตวีตฏฺฐานํ ยสฺมึ จตุรสฺสทารุมฺหิ ปลิเวเฐนฺติ, ตสฺส **ตุรี**ติ นามํฯ วายนฺตาติริยํ สุตฺตํ ปเวเสตฺวา เยน อาโกเฏนฺตา วเตฺถ ฆนภาวํ อาปาเทนฺติ, ตํ **‘‘เวม’’**นฺติ วุจฺจติฯ

‘‘อิตรสฺมึ ตเถว ทุกฺกฏ’’นฺติ อิมินา วายิตุํ อารทฺธกาลโต ปฏฺฐาย ยถาวุตฺตปริเจฺฉทนิฏฺฐิเตเยว ทุกฺกฏมฺปิ โหติ, น ตโต ปุเพฺพ วายนปโยเคสูติ ทเสฺสติฯ

ตเนฺต ฐิตํเยว อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ เอตฺถ เอกวารํ อธิฏฺฐิเต ปจฺฉา วีตํ อธิฏฺฐิตคติกเมว โหติ, ปุน อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิฯ สเจ ปน อนฺตรนฺตรา ทสา ฐเปตฺวา วิสุํ วิสุํ สปริเจฺฉทํ วีตํ โหติ, ปเจฺจกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เอตฺถ จ กปฺปิยสุตฺตํ คเหตฺวา อญฺญาตกอปฺป

วาริเตนาปิ อกปฺปิยตนฺตวาเยน ‘‘สุตฺตมตฺถิ, วายโนฺต นตฺถี’’ติอาทิปริยายมุเขน วายาเปนฺตสฺส อนาปตฺติฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘วายาเปยฺยา’’ติ ปทสฺส ‘‘จีวรํ เม, อาวุโส, วายถาติ อกปฺปิยวิญฺญตฺติยา วายาเปยฺยา’’ติ อโตฺถ วุโตฺต, เอวํ วทโนฺต อกปฺปิยตนฺตวาเยน วายาเปติ นาม, นาญฺญถาฯ

๖๔๐. **อนาปตฺติ จีวรํ สิเพฺพตุ**นฺติอาทีสุ อิมินา สิกฺขาปเทเนว อนาปตฺติ, อกตวิญฺญตฺติปจฺจยา ปน ทุกฺกฏเมวาติ วทนฺติฯ อกปฺปิยสุตฺตตา, อตฺตุเทฺทสิกตา, อกปฺปิยตนฺตวาเยน อกปฺปิยวิญฺญตฺติยา วายาปนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๒. สตฺตเม **‘‘กิญฺจิมตฺตํ อนุปทเชฺชยฺยา’’**ติ อิทํ ปโยคเภททสฺสนํ, ทานํ ปเนตฺถ องฺคํ น โหติฯ เตเนว ตสฺส **วิภเงฺค** ‘‘อนฺตมโส ธมฺมมฺปิ ภณตี’’ติ วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อญฺญาตกอปฺปวาริตานํ ตนฺตวาเย อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปมาปชฺชนตา, จีวรสฺส อตฺตุเทฺทสิกตา, ตสฺส วจเนน สุตฺตวฑฺฒนํ, จีวรปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๖. อฏฺฐเม ฉฏฺฐิยํ อุปฺปนฺนจีวรสฺส เอกาทสมารุโณ จีวรกาเล อุฏฺฐาตีติ อาห **‘‘ฉฏฺฐิโต ปฏฺฐายา’’**ติอาทิ, เตน จ ‘‘ทสาหานาคต’’นฺติ วุตฺตตฺตา ปญฺจมิโต ปฏฺฐาย ปุณฺณมิโต ปุเพฺพ ทสสุ อรุเณสุ อุฏฺฐิเตสุปิ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ น โหติฯ ปุณฺณมิยา สห เอกาทส ทิวสา ลพฺภนฺตีติ เอตฺตกเมว อิมินา สิกฺขาปเทน ลทฺธํ, ฉฏฺฐิโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนํ สพฺพจีวรํ ปฐมกถินสิกฺขาปทวเสเนว ยาว จีวรกาลํ นิสฺสคฺคิยํ น โหตีติ ทเสฺสติฯ

๖๕๐. อิทานิ ปฐมกถินาทิสิกฺขาปเทหิ ตสฺส ตสฺส จีวรสฺส ลพฺภมานํ ปริหารํ อิเธว เอกโต สมฺปิเณฺฑตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘อติเรกจีวรสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ‘‘อนตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสา’’ติ อยเมว ปาโฐ ปาฬิยา สเมติฯ เกจิ ปน ‘‘ทสทิวสาธิโก มาโส, ทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสาติ ปาเฐน ภวิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, อญฺญถา ‘‘นวาหานาคต’’นฺติ วตฺตพฺพโตฯ ยํ ปเนตฺถ **มาติกาฏฺฐกถาย**ญฺจ ‘‘กามเญฺจส ‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’นฺติ อิมินาว สิโทฺธ, อฏฺฐุปฺปตฺติวเสน ปน อปุพฺพํ วิย อตฺถํ ทเสฺสตฺวา สิกฺขาปทํ ฐปิต’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา) ลิขนฺติ, ตํ ปมาทลิขิตํ ‘‘ปวารณมาสสฺส ชุณฺหปกฺขปญฺจมิโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนสฺส จีวรสฺส นิธานกาโล ทสฺสิโต โหตี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตตฺตาฯ อิมเมว จ ปมาทลิขิตํ คเหตฺวา **ภทนฺตพุทฺธทตฺตาจริเยน** จ ‘‘ปริหาเรกมาโสว, ทสาหปรโม มโต’’ติอาทิ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

อเจฺจกจีวรสทิเส อญฺญสฺมินฺติ ปุเพฺพ อธิฏฺฐิเต อุปฺปนฺนกาลาการาทิ สาทิเสน อเจฺจกจีวรสทิเส อญฺญสฺมิํ จีวเร อเจฺจกจีวรสญฺญาย จีวรกาลํ อติกฺกเมตีติ อโตฺถฯ เตเนเวตฺถ ทุกฺกฏํ, อนาปตฺติ จ วุตฺตา, อิตรถา ตีสุปิ ปเทสุ ปาจิตฺติยเสฺสว วตฺตพฺพโตฯ อนเจฺจกจีวรมฺปิ หิ จีวรกาลํ อติกฺกมยโต ปาจิตฺติยเมว อเจฺจกจีวรตฺติเก วิยาติ ทฏฺฐพฺพํฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมปฺ

ปมาณสฺส อเจฺจกจีวรสฺส อตฺตโน สนฺตกตา , ทสาหานาคตาย กตฺติกเตมาสิปุณฺณมาย อุปฺปนฺนภาโว, อนธิฏฺฐิตอวิกปฺปิตตา, จีวรกาลาติกฺกโมติ อิมานेตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๒-๓. นวเม อนฺตรนฺตรา ฆรเมตฺถาติ **อนฺตรฆรนฺ**ติ คาโม วุตฺตติ อาห **"อโนฺตคาเม"**ติฯ "ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรตี"ติ (วิภ. ๖๒๔) อิมสฺส วิภงฺเค "อุปสมฺปชฺช"นฺติ สานุสารํ อุทฺธฏํฯ ตํ สนฺธายาห **"อุปสมฺปชฺชนฺติอาทีสุ วิยา"**ติฯ **ตสฺสาปี**ติ "วุตฺถวสฺสาน"นฺติ วิภงฺคปทสฺสปิฯ **วุตฺถวสฺสานนฺ**ติ จ นิทฺธารเณ สามิวจนํ, เอเตน จ ปุริมสิกฺขาปเท อนตฺถตกถินานํ กถินมาเสปิ อสมาทานจาโร น ลพฺภตีติ สิทฺธํ โหติ, อิตรถา สิกฺขาปทเสฺสว นิรตฺถกตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปริเกฺขปารหฏฺฐานโตติ เอตฺถ คามปริยนฺต ฐิตฆรูปจารโต ปฏฺฐาย เอโก เลฑฺฑุปาโต ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ นามฯ **วิสุทฺธิมเคฺค**ปิ "อปริกฺขิตฺตสฺส ปฐมเลฑฺฑุปาตโต ปฏฺฐายา"ติ (วิสุทฺธิ. ๑.๓๑) วุตฺตํฯ **ตนฺ**ติ ตํ ปฐมเสนาสนาทิํฯ **มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถายํ** ปน วิหารสฺสปิ คามเสฺสว อุปจารํ นีหริตฺวา อุภินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อนฺตรา มินิตพฺพนฺติ วุตฺตํฯ

"โกสมฺพิยํ อญฺญตโร ภิกฺขุ คิลาโน โหตี"ติ อาคตตฺตา **"โกสมฺพกสมฺมุติ อนุญฺญาตา"**ติ วุตฺตํฯ **"อยญฺจ ปจฺฉิมทิสํ คโต โหตี"**ติ อิมินา อนฺตรฆเร จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา ตสฺมิํ วิหาเร วสนฺตสฺส สกลมฺปิ จีวรมาสํ วิปฺปวสิตุํ วฏฺฏติ, ตโต อญฺญตฺถ คมนกิจฺจ สติ วิหารโต พหิ ฉารตฺตํ วิปฺปวาโส อนุญฺญาโตติ ทีเปติฯ เตนาห **"เสนาสนํ อาคนฺตฺวา สตฺตมํ อรุณํ อุฏฺฐาเปตุ"**นฺติอาทิฯ **วสิตฺวา**ติ อรุณํ อุฏฺฐาเปตฺวาฯ **ตเตฺถวา**ติ ตสฺมิเญฺญว คตฏฺฐาเนฯ องฺคานิ ปเนตฺถ อฏฺฐกถายเมว วุตฺตานิฯ

สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๖๐. ทสเม **โรปิตมาลวจฺฉโต**ติ เกนจิ นิยเมตฺวา โรปิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อโนจิตํ มิลายมานํ โอจินิตฺวา ยตฺถ กตฺถจิ ปูเชตุํ วฏฺฏติฯ **ฐิตํ ทิสฺวา**ติ เสสกํ คเหตฺวา ฐิตํ ทิสฺวาฯ **ยตฺถ อิจฺฉถ, ตตฺถ เทถา**ติ เอตฺถ นิยเมตฺวา "อสุกสฺส เทหี"ติ วุเตฺตปิ โทโส นตฺถิ "ตุมฺหากํ รุจิยา"ติ วุตฺตตฺตาฯ สเงฺฆ ปริณตภาโว, ตํ ญตฺวา อตฺตโน ปริณามนํ, ปฏิลาโภติ อิมานेตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต ปตฺตวโคฺค ตติโยฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ติํสกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ปฐโม ภาโค นิฏฺฐิโตฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

วินยปิฏเก

วิมติวิโนทนี-ฏีกา (ทุติโย ภาโค)

๕. ปาจิตฺติยกณฺฑํ

๑. มุสาวาทวคฺค

๑. มุสาวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑. มุสาวาทวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **ขุทฺทกานนฺ**ติ เอตฺถ **“ขุทฺทก**-สโทฺท พหุ-สทฺทปริยาโย’’ติ วทนฺติฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ วเคฺคสุ, ขุทฺทเกสุ วาฯ ‘‘ชานิตพฺพโต’’ติ เหตุโน วิปเกฺขปิ นิพฺพาเน วตฺตนโต อเนกนฺติกเตฺต ปเรหิ วุเตฺต ‘‘น มยา อยํ เหตุ วุโตฺต’’ติ ตํ การณํ ปฏิจฺฉาเทตุํ ปุน ‘‘ชาติธมฺมโตติ มยา วุตฺต’’นฺติอาทีนิ วทติฯ ‘‘สมฺปชาน’’นฺติ วตฺตเพฺพ อนุนาสิกโลเปน นิเทฺทโสติ อาห **“ชานโนฺต”**ติฯ

๒. **สมฺปชานมุสาวาเท**ติ อตฺตนา วุจฺจมานสฺส อตฺถสฺส วิตถภาวํ ปุเพฺพปิ ชานิตฺวา, วจนกฺขเณ จ ชานนฺตสฺส มุสาวาทภณเนฯ เตนาห **“ชานิตฺวา”**ติอาทิฯ **มุสาวาเท**ติ จ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมํ, ตสฺมา มุสาภณนนิมิตฺตํ ปาจิตฺติยนฺติ เอวเมตฺถ, อิโต ปเรสุปิ อีทิเสสุ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๓. วทนฺติ เอตายาติ วาจาติ อาห **“มิจฺฉา”**ติอาทิฯ ‘‘ธนุนา วิชฺฌตี’’ติอาทีสุ วิย ‘‘จกฺขุนา ทิฏฺฐ’’นฺติ ปากฏวเสน วุตฺตนฺติ อาห **“โอฬาริเกนา”**ติฯ

๑๑. **คโต ภวิสฺสตี**ติ เอตฺถาปิ สนฺนิฏฺฐานโต วุตฺตตฺตา มุสาวาโท ชาโตฯ **อาปตฺตินฺ**ติ ปาจิตฺติยาปตฺติํ, น ทุพฺภาสิตํฯ ชาติอาทีหิ ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหิ ปรํ ทวา วทนฺตสฺส หิ ตํ โหติฯ **จาเรสุนฺ**ติ อุปเนสุํฯ วตฺถุวิปรีตตา, วิสํวาทนปุเรกฺขารตา, ยมตฺถํ วตฺถุกาโม, ตสฺส ปุคฺคลสฺส วิญฺญาปนปโยโค จาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ วตฺถุวิปรีตตาย หิ อสติ วิสํวาทนปุเรกฺขารตาย วิญฺญาปิเตปิ มุสาวาโท น โหติ, ทุกฺกฏมตฺตเมว โหติฯ ตสฺมา สาปิ องฺคเมวาติ คเหตพฺพํฯ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนตฺถํ มุสา ภณนฺตสฺส ปาราชิกํ, ปริยาเยน ถุลฺลจฺจยํ, อมูลเกน ปาราชิเกน อนุทฺธํสนตฺถํ สงฺฆาทิเสโส, สงฺฆาทิเสเสนานุทฺธํสนโอมสวาทาทีสุ ปาจิตฺติยํ, อนุปสมฺปเนฺนสุ ทุกฺกฏํ, อุกฺกฏฺฐหีนชาติอาทีหิ ทวา อโกฺกสนฺตสฺส ทุพฺภาสิตํ, เกวลํ มุสา ภณนฺตสฺส อิธ ปาจิตฺติยํ วุตฺตํฯ

มุสาวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๓. ทุติเย **ปุเพฺพ ปติฏฺฐิตารปฺปเทสํ ปุน อเร ปเตฺต**ติ ปฐมํ ภูมิยํ ปติฏฺฐิตเนมิปฺปเทเส ปริวเตฺตตฺวา ปุน ภูมิยํ ปติฏฺฐิเตติ อโตฺถฯ

๑๕. **ปุเพฺพ**ติ อฏฺฐุปฺปตฺติยํฯ **ปุปฺผฉฑฺฑกา** นาม คพฺภมลาทิหารกาฯ **ตจฺฉกกมฺมนฺ**ติ ปาสาณโกฏฺฏนาทิวฑฺฒกีกมฺมํ ฯ **หตฺถมุทฺทาคณนา**ติ องฺคุลิสโงฺกจเนเนว คณนาฯ **อจฺฉิทฺทกคณนา** นาม เอกฏฺฐานทสฏฺฐานาทีสุ สาริโย ฐเปตฺวา อนุกฺกเมน คณนาฯ **อาทิ**-สเทฺทน สงฺกลนปฏุปฺปาทนโวกฺลนภาคหาราทิวเสน ปวตฺตา ปิณฺฑคณนา คหิตาฯ ยสฺส สา ปคุณา, โส รุกฺขมฺปิ ทิสฺวา ‘‘เอตฺตกานิ เอตฺถ ปณฺณานี’’ติ ชานาติฯ **ยภ**-เมถุเนติ วจนโต อาห **“ย-การ-ภ-กาเร”**ติอาทิฯ

๑๖. **น ปุริเมนา**ติ มุสาวาทสิกฺขาปเทนฯ **โสปิ อาปตฺติยา**ติ อุปสคฺคาทิวิสิเฏฺฐหิปิ วท นฺโต ปาจิตฺติยาปตฺติยาว กาเรตพฺโพฯ

๒๖. **ทุพฺภาสิต**นฺติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา ปาฬิยํ อนาคเตหิปิ ปรมฺมุขา วทนฺตสฺสปิ ทุพฺ ภาสิตเมวาติ อาจริยา วทนฺติ ตโต ลามกาปตฺติยา อภาวา, อนาปตฺติยาเปตฺถ ภวิตุํ อยุตฺตตฺ ตาฯ **สพฺพสตฺตา**ติ เอตฺถ วจนตฺถวิทูหิ ติรจฺฉานาทโยปิ คหิตาฯ

๓๕. อนุสาสนีปุเรกฺขารตาย วา ปาปครหิตาย วา วทนฺตานํ จิตฺตสฺส ลหุปริวตฺติภาวโต อนฺตรนฺตรา โกเป อุปฺปนฺเนปิ อนาปตฺติฯ กายวิการมตฺเตนปิ โอมสนสมฺภวโต **“ติสมุฏฺฐานํ, กายกมฺม**”นฺติ จ วุตฺตํฯ **ปริวาเร** ปน ‘‘จตุตฺเถน อาปตฺติสมุฏฺฐาเนน…เป…. ทุพฺภาสิตํ อา ปชฺชยฺยาติฯ น หีติ วตฺตพฺพ’’นฺติอาทินา (ปริ. ๒๗๖) อิตรานิ สมุฏฺฐานานิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปญฺ จมเสฺสว วุตฺตตฺตา อาห **“ทุพฺภาสิตาปตฺติ ปเนตฺถ วาจาจิตฺตโต สมุฏฺฐาตี”**ติฯ ทวกมฺย ตาย หิ กายวาจาจิเตฺตหิ โอมสนฺตสฺสปิ วาจาจิตฺตเมว อาปตฺติยา องฺคํ โหติ, น ปน กาโย วิชฺ ชมาโนปิ ธมฺมเทสนาปตฺติ วิย เกวลํ กายวิกาเรเนวฯ โอมสนฺตสฺส ปน กิญฺจาปิ อิธ ทุพฺภาสิ ตาปตฺติยา อนาปตฺติ, อถ โข กายกีฬาปฏิเกฺขปสิกฺขาปเทน ทุกฺกฏเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ อุปสมฺ ปนฺนํ ชาติอาทีหิ อนญฺญาปเทเสน อโกฺกสนํ, ตสฺส ชานนํ, อตฺถปุเรกฺขารตาทีนํ อภาโวติ อิ มาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เปสุญฺญสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖. ตติเย ภณฺฑนํ ชาตํ เอเตสนฺติ ***ภณฺฑนชาตา***ฯ ปิสตีติ ปิสุณา, วาจา, สมเคฺค ภิเนฺน กโรตีติ อโตฺถฯ ตาย วาจาย สมนฺนาคโต ปิสุโณ, ตสฺส กมฺมํ **เปสุญฺญ**นฺติ เอวเมตฺถ อ โตฺถ เวทิตโพฺพฯ

อิธาปิ ชาติอาทีหิ ทสหิ วตฺถูหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรนฺตเสฺสว ปาจิตฺติยํ, อิตเรหิ อโกฺกสวตฺ ถูหิ ทุกฺกฏํฯ อนโกฺกสวตฺถูหิ ปน อุปสํหรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวาติ วทนฺติฯ ชาติอาทีหิ อนญฺญาป เทเสน อโกฺกสนฺตสฺส ภิกฺขุโน สุตฺวา ภิกฺขุสฺส อุปสํหรณํ, ปิยกมฺยตาเภทาธิปฺปาเยสุ อญฺญตรตา, ตสฺส วิชานนาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

เปสุญฺญสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปทโสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕. จตุเตฺถ **ปุริมพฺยญฺชเนน สทิส**นฺติ ‘‘รูปํ อนิจฺจ’’นฺติ เอตฺถ อนิจฺจ-สเทฺทน สทิสํ ‘‘เวทนา อนิจฺจา’’ติ เอตฺถ อนิจฺจ-สทฺทํ วทติฯ **อกฺขรสมูโห**ติ อวิภตฺติโก วุโตฺตฯ **ปท**นฺติ วิภตฺติอนฺตํ วุตฺตํฯ

เอกํ ปทนฺติ คาถาปทเมว สนฺธาย วทติฯ **ปทคณนายา**ติ คาถาปทคณนายฯ **อปา ปุณิตฺวา**ติ สทฺธึ อกเถตฺวาฯ เอเตน คาถาย ปจฺฉิมปาเท วุจฺจมาเน สามเณโร ปฐมปาทาทึ วทติ, อาปตฺติเยว, ตสฺมึ นิสฺสเทฺท เอว อิตเรน วตฺตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ

อฏฺฐกถานิสฺสิโตติ สงฺคีติตฺตยารุฬฺหํ โปราณฏฺฐกถํ สนฺธาย วทติฯ อิทานิปิ ‘‘ยถาปิ ทีปิโก นาม, นิลียิตฺวา คณฺหเต มิเค’’ติ (มิ. ป. ๖.๑.๕; วิสุทฺธิ. ๑.๒๑๗; ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๗๔; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๐๗; ปารา. อฏฺฐ. ๒.๑๖๕; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๖๓) เอวมาทิกํ อฏฺฐกถาวจนํ อเตฺถว, **พุทฺธโฆสาจริยาทีหิ** โปราณฏฺฐกถานเยน วุตฺตมฺปิ อิธ สงฺคเหตพฺพนฺติ วทนฺติฯ **ปาฬินิสฺสิโต**ติ อุทานวคฺคสงฺคหาทิโกฯ **วิวฏฺฏูปนิสฺสิต**นฺติ นิพฺพานนิสฺสิตํฯ **เถรสฺสา**ติ นาคเสนเตฺถรสฺสฯ **มคฺคกถา**ทีนิ ปกรณานิฯ

๔๖. ปาฬิยํ **อกฺขรายา**ติอาทิ ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํ, อกฺขเรนาติอาทินา อโตฺถ คเหตพฺโพฯ

๔๘. **อุปจารํ มุญฺจิตฺวา**ติ ปริสาย ทฺวาทสหตฺถํ มุญฺจิตฺวา เอกโต ฐิตสฺส วา นิสินฺนสฺส วา อนุปสมฺปนฺนสฺส อกเถตฺวา อเญฺญ อุทฺทิสฺส ภณนฺตสฺสาปิ อนาปตฺติฯ สเจ ปน ทูเร นิสินฺนมฺปิ อุทฺทิสฺส ภณติ, อาปตฺติ เอวฯ **โอปาเตตี**ติ สทฺธิํ กเถติฯ อนุปสมฺปนฺนตา, วุตฺตลกฺขณธมฺมํ ปทโส วาจนตา, เอกโต ภณนญฺจาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปทโสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. สหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐-๕๑. ปญฺจเม ตตฺริทํ นิทสฺสนนฺติ เสโสฯ **ทิรตฺตติรตฺต**นฺติ เอตฺถ ทิรตฺตคฺคหณํ วจนาลงฺการตฺถํ, นิรนฺตรํ ติโสฺสว รตฺติโย วสิตฺวา จตุตฺถทิวสาทีสุ สยนฺตเสฺสว อาปตฺติ, น เอกนฺตริกาทิวเสน สยนฺตสฺสาติ ทสฺสนตฺถมฺปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ ทิรตฺตวิสิฏฺฐญฺหิ ติรตฺตํ วุจฺจมานํ, เตน อนนฺตริกเมว ติรตฺตํ ทีเปตีติฯ **ปญฺจหิ ฉทเนหี**ติ อิฏฺฐกสิลาสุธาติณปเณฺณหิฯ **วาจุคฺคตวเสนา**ติ ปคุณวเสนฯ **ทิยฑฺฒหตฺถุเพฺพโธ** วฑฺฒกีหเตฺถน คเหตโพฺพฯ **เอกูปจาโร** เอเกน มเคฺคน ปวิสิตฺวา อโพฺภกาสํ อนุกฺกมิตฺวา สพฺพตฺถ อนุปริคมนโยโคฺค, เอตํ พหุทฺวารมฺปิ เอกูปจาโรวฯ ตตฺถ ปน กุฏฺฏาทีหิ รุนฺธิตฺวา วิสุํ ทฺวารํ โยเชนฺติ, นานูปจาโร โหติฯ สเจ ปน รุนฺธติ เอว, วิสุํ ทฺวารํ น โยเชนฺติ, ‘‘เอตมฺปิ เอกูปจารเมว มตฺติกาทีหิ ปิหิตทฺวาโร วิย คโพฺภ’’ติ คเหตพฺพํฯ อญฺญถา คเพฺภ ปวิสิตฺวา ปมุขาทีสุ นิปนฺนานุปสมฺปเนฺนหิ สหเสยฺยาปริมุตฺติยา คพฺภทฺวารํ มตฺติกาทีหิ ปิทหาเปตฺวา อุฏฺฐิเต อรุเณ วิวราเปนฺตสฺสปิ อนาปตฺติ ภเวยฺยาติฯ

เตสํ ปโยเค ปโยเค ภิกฺขุสฺส อาปตฺตีติ เอตฺถ เกจิ ‘‘อนุฏฺฐหเนน อกิริยสมุฏฺฐานา อาปตฺติ วุตฺตา ตสฺมิํ ขเณ สยนฺตสฺส กิริยาภาวาฯ อิทญฺหิ สิกฺขาปทํ สิยา กิริยาย สมุฏฺฐาติ, สิยา อกิริยาย สมุฏฺฐาติฯ กิริยาสมุฏฺฐานตา จสฺส ตพฺพหุลวเสน วุตฺตาติ วทติฯ ยถา เจตํ, เอวํ ทิวาสยนมฺปิฯ อนุฏฺฐหเนน, หิ ทฺวาราสํวรเณน เจตํ อกิริยสมอุฏฺฐานมฺปิ โหตี’’ติ วทนฺติฯ อิทญฺจ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

‘‘อุปริมตเลน สทฺธิํ อสมฺพทฺธภิตฺติกสฺสา’’ติ อิทํ สมฺพทฺธภิตฺติเก วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อุปริมตเล สยิตสฺส สงฺกา เอว นตฺถีติ **‘‘เหฏฺฐาปาสาเท’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **นานูปจาเร**ติ พหิ นิเสฺสณิยา อาโรหณีเยฯ

สภาสเงฺขเปนาติ สภากาเรนฯ **‘‘อฑฺฒกุฏฺฏเก’’**ติ อิมินา สณฺฐานํ ทเสฺสติฯ ยตฺถ ตีสุ ทฺวีสุ วา ปเสฺสสุ ภิตฺติโย พทฺธา, ฉทนํ วา อสมฺปตฺตา อฑฺฒภิตฺติ, อิทํ อฑฺฒกุฏฺฏกํ นามฯ

วาฬสงฺฆาโฏ นาม ปริเกฺขปสฺส อโนฺต ถมฺภาทีนํ อุปริ วาฬรูเปหิ กตสงฺฆาโฏฯ **ปริเกฺขปสฺส พหิคเต**ติ เอตฺถ ยสฺมิํ ปเสฺส ปริเกฺขโป นตฺถิ, ตตฺถ สเจ ภูมิโต วตฺถุ อุจฺจํ โหติ, อุภโต อุจฺจวตฺถุโต เหฏฺฐา ภูมิยํ นิพฺพโกสพฺภนฺตเรปิ อนาปตฺติ เอว ตตฺถ เสนาสนโวหาราภาวโตฯ อถ วตฺถุ นีจํ ภูมิสมเมว เสนาสนสฺส เหฏฺฐิมตเล ติฏฺฐติ, ตตฺถ ปริเกฺขปรหิตทิสาย นิพฺพโกสพฺภนฺตเร สพฺพตฺถ อาปตฺติ โหติ, ปริเจฺฉทาภาวโต ปริเกฺขปสฺส พหิ เอว อนาปตฺตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปริมณฺฑลํ วา**ติอาทิ มเชฺฌ อุทกปตนตฺถาย อากาสงฺคณวนฺตํ เสนาสนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตตฺถ **อปริจฺฉินฺนคพฺภูปจาเร**ติ เอเกกคพฺภสฺส ทฺวีสุ ปเสฺสสุ ปมุเขน คมนํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทิยฑฺฒหตฺถุเพฺพธโต อนูนํ กุฏฺฏํ กตฺวา อากาสงฺคเณน ปเวสํ กโรนฺติ, เอวํ อกโตติ อโตฺถฯ **คพฺภปริเกฺขโป**ติ จตุรสฺสปาสาทาทีสุ สมนฺตา ฐิตคพฺภภิตฺติโย สนฺธาย วุตฺตํฯ

ปาเฏกฺกสนฺนิเวสาติ เอเกกทิสาย คพฺภปาฬิโย อิตรทิสาสุ คพฺภปาฬีนํ อภาเวน, ภาเวปิ วา อญฺญมญฺญภิตฺติจฺฉทเนหิ อสมฺพนฺธตาย ปาเฏกฺกสนฺนิเวสา นาม วุจฺจติฯ **ตํ…เป….สนฺธาย วุตฺต**นฺติ ตตฺถ ปาจิตฺติเยน อนาปตฺตีติ วุตฺตํ, น ทุกฺกเฏนฯ ตาทิสาย หิ คพฺภปาฬิยา ปมุขํ ตีสุ ทิสาสุ ภิตฺตีนํ อภาเวน เอกทิสาย คพฺภภิตฺติมเตฺตน สพฺพจฺฉนฺนํ จูฬปริจฺฉนฺนํ นาม โหติฯ ตสฺมา ทุกฺกฏเมวฯ ยทิ ปน ตสฺส ปมุขสฺส อิตรทิสาสุปิ เอกิสฺสํ, สพฺพาสุ วา ภิตฺติํ กโรนฺติ, ตทา สพฺพจฺฉนฺนอุปฑฺฒปริจฺฉนฺนาทิภาวโต ปาจิตฺติยเมว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ภูมิยํ วินา ชคติยา ปมุขํ สนฺธายา**ติ เอตฺถ อุจฺจวตฺถุํ อกตฺวา ภูมิยํ กตเคหสฺส ปมุขํ สนฺธาย อปริกฺขิเตฺต ปาจิตฺติเยน อนาปตฺตีติ อิทํ กถิตํ ฯ อุจฺจวตฺถุกํ เจ ปมุขํ โหติ, เตน วตฺถุนา ปริกฺขิตฺตสงฺขฺยเมว ปมุขํ คจฺฉตีติ อธิปฺปาโยฯ **ตตฺถา**ติ อนฺธกฏฺฐกถายํฯ **ชคติยา ปมาณํ วตฺวา**ติ ปกติภูมิยา นิปฺโนฺน ยถา ชคติยา อุปริ สยิตํ น ปสฺสติ, เอวํ อุจฺจาติอุจฺจวตฺถุสฺส อุเพฺพธปฺปมาณํ วตฺวาฯ เอกทิสาย อุชุกเมว ทีฆํ กตฺวา สนฺนิเวสิโต ปาสาโท **เอกสาลสนฺนิเวโส**ฯ ทฺวีสุ, ตีสุ วา จตูสุปิ วา ทิสาสุ สิงฺฆาฏกสณฺฐานาทิวเสน กตา ทฺวิสาลาทิสนฺนิเวสา เวทิตพฺพาฯ สาลปฺปเภททีปนเมว เจตฺถ ปุริมโต วิเสโสติฯ **ปริเกฺขโป วิทฺธโสฺต**ติ ปมุขสฺส ปริเกฺขปํ สนฺธาย วทติฯ

๕๓. อุปฑฺฒจฺฉนฺนอุปฑฺฒปริจฺฉนฺนํ เสนาสนํ ทุกฺกฏสฺส อาทิํ วตฺวา ปาฬิยํ ทสฺสิตตฺตา ตโต อธิกํ สพฺพจฺฉนฺนอุปฑฺฒปริจฺฉนฺนาทิกมฺปิ สพฺพํ ปาฬิยํ อวุตฺตมฺปิ ปาจิตฺติยเสฺสว วตฺถุภาเวน ทสฺสิตํ สิกฺขาปทสฺส ปณฺณตฺติวชฺชตฺตา, ครุเก ฐาตพฺพโต จาติ เวทิตพฺพํฯ **สตฺต ปาจิตฺติยานี**ติ ปาฬิยํ วุตฺตปาจิตฺติยทฺวยํ สามญฺญโต เอกเตฺตน คเหตฺวา วุตฺตํฯ

๕๔. ปาฬิยํ ‘‘ตติยาย รตฺติยา ปุรารุณา นิกฺขมิตฺวา ปุน วสตี’’ติ อิทํ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํ, อนิกฺขมิตฺวา ปน ปุรารุณา อุฏฺฐหิตฺวา อโนฺตฉทเน นิสินฺนสฺสาปิ ปุนฺทิวเส สหเสยฺยาย อนาปตฺติ เอวฯ **เสนมฺพมณฺฑปวณฺณํ โหตี**ติ สีหฬทีเป กิร อุจฺจวตฺถุโก สพฺพจฺฉโนฺน สพฺพอปริจฺฉโนฺน เอวํนามโก สนฺนิปาตมณฺฑโป อตฺถิ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ เอตฺถ จตุตฺถภาโค **จูฬกํ,** เทฺว ภาคา **อุปฑฺฒํ,** ตีสุ ภาเคสุ เทฺว ภาคา **เยภุยฺย**นฺติ อิมินา นเยน จูฬกจฺฉนฺนปริจฺฉนฺนตาทีนิ เวทิตพฺพานิฯ ปาจิตฺติยวตฺถุกเสนาสนํ, ตตฺถ อนุปสมฺปเนน สห นิปชฺชนํ, จตุตฺถทิวเส สูริยตฺถงฺคมนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

สหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ทุติยสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕. ฉฏฺฐ มาตุคาเมน สทฺธึ จตุตฺถทิวเส สยนฺตสฺสาปิ อิมินา สิกฺขาปเทน เอกาว อาปตฺติฯ เกจิ ปน ปุริมสิกฺขาปเทนาปีติ เทฺว อาปตฺติโย วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ''อนุปสมฺปเนฺนนา''ติ อนิตฺถิลิเงฺคน วุตฺตตฺตา นปุํสเกน ปน จตุตฺถทิวเส สยนฺตสฺส สทุกฺกฏปาจิตฺติยํ วตฺตุํ ยุตฺตํฯ กิญฺจาเปตฺถ ปาฬิยํ ปณฺฑกวเสเนว ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, ตทนุโลมิกา ปน ปุริสอุภโตพฺยญฺชนเกน สห สยนฺตสฺส อิมินา ทุกฺกฏํ, ปุริเมน จตุตฺถทิวเส สทุกฺกฏปาจิตฺติยํฯ อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนโก อิตฺถิคติโกวาติ อยํ อมฺหากํ ขนฺติฯ มติตฺถิยา อนาปตฺตีติ วทนฺติฯ ปาจิตฺติยวตฺถุกเสนาสนํ, ตตฺถ มาตุคาเมน สทฺธึ นิปชฺชนํ, สูริยตฺถงฺคมนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ทุติยสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ธมฺมเทสนาสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๐. สตฺตเม **น ยเกฺขนา**ติอาทีนํ ''อญฺญตฺร วิญฺญุนา''ติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ อญฺญตฺร วิญฺญุนา ปุริสวิคฺคเหน, น ยกฺขาทินาปีติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ ตาทิเสนปิ หิ สห ฐิตาย เทเสตุํ น วฏฺฏติฯ ตํตํเทสภาสาย อตฺถํ ยถารุจิ วฏฺฏติ เอวฯ

อิริยาปถาปริวตฺตนํ, ปุริสํ วา ทฺวาทสหตฺถูปจาเร อปโกฺกสาปนํ เอตฺถ อกิริยาฯ วุตฺตลกฺขณสฺส ธมฺมสฺส ฉนฺนํ วาจานํ อุปริ เทสนา, วุตฺตลกฺขโณ มาตุคาโม, อิริยาปถปอวตฺตนาภาโว, วิญฺญุปุริสาภาโว, อปญฺหวิสฺสชฺชนาติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ธมฺมเทสนาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ภูตาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๗. อฏฺฐเม **อนฺตรา**ติ ปรินิพฺพานกาลโต ปุเพฺพปิฯ **อติกฺกฑฺฒิยมาเนนา**ติ ''วทถ, ภเนฺต, กึ ตุเมฺหหิ อธิคต''นฺติ เอวํ นิปฺปีฬิยมาเนน อติพาฺธิยมาเนนฯ ตถารูเป ปจฺจเย สติ วตฺตพฺพเมวฯ **สุตปริยตฺติสีลคุณ**นฺติ เอตฺถ อตฺถกุสลตา สุตคุโณ, ปาฬิปาฐกุสลตา ปริยตฺติคุโณติ ทฏฺฐพฺพํฯ **''จิตฺตเกฺขปสฺส วา อภาวา''**ติ อิมินา ขิตฺตจิตฺตเวทนาฏฺฏตาปิ อริยานํ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ

ปุเพฺพ อวุเตฺตหีติ จตุตฺถปาราชิเก อวุเตฺตหิฯ อิทญฺจ สิกฺขาปทํ ปณฺณตฺติอชอานนวเสน เอกนฺตโต อจิตฺตกสมุฏฺฐานเมว โหติ อริยานํ ปณฺณตฺติวีติกฺกมาภาวาฯ ฌานลาภีนญฺจ สตฺถุ อาณาวีติกฺกมปฏิฆจิตฺตสฺส ฌานปริหานโต ภูตาโรจนํ น สมฺภวติฯ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส ภูตตา, อนุปสมฺปนฺนสฺส อาโรจนํ, ตงฺขณวิชานนา, อนญฺญาปเทโสติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ภูตาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๘. นวเม **ตตฺถ ภเวยฺยา**ติ ตตฺถ กสฺสจิ มติ เอวํ ภเวยฺยฯ อฏฺฐกถาวจนเมว อุปปตฺติโต ทฬฺหํ กตฺวา ปติฏฺฐเปโนฺต **''อิมินาปิ เจต''**นฺติอาทิมาหฯ

๘๒. อาทิโต ปญฺจ สิกฺขาปทานีติ ปาณาติปาตาทีนิ ปญฺจฯ **เสสานี**ติ วิกาลโภชนาทีนิ ฯ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาทิ อชฺฌาจาโรวฯ อนฺติมวตฺถุํ อนชฺฌาปนฺนสฺส ภิกฺขุโน สวตฺถุโก สงฺฆาทิเสโส, อนุปสมฺปนฺนสฺส อาโรจนํ, ภิกฺขุสมฺมุติยา อภาโวติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปถวีขณนสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๖. ทสเม อปฺปํสุมตฺติกาย ปถวิยา อนาปตฺติวตฺถุภาเวน วุตฺตตฺตา อุปฑฺฒปํสุมตฺติกายปิ ปาจิตฺติยเมวาติ คเหตพฺพํฯ น เหตํ ทุกฺกฏวตฺถูติ สกฺกา วตฺตุํ ชาตาชาตวินิมุตฺตาย ตติยปถวิยา อภาวโตฯ

วฏฺฏตีติ อิมสฺมิํ ฐาเน โปกฺขรณิํ ขณาติ โอกาสสฺส อนิยมิตตฺตา วฏฺฏติฯ **อิมํ วลฺลิํ ขณา**ติ ปถวีขณนํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา อิมินาว สิกฺขาปเทน อาปตฺติ, น ภูตคามสิกฺขาปเทนฯ อุภยมฺปิ สนฺธาย วุเตฺต ปน เทฺวปิ ปาจิตฺติยา โหนฺติฯ **อุทกปฺปฺปฏโก**ติ อุทเก อโนตฺตภูมิยํ ปวิเฏฺฐ ตสฺส อุปริภาคํ ฉาเทตฺวา ตนุกปํสุ วา มตฺติกา วา ปฏลํ หุตฺวา ปตมานา ติฏฺฐติ, ตสฺมิํ อุทเก สุเกฺขปิ ตํ ปฏลํ วาเตน จลมานา ติฏฺฐติ, ตํ อุทกปฺปฺปฏโก นามฯ

อกตปพฺภาเรติ อวฬญฺชนฏฺฐานทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตาทิเส เอว หิ วมฺมิกสฺส สมฺภโวติฯ **มูสิกุกฺกรํ** นาม มูสิกาหิ ขนิตฺวา พหิ กตปํสุราสิฯ **อจฺฉทนนฺ**ติอาทิวุตฺตตฺตา อุชุกํ อากาสโตปติตวโสฺสทเกน โอวฏฺฐเมว ชาตปถวี โหติ, น ฉทนาทีสุ ปติตฺวา ตโต ปวตฺตอุทเกน ตินฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **มณฺฑปตฺถมฺภนฺ**ติ สาขามณฺฑปตฺถมฺภํฯ **อุจฺจาเลตฺวา**ติ อุกฺขิปิตฺวาฯ **ตโต**ติ ปุราณเสนาสนโตฯ

๘๘. มหามตฺติกนฺติ ภิตฺติเลปนํฯ ชาตปถวิตา, ตถาสญฺญิตา, ขณนขณาปนานํ อญฺญตรนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปถวีขณนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต มุสาวาทวโคฺค ปฐโมฯ

๒. ภูตคามวโคฺค

๑. ภูตคามสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๙. ทุติยวคฺคสฺส ปฐเม **นิคฺคเหตุํ อสโกฺกโนฺต**ติ สาขฏฺฐกวิมาเน สาขาย ฉิชฺชมานาย ฉิชฺชเนฺต ตตฺถ อเฉทนตฺถาย เทวตาย อุปนีตํ ปุตฺตํ ทิสฺวาปิ กุฐาริปิเกฺขปเวคํ นิวเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺตติ อโตฺถฯ **รุกฺขธเมฺม**ติ รุกฺขสฺส ปวตฺติยํฯ รุกฺขานํ วิย เฉทนาทีสุ อกุปฺปนญฺหิ รุกฺขธโมฺม นามฯ

อุปฺปติตนฺติ อุปฺปนฺนํฯ **ภนฺตนฺ**ติ ธาวนฺตํฯ **วารเย**ติ นิคฺคเณฺหยฺยฯ **อิตโร**ติ อุปฺปนฺนํ โกธํ อนิคฺคณฺหโนฺต ราชอุปราชาทีนํ รสฺมิมตฺตคฺคาหกชโน วิย น อุตฺตมสารถีติ อโตฺถฯ **วิสฏํ สปฺปวิสนฺ**ติ สรีเร ทาฐาวณานุสาเรน วิตฺถิณฺณํ พฺยาเปตฺวา ฐิตํ กณฺหสปฺปวิสํ วิยฯ **ชหาติ โอรปารนฺ**ติ ปโญฺจรมฺภาคิยสโญฺญชนานิ ตติยมเคฺคน ชหาติฯ ‘‘โอรปาร’’นฺติ หิ โอริมตีรํ

วุจฺจติ ฯ อถ วา **โส**ติ ตติยมคฺเคน โกธํ วิเนตฺวา ฐิโต ภิกฺขุ อรหตฺตมคฺเคน โอรปารํ ชหาตีติ อ โตฺถฯ ตตฺถ **โอรํ** นาม สกตฺตภาโว, อชฺฌตฺติกานิ วา อายตนานิฯ **ปารํ** นาม ปรอตฺตภาโว, พาหิรานิ วา อายตนานิฯ ตทุภเย ปน ฉนฺทราคํ ชหนฺโต ''ชหาติ โอริมปาร''นฺติ วุจฺจติฯ

๙๐. **ภวนฺตี**ติ วฑฺฒนฺติฯ **อหุวุนฺตี**ติ พภูวุฯ เตนาห **''ชาตา วฑฺฒิตา''**ติฯ **ภูตานํ คาโม**ติ มหาภูตานํ หริตติณาทิภาเวน สมฺคานํ สมูโหฯ ตพฺพินิมุตฺตสฺส คามสฺส อภาวํ ท เสฺสตุํ **''ภูตา เอว วา คาโม''**ติ วุตฺตํฯ **ปาตพฺย**-สทฺทสฺส **ปา** ปาเนติ ธาตุวตฺถํ สนฺธายาห **''ปริภุญฺชิตพฺพตา''**ติฯ สา จ ปาตพฺยตา เฉทนาทิ เอว โหตีติ อาห **''ตสฺสา...เป.... ภูต คามสฺส ชาตา เฉทนาทิปจฺจยา''**ติฯ

๙๑. **ชาต**-สทฺท เอตฺถ วิชาตปริยาโยติ ''ปุตฺตํ วิชาตา อิตฺถี''ติอาทีสุ วิย ปสูตวจโนติ อาห **''ปสูตานี''**ติ, นิพฺพตฺตปณฺณมูลานีติ อโตฺถฯ

ตานิ ทเสฺสนฺโตติ ตานิ พีชานิ ทเสฺสนฺโตฯ การิยทสฺสนมุเขเนว การณญฺจ คหิตนฺติ อาห **''พีชโต นิพฺพเตฺตน พีชํ ทสฺสิต''**นฺติฯ

๙๒. **''พีชโต สมฺภูโต ภูตคาโม พีช''**นฺติ อิมินา อุตฺตรปทโลเปน ''ปทุมคจฺฉโต นิพฺพตฺตํ ปุปฺผํ ปทุม''นฺติอาทีสุ วิยายํ โวหาโรติ ทเสฺสติฯ **ยํ พีชํ ภูตคาโม นาม โหตี**ติ นิพฺพตฺตปณฺณมูลํ สนฺธาย วทติฯ **ยถารุต**นฺติ ยถาปาฐํฯ

''สญฺจิจฺจา''ติ วุตฺตตฺตา สรีเร ลคฺคภาวํ ญตฺวาปิ อุฎฺฐหติ, ''ตํ อุทฺธริสฺสามี''ติสญฺญาย อภาวโต วฏฺฏติฯ **อนนฺตก**-คฺคหเณน สาสปมตฺติกา คหิตา, นามเญฺหตํ ตสฺสา เสวาลชาติ ยาฯ มูลปณฺณานํ อภาเวน **''อสมฺปุณฺณภูตคาโม นามา''**ติ วุตฺตํฯ โส พีชคาเมน สงฺคหิโต ติฯ อวฑฺฒมาเนปิ ภูตคามมูลกตฺตา วุตฺตํ **''อมูลกภูตคาเม สงฺคหํ คจฺฉตี''**ติฯ นาฬิเกรสฺส อาเวณิกํ กตฺวา วทติฯ

เสเลยฺยกํ นาม สิลาย สมฺภูตา เอกา คนฺธชาติฯ **ปุปฺผิตกาลโต ปฎฺฐายา**ติ วิกสิตกาล โต ปภุติฯ **ฉตฺตกํ คณฺหโนฺต**ติ วิกสิตํ คณฺหโนฺตฯ มกุฬํ ปน รุกฺขตฺตจํ อโกเปเนฺตนปิ คเหตุํ น วฏฺฏติ, ผุลฺลํ วฏฺฏติฯ **หตฺถกุกฺกุเจฺจนา**ติ หตฺถจาปเลฺลนฯ

''ปานียํ น วาเสตพฺพ''นฺติ อิทํ อตฺตโน ปิวนปานียํ สนฺธาย วุตฺตํ, อเญฺญสํ ปน วฏฺฏติ อนุคฺคหิตตฺตาฯ เตนาห **''อตฺตนา ขาทิตุกาเมนา''**ติฯ **เยสํ รุกฺขานํ สาขา รุหตี**ติ มูลํ อ โนตาเรตฺวา ปณฺณมตฺตนิคฺคมนมเตฺตนปิ วฑฺฒติฯ ตตฺถ กปฺปิยมฺปิ อกโรนฺต ฉินฺนนาฬิเกร เวฬุทณฺฑาทโย โกเปตุํ วฏฺฏติฯ

''จงฺกมิตภูฐานํ ทเสฺสสฺสามี''ติ วุตฺตตฺตา เกวลํ จงฺกมนาธิปฺปาเยน วา มคฺคคมนาธิปฺ ปาเยน วา อกฺกมนฺตสฺส, ติณานํ อุปริ นิสีทนาธิปฺปาเยน นิสีทนฺตสฺส จ โทโส นตฺถิฯ

สมณกเปฺปหีติ สมณานํ กปฺปิยโวหาเรหิ, อพีชนิพฺพฏฺฏพีชานิปิ กปฺปิยภาวโต ''สมณ กปฺปานี''ติ วุตฺตานิฯ **อพีชํ** นาม ตรุณอมฺพผลาทีนิฯ นิพฺพเฏฺฏตพฺพํ วิโยเชตพฺพํ พีชํ ยสฺมิํ, ตํ ปนสาทิ **นิพฺพฏฺฏพีชํ** นามฯ **กปฺปิยนฺติ วตฺวาวา**ติ ปุพฺพกาลกิริยาวเสน วุเตฺตปิ ว จนกฺขเณว อคฺคิสตฺถาทินา พีชคาเม วณํ กาตพฺพนฺติ วจนโต ปน ปุเพฺพ กาตุํ น วฏฺฏติ, ตญฺจ ทฺวิธา อกตฺวา เฉทนเภทนเมว ทเสฺสตพฺพํฯ กโรเนฺตน จ ภิกฺขุนา ''กปฺปิยํ กโรหี''ติ ยาย กายจิ ภาสาย วุเตฺตเยว กาตพฺพํฯ **พีชคามปริโมจนตฺถํ ปุน กปฺปิยํ กาเรตพฺพ**นฺติ การา

ปนสฺส ปฐมเมว อธิกตตฺตาฯ **“กฎาเหปิ กาตุํ วฎฺฎตี”**ติ วุตฺตตฺตา กฎาหโต นีหตาย มิญฺชาย วา พีเช วา ยตฺถ กตฺถจิ วิชฺฌิตุํ วฎฺฎติ เอวฯ ภูตคาโม, ภูตคามสญฺญิตา, วิโกปนํ วา วิโกปาปนํ วาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ภูตคามสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. อญฺญวาทกสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๔. ทุติเย **อญฺญํ วจน**นฺติ ยํ โทสวิภาวนตฺถํ ปเรหิ วุตฺตวจนํ ตํ ตสฺส อนนุจฺฉวิเกน อเญฺญน วจเนน ปฎิจรติฯ

๙๘. ยเทตํ อเญฺญนญฺญํ ปฎิจรณวเสน ปวตฺตวจนํ, ตเทว ปุจฺฉิตมตฺถํ ฐเปตฺวา อญฺญํ วทติ ปกาเสตีติ อญฺญวาทกนฺติ อาห **“อเญฺญนญฺญํ ปฎิจรณเสฺสตํ นาม”**นฺติฯ **ตุณฺหีภูตเสฺสตํ นาม**นฺติ ตุณฺหีภาวเสฺสตํ นามํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **อญฺญวาทกํ อาโรเปตุ**นฺติ อญฺญวาเท อาโรเปตุํฯ **วิเหสก**นฺติ วิเหสกตฺตํฯ

๙๙. ปาฬิยํ **น อุคฺฆาเฏตุกาโม**ติ ปฎิจฺฉาเทตุกาโมฯ

๑๐๐. **อนาโรปิเต อญฺญวาทเก**ติ วุตฺตทุกฺกฎํ ปาฬิยํ อาคตอเญฺญนญฺญปฎิจรณวเสน ยุชฺชติ, อฎฺฐกถายํ อาคตนเยน ปน มุสาวาเทน อเญฺญนญฺญํ ปฎิจรนฺตสฺส ปาจิตฺติเยน สทฺธึ ทุกฺกฎํ, อาโรปิเต อิมินาว ปาจิตฺติยํฯ เกจิ ปน ‘‘มุสาวาทปาจิตฺติเยน สทฺธึ ปาจิตฺติยทฺวย’’นฺติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ อาทิกมฺมิกสฺสปิ มุสาวาเท อิมินาว อนาปตฺตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ ธมฺมกมฺเมน อาโรปิตตา, อาปตฺติยา วา วตฺถุนา วา อนุยุญฺชิยมานตา, ฉาเทตุกามตาย อเญฺญนญฺญํ ปฎิจรณํ, ตุณฺหีภาโว จาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อญฺญวาทกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. อุชฺฌาปนกสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๓. ตติเย จินฺตายนตฺถสฺส **เฌ**-ธาตุสฺส อเนกตฺถตาย โอโลกนตฺถสมฺภวโต วุตฺตํ **“โอโลกาเปนฺตี”**ติฯ **ฉนฺทายา**ติ ลิงฺควิปลฺลาโสติ อาห **“ฉเนฺทนา”**ติฯ

๑๐๕. ภิกฺขุํ ลามกโต จินฺตาปนตฺถํ อเญฺญสํ ตํ อวณฺณกถนํ **อุชฺฌาปนํ** นามฯ อเญฺญสํ ปน อวตฺวา อญฺญมญฺญํ สมุลฺลปนวเสน ภิกฺขุโน โทสปฺปกาสนํ **ขิยฺยนํ** นามาติ อยเมเตสํ เภโทฯ

๑๐๖. **อญฺญํ อนุปสมฺปนฺนํ อุชฺฌาเปตี**ติ อเญฺญน อนุปสมฺปเนฺนน อุชฺฌาเปติฯ **ตสฺส วา ตํ สนฺติเก**ติ ตสฺส อนุปสมฺปนฺนสฺส สนฺติเก ตํ สเงฺฆน สมฺมตํ อุปสมฺปนฺนํ ขิยฺยติฯ อิธาปิ มุสาวาเทน อุชฺฌาปนาทีนํ สมฺภวโต ทุกฺกฎฎฺฐานานิ จ อาทิกมฺมิกสฺส อนาปตฺติ จ อิมินาเอว สิกฺขาปเทน วุตฺตาติ เวทิตพฺพํ สพฺพตฺถ มุสาวาทปาจิตฺติยสฺส อนิวตฺติโตฯ ธมฺมกมฺเมน สมฺมตตา, อุปสมฺปนฺนตา, อคติคมนาภาโว, ตสฺส อวณฺณกามตา, ยสฺส สนฺติเก วทติฯ ตสฺส อุปสมฺปนฺนตา, อุชฺฌาปนํ วา ขิยฺยนํ วาติ อิมาเนตฺถ ฉ องฺคานิฯ

อุชฺฌาปนกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๐. จตุเตฺถ **อปญฺญาเต**ติ อปฺปสิเทฺธฯ อิมํ ปน อฑฺฒ มาเส มณฺฑปาทีสุ ฐปนสงฺขาตํ อตฺถวิเสสํ คเหตฺวา ภควตา ปฐมเมว สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ อธิปฺปายํ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาเส’’ติอาทิวจเนน อนุปญฺญตฺติสทิเสน ปกาเสตฺวา วิสุํ อนุปญฺญตฺติ น วุตฺตาฯ **ปริวาเร** ปเนตํ อนุชานนวจนํ อนุปญฺญตฺติฏฺฐานนฺติ ‘‘เอกา อนุปญฺญตฺตี’’ติ (ปริ. ๖๕-๖๗) วุตฺตํฯ

นววายิโมติ อธุนา สุเตฺตน วีตกเจฺฉน ปลิเวฐิตมโญฺจฯ **โอนโทฺธ**ติ กปฺปิยจเมฺมน โอนโทฺธฯ เต หิ วเสฺสน สีฆํ น นสฺสนฺติฯ **‘‘อุกฺกฏฺฐอโพฺภกาสิโก’’**ติ อิทํ ตสฺส สุขปฏิปตฺติทสฺสนมตฺตํ, อุกฺกฏฺฐสฺสาปิ ปน จีวรกุฏิ วฏฺฏเตวฯ **กายานุคติกตฺตา**ติ ภิกฺขุโน ตเตฺถว นิสีทนภาวํ ทีเปติ, เตน จ วสฺสภเยน สยํ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺส อาปตฺตีติ ทเสฺสติ ฯ อโพฺภกาสิกานํ เตมนตฺถาย นิยเมตฺวา ทายเกหิ ทินฺนมฺปิ อตฺตานํ รกฺขเนฺตน รกฺขิตพฺพเมวฯ

‘‘วลาหกานํ อนุฏฺฐิตภาวํ สลฺลเกฺขตฺวา’’ติ อิมินา คิมฺหาเนปิ เมเฆ อุฏฺฐิเต อโพฺภกาเส นิกฺขิปิตุํ น วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ **ตตฺร ตตฺรา**ติ เจติยงฺคณาทิเก ตสฺมิํ ตสฺมิํ อโพฺภกาเส นิยเมตฺวา นิกฺขิตฺตาฯ **มชฺฌโต ปฏฺฐาย ปาทฏฺฐานาภิมุขา**ติ ยตฺถ สมนฺตโต สมฺมชฺชิตฺวา องฺคณมเชฺฌ สพฺพทา กจวรสฺส สงฺกฑฺฒเนน มเชฺฌ วาลิกา สญฺจิตา โหติฯ ตตฺถ กตฺตพฺพวิธิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อุจฺจวตฺถุปาทฏฺฐานาภิมุขํ วา วาลิกา หริตพฺพาฯ ยตฺถ วา ปน โกเณสุ วาลิกา สญฺจิตา, ตตฺถ ตโต ปฏฺฐาย อปรทิสาภิมุขา หริตพฺพาติ เกจิ อตฺถํ วทนฺติฯ เกจิ ปน ‘‘สมฺมฏฺฐฏฺฐานสฺส ปทวฬเญฺชน อวิโกปนตฺถาย สยํ อสมฺมฏฺฐฏฺฐาเน ฐตฺวา อตฺตโน ปาทาภิมุขํ วาลิกา หริตพฺพาติ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตตฺถ ‘‘มชฺฌโต ปฏฺฐายา’’ติ วจนสฺส ปโยชนํ น ทิสฺสติฯ

๑๑๑. วงฺกปาทตามเตฺตน กุฬีรปาทกสฺส เสเสหิ วิเสโส, น อฏนีสุ ปาทปฺปเวสนวิเสเสนาติ ทเสฺสตุํ **‘‘โย วา ปน โกจี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ตสฺสา**ติ อุปสมฺปนฺนเสฺสวฯ

นิสีทิตฺวา…เป…. ปาจิตฺติยนฺติ เอตฺถ เมฆุฏฺฐานาภาวํ ญตฺวา ‘‘ปจฺฉา อาคนฺตฺวา อุทฺธริสฺสามี’’ติ อาโภเคน คจฺฉนฺตสฺส อนาปตฺติ, เตน ปุนาคนฺตพฺพเมวฯ **กปฺปํ ลภิตฺวา**ติ ‘‘คจฺฉ, มา อิธ ติฏฺฐา’’ติ วุตฺตวจนํ ลภิตฺวาฯ

อาวาสิกานํเยว ปลิโพโธติ อาคนฺตุเกสุ กิญฺจิ อวตฺวา นิสีทิตฺวา ‘‘อาวาสิกา เอว อุทฺธริสฺสนฺตี’’ติ คเตสุปิ อาวาสิกานเมว ปลิโพโธฯ **มหาปจฺจริวาเท** ปน ‘‘อิทํ อมฺหาก’’นฺติ อวตฺวาปิ นิสินฺนานเมวาติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘สนฺถริตฺวา วา สนฺถราเปตฺวา วา’’ติ วุตฺตตฺตา อนาณตฺติยา ปญฺญาปิตตฺตาปิ ทุกฺกเฏ การณํ วุตฺตํฯ **อุสฺสารโก**ติ สรภาณโกฯ โส หิ อุทฺธํ อุทฺธํ ปาฬิปาฐํ สาเรติ ปวเตฺตตีติ อุสฺสารโกติ วุจฺจติฯ

๑๑๒. **วณฺณานุรกฺขณตฺถํ กตา**ติ ปฏขณฺฑาทีหิ สิพฺพิตฺวา กตาฯ **ภูมิยํ อตฺถริตพฺพา**ติ จิมิลิกาย สติ ตสฺสา อุปริ, อสติ สุทฺธภูมิยํ อตฺถริตพฺพาฯ **‘‘สีหจมฺมาทีนํ ปริหรเณเยว ปฏิเกฺขโป’’**ติ อิมินา มญฺจปีฐาทีสุ อตฺถริตฺวา ปุน สํหริตฺวา ฐปนาทิวเสน อตฺตโน อตฺถาย ปริหรณเมว น วฏฺฏติ, ภูมตฺถรณาทิวเสน ปริโภโค ปน อตฺตโน ปริหรณํ น โหตีติ ทเสฺสติฯ **ขนฺธเก** หิ ‘‘อโนฺตปิ มเญฺจ ปญฺญตฺตานิ โหนฺติ, พหิปิ มเญฺจ ปญฺญตฺตานิ โหนฺตี’’ติ เอวํ อตฺตโน อตฺตโน อตฺถาย มญฺจาทีสุ ปญฺญเปตฺวา **ปริหรณวตฺถุสฺมิํ** –

‘‘น, ภิกฺขเว, มหาจมฺมานิ ธาเรตพฺพานิ สีหจมฺมํ พฺยคฺฆจมฺมํ ทีปิจมฺมํฯ โย ธาเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๕๕) –

ปฏิเกฺขโป กโตฯ ตสฺมา วุตฺตนเยเนเวตฺถ อธิปฺปาโย ทฏฺฐโพฺพฯ **ทารุมยปีฐ**นฺติ ผลกมยปีฐเมวฯ **ปาทกถลิก**นฺติ อโธตปาทํ ยสฺมิํ ฆํสนฺตา โธวนฺติ, ตํ ทารุผลกาทิฯ

๑๑๓. ‘‘อาคนฺตฺวา อุทฺธริสฺสามีติ คจฺฉตี’’ติ วุตฺตตฺตา อเญฺญนปิ การเณน อโนตาเปนฺตสฺสปิ อาคมเน สาเปกฺขสฺส อนาปตฺติฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถายํ** ‘‘มญฺจาทีนํ สงฺฆิกตา, วุตฺตลกฺขเณ เทเส สนฺถรณํ วา สนฺถราปนํ วา, อปลิพุทฺธตา, อาปทาย อภาโว, นิรเปกฺขตา, เลฑฺฑุปาตาติกฺกโม’’ติ (กงฺขา. อฎฺฐ. ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา) เอวเมตฺถ นิรเปกฺขตาย สทฺธิํ ฉ องฺคานิ วุตฺตานิฯ

ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ทุติยเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๖. ปญฺจเม **ปาวาโร โกชโว**ติ ปจฺจตฺถรณตฺถาเยว ฐปิตา อุคฺคตโลมา อตฺถรณวิเสสาฯ **เอตฺตกเมว วุตฺต**นฺติ อฎฺฐกถาสุ วุตฺตํฯ **เสนาสนโต**ติ สพฺพปจฺฉิมเสนาสนโตฯ

๑๑๗. **กุรุนฺทฎฺฐกถายํ** วุตฺตเมวตฺถํ สวิเสสํ กตฺวา ทเสฺสตุํ **‘‘กิญฺจาปิ วุโตฺต’’**ติอาทิ อารทฺธํฯ **วตฺตพฺพํ นตฺถี**ติ รุกฺขมูลสฺส ปากฏตฺตา วุตฺตํฯ **ปลุชฺชตี**ติ วินสฺสติฯ

๑๑๘. เยน มญฺจํ วา ปีฐํ วา วีนนฺติ, ตํ **มญฺจปีฐกวานํ**ฯ **สิลุจฺจยเลณ**นฺติ ปพฺพตคุหาฯ **‘‘อาปุจฺฉนํ ปน วตฺต’’**นฺติ อิมินา อาปตฺติ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ วุตฺตลกฺขณเสยฺยา, ตสฺสา สงฺฆิกตา, วุตฺตลกฺขเณ วิหาเร สนฺถรณํ วา สนฺถราปนํ วา, อปลิพุทฺธตา, อาปทาย อภาโว, อนเปกฺขสฺส ทิสาปกฺกมนํ, อุปจารสีมาติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ สตฺต องฺคานิฯ

ทุติยเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๙. ฉเฎฺฐ **อนุปวิสิตฺวา**ติ สมีปํ ปวิสิตฺวาฯ

๑๒๒. **อุปจารํ ฐเปตฺวา**ติ ทิยฑฺฒหตฺถูปจารํ ฐเปตฺวาฯ สงฺฆิกวิหารตา, อนุฎฺฐาปนียภาวชานนํ, สมฺพาเธตุกามตา, อุปจาเร นิสีทนํ วา นิปชฺชนํ วาติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นิกฺกฑฺฒนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๖. สตฺตเม **โกฎฺฐกานี**ติ ทฺวารโกฎฺฐกานิฯ

๑๒๘. **‘‘สกลสงฺฆารามโต นิกฺกฑฺฒิตุํ น วฎฺฎตี’’**ติ อิทํ อนนุรูปโต วุตฺตํฯ ปาปครหิตาย หิ อกุปิตจิเตฺตน นิกฺกฑฺฒาเปนฺตสฺส อิมินา สิกฺขาปเทน อาปตฺติ นตฺถิ ‘‘กุปิโต อนตฺตมโน’’ติ วุตฺตตฺตาฯ อญฺญาเปกฺขา อาปตฺติ น ทิสฺสติฯ ปาฬิยํ **‘‘อลชฺชิํ นิกฺกฑฺฒตี’’**ติอาที

สุ จิตฺตสฺส ลหุปริวตฺติตาย อนฺตรนฺตรา โกเป อุปฺปเนฺนปิ อนาปตฺติ อลชฺชิตาทิปจฺจเยเนว นิกฺกฑฺฒนสฺส อารทฺธตฺตาฯ สงฺฆิกวิหาโร, อุปสมฺปนฺนสฺส ภณฺฑนการกภาวาทิวินิมุตฺตตา, โกเปน นิกฺกฑฺฒนํ วา นิกฺกฑฺฒาปนํ วาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

นิกฺกฑฺฒนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. เวหาสกุฏิสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๙. อฏฺฐมํ อุตฺตานเมวฯ สงฺฆิโก วิหาโร, อสีสฆฏฺฏเวหาสกุฏิ, เหฏฺฐาปริโภคตา, อปฏาณิทิเนฺน อาหจฺจปาทเก นิสีทนํ วา นิปชฺชนํ วาติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

เวหาสกุฏิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. มหลฺลกวิหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๓๕. นวเม ‘‘มหลฺลโก นาม วิหาโร สสฺสามิโก’’ติ วุตฺตตฺตา สญฺญาจิกาย กุฏิยา อนาปตฺตีติ วทนฺติฯ **ยสฺสา**ติ วิหารสฺสฯ **สา อปริปูรูปจาราปิ โหตี**ติ วิวริยมานํ กวาฏํ ยํ ภิตฺตึ อาหนติ, สา สามนฺตา กวาฏวิตฺถารปฺปมาณา อุปจารรหิตาปิ โหตีติ อโตฺถฯ อาโลกํ วาตปานํ สเนฺธติ ฆฏยตีติ **อาโลกสนฺธี**ติ กวาฏํ วุจฺจติฯ ทฺวารวาตปานูปจารโต อญฺญตฺถ ปุนปฺปุนํ ลิมฺปนาทึ กโรนฺตสฺส ปิณฺฑคณนาย ปาจิตฺติยํฯ

เกจิ ปน ‘‘ปาฬิยํ ปาจิตฺติยสฺส อวุตฺตตฺตา ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติฯ **อธิฏฺฐาตพฺพ**นฺติ สํวิธาตพฺพํฯ **หริเต ฐิโต อธิฏฺฐาติฯ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ หริตยุเตฺต เขเตฺต ฐตฺวา ฉาเทนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ‘‘ตาทิเส เขเตฺต วิหารํ กโรนฺตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติ, ตํ ปาฬิยา น สเมติฯ

๑๓๖. **อุชุกเมว ฉาทน**นฺติ ฉาทนมุขวฏฺฏิโต ปฏฺฐาย ยาว ปิฏฺฐิวํสกูฏาคารกณฺณิกาทิ, ตาว อิฏฺฐกาทีหิ อุชุกํ ฉาทนํฯ อิมินา ปน เยน สพฺพสฺมึ วิหาเร เอกวารํ ฉาทิเต ตํ ฉาทนํ เอกมคฺคนฺติ คเหตฺวา ปาฬิยํ ‘‘เทฺว มเคฺค’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ปริยาเยน ฉาทนมฺปิ อิมินาว นเยน โยเชตพฺพนฺติ วทนฺติ, ตํ ‘‘ปุนปฺปุนํ ฉาทาเปสี’’ติ อิมาย ปาฬิยา จ ‘‘สพฺพมฺปิ เจตํ ฉทนํ ฉทนูปริ เวทิตพฺพ’’นฺติ อิมินา อฏฺฐกถาวจเนน จ สเมติฯ

ปาฬิยํ ‘‘มเคฺคน ฉาเทนฺตสฺส ปริยาเยน ฉาเทนฺตสฺสา’’ติ อิทญฺจ อิฏฺฐกาทีหิ, ติณปเณฺณหิ จ ฉาทนปฺปการเภททสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ปนฺติยา ฉาทิตสฺส ฉทนสฺส อุปริ ฉทนมุขวฏฺฏิโต ปฏฺฐาย อุทฺธํ อุชุกเมว เอกวารํ ฉาทนํ เอกมคฺคนฺติ คเหตฺวา ‘เทฺว มเคฺค’ติ อาทิ วุตฺตํ, น ปน สกลวิหารฉาทนํฯ เอส นโย ปริยาเยน ฉาทเนปี’’ติ วทนฺติ, ตํ ปาฬิอฏฺฐกถาหิ น สเมติฯ

ตติยาย มคฺคนฺติ เอตฺถ **ตติยายา**ติ อุปโยคเตฺถ สมฺปทานวจนํ, ตติยํ มคฺคนฺติ อโตฺถฯ อยเมว วา ปาโฐฯ **ติณปเณฺณหิ ลพฺภตี**ติ ติณปเณฺณหิ ฉาเทตฺวา อุปริ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตกรณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เกวลํ ติณกุฏิยา หิ อนาปตฺติ วุตฺตาฯ **ติณฺณํ มคฺคาน**นฺติ มคฺควเสน ฉาทิตานํ ติณฺณํ ฉทนานํฯ **ติณฺณํ ปริยายาน**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ มหลฺลกวิหารตา, อตฺตโน วาสาคารตา, อุตฺตริ อธิฏฺฐานนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

มหลฺลกวิหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๔๐. ทสเม **มาติกายํ** สปฺปาณกอุทกํ ติเณน วา มตฺติกาย วา สิเญฺจยฺย, ฉเฑฺฑยฺยาติ อโตฺถฯ อถ วา อุทกํ คเหตฺวา พหิ สิเญฺจยฺย, ตสฺมิญฺจ อุทเก ติณํ วา มตฺติกํ วา อาหริตฺวา ปกฺขิเปยฺยาติ อชฺฌาหริตฺวา อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เตนาห **“สกฏภารมตฺตเญฺจปี”**ติอาทิฯ **อิทนฺ**ติ ติณมตฺติกปกฺขิปนวิธานํฯ **วุตฺตนฺ**ติ มาติกายํ ‘‘ติณํ วา มตฺติกํ วา’’ติ เอวํ วุตฺตํ, อฏฺฐกถาสุ วา วุตฺตํฯ

อิทญฺจ สิกฺขาปทํ พาหิรปริโภคํ สนฺธาย วตฺถุวเสน วุตฺตํ อพฺภนฺตรปริโภคสฺส วิสุํ วกฺขมานตฺตาฯ ตทุภยมฺปิ ‘‘สปฺปาณก’’นฺติ กตฺวา วธกจิตฺตํ วินาว สิญฺจเน ปญฺญตฺตตฺตา ‘‘ปณฺณตฺติวชฺช’’นฺติ วุตฺตํฯ วธกจิเตฺต ปน สติ สิกฺขาปทนฺตเรเนว ปาจิตฺติยํ, น อิมินาติ ทฎฺฐพฺพํฯ อุทกสฺส สปฺปาณกตา, ‘‘สิญฺจเนน ปาณกา มริสฺสนฺตี’’ติ ชานนํ, ตาทิสเมว จ อุทกํ วินา วธกเจตนาย เกนจิเทว กรณีเยน ติณาทีนํ สิญฺจนนฺติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต เสนาสนวโคฺค ทุติโยฯ

‘‘ภูตคามวโคฺค’’ติปิ เอตเสฺสว นามํฯ

๓. โอวาทวโคฺค

๑. โอวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๔๔. ตติยวคฺคสฺส ปฐเม **ติรจฺฉานภูตนฺ**ติ ติโรกรณภูตํ, พาหิรภูตนฺติ อโตฺถฯ **สมิโทฺธ**ติ ปริปุโณฺณฯ **สหิตโตฺถ** อตฺถยุโตฺตฯ อตฺถคมฺภีรตาทินา **คมฺภีโร**ฯ

๑๔๕-๑๔๗. **ปรโต**ติ อุตฺตริฯ **กโรโนฺตวา**ติ ปริพาหิเร กโรโนฺตฯ **วิภเงฺค**ติ ฌานวิภเงฺคฯ **จรณนฺ**ติ นิพฺพานคมนาย ปาทํฯ

ยทสฺสาติ ยํ อสฺสฯ **ธาเรตี**ติ อวินสฺสมานํ ธาเรติฯ **ปริกถนฺตถนฺ**ติ ปกิณฺณกกถาวเสน ปริจฺฉินฺนธมฺมกถนตฺถํฯ **ติโสฺส อนุโมทนา**ติ สงฺฆภตฺตาทีสุ ทานานิสํสปฺปฏิสํยุตฺตา **นิธิกุณฺฑสุตฺตา**ทิ (ขุ. ปา. ๘.๑ อาทโย) -อนุโมทนา, เคหปฺปเวสมงฺคลาทีสุ **มงฺคลสุตฺตา**ทิ (ขุ. ปา. ๕.๑ อาทโย; สุ. นิ. มงฺคลสุตฺต) -อนุโมทนา, มตกภตฺตาทิอมงฺคเลสุ **ติโรกุฑฺฑา**ทิ (ขุ. ปา. ๗.๑ อาทโย; เป. ว. ๑๔ อาทโย) -อนุโมทนาติ อิมา ติโสฺส อนุโมทนาฯ **กมฺมากมฺมวินิจฺฉโย**ติ ปริวาราวสาเน **กมฺมวเคฺค** (ปริ. ๔๘๒ อาทโย) วุตฺตวินิจฺฉโยฯ **สมาธิวเสนา**ติ สมถปุพฺพกวเสนฯ **วิปสฺสนาวเสน วา**ติ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิอาทิกาย สุกฺขวิปสฺสนาย วเสนฯ อตฺตโน สีลรกฺขณตฺถํ อปรานเปกฺขตาย เยน กามํ คนฺตุํ จตโสฺส ทิสา อรหติ, อสฺส วา สนฺติ, ตาสุ วา สาธูติ **จาตุทฺทิโส**ฯ

อภิวินเยติ ปาติโมกฺขสํวรสงฺขาเต สํวรวินเย, ตปฺปกาสเก วา วินยปิฏเกฯ **วิเนตุนฺ**ติ สิกฺขาเปตุํ ปกาเสตุํฯ **ปคุณา วาจุคฺคตา**ติ ปาฐโต จ อตฺถโต จ ปคุณา มุเข สนฺนิธาปนวเสน

วาจุคฺคตา กาตพฺพาฯ อตฺถมตฺตวเสนเปตฺถ โยชนํ กโรนฺติฯ **อภิธเมฺม**ติ ลกฺขณรสาทิวเสน ปริจฺฉิเนฺน นามรูปธเมฺมฯ ปุเพฺพ กิร มหาเถรา ปริยตฺติอนฺตรธานาย เอเกกสฺส คณสฺส ทีฆนิกายาทิเอเกกธมฺมโกฏฺฐาสํ นิยฺยาเตนฺตา ‘‘ตุเมฺห เอตํ ปาฬิโต จ อฏฺฐกถาโต จ ปริหรถ, สโกฺกนฺตา อุตฺตริปิ อุคฺคณฺหถา’’ติ เอวํ สกลธมฺมํ คนฺถวเสน นิยฺยาเตนฺติ, ตตฺถ เต จ ภิกฺขู คนฺถนาเมน ทีฆภาณกา มชฺฌิมภาณกาติ โวหรียนฺติ, เต จ อตฺตโน ภารภูตํ โกฏฺฐาสํ ปริจฺจชิตฺวา อญฺญํ อุคฺคเหตุํ น ลภนฺติฯ ตํ สนฺธายาห **‘‘สเจ มชฺฌิมภาณโก โหตี’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **เหฏฺฐิมา วา ตโย วคฺคา**ติ มหาวคฺคโต เหฏฺฐิมา สคาถกวโคฺค (สํ. นิ. ๑.๑ อาทโย), นิทานวโคฺค (สํ. นิ. ๒.๑ อาทโย), ขนฺธวโคฺคติ (สํ. นิ. ๓.๑ อาทิโย) อิเม ตโย วคฺคาฯ **ติกนิปาตโต ปฏฺฐาย เหฏฺฐา**ติ เอกกนิปาตทุกนิปาเต สนฺธาย วุตฺตํฯ ธมฺมปทมฺปิ สห วตฺถุนา ชาตกภาณเกน อตฺตโน ชาตเกน สทฺธิํ อุคฺคเหตพฺพํฯ **ตโต โอรํ น วฏฺฏตี**ติ มหาปจฺจริวาทสฺส อธิปฺปาโยฯ **ตโต ตโต**ติ ทีฆนิกายาทิโตฯ อุจฺจินิตฺวา อุคฺคหิตํ สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา, ภิกฺขุโนปิ ปุพฺพาปรานุสนฺธิอาทิกุสลตาย จ น โหตีติ ‘‘ตํ น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิตฺตํฯ **อภิธเมฺม กิญฺจิ อุคฺคเหตพฺพนฺติ น วุตฺต**นฺติ เอตฺถ ยสฺมา วินเย กุสลตฺติกาทิวิภาโค, สุตฺตเนฺตสุ สมถวิปสฺสนามโคฺค จ อภิธมฺมปาฐํ วินา น วิญฺญายติ, อนฺธกาเร ปวิฏฺฐกาโล วิย โหติ, ตสฺมา สุตฺตวินยานํ คหณวเสน อภิธมฺมคฺคหณํ วุตฺตเมวาติ วิสุํ น วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยถา ‘‘โภชนํ ภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘พฺยญฺชนํ ขาทิตพฺพ’’นฺติ อวุตฺตมฺปิ วุตฺตเมว โหติ ตทวินาภาวโต, เอวํ สมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนายาติ ปริมณฺฑลานิ ปริปุณฺณานิ ปเทสุ สิถิลธนิตาทิพฺยญฺชนานิ ยสฺสํ, ตายฯ ปุรฺสฺส เอสาติ **โปรี,** นครวาสีนํ กถาติ อโตฺถฯ **อเนลคฬายา**ติ เอตฺถ **เอลา**ติ เขฬํ ตคฺคฬนวิรหิตายฯ **กลฺยาณวากฺกรโณ**ติ เอตฺถ วาจา เอว วากฺกรณํ, อุทาหรณโฆโสฯ กลฺยาณํ มธุรํ วากฺกรณมสฺสาติ กลฺยาณวากฺกรโณฯ อุปสมฺปนฺนาย เมถุเนเนว อภโพฺพ โหติ, น สิกฺขมานาสามเณรีสูติ อาห **‘‘ภิกฺขุนิยา กายสํสคฺคํ วา’’**ติอาทิฯ

๑๔๘. **ครุเก**หีติ ครุกภเณฺฑหิฯ **เอกโตอุปสมฺปนฺนายา**ติ อุปโยคเตฺถ ภุมฺมวจนํฯ **ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา** นาม ปริวตฺตลิงฺคา วา ปญฺจสตสากิยานิโย วาฯ เอตา ปน เอกโตอุปสมฺปนฺนา โอวทนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมวฯ

๑๔๙. **น นิมนฺติตา หุตฺวา คนฺตุกามา**ติ นิมนฺติตา หุตฺวา โภชนปริโยสาเน คนฺตุกามา น โหนฺติ, ตเตฺถว วสิตุกามา โหนฺตีติ อโตฺถฯ **ยโต**ติ ภิกฺขุนุปสฺสยโตฯ **ยาจิตฺวา**ติ ‘‘ตุเมฺหหิ อานีตโอวาเทเนว มยมฺปิ วสิสฺสามา’’ติ ยาจิตฺวาฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ ภิกฺขุนุปสฺสเยฯ อภิกฺขุกาวาเส วสฺสํ วสนฺติยา ปาจิตฺติยํ, อปคจฺฉนฺติยา ทุกฺกฏํฯ

อิมาสุ กตราปตฺติ ปริหริตพฺพาติ โจทนํ ปริหรโนฺต อาห **‘‘สา รกฺขิตพฺพา’’**ติฯ สา วสฺสานุคมนมูลิกา อาปตฺติ รกฺขิตพฺพา, อิตราย อนาปตฺติการณํ อตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **‘‘อาปทาสุ หี’’**ติอาทิฯ

โอวาทตฺถายาติ โอวาเท ยาจนตฺถายฯ **เทฺว ติโสฺส**ติ ทฺวีหิ ตีหิ, กรณเตฺถ เจตํ ปจฺจตฺตวจนํฯ **ปาสาทิเกนา**ติ ปสาทชนเกน กายกมฺมาทินาฯ **สมฺปาเทตู**ติ ติวิธํ สิกฺขํ สมฺปาเทตุฯ อสมฺมตตา, ภิกฺขุนิยา ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, โอวาทวเสน อฏฺฐครุธมฺมทานนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

โอวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อตฺถงฺคตสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๕๓. ทุติเย **โกกนท**นฺติ ปทุมวิเสสํ, ตํ กิร พหุปตฺตํ วณฺณสมฺปนฺนํฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – ยถา โกกนทสงฺขาตํ ปทุมํ, เอวํ ผุลฺลมุขปทุมํ อวีตคุณคนฺธํ นิมฺมเล อนฺตลิเกฺข อาทิจฺจํ วิย จ อตฺตโน เตชสา ตปนฺตํ ตโต เอว วิโรจมานํ อเงฺคหิ นิจฺฉรณกชฺติยา องฺคีรสํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปสฺสาติฯ **รโชหรณ**นฺติ สรีเร รชํ ปุญฺฉตีติ รโชหรณนฺติ ปุญฺฉนโจฬสฺส นามํฯ โอภาสวิสุสชฺชนปุพฺพกา ภาสิตคาถา **โอภาสคาถา** นามฯ **วิสุทฺธิมคฺคา**ทีสุ (วิสุทฺธิ. ๒.๓๘๖) ปน ''ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจตี''ติอาทิ โอภาสคาถา วุตฺตา, น ปเนสา ''อธิเจตโส''ติ คาถาฯ อยญฺจ **จูฬปนฺถกเตฺถรสฺส** อุทานคาถาติ อุทานปาฬิยํ นตฺถิ, **เอกุทานิยเตฺถรสฺส** (เถรคา. ๑.๖๗ เอกุทานิยเตฺถรคาถาวณฺณนา) นายํ อุทานคาถาติ ตตฺถ วุตฺตํฯ อิธ ปน ปาฬิยา เอว วุตฺตตฺตา เถรสฺสาปิ อุทานคาถาติ คเหตพฺพํฯ อิธ จ อครุธเมฺมนาปิ โอวทโต ปาจิตฺติยเมวฯ อตฺถงฺคตสูริยตา, ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, โอวทนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อตฺถงฺคตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ภิกฺขุนุปสฺสยสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๖๒. ตติยํ อุตฺตานเมวฯ อุปสฺสยูปคมนํ, ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, สมยาภาโว, ครุธเมฺมหิ โอวทนนฺติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ภิกฺขุนุปสฺสยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อามิสสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๖๔. จตุเตฺถ อามิสนิรเปกฺขมฺปิ อามิสเหตุ โอวทตีติสญฺญาย ภณนฺตสฺสปิ อนาปตฺติ สจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺสฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุปสมฺปนฺนตา, ธเมฺมน ลทฺธสมฺมุติตา, อนามิสนฺตรตา, อวณฺณกามตาย เอวํ ภณนนฺติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อามิสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๖๙. ปญฺจมํ จีวรทานสิกฺขาปทํ อุตฺตานเมวฯ

๖. จีวรสิพฺพนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๗๖. ฉเฏฺฐ **กถินวตฺต**นฺติ กถินมาเส จีวรํ กโรนฺตานํ สพฺรหฺมจารีนํ สหายภาวูปคมนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **วเญฺจตฺวา**ติ ''ตว ญาติกายา''ติ อวตฺวา ''เอกิสฺสา ภิกฺขุนิยา''ติ เอตฺตกเมว วตฺวา ''เอกิสฺสา ภิกฺขุนิยา''ติ สุตฺวา เต อญฺญาติกสญฺญิโน อเหสุนฺติ อาห **''อกปฺปิเย นิโยชิตตฺตา''**ติฯ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา สนฺตกตา, นิวาสนปารุปนูปคตา, วุตฺตนเยน สิพฺพนํ วา สิพฺพาปนํ วาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

จีวรสิพฺพนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สํวิธานสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๘๓. สตฺตเม ปาฬิยํ **คจฺฉาม ภคินิ คจฺฉามายฺยา**ติ ภิกฺขุปุพฺพกํ สํวิธานํ, อิตรํ ภิกฺขุนิปุพฺพกํ ฯ **เอกทฺธานมคฺค**นฺติ เอกโต อทฺธานสงฺขาตํ มคฺคํฯ **หิโยฺย**ติ สุเวฯ **ปเร**ติ ตติเย ทิวเสฯ

ทฺวิธา วุตฺตปฺปกาโรติ ปาทคมเน ปกฺขคมเนติ ทฺวิธา วุตฺตปฺปกาโรฯ **อุปจาโร น ลพฺภตี**ติ โย ปริกฺขิตฺตาทิคามสฺส เอกเลฑฺฑุปาตาทิอุปจาโร วุตฺโต, โส อิธ น ลพฺภติ อาสนฺนตฺตาฯ เอเตน จ อนฺตรฆเรเยเวตฺถ คาโมติ อธิปฺเปโต, น สกลํ คามเขตฺตํฯ ตตฺถาปิ ยตฺถ อุปจาโร ลพฺภติ, ตตฺถ อุปจาโรกฺกมเน เอว อาปตฺตีติ ทเสฺสติฯ เตนาห **"รตนมตฺตนฺตโร"**ติ อาทิฯ อุปจาโรกฺกมนเญฺจตฺถ อุปจารพฺภนฺตเร ปวิสนเมว โหติฯ ตตฺถ อปฺปวิสิตฺวาปิ อุปจารโต พหิ อทฺธโยชนพฺภนฺตรคเตน มเคฺคน คจฺฉโนฺตปิ มคฺคสฺส ทฺวีสุ ปเสฺสสุ อทฺธโยชนพฺภนฺตรคตํ คามูปจารํ สพฺพํ โอกฺกมิตฺวา คจฺฉติเจฺจว วุจฺจติฯ อทฺธโยชนโต พหิ คเตน มเคฺคน คจฺฉโนฺต น คามูปจารคณนาย กาเรตโพฺพ, อทฺธโยชนคณนาเยว กาเรตโพฺพฯ เอวญฺจ สติ อนนฺตรสิกฺขาปเท นาวาเยว คามตีรปเสฺสน คจฺฉนฺตสฺส คามูปจารคณนาย อาปตฺติสมตฺถิตา โหติฯ น หิ สกฺกา นาวาย คามูปจารพฺภนฺตเร ปวิสิตุํฯ ติณฺณํ มคฺคานํ สมฺพนฺธฎฺฐานํ **สิงฺฆาฎกํ**ฯ **เอตฺถนฺตเร สํวิทหิเต**ติ เอตฺถ น เกวลํ ยถาวุตฺตรถิกาทีสุ เอว สํวิทหเน ทุกฺกฎํ, อนฺตรามเคฺคปีติ อธิปฺปาโยฯ

อทฺธโยชนํ อติกฺกมนฺตสฺสาติ อสติ คาเม อทฺธโยชนํ อติกฺกมนฺตสฺสฯ ยสฺมิญฺหิ คามเขตฺตภูเตปิ อรเญฺญ อทฺธโยชนพฺภนฺตเร คาโม น โหติ, ตมฺปิ อิธ อคามกํ อรญฺญนฺติ อธิปฺเปตํ, น วิญฺฌาฎวาทโยฯ

๑๘๕. **รฎฺฐเภเท**ติ รฎฺฐวิโลเปฯ **จกฺกสมารุฬฺหา**ติ อิริยาปถจกฺกํ, สกฎจกฺกํ วา สมารุฬฺหาฯ ทฺวินฺนมฺปิ สํวิทหิตฺวา มคฺคปฺปฎิปตฺติ, อวิสเงฺกตํ, สมยาภาโว, อนาปทา, คามนฺตโรกฺกมนํ วา อทฺธโยชนาติกฺกโม วาติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ เอกโตอุปสมฺปนฺนาทีหิ สทฺธึ สํวิธาย คจฺฉนฺตสฺส ปน มาตุคามสิกฺขาปเทน อาปตฺติฯ

สํวิธานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. นาวาภิรุหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๘๙. อฎฺฐเม **เอกํ ตีรํ...เป.... นิรนฺตร**นฺติ นทิโต อทฺธโยชนพฺภนฺตเร ปเทเส นิวิฎฺฐคาเมหิ นิรนฺตรตา วุตฺตาฯ **เอกํ อคามกํ อรญฺญ**นฺติ ตถา นิวิฎฺฐคามาภาเวน วุตฺตํฯ **อคามกตีรปเสฺสนา**ติอาทิ ปน อติเรกอทฺธโยชนวิตฺถตํ นทึ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตโต อูนวิตฺถาราย หิ นทิยา มเชฺฌนาปิ คมเน ตีรทฺวยสฺสาปิ อทฺธโยชนพฺภนฺตเร คตตฺตา คามนฺตรคณนาย, อทฺธโยชนคณนาย จ อาปตฺติโย ปริจฺฉินฺทิตพฺพาฯ เตเนว **"โยชนวิตฺถตา...เป.... อทฺธโยชนคณนาย ปาจิตฺติยานี"**ติ วุตฺตํฯ เตเนว หิ โยชนโต อูนาย นทิยา อทฺธโยชนพฺภนฺตรคตตีรวเสเนว อาปตฺติคณนํ วุตฺตเมว โหติฯ **"สพฺพอฎฺฐกถาสู"**ติอาทินา วุตฺตเมวตฺถํ สมเตฺถติฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ สมุทฺทตฬากาทีสุ ปาจิตฺติยํ น วุตฺตํ, ตถาปิ กีฬาปุเรกฺขารสฺส ตตฺถ ทุกฺกฎเมวาติ คเหตพฺพํ, ปฐมํ กีฬาปุเรกฺขารสฺสาปิ ปจฺฉา นาวาย นิทฺทุปคตสฺส, โยนิโส วา มนสิ กโรนฺตสฺส คามนฺตโรกฺกมนาทีสุปิ อาปตฺติสมฺภวโต ปณฺณตฺติวชฺชตา, ติจิตฺตตา จสฺส สิกฺขาปทสฺส วุตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

นาวาภิรุหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ปริปาจิตสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๗. นวเม ปาฬิยํ **“สิกฺขมานา...เป.... ปญฺจ โภชนานิ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ อนาปตฺตี”**ติ อิทํ อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปญฺจหิ สหธมฺมิเกหิ กตวิญฺญตฺติ ปริกถาทีหิ อุปฺปนฺนํ ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวฯ ภิกฺขุนิยา ปริปาจิตตา, ตถา ชานนํ, คิหิสมารมฺภาภาโว, โภชนตา, ตสฺส อโชฺฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ปริปาจิตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. รโหนิสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๘. ทสเม **อุปนนฺทสฺส จตุตฺถสิกฺขาปเทนา**ติ มาตุคาเมน รโหนิสชฺชสิกฺขาปทํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตํ ปน อเจลกวคฺค ปญฺจมมฺปิ อุปนนฺทํ อารพฺภ ปญฺญตฺเตสุ จตุตฺถตฺตา เอวํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

รโหนิสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต โอวาทวคฺโค ตติโยฯ

๔. โภชนวคฺโค

๑. อาวสถปิณฺฑสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๐๖. จตุตฺถวคฺคสฺส ปฐเม **อิเมสํเยวา**ติ อิเมสํ ปาสณฺฑานํเยวฯ **เอตฺตกาน**นฺติ อิมสฺมึ ปาสเณฺฑ เอตฺตกานํฯ

๒๐๘. **“คจฺฉนฺโต วา อาคจฺฉนฺโต วา”**ติ อิทํ อทฺธโยชนวเสน คเหตพฺพํฯ อเญฺญ อุทฺทิสฺส ปญฺญตฺตญฺจ ภิกฺขูสุ อปฺปสเนฺนหิ ติตฺถิเยหิ สามญฺญโตปิ ปญฺญตฺตมฺปิ ภิกฺขูนํ น วฏฺฏติเอวฯ อาวสถปิณฺฑตา, อคิลานตา, อนุวสิตฺวา โภชนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อาวสถปิณฺฑสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. คณโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๐๙. ทุติเย **อภิมาเร**ติ อภิภวิตฺวา ภควนฺตํ มารณตฺถาย ปโยชิเต ธนุธเรฯ นนุ ‘‘ราชานมฺปิ มาราเปสี’’ติ วจนโต อิทํ สิกฺขาปทํ อชาตสตฺตุโน กาเล ปญฺญตฺตนฺติ สิทฺธํ, เอวญฺจ สติ ปาฬิยํ ‘‘เตน โข ปน สมเยน รโญฺญ มาคธสฺส...เป.... ญาติสาโลหิโต อาชีวเกสุ ปพฺพชิโต โหติ...เป.... พิมฺพิสารํ เอตทโวจา’’ติอาทิ วิรุชฺฌตีติ? น วิรุชฺฌติฯ โส กิร อาชีวโก พิมฺพิสารกาลโต ปภุติ อนฺตรนฺตรา ภิกฺขู นิมเนฺตตฺวา ทานํ เทโนฺต อชาตสตฺตุกาเลปิ สิกฺขาปเท ปญฺญเตฺตปิ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ทูตํ ปาเหสิ, ภิกฺขู จ กุกฺกุจฺจายนฺตา นิวาเรสุํฯ ตสฺมา อาทิโต ปฏฺฐาย ตํ วตฺถุ ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๒๑๕. อญฺญมญฺญํ วิสทิสํ รชฺชํ วิรชฺชํ, วิรชฺชโต อาคตา **เวรชฺชกา**ฯ เต จ ยสฺมา ชาติโคตฺตาทิโต นานาวิธา, ตสฺมา **นานาเวรชฺชเก**ติปิ อโตฺถฯ

๒๑๗-๘. อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส วตฺถุวเสเนว วิญฺญตฺติโต คณโภชนตฺถตา สิทฺธาติ ตํ อวตฺวา ปทภาชเน อสิทฺธเมว นิมนฺตนโต คณโภชนํ ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตนาห **“ทฺวีหากาเรหี”**ติอาทิฯ **“เยน เกนจิ เววจเนนา”**ติ วุตฺตตฺตา ‘‘โภชนํ คณฺหถา’’ติอาทิสามญฺญนาเมนาปิ คณโภชนํ โหติฯ ยํ ปน ปาฬิยํ อทฺธานคมนาทิวตฺถูสุ ‘‘อิเธว ภุญฺชถา’’ติ วุตฺตวจนสฺส กุกฺกุจฺจายนํ, ตมฺปิ โอทนาทินามํ คเหตฺวา วุตฺตตฺตา เอว กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **เอกโต คณฺหนฺตี**ติ อญฺญมญฺญสฺส ทฺวาทสหตฺถํ อมุญฺจิตฺวา เอกโต ฐตฺวา คณฺหนฺติฯ

“อมฺหากํ จตุนฺนมฺปิ ภตฺตํ เทหี”ติ วุตฺตตฺตา ปาฬิ (วณฺณนา) ยํ ‘‘ตฺวํ เอกสฺส ภิกฺขุโน ภตฺตํ เทหี’’ติอาทิโน วุตฺตตฺตา จ โภชนนาเมน วิญฺญตฺตเมว คณโภชนํ โหติ, ตญฺจ อเญฺญน วิญฺญตฺตมฺปิ เอกโต คณฺหนฺตานํ สเพฺพสมฺปิ โหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ วิสุํ คหิตํ ปน วิญฺญตฺตํ ภุญฺชโต ปณีตโภชนาทิสิกฺขาปเทหิ อาปตฺติ เอวฯ

อาคนฺตุกปฎฺฎนฺติ อจฺฉินฺทิตฺวา อนฺวาธึ อาโรเปตฺวา กรณจีวรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ฐเปตี**ติ เอกํ อนฺตํ จีวเร พนฺธนวเสน ฐเปติฯ **ปจฺจาคตํ สิพฺพตี**ติ ตเสฺสว ทุติยอนฺตํ ปริวตฺติตฺวา อาหตํ สิพฺพติฯ **อาคนฺตุกปฎฺฎํ พนฺธตี**ติ จีวเรน ลคฺคํ กโรโนฺต ปุนปฺปุนํ ตตฺถ ตตฺถ สุเตฺตน พนฺธติฯ **ฆเฎฺฎตี**ติ ปมาเณน คเหตฺวา ทณฺฑาทีหิ ฆเฎฺฎติฯ **สุตฺตํ กโรตี**ติ คุณาทิภาเวน วเฎฺฎติฯ **วเลตี**ติ อเนกคุณสุตฺตํ หเตฺถน วา จกฺกทเณฺฑน วา วเฎฺฎติ เอกตฺตํ กโรติฯ **ปริวตฺตนํ กโรตี**ติ ปริวตฺตนทณฺฑยนฺตกํ กโรติ, ยสฺมึ สุตฺตคุฬํ ปเวเสตฺวา เวฬุนาฬิกาทีสุ ฐเปตฺวา ปริพฺภมาเปตฺวา สุตฺตโกฏิโต ปฎฺฐาย อากฑฺฒนฺติฯ

๒๒๐. **อนิมนฺติตจตุตฺถ**นฺติ อนิมนฺติโต จตุโตฺถ ยสฺส ภิกฺขุจตุกฺกสฺส, ตํ อนิมนฺติตจตุตฺถํฯ เอวํ เสเสสุปิฯ เตนาห **“ปญฺจนฺนํ จตุกฺกาน”**นฺติฯ **สมฺปเวเสตฺวา**ติ เตหิ โยเชตฺวาฯ **คโณ ภิชฺชตี**ติ นิมนฺติตสโงฺฆ น โหตีติ อโตฺถฯ

อธิวาเสตฺวา คเตสูติ เอตฺถ อกปฺปิยนิมนฺตนาธิวาสนกฺขเณ ปุพฺพปโยเค ทุกฺกฎมฺปิ นตฺถิ, วิญฺญตฺติโต ปสวเน ปน วิญฺญตฺติกฺขเณ อิตรสิกฺขาปเทหิ ทุกฺกฎํ โหตีติ คเหตพฺพํฯ **นิมนฺตนํ สาทิยถา**ติ นิมนฺตนภตฺตํ ปฏิคฺคณฺหถฯ **ตานิ จา**ติ กุมฺมาสาทีนิ จ เตหิ ภิกฺขูหิ เอเกน ปจฺฉา คหิตตฺตา เอกโต น คหิตานิฯ

“ภตฺตุเทฺทสเกน ปณฺฑิเตน ภวิตพฺพํ…เป…. โมเจตพฺพา”ติ เอเตน ภตฺตุเทฺทสเกน อกปฺปิยนิมนฺตเน สาทิเต สเพฺพสมฺปิ สาทิตํ โหติฯ เอกโต คณฺหนฺตานํ คณโภชนาปตฺติ จ โหตีติ ทเสฺสติฯ ทูตสฺส ทฺวาเร อาคนฺตฺวา ปุน ‘‘ภตฺตํ คณฺหถา’’ติ วจนภเยน **“คามทฺวาเร อฎฺฐตฺวา”**ติ วุตฺตํฯ คณโภชนตา, สมยาภาโว, อโชฺฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

คณโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๒๑. ตติเย ปาฬิยํ **ภตฺตปฏิปาฏิ อฎฺฐิตา**ติ กุลปฏิปาฏิยา ทาตพฺพา ภตฺตปฏิปาฏิ อฎฺฐิตา น ฐิตา, อโพฺพจฺฉินฺนา นิรนฺตรปฺปวตฺตาติ อโตฺถฯ พทรผลานิ ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกยาคุอาทิกํ **“พทรสาฬว”**นฺติ วุจฺจติฯ

ปาฬิยํ **ปรมฺปรโภชเน**ติ เยน ปฐมํ นิมนฺติโต, ตสฺส โภชนโต ปรสฺส โภชนสฺส ภุญฺชเนฯ วิกปฺปนาว อิธ อนุปญฺญตฺติวเสน มาติกายํ อนาโรปิตาปิ **ปริวาเร** ‘‘จตโสฺส อนุ

ปญฺญตฺติโย’’ติ (ปริ. ๘๖) อนุปญฺญตฺติยํ คณิตาฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ อฏฺฐกถายํ มหาปจฺจริว าทสฺส ปจฺฉา กถเนน ปรมฺมุขาวิกปฺปนา ปติฏฺฐปิตา, ตถาปิ สมฺมุขาวิกปฺปนาปิ คเหตพฺพาวฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘โย ภิกฺขุ ปญฺจสุ สหธมฺมิเกสุ อญฺญตรสฺส ‘มยฺหํ ภตฺตปจฺจาสํ ตุยฺหํ ทมฺมี’ติ วา ‘วิกปฺเปมี’ติ วา เอวํ สมฺมุขา’’ติอาทิ (กงฺขา. อฏฺฐ. ปรมฺปรโภชนสิกฺขา ปทวณฺณนา) วุตฺตํฯ

๒๒๙. **ขีรํ วา รสํ วา**ติ ปญฺจโภชนามิสํ ภตฺตโต อุปริ ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ อโภชน ตฺตา อุปฺปฏิปาฏิยา ปิวโตปิ อนาปตฺติฯ เตนาห **‘‘ภุญฺชเนฺตนา’’**ติอาทิฯ

วิกปฺปนาย อกรณโต อกิริยาวเสน อิทํ วาจายปิ สมุฏฺฐิตนฺติ อาห **‘‘วจีกมฺม’’**นฺติฯ ปรมฺปรโภชนตา, สมยาภาโว, อโชฺฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. กาณมาตาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๓๑. จตุเตฺถ ปาฬิยํ **ปฏิยาโลก**นฺติ ปจฺฉิมทิสํ, ปจฺฉาทิสนฺติ อโตฺถฯ อปาเถยฺยาทิอตฺถาย ปฏิยาทิตนฺติสญฺญาย คณฺหนฺตสฺสาปิ อาปตฺติ เอว อจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺสฯ อตฺตโน อตฺถาย ‘‘อิมสฺส หเตฺถ เทหี’’ติ วจเนนาปิ อาปชฺชนโต **‘‘วจีกมฺม’’**นฺติ วุตฺตํฯ วุตฺตลกฺขณปูวมนฺถตา, อเสสกตา, อปฺปฏิปฺปสฺสทฺธคมนตา, อญฺญาตกาทิตา, อติเรกปฏิคฺคหณนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

กาณมาตาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปฐมปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๓๗. ปญฺจเม **‘‘ติ-การํ อวตฺวา’’**ติ อิมินา กาตพฺพสทฺทสามตฺถิยา ลทฺธํ อิติ-ปทํ กตกาเล น วตฺตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ อิธ ปน อชานเนฺตหิ **อิติ**-สเทฺท ปยุเตฺตปิ อติริตฺตํ กตเมว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๒๓๘-๙. ‘‘ปวาริโต’’ติ อิทญฺจ กตฺตุอเตฺถ นิปฺผนฺนนฺติ ทเสฺสตุํ **‘‘กตปวารโณ’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ภุตฺตาวี-ปทสฺส นิรตฺถกภาวเมว สาเธตุํ **‘‘วุตฺตมฺปิ เจต’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ตาหี**ติ ปุถุกาหิฯ **สตฺตุโมทโก**ติ สตฺตุํ เตเมตฺวา กโต อปโกฺกฯ สตฺตุํ ปน ปิสิตฺวา ปิฏฺฐํ กตฺวา เตเมตฺวา ปูวํ กตฺวา ปจนฺติ, ตํ น ปวาเรติฯ **‘‘ปฏิกฺขิปิตพฺพฏฺฐาเน ฐิตเมว ปฏิกฺขิปติ นามา’’**ติ วุตฺตตฺตา ยํ ยํ อลชฺชิสนฺตกํ วา อตฺตโน อปาปุณกสงฺฆิกาทึ วา ปฏิเกฺขปโต ปวารณา น โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อาสนฺนตรํ องฺคนฺติ หตฺถปาสโต พหิ ฐตฺวา โอนมิตฺวา เทนฺตสฺส สีสํ อาสนฺนตรํ โหติ, ตสฺส โอริมเนฺตน ปริจฺฉินฺทิตพฺพํฯ

อปนาเมตฺวาติ อภิมุขํ หริตฺวาฯ **‘‘อิมํ ภตฺตํ คณฺหา’’ติ วทตี**ติ กิญฺจิ อนาเมตฺวา วทติฯ เกวลํ วาจาภิหารสฺส อนธิเปฺปตตฺตา คณฺหถาติ คเหตุํ อารทฺธํ กฏจฺฉุนา อนุกฺขิตฺตมฺปิ ปุเพฺพปิ เอวํ อภิหฏตฺตา ปวารณา โหตีติ **‘‘อภิหฏาว โหตี’’**ติ วุตฺตํฯ **อุทฺธฏมเตฺต**ติ ภาชนโต

วิโยชิตมเตฺตฯ **ทฺวินฺนํ สมภาเรปี**ติ ปริเวสกสฺส จ อญฺญสฺส จ ภตฺตปจฺฉิภาชนวหเน สมเก ปีติ อโตฺถฯ

รสํ คณฺหถาติ เอตฺถ เกวลํ มํสรสสฺส อปวารณาชนกสฺส นาเมน วุตฺตตฺตา ปฏิกฺขิปโต ปวารณา น โหติฯ **มจฺฉรส**นฺติอาทีสุ มโจฺฉ จ รสญฺจาติ อตฺถสฺส สมฺภวโต วตฺถุโนปิ ตาทิสตฺตา ปวารณา โหติ, ‘‘อิทํ คณฺหถา’’ติปิ อวตฺวา ตุณฺหีภาเวน อภิหฏํ ปฏิกฺขิปโตปิ โหติ เอวฯ **กรมฺพโก**ติ มิสฺสกาธิวจนเมตํฯ ยญฺหิ พหูหิ มิเสฺสตฺวา กโรนฺติ, โส ‘‘กรมฺพโก’’ติ วุจฺจติฯ

‘‘อุทฺทิสฺส กต’’นฺติ มญฺญมาโนติ เอตฺถ วตฺถุโน กปฺปิยตฺตา **‘‘ปวาริโตว โหตี’’**ติ วุตฺตํฯ ตเญฺจ อุทฺทิสฺส กตเมว โหติ, ปฏิเกฺขโป นตฺถิฯ **อยเมตฺถ อธิปฺปาโย**ติ ‘‘เยนาปุจฺฉิโต’’ติอาทินา วุตฺตเมวตฺถํ สนฺธาย วทติฯ **การณํ ปเนตฺถ ทุทฺทส**นฺติ ภตฺตสฺส พหุตรภาเวน ปวารณาสมฺภวการณํ ทุทฺทสํ, อญฺญถา กรมฺพเกปิ มจฺฉาทิพหุภาเว ปวารณา ภเวยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ ยถา เจตฺถ การณํ ทุทฺทสํ, เอวํ ปรโต ‘‘มิสฺสกํ คณฺหถา’’ติ เอตฺถาปิ การณํ ทุทฺทสเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ยญฺจ ‘‘อิทํ ปน ภตฺตมิสฺสกเมวา’’ติอาทิ การณํ วุตฺตํ, ตมฺปิ ‘‘อปฺปตรํ น ปวาเรตี’’ติ วจเนน น สเมติฯ **วิสุํ กตฺวา เทตี**ติ ‘‘รสํ คณฺหถา’’ติอาทินา วาจาย วิสุํ กตฺวา เทตีติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ น ปน กาเยน รสาทิํ วิโยเชตฺวาติฯ ตถา อวิโยชิเตปิ ปฏิกฺขิปโต ปวารณาย อสมฺภวโต อปฺปวารณาปโหณกสฺส นาเมน วุตฺตตฺตา ภตฺตมิสฺสกยาคุํ อาหริตฺวา ‘‘ยาคุํ คณฺหถา’’ติ วุตฺตฏฺฐานาทีสุ วิย, อญฺญถา วา เอตฺถ ยถา ปุพฺพาปรํ น วิรุชฺฌติ, ตถา อธิปฺปาโย คเหตโพฺพฯ

นาวา วา เสตุ วาติอาทิมฺหิ นาวาทิอภิรุหนาทิกฺขเณ กิญฺจิ ฐตฺวาปิ อภิรุหนาทิกาตพฺพเตฺตปิ คมนตปฺปรตาย ฐานํ นาม น โหติ, ชนสมฺมเทฺทน ปน อโนกาสาทิภาเวน กาตุํ น วฏฺฏติฯ **อจาเลตฺวา**ติ วุตฺตฏฺฐานโต อญฺญสฺมิมฺปิ ปเทเส วา อุทฺธํ วา อเปเสตฺวา ตสฺมิํ เอว ปน ฐาเน ปริวเตฺตตุํ ลภติฯ เตนาห **‘‘เยน ปเสฺสนา’’**ติอาทิฯ

อกปฺปิยโภชนํ วาติ กุลทูสนาทินา อุปฺปนฺนํ, ตํ ‘‘อกปฺปิย’’นฺติ อิมินา เตน มิสฺสํ โอทนาทิ อติริตฺตํ โหติ เอวาติ ทเสฺสติฯ ตสฺมา ยํ ตตฺถ อกปฺปกตํ กนฺทผลาทิ, ตํ อปเนตฺวา เสสํ ภุญฺชิตพฺพเมวฯ

โส ปุน กาตุํ น ลภตีติ ตสฺมิเญฺญว ภาชเน กริยมานํ ปฐมกเตน สทฺธิํ กตํ โหตีติ ปุน โส เอว กาตุํ น ลภติ, อโญฺญ ลภติฯ อเญฺญน หิ กตโต อโญฺญ ปุน กาตุํ ลภติฯ อญฺญสฺมิํ ปน ภาชเน เตน วา อเญฺญน วา กาตุํ วฏฺฏติฯ เตนาห **‘‘เยน อกตํ, เตน กาตพฺพํ, ยญฺจ อกตํ, ตํ กาตพฺพ’’**นฺติฯ **เอวํ กต**นฺติ อญฺญสฺมิํ ภาชเน กตํฯ **สเจ ปน อามิสสํสฏฺฐานี**ติ เอตฺถ มุขาทีสุ ลคฺคมฺปิ อามิสํ โสเธตฺวาว อติริตฺตํ ภุญฺชิตพฺพนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๒๔๑. วาจาย อาณาเปตฺวา อติริตฺตํ อการาปนโต อกิริยสมุฏฺฐานนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปวาริตภาโว, อามิสสฺส อนติริตฺตตา, กาเล อโชฺฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปฐมปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ทุติยปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๔๓. ฉเฏฺฐ ‘‘ภุตฺตสฺมิ’’นฺติ มาติกายํ วุตฺตตฺตา โภชนปริโยสาเน ปาจิตฺติยํฯ ปวาริตตา, ตถาสญฺญิตา, อาสาทนาเปกฺขตา, อนติริเตฺตน อภิหฏปวารณา, โภชนปอโยสานนฺติ อิ

มาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ทุติยปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. วิกาลโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๔๗. สตฺตเม นฏานํ นาฏกาติ **นฏนาฏกา,** สีตาหรณาทีนิฯ

๒๔๘-๙. **ขาทนีเย ขาทนียตฺถ**นฺติ ปูวาทิขาทนีเย วิชฺชมานขาทนียกิจฺจํ ขาทนีเยหิ กาตพฺพํ ชิฆจฺฉาหรณสงฺขาตํ อตฺถํ ปโยชนํ **เนว ผรนฺติ** น นิปฺผาเทนฺติฯ เอกสฺมึ เทเส อาหารกิจฺจํ สาเธนฺตํ วา อญฺญสฺมึ เทเส อฏฺฐิตภูมิรสาทิเภเทน อาหารกิจฺจํ อสาเธนฺตมฺปิ วา สมฺภเวยฺยาติ อาห **“เตสุ เตสุ ชนปเทสู”**ติอาทิฯ เกจิ ปน ‘‘เอกสฺมึ ชนปเท อาหารกิจฺจํ สาเธนฺตํ เสสชนปเทสุปิ วิกาเล น กปฺปติ เอวาติ ทสฺสนตฺถํ อิทํ วุตฺต’’นฺติปิ (สารตฺถ. ฏี. ปาจิตฺติยกณฺฑ ๓.๒๔๘-๒๔๙) วทนฺติฯ **ปกติอาหารวเสนา**ติ อเญฺญหิ ยาวกาลิเกหิ อโยชิตํ อตฺตโน ปกติยาว อาหารกิจฺจกรณวเสนฯ **สโมฺมโหเยว โหตี**ติ อเนกตฺถานํ นามานํ, อปฺปสิทฺธานญฺจ สมฺภวโต สโมฺมโห เอว สิยาฯ เตเนวตฺถ มยมฺปิ มูลกมูลาทีนํ ปริยายนฺตรทสฺสเนน อทสฺสนํ กริมฺห อุปเทสโตว คเหตพฺพโตฯ

ยนฺติ วฏฺฏกนฺทํฯ **มุฬาล**นฺติ ถูลตรุณมูลเมว, **รุกฺขวลฺลิอาทีนํ มตฺถโก**ติ เหฏฺฐา วุตฺตเมว สมฺปิเณฺฑตฺวา วุตฺตํฯ อจฺฉิวาทีนํ อปริปกฺกาเนว ผลานิ ยาวชีวิกานีติ ทเสฺสตุํ **“อปริปกฺกานี”**ติ วุตฺตํฯ **หรีตกาทีนํ อฏฺฐีนี**ติ เอตฺถ มิญฺชํ ยาวกาลิกนฺติ เกจิ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ อฏฺฐกถายํ อวุตฺตตฺตาฯ

หิงฺครุกฺขโต ปคฺฆริตนิยฺยาโส **หิงฺคุ** นามฯ **หิงฺคุชตุ**อาทโย จ หิงฺควิกติโยวฯ ตตฺถ **หิงฺคุชตุ** นาม หิงฺครุกฺขสฺส ทณฺฑปตฺตานิ ปจิตฺวา กตนิยฺยาโสฯ **หิงฺคุสิปาฏิกา** นาม หิงฺคุปตฺตานิ ปจิตฺวา กตนิยฺยาโสฯ อเญฺญน มิเสฺสตฺวา กโตติปิ วทนฺติฯ **ตก**นฺติ อคฺคโกฏิยา นิกฺขนฺตสิเลโสฯ **ตกปตฺติ**นฺติ ปตฺตโต นิกฺขนฺตสิเลโสฯ **ตกปณฺณิ**นฺติ ปลาเส ภชฺชิตฺวา กตสิเลโสฯ ทณฺฑโต นิกฺขนฺตสิเลโสติปิ วทนฺติฯ วิกาลตา, ยาวกาลิกตา, อโชฺฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

วิกาลโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สนฺนิธิการกสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๕๒-๓. อฏฺฐเม **ตาทิส**นฺติ อสูปพฺยญฺชนํฯ **ยาวกาลิกํ วา ยามกาลิกํ วา…เป…. ปาจิตฺติย**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ปาฬิยํ ขาทนียโภชนียปเทหิ ยาวกาลิกเมว สงฺคหิตํ, น ยามกาลิกํฯ ตถาปิ ‘‘อนาปตฺติ ยามกาลิกํ ยาเม นิทหิตฺวา ภุญฺชตี’’ติ อิธ เจว –

> ‘‘ยามกาลิเกน , ภิกฺขเว, สตฺตาหกาลิกํ…เป…. ยาวชีวิกํ ตทหุปฏิคฺคหิตํ ยาเม กปฺปติ, ยามาติกฺกเนฺต น กปฺปตี’’ติ (มหาว. ๓๐๕) –

อญฺญตฺถ จ วุตฺตตฺตา, ‘‘ยามกาลิก’’นฺติ วจนสามตฺถิยโต จ ภควโต อธิปฺปายญฺญูหิ อฏฺฐกถาจริเยหิ ยามกาลิกํ สนฺนิธิการกกตํ ปาจิตฺติยวตฺถุเมว วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ยนฺ**ติ ปตฺตํ, ฆํสนกิริยาเปกฺขาย เจตํ อุปโยควจนํฯ **องฺคุลิเลขา ปญฺญายตี**ติ สิเนหาภาเวปิ ปตฺตสฺส สุจฺฉวิ

ตาย ปญฺญายติฯ **ยนฺ**ติ ยาวกาลิกํ, ยามกาลิกญฺจฯ **อปริจฺจตฺตเมวา**ติ นิรเปกฺขตาย อนุปสมฺปนฺนสฺส อทินฺนํ, อปริจฺจตฺตญฺจ ยาวกาลิกาทิวตฺถุเมว สนฺธาย วทติ, น ปน ตคฺคตปฏิคฺคหณํฯ น หิ วตฺถุํ อปริจฺจชิตฺวา ตตฺถคตปฏิคฺคหณํ ปริจฺจชิตุํ สกฺกา, น จ ตาทิสํ วจนมตฺถิฯ ยทิ ภเวยฺย, ''สเจ ปโตฺต ทุโทฺธโต โหติ...เป.... ภุญฺชนฺตสฺส ปาจิตฺติย''นฺติ วจนํ วิรุเชฺฌยฺยฯ น หิ โธวเนน อามิสํ อปเนตุํ วายมนฺตสฺส ปฏิคฺคหเณ อเปกฺขา วตฺตติฯ **เยน** ปุนทิวเส ภุญฺชโต ปาจิตฺติยํ ชเนยฺย, ปเตฺต ปน วตฺตมานา อเปกฺขา ตคฺคติเก อามิเสปิ วตฺตติ เอวนามาติ อามิเส อนเปกฺขตา เอตฺถ น ลพฺภติ, ตโต อามิเส อวิชหิตปฏิคฺคหณํ ปุนทิวเส ปาจิตฺติยํ ชเนตีติ อิทํ วุตฺตํฯ อถ มตํ ''ยทเคฺคเนตฺถ อามิสานเปกฺขตา น ลพฺภติฯ ตทเคฺคน ปฏิคฺคหณานเปกฺขาปิ น ลพฺภตี''ติฯ ตถา สติ ยตฺถ อามิสาเปกฺขา อตฺถิ, ตตฺถ ปฏิคฺคหณาเปกฺขาปิ น วิคจฺฉตีติ อาปนฺนํ, เอวญฺจ ปฏิคฺคหเณ อนเปกฺขวิสฺสชฺชนํ วิสุํ น วตฺตพฺพํ สิยาฯ **อฏฺฐกถาย**เณฺจตมฺปิ ปฏิคฺคหณวิชหนการณเตฺตน อภิมตํ สิยา, อิทํ สุฏฺฐุตรํ กตฺวา วิสุํ วตฺตพฺพํ จีวราเปกฺขาย วตฺตมานายปิ ปจฺจุทฺธาเรน อธิฏฺฐานวิชหนํ วิยฯ เอตสฺมิญฺจ อุปาเย สติ คณฺฐิกาหตปเตฺตสุ อวฏฺฐานตา นาม น สิยาติ วุโตฺตวายมโตฺถฯ ตสฺมา ยํ วุตฺตํ **สารตฺถทีปนิยํ** ''ยํ ปรสฺส ปริจฺจชิตฺวา อทินฺนมฺปิ สเจ ปฏิคฺคหเณ นิรเปกฺขนิสฺสชฺชเนน วิชหิตปฏิคฺคหณํ โหติ, ตมฺปิ ทุติยทิวเส วฏฺฏตี''ติอาทิ (สารตฺถ. ฏี. ปาจิตฺติยกณฺฑ ๓.๒๕๒-๒๕๓), ตํ น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ

ปกติอามิเสติ โอทนาทิกปฺปิยยาวกาลิเกฯ **เทฺว**ติ ปุเรภตฺตํ ปฏิคฺคหิตํ ยามกาลิกํ ปุเรภตฺตํ สามิเสน มุเขน ภุญฺชโต สนฺนิธิปจฺจยา เอกํ, ยามกาลิกสํสฏฺฐตาย ยาวกาลิกตฺตภชเนน อนติริตฺตปจฺจยา เอกนฺติ เทฺว ปาจิตฺติยานิฯ **วิกปฺปทฺวเย**ติ สามิสนิรามิสปกฺขทฺวเยฯ **ถุลฺลจฺจยญฺจ ทุกฺกฏญฺจา**ติ มนุสฺสมํเส ถุลฺลจฺจยํ, เสเสสุ ทุกฺกฏํฯ ยาวกาลิกยามกาลิกตา, สนฺนิธิภาโว, ตสฺส อโชฺฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

สนฺนิธิการกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ปณีตโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๕๙. นวเม **ปณีตสํสฏฺฐานิ โภชนานิ ปณีตโภชนานี**ติ ปาฬิยํ ปน โภชนานิ ปุเพฺพ วุตฺตตฺตา ปากฏานีติ อทสฺสิตานิ, ตาทิเสหิ ปณีเตหิ มิสฺสตฺตา ปณีตโภชนานิ นาม โหนฺติฯ เตสํ ปเภททสฺสนตฺถํ **''เสยฺยถิทํ สปฺปิ นวนีต''**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **สปฺปิภตฺต**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ สปฺปินา สํสฏฺฐํ ภตฺตํ, สปฺปิ จ ภตฺตญฺจาติปิ อโตฺถ วิญฺญายติ, อฏฺฐกถายํ ปน ''สาลิภตฺตํ วิย สปฺปิภตฺตํ นาม นตฺถี''ติอาทินา วุตฺตตฺตา น สกฺกา อญฺญํ วตฺถุํฯ อฏฺฐกถาจริยา เอว หิ อีทิเสสุ ฐาเนสุ ปมาณํฯ

มูลนฺติ กปฺปิยภณฺฑํ วุตฺตํฯ **ตสฺมา อนาปตฺตี**ติ เอตฺถ วิสเงฺกเตน ปาจิตฺติยาภาเวปิ สูโปทนทุกฺกฏา น มุจฺจตีติ วทนฺติฯ **''กปฺปิยสปฺปินา, อกปฺปิยสปฺปินา''**ติ จ อิทํ กปฺปิยากปฺปิยมํสสตฺตานํ วเสน วุตฺตํฯ

๒๖๑. **มหานามสิกฺขาปทํ** นาม อุปริ จาตุมาสปจฺจยปวารณาสิกฺขาปทํ (ปาจิ. ๓๐๓ อาทโย)ฯ อคิลาโน หิ อปฺปวาริตฏฺฐาเน วิญฺญาเปโนฺตปิ กาลปริเจฺฉทํ, เภสชฺชปริเจฺฉทํ วา กตฺวา สงฺฆวเสน ปวาริตฏฺฐานโต ตทุตฺตริ วิญฺญาเปเนฺตน, ปริเจฺฉทพฺภนฺตเรปิ น เภสชฺชกรณีเยน โรเคน เภสชฺชํ วิญฺญาเปเนฺตน จ สโม โหตีติ **''มหานามสิกฺขาปเทน กาเรต**

โพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ ปณีตโภชนตา, อคิลานตา, อกตวิญฺญตฺติยา ปฏิลาโภ, อโชฺฌหรณนฺติ อิมา เนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ปณีตโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ทนฺตโปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๖๓. ทสเม **ฆนพโทฺธ**ติ ฆนมํเสน สมฺพโทฺธ, กถินสํหตสรีโรติ อโตฺถฯ

๒๖๔. **มุขทฺวารนฺ**ติ มุขโต เหฏฺฐา ทฺวารํ มุขทฺวารํ, คลนาฬิกนฺติ อโตฺถฯ เอวญฺจ นาสิกาย ปวิฏฺฐมฺปิ มุขทฺวารํ ปวิฏฺฐเมว โหติ, มุเข ปกฺขิตฺตมตฺตญฺจ อปฺปวิฏฺฐํฯ **อาหารนฺ**ติ อโชฺฌหริตพฺพํ กาลิกํ อธิเปฺปตํ, น อุทกํฯ ตญฺหิ เภสชฺชสงฺคหิตมฺปิ อกาลิกเมว ปฏิคฺคหิตเสฺสว กาลิกตฺตาฯ อุทเก หิ ปฏิคฺคหณํ น รุหติฯ เตเนว ภิกฺขุนา ตาปิเตน อุทเกน จิรปฏิคฺคหิเตน จ อกปฺปิยกุฏิยํ วุเตฺถน จ สห อามิสํ ภุญฺชนฺตสฺสาปิ สามปากาทิโทโส น โหติฯ วกฺขติ หิ ‘‘ภิกฺขุ ยาคุอตฺถาย…เป…. อุทกํ ตาเปติ, วฏฺฏตี’’ติอาทิ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๒๖๕)ฯ ภิกฺขู ปน เอตํ อธิปฺปายํ ตทา น ชานิํสุฯ เตนาห **‘‘สมฺมา อตฺถํ อสลฺลเกฺขตฺวา’’**ติอาทิฯ

๒๖๕. **รถเรณุมฺปี**ติ รเถ คจฺฉเนฺต อุฏฺฐหนเรณุสทิสเรณุํฯ เตน ตโต สุขุมํ อากาเส ปริพฺภมนกํ ทิสฺสมานมฺปิ อโพฺพหาริกนฺติ ทเสฺสติฯ **อกลฺลโก**ติ คิลาโนฯ

‘‘คเหตุํ วา…เป…. ตสฺส โอริมเนฺตนา’’ติ อิมินา อากาเส อุชุํ ฐตฺวา ปเรน อุกฺขิตฺตํ คณฺหนฺตสฺสาปิ อาสนฺนงฺคภูตปาทตลโต ปฏฺฐาย หตฺถปาโส ปริจฺฉินฺทิตโพฺพ, น ปน สีสนฺตโต ปฏฺฐายาติ ทเสฺสติฯ ตตฺถ **‘‘โอริมเนฺตนา’’**ติ อิมสฺส เหฏฺฐิมเนฺตนาติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ

เอตฺถ จ **ปวารณาสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** ‘‘สเจ ภิกฺขุ นิสิโนฺน โหติ, อาสนสฺส ปจฺฉิมนฺตโต ปฏฺฐายา’’ติอาทินา (ปาจิ. อฏฺฐ. ๒๓๘-๒๓๙) ปฏิคฺคาหกานํ อาสนฺนงฺคสฺส ปาริมนฺตโต ปฏฺฐาย ปริเจฺฉทสฺส ทสฺสิตตฺตา อิธาปิ อากาเส ฐิตสฺส ปฏิคฺคาหกสฺส อาสนฺนงฺคภูตปาทงฺคุลสฺส ปาริมนฺตภูตโต ปณฺหิปริยนฺตสฺส เหฏฺฐิมตลโต ปฏฺฐาย, ทายกสฺส ปน โอริมนฺตภูตโต ปาทงฺคุลสฺส เหฏฺฐิมตลโต ปฏฺฐาย หตฺถปาโส ปริจฺฉินฺทิตโพฺพติ ทฏฺฐพฺพํฯ อิมินาว นเยน ภูมิยํ นิปชฺชิตฺวา อุสฺสีเส นิสินฺนสฺส หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺสปิ อาสนฺนสีสงฺคสฺส ปาริมนฺตภูตโต คีวนฺตโต ปฏฺฐาเยว หตฺถปาโส มินิตโพฺพ, น ปาทตลโต ปฏฺฐายฯ เอวํ นิปชฺชิตฺวา ทาเนปิ ยถานุรูปํ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ยํ อาสนฺนตรํ องฺค’’นฺติ หิ วุตฺตํฯ

ปฏิคฺคหณสญฺญายาติ ‘‘มญฺจาทินา ปฏิคฺคเหสฺสามี’’ติ อุปฺปาทิตสญฺญายฯ อิมินา ‘‘ปฏิคฺคณฺหามี’’ติ วาจาย วตฺตพฺพกิจฺจํ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ **กตฺถจิ** อฏฺฐกถาสุ, ปเทเสสุ วาฯ **อสํหาริเม ผลเก**ติ ถามมชฺฌิเมน ปุริเสน อสํหาริเยฯ **ปุญฺฉิตฺวา ปฏิคฺคเหตฺวา**ติ ปุญฺฉิเตปิ รชนจุณฺณสงฺกาย สติ ปฏิคฺคหณตฺถาย วุตฺตํ, นาสติฯ **ตํ ปนา**ติ ปติตรชํ อปฺปฏิคฺคเหตฺวา อุปริ คหิตปิณฺฑปาตํฯ **อนาปตฺตี**ติ ทุรุปจิณฺณาทิโทโส นตฺถิฯ ‘‘อนุปสมฺปนฺนสฺส ทสฺสามี’’ติ อาทิปิ วินยทุกฺกฏปริหาราย วุตฺตํฯ ตถา อกตฺวา คหิเตปิ ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชโต อนาปตฺติ เอวฯ **‘‘อนุปสมฺปนฺนสฺส ทตฺวา’’**ติ อิทมฺปิ ปุริมาโภคานุคุณตาย วุตฺตํฯ

จรุเกนาติ ขุทฺทกภาชเนนฯ **อภิหฏตฺตา**ติ ทิยฺยมานกฺขณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ทตฺวา อปนยนกาเล ปน ฉาริกา วา พินฺทูนิ วา ปตนฺติ, ปุน ปฏิคฺคเหตพฺพํ อภิหารสฺส วิคตตฺตาติ วทนฺติฯ ตํ ยถา น ปตติ, ตถา อปเนสฺสามีติ ปริหรเนฺต ยุชฺชติฯ ปกติสญฺญาย อปเนเนฺต อภิหาโร น

ฉิชฺชติ, ตํ ปฏิคฺคหิตเมว โหติฯ **มุขวฏฺฏิยาปิ คเหตุํ วฏฺฏตี**ติ อภิหริยมานสฺส ปตฺตสฺส มุขวฏฺฏิยา อุปริภาเค หตฺถํ ปสาเรตฺวา ผุสิตุํ วฏฺฏติฯ

ปาเทน เปเลตฺวาติ ''ปาเทน ปฏิคฺคเหสฺสามี''ติสญฺญาย อกฺกมิตฺวาฯ **เกจี**ติ อภยคิริวาสิโนฯ **วจนมตฺตเมวา**ติ ปฏิพทฺธปฺปฏิพทฺธนฺติ สทฺทมตฺตเมว นานํ, กายปฏิพทฺธเมว โหติฯ ตสฺมา เตสํ วจนํ น คเหตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ

เตน อาหราเปตุนฺติ ยสฺส ภิกฺขุโน สนฺติกํ คตํ, ตํ อิธ อาเนหีติ อาณาเปตฺวา เตน อาหราเปตุํ อิตรสฺส วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ **น ตโต ปรน**ฺติ ตทเหว สามํ อปฺปฏิคฺคหิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตทเหว ปฏิคฺคหิตํ ปน ปุนทิวสาทีสุ อปฺปฏิคฺคเหตฺวาปิ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ

ขิยฺยนฺตีติ ขยํ คจฺฉนฺติ, เตสํ จุเณฺณหิ ถุลฺลจฺจยอปฺปฏิคฺคหณาปตฺติโย น โหนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **''นวสมุฏฺฐิต''**นฺติ เอเตเนว อุจฺฉุอาทีสุ อภินวลคฺคตฺตา อโพฺพหาริกํ น โหตีติ ทเสฺสติฯ **เอเสว นโย**ติ สนฺนิธิโทสาทึ สนฺธาย วทติฯ เตนาห **''น หี''**ติอาทิฯ เตน จ ปฏิคฺคหณเงฺคสุ ปญฺจสุปิ สมิเทฺธสุ อโชฺฌหริตุกามตาย คหิตเมว ปฏิคฺคหิตํ นาม โหติ อโชฺฌหริตเพฺพสุ เอว ปฏิคฺคหณสฺส อนุญฺญาตตฺตาติ ทเสฺสติฯ ตถา พาหิรปริโภคตฺถาย คเหตฺวา ฐปิตเตลาทึ อโชฺฌหริตุกามตาย สติ ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

เกสญฺจีติอาทีสุ อนุปสมฺปนฺนานํ อตฺถาย กตฺถจิ ฐปิยมานมฺปิ หตฺถโต มุตฺตมเตฺต เอว ปฏิคฺคหณํ น วิชหติ, อถ โข ภาชเน ปติตเมว ปฏิคฺคหณํ วิชหติฯ ภาชนญฺจ ภิกฺขุนา ปุนทิวสตฺถาย อเปกฺขิตเมวาติ ตคฺคตมฺปิ อามิสํ ทุโทฺธตปตฺตคตํ วิย ปฏิคฺคหณํ น วิชหตีติ อาสงฺกาย ''สามเณรสฺส หเตฺถ ปกฺขิปิตพฺพ''นฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อีทิเสสุ หิ ยุตฺติ น คเวสิตพฺพา, วุตฺตนเยเนว ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ **''ปตฺตคตา ยาคู''**ติ อิมินา ปตฺตมุขวฏฺฏิยา ผุเฏฺฐปิ กุเฏ ยาคุ ปฏิคฺคหิตา, อุคฺคหิตา วา น โหติ ภิกฺขุโน อนิจฺฉาย ผุฏฺฐตฺตาติ ทเสฺสติฯ **อาโรเปตี**ติ หตฺถํ ผุสาเปติฯ **ปฏิคฺคหณูปคํ ภารํ** นาม มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส อุเกฺขปารหํฯ **น ปิทหิตพฺพน**ฺติ หตฺถโต มุตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, หตฺถคตํ ปน อิตเรน หเตฺถน ปิทหโต, หตฺถโต มุตฺตมฺปิ วา อผุสิตฺวา อุปริปิธานํ ปาเตนฺตสฺส น โทโสฯ

ปฏิคฺคณฺหาตีติ ฉายตฺถาย อุปริ ธารยมานา มหาสาขา เยน เกนจิ ฉิเชฺชยฺย, ตตฺถ ลคฺครชํ มฺเข ปาเตยฺย จาติ กปฺปิยํ การาเปตฺวา ปฏิคฺคณฺหาติฯ **กุณฺฑเก**ติ มหาฆเฏฯ **ตสฺมิมฺปี**ติ จาฏิฆเฏปิฯ **คาหาเปตฺวา**ติ อปฺปฏิคฺคหิตํ กาลิกํ คาหาเปตฺวาฯ

ทุติยเตฺถรสฺสาติ ''เถรสฺส ปตฺตํ มยฺหํ เทถา''ติ เตน อตฺตโน ปริจฺจชาเปตฺวา ทุติยเตฺถรสฺส เทติฯ **เอตฺถ ปนา**ติ ปตฺตปริวตฺตเนฯ **การณน**ฺติ เอตฺถ ยถา ''สามเณรา อิโต อมฺหากมฺปิ เทนฺตี''ติ วิตโกฺก อุปฺปชฺชติ, น ตถาติ การณํ วทนฺติ, ตญฺจ ยุตฺตํฯ ยสฺส ปน ตาทิโส วิตโกฺก นตฺถิ, เตน อปริวเตฺตตฺวาปิ ภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

นิจฺจาเลตุนฺติ จาเลตฺวา ปาสาณสกฺขราทิอปนยํ กาตุํฯ **อุทฺธนํ อาโรเปตพฺพน**ฺติ อนคฺคิกํ อุทฺธนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อุทฺธเน ปจฺจมานสฺส อาลุฬเน อุปริ อปกฺกตณฺฑุลา เหฏฺฐา ปวิสิตฺวา ปจฺจตีติ อาห **''สามํปากเญฺจว โหตี''**ติฯ

อาธารเก ปโตฺต ฐปิโตติ อปฺปฏิคฺคหิตามิโส ปโตฺต ปุน ปฏิคฺคหณตฺถาย ฐปิโตฯ **เอกคฺคหเณเนวา**ติ สามเณรานํ คหิตสฺส ปุน อจฺฉทฺทนวเสน คหเณนฯ **ภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี**ติ

ธูมวฏฺฏิยา ตทหุปฏิคฺคหิตตฺตา วุตฺตํฯ **ภตฺตุคฺคาโร**ติอาทิ อโพฺพหาริกปฺปสงฺเคน วิกาล โภชนวินิจฺฉยทสฺสนํฯ **สมฺโทฺทเกนา**ติ อปฺปฏิคฺคหิเตนฯ **หิมกรกา** นาม กทาจิ วโสฺสท เกน สห ปตนกา ปาสาณเลขา วิย ฆนีภูตอุทกวิเสสา, เตสุ ปฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถิฯ เตนาห **“อุทกคติกา เอวา”**ติฯ **ปุเรภตฺตเมว วฏฺฏตี**ติ อปฺปฏิคฺคหิตาปตฺตีหิ อโพฺพหาริกมฺปิ วิกาล โภชนาปตฺตีหิ สโพฺพหาริกนฺติ ทเสฺสติฯ

ลคฺคตีติ มุเข จ หเตฺถ จ มตฺติกาวณฺณํ ทเสฺสติฯ **พหล**นฺติ หตฺถมุเขสุ อลคฺคนกมฺปิ ปฏิคฺคเหตพฺพํฯ **วาสมตฺต**นฺติ เรณุขีราภาวํ ทเสฺสติฯ **อากิรติ ปฏิคฺคเหตพฺพ**นฺติ ปุปฺผ รสสฺส ปญฺญายนโต วุตฺตํฯ

มหาภูเตสูติ ปาณสรีรสนฺนิสฺสิเตสุ ปถวีอาทิมหาภูเตสุฯ **สพฺพํ วฏฺฏตี**ติ อตฺตโน, ปเรสญฺจ สรีรนิสฺสิตํ สพฺพํ วฏฺฏติฯ อกปฺปิยมํสานุโลมตาย ถุลฺลจฺจยาทิํ น ชเนตีติ อธิปฺปา โยฯ **ปตตี**ติ อตฺตโน สรีรโต วิจฺฉินฺทิตฺวา ปตติฯ ‘‘รุกฺขโต ฉินฺทิตฺวา’’ติ วุตฺตตฺตา มตฺติกตฺ ถาย ปถวิํ ขณิตุํ, อญฺญมฺปิ ยํกิญฺจิ มูลปณฺณาทิวิสเภสชฺชํ ฉินฺทิตฺวา ฉาริกํ อกตฺวาปิ อปฺปฏิคฺ คหิตมฺปิ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ อปฺปฏิคฺคหิตตา, อนนุญฺญาตตา, ธูมาทิอโพฺพหาริก ตาภาโว, อโชฺฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ทนฺตโปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต โภชนวโคฺค จตุโตฺถฯ

๕. อเจลกวโคฺค

๑. อเจลกสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๗๓. ปญฺจมวคฺคสฺส ปฐเม **มยฺหํ นามา**ติ ภิกฺขุนา ภูมิยํ ฐเปตฺวา ทินฺนมฺปิ สนฺธาย วท ติฯ อญฺญติตฺถิยตา, อนนุญฺญาตตา, อโชฺฌหรณียตา, อโชฺฌหรณตฺถาย สหตฺถา อนิกฺขิตฺต ภาชเน ทานนฺติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อเจลกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโยฺยชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๗๔. ทุติเย อนาจารํ อาจริตุกามตา, ตทตฺถเมว อุปสมฺปนฺนสฺส อุโยฺยชนา, ตสฺส อุป จาราติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อุโยฺยชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. สโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๑. ตติเย ปาฬิยํ **ขุทฺทเก ฆเร**ติ เอตฺถ ขุทฺทกํ ฆรํ นาม ปญฺจหตฺถโต อูนกวิตฺถารํ อธิเปฺปตํฯ ตตฺถ จ ปิฏฺฐสงฺฆาฏโต หตฺถปาเส อวิชหิเตปิ ปิฏฺฐิวํสาติกฺกโม โหตีติ อาห **“ปิฏฺฐิวํสํ อติกฺกมิตฺวา”**ติฯ **ยถา ตถา วา กตสฺสา**ติ ปิฏฺฐิวํสํ อาโรเปตฺวา วา อนาโรเปตฺวา วา กตสฺสฯ

๒๘๓. ปาฬิยํ **วีตราคา**ติ อปริยุฏฺฐิตราคานํ, อนาคามีนญฺจ สงฺคโหฯ **สจิตฺตก**นฺติ อนุป วิสิตฺวา นิสีทนจิเตฺตน สจิตฺตกํฯ ปริยุฏฺฐิตราคชายมฺปติกานํ สนฺนิหิตตา, สยนิฆรตา, ทุติยสฺส ภิกฺขุโน อภาโว, อนุปขชฺช นิสีทนนฺติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

สโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒๘๔-๒๘๙. จตุตฺถปญฺจมานิ วุตฺตตฺถานิฯ

๖. จาริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๘. ฉเฏฺฐ **''ปริเยสิตฺวา อาโรจนกิจฺจํ นาม นตฺถี''**ติ วุตฺตตฺตา โย อปริเยสิตโพฺพ อุปสงฺกมิตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทิสฺสติ, โส สเจปิ ปกติวจนสฺส สวนูปจารํ อติกฺกมฺม ฐิโต อุปคนฺตฺวา อาปุจฺฉิตโพฺพฯ เตนาห **''อปิ จ...เป.... ยํ ปสฺสติ, โส อาปุจฺฉิตโพฺพ''**ติอาทิฯ

๓๐๒. อนาปตฺติวาเร เจตฺถ อนฺตรารามาทีนเญฺญว วุตฺตตฺตา วิหารโต คามวีถึ อนุญฺญา ตการณํ วินา อติกฺกมนฺตสฺสาปิ อาปตฺติ โหติ, น ปน ฆรูปจารํ อติกฺกมนฺตเสฺสวฯ

ยํ ปน ปาฬิยํ ''อญฺญสฺส ฆรูปจารํ โอกฺกมนฺตสฺส...เป.... ปฐมํ ปาทํ อุมฺมารํ อติกฺกาเม ตี''ติอาทิ วุตฺตํฯ ตํ คาเม ปวิฏฺฐํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตถาปิ อญฺญสฺส ฆรูปจารํ อโนกฺกมิตฺวา วีถิมเชฺฌเนว คนฺตฺวา อิจฺฉิติจฺฉิตฆรทฺวาราภิมุเข ฐตฺวา มนุเสฺส โอโลเกตฺวา คจฺฉนฺตสฺสาปิ ปาจิตฺติยเมวฯ ตตฺถ เกจิ ''วีถิยํ อติกฺกมนฺตสฺส ฆรูปจารคณนาย อาปตฺติโย''ติ วทนฺติฯ อเญฺญ ปน ''ยานิ กุลานิ อุทฺทิสฺส คโต, เตสํ คณนายา''ติฯ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน นิมนฺตนสาทิยนํ, สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉนา, ภตฺติยฆรโต อญฺญฆรูปสงฺกมนํ, มชฺฌนฺหิกานติกฺกโม, สมยาปทานํ อภาโวติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

จาริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. มหานามสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๐๓. สตฺตเม **มหานาโม**ติ สุโกฺกทนสฺส ปุโตฺต อนุรุทฺธเตฺถรสฺส, สตฺถุ จ เชฏฺฐภาตาฯ อานนฺทเตฺถโร อมิโตทนสฺส ปุโตฺต, นนฺทเตฺถโร ปน สุโทฺธทนเสฺสวฯ

๓๐๕. ปาฬิยํ **กาลํ อาหริสฺสถา**ติ อชฺชตนํ กาลํ วีตินาเมสฺสถ, เสฺว เภสชฺชํ หริสฺสถาติ วา อโตฺถฯ ''อตฺถิ ปวารณา เภสชฺชปริยนฺตา จ รตฺติปริยนฺตา จา''ติ ตติยโกฏฺฐาเส นิยมิต เมว เภสชฺชํ นิยมิตกาลนฺตเรเยว คเหตพฺพํ, น ตโต พหิฯ อิตรถา วิสุํ ปโยชนํ นตฺถีติ ทฏฺฐพฺพํฯ สปริยนฺตา สงฺฆปวารณา, ตทุตฺตริ เภสชฺชวิญฺญตฺติ, อคิลานตาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

มหานามสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อุยฺยุตฺตเสนาสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑๕. อฏฺฐเม **เอกเมก**นฺติ เอตฺถ ทุวงฺคินีปิ ติวงฺคินีปิ เสนา สงฺคยฺหติฯ อุยฺยุตฺตจตุรงฺค เสนาทสฺสนาย ตถารูปปจฺจยาทึ วินา คมนํ, อนนุญฺญาโตกาเส ทสฺสนนฺติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

อุยฺยุตฺตเสนาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. เสนาวาสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑๙. นวเม เสนาย จตุโตฺถ สูริยตฺถงฺคโม, อคิลานตาติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

เสนาวาสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. อุโยฺยธิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๒๒. ทสเม ปาฬิยํ **กติ เต ลกฺขานิ ลทฺธานี**ติ กิตฺตกา ตยา ลทฺธาติ อโตฺถฯ อุโยฺยธิกาทิทสฺสนาย ตถารูปปจฺจยํ วินา คมนํ, อนนุญฺญาโตกาเส ทสฺสนนฺติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

อุโยฺยธิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต อเจลกวโคฺค ปญฺจโมฯ

๖. สุราปานวโคฺค

๑. สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๒๘. ฉฏฺฐวคฺคสฺส ปฐเม ปาฬิยํ **กิณฺณปกฺขิตฺตา**ติ ปิฏฺฐปูวาทึ อปกฺขิปิตฺวา กิณฺณสงฺขาตํ ธญฺญงฺกุราทิสุราพีชํ ปกฺขิปิตฺวา กตาฯ **สมฺภารสํยุตฺตา**ติ สาสปาทิอเนกสมฺภาเรหิ สญฺญุตฺตาฯ

มธุกตาลนาฬิเกราทิปุปฺผาทิรโส จิรปริวาสิโต **ปุปฺผาสโว** นามฯ ตถา ปนสาทิ **ผลาสโว**ฯ มุทฺทิกรโส **มธฺวาสโว**ฯ อุจฺฉุรโส **คุฬาสโว**ฯ ติผลติกฏุกาทินานาสมฺภารานํ รโส จิรปริวาสิโต **สมฺภารสํยุโตฺต**ฯ **พีชโต ปฏฺฐายา**ติ ยถาวุตฺตานํ ปิฏฺฐาทีนํ มชฺชตฺถาย ภาชเน ปกฺขิตฺตกาลโต ปฏฺฐายฯ

๓๒๙. **โลณโสวีรกํ สุตฺต**ญฺจ อเนเกหิ ทพฺพสมฺภาเรหิ อภิสงฺขโต เภสชฺชวิเสโสฯ อุยฺยุตฺตสิกฺขาปทานํ อจิตฺตกโลกวเชฺชสุ โลกวชฺชตา ปุเพฺพ วุตฺตนยาวาติ ตตฺถ กิญฺจิปิ อวตฺวา อิธ เตหิ อสาธารณวตฺถุวิเสสสิทฺธาย อจิตฺตกปเกฺขปิ อกุสลจิตฺตตาย ตํ โลกวชฺชตาทิวิเสสํ ทเสฺสตุเมว "**วตฺถุอชานนตาย เจตฺถา**"ติอาทินา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ ปฐมปาราชิกวณฺณนายํ วิตฺถารโต **สารตฺถทีปนิยํ** วิรทฺธฏฺฐานวิโสธนวเสน วุตฺตนฺติ ตเตฺถว คเหตพฺพํฯ มชฺชภาโว, ตสฺส ปานญฺจาติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. องฺคุลิปโตทกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๐. ทุติเย หสาธิปฺปายตา, อุปสมฺปนฺนสฺส กาเยน กายามสนนฺติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

องฺคุลิปโตทกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. หสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๘. ตติเย ปาฬิยํ **หสธมฺม หสธมฺมสญฺญี**ติอาทีสุ อุปฺลวาทิมตฺตํ กึ หสธมฺมํ โหตีติ คหณวเสน สติ กรณีเย กริยมานํ หสธมฺมํ หสธมฺมติ คหณวเสน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **อุสฺสาเรโนฺต**ติ อุทเก ฐิตํ นาวํ ตีเร อาโรเปโนฺตฯ

ปตนุปฺปตนวาเรสูติ อุทกสฺส อุปริตเล มณฺฑูกคติยา ปตนุปฺปตนวเสน คมนตฺถํ ขิตฺตาย เอกิสฺสา กถลาย วเสน วุตฺตํฯ อุทกสฺส อุปริโคปฺผกตา, หสาธิปฺปาเยน กีฬนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

หสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อนาทริยสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๔. จตุเตฺถ **สุตฺตานุโลม**นฺติ มหาปเทสาฯ อฏฺฐกถาติปิ วทนฺติฯ อุปสมฺปนฺนสฺส ปญฺญเตฺตน วจนํ, อนาทริยกรณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

อนาทริยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ภึสาปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๕. ปญฺจเม อุปสมฺปนฺนตา, ตสฺส ทสฺสนสวนวิสเย ภึสาเปตุกามตาย วายมนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ภึสาปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. โชติสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๕๔. ฉเฏฺฐ **อลาตํ ปติต**นฺติ อคฺคิกปาลโต พหิ ปติตํฯ **วิชฺฌาต**นฺติ วิชฺฌาตํ อลาตํ กปาลคฺคิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา ชาเลนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ, ตถา เกวลํ อินฺธนํ ปาเตนฺตสฺสปิ วิชฺฌาตํ กปาลคฺคึ มุขวาตาทินา อุชฺชาเลนฺตสฺสปิฯ คิลานตาทิการณาภาโว, วิสิเพฺพตุกามตา, สมาทหนนฺติ ตีณิ องฺคานิฯ

โชติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นหานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๕๗. สตฺตเม ปาฬิยํ **นคเร ถกิเต**ติ เอตฺถ รญฺญา จิรํ นหายิตุกาเมน ‘‘อหํ พหิ อุยฺยาเน กตารโกฺข วสิสฺสามิ, นครํ ถเกตฺวา โคเปถา’’ติ อนุญฺญาตา, เต ถกึสูติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อสมฺภิเนฺนนา**ติ อนเฏฺฐน, ตํ ทิวสํ ปุน อคฺคหิตาลงฺกาเรน ปพฺพุทฺธมเตฺตนาติ อธิปฺปาโยฯ มชฺฌิมเทเส อูนกทฺธมาสนหานํ, สมยาทีนํ อภาโวติ เทฺว องฺคานิฯ

นหานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ทุพฺพณฺณกรณสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๘. อฏฺฐเม **ปฏิลทฺธนวจีวเรนา**ติ เอตฺถ ปุเพฺพ อกตกปฺปํ กติปาหํ นิวาสนตฺถาย ตาวกาลิกวเสน ลทฺธมฺปิ สงฺคยฺหตีติ วทนฺติฯ

๓๖๙. ‘‘นวํ นาม อกตกปฺป’’นฺติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา อเญฺญน ภิกฺขุนา กปฺปพินฺทุํ ทตฺวา ปริภุตฺตํ จีวรํ, เตน วา, ตโต ลภิตฺวา อเญฺญน วา เกนจิ ทินฺนมฺปิ กตกปฺปเมว นวํ นาม น โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **“นิวาเสตุํ วา ปารุปิตุํ วา”**ติ วุตฺตตฺตา อํสพทฺธกาสาวมฺปิ ปารุปิตพฺพโต กปฺปํ กาตพฺพนฺติ วทนฺติฯ **จมฺมการนีลํ** นาม จมฺมํ นีลวณฺณํ กาตุํ โยชิยมานํ นีลํฯ ปกตินีลเมวาติ เกจิฯ ยถาวุตฺตจีวรสฺส อกตกปฺปตา, อนฏฺฐจีวราทิตา, นิวาสนาทิตาติ ตีณิ องฺคานิฯ

ทุพฺพณฺณกรณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. วิกปฺปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๗๔. นวเม **เยนา**ติ เยน สทฺธึ, ยสฺส สนฺติเกติ อโตฺถฯ สามํ วิกปฺปิตสฺส อปจฺจุทฺธาโร, วิกปฺปนุปคจีวรตา, อวิสฺสาเสน ปริโภโคติ ตีณิ องฺคานิฯ

วิกปฺปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. จีวรอปนิธานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๗๘. ทสเม ปาฬิยํ **อนุตฺตมโส หสาเปโกฺขปี**ติ **อปิ**-สเทฺทน อเถยฺยจิตฺตํ โกเธน ทุกฺขาเปตุกามํ, อวณฺณํ ปกาเสตุกามญฺจ สงฺคยฺหติฯ เตเนว **“ติเวทน”**นฺติ วุตฺตํฯ อุปสมฺปนฺนสฺส ปตฺตาทีนํ อปนิธานํ, วิเหเสตุกามตาทีติ เทฺว องฺคานิฯ

จีวรอปนิธานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต สุราปานวโคฺค ฉโฏฺฐฯ

๗. สปฺปาณกวโคฺค

๑. สญฺจิจฺจปาณสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๒. สตฺตมสฺส ปฐเม อุสุํ สรํ อสติ ขิปตีติ **อิสฺสาโส**ฯ น เหตฺถ กิญฺจิ ชีวิตํ นาม วิสุํ ติฏฺฐตีติ สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ **ปาเณ**ติ สเตฺตฯ **อปฺปมเตฺตน วตฺตํ กาตพฺพ**นฺติ ยถา ปาณกานํ วิเหสาปิ น โหติ, เอวํ สลฺลเกฺขตฺวา โอตาปนสมฺมชฺชนาทิวตฺตํ กาตพฺพํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

สญฺจิจฺจปาณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๗. ทุติเย **อุทกสณฺฐานกปฺปเทเส**ติ กทฺทมปาสาณาทิภูมิยํฯ **ตตฺถา**ติ อาสิเตฺต กปฺปิยอุทเกฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อุโกฺกฎนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๒. ตติเย **“ตสฺส ภิกฺขุโน สนฺติกํ คนฺตฺวา”**ติ วุตฺตตฺตา ยสฺส อธิกรณํ สงฺฆกมฺมน นิหตํ, ตสฺส สมฺมุเข เอว อุโกฺกเฏนฺตสฺส ปาจิตฺติยํฯ ปรมฺมุเข ปน ทุกฺกฏเมวฯ

๓๙๕. **“ธมฺมกมฺม อธมฺมกมฺมสญฺญี อุโกฺกเฏติ, อนาปตฺตี”**ติ วุตฺตตฺตา อนาทริย ตาทิ วิย อุโกฺกฎนํ สยํ อกุสลํ น โหติ, ธมฺมกมฺมสญฺญาย, ปน วิมติยา จ อุโกฺกฏเนเนว อกุสลํ โหติฯ ยถาธมฺมํ นิหตตา, ชานนา, อุโกฺกฎนาติ ตีณิ องฺคานิฯ

อุโกฺกฎนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ทุฏฺฐุลฺลสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๙. จตุเตฺถ **อาปตฺตึ อาปชฺชติเยวา**ติ ธุรนิเกฺขปปเกฺข วุตฺตํฯ **วตฺถุปุคฺคโล**ติ อาปนฺนปุคฺคโลฯ ฉาเทตุกามตาย หิ สติ เอว อวสฺสํ อญฺญสฺส อาโรจนํ วุตฺตํ, วตฺถุปุคฺคลสฺส จ อาโรจนา นาม น โหตีติ ปฏิจฺฉาทนเมวาติ อธิปฺปาโยฯ **โกฏิ ฉินฺนา โหตี**ติ ฉาเทสฺสามีติ ธุรนิเกฺขเป สติปิ ปุคฺคลปรมฺปราย คจฺฉนฺตี อาปตฺติโกฏิ ฉิชฺชติฯ

๔๐๐. **“อนุปสมฺปนฺนสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ จ กายสํสโคฺค จาติ อยํ ทุฏฺฐุลฺลอชฺฌาจาโร นามา”**ติ อิทํ ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ ‘‘อนุปสมฺปนฺนสฺส…เป…. อาทิโต ปญฺจ สิกฺขาปทานิ ทุฏฺฐุโลฺล นาม อชฺฌาจาโร, เสสานิ อทุฏฺฐุโลฺลฯ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิกายสํสคฺค ทุฏฺฐุลฺลอตฺตกามา ปนสฺส อชฺฌาจาโร นามา’’ติ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๘๒) อิมินา วจเนน วิรุชฺฌตีติ วีมํสิตพฺพํฯ ปุคฺคลเปเมน ฉาทยโต เจตฺถ ‘‘อเญฺญ ครหิสฺสนฺตี’’ติ ภยวเสน ฉาทนกฺขเณ ปฏิโฆว อุปฺปชฺชตีติ **“ทุกฺขเวทน”**นฺติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ อุปสมฺปนฺนสฺส ทุฏฺฐุลฺลาปตฺติชานนํ, ปฏิจฺฉาเทตุกามตาย ธุรนิเกฺขโปติ เทฺว องฺคานิฯ

ทุฏฺฐุลฺลสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๒. ปญฺจเม **รูปสิปฺป**นฺติ เหรญฺญิกสิปฺปํฯ คเพฺภ สยิตกาเลน สทฺธึ วีสติมํ วสฺสํ ปริปุณฺณมสฺสาติ **คพฺภวีโส**ฯ

๔๐๔. **นิกฺขมนียปุณฺณมาสี**ติ สาวณมาสสฺส ปุณฺณมิยา อาสาฬฺหีปุณฺณมิยา อนนฺตรปุณฺณมีฯ **ปาฏิปททิวเส**ติ ปจฺฉิมิกาย วสฺสูปนายิกายฯ ทฺวาทส มาเส มาตุ กุจฺฉิสฺมึ วสิตฺวา มหาปวารณาย ชาตํ อุปสมฺปาเทนฺตีติ อโตฺถฯ ‘‘ตึส รตฺตินฺทิโว มาโส, ทฺวาทสมาสิโก สํวจฺฉโร’’ติ (อ. นิ. ๓.๗๑; ๘.๔๓; วิภ. ๑๐๒๓) วจนโต **“จตฺตาโร มาสา ปริหายนฺตี”**ติ วุตฺตํฯ **วสฺสํ อุกฺกฑฺฒนฺตี**ติ วสฺสํ อุทฺธํ กฑฺฒนฺติ, ‘‘เอกมาสํ อธิกมาโส’’ติ ฉเฑฺฑตฺวา วสฺสํ อุปคจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ ตสฺมา ตติโย ตติโย สํวจฺฉโร เตรสมาสิโก โหติฯ **เต เทฺว มาเส คเหตฺวา**ติ นิกฺขมนียปุณฺณมาสโต ยาว ชาตทิวสภูตา มหาปวารณาฯ ตาว เย เทฺว มาสา อนาคตา, เตสํ อตฺถาย อธิกมาสโต ลเทฺธ เทฺว มาเส คเหตฺวาฯ เตนาห ‘‘โย ปวาเรตฺวา วีสติวโสฺส ภวิสฺสตี’’ติอาทิฯ **“นิกฺกงฺขา หุตฺวา”**ติ อิทํ อฏฺฐารสนฺนํ วสฺสานํ เอกอธิกมาเส คเหตฺวา ตโต

วีสติยา วเสฺสสุปิ จาตุทฺทสีอตฺถาย จตุนฺนํ มาสานํ ปริหาปเนน สพฺพทา ปริปุณฺณวีสติวสฺสตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปวาเรตฺวา วีสติวโสฺส ภวิสฺสตี**ติ มหาปวารณาทิวเส อติกฺกเนฺต คพฺภวเสฺสน สห วีสติวโสฺส ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา คพฺภมาสาปิ คณนูปคา โหนฺติ, ตสฺมาฯ **เอกวีสติวโสฺส**ติ ชาติยา วีสติวสฺสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๔๐๖. **อญฺญํ อุปสมฺปาเทตี**ติ อุปชฺฌาโย, อาจริโย วา หุตฺวา อุปสมฺปาเทติฯ **โสปี**ติ อุปสมฺปาเทโนฺตปิ อนุปสมฺปโนฺนฯ อูนวีสติวสฺสตา, ตํ ญตฺวา อุปชฺฌาเยน หุตฺวา อุปสมฺปาทนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เถยฺยสตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๙. ฉเฏฺฐ เถยฺยสตฺถภาโว, ญตฺวา สํวิธานํ, อวิสเงฺกเตน คมนนฺติ ตีณิ องฺคานิฯ

เถยฺยสตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔๑๒. สตฺตมํ วุตฺตนยเมวฯ

๘. อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๗. อฏฺฐเม **อนฺตรายนฺ**ติ อนฺตรา เวมเชฺฌ เอติ อาคจฺฉตีติ อนฺตราโย, ทิฏฺฐธมฺมิกาทิอโนฺตโถฯ **อานนฺตริยธมฺมา**ติ อนนฺตเร ภเว ผลนิพฺพตฺตเน นิยุตฺตา เจตนาทิธมฺมาติ อโตฺถฯ **''น สคฺคสฺสา''**ติ อิทํ ภิกฺขุนิทูสนกมฺมสฺส อานนฺตริยตฺตาภาวโต วุตฺตํฯ อริยสาวิกาสุ, ปน กลฺยาณปุถุชฺชนภูตาย จ พลกฺกาเรน ทูเสนฺตสฺส อานนฺตริยสอสเมวฯ โมกฺขนฺตรายิกตา ปน โลลายปิ ปกตตฺตภิกฺขุนิยา ทูสกสฺส ตสฺมิํ อตฺตภาเว มคฺคุปฺปตฺติยา อภาวโต วุตฺตาฯ

ตสฺมิํ อตฺตภาเว อนิวตฺตนกา อเหตุกอกิริยนตฺถิกทิฏฺฐิโยว **นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิธมฺมา**ฯ ปณฺฑกาทีนํ คหณํ นิทสฺสนมตฺตํฯ สพฺพาปิ ทุเหตุกาเหตุกปฏิสนฺธิโย **วิปากนฺตรายิกาว** ทุเหตุกานมฺปิ มคฺคานุปฺปตฺติโตฯ

อยนฺติ อริโฏฺฐฯ **รเสน รสนฺ**ติ อนวเชฺชน ปจฺจยปริภุญฺชนรเสน ปญฺจกามคุณปอโภครสํ สมาเนตฺวาฯ **อุปเนโนฺต วิยา**ติ ฆเฏฺฏโนฺต วิย, โส เอว วา ปาโฐฯ

อฏฺฐิกงฺกลูปมาติ เอตฺถ อฏฺฐิ เอว นิมฺมํสตาย กงฺกลนฺติ จ วุจฺจติฯ **ปลิภญฺชนเฏฺฐนา**ติ อวสฺสํ ปตนเฏฺฐนฯ **อธิกุฏฺฏนเฏฺฐนา**ติ อติ วิย กุฏฺฏนเฏฺฐนฯ ปาฬิยํ ''ตถาหํ ภควตา... เป.... นาลํ อนฺตรายายา''ติ อิทํ วตฺถุอนุรูปโต วุตฺตํฯ เอวํ ปน อคฺคเหตฺวา อเญฺญนปิ อาการเรน ยํ กิญฺจิ ภควตา วุตฺตํ วิปรีตโต คเหตฺวา ปเรหิ วุเตฺตปิ อมุญฺจิตฺวา โวหรนฺตสฺสาปิ วุตฺตนยานุสาเรน ตทนุคุณํ สมนุภาสนกมฺมวาจํ โยเชตฺวา อาปตฺติยา อาโรเปตุํ, อาปตฺติยา อทสฺสนาทีสุ ตีสุ ยํ กิญฺจิ อภิรุจิตํ นิมิตฺตํ กตฺวา อุเกฺขปนียกมฺมํ กาตุญฺจ ลพฺภติฯ สมนุภาสนํ อกตฺวาปิ ''มายสฺมา เอวํ อวจา''ติ ภิกฺขูหิ วุตฺตมเตฺต ลทฺธิยา อปฺปฏินิสฺสชฺชนปจฺจยาย ทุกฺกฏาปตฺติยาปิ อุเกฺขปนียกมฺมํ กาตุมฺปิ วฏฺฏเตวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ธมฺมกมฺมตา, สมนุภาสนาย อปฺปฏินิสฺสชฺชนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. อุกฺขิตฺตสโมฺภคสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๔. นวเม **“อุกฺขิโตฺต อโนสาริโต”**ติ วุตฺตตฺตา อริฏฺฐสฺส อุเกฺขปนียกมฺมํ กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๔๒๕. ปาฬิยํ ‘‘เอกจฺฉเนฺน’’ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา นานูปจาเรปิ เอกจฺฉเนฺน นิปชฺชเน ปณฺณตฺตึ อชานนฺตสฺส อรหโตปิ อุกฺขิตฺตานุวตฺตกานมฺปิ ปาจิตฺติยเมวฯ อกตานุธมฺมตา, ญตฺวา สโมฺภคาทิกรณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

อุกฺขิตฺตสโมฺภคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. กณฺฏกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๘. ทสเม **ปิเร**ติ สโมฺพธนเตฺถ นิปาตปทํฯ เสสํ อนนฺตรสิกฺขาปททฺวเย วุตฺตนยเมวฯ

กณฺฏกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต สปฺปาณกวโคฺค สตฺตโมฯ

๘. สหธมฺมิกวโคฺค

๑. สหธมฺมิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๔. อฏฺฐมวคฺคสฺส ปฐเม อุปสมฺปนฺนสฺส ปญฺญเตฺตน วจนํ, อสิกฺขิตุกามสฺส เลเสน เอวํ วจนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

สหธมฺมิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. วิเลขนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๘. ทุติเย **อลชฺชิตา**ติ อลชฺชิตายฯ เอวํ เสเสสุปิฯ **สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ อาปชฺชตี**ติ อาทิ ภิกฺขุภิกฺขุนีนเญฺญว วุตฺตํ อลชฺชิลกฺขณํ, สามเณราทีนํ, ปน คหฏฺฐานญฺจ สาธารณวเสน ยถาสกํ สิกฺขาปทวีติกฺกมนปฏิคูหนาทิโต เวทิตพฺพํฯ ลชฺชิลกฺขเณปิ เอเสว นโยฯ กิญฺจาปิ กุกฺกุเจฺจ อุปฺปเนฺนปิ มทฺทิตฺวา กโรโนฺต, กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตาย กโรโนฺตปิ ตงฺขณิกาย อลชฺชิตาย เอวํ กโรนฺติฯ ตถาปิ กุกฺกุจฺจาทิเภเท วิสุํ คหิตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

วชฺชิปุตฺตกา ทสวตฺถุทีปกาฯ **ปรูปหารอญฺญาณกงฺขาปรวิตารณาทิวาทา**ติ เอตฺถ อรหตฺตํ ปฏิชานนฺตานํ กุหกานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ ทิสฺวา ‘‘มารกายิกา เทวตา อสุจึ อุปสํหรนฺตี’’ติ คาหิโน **ปรูปหารวาทา** นามฯ อรหโต สเพฺพสํ อิตฺถิปุริสาทีนํ นามาทิอชานเน **อญฺญาณํ,** ตตฺถ สนฺนิฏฺฐานภาเวน **กงฺขา,** ปรโต สุตฺวา นามาทิชานเนน **ปรวิตารโณ** อตฺถีติวาทิโน อญฺญาณวาทา, กงฺขาวาทา, ปรวิตารณวาทา จ เตสํ, มหาสงฺฆิกาทีนญฺจ วิภาโค **กถาวตฺถุปฺปกรเณ** วุโตฺตฯ

จตฺตาโร มคฺคา จ ผลานิ จาติ เอตฺถ **จ**-กาเรน อภิญฺญาปฏิสมฺภิทาปิ สงฺคหิตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เกจี**ติ ปริยตฺติธรา ธมฺมกถิกาฯ ปุน **เกจี**ติ ปฏิปตฺติธรา ปํสุกูลิกเตฺถราฯ **อิตเร ปนา**ติอาทีสุ อยํ อธิปฺปาโย – ธมฺมกถิกเตฺถรา ปน ปํสุกูลิกเตฺถเรหิ อาภตํ สุตฺตํ สุตฺวา –

> ‘‘ยาว ติฏฺฐนฺติ สุตฺตนฺตา, วินโย ยาว ทิปฺปติ;
> ตาว ทกฺขนฺติ อาโลกํ, สูริเย อพฺภุฏฺฐิเต ยถาฯ
>
> ‘‘สุตฺตเนฺตสุ อสเนฺตสุ, ปมุเฏฺฐ วินยมฺหิ จ;
> ตโม ภวิสฺสติ โลเก, สูริเย อตฺถงฺคเต ยถาฯ
>
> ‘‘สุตฺตเนฺต รกฺขิเต สเนฺต, ปฏิปตฺติ โหติ รกฺขิตา;
> ปฏิปตฺติยํ ฐิโต ธีโร, โยคเกฺขมา น ธํสตี’’ติฯ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๓๐) –

อิทํ สุตฺตํ อาหริตฺวา อตฺตโนว วาทํ ปติฏฺฐเปนฺตา ปาราชิกานาปชฺชนวเสน ฐิตา ปฏิปตฺติสงฺคหิตา ปริยตฺติเยว มูลนฺติ อาหํสูติฯ เตนาห ‘‘สเจ ปญฺจ ภิกฺขู จตฺตาริ ปาราชิกานิ รกฺขณกา…เป.… สาสนํ วุฑฺฒิํ วิรุฬฺหิํ คมยิสฺสนฺตี’’ติฯ เอเตน จ ปริกฺขีเณ กาเล ลชฺชิคณํ อลภเนฺตน วินยธเรน อลชฺชิโนปิ ปกตเตฺต สงฺคเหตฺวา เตหิ สห ธมฺมามิสสโมฺภคํ สํวาสํ กโรเนฺตน พหู กุลปุเตฺต อุปสมฺปาเทตฺวา สาสนํ ปคฺคเหตุํ วฏฺฏตีติ อิทํ สิชฺฌตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ ครหิตุกามตา, อุปสมฺปนฺนสฺส สนฺติเก สิกฺขาปทวิวณฺณนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

วิเลขนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. โมหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๔๔. ตติเย ปาฬิยํ **โก ปน วาโท ภิโยฺย**ติ เตหิ อเญฺญหิ ภิกฺขูหิ ทิฏฺฐทฺวตฺติวารโต ภิโยฺย ปน วิตฺถาเรน อุทฺทิสิยมาเน ปาติโมเกฺข นิสินฺนปุพฺพตา อตฺถิ เจ, ตตฺถ กิเมว วตฺตพฺพํ, อาปตฺติโมโกฺข นตฺถิ เอวาติ อธิปฺปาโยฯ **ตญฺจ ยถาธโมฺม กาเรตโพฺพ**ติ **ตนฺ**ติ การณเตฺถ อุปโยควจนํ, ตายาติ อโตฺถฯ ยถา ธโมฺม จ วินโย จ ฐิโต, ตถา ตาย อาปตฺติยา กาเรตโพฺพติ วุตฺตํ โหติฯ โมหาโรปนํ, ติกฺขตฺตุํ สุตภาโว, โมเหตุกามสฺส โมหนนฺติ ตีณิ องฺคานิฯ

โมหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๑. จตุเตฺถ ปาฬิยํ **กายปฏิพเทฺธน วา**ติ เอตฺถ ปาสาณาทินิสฺสคฺคิยปหาโรปิ สงฺคหิโตฯ

๔๕๒. **รตฺตจิโตฺต**ติ กายสํสคฺคราเคน วุตฺตํฯ เมถุนราเคน ปน ปหารโต ปุริสาทีสุ ทุกฺกฏเมวฯ โมกฺขาธิปฺปาเยน ทณฺฑโกฏิยา สปฺปาทิํ ฆเฏฺฏตฺวา มณฺฑูกาทิํ โมเจนฺตสฺสปิ อนาปตฺติ เอวฯ กุปิตตา, อุปสมฺปนฺนสฺส น โมกฺขาธิปฺปาเยน ปหาโรติ เทฺว องฺคานิฯ

ปหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ตลสตฺติกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๗. ปญฺจเม **น ปหริตุกามตาย ทินฺนตฺตา ทุกฺกฏ**นฺติ เอตฺถ กิมิทํ ทุกฺกฏํ, ปหารปจฺจยา, อุทาหุ อุคฺคิรณปจฺจยาติ? อุคฺคิรณปจฺจยาว, น ปหารปจฺจยาฯ น หิ ปหริตุกามตาย อสติ ตปฺปจฺจยา กาจิ อาปตฺติ ยุตฺตา, อุคฺคิรณสฺส ปน อตฺตโน สภาเวน อสณฺฐิตตฺตา ตปฺปจฺจยา ปาจิตฺติยํ น ชาตํ, อสุทฺธจิตฺเตน กตปโยคตฺตา จ เอตฺถ อนาปตฺติ น ยุตฺตาติ ทุกฺกฏํ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

๔๕๘. **ปุเพฺพ**ติ อนนฺตรสิกฺขาปเทฯ เสสํ อนนฺตรสทิสเมวฯ

ตลสตฺติกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อมูลกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๙. ฉฏฺฐ **“อตฺตปริตฺตาณํ กโรนฺตา”**ติ อิทํ น จ เวรมูลิกา อนุทฺธํสนาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อนุทฺธํสนกฺขเณ ปน โกปจิตฺตเมว อุปฺปชฺชติฯ เตเนว **“ทุกฺขเวทน”**นฺติ วุตฺตํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อมูลกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. กุกฺกุจฺจุปฺปาทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๖๔. สตฺตเม อุปสมฺปนฺนสฺส อผาสุกามตา, กุกฺกุจฺจุปฺปาทนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

กุกฺกุจฺจุปฺปาทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อุปสฺสุติสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๑. อฏฺฐเม สุยฺยตีติ **สุติ,** วจนํฯ ตสฺสา สมีปํ **อุปสฺสุติ**ฯ สุยฺยติ เอตฺถาติ สุตีติ เอวญฺหิ อเตฺถ คยฺหมาเน สวนฏฺฐานสมีเป อญฺญสฺมิํ อสฺสวนฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ อาปชฺชติฯ อฏฺฐกถายญฺจ อุปสฺสุติ-สทฺทเสฺสว อตฺถํ ทเสฺสตุํ **“ยตฺถ ฐตฺวา”**ติอาทิ วุตฺตํ, น สุติ-สทฺทมตฺตสฺสฯ

๔๗๓. **เอกปริเจฺฉทานี**ติ กทาจิ อกิริยโต, กทาจิ กิริยโต สมุฏฺฐานสามเญฺญน วุตฺตํฯ อุปสมฺปเนฺนน โจทนาธิปฺปาโย, สวนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

อุปสฺสุติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ขิยฺยนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๔. นวเม ธมฺมกมฺมตา, ฉานนํ, ฉนฺทํ ทตฺวา ขิยฺยนนฺติ ตีณิ องฺคานิฯ

ขิยฺยนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปกฺกมนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๘๑. ทสเม วินิจฺฉยกถาย ธมฺมิกตา, ตํ ญตฺวา กมฺมโต ปฏฺฐาย เอกสีมฏฺฐสฺส สมานสํวาสิกสฺส หตฺถปาสวิชหนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ปกฺกมนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุพฺพลสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๘๔. เอกาทสเม อุปสมฺปนฺนสฺส ธเมฺมน ลทฺธสมฺมุติตา, สเงฺฆน สทฺธึ จีวรํ ทตฺวา ขิยฺยิตุกามตาย ขิยฺยนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ทุพฺพลสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔๘๙. ทฺวาทสมํ วุตฺตนยเมวฯ

นิฏฺฐิโต สหธมฺมิกวโคฺค อฏฺฐโมฯ

๙. ราชวโคฺค

๑. อเนฺตปุรสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๙. นวมวคฺคสฺส ปฐเม ปาฬิยํ **สํสุทฺธคหณิโก**ติ เอตฺถ **คหณี**ติ คพฺภาสยสญฺญิโต มาตุ กุจฺฉิปฺปเทโส, ปุริสนฺตรสุกฺกาสมฺผุฏฺฐตาย สํสุทฺธคหณิโกฯ อภิสิตฺตขตฺติยตา, อุภินฺนมฺปิ สยนิฆรโต อนิกฺขนฺตตา, อปฺปฏิสํวิทิตสฺส อินฺทขีลาติกฺกโมติ ตีณิ องฺคานิฯ

อเนฺตปุรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. รตนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๖. ทุติเย **อาวสถสฺสา**ติ เอตฺถ อโนฺตอาราเม วา โหตุ อญฺญตฺถ วา, ยตฺถ กตฺถจิ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ อาวสโถ นามฯ **ฉเนฺทนปิ ภเยนปี**ติ วฑฺฒกิอาทีสุ ฉเนฺทน, ราชวลฺลเภสุ ภเยนฯ **อากิณฺณมนุเสฺสปิ ชาเต...เป.... อาสงฺกนฺตี**ติ ตสฺมึ นิมฺมนุสฺสฏฺฐาเน ปจฺฉา อากิณฺณมนุเสฺส ชาเตปิ วิสริตฺวา คมนกาเล อญฺญสฺส อทิฏฺฐตฺตา ตเมว ภิกฺขุํ อาสงฺกนฺติฯ **ปติรูปํ** นาม กปฺปิยภเณฺฑ สยํ ปํสุกูลํ คเหตฺวา อกปฺปิยภเณฺฑ ปติรูปานํ อุปาสกาทีนํ ทเสฺสตฺวา เจติยาทิปุเญฺญ นิโยชนํ วา ทาเปตฺวา นิรเปกฺขคมนํ วาฯ **สมาทเปตฺวา**ติ ยาจิตฺวาฯ ปรสนฺตกตา, วิสฺสาสคฺคาหปํสุกูลสญฺญานํ อภาโว, อนนุญฺญาตการณา อุคฺคหณาทิ จาติ ตีณิ องฺคานิฯ

รตนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. วิกาลคามปฺปวิสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๘. ตติเย ปาฬิยํ **ภยกถ**นฺติ ราชโจราทิภยํ วา โรคามนุสฺสทุพฺภิกฺขกนฺตาราทิภยํ วา อารพฺภ ปวตฺตํฯ **วิสิขากถ**นฺติ สุนิวิฏฺฐาทิวีถิกถํฯ **กุมฺภฏฺฐานกถ**นฺติ อุทกติตฺถกถํ, กุมฺภทาสีกถํ วาฯ **ปุพฺพเปตกถ**นฺติ อตีตญาติกถํฯ **นานตฺตกถ**นฺติ วุตฺตาหิ, วกฺขมานาหิ จ วิมุตฺตํ นานาสภาวํ นิรตฺถกกถํฯ **โลกกฺขายิก**นฺติ ‘‘อยํ โลโก เกน นิมฺมิโต’’ติอาทินา โลกสภาวกฺขา

นวเสน ปวตฺตนกถาฯ เอวํ **สมุทฺทกฺขายิกา** เวทิตพฺพาฯ อิติ ภโว อิติ อภโวติ ยํ วา ตํ วา นิรตฺถกการณํ วตฺวา ปวตฺติตกถา **อิติภวาภวกถา**ฯ เอตฺถ จ ภโว สสฺสตํ, วุฑฺฒิ, กามสุขญฺจาติ ติวิโธ, อภโว ตพฺพิปรีตวเสนฯ อิติ อิมาย ฉพฺพิธาย อิติภวาภวกถาย สทฺธึ **ทฺวตฺตึสติรจฺฉานกถา** นาม โหนฺติฯ อถ วา ปาฬิยํ สรูปโต อนาคตาปิ อรญฺญปพฺพตนทีทีปกถา อิติ-สเทฺทน สงฺคเหตฺวา ทฺวตฺตึสติรจฺฉานกถาติ วุจฺจนฺติฯ **อิติ วา**ติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท ปการเตฺถฯ **วา**-สโทฺท วิกปฺปเตฺถฯ ตสฺมา เอวํ ปการํ อิโต อญฺญํ วา ตาทิสํ นิรตฺถกกถํ กเถตีติ อโตฺถ คเหตพฺพฯ

๕๑๒. **อุสฺสาหํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตฺวา วิหารํ คจฺฉนฺตา**ติ เอตฺถ คามูปจารโต พหินิกฺขเนฺต อนฺตรารามาทีนมุปจารํ ปวิเฏฺฐ สนฺธาย วุตฺตํฯ คามูปจารพฺภนฺตเร ปน ปฏิปสฺสทฺธุสฺสาหานมฺปิ ปุน ตเมว วา อญฺญํ วา คามํ ปวิสิตุกามตาย สติ อาปุจฺฉนกิจฺจํ นตฺถิฯ **“กุลฆเร วา…เป…. คนฺตพฺพ**”นฺติ อิทํ ปน ปุเรภตฺตํ ปวิฏฺฐานํ วิกาเล สญฺชาเต วิกาเล คามปฺปเวสสฺส อาปุจฺฉิตพฺพตาย วุตฺตํฯ **อทินฺนาทาเน วุตฺตนเยนา**ติ ทุติยเลฑฺฑุปาตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๕๑๕. **อนฺตรารามนฺติอาทีสู**ติ เอตฺถ อุสฺสวทิวสาทีสุ มนุเสฺสหิ คาเม ปทกฺขิณํ กาเรนฺตํ **ชินพิมฺพาทึ** ปูเชตุกาเมหิ วา โรควูปสมาทิยตฺถํ มนุเสฺสหิ ยาจิเตหิ วา ภิกฺขูหิ สุปฺปฏิจฺฉนฺนาทิวิธึ อกตฺวาปิ วีถิมเชฺฌเนว คามํ ปทกฺขิณํ กาตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ อนาปตฺติวาเร อวุตฺตตฺตา, ‘‘มคฺคา อโนกฺกมิตฺวา…เป…. ปาจิตฺติย’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. วิกาลคามปฺปเวสนสิกฺขาปทวณฺณนา) ปฏิกฺขิตฺตตฺตา จฯ เวสาลึ อนุปริยายิตฺวา ปริตฺตํ กโรเนฺตนาปิ อานนฺทเตฺถเรน สุปฺปฏิจฺฉนฺนตาทึ อโกเปเนฺตเนว, อปญฺญเตฺต วา สิกฺขาปเท กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘อนฺตรารามาทิคามนฺตเร ฐิเตหิ ครุฏฺฐานียานํ ปจฺจุคฺคมนานุคฺคมนาทิวเสน คามวีถึ โอตริตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตมฺปิ อนฺตรฆรํ ปวิสนฺตํ ปติ กาตุํ น วฏฺฏติ เอวฯ อนฺตรารามาทิกปฺปิยภูมึ ปน อุทฺทิสฺส คจฺฉนฺตํ ปติ กาตุํ วฏฺฏตีติ ขายติ, วีมํสิตพฺพํฯ สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉนา , อนนุญฺญาตการณา วิกาเล คามปฺปเวโสติ เทฺว องฺคานิฯ

วิกาลคามปฺปวิสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. สูจิฆรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๐. จตุเตฺถ ปาฬิยํ **วาสิชเฏ**ติ วาสิทณฺฑเกฯ อฏฺฐิมยาทิสูจิฆรตา, กรณการาปนาทิวเสน อตฺตโน ปฏิลาโภติ เทฺว องฺคานิฯ

สูจิฆรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. มญฺจปีฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๑. ปญฺจเม ปาฬิยํ **อาสยโต, ภิกฺขเว, โมฆปุริโส เวทิตโพฺพ**ติ หีนชฺฌาสยวเสน อยํ ตุจฺฉปุริโสติ ญาตโพฺพ, หีนาย ปจฺจเย โลลตาย ปุคฺคลสฺส ตุจฺฉตา ญาตพฺพาติ อธิปฺปาโยฯ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท, อิโต ปเรสุ จ ปญฺจสุ อตฺตนา การาปิตสฺส ปฏิลาเภ เอว ปาจิตฺติยํฯ ปริโภเค ปนสฺส, อเญฺญสญฺจ ทุกฺกฏเมวฯ ปมาณาติกฺกนฺตมญฺจปีฐตา, อตฺตโน กรณการาปนวเสน ปฏิลาโภติ เทฺว องฺคานิฯ

มญฺจปีฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ตูโลนทฺธสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๖. ฉฏฺเฐ **โปฏฺฐกิตูล**นฺติ ติณคจฺฉชาติกานํ ตูลํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ตูโลนทฺธสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นิสีทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๑-๕๓๖. สตฺตเม นิสีทนสฺส ปมาณาติกฺกนฺตตา, อตฺตโน กรณาทินา ปฏิลาโภติ เทฺว องฺคานิฯ

นิสีทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕๓๗-๕๔๗. อิมินา นเยน อฏฺฐมนวมทสเมสุปิ องฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ เสสํ สพฺพตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

นิฏฺฐิโต ราชวโคฺค นวโมฯ

ขุทฺทกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๖. ปาฏิเทสนียกณฺฑํ

๑. ปฐมปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๓. ปาฏิเทสนีเยสุ ปฐเม **ปฏิเทเสตพฺพาการทสฺสน**นฺติ เอวํ อาปตฺตึ นวกสฺส สนฺติเก เทเสตพฺพาการทสฺสนํฯ อิมินา ลกฺขเณน สมฺพหุลานํ อาปตฺตีนมฺปิ วุฑฺฒสฺส สนฺติเก จ เทเสตพฺพากาโร สกฺกา วิญฺญาตุนฺติฯ ตตฺรายํ นโย – ‘‘คารยฺเห, อาวุโส, ธมฺเม อาปชฺชึ อสปฺปาเย ปาฏิเทสนีเย’’ติ เอวํ สมฺพหุลาสุฯ วุฑฺฒสฺส ปน สนฺติเก ‘‘คารยฺหํ, ภนฺเต, ธมฺมํ…เป.… คารเยฺห, ภนฺเต, ธเมฺม’’ติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ **อสปฺปาย**นฺติ สคฺคโมกฺขนฺตรายกรนฺติ อโตฺถฯ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา อนฺตรฆเร ฐิตาย หตฺถโต สหตฺถา ยาวกาลิกคฺคหณํ, อโชฺฌหรณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ปฐมปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕๕๘. ทุติเย ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนาย อนนุญฺญาตากาเรน โวสาสนา, อนิวาเรตฺวา โภชนโชฺฌหาโรติ เทฺว องฺคานิฯ

๕๖๓. ตติเย เสกฺขสมฺมตตา, ฆรูปจาเร อนิมนฺติตตา, คิลานสฺส อนิจฺจภตฺตาทึ คเหตฺวา ภุญฺชนนฺติ ตีณิ องฺคานิฯ

๕๗๐. จตุเตฺถ สาสงฺการญฺญเสนาสนตา, อนนุญฺญาตํ ยาวกาลิกํ อปฺปฏิสํวิทิตํ อชฺฌาราเม ปฏิคฺคเหตฺวา อคิลานสฺส อโชฺฌหรณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

ปาฏิเทสนียวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๗. เสขิยกณฺฑํ

๑. ปริมณฺฑลวคฺควณฺณนา

๕๗๖. เสขิเยสุ ยสฺมา **วตฺตกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๓๕๖ อาทโย) วุตฺตวตฺตานิปิ สิกฺขิตพฺพตฺตา เสขิยาเนว, ตสฺมา ปาราชิกาทีสุ วิยตฺถ ปาฬิยํ ปริเจฺฉโท น กโตฯ จาริตฺตนยทสฺสนตฺถญฺจ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ โอลเมฺพนฺต นิวาเสยฺย, ทุกฺกฏ’’นฺติ อวตฺวา ‘‘สิกฺขา กรณียา’’ติ สพฺพตฺถ ปาฬิ อาโรปิตาฯ ปทภาชเน ปน ‘‘อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา สพฺพตฺถ อนาทริยกรเณ ทุกฺกฏํ เวทิตพฺพํฯ

อฏฺฐงฺคุลมตฺตนฺติ **มตฺต**-สเทฺทน ตโต กิญฺจิ อธิกํ, อูนมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ เตเนว นิสินฺนสฺส จตุรงฺคุลมตฺตมฺปิ วุตฺตํฯ น หิ นิสินฺนสฺส จตุรงฺคุลปฺปมาณํ, ฐิตสฺส อฏฺฐงฺคุลเมวาติ สกฺกา นิยเมตุํ อูนาธิกตฺตสมฺภวโตฯ ตสฺมา ยถา สารุปฺปํ โหติ เอวํ อฏฺฐงฺคุลานุสาเรน นิวาสนเญฺญว อธิเปฺปตนฺติ คเหตพฺพํฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ สุกฺขชโงฺฆ วา’’ติอาทิฯ **กุรุนฺทิยํ** ‘‘อชานนฺตสฺส อนาปตฺตี’’ติ อาทรํ กตฺวา อุคฺคณฺหนฺตสฺสาปิ อชานนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตนาปิ นิรนฺตรํ นิวาสนปารุปนวตฺตํ สิกฺขิตพฺพํ, อสิกฺขิโต อนาทริยเมวฯ ปริมณฺฑลคฺคหเณน อุกฺขิปิตฺวา นิวาสนมฺปิ ปฏิกฺขิตฺตนฺติ อาห **‘‘อุกฺขิปิตฺวา วา โอตาเรตฺวา วา’’**ติฯ

สจิตฺตกนฺติ วตฺถุวิชานนจิเตฺตน สจิตฺตกํฯ **สารตฺถทีปนิยํ** ปน **อุปติสฺสเตฺถรวาทนเยน** โลกวชฺชตฺตํ คเหตฺวา ‘‘วตฺถุวิชานนจิเตฺตน, ปณฺณตฺติวิชานนจิเตฺตน จ สจิตฺตก’’นฺติ (สารตฺถ. ฏี. เสขิยกณฺฑ ๓.๕๗๖) วุตฺตํฯ ตตฺถ จ วตฺถุวิชานนํ วิสุํ น วตฺตพฺพํฯ ปณฺณตฺติวิชานเนน ตสฺสาปิ อโนฺตคธภาวโต อิทํ วตฺถุ เอวํ วีติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺตีติ วิชานโนฺต หิ ปณฺณตฺตึ วิชานาตีติ วุจฺจติฯ **อุปติสฺสเตฺถรวาเท** เจตฺถ ปณฺณตฺตึ อชานิตฺวา อปริมณฺฑลนิวาสนาทิวตฺถุเมว ชานนฺตสฺส ปณฺณตฺติวีติกฺกมานาทริยาภาวา สพฺพเสขิเยสุ อนาปตฺติ เอว อภิมตา, ตญฺจ น ยุตฺตํ **โกสมฺพกฺขนฺธเก** (มหาว. ๔๕๑ อาทโย) วจฺจกุฏิยํ อุทกาวเสสํ ฐเปนฺตสฺส ปณฺณตฺติวิชานนาภาเวปิ อาปตฺติยา วุตฺตตฺตาฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ‘‘เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขุ อาปตฺตึ อาปโนฺน โหติ …เป.… โส อปเรน สมเยน ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ โหตี’’ติอาทิ (มหาว. ๔๕๑)ฯ **อฏฺฐกถาย**ญฺจสฺส ‘‘ตฺวํ เอตฺถ อาปตฺติภาวํ น ชานาสีติ, อาม น ชานามีติฯ โหตุ อาวุโส, เอตฺถ อาปตฺตีติ, สเจ โหติ, เทเสสฺสามีติฯ สเจ ปน เต, อาวุโส, อสญฺจิจฺจ อสติยา กตํ, นตฺถิ อาปตฺตีติฯ โส ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ อโหสี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๔๕๑) วุตฺตํ, ตถา ‘‘อธมฺมวาทีติ อุกฺขิตฺตานุวตฺตเกสุ อญฺญตโร’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๔๕๗-๔๕๘) จ วุตฺตํฯ ขนฺธกวตฺตานญฺหิ เสขิยตฺตา ตตฺถ วุโตฺต นโย อิเมสํ, อิธ วุโตฺต จ เตสํ สาธารโณว โหตีติฯ เตเนว ‘‘อสญฺจิจฺจ อสติยา กตํ, นตฺถิ อาปตฺตี’’ติ เอวํ อิธ วุโตฺต อาปตฺตินโย ตตฺถาปิ ทสฺสิโตฯ ตสฺมา **ผุสฺสเทวเตฺถรวาเท** เอว ฐตฺวา วตฺถุวิชานนจิเตฺตเนว สพฺพเสขิยานิ สจิตฺตกานิ, น ปณฺณตฺติวิชานนจิเตฺตนฯ ภิโยฺยกมฺยตายสูปพฺยญฺชนปฏิจฺฉาทนอุชฺฌานสญฺญีติ เทฺว สิกฺขาปทานิ โลกวชฺชานิ อกุสลจิตฺตานิ, เสสานิ ปณฺณตฺติวชฺชานิ, ติจิตฺตานิ, ติเวทนานิ จาติ คหณเมว ยุตฺตตรํ ทิสฺสติฯ เตเนวตฺถ ‘‘อสญฺจิจฺจาติ ปุรโต วา ปจฺฉโต วา โอลเมฺพตฺวา นิวาเสสฺสามีติ เอวํ อสญฺจิจฺจา’’ติอาทินา วตฺถุอชานนวเสเนว อนาปตฺติวณฺณนา กตา, น ปณฺณตฺติวิชานนจิตฺตวเสนฯ

อปิจ ‘‘ยสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺช’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) อิมินา ลกฺขณวจเนนาปิ เจตํ สิชฺฌติฯ วตฺถุวิชานนจิตฺตวเสเนว เหตฺถ ‘‘สจิตฺ

ตกปเกฺข’’ติ วุตฺตํฯ อิตรถา ปณฺณตฺติวิชานนจิตฺตวเสน สพฺพสิกฺขาปทานมฺปิ สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตสฺส อกุสลตฺตนิยเมน โลกวชฺชตฺตปฺปสงฺคโต ปณฺณตฺติวชฺชเมว น สิยา, อิทญฺจ วจนํ นิรตฺถกํ สิยา อิมินา วจเนน นิวเตฺตตพฺพสฺส สิกฺขาปทสฺส อภาวาฯ น จ เสขิเยสุ วตฺถุวิชานนจิเตฺตน สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ ปาณาติปาตาทีสุ วิย อกุสลเมวาติ นิยโม อตฺถิ, เยเนตฺถ โลกวชฺชตา ปสเชฺชยฺย, ‘‘อนาทริยํ ปฏิจฺจา’’ติ เจตํ ปาฬิวจนํ วตฺถุํ ชานิตฺวา ตีหิ จิเตฺตหิ วีติกฺกมเมว อนาทริยํ กตฺวา วุตฺตํ, น ปณฺณตฺติํ ชานิตฺวา อกุสลจิเตฺตเนว วีติกฺกมนฺติ คเหตพฺพํฯ อญฺญถา **ขนฺธกปาฬิยา, อฎฺฐกถาย**ญฺจ ปุพฺพาปรญฺจ วิรุชฺฌนโตติ อมฺหากํ ขนฺติฯ ยถา วา น วิรุชฺฌติ, ตถา เอตฺถ อธิปฺปาโย คเวสิตโพฺพฯ อนาทริยํ, อนาปตฺติการณาภาโว , อปริมณฺฑลนิวาสนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ สพฺพตฺถฯ เกวลํ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตปฏิปกฺขกรณวเสน ตติยงฺคโยชนเมว วิเสโสฯ

๕๗๗. ทุติยาทีสุ **คิหิปารุต**นฺติ เสตปฏปารุตาทิฯ **วิหาเรปี**ติ สงฺฆสนฺนิปาตพุทฺธุปฎฺฐานาทิกาลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๕๗๘. **คณฺฐิกํ ปฏิมุญฺจิตฺวา**ติอาทิ ปฏิจฺฉาทนวิธิทสฺสนํฯ **คีวํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา**ติอาทินา วุตฺตตฺตา สณฺฐิจฺจ คีวํ, มณิพนฺธนญฺจ อปฺปฏิจฺฉาเทนฺตสฺส อาปตฺติฯ เอตฺถาปิ ปริมณฺฑลสิกฺขาปทสฺส สาธารณตฺตา ชาณุมณฺฑลโต เหฎฺฐา จตุรงฺคุลมตฺตํ โอตาเรตฺวา อโนลเมฺพตฺวา ปริมณฺฑลเมว ปารุปิตพฺพํฯ

๕๗๙. **วิวริตฺวา นิสีทโต**ติ วิหาเร วิย เอกํสปารุปนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘วาสตฺถาย อุปคตสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา วาสาธิปฺปายํ วินา ธมฺมเทสนปริตฺตภณนาทิอตฺถาย สุจิรมฺปิ นิสีทเนฺตน สพฺพํ อนฺตรฆรวตฺตํ ปูเรเนฺตเนว นิสีทิตพฺพํฯ นิสีทนปฏิสํยุเตฺตสุ เอว จ สิกฺขาปเทสุ ‘‘วาสูปคตสฺสา’’ติ อนาปตฺติยา วุตฺตตฺตา วาสตฺถาย อนฺตรฆรํ อุปคจฺฉเนฺตนาปิ สุปฺปฏิจฺฉนฺนตาทิสพฺพํ อโกเปเนฺตเนว คนฺตพฺพํฯ ‘‘วาสูปคตสฺสา’’ติ หิ วุตฺตํ, น ปน อุปคจฺฉมานสฺสาติฯ เกจิ ปน ‘‘เอเกกสฺมิํ ปฐมํ คนฺตฺวา วาสปริคฺคเห กเต ตโต อเญฺญหิ ยถาสุขํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ อปเร ปน ‘‘เคหสฺสามิเกหิ ‘ยาว ตุเมฺห นิวสิสฺสถ, ตาว ตุมฺหากํ อิมํ เคหํ เทมี’ติ ทิเนฺน อเญฺญหิ อวาสาธิปฺปาเยหิ อนฺตราราเม วิย ยถาสุขํ คนฺตุํ, นิสีทิตุญฺจ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ สพฺพํ น คเหตพฺพํ ตถาวจนาภาวา, ทานลกฺขณาภาวา, ตาวตฺตเกน วิหารสงฺขฺยานุปคมนโตจฯ ‘‘ยาว นิสีทิสฺสถ, ตาว ตุมฺหากํ อิมํ เคหํ เทมี’’ติ เทโนฺตปิ หิ ตาวกาลิกเมว เทติ วตฺถุปริจฺจาคลกฺขณตฺตา ทานสฺสฯ

๕๘๒. **จตุหตฺถปฺปมาณ**นฺติ วฑฺฒกีหตฺถํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ วทนฺติฯ

๕๘๔. **อุกฺขิตฺตจีวโร หุตฺวา**ติ กฏิโต อุทฺธํ กายพนฺธนาทิทสฺสนวเสเนวุกฺขิปนํ สนฺธาย วุตฺตํ ปิณฺฑาย จรโต ปตฺตคฺคหณาทิมตฺตสฺส อนุญฺญาตตฺตาฯ เตเนว **‘‘นิสินฺนกาเล ปน ธมกรณ’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ นิสินฺนกาเล หิ ขเนฺธ ลคฺคปตฺตตฺถวิกาทิโต ธมกรณํ นีหรนฺตสฺส กฏิโต อุทฺธมฺปิ ทิสฺสติ, ตถา อทเสฺสตฺวา นีหริตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ อาสเน นิสีทนฺตสฺสาปิ จ ปารุปิตจีวรํ กิญฺจิ อุกฺขิปิตฺวา สงฺฆาฏิํ ชงฺฆปิเณฺฑหิ อนุกฺขิปิตฺวาว นิสีทิตพฺพํฯ อิมสฺมิเญฺญว ปน สิกฺขาปเท ‘‘วาสูปคตสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา นิสีทนปฏิสํยุเตฺตสุ ฉฏฺฐอฎฺฐเมสุ อวุตฺตตฺตา วาสูปคเตนาปิ สุสํวุเตน โอกฺขิตฺตจกฺขุนาว นิสีทิตพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถาย**มฺปิ เตสํ วิเสสํ อวตฺวา อิเธว ‘‘วาสูปคตสฺส ปน อนาปตฺตี’’ติ (กงฺขา. อฎฺฐ. อุกฺขิตฺตกสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตาฯ

ปริมณฺฑลวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุชฺชคฺฆิกวคฺควณฺณนา

๕๘๖. ทุติยวคฺคาทิอุชฺชคฺฆิกอปฺปสทฺทสุ นิสีทนปฏิสํยุตฺตสุปิ วาสูปคตสฺส อนาปตฺติ น วุตฺตา, กายปฺปจาลกาทีสุ เอว ปน วุตฺตาฯ ปาฬิโปตฺถเกสุ ปเนตํ เกสุจิ เปยฺยาเลน พฺยาโมหิตตฺตา น สุฏฺฐุ วิญฺญายติฯ ยตฺถ จ อนฺตรฆเร ธมฺมํ วา เทเสนฺตสฺส, ปาติโมกฺขํ วา อุทฺทิสนฺตสฺส มหาสทฺเทน ยาวปริสสาวเนปิ อนาปตฺติ เอวาติ ทฏฺฐพฺพํ ตถา อานนฺทเตฺถรมหินฺทเตฺถราทีหิ อาจริตตฺตาฯ

อุชฺชคฺฆิกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ขมฺภกตวคฺควณฺณนา

๖๐๓. ปเตฺต คหณสญฺญา อสฺส อตฺถีติ ปตฺตสญฺญีติ อิมมตฺถํ ทเสฺสตุํ **“ปเตฺต สญฺญํ กตฺวา”**ติ วุตฺตํฯ

๖๐๔. **โอโลณี**ติ เอกา พฺยญฺชนวิกติฯ กญฺชิกตกฺกาทิรโสติ เกจิฯ มํสรสาทีนีติ **อาทิ**-สทฺเทน อวเสสา สพฺพาปิ พฺยญฺชนวิกติ สงฺคหิตาฯ

๖๐๕. **สมภริต**นฺติ รจิตํฯ **เหฏฺฐา โอโรหตี**ติ สมนฺตา โอกาสสมฺภวโต หเตฺถน สมํ กริยมานํ เหฏฺฐา ภสฺสติฯ ปตฺตมตฺถเก ฐปิตานิ ปูวานิ เอว วฏํสกากาเรน ฐปิตตฺตา **“ปูววฏํสก”**นฺติ วุตฺตานิฯ เกจิ ปน ‘‘ปตฺตํ คเหตฺวา ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ รจิตฺวา ทิยฺยมานเมว คณฺหโต อาปตฺติ, หตฺถคเต เอว ปน ปเตฺต ทิยฺยมาเน ถูปีกตมฺปิ คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพเมว ‘‘สมติตฺติก’’นฺติ ภาวนปุํสกวเสน สามญฺญโต วุตฺตตฺตาฯ

ขมฺภกตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. สกฺกจฺจวคฺควณฺณนา

๖๐๘. จตุตฺถวคฺคาทีสุ **สปทาน**นฺติ เอตฺถ ทานํ วุจฺจติ อวขณฺฑนํ, อเปตํ ทานโต อปทานํ, สห อปทาเนน สปทานํ, อวขณฺฑนวิรหิตํ อนุปฏิปาฏิยาติ วุตฺตํ โหติฯ เตนาห **“ตตฺถ ตตฺถ โอธิํ อกตฺวา”**ติอาทิฯ

๖๑๑. **วิญฺญตฺติย**นฺติ สูโปทนวิญฺญตฺติสิกฺขาปทํ สนฺธาย วทติฯ **“วตฺตพฺพํ นตฺถี”**ติ อิมินา ปาฬิยาว สพฺพํ วิญฺญายตีติ ทเสฺสติฯ ตตฺถ ปาฬิยํ **อสญฺจิจฺจา**ติอาทีสุ วตฺถุมตฺตํ ญตฺวา ภุญฺชเนน อาปตฺติํ อาปชฺชนฺตเสฺสว ปุน ปณฺณตฺติํ ญตฺวา มุขคตํ ฉเฑฺฑตุกามสฺส ยํ อรุจิยา ปวิฏฺฐํ, ตํ อสญฺจิจฺจ ปวิฏฺฐํ นาม, ตตฺถ อนาปตฺติฯ ตเถว ปุน อญฺญวิหิตตาย วา อวิญฺญตฺตมิทนฺติสญฺญาย วา ภุญฺชเน **“อสติยา”**ติ วุจฺจติฯ

๖๑๓. **“อญฺญสฺสตฺถาย”**ติ อิทมสฺส สิกฺขาปทสฺส อตฺตโน อตฺถาย วิญฺญาเปตฺวา สยํ ภุญฺชเน เอว ปญฺญตฺตตฺตา อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺติํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปญฺจสหธมฺมิกานํ ปน อตฺถาย อญฺญาตกอปฺปวาริตฏฺฐาเน วิญฺญาเปนฺต วิญฺญตฺติกฺขเณ อฏฺฐกถาสุ สุตฺตานุ

โลมโต วุตฺตอกตวิญฺญตฺติทุกฺกฏโต น มุจฺจติฯ สญฺจิจฺจ ภุญฺชนกฺขเณ สยญฺจ อเญฺญ จ มิจฺฉาชีวโต น มุจฺจนฺตีติ คเหตพฺพํฯ

๖๑๕. “**กุกฺกุฏณฺฑํ อติขุทฺทก**”นฺติ อิทํ อสารุปฺปวเสน วุตฺตํ, อติมหนฺต เอว อาปตฺตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ ภุญฺชเนฺตน ปน โจราทิภยํ ปฏิจฺจ มหนฺตมฺปิ อปริมณฺฑลมฺปิ กตฺวา สีฆํ ภุญฺชนวเสเนตฺถ **อาปทา**ฯ เอวมเญฺญสุปิ ยถานุรูปํ ทฏฺฐพฺพํฯ

สกฺกจฺจวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. กพฬวคฺควณฺณนา

๖๑๗. อนาหเฏ กพเฬ มุขทฺวารวิวรเณ ปน ปโยชนาภาวา ‘‘อาปทาสู’’ติ น วุตฺตํฯ เอวมเญฺญสุปิ อีทิเสสุฯ

๖๑๘. **สพฺพํ หตฺถ**นฺติ หเตฺถกเทสา องฺคุลิโย วุตฺตา ‘‘หตฺถมุทฺทา’’ติอาทีสุ วิย, ตสฺมา เอกงฺคุลิมฺปิ มุเข ปกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติฯ

กพฬวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. สุรุสุรุวคฺควณฺณนา

๖๒๗. ปาฬิยํ **สีตีกโต**ติ สีตปีฬิโตฯ **สิลกพุทฺธ**ติ ปริหาสวจนเมตํฯ สิลกญฺหิ กิญฺจิ ทิสฺวา ‘‘พุทฺธ อย’’นฺติ โวหรนฺติฯ

๖๒๘. “**องฺคุลิโย มุเข ปเวเสตฺวา ภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี**”ติ อิมินา สพฺพํ หตฺถํ อโนฺตมุเข ปกฺขิปนสิกฺขาปทสฺสปิ ปวิฏฺฐงฺคุลินิเลฺลหเนน อิมสฺสปิ สิกฺขาปทสฺส อนาปตฺติํ ทเสฺสติฯ **เอเสว นโย**ติ ฆนยาคุอาทีสุ ปตฺตํ หเตฺถน, โอฏฺฐญฺจ ชิวฺหาย นิเลฺลหิตุํ วฏฺฏตีติ อติทิสติฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ฆนยาคุอาทิวิรหิตํ นิเลฺลหิตุํ น วฏฺฏติฯ

๖๓๔. **วิลีวจฺฉตฺต**นฺติ เวณุเปสิกาหิ กตํฯ **มณฺฑลพทฺธานี**ติ ทีฆสลากาสุ ติริยํ วลยากาเรน สลากํ ฐเปตฺวา สุเตฺตหิ พทฺธานิ ทีฆญฺจ ติริยญฺจ อุชุกเมว สลากาโย ฐเปตฺวา ทฬฺหพทฺธานิ เจว ติริยํ ฐเปตฺวา ทีฆทณฺฑเกเหว สโงฺกจารหํ กตฺวา สุเตฺตเหว ติริยํ พทฺธานิฯ **ตตฺถชาตกทณฺฑเกน กต**นฺติ สห ทณฺฑเกน ฉินฺนตาลปณฺณาทีหิ กตํฯ **ฉตฺตปาทุกาย**าติ ยสฺมิํ ฉตฺตทณฺฑโกฏิํ ปเวเสตฺวา ฉตฺตํ อุชุกํ ฐเปตฺวา เหฏฺฐา ฉายาย นิสีทนฺติ, ติฏฺฐนฺติ วา, ตาทิเส ฉตฺตาธาเรฯ

๖๓๗. **จาโป**ติ มเชฺฌ วงฺกกาชทณฺฑสทิสา ธนุวิกติฯ **โกทโณฺฑ**ติ วิทฺธทณฺฑา ธนุวิกติฯ

สุรุสุรุวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ปาทุกวคฺควณฺณนา

๖๔๗. สตฺตมวเคฺค **รุกฺขโต ปติโต**ติ เอกํ โอลมฺพนสาขํ คเหตฺวา ปติโตฯ **ปาฬิยา**ติ อตฺตโน อาจารปฺปกาสกคนฺถสฺสฯ **ธีรตฺถู**ติ ธี อตฺถุ, นินฺทา โหตูติ อโตฺถฯ **วินิปาตนเหตุ**

นาติ วินิปาตนสฺส เหตุภาเวนฯ **ตฺวน**ฺติ อุปโยคเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํ, ตํ อิเจฺจว วา ปาโฐฯ **อสฺมา**ติ ปาสาโณฯ

๖๔๙. **น กเถตพฺพน**ฺติ เถเรน อตฺตโน กงฺขาฏฺฐานสฺส ปุจฺฉิตตฺตา วุตฺตํฯ ทหรสฺส อตฺถโกสลฺลํ ญาตุํ ปุจฺฉิเตน อุจฺจาสเน นิสินฺนสฺส อาจริยสฺส อนุโยคทานนเยน วตฺตุํ วฏฺฏติฯ

๖๕๒. **เขเฬน เจตฺถ สิงฺฆาณิกาปิ สงฺคหิตา**ติ เอตฺถ อุทกคณฺฑุสกํ กตฺวา อุจฺฉุกจวราทิญฺจ มุเขเนว หริตุํ อุทเกสุ ฉเฑฺฑตุํ วฏฺฏตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ปาทุกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เสขิยวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๖๕๕. อธิกรณสมเถสุ จ อิธ วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ภิกฺขุวิภงฺควณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา

๑. ปาราชิกกณฺฑํ

๑. อุพฺภชาณุมณฺฑลิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๖. ภิกฺขุนีวิภงฺเค **มิคารมาตุยา**ติ มิคารมาตุ, วิสาขายาติ อโตฺถฯ ปาฬิยํ ‘‘เอหิ ภิกฺขุนีติ ภิกฺขุนี, ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปนฺนาติ ภิกฺขุนี’’ติ อิทํ ภิกฺขุวิภงฺคปาฬิยา สมทสฺสนตฺถํ อฎฺฐครุธมฺมปฺปฎิคฺคหเณน ลทฺธูปสมฺปทํ มหาปชาปติโคตมิเญฺจว ตาย สห นิกฺขนฺตา ภควโต อาณาย ภิกฺขูนเญฺญว สนฺติเก เอกโตอุปสมฺปนฺนา ปญฺจสตสากิยานิโย จ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตา หิ ภควตา อานนฺทเตฺถรสฺส ยาจนาย ปพฺพชฺชํ อนุชานเนฺตน ‘‘เอต ภิกฺขุนิโย, มม สาสเนตฺเมฺหปิ ปวิสถา’’ติ วุตฺตา วิย ชาตาฯ สากิยานิโย เอว สรณสีลานิ ทตฺวา กมฺมวาจาย อุปสมฺปาทิตตฺตา ‘‘ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปนฺนา’’ติ วุตฺตาฯ น หิ เอตาหิ อญฺญา เอหิภิกฺขุนิภาวาทินา อุปสมฺปนฺนา นาม สนฺติฯ ยํ ปน เถรีคาถาสุ **ภทฺทาย กุณฺฑลเกสิยา** –

‘‘นิหจฺจ ชาณุํ วนฺทิตฺวา, สมฺมุขา อญฺชลึ อกํ;
‘เอหิ ภเทฺท’ติ มํ อโวจ, สา เม อาสูปสมฺปทา’’ติฯ (เถรีคา. ๑๐๙) –

วุตฺตํฯ ยญฺจ อปทาเนปิ –

‘‘อายาจิโต ตทา อาห, ‘เอหิ ภเทฺท’ติ นายโก;
ตทาหํ อุปสมฺปนฺนา, ปริตฺตํ โตยมทฺทส’’นฺติฯ (อป. เถรี ๒.๓.๔๔) –

วุตฺตํฯ ตมฺปิ ‘‘เอหิ ตฺวํ ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อุปสมฺปทญฺจ คณฺหาหี’’ติ ภควโต อาณาอุปสมฺปทาย การณตฺตา อุปสมฺปทา อโหสีติ อิมมตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตถา หิ วุตฺตํ **เถรีคาถาฎฺฐกถายํ** ‘‘เอหิ ภเทฺท, ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก ปพฺพชฺช อุปสมฺปชฺชสฺสูติ มํ อวจ อาณาเปสิ, สา สตฺถุ อาณา มยฺหํ อุปสมฺปทาย การณตฺตา อุปสมฺปทา อาสิ อโหสี’’ติ (เถรีคา. อฎฺฐ. ๑๑๑)ฯ

๖๕๗. **สาธารณปาราชิเกหี**ติ เมถุนาทีหิ จตูหิฯ ตานิ, ปน อญฺญานิ จ สาธารณสิกฺขาปทานิ ยสฺมา ภิกฺขุวิภงฺเค วุตฺตนิทานวตฺถาทีสุ เอว สาธารณวเสน ปญฺญตฺตานิ, ปจฺฉา ปน ตานิ ภิกฺขุนีนํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชานเนฺตน ภควตา ตาสํ สิกฺขาปจฺจกฺขานาภาเวน ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี ฉนฺทโส เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสเวยฺยา’’ติอาทินา ตทนุรูปวเสน ปริวเตฺตตฺวา อสาธารณสิกฺขาปเทหิ สทฺธึ สํสเนฺทตฺวา ภิกฺขุนิปาติโมกฺขุเทฺทสวเสน เอกโต สงฺคหิตานิฯ ยสฺมา จ เนสํ **ภิกฺขุวิภงฺเค** (ปารา. ๔๔ อาทโย) วุตฺตนเยเนว สโพฺพปิ วินิจฺฉโย สกฺกา ญาตุํ, ตสฺมา ตานิ วเชฺชตฺวา อสาธารณานํ เอว อิธ วิภโงฺค วุโตฺตติ เวทิตพฺพํฯ

๖๕๙. ภิกฺขูนํ ‘‘กายสํสคฺคํ สาทิเยยฺยา’’ติ อวตฺวา ‘‘สมาปเชฺชยฺยา’’ติ วุตฺตตฺตา **‘‘ภิกฺขุ อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพ’’**ติ วุตฺตํฯ **ตพฺพหุลนเยนา**ติ กิริยาสมุฎฺฐานเสฺสว พหุลภาวโต, เอเตน อกิริยาสมุฎฺฐานาปิ อยํ อาปตฺติ โหตีติ ทเสฺสติฯ กิญฺจาปิ ทเสฺสติ, มยํ ปเนตฺถ เอวํ ตกฺกยาม ‘‘กายสํสคฺคกฺขเณ สาทิยนฺติยา กิริยาย อภาเวปิ ตโต ปุเพฺพ ปวตฺติตานํ ปฎิจฺฉนฺนฎฺฐานคมนอิงฺคิตาการทสฺสนาทิกิริยานํ วเสเนว กิริยาสมอุฎฺฐานเมว, ปเรหิ มเคฺคกริยมานุปกฺกเมน นิจฺจลสฺส สาทิยโต สุกฺกวิสฺสฎฺฐิ วิย ปุพฺพปโยคาภาเวปิ วา ตสฺมิเญฺญว ขเณ ปรูปกฺกเมน ชนิยมานาย อตฺตโน กายจลนาทิสงฺขาตาย กิริยาย, สา หิ สาทิยมาเนน ตสฺสา จิเตฺตนาปิ สมุฎฺฐิตา กิริยา นาม โหติ อวายมิตฺวา ปรูปกฺกเมน เมถุนสาทิยเน วิย, ภิกฺ

ขูนํ ปน ปรูปกฺกมชนิตํ กิริยํ อโพฺพหาริกํ กตฺวา อตฺตนา กริยมานปโยควเสเนว ‘กายสํสคฺคํ สมาปเชฺชยฺยา’ติ เอวํ วิเสเสตฺวาว สิกฺขาปทสฺส ปญฺญตฺตตฺตา สาทิยมาเนปิ น โทโสฯ อิตรถา หิ ตพฺพหุลนเยเนตฺถ กิริยเตฺต คยฺหมาเน อเญฺญสมฺปิ กิริยากิริยสิกฺขาปทานํ กิริยตฺตคฺคหณปฺปสโงฺค สิยา’’ติฯ ตสฺมา วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **สาติ** กิริยาสมุฎฺฐานตาฯ **ตเถวาติ** กายสํสคฺคราคี เอวฯ

อุพฺภชาณุมณฺฑลิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. วชฺชปฎิจฺฉาทิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๖๖. ทุติเย **ปุริเมนา**ติอาทิ สุนฺทรีนนฺทาย วชฺชปฎิจฺฉาทเน ปญฺญตฺตตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **‘‘อฎฺฐนฺน’’**นฺติ วุตฺตตฺตา วชฺชปฎิจฺฉาทนสฺสาปิ ปฎิจฺฉาทเน ปาราชิกเมวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ **‘‘ธุรํ นิกฺขิตฺตมเตฺต’’**ติ วุตฺตตฺตา ปณฺณตฺตึ อชานนฺติยาปิ ‘‘อิทํ วชฺชํ น ปกาเสสฺสามี’’ติ ฉเนฺทน ธุรํ นิเกฺขปกฺขเณ ปาราชิกนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ ตํ ปน ปฎิจฺฉาทนํ ยสฺมา ‘‘เปสลา ญตฺวา ครหิสฺสนฺตี’’ติ ภเยเนว โหติ, ภยญฺจ โกธจิตฺตสมฺปยุตฺตํ, ตสฺมา อิทํ **‘‘ทุกฺขเวทน’’**นฺติ วุตฺตํฯ ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฎี. ปาราชิกกณฺฑ ๓.๖๖๖) ‘‘กิญฺจาปิ วชฺชปฎิจฺฉาทนํ เปมวเสน โหติ, ตถาปิ สิกฺขาปทวีติกฺกมจิตฺตํ โทมนสฺสิตเมว โหตี’’ติ เอวํ ปณฺณตฺติวีติกฺกมจิเตฺตเนว ฉาทนํ โทมนสฺสเตฺต การณํ วุตฺตํ, ตํ อการณํ ปณฺณตฺติวิชานนํ วินาปิ อาปชฺชิตพฺพโตฯ

วชฺชปฎิจฺฉาทิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๖๖๙. ตติยํ อุตฺตานเมวฯ

๔. อฎฺฐวตฺถุกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๗๕. จตุเตฺถ โลกสฺสาทสงฺขาตํ มิเตฺตหิ อญฺญมญฺญํ กาตพฺพํ **สนฺถวํ**ฯ วุตฺตเมวตฺถํ ปริยายนฺตเรน ทเสฺสตุํ **‘‘กายสํสคฺคราเคนา’’**ติ วุตฺตํฯ

ติสฺสิตฺถิโย เมถุนํ ตํ น เสเวติ ยา ติโสฺส อิตฺถิโย, ตาสุ วุตฺตํ ตํ เมถุนํ น เสเวยฺยฯ **อนริยปณฺฑเก**ติ ตโย อนริเย, ตโย ปณฺฑเก จ อุปสงฺกมิตฺวา เมถุนํ น เสเวติ อโตฺถฯ **อนริยา**ติ เจตฺถ อุภโตพฺยญฺชนกา อธิเปฺปตาฯ **พฺยญฺชนสฺมิ**นฺติ อตฺตโน วจฺจมุขมเคฺคปิฯ เฉโทเอว **เฉชฺชํ,** ปาราชิกํฯ

วณฺณาวโณฺณติ ทฺวีหิ สุกฺกวิสฺสฎฺฐิ วุตฺตาฯ **คมนุปฺปาทน**นฺติ สญฺจริตฺตํฯ **‘‘เมถุนธมฺมสฺส ปุพฺพภาคตฺตา ปจฺจโย โหตี’’**ติ อิมินา การิโยปจาเรน กายสํสโคฺค เมถุนธโมฺมติ วุโตฺตติ ทเสฺสติฯ **สพฺพปเทสู**ติ สงฺฆาฎิกณฺณคฺคหณาทิปเทสุฯ กายสํสคฺคราโค, สอุสฺสาหตา, อฎฺฐมวตฺถุสฺส ปูรณนฺติ ตีเณตฺถ องฺคานิฯ

อฎฺฐวตฺถุกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปาราชิกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

๒. สงฺฆาทิเสสกณฺฑํ

๑. ปฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๗๙. สงฺฆาทิเสสกเณฺฑ ‘‘ทุติยสฺส อาโรเจตี’’ติ เอตฺถาปิ ทฺวีสุปิ อฑฺฑการเกสุ ยสฺส กสฺสจิ ทุติยสฺส กถํ โย โกจิ อาโรเจตีติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพติ อาห **‘‘เอเสว นโย’’**ติฯ

คติคตนฺติ จิรกาลปฺปวตฺตํฯ **อาปตฺตี**ติ อาปชฺชนํฯ ‘‘นิสฺสารณีย’’นฺติ อิทํ กตฺถอเตฺถ สิทฺธนฺติ อาห **‘‘นิสฺสาเรตี’’**ติฯ อาปนฺนํ ภิกฺขุนึ สงฺฆโต วิโยเชติ, วิโยชนเหตุ โหตีติ อโตฺถฯ

คีวาเยวาติ อาณตฺติยา อภาวโตฯ **เตสํ อนตฺถกามตายา**ติ ‘‘โจโร’’ติ วุตฺตํ มม วจนํ สุตฺวา เกจิ ทณฺฑิสฺสนฺติ ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺตีติ เอวํ สญฺญายฯ เอเตน เกวลํ ภเยน วา ปริกฺขารคฺคหณตฺถํ วา สหสา ‘‘โจโร’’ติ วุเตฺต ทณฺฑิเตปิ น โทโสติ ทเสฺสติฯ ราชปุริสานญฺหิ ‘‘โจโร อย’’นฺติ อุทฺทิสฺส กถเน เอว คีวา, ภิกฺขูนํ, ปน อารามิกาทีนํ วา สมฺมุขา ‘‘อสุโก โจโร เอวมกาสี’’ติ เกนจิ วุตฺตวจนํ นิสฺสาย อารามิกาทีสุ ราชปุริสานํ วตฺวา ทณฺฑาเปเนฺตสุปิ ภิกฺขุสฺส น คีวา ราชปุริสานํ อวุตฺตตฺตาฯ เยสญฺจ วุตฺตํ, เตหิ สยํ โจรสฺส อทณฺฑิตตฺตาติ คเหตพฺพํฯ ‘‘ตฺวํ เอตสฺส สนฺตกํ อจฺฉินฺทา’’ติ อาณโตฺตปิ หิ สเจ อเญฺญน อจฺฉินฺทาเปติ, อาณาปกสฺส อนาปตฺติ วิสเงฺกตตฺตาฯ **‘‘อตฺตโน วจนกร’’**นฺติ อิทํ สามีจิวเสน วุตฺตํฯ วจนํ อกโรนฺตานํ ราชปุริสานมฺปิ ‘‘อิมินา คหิตปริกฺขารํ อาหราเปหิ, มา จสฺส ทณฺฑํ กโรหี’’ติ อุทฺทิสฺส วทนฺตสฺสาปิ ทเณฺฑ คหิเตปิ น คีวา เอว ทณฺฑคฺคหณสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา, ‘‘อสุกภณฺฑํ อวหรา’’ติ อาณาเปตฺวา วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน ปุน ปฏิกฺขิปเน (ปารา. ๑๒๑) วิยฯ

ทาสาทีนํ สมฺปฏิจฺฉเน วิย ตทตฺถาย อฑฺฑกรเณ ภิกฺขูนมฺปิ ทุกฺกฏนฺติ อาห **‘‘อกปฺปิย อโฑฺฑ นาม น วฏฺฏตี’’**ติฯ เกนจิ ปน ภิกฺขุนา เขตฺตาทิอตฺถาย โวหาริกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อเฑฺฑ กเตปิ ตํ เขตฺตาทิสมฺปฏิจฺฉเน วิย สเพฺพสํ อกปฺปิยํ น โหติ ปุเพฺพ เอว สงฺฆสฺส สนฺตกตฺตา , ภิกฺขุเสฺสว ปน ปโยควเสน อาปตฺติโย โหนฺติฯ ทาสาทีนมฺปิ ปน อตฺถาย รกฺขํ ยาจิตุํ โวหาริเกน ปุเฏฺฐน สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนํ กปฺปิยกฺกมํ วตฺตุํ, อารามิกาทีหิ จ อฑฺฑํ การาเปตุญฺจ วฏฺฏติ เอวฯ วิหารวตฺถาทิกปฺปิยอฑฺฑํ ปน ภิกฺขุโน สยมฺปิ กาตุํ วฏฺฏติฯ

ภิกฺขุนีนํ วุโตฺตติ รกฺขํ ยาจนฺตีนํ ภิกฺขุนีนํ วุโตฺต อุทฺทิสฺสอนุทฺทิสฺสวเสน รกฺขายาจนวินิจฺฉโย, น สโพฺพ สิกฺขาปทวินิจฺฉโย อสาธารณตฺตา สิกฺขาปทสฺสฯ เตนาห ***‘‘ภิกฺขุโนปี’’***ติ อาทิฯ อนากฑฺฒิตาย อฑฺฑกรณํ, อฑฺฑปริโยสานนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ปฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๘๓. ปาฬิยํ ทุติเย **มลฺลคณภฏิปุตฺตคณาทิก**นฺติอาทีสุ มลฺลราชูนํ คโณ **มลฺลคโณฯ ภฏิปุตฺตา** นาม เกจิ คณราชาโน, เตสํ คโณฯ เกจิ ปน ‘‘นารายนภตฺติโก ปุญฺญการคโณ มลฺลคโณฯ ตถา กุมารภตฺติโก จ คโณ ภฏิปุตฺตคโณ’’ติปิ (สารตฺถ. ฏี. สํฆาทิเสสกณฺฑ ๓.๖๘๓) วทนฺติฯ **ธมฺมคโณ**ติ สาสเน, โลเก วา อเนกปฺปการปุญฺญการโก คโณฯ คนฺธวิกติการโก คโณ **คนฺธิกเสณี**ฯ เปสการาทิคโณ **ทุสฺสิกเสณี**ฯ **กปฺปคติก**นฺติ กปฺปิยภาวคตํ, ปพฺพชิตปุพฺพนฺติ อโตฺถฯ

๖๘๕. ปาฬิยํ **วุฏฺฐาเปตี**ติ อุปสมฺปาเทติฯ อกปฺปคตมฺปิ ปพฺพาเชนฺติยา ทุกฺกฏนฺติ วทนฺติฯ ขีณาสวายปิ อาปชฺชิตพฺพโต **“ติจิตฺต”**นฺติ วุตฺตํฯ โจริตา, ตํ ญตฺวา อนนุญฺญาตการณา วุฏฺฐาปนนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ทุติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๙๒. ตติเย **ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมนฺติยา**ติ คามนฺตรสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมนฺติยาฯ ‘‘คามนฺตรํ คเจฺฉยฺยา’’ติ หิ วุตฺตํฯ วิกาลคามปฺปเวสนสิกฺขาปเท วิย ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺติยา’’ติ อวตฺวา ‘‘อติกฺกาเมนฺติยา’’ติ ปาฬิยํ วุตฺตตฺตา คามํ ปวิสนฺติยา ฆรูปจาเร ฐิตสฺส ทุติยเลฑฺฑุปาตสงฺขาตสฺส อุปจารสฺส อติกฺกโม นาม ปฐมเลฑฺฑุปาตฏฺฐานสงฺขาตสฺส ปริเกฺขปารหฏฺฐานสฺส อติกฺกโม เอวาติ อาห **“ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ เอเกน ปาเทน อติกฺกมตี”**ติฯ

มเชฺฌติ คามมเชฺฌฯ **ปจฺฉา**ติ อปรกาเลฯ **“จตุคามสาธารณตฺตา”**ติ อิมินา วิหารโต จตูสุ คาเมสุ ยตฺถ กตฺถจิ ปวิสิตุํ วฏฺฏตีติ เอตฺถ การณมาหฯ

ปรตีรเมว อกฺกมนฺติยาติ นทึ อโนตริตฺวา โอริมตีรโต ลงฺฆิตฺวา วา อากาสาทินา วา ปรตีรเมว อติกฺกาเมนฺติยาฯ **โอริมตีรเมว อาคจฺฉติ, อาปตฺตี**ติ ปารคมนาย โอติณฺณตฺตา วุตฺตํฯ

ตาทิเส อรเญฺญติ อินฺทขีลโต พหิภาวลกฺขเณ อรเญฺญฯ **“เตเนวา”**ติอาทินา ทสฺสนูปจาเร วิรหิเต สวนูปจารสฺส วิชฺชมานตฺตปิ อาปตฺติ โหตีติ ทเสฺสติฯ **อญฺญํ มคฺคํ คณฺหาตี**ติ มคฺคมูฬฺหตฺตา คณฺหาติ, น ทุติยิกํ โอหิยิตุํฯ ตสฺมา อนาปตฺติฯ อนนฺตราเยน เอกภาโว, อนาปทาย คามนฺตรคมนาทีสุ เอกนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ตติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๙๔. จตุเตฺถ **การกคณสฺสา**ติ อิมสฺส กมฺมํ กาตพฺพนฺติ เยหิ สนฺนิฏฺฐานํ กตํ, เต สนฺธาย วุตฺตํฯ กมฺมวาจกฺขเณ สหฐิเตติ เกจิฯ **เนตฺถารวเตฺต**ติ นิตฺถรณเหตุมฺหิ วเตฺตฯ

๖๙๘. ปาฬิยํ **อสเนฺต การกสเงฺฆ**ติ เอตฺถ วิชฺชมานํ สุทูรมฺปิ คนฺตฺวา อาปุจฺฉิตพฺพํ ฯ อนฺตราเย ปน สติ สมฺมา วตฺตนฺตํ โอสาเรตุํ วฏฺฏตีติฯ ธมฺมกเมฺมน อุกฺขิตฺตตา, อนนุญฺญาตการณา โอสารณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

จตุตฺถสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปญฺจมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๐๑. ปญฺจเม **ตนฺ**ติ มหาอฏฺฐกถายํ อวจนํ ‘‘อนวสฺสุโตติ ชานนฺตี ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ อาทิ ปาฬิยา สเมติฯ อุภโต อวสฺสุตภาโว, อุทกทนฺตโปนโต อญฺญํ สหตฺถา คเหตฺวา อโชฺฌหรณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

ปญฺจมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ฉฏฺฐสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๐๕. ฉฏฺเฐ **ปฏิคฺคโห เตน น วิชฺชตี**ติ เตเนว ‘‘น เทตี’’ติ วุตฺตการเณน อุยฺยชิตาย หตฺถโต อิตราย ปฏิคฺคโหปิ นตฺถิฯ **ปริโภคปจฺจยา**ติ อุยฺยชิตาย โภชนปริโยสานปจฺจยาติ อโตฺถฯ มนุสฺสปุริสสฺส อวสฺสุตตา, ตํ ญตฺวา อนนุญฺญาตการณา อุยฺยชนา, เตน อิตริสฺสา ค เหตฺวา โภชนปริโยสานนฺติ ตีณิ องฺคานิฯ

ฉฏฺฐสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗๐๙-๗๒๗. สตฺตมโต ยาวทสมปริโยสานานิ อุตฺตานาเนวฯ

สงฺฆาทิเสสวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๓. นิสฺสคฺคิยกณฺฑํ

๒. ทุติยนิสฺสคฺคิยาทิปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๓๓. นิสฺสคฺคิเยสุปิ ปฐมํ อุตฺตานเมวฯ

๗๔๐. ทุติเย **อยฺยาย ทมฺมีติ เอวํ ปฏิลทฺธ**นฺติ นิสฺสฏฺฐปฏิลทฺธํ, นิสฺสฏฺฐํ ปฏิลภิตฺวาปิ ยํ อุทฺทิสฺส ทายเกหิ ทินฺนํ, ตเตฺถว ทาตพฺพํฯ เตนาห **“ยถาทาเนเยว อุปเนตพฺพ”**นฺติฯ อกาลจีวรตา, ตํ ญตฺวา กาลจีวรนฺติ เลเสน ภาชาปนํ, ปฏิลาโภติ ตีณิ องฺคานิฯ

๗๔๓. ตติเย **เมต**นฺติ มเมเวตํ จีวรํฯ อุปสมฺปนฺนตา, ปริวตฺติตวิกปฺปนุปคจีวรสฺส สกสญฺญาย อจฺฉินฺทนาทีติ เทฺว องฺคานิฯ

๗๔๘-๗๕๒. จตุเตฺถ **อาหฏสปฺปิํ ทตฺวา**ติ อตฺตโน ทตฺวาฯ **ยมกํ ปจิตพฺพ**นฺติ สปฺปิญฺจ เตลญฺจ เอกโต ปจิตพฺพํฯ เลเสน คเหตุกามตา, อญฺญสฺส วิญฺญตฺติ, ปฏิลาโภติ ตีณิ องฺคานิฯ

๗๕๓. ปญฺจเม **สา**ติ ถุลฺลนนฺทาฯ **อย**นฺติ สิกฺขมานาฯ **เจตาเปตฺวาติ ชานาเปตฺวา**ติ อิธ วุตฺตํ, **มาติกาฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘อตฺตโน กปฺปิยภเณฺฑน ‘อิทํ นาม อาหรา’ติ อญฺญํ ปริวตฺตาเปตฺวา’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. อญฺญเจตาปนสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํฯ

๗๕๘. ฉเฏฺฐ **ปาวาริกสฺสา**ติ ทุสฺสวาณิชกสฺสฯ

๗๖๔. สตฺตเม **สญฺญาจิตเกนา**ติ สยํ ยาจิตเกนปีติ อโตฺถฯ

๗๖๙-๗๘๙. อฏฺฐมโต ยาวทฺวาทสมา อุตฺตานเมวฯ

นิสฺสคฺคิยวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๔. ปาจิตฺติยกณฺฑํ

๑. ลสุณวคฺค

๑. ปฐมลสุณาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๙๗. ปาจิตฺติเยสุ ลสุณวคฺคสฺส ปฐเม **พทรสาฬวํ** นาม พทรผลานิ สุกฺขาเปตฺวา เตหิ กตฺตพฺพพฺยญฺชนวิกติฯ อามกมาคธลสุณเญฺจว, อโชฺฌหรณญฺจาติ เทฺว องฺคานิฯ

๗๙๙-๘๑๒. ทุติยาทีนิ อุตฺตานตฺถานิฯ

๘๑๕. ฉฏฺเฐ ปาฬิยํ **อาสุมฺภิตฺวา**ติ ปาเตตฺวาฯ

๘๑๗. **ทธิมตฺถู**ติ ทธิมฺหิ ปสโนฺนทกํฯ **รสขีราทีน**นฺติ มํสรสขีราทีนํฯ ภุญฺชนฺตสฺส ภิกฺขุโน หตฺถปาเส ฐานํ, ปานียสฺส วา วิธูปนสฺส วา คหณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

๘๒๒. สตฺตเม **อวิญฺญตฺติยา ลทฺธ**นฺติ อตฺตโน วิญฺญตฺติํ วินา ลทฺธํฯ **ปุพฺพาปรวิรุทฺธ**นฺติ สยํ กรเณ ปาจิตฺติยนฺติ อิทํ การาปเน ทุกฺกฏวจเนน วิรุชฺฌนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตนาห **“น หี”**ติอาทิ, ‘‘อวิญฺญตฺติยา ลทฺธ’’นฺติอาทิวจเนน วา วิรุชฺฌนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อญฺญาย วิญฺญตฺติปิ หิ อิมิสฺสา อวิญฺญตฺติยา ลทฺธเมวาติฯ อามกธญฺญวิญฺญาปนาทิ, ตํ ภชฺชนาทินา อโชฺฌหรณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

๘๒๔. อฏฺฐเม **นิพฺพิโฏฺฐ**ติ ลโทฺธฯ **เกณี**ติ รโญฺญ ทาตโพฺพ อาโย, อายุปฺปตฺติฏฺฐานนฺติ อโตฺถ ฯ เตนาห **“เอกํ ฐานนฺตร”**นฺติอาทิฯ **ฐานนฺตร**นฺติ จ คามชนปทาณายตฺตํฯ วฬญฺชิยมานติโรกุฏฺฏาทิตา, อนปโลเกตฺวา อุจฺจาราทีนํ ฉฑฺฑนาทีติ เทฺว องฺคานิฯ

๘๓๐. นวเม **“มตฺถกจฺฉินฺนนาฬิเกรมฺปี”**ติ วุตฺตตฺตา หริตูปริ ฉฑฺฑนเมว ปฏิกฺขิตฺตํฯ เตนาห **“อนิกฺขิตฺตพีเชสู”**ติอาทิฯ ยตฺถ จ ฉเฑฺฑตุํ วฏฺฏติ, ตตฺถ หริเต วจฺจาทิํ กาตุมฺปิ วฏฺฏติ เอวฯ **สเพฺพส**นฺติ ภิกฺขุภิกฺขุนีนํฯ

๘๓๖-๗. ทสเม **เตสํเยวา**ติ เยสํ นิจฺจํ ปสฺสติฯ **อาราเม ฐตฺวา**ติ ฐิตนิสนฺนฏฺฐาเน เอว ฐตฺวา สมนฺตโต คีวํ ปริวเตฺตตฺวาปิ ปสฺสติ, อนาปตฺติฯ ฐิตฏฺฐานโต คนฺตฺวา ปสฺสิตุํ น วฏฺฏติฯ เกจิ ปน ‘‘วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ตํ ปน ‘‘ทสฺสนาย คเจฺฉยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ สามญฺญโต คมนสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา, อนาปตฺติยมฺปิ คมนาย อวุตฺตตฺตา จ น คเหตพฺพํฯ นจฺจาทิตา, อนนุญฺญาตการณา คมนํ, ทสฺสนาทิ จาติ ตีณิ องฺคานิฯ

นิฏฺฐิโต ลสุณวโคฺค ปฐโมฯ

๒. อนฺธการวคฺค

๑. ปฐมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๔๑. ทุติยวคฺคสฺส ปฐเม **ทาเน วา**ติ ทานนิมิตฺตํฯ รตฺตนฺธกาเร ปุริสสฺส หตฺถปาเส ฐานาทิ, รโหเปกฺขา, สหายาภาโวติ ตีณิ องฺคานิฯ

๘๔๒-๘๕๐. ทุติยาทีนิ อุตฺตานานิฯ

๘๕๔. ปญฺจเม **ปลฺลงฺกสฺส อโนกาเส**ติ อูรุพทฺธาสนสฺส อปฺปโหนเกฯ ปุเรภตฺตํ อนฺตรฆเร ปลฺลงฺกปฺปโหนกาสเน นิสชฺชา, อนนุญฺญาตการณา อนาปุจฺฉา วุตฺตปริเจฺฉทาติกฺกโมติ เทฺว องฺคานิฯ

๘๖๐-๘๗๙. ฉฏฺฐาทีนิ อุตฺตานานิฯ

นิฏฺฐิโต อนฺธการวโคฺค ทุติโยฯ

๓. นคฺควโคฺค

๑. ปฐมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๘๓-๘๘๗. ตติยวคฺคสฺส ปฐมทุติยานิ อุตฺตานานิฯ

๘๙๓. ตติเย **วิสิเพฺพตฺวา**ติ วิชเฏตฺวาฯ **ธุรํ นิกฺขิตฺตมเตฺต**ติ วิสิพฺพนทิวสโต ปญฺจ ทิวเส อติกฺกาเมตฺวา ธุรํ นิกฺขิตฺตมเตฺตฯ อโนฺตปญฺจาเห ปน ธุรนิเกฺขเปปิ อนาปตฺติ เอว ‘‘อญฺญตฺร จตูหปญฺจาหา’’ติ วุตฺตตฺตา ฯ อุปสมฺปนฺนาย จีวรํ สิพฺพนตฺถาย วิสิเพฺพตฺวา ปญฺจ หาติกฺกโม, อนนุญฺญาตการณา ธุรนิเกฺขโปติ เทฺว องฺคานิฯ

๙๐๐. จตุเตฺถ ปญฺจนฺนํ จีวรานํ อปริวตฺตนํ, อนนุญฺญาตการณา ปญฺจาหาติกฺกโมติ เทฺว องฺคานิฯ

๙๐๓. ปญฺจมํ อุตฺตานเมวฯ

๙๐๙. ฉเฏฺฐ วิกปฺปนุปคสฺส สเงฺฆ ปริณตตา, วินา อานิสํสทสฺสเนน อนฺตรายกรณนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

๙๑๑. สตฺตมํ อุตฺตานเมวฯ

๙๑๖. อฎฺฐเม **กุมฺภถูณํ** นาม กุมฺภสโทฺท, เตน กีฬนฺตีติ **กุมฺภถูณิกา**ฯ เตนาห **‘‘ฆฏเกน กีฬนกา**’’ติฯ **ทีฆนิกายฎฺฐกถายํ** ปน ‘‘จตุรสฺสอมฺพณกตาฬ’’นฺติ วุตฺตํฯ ตญฺหิ รุกฺขสาราทิมยํ อโนฺตฉิทฺทํ จตูสุ ปเสฺสสุ จมฺมโมนทฺธํ วาทิตภณฺฑํ, ยํ ‘‘พิมฺพิสก’’นฺติปิ วุจฺจติ, ตํ วาเทนฺตาปิ กุมฺภถูณิกาฯ เตนาห **‘‘พิมฺพิสกวาทิตกาติปิ วทนฺตี’’**ติฯ

๙๑๘. ปาฬิยํ **กปฺปกต**นฺติ กปฺปกตํ นิวาสนปารุปนูปคํฯ สมณจีวรตา, อนนุญฺญาตานํ ทานนฺติ เทฺว องฺคานิฯ

๙๒๑-๙๓๑. นวมทสมานิ อุตฺตานาเนวฯ

นิฏฺฐิโต นคฺควโคฺค ตติโยฯ

๔. ตุวฏฺฎวโคฺค

๑๐. ทสมสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๗๖. ตุวฏฺฏวคฺคสฺส ทสเม จาริกาย อปกฺกมนํ ปณฺณตฺติวชฺชเมวฯ ปณฺณตฺติวิชานนจิตฺเตน สจิตฺตกตํ สนฺธาย ปเนตฺถ **“โลกวชฺช”**นฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวฯ

นิฏฺฐิโต ตุวฏฺฏวโคฺค จตุโตฺถฯ

๕. จิตฺตาคารวโคฺค

๑. ปฐมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๗๘. จิตฺตาคารวคฺคสฺส ปฐเม **ปาเฏกฺกา อาปตฺติโย**ติ คีวาย ปริวตฺตนปฺปโยค คณนายฯ

๑๐๑๕. นวเม หตฺถิอาทีสุ **สิปฺป**-สโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพ, ตถา อาถพฺพณาทีสุ **มนฺต**-สโทฺทฯ ตตฺถ **อาถพฺพณมโนฺต** นาม อาถพฺพณเวทวิหิโต ปรูปฆาตกโร มโนฺตฯ **ขีลนมโนฺต** นาม เวริมารณตฺถาย สารทารุมยํ ขีลํ มเนฺตตฺวา ปถวิยํ อาโกฏนมโนฺตฯ **อคทปฺปโยโค** วิสปฺปโยชนํฯ **นาคมณฺฑล**นฺติ สปฺปานํ ปเวสนิวารณตฺถํ มณฺฑลพนฺธมโนฺตฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวฯ

นิฏฺฐิโต จิตฺตาคารวโคฺค ปญฺจโมฯ

๑๐๒๕-๑๑๑๖. อารามวโคฺค , คพฺภินิวโคฺค จ สพฺพํ อุตฺตานเมวฯ

๘. กุมาริภูตวโคฺค

๑. ปฐมาทิสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๑๙. อฏฺฐมวคฺคสฺส ปฐเม **สพฺพปฐมา เทฺว มหาสิกฺขมานา**ติ คพฺภินิวโคฺค (ปาจิ. ๑๐๖๗ อาทโย) สพฺพปฐมํ วุตฺตา เทฺวฯ **สิกฺขมานา อิเจฺจว วตฺตพฺพา**ติ สมฺมุติกมฺมาทีสุ อญฺญถา วุเตฺต กมฺมํ กุปฺปตีติ อธิปฺปาโยฯ

๑๑๖๗. เอกาทสเม **ปาริวาสิเยน ฉนฺททาเนนา**ติ ปริวุเตฺถน นวิกปฺปวุเตฺถน วิคเตน ฉนฺททาเนนาติ อโตฺถ, ฉนฺทวิสฺสชฺชนมเตฺตน วาฯ

๑๑๖๘. **“วุฏฺฐิตายา”**ติ เอเตน ‘‘อิทานิ กมฺมํ น กริสฺสามา’’ติ ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา กาเยน อวุฏฺฐหิตฺวา นิสินฺนายปิ ปริสาย กมฺมํ กาตุํ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ เตนาห **“ฉนฺทํ อวิสฺสเชฺชตฺวา อวุฏฺฐิตายา”**ติฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘อนาปตฺติ อวุฏฺฐิตาย ปริสายา’’ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา , **อุโปสถกฺขนฺธเก** จ ‘‘น, ภิกฺขเว, ปาริวาสิกปาริสุทฺธิทาเนน อุโปสโถ กาตโพฺพ อญฺญตฺร อวุฏฺฐิตาย ปริสายา’’ติ (มหาว. ๑๘๓) วุตฺตตฺตา, **ตทฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘ปาริวาสิยปาริสุทฺธิทานํ นาม ปริสาย วุฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย น วฏฺฏติ, อวุฏฺฐิตาย ปน วฏฺฏตี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๑๘๓) วุตฺตตฺตา จ ‘‘กมฺมํ น กริสฺสามี’’ติ ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา นิสินฺนายปิ กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ คเหตพฺพํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

นิฏฺฐิโต กุมาริภูตวโคฺค อฏฺฐโมฯ

๑๑๘๑. ฉตฺตวโคฺค อุตฺตาโน เอวฯ

ขุทฺทกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๕. ปาฏิเทสนียกณฺฑํ

ปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๒๘. ปาฏิเทสนียาทีสุ **ปาฬิวินิมุตฺตเกสู**ติ ปาฬิยํ อนาคเตสุ สปฺปิอาทีสุฯ

สตฺตาธิกรณวฺหยาติ สตฺตาธิกรณสมถนามกาฯ ตํ อตฺถวินิจฺฉยํ ตาทิสํเยว ยสฺมา วิทู วทนฺตีติ อโตฺถฯ ยถา นิฎฺฐิตาติ สมฺพโนฺธฯ **สพฺพาสวปห**นฺติ สพฺพาสววิฆาตกํ อรหตฺตมคฺคํฯ **ปสฺสนฺตุ นิพฺพุติ**นฺติ มคฺคญาเณน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรนฺตุ, ปโปฺปนฺตูติ วา ปาโฐฯ ตตฺถ **นิพฺพุติ**นฺติ ขนฺธปรินิพฺพานํ คเหตพฺพํฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

อุภโตวิภงฺคฎฺฐกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

มหาวคฺควณฺณนา

๑. มหาขนฺธโก

โพธิกถาวณฺณนา

มหาวคฺเค **อุภินฺนํ ปาติโมกฺขาน**นฺติ อุภินฺนํ ปาติโมกฺขวิภงฺคานํฯ ยํ ขนฺธกํ สงฺคายึสูติ สมฺพนฺโธฯ ขนฺธานํ สมูโห, ขนฺธานํ วา ปกาสนโต **ขนฺธโกฯ ขนฺธา**ติ เจตฺถ ปพฺพชฺชาทิจาริตฺตวาริตฺตสิกฺขาปทปญฺญตฺติสมูโห อธิเปฺปโตฯ ปทภาชนีเย เยสํ ปทานํ อตฺถา เยหิ อฏฺฐกถานเยหิ ปกาสิตาติ โยชนาฯ อถ วา เย อตฺถาติ โยเชตพฺพํฯ **หิ**-สทฺโท เจตฺถ ปทปูรเณ ทฏฺฐโพฺพฯ

๑. **วิเสสการณ**นฺติ ''เยน สมเยน อายสฺมโต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สิกฺขาปทปญฺญตฺติยาจนเหตุภูโต ปริวิตโกฺก อุทปาทิ, เตน สมเยนา''ติอาทินา วุตฺตการณํ วิย วิเสสการณํ ภุมฺมวจนนิวตฺตนกการณนฺติ อโตฺถฯ **เอตสฺสา**ติ อภิสโมฺพธิโต ปฏฺฐาย สตฺถุ จริยาวิภาวนสฺส วินยปญฺญตฺติยํ กึ ปโยชนํ? ยทิ วิเสสการณํ นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ นิทานทสฺสนํ ปโยชนนฺติ โยชนาฯ **นิทาน**นฺติเจตฺถ สิกฺขาปทปญฺญตฺติเหตุภูตํ วตฺถุปุคฺคลาทิการณํ อธิเปฺปตํ, น ปญฺญตฺติฏฺฐานเมวฯ เตนาห **''ยา หี''**ติอาทิฯ

อุรุเวลายนฺติ เอตฺถ **อุรุ**-สทฺโท มหนฺตวาจีฯ **เวลา**-สทฺโท ตีรปริยาโยฯ อุนฺนตตฺตาทินา เวลา วิย เวลาฯ อุรุ มหนฺตี เวลา อุรุเวลา, ตสฺสํฯ เตนาห **''มหาเวลาย''**นฺติอาทิฯ **มริยาทา**ติ สีลาทิคุณสีมาฯ **ปตฺตปุเฎนา**ติ ตาลาทีนํ ปณฺณปุเฎนฯ

''ปฐมาภิสมฺพุโทฺธ''ติ อนุนาสิกโลเปนายํ นิเทฺทโสติ อาห **''ปฐมํ อภิสมฺพุโทฺธ''**ติฯ **ปฐม**นฺติ จ ภาวนปุํสกนิเทฺทโสฯ ตสฺมา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา สพฺพปฐมํ โพธิรุกฺขมูเล วิหรตีติ โยชนา ทฏฺฐพฺพาฯ

ปาฬิยํ **อถ โข**ติ เอตฺถ **อถา**ติ เอตสฺมึ สมเยติ อโตฺถ อเนกตฺถตฺตา นิปาตานํฯ **สตฺตาห**นฺติ อจฺจนฺตสํโยเค เอตํ อุปโยควจนํฯ **อถ โข**ติ อธิการนฺตรทสฺสเน นิปาโตฯ เตน วิมุตฺติสุขปฏิสํเวทนํ ปหาย ปฏิจฺจสมุปฺปาทมนสิกาเร อธิกตภาวํ ทเสฺสติฯ **ปฏิจฺจา**ติ ปฏิมุขํ คนฺตฺวา, อญฺญมญฺญํ อเปกฺขิตฺวาติ อโตฺถฯ เอเตน การณพหุตา ทสฺสิตาฯ **สหิเต**ติ การิยพหุตาฯ **อนุโลม**นฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโสฯ **เสฺววา**ติ โส เอว ปจฺจยาการโรฯ **ปุริมนเยน วา วุโตฺต**ติ ''อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา''ติอาทินา นเยน วุโตฺต ปจฺจยาการโรฯ **ปวตฺติยา**ติ สํสารปฺปวตฺติยาฯ

ปาฬิยํ **''อวิชฺชาปจฺจยา''**ติอาทีสุ ทุกฺขาทีสุ อญฺญาณํ **อวิชฺชา**ฯ โลกิยกุสลากุสลเจตนา **สงฺขารา**ฯ โลกิยวิปากเมว **วิญฺญาณํ**ฯ โลกิยเวทนาทิกฺขนฺธตฺตยํ **นามํ,** ภูตุปาทายเภทํ **รูปํ**ฯ ปสาทวิญฺญาณเภทํ **สฬายตนํ**ฯ วิปากภูโต สโฬฺพ **ผโสฺส, เวทนา** จฯ ราโค **ตณฺหา**ฯ พลวราโค, ติวิธา จ ทิฏฺฐิ **อุปาทานํฯ ภโว** ปน ทุวิโธ กมฺมภโว, อุปฺปตฺติภโว จฯ ตตฺถ **กมฺมภโว** สาสวกุสลากุสลเจตนาว, **อุปฺปตฺติภโว** อุปาทินฺนกกฺขนฺธาฯ เตสํ อุปฺปตฺติ **ชาติ**ฯ ปาโก **ชรา**ฯ เภโท **มรณํ**ฯ เต เอว นิสฺสาย โสจนํ **โสโก**ฯ กนฺทนํ **ปริเทโวฯ ทุกฺขํ** กายิกํฯ **โทมนสฺสํ** เจตสิกํฯ อติวิย โสโก **อุปายาโส**ฯ

ปเจฺจกญฺจ **สมฺภวติ**-สโทฺท โยเชตโพฺพฯ เตนาห **''อิมินา นเยนา''**ติอาทิฯ **''ทุกฺขราสิสฺสา''**ติ อิมินา น สตฺตสฺสฯ นาปิ สุภสุขาทีนนฺติ ทเสฺสติฯ

หเวติ พฺยตฺตนฺติ อิมสฺมึ อเตฺถ นิปาโตฯ **“อนุโลมปจฺจยาการปฏิเวธสาธกา โพธิปกฺขิยธมฺมา”**ติ อิทํ ปฐมวาเร กิญฺจาปิ ‘‘อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา’’ติอาทินา ปฏิโลมปจฺจยาการปิ อาคโต, ตถาปิ ‘‘ยโต ปชานาติ สเหตุธมฺม’’นฺติ อนุโลมปจฺจยาการปฏิเวธเสฺสว การณเตฺตน วุตฺตนฺติฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ ทุติยวาเรปิ ‘‘ยโต ขยํ ปจฺจยานํ อเวที’’ติ คาถาย วุตฺตตฺตา ‘‘ปจฺจยานํ ขยสงฺขาต’’นฺติอาทิ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **โน กโลฺล ปโญฺห**ติ อยุโตฺต น พฺยากาตโพฺพ, อวิชฺชมานํ อตฺตานํ สิทฺธํ กตฺวา ‘‘โก ผุสตี’’ติ ตสฺส กิริยาย ปุฏฺฐตฺตา ‘‘โก วณฺณาปุโตฺต ผุสตี’’ติอาทิ วิยาติ อธิปฺปาโยฯ **โสฬส กงฺขา**ติ ‘‘อโหสึ นุ โข อหมตีตมทฺธานํ, นนุ โข อโหสึ, กึ นุ โข อโหสึ, กถํ นุ โข อโหสึ, กึ หุตฺวา กึ อโหสึ นุ โข อหมตีตมทฺธานํ, ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ อนาคตมทฺธานํ, นนุ โข ภวิสฺสามิ, กึ นุ โข ภวิสฺสามิ, กถํ นุ โข ภวิสฺสามิ, กึ หุตฺวา กึ ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ อนาคตมทฺธานํ, อหํ นุ โขสฺมิ, โน นุ โขสฺมิ, กึ นุ โขสฺมิ, กถํ นุ โขสฺมิ, อยํ นุ โข สโตฺต กุโต อาคโต, โส กุหึ คามี ภวิสฺสตี’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๘; สํ. นิ. ๒.๒๐) เอวํ อาคตา อตีเต ปญฺจ, อนาคเต ปญฺจ, ปจฺจุปฺปเนฺน ฉาติ โสฬสวิธา กงฺขาฯ

ตตฺถ **กึ นุ โข**ติ มนุสฺสเทวาทีสุ, ขตฺติยาทีสุ วา อญฺญตรํ นิสฺสาย กงฺขติฯ **กถํ นุ โข**ติ ปน สณฺฐานาการาทีสุ อิสฺสราทิชนกํ, การณํ วา นิสฺสายฯ **กึ หุตฺวา กึ อโหสิ**นฺติ จ มนุสฺสาทีสุ ปฐมํ กึ หุตฺวา ปจฺฉา กึ อโหสินฺติ กงฺขติฯ **อหํ นุ โขสฺมี**ติอาทิ อิทานิ อตฺตโน วิชฺชมานาวิชฺชมานตํ, สรูปปการาทิกญฺจ กงฺขติฯ **วปยนฺตี**ติ วิอปยนฺติ พฺยปคจฺฉนฺติฯ เตนาห **“อปคจฺฉนฺติ นิรุชฺฌนฺตี”**ติฯ

๓. **ตสฺส วเสนา**ติ ตสฺส ปจฺจยาการปชานนสฺส, ปจฺจยกฺขยาธิคมสฺส จ วเสนฯ **เอเกกเมว โกฏฺฐาส**นฺติ อนุโลมปฏิโลมโต เอเกกเมว โกฏฺฐาสํฯ **ปาฏิปทรตฺติยา เอวํ มนสากาสี**ติ รตฺติยา ตีสุปิ ยาเมสุ เอวํ อิธ ขนฺธกปาฬิยา อาคตนเยน อนุโลมปฏิโลมํเยว มนสากาสิฯ

อชปาลกถาวณฺณนา

๔. ตสฺส **สตฺตาหสฺส อจฺจเยนา**ติ ปลฺลงฺกสตฺตาหสฺส อปคมเนนฯ **ตมฺหา สมาธิมฺหา**ติ อรหตฺตผลสมาปตฺติสมาธิมฺหาฯ อนฺตรนฺตรา เอว หิ ปจฺจยาการมนสิกาโรฯ อวเสสกาลํ ปน สพฺพํ ภควา ผลสมาปตฺติยาปิ วีตินาเมสิฯ ตํ สนฺธาย **“ตมฺหา สมาธิมฺหา”**ติ วุตฺตํฯ **รตนจงฺกเม**ติ ภควโต จิรํ ฐิตสฺส จงฺกมนาธิปฺปายํ ญตฺวา เทวตาหิ มาปิเต รตนจงฺกเมฯ **รตนฆร**นฺติ ภควโต นิสีทนาธิปฺปายํ ญตฺวา เทวตาหิ มาปิตํ รตนมยํ เคหํฯ

ตตฺราปีติ น เกวลํ รตนฆเรเยวฯ ตตฺราปิ อชปาลนิโคฺรธมูเลปิ อภิธมฺมํ วิจินโนฺต เอว อนฺตรนฺตรา วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวเทโนฺตติ อโตฺถฯ ตถาปิ หิ อนนฺตนยสมนฺตปฏฺฐานํ สมฺมสโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปีติสมุฏฺฐิตา ฉพฺพณฺณา พุทฺธรสฺมิโย รตนฆเร วิย นิจฺฉรึสุ เอวฯ **“หุํหุ”นฺติ กโรโนฺต**ติ ‘‘สเพฺพ หีนชาติกา มํ มา อุปคจฺฉนฺตู’’ติ มานวเสน, สมีปํ อุปคเตสุ โกธวเสน จ ‘‘อเปถา’’ติ อธิปฺปายนิจฺฉาริตํ หุํหุการํ กโรโนฺตฯ

พฺรหฺมญฺญนฺติ พฺราหฺมณตฺตํฯ **อนฺต**นฺติ นิพฺพานํฯ **เทวานํ วา อนฺต**นฺติ มคฺคญาณานํ วา อนฺตภูตํ อรหตฺตผลํฯ

มุจลินฺทกถาวณฺณนา

๕. **มุจลินฺทมูเล**ติ เอตฺถ จ **มุจลิโนฺท** วุจฺจติ นีปรุกฺโข, โย ‘‘นิจุโล’’ติปิ วุจฺจติฯ **อุปฺปนฺนเมโฆ**ติ สกลจกฺกวาฬคพฺภํ ปูเรตฺวา อุปฺปนฺโน มหาเมโฆฯ **วทฺทลิกา**ติ วุฏฺฐิยา เอว อิตฺถิลิงฺควเสน นามํฯ ยา จ สตฺตาหํ ปวตฺตตฺตา สตฺตาหวทฺทลิกาติ วุตฺตาติ อาห **“สตฺตาหํ อวิจฺฉินฺนวุฏฺฐิกา อโหสี”**ติฯ สีตวาเตน ทูสิตํ ทินเมติสฺสา วทฺทลิกายาติ สีตวาตทุทฺทินีติ อาห **“อุทกผุสิตสมฺมิเสฺสนา”**ติอาทิฯ อุพฺพิทฺธตา นาม ทูรภาเวน อุปฏฺฐานนฺติ อาห **“เมฆวิคเมน ทูรีภูต”**นฺติฯ อินฺทนีลมณิ วิย ทิพฺพติ โชเตตีติ **เทโว,** อากาโสฯ

เอตมตฺถํ วิทิตฺวาติ วิเวกสฺส สุขภาวํ วิทิตฺวาฯ สพฺพโส อสนฺตุฏฺฐิสมุเจฺฉทกตฺตา มคฺคญาณานํ **“จตุมคฺคญาณสโนฺตเสนา”**ติ วุตฺตํฯ **อกุปฺปนภาโว**ติ อกุชฺฌนสภาโวฯ

ราชายตนกถาวณฺณนา

๖. **ปจฺจเคฺฆ**ติ อภินเวฯ อยเมว อโตฺถ ปสโตฺถ, น ปฺริโมฯ น หิ พุทฺธา มหคฺฆํ ปตฺตํ ปริภุญฺชนฺติฯ

พฺรหฺมยาจนกถาวณฺณนา

๗. อาลียนฺติ เสวียนฺตีติ อาลยาฯ ปญฺจ กามคุณาติ อาห **“สตฺตา…เป…. วุจฺจนฺตี”**ติฯ **สุฏฺฐุ มุทิตา**ติ อติวิย ปมุทิตาฯ **ฐานํ สนฺธายา**ติ **ฐาน**-สทฺทํ อเปกฺขิตฺวาฯ **อิเมสนฺ**ติ สงฺขาราทีนํ ผลานํฯ ปาฬิยํ **สพฺพสงฺขารสมโถ**ติอาทีนิ นิพฺพานเววจนานิฯ **อปิสฺสู**ติ สมฺปิณฺฑนเตฺถ นิปาโตฯ น เกวลํ เอตทโหสิ, อิมาปิ คาถา ปฏิภํสูติ อโตฺถฯ

กิเจฺฉน เม อธิคตนฺติ ปารมิปูรณํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ทุกฺขาปฏิปทํฯ พุทฺธานญฺหิ จตฺตาโร มคฺคา สุขาปฏิปทาว โหนฺติฯ **ห**-อิติ พฺยตฺตํ, เอกํสนฺติ ทฺวีสุ อเตฺถสุ นิปาโต, พฺยตฺตํ, เอกํเสน วา อลนฺติ วิโยเชนฺติฯ **หลนฺ**ติ วา เอโก นิปาโตฯ

๘. ปาฬิยํ **สหมฺปติสฺสา**ติ โส กิร กสฺสปสฺส ภควโต สาสเน **สหโก** นาม เถโร ปฐมชฺฌานภูมิยํ พฺรหฺมปติ หุตฺวา นิพฺพโตฺต, เตน นํ ‘‘สหมฺปตี’’ติ สญฺชานิสุฯ **อสฺสวนตา**ติ อสฺสวนตาย, อสฺสวเนนาติ อโตฺถฯ สวนเมว หิ สวนตา ยถา เทวตาติฯ

ธโมฺม อสุโทฺธติ มิจฺฉาทิฏฺฐิธโมฺมฯ **สมเลหี**ติ ปูรณกสฺสปาทีหิ ฉหิ สตฺถาเรหิฯ **อปาปุรา**ติ เทสนาหเตฺถน วิวรฯ **ทฺวาร**นฺติ อริยมคฺคํ สนฺธาย วทติฯ

เสเลติ ฆนสิลามเยฯ **ตถูปม**นฺติ เอตฺถ **ตถา**-สโทฺท ตํ-สทฺทเตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ เตน โส เสลปพฺพโต อุปมา ยสฺสฯ ตํ ตถูปมนฺติ อโตฺถฯ เตน วา ปพฺพตาทินา ปกาเรน อุปมา อสฺสาติปิ อโตฺถฯ **ธมฺมมย**นฺติ โลกุตฺตรธมฺมภูตํฯ **อุฏฺฐาหี**ติ ธมฺมเทสนตฺถาย จาริกจรณตฺถํ อิมมฺหา อาสนา กาเยน, อโปฺปสฺสุกฺกภาวโต วา จิเตฺตน อุเฏฺฐหิ, อยเมว วา ปาโฐฯ เตเนว ‘‘วิจร, เทสสฺสู’’ติ ทุวิเธปิ กายจิตฺตปโยเค นิโยเชสิฯ **วีรา**ติอาทิ จตฺตาริ ถุติวเสน สโมฺพธนานิฯ

๙. **พุทฺธจกฺขุนา**ติ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาเณน, อาสยานุสยญาเณน จฯ อิเมสญฺหิ ทฺวินฺนํ ‘‘พุทฺธจกฺขู’’ติ นามํฯ **สฺวาการา**ติ สทฺธินฺทฺริยาทโยว อาการา สุนฺทรา เยสํ, เต สฺวาการา, สุวิญฺญาปยา, ปรโลกญฺจ วชฺชญฺจ ภยโต ทสฺสนสีลา จาติ ทฏฺฐพฺพํฯ อุปฺปลานิ เอตฺถ สนฺตีติ **อุปฺปลินี**ติ คจฺฉลตาปิ โปกฺขรณีปิ วุจฺจติฯ อิธ ปน โปกฺขรณีฯ เอวมิตเรสุปิฯ **อุทกา**

นุคฺคตานีติ อุทกโต อนุคฺคตานิฯ อโนฺต นิมุคฺคาเนว หุตฺวา ปุสนฺติ วฑฺฒนฺติ, ตานิ **อโนฺตนิมุคฺคโปสีนิฯ อจฺจุคฺคมฺมา**ติ อุทกํ อติกฺกมนวเสน อุคฺคนฺตฺวาฯ

อปารุตาติ วิวฏาฯ **เตส**นฺติ สอุปนิสฺสยานํ สตฺตานํฯ **ทฺวารา**ติ อริยมคฺคทฺวารานิฯ อิทญฺจ อตฺตโน สยมฺภุญาเณน สอุปนิสฺสยานํ เตสํ มคฺคุปฺปตฺติทิฏฺฐตํ สนฺธาย วทติฯ **วิหิํสสญฺญี**ติอาทีสุ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ – ‘‘อหญฺหิ อตฺตโน ปคุณํ สุปฺปวตฺติตมฺปิ อิมํ ปณีตํ ธมฺมํ อชานเนฺตสุ มนุเชสุ เทสนาย วิหิํสา กายวาจากิลมโถ โหตี’’ติ เอวํ วิหิํสสญฺญี หุตฺวา **น ภาสิํ** ภาสิตุํ น อิจฺฉิํฯ อิทานิ ปน เหตุสมฺปนฺนา อตฺตโน สทฺธาภาชนํ วิวรนฺตุ, ปูเรสฺสามิ เนสํ สงฺกปฺปนฺติฯ

ปญฺจวคฺคิยกถาวณฺณนา

๑๐. **อาฬาโร**ติ นามํฯ **กาลาโม**ติ โคตฺตํฯ **ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาที**ติ กิํ อิทาเนว อุทปาทิ, นนุ โพธิมูเล เตกาลิกา, กาลวินิมุตฺตา จ สเพฺพ ธมฺมา สพฺพาการโต ทิฏฺฐาติ? สจฺจํ ทิฏฺฐา, ตถาปิ นามาทิวเสน อวิกปฺปิตา เอกจิตฺตกฺขณิกตฺตา สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺสฯ น หิ เอเกน จิเตฺตน สพฺพธมฺมานํ นามชาติอาทิกํ ปเจฺจกํ อนนฺตํ วิภาคํ วิกเปฺปตุํ สกฺกา วิกปฺปานํ วิรุทฺธานํ สหานุปฺปตฺติโต, สพฺพวิกปฺปารหธมฺมทสฺสนเมว ปนาเนน สกฺกา กาตุํฯ ยถา ทิเฏฺฐสุ ปน ยถิจฺฉิตาการํ อารพฺภ วิกโปฺป อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาเณน ทิเฏฺฐ จิตฺตปเฏ วิยฯ อิธาปิ อาฬารํ นิสฺสาย อาวชฺชนานนฺตรเมว สพฺพาการญาณํ อุทปาทิฯ น เกวลญฺจ ตํ, อถ โข ปญฺจวคฺคิยา เอว ปฐมํ ธมฺมํ ชานิสฺสนฺติ, ตปฺปมุขา จ เทวตา, อาฬาโร กาลํ กตฺวา อากิญฺจญฺญายตเน, อุทโก จ เนวสญฺญานาสญฺญายตเน นิพฺพโตฺตติ เอวมาทิกํ สพฺพมฺปิ นิสฺสาย ญาณํ อุปฺปชฺชติ เอวฯ ตํ ปน ขณสมฺปตฺติยา ทุลฺลภภาวํ ทเสฺสตุํ กเมน โอโลเกตฺวา เทวตาย วุเตฺต ญาณํ วิย กตฺวา วุตฺตํฯ สทฺทคติยา หิ พนฺธตฺตา เอเกน ญาเณน ญาตมฺปิ วุจฺจมานํ กเมน ญาตํ วิย ปฏิภาติ, เทวตาปิ จ ภควตา ญาตเมวตฺถํ อาโรเจสิฯ เตเนว ‘‘ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาที’’ติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เอวมญฺญตฺถาปิ อีทิเสสุ ‘‘โลกํ โวโลเกโนฺต อสุกํ อทฺทส, ตตฺถ มยิ คเต กิํ ภวิสฺสตี’’ติ เอวมาทินา สตฺถุ หิเตสิตาสนฺทสฺสนวสปฺปวเตฺตสุฯ สพฺพตฺถ วจนคติยํ กมวุตฺติเต ปญฺญายมาเนปิ เอเกเนว ญาเณน สกลาวโพโธ เวทิตโพฺพฯ **พหุการา โข เม ปญฺจวคฺคิยา**ติ อุปการสฺสาปิ วิชฺชมานตํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน ธมฺมเทสนาย การณเตฺตน อนุปการานมฺปิ เทสนโตฯ

๑๑. **อนฺตรา จ คยํ อนฺตรา จ โพธิ**นฺติ คยาย, โพธิสฺส จ อนฺตเร ติคาวุเต ฐาเนฯ

สพฺพาภิภูติ สพฺพํ เตภูมกธมฺมํ อภิภวิตฺวา ฐิโตฯ **อนูปลิโตฺต**ติ กิเลสเลเปน อลิโตฺตฯ ตโต เอว **สพฺพญฺชโหฯ ตณฺหกฺขเย วิมุโตฺต**ติ ตณฺหกฺขเย นิพฺพาเน อารมฺมณกรณวสเอน วิมุโตฺตฯ เอวํ สยํ สพฺพธเมฺม อตฺตนาว ชานิตฺวาฯ **กมุทฺทิเสยฺย**นฺติ กํ อญฺญํ ‘‘อยํ เม อาจริโย’’ติ อุทฺทิเสยฺยํฯ

กาสินํ ปุรนฺติ พาราณสิํฯ **อาหญฺฉ**นฺติ อาหนิสฺสามิฯ อมตาธิคมาย อุโคฺฆสนโต **อมตทุนฺทุภิ**นฺติ สตฺถุ ธมฺมเทสนา วุตฺตา, ‘‘อมตเภริํ ปหริสฺสามี’’ติ คจฺฉามีติ อโตฺถฯ

อรหสิ อนนฺตชิโนติ อนนฺตชิโนปิ ภวิตุํ ยุโตฺตติ อโตฺถฯ อนนฺตญาณตาย อนโนฺต ชิโน จ, อนเนฺตน วา ญาเณน, อนนฺตํ วา โทสํ ชิตวา, อุปฺปาทวยนฺตรหิตตาย วา อนนฺตํ นิพฺพานํ อชินิ กิเลสารโย มทฺทิตฺวา คณฺหีติปิ **อนนฺตชิโน**ฯ

หุเปยฺยาปีติ เอวมฺปิ ภเวยฺย, เอวํวิเธ รูปกายรตเน อีทิเสน ญาเณน ภวิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ เอวํ นาม กถนฺณหิสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺนสฺส อปรกาเล ทุกฺขปฺปตฺตสฺส ภควนฺตํ อุปคมฺม ปพฺพชิตฺวา มคฺคผลปฏิเวธาย ปจฺจโย ชาโตฯ ตถาเหส ภควา เตน สมาคมตฺถํ ปทสาว มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

๑๒. **พาหุลฺลิโก**ติ ปจฺจยพาหุลฺลิโกฯ **ปธานวิพฺภนฺโต**ติ ปธานโต ทุกฺกรจรณโต ปริหีโนฯ นตฺถิ เอตฺถ อคาริยํ, อคารสฺส หิตํ กสิโครกฺขาทิกมฺมนฺติ อนคาริยา, ปพฺพชฺชา, ตํ **อนคาริยํฯ ปพฺพชนฺตี**ติ อุปคจฺฉนฺติฯ **ตทนุตฺตร**นฺติ ตํ อนุตฺตรํฯ **พฺรหฺมจริยปริโยสาน**นฺติ มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส ปริโยสานํ, อรหตฺตผลนฺติ อโตฺถฯ ตสฺส หิ อตฺถาย กุลปุตฺตา ปพฺพชนฺติฯ **ทิเฏฺฐว ธเมฺม**ติ อิมสฺมึ ปจฺจเกฺข อตฺตภาเวฯ **สยน**ฺติ อปรปฺปจฺจยา ฯ **อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา**ติ อตฺตโนว ญาเณน ปจฺจกฺขํ กตฺวาฯ **อุปสมฺปชฺชา**ติ ปาปุณิตฺวาฯ

อิริยายาติ ทุกฺกรอิริยายฯ **อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา**ติอาทีสุ มนุสฺสธมฺมโต โลกิยญาณโต อุปริ อริยํ กาตุํ อลํ สมโตฺถ **อลมริโยฯ ญาณทสฺสนวิเสโส**ติ สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ปุพฺพภาคํ อธิเปฺปตํฯ **โน**ติ นุฯ **ภาสิตเมต**นฺติ เอวรูปเมตํ วากฺยเภทนฺติ อโตฺถฯ เต จ ‘‘ยทิ เอส ปธานกาเล ‘อหํ อรหา’ติ วเทยฺย, มยญฺจ สทฺทหาม, น จาเนน ตทา วุตฺตํฯ อิทานิ ปน วิชฺชมานเมว คุณํ วทตี’’ติ เอกปเทน สตึ ลภิตฺวา ‘‘พุโทฺธ ชาโต’’ติ อุปฺปนฺนคารวา อาวุโสวาทํ ปหาย ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ติ อาหํสุฯ **อญฺญา จิตฺต**นฺติ อญฺญาย อรหตฺตปฺปตฺติยา จิตฺตํฯ

๑๓. **อนฺตา**ติ โกฏฺฐาสา เทฺว ภาคาฯ **กาเมสุ กามสุขลฺลิกานุโยโค**ติ วตฺถุกาเมสุ กิเลสกามสุขสฺส อนุภโวฯ กิเลสกามา เอว วา อามิสสุเขน อลฺลียนโต กามสุขลฺลิกาติ วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพาฯ **คโมฺม**ติ คามวาสีนํ สนฺตโกฯ **อตฺตกิลมถานุโยโค**ติ อตฺตโน กิลมถสฺส กณฺฏกเสยฺยาทิทุกฺขสฺส อนุโยโคฯ **อุโภ อเนฺต**ติ ยถาวุเตฺต โลโภ วา สสฺสโต วา เอโก อโนฺต, โทโส วา อุเจฺฉโท วา เอโกติ เวทิตโพฺพฯ

จกฺขุกรณีติอาทีสุ อตฺตนา สมฺปยุตฺตญาณจกฺขุํ กโรตีติ จกฺขุกรณีฯ ทุติยํ ตเสฺสว เววจนํฯ **อุปสโม**ติ กิเลสุปสโมฯ **อภิญฺญา, สโมฺพโธ** จ จตุสจฺจปฏิเวโธวฯ **นิพฺพานํ** อสงฺขตธาตุฯ เอเตสมฺปิ อตฺถาย สํวตฺตตีติ ปฏิปทํ โถเมติฯ **สมฺมาทิฏฺฐี**ติ ญาณํฯ **สมฺมาสงฺกโปฺป**ติ วิตโกฺกฯ เสสํ ธมฺมโต สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

๑๔. เอวํ จตฺตาโรปิ มเคฺค เอกโต ทเสฺสตฺวา อิทานิ เตหิ มเคฺคหิ ปฏิวิชฺฌิตพฺพานิ จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ทเสฺสตุํ **‘‘อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว’’**ติอาทิมาหฯ **ชาติปิ ทุกฺขา**ติอาทีสุ ตตฺถ ตตฺถ ภเว นิพฺพตฺตมานานํ สตฺตานํ สพฺพปฐมํ รูปารูปธมฺมปฺปวตฺติ อิธ **ชาติ** นาม, สา จ ตตฺถ ตตฺถ ภเวสุ อุปลพฺภมานานํ ทุกฺขาทีนํ วตฺถุภาวโต **ทุกฺขา,** เอวํ ชราทีสุ ทุกฺขวตฺถุกตาย ทุกฺขตา เวทิตพฺพาฯ ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ปน ทุกฺขทุกฺขวิปริณามทุกฺขสงฺขารทุกฺขวเสน ทุกฺขา เอวฯ **โปโนภวิกา**ติ ปุนพฺภวกรณํ ปุนพฺภโว อุตฺตรปทโลเปน, ปุนพฺภโว สีลเมติสฺสาติ โปโนภวิกาฯ **นนฺทิราคสหคตา**ติ เอตฺถ รูปาทีสุ นนฺทติ ปิยายตีติ นนฺที, สา เอว ราโคติ นนฺทิราโคติ ภาวปฺปธาโนยํ นิเทฺทโส, นนฺทิราคตฺตนฺติ อโตฺถฯ เตน สหคตานิ นนฺทิราคสหคตาฯ **ตตฺร ตตฺรา**ติ ตสฺมึ ตสฺมึ ภเวฯ รูปาทีสุ ฉสุ อารมฺมเณสุ กามสฺสาทนวเสน ปวตฺตา **กามตณฺหา** นามฯ สสฺสตทิฏฺฐิยา สห ปวตฺตา **ภวตณฺหา**ฯ อุเจฺฉททิฏฺฐิยา สห ปวตฺตา **วิภวตณฺหาฯ อเสสวิราคนิโรโธ**ติอาทินา นิพฺพานเมว วุจฺจติฯ ตตฺถ วิรชฺชนํ วิคมนํ **วิราโค**ฯ นิรุชฺฌนํ **นิโรโธ**ฯ อุภเยนาปิ สุฏฺฐุ วิคโมว วุจฺจติฯ อเสสายปิ ตณฺหาย วิราโค, นิโรโธ จ เยน

โหติ, โส **อเสสวิราคนิโรโธ,** นิพฺพานเมวฯ ยสฺมา จ ตํ อาคมฺม ตณฺหํ, วฏฺฏญฺจ จชนฺติ ปฏิ นิสฺสชฺชนฺติ วิมุจฺจนฺติ น อลฺลียนฺติ, ตสฺมา **จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโย**ติ วุจฺจติฯ

๑๕. **จกฺขุ**นฺติอาทีนิ ญาณเววจนาเนวฯ

๑๖. **ยาวกีวญฺจา**ติ ยตฺตกํ กาลํฯ **ติปริวฏฺฏ**นฺติ สจฺจญาณ, กิจฺจญาณ, กตญาณสงฺขาตานํ ติณฺณํ ปริวฏฺฏานํ วเสน ติปริวฏฺฏํ ญาณทสฺสนํฯ เอตฺถ จ ‘‘อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขสมุทย’’นฺติ เอวํ จตูสุ สเจฺจสุ ยถาภูตญาณํ **สจฺจญาณํ** นามฯ เตสุ เอว ‘‘ปริเญฺญยฺยํ ปหาตพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ ภาเวตพฺพ’’นฺติ เอวํ กตฺตพฺพกิจฺจชานนญาณํ **กิจฺจญาณํ** นามฯ ‘‘ปริญฺญาตํ ปหีนํ สจฺฉิกตํ ภาวิต’’นฺติ ตสฺส กิจฺจสฺส กตภาวชานนญาณํ **กตญาณํ** นามฯ **ทฺวาทสาการ**นฺติ เตสเมว เอเกกสฺมึ สเจฺจ ติณฺณํ ติณฺณํ อาการานํ วเสน ทฺวาทสาการํฯ

อภิสมฺพุโทฺธติ ปจฺจญฺญาสินฺติ อภิสมฺพุโทฺธ อรหตฺตํ ปโตฺตติ เอวํ น ปฏิชานิํฯ **ยโต จ โข**ติ ยโต โพธิมูเล นิสินฺนกาลโต ปฏฺฐาย ฯ **อถาห**นฺติ ตโต ปรํ อหํฯ **ญาณญฺจ ปน เม**ติ ปจฺจเวกฺขณญาณํ สนฺธาย วทติฯ **อกุปฺปา เม**ติอาทิ ตสฺส ปวตฺติอาการทสฺสนํฯ ตตฺถ **อกุปฺปา เม วิมุตฺตี**ติ อรหตฺตผลํ ตสฺส มคฺคสงฺขาตการณโต จ อารมฺมณโต จ อกุปฺปตา เวทิตพฺพาฯ

อิมสฺมึ ปน เวยฺยากรณสฺมินฺติ นิคฺคาถสุเตฺตฯ **ภญฺญมาเน**ติ ภณิยมาเนฯ **ธมฺมจกฺขุ**นฺติ อิธ จตุสจฺจธเมฺมสุ จกฺขุกิจฺจกรณโต โสตาปตฺติมโคฺค อธิเปฺปโตฯ **ยํ กิญฺจี**ติอาทิ นิพฺพานารมฺมณเตฺตปิ กิจฺจวเสน อสโมฺมหโต ปวตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ

๑๗. **ธมฺมจกฺก**นฺติ ปฏิเวธญาณธมฺมเญฺจว เทสนาญาณธมฺมญฺจ ปวตฺตนเฏฺฐน จกฺกนฺติ ธมฺมจกฺกํ ฯ **โอภาโส**ติ สพฺพญฺญุตญฺญาณานุภาเวน ปวโตฺต จิตฺตปจฺจยอุตุสมุฏฺฐาโน ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา ฐิโต โอภาโสฯ

๑๘. ทิโฏฺฐ อริยสจฺจธโมฺม เอเตนาติ **ทิฏฺฐธโมฺม**ฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ อตฺตโน ปจฺจกฺขโต อธิคตตฺตา น ปรํ ปเจฺจติ, ปรสฺส สทฺธาย เอตฺถ น ปวตฺตตีติ อปรปฺปจฺจโยฯ **เอหิ ภิกฺขู**ติ เอตฺตเก วุตฺตมเตฺต ปพฺพชฺชา, อุปสมฺปทา จ สิชฺฌติ, เตเนว ตตฺถ **อิติ**-สเทฺทน ปริเจฺฉโท ทสฺสิโตติ วทนฺติฯ เกจิ ปน ‘‘สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายาติ วจนปริโยสาเน เอว อุปสมฺปทา สิชฺฌติ, อฏฺฐกถายํ ปน ‘เอหิ ภิกฺขูติ ภควโต วจเนนา’ติ อิทํ เอหิภิกฺขุสโทฺทปลกฺขิตวจนํ เอหิภิกฺขุวจนนฺติอาทิปทวเสน วุตฺตํ มุสาวาทวโคฺคติอาทีสุ วิยา’’ติ วทนฺติ, ตเทตํ **ปฐมปาราชิกฏฺฐกถายํ** ‘‘ภควา หิ…เป…. เอหิ ภิกฺขุ, จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๔๕ ภิกฺขูปทภาชนียวณฺณนา) อิมินา วจเนน สเมติฯ ยตฺตกญฺหิ ภควตา นิยเมน วุจฺจติ, ตตฺตกํ สพฺพมฺปิ องฺคเมวฯ เสกฺขปุถุชฺชนานญฺหิ เอตํ ปริปุณฺณํ วุจฺจติ, อเสกฺขานํ ปน ‘‘จร พฺรหฺมจริย’’นฺติ ปริโยสานนฺติ ทฏฺฐพฺพํ สิกฺขตฺตยสมิทฺธิโตฯ โลกิยสมฺปทาหิ อุปริภูตา เสฏฺฐภูตา สมฺปทาติ **อุปสมฺปทา**ฯ

๑๙-๒๑. **นีหารภโตฺต**ติ ภิกฺขูหิ คามโต นีหริตฺวา ทินฺนภโตฺตฯ **กลฺลํ นู**ติ ยุตฺตํ นุฯ **เอตํ มมา**ติอาทิ ยถากฺกมํ ตณฺหามานทิฏฺฐิคาหานํ ทสฺสนํฯ

๒๒-๒๓. **ตสฺมา ติหา**ติ เอตฺถ **ติหา**ติ นิปาตมตฺตํ, ตสฺมาติ อโตฺถฯ **นิพฺพินฺทตี**ติ วุฏฺฐานคามินิวิปสฺสนาวเสน อุกฺกณฺฐติฯ **วิรชฺชตี**ติ จตุนฺนํ มคฺคานํ วเสน น รชฺชติฯ **วิมุจฺจตี**ติ

ผลวเสน วิมุจฺจติฯ **วิมุตฺตสฺมิ**นฺติอาทิ ปจฺจเวกฺขณญาณทสฺสนํฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ มคฺคพฺรหฺมจริยํฯ **กรณียํ** จตูสุ สเจฺจสุ จตูหิ มเคฺคหิ ปเจฺจกํ กตฺตพฺพํ ปริญฺญาทิวเสน โสฬสวิธํ กิจฺจํฯ **นาปรํ อิตฺถตฺตายา**ติ อิตฺถภาวาย โสฬสกิจฺจภาวาย, กิเลสกฺขยาย วา อปรํ ปุน มคฺคภาวนากิจฺจํ เม นตฺถีติ ปชานาติฯ อถ วา **อิตฺถตฺตายา**ติ อิตฺถภาวโต วตฺตมานกฺขนฺธสนฺตานโต อปรํ ขนฺธสนฺตานํ มยฺหํ น ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ

ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๑๕. **อาฬมฺพร**นฺติ ปณวํฯ **วิเกสิก**นฺติ วิปฺปกิณฺณเกสํฯ **วิเกฺขฬิก**นฺติ วิสฺสนฺทมานลาลํฯ **สุสานํ มเญฺญ**ติ สุสานํ วิย อทฺทส สกํ ปริชนนฺติ สมฺพโนฺธฯ **อุทานํ อุทาเนสี**ติ สํเวควสปฺปวตฺตํ วจนํ นิจฺฉาเรสิฯ **อุปสฺสฎฺฐ**นฺติ ทุเกฺขน สมฺมิสฺสํ, ทุโกฺขติณฺณํ สพฺพสตฺตกายชาตนฺติ อโตฺถฯ

๒๖. **อิทํ โข ยสา**ติ ภควา นิพฺพานํ สนฺธายาหฯ **อนุปุพฺพิํ กถ**นฺติ อนุปฎิปาฎิกถํฯ **อาทีนว**นฺติ โทสํฯ **โอการ**นฺติ นิหีนตา นิหีนชนเสวิตตฺตาฯ **สํกิเลส**นฺติ เตหิ สตฺตานํ สํกิเลสนํ, สํกิเลสวิสยนฺติ วา อโตฺถฯ **กลฺลจิตฺต**นฺติ อโรคจิตฺตํฯ สามํ อตฺตนาว อุกฺกํโส อุกฺขิปนํ เอติสฺสนฺติ **สามุกฺกํสิกา,** สจฺจเทสนาฯ ตสฺสา สรูปทสฺสนํ **‘‘ทุกฺข’’**นฺติอาทิฯ

๒๗. **อสฺสทูเต**ติ อสฺสอารุเฬฺห ทูเตฯ **อิทฺธาภิสงฺขาร**นฺติ อิทฺธิกิริยํฯ **อภิสงฺขเรสิ** อกาสิฯ

๒๘. **ยถาทิฎฺฐ**นฺติ ปฐมมเคฺคน ทิฎฺฐํ จตุสฺสจฺจภูมิํ เสสมคฺคตฺตเยน ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส, ปสฺสนฺตสฺสาติ อโตฺถฯ **มาตุ โน ชีวิต**นฺติ เอตฺถ **โน**ติ นิปาตมตฺตํ, มาตุ ชีวิตนฺติ อโตฺถฯ ยสสฺส ขีณาสวตฺตา ‘‘เอหิ ภิกฺขุ, สฺวากฺขาโต ธโมฺม, จร พฺรหฺมจริย’’นฺติ เอตฺตเกเนว ภควา อุปสมฺปทํ อทาสิฯ ขีณาสวานญฺหิ เอตฺตเกเนว อุปสมฺปทา อนุญฺญาตา ปุเพฺพว ทุกฺขสฺส ปริกฺขีณตฺตาฯ **จร พฺรหฺมจริย**นฺติ สาสนพฺรหฺมจริยสงฺขาตํ สิกฺขาปทปูรณํ สนฺธาย วุตฺตํ, น มคฺคพฺรหฺมจริยํฯ

๓๐. **เสฎฺฐานุเสฎฺฐีน**นฺติ เสฎฺฐิโน จ อนุเสฎฺฐิโน จ ปเวณีวเสน อาคตา เยสํ กุลานํ สนฺติ, เตสํ เสฎฺฐานุเสฎฺฐีนํ กุลานํฯ **โอรโก**ติ ลามโกฯ

๓๒-๓๓. **มา เอเกน เทฺว**ติ เอเกน มเคฺคน เทฺว ภิกฺขู มา อคมิตฺถฯ วิสุเทฺธ สเตฺต, คุเณ วา มาเรตีติ **มาโร**ฯ ปาเป นิยุโตฺต **ปาปิมา**ฯ

สพฺพปาเสหีติ สพฺพกิเลสปาเสหิฯ **เย ทิพฺพา เย จ มานุสา**ติ เย ทิพฺพกามคุณนิสฺสิตา, มานุสกกามคุณนิสฺสิตา จ กิเลสปาสา นาม อตฺถิ, สเพฺพหิ เตหิฯ ‘‘ตุวํ พุโทฺธ’’ติ เทวมนุเสฺสหิ กริยมานสกฺการสมฺปฎิจฺฉนํ สนฺธาย วทติฯ

อนฺตลิเกฺข จรเนฺต ปญฺจาภิเญฺญปิ พนฺธตีติ **อนฺตลิกฺขจโร,** ราคปาโสฯ มาโร ปน ปาสมฺปิ อนฺตลิกฺขจรํ มญฺญติฯ **มานโส**ติ มโนสมฺปยุโตฺตฯ

ชานาติ มนฺติ โส กิร ‘‘มหานุภาโว อโญฺญ เทวปุโตฺต นิวาเรตีติ ภีโต นิวตฺติสฺสติ นุ โข’’ติสญฺญาย วตฺวา ‘‘นิหโต ตฺวมสิ อนฺตกา’’ติ วุเตฺต ‘‘ชานาติ ม’’นฺติ ทุมฺมโน ปลายิฯ

๓๔. **ปริวิตโกฺก อุทปาที**ติ ยสฺมา เอหิภิกฺขุภาวาย อุปนิสฺสยรหิตานมฺปิ ปพฺพชิตุกาม ตา อุปฺปชฺชิสฺสติ, พุทฺธา จ เต น ปพฺพาเชนฺติ, ตสฺมา เตสมฺปิ ปพฺพชฺชาวิธึ ทเสฺสนฺต เอวํ ปริวิตเกฺกสีติ ทฏฺฐพฺพํฯ อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา ปน ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปพฺพชนฺติฯ เย ปฏิกฺขิตฺตปุคฺคลาติ สมฺพนฺโธฯ **สยํ ปพฺพาเชตพฺพ**ติ เอตฺถ ‘‘เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา’’ติอาทิวจนโต เกสเจฺฉทนกาสายจฺฉาทนสรณทานานิ ปพฺพชฺชา นาม, เตสุ ปจฺฉิมทฺวยํ ภิกฺขูหิ เอว กาตพฺพํ, กาเรตพฺพํ วาฯ **‘‘ปพฺพาเชหี’’**ติ อิทํ ติวิธมฺปิ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ขณฺฑสีมํ เนตฺวา**ติ ภณฺฑุกมฺมาโรจนปริหรณตฺถํฯ ภิกฺขูนญฺหิ อนาโรเจตฺวา เอกสีมาย ‘‘เอตสฺส เกเส ฉินฺทา’’ติ อญฺญํ อาณาเปตุมฺปิ น วฏฺฏติฯ **ปพฺพาเชตฺวา**ติ เกสาทิเจฺฉทน เมว สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘กาสายานิ อจฺฉาเทตฺวา’’ติ วิสุํ วุตฺตตฺตาฯ **ปพฺพาเชตุํ น ลภตี**ติ สรณ ทานํ สนฺธาย วุตฺตํ, อนุปสมฺปเนฺนน ภิกฺขุอาณตฺติยา ทินฺนมฺปิ สรณํ น รุหติฯ

ยสสฺสีติ ปริวารสมฺปโนฺนฯ **นิชฺชีวนิสฺสตฺตภาวน**ฺติ ‘‘เกสา นาม อิมสฺมึ สรีเร ปาฏิเย โกฺก โกฏฺฐาโส อเจตโน อพฺยากโต สฺโญฺญ นิสฺสโตฺต ถโทฺธ ปถวีธาตู’’ติอาทินยํ สงฺคณฺหา ติ, สพฺพํ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๓๑๑) อาคตนเยน คเหตพฺพํฯ **ปุเพฺพ**ติ ปุพฺพพุทฺธุปฺปาเท สุฯ **มทฺทิตสงฺขาโร**ติ วิปสฺสนาวเสน วุตฺตํฯ **ภาวิตภาวโน**ติ สมถวเสนาปิฯ

กาสายานิ ติกฺขตฺตุํ วา...เป.... ปฏิคฺคาหาเปตโพฺพติ เอตฺถ ‘‘สพฺพทุกฺขนิสฺสรณตฺ ถาย อิมํ กาสาวํ คเหตฺวา’’ติ วา ‘‘ตํ กาสาวํ ทตฺวา’’ติ วา วตฺวา ‘‘ปพฺพาเชถ มํ, ภเนฺต, อนุ กมฺปํ อุปาทายา’’ติ เอวํ ยาจนปุพฺพกํ จีวรํ ปฏิจฺฉาเปติฯ **อถาปี**ติอาทิ ติกฺขตฺตุํ ปฏิคฺคาหา ปนโต ปรํ กตฺตพฺพวิธิทสฺสนํฯ **อถาปี**ติ ตโต ปรมฺปีติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ‘‘จีวรํ อปฺปฏิคฺคาหา เปตฺวา ปพฺพชนปฺปการเภททสฺสนตฺถํ ‘‘อถาปี’’ติ วุตฺตํ, **อถาปี**ติ จ อถ วาติ อโตฺถ’’ติ วทนฺ ติฯ **‘‘อทินฺนํ น วฏฺฏตี’’**ติ อิมินา ปพฺพชฺชา น รุหตีติ ทเสฺสติฯ

ปาเท วนฺทาเปตฺวาติ ปาทาภิมุขํ นมาเปตฺวาฯ ทูเร วนฺทโนฺตปิ หิ ปาเท วนฺทตีติ วุจฺจ ติฯ **อุปชฺฌาเยน วา**ติ เอตฺถ ยสฺส สนฺติเก อุปชฺฌํ คณฺหาติ, อยํ อุปชฺฌาโยฯ อาภิสมาจาริ เกสุ วินยนตฺถํ ยํ อาจริยํ กตฺวา นิยฺยาเตนฺติ, อยํ อาจริโยฯ สเจ ปน อุปชฺฌาโย สยเมว สพฺพํ สิกฺขาเปติ, อญฺญสฺมึ น นิยฺยาเตติ, อุปชฺฌาโยวสฺส อาจริโยปิ โหติ, ยถา อุปสมฺปทากาเล สยเมว กมฺมวาจํ วาเจโนฺต อุปชฺฌาโยว กมฺมวาจาจริโยปิ โหติฯ

อนุนาสิกนฺตํ กตฺวา ทานกาเล อนฺตรา วิเจฺฉโท น กาตโพฺพติ อาห **‘‘เอกสมฺพนฺธานี’’**ติฯ

‘‘อาภิสมาจาริเกสุ วิเนตโพฺพ’’ติ อิมินา เสขิยวตฺตขนฺธกวเตฺตสุ, อเญฺญสุ

จ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาทิโลกวชฺชสิกฺขาปเทสุ สามเณเรหิ วตฺติตพฺพํ, ตตฺถ อวตฺตมาโน อลชฺ ชี, ทณฺฑกมฺมารโห จ โหตีติ ทเสฺสติฯ

ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทุติยมารกถาวณฺณนา

๓๕. ปาฬิยํ **อนุตฺตรํ วิมุตฺตึ อนุปาปุณาถา**ติ ‘‘ขีณาสวา มยํ, กึ อมฺหากํ ปธาเนนา’’ติ วาสนาโทเสน โวสานํ อนาปชฺชิตฺวา ปเนฺตสุ เสนาสเนสุ ผลสมาปตฺติยาว วีตินามนตฺถํ, ตํ ทิสฺวา อเญฺญสมฺปิ ทิฏฺฐานุคติสมาปชฺชนตฺถญฺจ โอวทตีติ เวทิตพฺพํฯ

ทุติยมารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภทฺทวคฺคิยกถาวณฺณนา

๓๖. **อิทํ เนสํ ปุพฺพกมฺม**นฺติ เตสํ ตึสชนานํ เอกโต อภิสมยสฺส ปุพฺพกมฺมํฯ อญฺญมฺปิ เตสํ ปเจฺจกํ ปุพฺพพุทฺธุปฺปาเทสุ สทฺธมฺมสฺสวนสรณคมนทานสีลสมาธิวิปสฺสนาสมาโยคว เสน พหุํ วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อเตฺถวาติ คเหตพฺพํฯ อิตรถา หิ ตทเหว ปฏิเวโธ, เอหิภิกฺขุภา วาทิวิเสโส จ น สมฺปเชฺชยฺยฯ

ภทฺทวคฺคิยกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุรุเวลปาฏิหาริยกถาวณฺณนา

๓๗-๓๘. ปาฬิยํ **อครู**ติ ภาริยํ น สิยาติ อโตฺถฯ **อุภินฺนํ สโชติภูตาน**นฺติ อุโภสุ สโชติ ภูเตสุฯ **ปเตฺต ปกฺขิปี**ติ ตํ นาคํ นิหตเตชํ ธมฺมเทสนาย สนฺตเปฺปตฺวา สรณสีลานิ ทตฺวา สกลรตฺติํ ภควนฺตํ ปยิรุปาสิตฺวา ฐิตํ ชฏิลานํ ทสฺสนตฺถํ ปเตฺต ปกฺขิปิ, น อหิตุณฺฑิโก วิย พลกฺกาเรนาติ เวทิตพฺพํฯ **ยตฺร หิ นามา**ติ โย นามฯ

๓๙. **อชฺชโณฺห**ติ อชฺช เอกทิวสํฯ **อคฺคิสาลมฺหี**ติ อคฺยาคาเรฯ สุมนานํ พุทฺธานํ มนสา สทิโส มโน อสฺสาติ **สุมนมนโส**ฯ **อธิจิโตฺต**ติ มหากรุณาทีหิ อธิจิโตฺตฯ **อุทิจฺฉเร**ติ อุโลฺลเกสุํ, ปริวาเรสุนฺติ อโตฺถฯ **อเนกวณฺณา อจฺจิโย**ติ ฉพฺพณฺณรํสิโย วุตฺตาฯ อหํ เต ธุวภเตฺตน ปฏิมานนํ กริสฺสามีติ เสโสฯ

๔๐. **อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา**ติ ปริกฺขีณาย รตฺติยา, มชฺฌิมรตฺติสมเยติ อโตฺถฯ **อภิกฺกนฺตวณฺณา**ติ อภิรูปจฺฉวิวณฺณาฯ **เกวลกปฺป**นฺติ เอตฺถ **เกวล**-สทฺทสฺส อนวเสสโตฺถ, **กปฺป**-สทฺทสฺส สมนฺตภาโว, ตสฺมา อนวเสสํ สมนฺตโต วนสณฺฑนฺติ อโตฺถฯ **จตุทฺทิสา**ติ จตูสุ ทิสาสุฯ **ยตฺร หิ นามา**ติ ยํ นามฯ

๔๓. **องฺคมคธา**ติ องฺคมคธรฏฺฐวาสิโนฯ **อิทฺธิปาฏิหาริย**นฺติ อภิญฺญิทฺธิเยว ปฏิปกฺขานํ ติตฺถิยานํ, เวเนยฺยสตฺตคตโทสานญฺจ หรณโต อปนยนโต ปาฏิหาริยํ, ตํ ตํ วา สตฺตหิตํ ปฏิจฺจ หริตพฺพํ ปวเตฺตตพฺพนฺติ ปฏิหาริยํ, ตเทว ปาฏิหาริยํฯ อิทฺธิ เอว ปาฏิหาริยํ อิทฺธิปาฏิหาริยํฯ

๔๔. **ปํสุกูลํ อุปฺปนฺนํ โหตี**ติ ปุณฺณาย ทาสิยา สรีรํ ปริกฺขิปิตฺวา ฉฑฺฑิตํ สาณมยํ กิมิกุลากุลํ ปริเยสนวเสน อุปฺปนฺนํ โหติ, ยํ ภควา ภูมิํ กเมฺปโนฺต ปารุปิตฺวา ปจฺฉา **มหากสฺสปเตฺถรสฺส** อทาสิ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตนฺติ วทนฺติฯ **กตฺถ นุ โข**ติอาทิปริวิตโกฺก ชฏิลานํ วิวิธปาฏิหาริยทสฺสนตฺถํ กโตฯ ปาณินา ขณโนฺต วิย อิทฺธิยา มตฺติกํ อปเนตฺวา ทินฺนตฺตา วุตฺตํ "**ปาณินา โปกฺขรณิํ ขณิตฺวา**"ติฯ

๔๖. **ผาลิยนฺตุ, กสฺสป, กฏฺฐานี**ติ อุรุเวลกสฺสเปน นิเวทิเต เอวมโวจาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ เสเสสุปิฯ

๔๙. **อนฺตรฏฺฐกาสุ หิมปาตสมเย**ติ เอตฺถ มาฆมาสสฺส อวสาเน จตโสฺส, ผคฺคุณมาสสฺส อาทิมฺหิ จตโสฺสติ เอวํ อุภินฺนํ มาสานํ อนฺตเร อฏฺฐรตฺติโย อนฺตรฏฺฐกา นามฯ ตาสุ

อนฺตรฏฺฐกาสุ รตฺตีสุ หิมปาตกาเลฯ **อุมฺมุชฺชนนิมุชฺชน**มฺปิ สหสา ตทุภยกรณวเสน วุตฺตํฯ

๕๐. **อุทกวาหโก**ติ อุทโกโฆฯ **เรณุหตายา**ติ รโชกิณฺณาย, อตินฺตายาติ อโตฺถฯ **นาวายา**ติ กุลฺลนฯ **อิทํ นุ ตฺวํ มหาสมณา**ติ อิธ นุ ตฺวํฯ **ธ**-การสฺส **ท**-การํ, อนุสารญฺจ กตฺวา ‘‘อิทํ นู’’ติ วุตฺตํ ‘‘เอกมิทาห’’นฺติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๑๖๕, ๒๖๕) วิยฯ ‘‘อิมสฺมิํ ปเทเส ตฺวํ นุ โข ฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ **อยมหมสฺมี**ติ อยมหํ อิธ ฐิโตสฺมีติ อโตฺถฯ

๕๑. **จิรปฏิกา**ติ จิรกาลโต ปฏฺฐายฯ เกสมิสฺสํ สพฺพํ ปริกฺขารํ อุทเก ปวาเหตฺวาติปิ โยเชตพฺพํฯ อรณิกมณฺฑลุอาทิกา ตาปสปริกฺขารา **ขารี** นาม, ตํหรณกกาชํ **ขาริกาชํ** นามฯ **อคฺคิหุตมิสฺสนฺ**ติ อคฺคิปูโชปกรณสหิตํฯ

๕๒-๓. **อุปสโคฺค**ติ อุปทฺทโวฯ **‘‘อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฏิหาริยสหสฺสานี’’**ติ อิทํ นาคทมนาทีนิ ปนฺนรส ปาฏิหาริยานิ วเชฺชตฺวา วุตฺตํ อปฺปกมธิกํ คณนูปคํ น โหตีติฯ

๕๔. **คยาย**นฺติ คยานามิกาย นทิยา อทูรภวตฺตา คาโม อิตฺถิลิงฺควเสน คยา นาม ชาโต, ตสฺสํฯ **คยาสีเส**ติ เอวํนามเก ปิฏฺฐิปาสาเณฯ

‘‘ยมิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา...เป.... สุขํ วา’’ติอาทินา จกฺขุวิญฺญาณวีถิจิเตฺตสุ โสมนสฺสโทมนสฺสอุเปกฺขาเวทนามุเขน เสสารูปกฺขนฺธานมฺปิ อาทิตฺตตํ ทเสฺสติฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ **มโน**ติ ภวงฺคจิตฺตํ มโนทฺวารสฺส อธิเปฺปตตฺตาฯ **มโนวิญฺญาณ**นฺติ มโนทฺวารวีถิปอยาปนฺนเมว คหิตํฯ

อุรุเวลปาฏิหาริยกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

พิมฺพิสารสมาคมกถาวณฺณนา

๕๕. **ยญฺญา อภิวทนฺตี**ติ ยาคเหตุ อิชฺฌนฺตีติ วทนฺติฯ **อุปธีสู**ติ เอตฺถ ทุกฺขสุขาทีนํ อธิฏฺฐานเฏฺฐน จตฺตาโร อุปธี กามขนฺธกิเลสอภิสงฺขารูปธีนํ วเสนฯ เตสุ ขนฺธูปธิ อิธาธิเปฺปโตติ อาห **‘‘ขนฺธูปธีสุ มลนฺติ ญตฺวา’’**ติฯ **ยญฺญา**ติ ยญฺญเหตุฯ **ยิเฏฺฐ**ติ มหายาเคฯ **หุเต**ติ ทิวเส ทิวเส กตฺตเพฺพ อคฺคิปริจรเณฯ **กิํ วกฺขามี**ติ กถํ วกฺขามิฯ

๕๗-๘. **อาสีสนา**ติ มโนรถาฯ **สิงฺคีสุวณฺณนิกฺขนา**ติ สิงฺคีสุวณฺณสฺส ราสินาฯ สุวเณฺณสุ หิ ยุตฺติกตํ หีนํฯ ตโต รสวิทฺธํ เสฏฺฐํ, ตโต อากรุปฺปนฺนํ เสฏฺฐํ, ตโต ยํกิญฺจิ ทิพฺพสุวณฺณํ เสฏฺฐํ , ตตฺราปิ จามีกรํ, ตโต สาตกุมฺภํ, ตโต ชมฺพุนทํ, ตโตปิ สิงฺคีสุวณฺณํ เสฏฺฐํฯ ตสฺส นิกฺขํ นาม ปญฺจสุวณฺณปริมาณํฯ อฏฺฐสุวณฺณาทิเภทํ อเนกวิธมฺปิ วทนฺติฯ **ทสสุ อริยวาเสสู**ติ –

> ‘‘อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต เอการโกฺข จตุราปเสฺสโน ปณุนฺนปเจฺจกสเจฺจ สมวยสเฏฺฐสโน อนาวิลสงฺกโปฺป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺตจิโตฺต สุวิมุตฺตปโญฺญ’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๔๘, ๓๖๐; อ. นิ. ๑๐.๑๙) –

เอวมาคเตสุ ทสสุ อริยวาเสสุฯ ตตฺถ **ปญฺจงฺควิปฺปหีโน**ติ ปญฺจนีวรเณหิ วิปฺปยุตฺตตา วุตฺตาฯ **ฉฬงฺคสมนฺนาคโต**ติ อิฏฺฐาทีสุ ฉสุ อารมฺมเณสุ โสมนสฺสิตาทิปฏิปกฺขา ฉฬงฺคุเปกฺขา วุตฺตาฯ **เอการโกฺข**ติ อุปฏฺฐิตสติตาฯ สงฺขายเสวนา อธิวาสนา ปริวชฺชนา วิโนทนาสงฺขาตา

นิ จตฺตาริ อปเสฺสนา นิสฺสยา เอตสฺสาติ **จตุราปเสฺสโน,** เอเตน จ เต นิสฺสยา ทสฺสิตาฯ ปณุนฺนานิ อปนีตานิ ทิฏฺฐิคติเกหิ ปเจฺจกํ คหิตานิ ทิฏฺฐิสจฺจานิ ยสฺส, โส **ปณุนฺนปเจฺจกสโจฺจ,** เตน โลกิยญาเณน ทิฏฺฐิปฺปหานํ วุตฺตํฯ กาเมสนา ภเวสนาพฺรหฺมจริเยสนาสงฺขาตา เอสนา สมฺมเทว อวยา อนูนา สฏฺฐา นิสฏฺฐา อเนนาติ **สมวยสเฏฺฐสโน**ฯ เอเตน ติณฺณํ เอสนานํ อภาโว วุโตฺตฯ **“อนาวิลสงฺกโปฺป”**ติ อิมินา กามวิตกฺกาทีหิ อนาวิลจิตฺตตาฯ **“ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร”**ติ อิมินา จตุตฺถชฺฌานสมาโยเคน วิคตทรถตา วุตฺตาฯ **“สุวิมุตฺตจิโตฺต”**ติ อิมินา มโคฺคฯ **“สุวิมุตฺตปโญฺญ”**ติ อิมินา ปจฺจเวกฺขณญาณมุเขน ผลญาณํ วุตฺตํฯ เอเต หิ อริยา วสนฺติ เอตฺถาติ **อริยวาสา**ติ วุจฺจนฺติ ฯ เต ปน วาสา วุตฺถา วสิตา สมฺปาทิตา เยน, โส **วุตฺถวาโส,** ภควาฯ **ทสพโล**ติ ทสหิ กายพเลหิ, ญาณพเลหิ จ อุเปโตฯ ยานิ เหตานิ –

> ‘‘กาฬาวกญฺจ คเงฺคยฺยํ, ปณฺฑรํ ตมฺพปิงฺคลํ;
> คนฺธมงฺคลเหมญฺจ, อุโปสถฉทฺทนฺติเม ทสา’’ติฯ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๔๘; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๒๒; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๐.๒๑; วิภ. อฏฺฐ. ๗๖๐; อุทา. อฏฺฐ. ๗๕; พุ. ว. อฏฺฐ. ๑.๓๙; จูฬนิ. อฏฺฐ. ๘๑; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๒.๔๔) –

เอวํ วุตฺตานิ ทสหตฺถิกุลานิ ปุริมปุริมโต ทสพลคุโณเปตานิ, เตสุ สพฺพเชฏฺฐานํ ทสนฺนํ ฉทฺทนฺตานํ พลานิ ภควโต กายสฺส ทสพลานิ นามฯ ตญฺจ กาฬาวกสงฺขาตานํ ปกติหตฺถีนํ โกฏิสหสฺสสฺส, มชฺฌิมปุริสานํ ปน ทสนฺนํ โกฏิสหสฺสานญฺจ พลํ โหติ, ตํ ‘‘นารายนสงฺฆาตพล’’นฺติปิ วุจฺจติฯ

ยานิ ปเนตานิ **ปาฬิยํ** ‘‘อิธ, สาริปุตฺต, ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาตี’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๑๔๘; อ. นิ. ๑๐.๒๑; วิภ. ๗๖๐; ปฏิ. ม. ๒.๔๔) วุตฺตานิ ฐานาฐานญาณพลํ, กมฺมวิปากญาณพลํ, สพฺพตฺถคามินิปฏิปทาญาณพลํ, อเนกธาตุนานาธาตุโลกญาณพลํ, สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตาญาณพลํ, อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณพลํ, ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ สํกิเลสโวทานวุฏฺฐานญาณพลํ, ปุเพฺพนิวาสญาณพลํ, ทิพฺพจกฺขุญาณพลํ, อาสวกฺขยญาณพลนฺติ ทสพลญาณานิ, อิมานิ ภควโต ทสพลานิ นามฯ **ทสหิ อเสเกฺขหิ อเงฺคหี**ติ อรหตฺตผลสมฺปยุเตฺตหิ **ปาฬิยํ** ‘‘อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… อเสโกฺข สมฺมาสมาธิ, อเสกฺขํ สมฺมาญาณํ, อเสกฺขา สมฺมาวิมุตฺตี’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๔๘, ๓๖๐) เอวํ วุเตฺตหิ ทสหิ อเสกฺขธเมฺมหิ สมนฺนาคโตฯ เอตฺถ จ ทสฺสนเฏฺฐน วุตฺตา **สมฺมาทิฏฺฐิ** เอว ชานนเฏฺฐน **สมฺมาญาณ**นฺติปิ วุตฺตา, วุตฺตาวเสสา ปน ผลจิตฺตสมฺปยุตฺตา สเพฺพ ผสฺสาทิธมฺมา **สมฺมาวิมุตฺตี**ติ วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

พิมฺพิสารสมาคมกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๖๐. สารีพฺราหฺมณิยา ปุโตฺต **สาริปุโตฺต**ฯ โมคฺคลีพฺราหฺมณิยา ปุโตฺต **โมคฺคลฺลาโน**ฯ **ฉนฺนปริพฺพาชกสฺสา**ติ เสตวเตฺถน หิริโกปีนํ ฉาเทตฺวา วิจรณกปริพฺพาชกสฺส, เตน ‘‘นายํ นคฺคปริพฺพาชโก’’ติ ทเสฺสติฯ ‘‘อุปญฺญาต’’นฺติ อิมสฺส วิวรณํ **ญาโต เจวา**ติฯ ‘‘มคฺค’’นฺติ อิมสฺส วิวรณํ **อุปคโต จ มโคฺค**ติฯ เตน จ **อุปญฺญาต**นฺติ เอตฺถ **ญาต**-สโทฺท ญาณปริยาโยฯ **มคฺค**นฺติ ลิงฺควิปลฺลาเสน มโคฺคว วุโตฺตฯ อุปสโทฺท จ อุปคมนโตฺถ มคฺคสเทฺทนปิ สมฺพนฺธิตโพฺพติ ทเสฺสติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธํ นาม อตฺถิเกหิ อุป

ญฺญาตํ อุปคตญาณเญฺจว โหติ, เตหิ อุปคโต ปฏิปโนฺน มโคฺค จ, ตสฺมา ยํนูนาหํ อนุพเนฺธยฺยนฺติฯ **อุปญฺญาตํ นิพฺพาน**นฺติ อุปปตฺติยา อนุมาเนน ญาตํ นิพฺพานํฯ ''มคฺค''นฺติ อิมสฺส วิวรณํ **มคฺคโนฺต**ติ, อนุมาเนน ญาตํ ปจฺจกฺขโต ทสฺสนตฺถาย คเวสโนฺตติ อโตฺถฯ

นิโรโธ จ นิโรธูปาโย จ เอกเสเสน นิโรโธติ วุโตฺตติ ทเสฺสโนฺต **''อถ วา''**ติอาทิมาหฯ **ปฏิปาเทโนฺต**ติ นิคเมโนฺตฯ

อิโต อุตฺตรีติ อิโต มยา ลทฺธโสตาปตฺติโต อุตฺตริ อิตรมคฺคตฺตยํ ยทิปิ นตฺถิ, ตถาปิ เอโส เอว มยา คเวสิโต นิพฺพานธโมฺมติ อโตฺถฯ

๖๒-๓. **ตทารมฺมณายา**ติ นิพฺพานารมฺมณาย โสตาปตฺติผลวิมุตฺติยาฯ **เตสํ อายสฺมนฺตาน**นฺติ สปริสานํ เตสํ ทฺวินฺนํ ปริสานํ ตสฺมิํเยว ขเณ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ, อคฺคสาวกา ปน อตฺตโน ญาณกิจฺจสฺส มหนฺตตาย กติปาหจฺจเยนฯ เตนาห **''เอว''**นฺติอาทิฯ อฺสูยนกิริยาย กมฺมภาวํ สนฺธาย **''อุปโยคเตฺถวา''**ติ วุตฺตํฯ

สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปชฺฌายวตฺตกถาวณฺณนา

๖๔. **วชฺชาวชฺช**นฺติ ขุทฺทกํ, มหนฺตญฺจ วชฺชํฯ **อุตฺติฏฺฐปตฺต**นฺติ เอตฺถ อุตฺติฏฺฐํ นาม ปิณฺฑาย จรณํ วุจฺจติ ''อุตฺติเฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฺยา''ติอาทีสุ (ธ. ป. ๑๖๘) วิยฯ อุตฺติฏฺฐตฺถาย คหิตํ ปตฺตํ อุตฺติฏฺฐปตฺตํ, เตนาห **''ปิณฺฑาย จรณกปตฺต''**นฺติฯ ตสฺส อุปนาเม โก โทโสติ อาห **''ตสฺมิํ หี''**ติอาทิฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา มนุสฺสา เอตสฺมิํเยว เอเต ภุญฺชนฺตีติ อุตฺติฏฺฐปเตฺต อุจฺฉิฏฺฐสญฺญิโน, ตสฺมา อุตฺติฏฺฐปตฺตนฺติ วุตฺตํ อุตฺติฏฺฐ-สเทฺทเนว มนุสฺสานํ สญฺญาย อุจฺฉิฏฺฐตาปิ คมฺมตีติฯ เกจิ ปน ''อุจฺฉิฏฺฐสเทฺทน สมานโตฺถ อุตฺติฏฺฐสโทฺท''ติ วทนฺติฯ ''อุตฺติฏฺฐา''ติ ตฺวาปจฺจยโนฺตปิ โหตีติ อาห **''อุฏฺฐหิตฺวา''**ติฯ **อุปชฺฌายํ คเหตุ**นฺติ อุปชฺฌายตฺตํ มนสา คเหตุํ, ยาจนวจเนน ตสฺส อนุมติํ คเหตุนฺติ วา อโตฺถฯ

๖๕. ปติสฺสยนํ ปติโสฺส, ครุํ นิสฺสาย วตฺตนภาโว, ยํกิญฺจิ คารวนฺติ อโตฺถฯ สห ปติเสฺสน **สปฺปติโสฺส,** ปรํ เชฏฺฐํ กตฺวา ตโสฺสวาเท วตฺตนตาติ อโตฺถฯ เตนาห **''เชฏฺฐกภาวญฺจ อุปฏฺฐเปตฺวา''**ติฯ **สาหู**ติ สาธุ สุนฺทรํฯ **ลหู**ติ อครุ, สุภรตาติ อโตฺถฯ **โอปายิก**นฺติ อุปายปฏิสํยุตฺตํ, เอวํ ปฏิปชฺชนํ นิตฺถรณูปาโยติ อโตฺถฯ **ปติรูป**นฺติ สามีจิกมฺมมิทนฺติ อโตฺถฯ **ปาสาทิเกนา**ติ ปสาทาวเหน กายวจีปโยเคน สมฺปาเทหีติ อโตฺถฯ **กาเยนา**ติ เอตทตฺถวิญฺญาปกํ หตฺถมุทฺทาทิํ ทเสฺสโนฺต กาเยน วิญฺญาเปติฯ **สาธูติ สมฺปฏิจฺฉนํ สนฺธายา**ติ อุปชฺฌาเยน ''สาหู''ติอาทีสุ วุเตฺตสุ สทฺธิวิหาริกสฺส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉนํ วจนํ สนฺธาย ''กาเยน วิญฺญาเปตี''ติอาทิ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อายาจนทานมเตฺตนา**ติ สทฺธิวิหาริกสฺส ปฐมํ อายาจนมเตฺตน, ตโต อุปชฺฌายสฺส จ ''สาหู''ติอาทินา วจนมเตฺตนาติ อโตฺถฯ

๖๖. **อสฺสา**ติ สทฺธิวิหาริกสฺสฯ **เทฺว จีวรานี**ติ อุตฺตราสงฺคํ, สงฺฆาฏิญฺจ สนฺธาย วทติฯ **อิโต ปฏฺฐายา**ติ ''น อุปชฺฌายสฺส ภณมานสฺสา''ติ เอตฺถ น-การโต ปฏฺฐาย, เตน ''นาติทูเร''ติอาทีสุ น-การปฏิเสเธสุ อาปตฺติ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ **สพฺพตฺถ ทุกฺกฏาปตฺตี**ติ อาปทา อุมฺมตฺตขิตฺตจิตฺตเวทนฏฺฏตาทีหิ วินา ปณฺณตฺติํ อชานิตฺวาปิ วทนฺตสฺส คิลานสฺสปิ ทุกฺกฏเมวฯ อาปทาสุ หิ อนฺตรนฺตรา กถา วตฺตุํ วฏฺฏติฯ เอวมเญฺญสุปิ น-การปฏิเสเธสุ อีทิเสสุ,

อิตเรสุ ปน คิลาโนปิ น มุจฺจติฯ ปาฬิยํ **“เหฏฺฐาปีฐํ วา ปรามสิตฺวา”**ติ อิทํ ปุเพฺพ ตตฺถ ฐปิตปตฺตาทินา อสงฺฆฏฺฏนตฺถาย วุตฺตํ, จกฺขุนา โอโลเกตฺวาปิ อเณฺฑสํ อภาวํ ญตฺวาปิ ฐเปตุํ วฏฺฏติ เอวฯ **อาปตฺติยา อาสนฺน**นฺติ อาปตฺติกรณเมวฯ

คาเมติ อโนฺตคาเม ตาทิเส มณฺฑปาทิมฺหิฯ **อนฺตรฆเร**ติ อโนฺตเคเหฯ **ปฏิกฺกมเน**ติ อาสนสาลายํฯ **โธตวาลิกายา**ติ อุทเกน คตฏฺฐาเน นิรชาย ปริสุทฺธวาลิกายฯ **นิทฺธูเม**ติ ชนฺตาฆเร ชลิยมานอคฺคิธูมรหิเตฯ ชนฺตาฆรณฺหิ นาม หิมปาตพหุเลสุ เทเสสุ ตปฺปจฺจยโรคปีฬาทินิวารณตฺถํ สรีรเสทาปนฏฺฐานํฯ ตตฺถ กิร อนฺธการปฏิจฺฉนฺนตาย พหูปิ เอกโต ปวิสิตฺวา จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา อคฺคิตาปปริหาราย มตฺติกาย มุขํ ลิมฺปิตฺวา สรีรํ ยาวทตฺถํ เสเทตฺวา จุณฺณาทีหิ อุพฺพเฏฺฏตฺวา นหายนฺติฯ เตเนว ปาฬิยํ **“จุณฺณํ สเนฺนตพฺพ”**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **อุโลฺลก**นฺติ อุทฺธํ โอโลกนฏฺฐานํฯ อุปริภาคนฺติ อโตฺถฯ

อญฺญตฺถ เนตโพฺพติ ยตฺถ วิหรโต สาสเน อนภิรติ อุปฺปนฺนา, ตโต อญฺญตฺถ กลฺยาณมิตฺตาทิสมฺปตฺติยุตฺตฏฺฐาเน เนตโพฺพฯ **วิสภาคปุคฺคลาน**นฺติ ลชฺชิโน วา อลชฺชิโน วา อุปชฺฌายสฺส อวฑฺฒิกาเม สนฺธาย วุตฺตํฯ สเจ ปน อุปชฺฌาโย อลชฺชี โอวาทมฺปิ น คณฺหาติ, ลชฺชิโน จ เอตสฺส วิสภาคา โหนฺติ, ตตฺถ อุปชฺฌายํ วิหาย ลชฺชีเหว สทฺธิํ อามิสาทิปริโภโค กาตโพฺพฯ อุปชฺฌายาทิภาโว เหตฺถ น ปมาณนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปริเวณํ คนฺตฺวา**ติ อุปชฺฌายสฺส ปริเวณํ คนฺตฺวาฯ **“น สุสาน”**นฺติ อิทํ อุปลกฺขณํ, อุปจารสีมโต พหิ คนฺตุกาเมน อนาปุจฺฉา คนฺตุํ น วฏฺฏติฯ

อุปชฺฌายวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สทฺธิวิหาริกวตฺตกถาวณฺณนา

๖๗. สทฺธิวิหาริกวตฺตกถายํ **สงฺคเหตโพฺพ อนุคฺคเหตโพฺพ**ติอาทีสุ อนาทริยํ ปฏิจฺจ ธมฺมามิเสหิ อสงฺคณฺหนฺตานํ อาจริยุปชฺฌายานํ ทุกฺกฏํ วตฺตเภทตฺตาฯ เตเนว **ปริวาเร**ปิ ‘‘น เทโนฺต อาปชฺชตี’’ติ (ปริ. ๓๒๒) วุตฺตํฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

สทฺธิวิหาริกวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นสมฺมาวตฺตนาทิกถาวณฺณนา

๖๘. นสมฺมาวตฺตนาทิกถายํ **วตฺตํ น ปูเรยฺยา**ติ ‘‘วตฺตกรณกาโล’’ติ วตฺถุวิชานนวเสน ญตฺวา มานโกสชฺชาทิวเสน วา อุปชฺฌายาทีสุ อนาทเรน วา ‘‘อกาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อชานนตาย วา น กเรยฺย, ทุกฺกฏเมวฯ อสญฺจิจฺจ อสติยาติอาทีหิ จ อกโรนฺตสฺส ปน อนาปตฺติฯ สพฺพานิ หิ วตฺตานิ เสขิยาเนว, ตสฺมา เสขิเยสุ วุตฺตนเยเนวตฺถ สโพฺพปิ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ **เคหสฺสิตเปม**นฺติ เมตฺตาเปมํฯ

สาทิยนํ วา อสาทิยนํ วา น ชานาตีติ ‘‘มยิ สาทิยเนฺต อกโรนฺตานํ อาปตฺติ โหติ, ปฏิกฺขิปิตฺวา อสาทิยเนฺต อาปตฺติ น โหตี’’ติ เอวํ น ชานาตีติ อโตฺถฯ ‘‘เตสุ เอโก วตฺตสมฺปโนฺน ภิกฺขุ…เป.… เตสํ อนาปตฺตี’’ติ วจนโต สเจ โกจิ ‘‘ตุมฺหากํ สทฺธิวิหาริเก, อเนฺตวาสิเก วา คิลาเน อุปฏฺฐหิสฺสามิ, โอวาทานุสาสนิอาทิกํ สพฺพํ กตฺตพฺพํ กริสฺสามี’’ติ วทติ, เต วา สทฺธิวิหาริกาทโย ‘‘อโปฺปสฺสุกฺกา โหถา’’ติ วทนฺติ, วตฺตํ วา น สาทิยนฺติ, อาจริยุปชฺฌายานมฺปิ อนาปตฺติฯ

นสมฺมาวตฺตนาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราชพฺราหฺมณวตฺถุกถาวณฺณนา

๖๙. ราชพฺราหฺมณวตฺถุสฺมึ ปาฬิยํ **อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต**ติ สกลสรีเร สญฺชาต ปณฺฑุวโณฺณฯ ปณฺฑุวณฺณสฺส สกลสรีเร พฺยาปิตภาวทสฺสนตฺถญฺหิ วิจฺฉาวจนํ กตํฯ **อธิการ**นฺติ อุปการํฯ **กตเวทิโน**ติ อตฺตโน กตํ อุปการํ ปฏิกิริยาย ญาปกาฯ อุปสมฺปทากมฺม วาจาย ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ปริโยสาเน วกฺขามฯ **ปริมณฺฑเลหี**ติ ปริปุเณฺณหิฯ

๗๑-๗๓. **ปณฺณตฺติวีติกฺกม**นฺติ สิกฺขาปทวีติกฺกมํฯ ปาฬิยํ **ปิณฺฑิยาโลปโภชน**นฺติ ชงฺฆปิณฺฑิมํสพเลน จริตฺวา อาโลปาโลปวเสน ปริยิฏฺฐโภชนํฯ **อติเรกลาโภ**ติ ภิกฺขาหารโต อธิกลาโภฯ สงฺฆภตฺตาทีนํ วิภาโค **เสนาสนกฺขนฺธเก** อาวิ ภวิสฺสติฯ **วิหาโร**ติ ติณกุฏิกาทิ สหิโต ปาการปริจฺฉิโนฺน สกโล สงฺฆาราโมฯ **อฑฺฒโยโค**ติ เอกสาโล ทีฆปาสาโทฯ หตฺถิปิฏฺฐิครุฬสณฺฐาโน ทีฆปาสาโทติปิ วทนฺติฯ **ปาสาโท**ติ จตุรโสฺส อุโจฺจ อเนกภูมกปา สาโทฯ **หมฺมิย**นฺติ มุณฺฑจฺฉทโน จนฺทิกงฺคณยุตฺโต นาติอุโจฺจ ปาสาโทฯ **คุหา**ติ ปพฺพตคุ หาฯ **ปูติมุตฺต**นฺติ โคมุตฺตํฯ

ราชพฺราหฺมณวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาจริยวตฺตกถาวณฺณนา

๗๖. **สหธมฺมิกํ วุจฺจมาโน**ติ ‘‘เอวํ นิวาเสตพฺพ’’นฺติอาทินา สิกฺขาปเทน โอวทิยมา โนฯ **วาทํ อาโรเปตฺวา**ติ ‘‘โอลมฺพิตฺวา นิวาสนาทีสุ โก โทโส? ยทิ โทโส ภเวยฺย , ปริ มณฺฑลนิวาสนาทีสุปิ โทโส สิยา’’ติอาทินา นิคฺคหํ อาโรเปตฺวาฯ **ตํเยว ติตฺถายตน**นฺติ ทิฏฺฐิสงฺขาตติตฺถเมว อายตนํ ทุกฺขุปฺปตฺติฏฺฐานนฺติ ติตฺถายตนํฯ **อายสฺมโต นิสฺสาย วจฺฉา มี**ติ อายสฺมนฺตํ นิสฺสาย วสิสฺสามีติ อโตฺถฯ

อาจริยวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปณามนาขมาปนากถาวณฺณนา

๘๐. ยํ ปุเพฺพ ลกฺขณํ วุตฺตํ, เตเนว ลกฺขเณน นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อาปตฺติ น เวทิตพฺพา ติ สมฺพนฺธโยชนา ทฏฺฐพฺพาฯ โปตฺถเกสุ ปน ‘‘น เตเนว ลกฺขเณนา’’ติ เอตฺถ น-การํ ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘เตเนว ลกฺขเณน นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อาปตฺติ เวทิตพฺพา’’ติ ลิขนฺติ, ตํ ปมา ทลิขิตํฯ ตถา หิ เตเนว ลกฺขเณน อาปตฺติภาเว คยฺหมาเน นิสฺสยมุตฺตกสฺสาปิ อมุตฺตกสฺสาปิ อาปตฺติ เอวาติ วุตฺตลกฺขเณน อาปตฺตึ อาปเชฺชยฺยฯ ตถา จ ‘‘นิสฺสยเนฺตวาสิเกน หิ ยาว อา จริยํ นิสฺสาย วสติ, ตาว สพฺพํ อาจริยวตฺตํ กาตพฺพ’’นฺติ อิมินา อนนฺตรวจเนน วิโรโธ สิยาฯ **วิ สุทฺธิมเคฺค**ปิ จ –

> ‘‘นิสฺสยาจริย, อุเทฺทสาจริย, นิสฺสยเนฺตวาสิก, อุเทฺทสเนฺตวาสิก, สมานาจริย กา ปน ยาว นิสฺสยอุเทฺทสา อนุปจฺฉินฺนาฯ ตาว ปฏิชคฺคิตพฺพา’’ติ (วิสุทฺธิ. ๑.๔๑) –

วุตฺตํ ฯ ตสฺมา วุตฺตนเยน อิธ ปริคฺคหิตํ น-การํ อาเนตฺวา เตเนว สทฺธิวิหาริกสฺส วุเตฺตเนว ลกฺขเณน นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อาปตฺติ น เวทิตพฺพาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ

ปณามนาขมาปนากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถาวณฺณนา

๘๓. นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถายํ **“โย วา เอกสโมฺภคปริโภโค, ตสฺส สนฺติเก นิสฺสโย คเหตโพฺพ”**ติ อิมินา ลชฺชีสุ เอว นิสฺสยคฺคหณํ นิโยเชติ อลชฺชีสุ ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ เอตฺถ จ ปริโภคสเทฺทน เอกกมฺมาทิโก สํวาโส คหิโต ปจฺจยปริโภคสฺส สโมฺภค-สเทฺทน คหิตตฺตา, เอเตน จ สโมฺภคสํวาสานํ อลชฺชีหิ สทฺธึ น กตฺตพฺพตํ ทเสฺสติฯ **ปริหาโร นตฺถี**ติ อาปตฺติปริหาโร นตฺถิฯ **ตาทิโส**ติ ยตฺถ นิสฺสโย คหิตปุโพฺพ, โย จ เอกสโมฺภคปริโภโค, ตาทิโสฯ **ตถา วุตฺตน**ฺติ ‘‘ลหุํ อาคมิสฺสามี’’ติ วุตฺตเณฺจติ อโตฺถฯ **“จตฺตาริ ปญฺจ ทิวสานี”**ติ อิทํ อุปลกฺขณมตฺตํฯ ยทิ เอกาหทฺวีเหน สภาคตา ปญฺญายติ, ญาตทิวเสน คเหตโพฺพวฯ อถาปิ จตุปญฺจาเหนาปิ น ปญฺญายติ, ยตฺตเกหิ ทิวเสหิ ปญฺญายติ, ตตฺตกานิ อติกฺกเมตพฺพานิฯ สภาคตํ โอโลเกมีติ ปน เลโส น กาตโพฺพฯ

ทหรา สุณนฺตีติ เอตฺถ อสุตฺวาปิ อาคมิสฺสติ, เกนจิ อนฺตราเยน จิรายตีติ สญฺญาย สติ ลพฺภเตว ปริหาโรฯ เตนาห **“อิเธวาหํ วสิสฺสามีติ ปหิณติ, ปริหาโร นตฺถี”**ติฯ

เอกทิวสมฺปิ ปริหาโร นตฺถีติ คมเน นิรุสฺสาหํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สอุสฺสาหสฺส ปน เสนาสนปฏิสามนาทิวเสน กติปาเห คเตปิ น โทโสฯ

ตเตฺรว วสิตพฺพนฺติ ตตฺร สภาคฏฺฐาเน เอว นิสฺสยํ คเหตฺวา วสิตพฺพํฯ **“ตํเยว วิหารํ…เป…. วสิตุํ วฏฺฏตี”**ติ อิมินา อุปชฺฌาเย สงฺคณฺหเนฺตเยว ตํสโมธาเน นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิ วุตฺตา, ตสฺมึ ปน โกเธน วา คณนิรเปกฺขตาย วา อสงฺคณฺหเนฺต อเญฺญสุ คหิโต นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ ทเสฺสติฯ

อาจริยมฺหา นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิยํ วุโตฺต ‘‘โกจิ อาจริโย’’ติอาทิโก นโย อุปชฺฌายปกฺกมนาทีสุปิ เนตฺวา ตตฺถ จ วุโตฺต อิธาปิ เนตฺวา ยถารหํ โยเชตโพฺพฯ

เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมฺม อญฺญสฺมึ วิหาเร วสนฺตีติ อุปจารสีมโต พหิ อญฺญสฺมึ วิหาเร อเนฺตวาสิกานํ วสนฏฺฐานโต เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมฺม วสนฺติฯ เตน พหิอุปจาเรปิ อเนฺตวาสิกาทีนํ วสนฏฺฐานโต ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อนฺตเร อาสนฺนปเทเส วสติ, นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ ทเสฺสติฯ อโนฺตอุปจารสีมายํ ปน เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวา วสโต นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภเตวฯ

นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปสมฺปาเทตพฺพปญฺจกกถาวณฺณนา

๘๔. อุปชฺฌาจริยลกฺขณกถายํ **น สามเณโร อุปฏฺฐาเปตโพฺพ**ติ อุปชฺฌาเยน หุตฺวา น ปพฺพาเชตโพฺพฯ อเสกฺขสฺส อยนฺติ **อเสโกฺข,** โลกิยโลกุตฺตโร สีลกฺขโนฺธฯ

อนฺตคฺคาหิกายาติ สสฺสตุเจฺฉทโกฏฺฐาสคฺคาหิกายฯ **ปจฺฉิมานิ เทฺว**ติ อปฺปสฺสุโต โหติ, ทุปฺปโญฺญ โหตีติ อิมานิ เทฺว องฺคานิฯ **ปจฺฉิมานิ ตีณี**ติ น ปฏิพโล อุปฺปนฺนํ กุกฺกุจฺจํ ธมฺมโต วิโนเทตุํ, อาปตฺตึ น ชานาติ, อาปตฺติยา วุฏฺฐานํ น ชานาตีติ อิมานิ ตีณิฯ กุกฺกุจฺจสฺส

หิ ปาฬิอฏฺฐกถานยสงฺขาตธมฺมโต วิโนเทตุํ อปฺปฏิพลตา นาม อพฺยตฺตตา เอว โหตีติ สาปิ อาปตฺติองฺคเมว วุตฺตาฯ

อภิวิสิโฏฺฐ อุตฺตโม สมาจาโร อาภิสมาจาโร, วตฺตปฏิวตฺตสีลํฯ ตํ อารพฺภ ปญฺญตฺตา ขนฺธกสิกฺขาปทสงฺขาตา สิกฺขา **อาภิสมาจาริกา**ฯ สิกฺขาปทมฺปิ หิ ตํ ตตฺถ ปฏิปูรณตฺถิเกหิ อุคฺคหณาทิวเสน สิกฺขิตพฺพโต ''สิกฺขา''ติ วุจฺจติฯ มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส อาทิภูตา การณภูตาติ **อาทิพฺรหฺมจริยกา** สิกฺขา, อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนสิกฺขาปทํฯ เตเนว **วิสุทฺธิมคฺค**ปิ ''อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนสิกฺขาปทํ อาทิพฺรหฺมจริยกํ, ขนฺธกวตฺตปอยาปนฺนํ อาภิสมาจาริก''นฺติ (วิสุทฺธิ. ๑.๑๑) วุตฺตํฯ ตสฺมา **เสกฺขปณฺณตฺติย''**นฺติ เอตฺถ สิกฺขิตพฺพโต เสกฺขา, ภควตา ปญฺญตฺตตฺตา ปณฺณตฺติฯ สพฺพาปิ อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนา สิกฺขาปทปณฺณตฺติ ''เสกฺขปณฺณตฺตี''ติ วุตฺตาติ คเหตพฺพาฯ **นามรูปปริเจฺฉเท**ติ เอตฺถ กุสลตฺติกาทีหิ วุตฺตํ ชาติภูมิปุคฺคลสมฺปโยควตฺถารมฺมณกมฺมทฺวารลกฺขณรสาทิเภเทหิ เวทนากฺขนฺธาทิจตุพฺพิธํ สนิพฺพานํ นามํ, ภูตุปาทายเภทํ รูปญฺจ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ชานนปญฺญา, ตปฺปกาสโก จ คนฺโถ นามรูปปริเจฺฉโท นามฯ อิมินา อภิธมฺมตฺถกุสเลน ภวิตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ **สิกฺขาเปตุ**นฺติ อุคฺคณฺหาเปตุํฯ

อุปสมฺปาเทตพฺพปญฺจกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อญฺญติตฺถิยปุพฺพวตฺถุกถาวณฺณนา

๘๖. ติตฺถิยปริวาสกถายํ **อาชีวกสฺส วา**ติอาทีสุ อกิริยวาที อาชีวโก นาม, กิริยวาทิโน ปน นิคณฺฐาปิ อเญฺญปิ นคฺคติตฺถิกา อเจลกปเท สงฺคหิตาฯ สพฺพถา นคฺคเสฺสว ติตฺถิยปริวาโส วิหิโตฯ โส จ เตเนว นคฺคเวเสน ภิกฺขูนํ สนฺติกํ อาคตสฺส, น ปฏิจฺฉาเทตฺวา อาคตสฺสาติ ทเสฺสตุํ **''สเจ โสปี''**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **โสปี**ติ อาชีวโกฯ

อามิสกิญฺจิกฺขสมฺปทานํ นาม อปฺปมตฺตกสฺส เทยฺยธมฺมสฺส อนุปฺปทานํฯ **รูปูปชีวิกา**ติ อตฺตโน รูปเมว นิสฺสาย ชีวนฺติโยฯ เวสิยา โคจโร พหุลํ ปวตฺติฏฺฐานํ อสฺสาติ **เวสิยาโคจโร**ฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **โยพฺพนฺนาตีตา**ติ อนิวิทฺธา เอว มหลฺลิกภาวํ ปตฺตา ถุลฺลกุมารี เอวาติ วุตฺตํฯ **อาทายสฺสา**ติ อาทานสฺส คหณสฺสฯ

อญฺญติตฺถิยปุพฺพวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจาพาธวตฺถุกถาวณฺณนา

๘๘-๙. ปญฺจาพาธาทิวตฺถูสุ ปาฬิยํ **โสมฺหิ อโรโค, วิพฺภมิสฺสามี**ติ โส อหํ อโรโค, วิพฺภมิสฺสามีติ อโตฺถฯ **นขปิฏฺฐิปฺปมาณ**นฺติ กนิฏฺฐงฺคุลินขปิฏฺฐิ อธิเปฺปตาฯ ''ปฏิจฺฉเนฺน ฐาเน นขปิฏฺฐิปฺปมาณํ อวฑฺฒนกปเกฺข ฐิตํ โหติ, วฏฺฏตี''ติ วุตฺตตฺตา อปฺปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ตาทิสมฺปิ น วฏฺฏติ, ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเนปิ จ วฑฺฒนกปเกฺข ฐิโตปิ น วฏฺฏตีติ สิทฺธเมว โหติฯ ปากฏฏฺฐาเนปิ ปน นขปิฏฺฐิปฺปมาณโต อูนตรํ อวฑฺฒนกํ วฏฺฏตีติ เย คเณฺหยฺยุํ, เตสํ ตํ คหณํ ปฏิเสเธตุํ **''มุเข ปนา''**ติอาทิ วุตฺตํฯ

โกลฏฺฐิมตฺตโกปีติ พทรฏฺฐิปฺปมาโณปิฯ **อวฑฺฒนกปเกฺข ฐิโตปิ น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถปิ-สเทฺทน โกลฏฺฐิมตฺตโต ขุทฺทกตโรปิ คโณฺฑ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ เตนาห **''สจฺฉวิํ กา

เรตฺวา”ติ, วิชฺชมานจฺฉวึ กตฺวาติ อโตฺถฯ ‘‘สณฺฉวิ’’นฺติ วา ปาโฐ, สญฺชาตจฺฉวินฺติ อโตฺถฯ คณฺฑาทีสุ วูปสเนฺตสุปิ คณฺฑานํ วิวณฺณมฺปิ โหติ, ตํ วฏฺฏติฯ

ปทุมปุณฺฑรีกปตฺตวณฺณนฺติ รตฺตปทุมเสตปทุมปุปฺผทลวณฺณํฯ **กุเฎฺฐ วุตฺตนเยเนวา**ติ ปฎิจฺฉนฺนฎฺฐาเน อวฑฺฒนกํ วฎฺฎติ, อญฺญตฺถ น กิญฺจิปิ วฎฺฎตีติ วุตฺตนยํ ทเสฺสติฯ **โสสพฺยาธี**ติ ขยโรโคฯ **ยกฺขุมฺมาโร**ติ กทาจิ กทาจิ อาคนฺตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา หตฺถมุขาทิกํ อวยวํ ภูมิยํ ฆํสนโก ยโกฺขว โรโคฯ

ปญฺจาพาธวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ราชภฎวตฺถุกถาวณฺณนา

๙๐. **น ทานาหํ เทวสฺส ภโฎติ อาปุจฺฉตี**ติ รญฺญา เอว ทินฺนฎฺฐานนฺตรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ โย ปน ราชกมฺมิเกหิ อมจฺจาทีหิ ฐปิโต, อมจฺจาทีนํ เอว วา ภโฎ โหติ, เตน ตํ ตํ อมจฺจาทิมฺปิ อาปุจฺฉิตุํ วฎฺฎติฯ

ราชภฎวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

โจรวตฺถุกถาวณฺณนา

๙๑. **ตสฺมา**ติ ภควา สยํ ยสฺมา ธมฺมสฺสามี, ตสฺมา องฺคุลิมาลํ เอหิภิกฺขุภาเวน ปพฺพาเชสิ, ภิกฺขูนํ ปน สิกฺขาปทํ ปญฺญเปโนฺต เอวมาหาติ อธิปฺปาโยฯ **เอวํ ชานนฺตี**ติ สีลวา ชาโตติ ชานนฺติฯ

๙๒. **อุปรมนฺติ** วิรมนฺติฯ **ภินฺทิตฺวา**ติ อนฺทุพนฺธนํ ภินฺทิตฺวาฯ **ฉินฺทิตฺวา**ติ สงฺขลิกํ ฉินฺทิตฺวาฯ **มุญฺจิตฺวา**ติ รชฺชุพนฺธนํ มุญฺจิตฺวาฯ **วิวริตฺวา**ติ คามพนฺธนาทีสุ คามทฺวาราทีนํ วิวริตฺวาฯ **อปสฺสมานาน**นฺติ ปุริสคุตฺติยํ โคปกานํ อปสฺสนฺตานํฯ

๙๕. **ปุริมนเยเนวา**ติ ‘‘กสาหโต กตทณฺฑกโมฺม’’ติ เอตฺถ วุตฺตนเยเนวฯ

โจรวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อิณายิกวตฺถุกถาวณฺณนา

๙๖. **ปลาโตปี**ติ อิณสามิกานํ อาคมนํ ญตฺวา ภเยน ปลาโตฯ **คีวา โหตี**ติ อิณายิกภาวํ ญตฺวา อนาทเรน อิณมุตฺตเก ภิกฺขุภาเว ปเวสิตตฺตาฯ **อุปฑฺฒุปฑฺฒ**นฺติ โถกโถกํฯ **ทาตพฺพเมวา**ติ อิณายิเกน ธนํ สมฺปฎิจฺฉตุ วา มา วา, ทาเน สอุสฺสาเหเนว ภวิตพฺพํฯ อเญฺญหิ จ ภิกฺขูหิ ‘‘มา ธุรํ นิกฺขิปาหี’’ติ วตฺวา สหายเกหิ ภวิตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ ธุรนิเกฺขเปน หิสฺส ภณฺฑเคฺฆน กาเรตพฺพตา สิยาติฯ

อิณายิกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ทาสวตฺถุกถาวณฺณนา

๙๗. **“ทาสจาริตฺตํ อาโรเปตฺวา กีโต”**ติ อิมินา ทาสภาวปริโมจนตฺถาย กีตกํ นิวเตฺตติฯ ตาทิโส หิ ธนกฺกีโตปิ อทาโส เอวฯ **ตตฺถ ตตฺถ จาริตฺตวเสนา**ติ ตสฺมึ ตสฺมึ ชนปเท ทาสปณฺณชฺฌาปนาทินา อทาสกรณนิยาเมนฯ อภิเสกาทีสุ สพฺพพนฺธนานิ โมจาเปนฺติ, ตํ สนฺธาย **“สพฺพสาธารเณนา”**ติ วุตฺตํฯ

สยเมว ปณฺณํ อาโรเปนฺติ, น วฏฺฏตีติ ตา ภุชิสฺสิตฺถิโย ‘‘มยมฺปิ วณฺณทาสิโย โหมา’’ติ อตฺตโน รกฺขณตฺถาย สยเมว ราชูนํ ทาสิปเณฺณ อตฺตโน นามํ ลิขาเปนฺติ, ตาสํ ปุตฺตาปิ ราชทาสาว โหนฺติ, ตสฺมา เต ปพฺพาเชตุํ น วฏฺฏติฯ **เตหิ อทินฺนา น ปพฺพาเชตพฺพา**ติ ยตฺตกา เตสํ สามิโน, เตสุ เอเกน อทิเนฺนปิ น ปพฺพาเชตพฺพาฯ

ภุชิเสฺส ปน กตฺวา ปพฺพาเชตุํ วฏฺฏตีติ ยสฺส วิหารสฺส เต อารามิกา ทินฺนา, ตสฺมึ วิหาเร สงฺฆํ ญาเปตฺวา ผาติกมฺมน ธนานิ ทตฺวา ภุชิเสฺส กตฺวา ปพฺพาเชตุํ วฏฺฏติฯ **ตกฺกํ สีเส อาสิตฺตกสทิสาว โหนฺตี**ติ เกสุจิ ชนปเทสุ อทาเส กโรนฺตา ตกฺกํ สีเส อาสิญฺจนฺติ, เตน กิร เต อทาสา โหนฺติ, เอวมิทมฺปิ อารามิกวจเนน ทานมฺปีติ อธิปฺปาโยฯ ตถา ทิเนฺนปิ สงฺฆสฺส อารามิกทาโส เอวาติ **“เนว ปพฺพาเชตโพฺพ”**ติ วุตฺตํฯ **“ตาวกาลิโก นามา”**ติ วุตฺตตฺตา กาลปริเจฺฉทํ กตฺวา วา ปจฺฉาปิ คเหตุกามตาย วา ทินฺนํ สพฺพํ ตาวกาลิกเมวาติ คเหตพฺพํฯ **นิสฺสามิกทาโส** นาม ยสฺส สามิกุลํ อญฺญาติกํ มรเณน ปริกฺขีณํ, น โกจิ ตสฺส ทายาโท, โส ปน สมานชาติเกหิ วา นิวาสคามวาสีหิ วา อิสฺสเรหิ วา ภุชิโสฺส กโตว ปพฺพาเชตโพฺพฯ เทวทาสาปิ ทาสา เอวฯ เต หิ กตฺถจิ เทเส ราชทาสา โหนฺติ, กตฺถจิ วิหารทาสา, ตสฺมา ปพฺพาเชตุํ น วฏฺฏติฯ ทาสมฺปิ ปพฺพาเชตฺวา สามิเก ทิสฺวา ปฏิจฺฉาทนตฺถํ อปเนโนฺต ปทวาเรน อทินฺนาทานาปตฺติยา กาเรตโพฺพ, ทาสสฺส ปน ปลายโต อนาปตฺติฯ

ทาสวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กมฺมารภณฺฑุวตฺถาทิกถาวณฺณนา

๙๘. ภณฺฑุกมฺมาปุจฺฉานาทิกถายํ **กมฺมารภณฺฑู**ติ ทหรตาย อโมฟฺพโนฺธ มุณฺฑิกสีโส กมฺมารทารโก เอว วุโตฺตฯ **ตุลาธารมุณฺฑโก**ติ เอตฺถ **ตุลาธารา**ติ ตมฺพสุวณฺณาทีนํ ตุลํ หเตฺถน ธาเรตีติ กมฺมารา ‘‘ตุลาธารา’’ติ วุตฺตา, เตสุ เอโก มุณฺฑิกสีโส ทหโรติ อโตฺถฯ เตนาห **“ปญฺจสิโข ตรุณทารโก”**ติฯ เอกาว สิขา ปญฺจ เวณิโย กตฺวา พนฺธเนน ปญฺจสิขาติ วุจฺจติ, สา เอตสฺส อตฺถีติ **ปญฺจสิโข,** ตสฺส สิขํ ฉินฺทนฺตา กญฺจิ ภิกฺขุํ อชานาเปตฺวาว ปพฺพาเชสุํฯ เตน ภณฺฑุกมฺมาปโลกนํ อนุญฺญาตํฯ **สีมาปริยาปเนฺน**ติ พทฺธสีมาย สติ ตทโนฺตคเธ, อสติ อุปจารสีมโนฺตคเธติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สงฺฆํ อปโลเกตุํ ภณฺฑุกมฺมายา’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, น ปน อนปโลเกนฺตสฺส อาปตฺติ วุตฺตา, ตถาปิ อฏฺฐกถายํ ‘‘สเพฺพ อาปุจฺฉิตา อเมฺหหีติสญฺญิโน…เป…. ปพฺพาเชนฺตสฺสปิ อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา สญฺจิจฺจ อนาปุจฺฉา เกเส โอหาเรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เกโสโรปนมฺปิ สมณปพฺพชนโวหารํ ลภตีติ อาห **“อิมสฺส สมณกรณ”**นฺติอาทิฯ **เอกสิขามตฺตธโร**ติ เอตฺถ เอเกน เกเสน สิขา เอกสิขาติ วทนฺติ, อปฺปเกสาว สิขา เอวํ วุตฺตาติ คเหตพฺพาฯ เอกเกสมฺปิ ปน อนาปุจฺฉา ฉินฺทิตุํ น วฏฺฏติเยวฯ

๑๐๐. **วามหเตฺถนา**ติ ทกฺขิณหเตฺถน ภุญฺชนโต วุตฺตํฯ

๑๐๓-๔. นิสฺสยมุจฺจนกสฺส วเตฺตสุ ปญฺจกฉเกฺกสุ ปน “อุภยานิ โข ปนสฺส ปาติโมกฺขานิ…เป…. อนุพฺยญฺชนโส”ติ เอตฺถ สโพฺพปิ จายํ ปเภโท มาติกาฎฺฐกถายํ ญาตายํ ญาโตโหติฯ **“อาปตฺตึ ชานาติ, อนาปตฺตึ ชานาตี”**ติ อิทญฺจ อตฺตนา ญาตฎฺฐาเนสุ อาปตฺตาทึสนฺธาย วุตฺตนฺติ น คเหตพฺพํฯ

กมฺมารภณฺฑุวตฺถาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ราหุลวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๕. **โปกฺขรวสฺส**นฺติ โปกฺขเร ปทุมคเจฺฉ วิย อเตมิตฺุกามานํ สรีรโต ปวฎฺฎนกวสฺสํฯ ตสฺมึ กิร วสฺสเนฺต เตมิตุกามาว เตเมนฺติ, น อิตเรฯ **“ภิกฺขํ คณฺหถา”ติ วตฺวา คโต นามนตฺถี**ติ อตฺตโน สนฺตเก รเชฺช สพฺพมฺปิ สาปเตยฺยํ สยเมว ปริภุญฺชิสฺสตีติ คารเวน สุโทฺธทนมหาราชาปิ น นิมเนฺตสิ, คนฺตฺวา ปน เคเห สกลรตฺตึ มหาทานเญฺจว พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส อาสนปญฺญตฺติฎฺฐานาลงฺการญฺจ สํวิทหเนฺตว วีตินาเมสิฯ

น โกจิ…เป…. ปตฺตํ วา อคฺคเหสีติ ภควา อตฺตโน ปิตุ นิเวสนเมว คมิสฺสตีติสญฺญาย นคฺคเหสิฯ **กุลนคเร**ติ ญาติกุลนฺตเก นคเรฯ **ปิณฺฑจาริยวตฺตน**ฺติ อตฺตโน ญาติคาเมสุปิ สปทานจาริกวตฺตํฯ ภิกฺขาย จาโร จรณํ เอตสฺสาติ **ภิกฺขาจาโร,** ขตฺติโยฯ

อุตฺติเฎฺฐติ อุตฺติฎฺฐิตฺวา ปเรสํ ฆรทฺวาเร อุทฺทิสฺส ฐตฺวา คเหตพฺพปิเณฺฑฯ **นปฺปมเชฺชยฺยา**ติ นิมนฺตนาทิวเสน ลพฺภมานปณีตโภชนํ ปฎิกฺขิปิตฺวา ปิณฺฑาย จรณวเสน ตตฺถ นปฺปมเชฺชยฺยฯ **ธมฺม**นฺติ อเนสนํ ปหาย สปทานํ จรเนฺต ตเมว ภิกฺขาจริยธมฺมํ สุจริตํ จเรยฺยฯ **สุขํ เสตี**ติ จตูหิ อิริยาปเถหิ สุขํ วิหรตีติ อโตฺถฯ

ทุติยคาถายํ **น นํ ทุจฺจริต**นฺติ เวสิยาทิเภเท อโคจเร จรณวเสน ตํ ยถาวุตฺตํ ธมฺมํ ทุจฺจริตํ น จ จเรฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ **อิมํ ปน คาถํ สุตฺวา**ติ นิเวสเน นิสิเนฺนน ภควตา ญาติสมาคเม อตฺตโน ปิณฺฑาย จรณํ นิสฺสาย ปวตฺตาย คาถาย วุตฺตํ อิมํ ทุติยคาถํ สุตฺวาฯ

ธมฺมปาลชาตกนฺติอาทีสุ ปน ตโต ปรกาเลสุปิ รโญฺญ ปวตฺติ ปรินิพฺพานํ ปาเปตฺวา ยถาปสงฺควเสน ทเสฺสตุํ วุตฺตาฯ เตนาห **“โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตฺวา”**ติอาทิฯ **สิริคพฺภํ คนฺตฺวา**ติ เอตฺถ ยทิ หิ ภควา ตทเหว คนฺตฺวา น ปเสฺสยฺย, สา หทเยน ผลิเตน มเรยฺยาติ อคมาสีติ ทฎฺฐพฺพํฯ

ตํ ทิวสเมวาติ ตสฺมึ ราหุลมาตุทสฺสนทิวเสเยวฯ **ธมฺมปทฎฺฐกถายํ** ปน “สตฺถา กปิลปุรํ คนฺตฺวา ตติยทิวเส นนฺทํ ปพฺพาเชสี”ติ (ธ. ป. อฎฺฐ. ๑.๑๒ นนฺทเตฺถรวตฺถุ) วุตฺตํฯ **เกสวิสฺสชฺชน**นฺติ ราชโมฬิพนฺธนตฺถํ กุมารกาเล พนฺธิตสิขาเวณิโมจนํ, ตํ กิร กโรนฺตา มงฺคลํ กโรนฺติฯ **สารตฺถทีปนิยํ** ปน “เกสวิสฺสชฺชนนฺติ กุลมริยาทวเสน เกโสโรปน”นฺติ (สารตฺถ. ฎี. มหาวคฺค ๓.๑๐๕) วุตฺตํฯ **ปฎฺฎพโนฺธ**ติ “อสุกราชา”ติ นฬาเฎ สุวณฺณปฎฺฎพนฺธนํฯ อภินวปาสาทปฺปเวสมงฺคลํ **ฆรมงฺคลํ**ฯ ฉตฺตุสฺสาปเน มงฺคลํ **ฉตฺตมงฺคลํฯ ชนปทกลฺยาณี**ติ ชนปทมฺหิ กลฺยาณี ปเรหิ อสาธารเณหิ ปญฺจกลฺยาณาทีหิ สหิตตฺตา สา เอวํ วุตฺตาฯ **ตุวฎ**นฺติ สีฆํฯ **อนิจฺฉมาน**นฺติ มนสา อโรเจนฺตํ, วาจาย ปน ภควตา “ปพฺพชิสฺสสิ นนฺทา”ติ วุเตฺต คารเวน ปฎิกฺขิปิตุํ อวิสหโนฺต “อามา”ติ อโวจฯ ภควา จ เอเตน เลเสน ปพฺพาเชสิฯ

พฺรหฺมรูปวณฺณนฺติ พฺรหฺมรูปสมานรูปํฯ **ตุยสฺสา**ติ เต อสฺสฯ **นิวเตฺตตุํ น วิสหี**ติ ‘‘มา นํ นิวตฺตยิตฺถา’’ติ ภควตา วุตฺตตฺตา นาสกฺขิฯ **สตฺตวิธํ อริยธน**นฺติ –

> ‘‘สทฺธาธนํ สีลธนํ, หิริโอตฺตปฺปิยํ ธนํ;
> สุตธนญฺจ จาโค จ, ปญฺญา เว สตฺตมํ ธน’’นฺติฯ (อ. นิ. ๗.๕, ๖) –

เอวํ วุตฺตํ สตฺตวิธํ อริยธนํฯ **อธิมตฺตํ ราหุเล**ติ ราหุเล ปพฺพชิเต นนฺทปพฺพชฺชาย อุปฺปนฺนทุกฺขโตปิ อธิกตรํ ทุกฺขํ อโหสีติ อโตฺถฯ **อิโต ปจฺฉา**ติ อิโต วุตฺตโสกุปฺปตฺติโต อปรภาเวสุ อนาคามีนํ ญาติสิเนหปฏิฆจิตฺตุปฺปาทาภาวาฯ ปาฬิยํ **ปุตฺตเปม**นฺติอาทิ รญฺญา ปุตฺตสิเนหสฺส ติพฺพภาวํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ปุตฺตสิเนโห หิ อตฺตนา สหชาตปีติเวคสมุฏฺฐิตานํ รูปธมฺมานํ สกลสรีรํ โขเภตฺวา ปวตฺตนวเสน **‘‘ฉวิํ…เป…. อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ ติฏฺฐตี’’**ติ วุโตฺตฯ **อตฺตโน ปิยตรา**ติ ภควนฺตํ สนฺธาย วทติฯ **ปุเตฺต**ติ ราหุลํฯ **สทฺทหเนฺตนา**ติ ตสฺส วจเนน อเวมติเกนาติ อโตฺถฯ วิมติยา สติ อาปตฺติ เอวฯ

ราหุลวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สิกฺขาปททณฺฑกมฺมวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๖. สามเณรสิกฺขาปทาทีสุ ปาฬิยํ **สิกฺขาปทานี**ติ สิกฺขาโกฏฺฐาสาฯ อธิสีลสิกฺขานํ วา อธิคมูปายาฯ **ปาโณ**ติ ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยํฯ ตสฺส อติปาตนํ ปพนฺธวเสน ปวตฺติตุํ อทตฺวา สตฺถาทีหิ อติกฺกมฺม อภิภวิตฺวา ปาตนํ ปาณาติปาโตฯ ปาณวโธติ อโตฺถฯ โส ปน อตฺถโต ปาเณ ปาณสญฺญิโน ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกอุปกฺกมสมุฏฺฐาปิกา วธกเจตนาวฯ ตสฺมา ปาณาติปาตา เวรมณิ, เวรเหตุตาย เวรสงฺขาตํ ปาณาติปาตาทิปาปธมฺมํ มณติ นีหรตีติ วิรติ **‘‘เวรมณี’’**ติ วุจฺจติ, วิรมติ เอตายาติ วา ‘‘วิรมณี’’ติ วตฺตเพฺพ นิรุตฺตินเยน ‘‘เวรมณี’’ติ สมาทานวิรติ วุตฺตาฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ

อทินฺนสฺส อาทานํ **อทินฺนาทานํ,** เถยฺยเจตนาวฯ **อพฺรหฺมจริย**นฺติ อเสฏฺฐจริยํ, มเคฺคน มคฺคปฏิปตฺติสมุฏฺฐาปิกา เมถุนเจตนาฯ **มุสา**ติ อภูตวตฺถุ, ตสฺส วาโท อภูตตํ ญตฺวาว ภูตโต วิญฺญาปนเจตนา **มุสาวาโท**ฯ ปิฏฺฐปูวาทินิพฺพตฺตสุรา เจว ปุปฺผาสวาทิเภทํ เมรยญฺจ **สุราเมรยํ**ฯ ตเทว มทนียเฏฺฐน มชฺชเญฺจว ปมาทการณเฏฺฐน ปมาทฏฺฐานญฺจ, ตํ ยาย เจตนาย ปิวติ, ตสฺส เอตํ อธิวจนํฯ

อรุณุคฺคมนโต ปฏฺฐาย ยาว มชฺฌนฺหิกา อยํ อริยานํ โภชนสฺส กาโล นาม, ตทโญฺญ **วิกาโล**ฯ ภุญฺชิตพฺพเฏฺฐน **โภชน**นฺติ อิธ สพฺพํ ยาวกาลิกํ วุจฺจติ, ตสฺส อโชฺฌหรณํ อิธ อุตฺตรปทโลเปน ‘‘โภชน’’นฺติ อธิเปฺปตํฯ วิกาเล โภชนํ อโชฺฌหรณํ **วิกาลโภชนํ,** วิกาเล วา ยาวกาลิกสฺส โภชนํ อโชฺฌหรณํ วิกาลโภชนนฺติปิ อโตฺถ คเหตโพฺพ, อตฺถโต วิกาเล ยาวกาลิกอโชฺฌหรณเจตนาวฯ

สาสนสฺส อนนุโลมตฺตา วิสูกํ ปฏาณีภูตํ ทสฺสนํ **วิสูกทสฺสนํ,** นจฺจคีตาทิทสฺสนสวนานเญฺจว วฏฺฏกยุทฺธชูตกีฬาทิสพฺพกีฬานญฺจ นามํฯ **ทสฺสน**นฺติ เจตฺถ ปญฺจนฺนมฺปิ วิญฺญาณานํ ยถาสกํ วิสยสฺส อาโลจนสภาวตาย **ทสฺสน**-สเทฺทน สงฺคเหตพฺพตฺตา สวนมฺปิ สงฺคหิตํฯ **นจฺจคีตวาทิต**-สเทฺทหิ เจตฺถ อตฺตโน นจฺจนคายนาทีนิปิ สงฺคหิตานีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

มาลาติ พทฺธมพทฺธํ วา อนฺตมโส สุตฺตาทิมยมฺปิ อลงฺการตฺถาย ปิฬนฺธิยมานํ ‘‘มาลา’’เตฺวว วุจฺจติฯ **คนฺธ**นฺติ วาสจุณฺณาทิวิเลปนโต อญฺญํ ยํ กิญฺจิ คนฺธชาตํฯ **วิเลปน**นฺติ ปิสิตฺวา คหิตํ ฉวิราคกรณเญฺจว คนฺธชาตญฺจฯ **ธารณํ** นาม ปิฬนฺธนํฯ **มณฺฑนํ** นาม อูนฏฺฐานปูรณํฯ คนฺธวเสน, ฉวิราควเสน จ สาทิยนํ **วิภูสนํ** นามฯ มาลาทีสุ วา ธารณาทีนิ ยถากฺกมํ โยเชตพฺพานิฯ เตสํ ธารณาทีนํ ฐานํ การณํ วีติกฺกมเจตนาฯ

อุจฺจาติ อุจฺจ-สเทฺทน สมานโตฺถ นิปาโต, **อุจฺจาสยนํ** วุจฺจติ ปมาณาติกฺกนฺตํ อาสนฺทาทิฯ **มหาสยนํ** อกปฺปิยตฺถรเณหิ อตฺถตํ, สโลหิตวิตานญฺจฯ เอเตสุ หิ อาสนํ, สยนญฺจ อุจฺจาสยนมหาสยน-สเทฺทหิ คหิตานิ อุตฺตรปทโลเปนฯ **ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา**ติ เอตฺถ **รชต**-สเทฺทน ทารุมาสกาทิ สพฺพํ รูปิยํ สงฺคหิตํ, มุตฺตามณิอาทโยเปตฺถ ธญฺญเขตฺตวตฺถาทโย จ สงฺคหิตาติ ทฏฺฐพฺพาฯ **ปฏิคฺคหณ**-สเทฺทน ปฏิคฺคาหาปนสาทิยนานิ สงฺคหิตานิฯ **นาสนวตฺถู**ติ ปาราชิกฏฺฐานตาย ลิงฺคนาสนาย การณํฯ

๑๐๗. ปาฬิยํ **สพฺพํ สงฺฆารามํ อาวรณํ กโรนฺตี**ติ สพฺพสงฺฆาราเม ปเวสนิวารณํ กโรนฺติฯ **สงฺฆาราโม อาวรณํ กาตโพฺพ**ติ สงฺฆาราโม อาวรโณ กาตโพฺพ, สงฺฆาราเม วา อาวรณํ กาตพฺพนฺติ อโตฺถฯ เตเนว **‘‘ตตฺถ อาวรณํ กาตุ’’**นฺติ ภุมฺมวเสน วุตฺตํฯ **อาหารํ อาวรณ**นฺติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **‘‘ยตฺถ วา วสตี’’**ติ อิมินา สามเณรสฺส วสฺสเคฺคน ลทฺธํ วา สกสนฺตกเมว วา นิพทฺธวสนกเสนาสนํ วุตฺตํฯ **ยตฺถ วา ปฏิกฺกมตี**ติ อาจริยุปชฺฌายานํ วสนฏฺฐานํ วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘อตฺตโน’’**ติอาทิฯ **อตฺตโน**ติ หิ สยํ, อาจริยสฺส, อุปชฺฌายสฺส วาติ อโตฺถฯ ทเณฺฑนฺติ วิเนนฺติ เอเตนาติ ทโณฺฑ, โส เอว กตฺตพฺพตฺตา กมฺมนฺติ **ทณฺฑกมฺมํ,** อาวรณาทิฯ **อุทกํ วา ปเวเสตุ**นฺติ โปกฺขรณีอาทิอุทเก ปเวเสตุํฯ

สิกฺขาปททณฺฑกมฺมวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนาปุจฺฉาวรณวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา

๑๐๘. **สทฺธิวิหาริกอเนฺตวาสิกานมฺปี**ติ อุปสมฺปเนฺน สนฺธาย วุตฺตํฯ เตสุปิ หิ อาจริยุปชฺฌาเยสุ ยถา โอรมนฺติ, ตถา เตสํ นิคฺคหํ อกโรเนฺตสุ อเญฺญหิ อาวรณาทินิคฺคหกมฺมํ กาตพฺพเมวฯ **สงฺคณฺหนฺตี**ติ ‘‘ปรปริสโต ภินฺทิตฺวา คณฺหิสฺสามี’’ติ ทานาทิจตูหิ **สงฺคหวตฺถูหิ** (ที. นิ. ๓.๒๑๐; อ. นิ. ๔.๓๒, ๒๕๖) อุปลาฬนวเสน สงฺคณฺหนฺติฯ โส ภิชฺชตุ วา มา วา, สงฺคณฺหนฺตสฺส ปโยเค อาปตฺติ เอวฯ **ภินฺทิตฺวา คณฺหิตุํ น วฏฺฏตี**ติ ภินฺทิตุมฺปิ น วฏฺฏติ, คณฺหิตุมฺปิ น วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ **อาทีนวํ ปน วตฺตุํ วฏฺฏตี**ติ สาสนคารเวน วา ปรานุทฺทยตาย วา วตฺตุํ วฏฺฏติ, น ปริสโลลตายฯ

‘‘เสนาสนคฺคาโห จ ปฏิปฺปสฺสมฺภตี’’ติ อิมินา วสฺสเจฺฉทํ ทเสฺสติฯ อุปสมฺปนฺนานมฺปิ ปาราชิกสมาปตฺติยา สรณคมนาทิสามเณรภาวสฺสาปิ วินสฺสนโต เสนาสนคฺคาโห จ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, สงฺฆลาภมฺปิ เต น ลภนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **ปุริมิกาย ปุน สรณานิ คหิตานี**ติ สรณคฺคหเณน สห ตทเหวสฺส วสฺสูปคมนมฺปิ ทเสฺสติฯ **ปจฺฉิมิกาย วสฺสาวาสิก**นฺติ วสฺสาวาสิกลาภคฺคหณทสฺสนมตฺตเมเวตํ, ตโต ปุเรปิ, ปจฺฉาปิ วา วสฺสาวาสิกญฺจ จีวรมาเสสุ สเงฺฆ อุปฺปนฺนํ กาลจีวรญฺจ ปุริมิกาย อุปคนฺตฺวา อวิปนฺนสีโล สามเณโร ลภติ เอวฯ **สเจ ปจฺฉิมิกาย คหิตานี**ติ ปจฺฉิมิกาย วสฺสูปคมนญฺจ ฉินฺนวสฺสตญฺจ ทเสฺสติฯ ตสฺส หิ กาลจีวเร ภาโค น ปาปุณาติฯ ตสฺมา **‘‘อปโลเกตฺวา ลาโภ ทาตโพฺพ’’**ติ วุตฺตํฯ

วสฺสาวาสิกลาโภ ปน ยทิ เสนาสนสามิกา ทายกา เสนาสนคุตฺตตฺถาย ปจฺฉิมิกาย อุป คนฺตฺวา วตฺตํ กตฺวา อตฺตโน เสนาสเน วสนฺตสฺสปิ วสฺสาวาสิกํ ทาตพฺพนฺติ วทนฺติ, อนปโล เกตฺวาปิ ทาตโพฺพวฯ ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** ‘‘ปจฺฉิมิกาย วสฺสาวาสิกํ ลจฺฉตีติ ปจฺฉิมิกาย ปุน วสฺสํ อุปคตตฺตา ลจฺฉตี’’ติ (สารตฺถ. ฏี. มหาวคฺค ๓.๑๐๘) วุตฺตํ, ตมฺปิ วสฺสาวาสิเก ทา ยกานํ อิมํ อธิปฺปายํ นิสฺสาย วุตฺตเญฺจ, สุนฺทรํฯ สงฺฆิกํ, กาลจีวรมฺปิ สนฺธาย วุตฺตเญฺจ, น ยุชฺชตีติ เวทิตพฺพํฯ

น อชานิตฺวาติ ‘‘สุรา’’ติ อชานิตฺวา ปิวโต ปาณาติปาตเวรมณิอาทิสพฺพสีลเภทํ, สรณ เภทญฺจ น อาปชฺชติ, อกุสลํ ปน สุราปานเวรมณิสีลเภโท จ โหติ มาลาทิธารณาทีสุ วิยาติ ทฎฺฐพฺพํฯ **อิตรานี**ติ วิกาลโภชนเวรมณิอาทีนิฯ ตานิปิ หิ สญฺจิจฺจ วีติกฺกมนฺตสฺส ตํ ตํ ภิชฺช ติ เอว, อิตรีตเรสํ ปน อภิชฺชมาเนน นาสนงฺคานิ น โหนฺติฯ เตเนว **‘‘เตสุ ภินฺนสู’’**ติ เภทว จนํ วุตฺตํฯ

อจฺจยํ เทสาเปตโพฺพติ ‘‘อจฺจโย มํ, ภนฺเต, อจฺจคมา’’ติอาทินา สงฺฆมชฺฌ เทสาเปตฺ วา สรณสีลํ ทาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโย ปาราชิกตฺตา เตสํฯ เตนาห **‘‘ลิงฺคนาสนาย นาเสต โพฺพ’’**ติฯ **อยเมว หิ นาสนา อิธ อธิเปฺปตา**ติ ลิงฺคนาสนาการเณหิ ปาณาติปาตาทีหิ อวณฺณภาสนาทีนํ สห ปติตตฺตา วุตฺตํฯ

นนุ จ กณฺฏกสามเณโรปิ มิจฺฉาทิฎฺฐิโก เอว, ตสฺส จ เหฎฺฐา ทณฺฑกมฺมนาสนาว วุตฺ ตาฯ อิธ ปน มิจฺฉาทิฎฺฐิกสฺส ลิงฺคนาสนา วุจฺจติ, โก อิเมสํ เภโทติ โจทนํ มนสิ นิธายาห **‘‘สสฺสตุเจฺฉทานญฺหิ อญฺญตรทิฎฺฐิโก’’**ติฯ เอตฺถ จายมธิปฺปาโย – โย หิ ‘‘อตฺตา อิสฺสโร วา นิโจฺจ ธุโว’’ติอาทินา วา ‘‘อตฺตา อุจฺฉิชฺชิสฺสติ วินสฺสิสฺสตี’’ติอาทินา วา ติตฺถิยปริกปฺปิตํ ยํ กิญฺจิ สสฺสตุเจฺฉททิฎฺฐึ ทฬฺหํ คเหตฺวา โวหรติ, ตสฺส สา ปาราชิกฎฺฐานํ โหติฯ โส จ ลิงฺ คนาสนาย นาเสตโพฺพฯ โย ปน อีทิสํ ทิฎฺฐึ อคฺคเหตฺวา สาสนิโกว หุตฺวา เกวลํ พุทฺธว จนาธิปฺปายํ วิปรีตโต คเหตฺวา ภิกฺขูหิ โอวทิยมาโนปิ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา โวหรติ, ตสฺส สา ทิฎฺฐิ ปาราชิกํ น โหติ, โส ปน กณฺฏกนาสนาย เอว นาเสตโพฺพติฯ

อนาปุจฺฉาวรณวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปณฺฑกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๙. ปณฺฑกวตฺถุสฺมึ อาสิตฺตอุสูยปกฺขปณฺฑกา ตโยปิ ปุริสภาวลิงฺคาทิยุตฺตา อเหตุ กปฎิสนฺธิกา, เต จ กิเลสปริยุฎฺฐานสฺส พลวตาย นปุํสกปณฺฑกสทิสตฺตา ‘‘ปณฺฑกา’’ติ วุตฺ ตาฯ เตสุ อาสิตฺตอุสูยปณฺฑกานํ ทฺวินฺนํ กิเลสปริยุฎฺฐานํ โยนิโสมนสิการาทีหิ วีติกฺกมโต นิ วาเรตุมฺปิ สกฺกา, เตน เต ปพฺพาเชตพฺพา วุตฺตาฯ ปกฺขปณฺฑกสฺส ปน กาฬปกฺเขสุ อุมฺมาโท วิย กิเลสปริฬาโห อวตฺถรโนฺต อาคจฺฉติ, วีติกฺกมํ ปตฺวา เอว จ นิวตฺตติฯ ตสฺมา โส ตสฺมึ ป เกฺข น ปพฺพาเชตโพฺพติ วุโตฺตฯ ตเทตํ วิภาคํ ทเสฺสตุํ **‘‘ยสฺส ปเรส’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อาสิตฺตสฺสา**ติ มุเข อาสิตฺตสฺส อตฺตโนปิ อสุจิมุจฺจเนน ปริฬาโห วูปสมฺมติฯ **อุสูยาย อุปฺ ปนฺนายา**ติ อุสูยาย วเสน อตฺตโน เสเวตุกามตาราเค อุปฺปเนฺน อสุจิมุตฺติยา ปริฬาโห วูปสมฺ มติฯ

‘‘พีชานิ อปนีตานี’’ติ วุตฺตตฺตา พีเชสุ ฐิเตสุ นิมิตฺตมเตฺต อปนีเต ปณฺฑโก น โหติฯ ภิกฺขุโนปิ อนาพาธปจฺจยา ตทปนยเน ถุลฺลจฺจยเมว, น ปน ปณฺฑกตฺตํ, พีเชสุ ปน อปนีเตสุ

องฺคชาตมฺปิ ราเคน กมฺมนิยํ น โหติ, ปุมภาโว วิคจฺฉติ, มสฺสุอาทิปุริสลิงฺคมฺปิ อุปสมฺปทาปิ วิคจฺฉติ, กิเลสปริฬาโหปิ ทุนฺนิวารวีติกฺกโม โหติ นปุํสกปณฺฑกสฺส วิยฯ ตสฺมา อีทิโส อุปสมฺปโนฺนปิ นาเสตโพฺพติ วทนฺติฯ ยทิ เอวํ กสฺมา พีชุทฺธรเณ ปาราชิกํ น ปญฺญตฺตนฺติ? เอตฺถ ตาว เกจิ วทนฺติ ‘‘ปญฺญตฺตเมเวตํ ภควตา ‘ปณฺฑโก, ภิกฺขเว, อนุปสมฺปโนฺน น อุปสมฺปาเทตโพฺพ, อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’ติ วุตฺตตฺตา’’ติฯ เกจิ ปน ‘‘ยสฺมา พีชุทฺธรณกฺขเณ ปณฺฑโก น โหติ, ตสฺมา ตสฺมิํ ขเณ ปาราชิกํ น ปญฺญตฺตํฯ ยสฺมา ปน โส อุทฺธฏพีโช ภิกฺขุ อปเรน สมเยน วุตฺตนเยน ปณฺฑกตฺตํ อาปชฺชติ, อภาวโก โหติ, อุปสมฺปทาย อวตฺถุ, ตโต เอว จสฺส อุปสมฺปทา วิคจฺฉติ, ตสฺมา เอส ปณฺฑกตฺตุปคมนกาลโต ปฏฺฐาย ชาติยา นปุํสกปณฺฑเกน สทฺธิํ โยเชตฺวา ‘อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’ติ อภโพฺพติ วุโตฺต, น ตโต ปุเพฺพฯ อยญฺจ กิญฺจาปิ สเหตุโก, ภาวกฺขเยน ปนสฺส อเหตุกสทิสตาย มโคฺคปิ น อุปฺปชฺชตี’’ติ วทนฺติฯ อปเร ปน ‘‘ปพฺพชฺชโต ปุเพฺพ อุปกฺกเมน ปณฺฑกภาวมาปนฺนํ สนฺธาย ‘อุปสมฺปโนฺน นาเสตโพฺพ’ติ วุตฺตํ, อุปสมฺปนฺนสฺส ปน ปจฺฉา อุปกฺกเมน อุปสมฺปทาปิ น วิคจฺฉตี’’ติ, ตํ น ยุตฺตํฯ ยทเคฺคน หิ ปพฺพชฺชโต ปุเพฺพ อุปกฺกเมน อภโพฺพ โหติ, ตทเคฺคน ปจฺฉาปิ โหตีติ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

อิตฺถตฺตาทิ ภาโว นตฺถิ เอตสฺสาติ **อภาวโกฯ ปพฺพชฺชา น วาริตา**ติ เอตฺถ ปพฺพชฺชาคหเณเนว อุปสมฺปทาปิ คหิตาฯ เตนาห **‘‘ยสฺส เจตฺถ ปพฺพชฺชา วาริตา’’**ติอาทิฯ **ตสฺมิํเยวสฺส ปเกฺข ปพฺพชฺชา วาริตา**ติ เอตฺถ ปน อปณฺฑกปเกฺขปิ ปพฺพชฺชามตฺตเมว ลภติ, อุปสมฺปทา ปน ตทาปิ น วฏฺฏติ, ปณฺฑกปเกฺข ปน อาคเต ลิงฺคนาสนาย นาเสตโพฺพติ เวทิตพฺพํฯ

ปณฺฑกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เถยฺยสํวาสกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๐. เถยฺยสํวาสกวตฺถุมฺหิ **โกลญฺญา**ติ กุเล ชาตา, ตตฺถ วา วิทิตา ญาตา ปสิทฺธา, ตํ วา ชานนฺติ โกลญฺญาติ ญาตกานํ นามํฯ เถยฺยาย ลิงฺคคฺคหณมตฺตมฺปิ อิธ สํวาโส เอวาติ อาห **‘‘ตโย เถยฺยสํวาสกา’’**ติฯ **น ยถาวุฑฺฒํ วนฺทน**นฺติ ภิกฺขูนํ, สามเณรานํ วา วนฺทนํ น สาทิยติฯ

ยถาวุฑฺฒํ วนฺทนนฺติ อตฺตนา มุสาวาเทน ทสฺสิตวสฺสกฺกเมน ภิกฺขูนํ วนฺทนํ สาทิยติ, ทหรสามเณโร ปน วุฑฺฒสามเณรานํ, ทหรภิกฺขุ จ วุฑฺฒานํ วนฺทนํ สาทิยโนฺตปิ เถยฺยสํวาสโก น โหติฯ **อิมสฺมิํ อเตฺถ**ติ สํวาสเตฺถนกเตฺถฯ

‘‘ภิกฺขุวสฺสานี’’ติ อิทํ สํวาสเตฺถนเก วุตฺตปาฐวเสน วุตฺตํ, สยเมว ปน ปพฺพชิตฺวา สามเณรวสฺสานิ คเณโนฺตปิ อุภยเตฺถนโก เอวฯ น เกวลญฺจ ปุริโสว, อิตฺถีปิ ภิกฺขุนีสุ เอวํ ปฏิปชฺชติ, เถยฺยสํวาสิกาวฯ อาทิกมฺมิกาปิ เจตฺถ น มุจฺจนฺติ, อุปสมฺปเนฺนสุ เอว ปญฺญตฺตาปตฺติํ ปฏิจฺจ อาทิกมฺมิกา วุตฺตา, เตเนวตฺถ อาทิกมฺมิโกปิ น มุโตฺตฯ

ราช...เป.... ภเยนาติ เอตฺถ **ภย**-สโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพฯ **ยาว โส สุทฺธมานโส**ติ ‘‘อิมินา ลิเงฺคน ภิกฺขู วเญฺจตฺวา เตหิ สํวสิสฺสามี’’ติ อสุทฺธจิตฺตาภาเวน สุทฺธจิโตฺตฯ เตน หิ อสุทฺธจิเตฺตน ลิเงฺค คหิตมเตฺต ปจฺฉา ภิกฺขูหิ สห สํวสตุ วา มา วา, ลิงฺคเตฺถนโก โหติฯ ปจฺฉา สํวสโนฺตปิ อภโพฺพ หุตฺวา สํวสติฯ ตสฺมา อุภยเตฺถนโกปิ ลิงฺคเตฺถนเก เอว

ปวิสตีติ เวทิตพฺพํฯ โย ปน ราชาทิภเยน สุทฺธจิโตฺตว ลิงฺคํ คเหตฺวา วิจรโนฺต ปจฺฉา ‘‘ภิกฺขุวสฺสานิ คเณตฺวา ชีวิสฺสามี’’ติ อสุทฺธจิตฺตํ อุปฺปาเทติ, โส จิตฺตุปฺปาทมเตฺตน เถยฺยสํวาสโกปิ น โหติ สุทฺธจิเตฺตน คหิตลิงฺคตฺตาฯ สเจ ปน โส ภิกฺขูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สามเณรวสฺสคณนาทึ กโรติ, ตทา สํวาสเตฺถนโก, อุภยเตฺถนโก วา โหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ ยํ ปน ปรโต สห ธุรนิเกฺขเปน ‘‘อยมฺปิ เถยฺยสํวาสโก, วา’’ติ วุตฺตํ, ตํ ภิกฺขูหิ สงฺคมฺม สํวาสาธิวาสนวเสน ธุรนิเกฺขปํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตน วุตฺตํ **‘‘สํวาสํ นาธิวาเสติ ยาวา’’**ติฯ ตสฺส ตาว เถยฺยสํวาสโก นาม น วุจฺจตีติ สมฺพโนฺธ ทฎฺฐโพฺพฯ เอตฺถ จ โจราทิภยํ วินาปิ กีฬาธิปฺปาเยน ลิงฺคํ คเหตฺวา ภิกฺขูนํ สนฺติเก ปพฺพชิตาลยํ ทเสฺสตฺวา วนฺทนาทึ อสาทิยโนฺตปิ ‘‘โสภติ นุ โข เม ปพฺพชิตลิงฺค’’นฺติอาทินา สุทฺธจิเตฺตน คณฺหโนฺตปิ เถยฺยสํวาสโก น โหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ

สพฺพปาสณฺฑิยภตฺตานีติ สพฺพสามยิกานํ สาธารณํ กตฺวา ปญฺญตฺตภตฺตานิ, อิทญฺจ ภิกฺขูนเญฺญว นิยมิตภตฺตคหเณ สํวาโสปิ สมฺภเวยฺยาติ สพฺพสาธารณภตฺตํ วุตฺตํฯ สํวาสํ ปน อสาทิยิตฺวา อภิกฺขุกวิหาราทีสุ วิหารภตฺตาทีนิ ภุญฺชโนฺตปิ เถยฺยสํวาสโก น โหติ เอวฯ **กมฺมนฺตานุฎฺฐาเนนา**ติ กสิอาทิกมฺมกรเณนฯ **ปตฺตจีวรํ อาทายา**ติ ภิกฺขุลิงฺคเวเสน สรีเรน ธาเรตฺวาฯ

‘‘โย เอวํ ปพฺพชติ, โส เถยฺยสํวาสโก นาม โหตี’’ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ, ‘‘เถยฺยสํวาสโก’’ติ ปน นามํ อชานโนฺตปิ ‘‘เอวํ กาตุํ น วฎฺฎตี’’ติ วา ‘‘เอวํ กโรโนฺต สมโณ นาม น โหตี’’ติ วา ‘‘ยทิ อาโรเจสฺสามิ, ฉเฑฺฑสฺสนฺติ ม’’นฺติ วา ‘‘เยน เกนจิ ปพฺพชฺชา เม น รุหตี’’ติ ชานาติ, เถยฺยสํวาสโก โหติฯ โย ปน ปฐมํ ‘‘ปพฺพชฺชา เอวํ เม คหิตา’’ติสญฺญี เกวลํ อนฺตรา อตฺตโน เสตวตฺถนิวาสนาทิวิปฺปการํ ปกาเสตุํ ลชฺชโนฺต น กเถติ, โส เถยฺยสํวาสโก น โหติฯ **อนุปสมฺปนฺนกาเลเยวา**ติ เอตฺถ อวธารเณน อุปสมฺปนฺนกาเล เถยฺยสํวาสกลกฺขณํ ญตฺวา วญฺจนายปิ นาโรเจติ, เถยฺยสํวาสโก น โหตีติ ทีเปติฯ โส ปริสุทฺธจิเตฺตน คหิตลิงฺคตฺตา ลิงฺคเตฺถนโก น โหติ, ลทฺธูปสมฺปทตฺตา ตทนุคุณเสฺสว สํวาสสฺส สาทิตตฺตา สํวาสเตฺถนโกปิ น โหติฯ อนุปสมฺปโนฺน ปน ลิงฺคเตฺถนโก โหติ, สํวาสารหสฺส ลิงฺคสฺส คหิตตฺตา สํวาสสาทิยนมเตฺตน สํวาสเตฺถนโก โหติฯ

สลิเงฺค ฐิโตติ สลิงฺคภาเว ฐิโตฯ **เถยฺยสํวาสโก น โหตี**ติ ภิกฺขูหิ ทินฺนลิงฺคสฺส อปริจฺจตฺตตฺตา ลิงฺคเตฺถนโก น โหติ, ภิกฺขุปฎิญฺญาย อปริจฺจตฺตตฺตา สํวาสเตฺถนโก น โหตีติฯ ยํ ปน **มาติกาฎฺฐกถายํ** ‘‘ลิงฺคานุรูปสฺส สํวาสสฺส สาทิตตฺตา น สํวาสเตฺถนโก’’ติ (กงฺขา. อฎฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) การณํ วุตฺตํ, ตมฺปิ อิทเมว การณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อิตรถา สามเณรสฺสปิ ภิกฺขุวสฺสคณนาทีสุ ลิงฺคานุรูปสํวาโส เอว สาทิโตติ สํวาสเตฺถนกตา น สิยา ภิกฺขูหิ ทินฺนลิงฺคสฺส อุภินฺนมฺปิ สาธารณตฺตาฯ ยถา เจตฺถ ภิกฺขุ, เอวํ สามเณโรปิ ปาราชิกํ สมาปโนฺน สามเณรปฎิญฺญาย อปริจฺจตฺตตฺตา สํวาสเตฺถนโก น โหตีติ เวทิตโพฺพฯ **โสภตีติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา**ติ กาสาวธารเณ ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา คิหิภาวํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวาฯ

โย โกจิ วุฑฺฒปพฺพชิโตติ สามเณรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **มหาเปฬาทีสู**ติ วิลีวาทิมเยสุ ฆรทฺวาเรสุ ฐปิตภตฺตภาชนวิเสเสสุ, เอเตน วิหาเร ภิกฺขูหิ สทฺธึ วสฺสคณนาทีนํ อกรณํ ทเสฺสติฯ

เถยฺยสํวาสกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ติตฺถิยปกฺกนฺตกกถาวณฺณนา

ติตฺถิยปกฺกนฺตกาทิกถาสุ **เตสํ ลิงฺค อาทินฺนมเตฺต**ติ วีมํสาทิอธิปฺปายํ วินา ‘‘ติตฺถิโย ภวิสฺสามี’’ติ สนฺนิฏฺฐานวเสน ลิงฺค กาเยน ธาริตมเตฺตฯ **สยเมวา**ติ ติตฺถิยานํ สนฺติกํ อคนฺตฺวา สยเมว สงฺฆาราเมปิ กุสจีราทีนิ นิวาเสติฯ **อาชีวโก ภวิสฺสามิ...เป.... คจฺฉตี**ติ อาชีวกานํ สนฺติเก เตสํ ปพฺพชนวิธินา ‘‘อาชีวโก ภวิสฺสามี’’ติ คจฺฉติฯ ตสฺส หิ ติตฺถิยภาวูปคมนํ ปติ สนฺนิฏฺฐาเน วิชฺชมาเนปิ ‘‘คนฺตฺวา ภวิสฺสามี’’ติ ปริกปฺปิตตฺตา ปทวาเร ทุกฺกฏเมว วุตฺตํฯ **ทุกฺกฏ**นฺติ ปาฬิยา อวุเตฺตปิ เมถุนาทีสุ วุตฺตปุพฺพปโยคทุกฺกฏานุโลมโต วุตฺตํฯ เอเตน จ สนฺนิฏฺฐานวเสน ลิงฺค สมฺปฏิจฺฉิเต ปาราชิกํ, ตโต ปุริมปโยเค ถุลฺลจฺจยญฺจ วตฺตพฺพเมว, ถุลฺลจฺจยกฺขเณ นิวตฺตโนฺตปิ อาปตฺตึ เทสาเปตฺวา มุจฺจติ เอวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ สงฺฆเภเทปิ โลหิตุปฺปาเทปิ ภิกฺขูนํ ปุพฺพปโยคาทีสุ ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยปาราชิกาหิ มุจฺจนสีมา จ เวทิตพฺพาฯ สาสนวิรุทฺธตาเยตฺถ อาทิกมฺมิกานมฺปิ อนาปตฺติ น วุตฺตาฯ ปพฺพชฺชายปิ อภพฺพตาทสฺสนตฺถํ ปเนเต, อเญฺญ จ ปาราชิกกเณฺฑ วิสุํ สิกฺขาปเทน ปาราชิกาทึ อทเสฺสตฺวา อิธ อภเพฺพสุ เอว วุตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ

ตํ ลทฺธินฺติ ติตฺถิยเวเส เสฏฺฐภาวคฺคหณเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ เตสญฺหิ ติตฺถิยานํ สสฺสตาทิคฺคาหํ คณฺหโนฺตปิ ลิงฺค อสมฺปฏิจฺฉิเต ติตฺถิยปกฺกนฺตโก น โหติ, ตํ ลทฺธึ อคฺคเหตฺวาปิ ‘‘เอเตสํ วตจริยา สุนฺทรา’’ติ ลิงฺคํ สมฺปฏิจฺฉโนฺต ติตฺถิยปกฺกนฺตโก โหติ เอว ฯ **ลทฺธิยา อภาเวนา**ติ ภิกฺขุภาเว สาลยตาย ติตฺถิยภาวูปคมนลทฺธิยา อภาเวน, เอเตน จ อาปทาสุ กุสจีราทึ ปารุปนฺตสฺสาปิ นคฺคสฺส วิย อนาปตฺตึ ทเสฺสติฯ

อุปสมฺปนฺนภิกฺขุนา กถิโตติ เอตฺถ สงฺฆเภทโกปิ อุปสมฺปนฺนภิกฺขุนาว กถิโต, มาตุฆาตกาทโย ปน อนุปสมฺปเนฺนนาปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ติตฺถิยปกฺกนฺตกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ติรจฺฉานวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๑. อุทกสญฺจาริกํ มณฺฑูกภกฺขํ นาคสรีรนฺติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ **วิสฺสรภเยนา**ติ นาคสฺส สรีรํ ทิสฺวา ภิกฺขุโน วิรวนภเยนฯ กปิมิทฺธาทีสุ นาคสรีรํ นุปฺปชฺชตีติ ตทุปฺปตฺติสีมํ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘วิสฺสโฏฺฐ’’**ติอาทิฯ

ติรจฺฉานวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มาตุฆาตกาทิกถาวณฺณนา

๑๑๒. **อปวาหน**นฺติ โสธนํฯ ติรจฺฉานาทิอมนุสฺสชาติโต มนุสฺสชาติกานเญฺญว ปุเตฺตสุ เมตฺตาทโยปิ ติกฺขวิสทา โหนฺติ โลกุตฺตรคุณา วิยาติ อาห **‘‘มนุสฺสิตฺถิภูตา ชนิกา มาตา’’**ติฯ ยถา มนุสฺสานเญฺญว กุสลปฺปวตฺติ ติกฺขวิสทา, เอวํ อกุสลปฺปวตฺติปีติ อาห **‘‘สยมฺปิ มนุสฺสชาติเกเนวา’’**ติอาทิฯ **อานนฺตริเยนา**ติ เอตฺถ จุติอนนฺตรํ นิรเย ปฏิสนฺธิผลํ อนนฺตรํ นาม, ตสฺมึ อนนฺตเร ชนกเตฺตน นิยุตฺตํ อานนฺตริยํ, เตนฯ **เวสิยา ปุโตฺต**ติ อุปลกฺขณมตฺตํ, กุลิตฺถิยา อติจารินิยา ปุโตฺตปิ อตฺตโน ปิตรํ อชานิตฺวา ฆาเตโนฺต ปิตุฆาตโกว โหติฯ

๑๑๔. **อวเสส**นฺติ อนาคามิอาทิกํฯ ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ มนุสฺสวิคฺคหปาราชิเก วุตฺตเมวฯ

๑๑๕. **อยํ สงฺฆเภทโก**ติ ปกตตฺตํ ภิกฺขุํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปุเพฺพ เอว ปาราชิกํ สมาปโนฺน วา วตฺถาทิโทเสน วิปโนฺนปสมฺปโท วา สงฺฆํ ภินฺทโนฺตปิ อนนฺตริยํ น ผุสติ, สโงฺฆ ปน ภิโนฺนว โหติ, ปพฺพชฺชา จสฺส น วาริตาติ ทฎฺฐพฺพํฯ

‘‘ทุฎฺฐจิเตฺตนา’’ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **‘‘วธกจิเตฺตนา’’**ติฯ **โลหิตํ อุปฺปาเทตี**ติ ตถาคตสฺส เวรีหิ อเภชฺชกายตาย เกนจิ พลกฺกาเรน จมฺมาทิเฉทํ กตฺวา พหิ โลหิตํ ปคฺฆราเปตุํ น สกฺกา, อาวุธาทิปหาเรน ปน โลหิตํ ฐานโต จลิตฺวา กุปฺปมานํ เอกตฺถ สญฺจิตํ โหติ, เอเตฺตเกน ปน ปหารทายโก โลหิตุปฺปาทโก นาม โหติ เทวทโตฺต วิยฯ เจติยํ ปน โพธึ วา ปฎิมาทึ วา ภินฺทโต อานนฺตริยํ น โหติ, อานนฺตริยสทิสํ มหาสาวชฺชํ โหติฯ โพธิรุกฺขสฺส ปน โอโชหรณสาขา เจว สธาตุกํ เจติยํ พาธยมานา จ ฉินฺทิตพฺพา, ปุญฺญเมเวตฺถ โหติฯ

มาตุฆาตกาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อุภโตพฺยญฺชนกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๖. **อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนโก**ติ อิตฺถินฺทฺริยยุโตฺต, อิตโร ปน ปุริสินฺทฺริยยุโตฺตฯ เอกสฺส หิ ภาวทฺวยํ สห นุปฺปชฺชติ **ยมเก** (ยม. ๓.อินฺทฺริยยมก.๑๘๘) ปฎิกฺขิตฺตตฺตาฯ ทุติยพฺยญฺชนํ ปน กมฺมสหาเยน อกุสลจิเตฺตเนว ภาววิรหิตํ อุปฺปชฺชติฯ ปกติตฺถิปุริสานมฺปิ กมฺมเมว พฺยญฺชนลิงฺคานํ การณํ, น ภาโว ตสฺส เกนจิ ปจฺจเยน ปจฺจยตฺตสฺส ปฎฺฐาเน อวุตฺตตฺตาฯ เกวลํ ภาวสหิตานํเยว พฺยญฺชนลิงฺคานํ ปวตฺติทสฺสนตฺถํ **อฎฺฐกถาสุ** ‘‘อิตฺถินฺทฺริยํ ปฎิจฺจ อิตฺถิลิงฺคาทีนี’’ติอาทินา (ธ. ส. อฎฺฐ. ๖๓๒) อินฺทฺริยํ พฺยญฺชนกอารณเตฺตน วุตฺตํ, อิธ ปน อกุสลพเลน อินฺทฺริยํ วินาปิ พฺยญฺชนํ อุปฺปชฺชตีติ วุตฺตํฯ อุภินฺนมฺปิ เจสํ อุภโตพฺยญฺชนกานํ ยทา อิตฺถิยา ราโค อุปฺปชฺชติ, ตทา ปุริสพฺยญฺชนํ ปากฎํ โหติ, อิตรํ ปฎิจฺฉนฺนํฯ ยทา ปุริเส ราโค อุปฺปชฺชติ, ตทา อิตฺถิพฺยญฺชนํ ปากฎํ โหติ, อิตรํ ปฎิจฺฉนฺนํฯ **ตตฺถ วิจารณกฺกโม**ติ ปฎิสนฺธิกฺขเณ เอว อิตฺถิปุริสลิงฺคานมฺปิ ปาตุภาวปฺปกาสเก **กุรุนฺทิ**วจเน อยุตฺตตาปกาสนตฺถํ อตฺถวิจารณกฺกโมฯ **อฎฺฐสาลินิย**ญฺหิ ‘‘อิตฺถิลิงฺคาทีนิ ปน อิตฺถินฺทฺริยํ ปฎิจฺจ ปวเตฺต สมุฎฺฐิตานี’’ติอาทิ (ธ. ส. อฎฺฐ. ๖๓๒) วุตฺตํฯ เนวสฺส ปพฺพชฺชา อตฺถีติ โยชนาฯ โย จ ปฎิกฺขิเตฺต อภเพฺพ, ภเพฺพ จ ปุคฺคเล ญตฺวา ปพฺพาเชติ, อุปสมฺปาเทติ วา, ทุกฺกฎํฯ อชานนฺตสฺส สพฺพตฺถ อนาปตฺตีติ เวทิตพฺพํฯ

อุภโตพฺยญฺชนกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อนุปชฺฌายกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๗. อนุปชฺฌายาทิวตฺถูสุ **สิกฺขาปทํ อปญฺญตฺต**นฺติ ‘‘น, ภิกฺขเว, อนุปชฺฌายโก อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติ อิเธว ปญฺญาปิยมานสิกฺขาปทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **‘‘กมฺมํ ปน น กุปฺปตี’’**ติ อิทํ อุปชฺฌายาภาเวปิ ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข, อิตฺถนฺนาเมน อุปชฺฌาเยนา’’ติ มตสฺส วา วิพฺภมนฺตสฺส วา ปุราณอุปชฺฌายสฺส, อญฺญสฺส วา ยสฺส กสฺสจิ อวิชฺชมานสฺสาปิ นาเมน สพฺพตฺถ อุปชฺฌายกิตฺตนสฺส กตตฺตา วุตฺตํฯ ยทิ หิ อุปชฺฌายกิตฺตนํ น กเรยฺย, ‘‘ปุคฺคลํ น ปรามสตี’’ติ วุตฺตกมฺมวิปตฺติ เอว สิยาฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘อนุปชฺฌายก’’นฺติ วุตฺตํฯ **อฎฺฐกถาย**มฺปิสฺส ‘‘อุปชฺฌายํ อกิเตฺตตฺวา’’ติ อวตฺวา ‘‘อุปชฺฌายํ อคาหาเปตฺวา สเพฺพน สพฺพํ อุปชฺฌายวิรหิตํ’’อิเจฺจว อโตฺถติ วุโตฺตฯ ปาฬิยํ **สเงฺฆน อุปชฺฌาเยนา**ติ ‘‘อยํ อิตฺถนฺนาโม สงฺฆสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข, อิตฺถนฺนาโม สงฺฆํ อุปสมฺปทํ ยาจติ สเงฺฆน อุปชฺฌาเยน

า’’ติ เอวํ กมฺมวาจาย สงฺฆเมว อุปชฺฌายํ กิเตฺตตฺวาติ อโตฺถฯ เอวํ **คเณน อุปชฺฌาเยนา**ติ เอตฺถาปิ ‘‘อยํ อิตฺถนฺนาโม คณสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข’’ติอาทินา โยชนา เวทิตพฺพา, เอวํ วุเตฺตปิ กมฺมํ น กุปฺปติ เอว ทุกฺกฏเสฺสว วุตฺตตฺตาฯ อญฺญถา ‘‘โส จ ปุคฺคโล อนุปสมฺปโนฺน’’ติ วเทยฺยฯ เตนาห **“สเงฺฆนา”**ติอาทิฯ ตตฺถ ปณฺฑกาทีหิ อุปชฺฌาเยหิ กริยมาเนสุ กเมฺมสุ ปณฺฑกาทิเก วินาว ยทิ ปญฺจวคฺคาทิคโณ ปูรติ, กมฺมํ น กุปฺปติ, อิตรถา กุปฺปตีติ เวทิตพฺพํฯ

อนุปชฺฌายกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อปตฺตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๘. อปตฺตจีวรวตฺถูสุปิ ปตฺตจีวรานํ อภาเวปิ ‘‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร’’นฺติ กมฺมวาจาย สาวิตตฺตา กมฺมโกปํ อวตฺวา ทุกฺกฏเมว วุตฺตํฯ อิตรถา สาวนาย หาปนโต กมฺมโกโป เอว สิยาฯ เกจิ ปน ‘‘ปฐมํ อนุญฺญาตกมฺมวาจาย อุปสมฺปนฺนา วิย อิทานิปิ ‘ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร’นฺติ อวตฺวา กมฺมวาจาย อุปสมฺปนฺนาปิ สูปสมฺปนฺนาเอวา’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ อนุญฺญาตกาลโต ปฏฺฐาย หิ อปรามสนํ สาวนาย หาปนวิปตฺติ เอว โหติ ‘‘อิตฺถนฺนาโม สงฺฆํ อุปสมฺปทํ ยาจตี’’ติ ปทสฺส หาปเน วิยฯ ตมฺปิ หิ ปจฺฉา อนุญฺญาตํ, ‘‘สงฺฆํ, ภเนฺต, อุปสมฺปทํ ยาจามี’’ติอาทิวาเกฺยน อยาเจตฺวา ตมฺปิ อุปสมฺปาเทโนฺต ‘‘อยํ อิตฺถนฺนาโม สงฺฆํ อุปสมฺปทํ ยาจตี’’ติ วตฺวาว ยทิ กมฺมวาจํ กโรติ, กมฺมํ สุกตเมว โหติ , โน เจ วิปนฺนํฯ สพฺพปจฺฉา หิ อนุญฺญาตกมฺมวาจโต กิญฺจิปิ ปริหาเปตุํ น วฏฺฏติ, สาวนาย หาปนเมว โหติฯ อเญฺญ วา ภิกฺขู ทาตุกามา โหนฺตีติ สมฺพโนฺธฯ

อนามฏฺฐปิณฺฑปาตนฺติ ภิกฺขูหิ ลทฺธภิกฺขโต อคฺคหิตคฺคํ ปิณฺฑปาตํฯ **สามเณรภาคสมโก**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ สามเณรานมฺปิ อามิสภาคสฺส สมกเมว ทิยฺยมานตฺตา วิสุํ สามเณรภาโค นาม นตฺถิ, ปตฺตจีวรปริกมฺมมตฺตปฏิพทฺธปพฺพชฺชตาย ปน สามเณรสทิสา เอเต ปณฺฑุปลาสาติ ทสฺสนตฺถํ เอวํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ นิยตาสนฺนปพฺพชฺชเสฺสว จายํ ภาโค ทียติฯ เตเนว ‘‘ยาว ปโตฺต ปจฺจตี’’ติอาทิ วุตฺตํฯ **อามิสภาโค**ติ วิหาเร ทินฺนํ สงฺฆภตฺตํ, ตตฺรุปฺปาทญฺจ สนฺธาย วุตฺตํ, น ทายกานํ เคเหสุ เตหิ ทิยฺยมานํฯ เตเนว สลากภตฺตาทิ ปฏิกฺขิตฺตํ, ทายกา วิปฺปฏิสาริโน โหนฺตีติฯ **เภสชฺช**นฺติอาทินา ปน คิหีนํ เภสชฺชกรณาทิโทโส เอตฺถ น โหตีติ ทเสฺสติฯ

อปตฺตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

หตฺถจฺฉินฺนาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๙. หตฺถจฺฉินฺนาทิวตฺถูสุ **กณฺณมูเล**ติ สกลสฺส กณฺณสฺส เฉทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **กณฺณสกฺขลิกายา**ติ กณฺณจูฬิกายฯ **ยสฺส ปน กณฺณาวิเทฺธ**ติ เหฏฺฐา กุณฺฑลาทิฐปนจฺฉิทฺทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ สงฺฆฏนกฺขมํฯ **อชปทเก**ติ อชปทนาสิกฏฺฐิโกฏิยํฯ ตโต หิ อุทฺธํ น วิจฺฉินฺทติฯ **สกฺกา โหติ สเนฺธตุ**นฺติ อวิรูปสณฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํ, วิรูปํ ปน ปริสทูสกตํ อาปาเทติฯ

ขุชฺชสรีโรติ วงฺกสรีโรฯ พฺรหฺมุโน วิย อุชุกํ คตฺตํ สรีรํ ยสฺส, โส **พฺรหฺมุชฺชุคโตฺต,** ภควาฯ

ปริวฏุโมติ สมนฺตโต วฏฺฏกาโย, เอเตน เอวรูปา เอว วามนกา น วฏฺฏนฺตีติ ทเสฺสติฯ

กูฏกูฏสีโสติ อเนเกสุ ฐาเนสุ ปิณฺฑิกมํสตํ ทเสฺสตุํ อาเมฑิตํ กตํฯ เตนาห **“ตาลผลปิณฺฑิสทิเสนา”**ติ, ตาลผลานํ มญฺชรี **ปิณฺฑิ** นามฯ **อนุปุพฺพตนุเกน สีเสนา**ติ เจติยถูปิกา วิย กเมน กิเสน สีเสน, ถูลเวฬุปพฺพํ วิย อาทิโต ปฏฺฐาย ยาวปริโยสานํ สมถูเลน อุเจฺจน สีเสน สมนฺนาคโต **นาฬิสีโส** นามฯ **กปฺปสีโส**ติ คชมตฺถกํ วิย ทฺวิธา ภินฺนสีโสฯ **“กณฺณิกเกโส วา”**ติ อิมสฺส วิวรณํ **“ปาณเกหี”**ติอาทิฯ มกฺกฏเสฺสว นฬาเฏปิ เกสานํ อุฏฺฐิตภาวํ สนฺธายาห **“สีสโลเมหี”**ติอาทิฯ

มกฺกฏภมุโกติ นฬาฏโลเมหิ อวิภตฺตโลมภมุโกฯ **อกฺขิจกฺกเลหี**ติ กณฺหมณฺฑเลหิฯ **เกกโร**ติ ติริยํ ปสฺสนโกฯ **อุทกตารกา**ติ โอโลเกนฺตานํ อุทเก ปฏิพิมฺพิกจฺฉายา, อุทกปุพฺพุฬฺหนฺติ เกจิฯ **อกฺขิตารกา**ติ อภิมุเข ฐิตานํ ฉายา, อกฺขิคณฺฑกาติปิ วทนฺติฯ **อติปิงฺคลกฺขี**ติ มชฺชารกฺขิฯ **มธุปิงฺคล**นฺติ มธุวณฺณปิงฺคลํฯ **นิปฺปขุมกฺขี**ติ เอตฺถ **ปขุม**-สโทฺท อกฺขิทลโลเมสุ นิรูโฬฺห, ตทภาวา นิปฺปขุมกฺขิฯ **อกฺขิปาเกนา**ติ อกฺขิทล ปริยเนฺตสุ ปูติภาวาปชฺชนโรเคนฯ

จิปิฏนาสิโกติ อนุนฺนตนาสิโกฯ **ปฏงฺคมณฺฑูโก** นาม มหามุขมณฺฑูโกฯ **ภินฺนมุโข**ติ อุปกฺกมุขปริโยสาโน, สพฺพทา วิวฏมุโข วาฯ **วงฺกมุโข**ติ เอกปเสฺส อปกฺกมฺม ฐิตเหฏฺฐิมหนุกฏฺฐิโกฯ **โอฏฺฐจฺฉินฺนโก**ติ อุโภสุ โอเฏฺฐสุ ยตฺถ กตฺถจิ ชาติยา วา ปจฺฉา วา สตฺถาทินา อปนีตมํเสน โอเฏฺฐน สมนฺนาคโตฯ **เอฬมุโข**ติ นิจฺจปคฺฆริตลาลามุโขฯ

ภินฺนคโลติ อวนตคโตฯ **ภินฺนอุโร**ติ อตินินฺนอุรมชฺฌฯ เอวํ **ภินฺนปิฏฺฐิ**ปิฯ **สพฺพเญฺจต**นฺติ ‘‘กจฺฉุคโตฺต’’ติอาทิํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอตฺถ จ วินิจฺฉโย กุฏฺฐาทีสุ วุโตฺต เอวาติ อาห **“วินิจฺฉโย”**ติอาทิฯ

วาตณฺฑิโกติ อณฺฑวาตโรเคน อุทฺธุตพีชณฺฑโกเสน สมนฺนาคโต, ยสฺส นิวาสเนน ปฏิจฺฉนฺนมฺปิ อุนฺนตํ ปกาสติ, โสว น ปพฺพาเชตโพฺพฯ **วิกโฏ**ติ ติริยํคมนปาโท, ยสฺส จงฺกมโต ชาณุกา พหิ นิคจฺฉนฺติฯ **ปโณฺห**ติ ปจฺฉโต ปริวตฺตนกปาโท, ยสฺส จงฺกมโต ชาณุกา อโนฺต ปวิสนฺติฯ **มหาชโงฺฆ**ติ ถูลชโงฺฆฯ **มหาปาโท**ติ มหเนฺตน ปาทตเลน ยุโตฺตฯ **ปาทเวมเชฺฌ**ติ ปิฏฺฐิปาทเวมเชฺฌ, เอเตน อคฺคปาโท จ ปณฺหิ จ สทิโสติ ทเสฺสติฯ

มเชฺฌ สงฺกุฎิตปาทตฺตาติ กุณฺฑปาทตาย การณวิภาวนํฯ **อเคฺค สงฺกุฎิตปาทตฺตา**ติ กุณฺฑปาทตาย สกุณปาทเสฺสว คมนวิภาวนํฯ **ปิฏฺฐิปาทเคฺคน จงฺกมโนฺต**ติ ‘‘ปาทสฺส พาหิรเนฺตนาติ จ อพฺภนฺตรเนฺตนา’’ติ จ อิทํ ปาทตลสฺส อุโภหิ ปริยเนฺตหิ จงฺกมนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

มมฺมนนฺติ ฐานกรณวิสุทฺธิยา อภาเวน อยุตฺตกฺขรวจนํฯ วจนานุกรเณน หิ โส มมฺมโน วุโตฺตฯ โย จ กรณสมฺปโนฺนปิ เอกเมวกฺขรํ หิกฺการพหุโส วทติ, โสปิ อิเธว สงฺคยฺหติฯ โย วา ปน หิกฺกํ นิคฺคเหตฺวาปิ อนาเมฑิตกฺขรเมว สิลิฏฺฐวจนํ วตฺตุํ สมโตฺถ, โส ปพฺพาเชตโพฺพฯ

อาปตฺติโต น มุจฺจตีติ ญตฺวา กโรโนฺตว น มุจฺจติฯ ชีวิตนฺตรายาทิอาปทาสุ อรุจิยา กายสามคฺคิํ เทนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **อปฺปโตฺต โอสารณ**นฺติ โอสารณาย อนรโหติ อโตฺถฯ

หตฺถจฺฉินฺนาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อลชฺชินิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๐. นิสฺสยปฏิสํยุตฺตวตฺถูสุ ภิกฺขูหิ สมาโน ภาโค ทิฏฺฐิสีลาทิคุณโกฏฺฐาโส อสฺสาติ ภิกฺขุสภาโค, ตสฺส ภาโว **ภิกฺขุสภาคตา**ฯ

อลชฺชินิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

คมิกาทินิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๑. **นิสฺสยกรณีโย**ติ เอตฺถ นิสฺสยคฺคหณํ นิสฺสโย, โส กรณีโย ยสฺสาติ วิเสสนสฺส ปรนิปาโต ทฏฺฐโพฺพฯ **วิสฺสเมนฺต วา…เป…. อนาปตฺตี**ติ คมนสอุสฺสาหตาย ตถา วส โนฺตปิ อทฺธิโก เอว, ตตฺถ นิสฺสยทายเก อสติ อนาปตฺตีติ อธิปฺปาโยฯ เอเตน จ ปริสฺสมาทิอภาเว เสนาสนาทิสมฺปทํ ปฏิจฺจ วสโต อาปตฺตีติ ทเสฺสติฯ ตญฺจ อคมนปจฺจยา ทิวเส ทิวเส อาปชฺชตีติ วทนฺติฯ จีวรรชนาทิกิจฺจตฺถาย ครูหิ เปสิตสฺสาปิ กิจฺจปริโยสานเมว วสิตพฺพํ, น ตโต ปรํฯ ครูหิปิ ตาวกาลิกกิจฺจตฺถเมว เปสลทหรา เปสิตพฺพา, น นิจฺจกาลกิจฺจตฺถนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **“นาวาย คจฺฉนฺตสฺส…เป…. อนาปตฺตี”**ติ วุตฺตตฺตา เอวรูปํ อวิเธยฺยตํ วินา นิสฺสยทายกรหิตฏฺฐาเน วสฺสํ อุปคนฺตุํ น วฏฺฏตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ตสฺส นิสฺสายาติ ตํ นิสฺสายฯ **อาสาฬฺหีมาเส…เป…. ตตฺถ คนฺตพฺพ**นฺติ เอตฺถ ปน ส เจปิ “อสุโก เถโร เอตฺถ อาคมิสฺสติ อาคมิสฺสตี”ติ อาคเมนฺตเสฺสว วสฺสูปนายิกทิวโส โหติฯ โหตุ, วสิตฏฺฐาเน วสฺสํ อนุปคมฺม ยตฺถ นิสฺสโย ลพฺภติ, ทูเรปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ปจฺฉิมิกาย อุป คนฺตพฺพํฯ

๑๒๒. **โคเตฺตนปี**ติ “อายสฺมโต ปิปฺปลิสฺส อุปสมฺปทาเปกฺข”ติ เอวํ นามํ อวตฺวา โคตฺตนาเมนปีติ อโตฺถ, เตน “โกนาโม เต อุปชฺฌาโย”ติ ปุเฏฺฐน โคตฺตนาเมน “อายสฺมา กสฺสโป”ติ วตฺตพฺพนฺติ สิทฺธํ โหติฯ ตสฺมา อญฺญมฺปิ กิญฺจิ ตสฺส นามํ ปสิทฺธํ, ตสฺมิํ วา ขเณ สุขคฺคหณตฺถํ นามํ ปญฺญาปิตํ, ตํ สพฺพํ คเหตฺวาปิ อนุสฺสาวนา กาตพฺพาฯ ยถา อุป ชฺฌายสฺส, เอวํ อุปสมฺปทาเปกฺขสฺสปิ โคตฺตาทินาเมน, ตงฺขณิกนาเมน จ อนุสฺสาวนํ กาตุํ วฏฺฏติฯ ตสฺมิมฺปิ ขเณ “อยํ ติโสฺส”ติ วา “นาโค”ติ วา นามํ กโรเนฺตหิ อนุสาสกสมฺมุติโต ปฐมเมว กาตพฺพํ, เอวํ กตฺวาปิ อนฺตรายิกธมฺมานุสาสนปุจฺฉนกาเลสุ “กินฺนาโมสิ, อหํ ภเนฺต นาโค นาม, โกนาโม เต อุปชฺฌาโย, อุปชฺฌาโย เม ภเนฺต ติโสฺส นามา”ติอาทินา วิญฺญาเปเนฺตน อุภินฺนมฺปิ จิเตฺต “มเมทํ นาม”นฺติ ยถา สญฺญา อุปฺปชฺชติ, เอวํ วิญฺญาเปต พฺพํฯ สเจ ปน ตสฺมิํ ขเณ ปกตินาเมน วตฺวา ปจฺฉา ติสฺส-นามาทิอปุพฺพนาเมน อนุสฺสาเวติ, น วฏฺฏติฯ

ตตฺถ จ กิญฺจาปิ อุปชฺฌายเสฺสว นามํ อคฺคเหตฺวา เยน เกนจิ นาเมน “ติสฺสสฺส อุปสมฺป ทาเปกฺข”ติอาทินาปิ ปุคฺคเล ปรามเฏฺฐ กมฺมํ สุกตเมว โหติ อนุปชฺฌายกาทีนํ อุปสมฺปทา กมฺมํ วิย อุปชฺฌายสฺส อภาเวปิ อภพฺพเตฺตปิ กมฺมวาจาย ปุคฺคเล ปรามเฏฺฐ กมฺมสฺส สิชฺฌน โตฯ อุปสมฺปทาเปกฺขสฺส ปน ยถาสกํ นามํ วินา อเญฺญน นาเมน อนุสฺสาวิเต กมฺมํ กุปฺปติ, โส อนุปสมฺปโนฺนว โหติฯ ตตฺถ ฐิโต อโญฺญ อนุปสมฺปโนฺน วิย คหิตนามสฺส วตฺถุปุคฺคลสฺส ตตฺถ อภาวา, เอตสฺส จ นามสฺส อนุสฺสาวนาย อวุตฺตตฺตาฯ ตสฺมา อุปสมฺปทาเปกฺขสฺส ปกติ นามํ ปริวเตฺตตฺวา อนุปุเพฺพน นาคาทินาเมน อนุสฺสาเวตุกาเมน ปฏิกเจฺจว “ตฺวํ นาโค”ติ อาทินา วิญฺญาเปตฺวา อนุสาสนอนฺตรายิกธมฺมปุจฺฉนกฺขเณสุปิ ตสฺส จ สงฺฆสฺส จ ยถา ปา กฏํ โหติ, ตถา ปกาเสตฺวาว นาคาทินาเมน อนุสฺสาเวตพฺพํฯ เอกสฺส พหูนิ นามานิ โหนฺติ, เตสุ เอกํ คเหตุํ วฏฺฏติฯ

ยํ ปน อุปสมฺปทาเปกฺขอุปชฺฌายานํ เอกตฺถ คหิตํ นามํ, ตเทว ญตฺติยา, สพฺพตฺถ อนุสฺสาวนาสุ จ คเหตพฺพํฯ คหิตโต หิ อญฺญสฺมึ คหิเต พฺยญฺชนํ ภินฺนํ นาม โหติ, กมฺมํ วิปชฺชติฯ อตฺถโต, หิ พฺยญฺชนโต จ อภินฺนา เอว ญตฺติ, อนุสฺสาวนา จ วฏฺฏนฺติ, อุปชฺฌายนามสฺส ปน ปุรโต ''อายสฺมโต ติสฺสสฺสา''ติอาทินา **อายสฺมนฺต**-ปทํ สพฺพตฺถ โยเชตฺวาปิ อนุสฺสาเวติ, ตถา อโยชิเตปิ โทโส นตฺถิฯ

ปาฬิยํ ปน กิญฺจาปิ ''อิตฺถนฺนามสฺส อายสฺมโต''ติ ปจฺฉโต ''อายสฺมโต''ติ ปทํ วุตฺตํ, ตถาปิ ''อายสฺมา สาริปุตฺโต อตฺถกุสโล''ติอาทินา นามสฺส ปุรโต อายสฺมนฺต-ปทโยคสฺส ทสฺสนโต ปุรโตว ปโยโค ยุตฺตตโรฯ ตญฺจ เอกตฺถ โยเชตฺวา อญฺญตฺถ อโยชิเตปิ เอกตฺถ ปุรโต โยเชตฺวา อญฺญตฺถ ปจฺฉโต โยชเนปิ สาวนาย หาปนํ นาม น โหติ นามสฺส อหาปิตตฺตาฯ เตเนว ปาฬิยมฺปิ ''อิตฺถนฺนามสฺส อายสฺมโต''ติ เอกตฺถ โยเชตฺวา ''อิตฺถนฺนาเมน อุปชฺฌาเยนา''ติอาทีสุ ''อายสฺมโต''ติ น โยชิตนฺติ วทนฺติฯ ตญฺจ กิญฺจาปิ เอวํ, ตถาปิ สพฺพฏฺฐาเนปิ เอเกเนว ปกาเรน โยเชตฺวา เอว วา อโยเชตฺวา วา อนุสฺสาวนํ ปสตฺถตรนฺติ คเหตพฺพํฯ

คมิกาทินิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เทฺวอุปสมฺปทาเปกฺขาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๓. เอกโต สเหว เอกสฺมึ ขเณ อนุสฺสาวนํ เอเตสนฺติ **เอกานุสฺสาวนา,** อุปสมฺปทาเปกฺขา, เอเต เอกานุสฺสาวเน กาตุํฯ เตนาห **''เอกานุสฺสาวเน กาตุ''**นฺติ, อิทญฺจ เอกํ ปทํ วิภตฺติอโลเปน ทฏฺฐพฺพํฯ **เอเกน วา**ติ ทฺวินฺนมฺปิ เอกสฺมึ ขเณ เอกาย เอว กมฺมวาจาย อนุสฺสาวเน เอเกนาจริเยนาติ อโตฺถฯ ''อยํ พุทฺธรกฺขิโต จ อยํ ธมฺมรกฺขิโต จ อายสฺมโต สงฺฆรกฺขิตสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข''ติอาทินา นเยน เอเกน อาจริเยน ทฺวินฺนํ เอกสฺมึ ขเณ อนุสฺสาวนนโย ทฏฺฐโพฺพฯ อิมินาว นเยน ติณฺณมฺปิ เอเกน อาจริเยน เอกกฺขเณ อนุสฺสาวนํ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปุริมนเยเนว เอกโต อนุสฺสาวเน กาตุนฺติ ''เอเกน เอกสฺส, อเญฺญน อิตรสฺสา''ติ อาทินา ปุเพฺพ วุตฺตนเยน ทฺวินฺนํ ทฺวีหิ วา, ติณฺณํ ตีหิ วา อาจริเยหิ, เอกเกน วา อาจริเยน ตโยปิ เอกโต อนุสฺสาวเน กาตุนฺติ อโตฺถ, ตญฺจ โข เอเกน อุปชฺฌาเยนฯ **''น เตฺวว นานุปชฺฌาเยนา''**ติ อิทํ เอเกน อาจริเยน ทฺวีหิ วา ตีหิ วา อุปชฺฌาเยหิ เทฺว วา ตโย วา อุปสมฺปทาเปเกฺข เอกกฺขเณ เอกาย อนุสฺสาวนาย เอกานุสฺสาวเน กาตุํ น วฏฺฏตีติ ปฏิเกฺขปปทํฯ น ปน นานาจริเยหิ นานุปชฺฌาเยหิ ตโย เอกานุสฺสาวเน กาตุํ น วฏฺฏตีติ อาห **''สเจ ปน นานาจริยา นานุปชฺฌายา...เป.... วฏฺฏตี''**ติฯ ยเญฺจตฺถ ''ติสฺสเตฺถโร สุมนเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ, สุมนเตฺถโร ติสฺสเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริก''นฺติ เอวํ อุปชฺฌาเยหิ อญฺญมญฺญํ สทฺธิวิหาริกานํ อนุสฺสาวนกรณํ วุตฺตํ, ตํ อุปลกฺขณมตฺตํฯ ตสฺมา สเจ ติสฺสเตฺถโร สุมนเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ, สุมนเตฺถโร นนฺทเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อนุสฺสาเวติ, อญฺญมญฺญญฺจ คณปูรกา โหนฺติ, วฏฺฏติ เอวฯ สเจ ปน อุปชฺฌาโย สยเมว อตฺตโน สทฺธิวิหาริกํ อนุสฺสาเวตีติ เอตฺถ วตฺตพฺพเมว นตฺถิ, กมฺมํ สุกตเมว โหติฯ อนุปชฺฌายกสฺสปิ เยน เกนจิ อนุสฺสาวิเต อุปสมฺปทา โหติ, กิมงฺคํ ปน สอุปชฺฌายกสฺส อุปชฺฌาเยเนว อนุสฺสาวเนติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนว นวฏฺฐานปกฺขํ ทเสฺสตุํ **''สเจ ปนา''**ติอาทิมาหฯ

เทฺวอุปสมฺปทาเปกฺขาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปสมฺปทาวิธิกถาวณฺณนา

๑๒๖. **อุปชฺฌาติ** อุปชฺฌาย-สทฺทสมานโตฺถ อาการโนฺต อุปชฺฌาสโทฺทติ ทเสฺสติฯ อุปชฺฌาย-สโทฺท เอว วา อุปชฺฌา อุปโยคปจฺจตฺตวจเนสุ ย-การโลปํ กตฺวา เอวํ วุโตฺต กรณวจนาทีสุ อุปชฺฌา-สทฺทสฺส ปโยคาภาวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ ปาฬิยํ **อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนิตพฺพนฺ**ติ อตฺตนาว กตฺตุภูเตน กรณภูเตน อตฺตานเมว กมฺมภูตํ ปติ สมฺมนนกิจฺจํ กาตพฺพํฯ **อตฺตาน**นฺติ วา ปจฺจเตฺต อุปโยควจนํ, อตฺตนาว อตฺตา สมฺมนฺนิตโพฺพติ อโตฺถฯ น เกวลญฺจ เอเตฺถว, อญฺญตฺราปิ เตรสสมฺมุติอาทีสุ อิมินาว ลกฺขเณน อตฺตนาว อตฺตา สมฺมนฺนิตโพฺพวฯ อปิจ สยํ กมฺมารหตฺตา อตฺตานํ มุญฺจิตฺวา จตุวคฺคาทิโก คโณ สพฺพตฺถ อิจฺฉิตโพฺพฯ

สจฺจกาโลติ ‘‘นิคูหิสฺสามี’’ติ วญฺจนํ ปหาย สจฺจเสฺสว เต อิจฺฉิตพฺพกาโลฯ **ภูตกาโล**ติ วญฺจนาย อภาเวปิ มนุสฺสตฺตาทิวตฺถุโน ภูตตาย อวสฺสํ อิจฺฉิตพฺพกาโล, อิตรถา กมฺมโกปาทิอนฺตราโย โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **มงฺกู**ติ อโธมุโขฯ **อุทฺธรตู**ติ อนุปสมฺปนฺนภาวโต อุปสมฺปตฺติยํ ปติฎฺฐเปตูติ อโตฺถฯ

สพฺพกมฺมวาจาสุ อตฺถโกสลฺลตฺถํ ปเนตฺถ อุปสมฺปทากมฺมวาจาย เอวมโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ – **สุณาตู**ติ สวนาณตฺติยํ ปฐมปุริเสกวจนํฯ ตญฺจ กิญฺจาปิ โย สโงฺฆ สวนกิริยาย นิโยชียติ, ตสฺส สมฺมุขตฺตา ‘‘สุณาหี’’ติ มชฺฌิมปุริเสกวจเนน วตฺตพฺพํ, ตถาปิ ยสฺมา สงฺฆ-สทฺทสนฺนิธาเน ปฐมปุริสปโยโคว สทฺทวิทูหิ สมาจิโณฺณ ภควนฺตอายสฺมนฺตาทิสทฺทสนฺนิธาเนสุ วิย ‘‘อธิวาเสตุ เม ภวํ โคตโม (ปารา. ๒๒)ฯ เอตสฺส สุคต กาโล, ยํ ภควา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺย (ปารา. ๒๑)ฯ ปกฺกมตายสฺมา (ปารา. ๔๓๖)ฯ สุณนฺตุ เม อายสฺมโนฺต’’ติอาทีสุ วิยฯ ตสฺมา อิธ ปฐมปุริสปโยโค กโตฯ อถ วา คารววเสเนเวตํ วุตฺตํฯ ครุฎฺฐานีเยสุ หิ คารววเสน มชฺฌิมปุริสปโยคุปฺปตฺติยมฺปิ ปฐมปุริสปโยคํ ปยุชฺชนฺติ ‘‘เทเสตุ สุคโต ธมฺม’’นฺติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๖๖; ม. นิ. ๒.๓๓๘; สํ. นิ. ๑.๑๗๒; มหาว. ๘) วิยาติ ทฎฺฐพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘ภเนฺต, อาวุโสติ สเทฺท อเปกฺขิตฺวา อิธ ปฐมปุริสปโยโค’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ‘‘อาจริโย เม ภเนฺต โหหิ, (มหาว. ๗๗) อิงฺฆาวุโส อุปาลิ, อิมํ ปพฺพชิตํ อนุยุญฺชาหี’’ติอาทีสุ (ปารา. ๕๑๗) ตปฺปโยเคปิ มชฺฌิมปุริสปโยคเสฺสว ทสฺสนโตฯ

เมติ โย สาเวติ, ตสฺส อตฺตนิเทฺทเส สามิวจนํฯ **ภเนฺต**ติ อาลปนเตฺถ วุฑฺฒสุ สคารววจนํฯ ‘‘อาวุโส’’ติ ปทํ ปน นวเกสุฯ ตทุภยมฺปิ นิปาโต ‘‘ตุเมฺห ภเนฺต, ตุเมฺห อาวุโส’’ติ พหูสุปิ สมานรูปตฺตาฯ **สโงฺฆ**ติ อวิเสสโต จตุวคฺคาทิเก ปกตตฺตปุคฺคลสมูเห วตฺตติฯ อิธ ปน ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปญฺจวคฺคโต ปฎฺฐาย, มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ทสวคฺคโต ปฎฺฐาย สโงฺฆติ คเหตโพฺพฯ ตตฺรายํ ปิณฺฑโตฺถ – ภเนฺต, สโงฺฆ มม วจนํ สุณาตูติฯ อิทญฺจ นวกตเรน วตฺตพฺพวจนํฯ สเจ ปน อนุสฺสาวโก สเพฺพหิ ภิกฺขูหิ วุฑฺฒตโร โหติ, ‘‘สุณาตุ เม, อาวุโส, สโงฺฆ’’ติ วตฺตพฺพํฯ โสปิ เจ ‘‘ภเนฺต’’ติ วเทยฺย, นวกตโร วา ‘‘อาวุโส’’ติ, กมฺมโกโป นตฺถิฯ เกจิ ปน ‘‘เอกตฺถ ‘อาวุโส’ติ วตฺวา อญฺญตฺถ ‘ภเนฺต’ติ วุเตฺตปิ นตฺถิ โทโส อุภเยนาปิ อาลปนสฺส สิชฺฌนโต’’ติ วทนฺติฯ

อิทานิ ยมตฺถํ ญาเปตุกาโม ‘‘สุณาตู’’ติ สงฺฆํ สวเน นิโยเชติ, ตํ ญาเปโนฺต **‘‘อยํ อิตฺถนฺนาโม’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อย**นฺติ อุปสมฺปทาเปกฺขสฺส หตฺถปาเส สนฺนิหิตภาวทสฺสนํฯ เตน จ หตฺถปาเส ฐิตเสฺสว อุปสมฺปทา รุหตีติ สิชฺฌติ หตฺถปาสโต พหิ ฐิตสฺส ‘‘อย’’นฺติ น วตฺตพฺพโตฯ เตเนว อนุสาสกสมฺมุติยํ โส หตฺถปาสโต พหิ ฐิตตฺตา ‘‘อย’’นฺติ น

วุโตฺตฯ ตสฺมา อุปสมฺปทาเปโกฺข อนุปสมฺปนฺโน หตฺถปาเส ฐเปตโพฺพฯ **อยํ อิตฺถนฺนาโม**ติ **อยํ**-สโทฺท จ อวสฺสํ ปยุชฺชิตโพฺพฯ โส จ อิมสฺมิํ ปฐมนามปโยเค เอวาติ คเหตพฺพํ ฯ **“อิตฺถนฺนาโม”**ติ อิทํ อนิยมโต ตสฺส นามทสฺสนํฯ อุภเยนปิ อยํ พุทฺธรกฺขิโตติอาทินามํ ทเสฺสติฯ “อุปสมฺปทาเปโกฺข”ติ ภินฺนาธิกรณวิสเย พหุพฺพีหิสมอาโส, อุปสมฺปทํ เม สโงฺฆ อเปกฺขมาโนติ อโตฺถฯ ตสฺส จ อุปชฺฌายตํ สมงฺคิภาเวน ทเสฺสตุํ “อิตฺถนฺนมสฺส อายสฺมโต”ติ วุตฺตํฯ เอเตน “อยํ พุทฺธรกฺขิโต อายสฺมโต ธมฺมรกฺขิตสฺส สทฺธิวิหาริกภูโต อุปสมฺปทาเปโกฺข”ติ เอวมาทินา นเยน นามโยชนาย สห อโตฺถ ทสฺสิโตติฯ เอตฺถ จ “อายสฺมโต”ติ ปทํ อวตฺวาปิ “อยํ พุทฺธรกฺขิโต ธมฺมรกฺขิตสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข”ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ เตเนว ปาฬิยํ “อิตฺถนฺนาเมน อุปชฺฌาเยนา”ติ เอตฺถ “อายสฺมโต”ติ ปทํ น วุตฺตํฯ ยเณฺจตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตเมวฯ

นนุ เจตฺถ อุปชฺฌาโยปิ อุปสมฺปทาเปโกฺข วิย หตฺถปาเส ฐิโต เอว อิจฺฉิตโพฺพ, อถ กสฺมา “อยํ อิตฺถนฺนาโม อิมสฺส อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข”ติ เอวํ อุปชฺฌายปรามสเนปิ อิม-สทฺทสฺส ปโยโค น กโตติ? นายํ วิโรโธ อุปชฺฌายสฺส อภาเวปิ กมฺมโกปาภาวโตฯ เกวลญฺหิ กมฺมนิปฺผตฺติยา สนฺตปทวเสน อวิชฺชมานสฺสปิ อุปชฺฌายสฺส นามกิตฺตนํ อนุปชฺฌายสฺส อุปสมฺปทาทีสุปิ กรียติฯ ตสฺมา อุปชฺฌายสฺส อสนฺนิหิตตายปิ ตปฺปรามสนมเตฺตเนว กมฺมสิทฺธิโต “อิมสฺสา”ติ นิทฺทิสิตุํ น วฏฺฏติฯ

ปริสุโทฺธ อนฺตรายิเกหิ ธเมฺมหีติ อภพฺพตาทิเกหิ อุปสมฺปทาย อวตฺถุกเรหิ เจว ปญฺจาพาธหตฺถจฺฉินฺนาทีหิ จ อาปตฺติมตฺตกเรหิ อนฺตรายิเกหิ สภาเวหิ ปริมุโตฺตฯ เอวํ วุโตฺต เอว จ อาปตฺติมตฺตกเรหิ ปญฺจาพาธาทีหิ อปริมุตฺตสฺสปิ อุปสมฺปทา รุหติ, นาญฺญถาฯ **ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร**นฺติ ปริปุณฺณมสฺส อุปสมฺปทาเปกฺขสฺส ปตฺตจีวรํฯ เอวํ วุเตฺต เอว อปตฺตจีวรสฺสาปิ อุปสมฺปทา รุหติ, นาญฺญถาฯ **อุปสมฺปทํ ยาจตี**ติ “สงฺฆํ, ภเนฺต, อุปสมฺปทํ ยาจามี”ติอาทินา (มหาว. ๗๑, ๑๒๖) ยาจิตภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอวํ เตน สเงฺฆ อยาจิเตปิ “อิตฺถนฺนาโม สงฺฆํ อุปสมฺปทํ ยาจตี”ติ วุเตฺต เอว กมฺมํ อวิปนฺนํ โหติ, นาญฺญถาฯ **อุปชฺฌาเยนา**ติ อุปชฺฌาเยน กรณภูเตน อิตฺถนฺนามํ อุปชฺฌายํ กตฺวา กมฺมภูตํ อุปสมฺปทํ ทาตุํ นิปฺผาเทตุํ กตฺตุภูตํ สงฺฆํ ยาจตีติ อโตฺถฯ ยาจธาตุโน ปน ทฺวิกมฺมกตฺตา “สงฺฆํ, อุปสมฺปท”นฺติ เทฺว กมฺมปทานิ วุตฺตานิฯ

ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลนฺติ เอตฺถ ปโตฺต กาโล อิมสฺสาติ ปตฺตกาลํ, อปโลกนาทิจตุพฺพิธสงฺฆกมฺมํ, ตเทว สกเตฺถ ย-ปจฺจเยน “ปตฺตกลฺล”นฺติ วุจฺจติฯ อิธ ปน ญตฺติจตุตฺถอุปสมฺปทากมฺมํ อธิเปฺปตํ, ตํ กาตุํ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ ชาตํฯ **ยที**ติ อนุมติคหณวเสน กมฺมสฺส ปตฺตกลฺลตํ ญาเปติฯ โย หิ โกจิ ตตฺถ อปตฺตกลฺลตํ มญฺญิสฺสติ, โส วกฺขติฯ อิมเมว หิ อตฺถํ สนฺธาย อนุสฺสาวนาสุ “ยสฺสายสฺมโต ขมติ…เป…. โส ภาเสยฺยา”ติ (มหาว. ๑๒๗) วุตฺตํฯ ตํ ปเนตํ ปตฺตกลฺลํ วตฺถุสมฺปทา, อนฺตรายิเกหิ ธเมฺมหิ จสฺส ปริสุทฺธตา, สีมาสมฺปทา, ปริสสมฺปทา, ปุพฺพกิจฺจนิฏฺฐาปนนฺติ อิเมหิ ปญฺจหิ อเงฺคหิ สงฺคหิตํฯ

ตตฺถ **วตฺถุสมฺปทา** นาม ยถาวุเตฺตหิ เอกาทสหิ อภพฺพปุคฺคเลหิ เจว อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปเนฺนหิ จ อโญฺญ ปริปุณฺณวีสติวโสฺส อนุปสมฺปนฺนภูโต มนุสฺสปุริโส, เอตสฺมิํ ปุคฺคเล สติ เอว อิทํ สงฺฆสฺส อุปสมฺปทากมฺมํ ปตฺตกลฺลํ นาม โหติ, นาสติฯ กตญฺจ กุปฺปเมว โหติฯ

อนฺตรายิเกหิ ธเมฺมหิ จสฺส ปริสุทฺธตา นาม ยถาวุตฺตเสฺสว อุปสมฺปทาวตฺถุภูตสฺส ปุคฺคลสฺส เย อิเม ภควตา ปฏิกฺขิตฺตา ปญฺจาพาธผุฏฺฐตาทโย มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตตาปริ

โยสานา เจว หตฺถจฺฉินฺนตาทโย จ โทสธมฺมา การกสงฺฆสฺส อาปตฺตาทิอนฺตรายเหตุตาย ‘‘อนฺตรายิกา’’ติ วุจฺจนฺติ เตหิ อนฺตรายิเกหิ โทสธเมฺมหิ ปริมุตฺตตฺตา, อิมิสฺสา จ สติ เอว อิทํ กมฺมํ ปตฺตกลฺลํ นาม โหติ, นาสติฯ กตํ ปน กมฺมํ สุกตเมว โหติ ฐเปตฺวา อูนวีสติวสฺสปุคฺคลํฯ

สีมาสมฺปทา ปน อุโปสถกฺขนฺธเก (มหาว. ๑๔๗-๑๔๘) วกฺขมานนเยน สพฺพโทสวิรหิตาย พทฺธาพทฺธวเสน ทุวิธาย สีมาย วเสเนว เวทิตพฺพาฯ ตาทิสาย หิ สีมาย สติ เอว อิทํ กมฺมํ ปตฺตกลฺลํ นาม โหติ, นาสติฯ กตญฺจ กมฺมํ วิปชฺชติฯ

ปริสสมฺปทา ปน เย อิเม อุปสมฺปทากมฺมสฺส สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน กมฺมปฺปตฺตา ทสหิ วา ปญฺจหิ วา อนูนา ปาราชิกํ อนาปนฺนา, อนุกฺขิตฺตา จ สมานสํวาสกา ภิกฺขู, เตสํ เอกสีมายํ หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา ฐานํ, ฉนฺทารหานญฺจ ฉนฺทสฺส อานยนํ, สมฺมุขีภูตานญฺจ อปฺปฏิโกฺกสนํ, อุปสมฺปทาเปกฺขรหิตานํ อุโปสถกฺขนฺธเก ปฏิกฺขิตฺตานํ คหฏฺฐาทิอนุปสมฺปนฺนานเญฺจว ปาราชิกุกฺขิตฺตกนานาสํวาสกภิกฺขุนีนญฺจ วชฺชนียปุคฺคลานํ สงฺฆสฺส หตฺถปาเส อภาโว จาติ อิเมหิ จตูหิ อเงฺคหิ สงฺคหิตาฯ เอวรูปาย จ ปริสสมฺปทาย สติ เอว อิทํ ปตฺตกลฺลํ นาม โหติ, นาสติฯ ตตฺถ ปุริมานํ ติณฺณํ องฺคานํ อญฺญตรสฺสปิ อภาเว กตํ กมฺมํ วิปชฺชติ, น ปจฺฉิมสฺสฯ

ปุพฺพกิจฺจนิฏฺฐาปนํ นาม ยานิมานิ ‘‘ปฐมํ อุปชฺฌํ คาหาเปตโพฺพ’’ติอาทินา ปาฬิยํ วุตฺตานิ ‘‘อุปชฺฌํ คาหาปนํ, ปตฺตจีวราจิกฺขนํ, ตโต ตํ หตฺถปาสโต พหิ ฐเปตฺวา อนุสาสกสมฺมุติกมฺมกรณํ, สมฺมเตน จ คนฺตฺวา อนุสาสนํ, เตน จ ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา สงฺฆสฺส ญาเปตฺวา อุปสมฺปทาเปกฺขํ ‘อาคจฺฉาหี’ติ หตฺถปาเส เอว อพฺภานํ, เตน จ ภิกฺขูนํ ปาเท วนฺทาเปตฺวา อุปสมฺปทายาจาปนํ, ตโต อนฺตรายิกธมฺมปุจฺฉกสมฺมุติกรณํ, สมฺมเตน จ ปุจฺฉน’’นฺติ อิมานิ อฏฺฐ ปุพฺพกิจฺจานิ, เตสํ สเพฺพสํ ยถาวโต กรเณน นิฏฺฐาปนํฯ เอตสฺมิญฺจ ปุพฺพกมฺมนิฏฺฐาปเน สติ เอว อิทํ สงฺฆสฺส อุปสมฺปทากมฺมํ ปตฺตกลฺลํ นาม โหติ, นาสติฯ เอเตสุ ปน ปุพฺพกเมฺมสุ อกเตสุปิ กตํ กมฺมํ ยถาวุตฺตวตฺถุสมฺปตฺติอาทีสุ วิชฺชมาเนสุ อกุปฺปเมว โหติฯ ตเทวเมตฺถ ปตฺตกลฺลํ อิเมหิ ปญฺจหิ อเงฺคหิ สงฺคหิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิมินาว นเยน เหฏฺฐา วุตฺเตสุ, วกฺขมาเนสุ จ สเพฺพสุ กเมฺมสุ ปตฺตกลฺลตา ยถารหํ โยเชตฺวา ญาตพฺพาฯ

อิตฺถนฺนามํ อุปสมฺปาเทยฺยาติ อุปสมฺปทานิปฺผาทเนน ตํสมงฺคิํ กเรยฺย กโรตูติ ปตฺถนายํ, วิธิมฺหิ วา อิทํ ทฏฺฐพฺพํฯ ยถา หิ ‘‘เทวทตฺตํ สุขาเปยฺยา’’ติ วุเตฺต สุขมสฺส นิปฺผาเทตฺวา ตํ สุขสมงฺคินํ กเรยฺยาติ อโตฺถ โหติ, เอวมิธาปิ อุปสมฺปทมสฺส นิปฺผาเทตฺวา ตํ อุปสมฺปทาสมงฺคินํ กเรยฺยาติ อโตฺถฯ ปโยชกพฺยาปาเร เจตํ ยถา สุขยนฺตํ กญฺจิ สุทฺธกตฺตารํ โกจิ เหตุกตฺตา สุขเหตุนิปฺผาทเนน สุขาเปยฺยาติ วุจฺจติ, เอวมิธาปิ อุปสมฺปชฺชนฺตํ สุทฺธกตฺตารํ ปุคฺคลํ เหตุกตฺตุภูโต สโงฺฆ อุปสมฺปทาเหตุนิปฺผาทเนน อุปสมฺปาเทยฺยาติ วุโตฺตฯ เอเตน จ สุขํ วิย สุขทายเกน สเงฺฆน ปุคฺคลสฺส ทิยฺยมานา ตถาปวตฺตปรมตฺถธเมฺม อุปาทาย อริยชนปญฺญตฺตา อุปสมฺปทา นาม สมฺมุติสจฺจตา อตฺถีติ สมตฺถิตํ โหติฯ เอตฺถ จ ‘‘อิตฺถนฺนาโม สงฺฆํ อุปสมฺปทํ ยาจตี’’ติ วุตฺตตฺตา ปริวาสาทีสุ วิย ยาจนานุคุณํ ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทํ ทเทยฺยา’’ติ อวตฺวา ‘‘อิตฺถนฺนามํ อุปสมฺปาเทยฺยา’’ติ วุตฺตตฺตา อิทํ อุปสมฺปทากมฺมํ ทาเน อสงฺคเหตฺวา กมฺมลกฺขเณ เอว สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ อิมินา นเยน ‘‘อิตฺถนฺนามํ อุปสมฺปาเทติ, อุปสมฺปโนฺน สเงฺฆนา’’ติ เอตฺถาปิ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ วตฺตมานกาลอตีตกาลวเสน, อิธ ปน อนาคตฏฺฐกาลวเสนาติ เอตฺตกเมว วิเสโสฯ

เอสา ญตฺตีติ ‘‘สโงฺฆ ญาเปตพฺโพ’’ติ วุตฺตญาปนา เอสาฯ อิทญฺจ อนุสฺสาวนานมฺปิ สพฺภาวสูจนตฺถํ วุจฺจติฯ อวสฺสเญฺจตํ วตฺตพฺพเมว, ญตฺติกเมฺม เอว ตํ น วตฺตพฺพํฯ ตตฺถ ปน ยฺย-กาเร วุตฺตมเตฺต เอว ญตฺติกมฺมํ นิฎฺฐิตํ โหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ **ขมตี**ติ รุจฺจติฯ **อุปสมฺปทา**ติ สเงฺฆน ทิยฺยมานา นิปฺผาทิยมานา อุปสมฺปทา ยสฺส ขมติฯ โส ตุณฺหสฺสาติ โยชนาฯ **ตุณฺหี**ติ จ อกถนเตฺถ นิปาโต, อกถนโก อสฺส ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ ขมติ สงฺฆสฺส อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทาติ ปกเตน สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ การณมาห **‘‘ตสฺมา ตุณฺหี’’**ติฯ ตตฺถ ‘‘อาสี’’ติ เสโสฯ ยสฺมา ‘‘ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺยา’’ติ ติกฺขตฺตุํ วุจฺจมาโนปิ สโงฺฆ ตุณฺหี นิรโว อโหสิ, ตสฺมา ขมติ สงฺฆสฺสาติ อโตฺถฯ **เอว**นฺติ อิมินา ปกาเรนฯ ตุณฺหีภาเวเน**เวตํ** สงฺฆสฺส รุจฺจนภาวํ **ธารยามิ** พุชฺฌามิ ปชานามีติ อโตฺถฯ **อิติ**-สโทฺท ปริสมาปนเตฺถ กโต, โส จ กมฺมวาจาย อนงฺคํฯ ตสฺมา อนุสฺสาวเกน ‘‘ธารยามี’’ติ เอตฺถ มิ-การปริโยสานเมว วตฺวา นิฎฺฐาเปตพฺพํ, อิติ-สโทฺท น ปยุชฺชิตโพฺพติ ทฎฺฐพฺพํฯ อิมินา นเยน สพฺพตฺถ กมฺมวาจานมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

อุปสมฺปทาวิธิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

จตฺตาโรนิสฺสยาทิกถาวณฺณนา

๑๒๘. **เอกโปริสา วา**ติอาทิ สตฺตานํ สรีรจฺฉายํ ปาเทหิ มินิตฺวา ชานนปฺปการทสฺสนํฯ ฉสตฺตปทปรมตา หิ ฉายา ‘‘โปริสา’’ติ วุจฺจติฯ อิทญฺจ อุตุปฺปมาณาจิกฺขนาทิ จ อาคนฺตุเกหิ สทฺธิํ วีมํสิตฺวา วุฑฺฒนวภาวํ ญตฺวา วนฺทนวนฺทาปนาทิกรณตฺถํ วุตฺตํฯ เอติ อาคจฺฉติ, คจฺฉติ จาติ อุตุ, โสว ปมิยเต อเนน สํวจฺฉรนฺติ ปมาณนฺติ อาห **‘‘อุตุเยว อุตุปฺปมาณ’’**นฺติฯ **อปริปุณฺณา**ติ อุปสมฺปทาทิวเสน อปริปุณฺณาฯ ยทิ อุตุวเมเชฺฌ อุปสมฺปาทิโต, ตทา ตสฺมิํ อุตุมฺหิ อวสิฎฺฐทิวสาจิกฺขนํ ‘‘ทิวสภาคาจิกฺขน’’นฺติ ทเสฺสติฯ เตนาห **‘‘ยตฺตเกหิ ทิวเสหิ ยสฺส โย อุตุ อปริปุโณฺณ, เต ทิวเส’’**ติฯ ตตฺถ ยสฺส ตํ ขณํ ลทฺธูปสมฺปทสฺส ปุคฺคลสฺส สมฺพนฺธี โย อุตุ ยตฺตเกหิ ทิวเสหิ อปริปุโณฺณ, เต ทิวเสติ โยชนาฯ

ฉายาทิกเมว สพฺพํ สงฺคเหตฺวา คายิตพฺพโต กเถตพฺพโต สงฺคีตีติ อาห **‘‘อิทเมวา’’**ติ อาทิฯ ตตฺถ เอกโต กตฺวา อาจิกฺขิตพฺพํฯ **ตฺวํ กิํ ลภสี**ติ ตฺวํ อุปสมฺปาทนกาเล กตรวสฺสํ, กตรอุตุญฺจ ลภสิ, กตรสฺมิํ เต อุปสมฺปทา ลทฺธาติ อโตฺถฯ **วสฺส**นฺติ วสฺสานอุตุฯ อิทญฺจ สํวจฺฉราจิกฺขนํ วินา วุตฺตมฺปิ น ญายตีติ อิมินา อุตุอาจิกฺขเนเนว สาสนวเสฺสสุ วา กลิยุควสฺสาทีสุ วา สหสฺสิเม วา สติเม วา อสุกํ อุตุํ ลภามีติ ทสฺสิตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ **‘‘ฉายา’’**ติ อิทํ ปาฬิยํ อาคตปฎิปาฎิํ สนฺธาย วุตฺตํฯ วตฺตพฺพกมโต ปน กลิยุควสฺสาทีสุ สพฺพเทสปสิเทฺธสุ อสุกวเสฺส อสุกอุตุมฺหิ อสุกมาเส อสุเก กเณฺห วา สุเกฺก วา ปเกฺข อสุกติถิวารวิเสสยุเตฺต นกฺขเตฺต ปุพฺพณฺหาทิทิวสภาเค เอตฺตเก ฉายาปมาเณ, นาฬิกาปมาเณ วา มยา อุปสมฺปทา ลทฺธาติ วเทยฺยาสีติ เอวํ อาจิกฺขิตพฺพํฯ ‘‘อิทํ สุฎฺฐุ อุคฺคเหตฺวา อาคนฺตุเกหิ วุฑฺฒปฎิปาฎิํ ญตฺวา ปฎิปชฺชาหี’’ติ วตฺตพฺพํฯ ปาฬิยํ **กิสฺส ตฺว**นฺติ กิํ ตฺวํ เอตฺตกํ กาลํ อกาสีติ อโตฺถฯ

๑๓๐. **อุปสมฺปทํ ยาจี**ติ ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ยาจีติ อโตฺถฯ **ปสฺสิสฺสามี**ติ เอตฺถ วทตีติ เสโส, เอวํ อุปริปิฯ **‘‘โอสาเรตโพฺพ’’**ติ อิมินา ปุริโม อุกฺขิตฺตภาโว วิพฺภมิตฺวา ปุน ลทฺธูปสมฺปทมฺปิ น มุญฺจติฯ เตน จ สมฺภุญฺชนาทีสุปิ ภิกฺขูนํ ปาจิตฺติยเมวาติ ทเสฺสติฯ **อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเส**ติ เอตฺถ สหเสยฺยาปิ สงฺคหิตาติ ทฎฺฐพฺพํฯ เอตฺถ จายมธิปฺปาโย – ยสฺมา อยํ โอสาริตตฺตา ปกตโตฺต, ตสฺมา อุกฺขิตฺตสโมฺภคาทิปจฺจเยน ปาจิตฺติเยเนตฺถ อนาปตฺตีติฯ โย ปน อาปตฺติฎฺฐาเน อนาปตฺติทิฎฺฐิตาย อาปตฺติํ น ปสฺสติ, เตเนว ปฎิกมฺมมฺปิ น ก

โรติ, โส ยสฺมา เอตฺตาวตา อลชฺชี นาม น โหติฯ ปณฺณตฺตึ ญตฺวา วีติกฺกมํ กโรนฺโต เอว หิ อลชฺชี นาม โหติฯ ‘‘สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ อาปชฺชตี’’ติอาทิ (ปริ. ๓๕๙) หิ วุตฺตํฯ ตสฺมา เอตฺถ อลชฺชิสโมฺภคาทิปจฺจยา ทุกฺกฏาปตฺตินิยโม นตฺถิฯ เตน สาเปตฺถ อาปตฺติ น วุตฺตาติ ทฎฺฐพฺพํฯ โย ปเนตฺถ อิมํ อธิปฺปายํ อสลฺลเกฺขนฺเตน เกนจิ ‘‘อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเส’’ติ อิมินา ปาจิตฺติเยน อนาปตฺติ วุตฺตา, อลชฺชิสโมฺภคปจฺจยา ทุกฺกฏํ ปน อาปชฺชติ เอวาติ อาปตฺตินิยโม วุตฺโต, โส อลชฺชิเตฺต สติ เอว วุตฺโต, นาสตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ

๑๓๑. **วินยมฺหี**ติอาทิคาถาสุ **นิคฺคหาน**นฺติ นิคฺคหกรเณสุฯ **ปาปิเจฺฉ**ติ ปาปปุคฺคลานํ นิคฺคหกรเณสุ, ลชฺชีนํ ปคฺคเหสุ จ เปสลานํ สุขาวเห มหเนฺต วินยมฺหิ ยถา อตฺถการี อตฺถานุคุณํ กโรนฺตว ยสฺมา โยนิโส ปฎิปชฺชติ นาม โหติ, ตสฺมา อุทฺทานํ ปวกฺขามีติ สมฺพนฺธโยชนา ทฎฺฐพฺพาฯ เสสํ สพฺพตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

จตฺตาโรนิสฺสยาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

มหาขนฺธกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

๒. อุโปสถกฺขนฺธโก

สนฺนิปาตานุชานนาทิกถาวณฺณนา

๑๓๒. อุโปสถกฺขนฺธเก ตรนฺติ โอตรนฺติ เอตฺถาติ **ติตฺถํ,** ลทฺธิฯ **อิโต**ติ สาสนลทฺธิโตฯ

๑๓๕. **อาปชฺชิตฺวา วา วุฏฺฐิโต**ติ เอตฺถ เทสนาโรจนานมฺปิ สงฺคโหฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘วุฏฺฐิตา วา เทสิตา วา อาโรจิตา วา อาปตฺติ…เป.… อสนฺตี นาม โหตี’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) วุตฺตํฯ

มนฺเชนาติ อาสเนฺนน สหฯ **ปเร**ติ ทูรเฏฺฐปิ ปรปุคฺคเล สนฺธาย คิรํ โน จ ภเณยฺยาติ โยชนาฯ

‘‘อาวิกตา หิสฺส ผาสุ โหตี’’ติ (มหาว. ๑๓๔) วุตฺตตฺตา ครุกาปตฺติปิ อาวิกรณมเตฺตน วุฏฺฐาตีติ เกจิ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ ปริวาสาทิวิธานสุเตฺตหิ วิรุชฺฌนโตฯ อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย – ยถาภูตญฺหิ อตฺตานมาวิกโรนฺตํ เปสลา ภิกฺขู ‘‘อกามา ปริวตฺถพฺพ’’นฺติอาทิวจนํ นิสฺสาย อนิจฺฉมานมฺปิ นํ อุปาเยน ปริวาสาทีนิ ทตฺวา อวสฺสํ สุทฺธเนฺต ปติฏฺฐาเปสฺสนฺติ, ตโต ตสฺส อวิปฺปฏิสาราทีนํ วเสน ผาสุ โหติฯ **ปฐมํ ปาติโมกฺขุเทฺทส**นฺติ นิทานุเทฺทสํ ทเสฺสติฯ ปุเพฺพ อวิชฺชมานํ ปญฺญาเปสีติฯ น เกวลญฺจ เอตํ, ปุเพฺพ ปญฺญตฺตมฺปิ ปน ปาราชิกาทิสิกฺขาปทํ สพฺพํ ภควา ‘‘ตตฺริเม จตฺตาโร ปาราชิกา ธมฺมา อุเทฺทสํ อาคจฺฉนฺตี’’ติอาทินา ปาราชิกุเทฺทสาทิวเสน วินยมาติกํ กตฺวา นิทานุเทฺทเสน สห สยเมว สงฺคเหตฺวา ‘‘ปาติโมกฺข’’นฺติ ปญฺญาเปสีติ ทฏฺฐพฺพํฯ ตเทตํ สพฺพมฺปิ สนฺธาย ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตุ’’นฺติ (มหาว. ๑๓๓) วุตฺตํฯ

๑๓๖. **เอตํ ๓๔ เวทิตพฺพ**นฺติ ยสฺมึ ตสฺมึ จาตุทฺทเส วา ปนฺนรเส วาติ เอวํ อตฺถชาตํฯ

สนฺนิปาตานุชานนาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สีมานุชานนกถาวณฺณนา

๑๓๘. **‘‘ปุรตฺถิมาย ทิสายา’’**ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํฯ ตสฺสํ ปน ทิสายํ นิมิเตฺต อสติ ยตฺถ อตฺถิ, ตโต ปฏฺฐาย ปฐมํ ‘‘ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย, ทกฺขิณาย ทิสายา’’ติอาทินา สมนฺตา วิชฺชมานฏฺฐาเนสุ นิมิตฺตานิ กิเตฺตตฺวา ปุน ‘‘ปุรตฺถิมาย อนุทิสายา’’ติ ปฐมกิตฺติตํ กิเตฺตตุํ วฏฺฏติ, ตีหิ นิมิเตฺตหิ สิงฺฆาฏกสณฺฐานายปิ สีมาย สมฺมนฺนิตพฺพโตฯ **ติกฺขตฺตุํ สีมามณฺฑลํ สมฺพนฺธเนฺตนา**ติ วินยธเรน สยํ เอกสฺมึเยว ฐาเน ฐตฺวา เกวลํ นิมิตฺตกิตฺตนวจเนเนว สีมามณฺฑลํ สมนฺตา นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ พนฺธเนฺตนาติ อโตฺถฯ ตํ ตํ นิมิตฺตฏฺฐานํ อคนฺตฺวาปิ หิ กิเตฺตตุํ วฏฺฏติฯ ติโยชนปรมาย สีมาย สมนฺตโต ติกฺขตฺตุํ อนุปริคมนสฺส เอกทิวเสน ทุกฺกรตฺตา วินยธเรน สยํ อทิฏฺฐมฺปิ ปุเพฺพ ภิกฺขูหิ ยถาววตฺถิตํ นิมิตฺตํ ‘‘ปาสาโณ ภเนฺต’’ติอาทินา เกนจิ วุตฺตานุสาเรน สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘เอโส ปาสาโณ นิมิตฺต’’นฺติอาทินา กิเตฺตตุมฺปิ วฏฺฏติ เอวฯ

สุทฺธปํสุปพฺพโตติ น เกนจิ กโต สยํชาโตว วุโตฺตฯ ตถา เสสาปิฯ **อิตโรปี**ติ สุทฺธปํสุปพฺพตาทิโกปิ ปพฺพโตฯ **หตฺถิปฺปมาณโต**ติ เอตฺถ ภูมิโต อุคฺคตปฺปเทเสน หตฺถิปฺปมาณํ

คเหตพฺพํฯ **จตูหิ วา ตีหิ วา**ติ สีมาภูมิยํ จตูสุ, ตีสุ วา ทิสาสุ ฐิเตหิฯ เอกิสฺสา เอว ปน ทิสาย ฐิเตหิ ตโต พหูหิปิ สมฺมนฺนิตุํ น วฏฺฏติฯ ทฺวีหิ ปน ทฺวีสุ ทิสาสุ ฐิเตหิปิ น วฏฺฏติฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา เอเกน น วฏฺฏติ, ตสฺมาฯ **ตํ พหิทฺธา กตฺวา**ติ กิตฺติตนิมิตฺตสฺส อสีมตฺตา อโนฺตสีมาย กรณํ อยุตฺตนฺติ วุตฺตํฯ เตนาห **“สเจ”**ติอาทิฯ

ทฺวตฺตึสปลคุฬปิณฺฑปฺปมาณตา สณฺฐานโต คเหตพฺพา, น ตุลคณนาวเสน, ภารโต ปลปริมาณญฺจ มคธตุลาย คเหตพฺพํฯ สา จ โลกิยตุลาย ทฺวิคุณาติ วทนฺติฯ **อติมหนฺโตปี**ติ ภูมิโต หตฺถิปฺปมาณํ อนุคฺคนฺตฺวา เหฏฺฐาภูมิยํ โอติณฺณฆนโต อเนกโยชนปฺปมาโณปิฯ สเจ หิ ตโต หตฺถิปฺปมาณํ กูฏํ อุคฺคจฺฉติ, ปพฺพตสงฺขฺยเมว คจฺฉติฯ

อโนฺตสารานฺติ ตสฺมึ ขเณ ตรุณตาย สาเร อวิชฺชมาเนปิ ปริณาเมน ภวิสฺสมานสาเรปิ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตาทิสานญฺหิ สูจิทณฺฑกปฺปมาณปริณาหานํ จตุปญฺจมตฺตมฺปิ วนํ วฏฺฏติฯ **อโนฺตสารมิสฺสกานฺ**ติ อโนฺตสาเรหิ รุกฺเขหิ สมฺมิสฺสานํฯ เอเตน จ สารรุกฺขมิสฺสมฺปิ วนํ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **จตุปญฺจรุกฺขมตฺตมฺปี**ติ สารรุกฺเข สนฺธาย วุตฺตํฯ **วนมเชฺฌ วิหารํ กโรนฺตี**ติ รุกฺขฆฏาย อนฺตเร รุกฺเข อจฺฉินฺทิตฺวา วติอาทีหิ วิหารปริเจฺฉทํ กตฺวาว อโนฺตรุกฺขนฺตเรสุ เอว ปริเวณปณฺณสาลาทีนํ กรณวเสน ยถา อโนฺตวิหารมฺปิ วนเมว โหติ, เอวํ วิหารํ กโรนฺตีติ อโตฺถฯ ยทิ หิ สพฺพํ รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา วิหารํ กเรยฺยุํ, วิหารสฺส อวนตฺตา ตํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตํ วนํ เอกตฺถ กิเตฺตตพฺพํ สิยาฯ อิธ ปน อโนฺตปิ วนตฺตา ‘‘วนํ น กิเตฺตตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ สเจ หิ ตํ กิเตฺตนฺติ, ‘‘นิมิตฺตสฺส อุปริ วิหาโร โหตี’’ติอาทินา อนนฺตเร วุตฺตโทสํ อาปชฺชติฯ **เอกเทสนฺ**ติ วเนกเทสํ, รุกฺขวิรหิตฏฺฐาเน กตวิหารสฺส เอกปเสฺส ฐิตวนสฺส เอกเทสนฺติ อโตฺถฯ

สูจิทณฺฑกปฺปมาโณติ วํสทณฺฑปฺปมาโณฯ เลขนิทณฺฑปฺปมาโณติ เกจิฯ **มาติกาฏฺฐกถายํ** ปน อเวภงฺคิยวินิจฺฉเย ‘‘โย โกจิ อฏฺฐงฺคุลสูจิทณฺฑกมโตฺตปิ เวฬุ…เป…. ครุภณฺฑ’’นฺติ (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุพฺพตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตตฺตา ตนฺตโร เวฬุทโณฺฑติ จ สูจิทโณฺฑติ จ คเหตพฺพํฯ **วํสนฬกสราวาทีสู**ติ เวฬุปเพฺพ วา นฬปเพฺพ วา กปลฺลกาทิมตฺติกภาชเนสุ วาติ อโตฺถฯ **ตงฺขณมฺปี**ติ ตรุณโปตเก อมิลายิตฺวา วิรุหนชาติเก สนฺธาย วุตฺตํฯ เย ปน ปริณตา สมูลํ อุทฺธริตฺวา โรปิตาปิ ฉินฺนสาขา วิย มิลายิตฺวา จิเรน นวมูลงฺกุรุปฺปตฺติยา ชีวนฺติ, มียนฺติเยว วา, ตาทิเส กิเตฺตตุํ น วฏฺฏติฯ **เอต**นฺติ นวมูลสาขานิคฺคมนํฯ

มเชฺฌติ สีมาย มหาทิสานํ อโนฺตฯ **โกณ**นฺติ สีมาย จตูสุ โกเณสุ ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ มคฺคานํ สมฺพนฺธฏฺฐานํฯ **ปรภาเค กิเตฺตตุํ วฏฺฏตี**ติ เตสํ จตุนฺนํ โกณานํ พหิ นิกฺขมิตฺวา ฐิเตสุ มเคฺคสุ เอกิสฺสา ทิสาย เอกํ, อญฺญิสฺสา ทิสาย จาปรนฺติ เอวํ จตฺตาโรปิ มคฺคา จตูสุ ทิสาสุ กิเตฺตตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ เอวํ ปน กิตฺติตมเตฺตน กถํ เอกาพทฺธตา วิคจฺฉตีติ วิญฺญายตีติฯ ปรโต คตฏฺฐาเนปิ เอเต เอว เต จตฺตาโร มคฺคาฯ ‘‘จตูสุ ทิสาสุ คจฺฉนฺตี’’ติ หิ วุตฺตํฯ ตสฺมา เอตฺถ การณํ วิจินิตพฺพํฯ

“อุตฺตรนฺติยา ภิกฺขุนิยา”ติ อิทญฺจ **ปาฬิยํ** (ปาจิ. ๖๙๒) ภิกฺขุนีนํ นทีปารคมเน นทิลกฺขณสฺส อาคตตฺตา วุตฺตํฯ ภิกฺขูนํ อนฺตรวาสกเตมนมตฺตมฺปิ วฏฺฏติ เอว ฯ **“นทิจตุเกฺกปิ เอเสว นโย”**ติ อิมินา เอกตฺถ กิเตฺตตฺวา อญฺญตฺถ ปรโต คตฏฺฐาเนปิ กิเตฺตตุํ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ เตเนว จ ‘‘อสฺสมฺมิสฺสนทิโย จตโสฺสปิ กิเตฺตตุํ วฏฺฏตี’’ติ อสมฺมิสฺส-คฺคหณํ กตํฯ **มูเล**ติ อาทิกาเลฯ **นทึ ภินฺทิตฺวา**ติ ยถา อุทกํ อนิจฺฉเนฺตหิ กสฺสเกหิ มโหเฆ นิวเตฺตตุํ น สกฺกา, เอวํ นทิกูลํ ภินฺทิตฺวาฯ

อุเกฺขปิมนฺติ ทีฆรชฺชุนา กุเฏน อุสฺสิญฺจนียํฯ

อสมฺมิเสฺสหีติ สพฺพทิสาสุ ฐิตปพฺพเตหิ เอว, ปาสาณาทีสุ อญฺญตเรหิ วา นิมิตฺตนฺตรา พฺยวหิเตหิฯ **สมฺมิเสฺสหี**ติ เอกตฺถ ปพฺพโต, อญฺญตฺถ ปาสาโณติ เอวํ ฐิเตหิ อฏฺฐหิปิฯ **“นิมิตฺตานํ สเตนาปี”**ติ อิมินา เอกิสฺสาย เอว ทิสาย พหุนิมิตฺตานิ ‘‘ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ? ปพฺพโต ภเนฺตฯ ปุน ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ? ปาสาโณ ภเนฺต’’ติอาทินา กิตฺเตตุํ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **สิงฺฆาฏกสณฺฐานา**ติ ติโกณาฯ **จตุรสฺสา**ติ สมจตุรสฺสา, มุทิงฺคสณฺฐานา ปน อายตจตุรสฺสาฯ เอกโกฏิยํ สโงฺกจิตา, ตทญฺญาย วิตฺถิณฺณา วา โหตีติฯ **สีมาย อุปจารํ ฐเปตฺวา**ติ อายตึ พนฺธิตพฺพาย สีมาย เนสํ วิหารานํ ปริเจฺฉทโต พหิ สีมนฺตริกปฺปโหนกํ อุปจารํ ฐเปตฺวาฯ พทฺธา สีมา เยสุ วิหาเรสุ, เต **พทฺธสีมาฯ ปาเฏกฺก**นฺติ ปเจฺจกํฯ **พทฺธสีมาสทิสานี**ติ ยถา พทฺธสีมาสุ ฐิตา อญฺญมญฺญํ ฉนฺทาทึ อนเปกฺขิตฺวา ปเจฺจกํ กมฺมํ กาตุํ ลภนฺติ, เอวํ คามสีมาสุ ฐิตาปีติ ทเสฺสติฯ **อาคนฺตพฺพ**นฺติ สามีจิมตฺตวเสน วุตฺตํฯ เตนาห **“อาคมนมฺปี”**ติอาทิฯ

ปพฺพชฺชูปสมฺปทาทีนนฺติ เอตฺถ ภณฺฑุกมฺมาปุจฺฉนํ สนฺธาย ปพฺพชฺชาคหณํฯ **เอกวีสติ ภิกฺขู**ติ นิสิเนฺน สนฺธาย วุตฺตํฯ อิทญฺจ กมฺมารเหน สห อพฺภานการกานมฺปิ ปโหนกตฺถํ วุตฺตํฯ **“นิมิตฺตุปคา ปาสาณา ฐเปตพฺพา”**ติ อิทํ ยถารุจิตฏฺฐาเน รุกฺขนิมิตฺตาทีนํ ทุลฺลภตาย วฑฺฒิตฺวา อุภินฺนํ พทฺธสีมานํ สงฺกรกรณโต จ ปาสาณนิมิตฺตสฺส จ ตทภาวโต ยตฺถ กตฺถจิ อาเนตฺวา ฐเปตุํ สุกรตาย จ วุตฺตํฯ ตถา **สีมนฺตริกปาสาณา ฐเปตพฺพา**ติ เอตฺถาปิฯ **จตุรงฺคุลปฺปมาณาปี**ติ ยถา ขนฺธสีมาปริเจฺฉทโต พหิ นิมิตฺตปาสาณานํ จตุรงฺคุลมตฺตฏฺฐานํ สมนฺตา นิคจฺฉติ, อวเสสํ ฐานํ อโนฺตขนฺธสีมาย โหติเยว, เอวํ เตสุปิ ฐปิเตสุ จตุรงฺคุลมตฺตา สีมนฺตริกา โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

สีมนฺตริกปาสาณาติ สีมนฺตริกาย ฐปิตนิมิตฺตปาสาณาฯ เต ปน กิตฺตเนฺตน ปทกฺขิณโต อนุปริยายเนฺตเนว กิตฺเตตพฺพาฯ กถํ? ขณฺฑสีมโต หิ ปจฺฉิมาย ทิสาย ปุรตฺถาภิมุเขน ฐตฺวา ‘‘ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺต’’นฺติ ตตฺถ สพฺพานิ นิมิตฺตานิ อนุกฺกเมน กิตฺเตตฺวา ตถา อุตฺตราย ทิสาย ทกฺขิณาภิมุเขน ฐตฺวา ‘‘ทกฺขิณาย ทิสาย กึ นิมิตฺต’’นฺติ อนุกฺกเมน กิตฺเตตฺวา ตถา ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปจฺฉิมาภิมุเขน ฐตฺวา ‘‘ปจฺฉิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺต’’นฺติ อนุกฺกเมน กิตฺเตตฺวา ตถา ทกฺขิณาย ทิสาย อุตฺตราภิมุเขน ฐตฺวา ‘‘อุตฺตราย ทิสาย กึ นิมิตฺต’’นฺติ ตตฺถ สพฺพานิ นิมิตฺตานิ อนุกฺกเมน กิตฺเตตฺวา ปุน ปจฺฉิมาย ทิสาย ปุรตฺถาภิมุเขน ฐตฺวา ปุริมกิตฺติตํ วุตฺตนเยน ปุน กิตฺเตตพฺพํฯ เอวํ พหูนมฺปิ ขณฺฑสีมานํ สีมนฺตริกปาสาณา ปเจฺจกํ กิตฺเตตพฺพาฯ **ตโต**ติ ปจฺฉาฯ **อวเสสนิมิตฺตานี**ติ มหาสีมาย พาหิรนฺตเรสุ อวเสสนิมิตฺตานิฯ **อุภินฺนมฺปิ น โกเปนฺตี**ติ อุภินฺนมฺปิ กมฺมํ น โกเปนฺติฯ

กุฏิเคเหติ ภูมิยํ กตติณกุฏิยํฯ **อุทุกฺขล**นฺติ อุทุกฺขลาวาฏสทิสขุทฺทกาวาฏํฯ **นิมิตฺตํ น กาตพฺพ**นฺติ ตํ ราชึ วา อุทุกฺขลํ วา นิมิตฺตํ น กาตพฺพํฯ อิทญฺจ ยถาวุเตฺตสุ นิมิเตฺตสุ อนาคตเตฺตน น วฏฺฏตีติ สิทฺธมฺปิ อวินสฺสกสญฺญาย โกจิ โมเหน นิมิตฺตํ กเรยฺยาติ ทูรโตปิ วิปตฺติปริหารตฺถํ วุตฺตํฯ เอวํ อุปริ ‘‘ภิตฺตึ อกิเตฺตตฺวา’’ติอาทีสุปิ สิทฺธเมวตฺถํ ปุนปฺปุนํ กถเน การณํ เวทิตพฺพํฯ สีมาวิปตฺติ หิ อุปสมฺปทาทิสพฺพกมฺมวิปตฺติมูลนฺติ ตสฺสา สพฺพํ ทฺวารํ สพฺพถา ปิทหนวเสน วตฺตพฺพํฯ สพฺพํ วตฺวาว อิธ อาจริยา วินิจฺฉยํ ฐเปสุนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ภิตฺตินฺติ อิฏฺฐกทารุมตฺติกามยํฯ สิลามยาย ปน ภิตฺติยา นิมิตฺตุปคํ เอกํ ปาสาณํ ตํตํทิสาย กิเตฺตตุํ วฏฺฏติฯ อเนกสิลาหิ จินิตํ สกลภิตฺตึ กิเตฺตตุํ น วฏฺฏติ ‘‘เอโส ปาสาโณ นิมิตฺ

ต’’นฺติ เอกวจเนน วตฺตพฺพโต ฯ **อโนฺตกุฏฺฏเมวา**ติ เอตฺถ อโนฺตกุเฏฺฏปิ นิมิตฺตานํ ฐิโตกาส โต อโนฺต เอว สีมาติ คเหตพฺพํ ฯ **ปมุเข นิมิตฺตปาสาเณ ฐเปตฺวา**ติ คพฺภาภิมุเขปิ พหิปมุ เข คพฺภวิตฺถารปฺปมาเณ ฐาเน ปาสาเณ ฐเปตฺวา สมฺมนฺนิตพฺพา ฯ เอวญฺหิ คพฺภปมุขานํ อนฺตเร ฐิตกุฏฺฏมฺปิ อุปาทาย อโนฺต จ พหิ จ จตุรสฺสสณฺฐานาว สีมา โหติ ฯ **พหี**ติ สกลสฺส กุฏิเคหสฺส สมนฺตโต พหิ ฯ

อโนฺต จ พหิ จ สีมา โหตีติ มเชฺฌ ฐิตภิตฺติยา สห จตุรสฺสสีมา โหติ ฯ

“**อุปริปาสาเทเยว โหตี**”ติ อิมินา คพฺภสฺส จ ปมุขสฺส จ อนฺตรา ฐิตภิตฺติยา เอกตฺตา ตตฺถ จ เอกวีสติยา ภิกฺขูนํ โอกาสาภาเวน เหฏฺฐา น โอตรติ, อุปริภิตฺติ ปน สีมฏฺฐาว โหตีติ ทเสฺสติ ฯ **เหฏฺฐิมตเล กุโฏฺฐ**ติ เหฏฺฐิมตเล จตูสุ ทิสาสุ ฐิตกุโฏฺฐ ฯ สเจ หิ ทฺวีสุ, ตีสุ วา ทิ สาสุ เอว กุโฏฺฐ ติเฏฺฐยฺย, เหฏฺฐา น โอตรติ ฯ **เหฏฺฐาปิ โอตรตี**ติ จตุนฺนมฺปิ ภิตฺตีนํ อโนฺต ภิตฺตีหิ สห เอกวีสติยา ภิกฺขูนํ ปโหนกตฺตา วุตฺตํ ฯ โอตรมานา จ อุปริสีมปฺปมาเณน โอตรติ, จตุนฺนํ ปน ภิตฺตีนํ พาหิรนฺตรปริเจฺฉเท เหฏฺฐาภูมิภาเค อุทกปริยนฺตํ กตฺวา โอตรติ ฯ น ปน ภิตฺตีนํ พหิ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ฐานํ ฯ **ปาสาทภิตฺติโต**ติ อุปริตเล ภิตฺติโต ฯ **โอตรณาโนตรณํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพ**นฺติ อุปริสีมปฺปมาณสฺส อโนฺตคธานํ เหฏฺฐิมตเล จตูสุ ทิสาสุ กุฏฺ ฏานํ ตุลารุเกฺขหิ เอกสมฺพนฺธตํ ตทโนฺต ปจฺฉิมสีมปฺปมาณตาทิญฺจ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ กิญฺจา เปตฺถ นิยฺยูหกาทโย นิมิตฺตานํ ฐิโตกาสตาย พชฺฌมานกฺขเณ สีมา น โหนฺติ, พทฺธาย ปน สี มาย สีมฏฺฐาว โหนฺตีติ ทฏฺฐพฺพา ฯ **ปริยนฺตถมฺภาน**นฺติ นิมิตฺตคตปาสาณตฺถเมฺภ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ “**อุปริมตเลน สมฺพโทฺธ โหตี**”ติ อิทํ กุฏฺฏานํ อนฺตรา สีมฏฺฐานํ ถมฺภานํ อภาวโต วุตฺตํ ฯ ยทิ หิ ภเวยฺยุํ, กุเฏฺฏ อุปริมตเลน อสมฺพเนฺธปิ สีมฏฺฐตฺถมฺภานํ อุปริ ฐิโต ปาสาโท สี มโฏฺฐว โหติ ฯ

สเจ ปน พหูนํ ถมฺภปนฺตีนํ อุปริ กตปาสาทสฺส เหฏฺฐา ปถวิยํ สพฺพพาหิราย ถมฺภปนฺติ ยา อโนฺต นิมิตฺตปาสาเณ ฐเปตฺวา สีมา พทฺธา โหติ, เอตฺถ กถนฺติ? เอตฺถาปิ ยํ ตาว สีมฏฺฐตฺถเมฺภเหว ธาริยมานานํ ตุลานํ อุปริมตลํ, สพฺพํ ตํ สีมฏฺฐเมว, เอตฺถ วิวาโท นตฺถิ ฯ ยํ ปน สีมฏฺฐตฺถมฺภปนฺติยา, อสีมฏฺฐาย พาหิรตฺถมฺภปนฺติยา จ สมธุรํ ธาริยมานานํ ตุลานํ อุปริม ตลํ, ตตฺถ อุปฺปฏฺฐมํ สีมาติ เกจิ วทนฺติ ฯ สกลมฺปิ คามสีมาติ อปเร ฯ พทฺธสีมา เอวาติ อเญฺญ ฯ ตสฺมา กมฺมํ กโรเนฺตหิ ครุเก นิราสงฺกฏฺฐาเน ฐตฺวา สพฺพํ ตํ อาสงฺกฏฺฐานํ โสเธตฺวาว กมฺมํ กาตพฺพํ, สนฺนิฏฺฐานการณํ วา คเวสิตฺวา ตทนุคุณํ กาตพฺพํ ฯ

ตาลมูลกปพฺพเตติ ตาลกฺขนฺธมูลสทิเส เหฏฺฐา ถูโล หุตฺวา กเมน กิโส หุตฺวา อุคฺคโต หิ ตาลสทิโส นาม โหติ ฯ **วิตานสณฺฐาโน**ติ อหิจฺฉตฺตกสณฺฐาโน ฯ **ปณวสณฺฐาโน**ติ มเชฺฌ ตนุโก เหฏฺฐา จ อุปริ จ วิตฺถิโณฺณ ฯ **เหฏฺฐา วา มเชฺฌ วา**ติ มุทิงฺคสณฺฐานสฺส เหฏฺฐา, ปณวสณฺฐานสฺส มเชฺฌ ฯ

สปฺปผณสทิโส ปพฺพโตติ สปฺปผโณ วิย ขุโชฺช, มูลฏฺฐานโต อญฺญตฺถ อวนตสีโสติ อโตฺถ ฯ **อากาสปพฺภาร**นฺติ ภิตฺติยา อปริกฺขิตฺตปพฺภารํ ฯ **สีมปฺปมาโณ**ติ อโนฺตอากาเสน สทฺธึ ปจฺฉิมสีมปฺปมาโณ ฯ “**โส จ ปาสาโณ สีมโฏฺฐ**”ติ อิมินา อีทิเสหิ สุสิรปาสาณเลณ กุฏฺฏาทีหิ ปริจฺฉิเนฺน ภูมิภาเค เอว สีมา ปติฏฺฐาติ, น อปริจฺฉิเนฺน ฯ เต ปน สีมฏฺฐตฺตา สีมา โหนฺติ, น สรูเปน สีมฏฺฐมญฺจาทิ วิยาติ ทเสฺสติ ฯ สเจ ปน โส สุสิรปาสาโณ ภูมึ อนาหจฺจ อา กาสคโตว โอลมฺพติ, สีมา น โอตรติ ฯ สุสิรปาสาณา ปน สยํ สีมาปฏิพทฺธตฺตา สีมา โหนฺติ ฯ

กถํ ปน ปจฺฉิมปฺปมาณรหิเตหิ เอเตหิ สุสิรปาสาณาทีหิ สีมา น โอตรตีติ อิทํ สทฺธาตพฺพนฺติ? อฏฺฐกถาปมาณโตฯ

อปิเจตฺถ สุสิรปาสาณภิตฺติอนุสาเรน มูสิกาทีนํ วิย สีมาย เหฏฺฐิมตเล โอตรณกิจฺจํ นตฺถิฯ เหฏฺฐา ปน ปจฺฉิมสีมปฺปมาเณ อากาเส ทฺวงฺคุลมตฺตพหเลหิ ปาสาณภิตฺติอาทีหิปิ อุปริมตลํ อาหจฺจ ฐิเตหิ สพฺพโส, เยภุเยฺยน วา ปริจฺฉิเนฺน สติ อุปริ พชฺฌมานา สีมา เตหิ ปาสาณาทีหิ อนฺตริตาย ตปฺปริจฺฉินฺนาย เหฏฺฐาภูมิยาปิ อุปริมตเลน สทฺธึ เอกกฺขเณ ปติฏฺฐาติ นทิปารสีมา วิย นทิอนฺตริเตสุ อุโภสุ ตีเรสุ, เลณาทีสุ อปนีเตสุปิ เหฏฺฐา โอติณฺณา สีมา ยาว สาสนนฺตรธานา น วิคจฺฉติฯ ปฐมํ ปน อุปริ สีมาย พทฺธาย ปจฺฉา เลณาทีสุ กเตสุปิ เหฏฺฐาภูมิยํ สีมา โอตรติ เอวฯ เกจิ ตํ น อิจฺฉนฺติฯ เอวํ อุภยตฺถ ปติฏฺฐิตา จ สา สีมา เอกาว โหติ โคตฺตาทิชาติ วิย พฺยตฺติเภเทสูติ คเหตพฺพํฯ สพฺพา เอว หิ พทฺธสีมา, อพทฺธสีมา จ อตฺตโน อตฺตโน ปกตินิสฺสยภูเต คามารญฺญนทิอาทิเก เขเตฺต ยถาปริเจฺฉทํ สพฺพตฺถ สากเลฺยน เอกสฺมึ ขเณ พฺยาปินี ปรมตฺถโต อวิชฺชมานาปิ เต เต นิสฺสยภูเต ปรมตฺถธเมฺม, ตํ ตํ กิริยาวิเสสมฺปิ วา อุปาทาย โลกิเยหิ, สาสนิเกหิ จ ยถารหํ เอกเตฺตน ปญฺญตฺตตาย นิสฺสเยกรูปา เอวฯ ตถา หิ เอโก คาโม อรญฺญํ นที ชาตสฺสโร สมุโทฺทติ เอวํ โลเก,

> ‘‘สมฺมตา สา สีมา สเงฺฆน (มหาว. ๑๔๓)ฯ อคามเก เจ, ภิกฺขเว, อรเญฺญ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรา, อยํ ตตฺถ สมานสํวาสา เอกูโปสถาฯ สมนฺตา อุทกุเกฺขปา, อยํ ตตฺถ สมานสํวาสา เอกูโปสถา’’ติ (มหาว. ๑๔๗) –

อาทินา สาสเน จ เอกโวหาโร ทิสฺสติฯ น หิ ปรมตฺถโต เอกสฺส อเนกธเมฺมสุ พฺยาปนมตฺถิฯ กสิเณกเทสาทิวิกปฺปาสมานตาย เอกตฺตหานิโตติ อยํ โน มติฯ

อสฺส เหฏฺฐาติ สปฺปผณปพฺพตสฺส เหฏฺฐา อากาสปพฺภาเรฯ **เลณสฺสา**ติ เลณเญฺจ กตํ, ตสฺส เลณสฺสาติ อโตฺถฯ ตเมว ปุน เลณํ ปญฺจหิ ปกาเรหิ วิกเปฺปตฺวา โอตรณาโนตรณวินิจฺฉยํ ทเสฺสตุํ อาห **‘‘สเจ ปน เหฏฺฐา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ ‘‘เหฏฺฐา’’ติ อิมสฺส ‘‘เลณํ โหตี’’ติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ เหฏฺฐา เลณเญฺจ เอกสฺมึ ปเทเสติ อาห **‘‘อโนฺต’’**ติ, ปพฺพตสฺส อโนฺต, ปพฺพตมูเลติ อโตฺถฯ ตเมว อโนฺต-สทฺทํ สีมาปริเจฺฉเทน วิเสเสตุํ **‘‘อุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส ปารโต’’**ติ วุตฺตํ ฯ ปพฺพตปาทํ ปน อเปกฺขิตฺวา ‘‘โอรโต’’ติ วตฺตเพฺพปิ สีมานิสฺสยํ ปพฺพตคฺคํ สนฺธาย ‘‘ปารโต’’ติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนว ‘‘พหิเลณ’’นฺติ เอตฺถ พหิ-สทฺทํ วิเสเสโนฺต **‘‘อุปริมสฺส สีมาปริเจฺฉทสฺส โอรโต’’**ติ อาหฯ **พหิ สีมา น โอตรตี**ติ เอตฺถ **พหี**ติ ปพฺพตปาเท เลณํ สนฺธาย วุตฺตํ, เลณสฺส พหิภูเต อุปริสีมาปริเจฺฉทสฺส เหฏฺฐาภาเค สีมา น โอตรตีติ อโตฺถฯ **อโนฺต สีมา**ติ เลณสฺส จ ปพฺพตปาทสฺส จ อโนฺต อตฺตโน โอตรณารหฏฺฐาเน น โอตรตีติ อโตฺถฯ ‘‘พหิ สีมา น โอตรติ, อโนฺต สีมา น โอตรตี’’ติ เจตฺถ อตฺตโน โอตรณารหฏฺฐาเน เลณาภาเวน สีมาย สพฺพถา อโนตรณเมว ทสฺสิตนฺติ คเหตพฺพํฯ ตตฺถาปิ อโนตรนฺตี อุปริ เอว โหตีติฯ **‘‘พหิ ปติตํ อสีมา’’**ติอาทินา อุปริปาสาทาทีสุ อถิรนิสฺสเยสุ ฐิตา สีมาปิ เตสํ วินาเสน วินสฺสตีติ ทสฺสิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

โปกฺขรณึ ขณนฺติ, สีมาเยวาติ เอตฺถ สเจ เหฏฺฐา อุมงฺคนทิสีมปฺปมาณโต อนูนา ปฐมเมว จ ปวตฺตา โหติฯ สีมา จ ปจฺฉา พทฺธา นทิโต อุปริ เอว โหติ, นทึ อาหจฺจ โปกฺขรณิยา จ ขตาย สีมา วินสฺสตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เหฏฺฐาปถวิตเล**ติ อนฺตรา ภูมิวิวเรฯ

สีมามาฬเกติ ขณฺฑสีมงฺคเณฯ **“วฏรุกฺข”**ติ อิทํ ปาโรโหปตฺถเมฺภน อติทูรมฺปิ คนฺตุํ สมตฺถสาขาสมงฺคิตาย วุตฺตํฯ สพฺพรุกฺขลตาทีนมฺปิ สมฺพนฺธ น วฏฺฏติ เอวฯ เตเนว นาวารชฺชุเสตุสมฺพนฺธปิ ปฏิกฺขิตฺโตฯ **ตโต**ติ สาขโตฯ **มหาสีมาย ปถวิตล**นฺติ เอตฺถ อาสนฺนตรมฺปิ คามสีมํ อคฺคเหตฺวา พทฺธสีมาย เอว คหิตตฺตา คามสีมาพทฺธสีมานํ อญฺญมญฺญํ รุกฺขาทิสมฺพนฺเธปิ สเมฺภทโทโส นตฺถิ, อญฺญมญฺญํ นิสฺสยนิสฺสิตภาเวน ปวตฺติโตติ คเหตพฺพํฯ ยทิ หิ ตาสมฺปิ สมฺพนฺธโทโส ภเวยฺย, กถํ คามสีมาย พทฺธสีมา สมฺมนฺนิตพฺพา สิยา? ยสฺสา หิ สีมาย สทฺธึ สมฺพนฺเธ โทโส ภเวยฺย, สา ตตฺถ พนฺธิตุเมว น วฏฺฏติ, พทฺธสีมาอุทกุเกฺขปสีมาสุ พทฺธสีมา วิย, อตฺตโน นิสฺสยภูตคามสีมาทีสุ อุทกุเกฺขปสีมา วิย จฯ เตเนว “สเจ ปน รุกฺขสฺส สาขา วา ตโต นิกฺขนฺตปาโรโห วา พหินทิตีเร วิหารสีมาย วา คามสีมาย วา ปติฏฺฐิโต”ติอาทินา (มหาว. อฏฺฐ. ๑๔๗) อุทกุเกฺขปสีมาย อตฺตโน อนิสฺสยภูตคามสีมาทีหิ เอว สมฺพนฺธโทโส ทสฺสิโต, น นทิสีมายฯ เอวมิธาปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ อยญฺจโตฺถ อุปริ ปากโฏ ภวิสฺสติฯ **อาหจฺจา**ติ ผุสิตฺวาฯ

มหาสีมํ วา โสเธตฺวาติ มหาสีมาคตานํ สเพฺพสํ ภิกฺขูนํ หตฺถปาสานยนพหิกรณาทิวเสน สกลํ มหาสีมํ โสเธตฺวาฯ เอเตน สพฺพวิปตฺติโย โมเจตฺวา ปุเพฺพ สุฏฺฐุ พทฺธานมฺปิ ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานํ ปจฺฉา รุกฺขาทิสมฺพเนฺธน อุปฺปชฺชนโก อีทิโส ปาฬิมุตฺตโก สเมฺภทโทโส อตฺถีติ ทเสฺสติฯ โส จ “น, ภิกฺขเว, สีมาย สีมา สมฺภินฺทิตพฺพา”ติอาทินา พทฺธสีมานํ อญฺญมญฺญํ สเมฺภทชฺฌตฺถรณํ ปฏิกฺขิปิตฺวา “อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สีมํ สมฺมนฺนเนฺตน สีมนฺตริกํ ฐเปตฺวา สีมํ สมฺมนฺนิตุ”นฺติ อุภินฺนํ (มหาว. ๑๔๘) พทฺธสีมานมนฺตรา สีมนฺตริกํ ฐเปตฺวาว พนฺธิตุํ อนุชานเนฺตน สเมฺภทชฺฌตฺถรณํ วิย ตาสํ อญฺญมญฺญํ ผุสิตฺวา ติฏฺฐนวเสน พนฺธนมฺปิ น วฏฺฏตีติ สิทฺธตฺตา พทฺธานมฺปิ ตาสํ ปจฺฉา อญฺญมญฺญํ เอกรุกฺขาทีหิ ผุสิตฺวา ฐานมฺปิ น วฏฺฏตีติ ภควโต อธิปฺปายญฺญูหิ สงฺคีติการเกหิ นิทฺธาริโตฯ พนฺธนกาเล ปฏิกฺขิตฺตสฺส สมฺพนฺธโทสสฺส อนุโลเมน อกปฺปิยานุโลมตฺตาฯ

อยํ ปน สมฺพนฺธโทโส – ปุเพฺพ สุฏฺฐุ พทฺธานํ ปจฺฉา สญฺชาตตฺตา พชฺฌมานกฺขเณ วิย อสีมตฺตํ กาตุํ น สโกฺกติฯ ตสฺมา รุกฺขาทิสมฺพเนฺธ อปนีตมเตฺต ตา สีมา ปากติกา โหนฺติฯ ยถา จายํ ปจฺฉา น วฏฺฏติ, เอวํ พชฺฌมานกฺขเณปิ ตาสํ รุกฺขาทิสมฺพเนฺธ สติ ตา พนฺธิตุํ น วฏฺฏตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

เกจิ ปน “มหาสีมํ วา โสเธตฺวาติ เอตฺถ มหาสีมาคตา ภิกฺขู ยถา ตํ สาขํ วา ปาโรหํ วา กายปฏิพเทฺธหิ น ผุสนฺติ, เอวํ โสธนเมว อิธาธิเปฺปตํ, น สกลสีมาโสธน”นฺติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ อฏฺฐกถาย วิรุชฺฌนโตฯ ตถา หิ “มหาสีมาย ปถวิตลํ วา ตตฺถชาตรุกฺขาทีนิ วา อาหจฺจ ติฏฺฐตี”ติ เอวํ สาขาปาโรหานํ มหาสีมํ ผุสิตฺวา ฐานเมว สมฺพนฺธโทเส การณตฺเตน วุตฺตํ, น ปน ตตฺถ ฐิตภิกฺขูหิ สาขาทีนํ ผุสนํฯ ยทิ หิ ภิกฺขูนํ สาขาทิ ผุสิตฺวา ฐานเมว การณํ สิยา, ตสฺส สาขํ วา ตโต นิคฺคตปาโรหํ วา มหาสีมาย ปวิฏฺฐํ ตตฺรโฏฺฐ โกจิ ภิกฺขุ ผุสิตฺวา ติฏฺฐตีติ ภิกฺขุผุสนเมว วตฺตพฺพํ สิยาฯ ยญฺหิ ตตฺถ มหาสีมาโสธเน การณํ, ตเทว ตสฺมึ วาเกฺย ปธานโต ทเสฺสตพฺพํฯ น หิ อาหจฺจ ฐิตเมว สาขาทึ ผุสิตฺวา ฐิโต ภิกฺขุ โสเธตโพฺพ อากาสฏฺฐสาขาทึ ผุสิตฺวา ฐิตสฺสาปิ โสเธตพฺพโต, กึ นิรตฺถเกน อาหจฺจฏฺฐานวจเนนฯ อากาสฏฺฐสาขาสุ จ ภิกฺขุโน ผุสนเมว การณตฺเตน วุตฺตํ, โสธนญฺจ ตเสฺสว ภิกฺขุสฺส หตฺถปาสานยนาทิวเสน โสธนํ วุตฺตํฯ อิธ ปน “มหาสีมํ โสเธตฺวา”ติ สกลสีมาสาธารณวจเนน โสธนํ วุตฺตํฯ

อปิจ สาขาทิํ ผุสิตฺวา ฐิตภิกฺขุมตฺตโสธเน อภิมเต ‘‘มหาสีมาย ปถวิตล’’นฺติ วิเสสสีโม ปาทานํ นิรตฺถกํ สิยา ยตฺถ กตฺถจิ อนฺตมโส อากาเสปิ ฐตฺวา สาขาทิํ ผุสิตฺวา ฐิตสฺส วิ โสเธตพฺพโตฯ **ฉินฺทิตฺวา พหิฏฺฐกา กาตพฺพา**ติ ตตฺถ ปติฏฺฐิตภาววิโยชนวจนโต จ วิ สภาคสีมานํ ผุสเนเนว สกลสีมาโสธนเหตุโก อฏฺฐกถาสิโทฺธยํ เอโก สมฺพนฺธโทโส อเตฺถ วาติ คเหตโพฺพฯ เตเนว **อุทกุเกฺขปสีมากถาย**มฺปิ (มหาว. อฏฺฐ. ๑๔๗) ‘‘วิหารสีมาย วา คามสีมาย วา ปติฏฺฐิโต’’ติ จ ‘‘นทิตีเร ปน ขาณุกํ โกเฏฺฏตฺวา ตตฺถ พทฺธนาวาย น วฏฺฏตี’’ติ จ ‘‘สเจ ปน เสตุ วา เสตุปาทา วา พหิตีเร ปติฏฺฐิตา, กมฺมํ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ จ เอวํ วิสภาคา สุ คามสีมาสุ สาขาทีนํ ผุสนเมว สงฺกรโทสการณเตฺตน วุตฺตํ, น ภิกฺขุผุสนํฯ ตถา หิ ‘‘อโนฺตน ทิยํ ชาตรุเกฺข พนฺธิตฺวา กมฺมํ กาตพฺพ’’นฺติ นทิยํ นาวาพนฺธนํ อนุญฺญาตํ อุทกุเกฺขปนิสฺสยเตฺ ตน นทิสีมาย สภาคตฺตาฯ ยทิ หิ ภิกฺขูนํ ผุสนเมว ปฏิจฺจ สพฺพตฺถ สมฺพนฺธโทโส วุโตฺต สิยา, นทิยมฺปิ พนฺธนํ ปฏิกฺขิปิตพฺพํ ภเวยฺยฯ ตตฺถาปิ หิ ภิกฺขุผุสนํ กมฺมโกปการณํ โหติ, ตสฺมา สภาคสีมาสุ ปวิสิตฺวา ภูมิอาทิํ ผุสิตฺวา วา อผุสิตฺวา วา สาขาทิมฺหิ ฐิเต ตํ สาขาทิํ ผุสโนฺตว ภิกฺขุ โสเธตโพฺพฯ วิสภาคสีมาสุ ปน สาขาทิมฺหิ ผุสิตฺวา ฐิเต ตํ สาขาทิํ อผุสนฺตาปิ สเพฺพ ภิกฺขู โสเธตพฺพาฯ อผุสิตฺวา ฐิเต ปน ตํ สาขาทิํ ผุสโนฺตว ภิกฺขุ โสเธตโพฺพติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ

ยํ ปเนตฺถ เกจิ ‘‘พทฺธสีมานํ ทฺวินฺนํ อญฺญมญฺญํ วิย พทฺธสีมาคามสีมานมฺปิ ตทญฺญา สมฺปิ สพฺพาสํ สมานสํวาสกสีมานํ อญฺญมญฺญํ รุกฺขาทิสมฺพเนฺธ สติ ตทุภยมฺปิ เอกสีมํ วิย โสเธตฺวา เอกเตฺถว กมฺมํ กาตพฺพํ, อญฺญตฺถ กตํ กมฺมํ วิปชฺชติ, นเตฺถตฺถ สภาควิสภาคเภ โท’’ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ, สภาคสีมานํ อญฺญมญฺญํ สเมฺภทโทสาภาวสฺส วิสภาคสีมาน เมว ตพฺภาวสฺส สุตฺตสุตฺตานุโลมาทิวินยนเยหิ สิทฺธตฺตาฯ ตถา หิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สีมํ สมฺมนฺนิตุ’’นฺติ คามสีมายเมว พทฺธสีมํ สมฺมนฺนิตุํ อนุญฺญาตํฯ ตาสํ นิสฺสยนิสฺสิตภาเวน สภาคตา, สเมฺภทโชฺฌตฺถรณาทิโทสาภาโว จ สุตฺตโตว สิโทฺธฯ พนฺธนกาเล ปน อนุ ญฺญาตสฺส สมฺพนฺธสฺส อนุโลมโต ปจฺฉา สญฺชาตรุกฺขาทิสมฺพโนฺธปิ ตาสํ วฏฺฏติ เอวฯ ‘‘ยํ, ภิกฺขเว…เป.… กปฺปิยํ อนุโลเมติ อกปฺปิยํ ปฏิพาหติฯ ตํ โว กปฺปตี’’ติ (มหาว. ๓๐๕) วุตฺตตฺ ตาฯ เอวํ ตาว พทฺธสีมาคามสีมานํ อญฺญมญฺญํ สภาคตา, สเมฺภทาทิโทสาภาโว จ สุตฺตสุตฺ ตานุโลมโต สิโทฺธฯ อิมินา เอว นเยน อรญฺญสีมาสตฺตพฺภนฺตรสีมานํ, นทิอาทิอุทกุเกฺขปสี มานญฺจ สุตฺตสุตฺตานุโลมโต อญฺญมญฺญํ สภาคตา, สเมฺภทาทิโทสาภาโว จ สิโทฺธติ เวทิต โพฺพฯ

พทฺธสีมาย ปน อญฺญาย พทฺธสีมาย, นทิอาทิสีมาสุ จ พนฺธิตุํ ปฏิเกฺขปสิทฺธิโต เจว อุทกุเกฺขปสตฺตพฺภนฺตรสีมานํ นทิอาทีสุ เอว กาตุํ นิยมนสุตฺตสามตฺถิเยน พทฺธสีมาคามสีมา ทีสุ กรณปฏิเกฺขปสิทฺธิโต จ ตาสํ อญฺญมญฺญํ วิสภาคตา, อุปฺปตฺติกฺขเณ, ปจฺฉา จ รุกฺขาทีหิ สเมฺภทาทิโทสสมฺภโว จ วุตฺตนเยน สุตฺตสุตฺตานุโลมโต จ สิชฺฌนฺติฯ เตเนว **อฏฺฐกถายํ** (มหาว. อฏฺฐ. ๑๔๘) วิสภาคสีมานเมว วฏรุกฺขาทิวจเนหิ สมฺพนฺธโทสํ ทเสฺสตฺวา สภาคานํ พทฺธสีมาคามสีมาทีนํ สมฺพนฺธโทโส น ทสฺสิโต, น เกวลญฺจ น ทสฺสิโต, อถ โข ตาสํ สภาค สีมานํ รุกฺขาทิสมฺพเนฺธปิ โทสาภาโว ปาฬิอฏฺฐกถาสุ ญาปิโต เอวฯ ตถา หิ ปาฬิยํ ‘‘ปพฺพ ตนิมิตฺตํ ปาสาณนิมิตฺตํ วนนิมิตฺตํ รุกฺขนิมิตฺต’’นฺติอาทินา วฑฺฒนกนิมิตฺตานิ อนุญฺญาตานิฯ เตน เนสํ รุกฺขาทีนํ นิมิตฺตานํ วฑฺฒเนปิ พทฺธสีมาคามสีมานํ สงฺกรโทสาภาโว ญาปิโตว โห ติฯ ทฺวินฺนํ ปน พทฺธสีมานํ อีทิโส สมฺพโนฺธ น วฏฺฏติฯ วุตฺตญฺหิ ‘‘เอกรุโกฺขปิ จ ทฺวินฺนํ สีมานํ นิมิตฺตํ โหติ, โส ปน วฑฺฒโนฺต สีมาสงฺกรํ กโรติ, ตสฺมา น กาตโพฺพ’’ติ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติโยชนปรมํ สีมํ สมฺมนฺนิตุ’’นฺติ วจนโตปิ จายํ ญาปิโตฯ ติโยชนปรมาย หิ สีมาย

สมนฺตา ปริยเนฺตสุ รุกฺขลตาคุมฺพาทีหิ พทฺธสีมาคามสีมานํ นิยเมน อญฺญมญฺญํ สมฺพนฺธสฺส สมฺภวโต ‘‘อีทิสํ สมฺพนฺธนํ วินาเสตฺวาว สีมา สมฺมนฺนิตพฺพา’’ติ อฏฺฐกถายมฺปิ น วุตฺตํฯ

ยทิ เจตฺถ รุกฺขาทิสมฺพเนฺธน กมฺมวิปตฺติ ภเวยฺย, อวสฺสเมว วตฺตพฺพํ สิยาฯ วิปตฺติปริหารตฺถญฺหิ อาจริยา นิราสงฺกฏฺฐาเนสุปิ ‘‘ภิตฺตึ อกิเตฺตตฺวา’’ติอาทินา สิทฺธเมวตฺถํ ปุนปฺปุนํ อโวจุํฯ อิธ ปน ‘‘วนมเชฺฌ วิหารํ กโรนฺติ, วนํ น กิเตฺตตพฺพ’’นฺติอาทิรุกฺขลตาทีหิ นิรนฺตเร วนมเชฺฌปิ สีมาพนฺธนเมว อโวจุํฯ ตถา ถมฺภานํ อุปริ กตปาสาทาทีสุ เหฏฺฐา ถมฺภาทีหิ เอกาพเทฺธสุ อุปริมตลาทีสุ สีมาพนฺธนํ พหุธา วุตฺตํฯ ตสฺมา พทฺธสีมาคามสีมานํ รุกฺขาทิสมฺพโนฺธ เตหิ มุขโตว วิหิโตฯ อปิจ คามสีมานมฺปิ ปาเฏกฺกํ พทฺธสีมาสทิสตาย เอกิสฺสา คามสีมาย กมฺมํ กโรเนฺตหิ ทพฺพติณมเตฺตนาปิ สมฺพนฺธา คามนฺตรปรมฺปรา อรญฺญนทิสมุทฺทา จ โสเธตพฺพาติ สกลทีปํ โสเธตฺวาว กาตพฺพํ สิยาฯ เอวํ ปน อโสเธตฺวา ปฐมมหาสงฺคีติกาลโต ปภุติ กตานํ อุปสมฺปทาทิกมฺมานํ, สีมาสมฺมุตีนญฺจ วิปชฺชนโต สเพฺพสมฺปิ ภิกฺขูนํ อนุปสมฺปนฺนสงฺกาปสโงฺค จ ทุนฺนิวาโร โหติฯ น เจตํ ยุตฺตํฯ ตสฺมา วุตฺตนเยเนว วิสภาคสีมานเมว รุกฺขาทีหิ สมฺพนฺธโทโส, น พทฺธสีมาคามสีมาทีนํ สภาคสีมานนฺติ คเหตพฺพํฯ

มหาสีมาโสธนสฺส ทุกฺกรตาย ขณฺฑสีมายเมว เยภุเยฺยน สงฺฆกมฺมกรณนฺติ อาห **‘‘สีมา มาฬเก’’**ติอาทิ ฯ มหาสงฺฆสนฺนิปาเต ปน ขณฺฑสีมาย อปฺปโหนกตาย มหาสีมาย กเมฺม กริยมาเนปิ อยํ นโย คเหตโพฺพฯ

‘‘อุกฺขิปาเปตฺวา’’ติ อิมินา กายปฏิพเทฺธนปิ สีมํ ผุสโนฺต สีมโฏฺฐว โหตีติ ทเสฺสติฯ **ปุริมนเยปี**ติ ขณฺฑสีมโต มหาสีมํ ปวิฏฺฐสาขานเยปิฯ สีมฏฺฐรุกฺขสาขาย นิสิโนฺน สีมโฏฺฐว โหตีติ อาห **‘‘หตฺถปาสเมว อาเนตโพฺพ’’**ติฯ เอตฺถ จ รุกฺขสาขาทีหิ อญฺญมญฺญํ สมฺพนฺธาสุ เอตาสุ ขนฺธสีมายํ ตโย ภิกฺขู, มหาสีมายํ เทฺวติ เอวํ ทฺวีสุ สีมาสุ สีมนฺตริกํ อผุสิตฺวา, หตฺถปาสญฺจ อวิชหิตฺวา ฐิเตหิ ปญฺจหิ ภิกฺขูหิ อุปสมฺปทาทิกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ เกจิ วทนฺติฯ ตํ น ยุตฺตํ ‘‘นานาสีมาย ฐิตจตุโตฺถ กมฺมํ กเรยฺย, อกมฺมํ, น จ กรณีย’’นฺติอาทิ (มหาว. ๓๘๙) วจนโตฯ เตเนวตฺถาปิ มหาสีมํ โสเธตฺวา มาฬกสีมายเมว กมฺมกรณํ วิหิตํฯ อญฺญถา ภิโนฺน สีมฏฺฐตาย ตตฺรฏฺฐสฺส คณปูรกตฺตาภาวา กมฺมโกโปว โหตีติฯ

ยทิ เอวํ กถํ ฉนฺทปาริสุทฺธิอาหรณวเสน มหาสีมาโสธนนฺติ? ตมฺปิ วินยญฺญู น อิจฺฉนฺติ, หตฺถปาสานยนพหิสีมากรณวเสเนว ปเนตฺถ โสธนํ อิจฺฉนฺติ, ทินฺนสฺสาปิ ฉนฺทสฺส อนาคมเนน มหาสีมโฏฺฐ กมฺมํ โกเปตีติฯ ยทิ จสฺส ฉนฺทาทิ นาคจฺฉติ, กถํ โส กมฺมํ โกเปสฺสตีติ? ทฺวินฺนํ วิสภาคสีมานํ สมฺพนฺธโทสโตฯ โส จ สมฺพนฺธโทโส อฏฺฐกถาวจนปฺปมาณโตฯ น หิ วินเย สพฺพตฺถ ยุตฺติ สกฺกา ญาตุํ พุทฺธโคจรตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘สเจ เทฺวปิ สีมาโย ปูเรตฺวา นิรนฺตรํ ฐิเตสุ ภิกฺขูสุ กมฺมํ กโรเนฺตสุ เอกิสฺสา เอว สีมาย คโณ จ อุปสมฺปทาเปโกฺข จ อนุสฺสาวโก จ เอกโต ติฏฺฐติ, กมฺมํ สุกตเมว โหติฯ สเจ ปน กมฺมารโห วา อนุสฺสาวโก วา สีมนฺตรโฏฺฐ โหติ, กมฺมํ วิปชฺชตี’’ติ วทนฺติ, ตญฺจ พทฺธสีมาคามสีมาทิสภาคสีมาสุ เอว ยุชฺชติ, ยาสุ อญฺญมญฺญํ รุกฺขาทิสมฺพเนฺธสุปิ โทโส นตฺถิฯ ยาสุ ปน อตฺถิ, น ตาสุ วิสภาคสีมาสุ รุกฺขาทิสมฺพเนฺธ สติ เอกตฺถ ฐิโต อิตรฏฺฐานํ กมฺมํ โกเปติ เอว อฏฺฐกถายํ สามญฺญโต โสธนสฺส วุตฺตตฺตาติ อมฺหากํ ขนฺติฯ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

น โอตรตีติ ปณวสณฺฐานปพฺพตาทีสุ เหฏฺฐา ปมาณรหิตฏฺฐานํ น โอตรติฯ กิญฺจาปิ ปเนตฺถ พชฺฌมานกฺขเณ อุทฺธมฺปิ ปมาณรหิตํ ปพฺพตาทีนิ นาโรหติ, ตถาปิ ตํ ปจฺฉา สีมฏฺฐตาย สีมา โหติฯ เหฏฺฐา ปณวสณฺฐานาทิ ปน อุปริ พทฺธายปิ สีมาย สีมาสงฺขยํ น คจฺฉติ,

ตสฺส วเสน น โอตรตีติ วุตฺตํ, อิตรถา โอโรหณาโรหณานํ สาธารณวเสน ''น โอตรตี''ติอาทินา วตฺตพฺพโตฯ **ยํ กิญฺจี**ติ นิฏฺฐิตสีมาย อุปริ ชาตํ วิชฺชมานํ ปุเพฺพ ฐิตํ, ปจฺฉา สญฺชาตํ, ปวิฏฺฐญฺจ ยํกิญฺจิ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกํ สพฺพมฺปีติ อโตฺถฯ อโนฺตสีมาย หิ หตฺถิกฺขนฺธาทิสวิญฺญาณเกสุ นิสิโนฺนปิ ภิกฺขุ สีมโฏฺฐว โหติฯ **''พทฺธสีมายา''**ติ อิทญฺจ ปกรณวเสน อุปลกฺขณโต วุตฺตํฯ อพทฺธสีมาสุปิ สพฺพาสุ ฐิตํ ตํ สีมาสงฺขฺยเมว คจฺฉติฯ

เอกสมฺพเทฺธน คตนฺติ รุกฺขลตาทิตตฺรชาตเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ ตาทิสมฺปิ ''อิโต คต''นฺติ วตฺตพฺพตํ อรหติฯ ยํ ปน ''อิโต คต''นฺติ วา ''ตโต อาคต''นฺติ วา วตฺตุํ อสกฺกุเณยฺยํ อุโภสุ พทฺธสีมาคามสีมาสุ, อุทกุเกฺขปนทิอาทีสุ จ ติริยํ ปติตรชฺชุทณฺฑาทิ, ตตฺถ กึ กาตพฺพนฺติ? เอตฺถ ปน พทฺธสีมาย ปติฏฺฐิตภาโค พทฺธสีมา, อพทฺธคามสีมาย ปติฏฺฐิตภาโค คามสีมา ตทุภยสีมฏฺฐปพฺพตาทิ วิยฯ พทฺธสีมโต อุฏฺฐิตวฏรุกฺขสฺส ปาโรเห, คามสีมาย คามสีมโต อุฏฺฐิตวฏรุกฺขสฺส ปาโรเห จ พทฺธสีมาย ปติฏฺฐิเตปิ เอเสว นโยฯ มูลปติฏฺฐิตกาลโต หิ ปฏฺฐาย ''อิโต คตํ, ตโต อาคต''นฺติ วตฺตุํ อสกฺกุเณยฺยโต โส ภาโค ยถาปวิฏฺฐสีมาสงฺขฺยเมว คจฺฉติ, เตสํ รุกฺขปาโรหานํ อนฺตรา ปน อากาสฏฺฐสาขา ภูมิยํ สีมาปริเจฺฉทปฺปมาเณน ตทุภยสีมา โหตีติ เกจิ วทนฺติฯ ยสฺมา ปนสฺส สาขาย ปาโรโห ปวิฏฺฐสีมาย ปถวิยํ มูเลหิ ปติฏฺฐหิตฺวาปิ ยาว สาขํ วินา ฐาตุํ น สโกฺกติ, ตาว มูลสีมฏฺฐตํ น วิชหติฯ ยทา ปน วินา ฐาตุํ สโกฺกติ, ตทาปิ ปาโรหมตฺตเมว ปวิฏฺฐสีมฏฺฐตํ สมฺเปติฯ ตสฺมา สโพฺพปิ อากาสฏฺฐสาขาภาโค ปุริมสีมฏฺฐตํ น วิชหติ, ตโต อาคตภาคสฺส อวิชหิตตฺตาติ อมฺหากํ ขนฺติฯ อุทกุเกฺขปนทิอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ ตตฺถ จ วิสภาคสีมาย เอวํ ปวิเฏฺฐ สกลสีมาโสธนํ, สภาคาย ปวิเฏฺฐ ผุสิตฺวา ฐิตมตฺตภิกฺขุโสธนญฺจ สพฺพํ ปุเพฺพ วุตฺตนยเมวฯ

๑๔๐. ปารยตีติ อโชฺฌตฺถรติ, นทิยา อุโภสุ ตีเรสุ ปติฏฺฐมานา สีมา นทิอโชฺฌตฺถรา นาม โหตีติ อาห **''นทิํอโชฺฌตฺถรมาน''**นฺติฯ อโนฺตนทิยญฺหิ สีมา น โอตรติฯ นทิลกฺขเณ ปน อสติ โอตรติ, สา จ ตทา นทิปารสีมา น โหตีติ อาห **''นทิยา ลกฺขณํ นทินิมิเตฺต วุตฺตนยเมวา''**ติฯ **อสฺสา**ติ ภเวยฺยฯ อวสฺสํ ลพฺภเนยฺยา ปน ธุวนาวาว โหตีติ สมฺพโนฺธฯ **''น นาวายา''**ติ อิมินา นาวํ วินาปิ สีมา พทฺธา สุพทฺธา เอว โหติ, อาปตฺติปริหารตฺถา นาวาติ ทเสฺสติฯ

รุกฺขสงฺฆาฏมโยติ อเนกรุเกฺข เอกโต ฆเฏฺฏตฺวา กตเสตุฯ รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา กโตติ ปาฐเสโสฯ **''สพฺพนิมิตฺตานํ อโนฺต ฐิเต ภิกฺขู หตฺถปาสคเต กตฺวา''**ติ อิทํ อุภินฺนํ ตีรานํ เอกคามเขตฺตภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปพฺพตสณฺฐานา**ติ เอกโต อุคฺคตทีปสิขรตฺตา วุตฺตํฯ

สีมานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุโปสถาคาราทิกถาวณฺณนา

๑๔๑. สมูหนิตฺวาติ วินาเสตฺวา, อุทฺธริตฺวาติ อโตฺถฯ อิทญฺจ อาปตฺติปริหารตฺถํ วุตฺตํฯ

๑๔๒. ยานิ กานิจีติ อิธ นิมิตฺตานํ สีมาย ปาฬิยํ สรูปโต อวุตฺตตฺตา วุตฺตํฯ

อุโปสถาคาราทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อวิปฺปวาสสีมานุชานนกถาวณฺณนา

๑๔๓. **อฎฺฐารสา**ติ อนฺธกวินฺทวิหารมฺปิ อุปาทาย วุจฺจติฯ **เนสํ สีมา**ติ เตสุ มหาวิหาเรสุฯ ‘‘มน’’นฺติ อิมสฺส วิวรณํ **อีสก**นฺติ, อีสกํ วุโฬฺหติ อโตฺถฯ อิมเมวตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘อปฺปตฺตวุฬฺหภาโว อโหสี’’**ติ วุตฺตํฯ **อมนสิกโรโนฺต**ติ อิทฺธิยา อนติกฺกมสฺส การณํ วุตฺตํฯ

๑๔๔. **โส**ติ ภิกฺขุนิสโงฺฆฯ **เทฺวปี**ติ เทฺว สมานสํวาสอวิปฺปวาสาโยฯ **อวิปฺปวาสสีมา**ติ มหาสีมํ สนฺธาย วทติฯ ตเตฺถว เยภุเยฺยน อวิปฺปวาสาติฯ

‘‘อวิปฺปวาสํ อชานนฺตาปี’’ติ อิทํ มหาสีมาย วิชฺชมานาวิชฺชมานตฺตํ, ตสฺสา พาหิรปริเจฺฉทญฺจ อชานนฺตานํ วเสน วุตฺตํฯ เอวํ อชานเนฺตหิปิ อโนฺตสีมาย ฐตฺวา กมฺมวาจาย กตาย สา สีมา สมูหตาว โหตีติ อาห **‘‘สมูหนิตุเญฺจว พนฺธิตุญฺจ สกฺขิสฺสนฺตี’’**ติฯ **นิราสงฺกฎฺฐาเน**ติ ขณฺฑสีมารหิตฎฺฐาเนฯ อิทญฺจ มหาสีมาย วิชฺชมานายปิ กมฺมกรณสุขตฺถํ ขณฺฑสีมา อิจฺฉิตาติ ตํ เจติยงฺคณาทิพหุสนฺนิปาตฎฺฐาเน น พนฺธตีติ วุตฺตํฯ ตตฺถาปิ สา พทฺธา สุพทฺธา เอว มหาสีมา วิยฯ **‘‘ปฎิพนฺธิตุํ ปน น สกฺขิสฺสเนฺตวา’’**ติ อิทํ ขณฺฑสีมาย อสมูหตตฺตา, ตสฺสา อวิชฺชมานตฺตสฺส อชานนโต จ มหาสีมาพนฺธนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ขณฺฑสีมํ ปน นิราสงฺกฎฺฐาเน พนฺธิตุํ สกฺขิสฺสเนฺตวฯ **สีมาสเมฺภทํ กตฺวา**ติ ขณฺฑสีมาย วิชฺชมานปเกฺขสีมาย สีมํ อโชฺฌตฺถรณสเมฺภทํ กตฺวา อวิชฺชมานปเกฺขปิ สเมฺภทสงฺกาย อนิวตฺตเนน สเมฺภทสงฺกํ กตฺวาฯ **อวิหารํ กเรยฺยุ**นฺติ สงฺฆกมฺมานารหํ กเรยฺยุํฯ ปุเพฺพ หิ เจติยงฺคณาทินิราสงฺกฎฺฐาเน กมฺมํ กาตุํ สกฺกา, อิทานิ ตมฺปิ วินาสิตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **น สมูหนิตพฺพา**ติ ขณฺฑสีมํ อชานเนฺตหิ น สมูหนิตพฺพาฯ **อุโภปิ น ชานนฺตี**ติ อุภินฺนํ ปเทสนิยมํ วา ตาสํ ทฺวินฺนมฺปิ วา อญฺญตราย วา วิชฺชมานตํ วา อวิชฺชมานตํ วา น ชานนฺติ, สพฺพตฺถ สงฺกา เอว โหติฯ **‘‘เนว สมูหนิตุํ, น พนฺธิตุํ สกฺขิสฺสนฺตี’’**ติ อิทํ นิราสงฺกฎฺฐาเน ฐตฺวา สมูหนิตุํ สโกฺกโนฺตปิ มหาสีมํ ปฎิพนฺธิตุํ น สโกฺกนฺตีติ อิมมตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **‘‘น จ สกฺกา…เป…. กมฺมวาจํ กาตุ’’**นฺติ อิทํ สีมาพนฺธนกมฺมวาจํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา พนฺธิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา น สมูหนิตพฺพาติ อโตฺถฯ

เกจิ ปน ‘‘อีทิเสสุ วิหาเรสุ ฉปฺปญฺจมเตฺต ภิกฺขู คเหตฺวา วิหารโกฎิโต ปฎฺฐาย วิหารปริเกฺขปสฺส อโนฺต จ พหิ จ สมนฺตา เลฑฺฑุปาเต สพฺพตฺถ มญฺจปฺปมาเณ โอกาเส นิรนฺตรํ ฐตฺวา ปฐมํ อวิปฺปวาสสีมํ, ตโต สมานสํวาสกสีมญฺจ สมูหนนวเสน สีมาย สมุคฺฆาเต กเต ตสฺมิํ วิหาเร ขณฺฑสีมาย, มหาสีมายปิ วา วิชฺชมานเตฺต สติ อวสฺสํ เอกสฺมิํ มญฺจฎฺฐาเน ตาสํ มชฺฌคตา เต ภิกฺขู ตา สมูหเนยฺยุํ, ตโต คามสีมา เอว อวสิเสฺสยฺยฯ น เหตฺถ สีมาย, ตปฺปริเจฺฉทสฺส วา ชานนํ องฺคํฯ สีมาย ปน อโนฺตฐานํ, ‘‘สมูหนิสฺสามา’’ติ กมฺมวาจาย กรณเญฺจตฺถ องฺคํฯ **อฎฺฐกถายํ** ‘ขณฺฑสีมํ ปน ชานนฺตา อวิปฺปวาสํ อชานนฺตาปิ สมูหนิตุเญฺจว พนฺธิตุญฺจ สกฺขิสฺสนฺตี’ติ เอวํ มหาสีมาย ปริเจฺฉทสฺส อชานเนปิ สมูหนสฺส วุตฺตตฺตาฯ คามสีมาย เอว จ อวสิฎฺฐาย ตตฺถ ยถารุจิ ทุวิธมฺปิ สีมํ พนฺธิตุเญฺจว อุปสมฺปทาทิกมฺมํ กาตุญฺจ วฎฺฎตี’’ติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

อวิปฺปวาสสีมานุชานนกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

คามสีมาทิกถาวณฺณนา

๑๔๗. ปาฬิยํ ‘‘อสมฺมตาย, ภิกฺขเว, สีมายา’’ติอาทินา คามสีมา เอว พทฺธสีมาย เขตฺตํ, อรญฺญนทิอาทโย วิย สตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปาทีนํฯ สา จ คามสีมา พทฺธสีมาวิรหิต

ฏฺฐาเน สยเมว สมานสํวาสา โหตีติ ทเสฺสติฯ **ยา ตสฺส วา คามสฺส คามสีมา**ติ เอตฺถ คามสีมาปริเจฺฉทสฺส อโนฺต จ พหิ จ เขตฺตวตฺถุอรญฺญปพฺพตาทิกํ สพฺพํ คามเขตฺตํ สนฺธาย ‘‘คามสฺสา’’ติ วุตฺตํ, น อนฺตรฆรเมวฯ ตสฺมา ตสฺส สกลสฺส คามเขตฺตสฺส สมฺพนฺธนียา คามสีมาติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ โย หิ โส อนฺตรฆรเขตฺตาทีสุ อเนเกสุ ภูมิภาเคสุ ‘‘คาโม’’ติ เอกเตฺตน โลกชเนหิ ปญฺญโตฺต คามโวหาโร, โสว อิธ ‘‘คามสีมา’’ติปิ วุจฺจตีติ อธิปฺปาโย, คาโม เอว หิ **คามสีมา**ฯ อิมินาว นเยน อุปริ อรญฺญํ นที สมุโทฺท ชาตสฺสโรติ เอวํ เตสุ ภูมิปฺปเทเสสุ เอกเตฺตน โลกชนปญฺญตฺตานเมว อรญฺญาทีนํ อรญฺญสีมาทิภาโว เวทิตโพฺพฯ โลเก ปน คามสีมาทิโวหาโร คามาทีนํ มริยาทายเมว วตฺตุํ วฏฺฏติ, น คามเขตฺตาทีสุ สพฺพตฺถฯ สาสเน ปน เต คามาทโย อิตรนิวตฺติอเตฺถน สยเมว อตฺตโน มริยาทาติ กตฺวา คาโม เอว คามสีมา, อรญฺญเมว **อรญฺญสีมา…เป….** สมุโทฺท เอว **สมุทฺทสีมา**ติ สีมาโวหาเรน วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ

‘‘นิคมสฺส วา’’ติ อิทํ คามสีมปฺปเภทํ สพฺพํ อุปลกฺขณวเสน ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘นครมฺปิ คหิตเมวา’’**ติฯ **‘‘พลึ ลภนฺตี’’**ติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํ, ‘‘อยํ คาโม เอตฺตโก กรีสภาโค’’ติอาทินา ปน ราชปเณฺณสุ อาโรปิเตสุ ภูมิภาเคสุ ยสฺมึ ยสฺมึ ตฬากมาติกาสุสานปพฺพตาทิเก ปเทเส พลึ น คณฺหนฺติ, โสปิ คามสีมา เอวฯ ราชาทีหิ ปริจฺฉินฺนภูมิภาโค หิ สโพฺพว ฐเปตฺวา นทิโลณิชาตสฺสเร คามสีมาติ เวทิตโพฺพฯ เตนาห **‘‘ปริจฺฉินฺทิตฺวา ราชา กสฺสจิ เทตี’’**ติฯ สเจ ปน ตตฺถ ราชา กญฺจิ ปเทสํ คามนฺตเรน โยเชติ, โส ปวิฏฺฐคามสีมตํ เอว ภชติ, นทิชาตสฺสเรสุ วินาเสตฺวา ตฬากาทิภาวํ วา ปูเรตฺวา เขตฺตาทิภาวํ วา ปาปิเตสุปิ เอเสว นโยฯ

เย ปน คามา ราชโจราทิภยปีฬิเตหิ มนุเสฺสหิ ฉฑฺฑิตา จิรมฺปิ นิมฺมนุสฺสา ติฏฺฐนฺติ, สมนฺตา ปน คามา สนฺติ, เตปิ ปาเฏกฺกํ คามสีมาวฯ เตสุ หิ ราชาโน สมนฺตคามวาสีหิ กสาเปตฺวา วา เยหิ เกหิจิ กสิตฏฺฐานํ ลิขิตฺวา วา พลึ คณฺหนฺติ, อเญฺญน วา คาเมน เอกีภาวํ วา อุปเนนฺติฯ เย ปน คามา ราชูหิปิ ปริจฺจตฺตา คามเขตฺตานนฺตริกา มหารเญฺญน เอกีภูตา, เต อคามการญฺญสีมตํ ปาปุณนฺติ, ปุริมา คามสีมา วินสฺสติฯ ราชาโน ปน เอกสฺมึ อรญฺญาทิปฺปเทเส มหนฺตํ คามํ กตฺวา อเนกสหสฺสานิ กุลานิ วาสาเปตฺวา ตตฺถ วาสีนํ โภคคามาติ สมนฺตา ภูตคาเม ปริจฺฉินฺทิตฺวา เทนฺติฯ ปุราณนามํ, ปน ปริเจฺฉทญฺจ น วินาเสนฺติ, เตปิ ปเจฺจกํ คามสีมา เอวฯ เอตฺตาวตา ปุริมคามสีมตฺตํ น วิชหนฺติฯ **สา จ อิตรา จา**ติอาทิ ‘‘สมานสํวาสา เอกูโปสถา’’ติ ปาฬิปทสฺส อธิปฺปายวิวรณํฯ ตตฺถ หิ สา จ ราชิจฺฉาวเสน ปริวตฺติตฺวา สมุปฺปนฺนา อภินวา, อิตรา จ อปริวตฺตา ปกติคามสีมา, ยถา พทฺธสีมาย สพฺพํ สงฺฆกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติ, เอวเมตาปิ สพฺพกมฺมารหตาสทิเสน พทฺธสีมาสทิสา, สา สมานสํวาสา เอกูโปสถาติ อธิปฺปาโยฯ สามญฺญโต ‘‘พทฺธสีมาสทิสา’’ติ วุเตฺต ติจีวราวิปฺปวาสสีมํ พทฺธสีมํ เอว มญฺญนฺตีติ ตํสทิสตานิวตฺตนมุเขน อุปริ สตฺตพฺภนฺตรสีมาย ตํสทิสตาปิ อตฺถีติ ทสฺสนนยสฺส อิเธว ปสงฺคํ ทเสฺสตุํ **‘‘เกวล’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ

วิญฺฌาฏวิสทิเส อรเญฺญติ ยตฺถ ‘‘อสุกคามสฺส อิทํ เขตฺต’’นฺติ คามโวหาโร นตฺถิ, ยตฺถ จ น กสนฺติ น วปนฺติ, ตาทิเส อรเญฺญฯ มจฺฉพนฺธานํ อคมนปถา นิมฺมนุสฺสาวาสา สมุทฺทนฺตรทีปกาปิ เอเตฺถว สงฺคยฺหนฺติฯ ยํ ยญฺหิ อคามเขตฺตภูตํ นทิสมุทฺทชาตสฺสรวิรหิตํ ปเทสํ, ตํ สพฺพํ อรญฺญสีมาติ เวทิตพฺพํฯ สา จ สตฺตพฺภนฺตรสีมํ วินาว สยเมว สมานสํวาสา พทฺธสีมาสทิสาฯ นทิอาทิสีมาสุ วิย สพฺพเมตฺถ สงฺฆกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติฯ นทิสมุทฺทชาตสฺสรานํ ตาว **อฏฺฐกถายํ** ‘‘อตฺตโน สภาเวเนว พทฺธสีมาสทิสา’’ติอาทินา วุตฺตตฺตา สีมตา

สิทฺธาฯ อรญฺญสฺส ปน สีมตา กถนฺติ? สตฺตพฺภนฺตรสีมานุชานนสุตฺตาทิสามตฺถิยโตฯ ยถา หิ คามสีมาย วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ พหู พทฺธสีมาโย อนุญฺญาตา, ตาสญฺจ ทฺวินฺนมนฺตรา อญฺญมญฺญํ อสเมฺภทตฺถํ สีมนฺตริกา อนุญฺญาตา, เอวมิธารเญฺญปิ สตฺตพฺภนฺตรสีมาฯ ตาสญฺจ ทฺวินฺนํ อนฺตรา สีมนฺตริกาย ปาฬิอฏฺฐกถาสุปิ วิธานสามตฺถิยโต อรญฺญสฺสปิ สภาเวเนว นทิอาทีนํ วิย สีมาภาโว ตตฺถ วคฺคกมฺมปริหารตฺถเมว สตฺตพฺภนฺตรสีมาย อนุญฺญาตตฺตาว สิโทฺธติ เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ สีมายเมว หิ ฐิตา สีมฏฺฐานํ วคฺคกมฺมํ กโรนฺติ, น อสีมายํ อากาเส ฐิตา วิย อากาสฏฺฐานํฯ เอวเมว หิ สามตฺถิยํ คเหตฺวา ‘‘สพฺพา, ภิกฺขเว, นที อสีมา’’ติ อาทินา ปฏิกฺขิตฺตพทฺธสีมานมฺปิ นทิสมุทฺทชาตสฺสรานํ อตฺตโน สภาเวเนว สีมาภาโว อฏฺฐกถายํ วุโตฺตติ คเหตโพฺพฯ

อถสฺส ฐิโตกาสโตติ อสฺส ภิกฺขุสฺส ฐิโตกาสโตฯ สเจปิ หิ ภิกฺขุสหสฺสํ ติฏฺฐติ, ตสฺส ฐิโตกาสสฺส พาหิรนฺตโต ปฏฺฐาย ภิกฺขูนํ วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขาย อุปฺปนฺนาย ตาย สห สยเมว สญฺชาตา สตฺตพฺภนฺตรสีมา สมานสํวาสาติ อธิปฺปาโยฯ ยตฺถ ปน ขุทฺทเก อรเญฺญ มหเนฺตหิ ภิกฺขูหิ ปริปุณฺณตาย วคฺคกมฺมสงฺกาภาเวน สตฺตพฺภนฺตรสีมาเปกฺขา นตฺถิ, ตตฺถ สตฺตพฺภนฺตรสีมา น อุปฺปชฺชติ, เกวลารญฺญสีมายเมว, ตตฺถ สเงฺฆน กมฺมํ กาตพฺพํฯ นทิอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ วกฺขติ หิ ‘‘สเจ นที นาติทีฆา โหติ, ปภวโต ปฏฺฐาย ยาว มุขทฺวารา สพฺพตฺถ สโงฺฆ นิสีทติ, อุทกุเกฺขปสีมากมฺมํ นตฺถี’’ติอาทิ (มหาว. อฏฺฐ. ๑๔๗)ฯ อิมินา เอว จ วจเนน วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สีมาเปกฺขาย สติ เอว อุทกุเกฺขปสตฺตพฺภนฺตรสีมา อุปฺปชฺชนฺติ, นาสตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

เกจิ ปน ‘‘สมนฺตา อพฺภนฺตรํ มินิตฺวา ปริเจฺฉทกรเณเนว สีมา สญฺชายติ, น สยเมวา’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ ยทิ หิ อพฺภนฺตรปริเจฺฉทกรณปฺปกาเรน สีมา อุปฺปเชฺชยฺย, อพทฺธสีมา จ น สิยา ภิกฺขูนํ กิริยาปการสิทฺธิโตฯ อปิจ วฑฺฒกีหตฺถานํ, ปกติหตฺถานญฺจ โลเก อเนกวิธตฺตา, วินเย อีทิสํ หตฺถปฺปมาณนฺติ อวุตฺตตฺตา จ เยน เกนจิ มินิเต จ ภควตา อนุญฺญาเตน นุ โข หเตฺถน มินิตํ, น นุ โขติ สีมาย วิปตฺติสงฺกา ภเวยฺยฯ มินเนฺตหิ จ อณุมตฺตมฺปิ อูนมธิกํ อกตฺวา มินิตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย วิปตฺติ เอว สิยาฯ ปริสวเสน จายํ วฑฺฒมานา เตสํ มินเนน วฑฺฒติ วา หายติ วาฯ สเงฺฆ จ กมฺมํ กตฺวา คเต อยํ ภิกฺขูนํ ปโยเคน สมุปฺปนฺนสีมา เตสํ ปโยเคน วิคจฺฉติ น วิคจฺฉติ จฯ กถํ พทฺธสีมา วิย ยาว สาสนนฺตรธานา น ติเฎฺฐยฺย, ฐิติยา จ ปุราณวิหาเรสุ วิย สกเลปิ อรเญฺญ กถํ สีมาสเมฺภทสงฺกา น ภเวยฺยฯ ตสฺมา สีมาเปกฺขาย เอว สมุปฺปชฺชติ, ตพฺพิคเมน วิคจฺฉตีติ คเหตพฺพํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อุทกุเกฺขปสีมายมฺปิ นทิอาทีสุปิฯ

ตตฺถาปิ หิ มชฺฌิมปุริโส น ญายติฯ ตถา สพฺพถาเมน ขิปนํ อุภยตฺถาปิ จ ยสฺสํ ทิสายํ สตฺตพฺภนฺตรสฺส, อุทกุเกฺขปสฺส วา โอกาโส น ปโหติ, ตตฺถ กถํ มินนํ, ขิปนํ วา ภเวยฺย? คามเขตฺตาทีสุ ปวิสนโต อเขเตฺต สีมา ปวิฏฺฐา นามาติ สีมา วิปเชฺชยฺยฯ อเปกฺขาย สีมุปฺปตฺติยํ ปน ยโต ปโหติ, ตตฺถ สตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา สยเมว ปริปุณฺณา ชายนฺติฯ ยโต ปน น ปโหติ, ตตฺถ อตฺตโน เขตฺตปฺปมาเณเนว ชายนฺติ, น พหิฯ ยํ ปเนตฺถ อพฺภนฺตรมินน ปมาณสฺส, วาลุกาทิขิปนกมฺมสฺส จ ทสฺสนํ, ตํ สญฺชาตสีมานํ ฐิตฏฺฐานสฺส ปริเจฺฉทนตฺถํ กตํ คามูปจารฆรูปจารชานนตฺถํ เลฑฺฑุสุปฺปาทิขิปนวิธานทสฺสนํ วิยฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘สีมํ วา สมฺมนฺนติ อุทกุเกฺขปํ วา ปริจฺฉินฺทตี’’ติ วุตฺตํ (กงฺขา. อฏฺฐ. อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา)ฯ เอวํ กเตปิ ตสฺส ปริเจฺฉทสฺส ยาถาวโต ญาตุํ อสกฺกุเณยฺยเตฺตน ปุถุลโต ญตฺ

วา อโนฺต ติฏฺฐเนฺตหิ นิราสงฺกฏฺฐาเน ฐาตพฺพํ, อญฺญํ พหิ กโรเนฺตหิ อติทูเร นิราสงฺกฏฺฐาเน เปเสตพฺพํฯ

อปเร ปน ‘‘สีมาเปกฺขาย กิจฺจํ นตฺถิ, มคฺคคมนนหานาทิอเตฺถหิ เอกภิกฺขุสฺมิมฺปิ อรเญฺญ วา นทิอาทีสุ วา ปวิเฏฺฐ ตํ ปริกฺขิปิตฺวา สตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมา สยเมว ปภา วิย ปทีปสฺส สมฺปฺปชฺชติ, คามเขตฺตาทีสุ ตสฺมิํ โอติณฺณมเตฺต วิคจฺฉติฯ เตเนว เจตฺถ ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ วิสุํ กมฺมํ กโรนฺตานํ สีมาทฺวยสฺส อนฺตรา สีมนฺตริกา อญฺญํ สตฺตพฺภนฺตรํ, อุทกุเกฺขปญฺจ ฐเปตุํ อนุญฺญาตํ, สีมาปริยเนฺต หิ เกนจิ กเมฺมน เปสิตสฺส ภิกฺขุโน สมนฺตา สญฺชาตสีมา อิตเรสํ สีมาย ผุสิตฺวา สีมาสเมฺภทํ กเรยฺย, โส มา โหตูติ, อิตรถา หตฺถจตุรงฺคุลมตฺตายเปตฺถ สีมนฺตริกาย อนุชานิตพฺพโตฯ อปิจ สีมนฺตริกาย ฐิตสฺสาปิ อุภยตฺถ กมฺมโกปวจนโตปิ เจตํ สิชฺฌติฯ ตมฺปิ ปริกฺขิปิตฺวา สยเมว สญฺชาตาย สีมาย อุภินฺนมฺปิ สีมานํ, เอกาย เอว วา สงฺกรโตฯ อิตรถา ตสฺส กมฺมโกปวจนํ น ยุเชฺชยฺยฯ วุตฺตญฺหิ **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘ปริเจฺฉทพฺภนฺตเร หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโตปิ ปริเจฺฉทโต พหิ อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทํ อนติกฺกมิตฺวา ฐิโตปิ กมฺมํ โกเปตี’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา)ฯ กิญฺจ อคามการเญฺญ ฐิตสฺส กมฺมกรณิจฺฉาวิรหิตสฺสาปิ ภิกฺขุโน สตฺตพฺภนฺตรปริจฺฉินฺเนฺน อโชฺฌกาเส จีวรวิปฺปวาโส ภควตา อนุญฺญาโต, โส จ ปริเจฺฉโท สีมาฯ เอวํ อเปกฺขํ วินา สมฺปฺปนฺนาฯ เตเนเวตฺถ ‘อยํ สีมา ติจีวรวิปฺปวาสปริหารมฺปิ ลภตี’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๑๔๗) วุตฺตํฯ ตสฺมา กมฺมกรณิจฺฉํ วินาปิ วุตฺตนเยน สมฺปฺปตฺติ คเหตพฺพา’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ปทีปสฺส ปภา วิย สพฺพปุคฺคลานมฺปิ ปเจฺจกํ สีมาสมฺภเวน สเงฺฆ, คเณ วา กมฺมํ กโรเนฺต ตตฺรฏฺฐานํ ภิกฺขูนํ สมนฺตา ปเจฺจกํ สมฺปฺปนฺนานํ อเนกสีมานํ อญฺญมญฺญํ สงฺกรโทสปฺปสงฺคโตฯ ปริสวเสน จสฺสา วฑฺฒิ, หานิ จ สมฺภวติฯ ปจฺฉา อาคตานํ อภินวสีมนฺตรุปฺปตฺติ เอว, คตานํ สมนฺตา ฐิตสีมาปิ วินาโส จ ภเวยฺยฯ

ปาฬิยํ ปน ‘‘สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรา, อยํ ตตฺถ สมานสํวาสา’’ติอาทินา (มหาว. ๑๔๗) เอกา เอว สตฺตพฺภนฺตรา, อุทกุเกฺขปา จ อนุญฺญาตา, น เจสา สีมา สภาเวน, การณสามตฺถิเยน วา ปภา วิย ปทีปสฺส อุปฺปชฺชติฯ กินฺตุ ภควโต อนุชานเนเนว, ภควา จ อิมาโย อนุชานโนฺต ภิกฺขูนํ วคฺคกมฺมปริหาเรน กมฺมกรณสุขตฺถเมว อนุญฺญาสีติ กถํ นหานาทิกิเจฺจน ปวิฏฺฐานมฺปิ สมนฺตา ตาสํ สีมานํ สมฺปฺปตฺติ ปโยชนาภาวา? ปโยชเน จ เอกํ เอว ปโยชนนฺติ กถํ ปเจฺจกํ ภิกฺขุคณนาย อเนกสีมาสมฺปฺปตฺติ ? ‘‘เอกสีมายํ หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา ฐิตา’’ติ (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) วุตฺตํฯ ยํ ปน ทฺวินฺนํ สีมานํ อนฺตรา ตตฺตกปริเจฺฉเทเนว สีมนฺตริกฏฺฐปนวจนํ, ตตฺถ ฐิตานํ กมฺมโกปวจนญฺจ, ตมฺปิ อิมาสํ สีมานํ ปริเจฺฉทสฺส ทุโพฺพธตาย สีมาย สเมฺภทสงฺกํ, กมฺมโกปสงฺกญฺจ ทูรโต ปริหริตุํ วุตฺตํฯ

โย จ จีวราวิปฺปวาสตฺถํ ภควตา อโพฺภกาเส ทสฺสิโต สตฺตพฺภนฺตรปริเจฺฉโท, โส สีมา เอว น โหติ, เขตฺตตฺตฬากาทิปริเจฺฉโท วิย อยเมตฺถ เอโก ปริเจฺฉโทวฯ ตตฺถ จ พหูสุ ภิกฺขูสุ เอกโต ฐิเตสุ เตสํ วิสุํ วิสุํ อตฺตโน ฐิตฏฺฐานโต ปฏฺฐาย สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรปริ เจฺฉทพฺภนฺตเร เอว จีวรํ ฐเปตพฺพํฯ น ปริสปริยนฺตโต ปฏฺฐายฯ ปริสปริยนฺตโต ปฏฺฐาย หิ อพฺภนฺตเร คยฺหมาเน อพฺภนฺตรปริโยสาเน ฐปิตจีวรํ มเชฺฌ ฐิตสฺส อพฺภนฺตรโต พหิ โหตีติ ตํ อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํ สิยาฯ สีมา ปน ปริสปริยนฺตโตว คเหตพฺพาฯ จีวรวิปฺปวาสปริหาโรเปตฺถ อโพฺภกาสปริเจฺฉทสฺส วิชฺชมานตฺตา วุโตฺต, น ปน ยาว สีมาปริเจฺฉทํ ลพฺภมานตฺตา มหาสีมาย อวิปฺปวาสสีมาโวหาโร วิยฯ มหาสีมายมฺปิ หิ คามคามูปจาเรสุ จีวรํ นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ อิธาปิ มเชฺฌ ฐิตสฺส สีมาปริยเนฺต นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ ตสฺมา ยถาวุตฺตสีมาเปกฺขวเสเนว

ตาสํ สตฺตพฺภนฺตรอุทกุเกฺขปสีมานํ อุปฺปตฺติ, ตพฺพิคเมน วินาโส จ คเหตพฺพาติ อมฺหากํ ขนฺติฯ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ อโญฺญ วา ปการโร อิโต ยุตฺตตโร คเวสิตโพฺพฯ

อิธ ปน ''อรเญฺญ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตรา''ติ เอวํ ปาฬิยํ วิญฺญาฎวิสทิเส อรเญฺญ สมนฺตา สตฺตพฺภนฺตราติ อฎฺฐกถายญฺจ รุกฺขาทินิรนฺตเรปิ อรเญฺญ สตฺตพฺภนฺตรสีมาย วิหิตตฺตา อตฺตโน นิสฺสยภูตาย อรญฺญสีมาย สห เอตสฺสา รุกฺขาทิสมฺพเนฺธ โทสาภาโว ปเคว อคามเกรุเกฺขติ นิสฺสิเตปิ ปเทเส จีวรวิปฺปวาสสฺส รุกฺขปริหารํ วินาว อโพฺภกาสปริหาโรว อนฺมโตติ สิโทฺธติ เวทิตโพฺพฯ

อุปจารตฺถายาติ สีมนฺตริกตฺถาย สตฺตพฺภนฺตรโต อธิกํ วฎฺฎติฯ อูนกํ ปน น วฎฺฎติ เอว สตฺตพฺภนฺตรปริเจฺฉทสฺส ทุพฺพิชานตฺตาฯ ตสฺมา สงฺฆํ วินา เอเกนาปิ ภิกฺขุนา พหิ ติฎฺฐเนฺตน อญฺญํ สตฺตพฺภนฺตรํ อติกฺกมิตฺวา อติทูเร เอว ฐาตพฺพํ, อิตรถา กมฺมโกปสงฺกโตฯ อุทกุเกฺขเปปิ เอเสว นโยฯ เตเนว วกฺขติ ''อูนกํ ปน น วฎฺฎตี''ติ (มหาว. อฎฺฐ. ๑๔๗)ฯ อิทเญฺจตฺถ สีมนฺตริกวิธานํ ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานํ สีมนฺตริกานฺชานนสุตฺตานุโลมโต สิทฺธนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ กิญฺจาปิ หิ ภควตา นิทานวเสน เอกคามสีมานิสฺสิตานํ , เอกสภาคานญฺจ ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานเมว อญฺญมญฺญํ สเมฺภทโชฺฌตฺถรณโทสปริหาราย สีมนฺตริกา อนุญฺญาตา, ตถาปิ ตทนุโลมโต เอกอรญฺญสีมานทิอาทิสีมญฺจ นิสฺสิตานํ เอกสภาคานํ ทฺวินฺนํ สตฺตพฺภนฺตรสีมานมฺปิ อุทกุเกฺขปสีมานมฺปิ อญฺญมญฺญํ สเมฺภทโชฺฌตฺถรณํ, สีมนฺตริกํ วินา อพฺยวธาเนน ฐานญฺจ ภควตา อนภิมตเมวาติ ญตฺวา **อฎฺฐกถาจริยา** อิธาปิ สีมนฺตริกวิธานมกํสุฯ วิสภาคสีมานมฺปิ หิ เอกสีมานิสฺสิตตฺตํ, เอกสภาคตฺตญฺจาติ ทฺวีหเงฺคหิ สมนฺนาคเต สติ เอกํ สีมนฺตริกํ วินา ฐานํ สเมฺภทาย โหติ, นาสตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ สีมนฺตริกวิธานสามตฺถิเยเนว เจตาสํ รุกฺขาทิสมฺพโนฺธปิ พทฺธสีมานํ วิย อญฺญมญฺญํ น วฎฺฎตีติ อยมฺปิ นยโต ทสฺสิโต เอวาติ คเหตพฺพํฯ

''สภาเวเนวา''ติ อิมินา คามสีมา วิย อพทฺธสีมาติ ทเสฺสติฯ **สพฺพเมตฺถ สงฺฆกมฺมํ กาตุํ วฎฺฎตี**ติ สมานสํวาสา เอกูโปสถาติ ทเสฺสติฯ **เยน เกนจี**ติ อนฺตมโส สูกราทินา สเตฺตนฯ มโหเฆน ปน อุนฺนตฎฺฐานโต นินฺนฎฺฐาเน ปตเนฺตน ขโต ขุทฺทโก วา มหโนฺต วา ลกฺขณยุโตฺต ชาตสฺสโรวฯ เอตฺถาปิ ขุทฺทเก อุทกุเกฺขปกิจฺจํ นตฺถิ, สมุเทฺท ปน สพฺพถา อุทกุเกฺขปสีมายเมว กมฺมํ กาตพฺพํ โสเธตุํ ทุกฺกรตฺตาฯ

ปุน ตตฺถาติ โลกโวหารสิทฺธาสุ เอตาสุ นทิอาทีสุ ตีสุ อพทฺธสีมาสุ ปุน วคฺคกมฺมปริหารตฺถํ สาสนโวหารสิทฺธาย อพทฺธสีมาย ปริเจฺฉทํ ทเสฺสโนฺตติ อธิปฺปาโยฯ ปาฬิยํ **ยํ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺสา**ติอาทีสุ อุทกํ อุกฺขิปิตฺวา ขิปียติ เอตฺถาติ อุทกุเกฺขโป, อุทกสฺส ปตโน กาโส, ตสฺมา **อุทกุเกฺขปา**ฯ อยเญฺหตฺถ ปทสมฺพนฺธวเสน อโตฺถ – ปริสปริยนฺตโต ปฎฺฐาย สมนฺตา ยาว มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส อุทกุเกฺขโป อุทกปตนฎฺฐานํ, ตาว ยํ ตํ ปริจฺฉินฺนฎฺฐานํ, อยํ ตตฺถ นทิอาทีสุ อปรา สมานสํวาสา อุทกุเกฺขปสีมาติฯ

ตสฺส อโนฺตติ ตสฺส อุทกุเกฺขปปริจฺฉินฺนสฺส ฐานสฺส อโนฺตฯ น เกวลญฺจ ตเสฺสว อโนฺต, ตโต พหิปิ, เอกสฺส อุทกุเกฺขปสฺส อโนฺต ฐาตุํ น วฎฺฎตีติ วจนํ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทสฺส ทุพฺพิชานโต กมฺมโกปสงฺกา โหตีติฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถายํ** ''ปริเจฺฉทพฺภนฺตเร หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโตปิ ปริเจฺฉทโต พหิ อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทํ อนติกฺกมิตฺวา ฐิโตปิ กมฺมํ โกเปติ อิทํ สพฺพอฎฺฐกถาสุ สนฺนิฎฺฐาน''นฺติ (กงฺขา. อฎฺฐ. นิทานวณฺณนา) วุตฺตํฯ ยํ ปเนตฺถ **สารตฺถทีปนิยํ** ''ตสฺส อโนฺต หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโต กมฺมํ โกเปตีติ อิมินา พหิปริเจฺฉทโต

ยตฺถ กตฺถจิ ฐิโต กมฺมํ น โกเปตี’’ติ (สารตฺถ. ฏี. มหาวคฺค ๓.๑๔๗) วตฺวา มาติกาฏฺฐกถาวจนมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘เนว ปาฬิยํ น อฏฺฐกถายํ อุปลพฺภตี’’ติอาทิ พหุํ ปปญฺจิตํ, ตํ น สุนฺทรํ อิธ อฏฺฐกถาวจเนน มาติกาฏฺฐกถาวจนสฺส นยโต สํสนฺทนโต สงฺฆฏนโตฯ ตถา หิ ทฺวินฺนํ อุทกุกฺเขปปริจฺเฉทานมนฺตรา วิทตฺถิจตุรงฺคุลมตฺตมฺปิ สีมนฺตริกํ อฏฺฐเปตฺวา ‘‘อโญฺญ อุทกุกฺเขโป สีมนฺตริกาย ฐเปตโพฺพ, ตโต อธิกํ วฏฺฏติ เอว, อูนกํ ปน น วฏฺฏตี’’ติ เอวํ อิเธว วุตฺเตน อิมินา อฏฺฐกถาวจเนน สีมนฺตริโกปจาเรน อุทกุกฺเขปโต อูนเก ฐปิเต สีมาย สีมาสเมฺภทโต กมฺมโกโปปิ วุโตฺต เอวฯ ยทเคฺคน จ เอวํ วุโตฺต, ตทเคฺคน ตตฺถ เอกภิกฺขุโน ปเวเสปิ สติ ตสฺส สีมฏฺฐภาวโต กมฺมโกโป วุโตฺต เอว โหติฯ อฏฺฐกถายํ ‘‘อูนกํ ปน น วฏฺฏตี’’ติ กถนเญฺจตํ อุทกุกฺเขปปริเจฺฉทสฺส ทุพฺพิชานเนฺตนปิ สีมาสเมฺภทสงฺกอาปริหารตฺถํ วุตฺตํฯ สตฺตพฺภนฺตรสีมานมนฺตรา ตตฺตกปริเจฺฉเทเนว สีมนฺตริกวิธานวจนโตปิ เอตาสํ ทุพฺพิชานปริเจฺฉทตา, ตตฺถ จ ฐิตานํ กมฺมโกปสงฺกา สิชฺฌติฯ กมฺมโกปสงฺกฏฺฐานมฺปิ อาจริยา ทูรโต ปริหารตฺถํ กมฺมโกปฏฺฐานนฺติ วตฺวาว ฐเปสุนฺติ คเหตพฺพํฯ

ตนฺติ สีมํฯ **‘‘สีฆเมว อติกฺกาเมตี’’**ติ อิมินา ตํ อนติกฺกมิตฺวา อโนฺต เอว ปริวตฺตมานาย กาตุํ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ เอตทตฺถเมว หิ วาลุกาทีหิ สีมาปริจฺฉินฺทนํ, อิตรถา พหิ ปริวตฺตา นุโข, โน วาติ กมฺมโกปสงฺกา ภเวยฺยาติฯ **อญฺญิสฺสา อนุสฺสาวนา**ติ เกวลาย นทิสีมาย อนุสฺสาวนา ฯ **อโนฺตนทิยํ ชาตรุเกฺข วา**ติ อุทกุกฺเขปปริเจฺฉทสฺส พหิ ฐิเต รุเกฺขปิ วาฯ พหินทิตีรเมว หิ วิสภาคสีมตฺตา อพนฺธิตพฺพฏฺฐานํ, น อโนฺตนที นิสฺสยเตฺตน สภาคตฺตาฯ เตเนว ‘‘พหินทิตีเร วิหารสีมาย วา’’ติอาทินา ตีรเมว อพนฺธิตพฺพฏฺฐานเตฺตน ทสฺสิตํ, น ปน นทีฯ **‘‘รุเกฺขปิ ฐิเตหี’’**ติ อิทํ อโนฺตอุทกุกฺเขปฏฺฐํ สนฺธาย วุตฺตํฯ น หิ พหิอุทกุกฺเขเป ภิกฺขูนํ ฐาตุํ วฏฺฏติฯ

รุกฺขสฺสาติ ตเสฺสว อโนฺตอุทกุกฺเขปฏฺฐสฺส รุกฺขสฺสฯ **สีมํ วา โสเธตฺวา**ติ ยถาวุตฺตํ วิหาเร พทฺธสีมํ, คามสีมญฺจ ตตฺถ ฐิตภิกฺขูนํ หตฺถปาสานยนพหิสีมากรณวเสเนว โสเธตฺวาฯ ยถา จ อุทกุกฺเขปสีมายํ กมฺมํ กโรเนฺตหิ, เอวํ พทฺธสีมายํ, คามสีมายํ วา กมฺมํ กโรเนฺตหิปิ อุทกุกฺเขปสีมฏฺฐ โสเธตฺวาว กาตพฺพํฯ เอเตเนว สตฺตพฺภนฺตรอรญฺญสีมาหิปิ อุทกุกฺเขปสีมาย, อิมาย จ สทฺธึ ตาสํ รุกฺขาทิสมฺพนฺธโทโสปิ นยโต ทสฺสิโตว โหติฯ อิมินาว นเยน สตฺตพฺภนฺตรสีมาย พทฺธสีมาคามสีมาหิปิ สทฺธึ, เอตาสญฺจ สตฺตพฺภนฺตรสีมาย สทฺธึ สมฺพนฺธโทโส ญาตโพฺพฯ อฏฺฐกถายํ ปเนตํ สพฺพํ วุตฺตนยโต สกฺกา ญาตุนฺติ อญฺญมญฺญสมาสนฺนานเมเวตฺถ ทสฺสิตํฯ

ตตฺริทํ สุตฺตานุโลมโต นยคฺคหณมฺขํ – ยถา หิ พทฺธสีมายํ สมฺมตา วิปตฺติสีมา โหตีติ ตาสํ อญฺญมญฺญํ รุกฺขาทิสมฺพโนฺธ น วฏฺฏติ, เอวํ นทิอาทีสุ สมฺมตาปิ พทฺธสีมา วิปตฺติสีมาว โหตีติ ตาหิปิ สทฺธึ ตสฺสา รุกฺขาทิสมฺพโนฺธ น วฏฺฏตีติ สิชฺฌติฯ อิมินา นเยน สตฺตพฺภนฺตรสีมาย คามนทิอาทีหิ สทฺธึ, อุทกุกฺเขปสีมาย จ อรญฺญาทีหิ สทฺธึ รุกฺขาทิสมฺพนฺธสฺส น วฏฺฏนกภาโว ญาตโพฺพ, เอวเมตา ภควตา อนุญฺญาตา พทฺธสีมา สตฺตพฺภนฺตรอุทกุกฺเขปสีมา อญฺญมญฺญเญฺจว อตฺตโน นิสฺสยวิรหิตาหิ อิตรีตราสํ นิสฺสยสีมาหิ จ รุกฺขาทิสมฺพเนฺธ สติ สเมฺภทโทสมาปชฺชตีติ สุตฺตานุโลมนโย ญาตโพฺพวฯ

อตฺตโน อตฺตโน ปน นิสฺสยภูตคามาทีหิ สทฺธึ พทฺธสีมาทีนํ ติสฺสนฺนํ อุปฺปตฺติกาเล ภควตา อนุญฺญาตสฺส สเมฺภทโชฺฌตฺถรณสฺส อนุโลมโต รุกฺขาทิสมฺพโนฺธปิ อนุญฺญาโตว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ ยทิ เอวํ อุทกุกฺเขปพทฺธสีมาทีนํ อนฺตรา กสฺมา สีมนฺตริกา น วิหิตาติ? นิสฺสยเภท

สภาวเภเทหิ สยเมว ภินฺนตฺตาฯ เอกนิสฺสยเอกสภาวานเมว หิ สีมนฺตริกาย วินาสํ กโรตีติ วุ
โตฺตวายมโตฺถฯ เอเตเนว นทินิมิตฺตํ กตฺวา พทฺธาย สีมาย สเงฺฆ กมฺมํ กโรเนฺต นทิยมฺปิ ยาว
คามเขตฺตํ อาหจฺจ ฐิตาย อุทกุเกฺขปสีมาย อเญฺญสํ กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํ โหติฯ ยา ป
เนตา โลกโวหารสิทฺธา คามารญฺญนทิสมุทฺทชาตสฺสรสีมา ปญฺจ, ตา อญฺญมญฺญรุกฺขาทิ
สมฺพเนฺธปิ สเมฺภททโสํ นาปชฺชติ, ตถา โลกโวหาราภาวโตฯ น หิ คามาทโย คามนฺตราทีหิ,
นทิอาทีหิ จ รุกฺขาทิสมฺพนฺธมเตฺตน สมฺภินฺนาติ โลเก โวหรนฺติฯ โลกโวหารสิทฺธานญฺจ
โลกโวหารโตว สเมฺภโท วา อสเมฺภโท วา คเหตโพฺพ, นาญฺญโตฯ เตเนว อฏฺฐกถายํ ตาสํ
อญฺญมญฺญํ กตฺถจิปิ สเมฺภทนโย น ทสฺสิโต, สาสนโวหารสิโทฺธเยว ทสฺสิโตติฯ

เอตฺถ ปน พทฺธสีมาย ตาว ‘‘เหฏฺฐา ปถวีสนฺธารกํ อุทกปริยนฺตํ กตฺวา สีมาคตา โหตี’’ติ
อาทินา (มหาว. อฏฺฐ. ๑๓๘) อโธภาคปริเจฺฉโท อฏฺฐกถายํ สพฺพถา ทสฺสิโตฯ คามสีมาทีนํ
ปน น ทสฺสิโตฯ กถมยํ ชานิตโพฺพติ? เกจิ ตาเวตฺถ ‘‘คามสีมาทโยปิ พทฺธสีมา วิย ปถวีสนฺ
ธารกํ อุทกํ อาหจฺจ ติฏฺฐตี’’ติ วทนฺติฯ

เกจิ ปน ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘นทิสมุทฺทชาตสฺสรสีมา, ตาว ตนฺนิสฺสิตอุทกุเกฺขปสีมา จ ปถ
วิยา อุปริตเล, เหฏฺฐา จ อุทกโชฺฌตฺถรณปฺปเทเส เอว ติฏฺฐนฺติ, น ตโต เหฏฺฐา อุทกสฺส
อโชฺฌตฺถรณาภาวาฯ สเจ ปน อุทโกฆาทินา โยชนปฺปมาณมฺปิ นินฺนฏฺฐานํ โหติ, นทิสีมาท
โยว โหนฺติ, น ตโต เหฏฺฐาฯ ตสฺมา นทิอาทีนํ เหฏฺฐา พหิตีรมุเขน อุมเงฺคน, อิทฺธิยา วา ป
วิโฏฺฐ ภิกฺขุ นทิยํ ฐิตานํ กมฺมํ น โกเปติฯ โส ปน อาสนฺนคาเม ภิกฺขูนํ กมฺมํ โกเปติฯ สเจ ปน
โส อุภินฺนํ ตีรคามานํ มเชฺฌ นิสิโนฺน โหติ, อุภยคามฏฺฐานํ กมฺมํ โกเปติฯ สเจ ปน ตีรํ คาม
เขตฺตํ น โหติ, อคามการญฺญเมวฯ ตตฺถ ปน ตีรทฺวเยปิ สตฺตพฺภนฺตรสีมํ วินา เกวลาย ขุทฺ
ทการญฺญสีมาย กมฺมํ กโรนฺตานํ กมฺมํ โกเปติฯ สเจ สตฺตพฺภนฺตรสีมายํ กโรนฺติ, ตทา ยทิ
เตสํ สตฺตพฺภนฺตรสีมาย ปริเจฺฉโท เอตสฺส นิสิโนฺนกาสสฺส ปรโต เอกํ สตฺตพฺภนฺตรํ อติกฺ
กมิตฺวา ฐิโต น กมฺมโกโป ฯ โน เจ, กมฺมโกโปฯ คามสีมายํ ปน อโนฺตอุมเงฺค วา พิเล วา
ยตฺถ ปวิสิตุํ สกฺกา, ยตฺถ วา สุวณฺณมณิอาทึ ขณิตฺวา คณฺหนฺติ, คเหตุํ สกฺกาติ วา สมฺภาวนา
โหติ, ตตฺตกํ เหฏฺฐาปิ คามสีมา, ตตฺถ อิทฺธิยา อโนฺต นิสิโนฺนปิ กมฺมํ โกเปติฯ ยตฺถ ปน ปกติ
มนุสฺสานํ ปเวสสมฺภาวนาปิ นตฺถิ, ตํ สพฺพํ ยาว ปถวิสนฺธารกอุทกา อรญฺญสีมาว, น คามสี
มาฯ อรญฺญสีมายมฺปิ เอเสว นโยฯ ตตฺถปิ หิ ยตฺตเก ปเทเส ปเวสสมฺภาวนา, ตตฺตกเมว อุ
ปริตเล อรญฺญสีมา ปวตฺตติฯ ตโต ปน เหฏฺฐา น อรญฺญสีมา, ตตฺถ อุปริตเลน สห เอการ
ญฺญโวหาราภาวโตฯ น หิ ตตฺถ ปวิฏฺฐํ อรญฺญํ ปวิโฏฺฐ ติ โวหรนฺติฯ ตสฺมา ตตฺรโฏฺฐ อุปริ
อรญฺญฏฺฐานํ กมฺมํ น โกเปติ อุมงฺคนทิยํ ฐิโต วิย อุปรินทิยํ ฐิตานํฯ เอกสฺมิญฺหิ จกฺกวาเฬ
คามนทิสมุทฺทชาตสฺสเร มุญฺจิตฺวา ตทวเสสํ อมนุสฺสาวาสํ เทวพฺรหฺมโลกํ อุปาทาย สพฺพํ
อรญฺญเมวฯ ‘คามา วา อรญฺญา วา’ติ วุตฺตตฺตา หิ นทิสมุทฺทชาตสฺสราทิปิ อรญฺญเมวฯ อิธ
ปน นทิอาทีนํ วิสุํ สีมาภาเวน คหิตตฺตา ตทวเสสเมว อรญฺญํ คเหตพฺพํฯ ตตฺถ จ ยตฺตเก ป
เทเส เอกํ ‘อรญฺญ’นฺติ โวหรนฺติ, อยเมการญฺญสีมาฯ อินฺทปุรญฺหิ สพฺพํ เอการญฺญสีมาฯ
ตถา อสุรยกฺขปุราทิฯ อากาสฏฺฐเทวพฺรหฺมวิมานานิ ปน สมนฺตา อากาสปริจฺฉินฺนานิ ปเจฺจกํ
อรญฺญสีมา สมุทฺทมเชฺฌ ปพฺพตทีปกา วิยฯ ตตฺถ สพฺพตฺถ สตฺตพฺภนฺตรสีมายํ, อรญฺญสี
มายเมว วาติ กมฺมํ กาตพฺพํฯ ตสฺมา อิธาปิ อุปริอรญฺญตเลน สทฺธึ เหฏฺฐาปถวิยา อรญฺญโว
หาราภาวา วิสุํ อรญฺญสีมาติ คเหตพฺพํฯ เตเนเวตฺถ คามนทิอาทิสีมากถาย **อฏฺฐกถายํ**
‘อิทฺธิมา ภิกฺขุ เหฏฺฐาปถวิตเล ฐิโต กมฺมํ โกเปตี’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๑๓๘) พทฺธสีมายํ ทสฺสิ
ตนโย น ทสฺสิโต’’ติ วทนฺติฯ

อิทเณฺจตาสํ คามสีมาทีนํ เหฏฺฐาปมาณทสฺสนํ สุตฺตาทิวิโรธาภาวา ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ เอวํ คหเณ จ คามสีมายํ สมฺมตา พทฺธสีมา อุปริ คามสีมํ, เหฏฺฐา อุทก ปริยนฺตํ อรญฺญสีมญฺจ อวตฺถรตีติ ตสฺสา อรญฺญสีมาปิ เขตฺตนฺติ สิชฺฌติฯ ภควตา จ ''สพฺพา, ภิกฺขเว, นที อสีมา''ติอาทินา (มหาว. อฏฺฐ. ๑๔๗) นทิสมุทฺทชาตสฺสรา พทฺธสีมาย อเขตฺต ภาเวน วุตฺตา, น ปน อรญฺญํฯ ตสฺมา อรญฺญมฺปิ พทฺธสีมาย เขตฺตเมวาติ คเหตพฺพํฯ ยทิ เอวํ กสฺมา ตตฺถ สา น พชฺฌตีติ? ปโยชนาภาวาฯ สีมาเปกฺขานนฺตรเมว สตฺตพฺภนฺตรสีมาย สมฺภวโตฯ ตสฺสา จ อุปริ สมฺมตาย พทฺธสีมาย สเมฺภทโชฺฌตฺถรณานุโลมโต วิปตฺติสีมา เอว สิยาฯ คามเขเตฺต ปน ฐตฺวา อคามการเญฺญกเทสมฺปิ อโนฺตกริตฺวา สมฺมตา กิญฺจาปิ สุสมฺม ตา, อคามการเญฺญ ภควตา วิหิตาย สตฺตพฺภนฺตรสีมายปิ อนิวตฺติโตฯ ตตฺถ ปน กมฺมํ กาตุํ ป วิฏฺฐานมฺปิ ตโต พหิ เกวลารเญฺญ กโรนฺตานมฺปิ อนฺตรา ตีณิ สตฺตพฺภนฺตรานิ ฐเปตพฺพานิ, อญฺญถา วิปตฺติ เอว สิยาติ สพฺพถา นิรตฺถกเมว อคามการเญฺญ พทฺธสีมากรณนฺติ เวทิ ตพฺพํฯ

อโนฺตนทิยํ ปวิฏฺฐสาขายาติ นทิยา ปถวิตลํ อาหจฺจ ฐิตาย สาขายปิ, ปเคว อนาหจฺจ ฐิตายฯ ปาโรเหปิ เอเสว นโยฯ เอเตน สภาคํ นทิสีมํ ผุสิตฺวา ฐิเตนปิ วิสภาคสีมาสมฺพนฺธสา ขาทินา อุทกุเกฺขปสีมาย สมฺพโนฺธ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ เอเตเนว มหาสีมํ, คามสีมญฺจ ผุสิตฺ วา ฐิเตน สาขาทินา มาฬกสีมาย สมฺพโนฺธ น วฏฺฏตีติ ญาปิโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อโนฺตนทิยํเยวาติ เสตุปาทานํ ตีรฏฺฐตํ นิวเตฺตติฯ เตน อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทโต พหิ นทิยํ ปติฏฺฐิตเตฺตปิ สเมฺภทาภาวํ ทเสฺสติฯ เตนาห ''พหิตีเร ปติฏฺฐิตา''ติอาทิฯ ยทิ หิ อุทกุ เกฺขปโต พหิ อโนฺตนทิยมฺปิ ปติฏฺฐิตเตฺต สเมฺภโท ภเวยฺย, ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิตพฺพํ ภเวยฺย กมฺม โกปสฺส สมานตฺตา, น จ ปฏิกฺขิตฺตํฯ ตสฺมา สพฺพตฺถ อตฺตโน นิสฺสยสีมาย สเมฺภทโทโส น เตฺถวาติ คเหตพฺพํฯ

อาวรเณน วาติ ทารุอาทึ นิขณิตฺวา อุทกนิวารเณนฯ **โกฏฺฏกพนฺธเนน วา**ติ มตฺติกา ทีหิ ปูเรตฺวา กตเสตุพเนฺธนฯ อุภเยนาปิ อาวรณเมว ทเสฺสติฯ ''นทึ วินาเสตฺวา''ติ วุตฺตเม วตฺถํ วิภาเวติ **''เหฏฺฐา ปาฬิ พทฺธา''**ติ, เหฏฺฐา นทึ อาวริตฺวา ปาฬิ พทฺธาติ อโตฺถฯ **ฉฑฺฑิตโมทก**นฺติ อติริโตฺตทกํฯ **''นทึ โอตฺถริตฺวา สนฺทนฏฺฐานโต''**ติ อิมินา ตฬากนทีนํ อนฺตรา ปวตฺตนฏฺฐาเน น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **อุปฺปติตฺวา**ติ ตีราทิภินฺทนวเสน วิปุลา หุตฺวาฯ **วิ หารสีม**นฺติ พทฺธสีมํฯ

อคมนปเถติ ตทเหว คนฺตฺวา นิวตฺติตุํ อสกฺกุเณยฺเยฯ **อรญฺญสีมาสงฺขฺยเมว คจฺฉตี**ติ โลกโวหารสิทฺธํ อคามการญฺญสีมํ สนฺธาย วทติฯ **ตตฺถา**ติ ปกติยา มจฺฉพนฺธานํ คมนปเถสุ ทีปเกสุฯ

ตํ ฐานนฺติ อาวาฏาทีนํ กตฏฺฐานเมว, น อกตนฺติ อโตฺถฯ **โลณี**ติ สมุโทฺททกสฺส อุปฺปตฺ ติเวคนิโนฺน มาติกาการเรน ปวตฺตนโกฯ

๑๔๘. **สมฺภินฺทนฺตี**ติ ยตฺถ จตูหิ ภิกฺขูหิ นิสีทิตุํ น สกฺกา, ตตฺตกโต ปฏฺฐาย ยาว เกสค ฺคมตฺตมฺปิ อโนฺตสีมาย กโรโนฺต สมฺภินฺทติฯ จตุนฺนํ ภิกฺขูนํ ปโหนกโต ปฏฺฐาย ยาว สกลมฺปิ อโนฺต กโรโนฺต อโชฺฌตฺถรนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **สํสฏฺฐวิฏปา**ติ อญฺญมญฺญํ สิพฺพิตฺวา ฐิตมหา สาขมูลา, เอเตน อญฺญมญฺญสฺส อจฺจาสนฺนตํ ทีเปติฯ สาขาย สาขํ ผุสนฺตา หิ ทูรฏฺฐาปิ สิยฺ ยุํ, ตโต เอกํสโต สเมฺภทลกฺขณํ ทสฺสิตํ น สิยาติ ตํ ทเสฺสตุํ วิฏปคฺคหณํ กตํฯ เอวญฺหิ ภิกฺขูนํ

นิสีทิตุํ อปฺปโหนกฏฺฐานํ อตฺตโน สีมาย อโนฺตสีมฏฺฐํ กริตฺวา ปุราณวิหารํ กโรโนฺต สีมาย สีมํ สมฺภินฺทติ นาม, น ตโต ปรนฺติ ทสฺสิตเมว โหติฯ **พทฺธา โหตี**ติ โปราณกวิหารสีมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อมฺพ**นฺติ อปเรน สมเยน ปุราณวิหารปริเกฺขปาทีนํ วินฏฺฐตฺตา อชานนฺตานํ ตํ ปุราณสีมาย นิมิตฺตภูตํ อมฺพํฯ อตฺตโน สีมาย อโนฺตสีมฏฺฐํ กริตฺวา ปุราณวิหารสีมฏฺฐํ ชมฺพุํ กิเตฺตตฺวา อมฺพชมฺพูนํ อนฺตเร ยํ ฐานํ, ตํ อตฺตโน สีมาย ปเวเสตฺวา พนฺธนฺตีติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ ปุราณสีมาย นิมิตฺตภูตสฺส คามฏฺฐสฺส อมฺพรุกฺขสฺส อโนฺตสีมฏฺฐาย ชมฺพุยา สห สํสฏฺฐวิฏปเตฺตปิ สีมาย พนฺธนกาเล วิปตฺติ วา ปจฺฉา คามสีมาย สห สเมฺภโท วา กมฺมวิปตฺติ วา น โหตีติ มุขโตว วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ปเทสนฺติ สงฺฆสฺส นิสีทนปฺปโหนกปฺปเทสํฯ **“สีมนฺตริกํ ฐเปตฺวา”**ติอาทินา สเมฺภทโชฺฌตฺถรณํ อกตฺวา พทฺธสีมาหิ อญฺญมญฺญํ ผุสาเปตฺวา อพฺยวธาเนน พทฺธาปิ สีมา อสีมา เอวาติ ทเสฺสติฯ ตสฺมา เอกทฺวงฺคุลมตฺตาปิ สีมนฺตริกา วฏฺฏติ เอวฯ สา ปน ทุโพฺพธาติ อฏฺฐกถาสุ จตุรงฺคุลาทิกา วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ทฺวินฺนํ สีมาน**นฺติ ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานํฯ **นิมิตฺตํ โหตี**ติ นิมิตฺตสฺส สีมโต พาหิรตฺตา พนฺธนกาเล ตาว สเมฺภทโทโส นตฺถีติ อธิปฺปาโย ฯ น เกวลญฺจ นิมิตฺตกตฺตา เอว สงฺกรํ กโรติ , อถ โข สีมนฺตริกาย ฐิโต อโญฺญปิ รุโกฺข กโรติ เอวฯ ตสฺมา อปฺปมตฺติกาย สีมนฺตริกาย วฑฺฒนกา รุกฺขาทโย น วฏฺฏนฺติ เอวฯ เอตฺถ จ อุปริ ทิสฺสมานขนฺธสาขาทิปเวเส เอว สงฺกรโทสสฺส สพฺพตฺถ ทสฺสิตตฺตา อทิสฺสมานานํ มูลานํ ปเวเสปิ ภูมิคติกตฺตา โทโส นตฺถีติ สิชฺฌติฯ สเจ ปน มูลานิปิ ทิสฺสมานาเนว ปวิสนฺติ, สงฺกโรวฯ ปพฺพตปาสาณา ปน ทิสฺสมานาปิ ภูมิคติกา เอวฯ ยทิ ปน พนฺธนกาเล เอว เอโก ถูลรุโกฺข อุภยมฺปิ สีมํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ, ปจฺฉา พทฺธา อสีมา โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

สีมาสงฺกรนฺติ สีมาสเมฺภทํฯ ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** วุตฺตํ ‘‘สีมาสงฺกรํ กโรตีติ วฑฺฒิตฺวา สีมปฺปเทสํ ปวิเฏฺฐ ทฺวินฺนํ สีมานํ คตฏฺฐานสฺส ทุวิเญฺญยฺยตฺตา วุตฺต’’นฺติ (สารตฺถ. ฏี. มหาวคฺค ๓.๑๔๘), ตํ น ยุตฺตํ คามสีมายปิ สห สงฺกรํ กโรตีติ วตฺตพฺพโตฯ ตตฺถาปิ หิ นิมิเตฺต วฑฺฒิเต คามสีมาพทฺธสีมานํ คตฏฺฐานํ ทุพฺพิเญฺญยฺยเมว โหติ, ตตฺถ ปน อวตฺวา ทฺวินฺนํ พทฺธสีมานเมว สงฺกรสฺส วุตฺตตฺตา ยถาวุตฺตสมฺพทฺธโทโสว สงฺกร-สเทฺทน วุโตฺตติ คเหตพฺพํฯ ปาฬิยํ ปน นิทานวเสน ‘‘เยสํ, ภิกฺขเว, สีมา ปจฺฉา สมฺมตา, เตสํ ตํ กมฺมํ อธมฺมิก’’นฺติอาทินา (มหาว. ๑๔๘) ปจฺฉา สมฺมตาย อสีมเตฺต วุเตฺตปิ ทฺวีสุ คามสีมาสุ ฐตฺวา ทฺวีหิ สเงฺฆหิ สเมฺภทํ วา อโชฺฌตฺถรณํ วา กตฺวา สีมนฺตริกํ อฏฺฐเปตฺวา วา รุกฺขปาโรหาทิสมฺพนฺธํ อวิโยเชตฺวา วา เอกสฺมิํ ขเณ กมฺมวาจานิฏฺฐาปนวเสน เอกโต สมฺมตานํ ทฺวินฺนํ สีมานมฺปิ อสีมตา ปกาสิตาติ เวทิตพฺพํฯ

คามสีมาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุโปสถเภทาทิกถาวณฺณนา

๑๔๙. **อธเมฺมน วคฺค**นฺติ เอตฺถ เอกสีมาย จตูสุ ภิกฺขูสุ วิชฺชมาเนสุ ปาติโมกฺขุเทฺทโสว อนุญฺญาโต, ตีสุ, ทฺวีสุ จ ปาริสุทฺธิอุโปสโถวฯ อิธ ปน ตถา อกตฺตา ‘‘อธเมฺมนา’’ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน ฉนฺทปาริสุทฺธิ สเงฺฆ เอว อาคจฺฉติ, น คเณ, น ปุคฺคเล, ตสฺมา ‘‘วคฺค’’นฺติ วุตฺตนฺติฯ

สเจ ปน เทฺว สงฺฆา เอกสีมาย อญฺญมญฺญํ ฉนฺทํ อาหริตฺวา เอกสฺมิํ ขเณ วิสุํ สงฺฆกมฺมํ กโรนฺติ, เอตฺถ กถนฺติ? เกจิ ปเนตํ วฏฺฏตีติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ วคฺคกมฺมตฺตา ฯ กมฺมํ ก

โรนฺตานญฺหิ ฉนฺทปาริสุทฺธิ อญฺญตฺถ น คจฺฉติ ตถา วจนาภาวา, วิสุํ วิสุํ กมฺมกรณตฺถเมว สีมาย อนุญฺญาตตฺตา จาติ คเหตพฺพํฯ วิหารสีมายํ ปน สเงฺฆ วิชฺชมาเนปิ เกนจิ ปจฺจเยน ขนฺธสีมายํ ตีสุ, ทฺวีสุ วา ปาริสุทฺธิอุโปสถํ กโรเนฺตสุ กมฺมํ ธเมฺมน สมคฺคเมว ภินฺนสีมฎฺฐตฺตาติ ทฎฺฐพฺพํฯ

อุโปสถเภทาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสกถาวณฺณนา

๑๕๐. **เอวเมตํ ธารยามีติฯ สุตา โข ปนายสฺมเนฺตหีติ** เอตฺถ ‘‘เอวเมตํ ธารยามี’’ติ วตฺวา ‘‘อุทฺทิฎฺฐํ โข อายสฺมโนฺต นิทานํ, สุตา โข ปนายสฺมเนฺตหิ จตฺตาโร ปาราชิกา ธมฺมา’’ติอาทินา วตฺตพฺพํฯ **มาติกาฎฺฐกถาย**มฺปิ (กงฺขา. อฎฺฐ. นิทานวณฺณนา) เอวเมว วุตฺตํฯ **สุเตนา**ติ สุตปเทนฯ

สวรภยนฺติ วนจรกภยํฯ เตนาห **‘‘อฎวิมนุสฺสภย’’**นฺติฯ นิทานุเทฺทเส อนิฎฺฐิเต ปาติโมกฺขํ นิทฺทิฎฺฐํ นาม น โหตีติ อาห **‘‘ทุติยาทีสุ อุเทฺทเสสู’’**ติอาทิฯ **ตีหิปิ วิธีหี**ติ โอสารณกถนสรภเญฺญหิฯ เอตฺถ จ อตฺถํ ภณิตุกามตาย วา ภณาเปตุกามตาย วา สุตฺตสฺส โอสารณํ **โอสารณํ** นามฯ ตเสฺสว อตฺถปฺปกาสนา **กถนํ** นามฯ เกวลํ ปาฬเสฺสว สเรน ภณนํ **สรภญฺญํ** นามฯ **สชฺฌายํ อธิฎฺฐหิตฺวา**ติ ‘‘สชฺฌายํ กโรมี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาฯ **โอสาเรตฺวา ปน กเถเนฺตนา**ติ สยเมว ปาฬํ วตฺวา ปจฺฉา อตฺถํ กเถเนฺตนฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อธมฺมกมฺมปฎิโกฺกสนาทิกถาวณฺณนา

๑๕๕. **นววิธ**นฺติ สงฺฆคณปุคฺคเลสุ ตโย, สุตฺตุเทฺทสปาริสุทฺธิอธิฎฺฐานวเสน ตโย, จาตุทฺทสีปนฺนรสีสามคฺคีวเสน ตโยติ นววิธํฯ **จตุพฺพิธ**นฺติ อธเมฺมนวคฺคาทิ จตุพฺพิธํฯ **ทุวิธ**นฺติ ภิกฺขุภิกฺขุนิปาติโมกฺขวเสน ทุวิธํ ปาติโมกฺขํฯ **นววิธ**นฺติ ภิกฺขูนํ ปญฺจ, ภิกฺขุนีนํ จตฺตาโรติ นววิธํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํฯ

อธมฺมกมฺมปฎิโกฺกสนาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปกฺขคณนาทิอุคฺคหณานุชานนกถาทิวณฺณนา

๑๕๖. **กติมี**ติ ติถิ-สทฺทาเปกฺขํ อิตฺถิลิงฺคํ ทฎฺฐพฺพํฯ

๑๖๓. **อุตุวเสฺสเยวา**ติ เหมนฺตคิเมฺหสุเยวฯ

๑๖๔. **วิญฺญาเปตี**ติ เอตฺถ มนสา จิเนฺตตฺวา กายวิการกรณเมว วิญฺญาปนนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ ปาฬิยํ **อญฺญสฺส ทาตพฺพา ปาริสุทฺธี**ติ ปาริสุทฺธิทายเกน ปุน อญฺญสฺส ภิกฺขุโน สนฺติเก ทาตพฺพาฯ **‘‘ภูตํเยว วา สามเณรภาวํ อาโรเจตี’’**ติ วุตฺตตฺตา อูนวีสติวสฺสกาเล อุปสมฺปนฺนสฺส, อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนสิกฺขาปจฺจกฺขาตาทีนํ วา ยาว ภิกฺขุปฎิญฺญา วตฺตติ, ตาว เตหิ อาหฎาปิ ฉนฺทปาริสุทฺธิ อาคจฺฉติฯ ยทา ปน เต อตฺตโน สามเณราทิภาวํ ปฎิชานนฺติ, ตโต ปฎฺฐาเยว นาคจฺฉตีติ ทสฺสิตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ ปาฬิยมฺปิ หิ ‘‘ทินฺนาย ปาริสุทฺธิยา

สงฺฆปฺปโตฺต วิพฺภมติ…เป…. ปณฺฑโก ปฏิชานาติฯ ติรจฺฉานคโต ปฏิชานาติฯ อุภโตพฺยญฺชนโก ปฏิชานาติ, อาหฏา โหติ ปาริสุทฺธี’’ติ วุตฺตตฺตา ปณฺฑกาทีนมฺปิ ภิกฺขุปฏิญฺญาย วตฺตมานกาเลสุ ฉนฺทปาริสุทฺธิยา อาคมนํ สิทฺธเมวฯ เตนาห **‘‘เอส นโย สพฺพตฺถา’’**ติฯ อุมฺมตฺตกขิตฺตจิตฺตเวทนาฏฺฏานํ ปน ปกตตฺตา อนฺตรามคฺเค อุมฺมตฺตกาทิภาเว ปฏิญฺญาเตปิ เตสํ สงฺฆปฺปตฺตมตฺเตเนว ฉนฺทาทิ อาคจฺฉตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

‘‘ภิกฺขูนํ หตฺถปาส’’นฺติ อิมินา คณปุคฺคเลสุ ฉนฺทปาริสุทฺธิยา อนาคมนํ ทเสฺสติฯ ‘‘สงฺฆปฺปโตฺต’’ติ หิ ปาฬิยํ วุตฺตํฯ **พิฬาลสงฺขลิกปาริสุทฺธี**ติ พิฬาลคีวาย พนฺธนสงฺขลิกสทิสา ปาริสุทฺธิ นาม, ยถา สงฺขลิกา พิฬาเล อาคจฺฉเนฺต เอว อาคจฺฉติ, น อนาคจฺฉเนฺต ตปฺปฏิพทฺธตฺตา, เอวมยํ ปาริสุทฺธิปีติ อโตฺถฯ อถ วา ยถา สงฺขลิกาย ปฐมวลยํ ทุติยวลยํ ปาปุณาติ, น ตติยวลยํ, เอวมยมฺปีติ อธิปฺปาโยฯ อุปลกฺขณมตฺตเญฺจตฺถ พิฬาล-คฺคหณํ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปกฺขคณนาทิอุคฺคหณานุชานนกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฉนฺททานกถาทิวณฺณนา

๑๖๕. ปาฬิยํ ‘‘สนฺติ สงฺฆสฺส กรณียานี’’ติ วตฺตเพฺพ วจนวิปลฺลาเสน **‘‘กรณีย’’**นฺติ วุตฺตํฯ

๑๖๗. **‘‘ตสฺส สมฺมุติทานกิจฺจํ นตฺถี’’**ติ อิทํ ปาฬิยํ เอกทา สรนฺตเสฺสว สมฺมุติทานสฺส วุตฺตตฺตา เอกทา อสรนฺตสฺส สมฺมุติอภาเวปิ ตสฺส อนาคมนํ วคฺคกมฺมาย น โหตีติ วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘โสปิ หตฺถปาเสว อาเนตโพฺพ’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ

๑๖๘. สงฺฆสนฺนิปาตโต ปฐมํ กาตพฺพํ **ปุพฺพกรณํ**ฯ สงฺฆสนฺนิปาเต กาตพฺพํ **ปุพฺพกิจฺจ**นฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปาฬิยํ **โน เจ อธิฏฺฐเหยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอตฺถ อสญฺจิจฺจ อสติยา อนาปตฺติฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อุปริปิฯ ยตฺถ ปน อจิตฺตกาปตฺติ อตฺถิ, ตตฺถ วกฺขามฯ

๑๖๙. **‘‘ปญฺญตฺตํ โหตี’’**ติ อิมินา ‘‘น สาปตฺติเกน อุโปสโถ กาตโพฺพ’’ติ วิสุํ ปฏิเกฺขปาภาเวปิ ยถาวุตฺตสุตฺตสามตฺถิยโต ปญฺญตฺตเมวาติ ทเสฺสติฯ อิมินา เอว นเยน –

> ‘‘อฏฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส ยํ ตถาคโต อปริสุทฺธาย ปริสาย อุโปสถํ กเรยฺย, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยา’’ติ (จูฬว. ๓๘๖; อ. นิ. ๘.๒๐; อุทา. ๔๕) –

อาทิสุตฺตนยโต จ อลชฺชีหิปิ สทฺธิํ อุโปสถกรณมฺปิ ปฏิกฺขิตฺตเมว อลชฺชินิคฺคหตฺถตฺตา สพฺพสิกฺขาปทานนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **‘‘ปาริสุทฺธิทานปญฺญาปเนนา’’**ติ อิมินา สาปตฺติเกน ปาริสุทฺธิปิ น ทาตพฺพาติ ทีปิตํ โหติฯ **อุโภปิ ทุกฺกฏ**นฺติ เอตฺถ สภาคาปตฺติภาวํ อชานิตฺวา เกวลํ อาปตฺตินาเมเนว เทเสนฺตสฺส ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส อจิตฺตกเมว ทุกฺกฏํ โหตีติ วทนฺติ ฯ ยถา สโงฺฆ สภาคาปตฺติํ อาปโนฺน ญตฺติํ ฐเปตฺวา อุโปสถํ กาตุํ ลภติ, เอวํ ตโยปิ ‘‘สุณนฺตุ เม, อายสฺมนฺตา, อิเม ภิกฺขู สภาคํ อาปตฺติํ อาปนฺนา’’ติอาทินา วุตฺตนยานุสาเรเนว คณญตฺติํ ฐเปตฺวา ทฺวีหิ อญฺญมญฺญํ อาโรเจตฺวา อุโปสถํ กาตุํ วฏฺฏติฯ เอเกน ปน สาปตฺติเกน ทูรํ คนฺตฺวาปิ ปฏิกาตุเมว วฏฺฏติ, อสมฺปาปุณเนฺตน ‘‘ภิกฺขุํ ลภิตฺวา ปฏิกริสฺสามี’’ติ อุโปสโถ กาตโพฺพ, ปฏิกริตฺวา จ ปุน อุโปสโถ กตฺตโพฺพฯ

ฉนฺททานกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนาปตฺติปนฺนรสกาทิกถาวณฺณนา

๑๗๒. **เกนจิ** ๖๓ **กรณีเยน คนฺตฺวา**ติ สีมาปริเจฺฉทโต พหิภูตํ คามํ วา อรญฺญํ วา คนฺตฺวาติ อโตฺถฯ เอเตเนว อุโปสถญตฺติยา ฐปนกาเล สมคฺคา เอว เต ญตฺตึ ฐเปสุนฺติ สิทฺธํฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘อุทฺทิฏฺฐํ สุอุทฺทิฏฺฐ’’นฺติ สพฺพปนฺนรสเกสุปิ วุตฺตํฯ **วคฺคา สมคฺคสญฺญิโน**ติ อาทิ ปน ญตฺติยา นิฏฺฐิตาย ‘‘กึ สงฺฆสฺส ปุพฺพกิจฺจ’’นฺติอาทีนํ (มหาว. ๑๓๔) วจนกฺขเณ พหิคตานํ ภิกฺขูนํ สีมาย ปวิฏฺฐตฺตา ภิกฺขู ตสฺมึ ขเณ วคฺคา โหนฺตีติ วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘เตสํ สีมํ โอกฺกนฺตตฺตา วคฺคา’’**ติอาทิ, เอเตน ปาราชิกุเทฺทสาทิกฺขเณปิ วคฺคสญฺญีนํ อุทฺทิสนฺตานํ อาปตฺติ เอว, ญตฺติยา ปน ปุเพฺพ นิฏฺฐิตตฺตา กมฺมโกโป นตฺถีติ ทสฺสิตเมว โหติฯ เอวํ อุปริปิ สพฺพวาเรสุ อธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ

เอตฺถ จ ปาฬิยํ ‘‘สพฺพาย วุฏฺฐิตาย…เป.… เตสํ สนฺติเก ปาริสุทฺธิ อาโรเจตพฺพา’’ติ (มหาว. ๑๗๔) วุตฺตตฺตา พหิสีมาคตาย ปริสาย เตสุ ยสฺส กสฺสจิ สนฺติเก อนธิฏฺฐิเตหิ ปาริสุทฺธึ อาโรเจตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ

อนาปตฺติปนฺนรสกาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ลิงฺคาทิทสฺสนกถาทิวณฺณนา

๑๗๙. อญฺญาตกํ นาม อทิฏฺฐปุพฺพนฺติ อาห **‘‘อเญฺญสํ สนฺตก’’**นฺติฯ **อเญฺญส**นฺติ อตฺตนา อทิฏฺฐปุพฺพานํฯ **นานาสํวาสกภาว**นฺติ ลทฺธินานาสํวาสกภาวํฯ

๑๘๐. ปาฬิยํ **อภิวิตรนฺติ** สมานสํวาสกาภาวํ นิจฺฉินนฺติฯ

๑๘๑. **อุโปสถการกา**ติ สงฺฆุโปสถการกาฯ เตเนว **‘‘อญฺญตฺร สเงฺฆนา’’**ติ วุตฺตํฯ สงฺฆุโปสถฏฺฐานโต หิ คจฺฉเนฺตน อตฺตจตุเตฺถเนว คนฺตพฺพํ, ติณฺณํ ภิกฺขูนํ นิสินฺนฏฺฐานโต ปน คจฺฉเนฺตน เอเกน ภิกฺขุนาปิ สห คนฺตุมฺปิ วฏฺฏติฯ ปาฬิยํ **‘‘อภิกฺขุโก อาวาโส’’**ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ, สงฺฆุโปสถฏฺฐานโต คณปุคฺคเลหิ สภิกฺขุโกปิ อาวาโส น คนฺตโพฺพ ‘‘อญฺญตฺร สเงฺฆนา’’ติ วุตฺตตฺตาติ วทนฺติฯ **อุโปสถํ กโรนฺตี**ติ สงฺฆุโปสถํ วา คณุโปสถํ วาฯ **‘‘ตสฺส สนฺติก’’**นฺติ อิทํ คณุโปสถฏฺฐานโต คจฺฉนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, อญฺญถา ‘‘สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน อตฺตจตุเตฺถน วา’’ติ วจเนน วิรุชฺฌนโตฯ **อารญฺญเกนา**ติ เอกจารินาฯ **อุโปสถนฺตราโย**ติ อตฺตโน อุโปสถนฺตราโยฯ

๑๘๓. ปาฬิยํ **ภิกฺขุนิยา นิสินฺนปริสายา**ติอาทีสุ **ภิกฺขุนิยา**ติอาทิ กรณเตฺถ สามิวจนํฯ

ลิงฺคาทิทสฺสนกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุโปสถกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๓. วสฺสูปนายิกกฺขนฺธโก

วสฺสูปนายิกอนุชานนกถาทิวณฺณนา

๑๘๔. วสฺสูปนายิกกฺขนฺธเก **อปรสฺมิํ ทิวเส**ติ ทุติเย ปาฏิปททิวเสฯ

๑๘๕. อญฺญตฺถ อรุณํ อุฏฺฐาปเนน วาติ สาเปกฺขสฺส อกรณีเยน คนฺตฺวา อญฺญตฺถ อรุณํ อุฏฺฐาปเนน วาฯ **ปริหานี**ติ คุณปริหานิฯ

๑๘๗. ปาฬิยํ **สตฺตาหํ สนฺนิวโตฺต กาตโพฺพ**ติ สกลํ สตฺตาหํ พหิ เอว อวีตินาเมตฺวา สตฺตาหปริโยสานภูตํ อรุณุฏฺฐานกาลํ ปุน วิหาเรว สมฺพนฺธวเสน สตฺตาหํ วิหาเร สนฺนิวตฺตํ กาตพฺพํฯ สตฺตาหปริโยสานกาโล หิ อิธ สตฺตาห-สเทฺทน วุโตฺต, ตทเปกฺขาย จ ‘‘สนฺนิวโตฺต’’ติ ปุลฺลิเงฺคน วุตฺตํฯ **ตีณิ ปริหีนานี**ติ ภิกฺขุนีนํ วจฺจกุฏิอาทีนํ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ปริหีนานิฯ

๑๘๙. น ปลุชฺชตีติ อเญฺญสํ อปฺปคุณตฺตา, มม จ มรเณน น วินสฺสติฯ

วสฺสูปนายิกอนุชานนกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปหิเตเยวอนุชานนกถาวณฺณนา

๑๙๙. ***ภิกฺขูหิ สทฺธิํ วสนกปุริโส***ติ อนญฺญคติโกติ ทเสฺสติฯ **คนฺตพฺพนฺ**ติ สงฺฆกรณีเยน อปฺปหิเตปิ คนฺตพฺพํฯ เอตฺถ จ อนุปาสเกหิปิ สาสนภาวํ ญาตุกาเมหิ ปหิเต เตสํ ปสาทวฑฺฒิํ สมฺปสฺสเนฺตหิปิ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตุํ วฏฺฏตีติ คเหตพฺพํฯ

รตฺติเจฺฉทวินิจฺฉโยติ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตฺวา พหิทฺธา อรุณุฏฺฐาปนสงฺขาตสฺส รตฺติเจฺฉทสฺส วินิจฺฉโยฯ **คนฺตุํ วฏฺฏตี**ติ อโนฺตอุปจารสีมายํ ฐิเตเนว สตฺตาหกรณียนิมิตฺตํ สลฺลเกฺขตฺวา อิมินา นิมิเตฺตน คนฺตฺวา ‘‘อโนฺตสตฺตาเห อาคจฺฉิสฺสามี’’ติ อาโภคํ กตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏติฯ ปุริมกฺขเณ อาโภคํ กตฺวา คมนกฺขเณ วิสฺสริตฺวา คเตปิ โทโส นตฺถิ ‘‘สกรณีโย ปกฺกมตี’’ติ (มหาว. ๒๐๗) วุตฺตตฺตาฯ สพฺพถา ปน อาโภคํ อกตฺวา คตสฺส วสฺสเจฺฉโทติ วทนฺติฯ โย ปน สตฺตาหกรณียนิมิตฺตาภาเวปิ ‘‘สตฺตาหพฺภนฺตเร อาคมิสฺสามี’’ติ อาโภคํ กตฺวา คนฺตฺวา สตฺตาหพฺภนฺตเร อาคจฺฉติ, ตสฺส อาปตฺติเยว, วสฺสเจฺฉโท นตฺถิ สตฺตาหสฺส สนฺนิวตฺตตฺตาติ วทนฺติฯ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ ***ภณฺฑกนฺ***ติ จีวรภณฺฑํฯ **สมฺปาปุณิตุํ น สโกฺกติ, วฏฺฏตี**ติ ตทเหว อาคมเน สอุสฺสาหตฺตา วสฺสเจฺฉโท วา อาปตฺติ วา น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **อาจริยนฺ**ติ อคิลานมฺปิ นิสฺสยาจริยญฺจ ธมฺมาจริยญฺจ, ปเคว อุปสมฺปทาจริยอุปชฺฌาเยสุฯ **วทติ, วฏฺฏตี**ติ สตฺตาหาติกฺกเม อาปตฺติอภาวํ สนฺธาย วุตฺตํ, วสฺสเจฺฉโท ปน โหติ เอวฯ

ปหิเตเยวอนุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนฺตราเยอนาปตฺติวสฺสเจฺฉทกถาวณฺณนา

๒๐๐. ปาฬิยํ **คณฺหิํสู**ติ คเหตฺวา ขาทิํสุฯ **ปริปาติํสู**ติ ปลาเปสุํ, อนุพนฺธิํสูติ อโตฺถฯ

๒๐๑. สตฺตาหวาเรน อรุโณ อุฏฺฐาเปตโพฺพติ เอตฺถ ฉทิวสานิ พหิทฺธา วีตินาเมตฺวา สตฺตเม ทิวเส ปุรารุณา เอว อโนฺตอุปจารสีมาย ปวิสิตฺวา อรุณํ อุฏฺฐาเปตฺวา ปุนทิวเส สตฺ

ตาหํ อธิฏฺฐาย คนฺตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ เกจิ ปน “สตฺตเม ทิวเส อาคนฺตฺวา อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา ตทเหว ทิวสภาเคปิ คนฺตุํ วฏฺฏตี”ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ “อรุโณ อุฏฺฐาเปตโพฺพ”ติ วุตฺตตฺตาฯ สตฺตเม ทิวเส ตตฺถ อรุณุฏฺฐาปนเมว หิ สนฺธาย ปาฬิยมฺปิ “สตฺตาหํ สนฺนิวโตฺต กาตโพฺพ”ติ วุตฺตํฯ อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา คจฺฉโนฺต อโนฺต อปฺปวิสิตฺวา พหิทฺธาว สตฺตาหํ วีตินาเมเนฺตน สมุจฺฉินฺนวโสฺส เอว ภวิสฺสติ อรุณสฺส พหิ เอว อุฏฺฐาปิตตฺตาฯ อิตรถา “อรุโณ อุฏฺฐาเปตโพฺพ”ติ วจนํ นิรตฺถกํ สิยา “สตฺตาหวาเรน อโนฺตวิหาเร ปวิสิตฺวา อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวาปิ คนฺตพฺพ”นฺติ วตฺตพฺพโตฯ อเญฺญสุ จ ฐาเนสุ อรุณุฏฺฐาปนเมว วุจฺจติฯ วกฺขติ หิ **จีวรกฺขนฺธเก** “เอกสฺมิํ วิหาเร วสโนฺต อิตรสฺมิํ สตฺตาหวาเรน อรุณเมว อุฏฺฐาเปตี”ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๖๔)ฯ

อถาปิ ยํ เต วเทยฺยุํ “สตฺตเม ทิวเส ยทา กทาจิ ปวิเฏฺฐน ตํทิวสนิสฺสิโต อตีตอรุโณ อุฏฺฐาปิโต นาม โหตีติ อิมมตฺถํ สนฺธาย **อฏฺฐกถายํ** วุตฺต”นฺติ, ตํ สทฺทคติยาปิ น สเมติฯ น หิ อุฏฺฐิเต อรุเณ ปจฺฉา ปวิโฏฺฐ ตสฺส ปโยชโก อุฏฺฐาปโก ภวิตุมรหติฯ ยทิ ภเวยฺย, วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปนสฺส อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา ตทเหว สตฺตาหกรณีเยน ปกฺกนฺตสฺสาปีติ เอตฺถ “อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา”ติ วจนํ วิรุเชฺฌยฺย, เตนปิ ตํทิวสสนฺนิสฺสิตสฺส อรุณสฺส อุฏฺฐาปิตตฺตาฯ อารญฺญกสฺสาปิ หิ ภิกฺขุโน สายนฺหสมเย องฺคยุตฺตํ อรญฺญฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตทา เอว นิวตฺตนฺตสฺส อรุโณ อุฏฺฐาปิโต ธุตงฺคญฺจ วิโสธิตํ สิยา, น เจตํ ยุตฺตํ อรุณุคฺคมนกาเล เอว อรุณุฏฺฐาปนสฺส วุตฺตตฺตาฯ วุตฺตญฺหิ “กาลเสฺสว ปน นิกฺขมิตฺวา องฺคยุเตฺต ฐาเน อรุณํ อุฏฺฐาเปตพฺพํฯ สเจ อรุณุฏฺฐานเวลายํ เตสํ อาพาโธ วฑฺฒติ, เตสํ เอว กิจฺจํ กาตพฺพํ, น ธุตงฺควิสุทฺธิเกน ภวิตพฺพ”นฺติ (วิสุทฺธิ. ๑.๓๑)ฯ ตถา ปาริวาสิกาทีนมฺปิ อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา วตฺตํ นิกฺขิปนฺตานํ รตฺติเจฺฉโท วุโตฺตฯ “อุคฺคเต อรุเณ นิกฺขิปิตพฺพ”นฺติ (จูฬว. ๙๗) หิ วุตฺตํฯ สหเสยฺยสิกฺขาปเทปิ อนุปสมฺปเนฺนหิ สห นิวุตฺถภาวปริโมจนตฺถํ “ปุรารุณา นิกฺขมิตฺวา”ติอาทิ วุตฺตํฯ เอวํ จีวรวิปฺปวาสาทีสุ จ สพฺพตฺถ รตฺติปริโยสาเน อาคามิอรุณวเสเนว อรุณุฏฺฐาปนํ ทสฺสิตํ, น อตีตารุณวเสนฯ ตสฺมา วุตฺตนเยเนเวตฺถ อรุณุฏฺฐาปนํ เวทิตพฺพํ อญฺญถา วสฺสเจฺฉทตฺตาฯ

ยํ ปน วสฺสํ อุปคตสฺส ตทเหว อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา สกรณียสฺส ปกฺกมนวจนํ, ตํ วสฺสํ อุปคตกาลโต ปฏฺฐาย ยทา กทาจิ นิมิเตฺต สติ คมนสฺส อนุญฺญาตตฺตา ยุตฺตํ, น ปน สตฺตาหวาเรน คตสฺส อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา ตทเหว คมนํ “อรุโณ อุฏฺฐาเปตโพฺพ”ติ วุตฺตตฺตา เอวฯ ยถา วา “สตฺตาหํ อนาคตาย ปวารณาย สกรณีโย ปกฺกมติ, อาคเจฺฉยฺย วา โส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ตํ อาวาสํ, น วา อาคเจฺฉยฺยา”ติอาทินา (มหาว. ๒๐๗) ปจฺฉิมสตฺตาเห อนาคมเน อนุญฺญาเตปิ อญฺญสตฺตาเหสุ น วฏฺฏติฯ เอวํ ปฐมสตฺตาเห อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา คมเน อนุญฺญาเตปิ ตโต ปเรสุ สตฺตาเหสุ อาคตสฺส อรุณํ อนุฏฺฐาเปตฺวา คมนํ น วฏฺฏตีติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ **อิธ อาหฏ**นฺติ วิหารโต พหิ อาคตฏฺฐาเน อานีตํฯ

อนฺตราเยอนาปตฺติวสฺสเจฺฉทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วชาทีสุ วสฺสูปคมนกถาวณฺณนา

๒๐๓. **อุปคนฺตุํ** ๖๘ **น วฏฺฏตี**ติ กุฏิกาทีนํ อภาเวน “อิธ วสฺสํ อุเปมี”ติ เอวํ วจีเภทํ กตฺวา อุปคนฺตุํ น วฏฺฏติฯ

๒๐๔. ปาฬิยํ **ปิสาจิลฺลิกา**ติ ปิสาจทารกาฯ **ปวิสนทฺวารํ โยเชตฺวา**ติ สกวาฏทฺวารํ กตฺวาฯ **รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา**ติ สุสิรฏฺฐานสฺส อุปริภาคํ ฉินฺทิตฺวาฯ **ขาณุมตฺถเก**ติ สุสิรขาณุมตฺถ

เกฯ **ฎงฺกิตมโญฺจ** นาม ทีเฆ มญฺจปาเท วิชฺฌิตฺวา อฎนิโย ปเวเสตฺวา กโต, โส เหฎฺฐุปริยเวเสน ปญฺญโตฺตปิ ปฺริมสทิโสว โหติ, ตํ สุสาเน, เทวตาฐาเน จ ฐเปนฺติฯ จตุนฺนํ ปาสาณานํ อุปริ ปาสาณผลเก อตฺถริตฺวา กตเคหมฺปิ ''ฎงฺกิตมโญฺจ''ติ วุจฺจติฯ

วชาทีสุวสฺสูปคมนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธมฺมิกกติกาทิกถาวณฺณนา

๒๐๕. **มหาวิภงฺค**ติ จตุตฺถปาราชิกวณฺณนายํฯ ปรโต เสนาสนกฺขนฺธเกปิ อธมฺมิกํ กติกวตฺตํ อาวิ ภวิสฺสติ เอวฯ

๒๐๗. ยสฺมา นานาสีมายํ ทฺวีสุ อาวาเสสุ วสฺสํ อุปคจฺฉนฺตสฺส ''ทุติเย วสิสฺสามี''ติ อุปจารโต นิกฺขนฺตมเตฺต ปฐโม เสนาสนคฺคาโห ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ ตสฺมา ปาฬิยํ ''ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปุริมิกา จ น ปญฺญายตี''ติ ปฐมํ เสนาสนคฺคาหํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ทุติเย เสนาสนคฺคาเห ปน ปุริมิกา ปญฺญายเตว, ตเตฺถว เตมาสํ วสโนฺต ปุริมวสฺสํวุโตฺถ เอว โหติ, ตโต วา ปน ทุติยทิวสาทีสุ ''ปฐมเสนาสเน วสิสฺสามี''ติ อุปจาราติกฺกเม ปุริมิกาปิ น ปญฺญายตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ

๒๐๘. ปาฬิยํ ''โส สตฺตาหํ อนาคตาย ปวารณาย สกรณีโย ปกฺกมตี''ติ วุตฺตตฺตา ปวารณาทิวเสปิ สตฺตาหกรณียํ วินา คนฺตุํ น วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ **โกมุทิยา จาตุมาสินิยา**ติ ปจฺฉิม-กตฺติกปุณฺณมายฯ สา หิ ตสฺมิํ กาเล กุมุทานํ อตฺถิตาย **โกมุที,** จตุนฺนํ วสฺสิกมาสานํ ปริโยสานตฺตา **จาตุมาสินี**ติ จ วุจฺจติฯ

อธมฺมิกกติกาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วสฺสูปนายิกกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๔. ปวารณากฺขนฺธโก

อผาสุวิหารกถาทิวณฺณนา

๒๐๙. ปวารณากฺขนฺธเก ปาฬิยํ **ปิณฺฑาย ปฏิกฺกเมยฺยา**ติ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปฏิกฺกเมยฺยฯ **อวกฺการปาติ**นฺติ อติเรกปิณฺฑปาตฐปนกํ เอกํ ภาชนํฯ **อวิสยฺหนฺ**ติ อุกฺขิปิตุํ อสกฺกุเณยฺยํฯ วิลงฺฆนํ อุกฺขิปนํ วิลโงฺฆ, โส เอว วิลงฺฆโก, หเตฺถหิ วิลงฺฆโก หตฺถวิลงฺฆโกติ อาห **“หตฺถุเกฺขปเกนา”**ติฯ อถ วา วิลงฺฆเกน อุเกฺขปเกน หเตฺถนาติปิ อโตฺถ, อญฺญมญฺญํ สํสิพฺพิตหเตฺถหีติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๑๓. **สเจ ปน วุฑฺฒตโร โหตี**ติ ปวารณาทายโก ภิกฺขุ วุฑฺฒตโร โหติฯ **เอวญฺหิ เตน ตสฺสตฺถาย ปวาริตํ โหตี**ติ เอเตฺถ เอวํ เตน อปฺปวาริโตปิ ตสฺส สงฺฆปฺปเตฺติมเตฺตน สงฺฆปวารณากมฺมํ สมคฺคกมฺมเมว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เตน จ ภิกฺขุนา**ติ ปวารณาทายเกน ภิกฺขุนาฯ

๒๓๔. **พหูปิ สมานวสฺสา เอกโต ปวาเรตุํ ลภนฺตี**ติ เอกสฺมิํ สํวจฺฉเร ลทฺธูปสมฺปทตาย สมานุปสมฺปนฺนวสฺสา สเพฺพ เอกโต ปวาเรตุํ ลภนฺตีติ อโตฺถฯ

๒๓๗. ปาฬิยํ **มิจฺฉาทิฏฺฐี**ติ ‘‘นตฺถิ ทินฺน’’นฺติอาทิ (ที. นิ. ๑.๑๗๑; ม. นิ. ๑.๔๔๕; ๒.๙๔, ๙๕, ๒๒๕; ๓.๙๑, ๑๑๖, ๑๓๖; สํ. นิ. ๓.๒๑๐; ธ. ส. ๑๒๒๑) นยปฺปวตฺตาฯ **อนฺตคฺคาหิกา**ติ สสฺสตุเจฺฉทสงฺขาตสฺส อนฺตสฺส คาหิกาฯ **ยํ โข ตฺวน**ฺติอาทีสุ ยํ ปวารณํ ฐเปสิ, ตํ ทิเฏฺฐน ฐเปสีติ ตํ-สทฺทํ อชฺฌาหริตฺวา โยเชตพฺพํฯ

๒๓๙. **วตฺถุํ ปกาเสนฺโต**ติ ปุคฺคเล ปริสงฺกุปฺปตฺติยา นิมิตฺตภูตํ วตฺถุมตฺตํเยว สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ยํ ปน วตฺถุํ สนฺธาย ‘‘ปุคฺคโล ปญฺญายติ, น วตฺถู’’ติ อาห, น ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ ยทิ ปน ตสฺส ภิกฺขุโน วสนฏฺฐาเน โปกฺขรณิโต มจฺฉคฺคหณาทิ ทิเสฺสยฺย, ตทา ‘‘วตฺถุ จ ปุคฺคโล จ ปญฺญายตี’’ติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺยฯ เตนาห **“ปุริมนเยเนว โจเรหี”**ติอาทิฯ ภิกฺขุโน สรีเร มาลาคนฺธญฺจ อริฏฺฐคนฺธญฺจ ทิสฺวา เอวํ ‘‘วตฺถุ จ ปุคฺคโล จ ปญฺญายตี’’ติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อผาสุวิหารกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภณฺฑนการกวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๔๐. **เทฺว จาตุทฺทสิกา โหนฺตี**ติ ตติยปเกฺข จาตุทฺทสิยา สทฺธิํ เทฺว จาตุทฺทสิกา โหนฺติฯ **“ภณฺฑนการกานํ เตรเส วา จาตุทฺทเส วา อิเม ปนฺนรสีปวารณํ ปวาเรสฺสนฺตี”**ติ อิมินา ยถาสกํ อุโปสถกรณทิวสโต ปฏฺฐาย ภิกฺขูนํ จาตุทฺทสีปนฺนรสีโวหาโร, น จนฺทคติสิทฺธิยา ติถิยา วเสนาติ ทเสฺสติฯ กิญฺจาปิ เอวํ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ราชูนํ อนุวตฺติตุ’’นฺติ (มหาว. ๑๘๖) วจนโต ปเนเตฺถ โลกิยานํ ติถิํ อนุวตฺตเนฺตหิปิ อตฺตโน อุโปสถกฺกเมน จาตุทฺทสิํ ปนฺนรสิํ วา, ปนฺนรสิํ จาตุทฺทสิํ วา กโรเนฺตเหว อนุวตฺติตพฺพํ, น ปน โสฬสมทิวสํ วา เตรสมทิวสํ วา อุโปสถทิวสํ กโรเนฺตหิฯ เตเนว ปาฬิยมฺปิ ‘‘เทฺว ตโย อุโปสเถ จาตุทฺทสิเก กาตุ’’นฺติ วุตฺตํฯ อญฺญถา ทฺวาทสิยํ, เตรสิยํ วา อุโปสโถ กาตโพฺพติ วตฺตพฺพโตฯ ‘‘สกิํ ปกฺขสฺส จาตุทฺทเส, ปนฺนรเส วา’’ติอาทิวจนมฺปิ อุปวุตฺถกฺกเมเนว วุตฺตํ, น ติถิกฺกเมนาติ คเหตพฺพํฯ

ภณฺฑนการกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปวารณาสงฺคหกถาวณฺณนา

๒๔๑. “**ปวาเรตฺวา ปน อนฺตราปิ จาริกํ ปกฺกมิตุํ ลภนฺตี**”ติ อิมินา ปวารณาสงฺคเหกเต อนฺตรา ปกฺกมิตุกามา สงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ปวาเรตุํ ลภนฺตีติ ทเสฺสติฯ

ปวารณาสงฺคหกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปวารณากฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๕. จมฺมกฺขนฺธโก

โสณโกฬิวิสกถาทิวณฺณนา

๒๔๒. จมฺมกฺขนฺธเก **อุณฺณปาวารณ**นฺติ อุภโต โลมานิ อุฏฺฐาเปตฺวา กตํ อุณฺณมยํ ปาวารณํ, อุภโต กปฺปาสปิจุํ อุฏฺฐาเปตฺวา วีตปาวาโรปิ อตฺถิ, ตโต นิวตฺตนตฺถํ ‘‘อุณฺณปาวารณ’’นฺติ วุตฺตํฯ

อฑฺฒจนฺทปาสาเณติ โสปานมูเล อุปฑฺฒํ อโนฺต ปเวเสตฺวา ฐปิเต อฑฺฒปาสาเณฯ ปาฬิยํ **วิหารปจฺฉายาย**นฺติ วิหารปจฺจเนฺต ฉายาย, วิหารสฺส วฑฺฒมานจฺฉายายนฺติปิ วทนฺติฯ

๒๔๓. **โภคา**ติ อุปโยคเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํฯ **อจฺจายตา**ติ อติอายตา ขรมุจฺฉนาฯ **สรวตี**ติ มธุรสรสํยุตฺตาฯ **อติสิถิลา** มนฺทมุจฺฉนาฯ **วีริยสมถ**นฺติ วีริยสมฺปยุตฺตสมถํฯ **ตตฺถ จ นิมิตฺตํ คณฺหาหี**ติ ตสฺมิญฺจ สมภาเว สติ ยํ อาทาเส มุขนิมิตฺตํ วิย นิมิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ตํ สมถนิมิตฺตํ, วิปสฺสนานิมิตฺตํ, มคฺคนิมิตฺตํ, ผลนิมิตฺตญฺจ คณฺหาหิ นิพฺพเตฺตหีติ, เอวมสฺส อรหตฺตปริโยสานํ กมฺมฏฺฐานํ กถิตํฯ

๒๔๔. **ฉฐานานี**ติ ฉ การณานิฯ **อธิมุโตฺต**ติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ฐิโตฯ **เนกฺขมฺมาธิมุโตฺต**ติ อาทิ สพฺพํ อรหตฺตวเสน วุตฺตํฯ อรหตฺตญฺหิ สพฺพกิเลเสหิ นิกฺขนฺตตฺตา **เนกฺขมฺมํ,** เตเหว จ ปวิวิตฺตตฺตา **ปวิเวโก,** พฺยาปชฺชาภาวโต **อพฺยาปชฺชํ,** อุปาทานสฺส ขยเนฺต อุปฺปนฺนตฺตา **อุปาทานกฺขโย,** ตณฺหกฺขยเนฺต อุปฺปนฺนตฺตา **ตณฺหกฺขโย,** สโมฺมหาภาวโต **อสโมฺมโห**ติ จ วุจฺจติฯ

เกวลํ สทฺธามตฺตกนฺติ เกวลํ ปฏิเวธปญฺญาย อสมฺมิสฺสํ สทฺธามตฺตกํฯ **ปฏิจย**นฺติ ปุนปฺปุนํ กรเณน วฑฺฒิํฯ **วีตราคตฺตา**ติ มคฺคปฏิเวเธน ราคสฺส วิคตตฺตา เอว เนกฺขมฺมสงฺขาตํ อรหตฺตํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา สจฺฉิกตฺวา ฐิโต โหติฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ **ปวิเวกาธิมุโตฺต**ติ ‘‘ปวิเวเก อธิมุโตฺต อห’’นฺติ เอวํ อรหตฺตํ พฺยากโรตีติ อโตฺถฯ

สีลพฺพตปรามาสนฺติ สีลญฺจ วตญฺจ ปรามสิตฺวา คหิตคฺคหณมตฺตํฯ **สารโต ปจฺจาคจฺฉโนฺต**ติ สารภาเวน ชานโนฺตฯ **อพฺยาปชฺชาธิมุโตฺต**ติ อพฺยาปชฺชํ อรหตฺตํ พฺยากโรติฯ

อมิสฺสีกตนฺติ อมิสฺสกตํฯ กิเลสา หิ อารมฺมเณน สทฺธิํ จิตฺตํ มิสฺสํ กโรนฺติ, เตสํ อภาวา อมิสฺสีกตํฯ **ภุสา วาตวุฏฺฐี**ติ พลววาตกฺขโนฺธฯ

อุปาทานกฺขยสฺส จาติ อุปโยคเตฺถ สามิวจนํฯ **ทิสฺวา อายตนุปฺปาท**นฺติ จกฺขาทิอายตนานํ อุปฺปาทญฺจ วยญฺจ ทิสฺวาฯ **จิตฺตํ วิมุจฺจตี**ติ อิมาย วิปสฺสนาปฏิปตฺติยา ผลสมาปตฺติวเสน จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ

โสณโกฬิวิสกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทิคุณาทิอุปาหนปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๔๕. **สกฏวาเห**ติ ทฺวีหิ สกเฏหิ ปริจฺฉิเนฺน วาเหฯ **“วาเห”**ติ พหุวจนสฺส หิรญฺญวิเสสนเตฺตปิ สามญฺญาเปกฺขาย ‘‘หิรญฺญ’’นฺติ เอกวจนํ กตํฯ

๒๔๖. **อทฺทาริฏฺฐกวณฺณา**ติ อลฺลาริฏฺฐผลวณฺณา, ตินฺตกากปกฺขวณฺณาติปิ วทนฺติฯ **รชน**นฺติ อุปลิตฺตํ นีลาทิวณฺณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตนาห **“โจฬเกน ปุญฺฉิตฺวา”**ติฯ ตญฺหิ ตถา ปุญฺฉิเต วิคจฺฉติฯ ยํ ปน จมฺมสฺส ทุคฺคนฺธาปนยนตฺถํ กาฬรตฺตาทิรชเนหิ รญฺชิตตฺตา กาฬรตฺตาทิวณฺณํ โหติ, ตํ โจฬาทีหิ อปเนตุํ น สกฺกา จมฺมคติกเมว, ตสฺมา ตํ วฏฺฏตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ขลฺลกนฺติ สพฺพปณฺหิปิธานจมฺมํ, อปริคฬนตฺถํ ปณฺหิอุปริภาเค อปิธาย อาโรปนพนฺธนมตฺตํ วฏฺฏติฯ **วิจิตฺรา**ติ สณฺฐานโต วิจิตฺรปฏา อธิเปฺปตา, น วณฺณโต สพฺพโส อปเนตเพฺพสุ ขลฺลกาทีสุ ปวิฏฺฐตฺตาฯ พิฬาลสทิสมุขตฺตา มหาอุลูกา **“ปกฺขิพิฬาลา”**ติ วุจฺจติ, เตสํ จมฺมํ นาม ปกฺขโลมเมวฯ

ทิคุณาทิอุปาหนปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อชฺฌาราเมอุปาหนปฏิเกฺขปกถาทิวณฺณนา

๒๕๑. **อุณฺณาหิ กตปาทุกา**ติ เอตฺถ อุณฺณามยกมฺพเลหิ กตา ปาทุกา สงฺคยฺหนฺติฯ

๒๕๓. **คงฺคามหกีฬิกายา**ติ คงฺคามเห กีฬิกายฯ ตตฺถ หิ อิตฺถิปุริสา ยาเนหิ อุทกกีฬํ คจฺฉนฺติฯ **ปีฐกสิวิก**นฺติ ผลกาทินา กตํ ปีฐกยานํฯ **ปฏโปตลิกํ** อโนฺทลิกาฯ สพฺพมฺปิ ยานํ อุปาหเนนปิ คนฺตุํ อสมตฺถสฺส คิลานสฺส อนุญฺญาตํฯ

๒๕๔. **วาฬรูปานี**ติ อาหริมานิ วาฬรูปานิฯ **จตุรงฺคุลาธิกานี**ติ อุทฺทโลมีเอกนฺตโลมีหิ วิเสสทสฺสนํฯ จตุรงฺคุลโต หิ อูนานิ กิร อุทฺทโลมีอาทีสุ ปวิสนฺติฯ **วานจิโตฺร อุณฺณามยตฺถรโณ**ติ นานาวเณฺณหิ อุณฺณามยสุเตฺตหิ ภิตฺติเจฺฉทาทิวเสน วายิตฺวา กตจิตฺตตฺถรโณฯ **ฆนปุปฺผโก**ติ พหลราโคฯ **ปกติตูลิกา**ติ ตูลปุณฺณา ภิสิฯ **วิกติกา**ติ สีหรูปาทิวเสน วานจิตฺราว คยฺหติฯ **อุทฺทโลมี**ติ ‘‘อุภโตทสํ อุณฺณามยตฺถรณ’’นฺติ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ **โกเสยฺยกฏฺฏิสฺสมย**นฺติ โกสิยสุตฺตานํ อนฺตรา สุวณฺณมยสุตฺตานิ ปเวเสตฺวา วีตํฯ สุวณฺณสุตฺตํ กิร ‘‘กฏฺฏิสฺสํ, กสฏ’’นฺติ จ วุจฺจติฯ เตเนว ‘‘โกเสยฺยกสฏมย’’นฺติ **อาจริย-ธมฺมปาลเตฺถเรน** วุตฺตนฺติ วทนฺติฯ **รตนปริสิพฺพิต**นฺติ สุวณฺณลิตฺตํฯ **สุทฺธโกเสยฺย**นฺติ รตนปริสิพฺพนรหิตํฯ

อชินมิคจมฺมานํ อติสุขุมตฺตา ทุปฺปฏฺฏิปฏฺฏานิ กตฺวา สิพฺพนฺตีติ วุตฺตํ **“อชินปฺปเวณี”**ติฯ **รตฺตวิตาเนนา**ติ สพฺพรเตฺตน วิตาเนนฯ ยํ ปน นานาวณฺณํ วานจิตฺตํ วา เลปจิตฺตํ วา, ตํ วฏฺฏติฯ **อุภโตโลหิตกูปธาเน**ปิ เอเสว นโยฯ **“จิตฺรํ วา”**ติ อิทํ ปน สพฺพถา กปฺปิยตฺตา วุตฺตํ, น ปน อุภโตอุปธาเนสุ อกปฺปิยตฺตาฯ น หิ โลหิตก-สโทฺท จิเตฺต วตฺตติ, ปฏลิคฺคหเณเนว จิตฺตกสฺสปิ อตฺถรณสฺส สงฺคเหตพฺพปฺปสงฺคโต, กาสาวํ ปน โลหิตกโวหารํ น คจฺฉติฯ ตสฺมา วิตาเนปิ อุภโตอุปธาเนปิ วฏฺฏติฯ **สเจ ปมาณยุตฺต**นฺติอาทิ อญฺญปฺปมาณาติกฺกนฺตสฺส พิโพฺพหนสฺส ปฏิกฺขิตฺตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน อุจฺจาสยนมหาสยนภาวทสฺสนตฺถํ ตถา อวุตฺตตฺตาฯ ตํ ปน อุปธานํ อุโปสถิกานํ คหฏฺฐานํ วฏฺฏติฯ อุจฺจาสยนมหาสยนเมว หิ ตทา เตสํ น วฏฺฏติฯ **ทีฆนิกายฏฺฐกถา**ทีสุ กิญฺจาปิ ‘‘ฐเปตฺวา ตูลิกํ สพฺพาเนว โคน

กาทีนิ รตนปริสิพฺพิตานิ วฏฺฏนฺตี’’ติอาทิ วุตฺตํ, วินยฏฺฐกถาเยว กปฺปิยากปฺปิยภาเว ปมาณนฺติ คเหตพฺพํฯ

อชฺฌาราเมอุปาหนปฏิเกฺขปกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

คิหิวิกตานุญฺญาตาทิกถาวณฺณนา

๒๕๖. **อภินิสฺสายา**ติ อปสฺสายฯ **วิสุกายิกวิปฺผนฺทิตาน**นฺติ ปฏิปกฺขภูตานํ ทิฏฺฐิจิตฺต วิปฺผนฺทิตานนฺติ อโตฺถฯ

๒๕๗. **ยตินฺทฺริย**นฺติ มนินฺทฺริยวเสน สญฺญตินฺทฺริยํฯ

๒๕๘. ปาฬิยํ **อฏฺฐกวคฺคิกานี**ติ **สุตฺตนิปาเต** (สุ. นิ. ๗๗๒ อาทโย) อฏฺฐกวคฺคภูตานิ โสฬส สุตฺตานิฯ **เอวํ จิรํ อกาสี**ติ เอวํ จิรกาลํ ปพฺพชฺชํ อนุปคนฺตฺวา อคารมเชฺฌ เกน การเณน วาสมกาสีติ อโตฺถฯ โส กิร มชฺฌิมวเย ปพฺพชิโต, เตน ภควา เอวมาหฯ **เอตมตฺถํ วิทิตฺวา**ติ กาเมสุ ทิฏฺฐาทีนวา จิรายิตฺวาปิ ฆราวาเสน ปกฺขนฺทนฺตีติ เอตมตฺถํ สพฺพาการโต วิทิตฺวาฯ

อาทีนวํ โลเกติ สงฺขารโลเก อนิจฺจตาทิอาทีนวํฯ **นิรุปธิ**นฺติ นิพฺพานํฯ ‘‘อริโย น รมตี ปาเป’’ติ อิมสฺส เหตุมาห **‘‘ปาเป น รมตี สุจี’’**ติฯ ตตฺถ **สุจี**ติ วิสุทฺธปุคฺคโลฯ

๒๕๙. **กาฬสีโห**ติ กาฬมุขวานรชาติฯ **จมฺมํ น วฏฺฏตี**ติ นิสีทนตฺถรณํ กาตุํ น วฏฺฏติ, ภูมตฺถรณาทิวเสน เสนาสนปริโภโค วฏฺฏเตวฯ

คิหิวิกตานุญฺญาตาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จมฺมกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๖. เภสชฺชกฺขนฺธโก

ปญฺจเภสชฺชาทิกถาวณฺณนา

๒๖๐. เภสชฺชกฺขนฺธเก **ปิตฺตํ โกฏฺฐพฺภนฺตรคตํ โหตีติ** พหิสรีเร พฺยาเปตฺวา ฐิตํ อพทฺธปิตฺตํ โกฏฺฐพฺภนฺตรคตํ โหติ, เตน ปิตฺตํ กุปิตํ โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

๒๖๑-๒. ปาฬิยํ **นจฺฉาเทนฺตีติ** รุจึ น อุปฺปาเทนฺติฯ **สุสุกาติ** สมุทฺเท เอกา มจฺฉชาติ, กุมฺภิลาติปิ วทนฺติฯ **สํสฏฺฐนฺติ** ปริสฺสาวิตํฯ

๒๖๓. **ปิเฏฺฐหีติ** ปิสิเตหิฯ **กสาเวหีติ** ตจาทีนิ อุทเก ตาเปตฺวา คหิตอูสเรหิฯ **อุพฺภิทนฺติ** อูสรปํสุมยํฯ **โลณพิลนฺติ** โลณวิเสโสฯ

๒๖๔-๕. **ฉกณนฺติ** โคมยํฯ **ปากติกจุณฺณนฺติ** อปกฺกกสาวจุณฺณํ, คนฺธจุณฺณํ ปน น วฏฺฏติฯ ปาฬิยํ **จุณฺณจาลินินฺติ** อุทุกฺขเล โกฏฺฏิตจุณฺณปริสฺสาวนึฯ **สุวณฺณเครุโกติ** สุวณฺณตุตฺถาทิฯ ปาฬิยํ **อญฺชนูปปิสนนฺติ** อญฺชเน อุปเนตุํ ปิสิตพฺพเภสชฺชํฯ

๒๖๗-๙. **กพฬิกาติ** อุปนาหเภสชฺชํฯ **ฆรทินฺนกาพาโธ** นาม ฆรณิยา ทินฺนวสีกรณเภสชฺชสมุฏฺฐิตอาพาโธฯ **ตาย ฉาริกาย ปคฺฆริตํ ขาโรทกนฺติ** ปริสฺสาวเน ตจฺฉาริกํ ปกฺขิปิตฺวา อุทเก อภิสิญฺจิเต ตโต ฉาริกโต เหฏฺฐา ปคฺฆริตํ ขาโรทกํฯ ปาฬิยํ **อกฏยูเสนาติ** อนภิสงฺขเตน มุคฺคยูเสนฯ **กฏากเฏนาติ** มุเคฺค ปจิตฺวา อจาเลตฺวา ปริสฺสาวิเตน มุคฺคยูเสนาติ วทนฺติฯ

ปญฺจเภสชฺชาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

คุฬาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๒๗๒-๔. **คุฬกรณนฺติ** อุจฺฉุสาลํฯ **อวิสฺสตฺถาติ** สาสงฺกาฯ

๒๗๖. **อปฺปมตฺตเกปิ วาเรนฺตีติ** อปฺปมตฺตเก ทิเนฺน ทายกานํ ปีฬาติ ปฏิกฺขิปนฺติฯ **ปฏิสงฺขาปีติ** เอตฺตเกนปิ ยาเปตุํ สกฺกา, ‘‘อวเสสํ อเญฺญสํ โหตู’’ติ สลฺลเกฺขตฺวาปิ ปฏิกฺขิปนฺติฯ

๒๗๙. **วตฺถิปีฬนนฺติ** ยถา วตฺถิคตเตลาทิ อโนฺตสรีเร อาโรหนฺติ, เอวํ หเตฺถน วตฺถิมทฺทนํฯ สมฺพาเธ สตฺถกมฺมวตฺถิกมฺมานเมว ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ทหนกมฺมํ วฏฺฏติ เอวฯ

คุฬาทิอนุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ยาคุมธุโคฬกาทิกถาวณฺณนา

๒๘๒-๓. ปาฬิยํ **ทสสฺส ฐานานีติ** อสฺส ปฏิคฺคาหกสฺส ทส ฐานานิ การณานิ ธเมฺมนาติ อโตฺถฯ **อนุปฺปเวจฺฉตีติ** เทติฯ วาตญฺจ พฺยปเนตีติ สมฺพโนฺธ, วาตญฺจ อนุโลเมตีติ อโตฺถฯ **สคฺคา เต อารทฺธาติ** ตยา เทวโลกา อาราธิตาฯ

ยาคุมธุโคฬกาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาฏลิคามวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๘๖. ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺตีติ ปาฏลิคามสฺส สมีเป ตเสฺสว คามเขตฺตภูเต มหเนฺต อรญฺญปฺปเทเส ปาฏลิปุตฺตํ นาม นครํ มาเปนฺติฯ **ยาวตา อริยํ อายตน**นฺติ ยตฺตกํ อริยมนุสฺสานํ โอสรณฏฺฐานํฯ **ยาวตา วณิปฺปโถ**ติ ยตฺตกํ วาณิชานํ ภณฺฑวิกฺกีณนฏฺฐานํ, วสนฏฺฐานํ วา, อิทํ เตสํ สเพฺพสํ อคฺคนครํ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ **ปุฏเภทน**นฺติ สกฏาทีหิ นานาเทสโต อาหฏานํ ภณฺฑปุฏานํ วิกฺกีณนตฺถาย โมจนฏฺฐานํฯ **สรนฺ**ติ ตฬากาทีสุปิ วตฺตติ , ตนฺนิวตฺตนตฺถํ **“สรนฺติ อิธ นที อธิเปฺปตา”**ติ วุตฺตํ สรติ สนฺทตีติ กตฺวาฯ **วินา เอว กุเลฺลน ติณฺณา**ติ อิทํ อปฺปมตฺตกอุทกมฺปิ อผุสิตฺวา วินา กุเลฺลน ปารปฺปตฺตาฯ

ปาฏลิคามวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โกฏิคาเมสจฺจกถาวณฺณนา

๒๘๗. ปาฬิยํ **สนฺธาวิต**นฺติ ภวโต ภวํ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน สนฺธาวนํ กตํฯ **สํสริต**นฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ **มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจา**ติ มยา จ ตุเมฺหหิ จ, สามิวเสเนว วา มม จ ตุมฺหากญฺจ สนฺธาวนํ อโหสีติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **สํสริต**นฺติ สํสริฯ ภวตณฺหา เอว ภวโต ภวํ เนตีติ **ภวเนตฺตี**ติ วุตฺตาฯ

๒๘๙. ‘‘นีลา โหนฺตี’’ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิวริตุํ **“นีลวณฺณา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **นีลวณฺณา**ติ นีลวิเลปนาฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **ปฏิวเฏฺฏสี**ติ ปหริฯ **อมฺพกายา**ติ อมฺพายฯ อุปจารวจนเญฺหตํ, มาตุคาเมนาติ อโตฺถฯ **อุปสํหรถา**ติ อุปเนถ, ‘‘อีทิสา ตาวตึสา’’ติ ปริกเปฺปถาติ อโตฺถฯ อิทญฺจ ภิกฺขูนํ สํเวคชนนตฺถํ วุตฺตํ, น นิมิตฺตคฺคาหตฺถํฯ ลิจฺฉวิราชาโน หิ สเพฺพ น จิรเสฺสว อชาตสตฺตุนา วินาสํ ปาปุณิสฺสนฺติฯ

โกฏิคาเมสจฺจกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สีหเสนาปติวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา

๒๙๐. สนฺธาคาเรติ ราชกิจฺจสฺส สนฺธารณตฺถาย นิจฺฉิทฺทํ กตฺวา วิจารณตฺถาย กตมหาสภายฯ **คมิกาภิสงฺขาโร**ติ คมเน วายาโมฯ **ธมฺมสฺส จ อนุธมฺม**นฺติ ตุเมฺหหิ วุตฺตสฺส การณสฺส อนุการณํ, ตุเมฺหหิ วุตฺตสฺส อตฺถสฺส อนุรูปเมวาติ อธิปฺปาโยฯ **สหธมฺมิโก วาทานุวาโท**ติ ปเรหิ วุตฺตการเณน สการโณ หุตฺวา ตุมฺหากํ วาโท วา อิโต ปรํ ตสฺส อนุวาโท วาฯ **โกจิ** อปฺปมตฺตโกปิ **คารยฺหํ ฐานํ น อาคจฺฉตี**ติ กึ ตว วาเท คารยฺหการณํ นตฺถีติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๙๓. อนุวิจฺจการนฺติ อนุวิทิตาการํฯ รตนตฺตยสฺส สรณคมนาทิกิริยํ กโรติฯ สหสา กตฺวา มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสารี อโหสีติ อโตฺถฯ **ปฏากํ ปริหเรยฺยุ**นฺติ ธชปฏากํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘อีทิโส อมฺหากํ สรณํ คโต สาวโก ชาโต’’ติ นคเร โฆเสนฺตา อาหิณฺฑนฺติฯ

๒๙๔. นิมิตฺตกมฺมสฺสาติ มํสขาทนนิมิเตฺตน อุปฺปนฺนปาณาติปาตกมฺมสฺสฯ

สีหเสนาปติวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กปฺปิยภูมิอนุชานนกถาวณฺณนา

๒๙๕. **อนุปฺปเค เอวา**ติ ปาโตวฯ **โอรวสทฺทนฺ**ติ มหาสทฺทํฯ **ตํ ปน อวตฺวาปี**ติ **ปิ**-ส เทฺทน ตถาวจนมฺปิ อนุชานาติฯ **อฏฺฐกถาสู**ติ อนฺธกฏฺฐกถาวิรหิตาสุ เสสฏฺฐกถาสุฯ **สาธารณลกฺขณนฺ**ติ อนฺธกฏฺฐกถาย สห สพฺพฏฺฐกถานํ สมานํฯ

จยนฺติ อธิฏฺฐานอุจฺจวตฺถุํฯ **ยโต ปฏฺฐายา**ติ ยโต อิฏฺฐกาทิโต ปฏฺฐาย, ยํ อาทึ กตฺวา ภิตฺตึ อุฏฺฐาเปตุกามาติ อโตฺถฯ **"ถมฺภา ปน อุปริ อุคฺคจฺฉนฺติ, ตสฺมา วฏฺฏนฺตี"**ติ เอเตน อิฏฺฐกปาสาณา เหฏฺฐา ปติฏฺฐาปิตาปิ ยทิ จยโต, ภูมิโต วา เอกงฺคุลมตฺตมฺปิ อุคฺคตา ติฏฺฐนฺติ, วฏฺฏนฺตีติ สิทฺธํ โหติฯ

อาราโมติ อุปจารสีมาปริจฺฉิโนฺน สกโล วิหาโรฯ **เสนาสนานี**ติ วิหารสฺส อโนฺต ติณกุฏิอาทิกานิ สงฺฆสฺส นิวาสเคหานิฯ **วิหารโคนิสาทิกา นามา**ติ เสนาสนโคนิสาทิกาฯ เสนาสนานิ หิ สยํ ปริกฺขิตฺตานิปิ อารามปริเกฺขปาภาเวน ''โคนิสาทิกานี''ติ วุตฺตานิฯ **"อุปฑฺฒปริกฺขิโตฺตปี"**ติ อิมินา ตโต อูนปริกฺขิโตฺต เยภุเยฺยน อปริกฺขิโตฺต นาม, ตสฺมา อปริกฺขิตฺตสงฺขฺยเมว คจฺฉตีติ ทเสฺสติฯ **เอตฺถา**ติ อุปฑฺฒาทิปริกฺขิเตฺตฯ **กปฺปิยกุฏึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี**ติ โคนิสาทิยา อภาเวน เสสกปฺปิยกุฏีสุ ตีสุ ยา กาจิ กปฺปิยกุฏิ กาตพฺพาติ อโตฺถฯ

เตสํ เคหานีติ เอตฺถ ภิกฺขูนํ วาสตฺถาย กตมฺปิ ยาว น เทนฺติ, ตาว เตสํ สนฺตกํเยว ภวิสฺสตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **วิหารํ ฐเปตฺวา**ติ อุปสมฺปนฺนานํ วาสตฺถาย กตเคหํ ฐเปตฺวาติ อโตฺถฯ **เคหนฺ**ติ นิวาสเคหํ, ตทญฺญํ ปน อุโปสถาคาราทิ สพฺพํ อนิวาสเคหํ จตุกปฺปิยภูมิวิมุตฺตา ปญฺจมี กปฺปิยภูมิฯ สงฺฆสนฺตเกปิ หิ เอตาทิเส เคเห สุฏฺฐุ ปริกฺขิตฺตาราเมตฺตปิ อโพฺภกาเส วิย อโนฺตวุตฺถาทิโทโส นตฺถิฯ เยน เกนจิ ฉเนฺน, ปริจฺฉเนฺน จ สหเสยฺยปฺปโหนเก ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิวาสเคเห อโนฺตวุตฺถาทิโทโส, น อญฺญตฺถฯ เตนาห **"ยํ ปนา"**ติอาทิฯ ตตฺถ **"สงฺฆิกํ วา ปุคฺคลิกํ วา"**ติ อิทํ กิญฺจาปิ ภิกฺขุนีนํ สามญฺญโต วุตฺตํ, ภิกฺขูนํ ปน สงฺฆิกํ ปุคฺคลิกญฺจ ภิกฺขุนีนํ, ตาสํ สงฺฆิกํ ปุคฺคลิกญฺจ ภิกฺขูนํ คิหิสนฺตกฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ เวทิตพฺพํฯ

มุขสนฺนิธีติ อโนฺตสนฺนิหิตโทโส หิ มุขปฺปเวสนนิมิตฺตํ อาปตฺตึ กโรติ, นาญฺญถาฯ ตสฺมา ''มุขสนฺนิธี''ติ วุโตฺตฯ

ตตฺถ ตตฺถ ขณฺฑา โหนฺตีติ อุปฑฺฒโต อธิกํ ขณฺฑา โหนฺติฯ **สพฺพสฺมึ ฉทเน วินเฏฺฐ**ติ ติณปณฺณาทิวสฺสปริตฺตายเก ฉทเน วินเฏฺฐฯ โคปานสีนํ ปน อุปริ วลฺลีหิ พทฺธทเณฺฑสุ ฐิเตสุปิ ชหิตวตฺถุกา โหนฺติ เอวฯ **ปกฺขปาสกมณฺฑลนฺ**ติ เอกสฺมึ ปเสฺส ติณฺณํ โคปานสีนํ อุปริ ฐิตติณปณฺณาทิจฺฉทนํ วุจฺจติฯ

อนุปสมฺปนฺนสฺส ทาตโพฺพ อสฺสาติอาทินา อกปฺปิยกุฏิยํ วุตฺถมฺปิ อนุปสมฺปนฺนสฺส ทิเนฺน กปฺปิยํ โหติ, สาเปกฺขทานเญฺจตฺถ วฏฺฏติ, ปฏิคฺคหณํ วิย น โหตีติ ทเสฺสติฯ

๒๙๙. ปาฬิยํ **กนฺตาเร สมฺภาเวสี**ติ อปฺปภกฺขกนฺตาเร สมฺปาปุณิฯ

กปฺปิยภูมิอนุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เกณิยชฏิลวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๐๐. **ชฏิโล**ติ อาหริมชฏาธโร ตาปสเวสธารโก ยญฺญยุโตฺต โลกปูชิโต พฺราหฺมโณฯ **ปวตฺตาโร** ปาวจนวเสน วตฺตาโรฯ เยสํ สนฺตกมิทํ, เยหิ วา อิทํ คีตนฺติ อโตฺถฯ **คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิต**นฺติ อญฺญมญฺญสฺส ปริยายวจนํ วุตฺตนฺติ อโตฺถฯ **ตทนุคายนฺตี**ติ ตํ เตหิ ปุเพฺพ คีตํ อนุคายนฺติฯ เอวํ เสเสสุ จฯ

ยาวกาลิกปกฺกานนฺติ ปเกฺก สนฺธาย วุตฺตํ, อามานิ ปน อนุปสมฺปเนฺนหิ สีตฺทเก มทฺทิตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา ทินฺนปานํ ปจฺฉาภตฺตมฺปิ กปฺปติ เอวฯ อยญฺจ อโตฺถ มหาอฏฺฐกถายํ สรูปโต อวุโตฺตติ อาห **“กุรุนฺทิยํ ปนา”**ติอาทิฯ **“อุจฺฉุรโส นิกสโฏ”**ติ อิทํ ปาตพฺพสามเญฺญน ยามกาลิกกถายํ วุตฺตํ, ตํ ปน สตฺตาหกาลิกเมวาติ คเหตพฺพํฯ **อิเม จตฺตาโร รสา**ติ ผลปตฺตปุปฺผอุจฺฉุรสา จตฺตาโรฯ

ปาฬิยํ **อคฺคิหุตฺตมุขา**ติ อคฺคิชุหนปุพฺพกาฯ **ฉนฺทโส**ติ เวทสฺสฯ **สาวิตฺตี มุขํ** ปฐมํ สชฺฌายิตพฺพาติ อโตฺถฯ **ตปต**นฺติ วิโชตนฺตานํฯ

เกณิยชฏิลวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โรชมลฺลาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๐๑. **พหุกโต พุเทฺธ วา**ติ พุเทฺธ กตพหุมาโนติ อโตฺถฯ โส โข อหํ, ภเนฺต อานนฺท, ญาตีนํ ทณฺฑภยตชฺชิโต อโหสินฺติ เสโสฯ เอวญฺหิ สติ ‘‘เอวาห’’นฺติ ปุน อหํ-คหณํ ยุชฺชติฯ **วิวรี**ติ ‘‘วิวรตู’’ติ จินฺตามเตฺตน วิวริ, น อุฏฺฐาย หเตฺถนฯ

๓๐๓. **อญฺญตโร**ติ สุภโทฺท วุฑฺฒปพฺพชิโตฯ **เทฺว ทารกา**ติ สามเณรภูมิยํ ฐิตา เทฺว ปุตฺตาฯ **นาฬิยาวาปเกนา**ติ นาฬิยา เจว ถวิกาย จฯ **สํหรถ** อิเมหิ ภาชเนหิ ตณฺฑุลาทีนิ สงฺกฑฺฒถาติ อโตฺถฯ **ภุสาคาเร**ติ ปลาลมเย อคาเร, ปลาลปุญฺชํ อพฺภนฺตรโต ปลาลํ สงฺกฑฺฒิตฺวา อคารํ กตํ โหติ, ตตฺถาติ อโตฺถฯ

โรชมลฺลาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุมหาปเทสกถาวณฺณนา

๓๐๕. **ปริมทฺทนฺตา**ติ อุปปริกฺขนฺตาฯ **เทฺว ปฏา เทสนาเมเนว วุตฺตา**ติ เตสํ สรูปทสฺสนปทเมตํฯ นาญฺญนิวตฺตนปทํ ปตฺตุณฺณปฏสฺสาปิ เทสนาเมน วุตฺตตฺตาฯ

ตุมฺพาติ ภาชนานิฯ **ผลตุโมฺพ** นาม ลาพุอาทิฯ **อุทกตุโมฺพ** อุทกฆโฏฯ **กิลญฺชจฺฉตฺต**นฺติ เวฬุวิลีเวหิ วายิตฺวา กตฉตฺตํฯ **สมฺภินฺนรส**นฺติ มิสฺสีภูตรสํฯ

จตุมหาปเทสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เภสชฺชกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๗. กถินกฺขนฺธโก

กถินานุชานนกถาวณฺณนา

๓๐๖. กถินกฺขนฺธเก **สีสวเสนา**ติ ปธานวเสนฯ **กถินนฺ**ติ ปญฺจานิสํเส อโนฺตกรณสมตฺถตาย ถิรนฺติ อโตฺถฯ **โส เนสํ ภวิสฺสตีติ ยุชฺชตี**ติ ‘‘โส ตุมฺหากฺ’’นฺติ อวตฺวา ‘‘เนส’’นฺติ วจนํ ยุชฺชติฯ **เย อตฺถตกถินา**ติ น เกวลํ ตุมฺหากเมว, เย อเญฺญปิ อตฺถตกถินา, เตสํ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ อถ วา **โว**ติ ตทา สมฺมุขีภูเตหิ สทฺธิํ อสมฺมุขีภูเต จ อนาคเต จ ภิกฺขู สเพฺพ เอกโต สมฺปิเณฺฑตฺวา วุตฺตํ, ตุมฺหากนฺติ อโตฺถฯ **โส เนส**นฺติ เอตฺถ โส เตสนฺติ โยเชตพฺพํฯ เตนาห ‘‘อตฺถตกถินานํ โว, ภิกฺขเว, อิมานิ ปญฺจ กปฺปิสฺสนฺตี’’ติฯ **มตกจีวร**นฺติ มตสฺส จีวรํฯ ‘‘วุตฺถวสฺสวเสนา’’ติ อิทํ ปจฺฉิมวสฺสํวุตฺถานมฺปิ สาธารณนฺติ อาห **‘‘ปุริมิกาย วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปฐมปวารณาย ปวาริตา ลภนฺตี’’**ติฯ **อุปคตา วา น ลภนฺตี**ติ ปจฺฉิมิกาย วุตฺถวเสฺสปิ สนฺธาย วุตฺตํฯ

ขลิมกฺขิตสาฎโกติ อหตวตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **‘‘อกาตุํ น ลพฺภตี’’**ติ อิมินา อนาทริเยสติ ทุกฺกฎนฺติ ทีเปติฯ

‘‘อปโลเกตฺวา’’ติ อิทํ อเญฺญสํ วสฺสํวุตฺถภิกฺขูนํ อทตฺวา ทาตุกาเมหิ กตฺตพฺพวิธิทสฺสนํฯ ยทิ เอวํ กมฺมวาจาย เอว ทานํ อวุตฺตนฺติ อาห **‘‘กมฺมวาจา ปนา’’**ติอาทิฯ กถินจีวรํ วิย กมฺมวาจาย ทาตุํ น วฎฺฎตีติ อปโลเกตฺวาว ทาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ

๓๐๘. **มหาภูมิก**นฺติ มหาวิสยํ, จตุวีสติอาการวนฺตตาย มหาวิตฺถาริกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ปญฺจก**นฺติ ปญฺจขณฺฑํฯ เอเสว นโย เสเสสุปิฯ **ปฐมจิมิลิกา**ติ กถินวตฺถโต อญฺญา อตฺตโน ปกติจิมิลิกาฯ **กุจฺฉิจิมิลิกํ กตฺวา สิพฺพิตมเตฺตนา**ติ ถิรชิณฺณานํ จิมิลิกานํ เอกโต กตฺวา สิพฺพนเสฺสตํ อธิวจนนฺติ วทนฺติฯ มหาปจฺจริยํ, กุรุนฺทิยญฺจ วุตฺตวจนนฺติ ทสฺสนํ, พฺยญฺชนโต เอว เภโท, น อตฺถโตติ ทสฺสนตฺถํ กตนฺติปิ วทนฺติฯ **ปิฎฺฐิอนุวาตาโรปนมเตฺตนา**ติ ทีฆโต อนุวาตสฺส อาโรปนมเตฺตนฯ **กุจฺฉิอนุวาตาโรปนมเตฺตนา**ติ ปุถุลโต อนุวาตสฺส อาโรปนมเตฺตนฯ **รตฺตินิสฺสคฺคิเยนา**ติ รตฺติอติกฺกเนฺตนฯ

๓๐๙. **หตวตฺถกสาฎเกนา**ติ อติชิณฺณสาฎโกฯ **น หิ เตนา**ติอาทีสุ เตน ปริวาราคตปาเฐน อิธ อาเนตฺวา อวุจฺจมาเนน กถินตฺถารกสฺส ชานิตเพฺพสุ น กิญฺจิ ปริหายติ, ตสฺส สพฺพสฺส อิเธว วุตฺตตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ

๓๑๐. มาตา วิยาติ **มาติกา,** อิวเตฺถ ก-ปจฺจโย ทฎฺฐโพฺพฯ เตน สิทฺธมตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘มาติกาติ มาตโร’’**ติอาทิฯ **อสฺสา**ติ เอติสฺสา มาติกายฯ ปกฺกมนนฺติโก กถินุพฺภาโร เอว หิ สยํ อตฺตโน อุปฺปชฺชตีติ เอวมเภทูปจาเรน ‘‘มาติกา’’ติ วุโตฺต อุพฺภารเสฺสว ปกฺกมนเนฺต สมุปฺปตฺติโต, ตพฺพินิมุตฺตาย จ มาติกาย อภาวา, ตปฺปกาสิกาปิ เจตฺถ ปาฬิ ‘‘มาติกา’’ติ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ สาปิ หิ ปกฺกมนนฺติกุพฺภารปฺปกาสเนน ‘‘ปกฺกมนนฺติกา’’ติ วุตฺตาฯ เอเสว นโย เสสุพฺภาเรสุปิฯ **ปกฺกมน**นฺติ เจตฺถ อุปจารสีมาติกฺกมนํ ทฎฺฐพฺพํฯ

กถินานุชานนกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อาทายสตฺตกกถาวณฺณนา

๓๑๑. **“น ปุน อาคมิสฺส”**นฺติ อิทํ อาวาสปลิโพธุปจฺเฉทการณทสฺสนํฯ ปญฺจสุ หิ จีวรมาเสสุ ยทา กทาจิ น ปจฺเจสฺสนฺติ จิเตฺตน อุปจารสีมาติกฺกเมน อาวาสปลิโพโธ ฉิชฺชติฯ ปเจฺจสฺสนฺติ พหิอุปจารคตสฺส ปน ยตฺถ กตฺถจิ น ปเจฺจสฺสนฺติ จิเตฺต อุปฺปนฺนมเตฺต ฉิชฺชติฯ **ปฐมํ จีวรปลิโพโธ ฉิชฺชตี**ติ น ปเจฺจสฺสนฺติ ปกฺกมนฺโต ปุเรตรเมว จีวรสฺส นิฎฺฐิตตฺตา วุตฺตํฯ ‘‘กตจีวรมาทายา’’ติ หิ วุตฺตํฯ อตฺถตกถินสฺส หิ ภิกฺขุโน ยาว ‘‘สงฺฆโต วา ทายกกุลาทิโต วา จีวรํ ลภิสฺสามี’’ติ จีวราสา วา ลทฺธวตฺถานํ สหายสมฺปทาทิโยคํ ลภิตฺวา สงฺฆาฎิอาทิภาเวน ‘‘ฉินฺทิตฺวา กริสฺสามี’’ติ กรณิจฺฉา วา ปวตฺตติ, ตาว จีวรปลิโพโธ อนุปจฺฉิโนฺน เอวฯ ยทา ปน ยถาปตฺถิตฎฺฐานโต จีวราทีนํ สพฺพถา อลาเภน วา จีวราสา เจว ลทฺธานํ กตฺวา นิฎฺฐาเนน วา นฎฺฐวินฎฺฐาทิภาเวน วา จีวเร นิรเปกฺขตาย วา กรณิจฺฉา จ วิคจฺฉติ, ตทา จีวรปลิโพโธ อุปจฺฉิโนฺน โหติฯ

โส จ อิธ ‘‘กตจีวรํ อาทายา’’ติ วจเนน ปกาสิโตฯ เอวํ อุปริ สพฺพตฺถ ปาฬิวจนกฺกมํ นิสฺสาย เนสํ ปฐมํ, ปจฺฉา จ อุปจฺฉิชฺชนํ วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ สพฺพถาปิ จ อิเมสํ อุภินฺนํ ปลิโพธานํ อุปเจฺฉเทเนว กถินุพฺภาโร, น เอกสฺสฯ เตสญฺจ ปุพฺพาปริเยน, เอกกฺขเณ จ อุปจฺฉิชฺชนํ ทเสฺสตุํ อิมา อฎฺฐ มาติกา ฐปิตาติ เวทิตพฺพาฯ **อโนฺตสีมาย**นฺติ จีวรนิฎฺฐานกฺขเณเยว ฉินฺนตฺตา วุตฺตํฯ **เนวิมํ จีวรํ กาเรสฺส**นฺติ จีวเร อเปกฺขาย วิคตตฺตา กรณปลิโพธสฺสาปิ อุปจฺฉินฺนตํ ทเสฺสติฯ โย ปน อปฺปิจฺฉตาย วา อนตฺถิกตาย วา สพฺพถา จีวรํ น สมฺปฎิจฺฉติ, ตสฺส พหิสีมาคตสฺส สพฺพถาปิ จีวรปลิโพธาภาเวน น ปเจฺจสฺสนฺติ สนฺนิฎฺฐานมเตฺตน **สนฺนิฎฺฐานนฺติโก** กถินุพฺภาโร เวทิตโพฺพฯ **โส ปนา**ติ ปลิโพธุปเจฺฉโทฯ **อยํ ปนา**ติ อาสาวเจฺฉทโก กถินุพฺภาโร วิสุํ วิตฺถาเรตฺวา วุโตฺต, อิธ น วุโตฺตติ สมฺพโนฺธฯ

อนาสาย ลภตีติ ‘‘ยสฺมิํ กุเล จีวรํ ลภิสฺสามา’’ติ อาสา อนุปฺปนฺนปุพฺพา, ตตฺถ จีวราสาย อนุปฺปนฺนฎฺฐาเน ยตฺถ กตฺถจิ ลภตีติ อโตฺถฯ **อาสาย น ลภตี**ติ อาสีสิตฎฺฐาเน น ลภตีติ อโตฺถฯ **อิธ น วุโตฺต**ติ อิธ สวนฺติกานนฺตเร น วุโตฺตฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ สีมาติกฺกนฺติเกฯ **สีมาติกฺกนฺติโก** นาม จีวรมาสานํ ปริยนฺตทิวสสงฺขาตาย สีมาย อติกฺกมนฺโต สญฺชาโตฯ เกจิ ‘‘พหิสีมาย กาลาติกฺกโม สีมาติกฺกโม’’ติ มญฺญนฺติ, เตสํ อโนฺตอุปจาเร จีวรกาลาติกฺกเมปิ กถินุพฺภาโร อสมฺมโต นาม สิยาติ น เจตํ ยุตฺตํฯ ตสฺมา ยตฺถ กตฺถจิ กาลาติกฺกโม สีมาติกฺกโมติ เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ จ ปาฬิยํ ‘‘กตจีวโร’’ติ อิทํ อุปลกฺขณมตฺตํ, อกตจีวรสฺสปิ กาลาติกฺกเมน สีมาติกฺกนฺติโก โหติ, เทฺว จ ปลิโพธา เอกโต ฉิชฺชนฺติฯ เอวํ อญฺญตฺถาปิ ยถาสมฺภวํ ตํตํ วิเสสนาภาเวปิ กถินุพฺภารตา, ปลิโพธุปเจฺฉทปฺปกาโร จ เวทิตโพฺพฯ **“สหุพฺภาเร เทฺวปิ ปลิโพธา อปุพฺพํ อจริมํ ฉิชฺชนฺตี”**ติ อิทํ อกตจีวรสฺส ปเจฺจสฺสนฺติ อธิฎฺฐานสมฺภวปกฺขํ สนฺธาย วุตฺตํ, เตสุ อญฺญตราภาเวปิ สหุพฺภาโรว โหติฯ

๓๑๒-๓๒๕. สมาทายวาโร อาทายวารสทิโสวฯ อุปสคฺคเมเวตฺถ วิเสโสฯ เตนาห **“ปุน สมาทายวาเรปิ...เป.... เตเยว ทสฺสิตา”**ติ ฯ วิปฺปกตจีวเร ปกฺกมนฺติกสฺส อภาวโต **“ยถาสมฺภว”**นฺติ วุตฺตํฯ เตเนว วิปฺปกตจีวรวาเร ฉเฬว อุพฺภารา วุตฺตา, จีวเร หตฺถคเต จ อาสาวเจฺฉทิกสฺส อสมฺภวา, โส เอเตสุ วาเรสุ ยตฺถ กตฺถจิ น วุโตฺต, วิสุเญฺญว วุโตฺตฯ วิปฺปกตวาเร เจตฺถ อาทายวารสมาทายวารวเสน เทฺว ฉกฺกวารา วุตฺตาฯ

ตโต ปรํ นิฎฺฐานสนฺนิฎฺฐานนาสนนฺติกานํ วเสน ตีณิ ติกานิ ทสฺสิตานิฯ ตตฺถ ตติยตฺติเก **อนธิฎฺฐิเตนา**ติ ‘‘ปเจฺจสฺสํ, น ปเจฺจสฺส’’นฺติ เอวํ อนธิฎฺฐิเตน, น เอวํ มนสิกตฺวาติ อโตฺถฯ

ตติยตฺติกโต ปน ปรํ เอกํ ฉกฺกํ ทสฺสิตํฯ เอวํ ตีณิ ติกานิ, เอกํ ฉกฺกญฺจาติ ปฐมํ ปนฺนรสกํ วุตฺตํ, อิมินา นเยน ทุติยปนฺนรสกาทีนิ เวทิตพฺพานิฯ

ปาฬิยํ อาสาทฺวาทสเก พหิสีมาคตสฺส กถินุทฺธาเรสุ เตสมฺปิ จีวราสาทิวเสน จีวรปลิโพโธ ยาว จีวรนิฏฺฐานา ติฏฺฐตีติ อาห **“โส พหิสีมาคโต สุณาติ ‘อุพฺภตํ กิร ตสฺมึ อาวาเส กถินนฺติ...เป.... สวนนฺติโก กถินุทฺธาโร’”**ติฯ เอตฺถ จ สวนกฺขเณ อาวาสปลิโพโธ ปฐมํ ฉิชฺชติ, นิฏฺฐิเต จีวรปลิโพโธติ เวทิตโพฺพฯ

ทิสํคมิกนวเก **ทิสํคมิโก ปกฺกมตี**ติ น ปเจฺจสฺสนฺติ ปกฺกมติ, อิมินา อาวาสปลิโพธาภาโว ทสฺสิโต โหติฯ เตเนว วสฺสํวุตฺถาวาเส ปุน คนฺตฺวา จีวรนิฏฺฐาปิตมเตฺต นิฏฺฐานนฺติโก กถินุทฺธาโร วุโตฺตฯ **“จีวรปฏิวิสํ อปวิลายมาโน”**ติ อิมินา จีวรปลิโพธสมงฺคิกตฺตมสฺส ทเสฺสติ, **อปวิลายมาโน**ติ อากงฺขมาโนฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

อาทายสตฺตกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กถินกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๘. จีวรกฺขนฺธโก

ชีวกวตฺถุกถาทิวณฺณนา

๓๒๙. จีวรกฺขนฺธเก **กมฺมวิปากน**ฺติ กมฺมปจฺจยอุตุจิตฺตาหารสมุฏฺฐิตํ อปฺปฏิพาหิยโรคํ สนฺธาย วุตฺตํ กมฺมชสฺส โรคสฺส อภาวาฯ

๓๓๐. ปาฬิยํ **สํยมสฺสา**ติ สงฺคหณสฺสฯ อวิสชฺชนสฺสาติ อโตฺถ ‘‘โย สํยโม โส วินาโส’’ติอาทีสุ (เป. ว. ๒๓๗) วิยฯ เอตสฺส สํยมสฺส ผลํ อุปชานามาติ โยชนาฯ ตเมว ผลํ ทเสฺสนฺตี อาห **‘‘วรเมตํ...เป.... อาสิตฺต’’**นฺติฯ เกจิ ปน ‘‘สํยมสฺสาติ อานิสํสสฺส, อุปโยคเตฺถ เจตํ สามิวจน’’นฺติ (สารตฺถ. ฏี. มหาวคฺค ๓.๓๒๙-๓๓๐) อตฺถํ วทนฺติฯ

๓๓๖. **อุสฺสนฺนโทโส**ติ สญฺชาตปิตฺตาทิโทโสฯ **สพฺพตฺถา**ติ สกลสรีเรฯ

๓๓๗. **มหาปิฏฺฐิยโกชว**นฺติ หตฺถิปิฏฺฐิยํ อตฺถริตพฺพตาย ‘‘มหาปิฏฺฐิย’’นฺติ ลทฺธสมญฺญํ อุณฺณามยตฺถรณํฯ

๓๓๘-๙. **อุปฑฺฒกาสินํ ขมมาน**นฺติ อฑฺฒกาสิอคฺฆนกํฯ ปาฬิยํ **กึ นุ โข**ติ กตมํ นุ โขฯ

๓๔๐-๓๔๒. **อุปจาเร**ติ สุสานสฺส อาสเนฺน ปเทเสฯ **ฉเฑฺฑตฺวา คตา**ติ กิญฺจิ อวตฺวา เอว ฉเฑฺฑตฺวา คตา, เอเตน ‘‘ภิกฺขู คณฺหนฺตู’’ติ ฉฑฺฑิเต เอว อกามา ภาคทานํ วิหิตํ, เกวลํ ฉฑฺฑิเต ปน กติกาย อสติ เอกโต พหูสุ ปวิเฏฺฐสุ เยน คหิตํ, เตน อกามภาโค น ทาตโพฺพติ ทเสฺสติฯ สมานา ทิสา ปุรตฺถิมาทิเภทา เอเตสนฺติ สทิสาติ อาห **‘‘เอกทิสาย วา โอกฺกมึสู’’**ติฯ **ธุรวิหารฏฺฐาเน**ติ วิหารสฺส สมฺมุขฏฺฐาเนฯ

ชีวกวตฺถุกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภณฺฑาคารสมฺมุติอาทิกถาวณฺณนา

๓๔๓. **วิหารมเชฺฌ**ติ สเพฺพสํ ชานนตฺถาย วุตฺตํฯ **วณฺณาวณฺณํ กตฺวา**ติ ปฏิวีสปฺปโหนกตาชานนตฺถํ หลิทฺทิยาทีหิ ขุทฺทกมหนฺตวเณฺณหิ ยุเตฺต สเม โกฏฺฐาเส กตฺวาฯ เตนาห **‘‘สเม ปฏิวีเส ฐเปตฺวา’’**ติฯ **อิท**นฺติ สามเณรานํ อุปฑฺฒปฏิวีสทานํฯ **ผาติกมฺม**นฺติ ปโหนกกมฺมํฯ ยตฺตเกน วินยาคเตน สมฺมุญฺชนีพนฺธนาทิหตฺถกเมฺมน วิหารสฺส อูนกตา น โหติ, ตตฺตกํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **สเพฺพส**นฺติ ตตฺรุปฺปาทวสฺสาวาสิกํ คณฺหนฺตานํ สเพฺพสํ ภิกฺขูนํ, สามเณรานญฺจฯ ***ภณฺฑาคาริกจีวเรปี***ติ อกาลจีวรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เอต**นฺติ อุกฺกุฏฺฐิยา กตาย สมภาคทานํฯ **วิรชฺฌิตฺวา กโรนฺตี**ติ กตฺตพฺพกาเลสุ อกตฺวา ยถารุจิตกฺขเณ กโรนฺติฯ

เอตฺตเกน มม จีวรํ ปโหตีติ ทฺวาทสคฺฆนเกเนว มม จีวรํ ปริปุณฺณํ โหติ, น ตโต อูเนนาติ สพฺพํ คเหตุกาโมติ อโตฺถฯ

ภณฺฑาคารสมฺมุติอาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จีวรรชนกถาทิวณฺณนา

๓๔๔. **เอวญฺหิ กเต**ติ วฏฺฏาธารสฺส อโนฺต รชโนทกํ, พหิ ฉลฺลิกญฺจ กตฺวา วิโยชเน กเตฯ **น อุตฺตรตี**ติ เกวลํ อุทกโต เผณุฏฺฐานาภาวา น อุตฺตรติฯ **รชนกุมฺภ**นฺติ ปกฺกรชนฏฺฐปนกํ มหาฆฏํฯ

๓๔๕. **อนุวาตาทีนํ ทีฆปตฺตาน**นฺติ อายามโต, วิตฺถารโต จ อนุวาตํฯ **อาทิ**-สทฺเทน ทฺวินฺนํ ขนฺธานํ อนฺตรา มาติกากาเรน ฐปิตปตฺตญฺจ ''ทีฆปตฺต''นฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อาคนฺตุกปตฺต**นฺติ ทิคุณจีวรสฺส อุปริ อญฺญํ ปฏฺฏํ อเปฺปนฺติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตํ กิร อิทานิ น กโรนฺติฯ

๓๔๖. ปาฬิยํ **นนฺทิมุขิยา**ติ ตุฏฺฐิมุขิยา, ปสนฺนทิสามุขายาติ อโตฺถฯ

๓๔๘. **อจฺฉุเปยฺย**นฺติ ปติฏฺฐเปยฺยํฯ **หตวตฺถกาน**นฺติ ปุราณวตฺถานํฯ **อนุทฺธริตฺวาวา**ติ อคฺคเฬ วิย ทุพฺพลฏฺฐานํ อนปเนตฺวาวฯ

๓๔๙-๓๕๑. วิสาขวตฺถุมฺหิ **กลฺลกายา**ติ อกิลนฺตกายาฯ **คตี**ติ ญาณคติ อธิคโมฯ **อภิสมฺปราโย**ติ ''สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรตี''ติอาทินา (สํ. นิ. ๕.๑๐๔๘) วุโตฺต ญาณาภิสมฺปราโย, มคฺคญาณยุเตฺตหิ คนฺตพฺพคติวิเสโสติ อโตฺถฯ ตํ ภควา พฺยากริสฺสติฯ **''ททาติ ทาน''**นฺติ อิทํ อนฺนปานวิรหิตานํ เสสปจฺจยานํ ทานวเสน วุตฺตํฯ **โสวคฺคิก**นฺติ สคฺคสํวตฺตนิกํฯ

๓๕๙. **อฑฺฒปทกจฺฉเนฺนนา**ติ อฑฺฒปทกสงฺขาตชูตผลกเลขาสณฺฐาเนนฯ

๓๖๒. ปาฬิยํ **นทีปารํ คนฺตุ**นฺติ ภิกฺขุโน นทีปารคมนํ โหตีติ อโตฺถฯ **อคฺคฬคุตฺติเยว ปมาณ**นฺติ อิเมหิ จตูหิ นิเกฺขปการเณหิ ฐเปเนฺตนปิ อคฺคฬคุตฺติวิหาเร เอว ฐเปตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ **นิสฺสีมาคต**นฺติ วสฺสานสงฺขาตํ กาลสีมํ อติกฺกนฺตํ, ตํ วสฺสิกสาฏิกจีวรํ น โหตีติ อโตฺถฯ

จีวรรชนกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺฆิกจีวรุปฺปาทกถาวณฺณนา

๓๖๓. **ปญฺจ มาเส**ติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํฯ **วฑฺฒึ ปโยเชตฺวา ฐปิตอุปนิเกฺขปโต**ติ วสฺสาวาสิกสฺสตฺถาย ทายเกหิ วฑฺฒึ ปโยเชตฺวา ฐปิตอุปนิเกฺขปโตฯ **''อิธ วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺสา''**ติ อิทํ อภิลาปมตฺตํฯ อิธ-สทฺทํ ปน วินา ''วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺส เทมา''ติ วุเตฺตปิ โส เอว นโยฯ **อนตฺถตกถินสฺสาปิ ปญฺจ มาเส ปาปุณาตี**ติ วสฺสาวาสิกลาภวเสน อุปฺปนฺนตฺตา อนตฺถตกถินสฺสาปิ วุตฺถวสฺสสฺส ปญฺจ มาเส ปาปุณาติฯ วกฺขติ หิ ''จีวรมาสโต ปฏฺฐาย ยาว เหมนฺตสฺส ปจฺฉิโม ทิวโส, ตาว วสฺสาวาสิกํ เทมาติ วุเตฺต กถินํ อตฺถตํ วา โหตุ อนตฺถตํ วา, อตีตวสฺสํวุตฺถานเมว ปาปุณาตี''ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๗๙)ฯ **ตโต ปร**นฺติ ปญฺจมาสโต ปรํ, คิมฺหานสฺส ปฐมทิวสโต ปฏฺฐายาติ อโตฺถฯ **''กสฺมา? ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา''**ติ อิทํ ''อุทาหุ อนาคตวเสฺส''ติ อิมสฺสานนฺตรํ ทฏฺฐพฺพํฯ โปตฺถเกสุ ปน ''อนตฺถตกถินสฺสาปิ ปญฺจ มาเส ปาปุณาตี''ติ อิมสฺสานนฺตรํ ''กสฺมา ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา''ติ อิทํ ลิขนฺติ, ตํ ปมาทลิขิตํ ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนํ สนฺธาย ''อนตฺถตกถินสฺสาปี''ติ วตฺตพฺพโตฯ วุตฺถวเสฺส หิ สนฺธาย ''อนตฺถตกถินสฺสาปี''ติ วุตฺตํ, น จ ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนํ วุตฺถวสฺสเสฺสว ปาปุณาตีติ สมฺมุขีภูตานํ สเพฺพสมฺปิ ปาปุณนโตฯ เตเนว วกฺขติ ''สเจ ปน คิมฺหานํ ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย

เอวํ วทติ, ตตฺร สมฺมุขีภูตานํ สเพฺพสํ ปาปุณาติฯ กสฺมา? ปิฎฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา’’ติ (มหาว. อฎฺฐ. ๑๗๙)ฯ

ทุคฺคหิตานีติ อคฺคหิตานิฯ สงฺฆิกาเนวาติ อโตฺถฯ **อิโตวา**ติ เถรานํ ทาตพฺพโตว, อิทาเนวาติ วา อโตฺถฯ

สงฺฆิกจีวรุปฺปาทกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๖๔. **“สตฺตาหวาเรน อรุณเมว อุฎฺฐาเปตี”**ติ อิทํ นานาสีมาวิหาเรสุ กตฺตพฺพนเยน เอกสฺมิมฺปิ วิหาเร ทฺวีสุ เสนาสเนสุ นิวุตฺถภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, อรุณุฎฺฐาปเนเนว ตตฺถ วุโตฺถ โหติ, น ปน วสฺสเจฺฉทปริหารายฯ อโนฺตอุปจารสีมายปิ ยตฺถ กตฺถจิ อรุณํ อุฎฺฐาเปโนฺต อตฺตนา คหิตเสนาสนํ อปฺปวิโฎฺฐปิ วุตฺถวโสฺส เอว โหติ, คหิตเสนาสเน ปน นิวุโตฺถ นาม น โหติ, ตตฺถ จ อรุณุฎฺฐาปเน ปน สติ โหติฯ เตนาห **“ปุริมสฺมิํ พหุตรํ นิวสติ นามา”**ติ, เอเตน จ อิตรสฺมิํ สตฺตาหวาเรนาปิ อรุณุฎฺฐาปเน สติ เอว อปฺปกตรํ นิวสติ นาม โหติ, นาสตีติ ทีปิตํ โหติฯ **นานาลาเภหี**ติ วิสุํ วิสุํ นิพทฺธวสฺสาวาสิกลาเภหิฯ **นานูปจาเรหี**ติ นานาปริเกฺขปนานาทฺวาเรหิฯ **เอกสีมาวิหาเรหี**ติ ทฺวินฺนํ วิหารานํ เอเกน ปากาเรน ปริกฺขิตฺตตฺตา เอกาย อุปจารสีมาย อโนฺตคเตหิ ทฺวีหิ วิหาเรหิฯ **เสนาสนคฺคาโห ปฎิปฺปสฺสมฺภตี**ติ ปฐมํ คหิโต ปฎิปฺปสฺสมฺภติฯ **ตตฺถา**ติ ยตฺถ เสนาสนคฺคาโห ปฎิปฺปสฺสโทฺธ, ตตฺถฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

คิลานวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๖๕-๖. **ภูมิยํ ปริภณฺฑํ อกาสี**ติ คิลาเนน นิปนฺนภูมิยํ กิลิฎฺฐฎฺฐานํ โธวิตฺวา หริตูปลิตฺตํ กาเรสีติ อโตฺถฯ **เภสชฺชํ โยเชตุํ อสมโตฺถ**ติ ปเรหิ วุตฺตวิธิมฺปิ กาตุํ อสมโตฺถฯ ปาฬิยํ คิลานุปฎฺฐากานํ จีวรทาเน สามเณรานํ ติจีวราธิฎฺฐานาภาวา ‘‘จีวรญฺจ ปตฺตญฺจา’’ติอาทิ สพฺพตฺถ วุตฺตํฯ สเจปิ สหสฺสํ อคฺฆติ, คิลานุปฎฺฐากานเญฺญว ทาตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ

คิลานวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

มตสนฺตกกถาทิวณฺณนา

๓๖๙. **อญฺญ**นฺติ จีวรปตฺตโต อญฺญํฯ **อปฺปคฺฆ**นฺติ อติชิณฺณาทิภาเวน นิหีนํฯ **ตโต**ติ อวเสสปริกฺขารโตฯ **สพฺพ**นฺติ ปตฺตํ, ติจีวรญฺจฯ

ตตฺถ ตตฺถ สงฺฆเสฺสวาติ ตสฺมิํ ตสฺมิํ วิหาเร สงฺฆเสฺสวฯ ปาฬิยํ **อวิสฺสชฺชิกํ อเวภงฺคิก**นฺติ อาคตานาคตสฺส จาตุทฺทิสสฺส สงฺฆเสฺสว สนฺตกํ หุตฺวา กสฺสจิ อวิสฺสชฺชิกํ อเวภงฺคิกํ ภวิตุํ อนุชานามีติ อโตฺถฯ

๓๗๑-๒. **อกฺกนาฬมย**นฺติ อกฺกทณฺฑมยํฯ **อกฺกทุสฺสานี**ติ อกฺกวาเกน กตทุสฺสานิ, โปตฺถกคติกานิ ทุกฺกฎวตฺถุกานีติ อโตฺถฯ **ทุปฺปฎฺฎจีวรสฺส วา มเชฺฌ**ติ ยํ นิฎฺฐิเต ติปฎฺฎจีวรํ โหติ, ตสฺส มเชฺฌ ปฎลํ กตฺวา ทาตพฺพานีติ อโตฺถฯ

๓๗๔. **“สเนฺต ปติรูเป คาหเก”**ติ วุตฺตตฺตา คาหเก อสติ อทตฺวา ภาชิเตปิ สุภาชิตเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๓๗๖. **ทกฺขิโณทกํ ปมาณ**นฺติ ‘‘เอตฺตกานิ จีวรานิ ทสฺสามี’’ติ ปฐมํ อุทกํ ปาเตตฺวา ปจฺฉา เทนฺติฯ ตํ เยหิ คหิตํ, เต ภาคิโนว โหนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **ปรสมุเทฺท**ติ ชมฺพุทีเปฯ ตมฺพปณฺณิทีปญฺหิ อุปาทาเยส เอวํ วุตฺโตฯ

มตสนฺตกกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อฏฺฐจีวรมาติกากถาวณฺณนา

๓๗๙. **ปุคฺคลาธิฏฺฐานนเยน วุตฺต**นฺติ ‘‘สีมาย ทาน’’นฺติอาทินา วตฺตเพฺพ ‘‘สีมาย เทตี’’ติอาทิ ปุคฺคลาธิฏฺฐาเนน วุตฺตํฯ **“อปิจา”**ติอาทินา ปฐมเลฑฺฑุปาตฏฺตปริเกฺขปารหฏฺฐานโต พหิ ทุติยเลฑฺฑุปาโตปิ อุปจารสีมา เอวาติ ทเสฺสติฯ ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานาทิกมฺปิ ปริยเนฺต ฐิตเมว คเหตพฺพํฯ โลเก คามสีมาทโย วิย ลาภสีมา นาม วิสุํ ปสิทฺธา นาม นตฺถิ, เกนายํ อนุญฺญาตาติ อาห **“เนว สมฺมาสมฺพุเทฺธนา”**ติอาทิฯ เอเตน นายํ สาสนโวหารสิทฺธา, โลกโวหารสิทฺธา เอวาติ ทเสฺสติฯ **“ชนปทปริเจฺฉโท”**ติ อิทํ โลกปสิทฺธสีมาสทฺทตฺถวเสน วุตฺตํฯ ปริเจฺฉทพฺภนฺตรํ ปน สพฺพํ ชนปทสีมาติ คเหตพฺพํ, ชนปโท เอว ชนปทสีมาฯ เอวํ รฏฺฐสีมาทีสุปิฯ เตนาห **“อาณาปวตฺติฏฺฐาน”**นฺติอาทิฯ

ปถวีเวมเชฺฌ คตสฺสาติ ยาว อุทกปริยนฺตา ขณฺฑสีมตฺตา วุตฺตํ, อุปจารสีมาทีสุ ปน อพทฺธสีมาสุ เหฏฺฐาปถวิยํ สพฺพตฺถ ฐิตานํ น ปาปุณาติ, กูปาทิปเวสารหฏฺฐาเน ฐิตานเญฺญว ปาปุณาตีติ เหฏฺฐา สีมากถายํ วุตฺตนเยน ตํตํสีมฏฺฐภาโว เวทิตโพฺพฯ จกฺกวาฬสีมาย ปน ทินฺนํ ปถวีสนฺธารกอุทกฏฺฐาเนปิ ฐิตานํ ปาปุณาติ สพฺพตฺถ จกฺกวาฬโวหารตฺตาฯ

พุทฺธาธิวุโตฺถติ พุเทฺธน ภควตา นิวุโตฺถฯ **ปากวฏฺฏ**นฺติ นิพทฺธทานํฯ **วตฺตตี**ติ ปวตฺตติฯ **เตหี**ติ เยสํ สมฺมุเข เอส เทติ, เตหิ ภิกฺขูหิฯ **ทุติยภาเค ปน เถราสนํ อารุเฬฺห**ติ ยาว สงฺฆนวกา เอกวารํ สเพฺพสํ ภาคํ ทตฺวา จีวเร อปริกฺขีเณ ปุน สเพฺพสํ ทาตุํ ทุติยภาเค เถรสฺส ทิเนฺนติ อโตฺถฯ **ปํสุกูลิกานมฺปิ วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ ‘‘ตุยฺหํ เทมา’’ติ อวุตฺตตฺตาติ การณํ วทนฺติฯ ยทิ เอวํ ‘‘สงฺฆสฺส เทมา’’ติ วุเตฺตปิ วเฏฺฏยฺย, ‘‘ภิกฺขูนํ เทม, เถรานํ เทม, สงฺฆสฺส เทมา’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๗๙) วจนโต เภโท น ทิสฺสติฯ วีมํสิตพฺพเมตฺถ การณํฯ

ปารุปิตุํ วฏฺฏตีติ ปํสุกูลิกานํ วฏฺฏติฯ ***ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ทมฺมีติ วุเตฺต ปน น มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา ทาตพฺพ***นฺติ เอตฺถ ยสฺมา ภิกฺขุนิปเกฺข สงฺฆสฺส ปเจฺจกํ อปรามฏฺฐตฺตา ภิกฺขุนีนํ คณนาย ภาโค ทาตโพฺพติ ทายกสฺส อธิปฺปาโยติ สิชฺฌติ, ตถา ทานญฺจ ภิกฺขูปิ คเณตฺวา ทิเนฺน เอว ยุชฺชติฯ อิตรถา หิ กิตฺตกํ ภิกฺขูนํ ทาตพฺพํ, กิตฺตกํ ภิกฺขุนีนนฺติ น วิญฺญายติ, ตสฺมา ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺสา’’ติ วุตฺตวจนมฺปิ ‘‘ภิกฺขูน’’นฺติ วุตฺตวจนสทิสเมวาติ อาห ***“ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ คเณตฺวา ทาตพฺพ”***นฺติฯ เตนาห ***“ปุคฺคโล ...เป.... ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณน อคฺคหิตตฺตา”***ติฯ ภิกฺขุสงฺฆ-สเทฺทน ภิกฺขูนเญฺญว คหิตตฺตา, ปุคฺคลสฺส ปน ‘‘ตุยฺหญฺจา’’ติ วิสุํ คหิตตฺตา จ ตตฺถสฺส อคฺคหิตตา ทฏฺฐพฺพา, ‘‘ภิกฺขูนญฺจ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา’’ติ วุตฺตฏฺฐานสทิสตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ ปุคฺคลปฺปธาโน เหตฺถ สงฺฆ-สโทฺท ทฏฺฐโพฺพฯ เกจิ ปน ‘‘ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา’’ติ (สารตฺถ. ฏี. มหาวคฺค ๓.๓๗๙) ปาฐํ ลิขนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ ตสฺส วิสุํ ลาภคฺคหเณ การณวจนตฺตาฯ ตถา หิ วิสุํ สงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตาติ วิสุํ ปุคฺคลสฺสปิ ภาค

คฺคหเณ การณํ วุตฺตํฯ ยถา เจตฺถ ปุคฺคลสฺส อคฺคหณํ, เอวํ อุปริ ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา’’ติอาทีสุปิ สงฺฆาทิ-สเทฺทหิ ปุคฺคลสฺส อคฺคหณํ ทฏฺฐพฺพํฯ ยทิ หิ คหณํ สิยา, สงฺฆโตปิ, วิสุมฺปีติ ภาคทฺวยํ ลเภยฺย อุภยตฺถ คหิตตฺตาฯ

ปูเชตพฺพนฺติอาทิ คิหิกมฺมํ น โหตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส หรา’’**ติ อิทํ ปิณฺฑปาตหรณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘ภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี’’**ติฯ **‘‘อโนฺตเหมเนฺต’’**ติ อิมินา อนตฺถเต กถิเน วสฺสานํ ปจฺฉิเม มาเส ทินฺนํ ปุริมวสฺสํวุตฺถานเญฺญว ปาปุณาติ, ตโต ปรํ เหมเนฺต ทินฺนํ ปจฺฉิมวสฺสํวุตฺถานมฺปิ วุตฺถวสฺสตฺตา ปาปุณาติฯ เหมนฺตโต ปน ปรํ ปิฏฺฐิสมเย ‘‘วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺสา’’ติ เอวํ วตฺวา ทินฺนํ อนนฺตเร วเสฺส วา ตโต ปเรสุ วา ยตฺถ กตฺถจิ ตสฺมิํ วุตฺถวสฺสานํ สเพฺพสํ ปาปุณาติฯ เย ปน สพฺพถา อวุตฺถวสฺสา, เตสํ น ปาปุณาตีติ ทเสฺสติฯ **สเพฺพสมฺปี**ติ หิ ตสฺมิํ ภิกฺขุภาเว วุตฺถวสฺสานํ สเพฺพสมฺปีติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **‘‘วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺสา’’**ติ วุตฺตตฺตา **สมฺมุขีภูตานํ สเพฺพส**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **อตีตวสฺส**นฺติ อนนฺตราตีตวสฺสํฯ

อุเทฺทสํ คเหตุํ อาคโตติ อุเทฺทเส อคฺคหิเตปิ อเนฺตวาสิโกวาติ วุตฺตํฯ **คเหตฺวา คจฺฉโนฺต**ติ ปรินิฏฺฐิตอุเทฺทโส หุตฺวา คจฺฉโนฺตฯ **‘‘วตฺตํ กตฺวา อุเทฺทสปริปุจฺฉาทีนิ คเหตฺวา วิจรนฺตาน’’**นฺติ อิทํ ‘‘อุเทฺทสเนฺตวาสิกาน’’นฺติ อิมเสฺสว วิเสสนํ, เตน อุเทฺทสกาเล อาคนฺตฺวา อุเทฺทสํ คเหตฺวา คนฺตฺวา อญฺญตฺถ นิวสเนฺต อนิพทฺธจาริเก นิวเตฺตติฯ

อฏฺฐจีวรมาติกากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จีวรกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๙. จเมฺปยฺยกฺขนฺธโก

กสฺสปโคตฺตภิกฺขุวตฺถุกถาทิวณฺณนา

๓๘๐. จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก **ตนฺติพโทฺธ**ติ ตนฺติ วุจฺจติ พฺยาปาโร, ตตฺถ พโทฺธ, อุสฺสุกฺกํ อาปโนฺนติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘ตสฺมิํ อาวาเส’’**ติอาทิฯ

๓๘๗-๘. **หาปนํ วา อญฺญถา กรณํ วา นตฺถี**ติ ญตฺติกมฺมสฺส ญตฺติยา เอกตฺตา หาปนํ น สมฺภวติ, ตสฺสา เอกตฺตา เอว ปจฺฉา ญตฺติฐปนวเสน, ทฺวิกฺขตฺตุํ ฐปนวเสน จ อญฺญถา กรณํ นตฺถิฯ **ปรโต**ติ ปริวาเรฯ **ตนฺ**ติ ปพฺพาชนียกมฺมํ, ตสฺสาติ อโตฺถฯ

กสฺสปโคตฺตภิกฺขุวตฺถุกถาทิวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

เทฺวนิสฺสรณาทิกถาวณฺณนา

๓๙๕. **เอสา**ติ ‘‘พาโล’’ติอาทินา นิทฺทิฎฺฐปุคฺคโล, อปฺปโตฺตติ สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ การณมาห **‘‘ยสฺมา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **อาเวณิเกน ลกฺขเณนา**ติ ปพฺพาชนียกมฺมสฺส นิมิตฺตภาเวน ปาฬิยํ วุตฺตตฺตา อสาธารณภูเตน กุลทูสกภาเวนฯ ยทิ เหส ตํ กมฺมํ อปฺปโตฺต, กถํ ปน สุนิสฺสาริโตติ อาห **‘‘ยสฺมา ปนสฺส อากงฺขมาโน สโงฺฆ ปพฺพาชนียกมฺมํ กเรยฺยาติ วุตฺตํ, ตสฺมา สุนิสฺสาริโต’’**ติฯ **ตตฺถ วุตฺตนฺ**ติ กมฺมกฺขนฺธเก (จูฬว. ๒๗) วุตฺตํฯ

เอตฺถ ปน กุลทูสกกมฺมํ กตฺวา ปพฺพาชนียกมฺมกตสฺส **เตรสกกณฺฑกฎฺฐกถายํ** ‘‘ยสฺมิํ วิหาเร วสเนฺตน ยสฺมิํ คาเม กุลทูสกกมฺมํ กตํ โหติ, ตสฺมิํ วิหาเร วา ตสฺมิํ คาเม วา น วสิตพฺพ’’นฺติอาทินา (ปารา. อฎฺฐ. ๒.๔๓๓) ยา สมฺมาวตฺตนา วุตฺตา, สา อิตเรนาปิ ปูเรตพฺพาฯ ยํ ปน ปฎิปฺปสฺสทฺธกมฺมสฺส กุลทูสกสฺส ตเตฺถว **อฎฺฐกถายํ** ‘‘เยสุ กุเลสุ กุลทูสกกมฺมํ กตํ, ตโต ปจฺจยา น คเหตพฺพา’’ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ น ปูเรตพฺพํ กุลสงฺคหสฺส อกตตฺตาฯ เอวํ เสสกเมฺมสุปิฯ ยทิ เอวํ ‘‘ตชฺชนียกมฺมารหสฺส นิยสกมฺมํ กโรติ…เป.… เอวํ โข, อุปาลิ, อธมฺมกมฺมํ โหตี’’ติอาทิวจนํ (มหาว. ๔๐๒) วิรุชฺฌตีติ? น วิรุชฺฌติ สงฺฆสนฺนิฎฺฐานวเสน ตชฺชนียาทิกมฺมารหตฺตสฺส สิชฺฌนโตฯ ยสฺส หิ สโงฺฆ ‘‘ตชฺชนียกมฺมํ กโรมา’’ติ สนฺนิฎฺฐานํ กตฺวา กมฺมวาจํ สาเวโนฺต ปพฺพาชนียกมฺมวาจํ สาเวติ, ตสฺส กมฺมํ อธมฺมกมฺมํ โหติฯ สเจ ปน ‘‘ตเสฺสว ปพฺพาชนียกมฺมเมว กโรมา’’ติ สนฺนิฎฺฐานํ กตฺวา ตเทว กโรติ, ตสฺส ตํ กมฺมํ ธมฺมกมฺมนฺติ เวทิตพฺพํฯ

เอวมิธ ‘‘นิสฺสารณ’’นฺติ อธิเปฺปตสฺส ปพฺพาชนียกมฺมสฺส วเสน อตฺถํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตทเญฺญสํ ตชฺชนียาทีนํ วเสน นิสฺสารเณ อธิเปฺปเต ‘‘อปฺปโตฺต นิสฺสารณ’’นฺติ อิมสฺส ปฎิปกฺขวเสน สมฺปโตฺต นิสฺสารณํ, ‘‘ตเญฺจ สโงฺฆ นิสฺสาเรติฯ สุนิสฺสาริโต’’ติ อตฺถสมฺภวํ ทเสฺสตุํ ปุน **‘‘ตเญฺจ สโงฺฆ นิสฺสาเรตีติ สเจ สโงฺฆ’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ตตฺถา**ติ ตชฺชนียาทิกมฺมวิสเย, เอเกนาปิ อเงฺคน นิสฺสารณา อนุญฺญาตาติ โยชนาฯ ปาฬิยํ **อปฺปโตฺต นิสฺสารณ**นฺติ เอตฺถ อาปโนฺน อาเวณิกวเสน ตชฺชนียาทิสงฺขาตํ นิสฺสารณํ ปโตฺตติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ

เทฺวนิสฺสรณาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

จเมฺปยฺยกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

๑๐. โกสมฺพกกฺขนฺธโก

โกสมฺพกวิวาทกถาวณฺณนา

๔๕๑. โกสมฺพกกฺขนฺธเก **สเจ โหติ, เทเสสฺสามี**ติ วินยธรสฺส วจเนน อาปตฺติทิฏฺฐึ ปฏิลภิตฺวา เอวมาหฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘โส ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ **นตฺถิ อาปตฺตี**ติ อุทกสฺส ฐปนภาวํ อชานิตฺวา วา ฐปิตํ ฉเฑฺฑตฺวา วิสฺสริตฺวา วา คมเน อสญฺจิจฺจ อสติยา อนาปตฺติปโกฺขปิ สมฺภวตีติ วินยธโร ตตฺถ อนาปตฺติทิฏฺฐึ ปฏิลภิตฺวา เอวมาหฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘อเญฺญ ภิกฺขู ตสฺส อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิโน โหนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ปริสายปิสฺส อนาปตฺติทิฏฺฐิยา อุปฺปนฺนตฺตา ‘‘อเญฺญ’’ติ พหุวจนํ กตํฯ **อนาปตฺติทิฏฺฐิ อโหสี**ติ สุตฺตนฺติกเตฺถรสฺส วินเย อปกตญฺญุตาย วินยธรสฺส วจนมเตฺตน โส เอวมโหสิ, สา ปนสฺส อาปตฺติ เอว อุทกาวเสสสฺส ฐปนภาวํ ญตฺวา ฐปิตตฺตาฯ วตฺถุมตฺตชานเน เอว หิ เสขิยา สจิตฺตกา, น ปณฺณตฺติวิชานเนฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ โหตี’’ติ สพฺพตฺถ อาปตฺติ อิเจฺจว วุตฺตํฯ **‘‘อาปตฺตึ อาปชฺชมาโน’’**ติ อิทํ วินยธรเตฺถโร ‘‘ตยา อิทํ อุทกํ ฐปิต’’นฺติ อตฺตนา ปุเฏฺฐน สุตฺตนฺติกเตฺถเรน ‘‘อามาวุโส’’ติ วุตฺตวจนํ สริตฺวา ปณฺณตฺติอโกวิทตาย สญฺจิเจฺจว อกาสีติ อาปตฺติทิฏฺฐิ หุตฺวาว อโวจฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘อเญฺญ ภิกฺขู ตสฺสา อาปตฺติยา อาปตฺติทิฏฺฐิโน โหนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

๔๕๓. **‘‘น ตาว ภิโนฺน’’**ติ อิทํ อุกฺขิปนตทนุวตฺตนมเตฺตน สโงฺฆ ภิโนฺน นาม น โหติ, ตํ นิสฺสาย ปน อุภยปกฺขิกานํ ปกฺขํ ปริเยสิตฺวา อญฺญมญฺญํ โกธวเสน กายวจีกลหวฑฺฒเนเนว โหตีติ อิมมตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘โส จ โข กลหวเสนา’’**ติฯ **สมฺภมอตฺถวเสนา**ติ ตุริตตฺถวเสนฯ

๔๕๔. **อการเณ**ติอาทิ อนุกฺขิปิตฺวาว อุปาเยน สญฺญาเปตฺวา หิเตสิตาย อาปตฺติโต โมเจตุํ ยุตฺตฎฺฐาเน โกธจิตฺตวเสน วิเหฐนตฺถาย กตภาวํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน กมฺมงฺคสฺส อภาวํ สนฺธายฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘อาปตฺติ เอสา, ภิกฺขเว, เนสา อนาปตฺติ…เป.… อุกฺขิโตฺต เอโส ภิกฺขู’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

๔๕๕. **‘‘อธมฺมวาทีนํ ปเกฺข นิสิโนฺน’’**ติ อิทํ อุปลกฺขณมตฺตํ, ธมฺมวาทีนํ ปเกฺข นิสีทิตฺวา อธมฺมวาทีนํ ลทฺธึ คณฺหโนฺตปิ ธมฺมวาทีนํ นานาสํวาสโก โหติ เอวฯ **กมฺมํ โกเปตี**ติ ตํ วินา คณสฺส อปูรณปกฺขํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ยตฺถ วา ตตฺถ วา**ติ ธมฺมวาทีนํ ปเกฺข วา อธมฺมวาทีนํ ปเกฺข วาติ อโตฺถฯ **อิเม ธมฺมวาทิโนติ คณฺหาตี**ติ ตํตํปกฺขคเต ภิกฺขู ยาถาวโต วา อยาถาวโต วา ‘‘อิเม ธมฺมวาทิโน’’ติ คณฺหาติ, อยํ ตํตํปกฺขคตานํ อตฺตานํ สมานสํวาสกํ กโรติฯ

๔๕๖. **อุปทํเสนฺตี**ติ ปวเตฺตนฺติฯ ปาฬิยํ **เอตฺตาวตา**ติ ‘‘เอตฺตกปเทสํ มุญฺจิตฺวา นิสินฺนา มยํ โกธจิเตฺต อุปฺปเนฺนปิ อญฺญมญฺญํ อนนุโลมิกํ กายกมฺมาทึ ปวเตฺตตุํ น สกฺขิสฺสามา’’ติ สเลฺลกฺขตฺวา ทูเร นิสีทิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **‘‘อุปจารํ มุญฺจิตฺวา’’**ติฯ

๔๕๗. ปาฬิยํ ***ภณฺฑนชาตา***ติอาทีสุ กลหสฺส ปุพฺพภาโค ***ภณฺฑนํ*** นามฯ หตฺถปรามาสาทิ **กลโห** นามฯ วิรุทฺธวาโท **วิวาโท** นามฯ

๔๕๘. **ปริปุณฺณโกสโกฏฺฐาคาโร**ติ เอตฺถ โกโส นาม สุวณฺณมณิอาทิภณฺฑาคารสารคโพฺภฯ โกฏฺฐํ วุจฺจติ ธญฺญสฺส อาวสนฏฺฐานํ, โกฏฺฐภูตํ อคารํ โกฏฺฐาคารํ, ธญฺญสงฺ

คหฏฺฐานํฯ **อพฺภุยฺยาสี**ติ ยุทฺธาย อภิมุโข นิกฺขมีติ อโตฺถฯ **เอกสงฺฆาตมฺปี**ติ เอกยุทฺธมฺปิฯ **โธวน**นฺติ โธวนุทกํฯ

๔๖๓. **ปริยาทินฺนรูปา**ติ โกธจิเตฺตน ปริคฺคหิตสภาวาฯ

๔๖๔. **ตํ น ชานนฺตี**ติ ตํ กลหํ น ชานนฺติฯ **เย อุปนยฺหนฺตี**ติ ยถาวุตฺตํ โกธาการํ จิเตฺต พนฺธนฺติฯ **ปากฏปริสฺสเย**ติ สีหาทิเกฯ **ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสเย**ติ ราคาทิเกฯ ปาฬิยํ **นตฺถิ พาเล** ๙๗ **สหายตา**ติ พาลํ นิสฺสาย สีลาทิคุณสงฺขาตา สหายตา นตฺถิ, น สกฺกา ลทฺธุนฺติ อโตฺถฯ

๔๖๖. **อตฺตกามรูปา**ติ อตฺตโน หิตกามยมานสภาวาฯ **อนุรุทฺธา**ติ เอกเสสนเยน ติณฺณมฺปิ กุลปุตฺตานํ อาลปนํ, เตเนว พหุวจนนิเทฺทโส กโตฯ **ขมนียํ** สรีรํ **ยาปนียํ** ชีวิตํ ‘‘กจฺจิ โว สรีรญฺจ ธาเรตุํ, ชีวิตญฺจ ยาเปตุํ สกฺกา’’ติ ปุจฺฉติฯ **ตคฺฆา**ติ เอกํสเตฺถ นิปาโต, เอกํเสน มยํ ภเนฺตติ อโตฺถฯ **ยถา กถ**นฺติ เอตฺถ **ยถา**ติ นิปาตมตฺตํ, **ยถากถ**นฺติ วา เอโก นิปาโต การณปุจฺฉนโตฺถ, เกน ปกาเรนาติ อโตฺถฯ **เอกญฺจ ปน มเญฺญ จิตฺต**นฺติ เอกสฺส จิตฺตวเสน อิตเรสมฺปิ ปวตฺตนโต สเพฺพสํ โน เอกํ วิย จิตฺตนฺติ อโตฺถฯ **กจฺจิ ปน โว อนุรุทฺธา**ติ เอตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํ, ปจฺจตฺตวจนํ วา, กจฺจิ ตุเมฺหติ อโตฺถฯ **อมฺหาก**นฺติ นิทฺธารเณ สามิวจนํ, อเมฺหสุ ตีสุ โย ปฐมํ ปฏิกฺกมตีติ อโตฺถฯ

โกสมฺพกวิวาทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาลิเลยฺยกคมนกถาวณฺณนา

๔๖๗. **เยน ปาลิเลยฺยก**นฺติ ปจฺจเตฺต อุปโยควจนํ, ยตฺถ ปาลิเลยฺยโก คาโม, ตตฺถ อวสรีติ อโตฺถฯ **ทหรโปตเกหี**ติ ภิงฺกจฺฉาเปหิฯ ‘‘โอคาหิ’’นฺติปิ ปาโฐ, นหานโปกฺขรณินฺติ อโตฺถฯ

อุทานคาถายํ ปน – รถอีสสทิสทนฺตสฺส นาคสฺส หตฺถิโน เอตํ วิเวกนินฺนํ จิตฺตํ นาเคน พุทฺธนาคสฺส วิเวกนินฺนจิเตฺตน สเมติฯ กสฺมา? ยํ ยสฺมา เอโกว รมติ วเน, ตสฺมา เอวํ โยชนา ทฏฺฐพฺพาฯ

ปาลิเลยฺยกคมนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อฏฺฐารสวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๖๘. **ยถา ธโมฺม ตถา ติฏฺฐาหี**ติ ยถา ธโมฺม จ วินโย จ ฐิโต, ตถา ติฏฺฐ, ธมฺมวาทีปเกฺข ติฏฺฐาติ อโตฺถฯ

๔๗๓. **‘‘โย ปฏิพาเหยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’**ติ อิทํ สามคฺคีเภทสฺส อการเกสนฺธาย วุตฺตํฯ เย ปน เภทการกา วิรุทฺธา อลชฺชิโน , เตสํ ปฏิพาหิตุํ วฏฺฏติ เตสํ สนฺตกสฺสปิ เสนาสนสฺส วินาสนวจนโตฯ **‘‘วิวิตฺตํ กตฺวาปิ ทาตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตตฺตา ปน ยถาวุฑฺฒํ วรเสนาสนํ อทตฺวา วุฑฺฒานมฺปิ อสญฺญตานํ สญฺญเตหิ วิวิตฺตํ กตฺวา ทาตพฺพนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๔๗๕. กมฺมวาจาย โอสาเรตฺวาติ เอตฺถ อุกฺขิตฺตสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺติยาปนฺนภาวํ ปฏิชานิตฺวา สมฺมาวตฺตเนน อุเกฺขปกานํ สมฺปฺปนฺนโอสารณจฺฉนฺทสฺส ปเคว ญาตตฺตา ปฏิปฺปสฺสมฺภนกมฺมวาจาย อุกฺขิตฺตานุวตฺตกา สยเมว นํ โอสาเรสฺนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๔๗๖. อตฺถโต อปคตาติ สามคฺคีอตฺถวิรหิตา, ตุจฺฉพฺยญฺชนาติ อโตฺถฯ

๔๗๗. อปฺปฏิจฺฉนฺนาจาโรติ อปฺปฏิจฺฉาเทตพฺพสฺนฺทราจาโรฯ **อนปคตนฺ**ติ การณโต อนเปตํฯ อาทาตพฺพโต คเหตพฺพโต อาทายนฺติ อาจริยวาโท วุโตฺตติ อาห **''อาทายํ อตฺตโน อาจริยวาท''**นฺติฯ

อฏฺฐหิ ทูตเงฺคหีติ ''โสตา จ โหติ สาเวตา จ อุคฺคเหตา จ ธาเรตา จ วิญฺญาตา จ วิญฺญาเปตา จ กุสโล จ สหิตาสหิตสฺส โน จ กลหการโก''ติ (อ. นิ. ๘.๑๖) เอวํ วุเตฺตหิ อฏฺฐหิ ทูตเงฺคหิฯ เสสเมตฺถ, เหฏฺฐา จ สพฺพตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

อฏฺฐารสวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โกสมฺพกกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

มหาวคฺควณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

จูฬัวคุควณฺณนา

๑. กมฺมกฺขนฺธโก

ตชฺชนียกมฺมกถาวณฺณนา

๑. จูฬวคฺคสฺส ปฐเม กมฺมกฺขนฺธเก ตาว **“พลวาพลว”**นฺติ อิทํ เอกปทํฯ ‘‘พลว พลว’’นฺติ วตฺตเพฺพ อาการํ กตฺวา ‘‘พลวาพลว’’นฺติ วุตฺตํฯ ตญฺจ ‘‘ทุกฺขทุกฺข’’นฺติอาทีสุ วิย อติสยเตฺถ วตฺตตีติ อาห **“สุฏฺฐุ พลวํ ปฏิวทถา”**ติ, อติ วิย พลวํ กตฺวา ปฏิวจนํ เทถาติ อ โตฺถฯ

๒. ปาฬิยํ **อาปตฺติ อาโรเปตพฺพา**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ‘‘มา โข ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอโส อเชสี’’ติอาทิเก ภณฺฑนาทิชนเก วจเน ปญฺญตฺตา กาจิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ มุสาเปสุญฺญาที สุ เอตสฺส อปฺปวิฏฺฐตฺตา, ตถาปิ ภิกฺขูหิ วิสุํ, สงฺฆมเชฺฌ จ ‘‘มา, อาวุโส, ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ ปโยเชตฺวา ภณฺฑนาทึ อกาสิ, เนทํ อปฺปิจฺฉตาทีนํ อตฺถาย วตฺตตี’’ติ เอวํ อปญฺญเตฺตน วุจฺ จมานสฺส ภิกฺขุโน อนาทริเยน อโนรมนปจฺจยา วา อญฺญวาทวิเหสาทิกรณปจฺจยา วา ยา อา ปตฺติ โหติ, สา อาปตฺติ อาโรเปตพฺพา ทิฏฺฐิวิปนฺนสฺส วิยาติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

ยสฺส ปน อิทํ วจนํ วินาว กายวาจาหิ อาปนฺนา ลหุกาปตฺติ อตฺถิ, ตสฺสปิ อาโรเปตพฺ พาวฯ ยํ ปน กมฺมวาจาย ‘‘อตฺตนา ภณฺฑนการกา’’ติ อตฺตนา-สทฺทคฺคหณํ, ‘‘เยปิ จเญฺญ ภิกฺขู ภณฺฑนการกา…เป.… เต อุปสงฺกมิตฺวา’’ติอาทิวจนญฺจ, ตํ วตฺถุวเสน คหิตํฯ โย ปน สยเมว ภณฺฑนการโก โหติ, อเญฺญ ปน ภณฺฑนการเก อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มา โข ตุเมฺห’’ติอา ทิวจนํ น วทติ, ตสฺสาเปตํ กมฺมํ กาตพฺพเมวฯ กโรเนฺตหิ จ ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ ภณฺฑนการโก…เป.… สเงฺฆ อธิกรณการโกฯ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺล’’นฺติ อาทินาว กมฺมวาจา กาตพฺพาฯ โย จ อเญฺญปิ ภิกฺขู กลหาย สมาทเปติ, ตสฺสาปิ เอวเมว กมฺมวาจํ กาตุํ วฏฺฏติ อเญฺญสํ สมาทาปนสฺสปิ ภณฺฑนการกเตฺต เอว ปวิสนโตฯ อเญฺญสํ สมาทาปนาการมฺปิ วตฺวาว, กมฺมวาจํ กาตุกาเมนปิ จ เตหิ วุตฺตวจนตฺถเมว คเหตฺวา ตทนุ คุณํ โยเชตฺวาว กาตพฺพํ, น อิธาคตวเสเนว สเพฺพสมฺปิ อิธาคตวเสเนว วจนาสมฺภวาฯ ภูเตน วตฺถุนา กตเมว หิ อวิปนฺนํ โหติ, นาญฺญนฺติ คเหตพฺพํฯ เอส นโย นิยสฺสกมฺมาทีสุปิฯ

ตชฺชนียกมฺมกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธมฺมกมฺมทฺวาทสกกถาทิวณฺณนา

๔. **อปฺปฏิญฺญาย กต**นฺติ วตฺถุํ วา อาปตฺตึ วา อสมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา กตํฯ โย ปน สเพฺพสํ ปสฺสนฺตานํ เอว วตฺถุวีติกฺกมํ กตฺวา ปจฺฉา กมฺมกรณภเยน ‘‘น กโรมี’’ติ มุสา วทติ, ตสฺส ภิกฺ ขูนํ สมฺมุเข วีติกฺกมกรณเมว ปฏิญฺญาฯ ตถโต ชานนตฺถเมว ปฏิญฺญาย กรณํ อนุญฺญาตํฯ ยตฺถ ปน สเนฺทโห โหติ, ตตฺถ สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวาว กตฺตพฺพนฺติ คเหตพฺพํฯ

“ปาราชิกาปตฺติยา วา”ติ อิทํ ลิงฺคนาสนนิมิตฺตตาย ปาราชิกสฺส กเมฺมน อติกิจฺฉนีย โต วุตฺตํฯ **“สงฺฆาทิเสสาปตฺติยา วา”**ติ อิทํ ปน ปริวาสาทินิสฺสารณกมฺมสฺส อาเวณิกสฺส วิชฺชมานตฺตา วุตฺตํฯ ยํ ปน ปรโต ‘‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน โหติ…เป.… ตชฺชนียกมฺมํ กเรยฺยา’’ติ (จูฬว. ๖) วุตฺตํ, ตํ ‘‘อายตึ สํวเร ฐตฺวา วุฏฺฐานํ กโรหี’’ติ โอวทิยมานสฺส อนาทริยาทิปจฺจยล หุกาปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ สีลวิปตฺติมูลกญฺหิ ลหุกาปตฺตึ อาปโนฺน อิธ อเภทูปจาเรน ‘‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’’ติ วุโตฺต ‘‘อติทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิวิปโนฺน’’ติ เอตฺถ วิยฯ

ยถา จ ทิฏฺฐึ คเหตฺวา โวหรนฺตสฺส ‘‘อิโต ทิฏฺฐิโต โอรมาหี’’ติ อวตฺวา กตกมฺมํ เกวลาย ทิฏฺฐิวิปตฺติยา กตตฺตา **อนาปตฺติยา กตํ** นาม อธมฺมกมฺมํ โหติ, เอวํ สีลวิปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ลชฺชิธเมฺม โอกฺกเนฺต ยถาธมฺมํ วุฏฺฐาย สํวเร ฐาตุกามสฺส กตํ ตชฺชนียาทิกมฺมํ เกวลาย สีลวิปตฺติยา กตตฺตา **อเทสนาคามินิยา กตํ** นาม อธมฺมกมฺมํ โหติฯ เตเนว นิยสฺสกเมฺมปิ ‘‘อปิสฺสุ ภิกฺขู ปกตา ปริวาสํ เทนฺตา’’ติอาทินา สํวเร อฏฺฐานเมว กมฺมนิมิตฺตภาเวน วุตฺตํฯ อทนฺตํ ทมนตฺถเมว หิ ตชฺชนียาทิกมฺมานิ อนุญฺญาตานีติฯ เกจิ ปน ‘‘อเทสนาคามินิยาติ อิทํ ปาราชิกาปตฺตึเยว สนฺธาย วุตฺตํ, น สงฺฆาทิเสส’’นฺติ (สารตฺถ. ฏี. จูฬวคฺค ๓.๔) วทนฺติ, ตํ สุกฺกปเกฺข ‘‘เทสนาคามินิยา อาปตฺติยา กตํ โหตี’’ติ อิมินา วจเนน วิรุชฺฌติฯ สงฺฆาทิเสสสฺสาปิ จ ปริยายโต เทสนาคามินิโวหาเร คยฺหมาเน ‘‘อาปตฺติยา กตํ โหตี’’ติ วุตฺตวารโต อิมสฺส วารสฺส วิเสโส น สิยา, อฏฺฐกถายเมฺปตฺถ วิเสสภาโว น ทสฺสิโตฯ ตสฺมา วุตฺตนเยเนเวตฺถ อธิปฺปาโย คเหตโพฺพฯ

๖. **สพฺพานิปี**ติ ตชฺชนียนิยสฺสปพฺพาชนียกมฺมานิ ตีณิปิฯ **อญฺญกมฺมสฺส วตฺถุนา**ติ ตชฺชนียโต อญฺญสฺส กมฺมสฺส วตฺถุนา อญฺญกมฺมกรณํ นาม โกจิ โทโสปิ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ การณมาห **‘‘กสฺมา’’**ติอาทินาฯ

๘. **ปนฺนโลมา**ติ ปติตมานโลมาฯ

อธมฺมกมฺมทฺวาทสกกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิยสฺสกมฺมกถาทิวณฺณนา

๑๑. นิยสฺสกเมฺม ปาฬิยํ **อปิสฺสู**ติ อปิจาติ อิมสฺมึ อเตฺถ นิปาตสมุทาโยฯ **นิสฺสาย เต วตฺถพฺพ**นฺติ เอตฺถ เกจิ กลฺยาณมิตฺตายตฺตวุตฺติตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ วทนฺติ, อเญฺญ ปน นิสฺสยคฺคหณเมวาติ, อุภเยนปิสฺส เสริวิหาโร น วฏฺฏตีติ ทีปิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๒๑. ปพฺพาชนียกเมฺม **‘‘ปพฺพาชนียกมฺมํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตู’’**ติ อิทํ ปกฺกมนาทึ อกตฺวา สมฺมาวตฺตนฺตานํ วเสน วุตฺตํฯ

๓๓. ปฏิสารณียกเมฺม **เนว ภิกฺขุวจนํ, น คิหิวจน**นฺติ เอตฺถ ปริยายโตปิ ภิกฺขู ปรขุํสนํ น วทนฺติ, คหฏฺฐา ปน สรูเปเนว อโกฺกสิตุํ สมตฺถาปิ อุปการีสุ อการณํ เอวรูปํ น วทนฺติ, ตฺวํ คิหิคุณโตปิ ปริหีโนติ อธิปฺปาโยฯ

๓๙. **‘‘องฺคสมนฺนาคโม ปุริเมหิ อสทิโส’’**ติ อิมินา ตชฺชนียาทีนํ วุตฺตการณมเตฺตน อิทํ กาตุํ น วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ อิธ วุเตฺตน ปน คิหีนํ อลาภาย ปริสกฺกนาทินา อเงฺคน ตานิปิ กาตุํ วฏฺฏตีติ คเหตพฺพํฯ เอตฺถ จ ‘‘สทฺธํ ปสนฺนํ ทายกํ การกํ สงฺฆุปฏฺฐากํ หีเนน ขุํเสตี’’ติ วุตฺตตฺตา ตาทิเสสุ คิหีสุ ขุํสนาทีหิ คิหิปฏิสํยุเตฺตหิ เอว อเงฺคหิ กมฺมารหตา, น อารามิกเจฏกาทีสุ ขุํสนาทีหิฯ ตตฺถาปิ ทายกาทีสุ ขมาปิเตสุ กมฺมารหตา นตฺถิ, อาปตฺติ จ ยตฺถ กตฺถจิ เทเสตุํ วฏฺฏติฯ โย เจ ติกฺขตฺตุํ ขมาปิยมาโนปิ น ขมติ, อกตกเมฺมนปิ ทสฺสนูปจาเร อาปตฺติ เทเสตพฺพาฯ โส เจ กาลกโต โหติ, เทสนฺตรํ วา คโต, คตทิสา น ญายติ, อนฺตรามเคฺค วา ชีวิตนฺตราโย โหติ, กตกเมฺมนปิ อกตกเมฺมนปิ สงฺฆมเชฺฌ ยถาภูตํ วิญฺญาเปตฺวา ขมาเปตฺวา อาปตฺติ เทเสตพฺพาติ วทนฺติฯ ธมฺมิกปฏิสฺสวสฺส อสจฺจาปเน ปน เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มยา

อสมเวกฺขิตฺวา ปฏิสฺสวํ กตฺวา โส น สจฺจาปิโต, ตํ เม ขมถา’’ติอาทินา ขมาปเน วจนกฺกโม ญาเปตโพฺพฯ

๔๑. ปาฬิยํ **มงฺกุภูโต นาสกฺขิ จิตฺตํ คหปตึ ขมาเปตุ**นฺติ ตึสโยชนมคฺคํ ปุน คนฺตฺวาปิ มานถทฺธตาย ยถาภูตํ โทสํ อาวิกตฺวา อขมาปเนน ‘‘นาหํ ขมามี’’ติ เตน ปฏิกฺขิโตฺต มงฺกุภูโต ขมาเปตุํ น สกฺขิ, โส ปุนเทว สาวตฺถึ ปจฺจาคนฺตฺวาปิ มานนิคฺคหตฺถาเยว ปุนปิ สตฺถารา เปสิโต ปุริมนเยเนว ขมาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ปุนาคจฺฉิฯ อถสฺส ภควา ‘‘อสนฺตํ ภาวนมิเจฺฉยฺยา’’ติอาทินาว (ธ. ป. ๗๓) ธมฺมํ เทเสตฺวา มานนิมฺมถนํ กตฺวา อนุทูตทานํ อนุญฺญาสีติ ทฎฺฐพฺพํฯ

๔๒. **‘‘โน เจ ขมติ…เป…. อาปตฺติํ เทสาเปตโพฺพ’’**ติ วุตฺตตฺตา ปเคว คหโฎฺฐ ขมติ เจ, ทสฺสนูปจาเร อาปตฺติเทสนากิจฺจํ นตฺถีติ คเหตพฺพํฯ

๔๖. อุเกฺขปนียกเมฺมสุ ตีสุ อริฎฺฐวตฺถุสฺมิํ **อาปตฺติํ อาโรเปตฺวา**ติ วิสุํ สงฺฆมเชฺฌว ปาปิกาย ทิฎฺฐิยา อปฺปฏินิสฺสชฺชนปจฺจยา ทุกฺกฎํ, สมนุภาสนปริโยสาเน ปาจิตฺติยํ วา อาปตฺติํ อาโรเปตฺวาฯ เอตฺถาปิ กมฺมวาจาย ‘‘ตถาหํ ภควตา’’ติอาทิ วตฺถุวเสน วุตฺตํฯ เยน เยน ปกาเรน ทิฎฺฐิคติกา โวหริํสุ, เตน เตน ปกาเรน โยเชตฺวา กมฺมวาจา กาตพฺพาฯ คหณาการํ ปน วินาปิ ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ, อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ปาปิกํ ทิฎฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ, โส ตํ ทิฎฺฐิํ อปฺปฏินิสฺสชฺชติ, ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺล’’นฺติ เอวํ สามญฺญโตปิ กมฺมวาจํ กาตุํ วฎฺฎติฯ

๖๕. **‘‘ยํ ทิฎฺฐิํ นิสฺสาย ภณฺฑนาทีนิ กโรตี’’**ติ อิมินา ทิฎฺฐิํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนานิ เอว ภณฺฑนาทีนิ อิธ อธิเปฺปตานิ, น เกวลานีติ ทเสฺสติฯ โย ปน ‘‘ภณฺฑนาทีนํ กรเณ โทโส นตฺถี’’ติ ทิฎฺฐิโก หุตฺวา ภณฺฑนาทิํ กโรติ, สาปิสฺส ทิฎฺฐิ เอว โหติ, ตสฺสปิ อปฺปฏินิสฺสเคฺค กมฺมํ กาตุํ วฎฺฎติฯ

นิยสฺสกมฺมกถาทิวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

กมฺมกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

๒. ปาริวาสิกกฺขนฺธโก

ปาริวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา

๗๕. ปาริวาสิกกฺขนฺธเก **อนฺตมโส มูลายปฏิกสฺสนารหาทีนมฺปีติ อาทิ**-สเทฺทน มานตฺตารหมานตฺตจาริกอพฺภานารเห สงฺคณฺหาติฯ เต หิ ปาริวาสิกานํ, ปาริวาสิกา จ เตสํ ปกตตฺตฏฺฐาเน เอว ติฏฺฐนฺติฯ **อโธตปาทฏฺฐปนก**นฺติ ยตฺถ ฐตฺวา ปาเท โธวนฺติ, ตาทิสํ ทารุผลกขณฺฑาทิํฯ **ปาทฆํสน**นฺติ สกฺขรกถลาทิํฯ **"วตฺตํ กโรนฺตี"**ติ เอตฺตกมตฺตเสฺสว วุตฺตตฺตา สทฺธิวิหาริกาทีหิปิ อภิวาทนาทิํ กาตุํ น วฏฺฏติฯ

"ปาริสุทฺธิอุโปสเถ กริยมาเน"ติ อิทํ ปวารณาทิวเสสุ สเงฺฆ ปวาเรนฺเต อนุปคตฉินฺนวสฺสาทีหิ กริยมานปาริสุทฺธิอุโปสถมฺปิ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อตฺตโน ปาฬิยา**ติ นวกานํ ปุรโตฯ

"ปาริวาสิกเสฺสวา"ติ อิทํ อพฺภานารหปริโยสาเน สเพฺพ ครุกเฏฺฐ สนฺธาย วุตฺตํฯ เต สมฺปิ ปเจฺจกํ โอโณชนสฺส อนุญฺญาตตฺตา ตทวเสสา ปกตตฺตา เอว ตํ น ลภนฺติฯ

จตุสฺสาลภตฺตนฺติ โภชนสาลาย ปฏิปาฏิยา ทิยฺยมานภตฺตํฯ **หตฺถปาเส ฐิเตนา**ติ ทายกสฺส หตฺถปาเส ปฏิคฺคหณรุหนฏฺฐาเนติ อธิปฺปาโยฯ **มหาเปฬภเตฺตปี**ติ มหเนฺตสุ ภตฺตปจฺฉิอาทิภาชเนสุ ฐเปตฺวา ทิยฺยมานภเตฺตสุปิฯ

๗๖. **ปาปิฏฺฐตราติ ปาราชิกาปตฺตี**ติ อุกฺกํสวเสน วุตฺตํฯ สญฺจริตฺตาทิปณฺณตฺติวชฺชโต ปน สุกฺกวิสฺสฏฺฐาทิกา โลกวชฺชาว, ตตฺถาปิ สงฺฆเภทาทิกา ปาปิฏฺฐตรา เอวฯ

"กมฺมนฺติ ปาริวาสิกกมฺมวาจา"ติ เอเตน กมฺมภูตา วาจาติ กมฺมวาจา-สทฺทสฺส อโตฺถปิ สิโทฺธติ เวทิตโพฺพฯ **สวจนีย**นฺติ เอตฺถ ''สโทส''นฺติ (สารตฺถ. ฏี. จูฬวคฺค. ๓.๗๖) อตฺถํ วทติฯ อตฺตโน วจเน ปวตฺตนกมฺมนฺติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, ''มา ปกฺกมาหี''ติ วา ''เอหิ วินยธรานํ สมฺมุขีภาว''นฺติ วา เอวํ อตฺตโน อาณาย ปวตฺตนกกมฺมํ น กาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ เอวญฺหิ เกนจิ สวจนีเย กเต อนาทเรน อติกฺกมิตุํ น วฏฺฏติ, พุทฺธสฺส สงฺฆสฺส อาณา อติกฺกนฺตา นาม โหติฯ

รโชหตภูมีติ ปณฺณสาลาวิเสสนํฯ **ปจฺจยน**ฺติ วสฺสาวาสิกจีวรํฯ **เสนาสนํ น ลภตี**ติ วสฺสเคฺคน น ลภติฯ

อปณฺณกปฏิปทาติ อวิรทฺธปฏิปทาฯ **สเจ วายมโนฺตปี**ติ เอตฺถ อวิสยภาวํ ญตฺวา อวายมโนฺตปิ สงฺคยฺหติฯ

๘๑. **อวิเสเสนา**ติ ปาริวาสิกุกฺขิตฺตกานํ สามเญฺญนฯ **ปญฺจวณฺณจฺฉทนพทฺธฏฺฐาเนสู**ติ ปญฺจปฺปการจฺฉทเนหิ ฉนฺนฏฺฐาเนสุฯ

โอพทฺธนฺติ อุฏฺฐานาทิพฺยาปารปฏิพทฺธํฯ ปีฬิตนฺติ อโตฺถฯ **มเญฺจ วา ปีเฐ วา**ติ เอตฺถ **วา**-สโทฺท สมุจฺจยโตฺถ, เตน ตฏฺฏิกาจมฺมขณฺฑาทีสุ ทีฆาสเนสุปิ นิสีทิตุํ น วฏฺฏตีติ ทีปิตํ โหติฯ

น วตฺตเภททุกฺกฏนฺติ วุฑฺฒตรสฺส ชานนฺตสฺสาปิ วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ **“วตฺตํ นิกฺขิปาเปตฺวา”**ติ อิทํ ปาริวาสาทิเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ

ปาริวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาริวาสิกกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๓. สมุจฺจยกฺขนฺธโก

สุกฺกวิสฺสฎฺฐิกถาวณฺณนา

๙๗. สมุจฺจยกฺขนฺธเก **เวทยามหนฺติ** ชานาเปมิ อหํ, อาโรเจมีติอตฺโถฯ อนุภวามีติปิสฺส อตฺถํ วทนฺติฯ ปุริมํ ปน ปสํสนฺติ อาโรปนวจนตฺตาฯ **อาโรเจตฺวา นิกฺขิปิตพฺพนฺติ** ทุกฺกฎปริโมจนตฺถํ วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ตทเหว ปุน วตฺตํ สมาทิยิตฺวา อรุณํ อุฏฺฐาเปตุกามสฺส รตฺติเจฺฉทปริหารตฺถมฺปี’’ติ วทนฺติฯ

‘‘สภาคา ภิกฺขู วสนฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา วิสภาคานํ วสนฏฺฐาเน วตฺตํ อสมาทิยิตฺวา พหิเอว กาตุมฺปิ วฏฺฏตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **‘‘เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวา’’**ติ อิทํ วิหาเร ภิกฺขูนํ สชฺฌายาทิสทฺทสวนูปจารวิชหนตฺถํ วุตฺตํฯ **‘‘มหามคฺคโต โอกฺกมฺมา’’**ติ อิทํ มคฺคปฏิปนฺนานํ ภิกฺขูนํ อุปจาราติกฺกมนตฺถํ วุตฺตํฯ **คุมฺพน วา**ติอาทิ ทสฺสนูปจารวิชหนตฺถํฯ

‘‘โสปิ เกนจิ กมฺเมน ปุเร อรุเณ เอว คจฺฉตี’’ติ อิมินา อาโรจนาย กตาย สเพฺพสุปิ ภิกฺขูสุ วิหารคเตสุ อูเน คเณ จรณโทโส วา วิปฺปวาสโทโส วา น โหติ อาโรจิตตฺตา สหวาสสฺสาติ ทเสฺสติฯ เตนาห **‘‘อยญฺจา’’** ติอาทิฯ **อพฺภานํ กาตุํ น วฏฺฏตี**ติ กตมฺปิ อกตเมว โหตีติ อโตฺถฯ

สุกฺกวิสฺสฎฺฐิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปฏิจฺฉนฺนปริวาสกถาวณฺณนา

๑๐๒. **สุทฺธสฺสา**ติ สภาคสงฺฆาทิเสสํ อนาปนฺนสฺส, ตโต วุฏฺฐิตสฺส วาฯ **อญฺญสฺมินฺติ** สุทฺธนฺตปริวาสวเสน อาปตฺติวุฏฺฐานโต อญฺญสฺมิํ อาปตฺติวุฏฺฐาเนฯ ปาฬิยํ ‘‘ปฏิกสฺสิโต สเงฺฆน อุทายิ ภิกฺขุ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา…เป…. มูลายปฏิกสฺสนา’’ติ อิทํ กรณวเสน วิปริณาเมตฺวา มูลายปฏิกสฺสนาย ปฏิกสฺสิโตติ โยเชตพฺพํฯ อถ วา ‘‘มูลาย ปฏิกสฺสนา ขมติ สงฺฆสฺสา’’ติ อุตฺตรปเทน สห ปจฺจตฺตวเสเนว โยเชตุมฺปิ วฏฺฏติฯ

‘‘อุทายิํ ภิกฺขุํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา…เป…. มูลาย ปฏิกสฺสิตฺวา’’ติ เอตฺถ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา เหตุภูตาย อุทายิํ ภิกฺขุํ มูลาย ปฏิกสฺสิตฺวา มูลทิวเส อากฑฺฒิตฺวา ตสฺสา อนฺตราปตฺติยา สโมธานปริวาสํ เทตูติ โยชนาฯ **อาวิการาเปตฺวา วิสฺสเชฺชตโพฺพ**ติ ตสฺส อเตกิจฺฉภาวํ เตเนว สงฺฆสฺส ปากฏํ กาเรตฺวา ลชฺชิคณโต วิโยชนวเสน วิสฺสเชฺชตโพฺพฯ

สตํ อาปตฺติโยติ กายสํสคฺคาทิวเสน เอกทิวเส อาปนฺนา สตํ อาปตฺติโยฯ **ทสสตนฺ**ติ สหสฺสา อาปตฺติโยฯ รตฺติสตํ ฉาทยิตฺวานาติ โยเชตโพฺพฯ **สพฺพปริวาสกมฺมวาจาวสาเน**ติ เหฏฺฐา ทสฺสิตานํ ทฺวินฺนํ สุทฺธนฺตปริวาสานํ, ติณฺณํ สโมธานปริวาสานญฺจาติ อิเมสํ สเพฺพสํ ปริวาสานํ กมฺมวาจาปริโยสาเนฯ **ปุริมนเยเนวา**ติ ปฏิจฺฉนฺนปริวาเส วุตฺตนเยนฯ

วิหารูปจารโตปีติ พหิคาเม ภิกฺขูนํ วิหารูปจารโตปิฯ **‘‘เทฺว เลฑฺฑุปาตา อติกฺกมิตพฺพา’’**ติ อิทํ ภิกฺขูนํ สวนูปจาราติกฺกมนํ วุตฺตํฯ **คามสฺสาติ น วุตฺตนฺ**ติ คามสฺส อุปจารํ มุญฺจิตุํ

วฏฺฏตีติ น วุตฺตํฯ เตน คามูปจาเร ฐิตาปิ ตตฺถ ทสฺสนสวนูปจาเร อติกฺกมิตฺวา ฐิตา ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ ตสฺสา รตฺติเจฺฉทํ น กโรนฺตีติ ทีเปติฯ

อนิกฺขิตฺตวตฺตภิกฺขูนํ วุตฺตนเยเนวาติ อุปจารสีมาย ปวิฏฺฐานํ วเสน รตฺติเจฺฉทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตสฺมึ คาเม**ติ ภิกฺขุนีนํ นิวาสนคาเมฯ **อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา**ติ ยถา อาโรเจตุํ สกฺกา, ตถา ทเสฺสตฺวาฯ **“สมฺมนฺนิตฺวา ทาตพฺพา”**ติ อิมินา สมฺมตาย สหวาเสปิ รตฺติเจฺฉโท น โหตีติ ทเสฺสติฯ

มูลายปฏิกสฺสิตสฺสาติ มูลายปฏิกสฺสิตสฺส ปุน ปริวุตฺถปริวาสสฺสาติ อโตฺถฯ **ติสฺสนฺนนฺ**ติ มูลาปตฺติยา สห ทฺวินฺนํ อนฺตราปตฺตีนญฺจฯ

๑๐๘. **สเจ ปฏิจฺฉนฺนา**ติ นิกฺขิตฺตวเตฺตนาปนฺนาปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปาฬิยํ ปญฺจาหปฺปฏิจฺฉนฺนวาเร อนฺตราปตฺติกถายํ **“เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ฉารตฺตํ มานตฺตํ ทาตพฺพ”**นฺติ อิทํ มูลายปฏิกสฺสนากมฺมวาจานนฺตรเมว ทาตุํ วุตฺตํ น โหติฯ มูลายปฏิกสฺสิตสฺส ปน ปญฺจทิวสานิ ปริวสิตฺวา ยาจิตสฺส มานตฺตจรณกาเล อาปนฺนาย ตติยาย อนฺตราปตฺติยา อปฺปฏิจฺฉนฺนาย มานตฺตทานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอวญฺจ ทินฺนมานตฺตสฺส เอเกน ฉารเตฺตน ปุเพฺพ ทินฺนมานตฺตาหิ ตีหิ อาปตฺตีหิ สห จตสฺสนฺนมฺปิ อาปตฺตีนํ มานตฺตํ จิณฺณเมว โหติฯ อิมินา ปน นเยน อพฺภานารหกาเล อาปนฺนาย อนฺตราปตฺติยา, ปกฺขปฺปฏิจฺฉนฺนวาเร อนฺตราปตฺตีสุ จ ปฏิปชฺชนํ เวทิตพฺพํฯ **“เอกาหปฺปฏิจฺฉนฺนาทิวเสน ปญฺจา”**ติ อิทํ เอกาหปฺปฏิจฺฉนฺนาทีนํ จตุนฺนํ ปเจฺจกปริวาสทานมานตฺตทานอพฺภานานิ เอเกกํ กตฺวา วุตฺตํฯ **“อนฺตราปตฺติวเสน จตโฺสฺส”**ติ อิทมฺปิ มานตฺตทานอพฺภานานิ ตสฺมึ ตสฺมึ มูลายปฏิกสฺสเน เอกตฺตํ อาโรเปตฺวา วุตฺตํฯ

ปฏิจฺฉนฺนปริวาสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สโมธานปริวาสกถาวณฺณนา

๑๒๕. **“ยสฺมา ปฏิจฺฉนฺนา อนฺตราปตฺตี”**ติ อิทํ สโมธานปริวาสทานสฺส การณวจนํ, น ปน จิณฺณปริวุตฺถทิวสานํ มกฺขิตภาวสฺส, อปฺปฏิจฺฉนฺนาย อนฺตราปตฺติยา มูลายปฏิกสฺสเนกเตปิ เตสํ มกฺขิตภาวสมฺภวโตฯ ตสฺมา ‘‘มานตฺตจิณฺณทิวสาปิ ปริวุตฺถทิวสาปิ สเพฺพ มกฺขิตาว โหนฺตี’’ติ อิมสฺสานนฺตรํ ‘‘สโมธานปริวาโส จสฺส ทาตโพฺพ’’ติ เอวเมตฺถ โยชนา กาตพฺพาฯ เตนาห **“เตเนวา”**ติอาทิฯ

สโมธานปริวาสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อคฺฆสโมธานปริวาสกถาวณฺณนา

๑๓๔. **“เอกาปตฺติมูลกญฺจา”**ติ อิมินา ‘‘เอกา อาปตฺติ เอกาหปฺปฏิจฺฉนฺนา, เอกา อาปตฺติ ทฺวีหปฺปฏิจฺฉนฺนา’’ติอาทินยํ ทเสฺสติฯ **อปฺปฏิจฺฉนฺนภาวํ ทเสฺสตุนฺ**ติ อชานนาทินา ปฏิจฺฉนฺนายปิ อาปตฺติยา มานตฺตารหตาวจเนน อปฺปฏิจฺฉนฺนภาวํ ทเสฺสตุํฯ ‘‘เอกสฺส, อาวุโส, มาสสฺส ภิกฺขุ มานตฺตารโห’’ติ (จูฬว. ๑๕๓) หิ วุตฺตํฯ เอตฺถ เอกสฺส อชานนปฏิจฺฉนฺนมาสสฺส ปริวาสารโห น โหติ, เกวลํ อาปตฺติยา อปฺปฏิจฺฉนฺนตฺตา มานตฺตารโห โหตีติ อธิปฺปาโยฯ ปาฬิยํ **มกฺขธโมฺม**ติ มกฺขิตุกามตาฯ สงฺฆาทิเสสานํ ปริวาสทานาทิสพฺพวินิจฺฉยสฺส สมุจฺจยตฺตา ปเนส สมุจฺจยกฺขนฺธโกติ วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ

อคฺฆสโมธานปริวาสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมุจฺจยกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๔. สมถกฺขนฺธโก

สติวินยกถาวณฺณนา

๑๙๕. สมถกฺขนฺธเก ขีณาสวสฺส วิปุลสตึ นิสฺสาย ทาตพฺพ วินโย โจทนาทิอสารุปฺปานํ วินยนุปาโย **สติวินโย**ฯ

๑๙๖. **จิตฺตวิปริยาสกโต**ติ กตจิตฺตวิปริยาโสฯ **คคฺคํ ภิกฺขุํ...เป.... โจเทนฺตี**ติ เอตฺถ ปน อุมฺมตฺตกสฺส อิทํ **อุมฺมตฺตกํ,** อชฺฌาจิณฺณํฯ ตเทว จิตฺตวิปริยาเสน กตนฺติ จิตฺตวิปริยาสกตํฯ เตน อุมฺมตฺตเกน จิตฺตวิปริยาสกเตน อชฺฌาจิเณฺณน อนาจาเรน อาปนฺนาย อาปตฺติยา คคฺคํ ภิกฺขุํ โจเทนฺตีติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ปฐมํ มูโฬฺห หุตฺวา ปจฺฉา อมูฬฺหภาวํ อุปคตสฺส ทาตโพฺพ วินโย **อมูฬฺหวินโย**ฯ

๒๐๒. ธมฺมวาทีนํ เยภุยฺยภาวสมฺปาทิกา กิริยา **เยภุยฺยสิกา**ติ อิมสฺมึ อเตฺถ ส-การาคมสหิโต อิก-ปจฺจยโนฺตยํ สโทฺทติ ทเสฺสตุํ อาห **“ยสฺสา”**ติอาทิฯ ตตฺถ **ยสฺสา กิริยายา**ติ คูฬฺหกวิวฏฎกาทินา สลากคฺคาหาปกกิริยายฯ เยภุยฺยภาวํ นิสฺสิตสมถกิริยา เยภุยฺยสิกาติ เอวํ เยภุยฺยสิกาสทฺทสฺส อโตฺถ คเหตโพฺพฯ เอวญฺหิ อยํ อธิกรณสมโถ นาม โหติฯ ยถาวุตฺตสลากคฺคาเหน หิ ธมฺมวาทีนํ เยภุยฺยภาเว สิเทฺธ ปจฺฉา ตํ เยภุยฺยภาวํ นิสฺสาเยว อธิกรณวูปสโม โหติ, น ธมฺมวาทีนํ พหุตรภาวสาธกกิริยามเตฺตนฯ

๒๐๗. **“เสสเมตฺถ ตชฺชนียาทีสุ วุตฺตนยเมวา”**ติ เอเตน ตชฺชนียาทิสตฺตกมฺมานิ วิย อิทมฺปิ ตสฺสปาปิยสิกากมฺมํ อสุจิภาวาทิโทสยุตฺตสฺส, สงฺฆสฺส จ วินิจฺฉเย อติฏฺฐมานสฺส กตฺตพฺพํ วิสุํ เอกํ นิคฺคหกมฺมนฺติ ทเสฺสติฯ เอตสฺมิญฺหิ นิคฺคหกเมฺม กเต โส ปุคฺคโล ‘‘อหํ สุโทฺธ’’ติ อตฺตโน สุทฺธิยา สาธนตฺถํ สงฺฆมชฺฌํ โอตริตุํ, สโงฺฆ จสฺส วินิจฺฉยํ ทาตุํ น ลภติ, ตํ กมฺมกรณมเตฺตเนว จ ตํ อธิกรณํ วูปสนฺตํ โหติฯ

กถํ ปเนตํ กมฺมํ ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ? เกจิ ปเนตฺถ ‘‘โส ตถา นิคฺคหิโต นิคฺคหิโตว โหติ, โอสารณํ น ลภติฯ เตเนว ปาฬิยํ โอสารณา น วุตฺตา’’ติ วทนฺติฯ อเญฺญ ปน ‘‘ปาฬิยํ น อุปสมฺปาเทตพฺพนฺติอาทินา สมฺมาวตฺตนสฺส วุตฺตตฺตา สมฺมาวตฺติตฺวา ลชฺชิธเมฺม โอกฺกนฺตสฺส โอสารณา อวุตฺตาปิ ตชฺชนียาทีสุ วิย นยโต กมฺมวาจํ โยเชตฺวา โอสารณา กาตพฺพา เอวา’’ติ วทนฺติ, อิทํ ยุตฺตตํฯ เตเนว อฏฺฐกถายํ วกฺขติ ‘‘สเจ สีลวา ภวิสฺสติ, วตฺตํ ปริปูเรตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธึ ลภิสฺสติฯ โน เจ, ตถานาสิตโกว ภวิสฺสตี’’ติ (จูฬว. อฏฺฐ. ๒๓๘)ฯ **ตสฺสปาปิยสิกากมฺม**นฺติ จ อลุตฺตสมาโสเยวฯ เตนาห **“อิทํ หี”**ติ อาทิฯ

สติวินยกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิกรณกถาวณฺณนา

๒๑๕. วิรูปโต วิปริณามเฏฺฐน จิตฺตํ ทุกฺขํ วิปจฺจตีติ อาห **“จิตฺตทุกฺขตฺถํ โวหาโร”**ติ อาทิฯ **อุปวทนา**ติ โจทนาฯ **ตเตฺถวา**ติ อนุวทเนฯ

อาทิโต ปฏฺฐาย จ ตสฺส ตสฺส กมฺมสฺส วิญฺญาตตฺตาติ วิตฺถารโต อาคตกมฺมวคฺคสฺส อาทิโต ปฏฺฐาย วณฺณนามุเขน วิญฺญาตตฺตา วินิจฺฉโย ภวิสฺสตีติ โยชนาฯ

๒๑๖. ปาฬิยํ **อชฺฌตฺตํ วา**ติ อตฺตนิ วา อตฺตโน ปริสาย วาฯ **พหิทฺธา วา**ติ ปรสฺมึ วา ปรสฺส ปริสาย วาฯ **อนวสฺสวายา**ติ อนุปฺปาทายฯ

๒๒๐. **''วิวาทาธิกรณํ กุสลํ อกุสลํ อพฺยากต''**นฺติ อิทํ ปุจฺฉาวจนํฯ **วิวาทาธิกรณํ สิยา กุสล**นฺติอาทิ วิสชฺชนํฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ

๒๒๒. สมฺมุติสภาวายปิ อาปตฺติยา การณูปจาเรน อกุสลาพฺยากตภาเวน วุจฺจมาเน กุสลสฺสาปิ อาปตฺติการณตฺตา ตทุปจาเรน ''อาปตฺตาธิกรณํ สิยา กุสล''นฺติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย , ตถา อวตฺวา ''นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล''นฺติ เอวํวจนสฺส การณํ ทเสฺสตุํ **''เอตฺถ สนฺธาย ภาสิตวเสน อตฺโถ เวทิตพฺโพ''**ติ วุตฺตํฯ เอตฺถ จายมธิปฺปาโย – ยทิ หิ อาปตฺติ นาม ปรมตฺถธมฺมสภาวา ภเวยฺย, ตทา ''อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสล''นฺติอาทิวจนํ ยุเชฺชยฺยฯ ยสฺมา ทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทฏฺฐกถาทีสุ ทสฺสิตโทสปฺปสงฺคโต ปรมตฺถสภาวตา น ยุตฺตา, เอกนฺตสมฺมุติสภาวา เอว สา โหติ, ตสฺมา ''สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต''นฺติปิ นิปฺปริยายโต น วตฺตพฺพาฯ ยทิ ปน อกุสลอพฺยากตธมฺมสมุฏฺฐิตตฺตเมว อุปาทาย ปริยายโต ''สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต''นฺติ วุตฺตํฯ ตทา กุสลธมฺมสมอุฏฺฐิตตฺตมฺปิ อุปาทาย ปริยายโต ''อาปตฺตาธิกรณํ สิยา กุสล''นฺติปิ วตฺตพฺพํ ภเวยฺยฯ ยโต เจตํ วจนํ อาปตฺติยา อกุสลาพฺยากตูปจารารหตฺตสฺส กุสลูปจารานารหตฺตสฺส วิสุํ การณสพฺภาวํ สนฺธาย ภาสิตํ, ตสฺมา ยํ ตํ การณวิเสสํ สนฺธาย อิทํ ภาสิตํ, ตสฺส วเสเนเวตฺถ อตฺโถ เวทิตพฺโพฯ

อิทานิ ปน โย องฺคปฺปโหนกจิตฺตเมว สนฺธาย อาปตฺติยา อกุสลาทิภาโว วุตฺโต, นาญฺญํ วิเสสการณํ สนฺธายาติ คเณฺหยฺย, ตสฺส คาเห โทสํ ทเสฺสโนฺต **''ยสฺมึ หี''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปถวีขณนาทิเก**ติ ปถวีขณนาทินิมิเตฺต ปณฺณตฺติวเชฺชฯ **อาปตฺตาธิกรเณ กุสลจิตฺตํ องฺค**นฺติ ปณฺณตฺตึ อชานิตฺวา กุสลจิเตฺตน เจติยงฺคณาทีสุ ภูมิโสธนาทิวเสน ปถวีภูตคามวิโกปนาทิกาเล กุสลจิตฺตํ การณํ โหติฯ **ตสฺมึ สตี**ติ ตสฺมึ อาปตฺตาธิกรเณ วิชฺชมาเน กุสลจิตฺตสมุฏฺฐิตเตฺตน กุสลโวหารารหาย อาปตฺติยา วิชฺชมานายาติ อธิปฺปาโยฯ **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฏี. จูฬวคฺค ๓.๒๒๒) ปน ''ตสฺมึ สตี''ติ อิมสฺส ''ตสฺมึ กุสลจิเตฺต อาปตฺติภาเวน คหิเต''ติ อโตฺถ วุโตฺต, ตํ น ยุชฺชติ ''ยสฺมิ''นฺติ ย-สเทฺทน ปรามฏฺฐเสฺสว อาปตฺตาธิกรณสฺส ''ตสฺมิ''นฺติ ปรามสิตพฺพโตฯ

น สกฺกา วตฺตุนฺติ ยทิ สมฺมุติสภาวายปิ อาปตฺติยา อกุสลาทิสมุฏฺฐิตเตฺตน อกุสลาทิโวหาโร กรียติ, ตทา กุสลโวหาโรปิ กตฺตโพฺพติ ''นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล''นฺติ น สกฺกา วตฺตุํ, อญฺญถา อกุสลาทิภาโวปิสฺส ปฏิกฺขิปิตโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา กุสลาทีนํ ติณฺณํ สมาเนปิ อาปตฺติยา องฺคปฺปโหนกเตฺต กุสลโวหาโรว อาปตฺติยา ปฏิกฺขิโตฺต, น อกุสลาทิโวหาโร, ตสฺมา **นยิทํ องฺคปฺปโหนกํ จิตฺตํ สนฺธาย วุตฺต**นฺติ ''อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากตํ, นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล''นฺติ อิทํ อาปตฺติยา สมุฏฺฐาปกเตฺตน องฺคปฺปโหนกํ การณภูตํ จิตฺตมตฺตํ สนฺธาย น วุตฺตํ , อญฺญถา ''อาปตฺตาธิกรณํ สิยา กุสล''นฺติปิ วตฺตพฺพโตติ อธิปฺปาโยฯ เอเตน อาปตฺติยา อกุสลาทิภาโวปิ เกนจิ นิมิเตฺตน ปริยายโตว วุโตฺต, น ปรมตฺถโตติ ทเสฺสติฯ ยถาห ''ยํ กุสลจิเตฺตน อาปชฺชติ, ตํ กุสลํ, อิตเรหิ อิตร''นฺติฯ

อิทํ ปนาติอาทีสุ อยํ อธิปฺปาโย – ''อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต''นฺติ อิทญฺหิ ยํ กิญฺจิ กทาจิ กตฺถจิ การณํ ภวนฺตํ อนิยตการณํ สนฺธาย วุตฺตํ น โหติฯ ยํ ปน สพฺพสิกฺขาปเทสุ อาปตฺติยา การณํ ภวิตุมรหติ, อิทเมว การณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อกุสลญฺหิ ปณฺณตฺ

ตึ ญตฺวา วีติกฺกมนฺตสฺส สพฺพาปตฺติยา การณํ โหติ, โลกวชฺชาปตฺติยา ปน ปณฺณตฺตึ อชานนฺตสฺสปิ การณํ โหติฯ เกวลํ ปณฺณตฺติวชฺชาปตฺตีสุ กุสลาพฺยากตจิตฺตปวตฺติกฺขเณ เอว อกุสลํ น วตฺตติ, ตทญฺญตฺถ สยเมว ปวตฺตติฯ อพฺยากตํ ปน กายวจีภูตํ กุสลากุสลาทีนํ ปวตฺติกฺขเณ นิโรธสมาปนฺนสฺส สหเสยฺยาปตฺติยนฺติ สพฺพาปตฺติยา องฺคเมว โหติ ฉนฺนํ อาปตฺติสมุฏฺฐานานํ กายวาจงฺควิรหิตตฺตาภาวาฯ ตสฺมา อิเมสํ อกุสลาพฺยากตานํ สพฺพาปตฺติมูลกตฺตเมว สนฺธาย อิทํ อาปตฺติยา อกุสลตฺตํ, อพฺยากตตฺตญฺจ วุตฺตํฯ ยตฺถ ปน ปถวีขณนาทีสุ กุสลมฺปิ อาปตฺติยา การณํ โหติ, ตตฺถาปิ อาปตฺติยา ตทุปจาเรน กุสลตฺตโวหาโร อยุตฺโต สาวชฺชานวชฺชานํ เอกตฺตโวหารสฺส วิรุทฺธตฺตาฯ ยทเคฺคน อญฺญมญฺญํ วิรุทฺธา, ตทเคฺคน การณการิยโวหาโรปิ เนสํ อยุตฺโตฯ ตสฺมา ตตฺถ วิชฺชมานมฺปิ กุสลํ อโพฺพหาริกํ, กายวจีทฺวารเมว อาเวณิกํ การณนฺติฯ

ตตฺถ **เอกนฺตโต อกุสลเมวา**ติ อกุสลจิเตฺตน สมุฏฺฐหนโต การณูปจารโต เอวํ วุตฺตํฯ **ตตฺถา**ติ โลกวเชฺชฯ **วิกโปฺป นตฺถี**ติ สิยา-สทฺทสฺส วิกปฺปนตฺถํ ทเสฺสติฯ **อกุสลํ โหตี**ติ อกุสลสมุฏฺฐิตาย การณูปจาเรน อกุสลํ โหติฯ **สหเสยฺยาทิวเสน อาปชฺชนโต อพฺยากตํ โหตี**ติ อิตฺถิยาทีหิ สห ปิฏฺฐิปสารณวสปฺปวตฺตกายทฺวารสงฺขาตรูปาพฺยากตวเสเนว อาปชฺชิตพฺพโต การณูปจาเรเนว อาปตฺติ อพฺยากตํ โหติฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ ปณฺณตฺติวชฺชาปตฺตาธิกรเณฯ **สญฺจิจฺจาสญฺจิจฺจวเสนา**ติ ปณฺณตฺตึ ญตฺวา, อญฺญตฺวา จ อาปชฺชนวเสน **อิมํ วิกปฺปภาวํ สนฺธาย** อกุสลตฺตอพฺยากตตฺตสงฺขาตํ ยถาวุตฺตํ อิมํ วิกปฺปสภาวํ สนฺธาย อิทํ วจนํ วุตฺตํฯ

ยทิ เอวํ อสญฺจิจฺจาปชฺชนปเกฺข กุสเลนาปิ อาปชฺชนโต ตมฺปิ วิกปฺปํ สนฺธาย ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา กุสล’’นฺติปิ กสฺมา น วุตฺตนฺติ อาห **‘‘สเจ ปนา’’**ติอาทิฯ ‘‘อจิตฺตกาน’’นฺติ วุตฺตเมวตฺถํ สมุฏฺฐานวเสน วิภาเวตุํ **‘‘เอฬกโลมปทโสธมฺมาทิสมุฏฺฐานานมฺปี’’**ติ วุตฺตํฯ อจิตฺตกสมุฏฺฐานานํ **‘‘กุสลจิตฺตํ อาปเชฺชยฺยา’’**ติ เอเตน สาวชฺชภูตาย อาปตฺติยา การณูปจาเรนาปิ อนวชฺชภูตกุสลโวหาโร อยุตฺโตติ ทเสฺสติฯ **‘‘น จ ตตฺถา’’**ติอาทินา กุสลสฺส อาปตฺติยา การณตฺตํ วิชฺชมานมฺปิ ตถา โวหริตุํ อยุตฺตนฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวา กายวาจาสงฺขาตํ อพฺยากตเสฺสว การณตฺตํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ **จลิตปฺปวตฺตาน**นฺติ จลิตานํ, ปวตฺตานญฺจฯ จลิโต หิ กาโย, ปวตฺตา วาจาฯ เอตฺถ จ กายวาจานมญฺญตรเมว องฺคํฯ **ตญฺจ...เป.... อพฺยากต**นฺติ เอวํ อพฺยากตสฺส อาปตฺติการณภาเวเนว วุตฺตตฺตาฯ ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต’’นฺติ อิทํ การณูปจาเรน ปริยายโต วุตฺตํ, น นิปฺปริยายโตติ สิชฺฌติฯ

ยํ ปน **สารตฺถทีปนิยํ** (สารตฺถ. ฎี. จูฬว. ๓.๒๒๒) อาปตฺติยา นิปฺปริยายโตว อกุสลาทิสภาวตํ สมเตฺถตุํ พหุํ ปปญฺจิตํ, ตํ น สารโต ปเจฺจตพฺพํ ทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทฏฺฐกถายเมว ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ เตเนวตฺถาปิ ‘‘ยํ จิตฺตํ อาปตฺติยา องฺคํ โหตี’’ติอาทินา อกุสลจิตฺตสฺสาปิ อาปตฺติยา การณเตฺตน ภินฺนตาว ทสฺสิตาฯ ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา ทสฺสิตเมวาติ อิธ น วิตฺถารยิมฺหฯ **เอวํ วีติกฺกมโต โย วีติกฺกโม**ติ เอตฺถ อกุสลจิเตฺตน ญตฺวา วีติกฺกมนฺตสฺส กายวจีวีติกฺกมสมุฏฺฐิตา อาปตฺติวีติกฺกโมติ วุโตฺตฯ เอส นโย อพฺยากตวาเรปิฯ

อธิกรณกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิกรณวูปสมนสมถกถาทิวณฺณนา

๒๒๘. ปาฬิยํ **วิวาทาธิกรณํ เอกํ สมถํ อนาคมฺมา**ติอาทิ ปุจฺฉาฯ **สิยา**ติอาทิ วิสฺสชฺชนํฯ **สิยาติสฺส วจนีย**นฺติ เอเตเนว วูปสมํ สิยาติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ **สมฺมุขาวินยสฺมิ**นฺติ สมฺมุขาวินยตฺตสฺมินฺติ ภาวปฺปธาโน นิเทฺทโส ทฏฺฐโพฺพฯ เอวํ สพฺพวาเรสุฯ “**การโก อุโกฺกเฏฺฐี**”ติ อิทํ อุปลกฺขณมตฺตํ, ยสฺส กสฺสจิ อุโกฺกเฏฺฐนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมวฯ อุพฺพาหิกายขียนเก ปาจิตฺติยํ น วุตฺตํ ตตฺถ ฉนฺททานสฺส นตฺถิตายฯ

๒๓๕. **วณฺณาวณฺณาโย กตฺวา**ติ ขุทฺทกมหเนฺตหิ สญฺญาเณหิ ยุตฺตาโย กตฺวาฯ เตนาห “**นิมิตฺตสญฺญํ อาโรเปตฺวา**”ติฯ

๒๔๒. **กิจฺจาธิกรณํ ...เป.... สมฺมตี**ติ เอตฺถ สมฺมุขาวินเยน อปโลกนาทิกมฺมํ สมฺปชฺชตีติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

อธิกรณวูปสมนสมถกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมถกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๕. ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธโก

ขุทฺทกวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๔๓. ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธเก **อฏฺฐปทากาเรนา**ติ ชูตผลเก อฏฺฐคพฺภราชิอากาเรนฯ **มลฺลกมูลสณฺฐาเนนา**ติ เขฬมลฺลกมูลสณฺฐาเนนฯ อิทญฺจ วฏฺฏาธารกํ สนฺธาย วุตฺตํ, กณฺฏเก อุฏฺฐาเปตฺวา กตวฏฺฏกปาลเสฺสตํ อธิวจนํฯ

๒๔๔. **ปุถุปาณิก**นฺติ มุฏฺฐึ อกตฺวา วิกสิตหตฺถตเลหิ ปิฏฺฐิปริกมฺมํ วุจฺจติฯ เอตเมว สนฺธาย **“หตฺถปริกมฺม”**นฺติ วุตฺตํฯ

๒๔๕. **มุโตฺตลมฺพกาทีน**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน กุณฺฑลาทึ สงฺคณฺหาติฯ **ปลมฺพกสุตฺต**นฺติ พฺราหฺมณานํ ยโญฺญปจิตสุตฺตาทิอาการํ วุจฺจติฯ **วลย**นฺติ หตฺถปาทวลยํฯ

๒๔๖. **ทฺวงฺคุเล**ติ อุปโยคพหุวจนํ, ทฺวงฺคุลปฺปมาณํ อติกฺกาเมตุํ น วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ ทฺวมาสสฺส วา ทฺวงฺคุลสฺส วา อติกฺกนฺตภาวํ อชานนฺตสฺสาปิ เกสมสฺสุคณนาย อจิตฺตกาปตฺติโย โหนฺตีติ วทนฺติฯ

โกเจฺฉนาติ อุสีรติณาทีนิ พนฺธิตฺวา สมํ ฉินฺทิตฺวา คหิตโกเจฺฉนฯ **จิกฺกเลนา**ติ สิเลสยุตฺตเตเลนฯ **อุณฺหาภิตตฺตรชสิรานมฺปี**ติ อุณฺหาภิตตฺตานํ รโชกิณฺณสิรานํฯ **อทฺทหเตฺถนา**ติ อลฺลหเตฺถนฯ

๒๔๘-๙. **สาธุคีต**นฺติ อนิจฺจตาทิปฏิสญฺญุตฺตํ คีตํฯ **จตุรเสฺสน วเตฺตนา**ติ ปริปุเณฺณนอุจฺจารณวเตฺตนฯ ตรงฺควตฺตาทีนํ สเพฺพสมฺปิ สามญฺญลกฺขณํ ทเสฺสตุํ **“สเพฺพสํ...เป.... ลกฺขณ”**นฺติ วุตฺตํฯ ยตฺตกาหิ มตฺตาหิ อกฺขรํ ปริปุณฺณํ โหติ, ตโตปิ อธิกมตฺตายุตฺตํ กตฺวา กถนํ **วิการกถนํ** นาม, ตถา อกตฺวา กถนเมว **ลกฺขณ**นฺติ อโตฺถฯ **พาหิรโลมิ**นฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส, ยถา พหิทฺธา โลมานิ ทิสฺสนฺติ, เอวํ ธาเรนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ อโตฺถฯ

๒๕๐. ปาฬิยํ **ตรุณเญฺญว อมฺพ**นฺติ ตรุณํ อสญฺชาตพีชํ เอว อมฺพผลํฯ **ปาตาเปตฺวา**ติ ฉินฺทาเปตฺวาวฯ **“มตฺตาวณฺณิตา”**ติ อิทํ ‘‘ปเร นินฺทนฺตี’’ติ สาสนหิเตสิตาย วุตฺตํฯ **น ปริยาปุณึสู**ติ นาสิกฺขึสุฯ

๒๕๑. **จตฺตาริ อหิราชกุลานี**ติ สเพฺพสํ อหิเภทานํ จตูสุ เอว สงฺคหโต วุตฺตํฯ **อตฺตปริตฺตํ กาตุ**นฺติ อตฺตโน ปริตฺตาณํ กาตุํฯ

วิรูปเกฺขหิ เม เมตฺตนฺติ วิรูปกฺขชาติเกหิ นาเคหิ สห มยฺหํ มิตฺตภาโว โหตุ, เมตฺตา โหตูติ อโตฺถ, เต สุขิตา นิทฺทุกฺขา อเวรา โหนฺตูติ อธิปฺปาโยฯ เอวญฺหิ เมตฺตาผรณํ โหติฯ เสเสสุปิ เอเสว นโยฯ **อปาทเกหี**ติ อหิกุเลหิ สห สพฺพสเตฺตสุ โอธิโส เมตฺตาผรณทสฺสนํฯ **มา มํ อปาทโก หึสี**ติ ตาย เมตฺตาย อตฺตรกฺขาวิธานทสฺสนํฯ

สเพฺพ สตฺตาติอาทิ อตฺตานํ อุปมํ กตฺวา สพฺพสเตฺตสุ อโนธิโส เมตฺตาผรณทสฺสนํฯ ตตฺถ **มา กญฺจิ ปาปมาคมา**ติ กญฺจิ สตฺตํ ลามกํ ทุกฺขเหตุ, ทุกฺขญฺจ มา อาคจฺฉตุฯ

เอวํ เมตฺตาย อตฺตคุตฺตึ ทเสฺสตฺวา อิทานิ รตนตฺตยานุสฺสรเณน ทเสฺสตุํ **“อปฺปมาโณ”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ปมาณกรธมฺมา อกุสลา, ตพฺพิปากา จ ปมาณา, ตปฺปฏิปกฺขา สีลาทโย คุณา, ตพฺพิปากา จ โลกิยโลกุตฺตรผลานิ อปฺปมาณา, เต อสฺส อตฺถีติ **อปฺปมาโณ**, อปฺปมาณา วา อปริเมยฺยคุณา อสฺสาติปิ **อปฺปมาโณฯ ปมาณวนฺตานี**ติ ยถาวุตฺตปมาณกรธมฺมยุตฺตานิฯ **อหิวิจฺฉิกา**ติ สรีสปานเญฺญว ปเภททสฺสนํฯ **อุณฺณนาภี**ติ โลมสนาภิโก มกฺกโฏฯ **สรพู**ติ ฆรโคฬิกาฯ

ปฏิกฺกมนฺตูติ อปคจฺฉนฺตุ, มา มํ วิเหสยึสูติ อโตฺถฯ **โสหํ นโม**ติ เอตฺถ ‘‘กโรมี’’ติ ปาฐเสโสฯ ยสฺมา มยา เมตฺตาทีหิ ตุมฺหากญฺจ มยฺหญฺจ รกฺขา กตา, ยสฺมา จ โสหํ ภควโต นโม กโรมิ, วิปสฺสีอาทีนํ สตฺตนฺนมฺปิ นโม กโรมิ, ตสฺมา ปฏิกฺกมนฺตุ ภูตานีติ โยชนาฯ

อญฺญมฺหีติ กามราเค อสุภมนสิการาทินา เฉตเพฺพติ อโตฺถฯ **องฺคชาต**นฺติ พีชวิรหิตํ ปุริสนิมิตฺตํฯ พีเช หิ ฉิเนฺน โอปกฺกมิกปณฺฑโก นาม อภโพฺพ โหตีติ วทนฺติฯ เอเก ปน ‘‘พีชสฺสาปิ เฉทนกฺขเณ ทุกฺกฏาปตฺติ เอว กเมน ปุริสินฺทฺริยาทิเก อนฺตรหิเต ปณฺฑโก นาม อภโพฺพ โหติ, ตทา ลิงฺคนาสนาย นาเสตโพฺพ’’ติ วทนฺติฯ **ตาทิสํ วา ทุกฺขํ อุปฺปาเทนฺตสฺสา**ติ มุฎฺฐิปฺปหาราทีหิ อตฺตโน ทุกฺขํ อุปฺปาเทนฺตสฺสฯ

๒๕๒. ปาฬิยํ **ตุเยฺหโส ปโตฺต**ติ ‘‘โย จ อรหา เจว อิทฺธิมา จ, ตสฺส ทินฺนเมวา’’ติ เสฏฺฐินา วุตฺตํ, ตํ สนฺธาย วทติฯ **ตํ ปตฺตํ คเหตฺวา ติกฺขตฺตุํ ราชคหํ อนุปริยายี**ติ เอตฺถ เวฬุปรมฺปราย พทฺธปตฺตสฺส อุปริภาเค อากาเส นครํ ติกฺขตฺตุํ อนุปริยายิตฺวา ฐิตภาวํ สนฺธาย ‘‘ปตฺตํ คเหตฺวา’’ติ วุตฺตํ, น ปน เถโร หเตฺถน ปตฺตํ สยเมว อคฺคเหสิฯ เกจิ ปน วทนฺติ ‘‘อิทฺธิพเลน ตํ ปตฺตํ เวฬุปรมฺปรโต มุญฺจิตฺวา เถรํ อนุพนฺธมาโน อฏฺฐาสิ, โส จ อเนน หเตฺถน คหิโต วิย อโหสี’’ติฯ ตถา ฐิตเมว ปน สนฺธาย ‘‘ภารทฺวาชสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา’’ติ วุตฺตํฯ **เต จ มนุสฺสา…เป.… อนุพนฺธึสู**ติ เย จ มนุสฺสา ปฐมํ ปาฏิหาริยํ นาทฺทสํสุ, เต อมฺหากมฺปิ ปาฏิหาริยํ ทเสฺสหีติ เถรมนุพนฺธึสุฯ เถโร จ สีหพฺยคฺฆาทิรูปํ คเหตฺวา วิกุพฺพนิทฺธึ ทเสฺสติ, เต จ อจฺฉริยพฺภุตชาตา อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทา อเหสุํฯ เตนาห **“กึ นุ โข โส, อานนฺท, อุจฺจาสโทฺท มหาสโทฺท”**ติฯ **อิทฺธิปาฏิหาริยํ น ทเสฺสตพฺพ**นฺติ เอตฺถ ‘‘โย ปกติวณฺณํ วิชหิตฺวา กุมารวณฺณํ วา ทเสฺสติ, นาควณฺณํ วา…เป.… วิวิธมฺปิ เสนาพฺยูหํ ทเสฺสตี’’ติ (ปฏิ. ม. ๓.๑๓) เอวมาคตา อตฺตโน สรีรสฺส วิการาปาทนวสปฺปวตฺตา วิกุพฺพนิทฺธิ อธิเปฺปตาติ อาห **“อธิฏฺฐานิทฺธิ ปน อปฺปฏิกฺขิตฺตา”**ติฯ ปกติยา เอโก พหุกํ อาวชฺชติ, สตํ วา สหสฺสํ วา สตสหสฺสํ วา อาวเชฺชตฺวา ญาเณน อธิฎฺฐาติ ‘‘พหุโก โหมี’’ติ (ปฏิ. ม. ๓.๑๐) เอวํ ทสฺสิตา อธิฏฺฐานวเสน นิปฺผนฺนา อธิฏฺฐานิทฺธิ นามฯ **คิหิวิกฏานี**ติ คิหิสนฺตกานิฯ

๒๕๓. ปาฬิยํ **น อจฺฉุปิยนฺตี**ติ น ผุสิตานิ โหนฺติฯ **รูปกากิณฺณานี**ติ อิตฺถิรูปาทีหิ อากิณฺณานิฯ

๒๕๔. **ภูมิอาธารเก**ติ ทนฺตาทีหิ กเต วลยาธารเกฯ เอตสฺส วลยาธารกสฺส อนุจฺจตาย ฐปิตา ปตฺตา น ปริปตนฺตีติ **“ตโย ปเตฺต ฐเปตุํ วฎฺฏตี”**ติ วุตฺตํฯ อนุจฺจตญฺหิ สนฺธาย อยํ ‘‘ภูมิอาธารโก’’ติ วุโตฺตฯ **ทารุอาธารกทณฺฑาธารเกสู**ติ เอกทารุนา กตอาธารเก, พหูหิ ทเณฺฑหิ กตอาธารเก จฯ เอเต จ อุจฺจตรา โหนฺติ ปเตฺตหิ สห ปตนสภาวาฯ เตน **“สุสชฺชิเตสู”**ติ วุตฺตํฯ **ภมโกฏิสทิโส**ติ ยตฺถ ธมกรณาทึ ปเวเสตฺวา ลิขนฺติ, ตสฺส ภมกสฺส โกฏิยา สทิโสฯ ตาทิสสฺส ทารุอาธารกสฺส อวิตฺถิณฺณตาย ฐปิโตปิ ปโตฺต ปตตีติ **“อโนกาโส”**ติ วุโตฺตฯ

อาลินฺทกมิฑฺฒิกาทีนนฺติ ปมุขมิฑฺฒิกาทีนํ, อุจฺจวตฺถุกานนฺติ อโตฺถฯ **พาหิรปเสฺส**ติ ปาสาทาทีนํ พหิกุเฑฺฑฯ **ตนุกมิฑฺฒิกายา**ติ เวทิกายฯ สพฺพตฺถ ปน หตฺถปฺปมาณโต อพฺภนฺตเร ฐเปตุํ วฎฺฎติฯ อาธาเร ปน ตโต พหิปิ วฎฺฎติฯ

ปาฬิยํ **โอโฎฺฐ**ติ มุขวฎฺฎิฯ **ปตฺตมาฬก**นฺติ อุปจิกานํ อนุฎฺฐหนตฺถาย ภูมิโต อุจฺจตรํ กตํ เวทิกาการมาฬกํฯ **มหามุขกุณฺฑสณฺฐานา**ติ มหามุขจาฏิสณฺฐานาฯ **ลเคฺคนฺตสฺส ทุกฺกฎ**นฺติ เกวลํ ปตฺตํ ลเคฺคนฺตสฺส, น ถวิกาย ลเคฺคนฺตสฺสาติ วทนฺติฯ วีมํสิตพฺพํฯ **อเญฺญน ปน ภณฺฑเกนา**ติ อเญฺญน ภารพนฺธเนน ภณฺฑเกนฯ **"พนฺธิตฺวา โอลเมฺพตุ"**นฺติ วุตฺตตฺตา ปตฺตตฺถวิกาย อํสพทฺธโก ยถา ลคฺคิตฎฺฐานโต น ปริคฬติ, ตถา สพฺพถาปิ พนฺธิตฺวา ฐเปตุํ วฎฺฎติฯ **พนฺธิตฺวาปิ อุปริ ฐเปตุํ น วฎฺฎตี**ติ อุปริ นิสีทนฺตา โอตฺถริตฺวา ภินฺทนฺตีติ วุตฺตํฯ **ตตฺถ ฐเปตุํ วฎฺฎตี**ติ นิสีทนสงฺกาภาวโต วุตฺตํฯ **พนฺธิตฺวา วา**ติ พนฺธิตฺวา ฐปิตฉเตฺต วาฯ **โย โกจี**ติ ภตฺตปูโรปิ ตุจฺฉปโตฺตปิฯ

๒๕๕. **ปริหริตุ**นฺติ ทิวเส ทิวเส ปิณฺฑาย จรณตฺถาย ฐเปตุํฯ ปตฺตํ อลภเนฺตน ปน เอกทิวสํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิตฺวา ฉเฑฺฑตุํ วฎฺฎติฯ เตนาห **"ตาวกาลิกํ ปริภุญฺชิตุํ วฎฺฎตี"**ติฯ ปณฺณปุฏาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **อภุํ เม**ติ อภูติ มยฺหํ, วินาโส มยฺหนฺติ อโตฺถฯ ปาฬิยํ **ปิสาโจ วตม**นฺติ ปิสาโจ วตายํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **ปิสาจิลฺลิกา**ติ ปิสาจทารกาฯ **ฉวสีสสฺส ปโตฺต**ติ ฉวสีสมโย ปโตฺตฯ ปกติวิการสมฺพเนฺธ เจตํ สามิวจนํฯ

จเพฺพตฺวาติ นิฎฺฐุภิตฺวาฯ **"ปฎิคฺคหํ กตฺวา"**ติ วุตฺตตฺตา อุจฺฉิฎฺฐหเตฺถน อุทกํ คเหตฺวา ปตฺตํ ปริโปฺผสิตฺวา โธวนฆํสนวเสน หตฺถํ โธวิตุํ วฎฺฎติ, เอตฺตเกน ปตฺตํ ปฎิคฺคหํ กตฺวา หโตฺถ โธวิโต นาม น โหติฯ **เอกํ อุทกคณฺฑุสํ คเหตฺวา**ติ ปตฺตํ อผุสิตฺวา ตตฺถ อุทกเมว อุจฺฉิฎฺฐหเตฺถน อุกฺขิปิตฺวา คณฺฑุสํ กตฺวา, วามหเตฺถเนว วา ปตฺตํ อุกฺขิปิตฺวา มุเขน คณฺฑุสํ คเหตุมฺปิ วฎฺฎติฯ **พหิ อุทเกน วิกฺขาเลตฺวา**ติ ทฺวีสุ องฺคุลีสุ อามิสมตฺตํ วิกฺขาเลตฺวา พหิ คเหตุมฺปิ วฎฺฎติฯ **ปฎิขาทิตุกาโม**ติ เอตฺถ น สยํ ขาทิตุกาโมปิ อเญฺญสํ ขาทนารหํ ฐเปตุํ ลภติ ฯ **ตเตฺถว กตฺวา**ติ ปเตฺตเยว ยถาฐปิตฎฺฐานโต อนุทฺธริตฺวาฯ **ลุญฺจิตฺวา**ติ ตโต มํสเมว นิรวเสสํ อุปฺปเฎฺฎตฺวาฯ

๒๕๖. **กิณฺณจุเณฺณนา**ติ สุรากิณฺณจุเณฺณนฯ **มเกฺขตุ**นฺติ สูจึ มเกฺขตุํฯ **นิเสฺสณิมฺปี**ติ จตูหิ ทเณฺฑหิ จีวรปฺปมาเณน อายตจตุรสฺสํ กตฺวา พทฺธปฎลมฺปิฯ เอตฺถ หิ จีวรโกฎิโย สมกํ พนฺธิตฺวา จีวรํ ยถาสุขํ สิพฺพนฺติฯ **ตตฺถ อตฺถริตพฺพ**นฺติ ตสฺสา นิเสฺสณิยา อุปริ จีวรสฺส อุปตฺถมฺภนตฺถาย อตฺถริตพฺพํฯ กถินสงฺขาตาย นิเสฺสณิยา จีวรสฺส พนฺธนกรชฺชุ กถินรชฺชูติ มชฺฌิมปทโลปีสมาโสติ อาห **"ยายา"**ติอาทิฯ ตตฺถ ยสฺมา ทฺวินฺนํ ปฎลานํ เอกสฺมึ อธิเก ชาเต ตตฺถ วลิโย โหนฺติ, ตสฺมา ทุปฎฺฎจีวรสฺส ปฎลทฺวยมฺปิ สมกํ กตฺวา พนฺธนกรชฺชุ กถินรชฺชูติ เวทิตพฺพํฯ

ปาฬิยํ **กถินสฺส อโนฺต ชีรตี**ติ กถิเน พทฺธสฺส จีวรสฺส ปริยโนฺต ชีรติฯ กถินนิสฺสิตตฺตา หิ จีวรํ อิธ นิสฺสยโวหาเรน ''กถิน''นฺติ วุตฺตํ ''มญฺจา โฆสนฺตี''ติอาทีสุ วิยฯ **อนุวาตํ ปริภณฺฑ**นฺติ กถิเน พนฺธนรชฺชูหิ จีวรสฺส สมนฺตา ปริยนฺตสฺส อชีรณตฺถํ เยหิ เกหิจิ โจฬเกหิ ทีฆโต อนุวาตํ, ติริยโต ปริภณฺฑญฺจ สิพฺพิตฺวา กาตุํ ยตฺถ รชฺชุเก ปเวเสตฺวา ทเณฺฑสุ ปลิเวเฐตฺวา จีวรสมกํ อากฑฺฒิตุํ สกฺกา, ตาทิสนฺติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ''กถินสงฺขาเตสุ กิลญฺชาทีสุ เอว อชีรณตฺถาย อนุวาตปริภณฺฑกรณํ อนุญฺญาต''นฺติ วทนฺติฯ **ตสฺส มเชฺฌ**ติ ปุราณกถิน

เสฺสว อโนฺตฯ **ภิกฺขุโน ปมาเณนา**ติ ภิกฺขุโน จีวรสฺส ปมาเณนฯ **อญฺญํ นิเสฺสณิ**นฺติ ทีฆโต จ ติริยโต จ อญฺญํ ทณฺฑํ ฐเปตฺวา พนฺธิตุํฯ

พิทลกนฺติ ทิคุณกรณสงฺขาตกิริยาวิเสสสฺส อธิวจนํฯ เตนาห **"ทุคุณกรณ"**นฺติฯ **ปเวสนสลาก**นฺติ วลีนํ อคฺคหณตฺถาย ปเวสนกเวฬุสลากาทิฯ ปาฬิยํ **ปฏิคฺคห**นฺติ องฺคุลิกญฺจุกํฯ

๒๕๗. **ปาติ** นาม ภณฺฑฏฺฐปนโก ภาชนวิเสโสฯ ปาฬิยํ **ปฏิคฺคหถวิก**นฺติ ปาติอาทิภาชนตฺถวิกํฯ **จินิตุ**นฺติ อุจฺจวตฺถุปริยนฺตสฺส อปตนตฺถาย อิฏฺฐกาทีหิ จินิตุํฯ **อาลมฺพนพาห**นฺติ อาลมฺพนรชฺชุทณฺฑาทิฯ **ปริภิชฺชตี**ติ กฏสาราทิกํ กถินมชฺเฌ ภงฺคํ โหติฯ **อุสฺสาเปตฺวา**ติ ทณฺฑกถินํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๒๕๘-๙. **อุทกํ อกปฺปิย**นฺติ สปฺปาณกํฯ **อุปนนฺธี**ติ เวรํ พนฺธิฯ **อทฺธานมคฺคํ ปฏิปชฺชิตโพฺพ**ติ เอตฺถ อทฺธโยชนํ อทฺธานมคฺโค นาม, ตํ ปฏิปชฺชิตุกามสฺส สญฺจิจฺจ วิหารูปจาราติกฺกมเน อาปตฺติฯ อสญฺจิจฺจ คตสฺส ปน ยตฺถ สรติ, ตตฺถ ฐตฺวา สงฺฆาฏิกณฺณาทึ อนธิฏฺฐหิตฺวา คมเน ปทวาเรน อาปตฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **น สมฺมตี**ติ น ปโหติฯ

๒๖๐. **อภิสนฺนกายา**ติ เสมฺหาทิโทสสนฺนิจิตกายาฯ **ตตฺถ มชฺฌ**ติ อคฺคฬปาสกสฺส มชฺฌฯ **อุปรี**ติ อคฺคฬปาสกสฺส อุปริภาเคฯ **อุทกฏฺฐปนฏฺฐาน**นฺติ อุทกฏฺฐปนตฺถาย ปริจฺฉินฺทิตฺวา กตฏฺฐานํฯ

๒๖๑. ปาฬิยํ **อุทปาน**นฺติ กูปํฯ **นีจวตฺถุโก**ติ กูปสฺส สมนฺตา กูลฏฺฐานํ, ภูมิสมํ ติฏฺฐตีติ อโตฺถฯ **อุทเกน โอตฺถริยฺยตี**ติ สมนฺตา วโสฺสทกํ อาคนฺตฺวา กูเป ปตตีติ อโตฺถฯ

๒๖๒. **วาเหนฺตี**ติ อุสฺสิญฺจนฺติฯ **อรหฏฆฏิยนฺตํ** นาม จกฺกสณฺฐานํ อเนการํ อเร อเร ฆฏิกานิ พนฺธิตฺวา เอเกน, ทฺวีหิ วา ปริพฺภมิยมานยนฺตํฯ

๒๖๓. **อาวิทฺธปกฺขปาสก**นฺติ กณฺณิกมณฺฑลสฺส สมนฺตา ฐปิตปกฺขปาสกํฯ **มณฺฑเล**ติ กณฺณิกมณฺฑเลฯ **ปกฺขปาสเก ฐเปตฺวา**ติ สมนฺตา จตุรสฺสากาเรน ผลกาทีนิ ฐเปตฺวาฯ

๒๖๔. **นมตกํ** นาม สนฺถตสทิสนฺติ เกจิ วทนฺติฯ เกจิ ปน ''รุกฺขตจมย''นฺติฯ **จมฺมขณฺฑปริหาเรนา**ติ อนธิฏฺฐหิตฺวา สยนาสนวิธินาติ อโตฺถฯ **เปฬายา**ติ อฏฺฐํสโสฬสํสาทิอากาเรน กตาย ภาชนาการาย เปฬายฯ ยตฺถ อุณฺหปายาสาทึ ปกฺขิปิตฺวา อุปริ โภชนปาตึ ฐเปนฺติ ภตฺตสฺส อุณฺหภาวาวิคมนตฺถํ, ตาทิสสฺส ภาชนาการสฺส อาธารเสฺสตํ อธิวจนํฯ เตเนว ปาฬิยํ ''อาสิตฺตกูปธาน''นฺติ วุตฺตํฯ ตสฺส จ ปายาสาทีหิ อาสิตฺตกาธาโรติ อโตฺถฯ อิทญฺจ อาสิตฺตกูปธานํ ปจฺจเนฺตสุ น ชานนฺติ กาตุํ, มชฺฌิมเทเสเยว กโรนฺติฯ เกจิ ปน ''คิหิปริโภโค อโยมยาทิ สโพฺพปิ อาธาโร อาสิตฺตกูปธานเมว อนุโลเมตี''ติ วทนฺติ, เอเก ปน ''กปฺปิยโลหมโย อาธาโร มโฬริกเมว อนุโลเมตี''ติฯ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ ปุเพฺพ ปตฺตคฺคตฺติยา อาธาโร อนุญฺญาโตฯ อิทานิ ภุญฺชิตุํ **มโฬริกา** อนุญฺญาตาฯ **ฉิทฺท**นฺติ ฉิทฺทยุตฺตํฯ **วิทฺธ**นฺติ อโนฺตวินิวิทฺธฉิทฺทํฯ **อาวิทฺธ**นฺติ สมนฺตโต ฉิทฺทํฯ

๒๖๕. **ปตฺตํ นิกฺกุชฺชิตุ**นฺติ เอตฺถ กมฺมวาจาย อสโมฺภคกรณวเสเนว นิกฺกุชฺชนํ, น ปตฺตานํ อโธมุขฏฺฐปเนนฯ เตนาห **"อสโมฺภคํ สเงฺฆน กโรตู"**ติอาทิ, ตํ วฑฺฒํ กมฺมวาจาย สเงฺฆน สทฺธึ อสโมฺภคํ สโงฺฆ กโรตูติ อโตฺถฯ

ปตฺตํ นิกฺกุเชฺชยฺยาติ วฑฺฒสฺส ปตฺตนิกฺกุชฺชนทณฺฑกมฺมํ กเรยฺยฯ **อสโมฺภคํ สเงฺฆน กรณ**นฺติ สเงฺฆน วฑฺฒสฺส อสโมฺภคกรณํฯ ยถา อสโมฺภโค โหติ, ตถา กรณนฺติ อโตฺถฯ **นิกฺกุชฺชิโต...เป.... อสโมฺภคํ สเงฺฆนา**ติ เอตฺถ สเงฺฆน อสโมฺภโค โหตีติ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ เอวํ ภควตา อสโมฺภคกรณสฺส อาณตฺตตฺตา, กมฺมวาจาย จ สาวิตตฺตา, อฎฺฐกถายญฺจ ‘‘โกจิ เทยฺยธโมฺม น คเหตโพฺพ’’ติ วุตฺตตฺตา ปเตฺต นิกฺกุชฺชิเต ตสฺส สนฺตกํ ญตฺวา คณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฎเมวาติ คเหตพฺพํฯ

อจฺจโยติ ญายปฺปฎิปตฺติํ อติกฺกมิตฺวา ปวตฺติ, อปราโธติ อโตฺถฯ **มํ อจฺจคมา**ติ มํ อติกฺกมฺม ปวโตฺตฯ **ตํ เต มยํ ปฎิคฺคณฺหามา**ติ ตํ เต อปราธํ มยํ ขมามฯ **ภิกฺขูนํ อลาภาย ปริสกฺกตี**ติอาทีสุ อลาภาย ปริสกฺกนาทิโต วิรโตติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ **อสโมฺภคํ ภิกฺขุสเงฺฆนา**ติ เอตฺถ ‘‘กโต’’ติ ปาฐเสโสฯ

๒๖๘. **ยาว ปจฺฉิมา โสปานกเฬวรา**ติ ปฐมโสปานผลกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ ปจฺฉาทุเสฺสน สนฺถตตฺตา เอว วุตฺตํฯ **‘‘ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาคโต อนุกมฺปตี’’**ติ อิทํ เถโร อนาคเต ภิกฺขูนํ เจลปฎิกสฺส อกฺกมนปจฺจยา อปวาทํ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา นิวารเณน ภควโต อนุกมฺปํ สนฺธายาหฯ **อปคตคพฺภา**ติ วิชาตปุตฺตาฯ เตนาห **‘‘มงฺคลตฺถายา’’**ติฯ

๒๖๙-๒๗๐. **พีชนิ**นฺติ จตุรสฺสพีชนิํฯ **เอกปณฺณจฺฉตฺต**นฺติ ตาลปณฺณาทินา เอเกน ปเตฺตน กตฉตฺตํฯ

๒๗๔-๕. **อนุรกฺขณตฺถ**นฺติ ปริคฺคเหตฺวา โคปนตฺถํฯ **ทีฆํ กาเรนฺตี**ติ เกเสหิ สทฺธิํ อจฺฉินฺทิตฺวา ฐปาเปนฺติฯ **จตุโกณ**นฺติ ยถา อุปริ นลาฎเนฺตสุ เทฺว, เหฎฺฐา หนุกปเสฺส เทฺวติ จตฺตาโร โกณา ปญฺญายนฺติ, เอวํ จตุรสฺสํ กตฺวา กปฺปาปนํฯ ปาฬิยํ **ทาฐิกํ ฐปาเปนฺตี**ติ อุตฺตโรเฎฺฐ มสฺสุํ อจฺฉินฺทิตฺวา ฐปาเปนฺติฯ **รุธี**ติ ขุทฺทกวณํฯ

๒๗๗. ปาฬิยํ **โลหภณฺฑกํสภณฺฑสนฺนิจโย**ติ โลหภณฺฑสฺส, กํสภณฺฑสฺส จ สนฺนิจโยติ อโตฺถฯ **พนฺธนมตฺต**นฺติ วาสิทณฺฑาทีนํ โกฎีสุ อปาตนตฺถํ โลเหหิ พนฺธนํฯ **ตนฺตก**นฺติ อาโยควายนตฺถํ ตทากาเรน ปสาริตตนฺตํฯ

๒๗๘. **‘‘ยตฺถ สรติ, ตตฺถ พนฺธิตพฺพ’’**นฺติ เอเตน อสญฺจิจฺจ กายพนฺธนํ อพนฺธิตฺวา ปวิฎฺฐสฺส อนาปตฺตีติ ทเสฺสติฯ **มุรชวฎฺฎิสณฺฐานํ เวเฐตฺวา กต**นฺติ เอวํ พหุรชฺชุเก เอกโต กตฺวา นานาวเณฺณหิ สุเตฺตหิ กตนฺติ เกจิ วทนฺติฯ เอกวณฺณสุเตฺตนาปิ วลยฆฎกาทิวิการํ ทเสฺสตฺวา เวฐิตมฺปิ มุรชเมวฯ วิการํ ปน อทเสฺสตฺวา มฎฺฐํ กตฺวา นิรนฺตรํ เวฐิตํ วฎฺฎติฯ เตเนว **ทุติยปาราชิกสํวณฺณนายํ** วุตฺตํ ‘‘พหุรชฺชุเก เอกโต กตฺวา เอเกน นิรนฺตรํ เวเฐตฺวา กตํ ‘พหุรชฺชุก’นฺติ น วตฺตพฺพํ, วฎฺฎตี’’ติฯ **มุทฺทิกกายพนฺธนํ** นาม จตุรสฺสํ อกตฺวา สชฺชิตํฯ **ปามงฺคทสา** จตุรสฺสาฯ **มุทิงฺคสณฺฐาเนนา**ติ วรกสีสากาเรนฯ **ปาสโนฺต**ติ ทสาปริโยสานํฯ

๒๗๙. ปาฬิยํ **คณฺฐิกผลกํ ปาสกผลก**นฺติ เอตฺถ ทารุทนฺตาทิมเยสุ ผลเกสุ คณฺฐิกปาสกานิ อเปฺปตฺวา จีวเร ฐเปตุํ อนุญฺญาตํฯ **โกโฎฺฎ วิวริยตี**ติ อนุวาโต วิวริยติฯ

๒๘๐-๑. **ปาฬิการโก**ติ ภิกฺขูนํ ยถาวุฑฺฒํ ปาฬิยา ปติฎฺฐาปโกฯ ตสฺสาปิ ตถา ปารุปิตุํ น วฎฺฎติฯ ปาฬิยํ **มุณฺฑวฎฺฎี**ติ มลฺลาทโยฯ

๒๘๒. **ปมาณงฺคุเลนา**ติ วฑฺฒกีองฺคุเลนฯ เกจิ ปน ‘‘ปกติองฺคุเลนา’’ติ วทนฺติ, ตํ จตุรงฺคุลปจฺฉิมกวจเนน น สเมติฯ น หิ ปกตงฺคุเลน จตุรงฺคุลปฺปมาณํ ทนฺตกฏฺฐํ กณฺฐ อวิลคฺคํ ขาทิตุํ สกาติฯ

๒๘๕. ปาฬิยํ **สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ทูเสนฺตี**ติ มาคธภาสาย สเพฺพสํ วตฺตุํ สุกรตาย หีนชจฺจาปิ อุคฺคณฺหนฺตา ทูเสนฺตีติ อโตฺถฯ

๒๘๙. **มา ภิกฺขู พฺยาพาธยิํสู**ติ ลสุณคเนฺธน ภิกฺขู มา พาธยิํสุฯ

๒๙๑. **อวเลขนปิฐโร**ติ อวเลขนกฏฺฐานํ ฐปนภาชนวิเสโสฯ **อปิธาน**นฺติ ปิธานผลกาทิฯ

ขุทฺทกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๖. เสนาสนกฺขนฺธโก

วิหารานุชานนกถาวณฺณนา

๒๙๕. เสนาสนกฺขนฺธเก **สิสิเร**ติ สิสิรกาเล หิมปาตวเสน สตฺตาหวทฺทลิกาทิวสฺสปาตวเสฺสน จ อุปฺปโนฺน ขโร สีตสมฺผโสฺส อธิเปฺปโตติ อาห **“สมฺผุสิตโก”**ติฯ **“ตโต”**ติ อิทํ กตฺตุอเตฺถ นิสฺสกฺกวจนํ, เตน จ วิหาเรน วาตาตโป ปฏิหญฺญตีติ อโตฺถติ อาห **“วิหาเรน ปฏิหญฺญตี”**ติฯ

๒๙๖. **อาวิญฺฉนฉิทฺทนฺ**ติ ยตฺถ องฺคุลึ วา รชฺชุสงฺขลิกาทึ วา ปเวเสตฺวา กวาฏํ อากฑฺฒนฺตา ทฺวารพาหํ ผุสาเปนฺติ, ตเสฺสตํ อธิวจนํฯ เสนาสนปริโภเค อกปฺปิยํ นาม นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ **“สเจปิ ทีปินงฺคุเฏฺฐนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **เจติเย เวทิกาสทิสนฺ**ติ วาตปานทารุํ วา ชาลํ วา อฏฺฐเปตฺวา ทารุฏฺฐาเน เจติเย เวทิกาย ปฏฺฏาทีนิ วิย อิฏฺฐกาทีหิ อุทฺธํ, ติริยญฺจ ปฏฺฏิกาทโย ทเสฺสตฺวา จตุฉิทฺทยุตฺตํ กตํฯ **ถมฺภกวาตปานํ** นาม ติริยํ ทารูนิ อทตฺวา อุทฺธํ ฐปิตทารูหิ เอว กตํฯ **โจฬกปาทปุญฺฉนํ พนฺธิตุนฺ**ติ วาตปานปฺปมาเณน ปาทปุญฺฉนสทิสํ โจฬกาทินา พนฺธิตฺวา วคฺคุลิอาทิปฺปเวสนนิวารณตฺถํ, กเถตุนฺติ อโตฺถฯ **มิฑฺฒกนฺ**ติ มญฺจากาเรน กฏฺฐมตฺติกาทีหิ กตเวทิกาการํฯ

๒๙๗. **จตุรสฺสปีฐนฺ**ติ สมจตุรสฺสํฯ **อฏฺฐงฺคุลปาทกํ วฏฺฏตี**ติ อฏฺฐงฺคุลปาทกเมว วฏฺฏติฯ **ปมาณาติกฺกโนฺตปิ วฏฺฏตี**ติ สมจตุรสฺสเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ อายตจตุรสฺสา ปน สตฺตงฺคปญฺจงฺคาปิ อุจฺจปาทา น วฏฺฏนฺติฯ เวเตฺตเหว จตุรสฺสาทิอาการเรน กตํ ภทฺทปีฐนฺติ อาห **“เวตฺตมยํ ปีฐ”**นฺติฯ **ทารุปฏฺฏิกาย อุปรี**ติ อฏนิอาการเรน ฐิตทารุปฏลสฺส เหฏฺฐา อุทฺธํ ปาทํ กตฺวาฯ ปเวสนกาลญฺหิ สนฺธาย ‘‘อุปรี’’ติ วุตฺตํฯ เอฬกสฺส ปจฺฉิมปาททฺวยํ วิย วงฺกากาเรน ฐิตตฺตา ปเนตํ **“เอฬกปาทปีฐ”**นฺติ วุตฺตํฯ **ปโลเฐนฺตี**ติ สห มเญฺจหิ ปวเฏฺฏนฺติฯ รุเกฺข , ลตา จ มุญฺจิตฺวา อวเสสํ คจฺฉาทิกํ สพฺพมฺปิ ติณชาติ เอวาติ อาห **“เยสํ เกสญฺจิ ติณชาติกาน”**นฺติอาทิฯ

อุปทหนฺตีติ ฐเปนฺติฯ สีสปฺปมาณํ นาม ยตฺถ คีวาย สห สกลํ สีสํ ฐเปตุํ สกฺกา, ตสฺส จ มุฏฺฐิรตนํ วิตฺถารปฺปมาณนฺติ ทเสฺสโนฺต **“วิตฺถารโต”**ติอาทิมาหฯ อิทญฺจ พิโมฺพหนสฺส อุโภสุ อเนฺตสุ ฐเปตพฺพโจฬปฺปมาณทสฺสนํฯ ตสฺส วเสน พิโมฺพหนสฺส วิตฺถารปฺปมาณํ ปริจฺฉิชฺชติ, ตํ วฏฺฏํ วา จตุรสฺสํ วา กตฺวา สิพฺพิตํ ยถา โกฏิโต โกฏิ วิตฺถารโต ปุถุลฏฺฐานํ มุฏฺฐิรตนปฺปมาณํ โหติ, เอวํ สิพฺพิตพฺพํฯ อิโต อธิกํ น วฏฺฏติ, ตํ ปน อเนฺตสุ ฐปิตโจฬํ โกฏิยา โกฏึ อาหจฺจ ทิคุณํ กตํ ติกณฺณํ โหติฯ เตสุ ตีสุ กเณฺณสุ ทฺวินฺนํ กณฺณานมนฺตรํ วิทตฺถิจตุรงฺคุลํ โหติ, มชฺฌฏฺฐานํ โกฏิโต โกฏึ อาหจฺจ มุฏฺฐิรตนํ โหติ, อิทมสฺส อุกฺกฏฺฐปฺปมาณํฯ เตนาห **“ตีสุ กเณฺณสู”**ติอาทิฯ

“กมฺพลเมว…เป…. อุณฺณภิสิสงฺขฺยเมว คจฺฉตี”ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา โคนกาทิ อกปฺปิยมฺปิ อุณฺณมยตฺถรณํ ภิสิยํ ปกฺขิปิตฺวา สยิตุํ วฏฺฏตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

มสูรเกติ จมฺมมยภิสิยํฯ จมฺมมยํ ปน พิโมฺพหนํ ตูลปุณฺณมฺปิ น วฏฺฏติฯ ปาฬิยํ **เสนาสนปริกฺขารทุสฺสนฺ**ติ เสนาสนปริกฺขารกรณตฺถาย ทุสฺสํฯ **ภิสึ โอนนฺธิตุนฺ**ติ ภิสิตฺถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา พนฺธิตุํฯ **ปริภิชฺชตี**ติ มญฺจาทิโต สาริยมานา ปีฐโกฏิอาทีสุ นิสีทเนฺตหิ ฆํสิยมา

นา ภิสิ ปริภิชฺชติฯ **โอนทฺธมญฺจ**นฺติ ภิสึ เอกาพทฺธํ กตฺวา พทฺธมญฺจํฯ ปาฬิยํ **ฉวึ อุปฺปาเฏตฺวา หรนฺตี**ติ ภิสิจฺฉวึ โจรา หรนฺติฯ **โผสิตุ**นฺติ โจเรหิ หริตสฺส ปจฺฉา หริตสญฺญาณผุสิตพินฺทูนิ ทาตุํฯ **ภิตฺติกมฺม**นฺติ นานาวเณฺณหิ วิภิตฺติราชิกรณํฯ **หตฺถกมฺม**นฺติ หเตฺถน ยํ กิญฺจิ สญฺญากรณํฯ

๒๙๘. ปาฬิยํ **น นิปตตี**ติ น อลฺลียติฯ **ปฏิพาเหตฺวา**ติ ฆํสิตฺวาฯ น นิพนฺธตีติ **อนิพนฺธนีโย,** น ลคฺคนโกติ อโตฺถฯ

๒๙๙. **"กโรหี"ติ วตฺตุมฺปิ น ลพฺภตี**ติ อาณตฺติยา เอว ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ทฺวารปาลํ ''กึ น กโรสี''ติอาทินา ปริยาเยน วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **ชาตกปกรณ**นฺติ ชาตกปฏิสํยุตฺตํ อิตฺถิปุริสาทิยํ กิญฺจิ รูปํ อธิเปฺปตํฯ **"ปเรหิ การาเปตุ"**นฺติ วุตฺตตฺตา พุทฺธรูปมฺปิ สยํ กาตุํ น ลภติฯ ปาฬิยํ **ปญฺจปฏิก**นฺติ ชาติอาทิปญฺจปฺปการวณฺณมฏฺฐํฯ

๓๐๐. **อุปจาโร น โหตี**ติ คพฺภสฺส พหิ สมนฺตา อนุปริคมนสฺส โอกาโส นปฺปโหติฯ **รุกฺขํ วิชฺฌิตฺวา**ติ ตจฺฉิตสารทารุํ อคฺคสมีเป วิชฺฌิตฺวาฯ **กตฺวา**ติ ฉิเทฺท กตฺวาฯ กปฺปกตํ วิย สารขาณุเก อาโกเฏตฺวา เอวํ กตเมว **"อาหริมํ ภิตฺติปาท"**นฺติ วุตฺตํฯ **อุปตฺถมฺภนตฺถํ ภูมิยํ ปติฏฺฐาเปตุ**นฺติ ชิณฺณภิตฺติปาเทน พหิ สมานภารํ ขาณุกปฺปสีเสน อุสฺสาเปตฺวา มูเลน ภูมิยํ ปติฏฺฐาเปตุํฯ **ปริตฺตาณตฺถ**นฺติ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตกุฏิยา โอวสฺสนฏฺฐานสฺส ปริตฺตาณตฺถํฯ **กิฏิก**นฺติ ตาลปณฺณาทีหิ กตปทลํฯ **มทฺทิตมตฺติก**นฺติ โอวสฺสนฉิทฺทสฺส ปิทหนตฺถํ วุตฺตํฯ

อุภโตกุฏฺฏํ นีหริตฺวา กตปเทสสฺสาติ ยถา พหิ ฐิตา อุชุกํ อโนฺต นิสิเนฺน น ปสฺสนฺติ, เอวํ ทฺวาราภิมุขํ ปิทหนวเสน ภิตฺติญฺจ อญฺญโต ทฺวารญฺจ โยเชตฺวา กตฏฺฐานํ วทติฯ **สมนฺตา ปริยาคาโร**ติ สมนฺตโต อาวิทฺธปมุขํฯ **วํสํ ทตฺวา**ติ ปุริสปฺปมาเณ ปาเท นิขณิตฺวา เตสํ อุปริ ปิฏฺฐิวํสสทิสํ ปสฺสวํสํ ฐเปตฺวา โอสาเรตฺวาฯ เอกํ ทณฺฑกโกฏึ อติอุจฺจาย วิหารภิตฺติโกฏิยา เอกํ โกฏึ นีเจ วํสปิฏฺฐิยํ ฐปนวเสน ทณฺฑเก ปสาเรตฺวาฯ **จกฺกลยุโตฺต กิฏิโก**ติ กวาฏํ วิย วิวรณถกนสุขตฺถํ จกฺกลพนฺธกิฏิกํฯ ปาฬิยํ **อุคฺฆาฏนกิฏิก**นฺติ อาปณาทีสุ อนตฺถิกกาเล อุกฺขิปิตฺวา, อุปริ จ พนฺธิตฺวา ปจฺฉา โอตรณกิฏิกํ, กปฺปสีเสหิ วา อุปตฺถมฺภนีหิ อุกฺขิปิตฺวา ปจฺฉา โอตรณกิฏิกมฺปิฯ

๓๐๑. **ปานียํ โอตปฺปตี**ติ ปานียภาชเนสุ ฐปิตปานียํ อาตเปน สนฺตปฺปติฯ

๓๐๓. **ตโย วาเฏ**ติ ตโย ปริเกฺขเปฯ **เวฬุวาฏ**นฺติ สพฺพํ ทารุปริเกฺขปํ สงฺคณฺหาติฯ **กณฺฏกวาฏ**นฺติ สพฺพสาขาปริเกฺขปํฯ

๓๐๕. **อาโลโก อนฺตรธายี**ติ โย พุทฺธารมฺมณาย ปีติยา อานุภาเวน มหโนฺต โอภาโส อโหสิ, เยน จสฺส ปทีปสหเสฺสน วิย วิคตนฺธกาโร มโคฺค อโหสิ, โส พหินคเร ฉวสรีรสมากุลํ ทุคฺคนฺธํ พีภจฺฉํ อามกสุสานํ ปตฺตสฺส ภเยน ปีติเวเค มนฺทีภูเต อนฺตรธายิฯ

สตํ หตฺถีติ คาถาย หตฺถิโน สตสหสฺสานีติ เอวํ ปเจฺจกํ สหสฺส-สเทฺทน โยเชตฺวา อโตฺถ ญาตโพฺพฯ **ปทวีติหารสฺสา**ติ ''พุทฺธํ วนฺทิสฺสามี''ติ รตนตฺตยํ อุทฺทิสฺส คจฺฉโต เอกปทวีติหารสฺส , ตปฺปจฺจยกุสลผลสฺสาติ อโตฺถฯ ตสฺส โสฬสโม ภาโค **กลํ** นาม, ตํ โสฬสึ กลํ ยถาวุตฺตา หตฺถิอาทโย สเพฺพ นาคฺฆนฺติ นารหนฺติ, นิทสฺสนมตฺตเญฺจตํฯ อเนกสตสหสฺสภาคมฺปิ นาคฺฆนฺติฯ

อนฺธกาโร อนฺตรธายีติ ปุน พลวปีติยา อาโลเก สมุปฺปเนฺน อนฺตรธายิฯ **อาสตฺติโย**ติ ตณฺหาโยฯ **วยกรณ**นฺติ เทยฺยธมฺมมูลํ นวกมฺมํฯ

๓๐๙. **ทเทยฺยา**ติ นวกมฺมํ อธิฏฺฐาตุํ วิหาเร อิสฺสริยํ ทเทยฺยาติ อโตฺถฯ **ทิโนฺน**ติ นวกมฺมํ กาตุํ วิหาโร ทิโนฺน, วิหาเร นวกมฺมํ ทินฺนนฺติ วา อโตฺถฯ

๓๑๓-๔. **สนฺถาคาเร**ติ สนฺนิปาตมณฺฑเปฯ **โอกาเส**ติ นิวาโสกาเสฯ **อุทฺทิสฺส กต**นฺติ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส กตํฯ **คิหิวิกฏ**นฺติ คิหีหิ กตํ ปญฺญตฺตํ, คิหิสนฺตกนฺติ อโตฺถฯ

วิหารานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เสนาสนคฺคาหกถาวณฺณนา

๓๑๘. **“ฉมาสจฺจเยน ฉมาสจฺจเยนา”**ติ อิทํ ทุวิกฺขตฺตุํ ปจฺจยทานกาลปริเจฺฉททสฺสนํ, เอวํ อุปริปิฯ ‘‘ตํ น คาเหตพฺพ’’นฺติ วจนสฺส การณมาห **“ปจฺจเยเนว หิ ต”**นฺติอาทินา, ปจฺจยเญฺญว นิสฺสาย ตตฺถ วสิตฺวา ปฏิชคฺคนา ภวิสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ

อุพฺภณฺฑิกาติ อุกฺขิตฺตภณฺฑา ภวิสฺสนฺติฯ **ทีฆสาลา**ติ จงฺกมนสาลาฯ **มณฺฑลมาโฬ**ติ อุปฏฺฐานสาลาฯ **อนุทหตี**ติ ปีเฬติฯ **“อทาตุํ น ลพฺภตี”**ติ อิมินา สเญฺจิจฺจ อททนฺตสฺส ปฏิพาหเน ปวิสนโต ทุกฺกฏนฺติ ทีเปติฯ

‘‘น โคจรคาโม ฆเฏฺฏตโพฺพ’’ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุํ **“น ตตฺถ มนุสฺสา วตฺตพฺพา”**ติ อาทิ วุตฺตํฯ **วิตกฺกํ ฉินฺทิตฺวา**ติ ‘‘อิมินา นีหาเรน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา นิวาเรตฺวา ปจฺจเย ทสฺสนฺตี’’ติ เอวรูปํ วิตกฺกํ อนุปฺปาเทตฺวาฯ **ภณฺฑปฺปฏิจฺฉาทน**นฺติ ปฏิจฺฉาทนภณฺฑํฯ สรีรปฺปฏิจฺฉาทนจีวรนฺติ อโตฺถฯ **“สุทฺธจิตฺตตฺตาว อนวชฺช”**นฺติ อิทํ ปุจฺฉิตกฺขเณ การณาจิกฺขนํ สนฺธาย วุตฺตํ น โหติ อสุทฺธจิตฺตสฺสปิ ปุจฺฉิตปญฺหวิสชฺชเน โทสาภาวาฯ เอวํ ปน คเต มํ ปุจฺฉิสฺสนฺตีติสญฺญาย อคมนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปฏิชคฺคิตพฺพานีติ ขณฺฑผุลฺลปฏิสงฺขรณสมฺมชฺชนาทีหิ ปฏิชคฺคิตพฺพานิฯ **มุทฺทเวทิกายา**ติ เจติยสฺส หมฺมิยเวทิกาย ฆฏาการสฺส อุปริ จตุรสฺสเวทิกายฯ **กสฺมา ปุจฺฉิตพฺพ**นฺติ อาทิ ยโต ปกติยา ลภติฯ ตตฺถาปิ ปุจฺฉนสฺส การณสนฺทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ

ปฏิกฺกมฺมาติ วิหารโต อปสกฺกิตฺวาฯ ตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **“โยชนทฺวิโยชนนฺตเร โหตี”**ติ อาหฯ **อุปนิเกฺขปํ ฐเปตฺวา**ติ วฑฺฒิยา กหาปณาทิํ ฐเปตฺวา, เขตฺตาทีนิ วา นิยเมตฺวาฯ **อิติ สทฺธาเทยฺย**ติ เอวํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน สทฺธาย ทาตเพฺพ วสฺสาวาสิกลาภวิสเยติ อโตฺถฯ

วตฺถุ ปนาติ ตตฺรุปฺปาเท อุปฺปนฺนรูปิยํ, ตญฺจ ‘‘ตโต จตุปจฺจยํ ปริภุญฺชถา’’ติ ทินฺนเขตฺตาทิโต อุปฺปนฺนตฺตา กปฺปิยการกานํ หเตฺถ ‘‘กปฺปิยภณฺฑํ ปริภุญฺชถา’’ติ ทายเกหิ ทินฺนวตฺถุสทิสํ โหตีติ อาห **“กปฺปิยการกานํ หี”**ติอาทิฯ

สงฺฆสุฏฺฐุตายาติ สงฺฆสฺส หิตายฯ **ปุคฺคลวเสนา**ติ ‘‘ภิกฺขู จีวเรน กิลมนฺตี’’ติ เอวํ ปุคฺคลปรามาสวเสน, น ‘‘สโงฺฆ กิลมตี’’ติ เอวํ สงฺฆปรามาสวเสนฯ

‘‘กปฺปิยภณฺฑวเสนา’’ติ สามญฺญโต วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุํ **‘‘จีวรตณฺฑุลาทิวเสเนว จา’’**ติ วุตฺตํฯ **จ**-กาโร เจตฺถ ปน-สทฺทตฺเถ วตฺตติ, น สมุจฺจยตฺเถติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปุคฺคลวเสเนว, กปฺปิยภณฺฑวเสน จ อปโลกนปฺปการํ ทเสฺสตุํ **‘‘ตํ ปน เอวํ กตฺตพฺพ’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ

จีวรปจฺจยํ สลฺลเกฺขตฺวาติ สทฺธาเทยฺยตตฺรุปฺปาทาทิวเสน ตสฺมิํ วสฺสาวาเส ลพฺภมานํ จีวรสงฺขาตํ ปจฺจยํ ‘‘เอตฺตก’’นฺติ ปริจฺฉินฺทิตฺวาฯ **เสนาสนสฺสา**ติ เสนาสนคฺคาหาปนสฺสฯ **‘‘นวโก วุฑฺฒตรสฺส, วุฑฺโฒ จ นวกสฺสา’’**ติ อิทํ เสนาสนคฺคาหสฺส อตฺตนาว อตฺตโน คหณํ อสารุปฺปนฺติ วุตฺตํ, เทฺว อญฺญมญฺญํ คาเหสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **อฏฺฐปิ โสฬสปิ ชเน สมฺมนฺนิตุํ วฏฺฏตี**ติ เอกกมฺมวาจาย สเพฺพปิ เอกโต สมฺมนฺนิตุํ วฏฺฏติฯ นิคฺคหกมฺมเมว หิ สงฺโฆ สงฺฆสฺส น กโรติฯ เตเนว **สตฺตสติกกฺขนฺธเก** ‘‘อุพฺพาหิกกมฺมสมฺมุติยํ อฏฺฐปิ ชนา เอกโตว สมฺมตาติฯ

อาสนฆรนฺติ ปฏิมาฆรํฯ **มโคฺค**ติ อุปจารสีมพฺภนฺตรคเต คามาภิมุขมเคฺค กตสาลา วุจฺจติฯ เอวํ โปกฺขรณีรุกฺขมูลาทีสุปิฯ

ลภนฺตีติ ตตฺรวาสิโน ภิกฺขู ลภนฺติฯ **วิชเฏฺฐตฺวา**ติ ‘‘เอเกกสฺส ปโหนกปฺปมาเณน วิโยเชตฺวาฯ **อาวาเสสุ ปกฺขิปิตฺวา**ติ ‘‘อิโต อุปฺปนฺนํ อสุกสฺมิํ อสุกสฺมิญฺจ อาวาเส วสนฺตา ปาเปตฺวา คณฺหนฺตู’’ติ วาจาย อุปสํหริตฺวาฯ **ปวิสิตพฺพ**นฺติ มหาลาเภ ปริเวเณ วสิตฺวาว ลาโภ คเหตโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ

อยมฺปีติ เอตฺถ โย ปํสุกูลิโก ปจฺจยํ วิสฺสเชฺชติฯ เตเนว วิสฺสโฎฺฐ อยํ จีวรปจฺจโยปีติ โยชนาฯ **ปาทมูเล ฐเปตฺวา สาฎกํ เทนฺตี**ติ ปจฺจยทายกา เทนฺติฯ เอเตน คหเฏฺฐหิ ปาทมูเล ฐเปตฺวา ทินฺนมฺปิ ปํสุกูลิกานมฺปิ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **อถ วสฺสาวาสิกํ เทมาติ วทนฺตี**ติ เอตฺถ ปํสุกูลิกานํ น วฏฺฏตีติ อชฺฌาหริตฺวา โยเชตพฺพํฯ **วสฺสํวุตฺถภิกฺขูน**นฺติ ปํสุกูลิกโต อเญฺญสํ ภิกฺขูนํฯ

อุปนิพนฺธิตฺวา คาหาเปตพฺพนฺติ อิธ รุกฺขาทีสุ วสิตฺวา จีวรํ คณฺหถาติ ปฏิพนฺธํ กตฺวา คาเหตพฺพํฯ

ปาฏิปทอรุณโตติอาทิ วสฺสูปนายิกทิวสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อนฺตรามุตฺตกํ ปน ปาฏิปทํ อติกฺกมิตฺวาปิ คาเหตุํ วฏฺฏติฯ **นิพทฺธวตฺตํ ฐเปตฺวา**ติ สชฺฌายมนสิการาทีสุ นิรนฺตรกรณีเยสุ กตฺตพฺพํ กติกวตฺตํ กตฺวาฯ **กสาวปริภณฺฑ**นฺติ กสาวรเสหิ ภูมิปริกมฺมํฯ

ติวิธมฺปีติ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธวเสน ติวิธมฺปิฯ **โสเธตฺวา**ติ อาจาราทีสุ อุปปริกฺขิตฺวาฯ **เอกจาริกวตฺต**นฺติ ภาวนากมฺมํฯ ตญฺหิ คณสงฺคณิกํ ปหาย เอกจาริเกเนว วตฺติตพฺพตฺตา เอวํ วุตฺตํฯ **ทสวตฺถุกกถา** นาม อปฺปิจฺฉกถา, สนฺตุฏฺฐิ, ปวิเวก, อสํสคฺค, วีริยารมฺภ, สีล, สมาธิ, ปญฺญา, วิมุตฺติ, วิมุตฺติญาณทสฺสนกถาติ อิมา ทสฯ

ทนฺตกฎฺฐขาทนวตฺตนฺติ ทนฺตกฎฺฐมาฬเก นิกฺขิเตฺตสุ ทนฺตกเฎฺฐสุ ‘‘ทิวเส ทิวเส เอกเมว ทนฺตกฎฺฐํ คเหตพฺพ’’นฺติอาทินา (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๐๙) อทินฺนาทาเน **ทนฺตโปนกถายํ** วุตฺตํ วตฺตํฯ **ปตฺตํ วา...เป.... น กเถตพฺพ**นฺติ ปตฺตคุตฺตตฺถาย วุตฺตํฯ **วิสภาคกถา**ติ ติรจฺฉานกถาฯ **ขนฺธกวตฺต**นฺติ **วตฺตกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๓๖๕) อาคตํ ปิณฺฑจาริกวตฺตโต อวสิฏฺฐวตฺตํ ตสฺส **‘‘ภิกฺขาจารวตฺต’’**นฺติ วิสุํ คหิตตฺตาฯ

อิทานิ ยํ ทายกา ปจฺฉิมวสฺสํวุตฺถานํ วสฺสาวาสิกํ เทนฺติ, ตตฺถ ปฏิปชฺชนวิธึ ทเสฺสตุํ **“ปจฺฉิมวสฺสูปนายิกทิวเส ปนา”**ติ อารทฺธํฯ อาคนฺตุโก สเจ ภิกฺขูติ จีวเร คาหิเต ปจฺฉา อาคโต อาคนฺตุโก ภิกฺขุฯ **ปตฺตฏฺฐาเน**ติ วสฺสเคฺคน ปตฺตฏฺฐาเนฯ **ปฐมวสฺสูปคตา**ติ อาคนฺตุกสฺส อาคมนโต ปุเรตรเมว ปจฺฉิมิกาย วสฺสูปนายิกาย วสฺสูปคตาฯ **ลทฺธํ ลทฺธ**นฺติ ปุนปฺปุนํ ทายกานํ สนฺติกา อาคตาคตสาฏกํฯ

เนว วสฺสาวาสิกสฺส สามิโนติ ฉินฺนวสฺสตฺตา วุตฺตํฯ ปฐมเมว กติกาย กตตฺตา **“เนว อทาตุํ ลภนฺตี”**ติ วุตฺตํ, ทาตพฺพํ วาเรนฺตานํ คีวา โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **เตสเมว ทาตพฺพ**นฺติ วสฺสูปคเตสุ อลทฺธวสฺสาวาสิกานํ เอกจฺจานเมว ทาตพฺพํฯ

ภตินิวิฏฺฐนฺติ ปานียุปฏฺฐานาทิภตึ กตฺวา ลทฺธํฯ **สงฺฆิกํ ปนา**ติอาทิ เกสญฺจิ วาททสฺสนํฯ ตตฺถ **อปโลกนกมฺมํ กตฺวา คาหิต**นฺติ ‘‘ฉินฺนวสฺสานํ วสฺสาวาสิกญฺจ อิทานิ อุปฺปชฺชนกวสฺสาวาสิกญฺจ อิเมสํ ทาตุํ รุจฺจตี’’ติ อนนฺตเร วุตฺตนเยน อปโลกนํ กตฺวา คาหิตํ สเงฺฆน ทินฺนตฺตา วิพฺภโนฺตปิ ลภติฯ ปเคว ฉินฺนวโสฺสฯ **ปจฺจยวเสน คาหิตํ** ปน เตมาสํ วสิตฺวา คเหตุํ อตฺตนา, ทายเกหิ จ อนุมตตฺตา ภตินิวิฏฺฐมฺปิ ฉินฺนวโสฺสปิ วิพฺภโนฺตปิ **น ลภตี**ติ เกจิ อาจริยา วทนฺติฯ อิทญฺจ ปจฺฉา วุตฺตตฺตา ปมาณํฯ เตเนว วสฺสูปนายิกทิวเส เอว ทายเกหิ ทินฺนวสฺสาวาสิกํ คหิตภิกฺขุโน วสฺสเจฺฉทํ อกตฺวา วาโสว เหฏฺฐา วิหิโต, น ปานียุปฏฺฐานาทิภติกรณวตฺตํฯ ยทิ หิ ตํ นิวิฏฺฐเมว สิยา, ภติกรณเมว วิธาตพฺพํฯ ตสฺมา วสฺสเคฺคน คาหิตํ ฉินฺนวสฺสาทโย น ลภนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ

“สงฺฆิกํ โหตี”ติ เอเตน วุตฺถวสฺสานมฺปิ วสฺสาวาสิกภาโค สงฺฆิกโต อโมจิโต เตสํ วิพฺภเมน สงฺฆิโก โหตีติ ทเสฺสติฯ **ลภตี**ติ ‘‘มม ปตฺตภาคํ เอตสฺส เทถา’’ติ ทายเกสมฺปฏิจฺฉาเปเนฺตเนว สงฺฆิกโต วิโยชิตํ โหตีติ วุตฺตํฯ

วรภาคํ สามเณรสฺสาติ ตสฺส ปฐมคาหตฺตา, เถเรน ปุเพฺพ ปฐมภาคสฺส คหิตตฺตา, อิทานิ คยฺหมานสฺส ทุติยภาคตฺตา จ วุตฺตํฯ

เสนาสนคฺคาหกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปนนฺทวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๑๙. ปาฬิยํ **อุภยตฺถ ปริพาหิโร**ติ กเมน อุภยสฺสปิ มุตฺตตฺตา วุตฺตํ, น สพฺพถา อุภยโต ปริพาหิรตฺตาฯ เตนาห **“ปจฺฉิเม…เป…. ติฏฺฐตี”**ติฯ

๓๒๐. ยํ ติณฺณํ ปโหตีติ มญฺจปีฐวินิมุตฺตํ ยํ อาสนํ ติณฺณํ สุขํ นิสีทิตุํ ปโหติ, อิทํ ปจฺฉิมทีฆาสนํฯ เอตฺถ มญฺจปีฐรหิเตสุ อสมานาสนิกาปิ ตโย นิสีทิตุํ ลภนฺติฯ มญฺจปีเฐสุ ปน เทฺวฯ อทีฆาสเนสุ มญฺจปีเฐสุ สมานาสนิกา เอว เทฺว นิสีทิตุํ ลภนฺติ ทุวคฺคเสฺสว อนุญฺญาตตฺตาฯ

หตฺถินโข เหฏฺฐาภาเค เอตสฺส อตฺถีติ **หตฺถินโข,** ปาสาโทฯ **ปาสาทสฺส นโข** นาม เหฏฺฐิมภาโค ปาทนขสทิสตฺตา, โส สพฺพทิสาสุ อเนเกหิ หตฺถิรูเปหิ สมลงฺกโต ฐิโตฯ ตสฺสูปริ กโต ปาสาโท หตฺถิกุเมฺภ ปติฏฺฐิโต วิย โหตีติ อาห **“หตฺถิกุเมฺภ ปติฏฺฐิต”**นฺติฯ **สุวณฺณรชตาทิวิจิตฺรานี**ติ สงฺฆิกเสนาสนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปุคฺคลิกํ ปน สุวณฺณาทิวิจิตฺรํ ภิกฺขุสฺส สมฺปฏิจฺฉิตุเมว น วฏฺฏติ ‘‘น เกนจิ ปริยาเยน ชาตรูปรชตํ สาทิตพฺพ’’นฺติ (มหาว.

๒๙๙) วุตฺตตฺตาฯ เตเนเวตฺถ **อฎฺฐกถายํ** ''สงฺฆิกวิหาเร วา ปุคฺคลิกวิหาเร วา''ติ น วุตฺตํ, โคนกาทิอกปฺปิยภณฺฑวิสเย เอว วุตฺตํ เอกภิกฺขุสฺสาปิ เตสํ คหเณ โทสาภาวาฯ **คิหิวิกฎนีหาเรนา**ติ คิหีหิ กตนีหาเรน, คิหีหิ อตฺตโน สนฺตกํ อตฺถริตฺวา ทินฺนนิยาเมนาติ อโตฺถฯ **ลพฺภนฺตี**ติ นิสีทิตุํ ลพฺภนฺติฯ

อุปนนฺทวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อวิสฺสชฺชิยวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๒๑. **อรญฺชโร**ติ พหุอุทกคณฺหนิกา มหาจาฎิ, ชลํ คณฺหิตุมลนฺติ อรญฺชโรฯ

ถาวเรน จ ถาวรนฺติอาทีสุ ปญฺจสุ โกฏฺฐาเสสุ ปุริมทฺวยํ ถาวรํ, ปจฺฉิมตฺตยํ ครุภณฺฑนฺติ เวทิตพฺพํฯ **สมกเมว เทตี**ติ เอตฺถ อูนกํ เทนฺตมฺปิ วิหารวตฺถุสามนฺตํ คเหตฺวา ทูรตรํ ทุกฺขโคปํ วิสฺสเชฺชตุํ วฏฺฏตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ วกฺขติ หิ ''ภิกฺขูนํ เจ มหคฺฆตรํ...เป.... สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี''ติ (จูฬว. อฎฺฐ. ๓๒๑)ฯ **ชานาเปตฺวา**ติ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ชานาเปตฺวา, อปโลเกตฺวาติ อโตฺถฯ **''นนุ ตุมฺหากํ พหุตรา รุกฺขาติ วตฺตพฺพ''**นฺติ อิทํ สามิเกสุ อตฺตโน ภณฺฑสฺส มหคฺฆตํ อชานิตฺวา เทเนฺตสุ ตํ ญตฺวา เถยฺยจิเตฺตน คณฺหโต อวหาโร โหตีติ วุตฺตํฯ

วิหาเรน วิหาโร ปริวเตฺตตโพฺพติ สวตฺถุเกน อเญฺญสํ ภูมิยํ กตปาสาทาทินา, อวตฺถุเกน วา สวตฺถุกํ ปริวเตฺตตพฺพํฯ อวตฺถุกํ ปน อวตฺถุเกเนว ปริวเตฺตตพฺพํฯ เกวลํ ปาสาทสฺส ภูมิโต อถาวรตฺตาฯ เอวํ ถาวเรสุปิ ถาวรวิภาคํ ญตฺวาว ปริวเตฺตตพฺพํฯ

''กปฺปิยมญฺจา สมฺปฏิจฺฉิตพฺพา''ติ อิมินา สุวณฺณาทิวิจิตฺตํ อกปฺปิยมญฺจํ ''สงฺฆสฺสา''ติ วุเตฺตปิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ ''วิหารสฺส เทมา''ติ วุเตฺต สงฺฆสฺส วฏฺฏติ, น ปุคฺคลสฺส เขตฺตาทิ วิยาติ ทฎฺฐพฺพํฯ **เอเตสู**ติ มญฺจาทีสุฯ **กปฺปิยากปฺปิยํ วุตฺตนยเมวา**ติ อาสนฺทีตูลิกาทิวินิจฺฉเยสุ วุตฺตนยเมวฯ **อกปฺปิยํ วา**ติ อาสนฺทีอาทิ, ปมาณาติกฺกนฺตํ พิโมฺพหนาทิ จฯ **มหคฺฆํ กปฺปิยํ วา**ติ สุวณฺณาทิวิจิตฺตํ กปฺปิยโวหาเรน ทินฺนํฯ

''กาฬโลห...เป.... ภาเชตโพฺพ''ติ วุตฺตตฺตา วฏฺฏกํสโลหมยมฺปิ ภาชนํ ปุคฺคลิกมฺปิ สมฺปฏิจฺฉิตุมฺปิ ปริหริตุมฺปิ วฏฺฏติ ปุคฺคลปริหริตพฺพเสฺสว ภาเชตพฺพตฺตาติ วทนฺติฯ ตํ อุปริ ''กํสโลหวฏฺฏโลหภาชนวิกติ สงฺฆิกปริโภเคน วา คิหิวิกฏา วา วฏฺฏตี''ติอาทิเกน มหาปจฺจริวจเนน วิรุชฺฌติฯ อิมสฺส หิ ''วฏฺฏโลหกํสโลหานํ เยน เกนจิ กโต สีหฬทีเป ปาทคฺคณฺหนโก ภาเชตโพฺพ''ติ วุตฺตสฺส มหาอฎฺฐกถาวจนสฺส ปฏิเกฺขปาย ตํ มหาปจฺจริวจนํ ปจฺฉา ทสฺสิตํฯ ตสฺมา วฏฺฏโลหกํสโลหมยํ ยํ กิญฺจิ ปาทคฺคณฺหนกวารกมฺปิ อุปาทาย อภาชนียเมวฯ คิหีหิ ทิยฺยมานมฺปิ ปุคฺคลสฺส สมฺปฏิจฺฉิตุมฺปิ น วฏฺฏติฯ **ปาริหาริยํ น วฏฺฏตี**ติ ปตฺตาทิปริกฺขารํ วิย สยเมว ปฏิสาเมตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติฯ คิหิสนฺตกํ วิย อารามิกาทโย เจ สยเมว โคเปตฺวา วินิโยคกาเล อาเนตฺวา ปฏิเนนฺติ, ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ ''ปฏิสาเมตฺวา ภิกฺขูนํ เทถา''ติ วตฺตุมฺปิ วฏฺฏติฯ

ปณฺณสูจิ นาม เลขนีติ วทนฺติฯ **''อตฺตนา ลทฺธานิปี''**ติอาทินา ปฏิคฺคหเณ โทโส นตฺถิ, ปริหริตฺวา ปริโภโคว อาปตฺติกโรติ ทเสฺสติฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อุปริ อภาชนียวาสิอาทีสุ อตฺตโน สนฺตเกสุปิฯ

อนามาสมฺปีติ สุวณฺณาทิมยมฺปิ สพฺพํ ตํ อามสิตฺวาปิ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ **อุปกฺขเร**ติ อุปกรเณฯ **อฑฺฒพาหุปฺปมาณา** นาม อฑฺฒพาหุมตฺตาฯ อฑฺฒพฺยามมตฺตาติปิ วทนฺติฯ **โยตฺตานี**ติ จมฺมรชฺชุกาฯ

อฏฺฐงฺคุลสูจิทณฺฑมตฺตปีติ ตสรทณฺฑาทิสูจิอาการตนุทณฺฑกมตฺตปิฯ **ริตฺตโปตฺถโกปี**ติ อลิขิตโปตฺถโกฯ อิทญฺจ ปณฺณปฺปสงฺเคน วุตฺตํฯ

“**ฆฏฺฏนผลกํ ฆฏฺฏนมุคฺคโร**”ติ อิทํ รชิตจีวรํ เอกสฺมึ มฏฺฐ ทณฺฑมุคฺคเร เวเฐตฺวา เอกสฺส มฏฺฐผลกสฺส อุปริ ฐเปตฺวา อุปริ อปเรน มฏฺฐผลเกน นิกุชฺชิตฺวา เอโก อุปริ อกฺกมิตฺวา ติฏฺฐติฯ เทฺว ชนา อุปริ ผลกํ ทฺวีสุ โกฏีสุ คเหตฺวา อปราปรํ อากฑฺฒนวิกฑฺฒนํ กโรนฺติ, เอตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ หตฺถ ฐปาเปตฺวา หตฺเถน ปหรณํ ปน นิฏฺฐิตรชนสฺส จีวรสฺส อลฺลกาเล กาตพฺพํฯ อิทํ ปน ผลกมุคฺคเรหิ ฆฏฺฏนํ สุกฺขกาเล ถทฺธภาววิโมจนตฺถนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อมฺพณ**นฺติ เอกโทณิกนาวาผลเกหิ โปกฺขรณีสทิสํ กตํฯ ปานียภาชนนฺติปิ วทนฺติฯ **รชนโทณี**ติ เอกทารุนาว กตํ รชนภาชนํฯ **อุทกโทณี**ปิ เอกทารุนาว กตํ อุทกภาชนํฯ

ภูมตฺถรณํ กาตุํ วฏฺฏตีติ อกปฺปิยจมฺมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตตฺถ ภูมตฺถรณสงฺเขเปน สยิตุมฺปิ วฏฺฏติเยวฯ “**ปจฺจตฺถรณคติก**”นฺติ อิมินา มญฺจาทีสุ อตฺถริตพฺพํ มหาจมฺมํ เอฬกจมฺมํ นามาติ ทเสฺสติฯ

ฉตฺตมุฏฺฐิปณฺณนฺติ ตาลปณฺณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปตฺตกฏาห**นฺติ ปตฺตปจนกฏาหํฯ

อวิสฺสชฺชิยวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นวกมฺมทานกถาวณฺณนา

๓๒๓. ปาฬิยํ **ปิณฺฑนิเกฺขปนมตฺเตนา**ติอาทีสุ ขณฺฑผุลฺลฏฺฐาเน มตฺติกาปิณฺฑฏฺฐปนํ ปิณฺฑนิเกฺขปนํ นามฯ **นวกมฺม**นฺติ นวกมฺมสมฺมุติฯ **อคฺคฬวฏฺฏิ** นาม กวาฏพนฺธฯ **ฉาทนํ** นาม ติณาทีหิ เคหจฺฉาทนํฯ **พนฺธนํ** นาม ทณฺฑวลฺลิอาทีหิ ฉทนพนฺธนเมวฯ **จตุหตฺถวิหาเร**ติ วิตฺถารปฺปมาณโต วุตฺตํฯ อุเพฺพธโต ปน อเนกภูมกตฺตา วฑฺฒกีหตฺเถน วีสติหตฺถปิ นานาสณฺฐานวิจิตฺตปิ โหติฯ เตนสฺส จตุวสฺสิกํ นวกมฺมํ วุตฺตํฯ เอวํ เสเสสุปิฯ

ปาฬิยํ **สเพฺพ วิหาเร**ติ ภุมฺมตฺเถ อุปโยคพหุวจนํฯ เอกสฺส สเพฺพสุ วิหาเรสุ นวกมฺมํ เทตีติ อตฺโถฯ **สพฺพกาลํ ปฏิพาหนฺตี**ติ นวกมฺมิกา อตฺตโน คาหิตํ วรเสยฺยํ สมฺปตฺตานํ ยถาวุฑฺฒํ อกตฺวา อุตุกาเลปิ ปฏิพาหนฺติฯ

“**สเจ โส อาวาโส ชีรตี**”ติอาทิ ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉโยฯ **มญฺจฏฺฐานํ ทตฺวา**ติ มญฺจฏฺฐานํ ปุคฺคลิกํ ทตฺวาฯ **ติภาค**นฺติ ตติยภาคํฯ เอวํ วิสฺสชฺชนมฺปิ ถาวเรน ถาวรปริวตฺตนฏฺฐาเน เอว ปวิสติ, น อิตรถา สพฺพเสนาสนานํ วินสฺสนโตฯ **สเจ สทฺธิวิหาริกานํ ทาตุกาโม โหตี**ติ สเจ โส สงฺฆสฺส ภณฺฑกฏฺฐปนฏฺฐานํ วา อเญฺญสํ ภิกฺขูนํ วสนฏฺฐานํ วา ทาตุํ น อิจฺฉติ, อตฺตโน สทฺธิวิหาริกานเญฺญว ทาตุกาโม โหติ, ตาทิสสฺส ตุยฺหํ ปุคฺคลิกเมว กตฺวา ชคฺคาติ น สพฺพํ ตสฺส ทาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ ตตฺถ ปน กตฺตพฺพวิธึ ทเสฺสนฺโต อาห “**กมฺม**”นฺติ อาทิฯ **เอวญฺหี**ติอาทิมฺหิ วยานุรูปํ ตติยภาเค วา อุปฑฺฒภาเค วา คหิเต ตํ ภาคํ ทาตุํ ลภตีติ อตฺโถฯ

เยนาติ เตสุ ทฺวีสุ ภิกฺขูสุ เยนฯ **โส สามี**ติ ตสฺสา ภูมิยา วิหารกรเณ โสว สามี, ตํ ปฏิพาหิตฺวา อิตเรน น กาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ โส หิ ปฐมํ คหิโตฯ **อกตฏฺฐาเน**ติ จยาทีนํ อกตปุพฺพฏฺฐาเนฯ **จยํ วา ปมุขํ วา**ติ สงฺฆิกเสนาสนํ นิสฺสาย ตโต พหิ จยํ พนฺธิตฺวา, เอกํ เสนาสนํ วาฯ **พหิกุเฏฺฏ**ติ กุฏฺฏโต พหิ, อตฺตโน กตฏฺฐาเนติ อโตฺถฯ

นวกมฺมทานกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อญฺญตฺรปริโภคปฏิเกฺขปาทิกถาวณฺณนา

๓๒๔. **วฑฺฒิกมฺมตฺถายา**ติ ยถา ตมฺมูลคฺฆโต น ปริหายติ, เอวํ กตฺตพฺพสฺส เอวํ นิปฺผาเทตพฺพสฺส มญฺจปีฐาทิโน อตฺถายฯ

จกฺกลิกนฺติ ปาทปุญฺฉนตฺถํ จกฺกากาเรน กตํฯ **ปริภณฺฑกตภูมิ วา**ติ กาฬวณฺณาทิกตสณฺหภูมิ วาฯ **เสนาสนํ วา**ติ มญฺจปีฐาทิ วาฯ

“**ตเถว วฬเญฺชตุํ วฏฺฏตี**”ติ อิมินา เนวาสิเกหิ โธตปาทาทีหิ วฬญฺชนฏฺฐาเน สญฺจิจฺจ อโธตปาทาทีหิ วฬญฺชนฺตเสฺสว อาปตฺติ ปญฺญตฺตาติ ทเสฺสติฯ

“**ทฺวารมฺปิ**”ติอาทินา สามญฺญโต วุตฺตตฺตา ทฺวารวาตปานาทโย อปริกมฺมกตาปิ น อปสฺสยิตพฺพาฯ อชานิตฺวา อปสฺสยนฺตสฺสปิ อิธ โลมคณนาย อาปตฺติฯ

อญฺญตฺรปริโภคปฏิเกฺขปาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺฆภตฺตาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๓๒๕. **อุเทฺทสภตฺตํ นิมนฺตนนฺติ อิมํ โวหารํ ปตฺตานี**ติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท อาทิอโตฺถ, อุเทฺทสภตฺตํ นิมนฺตนนฺติอาทิโวหารํ ปตฺตานีติ อโตฺถฯ **ตมฺปี**ติ สงฺฆภตฺตมฺปิฯ

สงฺฆภตฺตาทิอนุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุเทฺทสภตฺตกถาวณฺณนา

โภชนสาลายาติ ภตฺตุเทฺทสฏฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เอกวฬญฺช**นฺติ เอกทฺวาเรน วฬญฺชิตพฺพํฯ **นานานิเวสเนสู**ติ นานากุลสฺส นานูปจาเรสุ นิเวสเนสุฯ

นิสินฺนสฺสปิ นิทฺทายนฺตสฺสปีติ อนาทเร สามิวจนํ, วุฑฺฒตเร นิทฺทายเนฺต นวกสฺส คาหิตํ สุคฺคหิตนฺติ อโตฺถฯ

วิสฺสฏฺฐทูโตติ ยถารุจิ วตฺตุํ ลภนโต นิราสงฺกทูโตฯ **ปุจฺฉาสภาเคนา**ติ ปุจฺฉาวจนปฏิภาเคนฯ ‘‘เอกา กูฏฏฺฐิติกา นามา’’ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุํ “**รโญฺญ วา หี**”ติอาทิ วุตฺตํฯ

สพฺพํ ปตฺตสฺสามิกสฺส โหตีติ จีวราทิกมฺปิ สพฺพํ ปตฺตสฺสามิกเสฺสว โหติ, มยา ภตฺตเมว สนฺธาย วุตฺตํ, น จีวราทินฺติ วตฺวา คเหตุํ น วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ

อกตภาโคนามาติ อาคนฺตุกภาโค นาม, อทินฺนปุพฺพภาโคติ อโตฺถฯ

กึ อาหรียตีติ อวตฺวาติ ‘‘กตรภตฺตํ วา ตยา อาหรียตี’’ติ ทายกํ อปุจฺฉิตฺวาฯ **ปกติฏฺฐิติกายา**ติ อุเทฺทสภตฺตฏฺฐิติกายฯ

อุเทฺทสภตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิมนฺตนภตฺตกถาวณฺณนา

วิจฺฉินฺทิตฺวาติ ‘‘ภตฺตํ คณฺหถา’’ติ ปทํ อวตฺวาฯ เตเนวาห **‘‘ภตฺตนฺติ อวทเนฺตนา’’**ติฯ

อาโลปสเงฺขเปนาติ เอเกกปิณฺฑวเสน, เอวญฺจ ภาชนํ อุเทฺทสภเตฺต น วฏฺฏติฯ ตตฺถ หิ เอกสฺส ปโหนกปฺปมาเณเนว ภาเชตพฺพํฯ

อารุฬฺหาเยว มาติกํ, สงฺฆโต อฏฺฐ ภิกฺขูติ เอตฺถ เย มาติกํ อารุฬฺหา, เต อฏฺฐ ภิกฺขูติ โยเชตพฺพํฯ อุเทฺทสภตฺตนิมนฺตนภตฺตาทิสงฺฆิกภตฺตมาติกาสุ นิมนฺตนภตฺตมาติกาย ฐิติวเสน อารุเฬฺห ภตฺตุเทฺทสเกน วา สยํ วา สงฺฆโต อุทฺทิสาเปตฺวา คเหตฺวา คนฺตพฺพํ, น อตฺตโน รุจิเต คเหตฺวาติ อธิปฺปาโยฯ **มาติกํ อาโรเปตฺวา**ติ ‘‘สงฺฆโต คณฺหามี’’ติอาทินา วุตฺตมาติกาเภทํ ทายกสฺส วิญฺญาเปตฺวาติ อโตฺถฯ

ปฏิพทฺธกาลโต ปน ปฏฺฐายาติ ตเตฺถว วาสสฺส นิพทฺธกาลโต ปฏฺฐายฯ

นิมนฺตนภตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สลากภตฺตกถาวณฺณนา

อุปนิพนฺธิตฺวาติ ลิขิตฺวาฯ **คามวเสนปี**ติ เยภุเยฺยน สมลาภคามวเสนปิฯ **พหูนิ สลากภตฺตานี**ติ ตึสํ วา จตฺตารีสํ วา ภตฺตานิฯ ‘‘สเจ โหนฺตี’’ติ อชฺฌาหริตฺวา โยเชตพฺพํฯ

สลฺลเกฺขตฺวาติ ตานิ ภตฺตานิ ปมาณวเสน สลฺลเกฺขตฺวาฯ **นิคฺคเหน ทตฺวา**ติ ทูรํ คนฺตุํ อนิจฺฉนฺตสฺส นิคฺคเหน สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา ทตฺวาฯ **ปุน วิหารํ อาคนฺตฺวา**ติ เอตฺถ วิหารํ อนาคนฺตฺวา ภตฺตํ คเหตฺวา ปจฺฉา วิหาเร อตฺตโน ปาเปตฺวา ภุญฺชิตุมฺปิ วฏฺฏติฯ

เอกเคหวเสนาติ วีถิยมฺปิ เอกปเสฺส ฆรปาฬิยา วเสนฯ **อุทฺทิสิตฺวาปี**ติ อสฺกกุเล สลากภตฺตานิ ตุยฺหํ ปาปุณนฺตีติ วตฺวาฯ

วารคาเมติ อติทูรตฺตา วาเรน คนฺตพฺพคาเมฯ **สฏฺฐิโต วา ปณฺณาสโต วา**ติ ทณฺฑกมฺมตฺถาย อุทกฆฏํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **วิหารวาโร**ติ สพฺพภิกฺขูสุ ภิกฺขตฺถาย คเตสุ วิหารรกฺขณวาโรฯ

เตสนฺติ วิหารวาริกานํฯ **ผาติกมฺมเมวา**ติ วิหารรกฺขณกิจฺจสฺส ปโหนกปฏิปาทนเมวฯ **เอกเสฺสว ปาปุณนฺตี**ติ ทิวเส ทิวเส เอเกกเสฺสว ปาปิตานีติ อโตฺถฯ

รสสลากนฺติ อุจฺฉุรสสลากํฯ **‘‘สลากวเสน คาหิตตฺตา ปน น สาทิตพฺพา’’**ติ อิทํ อสารุปฺปวเสน วุตฺตํ, น ธุตงฺคเภทวเสนฯ ‘‘สงฺฆโต นิรามิสสลากา…เป…. วฏฺฏติเยวา’’ติ (วิสุทฺธิ. ๑.๒๖) หิ **วิสุทฺธิมเคฺค** วุตฺตํฯ **อคฺคภิกฺขามตฺตนฺ**ติ เอกกฏจฺฉุภิกฺขามตฺตํฯ **ลทฺธา วา**

อลทฺธา วา เสฺวปิ คเณฺหยฺยาสีติ ลเทฺธปิ อปฺปมตฺตตาย วุตฺตํฯ เตนาห **“ยาวทตฺถํ ลภติ…เป…. อลภิตฺวา ‘เสฺว คเณฺหยฺยาสี’ติ วตฺตโพฺพ”**ติฯ

ตตฺถาติ ตสฺมิํ ทิสาภาเคฯ **ตํ คเหตฺวา**ติ ตํ วารคาเม สลากํ อตฺตโน คเหตฺวาฯ **เตนา**ติ ทิสํคมิกโต อเญฺญน ตสฺมิํ ทิสํคมิเกฯ **เทวสิกํ ปาเปตพฺพา**ติ อุปจารสีมาย ฐิตสฺส ยสฺส กสฺสจิ วสฺสเคฺคน ปาเปตพฺพาฯ เอวํ เอเตสุ อคเตสุ อาสนฺนวิหาเร ภิกฺขูนํ ภุญฺชิตุํ วฎฺฎติ อิตรถา สงฺฆิกโตฯ

อมฺหากํ โคจรคาเมวาติ สลากภตฺตทายกานํ คามํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **วิหาเร เถรสฺส ปตฺตสลากภตฺต**นฺติ วิหาเร เอเกกเสฺสว โอหีนเตฺถรสฺส สพฺพสลากานํ อตฺตโน ปาปนวเสน ปตฺตสลากภตฺตํฯ

สลากภตฺตกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปกฺขิกภตฺตาทิกถาวณฺณนา

“เสฺว ปโกฺข”ติ อชฺช ปกฺขิกํ น คาเหตพฺพนฺติ อฎฺฐมิยา ภุญฺชิตพฺพํ สตฺตมิยา ภุญฺชนตฺถาย น คาเหตพฺพํ, ทายเกหิ นิยมิตทิวเสเนว คาเหตพฺพนฺติ อโตฺถฯ เตนาห **“สเจ ปนา”**ติอาทิฯ **เสฺว ลูข**นฺติ อชฺช อาวาหมงฺคลาทิกรณโต อติปณีตโภชนํ กรียติ, เสฺว ตถา น ภวิสฺสติ, อเชฺชว ภิกฺขู โภเชสฺสามีติ อธิปฺปาโยฯ

ปกฺขิกภตฺตโต อุโปสถิกสฺส เภทํ ทเสฺสโนฺต อาห **“อุโปสถงฺคานิ สมาทิยิตฺวา”**ติ อาทิฯ **นิพนฺธาปิต**นฺติ ‘‘อสฺกวิหาเร อาคนฺตุกา ภุญฺชนฺตู’’ติ นิยมิตํฯ

คมิโก อาคนฺตุกภตฺตมฺปีติ คามนฺตรโต อาคนฺตฺวา อวูปสเนฺตน คมิกจิเตฺตน วสิตฺวา ปุน อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อาวาสิกสฺส ปน คนฺตุกามสฺส คมิกภตฺตเมว ลพฺภติฯ **“เลสํ โอเฑฺฑตฺวา”**ติ วุตฺตตฺตา เลสาภาเว ยาว คมนปริพโนฺธ วิคจฺฉติ, ตาว ภุญฺชิตุํ วฎฺฎตีติ ญาปิตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ

ตณฺฑุลาทีนิ เปเสนฺติ…เป…. วฎฺฎตีติ อภิหฎภิกฺขตฺตา วฎฺฎติฯ **ตถา ปฎิคฺคหิตตฺตา**ติ ภิกฺขานาเมน ปฎิคฺคหิตตฺตาฯ

อวิภตฺตํ สงฺฆิกํ ภณฺฑนฺติ กุกฺกุจฺจุปฺปตฺติอาการทสฺสนํฯ เอวํ กุกฺกุจฺจํ กตฺวา ปุจฺฉิตพฺพกิจฺจํ นตฺถิ, อปุจฺฉิตฺวา ทาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ

ปกฺขิกภตฺตาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

เสนาสนกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

๗. สงฺฆเภทกกฺขนฺธโก

ฉสกฺยปพฺพชฺชากถาทิวณฺณนา

๓๓๐. สงฺฆเภทกกฺขนฺธเก ปาฬิยํ **อนุปิยํ นามา**ติ อนุปิยา นามฯ **เหฏฺฐา ปาสาทา**ติ ปาสาทโต เหฏฺฐา เหฏฺฐิมตลํ, ‘‘เหฏฺฐาปาสาท’’นฺติปิ ปาโฐฯ **อภิเนตพฺพ**นฺติ วปิตเขเตฺตสุ ปเวเสตพฺพํฯ **นิเนฺนตพฺพ**นฺติ ตโต นีหริตพฺพํฯ **นิทฺธาเปตพฺพ**นฺติ สสฺสทูสกติณาทีนิ อุทฺธริตพฺพํฯ **อุชุํ การาเปตพฺพ**นฺติ ปุญฺชํ การาเปตพฺพํ, อยเมว วา ปาโฐฯ

๓๓๒. **ปรทโตฺต**ติ ปเรหิ ทินฺนปจฺจเยหิ ปวตฺตมาโนฯ **มิคภูเตน เจตสา**ติ กตฺถจิ อลคฺคตาย มิคสฺส วิย ชาเตน จิเตฺตนฯ

๓๓๓. **มโนมยํ กาย**นฺติ ฌานมเนน นิพฺพตฺตํ พฺรหฺมกายํ, ‘‘กิํ นุ โข อหํ ปสาเทยฺยํ, ยสฺมิํ เม ปสเนฺน พหุลาภสกฺกาโร อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ ปฐมํ อุปฺปนฺนปริวิตกฺกสฺส มนุทปริยุฏฺฐานตาย เทวทตฺตสฺส ตสฺมิํ ขเณ ฌานปริหานิ นาโหสิ, ปจฺฉา เอว อโหสีติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตนาห **‘‘สห จิตฺตุปฺปาทา’’**ติอาทิฯ **เทฺว วา ตีณิ วา มาคธกานิ คามเขตฺตานี**ติ เอตฺถ มคธรเฏฺฐ ขุทฺทกํ คามเขตฺตํ คาวุตมตฺตํ, มชฺฌิมํ ปน ทิยฑฺฒคาวุตมตฺตํ, มหนฺตํ อเนกโยชนมฺปิ โหติฯ เตสุ มชฺฌิเมน คามเขเตฺตน เทฺว วา ขุทฺทเกน ตีณิ วา คามเขตฺตานิ, ตสฺส สรีรํ ติคาวุตปฺปมาโณ อตฺตภาโวติ วุตฺตํ โหติฯ

๓๓๔. **สตฺถาโร**ติ คณสตฺถาโรฯ **นาสฺสสฺสา**ติ น เอตสฺส ภเวยฺยฯ **ต**นฺติ สตฺถารํฯ **เตนา**ติ อมนาเปนฯ **สมฺมนฺนตี**ติ จีวราทินา อมฺหากํ สมฺมานํ กโรติ, ปเรหิ วา อยํ สตฺถา สมฺมานียตีติ อโตฺถฯ

๓๓๕. **นาสาย ปิตฺตํ ภินฺเทยฺยุ**นฺติ อจฺฉปิตฺตํ วา มจฺฉปิตฺตํ วา นาสาปุเฏ ปกฺขิเปยฺยุํฯ **อสฺสตรี**ติ วฬวาย กุจฺฉิสฺมิํ คทฺรภสฺส ชาตาฯ ตสฺสา หิ คหิตคพฺภาย วิชายิตุมสโกฺกนฺติยา อุทรํ ผาเลตฺวา โปตกํ นีหรนฺติฯ เตนาห **‘‘อตฺตวธาย คพฺภํ คณฺหาตี’’**ติฯ

๓๓๙. **โปตฺถนิก**นฺติ ฉุริกํ, ‘‘ขร’’นฺติปิ วุจฺจติฯ

๓๔๒. **มา กุญฺชร นาคมาสโท**ติ เห กุญฺชร พุทฺธนาคํ วธกจิเตฺตน มา อุปคจฺฉฯ **ทุกฺข**นฺติ ทุกฺขการณตฺตา ทุกฺขํฯ **อิโต**ติ อิโต ชาติโตฯ **ยโต**ติ ยสฺมา, ยนฺตสฺส วา, คจฺฉนฺตสฺสาติ อโตฺถฯ **มา จ มโท**ติ มโท ตยา น กาตโพฺพติ อโตฺถฯ

๓๔๓. **ติกโภชน**นฺติ ตีหิ ภุญฺชิตพฺพํ โภชนํ, ตโต อธิเกหิ เอกโต ปฏิคฺคเหตฺวา ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏนกํ คณโภชนปฏิปกฺขํ โภชนนฺติ อโตฺถฯ **โกกาลิโก**ติอาทีนิ เทวทตฺตปริสาย คณปาโมกฺขานํ นามานิฯ **กปฺป**นฺติ มหานิรเย อายุกปฺปํ, ตํ อนฺตรกปฺปนฺติ เกจิฯ เกจิ ปน ‘‘อสเงฺขฺยยฺยกปฺป’’นฺติฯ

ฉสกฺยปพฺพชฺชากถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺฆเภทกถาวณฺณนา

๓๔๕. ปรสฺส จิตฺตํ ญตฺวา กถนํ **อาเทสนาปาฏิหาริยํ**ฯ เกวลํ ธมฺมเทสนา **อนุสาสนีปาฏิหาริยํ**ฯ ตทุภยมฺปิ **ธมฺมี กถา** นามฯ ตาย เถโร โอวทิฯ อิทฺธิวิธํ **อิทฺธิปาฏิหาริยํ** นามฯ เตน สหิตา อนุสาสนี เอว **ธมฺมี กถา**ฯ ตาย เถโร โอวทิฯ

“**ถุลฺลจฺจยํ เทสาเปหี**”ติ อิทํ เภทปุเรกฺขารสฺส อุโปสถาทิกรเณ ถุลฺลจฺจยสฺส อุโปสถกฺขนฺธกาทีสุ ปฐมเมว ปญฺญตฺตตฺตา วุตฺตํ, อิตรถา เอเตสํ อาทิกมฺมิกตฺตา อนาปตฺติเยว สิยาฯ

๓๔๖. **สรสี**ติ สโรฯ **มหิํ วิกุรุพฺพโต**ติ มหิํ ทเนฺตหิ วิลิขนฺตสฺสฯ อิทญฺจ หตฺถีนํ สภาวทสฺสนํฯ **นทีสู**ติ สเรสุฯ ภิสํ ฆสมานสฺสาติ โยชนาฯ **ชคฺคโต**ติ ยูถํ ปาเลนฺตสฺสฯ

๓๔๗. **ทูเตยฺยํ คนฺตุ**นฺติ ทูตกมฺมํ ปตฺตุํ, ทูตกมฺมํ กาตุนฺติ อโตฺถฯ **สหิตาสหิตสฺสา**ติ ยุตฺตายุตฺตสฺส, ยํ วตฺตุํ, กาตุญฺจ ยุตฺตํ, ตตฺถ กุสโลฯ อถ วา อธิเปฺปตานาธิเปฺปตสฺส วจนสฺส กุสโล, พฺยญฺชนมเตฺต น ติฏฺฐติ, อธิเปฺปตตฺถเมว อาโรเจตีติ อโตฺถฯ

๓๕๐. คาถาสุ **ชาตู**ติ เอกํเสนฯ **มา อุทปชฺชถ** มา โหตูติ อโตฺถฯ **ปาปิจฺฉานํ ยถาคตี**ติ ปาปิจฺฉานํ ปุคฺคลานํ ยาทิสี คติ อภิสมฺปราโยฯ **ตํ** อตฺถชาตํฯ **อิมินาปิ** การเณน **ชานาถา**ติ เทวทตฺตสฺส ‘‘ปณฺฑิโต’’ติอาทินา อุปริ วกฺขมานาการํ ทเสฺสติฯ

ปมาทํ อนุจิโณฺณติ ปมาทํ อาปโนฺนฯ **อาสีสายนฺ**ติ อวสฺสํภาวีอตฺถสิทฺธิยํฯ สา หิ อิธ อาสีสาติ อธิเปฺปตา, น ปตฺถนาฯ อีทิเส อนาคตเตฺถ อตีตวจนํ สทฺทวิทู อิจฺฉนฺติฯ

ทุเพฺภติ ทุเพฺภยฺยฯ **วิสกุเมฺภนา**ติ เอเกน วิสปุณฺณกุเมฺภนฯ **โส**ติ โส ปุคฺคโลฯ **น ปทูเสยฺย** วิสมิสฺสํ กาตุํ น สโกฺกตีติ อโตฺถฯ **ภยานโก**ติ วิปุลคมฺภีรภาเวน ภยานโกฯ เตนาปิ ทูเสตุํ น สกฺกุเณยฺยตํ ทเสฺสติฯ **วาเทนา**ติ โทสกถเนนฯ **อุปหิํสตี**ติ พาธติฯ

สงฺฆเภทกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปาลิปญฺหากถาวณฺณนา

๓๕๑. **น ปน เอตฺตาวตา สโงฺฆ ภิโนฺน โหตี**ติ สลากคฺคาหาปนมเตฺตน สงฺฆเภทานิพฺพตฺติโต วุตฺตํฯ อุโปสถาทิสงฺฆกเมฺม กเต เอว หิ สโงฺฆ ภิโนฺน โหติฯ ตตฺถ จ อุโปสถปวารณาสุ ญตฺตินิฏฺฐาเนน, เสสกเมฺมสุ อปโลกนาทิกมฺมปริโยสาเนน สงฺฆเภโท สมโตฺถติ ทฏฺฐโพฺพฯ

“**อภพฺพตา น วุตฺตา**”ติ อิทํ ‘‘ภิกฺขเว, เทวทเตฺตน ปฐมํ อานนฺตริยกมฺมํ อุปจิต’’นฺติอาทินา อานนฺตริยตฺตํ วทตา ภควตา ตสฺส อภพฺพตาสงฺขาตา ปาราชิกตา น ปญฺญตฺตาฯ เอเตน อาปตฺติ วิย อภพฺพตาปิ ปญฺญตฺติอนนฺตรเมว โหติ, น ตโต ปุเรติ ทเสฺสติฯ อิธ ปน อาทิกมฺมิกสฺสปิ อนาปตฺติยา อวุตฺตตฺตา เทวทตฺตาทโยปิ น มุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ตโย สติปฏฺฐานาติอาทีสุ ตโย เอว สติปฏฺฐานา, น ตโต ปรนฺติ เอกสฺส สติปฏฺฐานสฺส ปฏิเกฺขโปว อิธ **อธโมฺม,** น ปน ติณฺณํ สติปฏฺฐานตฺตวิธานํ ตสฺส ธมฺมตฺตาฯ เอวํ เสเสสุปิ หาปนโกฏฺฐาเสสุฯ วฑฺฒเนสุ ปน **ฉ อินฺทฺริยานี**ติ อนินฺทฺริยสฺสปิ เอกสฺส อินฺทฺริยตฺตวิธานเมว **อธโมฺม**ฯ เอวํ เสเสสุปิฯ น เกวลญฺจ เอเตว, ‘‘จตฺตาโร ขนฺธา, เตรสายตนานี’’ติอาทินา

ยตฺถ กตฺถจิ วิปรีตโต ปกาสนํ สพฺพํ **อธมฺโม**ฯ ยาถาวโต ปกาสนญฺจ สพฺพํ **ธมฺโม**ติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปกาสน**นฺติ เจตฺถ ตถา ตถา กายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิกา อรูปกฺขนฺธาว อธิเปฺปตา, เอวเมตฺถ ทสกุสลกมฺมปถาทีสุ อนวชฺชเฏฺฐน สรูปโต ธเมฺมสุ, อกุสลกมฺมปถาทีสุ สาวชฺชเฏฺฐน สรูปโต อธเมฺมสุ จ ตทเญฺญสุ จ อพฺยากเตสุ ยสฺส กสฺสจิ โกฏฺฐาสสฺส ภควตา ปญฺญตฺตกฺกเมเนว ปกาสนํ ''ธมฺโม''ติ จ วิปรีตโต ปกาสนํ ''อธมฺโม''ติ จ ทสฺสิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ กามเญฺจตฺถ วินยาทโยปิ ยถาภูตโต, อยถาภูตโต จ ปกาสนวเสน ธมฺมาธเมฺมสุ เอว ปวิสนฺติ, วินยาทินาเมน ปน วิเสเสตฺวา วิสุํ คหิตตฺตา ตทวเสสเมว ธมฺมาธมฺมโกฏฺฐาเส ปวิสตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อิมํ อธมฺมํ ธมฺโมติ กริสฺสามาติอาทิ ธมฺมญฺจ อธมฺมญฺจ ยาถาวโต ญตฺวาว ปาปิจฺฉํ นิสฺสาย วิปรีตโต ปกาเสนฺตเสฺสว สงฺฆเภโท โหติ, น ปน ตถาสญฺญาย ปกาเสนฺตสฺสาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เอส นโย ''อวินยํ วินโยติ ทีเปนฺตี''ติอาทีสุปิฯ ตตฺถ **นิยฺยานิก**นฺติ อุกฺกฏฺฐนฺติ อโตฺถฯ **''ตเถวา''**ติ อิมินา ''เอวํ อมฺหากํ อาจริยกุล''นฺติอาทินา วุตฺตมตฺถํ อากฑฺฒติฯ

สํวโร ปหานํ ปฏิสงฺขาติ สํวรวินโย, ปหานวินโย, ปฏิสงฺขาวินโย จ วุโตฺตฯ เตนาห **''อยํ วินโย''**ติฯ ''ปญฺญตฺตํ อปญฺญตฺต''นฺติ ทุกํ ''ภาสิตํ อภาสิต''นฺติ ทุเกน อตฺถโต สมานเมว, ตถา ทุฏฺฐุลฺลทุกํ ครุกทุเกนฯ เตเนว เตสํ **''จตฺตาโร สติปฏฺฐานา...เป.... อิทํ อปญฺญตฺตํ นามา''**ติอาทินา สทิสนิเทฺทโส กโตฯ **สาวเสสาปตฺติ**นฺติ อวเสสสีเลหิ สหิตาปตฺติํฯ นตฺถิ เอติสฺสํ อาปนฺนายํ สีลาวเสสาติ **อนวเสสาปตฺติ**ฯ

๓๕๔. ปาฬิยํ **สมคฺคานญฺจ อนุคฺคโห**ติ ยถา สมคฺคานํ สามคฺคี น ภิชฺชติ, เอวํ อนุคฺคหณํ อนุพลปฺปทานํฯ

๓๕๕. สิยา นุ โขติ สมฺภเวยฺย นุ โขฯ **ตสฺมิํ อธมฺมทิฏฺฐี**ติ อตฺตโน ''อธมฺมํ ธมฺโม''ติ เอตสฺมิํ ทีปเน อยุตฺตทิฏฺฐิฯ **เภเท อธมฺมทิฏฺฐี**ติ ''อธมฺมํ ธมฺโม''ติ ทีเปตฺวา อนุสฺสาวนสลากคฺคาหาปนาทินา อตฺตานํ มุญฺจิตฺวา จตุวคฺคาทิกํ สงฺฆํ เอกสีมายเมว ฐิตโต จตุวคฺคาทิสงฺฆโต วิโยเชตฺวา เอกกมฺมาทินิปฺผาทนวเสน สงฺฆเภทกรเณ อธมฺมทิฏฺฐิโก หุตฺวาติ อโตฺถฯ **วินิธาย ทิฏฺฐิ**นฺติ ยา ตสฺมิํ ''อธมฺมํ ธมฺโม''ติ ทีปเน อตฺตโน อธมฺมทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, ตํ วินิธาย ปฏิจฺฉาเทตฺวา ''ธมฺโม เอวาย''นฺติ วิปรีตโต ปกาเสตฺวาติ อโตฺถฯ เอวํ สพฺพตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

เภเท ธมฺมทิฏฺฐีติ ยถาวุตฺตนเยน สงฺฆเภทเน โทโส นตฺถีติ ลทฺธิโกฯ อยํ ปน ''อธมฺมํ ธมฺโม''ติ ทีปเน อธมฺมทิฏฺฐิโก หุตฺวาปิ ตํ ทิฏฺฐิํ วินิธาย กรเณน สงฺฆเภทโก อเตกิโจฺฉ ชาโตฯ **เอวํ เภเท เวมติโก**ติ อิมสฺส ปน เภเท เวมติกทิฏฺฐิยา วินิธานมฺปิ อตฺถิฯ เสสํ สมเมวฯ **ตสฺมิํ ธมฺมทิฏฺฐิเภเท อธมฺมทิฏฺฐี**ติ อยํ ปน เภเท อธมฺมทิฏฺฐิํ วินิธาย กตตฺตา สงฺฆเภทโก อเตกิโจฺฉ ชาโตฯ สุกฺกปเกฺข ปน สพฺพตฺถ ''อธมฺมํ ธมฺโม''ติอาทิทีปเน วา เภเท วา ธมฺมทิฏฺฐิตาย ทิฏฺฐิํ อวินิธาเยว กตตฺตา สงฺฆเภทโกปิ สเตกิโจฺฉ ชาโตฯ ตสฺมา ''อธมฺมํ ธมฺโม''ติอาทิทีปเน วา สงฺฆเภเท วา อุโภสุปิ วา อธมฺมทิฏฺฐิ วา เวมติโก วา หุตฺวา ตํ ทิฏฺฐิํ, วิมติญฺจ วินิธาย ''ธมฺโม''ติ ปกาเสตฺวา วุตฺตนเยน สงฺฆเภทํ กโรนฺตเสฺสว อานนฺตริยํ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ

อุปาลิปญฺหากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺฆเภทกกฺขนฺธวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๘. วตฺตกฺขนฺธโก

อาคนฺตุกวตฺตกถาวณฺณนา

๓๕๗. วตฺตกฺขนฺธเก **ปตฺถริตพฺพนฺ**ติ อาตเป ปตฺถริตพฺพํฯ ปาฬิยํ **อภิวาทาเปตโพฺพ**ติ วนฺทนตฺถาย วสฺสํ ปุจฺฉเนน นวโก สยเมว วนฺทตีติ วุตฺตํฯ **นิโลฺลเกตโพฺพ**ติ โอโลเกตโพฺพฯ

อาคนฺตุกวตฺตกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อาวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา

๓๕๙. ''ยถาภาค''นฺติ ฐปิตฎฺฐานํ อนติกฺกมิตฺวา มญฺจปีฐาทึ ปโปฺผเฎตฺวา ปตฺถริตฺวา อุปริ ปจฺจตฺถรณํ ทตฺวา ทานมฺปิ เสนาสนปญฺญาปนเมวาติ ทเสฺสโนฺต อาห **''ปโปฺผเฎตฺวา หิ ปตฺถริตุํ ปน วฎฺฎติเยวา''**ติฯ

อาวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อนุโมทนวตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๒. **ปญฺจเม นิสิเนฺน**ติ อนุโมทนตฺถาย นิสิเนฺนฯ **น มหาเถรสฺส ภาโร โหตี**ติ อนุโมทกํ อาคเมตุํ น ภาโรฯ **อชฺฌิโฎฺฐว อาคเมตโพฺพ**ติ อตฺตนา อชฺฌิเฎฺฐหิ ภิกฺขูหิ อนุโมทเนฺตเยว นิสีทิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

อนุโมทนวตฺตกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ภตฺตคฺควตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๔. **มนุสฺสานํ ปริวิสนฎฺฐานนฺ**ติ ยตฺถ อโนฺตวิหาเรปิ มนุสฺสา สปุตฺตทารา อาวสิตฺวา ภิกฺขู เนตฺวา โภเชนฺติฯ **อาสเนสุ สตี**ติ นิสีทนฎฺฐาเนสุ สเนฺตสุฯ **อิทํ, ภเนฺต, อาสนํ อุจฺจนฺ**ติ อาสเนฺน สมภูมิภาเค ปญฺญตฺตํ เถราสเนน สมกํ อาสนํ สนฺธาย วุตฺตํ, เถราสนโต ปน อุจฺจตเร อาปุจฺฉิตฺวาปิ นิสีทิตุํ น วฎฺฎติฯ ยทิ ตํ อาสนฺนมฺปิ นีจตรํ โหติ, อนาปุจฺฉาปิ นิสีทิตุํ วฎฺฎติฯ **มหาเถรสฺสว อาปตฺตี**ติ อาสเนน ปฎิพาหนาปตฺติยา อาปตฺติฯ **อวตฺถริตฺวา**ติ ปารุตสงฺฆาฎึ อวตฺถริตฺวา, อนุกฺขิปิตฺวาติ อโตฺถฯ

ปาฬิยํ **''อุโภหิ หเตฺถหิ…เป…. โอทโน ปฎิคฺคเหตโพฺพ''**ติ อิทํ หตฺถตเล วา ปจฺฉิปิฎฺฐิอาทิทุสฺสณฺฐิตาธาเร วา ปตฺตํ ฐเปตฺวา โอทนสฺส คหณกาเล ปตฺตสฺส อปตนตฺถาย วุตฺตํ, สุสชฺชิเต ปน อาธาเร ปตฺตํ ฐเปตฺวา เอเกน หเตฺถน ตํ ปรามสิตฺวาปิ โอทนํ ปฎิคฺคเหตุํ วฎฺฎติ เอวฯ **อุโภหิ หเตฺถหิ…เป…. อุทกํ ปฎิคฺคเหตพฺพนฺ**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ

หตฺถโธวนอุทกนฺติ โภชนาวสาเน อุทกํฯ เตนาห **''ปานียํ ปิวิตฺวา หตฺถา โธวิตพฺพา''**ติฯ เตน ปริโยสาเน โธวนเมว ปฎิกฺขิตฺตํ, โภชนนฺตเร ปน ปานียปิวนาทินา นเยน หตฺถํ โธวิตฺวา ปุน ภุญฺชิตุํ วฎฺฎตีติ ทเสฺสติฯ โปตฺถเกสุ ปน ''ปานียํ ปิวิตฺวา หตฺถา น โธวิตพฺพา''ติ ลิขนฺติ, ตํ ปุริมวจเนน น สเมติ ปริโยสาเน อุทกเสฺสว ''หตฺถโธวนอุทก''นฺติ วุตฺตตฺ

ตาฯ **สเจ มนุสฺสา โธวถ, ภเนฺต**ติอาทิ นิฏฺฐิตภตฺตํ นิสินฺนํ เถรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ธุเร** ทฺวารสมีเปฯ

ภตฺตคฺควตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปิณฺฑจาริกวตฺตกถาทิวณฺณนา

๓๖๖. ปาฬิยํ **ฐาเปติ วา**ติ ติฏฺฐ ภเนฺตติ วทนฺติฯ

๓๖๗. **อตฺถิ, ภเนฺต, นกฺขตฺตปทานี**ติ นกฺขตฺตปทวิสยานิ ญาตานิ อตฺถิ, อสฺสยุชาทินกฺขตฺตํ ชานาถาติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **“น ชานาม, อาวุโส”**ติฯ **อตฺถิ, ภเนฺต , ทิสาภาค**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **เกนชฺช, ภเนฺต, ยุตฺต**นฺติ เกน นกฺขเตฺตน จโนฺท ยุโตฺตติ อโตฺถฯ

๓๖๙. **องฺคเณ**ติ อโพฺภกาเสฯ **เอวเมว ปฏิปชฺชิตพฺพ**นฺติ อุเทฺทสทานาทิ อาปุจฺฉิตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ

๓๗๔. **นิพทฺธคมนตฺถายา**ติ อตฺตโนว นิรนฺตรคมนตฺถายฯ อูหทิตาติ เอตฺถ หท-ธาตุสฺส วจฺจวิสฺสชฺชนตฺถตายาห **“พหิ วจฺจมกฺขิตา”**ติฯ

ปิณฺฑจาริกวตฺตกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วตฺตกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๙. ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธโก

ปาติโมกฺขุทฺเทสยาจนกถาวณฺณนา

๓๘๓. ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธเก ปาฬิยํ **นนฺทิมุขิยา**ติ โอทาตทิสามุขตาย ตุฏฺฐมุขิยาฯ ‘‘อุทฺธสฺตํ อรุณ’’นฺติ วตฺวาปิ ‘‘อุทฺทิสตุ, ภนฺเต, ภควา’’ติ ปาติโมกฺขุทฺเทสยาจนํ อนุโปสเถ อุโปสถกรณปฏิเกฺขปสฺส สิกฺขาปทสฺส อปญฺญตฺตตฺตา เถเรน กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ กสฺมา ปน ภควา เอวํ ตุณฺหีภูโตว ติยามรตฺตึ วีตินาเมสีติ? อปริสุทฺธาย ปริสาย อุโปสถาทิสํวาสกรณสฺส สาวชฺชตํ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏํ กาตุํ, ตญฺจ อายตึ ภิกฺขูนํ ตถาปฏิปชฺชนตฺถํ สิกฺขาปทํ ญาเปตุํฯ เกจิ ปเนตฺถ ‘‘อปริสุทฺธมฺปิ ปุคฺคลํ ตสฺส สมฺมุขา ‘อปริสุโทฺธ’ติ วตฺตุํ มหากรุณาย อวิสหนฺโต ภควา ตถา นิสีที’’ติ การณํ วทนฺติฯ ตํ อการณํ ปจฺฉาปิ อวตฺตพฺพโต, มหาโมคฺคลฺลานเตฺถเรนาปิ ตํ พาหายํ คเหตฺวา พหิ นีหรณสฺส อกตฺตพฺพตาปสงฺคโตฯ ตสฺมา ยถาวุตฺตเมเวตฺถ การณนฺติฯ เตเนว ‘‘อฏฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส, ยํ ตถาคโต อปริสุทฺธาย ปริสาย อุโปสถํ กเรยฺย, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยา’’ติ (อ. นิ. ๘.๒๐; จูฬว. ๓๘๖; อุทา. ๔๕) วตฺวา ‘‘น จ, ภิกฺขเว, สาปตฺติเกน ปาติโมกฺขํ โสตพฺพ’’นฺติอาทินา (จูฬว. ๓๘๖) สาปตฺติกปริสาย กตฺตพฺพวิธิ ทสฺสิโตฯ

สงฺกสฺสรสมาจารนฺติ กิญฺจิเทว อสารุปฺปํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ อิมินา กตํ ภวิสฺสตี’’ติ ปเรหิ สงฺกาย สริตพฺพสมาจารํ, อตฺตนา วา ‘‘มม อนาจารํ เอเต ชานนฺตี’’ติ สงฺกาย สริตพฺพสมาจารํฯ สมณเวสธารเณน, สงฺฆิกปจฺจยภาคคฺคหณาทินา จ ชีวิกํ กเปฺปนฺโต ‘‘อหํ สมโณ’’ติ ปฏิญฺญํ อเทนฺโตปิ อตฺถโต เทนฺโต วิย โหตีติ **‘‘สมณปฏิญฺญํ พฺรหฺมจาริปฏิญฺญ’’**นฺติ วุตฺตํฯ **อวสฺสุต**นฺติ กิเลสาวสฺสเนน ตินฺตํฯ สญฺชาตทุสฺสิลฺยกจวรตฺตา **กสมฺพุชาตํ** , อสารตาย วา กสมฺพุ วิย ชาตํฯ **พหิทฺวารโกฏฺฐกา นิกฺขาเมตฺวา**ติ ทฺวารสาลโต พหิ นิกฺขมาเปตฺวาฯ

๓๘๔. **มหาสมุเทฺท อภิรมนฺตี**ติ พหุโส ทสฺสนปวิสนาทินา มหาสมุเทฺท อภิรตึ วินฺทนฺติฯ **น อายตเกเนว ปปาโต**ติ ฉินฺนตฏมหาโสโพฺภ วิย น อาทิโตว นิโนฺนติ อโตฺถฯ **ฐิตธโมฺม**ติ อวฏฺฐิตสภาโวฯ **ปูรตฺต**นฺติ ปุณฺณตฺตํฯ **นาคา**ติ สปฺปชาติกาฯ

ปาติโมกฺขุทฺเทสยาจนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาติโมกฺขสวนารหกถาทิวณฺณนา

๓๘๖. **อุทาหริตพฺพ**นฺติ ปาฬิยา อวตฺวา ตมตฺถํ ยาย กายจิ ภาสาย อุทาหฏมฺปิ อุทาหฏเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปุเร วา ปจฺฉา วาติ ญตฺติอารมฺภโต ปุเพฺพ วา ญตฺตินิฏฺฐานโต ปจฺฉา วาฯ

๓๘๗. **กตญฺจ อกตญฺจ อุภยํ คเหตฺวา**ติ ยสฺส กตาปิ อตฺถิ อกตาปิฯ ตสฺส ตทุภยํ คเหตฺวาฯ **ธมฺมิกํ สามคฺคิ**นฺติ ธมฺมิกํ สมคฺคกมฺมํฯ **ปจฺจาทิยตี**ติ อุโกฺกฏฺนาธิปฺปาเยน ปุน กาตุํ อาทิยติฯ

๓๘๘. **อาการาทิสญฺญา เวทิตพฺพา**ติ อาการลิงฺคนิมิตฺตนามานิ วุตฺตานีติ เวทิตพฺพานิฯ

ปาติโมกฺขสวนารหกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อตฺตาทานองฺคกถาทิวณฺณนา

๓๙๘. ปุน โจเทตุํ อตฺตนา อาทาตพฺพํ คเหตพฺพํ อธิกรณํ อตฺตาทานนฺติ อาห **“สาสนํ โสเธตุกาโม**”ติอาทิฯ **วสฺสารโตฺต**ติ วสฺสกาโลฯ โสปิ หิ ทุพฺภิกฺขาทิกาโล วิย อธิกรณวูปสมตฺถํ ลชฺชิปริสาย ทูรโต อานยนสฺส, อาคตานญฺจ ปิณฺฑาย จรณาทิสมาจารสฺส ทุกฺกรตฺตา อกาโล เอวฯ

สมนุสฺสรณกรณนฺติ อนุสฺสริตานุสฺสริตกฺขเณ ปีติปาโมชฺชชนนโต อนุสฺสรณุปฺปาทกํฯ **วิคตูปกฺกิเลส...เป.... สํวตฺตตี**ติ เอตฺถ ยถา อพฺภหิมาทิอุปกฺกิเลสวิรหิตานํ จนฺทิมสูริยานํ สสฺสิรีกตา โหติ, เอวมสฺสาปิ โจทกสฺส ปาปปุคฺคลูปกฺกิเลสวิคเมน สสฺสิรีกตา โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

๓๙๙. **อธิคตํ เมตฺตจิตฺต**นฺติ อปฺปนาปฺปตฺตํ เมตฺตฌานํฯ

๔๐๐-๑. ‘‘โทสนฺตโร’’ติ เอตฺถ อนฺตร-สโทฺท จิตฺตปริยาโยติ อาห **“น ทุฏฺฐจิโตฺต หุตฺวา**”ติฯ

การุญฺญํ นาม กรุณา เอวาติ อาห **“การุญฺญตาติ กรุณาภาโว**”ติฯ **กรุณ**นฺติ อปฺปนาปฺปตฺตํ วทติฯ ตถา **เมตฺต**นฺติฯ

อตฺตาทานองฺคกถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๑๐. ภิกฺขุนิกฺขนฺธโก

มหาปชาปติโคตมีวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๐๓. ภิกฺขุนิกฺขนฺธเก **“มาตุคามสฺส ปพฺพชิตตฺตา”**ติ อิทํ ปญฺจวสฺสสตโต อุทฺธํ สทฺธมฺมสฺส อปฺปวตฺตนการณทสฺสนํฯ **สุกฺขวิปสฺสกขีณาสววเสน วสฺสสหสฺส**นฺติอาทิ **ขนฺธกภาณกานํ** มตํ คเหตฺวา วุตฺตํฯ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘ปฏิสมฺภิทาปฺปเตฺตหิ วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสิ, ฉฬภิญฺญหิ วสฺสสหสฺสํ, เตวิเชฺชหิ วสฺสสหสฺสํ, สุกฺขวิปสฺสเกหิ วสฺสสหสฺสํ, ปาติโมเกฺขหิ วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสี’’ติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๖๑) วุตฺตํฯ **องฺคุตฺตร** (อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๘.๕๑) -**สํยุตฺตฏฺฐกถาสุ**ปิ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๑๕๖) อญฺญถาว วุตฺตํ, ตํ สพฺพํ อญฺญมญฺญวิรุทฺธมฺปิ ตํตํภาณกานํ มเตน ลิขิตสีหฬฏฺฐกถาสุ อาคตนยเมว คเหตฺวา อาจริเยน ลิขิตํ อีทิเส กถาวิโรเธ สาสนปริหานิยา อภาวโต, โสธนุปายาภาวา จฯ ปรมตฺถวิโรโธ เอว หิ สุตฺตาทินเยน โสธนีโย, น กถามคฺควิโรโธติฯ

มหาปชาปติโคตมีวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภิกฺขุนีอุปสมฺปทานุชานนกถาวณฺณนา

๔๐๔-๘. ปาฬิยํ **ยทเคฺคนา**ติ ยสฺมิํ ทิวเสฯ **ตทา**ติ ตสฺมิํเยว ทิวเสฯ **วิมาเนตฺวา**ติ อวมานํ กตฺวาฯ

๔๑๐-๑. **อาปตฺติคามินิโย**ติ อาปตฺติํ อาปนฺนาโยฯ **กมฺมวิภเงฺค**ติ ปริวาเร กมฺมวิภเงฺค (ปริ. ๔๘๒ อาทโย)ฯ

๔๑๓-๕. ปาฬิยํ **เทฺว ติโสฺส ภิกฺขุนิโย**ติ ทฺวีหิ ตีหิ ภิกฺขุนีหิฯ **น อาโรเจนฺตี**ติ ปาติโมกฺขุเทฺทสกสฺส น อาโรเจนฺติฯ

๔๑๖. **ทุสฺสเวณิยา**ติ อเนกทุสฺสปเฏฺฏ เอกโต กตฺวา กตเวณิยาฯ

๔๑๗. **วิเสสก**นฺติ ปตฺตเลขาทิวณฺณวิเสสํฯ **ปกิณนฺตี**ติ วิกฺกิณนฺติฯ **นมนก**นฺติ ปาสุกฏฺฐินมนกพนฺธนํฯ

๔๒๒-๕. **สํเวลฺลิย**นฺติ กจฺฉํ พนฺธิตฺวา นิวาสนํฯ **ตโย นิสฺสเย**ติ รุกฺขมูลเสนาสนสฺส ตาสํ อลพฺภนโต วุตฺตํฯ

๔๒๖-๘. **อเฏฺฐว ภิกฺขุนิโย ยถาวุฑฺฒํ ปฏิพาหนฺตี**ติ อฏฺฐ ภิกฺขุนิโย วุฑฺฒปฏิปาฏิยาว คณฺหนฺติโย อาคตปฏิปาฏิํ ปฏิพาหนฺติ, นาญฺญาติ อโตฺถฯ **อนุวาทํ ปฏฺฐเปนฺตี**ติ อิสฺสริยํ ปวเตฺตนฺตีติ อตฺถํ วทนฺติฯ

๔๓๐. **ภิกฺขุทูเตนา**ติ ภิกฺขุนา ทูตภูเตนฯ **สิกฺขมานทูเตนา**ติ สิกฺขมานาย ทูตายฯ

๔๓๑. **น สมฺมตี**ติ นปฺปโหติฯ **นวกมฺม**นฺติ ‘‘นวกมฺมํ กตฺวา วสตู’’ติ อปโลเกตฺวา สงฺฆิกภูมิยา โอกาสทานํฯ

๔๓๒-๖. สนฺนิสินฺนคพฺภาติ ทฺวิเณฺณยฺยคพฺภาฯ **มหิลาติเตฺถ**ติ อิตฺถีนํ สาธารณติเตฺถฯ

ภิกฺขุนีอุปสมฺปทานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภิกฺขุนิกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๑๑. ปญฺจสติกกฺขนฺธโก

ขุทฺทานุขุทฺทกสิกฺขาปทกถาวณฺณนา

๔๓๗. ปญฺจสติกกฺขนฺธเก ปาฬิยํ **“อปาวุโส, อมฺหากํ สตฺถารํ ชานาสี”**ติ อิทํ เถโร สยํ ภควโต ปรินิพฺพุตภาวํ ชานนฺโตปิ อตฺตนา สหคตภิกฺขุปริสาย ญาปนตฺถเมว, สุภทฺทสฺส วุฑฺฒปพฺพชิตสฺส สาสนสฺส ปฏิปกฺขวจนํ ภิกฺขูนํ วิญฺญาปนตฺถญฺจ เอวํ ปุจฺฉิฯ สุภทฺโท หิ กุสินารายํ ภควติ อภิปฺปสนฺนาย ขตฺติยาทิคหฏฺฐปริสาย มชฺฌ ภควโต ปรินิพฺพานํ สุตฺวา หฏฺฐปหฏฺโฐปิ ภเยน ปหฏฺฐาการํ วาจาย ปกาเสตุํ น สกฺขิสฺสติ, อิเธว ปน วิชนปเทเส สุตฺวา ยถาชฺฌาสยํ อตฺตโน ปาปลทฺธิํ ปกาเสสฺสติ, ตโต ตเมว ปจฺจยํ ทเสฺสตฺวา ภิกฺขู สมุสฺสาเหตฺวา ธมฺมวินยสงฺคหํ กาเรตฺวา เอตสฺส ปาปภิกฺขุสฺส, อเญฺญสญฺจ อีทิสานํ มโนรถวิฆาตํ, สาสนฏฺฐิติญฺจ กริสฺสามีติ ชานนฺโตว ตํ ปุจฺฉีติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว เถโร ‘‘เอกมิทาหํ, อาวุโส, สมย’’นฺติอาทินา สุภทฺทวจนเมว ทเสฺสตฺวา ธมฺมวินยํ สงฺคายาเปสิฯ **นานาภาโว**ติ สรีเรน นานาเทสภาโว, วิปฺปวาโสติ อโตฺถฯ **วินาภาโว**ติ มรเณน วิยุชฺชนํฯ **อญฺญถาภาโว**ติ ภวนฺตรูปคมเนน อญฺญาการปฺปตฺติฯ

๔๔๑. **“อากงฺขมาโน...เป.... สมูหเนยฺยา”**ติ อิทํ ภควา มยา ‘‘อากงฺขมาโน’’ติ วุตฺตตฺตา เอกสิกฺขาปทมฺปิ สมูหนิตพฺพํ อปสฺสนฺตา, สมูหเน จ โทสํ ทิสฺวา ธมฺมสงฺคหกา ภิกฺขู ‘‘อปญฺญตฺตํ น ปญฺญาเปสฺสาม, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทิสฺสามา’’ติอาทินา ปุน ‘‘ปญฺญตฺติสทิสาย อกุปฺปาย กมฺมวาจาย สาเวตฺวา สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ, ตโต ยาว สาสนนฺตรธานา อปฺปฏิพาหิยานิ สิกฺขาปทานิ ภวิสฺสนฺตี’’ติ อิมินา อธิปฺปาเยน อโวจาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนว มหาเถราปิ ตเถว ปฏิปชฺชิํสุฯ

คิหิคตานีติ คิหีสุ คตานิฯ ขตฺติยมหาสาราทิคิหีหิ ญาตานีติ อโตฺถฯ จิตกธูมกาโล อตฺตโน ปวตฺติปริโยสานภูโต เอตสฺสาติ **ธูมกาลิกํ**ฯ

๔๔๓. **โอฬาริเก นิมิเตฺต กริยมาเนปี**ติ ‘‘อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติเฏฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’’ติ เอวํ ถูลตเร ‘‘ติฏฺฐตุ, ภควา, กปฺป’’นฺติ ยาจนเหตุภูเต โอกาสนิมิเตฺต กเมฺม กริยมาเนฯ **มาเรน ปริยุฏฺฐิตจิโตฺต**ติ มาเรน อาวิฏฺฐจิโตฺตฯ

๔๔๕. **อุชฺชวนิกายา**ติ ปฏิโสตคามินิยาฯ กุจฺฉิโต ลโว เฉโท วินาโส **กุลโว,** นิรตฺถกวินิโยโคฯ ตํ น คจฺฉนฺตีติ **น กุลวํ คเมนฺติ**ฯ

ขุทฺทานุขุทฺทกสิกฺขาปทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจสติกกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

๑๒. สตฺตสติกกฺขนฺธโก

ทสวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๔๖. สตฺตสติกกฺขนฺธเก **ภิกฺขเคฺคนา**ติ ภิกฺขุคณนายฯ **มหีติ** หิมํฯ

๔๔๗. **อวิชฺชานิวุตา**ติ อวิชฺชานีวรเณน นิวุตา ปฏิจฺฉนฺนาฯ **อวิทฺทสู**ติ อญฺญาณิโนฯ **อุปกฺกิเลสา วุตฺตา**ติ เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ เอเต สุราปานาทโย อุปกฺกิเลสาติ วุตฺตาฯ เนตฺติยา ตณฺหาย สหิตา **สเนตฺติกา**ฯ

๔๕๐-๑. **อโหคโงฺค**ติ ตสฺส ปพฺพตสฺส นามํฯ **ปฏิกเจฺจว คเจฺฉยฺยนฺ**ติ ยตฺถ นํ อธิกรณํ วูปสมิตุํ ภิกฺขู สนฺนิปติสฺสนฺติ, ตตฺถาหํ ปฐมเมว คเจฺฉยฺยํฯ **สมฺภาเวสฺ**นฺติ สมฺปาปุณิํสุฯ

๔๕๒. **อโลณิก**นฺติ โลณรหิตํ ภตฺตํ, พฺยญฺชนํ วาฯ **อาสุตา**ติ สพฺพสมฺภารสชฺชิตา, ‘‘อสุตฺตา’’ติ วา ปาโฐฯ

๔๕๓. **อุชฺชวิํสู**ติ นาวาย ปฏิโสตํ คจฺฉิํสุฯ **ปาจีนกา**ติ ปุรตฺถิมทิสาย ชาตตฺตา วชฺชิปุตฺตเก สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปาเวยฺยกา**ติ ปาเวยฺยเทสวาสิโนฯ

๔๕๔. **นนุ ตฺวํ, อาวุโส, วุโฑฺฒ**ติ นนุ ตฺวํ เถโร นิสฺสยมุโตฺต, กสฺมา ตํ เถโร ปณาเมสีติ เภทวจนํ วทนฺติฯ **ครุนิสฺสยํ คณฺหามา**ติ นิสฺสยมุตฺตาปิ มยํ เอกํ สมฺภาวนียครุํ นิสฺสยภูตํ คเหตฺวาว วสิสฺสามาติ อธิปฺปาโยฯ

๔๕๕. **มูลาทายกา**ติ ปฐมํ ทสวตฺถูนํ ทายกา, อาวาสิกาติ อโตฺถฯ **ปถพฺยา สงฺฆเตฺถโร**ติ โลเก สพฺพภิกฺขูนํ ตทา อุปสมฺปทาย วุโฑฺฒฯ **สุญฺญตาวิหาเรนา**ติ สุญฺญตามุเขน อธิคตผลสมาปตฺติํ สนฺธาย วทติฯ

๔๕๗. **สุตฺตวิภเงฺค**ติ ปทภาชนีเยฯ อิทญฺจ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ สนฺนิธิการกํ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา’’ติ (ปาจิ. ๒๕๓) สุเตฺต ยาวกาลิกเสฺสว ปรามฏฺฐตฺตา สิงฺคีโลณสฺส ยาวชีวิกสฺส สนฺนิธิกตสฺส อามิเสน สทฺธิํ ปริโภเค ปาจิตฺติยํ วิภงฺคนเยเนว สิชฺฌตีติ วุตฺตํ, ตํ ปน ปาจิตฺติยํ วิภเงฺค อาคตภาวํ สาเธตุํ **‘‘กถํ สุตฺตวิภเงฺค’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ หิ โลณเมตฺถ สนฺนิธิกตํ, น ขาทนียํ โภชนียนฺติ โลณมิสฺสโภชเน วชฺชิปุตฺตกา อนวชฺชสญฺญิโน อเหสุํฯ ตถาสญฺญีนมฺปิ เนสํ อาปตฺติทสฺสนตฺถํ ‘‘สนฺนิธิกาเร อสนฺนิธิการสญฺญี’’ติ อิทํ สุตฺตวิภงฺคํ อุทฺธฏนฺติ เวทิตพฺพํฯ

เตน สทฺธินฺติ ปุเรปฏิคฺคหิตโลเณน สทฺธิํฯ **ทุกฺกเฏเนตฺถ ภวิตพฺพ**นฺติ ‘‘ยาวกาลิเกน, ภิกฺขเว, ยาวชีวิกํ ปฏิคฺคหิต’’นฺติ อวตฺวา ‘‘ตทหุปฏิคฺคหิต’’นฺติ วจนสามตฺถิยโต ปุเรปฏิคฺคหิตํ ยาวชีวิกํ ยาวกาลิเกน สทฺธิํ สมฺภินฺนรสํ กาเลปิ น กปฺปตีติ สิชฺฌติ, ตตฺถ ทุกฺกเฏน ภวิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ทุกฺกเฏนปิ น ภวิตพฺพ**นฺติ ยทิ หิ สนฺนิธิการปจฺจยา ทุกฺกฏํ มญฺญถ, ยาวชีวิกสฺส โลณสฺส สนฺนิธิโทสาภาวา ทุกฺกเฏน น ภวิตพฺพํ, อถ อามิเสน สมฺภินฺนรสสฺส ตสฺส อามิสคติกตฺตา ทุกฺกฏํ มา มญฺญถฯ ตทา จ หิ ปาจิตฺติเยเนว ภวิตพฺพํ อามิสตฺตุปคมนโตติ อธิปฺปาโยฯ **น หิ เอตฺถ ยาวชีวิก**นฺติอาทินาปิ ทุกฺกฏาภาวํ สมเตฺถติฯ

ปาฬิยํ **ราชคเห สุตฺตวิภงฺค**ติอาทีสุ สพฺพตฺถ สุตฺต จ วิภงฺค จาติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ตสฺส ตสฺส วิกาลโภชนาทิโน สุตฺตปิ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา วินยสฺส อติสรณํ อติกฺกโม **วินยาติสาโรฯ “นิสีทนํ นาม สทสํ วุจฺจตีติ อาคต”**นฺติ อิทํ วิภงฺค จ อาคตทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ตํ ปมาณํ กโรนฺตสฺสา**ติ สุคตวิทตฺถิยา วิทตฺถิตฺตยปฺปมาณํ กโรนฺตสฺส, ทสาย ปน วิทตฺถิทฺวยปฺปมาณํ กตํฯ อทสกมฺปิ นิสีทนํ วฏฺฏติ เอวาติ อธิปฺปาโยฯ เสสมิธ เหฏฺฐา สพฺพตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

ทสวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สตฺตสติกกฺขนฺธกวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

จูฬวคฺควณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ปริวารวณฺณนา

มหาวโคฺค

ปญฺญตฺติวารวณฺณนา

๑. วิสุทฺธปริวารสฺส สีลกฺขนฺธาทิธมฺมกฺขนฺธสรีรสฺส ภควโต วินยปริยตฺติสาสเน ขนฺธกานํ อนนฺตรํ ปริวาโรติ โย วินโย สงฺคหํ สมารุโฬฺห, ตสฺส ทานิ อนุตฺตานตฺถวณฺณนํ กริสฺสามีติ โยชนาฯ

สมนฺตจกฺขุนาติ สพฺพญฺญุตญฺญาเณนฯ **อติวิสุเทฺธน มํสจกฺขุนา**ติ รตฺตินฺทิวํ สมนฺตา โยชนปฺปมาเณ อติสุขุมานิปิ รูปานิ ปสฺสนโต อติวิย ปริสุเทฺธน ปสาทจกฺขุนาฯ ‘‘อตฺถิ ตตฺถ ปญฺญตฺตี’’ติอาทีสุ อตฺถิ นุ โข ตตฺถ ปญฺญตฺตีติอาทินา อโตฺถ คเหตโพฺพติ อาห **‘‘ตตฺถ ปญฺญตฺติ…เป…. เกนาภตนฺติ ปุจฺฉา’’**ติฯ

๒. **ปุจฺฉาวิสฺสชฺชเน**ติ ปุจฺฉาย วิสฺสชฺชเนฯ **วินีตกถา**ติ วินีตวตฺถุกถา, อยเมว วา ปาโฐฯ

ทฺวงฺคิเกน เอเกน สมุฎฺฐาเนนาติ องฺคทฺวยสมุทายภูเตน เอเกนฯ องฺคทฺวยวิมุตฺตสฺส สมุฎฺฐานสฺส อภาเวปิ เตสุ เอเกนเงฺคน วินา อยํ อาปตฺติ น โหตีติ ทสฺสนตฺถเมว ‘‘เอเกน สมุฎฺฐาเนนา’’ติ วุตฺตํฯ อิทานิ เตสุ ทฺวีสุ อเงฺคสุ ปธานงฺคํ ทเสฺสตุมาห **‘‘เอตฺถ หิ จิตฺตํ องฺคํ โหติ’’**ติอาทิฯ ยสฺมา ปน มเคฺคนมคฺคปฺปฎิปตฺติสงฺขาตาย กายวิญฺญตฺติยา เสวนจิเตฺตเนว สมุฎฺฐาเนว สติ อยํ ตํ องฺคทฺวยํ อุปาทาย ภควตา ปญฺญตฺตา อาปตฺติสมฺมุติ โหติ, นาสติฯ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ กายวิญฺญตฺติสงฺขาตสฺส กายสฺส องฺคํ การณํ โหติ, น อาปตฺติยาฯ ตสฺส ปน ตํสมุฎฺฐิตกาโย เอว องฺคํ อพฺยวหิตการณํ, จิตฺตํ ปน การณการณนฺติ อธิปฺปาโยฯ เอวํ อุปริปิ สพฺพตฺถ จิตฺตงฺคยุตฺตสมุฎฺฐาเนสุ อธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ ‘‘เอเกน สมุฎฺฐาเนน สมุฎฺฐาตี’’ติอาทิปริวารวจเนเนว อาปตฺติยา อกุสลาทิปรมตฺถสภาวตา ปาฬิอฎฺฐกถาสุ ปริยายโตว วุตฺตา, สมฺมุติสภาวา เอว อาปตฺตีติ สิชฺฌติ สมุฎฺฐานสมุฎฺฐิตานํ เภทสิทฺธิโตติ คเหตพฺพํฯ **อิมมตฺถํ สนฺธายา**ติ อาปนฺนาย ปาราชิกาปตฺติยา เกหิจิปิ สมเถหิ อนาปตฺติภาวาปาทนสฺส อสกฺกุเณยฺยตฺตสงฺขาตมตฺถํ สนฺธายฯ

๓. **โปราณเกหิ มหาเถเรหี**ติ สงฺคีติตฺตยโต ปจฺฉา โปตฺถกสงฺคีติการเกหิ ฉฬภิญฺญาปอสมฺภิทาทิคุณสมฺชฺชเลหิ มหาเถเรหิฯ จตุตฺถสงฺคีติสทิสา หิ **โปตฺถกาโรหสงฺคีติ**ฯ

๑๘๘. **มหาวิภเงฺค**ติ ภิกฺขุวิภเงฺคฯ **โสฬส วารา ทสฺสิตา**ติ เยหิ วาเรหิ อาทิภูเตหิ อุปลกฺขิตตฺตา อยํ สกโลปิ ปริวาโร โสฬสปริวาโรติ โวหรียติ, เต สนฺธาย วทติฯ

ปญฺญตฺติวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

สมุฏฺฐานสีสวณฺณนา

๒๕๗. ปาฬิยํ **นิพฺพานเญฺจว ปญฺญตฺตี**ติ เอตฺถ ยสฺมา สงฺขตธมฺเม อุปาทาย ปญฺญตฺตา สมฺมุติสจฺจภูตา ปุคฺคลาทิปญฺญตฺติ ปรมตฺถโต อวิชฺชมานตฺตา อุปฺปตฺติวินาสยุตฺตวตฺถุธมฺมนิยเตน อนิจฺจทุกฺขลกฺขณทฺวเยน ยุตฺตาติ วตฺตุํ อยุตฺตา, การกเวทกาทิรูเปน ปน ปริกปฺปิเตน อตฺตสภาเวน วิรหิตตฺตา ''อนตฺตา''ติ วตฺตุํ ยุตฺตาฯ ตสฺมา อยํ ปญฺญตฺติปิ อสงฺขตตฺตสามญฺญโต วตฺถุภูเตน นิพฺพาเนน สห **''อนตฺตา อิติ นิจฺฉยา''**ติ วุตฺตาฯ อวิชฺชมานาปิ หิ สมฺมุติ เกนจิ ปจฺจเยน อกตตฺตา อสงฺขตา เอวาติฯ

กรุณาสีตลตฺตํ, ปญฺญาปภาสิตตฺตญฺจ ภควโต ทเสฺสตุํ **''พุทฺธจเนฺท, พุทฺธาทิเจฺจ''**ติ เอตํ อุภยํ วุตฺตํฯ หายติ เอเตนาติ หานิ, ทุกฺขสฺส หานิ **ทุกฺขหานิ,** สพฺพทุกฺขาปนูทนการณนฺติ อโตฺถฯ **ปิฏเก ตีณิ เทสยี**ติ ยสฺมา อเญฺญปิ มหาวีรา สมฺมาสมฺพุทฺธา สทฺธมฺมํ เทสยนฺติ, ตสฺมา องฺคีรโส ปิฏกานิ ตีณิ เทสยีติ โยชนาฯ **มหาคุณ**นฺติ มหานิสํสํฯ **เอวํ นียติ สทฺธมฺม**ติ ยทิ วินยปริยตฺติ อปริหีนา ติฎฺฐติ, เอวํ สติ ปฏิปตฺติปฏิเวธสทฺธมฺมปิ นียติ ปวตฺตียติ, น ปริหายตีติ อโตฺถฯ

วินยปริยตฺติ ปน กถํ ติฎฺฐตีติ อาห **''อุภโต จา''**ติอาทิฯ ปริวาเรน คนฺถิตา ติฎฺฐตีติ โยเชตพฺพํฯ **ตเสฺสว ปริวารสฺสา**ติ ตสฺมึ เอว ปริวาเรฯ **สมุฏฺฐานํ นิยโต กต**นฺติ เอกจฺจํ สมุฏฺฐาเนน นิยตํ กตํฯ ตสฺมึ ปริวาเร กิญฺจิ สิกฺขาปทํ นิยตสมุฏฺฐานํ อเญฺญหิ อสาธารณํ, ตํ ปกาสิตนฺติ อโตฺถฯ

สเมฺภทํ นิทานญฺจญฺญนฺติ สเมฺภโท สิกฺขาปทานํ อญฺญมญฺญสมุฏฺฐาเนน สํกิณฺณตา, นิทานญฺจ ปญฺญตฺติฎฺฐานํ, อญฺญํ ปุคฺคลาทิวตฺถาทิ จฯ **สุเตฺต ทิสฺสนฺติ อุปรี**ติ เหฎฺฐา วุเตฺต, อุปริ วกฺขมาเน จ ปริวารสุเตฺต เอว ทิสฺสนฺติฯ ยสฺมา จ เอวํ, ตสฺมา สกลสาสนาธารสฺส วินยสฺส ฐิติเหตุภูตํ ปริวารํ สิเกฺขติ, เอวเมตฺถ โยชนา ทฎฺฐพฺพาฯ

สมฺภินฺนสมุฏฺฐานานีติ อเญฺญหิ สาธารณสมุฏฺฐานานิฯ **อาทิมฺหิ ตาว ปุริมนเย**ติ สพฺพปฐเม ปญฺญตฺติวาเร อาคตนยํ สนฺธาย วทติ, ตตฺถ ปน ปญฺญตฺติวาเร ''ปฐมํ ปาราชิกํ กตฺถ ปญฺญตฺตนฺติ, เวสาลิยํ ปญฺญตฺต''นฺติอาทินา (ปริ. ๑) นิทานมฺปิ ทิสฺสติ เอวฯ **ปรโต**ติ อาคตภาวํ ปน สนฺธาย ปรโต อาคเต สุเตฺต ทิสฺสตีติ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํฯ **ตสฺสา**ติ อุภโต วิภงฺคปริยาปนฺนสฺส สิกฺขาปทสฺสฯ

๒๕๘. **อนิยตา ปฐมิกา**ติ อาปตฺตึ อเปกฺขิตฺวาว อิตฺถิลิงฺคํ กตํ, ปฐมานิยตํ สิกฺขาปทนฺติ อโตฺถฯ ปาฬิยํ **นานุพเนฺธ ปวตฺตินิ**นฺติ วุฎฺฐาปิตํ ปวตฺตินึ อนนุพนฺธนสิกฺขาปทํฯ

๒๖๐. **เอฬกโลมสิกฺขาปทวตฺถุสฺมึ** ''ภิกฺขุนิโย เอฬกโลมานิ โธวนฺติโย รชนฺติโย วิชเฎนฺติโย ริญฺจนฺติ อุเทฺทสํ ปริปุจฺฉ''นฺติ (ปารา. ๕๗๖) อาคตตฺตา อิมํ ริญฺจนฺติ-ปทํ คเหตฺวา สิกฺขาปทํ อุปลกฺขิตนฺติ ทเสฺสโนฺต **''วิภเงฺค 'ริญฺจนฺติ อุเทฺทส'นฺติ อาคตํ เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปท''**นฺติ อาหฯ

วสฺสิกสาฎิกสิกฺขาปทนฺติ อสมเย วสฺสิกสาฎิกปริเยสนสิกฺขาปทํ (ปารา. ๖๒๖ อาทโย)ฯ **รตนสิกฺขาปท**นฺติ รตนํ วา รตนสมฺมตํ วา ปฏิสามนสิกฺขาปทํ (ปาจิ. ๕๐๒ อาทโย)ฯ

๒๖๕. ปาฬิยํ **พุทฺธญาเณนา**ติ ปฏิวิทฺธสพฺพญฺญุตญฺญาเณนฯ

๒๖๗. “**น เทเสนฺติ ตถาคตา**”ติ เอเตน ฉตฺตปาณิสฺส ธมฺมเทสนาปฏิเกฺขปํ ทเสฺสติฯ

๒๖๙. **อกต**นฺติ อเญฺญหิ อมิสฺสีกตํ, นิยตสมุฏฺฐานนฺติ อโตฺถฯ **อกต**นฺติ วา ปุเพฺพ อนาคตํ, อภินวนฺติ อโตฺถฯ

๒๗๐. **สมุฏฺฐานญฺหิ สเงฺขป**นฺติ เอตฺถ สงฺขิปนฺติ สงฺคยฺหนฺติ สทิสสมุฏฺฐานานิ เอตฺถาติ สเงฺขโป, สมุฏฺฐานสีสํฯ เนติ วิเนติ กายวจีทุจฺจริตนฺติ เนตฺติ, วินยปาฬิ, สา เอว ธโมฺมติ เนตฺติธโมฺมติ อาห “**วินยปาฬิธมฺมสฺสา**”ติฯ

สมุฏฺฐานสีสวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนฺตรเปยฺยาลํ

กติปุจฺฉาวารวณฺณนา

๒๗๑. **กติ อาปตฺติโย**ติ ปาราชิกาทีสุ ปญฺจสุ อาปตฺตีสุ เมถุนาทินฺนาทานาทิอโนฺตคธเภทํ อเปกฺขิตฺวา ชาติวเสน เอกตฺตํ อาโรเปตฺวา ปุจฺฉา กตาฯ **กติ อาปตฺติกฺขนฺธา**ติ อโนฺตคธเภทํ อเปกฺขิตฺวา ปเจฺจกํ ราสเฏฺฐนาติ เอตฺตกเมเวตฺถ เภโทฯ **วินีตานิเยว วินีตวตฺถูนี**ติ อาปตฺติโต วิรมณานิ เอว อวิปฺปฏิสารปาโมชฺชาทิธมฺมานํ การณตฺตา วตฺถูนีติ วินีตวตฺถูนิ, ตานิ เอตฺถ อตฺถโต วิรติอาทิอนวชฺชธมฺมา เอวฯ **เวรํ มณตี**ติ เวรเหตุตฺตา ''เวร''นฺติ ลทฺธนามํ ราคาทิอกุสลปกฺขํ วินาเสติฯ

ธมฺมสฺสวนคฺคํ ภินฺทิตฺวา คจฺฉตีติ พหูสุ เอกโต นิสีทิตฺวา ธมฺมํ สุณเนฺตสุ ตํ ธมฺมสฺสวนสมาคมํ โกเปตฺวา อุฏฺฐาย คจฺฉติฯ **อนาทโรวา**ติ ตุสฺสิตพฺพฏฺฐาเน ตุฏฺฐึ, สํวิชิตพฺพฏฺฐาเน สํเวคญฺจ อปเวเทโนฺต เอวฯ **กายปาคพฺภิย**นฺติ อุนฺนติวเสน ปวตฺตนกายานาจารํฯ

๒๗๔. เมตฺตาย สมฺภูตํ **เมตฺตํ**, กายกมฺมํฯ **อุภเยหิปี**ติ นวเกหิ, เถเรหิ จฯ **ปิยํ กโรตี**ติ ตํ ปุคฺคลํ เปมฏฺฐานํ กโรติ, เกสนฺติ อาห **''สพฺรหฺมจารีน**''นฺติฯ

ปุคฺคลํ ปฏิวิภชิตฺวา ภุญฺชตีติ ปกเตน สมฺพโนฺธฯ ตเมว ปุคฺคลปฏิวิภาคํ ทเสฺสตุํ **''อสฺสุกสฺสา**''ติอาทิ วุตฺตํฯ

ภุชิสฺสภาวกรณโตติ ตณฺหาทาสพฺยโต โมเจตฺวา สมถวิปสฺสนาสุ เสริวิหาริตากรณโตติ อโตฺถฯ **นิยฺยาตี**ติ ปวตฺตติฯ สมฺมาทุกฺขกฺขยาย สํวตฺตตีติ อโตฺถฯ

กติปุจฺฉาวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฉอาปตฺติสมุฏฺฐานวารวณฺณนา

๒๗๖. **ปฐเมน อาปตฺติสมุฏฺฐาเนนา**ติ เกวลํ กาเยนฯ ปาราชิกาปตฺติยา เอกนฺตสจิตฺตกสมุฏฺฐานตฺตา **''น หีติ วตฺตพฺพ**''นฺติ วุตฺตํฯ สงฺฆาทิเสสาทีนํ ทุกฺกฏปริโยสานานํ ปญฺจนฺนํ อจิตฺตกานมฺปิ สมฺภวโต **''สิยา**''ติ วุตฺตํ, อาปชฺชนํ สิยา ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ หีนุกฺกเฏฺฐหิ ชาติอาทีหิ โอมสเน เอว ทุพฺภาสิตสฺส ปญฺญตฺตตฺตา สา เอกนฺตวาจาจิตฺตสมุฏฺฐานา เอวาติฯ

ทุติยสมุฏฺฐานนเย วาจาย เอว สมาปชฺชิตพฺพปาฏิเทสนียสฺส อภาวา **''น หี**''ติ วุตฺตํฯ

ตติเย ปน โวสาสมานรูปํ ภิกฺขุนึ กายวาจาหิ อนปสาทนปจฺจยา ปาฏิเทสนียสมฺภวโต **''สิยา**''ติ วุตฺตํฯ

โอมสเน ปาจิตฺติยสฺส อทินฺนาทานสมุฏฺฐานเตฺตปิ ตปฺปจฺจยา ปญฺญตฺตสฺส ทุพฺภาสิตสฺส ปญฺจเมเนว สมุปฺปตฺตีติ ทเสฺสตุํ จตุตฺถวาเร **''ทุพฺภาสิตํ อาปเชฺชยฺยาติ น หีติ วตฺตพฺพ**''นฺติ วตฺวา ปญฺจมวาเร **''สิยาติ วตฺตพฺพ**''นฺติ วุตฺตํฯ กายวิกาเรเนว โอมสนฺตสฺส ปเนตฺถ ทุพฺภาสิตภาเวปิ กายกีฬาภาวาภาวโต ทุกฺกฏเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ฉฏฺฐวาเร ปน วิชฺชมาโนปิ กาโย ทุพฺภาสิตสฺส องฺคํ น โหติ, ปญฺจมสมุฏฺฐาเน เอว ฉฏฺฐมฺปิ ปวิสตีติ ทเสฺสตุํ **“น หี”**ติ ปฏิกฺขิตฺตํ, น ปน ตตฺถ สพฺพถา ทุพฺภาสิเตน อนาปตฺตีติ ทเสฺสตุํฯ น หิ ทวกมฺยตาย กายวาจาหิ โอมสนฺตสฺส ทุพฺภาสิตาปตฺติ น สมฺภวติฯ ยญฺหิ ปญฺจเมเนว สมาปชฺชติ, ตํ ฉฏฺฐนปิ สมาปชฺชติ เอว ธมฺมเทสนาปตฺติ วิยาติ คเหตพฺพํฯ เสสํ สมุฏฺฐานวาเร สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

ฉอาปตฺติสมุฏฺฐานวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กตาปตฺติวารวณฺณนา

๒๗๗. ทุติเย ปน กติวาเร ปฐมสมุฏฺฐาเนน อาปชฺชิตพฺพานํ อาปตฺตีนํ ลหุทสฺสนสุขตฺถํ กุฏิการาทีนิ เอว สมุทฺธฏานิ, น อเญฺญสํ อภาวา, สญฺจริตฺตาทีนมฺปิ วิชฺชมานตฺตาฯ เอวํ ทุติยสมุฏฺฐานาทีสุปิฯ **“กปฺปิยสญฺญี”**ติ อิมินา อจิตฺตกตฺตํ ทเสฺสติฯ **“กุฏึ กโรตี”**ติ อิมินา วจีปโยคาภาวํฯ อุภเยนาปิ เกวลํ กาเยเนว ทุกฺกฏาทีนํ สมฺภวํ ทเสฺสติฯ เอวํ อุปริปิ ยถานุรูปํ กาตพฺพํฯ

“เอเกน สมุฏฺฐาเนน สมุฏฺฐหนฺตี”ติ อิทํ อิธ วิเสเสตฺวา ทสฺสิตานํ กายโตว สมุฏฺฐิตานํ วเสน วุตฺตํ, อวิเสสโต ปน ตา อาปตฺติโย อิตรสมุฏฺฐาเนหิปิ ยถารหํ สมุฏฺฐหนฺติ เอวฯ เอวํ อุปริปิฯ

“ติณวตฺถารเกน จา”ติ อิทํ สงฺฆาทิเสสวชฺชิตานํ จตุนฺนํ อาปตฺตีนํ วเสน วุตฺตํฯ

๒๗๙. **สํวิทหิตฺวา กุฏึ กโรตี**ติ วาจาย สํวิทหติ, สยญฺจ กาเยน กโรตีติ อโตฺถฯ

กตาปตฺติวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาปตฺติสมุฏฺฐานคาถาวณฺณนา

๒๘๓. ตติโย ปน คาถาวาโร ทุติยวาเรน วุตฺตเมวตฺถํ สงฺคเหตฺวา ทเสฺสตุํ วุโตฺตฯ ตตฺถ กาโยว กายิโกติ วตฺตเพฺพ วจนวิปลฺลาเสน **“กายิกา”**ติ วุตฺตํฯ เตนาห **“เตน สมุฏฺฐิตา”**ติ, กาโย สมุฏฺฐานํ อกฺขาโตติ อโตฺถฯ

วิเวกทสฺสินาติ สพฺพสงฺขตวิวิตฺตตฺตา, ตโต วิวิตฺตเหตุตฺตา จ นีวรณวิเวกญฺจ นิพฺพานญฺจ ทสฺสนสีเลนฯ **วิภงฺคโกวิทา**ติ อุภโตวิภงฺคกุสลาติ อาลปนํฯ อิธ ปเนวํ อโญฺญ ปุจฺฉนฺโต นาม นตฺถิ, **อุปาลิเตฺถโร** สยเมว อตฺถํ ปากฏํ กาตุํ ปุจฺฉาวิสชฺชนญฺจ อกาสีติ อิมินา นเยน สพฺพตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

อาปตฺติสมุฏฺฐานคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วิปตฺติปจฺจยวารวณฺณนา

๒๘๔. จตุเตฺถ ปน วิปตฺติปจฺจยวาเร **สีลวิปตฺติปจฺจยา**ติ สีลวิปตฺติปอจฺฉาทนปจฺจยาฯ

๒๘๖. **ทิฏฺฐิวิปตฺติปจฺจยา**ติ ทิฏฺฐิวิปตฺติยา อปฺปฏินิสฺสชฺชนปจฺจยาฯ

๒๘๗. **อาชีววิปตฺติปจฺจยา**ติ เอตฺถ อาคมฺม ชีวนฺติ เอเตนาติ อาชีโว, จตุปจฺจโย, โสว มิจฺฉาปตฺติยา วิปนฺนตฺตา วิปตฺตีติ **อาชีววิปตฺติ,** ตสฺสา อาชีววิปตฺติยา เหตุ, ตทุปฺปาทนตปริโภคนิมิตฺตนฺติ อโตฺถฯ

วิปตฺติปจฺจยวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิกรณปจฺจยวารวณฺณนา

๒๙๑. ปญฺจเม อธิกรณปจฺจยวาเร **กิจฺจาธิกรณปจฺจยา**ติ อปโลกนวจนญตฺติกมฺมวาจาสงฺขตกมฺมวาจาปจฺจยาฯ **ปญฺจา**ติ เอตฺถ อธมฺมิกกติกาทิํ อปโลเกตฺวา กโรนฺตานํ อนิมิตฺตนฺติ อโตฺถฯ ปญฺจเม อธิกรณปจฺจยวาเร กิจฺจาธิกรณปจฺจยา อปโลกนาวสาเน ทุกฺกฏํ, อธิปฺปายาทินา ญตฺติกมฺมาทิํ กโรนฺตานํ ถุลฺลจฺจยาทิ จ สงฺคยฺหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ **อวเสสา อาปตฺติโย**ติ โสตาปตฺติผลสมาปตฺติอาทโยฯ **“นตฺถญฺญา อาปตฺติโย”**ติ อิทํ วิปตฺติอาทิภาคินิโยสาวชฺชาปตฺติโย สนฺธาย วุตฺตํฯ

อธิกรณปจฺจยวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมถเภทํ

อธิกรณปริยายวารวณฺณนา

๒๙๓. ฉฏฺเฐ ปริยายวาเร **อโลโภ ปุพฺพงฺคโม**ติอาทิ สาสนฏฺฐิติยา อวิปรีตโต ธมฺมวาทิสฺส วิวาทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อฏฺฐารส เภทกรวตฺถูนิ ฐานานี**ติ ธมฺมาทีสุ อธมฺมํติอาทินา คเหตฺวา ทีปนานิ อิเธว เภทกรวตฺถูนิ, ตานิ เอว กายกลหาทิวิวาทสฺส การณตฺตา **ฐานานิ,** โอกาสตฺตา **วตฺถูนิ,** อาธารตฺตา **ภูมิโย**ติ จ วุตฺตานิฯ **อพฺยากตเหตู**ติ อเสกฺขานํ วิวาทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ทฺวาทส มูลานี**ติ โกโธ อุปนาโห, มกฺโข ปลาโส, อิสฺสา มจฺฉริยํ, มายา สาเฐยฺยํ, ปาปิจฺฉตา มหิจฺฉตา, สนฺทิฏฺฐิปรามาสิตา อาธานคฺคาหีทุปฺปฏินิสฺสชฺชิตานีติ อิเมสํ ฉนฺนํ ยุคฬานํ วเสน ฉ ธมฺมา เจว โลภาทโย ฉ เหตู จาติ ทฺวาทส ธมฺมา วิวาทาธิกรณสฺส มูลานิฯ

๒๙๔. **จุทฺทส มูลานี**ติ ตาเนว ทฺวาทส กายวาจาหิ สทฺธึ จุทฺทส อนุวาทาธิกรณสฺส มูลานิฯ

๒๙๕. ปถวีขณนาทีสุ ปณฺณตฺติวชฺชสฺ กุสลาพฺยากตจิตฺตมูลิกา อาปตฺติ โหตีติ ทเสฺสตุํ **"อโลโภ ปุพฺพงฺคโม"**ติอาทิ วุตฺตํฯ **สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ฐานานี**ติอาทิ สตฺตนฺนํ อาปตฺติกฺขนฺธานํ ปฏิจฺฉาทนปจฺจยา อาปตฺติสมฺภวโต วุตฺตํฯ "อาปตฺตาธิกรณปจฺจยา จตโสฺส อาปตฺติโย อาปชฺชตี"ติ (ปริ. ๒๙๐) หิ วุตฺตํฯ **"ฉ เหตู"**ติ อิทํ กุสลานํ อาปตฺติเหตุโวหารสฺส อยุตฺตตาย วุตฺตํ, น ปน กุสลเหตูนํ อภาวโตฯ "อโลโภ ปุพฺพงฺคโม"ติ หิ อาทิ วุตฺตํฯ อาปตฺติเหตโว เอว หิ ปุพฺพงฺคมนาเมน วุตฺตาฯ

๒๙๖. **จตฺตาริ กมฺมานิ ฐานานี**ติอาทีสุ อปโลกนวาจา, ญตฺติอาทิวาจาโย จ กมฺมานีติ วุตฺตํฯ ตา เอว หิ เอกสีมายํ สามคฺคิมุปคตานํ กมฺมปฺปตฺตานํ อนุมติยา สาวนกิริยานิปฺผตฺติสงฺขาตสฺส สงฺฆคณกิจฺจสภาวสฺส กิจฺจาธิกรณสฺส อธิฏฺฐานาภาเวน "ฐานวตฺถุภูมิโย"ติ วุจฺจนฺติฯ **เอกํ มูลํ สโงฺฆ**ติ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํฯ คณญตฺติอปโลกนานญฺหิ คโณปิ มูลนฺติฯ **ญตฺติโต วา**ติ ญตฺติญตฺติทุติยญตฺติจตุตฺถกมฺมวาจานํ ญตฺติรูปตฺตา, ญตฺติปุพฺพกตฺตา จ วุตฺตํฯ กมฺมญตฺติกมฺมวาจาญตฺติวเสน หิ ทุวิธาสุ ญตฺตีสุ อนุสฺสาวนาปิ กมฺมมูลกเนฺตฺวว สงฺคยฺหนฺติฯ ญตฺติวิภาโค จายํ อุปริ อาวิ ภวิสฺสติฯ

"อิเม สตฺต สมถา...เป.... ปริยาเยนา"ติ อิทํ ปุจฺฉาวจนํฯ **"สิยา"**ติ อิทํ วิสชฺชนํฯ **"กถญฺจ สิยา"**ติ อิทํ ปุน ปุจฺฉาฯ **วิวาทาธิกรณสฺส เทฺว สมถา**ติอาทิ ปุน วิสชฺชนํฯ ตตฺถ **"วตฺถุวเสนา"**ติ อิทํ "สตฺต สมถา ทส สมถา โหนฺตี"ติ อิมสฺส การณวจนํฯ **"ปริยาเยนา"**ติ อิทํ "ทส สมถา สตฺต สมถา โหนฺตี"ติ อิมสฺส การณวจนํฯ จตุพฺพิธาธิกรณสงฺขาตวตฺถุวเสน จ เทสนากฺกมสงฺขาตปริยายวเสน จาติ อโตฺถฯ

อธิกรณปริยายวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สาธารณวาราทิวณฺณนา

๒๙๗. สตฺตเม สาธารณวาเร **สาธารณา**ติ วิวาทาธิกรณสฺส วูปสมนกิจฺจสาธารณาฯ เอวํ สพฺพตฺถฯ

๒๙๘. อฏฺฐเม ตพฺภาคิยวาเร **ตพฺภาคิยา**ติ วิวาทาธิกรณสฺส วูปสมนโต ตปฺปกฺขิกาฯ

สาธารณวาราทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมถาสมถสฺสสาธารณวารวณฺณนา

๒๙๙. นวเม สมถาสมถสาธารณวาเร ‘‘สเพฺพ สมถา เอกโตว อธิกรณํ สเมนฺติ อุทาหุ นานา’’ติ ปุจฺฉเนฺตน **‘‘สมถา สมถสฺส สาธารณา, สมถา สมถสฺส อสาธารณา’’**ติ วุตฺตํฯ วิวาทาทิอธิกรณกฺกเมน ตพฺพูปสมเหตุภูเต สมเถ อุทฺธรเนฺต **‘‘เยภุยฺยสิกา’’**ติอาทิมาหฯ สมฺมุขาวินยํ วินา กสฺสจิ สมถสฺส อสมฺภวา เสสา ฉปิ สมถา สมฺมุขาวินยสฺส สาธารณา วุตฺตา, เตสํ ปน ฉนฺนํ อญฺญมญฺญาเปกฺขาภาวโต เต อญฺญมญฺญํ อสาธารณา วุตฺตาฯ ตพฺภาคิยวาเรปิ เอเสว นโยฯ

สมถาสมถสฺสสาธารณวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สมถสมฺมุขาวินยวาราทิวณฺณนา

๓๐๑-๓. เอกาทสมวาเรปิ **สมฺมุขาวินโย**ติอาทิ ปุจฺฉาฯ **เยภุยฺยสิกา สติวินโย**ติอาทิ วิสชฺชนํฯ เอวํ วินยวาเร กุสล-วาเร ตโต ปเรสุปิ ปุจฺฉาวิสชฺชนปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ

ตตฺถ **สมฺมุขาวินโย สิยา กุสโล**ติอาทีสุ ตสฺมิํ ตสฺมิํ วินยกเมฺม, วิวาทาทิมฺหิ จ นิยุตฺต ปุคฺคลานํ สมฺปฺปชฺชนกกุสลาทีนํ วเสน สมฺมุขาวินยาทีนํ, วิวาทาทีนญฺจ กุสลาทิภาโว เตน เตน อุปจาเรน วุโตฺตฯ ยสฺมา ปเนตสฺส สมฺมุขาวินโย นาม สงฺฆสมฺมุขตาทโย โหนฺติ, เตสญฺจ อนวชฺชสภาวตฺตา อกุสเล วิชฺชมาเนปิ อกุสลตฺตูปจาโร น ยุโตฺต อาปตฺตาธิกรณสฺส อกุสลตฺตูปจาโร วิย, ตสฺมา นตฺถิ สมฺมุขาวินโย อกุสโลติ อโตฺถฯ

๓๐๔. ตโต ปเรสุ **ยตฺถ เยภุยฺยสิกา ลพฺภติ, ตตฺถ สมฺมุขาวินโย ลพฺภตี**ติอาทิ สมฺมุขาวินยสฺส อิตเรหิ สมเถหิ นิยเมน สํสฏฺฐตํ, อิตเรสํ ปน ฉนฺนํ อญฺญมญฺญํ สํสคฺคาภาวญฺจ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ

สมถสมฺมุขาวินยวาราทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สํสฏฺฐวาราทิวณฺณนา

๓๐๖. **อธิกรณนฺติ วา สมถาติ วา อิเม ธมฺมา สํสฏฺฐา**ติอาทิ สมถานํ อธิกรเณสุ เอว ยถารหํ ปวตฺติํ, อธิกรณานิ วินา เตสํ วิสุํ อฏฺฐานญฺจ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ **วินิพฺภุชิตฺวา นานากรณํ ปญฺญาเปตุ**นฺติ อธิกรณโต สมเถหิ วิโยเชตฺวา อสํสเฏฺฐ กตฺวา นานากรณํ อญฺญมญฺญํ อสํสฏฺฐตาย ฐิตภาวสงฺขาตํ นานตฺตํ ปญฺญาเปตุํ อธิกรณวูปสมกฺขเณ เอว เตสํ อสํสคฺคํ ปญฺญาเปตุํ กิํ สกฺกาติ ปุจฺฉติฯ

อธิกรณนฺติอาทิ คารยฺหวาททสฺสนํฯ **โส มา เหว**นฺติ โย เอวํ วทติ, โส ‘‘มา เอวํ วทา’’ติ วจนีโย อสฺส, น จ ลพฺภติ สมถานํ อญฺญตฺร อธิกรณา วูปสมลกฺขณนฺติ ปหานาวตฺถานสงฺขาตํ นานากรณํ ปฏิกฺขิปติฯ ลกฺขณโต ปน อธิกรเณหิ สมถานํ นานากรณํ อเตฺถวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **สมถา อธิกรเณหิ สมฺมนฺตี**ติ อปโลกนาทีหิ จตูหิ กิจฺจาธิกรเณหิ สเพฺพปิ สมถา

นิฏฺฐานํ คจฺฉนฺติ, นาเญฺญหีติ อิมมตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘สมฺมุขาวินโย วิวาทาธิกรเณน น สมฺมติฯ อนุวาท…เป.… อาปตฺตาธิกรเณน น สมฺมติ, กิจฺจาธิกรเณน สมฺมตี’’ติ อาทิ (ปริ. ๓๑๑)ฯ

๓๐๗-๓๑๓. **วิวาทาธิกรณํ กติหิ สมเถหิ สมฺมตี**ติอาทิโก สมฺมติวาโรฯ ตทนนฺตโร สมฺมตินสมฺมติวาโร จ อธิกรเณหิ สมถานํ สํสฏฺฐตํ, วิสํสฏฺฐตญฺจ ทเสฺสตุํ วุตฺโตฯ **สมถา สมเถหิ สมฺมนฺตี**ติอาทิโก สมถาธิกรณวาโร สมถานํ อญฺญมญฺญํ, อธิกรเณหิ จ อธิกรณานญฺจ อญฺญมญฺญํ, สมเถหิ จ วูปสมาวูปสมํ ทเสฺสตุํ วุตฺโตฯ

๓๑๔. สมุฏฺฐาเปติวาโร ปน อธิกรเณหิ อธิกรณานํ อุปฺปตฺติปฺปการทสฺสนตฺถํ วุตฺโตฯ **น กตมํ อธิกรณ**นฺติ อตฺตโน สมฺภวมตฺเตน เอกมฺปิ อธิกรณํ น สมุฏฺฐาเปตีติ อโตฺถฯ กถญฺจรหิ สมุฏฺฐาเปตีติ อาห **‘‘อปิ จา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **ชายนฺตี**ติ อนนฺตรเมว อนุปฺปชฺชิตฺวา ปรมฺปรปจฺจยา ชายนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **‘‘ธโมฺม อธโมฺม’’**ติอาทินา อุภินฺนํ ปุคฺคลานํ วิวาทปจฺจยา อญฺญมญฺญเขมภงฺคา โหนฺติ, ตปฺปจฺจยา เตสํ ปกฺขํ ปริเยสเนน กลหํ วฑฺฒนฺตานํ วิวาโท กญฺจิ มหาปริสํ สงฺฆปริณายกํ ลชฺชิํ อาคมฺม วูปสมํ คจฺฉติฯ ตถา อวูปสมเนฺต ปน วิวาโท กเมน วฑฺฒิตฺวา สกเลปิ สเงฺฆ วิวาทํ สมุฏฺฐาเปติ, ตโต อนุวาทาทีนีติ เอวํ ปรมฺปรกฺกเมน วูปสมการณาภาเว จตฺตาริ อธิกรณานิ ชายนฺติฯ ตํ สนฺธายาห **‘‘สโงฺฆ วิวทติ วิวาทาธิกรณ’’**นฺติฯ สงฺฆสฺส วิวทโต โย วิวาโท, ตํ วิวาทาธิกรณํ โหตีติ อโตฺถฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ

สํสฏฺฐวาราทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภชติวารวณฺณนา

๓๑๘. ตทนนฺตรวาเร ปน **วิวาทาธิกรณํ จตุนฺนํ อธิกรณาน**นฺติอาทิ อธิกรณานํ วุตฺตนเยน อญฺญมญฺญปจฺจยเตฺตปิ สํสคฺคภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **วิวาทาธิกรณํ จตุนฺนํ อธิกรณานํ วิวาทาธิกรณํ ภชตี**ติอาทีสุ วิวาทาธิกรณํ จตูสุ อธิกรเณสุ วิวาทาธิกรณภาวเมว ภชติ, นาญฺญาธิกรณภาวํ, จตูสุ อธิกรเณสุ วิวาทาธิกรณตฺตเมว นิสฺสิตํ วิวาทาธิกรณเมว ปริยาปนฺนํ วิวาทาธิกรณภาเวเนว สงฺคหิตนฺติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ

๓๑๙. **วิวาทาธิกรณํ สตฺตนฺนํ สมถานํ กติ สมเถ ภชตี**ติอาทิ ปน จตุนฺนํ อธิกรณานํ วูปสมเน สติ นิยตสมเถ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **กติ สมเถ ภชตี**ติ อตฺตโน อุปสมตฺถาย กิตฺตเก สมเถ อุปคจฺฉติ, กิตฺตเก สมเถ อาคมฺม วูปสมํ คจฺฉตีติ อโตฺถฯ **กติ สมถปริยาปนฺน**นฺติ อตฺตานํ วูปสเมตุํ กติสุ สมเถสุ เตหิ สมานวเสน ปวิฏฺฐํฯ **กติหิ สมเถหิ สงฺคหิต**นฺติ วูปสมํ กโรเนฺตหิ กติหิ สมเถหิ วูปสมกรณตฺถํ สงฺคหิตํฯ

ภชติวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ขนฺธกปุจฺฉาวาโร

ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๒๐. **อุปสมฺปทกฺขนฺธก**นฺติ ปพฺพชฺชาขนฺธกํ (มหาว. ๘๔)ฯ สห นิเทฺทเสนาติ **สนิเทฺทสํ**ฯ ‘‘สนฺนิเทฺทส’’นฺติ วา ปาโฐ, โส เอวโตฺถฯ **นิทาเนน จ นิเทฺทเสน จ สทฺธิ**นฺติ เอตฺถ ปญฺญตฺติฎฺฐานปุคฺคลาทิปฺปกาสกํ นิทานวจนํ นิทานํ นาม, ตนฺนิทานํ ปฏิจฺจ นิทฺทิฎฺฐสิกฺขาปทานิ นิเทฺทโส นาม, เตหิ อวยวภูเตหิ สหิตํ ตํสมุทายภูตํ ขนฺธกํ ปุจฺฉามีติ อโตฺถฯ **อุตฺตมานิ ปทานี**ติ อาปตฺติปญฺญาปกานิ วจนานิ อธิเปฺปตานิฯ **เตสํ...เป.... กติ อาปตฺติโย โหนฺตี**ติ เตหิ วจเนหิ ปญฺญตฺตา กติ อาปตฺติกฺขนฺธา โหนฺตีติ อโตฺถฯ นนุ อาปตฺติโย นาม ปุคฺคลานเญฺญว โหนฺติ, น ปทานํ, กสฺมา ปน ‘‘สมุกฺกฎฺฐปทานํ กติ อาปตฺติโย’’ติ สามิวเสน นิเทฺทโส กโตติ อาห **‘‘เยน เยน หิ ปเทนา’’**ติอาทิฯ ปาฬิยํ **อุโปสถ**นฺติอาทิ อุโปสถกฺขนฺธกาทีนเญฺญว (มหาว. ๑๓๒ อาทโย) คหณํฯ

ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

เอกุตฺตริกนยํ

เอกกวารวณฺณนา

๓๒๑. เอกุตฺตริกนเย ปน **อชานเนฺตน วีติกฺกนฺตา**ติ ปณฺณตฺตึ วา วตฺถุํ วา อชานเนฺตน วีติกฺกนฺตา ปถวีขณนสหเสยฺยาทิกา, สาปิ ปจฺฉา อาปนฺนภาวํ ญตฺวา ปฏิกมฺมํ อกโรนฺตสฺส อนฺตรายิกาว โหติฯ

ปาริวาสิกาทีหิ ปจฺฉา อาปนฺนาติ วตฺตเภเทสุ ทุกฺกฏานิ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตสฺมิํ ขเณ อาปชฺชิตพฺพอนฺตราปตฺติโย สนฺธายาติ เกจิ วทนฺติ, ตสฺส ปุพฺพาปตฺตีนํอนฺตราปตฺติ-ปเทเนว วกฺขมานตฺตา ปุริมเมว ยุตฺตตรํฯ **มูลวิสุทฺธิยา อนฺตราปตฺตี**ติ มูลายปฏิกสฺสนาทีนิ อกตฺวา สพฺพปฐมํ ทินฺนปริวาสมานตฺตวิสุทฺธิยา จรณกาเล อาปนฺนอนฺตราปตฺติสงฺขาตสงฺฆาทิเสโสฯ **อคฺฆวิสุทฺธิยา**ติ อนฺตราปตฺตึ อาปนฺนสฺส มูลาย ปฏิกสฺสิตฺวา โอธานสโมธานวเสน โอธุนิตฺวา ปุริมาปตฺติยา สโมธาย ตทคฺฆวเสน ปุน ทินฺนปริวาสาทิสุทฺธิยา จรณกาเล ปุน อาปนฺนา อนฺตราปตฺติฯ

สอุสฺสาเหเนวาติ ปุนปิ ตํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตุกามตาจิเตฺตน, เอวํ เทสิตาปิ อาปตฺติ น วุฏฺฐาตีติ อธิปฺปาโยฯ ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา อาปชฺชเน สิขาปฺปตฺตโทสํ ทเสฺสเนฺต อาห **‘‘อฏฺฐเม วตฺถุสฺมิํ ภิกฺขุนิยา ปาราชิกเมวา’’**ติฯ น เกวลญฺจ ภิกฺขุนิยา เอว, ภิกฺขูนมฺปิ ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา โถกํ โถกํ สปฺปิอาทิกํ เถยฺยาย คณฺหนฺตานํ ปาทคฺฆนเก ปุเณฺณ ปาราชิกเมวฯ เกจิ ปน ‘‘อฏฺฐเม วตฺถุสฺมิํ ภิกฺขุนิยา ปาราชิกเมว โหตีติ วุตฺตตฺตา อฏฺฐวตฺถุกเมเวตํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ

ธมฺมิกสฺส ปฏิสฺสวสฺสาติ ‘‘อิธ วสฺสํ วสิสฺสามี’’ติอาทินา คิหีนํ สมฺมุขา กตสฺส ธมฺมิกสฺส ปฏิสฺสวสฺส, อธมฺมิกสฺส ปน ‘‘อสุกํ ปหริสฺสามี’’ติอาทิกสฺส ปฏิสฺสวสฺส อสจฺจาปเนน อาปตฺติ นตฺถิฯ

ตถา โจทิโตติ อธเมฺมน โจทิโต, สยํ สเจฺจ, อกุเปฺป จ อฏฺฐตฺวา ปฏิจฺฉาเทเนฺตปิ อธมฺมจุทิตโก เอวฯ ปญฺจานนฺตริยนิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิเยว **มิจฺฉตฺตนิยตา** นามฯ จตฺตาโร มคฺคา **สมฺมตฺตนิยตา** นามฯ

เอกกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทุกวารวณฺณนา

๓๒๒. ทุเกสุ สยเมว สปุคฺคโลติ อาห **‘‘มุทุปิฏฺฐิกสฺสา’’**ติอาทิฯ **อาทิ**-สเทฺทน องฺคชาตเจฺฉทอตฺตฆาตาทิอาปตฺติโย สงฺคหิตาฯ

ภณฺฑาคาริกจิตฺตกมฺมานิ วาติ คหฏฺฐานํ ภณฺฑปฏิสามนํ, อิตฺถิปุริสาทิปฏิภานจิตฺตกมฺมานิ วาฯ **‘‘จีวราทีนิ อเทเนฺต อาปชฺชตี’’**ติ อิทํ ‘‘อุปชฺฌาเยน, ภิกฺขเว, สทฺธิวิหาริโก สงฺคเหตโพฺพ อนุคฺคเหตโพฺพ…เป.… ปโตฺต ทาตโพฺพ’’ติอาทิ (มหาว. ๖๗) วจนโต อนาทริเยน อามิสสงฺคหํ อกโรนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, ภิกฺขุนิยา ปาจิตฺติยญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ นิสฺสฏฺฐจีวราทีนํ อทานอาปตฺติปิ เอเตฺถว สงฺคหิตาฯ

ปาฬิยํ **เทเสโนฺต**ติ สภาคาปตฺตึ, อเทสนาคามินิอาทิญฺจ เทเสโนฺตฯ นิทานุเทฺทเส อาปตฺตึ อนาวิกโรโนฺต, น เทเสโนฺต จ อาปชฺชติ นามฯ **โอวาทํ อคณฺหโนฺต**ติ ภิกฺขูหิ ภิกฺขุนิโอวาทตฺถาย วุตฺตํ วจนํ อคณฺหโนฺต พาลคิลานคมิยวิวชฺชิโตฯ อตฺตโน ปริโภคตฺถํ ทินฺนํ อญฺญสฺส ทาเน, สงฺฆาฏึ อปารุปิตฺวา สนฺตรุตฺตเรน คามปฺปเวสนาทีสุ จ อาปตฺติโยปิ อปริโภเคน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติโยวฯ **ปมาณ**นฺติ สงฺฆเภทานนฺตริยนิปฺผตฺติยา ลกฺขณํฯ **พาลสฺสา**ติ นิสฺสยคฺคหณวิธึ อชานนฺตสฺส ลชฺชิพาลเสฺสวฯ **ลชฺชิสฺสา**ติ พฺยตฺตสฺส นิสฺสยทายกสภาคตํ ปริวีมํสนฺตสฺสฯ วินเย อาคตา อตฺถา เวนยิกาติ อาห **"เทฺว อตฺถา วินยสิทฺธา"**ติฯ

ปาฬิยํ **อปฺปโตฺต นิสฺสารณ**นฺติ เอตฺถ ปพฺพาชนียกมฺมํ วิหารโต นิสฺสารณตฺตา นิสฺสารณนฺติ อธิเปฺปตํ, ตญฺจ ยสฺมา กุลทูสกํ อกโรโนฺต ปุคฺคโล อาปตฺติพหุโลปิ อาเวณิกลกฺขเณน อปฺปโตฺต นาม โหติ, ตสฺมา อปฺปโตฺต นิสฺสารณํฯ ยสฺมา ปน อาปตฺตาทิพหุลสฺสาปิ ''อากงฺขมาโน สโงฺฆ ปพฺพาชนียกมฺมํ กเรยฺยา''ติ (จูฬว. ๒๗) วุตฺตํ, ตสฺมา สุนิสฺสาริโต, สพฺพถา ปน สุโทฺธ นิราปตฺติโก ทุนฺนิสฺสาริโตติ ทฏฺฐโพฺพฯ

อปฺปโตฺต โอสารณนฺติอาทีสุ อุปสมฺปทากมฺมํ เอตฺถ โอสารณํ อธิเปฺปตํ, ตญฺจ หตฺถจฺฉินฺนาทิโก เอกโจฺจ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา อปฺปโตฺตปิ โสสาริโต, ปณฺฑกาทิโก โทสาริโตติ อโตฺถฯ

ทุกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ติกวารวณฺณนา

๓๒๓. ติเกสุ **โลหิตุปฺปาทาปตฺติ**นฺติ ปาราชิกาปตฺตึฯ **อาวุโสวาเทนา**ติ ''อาวุโส''ติ อาลปเนนฯ **อาปตฺติ**นฺติ ทุกฺกฏาปตฺตึฯ **เสสา รตฺติเญฺจว ทิวา จา**ติ เอตฺถ อรุณุคฺคมเน อาปชฺชิตพฺพา ปฐมกถินาที (ปารา. ๔๕๙) สพฺพา อาปตฺติโยปิ รตฺตินฺทิวานํ เวมเชฺฌเยว อาปชฺชิตพฺพตฺตา ตติยโกฏฺฐาสเญฺญว ปวิฏฺฐาติ ทฏฺฐพฺพาฯ อถ วา อุทฺธเสฺต อรุเณ อาปชฺชิตพฺพตฺตา ทิวา อาปชฺชิตเพฺพสุ เอว ปวิฏฺฐาติ ทฏฺฐพฺพา, อตฺถงฺคเต สูริเย ภิกฺขุนิโย โอวาทนาปตฺติโย, ปน รตฺตนฺธกาเร ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนาปตฺติ จ รตฺติยเญฺญว อาปชฺชิตพฺพาฯ

ปุเรภตฺตํ กุลานิ อุปสงฺกมนอนติริตฺตโภชนาทีนิ ทิวา เอว อาปชฺชิตพฺพานิฯ เกจิ ปน ''โภชนปฏิสํยุตฺตานิ เสขิยานิ, คณโภชนาทีนิ จ ทิวา เอว อาปชฺชิตพฺพานี''ติ วทนฺติฯ ตสฺมา อีทิสา อาปตฺติโย มุญฺจิตฺวา เสสาว ตติยโกฏฺฐาสํ ภชนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ

น อูนทสวโสฺสติ ทสวสฺสสฺส พาลเสฺสว ปญฺญตฺตสิกฺขาปทตฺตา วุตฺตํฯ สทฺธิวิหาริกอเนฺตวาสิเกสุ อสมฺมาวตฺตนาปตฺตึ, อลชฺชีนํ นิสฺสยทานาทิมฺปิ ทสวโสฺสว อาปชฺชติ, วุฏฺฐาปินึ เทฺว วสฺสานิ อนนุพนฺธาทิมฺปิ อูนทสวสฺสา อาปชฺชนฺติฯ **อพฺยากตจิโตฺต**ติ สุปนฺตสฺส ภวงฺคจิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

อปฺปวาเรโนฺตติ อนาทริเยน อปฺปวาเรโนฺต เกนจิ ปจฺจเยน อปฺปวาเรตฺวา กาฬปกฺขจาตุทฺทเส สเงฺฆ ปวาเรเนฺต ตตฺถ อนาทริเยน อปฺปวาเรโนฺต ตเมว อาปตฺตึ กาเฬปิ อาปชฺชตีติ ชุเณฺห เอวาติ นิยโม น ทิสฺสติ, ปจฺฉิมวสฺสํวุโตฺถ ปน ปจฺฉิมกตฺติกปุณฺณมิยเมว ปวาเรตุํ ลพฺภตีติ ตตฺถ อปฺปวารณาปจฺจยา อาปตฺตึ อาปชฺชมาโน เอว ชุเณฺห อาปชฺชตีติ นิยเมตโพฺพติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ชุเณฺห กปฺปตี**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ

“อปจฺจุทฺธริตฺวา เหมเนฺต อาปชฺชตี”ติ อิมินา ‘‘วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุ’’นฺติ นิยมวจเนเนว อปจฺจุทฺธรนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ ทเสฺสติฯ วสฺสานุปคมนอกรณีเยน ปกฺกมาทโยปิ วเสฺส เอว อาปชฺชติฯ วตฺถิกมฺมาทิมฺปิ คิลาโน เอวฯ อโธตปาเทหิ อกฺกมนาทีนิปิ อโนฺต เอว อาปชฺชติ ฯ ภิกฺขุนิยา อนาปุจฺฉา อารามปฺปเวสนาทิ จ อโนฺตสีมายเมวฯ นิสฺสยปฏิปนฺนสฺส อนาปุจฺฉาทิสาปกฺกมนาทิ จ พหิสีมายเมวฯ ปาติโมกฺขุเทฺทเส สนฺติยา อาปตฺติยา อนาวิกรณาปตฺติสมนุภาสนอูนวีสติวสฺสูปสมฺปาทนาทิสพฺพอธมฺมกมฺมาปตฺติโยปิ สเงฺฆ เอวฯ อธเมฺมน คณุโปสถาทีสุปิ คณาทิมเชฺฌ เอวฯ อลชฺชิสฺส สนฺติเก นิสฺสยคฺคหณาทิปิ ปุคฺคลสฺส สนฺติเก เอว อาปชฺชติฯ

ตีณิ อธมฺมิกานิ อมูฬฺหวินยสฺส ทานานีติ โย อุมฺมตฺตโกปิ วีติกฺกมกาเล, อนุมฺมโตฺต สญฺจิเจฺจว อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ภิกฺขูหิ ปจฺฉา โจทิโต สรมาโน เอว ‘‘น สรามี’’ติ วทติ, โย จ ‘‘สุปินํ วิย สรามี’’ติ วา มุสา วทติ, โย จ อุมฺมตฺตกกาเล กตํ สพฺพมฺปิ สเพฺพสํ วฏฺฏตีติ วทติ, อิเมสํ ติณฺณํ ทินฺนานิ ตีณิ อมูฬฺหวินยสฺส ทานานิ อธมฺมิกานิฯ

อปกตโตฺตติ วินเย อปกตญฺญูฯ เตนาห ‘‘อาปตฺตานาปตฺตึ น ชานาตี’’ติ (ปริ. ๓๒๕)ฯ **“ทิฏฺฐิญฺจ อนิสฺสชฺชนฺตานํเยว กมฺมํ กาตพฺพ”**นฺติ อิทํ ภิกฺขูหิ โอวทิยมานสฺส ทิฏฺฐิยา อนิสฺสชฺชนปจฺจยา ทุกฺกฏํ, ปาจิตฺติยมฺปิ วา อวสฺสเมว สมฺภวตีติ วุตฺตํฯ

มุขาลมฺพรกรณาทิเภโทติ มุขเภรีวาทนาทิปฺปเภโทฯ **อุปฆาเตตี**ติ วินาเสติฯ **พีชนิคฺคาหาทิเก**ติ จิตฺตํ พีชนึ คาเหตฺวา อนุโมทนาทิกรเณติ อโตฺถฯ

ติกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุกฺกวารวณฺณนา

๓๒๔. จตุเกฺกสุ **โส**ติ คิหิปริกฺขาโรฯ **อวาปุรณํ ทาตุ**นฺติ คพฺภํ วิวริตฺวา อโนฺต ปริกฺขารฏฺฐปนตฺถาย วิวรณกุญฺจิกํ ทาตุํฯ สงฺฆตฺถาย อุปนีตํ สยเมว อโนฺต ปฏิสามิตุมฺปิ วฏฺฏติฯ เตนาห **“อโนฺต ฐปาเปตุญฺจ วฏฺฏตี”**ติฯ

อาทิกมฺมิเกสุ ปฐมํ ปุริสลิงฺคํ อุปฺปชฺชตีติ อาห **“ปฐมํ อุปฺปนฺนวเสนา”**ติฯ ปาฬิยํ **อนาปตฺติ วสฺสเจฺฉทสฺสา**ติ วสฺสเจฺฉทสมฺพนฺธินิยา อนาปตฺติยา เอวมโตฺถฯ **มนุสฺสภาสา**ติ มนุสฺสาย ปญฺญาย กถนํฯ **“นวมภิกฺขุนิโต ปฏฺฐายา”**ติ อิทํ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อฏฺฐนฺนํ ภิกฺขุนีนํ ยถาวุฑฺฒํ อวเสสานํ ยถาคตก’’นฺติ (จูฬว. ๔๒๖) วจนโต อาทิโต อฏฺฐนฺนํ ภิกฺขุนีนํ ปจฺจุฏฺฐาตพฺพตฺตา วุตฺตํฯ

“อิธ น กปฺปนฺตีติ วทโนฺตปิ ปจฺจนฺติเมสุ อาปชฺชตี”ติอาทินา สญฺจิจฺจ กปฺปิยํ อกปฺปิยนฺติ วา อกปฺปิยํ กปฺปิยนฺติ วา กเถนฺตสฺส สพฺพตฺถ ทุกฺกฏนฺติ ทเสฺสติฯ

ปุพฺพกรณนฺติ วุจฺจตีติ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํ, ตานิ อิธ ปริวาเร อุทฺธฏานีติ อธิปฺปาโยฯ อิธาธิเปฺปตานิ ปน ทเสฺสโนฺต **“ฉนฺทปาริสุทฺธี”**ติอาทิมาหฯ

จตุกฺกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจกวารวณฺณนา

๓๒๕. ปญฺจเกสุ **อาปุจฺฉิตฺวา จารสฺส อภาโว**ติ ปิณฺฑปาติกสฺส ‘‘นิมนฺติโต สภโตฺต’’ติ อิมสฺส องฺคสฺส อภาวา เตน สิกฺขาปเทน ตสฺส สพฺพถา อนาปตฺตีติ อธิปฺปาโย ฯ **สุสานํ เนตฺวา ปุน อานีตก**นฺติ สุสาเน เปตกิจฺจํ กตฺวา นิกฺขเนฺตหิ นฺหตฺวา ฉฑฺฑิตานิ นิวตฺถปารุตวตฺถานิ เอวํ วุจฺจนฺติฯ

ปาฬิยํ **ปญฺจหากาเรหี**ติ ปญฺจหิ อวหารเงฺคหิฯ วตฺถุโต ปน ครุกลหุกเภเทน ปาราชิกถุลฺลจฺจยทุกฺกฏานิ วุตฺตานิฯ อิตฺถิปุริสสํโยคาทิกํ กิเลสสมุทาจารเหตุกํ **ปฏิภานจิตฺตกมฺมํ** นามฯ **ปญฺหาสหสฺสํ ปุจฺฉี**ติ สมถวิปสฺสนากมฺมฏฺฐาเนสุ ปญฺหาสหสฺสํ สมฺมชฺชิตฺวา ฐิตํ ทหรํ ปุจฺฉิฯ อิตโรปิ ทหโร อตฺตโน คตมคฺคตฺตา สพฺพํ วิสฺสเชฺชสิ, เตน เถโร ปสีทิฯ **วตฺตํ ปริจฺฉินฺที**ติ วตฺตํ นิฏฺฐาเปสิฯ **กึ ตฺวํ อาวุโส**ติอาทิกํ เถโร ขีณาสโว สมฺมชฺชนานิสํสํ สเพฺพสํ ปากฏํ กาตุํ อโวจาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

‘‘ชณฺณุเกหิ ปติฏฺฐาย ปทเจติย’’นฺติ ปาฐเสโสฯ **โจทนํ กาเรสฺสามี**ติ ภควตา อตฺตานํ โจทาเปสฺสามิ, อตฺตานํ นิคฺคณฺหาเปสฺสามีติ อโตฺถฯ

เอตฺตกํ คยฺหูปคนฺติ เอตฺตกํ อธิกรณวูปสมตฺถาย คเหตพฺพวจนนฺติ ยถา สุตฺวา วิญฺญาตุํ สโกฺกติ, เอวํ อนุคฺคณฺหโนฺตติ โยชนาฯ เอโตฺถ จ ‘‘อตฺตโน ภาสปริยนฺตํ อนุคฺคเหตฺวา ปรสฺส ภาสปริยนฺตํ อนุคฺคเหตฺวา’’ติ เอกํ, ‘‘อธเมฺมน กโรตี’’ติ เอกํ, ‘‘อปฺปฏิญฺญายา’’ติ เอกญฺจ กตฺวา ปุริเมหิ ทฺวีหิ ปญฺจงฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ **วตฺถุ**นฺติ เมถุนาทิวีติกฺกมํฯ **กถานุสนฺธิวินิจฺฉยานุโลมสนฺธิวเสน วตฺถุํ น ชานาตี**ติ โจทเกน วา จุทิตเกน วา วุตฺตกถานุสนฺธินา เตสํ วจนปฏิวจนานุรูเปน วทโนฺต กถานุสนฺธินา วตฺถุํ น ชานาติ นาม, ตญฺจ สุตฺตวิภเงฺค วินีตวตฺถุสงฺขาเตน วินิจฺฉยานุโลเมเนว วทโนฺต วินิจฺฉยานุโลมสนฺธิวเสน วตฺถุํ น ชานาติ นามฯ **ญตฺติกมฺมํ นาม โหตี**ติ ญตฺติกมฺมํ นิฏฺฐิตํ นาม โหตีติ น ชานาตีติ สมฺพโนฺธฯ **ญตฺติยา กมฺมปฺปโตฺต**ติ ญตฺติยา นิฏฺฐิตายปิ กมฺมปฺปโตฺต เอว โหติฯ อนุสฺสาวนฏฺฐาเน เอว กมฺมํ นิฏฺฐิตํ โหตีติ ญตฺติกมฺมํ นิฏฺฐิตํ นาม โหติ, ตํ ญตฺติยา การณํ น ชานาตีติ อโตฺถฯ

ปาฬิยํ **ปญฺจ วิสุทฺธิโย**ติ อาปตฺติโต วิสุทฺธิเหตุตฺตา, วิสุเทฺธหิ กตฺตพฺพโต จ ปาติโมกฺขุเทฺทสา วุตฺตาฯ

ปญฺจกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฉกฺกวาราทิวณฺณนา

๓๒๖. ฉกฺกาทีสุ ปาฬิยํ **ฉ อคารวา**ติ พุทฺธธมฺมสงฺฆสิกฺขาสุ, อปฺปมาเท, ปฏิสนฺถาเร จ ฉ อคารวา, เตสุ เอว จ ฉ คารวา เวทิตพฺพาฯ **‘‘ฉพฺพสฺสปรมตา ธาเรตพฺพ’’**นฺติ อิทํ วิภเงฺค อาคตสฺส ปรมสฺส ทสฺสนํฯ

๓๒๘. ปาฬิยํ **อาคเตหิ สตฺตหี**ติ ‘‘ปุเพฺพวสฺส โหติ มุสา ภณิสฺส’’นฺติอาทินา **มุสาวาทสิกฺขาปเท** (ปาจิ. ๔) อาคเตหิ สตฺตหิฯ

๓๒๙. **ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา**ติ ตํ อนตฺถสฺส อจรณํ เอตฺถ เอตสฺมึ ปุคฺคเล, โลกสนฺนิวาเส วา กุโต เกน การเณน สกฺกา ลทฺธุนฺติ **อาฆาตํ ปฏิวิเนติ**ฯ

๓๓๐. **สสฺสโต โลโกติอาทินา วเสนา**ติ ‘‘สสฺสโต โลโก, อสสฺสโต โลโกฯ อนฺตวา โลโก, อนนฺตวา โลโกฯ ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺติ วา, อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ วาฯ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาฯ โหติ จ น โหติ จ ตถาคโต ปรมฺมรณา, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา’’ติ (ม. นิ. ๑.๒๖๙) เอวํ อาคตา ทส อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิโย สนฺธาย วุตฺตํฯ **มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทโย**ติ มิจฺฉาทิฏฺฐิมิจฺฉาสงฺกปฺปาทโย อฏฺฐมิจฺฉาญาณมิจฺฉาวิมุตฺตีหิ สทฺธิํ ทส มิจฺฉตฺตาฯ ตตฺถ **มิจฺฉาญาณ**นฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิสมฺปยุตฺโต โมโหฯ อวิมุตฺตเสฺสว วิมุตฺตสญฺญิตา **มิจฺฉาวิมุตฺติ** นามฯ

วิปรีตาติ สมฺมาทิฏฺฐิอาทโย สมฺมาญาณสมฺมาวิมุตฺติปริโยสานา ทสฯ ตตฺถ **สมฺมาวิมุตฺติ** อรหตฺตผลํ, ตํสมฺปยุตฺตํ ปน ญาณํ วา ปจฺจเวกฺขณญาณํ วา **สมฺมาญาณ**นฺติ เวทิตพฺพํฯ

เอกุตฺตริกนโย นิฏฺฐิโตฯ

อุโปสถาทิปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๓๒. อุโปสถาทิปุจฺฉาสุ **ปวารณคาถา**ติ ทิฏฺฐาทีหิ ตีหิ ฐาเนหิ ปวารณาวาจา เอวฯ เอวํ วุตฺตานํ ปน ฉโนฺทวิจิติลกฺขเณน วุตฺตชาติเภทา คาถาฯ

ฉกฺกวาราทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มหาวคฺควณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ปญฺญตฺติวโคฺค

ปฐมคาถาสงฺคณิกํ

สตฺตนคเรสุ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๕. อฑฺฒฑฺฒสตานีติ ปญฺญาสาธิกานิ ตีณิ สตานิฯ วิคฺคหปเทน มนุสฺสวิคฺคหํ วุตฺตํฯ

อติเรกนฺติ ปฐมกถินํฯ **กาฬก**นฺติ สุทฺธกาฬกํฯ **ภูต**นฺติ ภูตาโรจนํฯ **ภิกฺขุนีสุ จ อโกฺกโส**ติ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี ภิกฺขุํ อโกฺกเสยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๑๐๒๙) วุตฺตํ สิกฺขาปทํฯ

เทฺวปิ จ เภทาติ เทฺว สงฺฆเภทสิกฺขาปทานิฯ **อนฺตรวาสก**นาเมน อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา หตฺถโต จีวรปฏิคฺคหณํ วุตฺตํฯ **สุตฺต**นฺติ สุตฺตํ วิญฺญาเปตฺวา วายาปนํฯ **วิกาเล**ติ วิกาลโภชนํฯ **จาริตฺต**นฺติ ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ จาริตฺตํฯ **นหาน**นฺติ โอเรนทฺธมาสนหานํฯ

จีวรํ ทตฺวาติ สมเคฺคน สเงฺฆน จีวรํ ทตฺวา ขิยฺยนํฯ **คิรคฺค**นฺติ นจฺจคีตํฯ **จริยา**ติ อโนฺตวสฺสํ จาริกจรณํฯ **ตเตฺถวา**ติ วสฺสํวุตฺถาย จาริกํ อปกฺกมิตฺวา ตเตฺถว นิวาสนํ ปฏิจฺจ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทํฯ **ฉนฺททาเนนา**ติ ปาริวาสิเกน ฉนฺททาเนนฯ

ปาราชิกานิ จตฺตารีติ ภิกฺขุนีนํ อสาธารณานิฯ **โสฬสา**ติ อาทิโต ปญฺจ สิกฺขาปทานิ, กุลทูสนญฺจาติ ฉ, ภิกฺขุนีนํ อสาธารณานิ ทส นิสฺสคฺคิยานิฯ

จตุตฺตึสาติ ปฐมกถินสุทฺธกาฬกจีวรปฏิคฺคหณรูปิยจีวรวายาปนโกเสยฺยมิสฺสกเอฬกโลมโธวาปนทุติยปตฺตวชฺชิตานิ ภิกฺขุวิภเงฺค ทฺวาวีสติ, ภิกฺขุนีนํ อสาธารณานิ ทฺวาทส จาติ จตุตฺตึสฯ **ฉปญฺญาสสต**นฺติ เวสาลิยาทีสุ ปญฺญตฺตานิ ทฺวตฺตึสสิกฺขาปทานิ ฐเปตฺวา เสสา ฉปญฺญาสสตํฯ

ทส คารยฺหาติ โวสาสอปฺปฏิสํ วิทิตสิกฺขาปททฺวยญฺจ ฐเปตฺวา เสสานิ ทส ปาฏิเทสนียานิฯ **เทฺว สตฺตติ เสขิยานิ** สุรุสุรุการกสามิเสนหเตฺถนปานียถาลกปฏิคฺคหณสสิตฺถกปตฺตโธวนานิ ตีณิ ฐเปตฺวา เสสานิ เสขิยานิฯ

เสยฺยาติ อนุปสมฺปเนฺนน สหเสยฺยสิกฺขาปทํฯ **ขณเน**ติ ปถวีขณนํฯ **คจฺฉ เทวเต**ติ ภูตคามสิกฺขาปทํ วุตฺตํฯ **สปฺปาณกํ สิญฺจ**นฺติ สปฺปาโณทกสิญฺจนํฯ **มหาวิหาโร**ติ มหลฺลกวิหาโรฯ

อญฺญนฺติ อญฺญวาทกํฯ **ทฺวาร**นฺติ ยาว ทฺวารโกสา อคฺคฬฏฺฐปนํฯ **สหธโมฺม**ติ สหธมฺมิกํ วุจฺจมาโนฯ **ปโยปาน**นฺติ สุรุสุรุการกสิกฺขาปทํฯ

เอฬกโลโมติ เอฬกโลมโธวาปนํฯ **ปโตฺต จา**ติ ทุติยปโตฺตฯ **โอวาโท**ติ ภิกฺขุนุปสฺสยํ อุปสงฺกมิตฺวา โอวาโทฯ **เภสชฺช**นฺติ จตุมาสปจฺจยปวารณาสิกฺขาปทํฯ **อารญฺญิโก**ติ จตุตฺถปาฏิเทสนียํฯ **โอวาโท**ติ โอวาทาย วา สํวาสาย วา อคมนํฯ

๓๓๗. ‘‘เย จ ยาวตติยกา’’ติ ปญฺหสฺส ‘‘อิเม โข ยาวตติยกา’’ติ วิสฺสชฺชนํ วตฺวา ตทนนฺตรํ ‘‘สาธารณํ อสาธารณ’’นฺติอาทิปญฺหานํ วิสฺสชฺชเน วตฺตเพฺพ ยสฺมา ตํ อวตฺวา ‘‘กติ เฉทนกานี’’ติอาทิเก อฎฺฐ ปเญฺห อนฺตรา วิสฺสเชฺชตฺวา เตสํ อนนฺตรา ‘‘วีสํ เทฺว สตานิ ภิกฺ

ขูนํ…เป…. ฉจตฺตารีสา ภิกฺขูนํ, ภิกฺขุนีหิ อสาธารณา’’ติอาทินา อุกฺกเมเนว สาธารณาทิปญฺหา วิสฺสชฺชิตา, ตสฺมา ตํ อุกฺกมวิสฺสชฺชนการณํ ทเสฺสตุํ **“ยสฺมา ปน เย จ ยาวตติยกาติ อยํ ปโญฺห**’’ติอาทิมาหฯ

๓๓๘. **โธวนญฺจ ปฏิคฺคโห**ติอาทิคาถา อฎฺฐกถาจริยานํ คาถาวฯ **ฉพฺพสฺสานิ นิสีทน**นฺติ เทฺว สิกฺขาปทานิฯ **เทฺว โลมา**ติ ติโยชนาติกฺกมโธวาปนวเสน เทฺว เอฬกโลมสิกฺขาปทานิฯ **วสฺสิกา อารญฺญเกน จา**ติ วสฺสิกสาฎิกา ปริเยสนอรญฺญเกสุ เสนาสเนสุ วิหรณสิกฺขาปเทน สหฯ

ปณีตนฺติ ปณีตโภชนวิญฺญาปนํฯ **อูน**นฺติ อูนวีสติวสฺสูปสมฺปาทนํฯ **มาตุคาเมน สทฺธิ**นฺติ สํวิธาย คมนํ วุตฺตํฯ **ยา สิกฺขา**ติ ยํ สิกฺขาปทํฯ **นิสีทเน จ ยา สิกฺขา**ติ ปมาณาติกฺกนฺตนิสีทนการาปเน ยํ สิกฺขาปทํฯ ตถา **วสฺสิกา ยา จ สาฎิกา**ติ เอตฺถาปิฯ

ปาฬิยํ **สตํ สตฺตติ ฉเจฺจวิเม โหนฺติ อุภินฺนํ อสาธารณา**ติ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีหิ อสาธารณา ฉจตฺตารีส, ภิกฺขุนีนํ ภิกฺขูหิ อสาธารณา ตึสาธิกํ สตญฺจาติ เอวํ อุภินฺนํ อสาธารณา จ ฉสตฺตติอธิกํ สตํ สิกฺขาปทานีติ อโตฺถฯ **สตํ สตฺตติ จตฺตารี**ติ อุภินฺนํ สาธารณสิกฺขานํ คณนา จตุสตฺตติอธิกํ สตํ สิกฺขาปทานีติ อโตฺถฯ

วิภตฺติโยติ อาปตฺติกฺขนฺธา เจว อุโปสถปวารณาทโย จ อธิเปฺปตาฯ เต หิ ปาราชิกาทิเภเทน, ภิกฺขุอุโปสถาทิเภเทน จ วิภชียนฺติฯ เตนาห ‘‘วิภตฺติโย’’ติอาทิฯ **เตส**นฺติ อฎฺฐนฺนํ ปาราชิกาทีนํฯ **ทฺวีหี**ติอาทิ วิวาทาธิกรณาทีนํ สมเถหิ วูปสมทสฺสนํฯ

สตฺตนคเรสุ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปาราชิกาทิอาปตฺติวณฺณนา

๓๓๙. **อิท**นฺติ ‘‘ปาราชิกนฺติ ยํ วุตฺต’’นฺติอาทินา วุตฺตํ วจนํ สนฺธาย วทติฯ อิทญฺหิ เหฎฺฐา ‘‘ครุก ลหุก’’นฺติอาทินา อุทฺธฎปเญฺหสุ อนาคตมฺปิ ‘‘สพฺพานิเปตานิ วิยากโรหิ, หนฺท วากฺยํ สุโณม เต’’ติ เอตฺถ ยถาวุตฺตานิ อญฺญานิปิ ‘‘สพฺพานิเปตานิ วิยากโรหิ, หนฺท วากฺยํ สุโณมา’’ติ เอวํ คหิตเมวาติ ทเสฺสโนฺต **“อิมินา ปน อายาจนวจเนน สงฺคหิตสฺสา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ

อติวสฺสตีติ โอวสฺสติ, วโสฺสทกํ ปวิสตีติ อโตฺถฯ **ธมฺมาน**นฺติ ยถา จตุปจฺจเย ธารยตีติ ธโมฺม, เตสํฯ เตนาห **“สงฺขตธมฺมาน**’’นฺติฯ **คาถาสงฺคณิก**นฺติ คาถาสงฺคโห, เต เต อตฺถา คาถาหิ สงฺคเหตฺวา คณียนฺติ กถียนฺติ เอตฺถาติ หิ คาถาสงฺคณิกํฯ

ปาราชิกาทิอาปตฺติวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปฐมคาถาสงฺคณิกวณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

อธิกรณเภทํ

อุโกฺกฏนเภทาทิกถาวณฺณนา

๓๔๑. **“อลํ อาวุโส”ติ อตฺตปจฺจตฺถิเก สญฺญาเปตฺวา**ติ ปตฺตจีวราทิอตฺถาย อลํ ภณฺฑนาทิกรณนฺติ วิวาทาทีสุ โทสทสฺสนมตฺเตน สญฺญาเปตฺวา อญฺญมญฺญํ ขมาเปตฺวา วูปสเมนฺติ, น ปน อญฺญมญฺญํ อาปตฺตานาปตฺติทสฺสนวเสนาติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **“ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉเยเนวา”**ติฯ

วิสมานิ กายกมฺมาทีนิ นิสฺสิโต ภิกฺขุ **วิสมนิสฺสิโต** นาม, มิจฺฉาทิฏฺฐินิสฺสิโต **คหนนิสฺสิโต,** พลวเนฺต ปุริเส นิสฺสิโต **พลวนิสฺสิโต** นามาติ ทเสฺสโนฺต **“เอโก วิสมานี”**ติอาทิมาหฯ

อุโกฺกฏนเภทาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิกรณนิทานาทิวณฺณนา

๓๔๒. **อาปตฺติํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกอาปตฺติวเสนา**ติ ปเรสํ, อตฺตโน จ อาปตฺติํ ปฏิจฺฉาเทนฺตานํ วชฺชปฏิจฺฉาทีนํ ปาราชิกาทิอาปตฺติเมว สนฺธาย วุตฺตํ, น สพฺพาปตฺติโยฯ **กิจฺจํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกกิจฺจาน**นฺติ อุเกฺขปนียาทิกมฺมํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกานํ ตทนุวตฺติกาย ภิกฺขุนิยา ยาวตติยานุสฺสาวนานํ กิจฺจานํ วเสน, น สเพฺพสํ กิจฺจานํ วเสนาติฯ

๓๔๔. ปาฬิยํ ‘‘กติหิ อธิกรเณหี’’ติ ปุจฺฉาย ‘‘เอเกน อธิกรเณน กิจฺจาธิกรเณนา’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘กติสุ ฐาเนสู’’ติ ปุจฺฉาย ‘‘ตีสุ ฐาเนสุ สงฺฆมเชฺฌ, คณมเชฺฌ, ปุคฺคลสฺส สนฺติเก’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘กติหิ สมเถหี’’ติ ปุจฺฉาย ‘‘ตีหิ สมเถหี’’ติ วุตฺตํฯ ตีหิปิ เอเตหิ เอโก วูปสมนปฺปกาโรว ปุจฺฉิโต, วิสฺสชฺชิโต จาติ เวทิตโพฺพฯ

๓๔๘. **วิวาทาธิกรณํ โหติ อนุวาทาธิกรณ**นฺติอาทีสุ วิวาทาธิกรณเมว อนุวาทาธิกรณาทิปิ โหตีติ ปุจฺฉาย วิวาทาธิกรณํ วิวาทาธิกรณเมว โหติ, อนุวาทาทโย น โหตีติ วิสฺสชฺชนํฯ

อธิกรณนิทานาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สตฺตสมถนานาตฺถาทิวณฺณนา

๓๕๔. อธิกรณปุจฺฉาวิสฺสชฺชเน ปาฬิยํ **วิปจฺจยตาย โวหาโร**ติ วิรูปวิปากาย อญฺญมญฺญํ ทุกฺขุปฺปาทนาย กายวจีโวหาโรฯ **เมธค**นฺติ วุทฺธิปฺปโตฺต กลโหฯ

อนุสมฺปวงฺกตาติ วิปตฺติโจทนาย อนุ อนุ สํยุชฺชนวเสน นินฺนตาฯ

อพฺภุสฺสหนตาติ อติวิย สญฺชาตุสฺสาหตาฯ **อนุพลปฺปทาน**นฺติ โจทกานมฺปิ อุปตฺถมฺภกรณํฯ **กมฺมสงฺคหาภาวนา**ติ สงฺฆสมฺมุขตาทิมตฺตสฺส สมฺมุขาวินยสฺส สงฺฆาทีหิ กตฺตพฺพกิเจฺจสุ สงฺคหาภาวาฯ

สตฺตสมถนานาตฺถาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิกรณเภทวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

ทุติยคาถาสงฺคณิกํ

โจทนาทิปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๕๙. ทุติยคาถาสงฺคณิกาย ‘‘โจทนา กิมตฺถายา’’ติอาทิกา ปุจฺฉา อุปาลิเตฺถเรน กตาฯ ‘‘โจทนา สารณตฺถายา’’ติอาทิวิสฺสชฺชนํ ภควตา วุตฺตํฯ อุปาลิเตฺถโร สยเมว ปุจฺฉิตฺวา วิสฺสชฺชนํ อกาสีติปิ วทนฺติฯ

มนฺตคฺคหณนฺติ เตสํ วิจารณาคหณํ, สุตฺตนฺติกเตฺถรานํ, วินยธรเตฺถรานญฺจ อธิปฺปาย คหณนฺติ อโตฺถฯ **ปาเฏกฺกํ วินิจฺฉยสนฺนิฏฺฐาปนตฺถ**นฺติ เตสํ ปเจฺจกํ อธิปฺปายํ ญตฺวา เตหิ สมฺฏฺฐาปิตนยมฺปิ คเหตฺวา วินิจฺฉยปริโยสาปนตฺถนฺติ อธิปฺปาโยฯ

‘‘มา โข ตุริโต อภณี’’ติอาทินา อภิมุเข ฐิตํ กญฺจิ อนุวิชฺชกํ โอวทเนฺตน วิย เเถรน อนุวิชฺชกวตฺตํ กถิตํฯ

อนุยุญฺชนวตฺตนฺติ อนุยุชฺชนกฺกมํ, ตํ ปน ยสฺมา สพฺพสิกฺขาปทวีติกฺกมวิสเยปิ ตํตํสิกฺขาปทานุโลเมน กตฺตพฺพํ, ตสฺมา ‘‘สิกฺขาปทานุโลมิก’’นฺติ วุตฺตํฯ **อตฺตโน คตึ นาเสตี**ติ อตฺตโน สุคติคมนํ วินาเสติฯ

อนุสนฺธิต-สโทฺท ภาวสาธโนติ อาห **‘‘อนุสนฺธิตนฺติ กถานุสนฺธี’’**ติฯ **วตฺตานุสนฺธิเตนา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **วตฺตานุสนฺธิเตนา**ติ อาจารานุสนฺธินา, อาจาเรน สทฺธึ สเมนฺติยา ปฏิญฺญายาติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘ยา อสฺส วเตฺตนา’’**ติอาทิฯ

ปาฬิยํ **สญฺจิจฺจ อาปตฺติ**นฺติอาทิ อลชฺชิลชฺชิลกฺขณํ ภิกฺขุภิกฺขุนีนํ วเสน วุตฺตํ เต สเณฺญว สพฺพปฺปการโต สิกฺขาปทาธิการตฺตาฯ สามเณราทีนมฺปิ สาธารณวเสน ปน สญฺจิจฺจ ยถาสกํ สิกฺขาปทวีติกฺกมนาทิกํ อลชฺชิลชฺชิลกฺขณํ เวทิตพฺพํฯ

กถานุสนฺธิวจนนฺติ จุทิตกอนุวิชฺชกานํ กถาย อนุสนฺธิยุตฺตํ วจนํ น ชานาติ, เตหิ เอกสฺมึ การเณ วุเตฺต สยํ ตํ อสลฺลเกฺขตฺวา อตฺตโน อภิรุจิตเมว อสมฺพนฺธิตตฺถนฺติ อโตฺถฯ **วินิจฺฉยานุสนฺธิวจนญฺจา**ติ อนุวิชฺชเกน กตสฺส อาปตฺตานาปตฺติวินิจฺฉยสฺส อนุคุณํ, สมฺพนฺธวจนญฺจฯ

โจทนาทิปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โจทนากณฺฑํ

อนุวิชฺชกกิจฺจวณฺณนา

๓๖๐. ปาฬิยํ **ยํ โข ตฺวน**ฺติอาทีสุ ตฺวํ, อาวุโส, ยํ อิมํ ภิกฺขุํ โจเทสิ, ตํ กิมฺหิ โทเส โจเทสิ, กตราย วิปตฺติยา โจเทสีติ อโตฺถ. เอวํ สพฺพตฺถ.

๓๖๑. อสุทฺธปริสงฺกิโตติ อสุทฺธาย อฏฺฐาเน อุปฺปนฺนาย ปริสงฺกาย ปริสงฺกิโต. เตนาห "**อมูลกปริสงฺกิโต**"ติ.

๓๖๔. ปาฬิยํ **อุโปสโถ สามคฺคตฺถายา**ติ วิสุทฺธานํ ภิกฺขูนํ อโญฺญญฺญนิรเปโกฺข อหุตฺวา อุโปสโถ อุโปสถฏฺฐานํ สนฺนิปติตฺวา "ปาริสุทฺธึ อายสฺมโนฺต อาโรเจถ, ปริสุเทฺธตฺถายสฺมโนฺต, ปริสุโทฺธ อหํ อาวุโส"ติอาทินา อญฺญมญฺญํ ปริสุทฺธิวีมํสนาโรจนวเสน อยุเตฺต วิวเชฺชตฺวา ยุเตฺตเหว กายจิตฺตสามคฺคีกรณตฺถาย.

วิสุทฺธาย ปวารณาติ ทิฏฺฐสุตาทีหิ อญฺญมญฺญํ กถาเปตฺวา วิสุทฺธิสมฺปาทนตฺถายาติ อโตฺถ. **อุโภ เอเต**ติ อามิสปุคฺคลนิสฺสยเน เอเต อุโภ.

อนุวิชฺชกกิจฺจวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

จูฬสงฺคามํ

อนุวิชฺชกสฺส ปฏิปตฺติวณฺณนา

๓๖๕. **ตตฺร หีติ** ตสฺมิํ สนฺนิปาเตฯ **อตฺตปจฺจตฺถิกา**ติ ลชฺชิเปสลสฺส โจทกปาปครหีปุคฺคลสฺส อนตฺถกามา เวรีปุคฺคลาฯ **สาสนปจฺจตฺถิกา**ติ อตฺตโน อนาจารานุคุณํ พุทฺธวจนํ ปกาเสนฺต ตณฺหาคติกา, ทิฏฺฐิคติกา จฯ **อโชฺฌคาเหตฺวา**ติ อลชฺชิอภิภวนวเสน สงฺฆมชฺฌํ ปวิสิตฺวาฯ **โส สงฺคามาวจโร**ติ โส โจทโก สงฺคามาวจโร นามฯ **ทิฏฺฐสุตมุตมฺปิ ราชกถาทิกนฺ**ติ ทิฏฺฐสุตวเสเนว ราชโจราทิกถํ, มุตวเสนปิ อนฺนาทิกถญฺจ อกเถเนฺตนาติ โยเชตพฺพํฯ **กปฺปิยากปฺปิยนิสฺสิตา วา**ติอาทีสุ รูปารูปปฏิเจฺฉทปเทน สกลอภิธมฺมตฺถปิฏกตฺตํ ทเสฺสติฯ **สมถาจาราทีหิ ปฏิสํยุตฺตนฺ**ติ สกลสุตฺตนฺตปิฏกตฺตํฯ ตตฺถ **สมถาจาโร** นาม สมถภาวนากฺกโมฯ ตถา **วิปสฺสนาจาโร**ฯ **ฐานนิสชฺชวตฺตาทินิสฺสิตา**ติ สงฺฆมชฺฌาทีสุ ครุจิตฺตีการํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ฐานาทิกฺกมนิสฺสิตา เจว จุทฺทสมหาวตฺตาทิวตฺตนิสฺสิตา จ, **อาทิ**-สเทฺทน อปฺปิจฺฉตาทินิสฺสิตา จาติ อโตฺถฯ **ปเญฺห อุปฺปเนฺน**ติ เกนจิ อุปฺปเนฺน ปเญฺห ปุจฺฉิเตฯ อิทญฺจ อุปลกฺขณมตฺตํ, ยํ กิญฺจิ อุปฏฺฐิตํ ธมฺมํ ภาสสฺสูติ อธิปฺปาโยฯ

กุลปเทโส นาม ขตฺติยาทิชาติยมฺปิ กาสิกราชกุลาทิกุลวิเสโสฯ เอตเมวาห **“กุลปเทโส ขตฺติยกุลาทิวเสเนว เวทิตโพฺพ”**ติฯ **สนฺนิปาตมณฺฑเล**ติ อตฺตโน อนุวิชฺชมานปฺปการํ สงฺฆสฺส ญาปนตฺถํ อุฏฺฐาย สงฺฆสนฺนิปาตมเชฺฌ อิโต จิโต จ ปเรสํ มุขํ โอโลเกเนฺตน น จริตพฺพํฯ ยถานิสิเนฺนเนว ธมฺมวินยานุคุณํ วินิจฺฉยํ ยถา สเพฺพ สุณนฺติ, ตถา วตฺตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

ปาฬิยํ **อจณฺฑิกเตนา**ติ อกตจณฺฑภาเวน, อผรุเสนาติ อโตฺถฯ **“หิตานุกมฺปินา”**ติ เอเตน เมตฺตาปุพฺพภาโค วุโตฺตฯ **“การุณิเกน ภวิตพฺพ”**นฺติ อิมินา อปฺปนาปฺปตฺตกรุณา วุตฺตาฯ **“หิตปริสกฺกินา”**ติ อิมินา กรุณาปุพฺพภาโคฯ เตนาห **“กรุณา จ กรุณาปุพฺพภาโค จ อุปฏฺฐาเปตโพฺพติ อยํ ปททฺวเยปิ อธิปฺปาโย”**ติฯ **ลชฺชิยา**ติ ลชฺชินีฯ

อนุโยควตฺตํ กถาเปตฺวาติ ‘‘กาเลน วกฺขามี’’ติอาทินา (ปริ. ๓๖๒) วุตฺตวตฺตํฯ อนุยุญฺชนาจารกฺกเมเนว อนุยุญฺชนํ **อนุโยควตฺตํ** นาม, ตํ กถาเปตฺวา เตเนว กเมน อนุยุญฺชาเปตฺวาติ อโตฺถฯ **อุชุมทฺทเวนา**ติ เอตฺถ อชฺฌาหริตพฺพปทํ ทเสฺสติ **“อุปจริตโพฺพ”**ติฯ ‘‘ธเมฺมสุ จ ปุคฺคเลสุ จา’’ติ อิทํ ‘‘มชฺฌเตฺตน ภวิตพฺพ’’นฺติ ปทเตน สมฺพนฺธิตพฺพนฺติ อาห **“ธเมฺมสุ จ ปุคฺคเลสุ จ…เป.… มชฺฌโตฺตติ เวทิตโพฺพ”**ติฯ ยญฺหิ ยตฺถ กตฺถจิ กตฺตพฺพํ, ตํ ตตฺถ อติกฺกมโนฺต มชฺฌโตฺต นาม น โหติ, ธเมฺมสุ จ คารโว กตฺตโพฺพฯ ปุคฺคเลสุ ปน เมตฺตาภาเวน ปกฺขปาตคารโวฯ ตสฺมา อิมํ วิธิํ อนติกฺกโนฺตว เตสุ มชฺฌโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ

๓๖๖. **สํสนฺทนตฺถ**นฺติ อาปตฺติ วา อนาปตฺติ วาติ สํสเย ชาเต สํสนฺทิตฺวา นิจฺฉยกรณตฺถํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อตฺถทสฺสนายา**ติ สาเธตพฺพสฺส อาปตฺตาทิอุปเมยฺยตฺถสฺส โจทกจุทิตเก อตฺตโน ปฏิญฺญาย เอว สรูปวิภาวนตฺถํฯ **อโตฺถ ชานาปนตฺถายา**ติ เอวํ วิภาวิโต อโตฺถ โจทกจุทิตกสงฺฆานํ ญาปนตฺถาย นิชฺฌาปนตฺถาย, สมฺปฏิจฺฉาปนตฺถายาติ อโตฺถฯ **ปุคฺคลสฺส ฐปนตฺถายา**ติ โจทกจุทิตเก อตฺตโน ปฏิญฺญาย เอว อาปตฺติยํ, อนาปตฺติยํ วา ปติฏฺฐาปนตฺถายฯ **สารณตฺถายา**ติ ปมุฏฺฐสราปนตฺถายฯ **สวจนียกรณตฺถายา**ติ โทเส สาริเตปิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปฏิกมฺมํ อกโรนฺตสฺส สวจนียกรณตฺถายฯ **“น เต อปสาเทตพฺ**

พา”ติ อิทํ อธิเปฺปตตฺถทสฺสนํฯ ตตฺถ อวิสํวาทกฎฺฐาเน ฐิตา เอว น อปสาเทตพฺพา, น อิตเร ติ ทฎฺฐพฺพํฯ

อปฺปจฺจยปรินิพฺพานตฺถายาติ อายตึ ปฎิสนฺธิยา อการณภูตปรินิพฺพานตฺถายฯ ปรินิพฺพานญฺหิ นาม ขีณาสวานํ สพฺพปจฺฉิมา จุติจิตฺตกมฺมชรูปสงฺขาตา ขนฺธา, เต จ สพฺพาการโต สมุจฺฉินฺนานุสยตาย ปุนพฺภวาย อนนฺตราทิปจฺจยา น โหนฺติ อเญฺญหิ จ ตณฺหาทิปจฺจเยหิ วิรหิตตฺตาฯ ตสฺมา “**อปฺปจฺจยปรินิพฺพาน**”นฺติ วุจฺจติฯ **ตนฺ**ติ วิมุตฺติญาณทสฺสนํฯ เตเนวาห “**ตสฺมิ**”นฺติฯ **วินยมนฺตนา**ติ วินยวินิจฺฉโยฯ **โสตาวธาน**นฺติ โสตสฺส โอทหนํ, สวนนฺติ อตฺโถฯ เตนาห “**ยํ อุปฺปชฺชติ ญาณ**”นฺติฯ ยถาวุตฺตาย วินยสํวราทิการณปรมฺปราย วิมุตฺติยา เอว ปธานตฺตา สา ปุน จิตฺตสฺส วิโมกฺขติ อุทฺธโฎติ อาห “**อรหตฺตผลสงฺขาโต วิโมกฺข**”ติฯ อถ วา **โย** ยํ กิญฺจิ ธมฺมํ **อนุปาทิยิตฺวา** ปรินิพฺพานวเสน **จิตฺตสฺส** จิตฺตสนฺตติยา, ตปฺปฎิพทฺธกมฺมชรูปสนฺตติยา จ **วิโมกฺข** วิมุจฺจนํ อปุนปฺปวตฺติวเสน วิคโม, **เอตทตฺถาย** เอตสฺส วิคมสฺสตฺถาย เอวาติ เอวํ นิคมนวเสนเปตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๓๖๗. อนุโยควตฺตคาถาสุ **กุสเลน พุทฺธิมตา**ติ สมฺมาสมฺพุเทฺธนฯ **กต**นฺติ นิพฺพตฺติตํ, ปกาสิตนฺติ อโตฺถฯ **เตเนวา**ติอาทีสุ เตเนว กตากตสฺส อชานเนว ปุพฺพาปรํ อชานนสฺส, อญฺญสฺสปิ ภิกฺขุโน ยํ กตากตํ โหติ, ตมฺปิ น ชานาตีติ อโตฺถฯ **อตฺตโน สทิสายา**ติ ยถาวุเตฺตหิ โทเสหิ ยุตฺตตาย อตฺตนา สทิสายฯ

อนุวิชฺชกสฺส ปฎิปตฺติวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

มหาสงฺคามํ

โวหรเนฺตน ชานิตพฺพาทิวณฺณนา

๓๖๘-๓๗๔. มหาสงฺคาเม ปาฬิยํ **สงฺคามาวจเรนา**ติ อนุวิชฺชกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **วตฺถู**ติ เมถุนาทิวีติกฺกโมฯ **นิทานนฺ**ติ เวสาลิอาทิปญฺญตฺติฏฺฐานํฯ **ปุคฺคโล อการโก ชานิตโพฺพ**ติ เอตฺถ สเงฺฆ วา คเณ วา ปริณายกภูโต ปุคฺคโลติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๓๗๕. **วิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปท**นฺติ นีลาทิทสนฺนํ สุกฺกานํ โมจนวเสน วุตฺตํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทํฯ ตญฺหิ เตลาทิมนฺทวณฺณานํ นีลาทิปจฺรวณฺณานํ วเสน **“วณฺณาวณฺณา”**ติ วุตฺตํฯ ปจฺรเตฺถ หิ อิธ อวโณฺณติ **อ**-กาโรฯ

๓๗๙. **ยาว อกนิฏฺฐพฺรหฺมาโน ทฺวิธา โหนฺตี**ติ เอตฺถ อวิหาทิสุทฺธาวาสิกา อญฺญภูมีสุ อริยา ธมฺมวาทีปกฺขํ เอว ภชนฺติ, อิตเร ทฺวิธมฺปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

โวหรเนฺตน ชานิตพฺพาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กถินเภทํ

กถินอตฺถตาทิวณฺณนา

๔๐๔. กถิเน **อนาคตวเสนา**ติ อุทกาหรณาทิปโยเค อุปฺปเนฺน ปจฺฉา โธวนาทิปุพฺพกรณสฺส อุปฺปตฺติโต ตปฺปโยคสฺส อนาคตวเสเนว อนนฺตรปจฺจโยฯ ปจฺจยตฺตญฺจสฺส การิยภูตสฺส ยสฺมา นิปฺผาเทตพฺพตํ นิสฺสาย ปจฺจยา ปวตฺตา, น วินา เตน, ตสฺมา เตน ปริยาเยน วุตฺตํ, น สภาวโต สพฺพตฺถฯ เตนาห **“ปโยคสฺส หี”**ติอาทิฯ ตตฺถ ปโยคสฺส สตฺตวิธมฺปิ ปุพฺพกรณํ ปจฺจโย โหตีติ สมฺพนฺโธฯ การณมาห **“ยสฺมา”**ติอาทิฯ **ปุพฺพกรณสฺสตฺถายา**ติ ปุพฺพกรณสฺส นิปฺผาทนตฺถายฯ **ปุเรชาตปจฺจเย**ติ ปุเรชาตปจฺจยสฺส วิสเยฯ **เอสา**ติ ปโยโคฯ โธวนาทิธเมฺมสุ เอกมฺปิ อตฺตโน ปุเรชาตปจฺจยภูตํ ธมฺมํ น ลภติ, อตฺตโน อุปฺปตฺติโต ปุเรชาตสฺส ปุพฺพกรณสฺส อภาวาติ อโตฺถฯ **ลภตี**ติ ปจฺฉาชาตปจฺจยํ ปุพฺพกรณํ ลภติ, ปจฺฉาชาตปจฺจโย โหตีติ อโตฺถฯ

ปาฬิยํ **ปนฺนรส ธมฺมา สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย**ติ เอตฺถ ปุพฺพกรณสฺสาติ วา ปโยคสฺสาติ วา อญฺญสฺส กสฺสจิ ปจฺจยุปฺปนฺนสฺส อปรามฏฺฐตฺตา ปนฺนรส ธมฺมา สยํ อญฺญมญฺญสหชาตปจฺจเยน ปจฺจโยติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพ, เตหิ สห อุปฺปชฺชนกสฺส อญฺญสฺส อภาวาฯ เอวํ อุปริ สพฺพตฺถฯ เตนาห **“สหชาตปจฺจยํ ปนา”**ติอาทิฯ **มาติกา จ ปลิโพธา จา**ติ เอตฺถ **จ**-สเทฺทน ปญฺจานิสํสานิ คหิตานีติ ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ **มาติกานญฺจ ปลิโพธานญฺจา**ติ เอตฺถาปิฯ เตหิปิ อโตฺถ อนนฺตรเมว มาติกาทีหิ สห ชายนฺติฯ เตเนว ‘‘ปนฺนรส ธมฺมา สหชาตปจฺจเยน ปจฺจโย’’ติ วุตฺตาฯ **อาสา**ติ จีวราสาฯ **วตฺถู**ติ อาสาย นิมิตฺตภูตํ อนุปฺปนฺนจีวรํฯ ‘‘ทสฺสาม กริสฺสามา’’ติ หิ ทายเกหิ ปฏิญฺญาตจีวรํ นิสฺสาย อนนฺตรํ อุปฺปชฺชมานา จีวราสา อนนฺตรปจฺจยาทิภาเวน วุตฺตาฯ **อาสานญฺจ อนาสานญฺจา**ติ ลพฺภมานกจีวเร อุปฺปชฺชนกจีวราสานเญฺจว อลพฺภมาเน จีวเร อุปฺปชฺชนกอนาสานญฺจ, อาสานํ, ตพฺพิคมานญฺจาติ อโตฺถฯ ขเณ ขเณ อุปฺปตฺติเภทํ สนฺธาย **“อาสาน”**นฺติ พหุวจนํ กตํ, อาสาย , อนาสาย จาติ อโตฺถฯ เตนาห **“อาสา จ อนาสา จา”**ติฯ

กถินอตฺถตาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปุพฺพกรณนิทานาทิวิภาควณฺณนา

๔๐๖-๗. **ฉ จีวรานี**ติ โขมาทีสุ ฉสุ อญฺญตรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สพฺพสงฺคาหิกวเสน ปน **“จีวรานี”**ติ พหุวจนํ กตํฯ ปาฬิยํ ปเนตฺถ **วตฺถุ, อาสา จ อนาสา จา**ติอาทีสุ อตฺถเต กถิเน อานิสํสวเสน อุปฺปชฺชนกปจฺจาสาจีวรํ ‘‘วตฺถู’’ติ วุตฺตํฯ กถินจีวรํ เหตุปจฺจย-สเทฺทหิ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๔๐๘. **ปจฺจุทฺธาโร ตีหิ ธเมฺมหี**ติอาทิ กถินตฺถารตฺถาย ติจีวรโต อญฺญํ วสฺสิกสาฏิกาทึ ปจฺจุทฺธริตุํ, อธิฏฺฐหิตฺวา อตฺถริตุญฺจ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **“วจีเภเทนา”**ติ เอเตน เกวลํ กาเยน กถินตฺถาโร น รุหตีติ ทเสฺสติฯ

ปุพฺพกรณนิทานาทิวิภาควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กถินาทิชานิตพฺพวิภาควณฺณนา

๔๑๒. **เยสุ รูปาทิธเมฺมสูติ** ‘‘ปุริมวสฺสํวุตฺถา ภิกฺขู, ปญฺจหิ อนูโน สงฺโฆ, จีวรมาโส, ธเมฺมน สเมน สมุปฺปนฺนํ จีวร’’นฺติ เอวมาทีสุ เยสุ รูปารูปธเมฺมสุฯ **สตีติ** สเนฺตสุฯ **มิสฺสีภาโว**ติ สํสคฺคตา สมูหปญฺญตฺติมตฺตํฯ เตนาห **‘‘น ปรมตฺถโต เอโก ธโมฺม อตฺถี’’**ติฯ

๔๑๖. **เอกโต อุปฺปชฺชนฺตีติ** กถินุทฺธาเรน สห อุปฺปชฺชมานารหา โหนฺตีติ อโตฺถฯ กถินตฺถารโต หิ ปภุติ สเพฺพ กถินุทฺธารา ตํ ตํ การณนฺตรมาคมฺม อุปฺปชฺชนฺติ, ตสฺมา สเพฺพ **เอกุปฺปาทา** นาม ชาตาฯ เตสุ อนฺตรุพฺภารสหุพฺภารา เทฺว เอว ตํ วิหารํ อนตฺถตกถินวิหารสทิสํ กโรนฺตา สยํ สกเลน กถินตฺถาเรน สห นิรุชฺฌนฺติ อุทฺธารภาวํ ปาปุณนฺติ ฯ อวเสสา ปน ตํ ตํ ปาฏิปุคฺคลิกเมว กถินตฺถารํ ทฺวินฺนํ ปลิโพธานํ อุปจฺฉินฺทนวเสน นิโรเธนฺตา สยํ อุทฺธารภาวํ ปาปุณนฺติ, น สกลํ กถินตฺถารํฯ กถินุทฺธารานญฺจ **นิโรโธ** นาม ตํ ตํ การณมาคมฺม อุทฺธารภาวปฺปตฺติ, เอวญฺจ อุปฺปตฺติ นาม กถินุทฺธาโร เอวฯ เตนาห **‘‘สเพฺพปิ อตฺถาเรน สทฺธิํ เอกโต อุปฺปชฺชนฺตี’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **ปุริมา เทฺว**ติ ‘‘เอกุปฺปาทา เอกนิโรธา’’ติ ปาฬิยํ ปฐมํ วุตฺตา อนฺตรุพฺภารสหุพฺภารา เทฺวฯ **เตสู**ติ ปกฺกมนนฺติกาทีสุฯ **อุทฺธารภาวํ ปเตฺตสู**ติ อุทฺธารภาวปฺปตฺติสงฺขาตนิโรธํ ปเตฺตสูติ อโตฺถฯ **อตฺถาโร ติฎฺฐตี**ติ กตจีวรํ อาทาย ปกฺกนฺตาทิปุคฺคลํ ฐเปตฺวา ตทวเสสานํ ปลิโพธสพฺภาวโต กถินตฺถาโร ติฎฺฐติฯ

กถินาทิชานิตพฺพวิภาควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปญฺญตฺติวคฺควณฺณนานโย นิฎฺฐิโตฯ

สงฺคหวโคฺค

อุปาลิปญฺจกํ

นปฺปฏิปฺปสฺสมฺภนวคฺควณฺณนา

๔๒๑. **สมเคฺคหิ กรณียานี**ติ วิวาทาธิกรเณหิ ปุเพฺพ อสมคฺคา หุตฺวา ปจฺฉา สามคฺคึ อุปคเตหิ กตฺตพฺพานิฯ กึ ปน อสญฺญตมิสฺสปริสาย สทฺธึ ลชฺชิโน สามคฺคึ กโรนฺตีติ อาห **“อุโปสถปวารณาทีสุ หี”**ติอาทิฯ ตตฺถ **ฐิตาสู**ติ อุโปสถปวารณาสุ อปฺปวตฺตีสุฯ **อุปตฺถโมฺภน ทาตโพฺพ**ติ อุปรูปริ อปฺปวตฺตนตฺถาย มยมฺปิ อุโปสถํ น กริสฺสามาติอาทินา กลหสฺส อุปตฺถโมฺภ น ทาตโพฺพ, ธเมฺมน วินเยน สามคฺคึ กตฺวา สมเคฺคหิว อสญฺญตา ภิกฺขู วิเนตพฺพาติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **“สเจ สโงฺฆ อจฺจยํ เทสาเปตฺวา”**ติอาทิฯ **ภิกฺขุโน นกฺขมตี**ติ เกสุจิ ปุคฺคเลสุ อปฺปมตฺตกโทสทสฺสเนน น รุจฺจติฯ **ทิฏฺฐาวิกมฺมมฺปิ กตฺวา**ติ ‘‘น เมตํ ขมตี’’ติ สภาคสฺส ภิกฺขุโน อตฺตโน ทิฏฺฐึ อาวิกตฺวาฯ **อุเปตพฺพา**ติ สาสนหานิยา อภาวา สามคฺคึ อโกเปตฺวา กายสามคฺคี ทาตพฺพา, อีทิเส ฐาเน อลชฺชิปริโภโค อาปตฺติกโร น โหติ, วฏฺฏติ เยวฯ เย ปน สาสนวินาสาย ปฏิปนฺนา, เตหิ สห น วตฺตติ, อาปตฺติ เอว โหติ สาสนวินาโส จฯ เตนาห **“ยตฺร ปน อุทฺธมฺม”**นฺติอาทิฯ **“ทิฏฺฐาวิกมฺมํ น วฏฺฏตี”**ติ อิมินา ทิฏฺฐิยา อาวิกตายปิ อาปตฺตึ ทเสฺสติฯ

๔๒๒. **กณฺหวาโจ**ติ ราคโทสาทีหิ กิลิฏฺฐวจโนฯ อนตฺถกวจนสฺส ทีปนํ ปกาสนํ อสฺสาติ **อนตฺถกทีปโนฯ มานํ นิสฺสายา**ติ วินิจฺฉยกรณํ ตว ภาโรติ สเงฺฆน ภาเร อกเตปิ ‘‘อหเมเวตฺถ โวหริตุํ อรหรูโป’’ติ มานํ นิสฺสายฯ **ยถาทิฏฺฐิยา**ติ อนุรูปลทฺธิยาฯ ยสฺส หิ อตฺถสฺส ยา ทิสี ทิฏฺฐิ อนุรูปา, ตํ คเหตฺวา น พฺยากตาติ อโตฺถ ฯ**อสฺส อตฺตโน**ติ อธมฺมาทิอตฺถํ สนฺธาย วทติ, น ปุคฺคลํ, อสฺส อธมฺมาทิอตฺถสงฺขาตสฺส อตฺตโน สรูปสฺส ยา อนุรูปา ทิฏฺฐีติ อโตฺถฯ **ลทฺธึ นิกฺขิปิตฺวา**ติ อนุรูปลทฺธึ ฉเฑฺฑตฺวา, อคฺคเหตฺวาติ อโตฺถฯ เตนาห **“อธมฺมาทีสุ ธมฺมาทิลทฺธิโก หุตฺวา”**ติฯ อถ วา อตฺตโน ลทฺธึ นิคูหิตฺวา ปุคฺคลานุคฺคุณํ ตถา พฺยากโรโนฺต น ยถาทิฏฺฐิยา พฺยากตา นามฯ อิมสฺมึ ปเกฺข **อธมฺมาทีสุ ธมฺมาทิลทฺธิโก หุตฺวา**ติ เอตฺถ อธมฺมาทีสุ ธมฺมาทิลทฺธิโก วิย หุตฺวาติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ

นปฺปฏิปฺปสฺสมฺภนวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โวหารวคฺคาทิวณฺณนา

๔๒๔. **กมฺมญตฺตี**ติ กมฺมภูตา ญตฺติฯ อนุสฺสาวนนิรเปกฺขา ญตฺติกมฺมภูตา ญตฺตีติ อโตฺถฯ **กมฺมปาทญตฺติ** นาม ญตฺติทุติยกมฺมาทีสุ อนุสฺสาวนกมฺมสฺส ปาทภูตา อธิฏฺฐานภูตา ญตฺติฯ **นวสุ ฐาเนสู**ติ โอสารณาทีสุ นวสุ ฐาเนสุฯ **ทฺวีสุ ฐาเนสู**ติ ญตฺติทุติยญตฺติจตุตฺถกเมฺมสุฯ

สุตฺตานุโลมนฺติ อุภโตวิภเงฺค สุตฺตานุโลมภูเต มหาปเทเส สนฺธาย วุตฺตํฯ **วินยานุโลม**นฺติ ขนฺธกปริวารานุโลมภูเต มหาปเทเสฯ **สุตฺตนฺติเก จตฺตาโร มหาปเทเส**ติ สุตฺตาภิธมฺมปิฏเกสุ อนุญฺญาตปฏิกฺขิตฺตสุตฺตานุโลมวเสน นยโต คเหตเพฺพ จตฺตาโร อเตฺถฯ

๔๒๕. **ทิฏฺฐีนํ อาวิกมฺมานี**ติ อาปตฺติลทฺธีนํ ปกาสนานิ, อาปตฺติเทสนากมฺมานีติ อโตฺถฯ

ยถา จตูหิ ปญฺจหิ ทิฏฺฐิ อาวิกตา โหตีติ ยถา อาวิกเต จตูหิ ปญฺจหิ เอกีภูเตหิ เอกสฺส ปุคฺคลสฺส สนฺติเก อาปตฺติ เทสิตา นาม โหติ, เอวํ เทเสตีติ อโตฺถฯ เอวํ เทเสนฺโต จ อตฺตนา สทฺธึ ตโย วา จตฺตาโร วา ภิกฺขู คเหตฺวา เอกสฺส สนฺติเก เทเสติฯ เอวํ เทเสตุํ น วฏฺฏติฯ เทสิตา จ อาปตฺติ น วุฏฺฐาติ, เทสนาปจฺจยา ทุกฺกฏญฺจ โหติฯ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ ปน เอกโต เทเสตุํ วฏฺฏติฯ

๔๔๔. **อทสฺสเนนา**ติ อิมสฺส อกปฺปิยํ ปริวเชฺชนฺตานํ วินยธรานํ ปฏิปตฺติยา อทสฺสเนน , เตสํ ทิฏฺฐานุคตึ อนาปชฺชเนนาติปิ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **อกปฺปิเย กปฺปิยสอญฺตายา**ติ รชตาทิอกปฺปิเย ติปุอาทิสญฺญิตาย ฯ **ปุจฺฉิตฺวา วา อเณฺญสํ วา วุจฺจมานํ อสุณโนฺต อาปชฺชตี**ติ เอตฺถ ปุจฺฉิตฺวา อสุณโนฺต วา ปุจฺฉิยมานํ อสุณโนฺต วาติ ปเจฺจกํ โยเชตพฺพํฯ **เอกรตฺตาติกฺกมาทิวเสนา**ติ อธิฏฺฐิตจีวเรน วิปฺปวสิตฺวา เอกรตฺตาติกฺกเมน ปาจิตฺติยํ อาปชฺชติฯ **อาทิ**-สเทฺทน ฉรตฺตาติกฺกมาทีนํ สงฺคโหฯ

๔๕๐. **อนตฺถํ กลิสาสน**นฺติ อนตฺถาวหํ โกธวจนํ อาโรเปโนฺต โทสํ อาโรเปโนฺต อุปทฺทวาย ปริสกฺกตีติ อโตฺถฯ

๔๕๔. **โวหารนิรุตฺติยน**ฺติ ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส วาจกสเทฺท ปเภทคตญาณปฺปโตฺต น โหตีติ อโตฺถฯ

๔๕๕. **ปริมณฺฑลพฺยญฺชนาโรปเน กุสโล น โหตี**ติ ปริมณฺฑเลน ปทพฺยญฺชเนน วตฺถุํ, ปเรหิ วุตฺตํ ชานิตุญฺจ อสมโตฺถติ อโตฺถฯ

๔๕๘. **อนุสฺสาวเนนา**ติ อนุ อนุ กถเนนฯ เตนาห **“นนุ ตุเมฺห”**ติอาทิ, ยํ อโวจุมฺห, สุวายํ ปกาสิโตติ สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ **ยน**ฺติ อิทํ ยสฺมา วจนาเปกฺขํ น โหติ, วจนตฺถาเปกฺขเมว, ตสฺมา เตน วจเนน นานากรณาภาวํ ปกาสยิสฺสามาติ ยมตฺถํ อโวจุมฺหาติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ เตเนว **“สุวาย”**นฺติ ปุลฺลิงฺควเสน ปฏินิเทฺทโส กโต, ตสฺส โส อยํ นานากรณาภาโวติ อโตฺถฯ

๔๖๗. **มญฺจปทาทีสุปิ นฬาฏํ ปฏิหเญฺญยฺยา**ติ อนฺธกาเร จมฺมขณฺฑํ ปญฺญเปตฺวา วนฺทิตุํ โอนมนฺตสฺส นฬาฏํ วา อกฺขิ วา มญฺจาทีสุ ปฏิหญฺญติฯ เอเตน วนฺทโตปิ อาปตฺติอภาวํ วตฺวา วนฺทนาย สพฺพถา ปฏิเกฺขปาภาวญฺจ ทีเปติฯ เอวํ สพฺพตฺถ สุตฺตนฺตเรหิ อปฺปฏิกฺขิเตฺตสุฯ นคฺคาทีสุ ปน วนฺทิตุํ น วฏฺฏตีติฯ **เอกโต อาวโฏฺฏ**ติ เอกสฺมึ โทสาคติปเกฺข ปริวโตฺต ปวิโฏฺฐติ อโตฺถฯ เตนาห **“สปตฺตปเกฺข ฐิโต”**ติฯ **วนฺทิยมาโน**ติ โอนมิตฺวา วนฺทิยมาโนฯ วนฺทิตเพฺพสุ อุเทฺทสาจริโย, นิสฺสยาจริโย จ ยสฺมา นวกาปิ โหนฺติ, ตสฺมา เต วุฑฺฒา เอว วนฺทิยาติ เวทิตพฺพาฯ

๔๗๐. **ปุเพฺพ วุตฺตเมวา**ติ สหเสยฺยาทิปณฺณตฺติวชฺชํฯ **อิตรน**ฺติ สจิตฺตกํฯ

โวหารวคฺคาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อปรทุติยคาถาสงฺคณิกํ

กายิกาทิอาปตฺติวณฺณนา

๔๗๔. “**กติ อาปตฺติโย**”ติอาทินา อุปาลิเตฺถเรน วินยสฺส ปาฏวตฺถํ สยเมว ปุจฺฉิตฺวา วิสฺสชฺชนํ กตํฯ **ภิกฺขุนีนํเยว...เป.... อฏฺฐวตฺถุกา นามา**ติ ภิกฺขุนีนํ ปญฺญตฺตา เอกา เอว อาปตฺติ อฏฺฐวตฺถุกา นามาติ อโตฺถฯ

๔๗๕. **กมฺมญฺจ กมฺมปาทกา จา**ติ เอตฺถ ยสฺมา ญตฺติกเมฺมสุ ญตฺติ สยเมว กมฺมํ โหติ, ญตฺติทุติยญตฺติจตุเตฺถสุ กเมฺมสุ อนุสฺสาวนสงฺขาตสฺส กมฺมสฺส ญตฺติปาทกภาเวน ติฏฺฐติ, ตสฺมา อิมานิ เทฺว ‘‘ญตฺติกิจฺจานี’’ติ วุตฺตานิฯ

ปาจิตฺติเยน สทฺธิํ ทุกฺกฏา กตาติ ทสสฺปิ สิกฺขาปเทสุ เอกโตอุปสมฺปนฺนาย วเสน วุตฺตทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปฐมสิกฺขาปทมฺหี**ติ ภิกฺขุโนวาทวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปทวิภเงฺค (ปาจิ. ๑๔๔ อาทโย)ฯ **อธมฺมกเมฺม**ติ ภิกฺขุโนวาทกสมฺมุติกเมฺม อธมฺมกเมฺม ชาเต อาปชฺชิตพฺพา เทฺว อาปตฺตินวกา, ธมฺมกเมฺม เทฺว อาปตฺตินวกาติ จตฺตาโร นวกา วุตฺตาฯ **อามกธญฺญํ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชนฺติยา** วิญฺญาปนาทิปุพฺพปโยเค ทุกฺกฏํ, อโชฺฌหาเร ปาจิตฺติยํฯ ปาจิตฺติเยน สทฺธิํ ทุกฺกฏา กตาเยวาติ วุตฺตํฯ

วิชหนฺตี ติฏฺฐตีติอาทีสุ ยทา ภิกฺขุนิยา เอเกน ปาเทน หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐตฺวา กิญฺจิ กมฺมํ กตฺวา ตโต อปเรน ปาเทน วิชหิตฺวา ฐาตุกามตา อุปฺปชฺชติ, ตทา สา ยถากฺกมํ ‘‘วิชหนฺตี ติฏฺฐติ, วิชหิตฺวา ติฏฺฐตี’’ติ อิมํ โวหารํ ลภติฯ อญฺญถา หิสฺสา คามูปจารโมกฺกนฺติยา วิเสโส น สิยา หตฺถปาสวิชหนสฺสาปิ คมนตฺตาฯ **นิสีทติ วา นิปชฺชติ วา**ติ เอตฺถาปิ ยถาวุตฺตาธิปฺปาเยน อทฺธาสเนน หตฺถปาสํ วิชหนฺตี นิสีทติ, สกเลน วา อาสเนน วิชหิตฺวา นิสีทติ, อทฺธสรีเรน วิชหนฺตี นิปชฺชติ, สกเลน สรีเรน วิชหิตฺวา นิปชฺชตีติ โยเชตพฺพํฯ

กายิกาทิอาปตฺติวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาจิตฺติยวณฺณนา

๔๗๖. **สพฺพานิ นานาวตฺถุกานี**ติ สปฺปินวนีตาทีนํ ปญฺจนฺนํ วตฺถูนํ เภเทน ปาจิตฺติยานิ ปญฺจ นานาวตฺถุกานิฯ เอส นโย ปณีตโภชนวิสเย **นว ปาจิตฺติยานี**ติอาทีสุปิฯ เอเตน เภสชฺชปณีตโภชนสิกฺขาปทานิ เอเกกสิกฺขาปทวเสน ปญฺญตฺตานิปิ วตฺถุเภเทน ปเจฺจกํ ปญฺจสิกฺขาปทนวสิกฺขาปทสทิสานิ ภิกฺขุนีนํ ปาฏิเทสนียาปตฺติโย วิยาติ ทเสฺสติฯ เตเนว ‘‘นานาวตฺถุกานี’’ติ วุตฺตํฯ สปฺปิํ เอว ปฏิคฺคเหตฺวา อเนกภาชเนสุ ฐเปตฺวา สตฺตาหํ อติกฺกาเมนฺตสฺส ภาชนคณนาย สมฺภวนฺติโย พหุกาปิ อาปตฺติโย เอกวตฺถุกา เอว โหนฺติ, เอวํ สปฺปิโภชนเมว พหูสุ ฐาเนสุ วิญฺญาเปตฺวา เอกโต วา วิสุํ วิสุเมว วา ภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺติโย เอกวตฺถุกา เอวาติ ทฏฺฐพฺพาฯ

ปาฬิยํ **เอกวาจาย เทเสยฺย, วุตฺตา อาทิจฺจพนฺธุนา**ติ เอตฺถ ‘‘เทเสยฺยาติ วุตฺตา’’ติ อิติ-สทฺทํ อชฺฌาหริตฺวา โยเชตพฺพํฯ เอวํ เสเสสุปิฯ

เภทานุวตฺตกานนฺติ เอตฺถ อาทิ-สโทฺท ลุตฺตนิทฺทิโฏฺฐฯ ยาวตติยกา จ สเพฺพ อุภโต วิภเงฺค อาคตา, สงฺฆาทิเสสสามเญฺญน เอกํ, ปาจิตฺติยสามเญฺญน จ เอกํ กตฺวา **"ยาวตติยเก ติโสฺส"**ติ วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ เอตฺถ จ ญตฺติยา ทุกฺกฏํ, ทฺวีหิ กมฺมวาจาหิ ถุลฺลจฺจยาปิ สนฺติ เอวฯ ตานิ มาติกาย น อาคตานิฯ มาติกาคตวเสน เหตฺถ ''ติโสฺส''ติ วุตฺตํฯ

สงฺฆาทีหีติ สงฺฆคณปุคฺคเลหิ การณภูเตหิฯ **อพฺภุณฺหสีโล**ติ ปริสุทฺธภาวูปคมเนน อภินวุปฺปนฺนสีโลฯ อภินวุปฺปนฺนญฺหิ ''อพฺภุณฺห''นฺติ วุจฺจติ, ปริสุทฺธสีโลติ อโตฺถฯ เตนาห **"ปากติโก"**ติฯ

"โกสมฺพกกฺขนฺธเก วุตฺตานิสํเส"ติ อิทํ โกสมฺพกกฺขนฺธเก ''สเจ มํ อิเม ภิกฺขู อาปตฺติยา อทสฺสเน อุกฺขิปิสฺสนฺติ, น มยา สทฺธิํ อุโปสถํ กริสฺสนฺตี''ติอาทินา อาปตฺติยา อทสฺสเน อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา ปเรสมฺปิ สทฺธาย อาปตฺติเทสนาวิธานมุเขน สามตฺถิยโต ปกาสิโตฯ เอกโต อุโปสถกรณ, ปวารณากรณ, สงฺฆกมฺมกรณ, อาสเนนิสีทน, ยาคุปาเนนิสีทน, ภตฺตเคฺคนิสีทน, เอกจฺฉเนฺนสยน, ยถาวุฑฺฒอภิวาทนาทิกรณสงฺขาเต อฎฺฐานิสํเส สนฺธาย วุตฺตํฯ

จตุนฺนนฺติ วินยปิฎเก อาคตานํ วเสน วุตฺตํฯ **กตมา ปน สา**ติ สา จตุพฺพิธา อจฺจยเทสนา กตมาติ อโตฺถฯ **อภิมาราน**นฺติ มารณตฺถาย ปโยชิตธนุคฺคหานํฯ **อุปฎฺฐายิกายา**ติ สหเสยฺยสิกฺขาปทวตฺถุสฺมิํ อาคตายฯ

อฎฺฐนฺนํ ภิกฺขุนีนนฺติ เถราสนโต ปฎฺฐาย อฎฺฐหิ ภิกฺขุนีหิ อิตราย อาคตาย วุฑฺฒาย ภิกฺขุนิยา อาสนํ ทาตพฺพํฯ อฎฺฐนฺนํ ปน ภิกฺขุนีนํ นวกาย อาคตาย อทาตุมฺปิ วฎฺฎติฯ ตาย ปน สงฺฆนวกาสเน ลโทฺธกาเส นิสีทิตพฺพํฯ อถ วา อฎฺฐนฺนํ วุฑฺฒานํ ภิกฺขุนีนํ อิตราย นวกตราย อาสนํ ทาตพฺพํฯ **กมฺมานิ นวา**ติ โอสารณาทีนิ นว เอวฯ

ปาจิตฺติยวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อวนฺทนียปุคฺคลาทิวณฺณนา

๔๗๗. ทส ชนาติ ''ทส อิเม, ภิกฺขเว, อวนฺทิยา''ติอาทินา (ปริ. ๓๓๐) วุตฺตา นวกอนุปสมฺปนฺนนานาสํวาสกมาตุคามปณฺฑกา ปญฺจ, ปาริวาสิกาทโย จ ปญฺจาติ ทส ชนาฯ

ทฺวาทส กมฺมโทสาติ โทสยุตฺตกมฺมานิ ทฺวาทสาติ อโตฺถฯ **กมฺมสมฺปตฺติโย**ติ สมฺปนฺนกมฺมานิ, วิสุทฺธกมฺมานีติ อโตฺถฯ **เอตเทวา**ติ ธเมฺมน สมคฺคเมวฯ

อนนฺตํ นิพฺพานํ อชินิ ชินิตฺวา ปฎิลภตีติ อนนฺตชิโนติ อาห **"ปริยนฺต"**อิจฺจาทิฯ **เสฺววา**ติ โส เอว ภควาฯ

"วินยํ ปฎิชานนฺตสฺส, วินยานิ สุโณม เต"ติอาทินา อุปาลิเตฺถเรเนว เอกํ วินยธรํ สมฺมุเข ฐิตํ ปุจฺฉเนฺตน วิย ปุจฺฉิตฺวา เตน วิสฺสชฺชิตํ วิย วิสฺสชฺชนํ กตํฯ ตตฺถ **วินยํ ปฎิชานนฺตสฺสา**ติ วินยํ ชานามีติ ปฎิชานนฺตสฺสฯ **วินยานี**ติ วินเย ตยา วุจฺจมาเน สุโณมฯ

๔๗๘. ปาฬิยํ **ปาราชิกา**ติอาทิ อุภโตวิภเงฺคสุ อาคเตสุ อคฺคหิตคฺคหณวเสน วุตฺตํฯ

อวนฺทนียปุคฺคลาทิวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

เสทโมจนคาถา

อวิปฺปวาสปญฺหาวณฺณนา

๔๗๙. เสทโมจนคาถาสุ **อกปฺปิยสโมฺภโค**ติ อนุปสมฺปเนฺนหิ สทฺธึ กาตุํ ปฏิกฺขิโตฺต อุโปสถาทิสํวาโส เอว วุโตฺต ฯ **ปญฺหา เมสา**ติ เอตฺถ **ม**-กาโร ปทสนฺธิกโร ฯ **เอสา**ติ จ ลิงฺควิปลฺลาสวเสน วุตฺตํ, ปโญฺห เอโสติ อโตฺถ ฯ **ปญฺห**-สโทฺท วา ทฺวิลิโงฺค ทฏฺฐโพฺพ ฯ เตนาห **“เอสา ปญฺหา”**ติอาทิ ฯ

ครุภณฺฑํ สนฺธายาติ ครุภเณฺฑน ครุภณฺฑปริวตฺตนํ สนฺธาย ฯ **ทสา**ติ ทส อวนฺทิยปุคฺคเล ฯ **เอกาทเส**ติ อภพฺพปุคฺคเล ฯ **สิกฺขาย อสาธารโณ**ติ ขุรภณฺฑํ ธาเรตุํ อนุญฺญาตสิกฺขาปเทน ภิกฺขูหิ อสาธารณสิกฺขาปโทติ อโตฺถ ฯ

อุพฺภกฺขเก น วทามีติ อกฺขโต อุทฺธํ สีเส ฐิตมุขมเคฺคปิ ปาราชิกํ สนฺธาย น วทามิ ฯ **อโธนาภิ**นฺติ นาภิโต เหฏฺฐา ฐิตวจฺจปสฺสาวมเคฺคปิ วิวชฺชิย อญฺญสฺมึ สรีรปฺปเทเส เมถุนธมฺมปจฺจยา กถํ ปาราชิโก สิยาติ อโตฺถ ฯ

เฉชฺชวตฺถุนฺติ ปาราชิกํ ฯ

อวิปฺปวาสปญฺหาวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

ปาราชิกาทิปญฺหาวณฺณนา

๔๘๐. **ทุสฺสกุฏิอาทีนี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน อจฺฉตรติปฺปฏฺฐาทีหิ, ติณปณฺณาทีหิ จ ปฏิจฺฉนฺนกุฏิโย สงฺคณฺหาติ ฯ ตาทิสาย หิ กุฏิยา พหิ ฐตฺวา อโนฺต ฐิตาย อิตฺถิยา มเคฺค ทุสฺสาทินา สนฺถตํ กตฺวา ปเวเสโนฺตปิ ปาราชิโก สิยา ฯ **ลิงฺคปริวตฺตํ สนฺธาย วุตฺตา**ติ ลิเงฺค ปริวเตฺต ปฏิคฺคหณสฺส วิชหนโต ปุน อปฺปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนาปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ

ปาฬิยํ **ภิกฺขู สิยา วีสติยา สมาคตา**ติ วีสติยา สงฺขาตาย ภิกฺขู สมาคตา, เอเตน สพฺพกมฺมารหตํ สงฺฆสฺส ทเสฺสติ ฯ

นิวโตฺถติ คาถาย อนฺตรวาสเกน นิวโตฺถ อุตฺตราสเงฺคน ทิคุณํ กตฺวา ปารุตสงฺฆาฏิโย ฯ อิติ ตานิ ตีณิปิ จีวรานิ กาเย คตาเนว ภิกฺขุนิยา พินฺทุมตฺตํ กาฬกํ อุทเกน โธวิตมเตฺต นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺตีติ อโตฺถ ฯ

อิตฺถึ หเนติ คาถาย น มาตุภูตํ อิตฺถึ หเนยฺย, น ปิตุภูตํ ปุริสํ หเนยฺย ฯ **อนริย**นฺติ ตญฺจ อนรหนฺตเมว หเนยฺย, เอเตน อรหนฺตฆาตโกปิ น โหตีติ ทเสฺสติ ฯ **อนนฺตรํ ผุเส**ติ อานนฺตริยํ ผุสตีติ อโตฺถ ฯ

๔๘๑. **สุปฺปติฏฺฐิต-นิโคฺรธสทิส**นฺติ โยชนวิตฺถตํ รุกฺขํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ

สตฺตรสเกสูติ ภิกฺขุนีนํ ปญฺญตฺตสตฺตรสสงฺฆาทิเสเสสุ ฯ

ปาราชิกาทิปญฺหาวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

ปญฺจวโคฺค

กมฺมวคฺควณฺณนา

๔๘๓. กมฺมวเคฺค ฐปิตอุโปสถปวารณานํ กตฺติกมาเส สามคฺคิยา กตาย สามคฺคีปวารณํ มุญฺจิตฺวา อุโปสถํ กาตุํ น วฏฺฏตีติ อาห **“ฐเปตฺวา กตฺติกมาส”**นฺติฯ สเจ ปน เตสํ นานาสีมาสุ มหาปวารณาย วิสุํ ปวาริตานํ กตฺติกมาสพฺภนฺตเร สามคฺคี โหติ, สามคฺคีอุโปสโถ เอว เตหิ กตฺตโพฺพ, น ปวารณาฯ เอกสฺมิํ วเสฺส กตปวารณานํ ปุน ปวารณาย อวิหิตตฺตาฯ **สามคฺคีทิวโส**ติ อนุโปสถทิวเส สามคฺคีกรณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สเจ ปน จาตุทฺทสิยํ, ปนฺนรสิยํ วา สโงฺฆ สามคฺคิํ กโรติ, ตทา สามคฺคีอุโปสถทิวโส น โหติ, จาตุทฺทสีปนฺนรสีอุโปสโถว โหติฯ อุปริ ปวารณายปิ เอเสว นโยฯ

ปจฺจุกฺกฑฺฒิตฺวา ฐปิตทิวโสติ ภณฺฑนการเกหิ อุปทฺทุตา วา เกนจิเทว กรณีเยน ปวารณาสงฺคหํ วา กตฺวา ฐปิโต กาฬปกฺขจาตุทฺทสีทิวโสวฯ **เทฺว จ ปุณฺณมาสิโย**ติ ปุพฺพกตฺติกปุณฺณมา, ปจฺฉิมกตฺติกปุณฺณมา จาติ เทฺว ปุณฺณมาสิโยฯ **เอวํ จตุพฺพิธมฺปี**ติ ปุณฺณมาสีทฺวเยน สทฺธิํ สามคฺคีปวารณํ, จาตุทฺทสีปวารณญฺจ สมฺปิเณฺฑตฺวา วุตฺตํฯ อิทญฺจ ปกติจาริตฺตวเสน วุตฺตํฯ ตถารูปปจฺจเย ปน สติ อุภินฺนํ ปุณฺณมาสีนํ ปุริมา เทฺว จาตุทฺทสิโยปิ กาฬปกฺขจาตุทฺทสิยา อนนฺตรา ปนฺนรสีปีติ อิเมปิ ตโย ทิวสา ปวารณาทิวสา เอวาติ อิมํ สตฺตวิธมฺปิ ปวารณาทิวสํ ฐเปตฺวา อญฺญสฺมิํ ทิวเส ปวาเรตุํ น วฏฺฏติฯ

๔๘๔. **อนุสฺสาวนกมฺมํ กตฺวา**ติ ปฐมํ อนุสฺสาวนํ สาเวตฺวา ‘‘เอสา ญตฺตี’’ติ อนุสฺสาวนานนฺตรเมว สกลํ ญตฺติํ วตฺวา, ปริโยสาเน ‘‘เอสา ญตฺตี’’ติ วตฺวาติ อธิปฺปาโยฯ

๔๘๕. **ยฺวาย**นฺติ พฺยญฺชนปฺปเภโท อธิเปฺปโตฯ **ทสธา พฺยญฺชนพุทฺธิยา ปเภโท**ติ เอตฺถ ทสธา ทสวิเธน พฺยญฺชนานํ ปเภโทติ โยเชตพฺพํฯ เกนายํ ปเภโทติ อาห **“พฺยญฺชนพุทฺธิยา”**ติฯ ยถาธิเปฺปตตฺถพฺยญฺชนโต พฺยญฺชนสงฺขาตานํ อกฺขรานํ ชนิกา พุทฺธิ พฺยญฺชนพุทฺธิ, ตาย พฺยญฺชนพุทฺธิยา , อกฺขรสมุฏฺฐาปกจิตฺตเภเทเนวาติ อโตฺถฯ ยํ วา สํโยคปรํ กตฺวา วุจฺจติ, อิทมฺปิ ครุกนฺติ โยชนาฯ

ตตฺถ **อายสฺมโต**ติอาทีสุ ยานิ อนนฺตริตานิ **ส**-การ**ม**-การาทิพฺยญฺชนานิ ‘‘สํโยโค’’ติ วุจฺจนฺติ, โส สํโยโค ปโร ยสฺส **อ**-การาทิโน, โส **สํโยคปโร** นามฯ **รสฺส**นฺติ อการาทิพฺยญฺชนรหิตํ สรํฯ **อสํโยคปร**นฺติ ‘‘ยสฺส นกฺขมตี’’ติอาทีสุ **ย**-การ **น**-การาทิพฺยญฺชนสหิตสรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ต**-การสฺส **ถ**-การํ อกตฺวา วคฺคนฺตเร สิถิลเมว กตฺวา ‘‘สุณาฏุ เม’’ติอาทิํ วทโนฺตปิ ทุรุตฺตํ กโรติเยว ฐเปตฺวา อนุรูปํ อาเทสํฯ ยญฺหิ ‘‘สจฺจิกตฺถปรมเตฺถนา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘สจฺจิกฏฺฐปรมเฏฺฐนา’’ติ จ ‘‘อตฺถกถา’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘อฏฺฐกถา’’ติ จ ตตฺถ ตตฺถ วุจฺจติ, ตาทิสํ ปาฬิอฏฺฐกถาสุ ทิฏฺฐปโยคํ, ตทนุรูปญฺจ วตฺตุํ วฏฺฏติ, ตโต อญฺญํ น วฏฺฏติฯ เตนาห **“อนุกฺกมาคตํ ปเวณิํ อวินาเสเนฺตนา”**ติอาทิฯ

ทีเฆ วตฺตเพฺพ รสฺสนฺติอาทีสุ ‘‘ภิกฺขูน’’นฺติ วตฺตเพฺพ ‘‘ภิกฺขุน’’นฺติ วา ‘‘พหูสู’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘พหุสู’’ติ วา ‘‘นกฺขมตี’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘น ขมตี’’ติ วา ‘‘อุปสมฺปทาเปโกฺข’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘อุปสมฺปทาเปโข’’ติ วา เอวํ อนุรูปฏฺฐาเนสุ เอว ทีฆรสฺสาทิ รสฺสทีฆาทิวเสน ปริวเตฺตตุํ วฏฺฏติ, น ปน ‘‘นาโค’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘นโค’’ติ วา ‘‘สโงฺฆ’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘สโฆ’’ติ วา ‘‘ติ

โสฺส’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘ติโส’’ติ วา ‘‘ยาจตี’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘ยาจนฺตี’’ติ วา เอวํ อนนุรูปฏฺฐาเนสุ วตฺตุํฯ สมฺพนฺธํ, ปน ววตฺถานญฺจ สพฺพถาปิ วฏฺฏตีติ คเหตพฺพํฯ

๔๘๖. **เสสสีมาสุปี**ติ อติมหตีอาทีสุ ทสสุปิฯ

๔๘๘. **จตุวคฺคกรเณ**ติ จตุวเคฺคน สเงฺฆน กตฺตเพฺพฯ **อนิสฺสาริตา**ติ อุโปสถฏฺฐปนาทินา วา ลทฺธินานาสํวาสกภาเวน วา น พหิกตาฯ อฏฺฐกถายญฺหิ ‘‘อปกตตฺตสฺสาติ อุกฺขิตฺตกสฺส วา, ยสฺส วา อุโปสถปวารณา ฐปิตา โหนฺตี’’ติ (ปริ. อฏฺฐ. ๔๒๕) วุตฺตตฺตา ฐปิตอุโปสถปวารโณ ภิกฺขุ อปกตโตฺต เอวาติ คเหตพฺพํฯ **ปริสุทฺธสีลา**ติ ปาราชิกํ อนาปนฺนา อธิเปฺปตาฯ ปริวาสาทิกเมฺมสุ ปน ครุกฏฺฐาปิ อปกตตฺตา เอวาติ คเหตพฺพํ ฯ **อวเสสา…เป…. ฉนฺทารหาว โหนฺตี**ติ สงฺฆโต หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิเต สนฺธาย วุตฺตํฯ อวิชหิตฺวา ฐิตา ปน ฉนฺทารหา น โหนฺติ, เตปิ จตุวคฺคาทิโต อธิกา หตฺถปาสํ วิชหิตฺวาว ฉนฺทารหา โหนฺติฯ ตสฺมา สงฺฆโต หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิเตเนว ฉโนฺท วา ปาริสุทฺธิ วา ทาตพฺพาฯ

กมฺมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อปโลกนกมฺมกถาวณฺณนา

๔๙๖. **เอตรหิ สเจปิ สามเณโร**ติอาทีสุ พุทฺธาทีนํ อวณฺณภาสนมฺปิ อกปฺปิยาทิํ กปฺปิยาทิภาเวน ทีปนมฺปิ ทิฏฺฐิวิปตฺติยเญฺญว ปวิสติฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘ตํ ลทฺธิํ นิสฺสชฺชาเปตโพฺพ’’ติฯ ภิกฺขูนมฺปิ เอเสว นโยฯ **มิจฺฉาทิฏฺฐิโก**ติ พุทฺธวจนาธิปฺปายํ วิปรีตโต คณฺหโนฺต, **โส เอว อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต**ติ จ วุโตฺตฯ เกจิ ปน ‘‘สสฺสตุเจฺฉทานํ อญฺญตรทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต’’ติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ, สสฺสตุเจฺฉทคฺคาหสฺส สามเณรานํ ลิงฺคนาสนาย การณเตฺตน เหฏฺฐา **อฏฺฐกถาย**เมว (มหาว. อฏฺฐ. ๑๐๘) วุตฺตตฺตา, อิธ จ ทณฺฑกมฺมนาสนาย เอว อธิเปฺปตตฺตาฯ

ตสฺสาปิ ทาตโพฺพติ วิชฺชมานํ มุขราทิภาวํ นิสฺสาย อปฺปฏิปุจฺฉิตฺวาปิ ปฏิญฺญํ อคฺคเหตฺวาปิ อาปตฺติํ อนาโรเปตฺวาปิ เทสิตายปิ อาปตฺติยา ขุํสนาทิโต อโนรมนฺตสฺส ทาตโพฺพวฯ โอรมนฺตสฺส ปน ขมาเปนฺตสฺส น ทาตโพฺพฯ

พฺรหฺมทณฺฑสฺส ทานนฺติ ขรทณฺฑสฺส อุกฺกฏฺฐทณฺฑสฺส ทานํฯ ตชฺชนียาทิกเมฺม หิ กเต โอวาทานุสาสนิปฺปทานปฏิเกฺขโป นตฺถิฯ ทินฺนพฺรหฺมทเณฺฑ ปน ตสฺมิํ สทฺธิํ ตชฺชนียาทิกมฺมกเตหิ ปฏิกฺขิตฺตมฺปิ กาตุํ น วฏฺฏติ, ‘‘เนว วตฺตโพฺพ’’ติอาทินา อาลาปสลฺลาปาทิมตฺตสฺสาปิ นกาเรน ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ ตญฺหิ ทิสฺวา ภิกฺขู คีวํ ปริวเตฺตตฺวา โอโลกนมตฺตมฺปิ น กโรนฺติ, เอวํ วิวเชฺชตพฺพํ นิมฺมทนกรณตฺถเมว ตสฺส ทณฺฑสฺส อนุญฺญาตตฺตาฯ เตเนว ฉนฺนเตฺถโรปิ อุเกฺขปนียาทิกมฺมกโตปิ อภายิตฺวา พฺรหฺมทเณฺฑ ทิเนฺน ‘‘สเงฺฆนาหํ สพฺพถา วิวชฺชิโต’’ติ มุจฺฉิโต ปปติฯ โย ปน พฺรหฺมทณฺฑกเตน สทฺธิํ ญตฺวา สํสโฏฺฐ อวิวเชฺชตฺวา วิหรติ, ตสฺส ทุกฺกฏเมวาติ คเหตพฺพํ อญฺญถา พฺรหฺมทณฺฑวิธานสฺส นิรตฺถกตาปสงฺคโตฯ **เตนา**ติ พฺรหฺมทณฺฑกเตนฯ ยถา ตชฺชนียาทิกมฺมกเตหิ, เอวเมว ตโต อธิกมฺปิ สงฺฆํอาราเธเนฺตน สมฺมาวตฺติตพฺพํฯ ตญฺจ ‘‘โสรโต นิวาตวุตฺตี’’ติอาทินา สรูปโต ทสฺสิตเมวฯ เตนาห **‘‘สมฺมาวตฺติตฺวา ขมาเปนฺตสฺส พฺรหฺมทโณฺฑ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตโพฺพ’’**ติฯ

ยํ ตํ ภควตา อวนฺทิยกมฺมํ อนุญฺญาตนฺติ สมฺพนฺโธฯ **“ตสฺส ภิกฺขุโน ทณฺฑกมฺมํ กาตุ”**นฺติ สามญฺญโต อนุญฺญาตปฺปการํ ทเสฺสตฺวา ปุน วิเสสโต อนุญฺญาตปฺปการํ ทเสฺสตุํ **“อถ โข”**ติอาทิปาฬิ อุทฺธฏาติ เวทิตพฺพํฯ **อิมสฺส อปโลกนกมฺมสฺส ฐานํ โหตี**ติ อปโลกนกมฺมสฺส สามญฺญสฺส ปวตฺติฏฺฐานํ โหตีติฯ วิเสสพฺยติเรเกน อวิชฺชมานมฺปิ ตทญฺญตฺถ อปฺปวตฺตึ ทเสฺสตุํ วิเสสนิสฺสิตํ วิย โวหรียติฯ **“กมฺมญฺเญว ลกฺขณ”**นฺติ อิมินา โอสารณาทิวเสน คหิตาวเสสานํ สเพฺพสํ อปโลกนกมฺมสฺส สามญฺญลกฺขณวเสน คหิตตฺตา กมฺมญฺเญว ลกฺขณมสฺสาติ กมฺมลกฺขณนฺติ นิพฺพจนํ ทเสฺสติฯ อิทญฺจ วุตฺตาวเสสานํ กมฺมานํ นิฏฺฐานฏฺฐานํ, สงฺขารกฺขนฺธธมฺมายตนานิ วิย วุตฺตาวเสสขนฺธายตนานนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘อยํ ปเนตฺถ ปาฬิมุตฺตโกปิ กมฺมลกฺขณวินิจฺฉโย’’ติอาทิ (ปริ. อฏฺฐ. ๔๙๕-๔๙๖)ฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อุปริ ญตฺติกมฺมาทีสุปิ กมฺมลกฺขณํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ตสฺส กรณ**นฺติ อวนฺทิยกมฺมสฺส กรณวิธานํฯ

“น วนฺทิตโพฺพ”ติ อิมินา วนฺทนฺติยา ทุกฺกฏนฺติ ทเสฺสตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ สเงฺฆน กตํ กติกํ ญตฺวา มทฺทนํ วิย หิ สงฺฆสมฺมุตึ อนาทเรน อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ เอว โหติฯ

ภิกฺขุสงฺฆสฺสาปิ ปเนตํ ลพฺภติเยวาติ อวนฺทิยกมฺมสฺส อุปลกฺขณมเตฺตน คหิตตฺตา ภิกฺขุสงฺฆสฺสาปิ กมฺมลกฺขณํ ลพฺภติ เอวฯ

สลากทานฏฺฐานํ **สลากคฺคํ** นามฯ ยาคุภตฺตานํ ภาชนฏฺฐานานิ **ยาคคฺคภตฺตคฺคานิ** นามฯ เอเตสุปิ หิ ฐาเนสุ สโพฺพ สโงฺฆ อุโปสเถ วิย สนฺนิปติโต, กมฺมญฺจ วคฺคกมฺมํ น โหติ, ‘‘มยเมตํ น ชานิมฺหา’’ติ ปจฺฉา ขิยฺยนฺตาปิ น โหนฺติฯ ขณฺฑสีมาย ปน กเต ขิยฺยนฺติฯ สงฺฆิกปจฺจยญฺหิ อจฺฉินฺนจีวราทีนํ ทาตุํ อปโลเกเนฺตหิ อุปจารสีมฏฺฐานํ สเพฺพสํ อนุมตึ คเหตฺวาว กาตพฺพํฯ โย ปน วิสภาคปุคฺคโล ธมฺมิกํ อปโลกนํ ปฏิพาหติ, ตํ อุปาเยน พหิ อุปจารสีมาคตํ วา กตฺวา ขณฺฑสีมํ วา ปวิสิตฺวา กาตุํ วฏฺฏติฯ

ยํ สนฺธาย ‘‘อปโลกนกมฺมํ กโรตี’’ติ สามญฺญโต ทเสฺสติ, ตํ อปโลกนกมฺมํ สรูปโต ทเสฺสตุมาห **“อจฺฉินฺนจีวรํ”**อิจฺจาทิฯ ยทิ อปโลเกตฺวาว จีวรํ ทาตพฺพํ, กึ ปน อปฺปมตฺตกวิสฺสชฺชกสมฺมุติยาติ อาห **“อปฺปมตฺตกวิสฺสชฺชนเกน ปนา”**ติอาทิฯ **นาฬิ วา อุปฑฺฒนาฬิ วา**ติ ทิวเส ทิวเส อปโลเกตฺวา ทาตพฺพสฺส ปมาณทสฺสนํฯ เตน ยาปนมตฺตเมว อปโลเกตพฺพํ, น อธิกนฺติ ทเสฺสติฯ **เอกทิวสํเยว วา**ติอาทิ ทสวีสติทิวสานํ เอกสฺมึ ทิวเสเยว ทาตพฺพปริเจฺฉททสฺสนํ, เตน ยาว ชีวนฺติ วา ยาว โรคา วุฏฺฐหตีติ วา เอวํ อปโลเกตุํ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **อิณปลิโพธ**นฺติ อิณวตฺถุํ ทาตุํ วฏฺฏตีติ สมฺพนฺโธฯ ตญฺจ อิณายิเกหิ ปลิพุทฺธสฺส ลชฺชิเปสลสฺส สาสนุปการกสฺส ปมาณยุตฺตเมว กปฺปิยภณฺฑํ นิยเมตฺวา อปโลเกตฺวา ทาตพฺพํ, น ปน สหสฺสํ วา สตสหสฺสํ วา มหาอิณํฯ ตาทิสญฺหิ ภิกฺขาจริยวเตฺตน สเพฺพหิ ภิกฺขูหิ ตาทิสสฺส ภิกฺขุโน ปริเยสิตฺวา ทาตพฺพํฯ

อุปนิเกฺขปโตติ เจติยปฏิชคฺคนตฺถาย วฑฺฒิยา ปโยเชตฺวา กปฺปิยการเกหิ ฐปิตวตฺถุโตฯ **สงฺฆิเกนปี**ติ น เกวลญฺจ ตตฺรุปฺปาทโต ปจฺจยทายเกหิ จตุปจฺจยตฺถาย สงฺฆสฺส ทินฺนวตฺถุนาปีติ อโตฺถฯ

สงฺฆภตฺตํ กาตุํ น วฏฺฏตีติ มหาทานํ เทเนฺตหิปิ กริยมานํ สงฺฆภตฺตํ วิย กาเรตุํ น วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ

“ยถาสุขํ ปริภุญฺชิตุํ รุจฺจตี”ติ วุตฺตตฺตา อตฺตโน ปริโภคปฺปโหนกํ อปฺปํ วา พหุํ วา คเหตพฺพํ, อธิกํ ปน คเหตุํ น ลภติฯ **อุโปสถทิวเส**ติ นิทสฺสนมตฺตํ, ยสฺมึ กิสฺมิญฺจิ ทิวเสปิ กตํ สุกตเมว โหติฯ กโรเนฺตน ‘‘ยํ อิมสฺมึ วิหาเร อโนฺตสีมาย สงฺฆสนฺตกํ…เป.… ยถาสุขํ ปริภุญฺชิตุํ มยฺหํ รุจฺจตี’’ติ เอวํ กติกา กาตพฺพา, ตถา ทฺวีหิ ตีหิปิ ‘‘อายสฺมนฺตานํ รุจฺจตี’’ติ วจนเมว เหตฺถ วิเสโสฯ **เตสมฺปี**ติ รุกฺขานํฯ **สา เอว กติกา**ติ วิสุํ กติกา น กาตพฺพาติ อโตฺถฯ

เตสนฺติ รุกฺขานํฯ สโงฺฆ สามีติ สมฺพโนฺธฯ **ปุริมวิหาเร**ติ ปุริเม ยถาสุขํ ปริโภคตฺถาย กตกติเก วิหาเรฯ **ปริเวณานิ กตฺวา ชคฺคนฺตี**ติ ยตฺถ อรกฺขิยมาเน ผลาผลานิ, รุกฺขา จ วินสฺสนฺติ, ตาทิสํ ฐานํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตตฺถ สงฺฆสฺส กติกา น ปวตฺตีติ อธิปฺปาโยฯ เย ปน รุกฺขา พีชานิ โรเปตฺวา อาทิโต ปฎฺฐาย ปฎิชคฺคิตา, เตปิ ทสมภาคํ ทตฺวา โรปเกเหว ปริภุญฺชิตพฺพาฯ **เตหี**ติ ชคฺคเกหิฯ

ตตฺถาติ ตสฺมึ วิหาเรฯ **มูเล**ติ อาทิกาเล, ปุเพฺพติ อโตฺถฯ **ทีฆา กติกา**ติ อปริจฺฉินฺนกาลา ยถาสุขํ ปริโภคตฺถาย กติกาฯ **นิกฺกุกฺกุเจฺจนา**ติ ‘‘อภาชิตมิท’’นฺติ กุกฺกุจฺจํ อกตฺวาติ อโตฺถฯ **ขิยฺยนมตฺตเมเวต**นฺติ เตน ขิยฺยเนน พหุํ ขาทนฺตานํ โทโส นตฺถิ อตฺตโน ปริโภคปฺปมาณเสฺสว คหิตตฺตา, ขิยฺยเนฺตปิ อตฺตโน ปโหนกํ คเหตฺวา ขาทิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ

คณฺหถาติ น วตฺตพฺพาติ ตถาวุเตฺต เตเนว ภิกฺขุนา ทินฺนํ วิย มเญฺญยฺยุํ, ตํ นิสฺสาย มิจฺฉาชีวสมฺภโว โหตีติ วุตฺตํฯ เตนาห **“อนุวิจริตฺวา”**ติอาทิฯ **อุปฑฺฒภาโค**ติ เอกภิกฺขุโน ปฎิวีสโต อุปฑฺฒภาโคฯ เทเนฺตน จ ‘‘เอตฺตกํ ทาตุํ สโงฺฆ อนุญฺญาสี’’ติ เอวํ อตฺตานํ ปริโมเจตฺวา ยถา เต สเงฺฆ เอว ปสีทนฺติ, เอวํ วตฺวา ทาตพฺพํฯ

อปจฺจาสีสเนฺตนาติ คิลานคมิกิสฺสราทีนํ อนุญฺญาตปุคฺคลานมฺปิ อตฺตโน สนฺตกํ เทเนฺตน อปจฺจาสีสเนฺตเนว ทาตพฺพํ, อนนุญฺญาตปุคฺคลานํ ปน อปจฺจาสีสเนฺตนาปิ ทาตุํ น วฎฺฎตีติฯ สงฺฆิกเมว ยถากติตาย ทาเปตพฺพํฯ อตฺตโน สนฺตกมฺปิ ปจฺจยทายกาที สยเมว วิสฺสาเสน คณฺหนฺติ, น วาเรตพฺพา, ลทฺธกปฺปิยนฺติ ตุณฺหี ภวิตพฺพํฯ **ปุเพฺพ วุตฺตเมวา**ติ ‘‘กุโทฺธ หิ โส รุเกฺขปิ ฉิเนฺทยฺยา’’ติอาทินา ตุณฺหีภาเว การณํ ปุเพฺพ วุตฺตเมวฯ เตหิ กตอนตฺถาภาเวปิ การุเญฺญน ตุณฺหี ภวิตุํ วฎฺฎติ, ‘‘คณฺหถา’’ติอาทิ ปน วตฺตุํ น วฎฺฎติฯ

ครุภณฺฑตฺตา…เป.… น ทาตพฺพนฺติ ชีวรุกฺขานํ อารามฎฺฐานียตฺตา, ทารูนญฺจ เคหสมฺภารานุปคตตฺตา ‘‘สพฺพํ ตุวเมว คณฺหา’’ติ ทาตุํ น วฎฺฎตีติ วุตฺตํฯ **อกตาวาสํ วา กตฺวา**ติ ปุเพฺพ อวิชฺชมานํ เสนาสนํ กตฺวา ชคฺคิตกาเล ผลวาเร สมฺปเตฺตฯ

อปโลกนกมฺมกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อตฺถวสวคฺคาทิวณฺณนา

๔๙๘. **วิปากทุกฺขสงฺขาตานํ สมฺปรายิกเวรานนฺ**ติ เอตฺถ ปาณาติปาตาทิเวเรน นิพฺพตฺตตฺตา, เวรปฺปตฺติยา เหตุตฺตา จ ‘‘วิปากทุกฺขเวทนา’’ติ วุตฺตาฯ ปาณาติปาตาทิปญฺจเวรวินิมุตฺตานมฺปิ อกุสลานํ เวเรหิ สห เอกโต สงฺคณฺหนตฺถํ **“ทสอกุสลกมฺมปถปฺปเภทานนฺ”**ติ ปุน วุตฺตํฯ

๔๙๙-๕๐๐. **ตํ กมฺมนฺ**ติ ตชฺชนียาทิกมฺมเมว, สตฺตา อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตํ นามาติ สมฺพโนฺธฯ **อนฺตรา เกนจิ อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท**ติ อิมสฺมึ กเปฺป อาทิโต ปฎฺฐาย ยาว อมฺ

หากํ ภควโต อภิสโมฺพธิ, ตาว อนฺตรากาเล กกุสนฺธาทึ ฐเปตฺวา เกนจิ อปญฺญตฺตํ สิกฺขาปเทติ อโตฺถฯ **วินีตกถา สิกฺขาปท**นฺติ วินีตวตฺถูนิ เอวฯ ตานิ หิ ตํตํสิกฺขาโกฏฺฐาสานํ ปกาสนโต ''สิกฺขาปท''นฺติ จ อาปตฺติอนาปตฺตีนํ อนุปญฺญาปนโต ''อนุปญฺญตฺต''นฺติ จ วุจฺจนฺติฯ

อตฺถวสวคฺคาทิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺคหวคฺควณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

อิติ มหาวโคฺค, ปญฺญตฺติวโคฺค, สงฺคหวโคฺคติ ตีหิ มหาวเคฺคหิ ปฏิมณฺฑิโต **ปริวาโร**ติ เวทิตโพฺพฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย วิมติวิโนทนิยํ

ปริวารวณฺณนานโย นิฏฺฐิโตฯ

นิคมนกถาวณฺณนา

อวสานคาถาสุ อุภโตวิภงฺค-ขนฺธก-ปริวาเรหิ วิภตฺตตฺตา วิภาคปฏิเทสนา ยสฺมึ วินยปิฏเกฯ โส อุภโตวิภงฺค-ขนฺธก-ปริวารวิภตฺตเทสโน อาหาติ โยชนาฯ **ตสฺสา**ติ วินยปิฏกสฺสฯ

สตฺถุ มหาโพธีติ ทกฺขิณสาขํ สนฺธาย วทติฯ ยํ ปธานฆรํ นาม ปริเวณํ, ตตฺถ จารุปาการเรน สญฺจิตํ ปริกฺขิตฺตํ ยํ ปาสาทํ การยิ, ตตฺร ตสฺมึ มหานิคมสามิโน ปาสาเท วสตาติ โยเชตพฺพาฯ

พุทฺธสิรึ อุทฺทิสิตฺวา นิสฺสาย, ตสฺส วา อเชฺฌสนมฺปิ ปฏิจฺจ ยา อิทฺธา ปริปุณฺณวินิจฺฉยตาย สมิทฺธา วินยสํวณฺณนา อารทฺธาติ โยชนาฯ

สิรินิวาสสฺสาติ สิริยา นิวาสนฏฺฐานภูตสฺส **สิริปาล**นามกสฺส รโญฺญฯ **ชยสํวจฺฉเร**ติ วิชยยุเตฺต สํวจฺฉเรฯ อารทฺธกาลทสฺสนตฺถํ ปุน ''ชยสํวจฺฉเร อยํ อารทฺธา''ติ วุตฺตํฯ

กาเล วสฺสนฺติ ยุตฺตกาเล วสฺสนสีโลฯ **เทโว**ติ เมโฆฯ

นิคมนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิคมนกถา

เอตฺตาวตา จ อารทฺธา, วินยฏฺฐกถาย ยา;
วณฺณนา นาติวิตฺถิณฺณา, ปริปุณฺณวินิจฺฉยาฯ

ปญฺญาสภาณวาราย, ตนฺติยา ปริมาณโต;
สมิชฺฌนิฏฺฐิปรมา, ยา **วิมติวิโนทนี**ฯ

อนนฺตราเยน กตา, อยํ นิฏฺฐมุปาคตา;
ยํ ตํ นิฏฺฐํ ตถา สเพฺพ, ปาณิโน สมโนรถาฯ

เถเรหิ วินยญฺญูหิ, สุจิสเลฺลขวุตฺติหิ;
อวิสฺสตฺถาติวิตฺถิณฺณ-คนฺถภีรู หิปตฺถิตํฯ

กโรเนฺตน มยา เอวํ, วินยอตฺถวณฺณนํ;
ยํ ปตฺตํ กุสลํ เตน, ปตฺวา สโมฺพธิมุตฺตมํฯ

วินยตฺถํ ปกาเสตฺวา, โย โสปาเยน ลกฺขณํ;
โสปายํ วิมติเจฺฉท-ญาณจกฺขุปทายกํฯ

วิรทฺธตฺถวิปลฺลาส-คนฺถวิตฺถารหานิยา;
วิสุทฺธิํ ปาปยิสฺสามิ, สเตฺต สํสารทุกฺขโตฯ

โลกิเยหิ จ โภเคหิ, คุเณหิ นิขิลา ปชา;
สเพฺพหิ สหิตา โหนฺตุ, รตา สมฺพุทฺธสาสเนติฯ

วิมติวิโนทนีฏีกา นิฏฺฐิตาฯ